KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 294.

1118726
Kaufmann
fillér

ספרים

היוצאים לאור בפעם ראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בברלין,
דוד גינסבורג בפטערסבורג,
יוסף דערענבורג בפאריז,
שלמה חיים האלבערשטאם בביליץ,
אברהם אליהו הרכבי בפטערסבורג,
מרדכי יאסטראוו בפילאדעלפיא,
משה עהרענרייך ברומא,
דוד קויפמאנן בבודאפעסט.

שנה שביעית תרנ"א.

Sepher Chassidim.

BERLIN 1891.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei:

J. Kauffmann
in Frankfurt a/M.

H. Engel
in Berlin, Klosterstr. 15.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ספר חסידים

על פי נוסח כתב יד אשר בפארמא.

עם הגהות, תקונים, באורים ומראה מקומות

מאת

יהודה הכהן וויסטינעצקי.

ברלין, תרנ"א.

בדפוס צבי הירש בר' יצחק איטצקאווסקי.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Das

Buch der Frommen

nach der Rezension

in Cod. de Rossi No. 1133.

Zum ersten Male

herausgegeben und mit Anmerkungen versehen

von

Jehuda Wistinetzki.

BERLIN 1891.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 18-19.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

דברים אחדים

כעין הקדמת המעיר!

ראשי חברת מקיצי נרדמים נתנו על ידי את הספר **חסידים** כפי ההעתקה מכ״י אשר בפארמא להגיהו ולהעיר עליו רק בדרך קצרה, ואני פקודתם שמרה רוחי ולא הלכתי בגדולות ממני רק יגעתי והשתדלתי לציין את המקורות מש״ס בבלי וירושלמי ילקוט ומדרש אשר מהם שאב המחבר את דבריו, ולציין מראה מקומות הפסוקים שהביא רבינו המחבר, אשר רובם נכתבו שלא בדיוק אם באשמת המעתיקים או כי הרב המחבר כתב הפסוק מזכרונו ולפעמים כל דרשתו רק על סוף הפסוק והביא רק תחלתו והוצרכתי להוסיף תיבת וגו׳. אמת! כי עוד נשארו מאמרים רבים אשר קצרה ידי לגלות מקורם כי הלא ידענו שכמה מדרשים נאבדו מאתנו מרוב השינושים והרפתקאות שעברו על אחב״י בכל מקום שהם ועל כל אלה מקומי וארצי גורמים כי לא יכולתי למצוא גם אם יגעתי, אבל מובטחני כי הקוראים המבינים, לא הקנטרנים, יכירו וידעו, כי עשיתי מלאכתי באמונה, ונאמן עלי הדיין! כי לא חסתי על עתותי ועל כל קוץ וקוץ הרבתי להגיה ולהעיר כפי שעלתה בידי מהחונן לאדם דעת. בפנים הספר לא שלחתי יד רק דבר שקצרה בינתי להשיגו הצגתיו מוקף בשני חצאי עגולה ( ) ובצדו העמדתי תמורתו תיקונו בשני חצאי מרובע [ ]. כן רשמתי הסימנים שנמצאים בספר חסידים הנדפס בבולוניא בשנת צדיק כתמר יפרח וכזאת וכזאת עשיתי: ציון באות רש״י בחצי מרובע מורה כי הסימן הזה נמצא בנדפס ובאיזה סימן. ציון באות מרובע מוקף בשני חצאי עגולה מורה על הערותי אם להגיד המקור או שינוי הנוסחא שבכ״י. יודע אני בעצמי כי לא יצאתי ידי חובתי כן בהערותי וכן בהקדמתי זו כי עוד יצטרף להספר הזה מבוא ארוך ורחב ידים ע״ד הספר ומחברו ורשימה מדויקת מכל הסימנים והמאמרים שנוספו בהכ״י לעומת הנדפס כן ע״ד המלות מלשונות זרות שהובאו בו כן סדור לוח המפתחות מכל המאמרים אשר כל אלה יודפסו אי״ה אחרי השלמת כל הספר ובשעה זו הרי אני בבחינת יהודה ועוד לקרא. ועתה מורי ורבותי! בל תקיפוני בשאלותיכם רק קבלו באהבה את דברי כי כונתי רצויה, יכולים ורשאים אתם לחשדני באינו יכול אבל לא באינו רוצה להוציא מתחת ידו דבר מתוקן כל צרכו ואם תסתכלו על מלאכתי בעין טובה אז תודו כי עשיתי מה שמוטל עלי בשקידה רבה ועצומה. אחרי הדברים האלה הנני מזכיר לטובה את בני הרב מוהר״ר אליהו הכהן שליט״א אשר בבקיאותו הגדולה אנהיר לי לעיינין והשתתף עמדי במלאכתי זו יהי זכרו ברוך.

כה דברי אחד המכיר את משמרתו האומר שלום לרבנן ולתלמידיהון די בכל אתר ואתר

יהודה בלא״א מו״ה חיים הכהן ז״ל הכ״מ וויסטינעצקי.

סובאלקי תשיעי לירח שבט התרנ״ב לב״ע.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ספר חסידים.

שמואל(א):

[דף א] סוד יראי אלהים.

א. ליראי השם ולחושבי שמו אכתוב זה ספר זכרון לפניהם למען ילמדו ליראה את ה׳ ואת בניהם ילמדון ולא שאני חכם מבני דורי כי קטן אני במעשים טובים ובתורה כי יש בדורי חכמים בתורה ובכל חכמה ומעשים ובעלי יראה יותר ממני אלא מרב חכמתם מפלפלים בתלמוד אשר אין קץ לחכמתה (ב) ואומר, הנה יש יראי השם זה גדול מזה בחכמה וחסידים ויש חסיד חכם בתורה ויש א) חסיד שלבו הולך (ג) אחרי רצון בוראו ואינו מרבה מעשים טובים כחסיד וחכם, מפני שקבל מרבו, ומה שחבירו לא הרבה מפני שלא קבל מרבו ולא היה חכם להבין מלבו, ואילו היה יודע היה מקבל ומקיים, לפי שאמרו (ד) לעולם יהא אדם ערום ביראה. והנה מי שלא למד או שאין לבו ספוג לקבל התלמוד ואפילו קבל הרי סתום פעמים ומפוזר שאינו יכול לקבץ ולדעת. ומצינו בתורה שכל מי שיכול להבין אע״פ שלא נצטוה נענש עליה שלא שם על לב. שנאמ׳ (במדבר לא יד) ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה ויאמר אליהם החייתם כל נקבה. ולמה לא ענו לו למה לא צוית לנו והלא לא אמרת לנו להמית הנשים(ה) אלא שידע משה שהיו חכמים ובקיאין לדון קל וחומר (ו) ומה כנענים שכתוב בהן (דברים כ טז יח) לא תחיה כל נשמה למען אשר לא ילמדון אתכם לעשות וגו׳ וכתיב (שם ז ד) כי יסיר את בנך מאחרי שמא יחטיאך להבא אלו שכבר חטאו והחטיאו לא כל שכן. והיה לכם לדון קו״ח. וכן למה לא אמר בלעם כשאמר לו המלאך (במדבר כב לב) על מה הכית את אתונך מה עון שהכיתי את אתוני ואפילו צער בעלי חיים אין כאן שלא רבצה מחמת משאוי כבד כשלחצה רגלו אל הקיר למה לא היה לו להכותה והיה לו לומר מה עון עשיתי. אלא שהיה לו לחשוב שמא שלא ברצון הקב״ה שהוא לא נתן לו רשות אלא להגיד להם העתידות. שנא׳ (שם שם כ) ואם לקרא לך באו האנשים שתגיד להם העתידות. והקב״ה ראה ששמח אם יתן לו רשות לקלל את ישראל וזהו שאמר (שם שם לד) חטאתי כי לא ידעתי שאתה נצב לקראתי אדרבה איפכא מסתברא לפי שלא ידע שהוא נצב לקראתו לא חטא. אלא כך אמר חטאתי שלא שמתי על לב לדעת. שלא פשפשתי וחקרתי

א) בנדפס סי׳ קנ״ג

א. (א) כן כתוב בכתב יד ולא אוכל לכוין ולהבין תיבה זו. (ב) יעויין דברי החסיד בחובות הלבבות בהקדמתו שאומר: ונשאל אחד מן החכמים על שאלה נכרית מענין דין הגירושין והשיב את שואלו אתה האיש השואל על מה שלא יזיקנו אם לא ידענו הידעת כל מה שאתה חייב לדעתו מן המצות אשר אינך רשאי להתעלם מהם כו׳. (ג) הח׳ גידעמאנן בספרו תולדות היהודים ומצבם המוסרי בצרפת צד 291 גורס דולק. (ד) ברכות י״ז א׳. (ה) בספרי מטות פיסקא קנ״ז: ויאמר להם משה החייתם כל נקבה אמר לו פנחס רבנו כשם שהפקדתני כך עשינו. (ו) הק״ו הזה הביא הילקוט ראובני פרשה מטות בשם המדרש, ויש להעיר כי הגר״א מווילנא בספרו אדרת אליהו על הפסוק הן האדם היה וגו׳ כתב שבכל מקום שנא׳ הן פירושו ק״ו וכתב מוהרצ״ה קאצינעלינבויגען בביאורו על ל״ב מדות המכונה נתיבות עולם צד 32 כי לא הבין דברי הגר״א כי הלא מצינו הן הנה היו לבני ישראל כו׳ ולפי דברי רבנו המחבר והמדרש שהביא הילקוט ראובני גם הפסוק הזה

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

באיזה עון הוא. מכאן שיהא אדם ערום ביראה הואיל ומענישין אותו על שאין יודע(יא) שיש לדעת ולחקור שהרי לפני השליט לא תוכל לאמר כי שגגה היא ולא היה יכול לומר (מלכים א ב) שמעי לשלמה שכחתי שיצאתי את נחל קדרון. ע״כ אמרתי אכתוב ספר ליראי ה׳ פן יענשו והם סבורים שעל חנם הוא וחלילה לה׳ מרשע כי לא חפץ רשע וכתיב (יחזקאל ג יז—כא) והזהרת אתהם ממני באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה. הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש. ואתה כי הזהרת רשע וג׳ ואתה את נפשך הצלתה. הוא ימות כי לא הזהרתו ודמו מידך אבקש. ואתה כי הזהרת צדיק חיו יחיה(ז) ואתה את נפשך הצלת. ז׳ אזהרות כנגד (משלי כו כה) שבע תועבות בלבו וכנגד (שם ו טז) שש הנה שנא ה׳ ושבע תועבת נפשו וכנגדו (ויקרא כו כא) שבע כחטאותיכם. ואתה את נפשך הצלתה. אבל אינו אומר זכיתה צדקתה. אלא את נפשך הצלתה מכאן שכל שנענש חברו והוא אינו מזהירו לומר אל תעשה הרי כל העונש שמקבלין מעלין על זה כאילו הרגו. לפי שהיה לו להזהירו ולא הזהירו(ח) ותובעין מזה דמו של זה. וזהו שכתוב ודמו מידך אבקש. על כן ערכתי ספר היראה למען יזהר הירא את דבר ה׳ (קהלת יב יב) ויותר מהמה בני הזהר. ואם שגיתי בו יתקן ויבין החכם למען יראו את ה׳ כל הימים באמת[א] אהוב[ב] לך את המצוה הדומה למת מצוה שאין לה עוסקים. כאשר תראה מצוה בזויה שאין לה עוסקים כגון שתראה שבני עירך לומדים סדר מועד וסדר נזיקים ואתה תלמוד סדר קדשים. ואם תראה שאינם חוששים ללמוד מועד קטן ומי שמתו מוטל לפניו אתה תלמדם ותקבל שכר גדול כנגד כולם. כי הם דוגמת מת מצוה אותם מסכתות ואותם הלכות שבני אדם אין רגילים בהם. שזה דומה לאחד שהיו לו בנות תבעום בני אדם והשיאום להם ונשארה בת אחת שלא תבעוה להנשא אמרה לאביה לאחיותי למדתה אומנות נקייה מעשה אורג מעשה רוקם. לכך קפצו הכל [ע״ב] עליהם והיו להם לאנשים. אבל למה נתתה לי אומנות שהכל מתרחקים ממני לארוג בגדי אבל ותכריכי מתים. אילו היתה אומנתי בגדי שמחה גם אנכי הייתי לאיש כאחת מאחיותיי. אמר לה אביה אני אשבח אותך לכל שילבו הכל אצליך. כך אמרה מסכת מועד קטן והדומה לה. רבונו של עולם למה אין עוסקין בי כמו בשאר מסכתות והקב״ה אמר הרי כבר נאמר (קהלת ז ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו.

ועתה למה אומרים הוא סכנה לפי שכתוב (משלי ג יא) ואל תקוץ בתוכחתו והוא ממהר ולא ידקדק כמו בשאר מסכתות. ועוד לפי שכל דבר שתופסין אותו סכנה.

אפילו מקום הוא מסוכן לפי שלשון בני אדם ועינם מזקת. אלא כך יעשה הרוצה ללמוד אותה יתפלל לפני הקב״ה שלא יארע דבר רע. וגם ילמדו הרב בחשאי ולא יפרסם ולא ינזק מאחר שלשון בני אדם מזקת ועינם וכת׳ (ט) (שה״ש ז ב) חמוקי ירכיך כמו חלאים אלו דברים של חלאים ותחלואי מיתות. כמו מי שמתו מוטל לפניו ומועד קטן יהיו בסתר ולא יזיק. שנא׳ (ישעיה כו כ) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. וגם שמעתי בשני דברים מלאך המות קרוב לשמוע. למי שדורש במעשה מרכבה ובמועד קטן לכך (י) נענה מלאך

א) ע״כ. ב) כעין זה בנדפס סי׳ ק״ה ומובא בשל״ה דף ר״כ ובחיי אדם כלל ק״ח סעי׳ כ׳ ולקמן בכ״י סי׳ תקפ״ו וכן בנדפס בסי׳ רס״א עד קלות ראש.

נדרש בק״ו וצדק הגר״א בכללו דכייל. (יא) כמ״ש דברי הימים א׳ כ״א ח׳. (ז) צ״ל כי נזהר כן הוא בכתוב ובזה יהיה מספר שבע אזהרות שמביא המחבר מכוון. (ח) יעויין שבת נ״ה א׳ ע״ז י״ח א׳ שאמרו שם: ועל אשתו להריגה דלא מיחה ביה מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש עליו. (ט) במועד קטן ט״ז א׳: חמוקי ירכיך כמו חלאים מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר ומוסיף הערוך בערך חמק: אין חלאים אלא רבנן כדגרסינן נדרים מ״ט א׳ מאן חולין רבנן והן שמתעסקין בתורה שהוא מעשה ידי אומן, ויעוין מדרש רבה שיר פרשה ז׳. (י) חגיגה י״ד ב׳ נענה מלאך מן האש ואמר הן הן מעשה מרכבה ויעוין בתוס׳ שם ד״ה נענה וז״ל: ולא גרסינן מלאך המות.

המות הן הן. מעשה מרכבה כמעשה רבן יוחנן בן זכאי ור׳ אלעזר בן ערך שאם לא יכוין להפרע ממנו. וכן מועד קטן כיוצא בו לפי שהוא ממונה על המות לכך יעסוק בכל לבו ליישר(יא) בלא קלות ראש[א] וכן כל מצוה שתראה שאחרים עוסקין בה ובמקצת עבודותיה אין חוששין בה אתה תחוש באותה הבזויה. ואתה תקבל שכר כנגד כולם שאם תראה שהכל נושאים את המטה של מת ורגלי המטה נפלו אתה קח בידך רגליה שאילו לא היתה למטה רגל בעת שמניחין לארץ המטה. הרי קלונו של מת ביותר וכל דבר שכיוצא בו יותר תקבל שכר מגוף הדבר וזהו שנא׳ (משלי יג יג) בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם(יב) ויום ששי שמת לאדם מת אע״פ שהוא אביו או אמו ימהר לקוברו פן יחלל שבת. שהרי אמרה תורה (ויקרא יט ג) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אע״פ שאמרו (יג)המאחר את אביו ואמו מלקוברן כדי להספידן הרי זה משובח לכך סמך לו ואת שבתותי תשמורו. ואם תאמר לא הקדים שבתות למורא אב ואם הרי כבר לעניין כיבוד הקדים ולמה לא הקדים לעניין מורא לומר מי גרם לשבתות שישמור מורא אב ואם לפי כשהיה קטן ובא לחלל שבת היה אביו ואמו מוחין בידו ומכין אותו שהרי כתיב (שמות כ י) לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך הקטנים ואם אדם מייסר את בנו כשבא לחלל את שבת ומונעו מעשות עבירה הקב״ה יתן מוראו של אביו על הבן לכך סמך איש אמו ואביו תיראו. ואת שבתותי תשמורו. ואל תאמר זהו דוקא כשמת אביו לעת ערב אבל בבקר לא אפילו בהשכמה כדי לתקן מאכל בשבת. וכדי שישתכח קצת צערו לפני השבת(יד) שנאמ׳ (משלי י כב) ולא יוסיף עצב עמה. ולא יהיה עצב עמה לא נאמר ואלא לא יוסיף. לא ידבר שיבא לידי דברים המביאים לידי תוספת עצב. ועל זה נאמר (שמות כ ח) זכור את יום השבת לקדשו. וכי עשוי לשוכחו והלא כל שביעי שבת אלא זכור את יום השבת מדברים המשכחים אותו מלזכור את השבת. כגון אם נעשה דבר שבא להעצב בו אל תדרשם. שאם תזכרם תוסיף להעצב. זכור את יום השבת עשה דברים שתהא זוכר את יום השבת לרחוץ בערב שבת. וללבוש בגדים ולתקן עונג שבת. ולקרוא דברים הנוהגים בשבת. מצוה[ב] לשנות ארבעים מלאכות חסר אחת. כדי שלא ישכח איזו מלאכה אסורה. כמו שיש לדרוש במעשה מועדים לפני המועדים כך בעניין שבת לפניו. אלא כדי למהר לצורכי שבת אחר התפילה תיקנו(טו) וקבעו לומר בבית הכנסת במה מדליקין. כלומר קיימתי[ג] מה שבזאת המשנה. חוץ מיום טוב הנכנס לשבת: זה סוד לימוד היראה: סוד יראי אלהים:

ב[ד]. **תחילת** חכמה יראת ה׳. כשתבא לעשות שום דבר תחשוב אם היה אדם אחר עושהו אם היה שואל לך עיצה. מה עיצה הייתה נותן לו. וכן אמרו

א) כפול לקמן סי׳ תקפ״ח. ב) בנדפס סי׳ קנ״ד. ג) בנדפס קיימתי. ד) בנדפס סי׳ קנ״ה.

(יא) אולי צ״ל לישב. (יב) במו״ק כ״ב א׳: על כל המתים מדחה מטתו הרי זה משובח על אביו ועל אמו הרי זה מגונה היה ערב שבת או ערב יום טוב הרי זה משובח שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו. (יג) מו״ק כ״ב א׳. (יד) בירושלמי ברכות פ״ב ה״ז: הדא הוא דכתיב ברכת ד׳ היא תעשיר זו ברכת שבת ולא יוסיף עצב עמה זו אבלות כמא דתימא נעצב המלך על בנו (שמואל ב׳ י״ט ג׳). (טו) אמירת במה מדליקין הזכיר השבלי לקט סי׳ ס״ה בשם רב שר שלום גאון זצ״ל ובשם רב נטרונאי גאון זצ״ל אבל טעמם בשביל המאחר לבא לבית הכנסת שלא ישאר יחידי ויסתכן, לכן כתבו האחרונים דביו״ט שחל להיות בערב שבת אין צריך לומר אותו, אבל לטעמו של רבינו שכתב שמראה שקיים מה שבזאת המשנה למה לא יאמרו ביו״ט הנכנס לשבת? והכלבו בהלכות שבת סי׳ ל״ה כתב ג״כ שטעם אמירתו הוא כדי להמתין מאן דלא מצלי משום סכנה ולפיכך כתב בהלכות אבל סי׳ קי״ד דבבית אבל אין אומרין אותו כי שם אינו מנין קבוע ולא שכיח שיהיה מאחר לבא, ובמחזור ויטרי סימן ק״ו: אומר משנה במה מדליקין ממסכת שבת כדי להזכיר חיובי הדלקת שבת כו׳ ותקנת חכמים הוא משום סכנה דבי שמשי דשכיחי מזיקין כו׳ נראה כי מביא שני הטעמים ביחד, אבל הרמב״ם בפ״ט מהלכות תפלה שהביא אמירת ברכה אחת מעין שבע לא הביא המנהג הזה ובמרדכי שבת פרק כל כתבי סי׳ ת״ז: וזה דאמרינן פרק במה מדליקין מפני הסכנה. לכן צל״ע דברי רבנו המחבר שכתב חוץ מיו״ט הנכנס לשבת.

(א)ותפארת לו מן האדם. כאשר פיללת לאחרים תראה לך. (משלי ד ז) ראשית חכמה קנה חכמה כשהגיע בנך ללמוד. אל תקנה לו אלא ביראת ה׳. רב חכם וירא שמים. יראת ה׳ ראשית דעת (משלי א ז) כדי להכניסו ביראת [דף ב] ה׳. ועוד כל ראשית תתן לו להקב״ה(ב) ראשית ביכורי כלו וכל תרומת כל. וכן תן לו ראשית היום והלילה. לברכו במה שמהנה ביום ובמה שמהנה בלילה. וכן הוא אומר (תהלים ח ד) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך. ירח וכוכבים אשר כוננת. מעריב ערבים ויוצר אור. וכשאתה עומד משנתך והקיצות היא תשיחך (משלי ו כב). ובפותחך עיניך תשים אל לבך מלאכתך ותקנת צורכיך. וקודם לכל תקנותיך יראת ה׳. וכתיב יראת ה׳ ראשית דעת (משלי יא ז). כיצד מי שיוצא מבית האיסורין חייב להודות להקב״ה(ג). ואין לך חבוש יותר מן הישן. ותברך להקב״ה על מה שלא היה בך יכולת קודם לכן. ולא היה בך ממשלה בגופך. וברכהו על כל אבר ואבר שהיה כקשור ועתה פתחם לעשות תקנתך בהם. ועל הידים. שמתחילה היו בחזקות הטומאה. ועוד(ד) שרוח הטומאה שורה עליהם וצוך שלא תנזק שתטול ידיך וכן על עיניו. ותיקנו חכמים ברכה על כל אחת ואחת כתקנה. ומעשה בחסיד אחד שהיה מברך על כל אבר ואבר ומקרא מסייעו לבי ובשרי ירננו לאל חי. והיה מתפלל על כל אברים שנבראו בו שיעבדו למי שבראם לכבודו ושלא לחטוא לו בהם. לפי שהקב״ה נותן בלב טובים שלא לחטוא לו. שאין מגלגלין חטא על ידם. שנאמר (משלי יב כא) לא יאונה לצדיק כל און. יצר טוב ויצר הרע טוב לצדיק שרואה שהרשע מערים ערמה על ערמה למצוא תאות נפשו. וחושב הצדיק הנה זה למצוא תאות נפשו לשעה אחת. והוא פעמים משים נפשו בסכנה בעבור תאות נפשו בפעם אחת כגון הליסטין והגנבים והנואפים על ספק. ואני בעבור מי שנותן לאוהביו תאות נפשם לעתיד לבא לעולמי עולמים(ה). הנאות מכל הנאות ניאופים ותענוגים על אחת כמה וכמה שיש לי כל היום וכל הלילה להערים. אילו היה יצר האדם יצר הטוב מתגבר עליו לעשות טובה כמו שמתגבר עליו יצר הרע לתאות הנאת בשרו וכבודו. אז היה מערים בכל עומק לעשות חפצי שמים. וכל יצר האדם שיכולת בידו היתה לעשות מה שלבו חפץ ומצוי לעשות לו בלא בושתו ואין צריך להערים כל כך על הדבר. אבל כשאין יכולת בידו לעשות מה שלבו חפץ לפני פלוני ומפני פלוני בדבר פלוני. אז צריך להערים כיצד יעשה תאות נפשו שלא יזיק לו דבר פלוני. והואיל וכל אילו דברים עמקי החכמה וגדולים חקקי חקרי לב המצויין אצל המתאוים ואצל קנאים ואצל רודפי כבוד. לפיכך הירא את דבר ה׳ רואה היאך מחפשים ותרים תאות נפשם ותאות רגע ספק משליכים נפשם למרחוק. וכל שכן אני. וכן אמרו ונקדשתי בתוך בני ישראל(ו) (ויקרא כב לב). שנהרגים על קדושת השם שנאמ׳ (תהלים מד כג) כי עליך הורגנו כל היום. הלא יצר הרע טוב לאדם. שאילו לא היה יצר הרע שולט באדם מה שכר יקבל על הטובה עתה שיצרו מתגבר עליו וכופפו בעבור הקב״ה [הרי יש לו שכר טוב] ולרשעים יצר טוב רע להם. אילו לא טעמו יצר טוב יכולין היו לומר לא ידענו מה טיבו של יצר טוב. כשיבא לידך שום דבר שלא ברצון הקב״ה או שיש לך דבר שהוא רצון הקב״ה. ומפני הבשת אתה מונע לעשות שקשה ומפליא בעיניך לעשות הדבר. או שיש לך יצר הרע שמתגבר עליך לעבור או לעשותו. תחשוב אילו היתה בשעת השמד הרי היה לך ייסורין או מות. בעבור הקב״ה על כן עלמות אהבוך (שיר א ג). על מות אהבוך(ז) ואם היו רוצים להרוג

ב. (א) אבות פ״ב מ״א. (ב) צ״ל וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל והוא ביחזקאל מ״ד ל׳. (ג) בברכות ס׳ ב׳: כי תריץ ויתיב לימא ברוך מתיר אסורים וברמב״ם פ״ז מהלכות תפלה ה״ד: כשישב על מטתו מברך מתיר אסורים, וכן הוא בטוש״ע או״ח סמ״ו ס״א. (ד) שבת ק״ח ב׳ ושם איתא רוח רעה. (ה) ע״ז ס״ה א׳: אית לכו כהאי גוונא לעלמא דאתי אמר ליה דידן עדיפא טפי מהאי. (ו) ממשמע שנאמר ולא תחלל אמור קדש וכשהוא אומר ונקדשתי מסור את עצמך

אותך או ייסורין לעשות לך שנבחר מות מחיים הייתה סובל. וכל שכן זה הדבר שאינו כל כך גדול שמתגבר עליך יצרך. ומקבל שכר גדול. כי טוב שאדם כופף את יצרו ממאה מצות שאין יצרו תקפו ומסיתו ודוחקו עליהם. שהרי אמרו(ח) אין עובר על המצות שיעשו לעתיד לבא(ט) שאין יצר הרע לעתיד לבא(י) עד שלא יבאו ימי הרעה אלו ימי זקנה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. אלו ימי המשיח שאין(יא) תשובה. לפיכך טוב לעשות אותו דבר שיצר הרע מתגבר עליו. ומכניע את יצרו עבור הקב״ה משאר המצות שאין היצר חושש בהן שלא תאמר הרי המצות שקולות קלה כחמורה. עון גדול נושא על מאה מצות שאין היצר מקטרג. והוא עובר עליהם יותר מעל המצות שהיצר מקטרג. משל למלך בשר ודם שצוה לעבדיו ללכת למקום פלוני. בא אחר ואמר לעבדו אחד אל תלך במקום פלוני שהמלך שולחך ואני אתן לך ליטרא. ולקח ליטרא ולא הלך. וחבירו לא הלך לפי שנדר ליתן לו שני פשיטי׳ הרי זה שלקח רק שני פשיטים יותר עונשו גדול שבדבר קל ביטל רצון המלך. כך זה שחוטא בדבר שאין יצרו מתגבר עליו עונשו יותר גדול. וכל דבר [ע״ב] שיבא לידך לעשות ואינך עושה מפני הבשת שיקראוך חסיד שוטה. תחשוב אילו הייתי בשעת השמד הייתי נהרג על עבירה קלה(יב) אפילו ערקתא דמסאנא. וכל שכן שאכפוף את יצרי המסור בידי. ואם גנבת תודה ותעמוד לך. ואם הבושת מלבנת פניך הרי לך זה כקרבן כפרה. ומוטב שתתבייש בפני מאה. ואל תתבייש בפני כמה רבבות. ובפני אותם עצמם לאחר מיתתך. וכן המונע את המצוה מפני הבשת. בין מצות עשה בין מצות לא תעשה יתבייש לאחר מותו בפרהסיא בפניהם. ואולי אפילו בחיים כמו צדקיהו שאמ׳(יג) (ירמיה לח יט) פן יתעוללו בי ולא נכנע מפני ה׳ ועוורו עיניו. וחשוב לך שתי אותיות כ״ף כ״ף כי כל סאון סואן(יד) (ישעיה ט ד) כל העולם נידון מידה במידה. שנאמ׳ (דברים כח מז מח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך [אשר ישלחנו ה׳ בך] ברעב ובצמא ובערום ובחוסר כל(טו) וכל א) המרחם על האכזר סופו להיות אכזר על הרחמן. כגון שאול ריחם על עמלק. ונעש׳ אכזר על נוב עיר הכהנים. שריחמו על דוד. כל מי שמרחם על האכזר ואינו מרחם על הרחמנים ועל מי שהדין לרחם עליו. כגון על בניו ועל אבותיו ואחיו וקרוביו ויש לו ואין להם ויכול לכלכלם ואינו נותן להם הרי כל מה שיש לו יבא ליד מי שאין לו זכות וצדקה ואפילו הוא מפרנס אחרים כגון שהוא יודע שאביו ואמו ואחיו עניים ואינו מפרנסן ומפרנס אחרים. אותם עצמם שהוא מפרנס לבסוף יהיו אכזרים עליו ולא ירחמו עליו ולא יחזיקו לו טובה על החסד שעשה להם ויהפכו לו לשונאים. כי יש דבר שאין לו זכות לאדם שאם יעשנה ואם לא יעשנה יחשב לו לרעה. כגון איש ואשתו שאוהבין את ילדיהם ויש להן ומפרנסין אותן ומרחמים עליהם הרי אין זכות וצדקה. כי מאהבתם עושים להם כמו כלב לגוריו. והדוב

א) כעין זה לקמן סי׳ קפ״ח.

וקדש שמי, ספרא אמור פרשה ח׳ ויעויין סנהדרין ע״ד א׳. (ז) ילקוט שה״ש רמז תתקפ״א על פסוק זה בשם הפסיקתא רבתי: עלמות אהבוך אלו דורו של גזרה וכו׳ ומבואר יותר במדרש רבה שיר א׳: ד״א על כן עלמות אהבוך זהו דורו של שמד שנאמר (תהלים מ״ד) כי עליך הורגנו כל היום, ובמדרש שו״ט ט׳ י״ז: על כן עלמות אהבוך שאהבו עליך למות שנאמר כי עליך הורגנו כל היום. (ח) צ״ל אין שכר וכוונת רבנו למה שאמרו בשבת קנ״א ב׳ ומדרש רבה קהלת פסוק וזכור את בוראך אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה ויעויין רש״י שם שפירש: לא דבר לזכות בו שכולם עשירים ולא חובה לאמץ לב ולקפוץ יד והרמב״ם מפרש כי אז לא יהיו בעלי בחירה יעו״ש ויעויין נדה ס״א א׳ שאמרו: מצות בטלות לעתיד לבא ובע״ז ג׳ א׳. (ט) סוכה נ״ב א׳ לעתיד לבא מביאו הקב״ה ושוחטו כו׳. (י) שבת קנ״א ב׳. (יא) צ״ל בהם לא זכות ולא חובה. (יב) סנהדרין ע״ד א׳. (יג) צ״ל פן יתנו אותי בידם והתעללו בי. (יד) סוטה ט׳ א׳. (טו) מדרש רבה קהלת פ״ז פי״ד: כל שהוא רחמן על אכזרים לסוף שהוא נעשה אכזר על הרחמנים וכן הוא בילקוט שמואל רמז קכ״א, ובמדרש שמואל פרשה י״ח הנוסחא: כל שהוא אכזר על הרחמנין סוף

וכל חיות שמשימין נפשם בכפם לטרוף טרף להביא לגוריהם. ואילו לא היו מרחמין על ילדיהם ולא היו מפרנסין אותן ואין לילדים מאומה או שמכים אותם שלא לצורך ושלא לייסרם גדול עונם מנשוא. לפיכך האב שעושה טובה למקצת בניו [וקצתם מואס]. אותו שהוא מבוה יירשנו [א]. ואם [ב]) תראה שלשה דורות. ולמעלה תלמידי חכמים. ואחר כך זרעם עמי הארץ לא תאמר דברי חכמים בטלים(טז). שמא נתחתנו במשפחה שאין דינם להיות ביניהם תלמידי חכמים. ואמרו חכמים(יז) רוב בנים דומים לאחי האם לכך בניהם עמי הארץ. כיוצא בו ליראי אלהים וחסידים שנאמ׳ (קהלת ד יב) והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ואם תראה שפוסק מדור רביעי יראי שמים וחסידים [בידוע שהתחתנו במי שאין דינם להתחתן כגון שאין ירא שמים וחסיד.] ולפיכך אותו הדור כך. לפיכך יתחנן אדם על עצמו ועל זרעו ועל זרע זרעו בכל יום להקב״ה לזווגן בזיווג יראת שמים עם תורה וגמילות חסדים. כי על שלשתן נאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק. כי שלש תיבות שוות בגימטריא. ירא״ת. תור״ה. גמילו״ת חסדי״ם. ששקולין. ירא״ת. כתור״ה. וגמילו״ת חסדי״ם. כתורה:

ג. [ג]) ראשית חכמה יראת ה׳. שכל טוב לכל עושיהם. לכל עושים לא נאמר אלא לכל עושיהם. אלא זה הפסוק [מרמז לנו על הכתובים] מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי (דברים ה כו). מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו׳ (שם י יב). הרי היראה קדמה לכל עושיהם. היראה והאהבה וג׳. וללכת בכל דרכיו וג׳. שכל טוב למען תשכילון בכל אשר תעשון:

ד. כל דבר מצוה שאדם יכול לעשות יעשה וכל דבר שאין ידו משגת יחשוב לעשות.

ה. במעשה באדם אחד שהיה רועה בהמות ולא היה יודע להתפלל. וכל יום היה אומר רבונו של עולם. גלוי וידוע לפניך שאילו היה לך בהמות ונותנם לי לשומרם. לכל אני שומר בשכר. ולך הייתי שומר בחנם כי אני אוהב אותך. וישראלי היה.

ו. פעם אחת היה הולך תלמיד חכם אחד לדרכו ומצא את הרועה שכך היה מתפלל. אמ׳ לו שוטה אל תתפלל כך. אמ׳ הרועה אליו היאך אתפלל. מיד לימד לו התלמיד חכם סדר ברכות וקרית שמע ותפילה. על מנת שלא יאמר עוד מה שהיה רגיל לומר לאחר שהלך אותו תלמיד חכם שכח כל מה שלימד לו ולא התפלל. וגם מה שהיה רגיל לומר היה ירא לומר מפני [שאותו] צדיק מנע ממנו. ראה אותו תלמיד חכם בחלום הלילה שהיו אומרים לו. אם לא תאמר לו שיאמר מה שהיה רגיל לומר קודם שבאתה אליו. ואם לא תלך תדע הרעה אשר תמצא אותך כי גזלת לי אחד מן העולם הבא. מיד הלך ואמר לו מה אתה מתפלל אמ׳ לו לא כלום כי שכחתי מה שלמדתני. וגם צויתני שלא לאמר אם היו לו בהמות. אמ׳ החכם כך וכך בא אלי בחלום. אמור מה שהיית רגיל לומר. הרי בכאן לא תורה ולא מעשים אלא שחשב לעשות טובה והעלה לו לדבר גדול. כי(א) רחמנא [דף ג] ליבא בעי. לפיכך יחשוב אדם מחשבות טובות להקב״ה:

ז. [ד]) (א)המכבד יכבד כל שמכבד את הקב״ה ואת אשר צוה הקב״ה מכבדו. לא יתכן שתשים ספרים על מטה שישנתה עליה כי במטה שכבת זרע או אדם מפוח במטה(ב) וגם לא יתכן שתתלה בין רגליך דברי תורה(ג) או לאחוריך שנאמר

א) ע״כ סי׳ קכ״ה מכאן ואילך סי׳ קכ״ו. ב) נמצא בסי׳ סס״ב, תתלמ״ב תתרל״ב. ג) גם זה הסי׳ בנדפס קכ״ו. ד) קכ״ז.

שהוא נעשה רחמן על אכזרים כו׳ ויעוי׳ יומא כ״ב ב׳. (טז) ב״מ פ״ה א׳: כל שהוא ת״ח ובנו ת״ח ובן בנו ת״ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם. (יז) ב״ב ק״י א׳.

ו. (א) סנהדרין ק״ו ב׳ ולפנינו: הקב״ה, ובחובות הלבבות בהקדמה כתוב ג״כ רחמנא לבא בעי.

ז. (א) אבות פ״ד מ״ז. (ב) עי׳ סנהדרין כ״א ב׳: אותה שיוצאת ונכנסת עמו אינו נכנס בה לא

(מלכים א יד ט) אותי השלכת אחרי גוך ולא יתכן כשאדם משמש מטתו ועדיין לחלוחית זרע עליו שיזכור דבר קדושה או תפלה או תורה(ד) אלא ישפשף עצמו במים בטוב שלא ידבק בו כחרדל. שתי טהורות הם לשלש אמירות. אמרות ה׳ אמרות טהורות (תהלים יב ז) וטהורים אמרי נעם (משלי טו כו) שלא יהא אדם במקום הטנופת ויחשוב בדברי תורה או יתפלל או ידבר לחבירו ספור דברים מהקב״ה וכן כשיש עליו שכבת זרע.

ח(א). יראת ה׳ ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו (משלי א ז). תחת כי שנאו דעת ויראת ה׳ לא בחרו (שם כט) אז תבין יראת ה׳ ודעת אלהים תמצא (שם ב ה). יראת(ב) ה׳ שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופה [צ״ל ופי] תהפוכות שנאתי (שם ח יג) תחלת חכמה יראת ה׳ ודעת קדושים בינה (שם ט י) יראת ה׳ תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה (שם י כז). הולך [בישרו] ירא ה׳ ונלוז דרכיו בוזהו (שם יד ב). ביראת ה׳ מבטח עז ולבניו יהיה מחסה (שם שם כו).

ט(ג). יראת ה׳ מקור חיים לסור ממוקשי מות (שם שם כז). טוב מעט ביראת ה׳ מאוצר רב ומהומה בו (שם טו טז). יראת ה׳ מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה (שם שם לג). בחסד ואמת יכופר עון וביראת ה׳ סור מרע (שם טז ו). יראת ה׳ לחיים ושבע ילין בל יפקד רע (שם יט כג). עקב ענוה יראת ה׳ עשר וכבוד וחיים (שם כב ד). אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה׳ כל היום (שם כג יז) אל תהי חכם בעיניך ירא את ה׳ וסור מרע (שם ג ז) ירא את ה׳ בני ומלך עם שונים אל תתערב (שם כד כא) שקר החן והבל היופי אשה יראת ה׳ היא תתהלל (שם לא ל).

י. (ד)הרי י״ח יראת ה׳ כנגד י״ח מיני טרפות(א) לומר אפילו נוטלין חייו אל תמרוד במי שממית ומחיה(ב) שאם תאבד חייך בעבורו הוא יחיה אותך ואם תחיה אותך במקום שאתה מחוייב לעזוב חייך להתקדש שמו הוא יטול חייך ומי יצילך מידו. ולפי שחיים תלויה בי״ח מקומות בגוף לפיכך נקרא חי חיות האדם שכל זמן שאין חיבול בהם יכול לחיות.

יא. (ה)ועוד י״ח יראת כנגד י״ח מקומות שהחיות תלויה בהם שאם תירא הקב״ה הוא ישמור חייך. וזהו שנא׳ יראת ה׳ מקור חיים לסור ממוקשי מות וכשרצה אברהם ליטול חיות בנו את יצחק אז נקרא ירא שנא׳ (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך וגו׳. י״ח יראת כנגד י״ח ברכות בתפלה. ואם תאמר חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח (משלי יד טז) אין בו השם וברכת המינים כנגדו. ואם תאמר בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם (שם יג יג). כנגדו מגן שפותח בברוך ומסיים בברוך. ולמה כנגד יראת ה׳ ברוך ה׳ לפי(א) כשיתפלל האדם צריך שיעמוד ביראה שנא׳ (תהלים ב יא) עבדו את ה׳ ביראה וכתיב (שם עב ה) ייראוך עם שמש עם דמדומי חמה(ב) תפלה ועוד למה כנגד יראת ה׳ ברוך ה׳ שלא ירוץ בתפלה כאלו שמח אם היה כבר מסיים אלא בכל תיבה ימשוך לתת בלבו כוונה בכל מה שמוציא מפיו: הלא תחשוב אילו יש לך להתחנן דבר ולבקש דבר מאת מלך בשר

א) קנ״ז. ב) קנ״ח. ג) קנ״ח. ד) קנ״ח. ה) גם זה בסי׳ קנ״ח.

לבית המרחץ ולא לבית הכסא שנאמר והיתה עמו וקרא בו (דברים י״ז י״ט) מקום הראוי לקרות בו ויעוין ברכות כ״ה ב׳. אבל צל״ע מה שאמרו מ״ק כ״ח א׳: אסור לישב על המטה שס״ת מונח עליה משמע כי מותר להניח ס״ת על המטה. (ג) יעוי׳ תוס׳ ברכות י״ח א׳ ד״ה וירכב שהביא משם הירושלמי: דסקיא מלאה ספרים או שהיו בה עצמות של מת הרי זה מפשילן לאחוריו ורוכב עליו וצע״ק. (ד) יעוין מגן אברהם סי׳ ע״ו סק״ז שהאריך בזה.

י. (א) חולין מ״ב א׳. (ב) אולי מקורו ממה שאמרו בתמיד פ״ד ל״ב א׳: מה יעביד אינש ויחיה אמרו ליה ימית עצמו מה יעביד אינש וימות יחיה את עצמו ויעויין בפירוש המפרש שם.

יא. (א) ברכות ל׳ ב׳. (ב) שם כ״ט ב׳. (ג) יעויין בבלי סוכה נ״ב ב׳: ולא הגיחוהו אחיו לעשות כן, אבל בירושלמי ברכות פ״א ה״א: מאן דאמר ככהנים לא תעלה במעלות על מזבחי

ודם הירצך או הישא פניך אם תמהר דבריך בפניו לא מיבעיא שלא יעשה חפצך אלא שיאמר אין אתה אלא מתלוצץ ויגרש אותך מלפניו ואל תחשוב את ממליך מלכים פחות מן המלכים שהם תחתיו ואם באתה לברכו ולהללו דע כשאתה מתאוה לשבח קול נעים ושיר של שבחך אם היו מריצים וממהרים בלא נגון וכי מקובל היה לך. לפיכך אין לעשות במהרה אלא במשך ובקול נעימותיך ובקול רם. שנא׳ (דה״א טו טז) להרים בקול לשמחה. אמרו (ג) כשהיו הולכים בעזרה היו הולכין עקב בצד גודל שלא יהיו משאוי עליו מלאכת ה׳ ועל זה נאמר (ירמיה כג י) ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא כן. לכן ברא הקב״ה קריאת הגבר ללמוד ממנו דוגמא שנאמ׳ (איוב לה יא) ומעוף השמים יחכמנו, ועתה לא יתכן שאם אתה תדבר לפני מלך בשר ודם שתדבר ולא ירוצו דבריך ואם תשורר להנאתך תמשוך בקולך ואיך תריץ לפני ממליך מלכים. לכך תברכהו בקולך ולכך תכבדהו בקולך ואל תעשה כאלו חובה הוא לך שיצאו מתוך פיך לא כן אלא כשתאמר דברי בקשות אמור בדרך תחנונים שנא׳ (משלי יח כג) תחנונים ידבר רש. כי כשאדם מתחנן לשליט אינו מריץ דבריו ועל כל דיבור משים לב שלא יטעה בדבריו וקודם שמתחנן לשליט עורך דבריו על הסדר שלא יגמגם ושלא ישכח ושלא ידלג אות כך אתה (ד) שנא׳ (איוב לו יט) היערוך שועך ולא בצר. ואומר (הושע יד ג) קחו עמכם דברים. וכשתאמר ברכות ושבחות תעשם כאלו אתה עומד לפני מלך והוא יאמר לך השמיעני קולך ואל תריץ דבריך ואל תמהר להוציא דבר מפיך ואם תצטרך לפרנסה אל תשים לבך לכוון רק אל אותה [ע״ב] ברכה כמו לברכת השנים. או אם יש חולה אל תשים לבך לכוון רק אל ברכת חולה מפני שאומרים עליך למעלה זה פלוני סבור שאינו צריך אלא זאת לכך תכוון כולם שהרי י״ח יראת ה׳ להיות לפניו ביראה על כל הברכות ואל תשים כוונת לבך רק לבקשות כי עיקר הכונה לברכות ולשבח שכן אמרו (ה) יכוון בכולם ואם אי אפשר יכוון בברכת אבות או בברכת הודאה שאם תכוון רק בבקשות אז יש למעלה שטנים שאומרים אין ראוי לקבל תפלתו שבכבוד המקום אין חושש לבקש בכוונה ובדרך תחנונים ואיך נעשה רצונו שברצונו מכוון ולא בשבח. לכן טוב לכוון בשבח ובכבוד הקב״ה ותתפלל בכוונה שלא תדבר עם אדם קודם שתעמוד בתפלה אלא אמור דברים המכניעים את הלב תחלה בלשון רחמים. וכשתתפלל תוסיף על כל ברכה וברכה מענינה וצרכיך כי ביותר הם מכינים את הלב (ו) ואם לא תוכל להוסיף מפני שהקהל יסיימו קודם תוסיף באחת או בשתים למהר בברכת אחרת ככל מה שכתבנו בסדר התחינה תוסיף. ואם לא תוכל להוסיף חקור לך אחר נגונים וכשתתפלל אמור באותו ניגון שנעים ומתוק בעיניך (ז) באותו ניגון אמור תפלתך ואז תתפלל בכוונה וימשוך

(שמות כ׳ כ״ו) שהיו מהלכין עקב בצד אגודל וגודל בצד עקב. (ד) בר״ה ל״ה א׳: לעולם יסדיר אדם תפלתו ואח״כ יתפלל ובתנחומא פרשה ויקהל ופרשה יתרו: אין אדם רשאי לקרות בתורה עד שיסדור הפרשה שלש פעמים ובזוהר ויקהל דף ר״ו ב׳: מאן דסליק למיקרי באורייתא יסדר אינון מלין בקדמייתא בביתא כו׳ ויעויין תוס׳ מגילה ל״א ב׳ ד״ה משה. (ה) ברכות ל״ד ב׳ ועי״ד ברכת הודאה יעויין באשל אברהם או״ח סי׳ ק״א ס״ק א׳ שהביא זה ג״כ משם אגודה. (ו) בבלי ברכות כ״ט ב׳: מאי קבע? רבה ורב יוסף אמרי כל שאינו יכול לחדש בה דבר, ובירושלמי ברכות פ״ד ה״ג: ר׳ אחא בשם ר׳ יוסי צריך לחדש בה דבר. (ז) בפסיקתא דרב כהנא צד צ״ז: כבד את ה׳ מהונך שאם היה קולך ערב פרוס על שמע ועבור לפני התיבה, ובתוס׳ ר״ה ט׳ ב׳ ד״ה שהחדש: רשב״ג ה״ל ברי דבסים קליה עייל קמי תיבותא כו׳ ובזהר יתרו דף צ״ג, א׳: כבד את ה׳ מהונך מהונך ממזונך מהונך מחנך (אולי צ״ל מְחַכְּךָ) בחדוא דנגונא למחדי לבא דהא דא חדוה דלבא כגוונא דא נגונא דכל עלמא, ואולי הוא מה שכתוב בהוספה לרש״י משלי ג׳ ט׳: אל תקרי מהונך אלא מגרונך והרמב״ם ז״ל בפרקי הצלחה שלו: המתפלל יהיה פונה אל השי״ת כו׳ ולא יסור מהנעים קולות ערבים מתדבק מכין עצמו כו׳ עד שימצא נפשו בעולם השכלים כאלו היא נסתרת מן המוחשות עכ״ל והכוזרי מאמר ב׳ סי׳ ג׳: אם תעבור בך השמחה שתשמח במצוה עצמה מאהבתך המצוה בה אל הנגון והרקוד היא עבודה ודבקות בענין אלה עכ״ל. והרב ר״מ דילונזאנו באצבע דרך חיים כתב: יש לו לכל מתפלל בכונה לבחור לו נגון טוב ונעים להתפלל בו עכ״ל, ובעקרים מאמר ד׳

לבך אחרי מוצא פיך לדברי בקשה ושאילה נגון שמבכה את הלב. לדברי שבח נגון המשמח את הלב למען ימלא פיך פה לפה אהבה ושמחה למי שרואה לבבך. ותברכהו בחיבה רחבה וגילה. כל אילו הדברים מכינים את הלב [א]). ואם יבא אליך מי שאינו מבין לשון עברי והוא ירא שמים או אשה אמור להם שילמדו סדר תפילות בלשון שהם מבינים כי התפלה אינה אלא בהבנת הלב. ואם הלב אינו יודע מה שיוצא מפיו מה מועיל לו. לכך טוב שיתפלל באותו לשון שהוא מבין [ב]). וכשתברך על מאכלך לפניו ולאחריו לא יתכן שאתה אוכל ושותה להנאתך. וכשתברך שאתה מריץ דבריך כדי לעמוד. אלא אמור לא מהרתי להנאתי גם לכבוד הקב"ה בסיפור שבחו לא אמהר אלא תנעים בקול שבראך ולא תאמר אין קולי נעים למה ארים קול בין בני אדם המרימים קול בשבח של הקב"ה. שאם תאמר כן הרי אתה מתרעם על מי שלא הנעים קולך ואין לך דבר שמביא את האדם לאהבה את בוראו ולשמח באהבתו כקול מרים בניגון במשך ולא לנגן בכל עת בביתו כמנגנים בבית המשתה כי זה עושה לשמח את לב האדם. אם כן להנאתך אתה מתכוון ומה שכת' (תהלים קיט י) זמירות היו לי חקיך בבית מגוריי מקום מיוחד ועת מיוחד לשבח להקב"ה כי לא יתכן לספר שיחת בטלה מעת שמתחיל עד שמסיים. ונאוה לתפלה מורא. והדר התחינה בכונה. ואין התהילה קול זמר נעים וכבוד הרינה קול רם ותפארת השירה משיכה. ועטרת הברכה חדוה (ח) וכתר החכמה ענוה. ועקב ענוה יראת ה'. אין לך מידה טובה שבעולם ששומרת את בעליה ועוזרת את בעליה להביא עליו כל טובות ולמנוע ממנו כל רע כמו תוקף הענוה לשם שמים שנא' (משלי כב ד) עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים: הענוה של גדעון מנעה הריגה דכת' (שופטים ח א) ויריבון אותו בחזקה ויאמר אליהם מה עשיתי עתה ככם הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר וג' ומה [יכולתי עשות] ככם. אז רפתה רוחם מעליו בדברו את הדבר הזה. זו גרמה ענוותנותו. מה שאין כן ביפתח. וראה מה עשתה ענוה אפילו בדבר מצוה כמעשה דהילל הזקן (ט) שהביא את עולתו לעזרה וסמך עליה ואמרו לו בית שמאי מה זו סמיכה וכישכש בזנבה ואמר נקבה היא ולשלמים. וראה שאפילו בדבר מצוה וידע שהלכה כמותו ולא רצה לעמוד בדבריו שלא להרבות מחלוקות בישראל. וכן (י) ישב לפני שמאי כפוף. לפיכך (יא) יצתה בת קול ואמרה הלכה כבית הלל. לכך ילמד אדם עצמו בענוה ולא ירבה מחלוקת. אילמלא היה ברחבעם ענוה רק יום אחד לא נתחלקה מלכות בית דוד וזהו שנא' (תהלים מה ה) על דבר אמת וענוה צדק. אין לך דבר צדקה גדולה מענוה. ולמה זכה דוד לכל הכבוד לפי שהיה עניו ביותר. שנאמר (שם קלא א) לא הלכתי בגדולות. ברחתי מן הכבוד ורדפני הכבוד שנאמר (שם שם ב) נפשי כגמול עלי אמו. וכתיב (שם יח מד) תשימני לראש גויים. ענוה קונה ארבעה דברים שנא' (משלי כב ד) עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים. ביראת ה' ג' פעמים חיים (יב) כנגד העולם הזה וימות המשיח והעולם הבא מוסיף ימים על הקצובים לו: (יג) ד"א לא יפחתו לו.

א) ע"כ בסי' קנ"ח מכאן ואילך מקפ"ח. ב) ע"כ סי' תקפ"ח.

פכ"ג: התפילה צריכה שלשה דברים כדי שתהיה ראויה להתקבל כו' וצריך שיהיו הדברים הנאמרים ההם ערבים אל השומע ולא יהיו עליו לטורח כו' ועוד נוסף עליהם שהם מסכימים לנגוני המוזיק"א כו'. (ח) בירושלמי שבת פ"א: מה שעשה החכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסולייסה ובתנחומא בראשית: התורה סולייתה ענוה וכתרה יראה, ועל דברי רבינו בכלל אודות ענוה יעויין דברי הרמב"ם בפירושו לאבות פ"ד מ"ד. (ט) ביצה כ' א'. (י) שבת י"ז א'. (יא) עירובין י"ג ב'. (יב) כונת רבנו כי שלש פעמים נזכר חיים אצל יראת ה' והם: א) במשלי י"ד כ"ז: יראת ה' מקור חיים. ב) שם י"ט כ"ג: יראת ה' לחיים. ג) שם כ"ב ד': עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים. (יג) הלשון צריך תקון ואולי צ"ל: ובודאי לא יפחתו לו. ויעויין היטב יבמות ב' א'.

יב. א) למד זה למה נקרא למד על שם (דברים יז יט) למען ילמד ליראה. ולכך אמר דוד באות למד [דף ד] לימוד היראה (תהלים לד יב) לכו בנים שמעו לי יראת ה׳ אלמדכם. ולמה אמר בנים (א) לפי שאינו דומה מי שלומד בילדותו למי שבזקנותו ילמד. כי הבן שהרגילו אביו מילדותו מעשים טובים דומה למי שרגיל לילך בדרך במדבר ויודע ומלומד לנטות לבא לעיר. וכן דומה למי שהוא רגיל לילך בדרך הים בספינה ויודע להטות הספינה לבא למחוז חפצו. ומי שאינו יודע ילך אנה ואנה שנאמר (קהלת י טו) אשר לא ידע ללכת אל עיר ועוד דומה המלומד בילדותו לחמה ולבנה וכוכבים ומזולות שדרך ישר הם הולכים שנא׳ (שופטים ה לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וזהו שנא׳ (מלאכי ג כ) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וג׳ לכך נאמר (תהלים לד יב) לכו בנים שמעו לי יראת ה׳ אלמדכם. זה לימוד סוד היראה. (ב) למד גדולה מכל האותיות כי למוד היראה גדולה מן הכל שנאמר (דברים ה כו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו׳ כל הימים וג׳ הרי גדולה לפניו מכל וכתיב (תהלים קיב א) אשרי איש ירא ה׳ במצותיו חפץ מאד ב) כתיב (משלי יד א) חכמות נשים בנתה ביתה (שם ט א) חצבה עמודיה שבעה חכמה היה צריך לומר שהרי כתיב בחכמה יבנה בית. אלא לומר זה סדר נשים שהוא שבע מסכתות (ג) והאיש לוקח לו שבע נשים וכתיב (ישעיה ד א) והחזיקו שבע נשים באיש אחד. עמודיה שבעה (ד) שבעה מלאכות חיבת האשה לעשות לבעלה (ה) שבעה ימים ד״א חכמת נשים שבע נשים כמו שכתוב (שם שם) והחזיקו שבע נשים באיש אחד ושבעה פעמים אחות בשיר השירים וכתיב (משלי ז ד) אמור לחכמה אחותי את. חכמת נשים בנו בתים חצבו עמודיהם שבעה (ו) שבעה מלאכות חייבת האשה לעשות לבעלה. בנו לא נאמר אלא בנתה הרי תחלה פתח בלשון רבים וכולו לשון יחיד ועוד תוכל לקרא הפסוק להיפך שבעה עמודיה חצבה ביתה בנתה נשים חכמת כמו כן אותו פסוק (דברים טז ט) שבעה שבועות תספור לך מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות שבעה לספור תחל בקמה חרמש מהחל לך תספור שבועות שבעה לומר שבעות (ז) שצריך בכל יום מן ח׳ ימים ואילך בכל יום להזכיר שבוע ויום וכן חכמות [צריך להזכיר בכל יום].

יג. מעשה שנכנסו שבעה זקנים לעבר שנה זהו בנתה ביתה. וכת׳ (ויקרא כה כט) בית מושב וגו׳ עד תום שנת ממכרו ר׳ מאיר ור׳ יהודה ור׳ יוסי ור׳ שמעון ור׳ נחמיה ור׳ אליעזר בן יעקב ור׳ יוחנן הסנדלר וכ׳ עד דרשון כולהון הדין פסוקא מן שבע שבע אפין אשירה נא לידידי כדי שיצא למ״ט פנים בפרק חמר בקדש (הלכה א׳) בירושלמי: ד״א חצבה עמודיה שבעה (אסתר א יד) שבעת [שרי פרס ומדי] רואי פני המלך(א) וכתיב (משלי כו טז) משבעה מטיבי טעם וכתיב (יונה ג ז) מטעם המלך וגדוליו. ד״א (שמואל א ב ה) עד עקרה ילדה שבעה. וכתיב (רות ד טו) אשר היא טובה לך משבעה בנים. ד״א העולם שנברא בב׳ עמודיה שבעה(ב) ז׳ ימים(ג) ז׳ כוכבים(ד) ז׳ קורין בשבתא(ה) ז׳ ספרים. חכמת נשים בנתה ביתה (שמות לה י) וכל

א) גם זה בסי׳ קנ״ח. ב) ע״כ סי׳ קנ״ח.

יב. (א) אבות פ״ד מ״כ. (ב) באותיות דרבי עקיבא נוסחא ב׳ נדפס בבית המדרש לר״א יעליגעק חדר ג׳ צד 57: למ״ד מפני מה גבוה מכל האותיות מפני שהיא באמצע כ״ב אותיות כו׳ ויעוי׳ פסיקתא רבתי פכ״ב. (ג) יעוי׳ יבמות מ״ד א׳ עצה טובה קמ״ל ד׳ אין טפי לא. (ד) כתובות נ״ט ב׳: ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה ובמספרן אנו מוצאים שבעה. (ה) שתי תיבות אלו מחוסרי הבנה ואולי כונת כונת רבינו לשבעה ימים נקיים שהאשה סופרת. (ו) שש תיבות אלה יש למחוק. (ז) מנחות ס״ו א׳: מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי.

יג. (א) יעויין מגילה כ״ג א׳. (ב) ב״ב ע״ד ב׳ אלו שבעה ימים וד׳ נהרות. (ג) פרקי דר׳ אליעזר פ״ו ספר יצירה פ״ד מ״ד. (ד) מגילה כ״א א׳. (ה) שבת קט״ז א׳: חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה, ילקוט משלי רמז תתקמ״ד ביתר ביאור, מדרש תהלים מזמור י״ד.

חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל וג׳ חצבה עמודיה שבעה ד׳ דגלים וגרשון וקהת ומררי. ד״א חכמת נשים בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה אילו שבעה פסוקים שבקרייה שיש בהם חכמה ויראה ואילו הן (ישעיה יא ב) ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳. (שם לג ו) והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת יראת ה׳ היא אוצרו. (תהלים קיא י) ראשית חכמה יראת ה׳ שכל טוב לכל עשיהם. (איוב כח כח) ויאמר לאדם הן יראת ה׳ היא חכמה וסור מרע בינה. (משלי א ז) יראת ה׳ ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו. (שם ט י) תחלת חכמה יראת ה׳ ודעת קדושים בינה. (שם טו לג) יראת ה׳ מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה. הרי זה חכמה ויראת ה׳ בז׳ פסוקים כנגד שבעה דברים שהוא בית לנשמה ומושכין אותה לחטאים שנאמ׳ (שם ו טז) שש הנה שנא ה׳ ושבע תועבת נפשו ושבעה ראייה. שמיעה. דיבור. מעשה ידים והלוך רגלים ושכיבת נשים ולב חורש רעה. ושבעה מנוחות באדם. עמידת כפות רגלים ועל ברכים וישיבה ושכיבה על ארבע רוחות על שני צדדין ועל הקדקד ועל הפנים. ד״א שבעה איברים. עינים. אזנים. פה. להוציא דבור. וגרון להכנים מאכל ומשקה. ידים ורגלים וערוה אילו חצבה עמודיה שבעה. בנתה ביתה שכולם תלוים בבית הלב המנהיגם חכמות למנוע ולעצור רוחו ביראת ה׳. וכנגדם (ו)שבעה כתות מקבלי פני שכינה. ועל שבעה עבירות שכתבתי שהלב מנהיגם עליהם. ועתה בני שמע בקולי ושים לבך לדברי ספר [ע״ב] היראה הזה. כי כנגד שבעה היצרים האלה נכתבו שבע פעמים חכמה ויראת ה׳ בשבעה פסוקים בכל פסוק יראה וחכמה. שכל העובר נקרא חסר חכמה. שנא׳ (ירמיה ח ח) איך תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה׳ אינו וכתיב (שם ד כב) אויל עמי אותי לא ידעו בנים סכלים המה ולא נבונים המה. ואומר (שם ט כב) אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו (שם שם כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי. וכתיב (שם ח ט) הנה בדבר ה׳ מאסו וחכמת מה להם. הרי לא נקראו חכמים אלא עושים רצון הקב״ה וכתיב (איוב כח כח) הן יראת ה׳ היא חכמה וסור מרע בינה (ז)אם אין יראה אין חכמה אם אין חכמה אין יראה לכך כללם יחד. ג׳ פסוקים הקדים [יראה לחכמה] וד׳ חכמה ליראה כמו שחלוקין הברכות בערב שתים לפניה ושתים לאחריה ובשחר שתים לפניה ואחת לאחריה. וג׳ ימים בשבוע קורין בתורה וד׳ אין קורין ועוד בראשית חכמה יראת ה׳. יראת ה׳ ראשית דעת. תחלת חכמה יראת ה׳ הרי ב׳ בראשית א׳ תחלת ב׳ חכמה א׳ דעת כנגד תורה נביאים כתובים. מקרא משנה תלמוד. יראת ה׳ היא חכמה. יראת ה׳ מוסר חכמה כנגד שתי שאלות ששאל הקב״ה שנא׳ (דברים ה כו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי וג׳ ואומר (שם י יב) מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגומ׳ הן יראת ה׳ היא חכמה וכת׳ (משלי טו לג) יראת ה׳ מוסר חכמה. כי יראת היא חכמה מדבר שירא חטא ושומר ידו מעשות כל רע. ולא מפני שירא מעונש אדם ומעונש שמים שמונע מעשות הרע. אלא מאהבת הקב״ה ששמח לעשות רצונו בלב שלם. באהבה שאינה תלויה בעונש ובהנאה. ומה שקורא לה יראת ה׳. שהוא ירא כשבא לידו דבר עבירה הוא ירא. מפני שחושב בלבו אם לא אשמור את הדבר הזה הרי איני תמים באהבתו. כעניין שנאמ׳ (מלכים ב כ ג) אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם. זוהו יראת שמים. שירא חטא בעבור שלא נמצא בו חסר מן האהבה מאומה. כבהמה תמימה ושמינה בלא מום (שם שם) והטוב בעיניך עשיתי מאהבה מצות עשה. או מה שיכול לחשוב שישמח את אוהבו שבשמים וזהו היראה משובחת מן האהבה. וכן כתוב (ח)באבות דר׳ נתן שכן

(ו) פסיקתא דרב כהנא פיסקא ולקחתם לכם ויעויין ירושלמי חגיגה פ״ב ה״א. (ז) אבות פ״ג

כתוב שם הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. משל לאדם שעושה רצון רבו. ולבו גם ברצון רבו. רצון אביו. ולבו גם ברצון אביו(ט). ואינו דומה זה שהוא עושה מאהבה. לזה שהוא עושה באהבה וביראה. זה שהוא עושה מאהבה נוחל חיי העולם הזה. ואינו נוחל חיי העולם הבא. וזה שעושה באהבה וביראה נוחל חיי העולם הזה והעולם הבא. שכן מצינו באבותינו הראשונים שעבדו באהבה וביראה ונחלו חיי העולם הזה והעולם הבא. באברהם מה הוא אומר (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. בעובדיהו מהו אומר (מלכים א יח ג) ועובדיהו היה ירא את ה' מאד. ביונה מהו אומ' (יונה א ט) ואת ה' אלהי השמים אני ירא. על זאת היראה נאמר כשבא לעקוד את יצחק היה ירא לבו פן יעבור על זאת ונמצא פוגם בתמימותו. שאמר (בראשית יז א) התהלך לפני והיה תמים. כי האהבה שנוחל רק העולם הזה. לפי שכשהוא עושה גם חושב כשבא דבר עבירה לידו פעמים חוטא ואינו חושש כבן המתגעגע ואינו חושש ואומר בלבו אני יודע שאבי ימחול לי. לכך לאחר שאמר על מנת שלא לקבל פרס. אמר ויהי מורא שמים עליכם וזהו יראת חטא שירא שיהא חסר מן האהבה. זאת תורת היראה (י)אם יש לך בן הרי מזבח הזהב ומזבח הנחשת (יא)כשם שמזבח הזהב משובח ממזבח הנחשת. כך נפש מן הגוף. ומניין שהגוף הוא כנגד מזבח הנחשת שנאמ' (איוב ו יב) אם בשרי נחוש. והנפש כנגד מזבח הזהב. מה שעל מזבח הנחשת קרב הגוף נהנה ממנו. קטרת לריח והנפש נהנית מן הריח וכתיב (ירמיה יז ב) כזכור בניהם מזבחותם. לכך אתה תחשוב זה שהנאת הנשמה יקרה בעיניך מהנאת של גוף שהנאת נפשך לעולמים. והנאת הגוף אינו יודע עד מה וזה ספק. והנה כשיש לך בנים אם יחוש בראשו או באחד מאבריו. תבכה ותתענה ונקטה נפשך בחייך. ואם יחטא לאביך שבשמים. אל תחמול על גופו יותר מנשמתו. טוב שתחמול על נפשו שאם תחטא הרי היא לעולם נשרפת. שנאמ' (ישעיה סו כד) ואשם לא תכבה. לכך תחמול על כאב נצח. ולא על כאב עובר. ושקול יראת יוצרך כנגד גופך. ותכריע כף יראת יוצרך מיראת גופך ומאימת השחתת [דף ה] גוף בניך. כיצד אם יש לך בנים אם רוצה ללכת בחצי הלילה בחוץ או במקום סכנה. לבך חרד פן יקראנו אסון או דבר המחבל את גופו וכן אם אתה הולך למקום סכנה כמה צער ועצבון יהיה לך. ויש לך עצבון וצער יותר על שהשחתת נפשך. שאם תחטא הרי נפשך ממושכנת להפרע. וזאת האימה ידועה שנאמ' (דברים לב לט) ואין מידי מציל. לכך יותר יהיה בעיניך לשומרך מעון המשחית את הנפש יותר ממה שאתה ירא מהשחתת גופך וגוף בניך ואל תחטא. ואם חטאת שקול איזו תשובה שוה לה ככתוב בספר התשובה. ובכל עת שאתה ירא על בניך על גופם ועל גופך. חשוב כמה נקטה נפשך בצער גוף שאינך יודע עד מתי. ותצטער יותר על נפשך שקיימת לעולם בצער אם חטאת. בעת שיפול לבך על בנך לאמר פן יארע לו דבר. יחרד לבך על נפשו יותר ויותר שמא יחטא להקב״ה ונמצא משחית נפשו ואת גופו. ותייסר את בנך ותצער את גופו בכאב קטן למען לא יכאב את בשרו ונפשו לעולם. לכך אמר יראת ה' מוסר חכמה וג' ואם מצטער אתה בחסרון נכסיך באותה שעה זכור על לבך בבוא לידך לעשות מאשר נתן לך טוב לנפשך חשוב הצער שהיה לך בחסרון ממונך. ושקול כנגד כמה תהא חסירה לעתיד לבא. שנאמ' (ישעיה ג ט) אוי לנפשם כי גמלו להם רעה. ואם לא חטאת וחטא חבירך אל תאמר אני כמלאך כנגד חבירי. כי יש מיני יצר מחשבות רעות. אם חבירך חטא בדבר ממון ואתה לא חטאת. שמא בדבר ערוה

מו״ד. (ח) תיבות דר' נתן יש למחוק כי כן כתוב בפרקי אבות פ״א מ״ג. (ט) במדרש תדשא פי״ב: העובד מאהבה והעובד מיראה שווים ועיי' תוס' יבמות מ״ח ב' ד״ה שאין. (י) ד' תיבות הללו יש למחוק. (יא) במדרש תדשא שמות פרשה י״א: ושתי מזבחות היו אחד של זהב כנגד

שאתה לא היית יכול לשמור עצמך או בשאר דברים הוא נשמר שאין אתה יכול לשמור. אם עמדת בדבר עון ולא חטאת. תחזיק טובה ליוצרך. היודע יצרך שלא נתנך לחטוא. שלא מצדקתך נמנעת אלא שאר דברים גרמו לדבר. כמו שנאמ׳ (בראשית כ ו) ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי על כן לא נתתיך לנגוע אליה. בעבור שרה שהיא אשת אברהם שהיה אברהם מתפלל על הדבר. וכן הוא אומר (תהלים לז לב לג) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו. ה׳ לא יעזבנו בידו ודוד החזיק טובה לבעליה. על הדבר הזה. שנאמר (ש״א כה לב לג לד) ויאמר דוד לאביגיל. ברוך ה׳ אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי. וברוך טעמך וגומ׳. חי ה׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אותך. כי לולי מהרת וגו׳: ותחשוב את עצמך כאילו חטאת. ותבקש מחילה על מחשבותיך. ואמור בכל יום לפני יודע יצרך. רבונו של עולם אתה יודע את יצרי. ככתוב (תהלים קג יד) כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו. אל תתן ה׳ מאוויי יצרי הרע ואת מחשבות און הסר ממני. ואם[א] באתה לידי נסיון והתאפקת לחטוא. אל תחזיק לך טובה לומר הרי עמדתי בנסיון. שמא באו אבותיך לאותה מידה. וכשלא חטאו בקשו מהב״ה כשיבאו בניו באותה מידה שיתאפקו בהם מחטוא שנאמ׳ (בראשית כב ח) (יב) ה׳ יראה לו השה לעלה בני. (שם שם יד) שם המקום ההוא ה׳ יראה שיהו בניו נשחטים על קדושת השם ונשרפים כיצחק. ותברך להקב״ה שהחזיק על יצרך. שנתן לך לב לנצח את יצרך הרע. שנאמ׳ (דה״ב לב לא) כי עזבו האלהים לנסותו עזבו. מכלל שבידו הכל. לכך בקש מלפניו שנאמ׳ (תהלים פו יא) יחד לבבי ליראה שמך. וכת׳ (שם נא יב) ורוח נכון חדש בקרבי[ב]. אם עמדת בנסיון גדול אל תאמן בעצמך לומר הואיל ולא חטאתי בזה הגדול. לא אחטא יותר לפי שאין יצר הרע של היום שוה לשל אתמול. לפיכך אפילו באותו דבר שמא למחר לא תוכל לסבול. שהרי דוד לא חטא באביגיל. וחטא בבת שבע. דוד לא חטא ברודפיו שרצו להורגו. ולא שלח יד במשיח ה׳. ולא נתן לאבישי לשלוח בו יד. לבסוף חטא באוריה שהיה מבקש טובתו. שאם תאמר אוכל להאמין בי הואיל ונוצלתי מעבירה הגדולה. הרי אתה תופס עצמך צדיק מן העליונים. ועוד יותר ממה שבראך אתה מחזיק חכמתך. שנאמ׳ (איוב טו טו) הן בקדושיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה. הקב״ה שיודע מה עתיד להיות אינו מאמין במלאכיו ובקדושיו. ואתה שמחשבותיך מתחלפין מטובה לרעה כל שכן שלא תאמין. וכן הוא אומר (משלי כח יד) אשרי אדם מפחד תמיד שלא יחטא. למד לבך לדעת את ה׳. וכת׳ (תהלים קיט סו) טוב טעם ודעת למדני (יג) חוקיך.

ספר חסידים(א) ב׳.

יד. למוד לך מאחת הרבה. הרי כתיב (איוב לא ד) (ב) הן כל צעדיי יספור. וכתיב (מלאכי ג טז) אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה׳ ולחשבי שמו. מכאן שמונין פסיעות האדם. ונגזר על האדם

[א]) בנדפס סי׳ ק״ס. [ב]) ע״כ סי׳ ק״ס מכאן ואילך סי׳ קס״א.

נפשו של אדם ואחד של נחשת כנגד גופו של אדם כשם שהזהב יקר מן הנחש כך הנפשות יקרות מן הגוף, ומזה יראה כי גם לפני רבנו היה המדרש תדשא. (יב) לפנינו אלהים. (יג) חוקיך יש למחוק כי בכתוב הזה איננו.

יד. (א) בנדפס: ספר החסידים. (ב) צ״ל: וכל צעדי יספור. (ג) נראה כאן חסרון ואולי צ״ל:

כמה פסיעות ללכת וכתי׳ (ג) ותדע לך שכן הוא (ד) שאף על פי שאין נחש יש סימן. [ע״ב] ואסור לומר לאחרים פן יחזיקו כנחשים. אם כף רגלו של אדם. אם אוחזות החיכוך כאילו קרצתו כינה והיה ברצון מחכך בלא מעלה שחין ואחר כך תנוח החיכוך. דע לך כי יש לו ללכת במקום שאינו יודע. והוא אדם שאינו רגיל ללכת. ואם אזניו יש לו לשמוע דבר חידוש. ואם עור שעל העין. יש לו לראות חידוש או לקרוא כתבים של חרוש מה שאינו יודע. ואם לשונו יש לו לדבר דברים של חידוש. ואם גבות עיניו יש לו לראות אנשים או נשים שלא ראה בזמן מרובה. ואם בפדחת יהיו צופים עליו ומתאוים לראות בו. ואם בכפיו יבא בכפיו כסף או זהב חידוש. ואם בחוטמו (ה) יכפוס. ואם תחת עיניו ואצל חוטם תרדנה עיניו דמעה. וכן על כל אבר מגיד החיכוך כל זה. ומי עושה כל זה. אלא הקב״ה מגיד לאדם במעשה אבריו כל מה שיעבור עליו. וידע האדם כי הכל גוזר הקב״ה כמה פסיעות יש לו ללכת. וכמה בני אדם יראה. וכמה ראיות יראה. וכן ליד כמה מעשים יבא. ומה לעשות. וכן לפה כמה דברים ידבר. וכן על כל אבר ואבר שיגזור הקב״ה טובה למצוה ולא לעבירה. כי הכל לפי הלב. שהרי אם אדם רוצה לא יראה בנשים ניתן לאדם רשות ולפי נהוגו. גוזרים לו. והכל כותבים כמה פעולות ועמל על כל אבר ואבר שלו בין טוב בין רע. ועל הלב וכמה מחשבות לאונסו וכמה ברצונו טובות ורעות. שנאמ׳ (ירמיה יז י) אני ה׳ חקר לב בחן כליות. יש דברים שאין הלב סובר שיהא עון בדבר. והוא עון כגון לשנות את הבריות ממנהג׳ שנבראו. כי הקב״ה עשה כל צרכי הכל לפי מה שהוא כי העוף [המעופפים] הגוזלים הקטנים אינם זזים ממקומן לפי שהעוף מביא להם לאכול. עד שגדילים לו כנפים אבל עופות הבית מיד הולכין לאכול. לפי שמחייתו בהליכה ולא בעפיפה. וכן חיות אוכלי עשב אי אפשר להביא עשב לקטנים. לכך הולך. אבל חיות הטורפין ממלאין חוריהן לטרוף טרף ואין צורך לקטן לצאת מפני שאינו יכול לטרוף וברא לכל דבר צורכיו ומגיניו. כפי הצורך. חי אוכל חי. כיצד קרנים לבהמה טהורה להגן מן החיה וגם בעבור לחכך בהם. ולגרש זבובים ותולעים הנושכים בה (ו) וברא זנב במקום שלא יגיע קרניו לגרש זבובים בזנבו. לכך לשור זנבו ארוך במקום שלא יגיע בקרניו. לגרש זבובים בזנבו לעזור לעצמו בזנבו ולעזים שקרניהם זקופים. ולאיילים ברא זנב קצר כי צוארם ארוך וקרניהם מגיעות לכל גופו ואינו צריך לזנבו. הרי אם יחתוך אדם את זנב בהמה והוא סבור לא עשיתי צער בעלי חיים. אם לא הכאיבו הזנב לבהמה. הרי גורם צער לו שאינו יכול לתקן עוד. וברא לאדם ולדוב ולקוף ידים. לפיכך אין צריכין זנב כי בידיהם ממשמשין בכל הגוף. (ז) לא הניח הקב״ה צורך לשום בריה בעולם. ואם יאמר אדם היאך יתכן שברא הקב״ה באדם צפורנים שהוא דבר לבטלה אם אין אדם נוטלן היו גדילים באדם יותר מכדי צורכו. יש להשיב כי כל עשייתן וגדולן וגם השער שגדל צורך הוא פעמים מוצא רפואה והנייה בגידולן. ופעמים בגילוחן. וכן בשעריו וכן בצפורניו. הרי ברא לכל הבריות צרכיו וצרכי צרכיו. כגון ידים לאדם לעמול. וידים לדוב לטרוף. ולהכות טרף כמו אדם. אלא אדם מכה בכלים שבידו. וברא לחזיר יער שיניים. שנים למעלה ושנים למטה. שאם יבא דוב או חיה אחרת להכותו הוא מוחה בשיניו. והדוב ביד והאריה בזנבו והסוס ברגליו. ולסוסים וגמלים והחמורים. פרסותם קלוטות בעבור משאוי שעליהם ושרוכבים עליהם להתחזק ולסבול המשאוי. ולדוב שכחו בידו. יש לו כף ככף רגל אדם לעמוד על רגליו. ולכלב שאוכל עצמות ודברים קשים שיניו חדים. ועוד (ח) שישהה המאכל בתוך מעיו שלשה

ואתה צעדי תספור איוב י״ד ט״ז וכמו דאיתא בשו״ט קל״ט סי׳ ד׳. (ד) חולין צ״ה ב׳. (ה) אולי צ״ל: יכעוס. (ו) יעויין שבת ע״ז ב׳: תורא אריכא גנובתיה כו׳. (ז) הלשון מגומגם מעט ואולי

ימים כדי שלא ירעב. (ט) ונפל אשת בלא עינים לפי שמאכלו בתחתית הארץ. ואילו היה רואה היה צריך לבקש צורכיו. ולפלוני לא עשה צרכיו. שהוא בלא יד ובלא רגל או בלא עינים נולד. או נוגף הרי לכך בראך בכל שלם. שתעשה צרכיו. שהרי הוולד קטן ואינו הולך. ואמו מתקנת לו צרכיו. וכן כל ישראל אבות ואמהות זה לזה שנא׳ (דברים כט ט) ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל טפכם. וטפכם לא נאמר אלא טפכם בלא וי״ו. לומר לך כל איש ישראל יהיו בעיניכם כטפכם לתקן כל מעשיהם וצורכיהם. ועוד ברא חיות בריות אוכלי בריות חיות. כגון עכביש מתקנת קוריה לתפוש זבובים ותולעים. וברא לזבובים כנפים לעוף באויר שאין עכביש יכולה להם. ויש לעכביש כמה טרחים שמתקנת ברוקה קוריה לתפוש בה זבובים וכל תולעים. ופעמים שביום לא יתפוש. הרי לכל דבר עשה שצרכיו יבאו לו בקושי. ונתן מורא דבר אחר [דף ו׳] עליו. כדי שידע שיש שליט עילאה שמכין לכל חי צורכיו. והוא עושה כל ושיבקש להקב״ה להכין לו כל צורכיו. ולהצילו מחזק ממנו. והקב״ה ברא חי אוכל חי בחיות כדי שלא יתרעם האדם לומר היאך יתכן שהקב״ה התיר לאדם לשחוט בהמות ועופות ולא חש לצער בעלי חיים של בריותיו לכך ברא שאר חיות אוכלי חיים. ואם יאמר אדם לא ברא חי אוכל חי אלא החיות טורפות מדעתם יש להשיב. הואיל ומצינו שאותן עופות האוכלין בריות חיות דורסין. אם כן הקב״ה גזר כך. וכן לאדם ואם תאמר היה לו להקב״ה לגזור שהכל יאכלו עשב ולא חיים יאכלו זה את זה. לפי שהקב״ה יודע (י) שיש יצר רע שולט בכל. לכך גזר לכל דבר שיהא מורא עליו וצורכיו בעמל. כדי שיתפלל להקב״ה ויכוין לבו אליו להכין לו צורכיו. ותאותו ולהצילו מן החזק ממנו ולהודות לו על תשועתו ועל טובותיו וחסדיו. ולכך ברא הרים וגבעות לפי שידע שעתידים להרוג זה את זה. כדי שימצאו הטובים מנוס להוושע שם וכתיב (תהלים קד יח) סלעים מחסה לשפנים. וכל חיה ובהמה שאינה אוכלת חי אינה דורסת. ועוד לבהמה בשיניה להודיע שהכל מן הקב״ה. (קהלת ג יד) והאלהים עשה שיראו מלפניו. ולכך שינה זאת מזאת. ונתן מורא מזאת על זאת כדי לבקש למי שחזק מכל חזקים להושיעו מכל שתקיף ממנו. אם[א] נצחת חבירך אל תשמח מוטב שתהיה מנוצח מלהיות מנצח. שהמנצח את חבירו בעולם הזה מוסרין אותו ביד המנוצח לעתיד לבא.

טו.[ב] אדם שהיה הולך בספינה או במדבר ושאר נוצלו והוא לא נוצל. או שלהם נוצל ושלו נאבד. או הוא לוקה והם אינם לוקים ראוי לגרוע מן עונותיו. ואם הצער שאדם מקבל שקול כנגד עונותיו הרי נתכפרו העונות. והזכיות במקומותם עומדות. ואין מחליפין עון בזכות (א) לכך כף ד׳. אחד. רק שלא ידמה בכף. ואותו צער שקיבל ובלבד שלא יהיה לעבירה. כגון אם רואה אשת איש ומצטער עליה שאינה שלו. עיניו גרמו לו. ועוד בושת יש לו לתובעה או לא תחפוץ היא. או תודיע בושתו לבני אדם. וכן צער של גניבה שבוש מבני אדם. וצער בשביל עבירות שנמנע בשביל בשת בני אדם. ובשביל אדם שאינו יכול לעשות מה שלבו חפץ. כי אז עונשו גדול ביותר. אבל אם מקבל עליו צער בשביל הקב״ה כגון שמונע משעשוע בניו ובנותיו ששומע שבוכין. ואשתו מגדלתן והוא צעור שבוכין. ואינו עומד בשביל שעוסק בתורה ואינו הולך לטייל עם בניו. על זה יקבל שכר גדול. והצער של גהינם ממעטין לו. וכן צער אשה רעה ואינו חוטא. ודקדוקי עניות ואינו עושה עוולה. וצער ייסורין בגופו. או במי שאהובין לו.

א) קס״ג וכפול לקמן סי׳ תתתתסע״ד. ב) קס״ד.

צ״ל: לא הניח הקב״ה דבר שאינו צורך לשום ברייה. (ס) שבת קנ״ה ב׳. (ע) מו״ק ו׳ ב׳. (י) באבות דר׳ נתן פט״ז: אין יצר בבהמה וע״ש.

טו. (א) מן לכך עד בכף ליתא בנדפס ואין מובן לדברים אלו. (ב) צ״ל אלו בני עלי ומרמז

או שמצטער על צער אוהביו. ועל צער אחרים הכל מחשבין לו כנגד צער גיהינם כנגד עונותיו שנאמ׳ (ישעיה מ ב) כי נרצה עוונה. וכתיב (שם שם) כי מלאה צבאה. ויש עונות שאע״פ שלוקה בעולם הזה ילקה בגיהנם כגון ירבעם. וכל שהחטיא את הרבים. וכגון אותם שמונעים אחרים מלזכות. (ב) אבל בני עלי בעולם הזה. ואם תאמר מאחר שכת׳ (שמות כ ה) פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רביעים והלא לבני עלי כמה דורות (ג) רבה ואביי היו אחר כמה דורות. ועוד לא אחזו מעשה אבותיהם בידיהם. אלא אם אדם חוטא חטא אחד פעם אחת נפרעין ממנו ארבע דורות. ואם שונה בו או עושה חטא אחר. הרי נפרעין ממנו ח׳ דורות. ואם משלש או עשה ג׳ עונות י״ב דורות. בני עלי שנו ושלשו ורבעו וחמשו וחטאו הרבה פעמים. הרי עדיין העון על הדורות. ואם תאמר למה העון חל על הצדיקים שאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. עוד גדולה מזו אומר לך, הרי איכא למאן דאמר (ד) נולד בשבת ימות בשבת. ומה חטא הילד שחיללו שבת. הרי אמרו (ה) על כרחך אתה נולד. אלא אמרו (ו) ע״ז מכה לפניה ולאחריה כגון שדרשו וירדוף עד דן. וכל שכן מידת טובה שעושה לפניה ולאחריה. אילו (ז) עשה אחר כך הילד למה לא עמד לו זכותו מקודם. כדי שלא יוולד בשבת וכן לזרע עלי הצדיקים שלא קפץ זכותם אחורנית שלא יגזר גזירה רעה עליהם. מתחילה. וכן לכל בני אדם הראשון. ועוד מאחר שלא תפשו מעשה אבותיהם. למה יהיו נפרעין מהם. מפני שאמרו (ח) צדיק ורע לו זוהו צדיק בן רשע. והלא אין אוחז מעשיו. אלא שאם יש צדיק שנהנה מאביו או מחפה עליו. הרי האב גוזל בשביל בניו. הרי יתכן שבניו ישאו בעונו (ט). ואפילו אם עבירה אחרת עשה האב להנאת גופו שלא יתכן לומר בשביל הבן. הרי למה הבנים מקבלים עונש. הרי אמרו (י) הבועל ארמאית לא יהיו בניו תלמידים חכמים. ומה חטאו הרי תדע לך (יא) שכל אדם זוכה לבנים בחמשה דברים. הרי אמרו (יב) מי שמכבד [ע״ב] תלמידי חכמים זוכה לבניו שיהיו תלמידים חכמים. בחמשה דברים האב זוכה לבן. לכך מה ששמח האב שהוא רשע על הבן הבנים נכשלים. ומפני מה רבה ואביי שהיו בני עלי מתו. מפני שנגזרה גזירה אם לא היו זכיות גדולות לא ינצל אע״פ שהוא זכאי. שנאמ׳ (יחזקאל יד יט כ) אם דבר אשלח ואשפוך חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה. ונח דניאל ואיוב בתוכה. חי אני נאם אדני אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם הרי צדיקים שבצדקתם לא יצילו את עצמם. וכת׳ (דניאל ו כג) אלהי שלח מלאכה וסגר פם אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי אם לא שנמצא לו זכות אע״פ שלא חטא לא יועיל. וכן צוה לירמיה שלא יקח אשה ולא בנים שם כי נגזרה גזירה רעה להמית בנים ובנות אבות ואמהות ולא אמר ירמיה והלא אני צדיק ולמה לא יחיו בני אלא כשנגזרה גזירה אם לא יהיה זכות גדול לא ינצלו אפילו הם לנפשם. ועוד אמ׳ (שמות יג יז) פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה. ולמה לא יחזק לבם כדי שלא ינחם. ואם ינחם שלא ישובו. כמו שנאמ׳ (שם ז ג) ואני אקשה את לב פרעה. וכמו (שם יד ד) וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם. וכמו (שם י א) אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. אלא למידת הדין יש פתחון פה אומרת לפני הקב״ה אפילו אם היה אדם עושה כל זכיות

למה שאמרו שבת נ״ה ב׳. (ג) ר״ה י״ח א׳. (ד) שבת קנ״ו א׳. (ה) אבות סוף פרק ד׳. (ו) מדרש רבה בראשית פרשה מ״ג. (ז) צ״ל זכה. (ח) ברכות ז׳ א׳. (ט) צ״ל אבל. (י) שבת נ״ה ב׳ וע״ש ברש״י ד״ה אפשר בא ובסנהדרין פ״ב א׳ וע״ש בח״א למהרש״א ד״ה יהודה שמפרש ג״כ כפירוש רבנו המחבר שהעונש יהיה שלא יהיו בניו תלמידי חכמים. (יא) עדיות פ״ב מ״ט. (יב) שבת כ״ג ב׳: דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן דמוקיר רבנן הוו ליה חתנוותא רבנן אולם יעוי׳ מדרש רבה בראשית פפ״ד דחתנו כבנו וברש״י שם בשבת ד״ה נפיק ובמרדכי בבא מציעא סימן רפ״ב ואולי היתה גירסא אחרת לפני רבנו. (יג) צ״ל או דבר אשלח אל הארץ ההיא ושפכתי

שבעולם אין להם שכר מן הדין. שהרי אם היו גבורים או חיל של מלך עומדים על אדם בחרב או כלי זיין. ואומרי׳ לו אם לא תתן לנו כל מה שבידך נהרוג אותך. ונותן כל מה שיש לו כדי שיחיוהו וכן (יד) אדם אם יש לו אשה לעברה אם היו עומדים עליו בחרבות או בלא חרב עומדים עליו לא היה חוטא בשביל הבשת. וכל שכן בשביל שלא יכהו. וכל עבירות וכל זכיות אם בשביל בשת או בשביל אימת חרב שלא ימיתוהו אם לא יעשה מצות בשר ודם. או אם יאמר לאדם אני מצוך שתבעול אשתך בשוק. ותלך ערום בשוק. או תעשה עבירה של כרת או של חייבי מיתות ב״ד בסתר. ואין אדם יודע שצוהו המלך. או אפילו יודע ועוד המלך מביא עמו חיל ונהרגין וכי יתן להם שכר לאחר מותם וכמה וכמה הולכין לשלול שלל ונהרגין ומוסרין נפשם בשביל דבר מועט והרי מפחד המלך כמה נלחמים ומתים במלחמה ומה שכר להם על כך וכל שכן שאתה מלך מלכי המלכים ממליך מלכים מלך עולמים. אם מפחדך עושין זכיות. ומיראתך שיריאים מפורענות בעולם הזה. שלא ימית אותם ואת בניהם. או שלא ילקו ביסורין. או שלא ידלדלו או שלא תבא עליהם התוכחות והאלות. ויראים מגיהינם. או שלא תטיב להם בגן עדן או בעולם הזה לכך מן הדין אין להם שכר בשביל מה שעושין. שאם אדם יכול להשיב להם ולהצילם מגיהינם. וממה שהיו מתייראים ממך היו עושים כן. אבל כשאדם עובד את האלהים מאהבה, על מנת שלא לקבל פרס אפילו מידת הדין שהוא השטן מליץ טוב עליו, שנאמר (איוב א ט) החנם ירא איוב אלהים, אבל אם הוא חנם כלומר על מנת שלא לקבל פרס יהיה מן הדין להטיב לו בין בעולם הזה בין בעולם הבא[א], כתיב (שמות כ ה) פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים [לשנאי] ועושה חסד לאלפים הרי מי שזכה (טו) ת״ק יותר. אם כן מי שהיה זוכה להיות שנה אחת בגן עדן. אם כן למה יהיה בגן עדן [יותר] מת״ק שנה, אלא מי שעובד שלא עמל״פ ומשמחת לב אוהב את הקב״ה. אין הפסק לטובותיו. שנאמ׳ (ישעיה ס כא) ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ. וכתיב (תהלים לז יח) יודע ה׳ ימי תמימים. שלעולם כן יהיו. לכן (שם שם) ונחלתם [לעולם] תהיה. ולמה אהב את האבות (טז) לפי שכל היום וכל הלילה לא היה לבם פנוי מלהרהר אחר חפצי שמים. שנאמר (משלי כג יז) כי אם ביראת ה׳ כל היום. כמו שנאמ׳ (בראשית כח טז) ויקץ יעקב משנתו. ואמרו חכמים (יז) ויקץ יעקב ממשנתו. כ״ד פסוקים אברהם ויצחק ויעקב בפסוק אחד על הסדר. אבל ד׳ פסוקים אינם על הסדר. כגון (שם לה כז) ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון. אשר גר שם אברהם ויצחק הרי אינו על הסדר. ולכך ב״ד על הסדר כי היו כל כ״ד שעות. שלא היה לבם פנוי מחפצי שמים אפי׳ בחלום, שנא׳ (תהלים קלט יז) ולי מה יקרו רעיך (יח) ה׳. וגו׳. וכת׳ (שם שם יח) הקיצתי ועודי עמך.[ב] יש צדיקים שזוכין להיות אצל שכינה. שנאמ׳ (ישעיה ס ב) ועליך יזרח ה׳. וכת׳ (ש״א כה כט) והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה׳ אלהיך. וכת׳ (ישעיה ס יט) והיה (יט) ה׳ לך לאור עולם. ויש שעומד מרחוק ורואה שנאמ׳ (איוב לג כח) וחיתו באור תראה. ויש שלא רואה, שנאמר (ישעיה כו י) ובל יראה גאות ה׳, וכתיב (איוב כ יז) אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה[ג] מידה טובה מרובה על מידת פורענות ת״ק ידות, ואם

א) ע״כ סי׳ קס״ד מכאן ואילך סי׳ קס״ה. ב) ע״כ סי׳ קס״ה מכאן ואילך סי׳ קס״ו. ג) ע״כ סי׳ קס״ו.

חמתי. (יד) הלשון צריך תקון ואולי צ״ל: אם אדם רוצה לעבור עברה והיו עומדים עליו כו׳. (טו) צ״ל מרובה מדה טובה ת״ק. (טז) הרמב״ם במורה ח״ג פנ״א כתב: ומפני זה היו מקפידים החסידים על השעות שהיו בטלים בהם מלחשוב בשם והזהירו ממנו ואמרו אל תפנו אל מדעתכם כו׳ אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב זה שמי לעולם והגיע מהתאחד דעותם בהשגתו כו׳ ולבותם ודעותם לא יסירו מלפני השם. (יז) ב״ר פס״ט. (יח) צ״ל אֵל. (יט) צ״ל לך ה׳.

חטא וראוי לקבל עונש מלא כף למידה טובה יקבל ת"ק כפות, או בעולם הזה או לעולם הבא, ואין לומר למה לזה נפרעין ממנו לעולם הבא [דף ז] ולזה בעולם הזה זה יודע הקב"ה מפני שהכל רואין למעלה למה כן מדה טובה ד' ידות לעושין מאהבה שנא' (שמות כ ו) לאהבי ולשמרי מצותי והעושה מאהבה יש חילוק אם דבר גדול עושה מאהבה כגון אברהם אבינו שעקד את יצחק וגם אמר (בראשית יד כג) אם מחוט ועד שרוך נעל אם עושה דבר גדול ותדיר כן הכל כפי דבר הקשה בעניין ועושה מאהבה ותדירה שנא' (נחמיה ט' ח') ומצאת את לבבו נאמן לפניך גלוי לפניו אם היה בכל יום מנסהו היה עומד בנסיון ואין לומר מאחר שכתב (כ) לאלף דור שעושין מיראה וכתב לאלפים לעושין מאהבה אם כן הרי כפול העושין מאהבה, נמצאת מדה טובה (כא) על מדה רעה דע לך כי אין לדרוש כך אלא מכאן אמרו (כב) אם להדיוט ז' ימים א"כ לשכינה י"ד בשביל שמצאו לעושה מיראה לאלף דור ומאהבה לאלפים. כל שבט מעין מלאכתו שעבד לאביו נשתלם יהודה אמר (בראשית מד לג) ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני לכך אחיו עבדים לו לדוד ושלמה ואח"כ נשאר לו (כג) בנימין, הוא אמר (שם מג ט) והצגתיו לפניך (כד) ואם לאו וחטאתי לאבי כל הימים לכך לא חטאו בעגלי ירבעם ולכך (דה"א יז יד) והעמדנוהו בביתי, וכתיב (ש"ב ז טז) (כה) מלכות עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' ו כתיב (כו) לא יכרת לדוד איש מלפני ידו של בנימין סבלה תמיכת יעקב ומתשת ימינו של בנימין ולכך (כז) מימינים ומשמאילים משבט של בנימין וכתיב (דברים לג יב) בין כתפיו שכן, ראובן אמר (בראשית לז כב) אל תשפכו דם לכך (דברים לג ו) יחי ראובן ואל ימות (כח) חושים שנחבר אל (כט) יהודה להרוג את עשו לכך (בראשית מט טז) ידין עמו כאחד שבטי ישראל יוסף כלכל את אחיו לכך (דברים לג יג) מברכת ה' ארצו ולמד סתום מן המפורש שברכת כל שבט מעין עבודתו לאביו שנא' (שם שם כח) וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב מעין שעבדו ליעקב, (בראשית מו כח) ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו גושנה (ל) לתקן לפניו בית הוראה, לכן (שם מט יוד) ומחקק מבין רגליו ותרגם וספרא מבני בנוהי עד עלמא, אשר מטגן לחמו של אביו בשמן לכך מאשר יקנו כל מי שחפץ לאפות ולטגן לחמו בשמן והיה רוחץ רגלי אביו בשמן לכך (דברים לג כד) וטובל בשמן רגלו, כל שבט מעין ברכתו כך היה עבודתו שעבד לאביו, לכך האב זוכה לבן בזכיותיו בחמשה דברים לכך (לא) הבן אומר הריני כפרת משכבי אבי (לב) יחי ראובן ואל ימות והלא מת הוא אלא ואל ימות לעולם הבא, יחי ראובן במעשה יוסף ואל ימות במעשה בלהה ר' חנניא בן גמליאל אומר לעולם אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות חוץ משל ראובן ומשל דוד שנא' (שמ"ב טז יג) [ושמעי עולה] בצלע ההר לעומתו וראובן מה שעשה ביוסף להצילו כנגד העונש של בלהה (לג) (מ"א יא כז) שלמה בנה את בית מילוא עד שער דוד כלומר זה כנגד זה וחכמים אומרים לעולם אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות אלא נותנין מתן

(כ) סוטה ל"א א'. (כא) צ"ל שתי מאות וחמשים מחצה מחמש מאות כמו שאלף מחצה מאלפים. (כב) ב"ק כ"ה א'. (כג) ר"ל כי שבט בנימין נשאר באמונתו לשבט יהודה. (כד) צ"ל ואם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים. (כה) צ"ל וממלכתך עד עולם. (כו) או שצ"ל לא יכרת לך איש מלפני מ"א א' כ"ה או לא יכרת לדוד איש ירמיה ל"ג י"ז. (כז) דה"א י"ב ב'. (כח) סוטה י"ג א' חושים בריה דדן תמן הווה כו' שקל קולפא מחייה ארישיה. (כט) ספרי ברכה פיסקא שמ"ח ידיו רב לו בשעה שהרג את עשו ויעויי' תוס' גיטין נ"ח ב' ד"ה ביהודה: בירושלמי בראשונה גזרו גזרה על יהודה לפי שמסורת בידם מאבותם שיהודה הרג עשו וכן נמצא בירושלמי כתובות פ"א ה"ה ובגיטין פ"ה. (ל) ב"ר פצ"ה ואת יהודה שלח לפניו וכו' להתקין לו בית ועד שיהא מורה בו דברי תורה. (לא) קידושין ל"א ב': הריני כפרת משכבו. (לב) ספרי ברכה פיסקא שמ"ז מובא לקמן סימן מ"ג. (לג) צ"ל שלמה בנה את המלוא סגר את

שכר על המצות ועונשין על העבירות ומה תלמוד לומר יחי ראובן ואל ימות שעשה ראובן תשובה שאם היה מציל יוסף היה יעקב שמח ואותו עצבון שנתעצב על יוסף שמא היה יותר שקול מעצבון שנתעצב על בלהה והיצר של הצלה של ראובן שמא לא היה שקול כנגד היצר שחטא בבלהה נמצא שפעמים יש שהעון גדול והיצר אינו גדול ופעמים שהיצר גדול והעון מועט ופעמים שהזכות מועט וקשה לעשות ופעמים שהזכות מרובה ואין קשה לעשות. דע כי שניהם שוקל הקב״ה הרי יהודה אמרו חכמים (לד) ואל עמו תביאנו שנקבר עם האבות בקבורה לפי שהרג את עשו שנא׳ ידיו רב לו הרי המעשה קשה וליצר קשה לעשות הרי ב׳ מעליות והשכר כפול שמסר נפשו על הדבר: יעקב אבינו היה לו בית תלמוד ואף בני עשו היו לומדים בפניו (לה) כגון אליפז התימני אבל ביהושפט כתיב (דה״ב כ לז) בהתחברך (לו) לרשע פרץ ה׳ את מעשיך כי כך היו רשעים בית אחאב כי בני יהושפט למדו ממעשיהם של בני אחאב ובני אחאב לא למדו מבני יהושפט כמו שכתוב בדברי הימים (דה״ב כב ד) בבית אחאב כי המה היו יועצים גם בעצתם הלך אבל בני אחאב לא למדו מיהושפט (לז) ובני יעקב לא היו מן הנימולים אלא זרע אברהם אבינו (לח) ועשו אע״פ שמשך לו ערלתו בקטנותו (לט) מל את בניו ואח״כ לא מלם (מ) עד שבא הורקנוס ומלם. כף משרת לשון כאשר כמו כי שוקלין בכף מאזנים מחיר זה בשביל זה, כף כף כף חובה כף זכות: ך תארו כאדם שעומד ופושט ידו לעני ואומר לו הילך לכך ך משרת אתן לך אותך אליך אני מדבר ונקרא כף כן כף רגלו כף ירכו שלכך בכף איש וגגו של זה כרגל איש לכך (מא) פסיעה אחת נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם כמנין (מא מא) ך, כף משרת כמו כאשר ונקרא כף כי כף זכות כפול על כף, ך׳ חמש מאות ונקרא כף כי כף זכות כפול על כף חובה כמנין ך׳, מרובה מדת טוב ך׳ ידות על מדת פורענות וחובה ולא ששוקלין עבירות ך׳ היא ת״ק כנגד זכות אחת אלא עבירה כנגד זכות כיוצא בה באותה עבירה שדומה הזכות לעבירה שבא על אשת איש אחרת כיוצא בה הרי יותר גדול עונש שבא על אשת איש מן הזכות אשר ניצל שלא בא על אשת איש יותר ואפילו אם בא לידו זו עצמה אשת איש לחטא בה והיה לו מקום ופנאי ויצרו מתגבר עליו כמו מתחלה שחטא בה וניצל ולא חטא אין הזכות שקול כנגד העונש ומכל מקום שקול כנגד מה שחייבה תורה עצב וצער, כנגד עונש שחייבה תורה על הבא על אשת איש, אבל כנגד הנאה שנהנה אין צריך שהרי היה בידו לבא אליה כבתחילה בעבירה ומקום ושעה ויצר היה לו כבתחלה ולא חטא הרי זה הזכות שלו שקול כנגד העבירה כל זמן שלא קבל עליו עינוי וצער כנגד העונש וכן הגוזל ליטרא ונתן ליטרא לעניים לצדקה. דע כי העונש גדול מן הזכות וכן ההורג נפש והציל נפש אבל אם מסר נפשו על האדם והצילו זה הזכות שקול כנגד העון שהרג ועל זה הזכות מדה טובה ת״ק יותר ממדת פורענות ומכל מקום נפרעין ממנו מה שהרג את הנפש שהרי דוד מסר נפשו על ישראל והצילם שנא׳ (ש״א י״ט ה׳) וישם נפשו בכפו

פרץ עיר דוד אביו. (לד) ספרי ברכה פיסקא שמ״ח. (לה) מדרש ויסעו בביהמ״ד לר״א יעלינעק ח״ג צד 5: ואליפז לא רצה לילך עמהם כי היה יעקב אבינו רבו. כן יש להעיר על הערת הרב מוהר״ש בובר שליט״א בהערותיו על ספר מעין גנים הוצאת חברת מקיצי נרדמים ברלין תרמ״ט צד 14 הערה א׳: א״ר ברכיה אליפז צדיק היה לא מצאתי המקור״ כי במדרש תנחומא וירא סי׳ ל״ח: וכן אתה מוצא באליפז בן עשו ע״י שנתגדל בחיקו של יצחק נעשה צדיק וכן מובא במדרש תלפיות ענף אליפז ובאגדת בראשית פנ״ה: א״ר ברכיה כו׳ וצדיק היה אליפז ולא הוכיח את איוב אלא בחזון כו׳. (לו) צ״ל עם אחזיהו. (לז) אינו מובן ואולי צ״ל בני יצחק לא היו מן הנמולים אלא זרע אברהם אבינו ר״ל יעקב ויעויין ספר היובלים פרשה ט״ו פסוק ל״ט ובפדר״א פכ״ט. (לח) פדר״א פכ״ט ואגדת בראשית פנ״ח: עשו מאס במילה ובחר בערלה. (לט) תד״א פכ״ד: אבל זרעו של עשו לא היה כן אלא כל זמן שיצחק היה קיים היו מקיימים ברית המילה וכיון שמת יצחק היו מבטלין ברית המילה. (מ) יוסיפון פכ״ח, אבל מדברי הנביא ירמיהו ט׳ כ״ד: ועל כל מול בערלה משמע כי האדומים היו נימולים כהיהודים. (מא) שבת קי״ג ב׳ וצ״ל פסיעה גסה. (מא מא) ר״ל

ונו' וכתיב (תהלים קיט קט) נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי וכשנהרג אוריה על ידו נפרעין ממנו(מב) שנצטרע, וגם מעשה אדוניה אמנון ואבשלום והילד, ובשביל בת שבע שכב אבשלום עם נשיו וכנגדו מסר נפשו על נשי ישראל בוירד עמלק כששבו אותם בצקלג ואע"פ שנשיו נשבו וכן רוב מלחמות עשה פן ישבו את נשי ישראל אבל אם לא מסר נפשו עליהן והציל אין הזכות שקול כנגד העונש. ואם ממונו של אדם חביב עליו כגופו ופדה שבויים ברצון נפשו גם זה זכות גדול שאלמלא לא פדאם הוא אחר לא היה פודם, ואם נשים היו שפדה, אם לא שפדאם היו שוכבים עמהם ואם זכרים היו דוחקים אותם לעבור על התורה או ממיתים אותם הרי הצילם ממות ומגיהנם או מייסורים ועל דבר הערוה אם בא לידו ומסר נפשו שלא יחטא או מתאוה להם ולא חטא כאשת פוטיפר ליוסף וינס או גזל או גנב או נתן קודם לכן כנגד גזילה או גניבה וממונו חביב עליו ובא לידו שיכול לגנוב ולגזול בלא בשת אדם ויצרו מתגבר עליו ולא עשה ומחזיר הגזילה אז ת"ק יותר. ומה שאמרו(מג) תורה מכבה העבירה כשעשה תשובה ולאחר שנפרעו ממנו תורה ללמוד ולעשות וללמד שאחרים עושים שאר כל המצוות אותה מצוה מכבה העבירה שלא יביאהו לדין על אותה עבירה וכן כשבא הקב"ה להפרע מן הרשעים ולתת שכר לצדיקים שבא לידם אותו יצר והעבירה ויכלת בידם לעשות ולא חטאו ישלם לצדיקים ת"ק יותר מן הפרעון כגון על רבעים ואותן שלא חטאו לאלפים, וכנגד גהינם שהרשעים נדונין בו כנגד אומד של אש גהינם יתן הנאה לצדיקים בגן עדן שגופו יהנה כנגד מכוות אש, הרי בעת תשמיש ובעת יציאת הזרע הנאת הגוף כך יברא בענין זה הקב"ה גילה ושמחה גדולה בלב האדם ובגופו שיהנה כמו שנא' (ישעיה סה יח) כי הנה [בורא] את ירושלים גילה ואת עמה משוש ומתוך זיו שכינה יהיו [עליצים] ואין חקר לאותה הנאה ועל אותה הנאה אם יהיה צדיק עד יום מותו שאילו חי לעולם היה עושה זכיות: כף כף כנגד כף מלא של הדיוטות הקב"ה פורע לו כף עליון, שנא' (תהלים סח מ) יעמס לנו האל ישועתנו וכתיב (שם מח יא) צדק מלאה ימינך. כף למ"ד בכף יד ובכף רגל למד איברים, בכל כף למ"ד, לפי שהעולם עומד על מלומדי מלחמה, מלחמת יצרם,(מד) באברהם שנא' (מה) (זכריה יא יב) ויתנו שכרי שלשים כסף וכתי' כסף נבחר לשון צדיק. כף ך', מה שכת' (תהלים קלט ה) ותשת עלי כפיכה, זה אדם הראשון (מו) שהיה מהלך ך' שנה, ך'(א) משרת כמו אותך לך כמו מדבר לחברו פנים אל פנים, ך' מתואר כאדם שמושיט ידו ובידו חפץ ואומר לחבירו הא לך חפץ זה לכך יו"ד כ"ף למ"ד אמר הב"ה למוד תורה הא לך כפי, כי כ"ף ממוצע בין יו"ד ללמ"ד הודיתני אמרת הודאות לפני ולמדת לעשות רצוני כפי כנגד יו"ד כפי כנגד למ"ד, וכתיב (שם פ יח) תהי ידך על איש ימינך, וכתיב (ישעיה נא טז) בצל ידי כסיתיך, וכתיב (שם מט ב) בצל ידי החביאני וכתיב (שמות לג כב) ושכותי כפי עליך עד [עברי] ולשומרי מצוותי לאלף דור לעושין מיראה א"כ מדה טובה של עושי מיראה ר"ן ידות על מדת פורענות ולעושי מאהבה ת"ק ידות, אם כן שכר שלעושין מאהבה כפול על עושין מיראה וזה לא יתכן שאפי' אחד מאלף אין לעושה מיראה כנגד עושה מאהבה, אלא מה שאמר לאלפים וזה לאלף דור כנגד השכר [דף ח'] של עולם

א) כפול לקמן סי' תתתתכ"ו ותתתתי"ב.

לפי החשבון והסימנים שהסכימו האחרונים לחשוב אות מנצפ"ך מחמש מאות ואילך. (מב) סנהדרין ק"ז א'. (מג) סוטה כ"א א' עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה. (מד) צ"ל כמו אברהם כמו שאמרו ירושלמי ע"ז פ"ב ה"א מדרש תהלים ה' בראשית רבה פרשה ל"ה: אין עולם יכול להיות פחות משלשים צדיקים כאבינו אברהם ויעויין בבלי חולין צ"ב א' ומדרש תדשא במדבר כ"א. (מה) צ"ל וישקלו את שכרי. (מו) צ"ל שהיה מהלך כ"ף אמה ומרמז למה שאמרו במדבר רבה פי"ג ובילקוט בראשית רמז כ"ז ונעשה מאה אמה רש"י סנהדרין ק' א' ד"ה קוממיות: כ"ף בגמטריא הכי הוה יעויי"ש ל"ח ב' ובאדר"ע ד"ה אתב"ש מהו ותשת עלי כפכה כו' מה עשה הקב"ה

הבא כמו שאמרו (מז) אם להדיוט שבעת ימים קו"ח לשכינה י"ד ימים אלא דבר כפול לכל הפחות וכן העושה מאהבה נקט דבר כפול ויש שאומרים הפרי בעולם הזה כפול לעושה מאהבה והעושה מיראה מצוה רבה ומצוה מועטת מאהבה זוהי טוב מעט בצדקה, טוב מלא כף נחת מאהבה ממלא חפנים עמל שעושים מיראה, ודע א) מי שמזכה את הרבים לאחר מותו ואינו עמל כל כך כגון אדם שלא עסק לשמה ועשה פירושים או תוספות או העמיד תלמידים והכל שלא לשמה ואדם אחר עסק בכל כחו לשמה ולא עלתה בידו ולא העמיד תלמידים או לא עשה פרושים ותוספות לזכות את הרבים לאחר מותו אע"פ שע"י מי שעסק שלא לשמה זוכין על ידו לאחר מותו, זה שלמד לשמה עדיף מיניה מאחר שלמד לשם שמים וברצון היה מזכה את הרבים ולא עלתה בידו (מח) רחמנא לבא בעי (מט) שהרי ר' מאיר למד לפני אחר ולא הועיל לאחר אלא שר' מאיר הביאו בגהינם ור' יוחנן הוציאו. (נ) וכשמנו מי שאין לו חלק לעולם הבא רצו למנות את שלמה אע"פ שעשה ספרים ותיקן תקנות לא חששו עד שיצאה בת קול ואמרה חזית איש מהיר במלאכתו מי ג) שעושה זכות גדול וקשה בעיניו לעשותו וכופה את יצרו עד שעושה עדיף מן האיש שאין יצרו תוקפו מלעשותו ואיש שעושה זכות מועט ויצרו מאד תוקפו מלעשותו וכופף את יצרו עדיף ממי שהוא עושה זכות גדול ואין יצרו תוקפו למונעו ומי שעושה עון גדול ויצרו תוקפו גרוע ממנו, אדם שעושה עון מועט ואין יצרו תוקפו לפי שעושה דוגמת להכעים וזכות שעושה לאחרים כגון תורה וצדקה כפי אותו הנהנה ממנו, וכפי ההנאה שנהנה מקבל שכר ויש עושה מועט ובא לו לצדקה ועושה הרבה ואין לו זכות, כגון לאדם אחד אם יתן לו פשוטים הרבה בושת יש לו לקבל ממנו וכשאומר אכול עמי היום אין לו בשת זה זכות ושכר הרבה ויש עונשין חמורין על מה [שלא] כתוב בתורה יותר מעונשין של מצות שכתובין בתורה, שהרי על ידי עבירות שבתורה כתוב מיתה או עונש אחר, אבל המונעין מלתת את הרשעים להריגה לא ידענו מה דינם, וראה כמה חמורין, לפי שבני בנימין לא רצו לתת החייבים ביד בני ישראל לכך הרגו טף ונשים כמעט כל השבט ובענש של תורה כתיב (דברים כד טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, (נא) וכן בני עלי ששיהו קיניהן של נשים על זה לא נאמר עונשן, וראה כמה עונשין כמה דורות נכשלו בעונם:

טז. כתיב (שם שם) איש בחטאו יומתו וכתיב (יחזקאל יח ד) הנפש החוטאת היא תמות, (א) וכן מצינו בער ואונן שלא היו אלא בני ח' שנים כשנשאו תמר כדאמרינן בסדר עולם וכתיב (בראשית לז) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימתהו ה' וכתיב באונן (שם יו"ד) וימת גם אותו אע"פ שלא באו לכלל י"ג שנים נענשו הרי בין גדול בין קטן אין תלוי בשנים אלא בדעה כי יש פחות מי"ג ערום בדעת לרעה ולטובה ע"ז נאמר (דה"א כח ט) כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין וזהו שנא' (יחזקאל יח ד) הנפש החוטאת היא תמות וכתיב (בראשית ח כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו. וכתיב (קהלת יא יוד) כי הילדות והשחרות הבל (ב) ושלמה לא היה יותר מי"ב שנים או י"א כשאמר לו דוד (דה"א כח ט) ועבדהו

א) סי' תק"ל. ג) תקל"א.

הניח ידיו עליו ומיעטו והעמידו לאלף אמה. (מז) ב"ק כ"ה א'. (מח) סנהדרין ק"ו ב' ולפנינו הקב"ה. (מט) חגיגה ט"ו ב'. (נ) סנהדרין ק"ד ב'. (נא) שבת נ"ה ב'.

טז. (א) במבוא למדרש תנחומא מאת רש"ב שליט"א מביא בשם גליון כ': ולמה נענשו ער ואונן והלא לא היו בר עונשין וי"ל דכך דין שמים לפי חכמת הקטן אם שיחכם כמו בן כ' דינו כמו בן כ' וראיה משמואל שרצה עלי להענישו בעבור שהורה הלכה לפניו אע"פ שהיה קטן. (ב) בתמורה ט"ו א' אמרו מקץ ארבעים שנה ששאלו להם מלך כו' ול"ז שמלך דוד הרי בעת

(ג) בכל לב, כי כל לבבות דורש ה׳ ואם תעזבהו יזניחך לעולם ומה שאמרו חכמים (ד) אין עונשין למעלה עד שיהיה בן עשרים זה מדבר בגזירה גדולה כששופט הקב״ה אומה אחת ביחד אז מונה מעשרים שנה ולמעלה ואחר הרוב דן, או מדבר לעתיד (ה) כשיצחק אבינו מליץ טוב על ישראל לא יזכיר אלא מבן עשרים שנה ולמעלה. אבל אדם אפילו מי״ג שנה מענישין אותו מן השמים וכן לטובה: יותר א) טוב למי שהוא בין רשעים ואינו הולך בדרכיהם ממי שהוא בין צדיקים ואינו חוטא, ויותר רע למי שהוא בין צדיקים וחוטא למי שהוא בין רשעים וחוטא (ו) והוי זהיר במצוה הבאה לפרקים ועוברת.

יז. ב) **איזהו** יועץ חכם שיודע לתת עצה שלא יבא לידי מכשול. ואם בא לידי מכשול עצתו אע״פ שנתן עצה טובה כיון שלמכשול באה עצתו אין זה עצה טובה ואין זה יועץ חכם, אלא שידע להזהר שלא תבא עצתו לידי עבירה ולידי רעה, ואיזה רופא חכם כל שיודע להזהר שלא יבא אדם לידי חולי. ואם בא לידי חולי אע״פ שמרפא כיון שלא ידע להזהר אין זה רופא חכם וכן אם יזהר אדם שלא יחטא זהו חכם ויותר [ע״ב] טוב משיחטא וצריך תשובה וזהו שנא׳ (איוב כ״ח כ״ח) הן יראת ה׳ היא חכמה וסור מרע בינה.

יח. **העושה תשובה** יש לו להזהר שלא לעיין בנשים ואם ידוע לבני אדם מעשיו אם יחרפוהו על מעשיו יש לו לשתוק ואע״פ שאמר ר׳ שמעון בן מנסיא (קהלת א טו) מעות לא יוכל לתקון כדאמר במס׳ חגיגה (א) מפורש אעפ״כ לא יאמר אדם ולא יחשוב אין תקנה לא יועיל לו אם יעשה תשובה אלא יעשה כאשר כתוב וירבה לעשות תשובה ואם תאמר לא יוכל לתקון ולעשות תשובה (ב) ולמה אמר דוד לדואג ואחיתופל מי שבא על אשת איש יש להתכפר ודוד גרם לאוריה שנהרג ואעפ״כ היה לו תקנה אלא מעות לא יוכל לתקון שלבד מן הבעילה חטא בדבר אחר שגורם פרידה מבעלה ושיולדת ממזרים ובשעת הבעילה ג), אלא שצריך האדם להזהר שהעונות כנגד הגרמא וגרמא לא יוכל להיות בו תקנה וכן התשובה כנגד כל הגרמות שזה גורם שצריך להרבות תשובה ואם המורה רואה את מי ששואל היאך לעשות שאם המורה יחמיר על השואל לא יעשה מוטב שלא יאמר לו הכל שהרי אמרו (ג) המקבל מן הגזלנין אין רוח חכמים נוחה הימנו וגם אין להקל כמו כן (ד) ולמה אותה אשה שבאה לפני ר׳ אלעזר זה בני הקטן מבני הגדול ולא רצה לומר לה לעשות תשובה ולא אמר הטעם משום מעות לא יוכל לתקון, אלא אם היתה

א) תקכ״ה עד סי׳ י״ז. ונכפל להלן סי׳ תתתתשמ״ז. ב) תקל״ב. ג) מקום חלק בכתב יד.

מרידת אבשלום עברו משני מלכותו של דוד ל״ז שנה ולפי דברי רש״י סנהדרין ס״ט ב׳ ד״ה אינימא היה שלמה בעת מרידת אבשלום בן ז׳ שנה ודוד מלך ארבעים שנה (מ״א ב׳ י״א) א״כ כשצוה דוד את שלמה בנו היה שלמה בן עשר שנה ומ״ש רבנו שהיה בן י״א או י״ב יעויי׳ סדר הדורות ב׳ אלפים תתקנ״ד. (ג) צ״ל בלב שלם ובנפש חפצה ואם תעזבנו יזניחך לעד. (ד) שבת פ״ט ב׳ ובירושלמי בכורים פ״ב ה״א וסנהדרין פי״א ה״ח: ימי שנותינו בהם שבעים שנה צא מהם עשרים שאין ב״ד שלמעלה עונשין וכורתין מובא בתוס׳ מו״ק כ״ח א׳ ד״ה מת בחמשים והרמב״ם בפי׳ המשנה סנהדרין פ״ז במשנה הבא על הזכר כתב: אבל מפי השמועה למדנו שהקב״ה לא יעניש החייב כרת אלא אחר עשרים שנה, ובתשובות חכם צבי סי׳ נ״ט כתב דדברי חז״ל בשבת הנ״ל אינם רק דברי אגדה ואין למדין מהם. (ה) שבת פ״ט: (ו) מצוה הבאה לפרקים לכאורה יש לומר שנדחית מפני מצוה שנוהגת תמיד כמו שאמרו תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם זבחים פ״ט ברכות כ״ח ובתוי״ט סוכה פ״ה מ״ז אם לא כשהמצוה שאינה תדירה באה מקודם ואז משום אין מעבירין על המצות דוחה את התדירה כדמוכח תוס׳ יומא ל״ג א׳ ד״ה אין ויעויין שו״ע או״ח סי׳ תרפ״א בט״ז כן אם התחיל ללמוד קודם שהגיע הזמן לענין מצוה שאינה תדירה צריך להפסיק כמו ביעור חמץ שו״ע או״ח סי׳ תל״א. גם מ״ש רבנו לענין מצוה עוברת הוא רק שיש להקדימה למצוה שאינה עוברת כדמוכח בקידושין כ״ט אבל לשאר דברים שוים כמו שמוכח בשו״ע או״ח סימן תרנ״ו שגם על מצוה עוברת אין צריך לבזבז יותר מחומש.

יח. (א) ט׳ א׳. (ב) ב״מ נ״ט א׳. (ג) ב״ק צ״ד ב׳. (ד) ע״ז י״ז א׳ ולפנינו רב חסדא.

מתחרטת לא היתה יכולה לחיות ולמה לא אמר לה דברים טובים שכתבנו, ואם יאמר אדם אפי' אם יעשה תשובה בזה העניין שכתבנו לא יועיל, ואם כן למה (ה) א"ר יהודה על מנשה שקבלו הקב"ה בתשובה, והלא מנשה עבד ע"ז (ו) והרג כמה נפשות וחטא הרבה וא"ר יהודה שקבלו הקב"ה בתשובה ולא מת, ולמה אמרו שאינו יכול להיות חי, אלא כך אמר (ז) ר' אלעזר לא אקבל אותה כי [מדין] מיתה חמורה היא זאת חייבת והיא צריכה לסבול ייסורין השקולים כמות והיא לא תסבול, אבל בלא כלום להתחרט לא היה יכול אלא שכל כך יצטער ומעצב לבו עד שימות (ח) כר' אלעזר בן דורדיא כל זה כשלא קיבל יסורין וידע ר' אלעזר מפני אהבת בנה הקטן לא היתה מתחרטת ומצטערת ולא היתה כל כך תוהא על הראשונות אבל מרצונו אם מי שקבל יסורין בחייו מרצונו ע"ז אין אדם חולק (ט) כר' אלעזר בר' שמעון אע"פ שלא חטא כי קוצים מן הכרם ביער רק חשב אם היו חיים היו מהם צדיקים יוצאים (י) ונחום איש גם זו בעבור שלא מיהר לתת לחם לעני ומת ביקש להקב"ה על איבריו ועל גופו (יא) ובן אחותו של יועזר קיים בעצמו ארבע מיתות ב"ד הרי למדנו מי שחטא בעבירות חמורות והביא את עצמו לייסורין יש לו חלק לעולם הבא ודוקא הוא בעצמו אבל אדם אחר לא שאם ביקש ראובן לשמעון הכיני והמיתני כדי שיהיה לי כפרה על עונותי אל ימיתנו אבל אם בקש לפני רבים לאחד ואמר אתם יודעים שעונותיי מרובים תצוו להכות אותי עד שפוך דם עלי יעשו כן רק לא יכוהו עד שימות, ולא יחטא אדם כדי שלא יחטא עוד, כגון אחד היה חוטא בנשים וסירס את עצמו כדי שלא יחטא עוד (יב) ולא יעשה אדם תשובה של עינוי בשבת שלא ישב בשבת במים קרים ושאר דברים הכתובים וכיוצא בהם (יג), ולא יעשה הבן מלקות לאביו ולא יעשה עולה לאביו כדי לקנות בגדים לאמו (יד) אבל מטעה הבן לאביו שאם האב עשיר ומרעיב עצמו ואת אמו יטעה אותו אם יוכל ובאותם מעות יקנה צרכי אביו ואמו כדי שלא ירעבו אבל לא צרכי עצמו.

יט א). מי שבא על אשת איש אם בא לישאל היאך לעשות תשובה אם בא על אותם שחייב כרת במס' חגיגה (א) אומר הילוק מתי מעות לא יוכל לתקון ומתי יועיל תשובה ומאותן שמועיל להן תשובה ואמרו (ב) חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן. הרי יש לעשות דבר השקול למלקות או לכרת. אם ימות החורף הוא כשבא לשאל וקרח אם רצה בנהר ישבר הקרח וישב במים עד פיו או עד חוטמו כפי אותה שעה שדיבר עמה על העבירה עד שגמר העבירה. וכן יעשה תדיר כל זמן שיש קרח. ובימות החמה ישב בהפירה שנמלים שם ויסתום פיו או בכלי ששם הנמלים. ויהיה לו אח"כ כלי אחר מלא מים שירחוץ בו ואם העת באותן ימים שאין זה וזה יתענה רק לחם ובמים יאכל בערב כי (ג) בראובן אומר ששב לשקו ולתעניתו אע"פ שעדיין לא הודה יהודה כי עדיין לא נעשה מעשה [דף ט'] תמר ולמה במים כי אומר במדרש (ד) מאה ושלשים שנה היה יושב אדם הראשון במים עד חוטמו

א) קס"ז.

(ה) סנהדרין צ' א'. (ו) שם ק"ג ב'. (ז) לפנינו רב חסדא. (ח) ע"ז י"ז א'. (ט) ב"מ פ"ג ב'. (י) תענית כ"א א'. (יא) בראשית רבה פרשה ס"ה. (יב) בשו"ע או"ח סי' רפ"ח ובאחרונים שם לא הוזכר אם ענוי שאינו של תענית לשם תשובה אסור בשבת אבל בכלבו סי' ס"ו כתב: לא ירחץ במים ארבעים יום רצופים לבד שבתות ויו"ט ור"ח ובאורחות צדיקים שער התשו' כתב: וישכב על הארץ כו' בלא כר וכסת כי אם בשבתות וי"ט ישכב על תבן וקש וכר בראשו. (יג) סנהדרין פ"ה ב'. (יד) דברי רבנו בכאן סותרים דבריו שכתב לקמן סי' תתתתק"כ יעו"ש ומה שהעירותי שם.

יט. (א) ט' ב'. (ב) מגילה ז' ב'. (ג) בראשית רבה פפ"ד ולפנינו בשקו ובתעניתו מובא בתוס' ב"ק צ"ב א' ד"ה מי: ששב משקו ומתעניתו ועיי"ש שדבריהם הם דברי רבנו בכאן. (ד) פרקי

להתכפר על שחטא בעץ הדעת שנגזרה גזירה על כל הדורות. ועוד גופו נתחמם בעבירה ויתקרר ויתענה עד שיוכל לקיים לישב במים בעת הקרה. או כשיש נמלים ודבורים. ובימות החמה בנמלים ויקשור בבגד את פיו ואת נחיריו שלא יכנסו בו. ואם(ה) על כרת וילדה. או אם בא על אשת(ו) בלא אונסא או על אשת כהן באונס הרי אסרה על בעלה או אם ילדה [והוליד] ממזר. זה היה מעשה שהורו לו ועשה בנמלים ביום ובלילות היה שוכב על הארץ בימות החמה כדי שיעלו עליו פרעושים ונקל זה בעיניו והלך ערום במקום כוורת עד שהיה בשרו נפוח וכשמתרפא הולך עוד שם כך עשה הרבה פעמים מה שכתבנו. ואם חטא הרבה פעמים באשה צריך הרבה פעמים כאשר כתוב. ואם הוליד ממזרים הרי אמרו(ז) ממזרים לא חיין ומעלין עליו כאילו שופך דמים. וכן מי שבועל ארמאית וילדה ממנו או אותה שכתוב למעלה. אל יאמר הרי(ח) א״ר יהודה באותה אשה באותו מקום באותה שעה אקיים זה. ושמא האשה תחפוץ להזקק ויש לו חטא ולא אמרו שיביא האדם את עצמו לידי עון. מי שבועל ארמאית או שפחה אם בעל אפילו פעם אחת יצום שלשה ימים לילה ויום רצופים שלא יאכל לא ביום ולא בלילה כן יעשה ג׳ שנים ואם רוצה ג׳ פעמים ג׳ ימים וג׳ לילות בשנה אחת דיי לו. ואם יהיה לו בנים ממנה ועובדים לע״ז יש לו לעשות עוד דין אחר עמו ואל יאמר אדם והלא שמשון הגבור בעל ארמאית והקב״ה עשה לו ניסים כגון מן הלחי. יש לומר שמשון היה דוחקן להתגייר וכן הוולדות. אסתר אמרה (אסתר ד טז) וכאשר אבדתי אבדתי ואמרו(ט) שכך אמרה כאשר אבדתי ממך שעד עתה הייתי אנוסה ומכאן ואילך שיש לי להמציא לו גופי שיש לי לומר אני אתרצה לך כדי שישמע אלי. וכיון שבעבור היהודים יש לי להטוא לכך (שם שם) וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום לכך אם בא לפני חכם ושואל היאך יש לו לעשות תשובה שיתכפר לו יש לו להורות לו שיצום שלשה ימים ושלשה לילות רצופים ואם ילדה ממנו בנים ובנות עובדים לע״ז אע״פ שלא נתכוון להוליד כיון שיודע שהשוכב עם אשה היא מתעברת צריך לקבל דין על זה שבכל שנה [באותם] הימים שיתענה ג׳ ימים וג׳ לילות רצופים וכן מי שיש לו כדי פרנסתו ולוקח אשה שאהיה כשרים(י) ורב בנים דומין לאחי האם. הרי עתיד להפרע ממנו שגרם שבניו רשעים. ועל כל אלה נאמר מעות לא יוכל לתקון. וכתיב (הושע ה ז) כי בנים זרים ילדו ואל יאמר אדם(יא) ארבעים יום קודם יצירת הולד גוזרין לו איזו אשה יקח ולמה פושע אם יקח אשה שאינה הוגנת לו כבר נגזר אם כן לא יהיה הייב אדם על העריות. אלא הרשות ביד אדם על כל עריות וגם על שכבת זרע שאדם מוציא בעבירה. כששב יש לו להורות שישב בקרח במים. לפי שאמרו(יב) כל האוחז באמה ומשתין(יג) או שמשים ידו על טיבורו ולמטה כאילו מביא מבול לעולם וכאילו שופך דמים שהרי דור המבול חטאו בשכבת זרע לכך נידונו במבול ואין לומר(יד) כיון דברותחין קלקלו ברותחין נדונו אם כן השב מאותו עון יעשה לו כן. כיון שמעצמו משים על הלב ושואל תשובה אין להורות לו שימית את עצמו וכתיב (עמוס ה ד) דרשוני וחיו אלא ישב במים קרים וגם לא ילך לטיולים שמביא לחטוא בנשים(טו) שחוק

דרבי אליעזר פרק כ׳: באחד בשבת נכנס אדם במי גיחון העליון עד שהגיעו המים עד צוארו ובזהר בראשית נ״ה ב׳: אדם טפח על ראשו ובכי ועאל במי גיחון עד קדליה כו׳ וכן הוא במדרש רות החדש פרשה א׳ וילקוט בראשית רמז ל״ד ומה שכתב רבנו מאה ושלשים שנה יעויין עירובין י״ח ב׳ שאמרו: ישב בתענית מאה ושלשים שנה. (ה) צ״ל עבר על חייבי כרת. (ו) צ״ל ישראל. (ז) יבמות ע״ח ב׳. (ח) יומא פ״ו ב׳. (ט) מגילה ט״ו א׳. (י) ב״ב ק״י א׳. (יא) סוטה ב׳ א׳. (יב) שבת מ״א א׳. (יג) נדה י״ג ב׳ ויעוי״ש. (יד) סנהדרין ק״ח ב׳. (טו) אבות פ״ג מ״י.

וקלות ראש מרגילין לערוה. אם חטא בסתר שלא נודע לבני אדם אלא אותה אשה שחטא עמה יודעת כשעושה תשובה יש בחכמה לעשות שאותה אשה תדע שעשה תשובה ולא אחרים ולא ידבר עמה עוד ואם ידוע לרבים שחטא ידעו רבים תשובתו ואם ידעו רבים שחטא ואין ידוע [עם] איזו אשה אל יודיע שם האשה ואם חטא עם שפחה ששומרת התורה אין להם בשת הנה אמרו(טז) (ויקרא יט כ) בקורת תהיה היא לוקה והוא אינו לוקה לפי שאמרו(יז) בעבד עברי רבו מוסר לו שפחה כנענית לפיכך אחד שבא על שפחה כנענית אינו לוקה וכן יפת תואר שהתיר הכתוב כשלקחה הרי היא בידו ולכך מי שבא על שפחת כנענית אינו לוקה שלא יאמר אחד מותר לכתחלה ואחד לוקה ועושה כעניין הזה(א): חסר כאן (ג' וחצי שורות חלק) [ע"ב. חמש שורות חלק]

כתיב (הושע יד ג) קחו עמכם דברים ושובו אל ה'(יח) אלהיכם אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב. אחד חטא בעבירות גדולות ובא לפני חכם ושאל לו במה יתכפר לו עון קטן. ולא רצה להורות לו. אמרו לו למה לא תתן לו כפרה. אמר על החמורות אינו שואל אלא על הקלות לכך לא אתן לו כפרה. וכתיב (ירמיה ב לה) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי אלא כל עונותיו יתודה וכתיב (ויקרא טז כא) והתוודה עליו את כל עונות בני ישראל וכתיב (הושע יד ג) כל תשא עון:

כ.(ב) מי שגנב(א) או שלקח וגזל והחרימו מי שיש בידו שיחזירנו לבעלים והחזיר או שלא החרימו ויש עדים שגנב והחזיר אין לספר בגנותו ואין לפרסמו ואפילו אם נשבע ואחר כך השיב אין לביישו כדי שלא לנעול דלת לפני השבים.

כא(ג). ראובן(א) גזל קרקע אחד והוריש לזרעו וזרעו לזרע זרעו לכמה דורות אם היו יודעין היו חייבין להחזיר לזרע זרעו של נגזל וכולן נידונין בגיהינום אע"פ שאין עדים ושטר. ואל יאמר אדם שתופס ממון חבירו בעוולה. אם תופס שווה ליטרא ונותן כמה ליטרין לצדקה אל יאמר יחשבו לי הנתינה כנגד הגזילה. טוב לו לאדם שלא יגזול שוה פרוטה ולא יתן הרבה לצדקה מאשר יגזול מעט ויתן הרבה לצדקה(ד). אחד בא לפני חכם אמר לו הוא חולה והוא סבור שלא יחיה והוא חטא כשהיה לו ליתן הרבה למס ולא נתן אלא מעט. כך עשה הרבה פעמים ועתה מתחרט אני ואין לי במה לשלם אלא הבית שלי ויש לי בנים מה יעשו א"ל תודיע זה לשנים הטובים שבעיר ותבקש מהם(ב) שימכרו הבית ובמקצת יפרנסו בניך וילדי ביתך ובמקצת יפרנסו עניי העיר והקרן בכח הקהל או בצרכי צבור(ה): אחד גזל(ג) על רמאות שעשה אחד שחשב לו טעות ואותו הלך למדינת הים למרחוק וזה שרימה נתחרט ורצה להשיב את הגזילה ולא יכול כי הלך לו ושאל לחכם. אמר הרי אמרו(ד) יוליך אחריו אפילו למדי וזה רחוק מה אעשה א"ל החכם אותו כבר הוא באותו מקום רחוק שלא תוכל לבוא אחריו ואין לך מה להוציא בדרך ועוד הליסטים יגזלו ממך ואם היה הוא יודע שרימית אותו לא היה שב הנה

א) ע"כ קי' קס"ז מכאן ואילך סקל"ג. ב) סקל"ד. ג) סקל"ה. ד) ע"כ. מכאן ואילך סקל"ו. ה) ע"כ. מכאן ואילך סקל"ז.

(טז) כריתות י"א א'. (יז) קידושין י"ד ב'. (יח) לפנינו ליתא.

כ. (א) שתי תיבות אלו יש למחוק, ואולי כוונתו כי לקח בהיתר ואח"כ גזל.

כא. (א) מכאן עד הרבה לצדקה מובא במדרש תלפיות ענף גזל. (ב) אולי צ"ל שישכירו ובזה יובנו דברי המחבר שכתב: והקרן בכח הקהל. (ג) צ"ל דרך רמאות. (ד) בבא קמא ק"ג א'.

עבור אותו ממון והיה מתייאש תחקור אע"פ שיש לו בנים שם אם יש לו קרוב תן לו ואם לאו תעשה בהם צרכי רבים. והוא הרויח עד שהשכיר שליח נאמן ושלח לו:

כבא). **כתיב** (קהלת יב יב) ויותר מהמה בני הזהר. כי אמרו(א) מי שגזל מאחד מחמשה ואינו יודע ממי גזל ממילא לא יצא ידי חובתו מן השמים עד שיתן לכל אחד ואחד. וכת' (ויקרא ה כג) והשיב את הגזילה אשר גזל כיון שאמר הגזילה למה אמר גזל אלא אם באותו יום שגזל השיב אין להוסיף יותר עליו ואז לא השיב באותה שבוע או באותו חדש או יותר צריך להוסיף על הגזילה כפי שהיה מרויח מעת שחסרו עד שהשיב לו. ויאמר אותו אדם לפי מה שיודע לשער עסק האיש כמה היה יודע להרויח באותו גזל מן העת שנחסר עד שהשיב ולבד מזה יחשוב הצער. אע"פ שכל זה לא הצריכתו תורה. אבל לצאת ידי שמים צריך כל זה להחשיב הצער שהרי(ב) החובל חייב בחמשה. ובשת הוא עצבון כך בכאן ידע כמה צער לנגזל. כי יש שיש לו מאה ליטרין ואינו חושש בליטרא שנגזלו לו. ויש אדם שיש לו אלף ליטרין ומצטער על שלקה לו באותה ליטרא יותר מאותו שיש לו הרבה מעט ממנו. ויש שיש לו מעט ולוקח ממנו ומצטער הוא בחסרון מאכל ומשתה. כי קודם שנגזלו ממנו היה אוכל ושותה ומתעדן ולובש ועתה חסר ומצטער כל זה צריך לחשוב הגזלן. צער שגורם לו ולכל הנסמכין עליו. והסרון העידונין שגרם להם. ולתת להם לפי מה שגרם ולפי הנגזלין כמו שאמרו(ג) הכל לפי המבייש ולפי המתבייש ולשלם בכסף וגם לקבל דין בגופו אם חדש או שני חדשים יתענה כעניין העינויין. וכסף שנשאר בו אפילו טרחו אינו חפץ לקבל וגם מוסיף משלו כנגד התענוגין שנהנה מאותו ממון ועינויין כנגד התענוגין עליו אמרו(ד) זדונות נעשין לו כזכיותב). אע"פ שלא הזכירו רבותינו בפי' עומק התשובה הזאת. כך היא לחפצים שלא יקראו לדין. ואף בעולם הזה יקבל עונש ונקמה לפי שמקבל בעצמו עליו העינויין שהיו ראויין לו מן השמים וכל זה אין להורות אלא למי [דף י'] שמתחרט ומבקש להיות נקי מהקב"ה רק אם רבים גזל אע"פ ששב באלו ד' דברים שכתבנו הב"ה מביא עליו כדרכיו מפני שהרבים בקשו עליו נקמה ויקבל עליו שכר על העונשין שבאין עליו מן השמים כי מאחר שהוא מדעתו קבל עליו עונשין ועינויין ותשובות אינו ראוי לקבל עליו עונש מן השמים וכתיב (ירמיה ל יא) ונקה לא אנקך פעמים ונקה ופעמים לא אנקך כמו שכתבנו.

כבגג). **ומעשה** באחד שגזל ליטרא והרויח בה הרבה והיה(א) מבין הגזלן וידע ועשה ככל מה שכתבנו וכל מה שהרויח נתן לו שאין בידו שום הערמת ריביתד)(ב) ויש גזל של גוי שיבא לכמה רעות יותר מישראל לפי שאם יבא ישראל לשם ינזלוהו וזהו הטא אחד יאבד לשאר יהודים ויוריד הרבה טובה שהיה ליהודים באותה עיר.

כדה). **בכל** פרשת עניין חטאת ואשם בויקרא יש כפרה אבל בפרשה כהן משיח אין כתוב לא כפרה ולא סליחה(א) ששגגת תלמוד עולה זדון ועוד כי(ב) המכפר את עצמו. אבל בכולם הוצרך וכפר עליו הכהן. ועוד (ויקרא ד ג) לאשמת העם כתיב כי היה לו לדקדק שהוא גדול בחכמה ובגדולה ובפרישות מחביריו אחד בשוגג ואחד במזיד ואחד בחילול השם אבל בכולם כתוב סליחה וכפרה:

א) תקל"ח. וסימן זה עם סי' כ"ג כפול לקמן סי' תרל"ז. ב) ע"כ. מכאן ואילך תקל"ט. ג) תקל"ט. ד) ע"כ. מכאן ואילך ת"ר. ה) ת"ר. וכפול לקמן סי' תתתתס"ק.

כב. (א) בבא קמא ק"ג ב'. (ב) שם פ"ג ב'. (ג) שם שם. (ד) יומא פ"ו ב'.
כג. (א) בכרפס והיה אדם מבין וצ"ל האדם מכיר. (ב) יעויי' ש"ע חו"מ סי' שנ"ט.
כד. (א) אבות פ"ד מי"ג בבא מציעא ל"ג ב'. (ב) צ"ל הוא המכפר.

כה[א]. כתיב (דניאל ט טו) חטאנו רשענו כלל עצמו בכלל (א) לפי שכל ישראל ערבים זה בזה. שנא׳ בעכן (יהושע כב כ) והוא איש אחד לא גוע בעונו לכך צריך בלשון רבים. לבקש סלח לנו כי חטאנו. וכשאנו מתוודים אנו אומרים על חטאים שאנו חייבים עליהם סקילה שרפה הרג וחנק (ב) אע״פ שידע אדם שלא חטא בכך שיהא חייב אעפ״כ צריך שיתוודה מפני שכל ישראל ערבים זה בזה ועוד שיודה רחייב שלא יתבייש להתוודות:

כו[ב]. מה שאמר (א) ר׳ שמעון בן יוחי ראיתי בני (ב) העולם והנם מועטין אם שנים הם אני ובני הם. כי בעולם הבא רק העושים מאהבה. אבל מגן עדן לא דבר. כי לשם יהיה יותר:

(א)זה ספר חסידים

כז[ג]. נכתב ליראי ה׳ ולאוהבי שמו כי יש חסיד שלבו חפץ לעשות רצון בוראו ואינו יודע לשים על לבו אלה הדברים כולם ומאיזה דבר להזהר ואיך להעמיק לעשות רצון הבורא לפי שנתמעטו הלבבות ולפי שיש חסיד שמשים הרבה דברים אל לבו ויש חסיד שעושה מעט ואילו היה יודע במילי דחסידות הרבה היה עושה יותר מאותו חסיד העושה הרבה לכך נכתב ספר החסידים לידע מה לעשות ומאיזה דבר להזהר.

כח[ד]. אם יראה רשע באלה דברים נראין בעיניו כדברי שטות ואם תדברם באזניו ילעג למו לכך נאמר (משלי כג ט) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך אם היה שלמה החכם מדבר באזני רשעים כל חכמתו לא היה מועיל להיטיב לבם אלא כנגד צדיקים וחפצים בדרכי ה׳ כנגדם דבר שידעו וכל לב שלא יוכל להשים על לב (א) שיראה זה ספר חסידים וכת׳ (הושע יד י) כי ישרים דרכי ה׳ וצדיקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם[ה]. ואמר זה בעל הספר שחבר מילי דחסידות יחדו לא מחכמתי חברתי כל אלו הדברים ולא חכם אני מאחרים אלא קבלתים ממלמדיי וממוריי וראוי ליראי ה׳ להורות לבניו ולתלמידיו מזה הספר איך לעשות רצון הבורא.

כתיב (תהלים קיא י) ראשית חכמה יראת ה׳.

כט[ו]. תחלת החכמה היא כשאדם ישן הרי הוא כשוטה. כשמקיץ מיד רואה שעד עתה לא היתה מחשבתו ברשותו וייקץ משנתו מיד מחשבתו ברשותו מיד תיקנו לומר שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד וכשהולך לישן ויחשוב בכל יום נתיבות העולם כמה עשירים הוא בעולם שנודע שמם עד למרחוק ע״י עושרם לבסוף אחר מותם אחר שנים נשכח כל גאותם שהיו מתגאים ומתנשאים בשביל עושרם וכבר נשכחו וכמה גבורים היו שהיו נודעים בכחם. לאחר מותם עברו מעט שנים נשכחו

א) סר״א. ב) סר״ב. ג) סי׳ א׳ בנדפס. ד) סי׳ א׳. ה) ע״כ מכאן ואילך סי׳ ב׳ בקלם סנוייס. ו) סימן סר״ג.

כה. (א) סנהדרין כ״ז ב׳. (ב) יעויי׳ ט״ז או״ח סימן תר״ז סק״א מה שהביא משם הרי״ץ גיאות.
כו. (א) סוכה מ״ה ב׳. (ב) צ״ל עליה.
כז. (א) בנדפס: זה נקרא ספר חסידים דבריו ממתקים וכולו מחמדים ונכתב כו׳.
כח. (א) צ״ל לא יראה זה כו׳.

וכמה רשעים היו שעשו כל תאות נפשם. וכל מה שהיו חפצים ואחר מותם נשכחו. וכמה חכמים היו שהיו נודעים למרחקים בחכמתם. ואחר שנים נשכחו. [ע"ב] וכמה צדיקים היו שצדקתם היו למרחקים מספרים. ואחר זמן נשכחו ומעשיהם: כיון שלכל ענייני העולם לאחר זמן נשכחים. צדיק ורשע חכם ועשיר. גבור ונאה ובעל הגאות הכל נשכח. לכך ישים אדם בכל יום על לב. אם יתגאה לבו. או בשביל עושר או בשביל חכמתו. יחשוב הלא לבסוף נשכח ויעשה כל מעשיו לשם כך שלא ישתכחו. וטוב לו שיוודעו כל מעשיו באותו עולם שהכל שם ולא ישתכחו מעשיו. ויעשה הכל לשם ה' והוא יפרסם לכל מעשיו ולא ישתכחו. וזהו שנאמ' (שם שם) שכל טוב לכל עושיהם. וכתיב (שם שם) תהלתו עמדת לעד:

(א) העתקתי ממגילת סתרים:

לא). ידענו כי זה העולם הוא מקום המעשה. והעולם הבא הוא מקום התגמול. וכי השכר שהבטיח בו הקב"ה את עושי רצונו שם הוא משלמו בעולם הבא. ובו יפרע לרשעים על עבירות שעשו בפורענות שהכין להם כעניין שנאמר (דברים ז יא) אשר אנכי מצוך היום לעשותם (ב) ולא למחר לעשותם. היום לעשותם ולמחר ליטול שכרן. ואמרו (ג) לא נטלו צדיקים כלום בעולם הזה משלהם שנאמר (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ולא נטלו רשעים כלום משלהם בעולם הזה שנאמ' (דברים לב לד) הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותיי. ונאמר (שם שם לה) לי נקם ושלם. וכל מה שיגיע לצדיקים מן הטובות והכבוד והעוז בעולם הזה אינו מחסר להם משיעור שכרם שמזומן להם לעולם הבא כלום אלא הכל פרי מפעלותיהם. שנאמ' (ישעיה ג י) אמרו (ד) לצדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. וששנינו (ה) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. הפירות מגיע להם מהרה והעיקר שמור להם לעולם שכולו אורה: וכן הרשעים איפשר שיכשל מהם בעולם הזה ב) מי שעשה עבירות גדולות. כמו שבא על אשת איש והוליד ממנה. וכן כיוצא בהן מעבירות חמורות שיש להם פרי. מגיע פרים בעולם הזה והעיקר שמור להם ומזומן להם לעולם הבא. ועל זה נאמר (משלי א לא) ויאכלו מפרי דרכם וממעצתיהם ישבעו ונאמר עליהם (ו) עבירות שעושים פירות יש להם פירית עבירות שאין עושין פירות אין להם פירות. בעולם הזה מגיע לו פרי מעשיו. והעיקרי' מוכנים לו לעולם הבא ליפרע ממנו עליהם: נאמ' בתוספ' בראש פיאה אילו דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא על ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים ועל לשון הרע כנגן (ז) כולם על אילו ממהרים ליפרע ממנו בעולם הזה. חוץ מפרעון שנפרעין ממנו עליהם לעולם הבא. ובתלמוד ארץ ישראל (ח) חזקו דבר זה מן הכתובים. ואמר בעניין ע"ז (במדבר טו לא) הכרת תכרת הנפש ההיא בזמן שעונה בה. וכתיב (שמות לב לא) חטא העם הזה חטאה גדלה. לגבי גילוי עריות כתיב (בראשית לט ט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים. גבי שפיכות דמים כתיב (שם ד יג) גדול עוני מנשוא. כשבא אצל לשון הרע מה כתיב (תהלים יב ד) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדלות. ומי

א) סימן תכ"ד. ב) ע"כ סי' תכ"ד מכאן ואילך סי' תכ"ה.

לא. (א) בנדפס: העתקה. (ב) עבודה זרה ג' א'. (ג) ספרי האזינו פיסקא שכ"ד וקצת מזה שם פיסקא ש"ז. (ד) לפנינו: אמרו צדיק. (ה) פאה פ"א מ"א. (ו) קדושין מ' א'. (ז) צריך להיות כנגד. (ח) ירושלמי פאה פ"א ה"א.

שיש מרשעים שהשפיעו לו טובה והנעים עליו בעולם הזה. איפשר שעשה מצוה בעולם הזה ונוטל שכרו כאן כדי שנפרעין ממנו בעולם הבא. כמו שנאמ (דברים ז י) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ופירושו (ט) ומשלם לשנאוהי טבן דאינון עבדין קדמיהן בחייהון לאובדיהון מכשילו הקב״ה כשילום גמולו. כשיעור שעשה בעולם הזה. וכמו כן נאמר עוד כי הצדיק שעבר עבירות מועטות. הב״ה מייסרו בעולם הזה. כשיעור מה שממרקין מעליו כדי שיהא לו שכר משלם על צדקותיו לעתיד לבא. דבר זה נאמר בתלמודינו (י) ובתלמוד ארץ ישראל (יא) ואנו מזכירין כאן מה שאמר בתלמוד ארץ ישראל לפי שתפסו בו דרך קצרה. וכן אמרו רבותינו רבו זכיות ונתמעטו עבירות. מיעוט עבירות שיש בידו נפרעין ממנו בעולם הזה כדי ליפרע לו משלם שכר לעתיד לבא. רבו עבירות ומיעטו זכיות נותנין לו שכר מצות קלות שיש בידו בעולם הזה. כדי לפרוע ממנו משלם לעתיד לבא. רבו זכיות יורש גן עדן. רבו עבירות יורש גיהינם. הרי ביארו לנו בזה הדבר כי צדיקים שעשו עבירות קלות אין נפרעים מהן בעולם הבא אלא בעולם הזה. ומי שעשה הרוב זכיות ומת עד שלא נפרעו ממנו מיעוט עבירות שעשה יורש גן עדן ואין נפרעין ממנו מיעוט עבירות שעשה. אלא מנכין לו מזכיותיו כשיעורו בזמן שלא נפרעו ממנו בעולם הזה:

לא א). ומי שמת ורבו עבירות יורש גיהינם. ואינו נוטל שכר כלל על זכיותיו. אלא פוחתין לו מן [דף י״א] הפורענות כשיעורן. ואם כבר גמלו הקב״ה על אותו מיעוט מצות קלות שעשה בעולם הזה נפרעין ממנו על כל עבירות שעשה משלם. ושכרן של צדיקים שראוי להם על זכיותיהם בעולם הבא. אין דרך לכל היצור ולא לסטן (א) לחסר ממנו כלום. אלא נתקיים להם באמת ובתמים שיזכו בו. שאי אפשר שלא יגיע להם שכרן משלם. וכמו כן מי שמת כשהוא רשע (ב). אין דרך להתפלל עליו כדי שיזכה עם הצדיקים ואותה תפילה אינה מועלת כלום. לפי ששכר שראוי לצדיקים אינו אלא הטורה והעסק שסבלו בעשיית המצות. והתחזק מעבירות אבל מי שהלך אחר תאותו להתעדן בעבירות. היאך יתכן שיהא לו חלק טוב זה ודאי מבוטל ורחוק מן הדעת:

לב. ג) ומי שהזכיר מן החכמים עניין העתירה והבקשה על החוטא לא אמר אלא כדי להקל עליו מן הפורענות בלבד לפי שהשכר דין אמת לצדיק הכינו לו הקב״ה על זכיותיו, ואין מדרך אמת שיחזיר לו ממנו כלום בעולמו, וגם הפורענות דין להקב״ה על החוטא, ויתכן שיעתיר אליו מי שהוא חשוב לפניו כדי להסיר מקצתו מעליו או כולה לפי חשיבות המעתיר, וכפי פורענותו של חוטא, הלא תראה מי שסובר על

א) סימן תר״ס. ג) תר״ה.

(ט) צ״ל ומתרגמינן. (י) קדושין מ׳ ב׳. (יא) פאה פ״א ה״א.

לא. (א) כמו תמיד ל״ב ע״א סטנא נצח. כי בתנ״ך הוא בשי״ן. (ב) בספר ארחות חיים לר״א הכהן מלוניל הביא בשם רב האי גאון וזה לשונו: אם יש צדיק אחד מבקש עליו רחמים ולהקל מזה אפשר שמועיל לו אבל לזכות למתן שכר אין בידי כל אדם כל עיקר ע״כ, וכן נמצא בקובץ שו״ת ישן קונסטנטינא רע״ו תשובת ר׳ שרירא גאון וז״ל: ולזכותו למתן שכר אין בידי אדם כל עיקר ואין מעלתו וגדולתו והנאתו מזיו השכינה אלא לפי מעשיו ואפי׳ כל צדיקי עולם בקשו עליו רחמים וכל צדקות נעשות לו לזכותו אין מועילין לו בזאת עכ״ל ומסכים לדברים אלה הוא הנשיא אברהם בר חייא זצ״ל שכתב בספרו הגיון הנפש וז״ל: וכן כל החושב על מעשה בניו ובני עמו שהם עושים בגללו אחרי מותו ומתפללים בעדו שהם מועילים לו מחשבות בדויות הוא ותוחלת שוא בעיני כל החכמים וכל אנשי מדע כו׳: ולא מצאנו בתורה מקום שנוכל להבין ממנו שמעשה החי בעוה״ז יהיה מזכה את המתים כו׳ ויעויין בית יוסף שו״ע או״ח סוף סימן תרכ״א ד״ה כתב המרדכי.

החוטא לא אמר אלא (א) יכול אני לפטור, ולא אמר לזכות החייב ואין (ב) בעבירה שום שכר לרשע כמו שאמר על דבר זה, כי הקב"ה כבר אמר לכל הרשעים (זכריה א' ג') שובו אלי (ג) (מ"ב יז יג) והשיבו מדרכיכם הרעים ואני אבטל מכם הפורענות: ואשלם לכם שכר טוב על תשובותיכם עָדַי והתשובה בידי אדם היא והוא יכול לעשותה וקרובה אליו: מעתירת המעתיר שאינו מאמין בה, ואינו דבר בידו שיכול לעשותו. ואילו היה מגיע לרשע שכר מחמת (ד) העבירה, כשמעתירין עליו היה מן הדין ראוי שיהיה קיבול תשובתו לפני הקב"ה לעניין מתן שכר יותר חזק וגדול, ומאחר שהקב"ה קרא לרשעים לחזור בתשובה, ואמר (מלאכי ג ז) שובו אלי ואשובה אליכם, וכיוצא בזה הרבה, וחק לנו יום העשור וקראו יום הכפורים, והבטיחנו לאמר שבו אנו מתכפרים על עונותינו, כמה שנאמר (ויקרא טז ל) כי ביום הזה יכפר עליכם, ועשיית רצונו של הקב"ה כמו כן מכפר עון, שנאמר (משלי טז ו) בחסד ואמת יכופר עון, ויש בדבר הזה טובה ותקנה גדולה לבני אדם (ה) המצויין בעבודתו של הקב"ה ויש להם שכר בכך, העתירה נמי (ו) הקל מן הפורענות, או לדחותה נתכנת, ואין בדבר זה ריחוק הדעת, ולא להיות לו שכר בשבילה, וכל שכן שהרי נאמר (ז) ההגדה אמת משום רבותינו, שהיא נאה ונתכנת לעניין מה שזכרנו: ועל הדברים הללו הנאמרים משום רבותינו יש מן הדין לסמוך מלכת אחרי דברי זולתם אמנם דין (ח) העבודה היא שוה כיום הכפורים וכמו שאומר במשנה (ט) אחטא ואשוב אחטא (י) יום הכפורים מכפר, ואמרו בתלמוד (יא) אגב שני הואיל כשיחטא האדם על כוונת שיום הכפורים מכפר עליו אין יום הכפורים מכפר עליו וגם כמו כן מי שחוטא וסומך על העתירה אין מקבלין עליו עתירה, וכך הוא דין העתירה הרי נדחה שיש לו שכר (יב) בעבודה, ונבטל ונתרצה על הדרך שאמרנו, נמצא העונש שהעניש הקב"ה את הרשעים על תנאי, שאם לא יחזור בתשובה או לא יעתיר עליו מי שעתירתו מקובלת אז יענש, שכך הבינונו מדברי רבותינו שאמרו (יג) יכול אני לפטור את כל העולם מן הדין, ואמר (יד) ר' יוחנן על אלישע אחר, כשאמות אכבה עשן מקברו כי נח נפשיה דר' יוחנן פסק קיטרא מקבריה דאחר, ואלו ראיות ברורות שהעתירה מועלת, נתברר מכל הדברים שהזכרנו שהשכר המיוחד לעולם הבא, אין דרך לכל בריה ליכנס בו ולא לסטן ולא לזולתו, כדי שיחסיר ממנו משיעור מה שהוא ראוי לקבל כלום, ולא שיזכה ולא שיתוסף בפורענותו יותר ממה שהוא חייב כאלה הם מידות הצדק, אבל בעולם הזה אנו יודעים מדרך הדעת שיש טובה בייסורין המגיעים לקטנים ולצדיקים מפני שיש תקנה בדבר זה לעתיד לבא שהן עתידין לקבל עליהן שכר טוב יותר מכשיעור הצער שאירע להם, ויש בדבר זה עוד ראייה לבני אדם (טו) המצויין בעבודתו של הקב"ה ותקנת דרכיהם, וכיון שיתכן, שיתחיל הקב"ה לנסות את הצדיקים בעולם הזה יתכן עוד שינסה אותם מחמת דברי מקצת הברואים, בזמן שהוא יודע שיש להם תקנת בדבר או שיוסיף בנסיונם, או יקל ממנו, כל זה אין בו שום כיעור אע"פ שדבר זה ידוע ומקויים מן הדין הרי הכתובים [ע"ב] אומרים אותו עניין שנאמר (דברים ח טז) למען ענותך ולמען נסותך להטיבך באחריתך,

---

לב. (א) עירובין ס"ה א' ולפנינו: יכולני. (ב) צ"ל בעתירה. (ג) לפנינו שובו מדרכיכם. (ד) צ"ל העתירה. (ה) צ"ל המצויינין. (ו) צ"ל מועילה להקל. (ז) כוונתו למה שהביא לעיל יכולני לפטור, ויש להוסיף על דבריו גם מה שאמרו סוטה י' ב' ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני הני תמניא בני למה שבעה דאסקיה משבעה מדורי גיהנם וצ"ע ששם אמרו דאייתיה לעלמא דאתי הרי כי בתפלה יוכל האדם לפעול שיהיה גם שכר למי שנתפללו בשבילו. ויעויין ירושלמי חלק סוף הלכה ה' מי התפלל עליהן (על בני קרח) רבי שמואל בר נחמן אמר משה התפלל עליהם כו' ריב"ל אמר חנה נתפללה עליהם ומובא זה גם במדרש בראשית רבה פרשה צ"ח. (ח) צ"ל העתירה היא שוה ליום הכפורים. (ט) יומא פ"ה ב'. (י) צ"ל ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה אחטא ויום הכפורים מכפר אין יוה"כ מכפר. (יא) שם פ"ז א' וצ"ל אגב שאני ויעויין פירש"י שם ד"ה אגב. (יב) צ"ל בעתירה. (יג) עירובין ס"ה א'. (יד) חגיגה ט"ו ב'. (טו) צ"ל

ונכון זה מעניין איוב שהעיד בו הכתוב (איוב א א) כי הוא תם וישר ירא אלהים וסר מרע, והתחיל להביא עליו אלו הייסורין קשים וחזקים. ועיקר סיבתו היתה מדברי השטן, וביאר הכתוב כי לא היה מחוייב בצרות ובייסורין שבאו עליו אלא הקב"ה התחילן כדי שיגמלהו טובה עליהם, ולמען יראו כל השומעים והרואים אותו קושי ייסורין ומתקנים דרכיהם (שם ב ג) כמו שנאמר ותסיתני בו לבלעו חנם, אינו חייב מזה שהבאתי עליו, אלא לפי שגלוי וידוע לפניו כי הוא ממתין ומייחל בייסורין הבאים עליו, לכך הבאתי עליו, וכדי שאגמלהו טובה בשכרו שהוא יותר מצרות שאירעהו, כי ייסורין המגיעין לו באדם בעולם הזה, יש מהם מה שמקבלים בתחילה על לא דבר, כדי שיזכו ויקבלו עליו גמול טוב ושכר גדול והוא הנקרא חנם, שהמנוסה בו אינו חייב שיבא עליו, ומהם מה שהוא פורענות ונקמה על עבירות שכבר קדמו, והם בדרך החיוב ולא יאמר עליהם חנם ומתחזק דבר זה ומתבאר יותר, ממה שאמר הקב"ה ליחזקאל (יחזקאל ו ט) ונקוטו בפניהם (טז) בכל הרעות אשר עשו לכל תועבותיהם וידעו כי אני ה' לא על חנם דברתי לעשות להם הרעה הזאת, מנה חטאתיהם וביאר כי הפורענות הבאה עליהם מן הדין והאמת הוא שהם חייבים שתבא עליהם ואינם ייסורין של חנם, שכל נסיון שבאין לאדם כדי שיזכה ויקבל עליהם שכר טוב כדרך הנסיון של איוב שהיה חנם כדי לזכותו עליהם, ואמרו בתלמוד בפרק (יז) השותפין ובפ' יום הכפורים כי זה השטן שהשטין על איוב הוא מלאך המות, ודבר זה אינו רחוק מן הדעת הלא אמור בתורה (במדבר כב כב) ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו, וכתיב (שם שם לב) הנה אנכי יצאתי לשטן, וכתיב (שם שם לא) וירא (יח) מלאך ה' נצב בדרך וחרבו שלופה בידו, והמלאך שנראה ובידו חרב שלופה הוא מלאך המות, ולכך אמר לבלעם (שם שם לג) כי עתה גם אתכה הרגתי, וכמו כן ראה דוד אותו כמו שנאמר (דה"א כא טז) וישא (יט) עיניו וירא את מלאך ה' עומד (כ) בין השמים ובין הארץ וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים ואומר (שם שם ל) כי נבעת מפני (כא) מלאך ה', והוא בלא ספק מלאך המות לפי שנשתלח להשחית העם כמו שנאמר (כב) בעוניך מלאך ליהושע לחזקו במלחמה, והזהיר לשטן על איוב (איוב ב ו) את נפשו שמור שלא תהרגהו, ויהי היום, (כג) ראש השנה, מלאכים מזכירים מעשים בני אדם אם טוב אם רע, ומבקשים לפני הקב"ה להסיר הספק מבני אדם שאומר למה הצדיקים בנעימות בעולם הזה. ומביא עליהם ייסורין. להודיע לבני האדם צדקותיהם. וכדי להראות אתנגיהם לבריות. וכתיב (מ"א כב יט) ראיתי את ה' יושב על כסא וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו. וכתיב (דניאל ז י) דינא יתיב וסיפרין פתיחו. והוא אין צריך ספר כי יודע המחשבות עד שלא נוצרו אלא כמנהגינו (כד) דברה תורה כלשון בני אדם. ומביא ייסורין על הצדיקים עבור דברי השטן. לפי שבראש השנה פוקד על היצורים. אנו תוקעין (כה) לזכור לנו עקידת יצחק (כו) ולערבב את השטן לדחותו מעלינו א). מי שהיו עונותיו וזכיותיו קלות ומועטות היאך יהיה בעסק השכר והפרענות אנו אומרים כי מכה הדעת אין ראוי לו קיבול שכר ושאר דבר.

א) ע"כ סי' תר"ה מכאן ואילך סי' תר"ו.

המצויינין. (טז) צ"ל אל. (יז) בבא בתרא ט"ז א' אבל בפ' יום הכפורים לא מצאתי. (יח) צ"ל את מלאך. (יט) צ"ל דויד את עיניו. (כ) צ"ל בין הארץ ובין השמים. (כא) צ"ל חרב מלאך ה'. (כב) צ"ל בענין. (כג) בזהר שמות ל"ב ב' ויהי היום דא ר"ה דקב"ה קאים למידן עלמא כו' וכן תירגם המתרגם והוה ביומא דדינא בריש שתא וכן הביא הראב"ע בפירושו. (כד) לשון זה הביא עוד ר"נ גאון בפירושו על המאמר בשעה שהקב"ה זוכר את בניו כו' ברכות נ"ט מובא בעין יעקב שם סימן קכ"ז בדברי הכותב יעויי"ש. (כה) ר"ה ט"ז א' וכן כתב גם ר"ס גאון כמו שהביא האבודרהם בשמו ולדעת הרב שי"ר בבכורי העתים תקפ"ט צד 28 אולי נמצאו טעמי רס"ג בסדורו יעו"ש והשבולי לקט כתב בסי' רפ"ט: ותקיעת שופר היא המלמדת סנגוריא עלינו לזכור עקדת יצחק. (כו) ר"ה ט"ז ב'.

ואמר אחר כך נאמר בשאילה זו ב׳ דברים הראשון שאומר שבשביל צדקותיו פוחתין לו מפורענות כגון שהיה חייב(כז) ז׳ חלקים מכאב הפורענות וראוי לו לקבל מן השכר הטוב על צדקותיו ב׳ חלקים כגון זה פרעין ממנו צ״ה חלקים של פורענות ונוטלין מעליו ב׳ חלקים כנגד אותם ב׳ חלקים. והשני דברי מי שאמ׳ גומלין אותו על זכיותיו. והשאר הפורענות שלימה לעתיד לבא. ודבר זה שוה לתרגום שנאמר (דברים ז י) ומשלם לשונאיו אל פניו. ומי שסובר דבר זה הביא ראייה ממה שנאמ׳ (מ״א יד יג) כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב. פי׳ בשכר. ועתה היאך יתכן שאנו אין סוברין אחר דעתו של מתרגם בדבר זה. במקום שהכל מודים שהתרגום עזרא הסופר אמרו. כדאמ׳ במסכת מגילה(כח) אין שום טענה על דברי בעל התרגום(כט). נראה אין שכר לעתיד בעולם הבא. אין שונאי ישראל ראויין לכך ומי שרבו עונותיו ונמעטו זכיותיו אינו ראוי לקבל שכר כלום. ומשפיע לו טובה בשביל עסקיו. כדי ליפרע משלם לעולם הבא. וזה(ל) הטעם והעידון שמקבל בעולם הזה אין ממידת השכר. לפי שבו דאגות ושממון. וראוי שיגיע בו לשונאי ה׳. כמו לאוהבי ה׳ נמצאו דברי המתרגם מקויימים. ואין לשמוע לחולק על המתרגם. והתלמוד אומר(לא) [דף י״ב] בעולם הזה למה הרשעים דומים לאילן שכולו עומד במקום טומאה. ונופו נוטה למקום טהרה נקציץ נופו נמצא שכולו עומד במקום טומאה כך הקב״ה משפיע טובה לרשעים בעולם הזה כדי שירשו מדריגה התחתונה. שנאמ׳ (משלי יא יב) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. ואמרו(לב) כל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו מטיבין לו כמו קיים כל התורה ואומר (שם יח ה) שאת פני רשע לא טוב שנושאין להן פנים בעולם הזה. ואומר ה׳(לג) אמונ׳ ואין עול (דברים לב ד) משלם שכר בעולם הזה לרשעים על מצות קלות ואין עול משלם לצדיקים על עבירות קלות בעולם הזה. מי שחטאיו מרובין אין לו שכר לעולם הבא כלל(לד), פושעי ישראל בגופן כי לית להו תקנתא ברובא עונות. לכך מנעים עליו הקב״ה בעולם הזה כדי לאבדו מהעולם הבא. ומייסר הצדיקים בעולם הזה להטיבו באחריתו. ומצינו שהכתוב שוה לדברי התרגום. ומחזקו ומקיימו שנאמר באחאב לאחר שנאמ׳ בו(לה) (מ״א כא כה כו) כי לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה׳(לו) ויתעב מאד ללכת אחרי גילולים נאמר בסמוך לזה (שם שם כז) ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו. ונאמר (שם שם כט) לא אביא הרעה בימיו. בימי בנו אביא הרעה על ביתו. הרי אע״פ שעונותיו מרובין נתן לו שכרו והשפיע לו טובה הרי סמך לתרגו׳ (במדבר יד כא) ואולם חי אני(לז) אמ׳ לו הקב״ה למשה החייתני בדבריך שראה הקב״ה אם יהרגם במעשה המרגלים(לח) שיאמרו אין יכולת בפני ל״א מלכים אמ׳ קבלתי עתירתך סלחתי אני שכך יאמרו להקב״ה יכולת חי וקיים לעולם כלומר בעבור עתירתך נתקיים לעולם שאני חי לעד בעל היכולת והגבורה:

עד הנה דברי רב נסים (לט) גאון זכר צדיק לברכה:

(כז) צ״ל מאה. (כח) ג׳ א׳ שאמרו שם: מפרש זה תרגום. (כט) מן נראה עד ומי יש למחוק. (ל) צ״ל הנועם. (לא) קדושין מ׳ ב׳. (לב) שם ל״ט ב׳. (לג) צ״ל אל. (לד) ראש השנה י״ז א׳. (לה) צ״ל רק. (לו) צ״ל אשר הסתה אותו איזבל אשתו. (לז) ברכות ל״ב א׳. (לח) שם שם ודברי רבנו הם מתשובות הגאונים ליק תרכ״ד סי׳ ק״ט יעויי״ש. (לט) תואר גאון לר׳ נסים נתן גם רבנו תם בשו״ת מוהר״ם סי׳ קנ״ג אע״פ שהר״ן היה אחרי הגאונים.

רבינו יצחק דאלפס:

לג. (א) בית שמאי אומרי' צדיקים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי עד. ורשעים נכתבים ונחתמים מיד לגיהינום בינונים שעונותיהם וזכיותיהם שוים יורדים לגיהינום ומצפצפים ועולים בינונים דקאמרי בית הלל ורב חסד מטה כלפי חסד דווקא שאין בכלל עונותיהם עון פשעי ישראל בגופן ומאי ניהו קרקפתא דלא מנח תפילי' (ב) מעולם אבל אם בכלל (ג) עון מחצה פושעי ישראל בגופן מצפצפין ועולין. אבל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו ובכללן עון פושעי ישראל בגופן וכן פושעי אומות העולם והם עוברי עבירה כגון עריות יורדין לגיהינום ונדונין י"ב חודש לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפורתן תחת רגלי הצדיקים. אבל המשומדים והמסורות והמינין

שאילתא

כיון א) שהקב"ה דן בראש השנה מה יהא בסופה. אם כן למה דן את האדם בכל יום בג' שעות. אלא בראש השנה דן כך ירויח פלוני בזאת השנה אבל לא יקציב לו במידה (ד) אם ירויח. על כן הקב"ה יושב ורואה בכל יום. אם ייטיב דרכיו בו ביום ירויח. וכן בראש השנה דן הקב"ה למות באותה שנה ואינו קוצב באיזה יום ימות. על כן בכל יום דן אותו באיזה יום ימות. ואם תאמר למה אינו גוזר בראש השנה כל דבר בגמירה ולא יצטרך לדון בכל יום. אלא לכך דן בכל יום כדי שיבאו הנשמות וישמעו הגזירות ויתפללו על החיים ואם הוא שיש קצבה לשנות האדם ולימיו מיום הוולדו א"כ למה גוזר בראש השנה וכי מאחר שגוזר על כל דבר ועל הגשמים וכמה ירדו א"כ למה נידון על המים בשמיני עצרת אלא (ה) והא לך כללו של דבר הקב"ה גוזר ברה"ש כל מה שיהא (ו) ברה"ש אבל אינו גוזר באיזה יום בשנה ע"כ בכל יום דן ולפי מעשיו של אדם דן ואם יטיבו ישראל מעשיהם יקיים בהם (ז) ותתן את האלות האלך על אויביך ועל שונאיך וגו' כדאמר בתענית (ח) לגבי העננים שהיו הולכי' לגבי עמון ומואב ואמר להו ר' חייא בר לולייאני וכי קבלו את התורה שדו מיטרא אדוכתייהו (ט) ואם ישראל חוטאים שלח מטר למדברות דכתיב (מ"א ח נט) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו:

ואפיקורוסין שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי הציבור ושנתנו חתיתם בארץ החיים וכן פרנסים המטילים אימה יתירה על הציבור שלא לש"ש ושחטאו ושהחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהינום ונידונין בה לדורי דורות, א"ר יהודה כל פרנס המטיל אימה על הציבור כ' ורב חסד בית הלל אומרים מטה כלפי חסד פי' ר' יוחנן מעביר וקיימא לן הני כולהו שמתים בלא תשובה (י) אבל אם מת בתשובה אין מזכירין לו שום עונות שנאמר (יחזקאל לג יב) ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו אלא הקב"ה מוחל לו כל עונותיו ונותנו במחיצתן של הצדיקים: (יא) אמר ב) רבא כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר

א) כעין זה לקמן סי' תתתתקפ"ה. ב) כאן מתחיל סימן תכ"ז.

לג. (א) ר"ה ט"ז ב'. (ב) הרא"ש פ"א דר"ה סי' ה' כתב דברוב ספרים לא גרסינן תיבת לעולם. (ג) צ"ל מחצה עונותיהם עון פושעי ישראל. (ד) צ"ל באיזה יום ירויח. (ה) צ"ל הרי. (ו) צ"ל בזאת השנה. (ז) דברים ל' ז' וצ"ל ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה. (ח) כ"ה א'. (ט) בירושלמי ר"ה פ"א ה"ג: מה הקב"ה עושה מפזרם לימים ולמדברות ולנהרות ובבלי תענית ח' ב': אם לשבט בהרים וגבעות ואם לחסד ימציאהו בשדות וכרמים ועיי"ש. (י) קידושין מ' ב'. (יא) ר"ה י"ז א'.

(מיכה ז יח) נושא עון ועובר על פשע למי שהוא נושא עון למי שהוא עובר על פשע. בינונים עד עשור תלויים ולא בינוניים ממש כי אי אפשר לצמצם שלא יהא מכריע כף [ע״ב] חובה או כף זכות בהכרע כל דהו ואם שוים הרי רב חסד מטה כלפי חסדים אלא אעפ״י חובה מכרעת נקרא בינוני שאותו עון שמכריע יותר מן הזכות אינו גדול שימות בה ואם זכיות מכריעות ואין הזכות שמכריע כבר גדול כל כך שיוכל להחיותו מן המות או אם העון אינו כ״כ גדול שימות בו אע״פ שמכריע נקרא בינוני שהרי (יב) רבה בר נחמני אמר אנו בינוניים אמר אביי א״כ לא שבקתה חיי לכל ברייתא ולא נוכל לומר שהוא אמר על זה העניין כמו שאמר במקום אחר (יג) לעולם יראה אדם את עצמו כמו מעויין ובינוני מחצה עון ומחצה זכות אם עשה זכות אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם לטובה כי על זה לא היה משיב אביי א״כ לא שבקתה חיי לכל ברייתא אלא בינוניים אע״פ שמכריע זכות או חובה שכ״כ אין בזכות המכריע כדי לפדותו מן המות ואין בעון המכריע לחייבו בו שאם אדם בינוני תלוי עד יום הכפורים אם גם ביום הכפורים יהיה בינוני פעמים רב חסד מטה כלפי חסד ועוד זכות יום הכפורים מכריע, והוא שזכיותיו מן גמילות חסדים וזה מועיל לו שיתפלל עליו וזהו (תהלים נה יט) כי ברבים היו עמדי, רבים לא נאמר אלא ברבים בשביל רבים ואם חטא לרבים אע״פ שרוב זכיות עשה פעמים שלוקה בזה העולם או מיתה או הוא או זרעו או ממונו או שאר צער ופעמים נושאין פני אבותיו ומאריכין לו אע״פ שרבו עונותיו (יד) כמו מנשה או שזכה במעט ופורעין לו ויש צדיקים שמתים על שגגות כדי שילמדו אחרים מזה (טו) ואותו תלמיד ששאלה אליהו הנביא זכור לטוב בימי ליבוניך מהו אצליך וזה לא היה מן התורה בפירוש וכן (טז) כדו בר קיימת קמי מרך כדי שילמדו אחרים ממנו, וכגון (יז) עווא ויש שימות שמשנה מנהג ראשונים, כגון (יח) פיוטים שהורגל לומר כגון קרובה דרבינו משולם נ״ע שאחד אמר קרובה אחרת ומת בתוך ל׳ יום ואחד לא רצה לומר אין צור חלף ומת בתוך ל׳ יום שאין עון זה מן התורה אלא אל תשיג גבול עולם ופעמים האב הצדיק כששומע שנגזר רע על זרעו והוא מקבל עונו בקבר כדי לפדות את זרעו ואף צדיק בשביל צדיק אחר שנא׳ (ש״א יב טו) והיתה יד ה׳ בכם ובאבותיכם פעמים כשלוקים הבנים מעמידים אבותיהם שם כשהיה בידם [למחות] ולא מיחו או כשגרם עון אבותיהם או פעמים מעמידים הצדיק שם כגון (שמות יד לא) וירא ישראל את היד הגדולה (יט) ישראל סבא (תהלים נח יא) ישמח צדיק כי חזה נקם: (כ) מצרים מצרים סבא להדאיב, בשרו ונפשו (איוב יד כב) אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל וכתיב גבי עלי הכהן (ש״א ב לג)

(יב) ברכות ס״א ב׳. (יג) קידושין מ׳ ב׳ ירושלמי סנהדרין פ״י ילקוט תהלים רמז תשפ״ד. (יד) צל״ע הלא בהדיא אמרו סנהדרין ק״ד א׳ מנשה נמי לא נמנייה מפני כבודו של חזקיהו ברא מזכי אבא אבא לא מזכי ברא הלא לא הציל חזקיהו את מנשה בנו, ורבי יהודה שאמר שמנשה יש לו חלק לעוה״ב הוא משום שמנשה עשה תשובה אבל לא בשביל זכות אבותיו אבל במדרש רבה ויקרא פרשה ל׳: ולא בזה תפלתם זו תפלתו (של מנשה) ותפלת אבותיו, ויעויין ירושלמי סנהדרין פ״י ה״ב ובפרקי דר״א פי״ג. (טו) שבת י״ג ב׳ וצ״ל כאשת אותו תלמיד. (טז) ברכות ו׳ ב׳. (יז) סוטה ל״ה א׳. (יח) במגן אברהם סי׳ ס״ח סק״א הביא בשם הירושלמי אע״פ ששלחנו לכם סדרי תפלות אל תשנו מנהג אבותיכם ע״כ, מקום הירושלמי נעלם מאתי, ויעויין ירושלמי פ״ג דעירובין ה״ט: אע״פ שכתבו לכם סדר המועדות אל תשנו ממנהג אבותיכם ופירש המפרש שם לישנא אחרינא ה״פ אעפ״י שכתבו לכם סדר תפלות המועדים אל תשנו ממנהג התפלות שהנהיגו אבותיכם. (יט) כן הביא רש״י תענית ה׳ ב׳ ד״ה אף אבל בעניותי לא אדע המקום שדרשו על הפסוק וירא ישראל כי ברבה בראשית פס״ח ופע״ד דרשו על הפסוק לולי ה׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל ישראל סבא, שם פע״ו דרשו: והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה ישראל סבא, ובמדרש שוחר טוב מזמור קכ״ד ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ישראל סבא, אבל בזוהר בשלח דף נ״ג א׳: וירא ישראל את היד הגדולה האי קרא לאו רישיה סיפיה ולאו סיפיה רישיה בקדמייתא וירא ישראל ובתר וייראו העם את ה׳ אלא אמר ר׳ יהודה ההוא סבא דנחית עם בנוי בגלותא וסביל עליה גלותא כו׳ הדא הוא דכתיב וירא ישראל ישראל ממש ואמר ר׳ יהודה סליק קב״ה להאי סבא ואמר ליה קום חמי ברך דנפקין מגו עמא תקיפא כו׳ יעו״ש (כ) צ״ל אשר

(כא) להדאיב את נפשך אף עלי בכלל וצדיק שמת על השגגה לעתיד לקבל שכר על מיתתו שלא מת [אלא] על שגגה או על דבר קטן בשביל אחרים שנא׳ (משלי יא לא) הן צדיק בארץ ישלם אף כי רשע וחוטא וכתיב (שם יג כג) ויש נספה בלא משפט וראוי לקבל שכר ויש שלוקה בשביל שהיה שמח במפלת חבירו שנא׳ (שם יז ה) שמח לאיד לא ינקה וכתיב (איכה ד כא) שישי ושמחי בת אדום (כב) גם עליך תעבר כוס וכתיב (שם א כא) שמעו רעתי ששו וכת׳ (שם שם) הבאת יום קראת ויהיו כמני וכל המצטער על צער רשעים נפרעים ממנו וכתוב (משלי יא י) ובאבד רשעים רינה וכשתבוא שמחה או טובה לצדיק מצוה לשמוח שנא׳ (קהלת ז יד) ביום טובה היה בטוב וכתיב (תהלים קו ד) זכריני ה׳ ברצון עמך פקדני בישועתך, מה גרם כי עסקתי (שם שם ה) לראות בטובת בחיריך לשמוח בשמחת גויך א). (כג) ג׳ ספרים נפתחים בראש השנה (כד) ואשר מעשיו שקולים עד עשור (כה) אאחר אם הוא בינוני בראש השנה אם תאמר רב חסד מטה כלפי חסד א״כ לא היה צריך ג׳ ספרים בראש השנה אלא בינוני בר״ה אין מטין כלפי חסד אלא בינוני ביום הכפורים רב חסד מטה כלפי חסד ועוד לא בינוני ממש אלא הרי עשרה זכיות ועשרה עבירות כיוצא בהם ועוד עבירה קטנה, ואם אין בה כדי שיהא חיוב מיתה ואם עשרה עבירות ועשרה זכיות כיוצא בהם ועוד זכות שאינו גדול כל כך כדי שיהא ראוי להצילו מן המות בשביל הנוסף כל זה הוא בינוני עד שיהא בעון כדי שיהא חייב מיתה ובזכות שיהא ראוי להחיותו עדיין הוא בינוני, ואם י׳ עבירות שכולן מצטרפין להמית וי׳ זכיות להנצל או י״א אפילו אין עוד קטנה מצטרף להכריע מתפילת שלמה (מ״א ח לב) להרשיע רשע [דף יג] לתת דרכו בראשו ולא אמר כרשעתו כמו לצדיק כצדקתו כי במדת פורענות אין עושה פירות ועוד מידה במידה אבל לצדיק טובות במידה ויותר טובות.

וצדיקים עיקר מוצנע להם לעולם הבא שנאמר (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך ולרשעים פורענות מוצנע לעולם הבא. שנאמר (מלאכי ג טז) ויכתב בספר זכרון לפניו וכתיב (שם יז) והיו לי אמר ה׳ צבאות ליום אשר אני עשה סגולה (שם יח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו ובעולם הזה מה שנהנים הצדיקים בעבור תפילתם בעניים הצועקים

יש מקומות שמאריכין להם ימים דכתיב (תהלים קלג ג) כי שם צוה ה׳ את הברכה חיים עד העולם וכתיב (שמות כ יב) למען יארכון ימיך על האדמה ובשני דברים העולם מתנהג (כו) ועל כל כוכב יש ממונה כמו שמשמע (כז) בברייתא דשמואל ובספר המזלות והממונים עושים כעין המזלות והא דאמרינן (כח) אין מזל לישראל זהו באותו הרגע כשנגזר עליהם הרעה אם יעשו צדקה יוצלו (כט) כבת דר׳ עקיבא וכשנגזר הקב״ה על העולם צריכים הממונים על הכוכבים ומזלות להיות שם לשמוע שלא ישנו עפ״י המזלות מגזירת הקב״ה דכתיב (מ״א כב יט) וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו ויש ממונה למעלה על הממונים למטה כי יש שומרין למטה שממתינין לעומד שאין רשאין לעשות עד שיבוא העומד ששמע הגזירות ויכריז למטה שנא׳ עיר וקדיש (ל)

א) ע״כ תר״ז מכאן ואילך תר״ח.

עשה ה׳ במצרים מצרים סבא. (כא) לפנינו ולאדיב. (כב) צ״ל יושבת בארץ עוץ. (כג) ר״ה ט״ז ב׳. (כד) צ״ל של צדיקים של זדים ושל מעשיו שקולים כן הוא בנדפס. (כה) אולי צ״ל יאוחר כלומר כי תלוי ועומד. (כו) במזמור ק״ד מדרש שוח״ט: את מוצא כל דבר ודבר מלאך ממונה עליו. (כז) הברייתא ההיא מובאה בהקדמת ר״ש דונולו לס׳ יצירה: ולמדני מדידת צל הקנה כמו שכתוב בברייתא דשמואל (ומדידה זו נזכרת בעירובין מ״ג ב׳ וע״ש ברש״י ד״ה נועץ) ויעוין כ״ח מחברת שמינית צד 57 שחושב שמה אלה שמזכירים את הברייתא הנ״ל ויש להוסיף עליהם גם את רבנו, ויש להעיר כי גם רש״י בפירושו לישעיה ט׳ י״ג כתב: ובברייתא דשמואל מצינו שיש מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם כו׳ ובכלל רבו כמו רבו מיימינים ומשמאילים בפנה זו ר״ל חכמת האיצטגנינות ולדוגמא יעוין דברי ר״מ בן זרח בספרו צדה לדרך פכ״ה והראב״ד בהשגתו להלכות תשובה פ״ח ה״ח והר״י אלבו בספרו העקרים מאמר ד׳ פ״ד ושם הביא גם דעתו על הראב״ע, והר״י עראמה בעקידתו פ׳ פקודי. (כח) שבת קנ״ו א׳. (כט) שם שם. (ל) צ״ל עיר וקדיש מן שמיא נחית

נחית מן שמיא קרא בחיל גודו אילנא (דניאל ד י יא). עי"ר וקדי"ש בגימטריא (לא) איל"ו גוזר"י גזירו"ת:

בשערי עשירים ואל יאמר ירא שמים אני צדיק ופלוני רשע. אני יורד והוא עולה. הוא עשיר ואני עני. ולמה אשתמרה מעוני והוא עושה מה שלבו חפץ ומעשיו מצליחין. לפי שהקב"ה רוצה לטורדו מן העולם ואינו ממהר ליפרע ממנו. אבל הצדיק הקב"ה נפרעין ממנו מעבירה קלה כדי שלא יפרע ממנו בעולם הבא. ועוד הוא נולד במזל עשיר וצדיק במזל עני ועתה לא יאבד ממונו בדבר קל. והצדיק אם נברא במזל עני כמה זכיות צריך עד שיבטל המזל (לב) אברהם נולד במזל שלא היה לו בן אם לא שגרמו זכיות גדולים לא היה לו בן לכך צדיק ישמור עצמו מעבירות. ואל יקנא בעושי עולה כ"א יעשה זכיות מרובים (לג) אוי לרשע אוי לשכינו ביום יפקד חרון אף[א]) אמרו (לד) צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו רשע בגן עדן למען גרש הרשע מהסתפח בנחלת צדיקים ורשע נוטל חלקו וחלק חבירו (לה) בגיהינם ויחלץ צדיק מצרה ויבא רשע[ב]): (לו) והנה שני סופרים בגיהינום כותבין זה מקום פלוני וזה מקום פלוני כי נכון לכל איש בין טוב בין רע מקומו בגן עדן ובגיהינום. הרשע מביאין אותו להושיבו בגיהינם במקום שכתבו הסופרים זה מקום פלוני שהוא הצדיק הנפסד על ידו בעולם הזה והוא רואה שם זה מקום פלוני אומר להם למה תושיבוני במקום שאינו שלי אומרים לו תחת כי הוא נפסד על ידך תשב במקומו ויפטר ובבוא הצדיק בגן עדן יושיבוהו במקום הרשע שהפסיד אותו כי לכך נענש צדיק על הרשע שיטול חלקו בגן עדן ורואה הצדיק שכתוב בו מקום פלוני שהוא אותו שהפסידו. אומר הצדיק למה תושיבוני במקום שאינו שלי. אומרים לו כי הפסדת על ידו[ג]). הרי כתוב (משלי יא ד) לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות שני פעמים (שם שם). כתיב (שם י ב) במשלי שאם עשה צדקה ומשפט והשני אם לא עשה צדקה ואמר לאחרים שיעשו כי אין לו במה לעשות צדקה ואמר לאחרי' ונתנו צדקה הרי לכך ב' פעמים במשלי:

לד[ד]). ועוד הנותן בשבילו בעולם הזה ולעתיד לא יועיל הון ביום עברה למחטיא. או שמנע אחרים מלתת ומלעשות ואם לא למד ולא עשה שלא זכה במצות ובמעשים טובים אם לא נתן בחייו ביד נאמן לתת לאחר מותו. אילו היו אחרים נותנין בשבילו בית מלא זהב בשביל המת לא יועיל. זה זוכה וזה נהנה אינו מועיל כי אילו היה כן מה הפסיד הרשע. הרי נהנה בעולם הזה ולעתיד ירש ג"ע בטורח של זה. אם זכה ועשה עבירות יכול החי בשבילו להתענות או להתפלל שימעיטו פורענותו כנגד מה שהחי מקבל פורענות וצדקה למעט פורענותו או להרבות פורענותו כנגד העבירות. אף לאחר מיתה יכול לומר אני אקבל עלי שום צער כדי להוציאו וזהו דוקא אם זכה וחטא אבל אם לא זכה לא יועיל. הרי (א) ר' מאיר התפלל בשביל אחר להכניסו בגיהינם כדי שישארו לו זכיותיו ויאכלם לעתיד לבוא (ב) ור' יוחנן הוציאו מן הפורענות ואיפשר שקיבל ר' יוחנן שום עינוי או צדקות שיהא שקול [ע"ב] כנגד הרעות וכן (ג) שמואל שהכניס את לוי וכן (ד) ר' שמעון בן יוחי שרצה לפטור את העולם מן הדין מפני שכך אמר

א) ע"כ סי' תכ"ח מכו"א תכ"ט. ב) ע"כ תכ"ט מכו"א תכ"י. ג) ע"כ תכ"י מכו"א תכי"א. ד) תכי"א.

קרא בחיל וכן אמר גדו אילנא (לא) לא אוכל לכוין גימטריא זו (א"א: אולי צ"ל דיני גזירות כי חושבנא דדין כחושבנא דדין) ויעוין פסחים ל"ג א': בגזירת עירין ובנדפס סימן תתשע"ו הובאה גימטריא זו בנוסחא אחרת וז"ל: עיר וקדיש בגימטריא פסקנית, והחשבון מכוון, ויעוין סנהדרין מ"ד ב', ובמנחות כ"ט א': גבריאל חגור כמין פסיקיא. (לב) שבת קנ"ו ב'. (לג) ת"כ מצורע פרשה ו', נגעים פי"ב מ"ו וסוכה נ"ו ב'. (לד) חגיגה ט"ו א'. (לה) צ"ל צדיק בגיהנם. (לו) בזהר ויקהל רי"א א': תרין מלאכין שליחין זמינין בגנתא דעדן כו' ובמסכת חבוט הקבר פ"א: כשאדם מת באין עליו ג' מלאכי השרת אחד שהוא מלאך המות והשני סופר והשלישי שממונה עליו, ויעוין תרגום קהלת י"ב ה' ובתשובות הגאונים ליק תרכ"ד סי' י"ג: ויש דרך אחרת כי המלאך הממונה לכתוב זכיות חוץ מן הממונה לכתוב חובות בהיות לאדם זכות וחובה זה כותב בקולמוסו וזה כותב בקולמוסו.

לד. (א) חגיגה ט"ו ב'. (ב) שם שם. (ג) ברכות י"ח ב'. (ד) סוכה מ"ה ב'. ובאדר"נ פט"ז:

ראיתי בני עלייה והם מועטים אם שנים הם אני ובני הם ואמר כך אני עשיתי זכיות הרבה וקבלתי צער ועינויים הרבה במערה ולא בשביל עונותי הרי עינויים שלא כדין קבלתי ואותם הייתי שוקל כנגד עינוי שראוי לבוא לרשעים על עונותיהם ובזה הייתי פוטרן מיום הדין ואם יש להם זכות בזה לא יפסידו ואם אין להם זכות אין להם גן עדן אע"פ שפוטרן כי לא יתכן לתת עולם הבא למי שלא עמל בו וכתיב (ירמיה ח א) יוציאו [את] עצמות מלכי יהודה(ה) וחזקיה גירר עצמות אביו להיות כפרה לפי שכתוב (יחזקאל לב כז) ותהי עונותם על עצמותם. ולכך מועלת צדקה לאחר מיתה. וכת' (ויקרא כו מ) והתודו את עונם ואת עון אבותם(ו) (תהלים קט יד) וחטאת אמו אל תמח:

לה[א]. מעשה בחסיד אחד שהיה נודר בשביל הנשמות בשביל קרוביו ואחר הכל היה נודר בסתם בשביל כל הנשמות אמרו לו למה אתה עושה כן אמר להם מפני שמא יש מהם שאני נהנה מזכותו ולא אהיה כפוי טובה. ועוד הם כמו כן בשבילם ייטיב לי[ב] ואם תאמר הלא(א) חטאת שמתו בעליה מתה מפני כי קרבן חטאת להגן מן הייסורין וכבר מת ועוד מיתה מכפרת. אבל צדקה שנותנין דומה לעגלה ערופה שאמרו(ב) ראויה כפרה זו לכפר על יוצאי מצרים למפרע ועוד אם יאמר אדם מה מועיל אחר מיתה אם הבן רשע הרי יוכל האב לפדותו בצדקה ואומ' (תהלים מט ח) אח לא פדה יפדה איש אלא לפי שמצינו(ג) שאם נדר להביא עולה הבן מביאה לאחר מיתה. ולפי שכל מה שמצינו בעולה מצינו בצדקה. זו באה בנדר ונדבה וזו באה בנדר ונדבה אע"פ שאינה דומה לגמרי כי הבן אינו יכול להביא עולה [שלא] הקדיש האב: הרי היה אחד הולך וטעה ביער. ובלילה לאור הלבנה בא אדם והכיר שאותו אדם היה מת רצה לנום אמר לו אל תברח מפני כי לא אזיק לך אני פלוני אמר לו והלא אתה מת לפני כמה שנים א"ל כן אבל בשביל שדה פלוני שגזלתי אין לי מנוחה ומייגעים אותי ביערות בשביל חפץ פלוני שגזלתי ממנו: וכיוצא בו שמעתי גוי אחד נפגר ואחר ימים הלך עבדו ומצאו בלילה אמר לו אל תברח איני מזיק לך. אמר לו והלא מת אתה אמר לו אמת אבל מייגעים אותי מפני שלקחתי נחלת פלוני בעל כרחו ועתה אמור לאשתי להחזיר לו אמ' לו עבדו והן לא יאמינו לי. אמר לו אמור להם שילכו למחר למקום פלוני ויראו אותי שם. הלך העבד והגיד בעיר לכל. כך אמר לי פלוני שמת כבר כמה ימים. אמרו לו וכי אמר לך שום סימן אמר תמצאו אותו למחר באותו אילן ואז תאמינו לי והלכו כולם(ד) וראו אותו על האילן וחיפשוהו ולא מצאוהו בקבר אמר העבד תחזירו לנגזל את נחלתו אז ינוח. הרי זה בגוים. הרי אמת או שקר מכל מקום הרי בישראל יש כך דין הרי למה יועיל באותו עולם הואיל ובחייו לא עשה ולא צוה אלא שעושין בניו בשבילו אלא חילוק יש אם לא זכה אדם לא יועיל לו כל הצדקות. אבל אם זכה וחטא ובשביל עונותיו גרשוהו מגן עדן או עושים לו דינים בגיהינם או מייגעים אותו דרך קוצים או מלאכי חבלה משחקים בו או צדיק שמפני עון אין מכניסין אותו במחיצת צדיקים. אז מועיל אם מתפללים ואם נותנין צדקה בשבילם או אם גזל והיורשין משיבין או אם יתבזה המת לפחת ולמעט מעונותיו אבל מי שלא זכה לאחר מיתה לא יועיל כל מה שיעשו בשביל המת. אלא אם צוה בחייו ועשו במותו כגון במשה ליהושע ולכל ישראל ודוד לשלמה תלה הכתוב במשה ובדוד:

א) סי' ק"ע. ב) כעין זה לקמן סי' רע"ג.

מכאן שישראל אין רואין פני גיהנם לעולם. (ה) פסחים דף נ"ו ע"א. (ו) צ"ל וכתיב חטאת.

לה. (א) הוריות ו' ב'. (ב) שם שם. (ג) קדושין י"ג ב'. (ד) אולי צ"ל וחפשוהו ולא מצאוהו בקבר וראו אותו על האילן.

כתוב בספר התשובה של רבינו סעדיה(א).

לו[א]. בשביל שבעה דברים אין תפלתו של אדם נשמעת הראשון מיום שנחתם גזר דינם אין תפלת של אדם נשמעת ואין עתירתו מתקיימת וראייה לדבר ממשה רבינו כיון שנגזר עליו שלא יכנס לארץ אע״פ שנתחנן לא נעתרו פילולין שלו כמו שאומ׳ (דברים ג כג) ואתחנן אל ה׳ בעת ההיא וכך נענה לו (שם שם כו) רב לך אל תוסיף דבר עלי עוד בדבר הזה: והשנית המתפלל בלא כוונת הלב אין תפילתו נשמעת כמו שכתוב (תהלים עח לו לז) ויפתוהו בפיהם וגו׳ ולבם לא נכון עמו: והשלישי בשונא את התורה ואינו מקשיב דברי תורה אין תפילתו נשמעת וכן כתיב (משלי כח ט) מסיר אזנו משמע תורה גם תפילתו תועבה: והרביעי מי שאינו משיב לדברי העני ואוטם אזנו מזעקתו ככתוב (שם כא יג) אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה: והחמישי מי שהוא עושק וגוזל ואוכל [דף י״ד] את האסור אין תפלתו נשמעת כמו שכתוב (ישעיה א טו) כי תרבו תפילה אינני שומע. (מיכה ג ג ד) ואשר אכלו שאר עמי וגו׳ אז(ב) יצעקו אל ה׳ ולא יענה אותם: והששי המתפלל בלא נקיות וטהרה אין תפלתו נשמעת כמו שכתוב (ישעיה א טו) גם כי תרבו תפלה אינני שומע(ג): והשביעי אשר גברו עונותיו ועצמו תשובותיו והוא מתפלל בלי עשות תשובה אין תפלתו נשמעת כדכתיב (זכריה ז יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו[ב]: וראוי שנדע כי כלל העונות מתכפרות בתשובה. אלא עון המענה את הרבים והמתעה אותם בנימוס רע ובטעות רע. והוראה שהורה אותם שלא כתורה ושלא כהלכה לימדם כבר אין עונו מתכפר מפני שאינו יכול לתקן מה שעיות. ואינו יכול להשיב את הרעות אשר לימד אותם. וחטאת הרבים תלויה בו. ועליו נאמר (משלי כח י) משגה ישרים בדרך רע: והשני מי שמוציא שם רע על חבירו וחרפו בחרפה אשר איננו חשוד בה ולא הכירה אין עונו מתכפר מפני שאינו יכול לתקן מה שעיוות. ואינו יכול להחזיר חרפת חבירו ועליו נאמר (שם כה י) פן יחסדך שומע: והשלישי מי שיש בידו עשק וגזל ואינו משיב גזילתו. ועליו נאמ׳ (ויקרא ה כג) והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזילה וג׳. ועוד כתיב (יחזקאל לג טו) חבל(ד) רשע ישיב גזילה. לכך אם מת בעל גזילה חייב הגזול להשיב ולהחזיר הגזילה ליורשי המת שנאמ׳ (ויקרא ה כד) אשר הוא [לו] יתננו ביום אשמתו. ואם אין לו יורשים(ה) חייב הגוזל להפקירה ולעשותה קדש: ועוד העונות שאין מתכפרות אלא לאחר נקמה ופרעון בעולם הזה והם ארבע: הראשונה שבועת שקר. ובה נאמר (שמות כ ז) כי לא ינקה ה׳ את אשר ישא את שמו לשוא. והשנית שופך דם נקי כמו שכתוב (יואל ד כא) ונקיתי דמם לא נקיתי: והשלישית הנואף עם אשת איש. כמו שכתוב (משלי ו כט) כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה: והרביעית המעיד עדות שקר. ככתוב (שם יט ה) עד שקרים לא ינקה: אילו העונות אם יעשה אדם אותם ויעשה מהם תשובה. יפרע ממנו היוצר בעולם הזה בפרעון קל בשביל שנאמ׳ בהן לא ינקה אילו העונות העושה אותם אם יעשה תשובה יפרע ממנו היוצר ואחר כך ינצל מדינה של גהינם וגם יש רשע שכלל עונותיו נצורים ושמורים ליום הדין ואחר כך שב מרשעו ועשה תשובה וחזר מחטאו ועזב חובתו ונתחייב שילקה על זדונו בזה העולם וינקום ממנו בעולמו על

א) תרי״ב. ב) ע״כ מכאן ואילך תרי״ג.

לו. (א) אמונות ודעות מ״ה פרק ו׳. (ב) לפנינו יזעקו. (ג) צ״ל וגו׳ רחצו הזכו שמזה עיקר הדרשה. (ד) צ״ל ישיב רשע גזילה ישלם. (ה) למד מב״ק צ״ד ב׳ במי שגזל את הרבים שאינו יכול להשיב את הגזילה אז יעשה בהן צרכי רבים וזהו שכתב המחבר לעשותה קדש.

אשמתו כדי שיקרע גזר דינו. וכיון ששב מרשעו ועשה תשובה וחזר מחטאו התחילו הייסורי׳ לבא עליו. והנגעים שולטים בו. לפיכך תמהו כל רואיו ממעשיו וחשבו בלבם שמא אילו הייסורי׳ הם פרי הצדקות שהתחילו לעשות ונתפתו בו השוגגים וטעו בזה הדבר אחר הרהורם. ולא ידעו שאילו ייסורין שבאו עליו הם פרי העונות הראשונות שעשה. וכיון שמתנחם עליהם ועוזבם ועושה תשובה כבר בטלו מלישמר אותם לעולם הבא ונידון עליהם בעולם הזה. לפיכך יאחז צדיק דרכו:

עד כאן העתקתי מספר שיסד רבינו סעדיה גאון זצ״ל:

לז. **ארבעה** פעמים כתוב תשובה בפרשה אתם נצבים. כנגד ד׳ שמות תשובה. תשובה הבאה תשובה הכת׳. תשובת הגדר תשובת המשקל. תשובה הבאה. פי׳ שאם העבירה הזאת באה לידו שימנע עצמו מלעשותה עוד. תשובת הכתוב שיחמיר עליו ויעשה בעצמו דין כאשר כתוב בתורה תשובת הגדר. פי׳ שינדור עצמו מכל דברים שמביאים לידי עבירה זו שחטא בה תשובת המשקל. כי הנאת עבירה יעשה לעצמו צער עיקר תשובה שבא לידו עבירה ומתאוה לעשותה. ויכול לעשות ומעצר עצמו לעשות מה שלבו חפץ כלל גדול אמרו בתשובה. כפי הנאת החטא יש לעשות לאדם תשובה תשובה חרטה באותה אשה באותו מקום ותוקף יצר. ואותו עת מצוי שמתחילה היה עושה. ותשובת הגדר שיזהר שלא לדבר עם אשה שאסורה לו. ושלא לראות על אשה. ותשובה עונש של תורה. אם יש מלקות ארבעים והבשת. צריך לקבל עליו עינוי ובשת של מלקות ארבעים. ולאותו בשת שהיו מלקין בפני בני אדם. ותשובת עינוי השוה להנאת [ע״ב] שנהנה כמה פעמים. צריך עליו עינוי כנגד ההנאות שנהנה מן העבירות. וכן לכל מיני עבירה. ולא למצות לא תעשה בלבד. אלא אף למצות עשה שהרי עשה דוחה את לא תעשה:

זאת תורת השב בכל לבו:

לח. **הבא** על אשת איש ימנע מכל הנאות הבאות מחמת אשה חוץ מאשתו כמו שאמרו(א) מלוה בריבית שלא יקח ריבית אפילו מן הגוים. כך צריך זה להמנע אפילו לראות פני אשה(ב) וחכמים אסרו אפילו בבגדיה(ג) והעומד במיטה שאיש ואשה שכבו שם כאילו עומד בכריסה של אשה. וימנע מכל מגע אשה ומשחוק ומייחוד. כי נהנה בעוד עמה נפשו מלאה הדוה. ועוד גורם לאשה הרהורים. ואע״פ(ד) שאין הקב״ה מצרפה למעשה מצרפה למחשבה שנאמ׳ (ירמיה יז י) אני ה׳ חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו. אילו המעשים וגורם לו על הרהורים ואפילו ניצלו מידי עבירה יהרהרו בלבם שהיה יכול להעשות הדבר ויהיה כתוהא על הראשונות. ואם אדם בבית המרחץ או במקום הטנופת והאשה עוברת לפניו יהרהר בדברי תורה ואל יהרהר אחר אשה. כי דברי תורה ניתנו לטהר הלב(ה) ותבלין ליצר הרע: וימנע עצמו מלבא לידי קרי ומלשתות יין. מידה כנגד מידה. שנאמ׳ (הושע ד יא) זנות ויין ותירוש יקח לב וישים על לבבו מה שעשה בכל יום שנאמ׳ (תהלים נא ה) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד. ויתחרט בבכיה שנאמ׳ (שם קיט קלו) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתיך. ויקבל עליו צער נגד יצר זה שהיה לו כנגדו יקבל העונש. וכן

לח. (א) סנהדרין כ״ה ב׳. (ב) ע״ז כ׳ ב׳: אסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה. (ג) שבת ק״מ ב׳ אבל יעוין שם כי אמרו ולאו מילתא היא. (ד) קדושין ל״ט ב׳. (ה) קדושין ל׳ א׳.

אמרו רבותינו(ו) גלות מכפרת חצי עון. אע"פ שיש חרטה. והגלות שגולה מדעת כקין וכבר הדייא כדאיתא בברכות בפ' הרואה(ז) וכיהודה שגרם למכור את יוסף ונצטער אביו(ח) וגלה יהודה מאת אחיו ולפי שקיבל עליו גלות יותר מאחיו זכה להיתה יהודה לקדשו. וכת' (זכריה ב טז) ונחל ה' את יהודה חלקו וילבש לבוש זקנה. כמו שנאמר (שמות לג ה) ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך. וכתיב (צפניה א ח) ופקדתי (ט) על כל הלובש מלבוש נכרי לבוש שגורם מעשה נכרי וימעט משמחה. שנאמ' (ירמיה יא טו) מה לידידי בביתי עשותה המזמתה הרבים ובשר קדש יעברו מעליך כי רעתכי אז תעלזי ואל יאמר אדם(י) חציף מאן דמפרש חטאיה. והיאך אגיד לחכם נאמר (משלי כח יג) מכסה פשעיו לא יצליח. וכתיב (תהלים לב א) אשרי כסויי(יא) פשע נשוי חטאה. מה שאומר מכסה פשעיו לא יצלח. זוהו שנשען על בינתו. אלא טוב לו שיגיד לחכם צנוע שיאמר לו איזו תשובה ינחנו בדרך העולם הבא. וידע החכם למי יורה תשובה ומאין וכיצד להורות. לכן כתבתי אילו דרך תשובה להודיע ליראי אלהים. ולא שבאתי להורות כל חכמי אשר נתן ה' יראתו בלבם יראו דברי ואשר שגיתי יבינו הדברים על מכון. כי לא חכם בחכמים אני כי אם תלמיד ליראי ה':

לט. וזאת לשבים. אם נודע לרבים עונו אל ימשוך מהלכות שמדברים בנואפים מפני הבושה. כי טוב לו שיתכפר בעולם הזה. כי הבושה שופכת דם האדם ומסירה העון. כמו שאמרו חכמים(א) שצריך רוצח לומר רוצח אני. ואוי לו למבייש פני חבירו:

מ. והנואף לא יאמר במקום שאין מכירין אותו נואף אני אלא יאמר חוטא אני. וכן הוא אומר (ישעיה נח ב) ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון. ואומר (ירמיה ב לה) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי שאומר להקב"ה אבל לבני אדם(א) לא יאמר כן אלא יאמר להם חטאתי וכת' (עמוס ט י) האומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה. לכך יאמר חוטא אני:

מא. ויתפלל בלב נשבר על חטאיו. ויזכור עונותיו שנאמ' (בראשית מב כא) אבל אשמים אנחנו. ואומר (ישעיה מב כד) מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים הלא ה' זו חטאנו לו. ואומר (איכה ג לט) מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. בתחילה אומר אדם ולבסוף גבר. צריך אדם להתאונן כשהוא חי(א) אלא אדם. כמו שנאמר (קהלת יב ה) כי הולך האדם אל בית [דף ט"ו] עולמו. כמה היה צריך אדם להתאונן כשהוא חי לזכור יום המות. ומיתה ישים על לבו כשיצרו מתגבר עליו. וכן הוא אומר (שם שם א) וזכור את בוראך בימי בחורתיך. דבר אחר מה יתאונן כשהוא מצטער ומתאונן בפורעניות שהוא לקוי וחייו אינם חיין אז יזכור כשהיה בתגבורת יצרו אז חטא. יאמר על חטאתיי כל אלה. ויהי רצון שיהו כפרה שלימה על כל חטאתיי. וכשבוכה[א] על פשעיו יאמר דמעתי יכבה חרון אפך ממני. ואת לבבי אשר נמס ויהי למים תכבה גחלי אש אשר קדחה באפך. ותשובת מעשי הם ישיבו אפך ממני ותעניותיי ועינויותיי הם ימלאוך רחמים עלי. וערך שולחן אשר לא ערכתי תחשוב זבח ערוך. והסיר אשר לא הצגתי על גחלים תחשוב כאש תוקד על מזבחך לא תכבה. וכלי מאכלי אשר לא הובאו לפני תחשוב כאשר יביאו בני ישראל את המנחה. (ב) ואת חסרון דמי יכפר

א) סי' קע"א.

(ו) סנהדרין ל"ז ב'. (ז) נ"ז א'. (ח) ב"ר פרשה פ"ה. (ט) צ"ל על השרים ועל בני המלך ועל כל הלובשים. (י) ברכות ל"ד ב'. (יא) צ"ל נשוי פשע כסוי חטאה.

לט. (א) שביעית פ"י מ"ח מכות י"ב ב'.

מ. (א) ר"ל לא יאמר נואף אני אלא חוטא אני ובזה יובנו דברי המחבר.

מא. (א) צ"ל ולא בשעה שהוא אדם ר"ל בשעת מיתה. (ב) כעין מה שאמרו ברכות י"ז א':

עלי כדמים על קרנות המזבח. ומיעוט חלבי כחלבי אימורים דמעות עיני כהסך נסך שכר וְקול בכיי כקול שירים שהיו משוררים וחשיכת עינים בצום ובכי כאור הנרות(ג) וריח רעבון כריח הקטורת. ושיחי כברכת כהנים ובשפיכות נפשי ולבבי עם מי דמעותי תמחה פשעיי וחלישות אברי כנתחי קרבן ושברון לבי כאבני מזבחך ומשברי לבי כזבחיך ולא תבזה לבי הנשבר ושינוי בגדים חמודות כבגדי הכהונה. ומניעה רחיצה כקידוש ידים ורגלים. כי צריך למנע רחיצות חוץ מרחיצות מצוה. ואילו לא היה לו לשנות בגדיו טוב היה לו שהרי אמרו(ד) מי שאין לו אלא חלוק אחד חייו אינם חיים וקריעת לבבי יקרעו ספרים שכתובים בהם עונותיי ומוצא שפתי יסתתמו פיות שוטניי וחלשות לבִי ישמחו לב מבקשיך ובטני הריקה מן תענוגים אל תשיבני ריקם מלפניך ובעבור נפשי היבישה אשר מתאוה תמלא משאלותיי. וניחומיי ותשובותיי ישיבוך אליְ ותרצה אותי כי נחמתי על רוב מעללי על דרכי הרעים כי עשיתים בין שגיונות בין זדונות ואתה יודע ורואה כליות ולב. ואתה יודע כי שוין מחשבותיי ואמרי פי. יהי רצון מלפניך רחום וחנון שתסיר מעלי כל דברים המעכבים את התשובה ולא אשיב להרע לפניך:

מב.א) ומעשה הטוב ומחשבה טובה אם יש בי יכונו לעולם לפניך ולבך עלינו לטובה:

מג. והמורה. ישאל לו תחילה אם מתחרט אם יאמר כן, אם בעון אשה הוא יאמר לו תחילה אם מתחרט אתה יש לך להרחיק מאותה אשה מלראותה ומלדבר עמה שנה אחת אם תעשה זה ותעמוד בזה אז אתן לך דברים להסיר עונך שאין עון סר בלא נזק שנא' (ישעיה ו ז) הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכפר ואם יאמר תן לי כפרות אחרות וזה לא אוכל לעשות אין נזקקין לו שאין תשובה אלא בשב ממעשיו ועושה סייג שכבר אמרו (א) השב מן הריבית אפילו מן הגוי לא יקח ריבית, ומנזיר נוכל לדעת שהרי (ב) כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שנא' (הושע ד יא) זנות יין ותירוש יקח לב, (ג) ואין נזיר לחצאין שאם נזיר באחד נזיר בכולן (ד) ולמה אסור בהרצנים עד כל משרת ענבים מכאן שיש לו לאדם לעשות סייגים ואם לא יעשה כן אין מקבלין אותו, וכן אמרו (ה) מי שקיבל עליו דברי חבירות חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו וכן גר ואין לומר שאנו נועלים דלת בפני השבים, כשבא לפני המורה להודות, ולא אמרו (ו) תקנת מריש אלא בבאין לדין, אבל לצאת ידי שמים אין אומרים לו אלא שישיב (ז) מן הגזילה, ואם אין הנגזל רוצה לקבל יתן גזילה לצדקה שלא יהנה ממה שגזל שנא' (זכריה יא יב) .(ח) ויתנו שכרי שלשים כסף (שם שם יג) ואשליך (ט) אל בית האוצר מן הדין לא היו שלו וניתן לאוצר ואחר שנראה ששב ממעשיו הראשונים והרבה סייגים ואח"כ יתן הרב דין מה שכתבתי למעלה לאסור כל דברים הנאות מאשה, וביום צומו ילקוהו בסתר מכות גדולות, שכל צער שמקבל עליו מרצונו, הרי הן כיסורין המכפרין, לכן תענית טוב שמשבר את הגוף וצדקה להאריך הפורענות, הוא חייב מיתה ומחיה ומשיב נפש רעבים. (י) לעולם אין מחליפים עון בזכות אלא מחשבין לו הזכיות לבד והחובות לבד לכך יקבל עליו דין השוה לו עונש שענשה התורה וענויין שעושין להנאת העון: [ע"ב] ואל יאמר האדם והלא אמרה תורה (שמות כא כד) עין תחת עין בממון וכן (שם שם כג) אם אסון יהיה כת' (שם שם ל) אם כפר

א) סי' קע"א בסופו.

יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח ותרצני. (ג) בזהר שמות כ' ב': יהי רצון מלפניך שיהא הריח העולה מפי בשעה זו כריח העולה והקרבן באש המזבח ותרצני. (ד) ביצה ל"ב ב'.

מג. (א) סנהדרין כ"ה ב'. (ב) סוטה ב' א'. (ג) נזיר ג' א'. (ד) צ"ל ולזה אסור. (ה) בכורות ל' ב'. (ו) ב"ק ס"ו ב'. (ז) צ"ל את הגזילה. (ח) צ"ל וישקלו לי את שכרי. (ט) צ"ל ואשליך אותו בית ה' אל היוצר. (י) ספרי דברים פיסקא שמ"ז הביאו רבנו לעיל סי' ט"ו.

יושת עליו בממון זהו לפי שהתורה חפיצה בתקנת העולם אבל מידי שמים לא יצא במשפטי הקב"ה אינן רואין האדם ואין נפרעין מן האדם לרעה ואין משלמין גמול האדם לטובה אלא לפי יצר לבבו שנאמר (ש"א טז ז) כי האדם יראה לעינים (יא) והאלהים יראה ללבב לכך במה שיראה בעיניך קלה אם יצרך מתגבר עליה [הזהר] כמו בחמורה ויש לך פרעון ושכר לפי ההנאה ולפי הצער שנא' (ירמיה יז י) (יב) בחן כליות ולב לתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו והדין נותן לאדם כמו שנראה ונודע לו והקב"ה כמו שרואה בלב, לפיכך אמרו חכמים (יג) שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות כי כל מצוה ומצוה כנגד הנאת היצר וכנגד הפורענות בדבר הנודע לבני האדם לגנאי או לשבח והכל שיתקדש שם שמים בעולם ומכל מקום לעולם הבא אינם הולכים אלא אחר יצר מחשבות לבם: כ"ף כ"ף כפוף את יצרך ולמד ליראה את ה' אז תבין יראת ה', כיצד חשוב כל מיני יצר הלבבות יש עבירה שחייבה עליו תורה לאו או עשה ועל עבירה קלה יצרך מתגבר יותר מעבירה חמורה דע לך ששכרך גדול על עבירה קלה יותר מעבירה חמורה כי ה' יראה ללבב, ומה שחייבה תורה בזאת מיתה ובזאת לא חייבה כנגד דיעות האדם שנראה גנאי ולא כנגד היצר, שהרי בת כהן בשריפה ובת ישראל בחנק ויצרם שוה ואם תאמר על בת מלך לא מצינו חיוב לפי (יד) שכל ישראל בני מלכים הם שנאמר (יחזקאל טז יג) ותצלחי למלוכה ואומר (שמות יט ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וכן אמר דוד (ש"ב יב ה ו) כי בן מות האיש (טו) ההוא ואת הכבשה ישלם ארבעתים (טז) ואנה כתוב זה המשפט, אלא נגד דעת בני האדם הנראה לעינים, ומכל מקום לעולם הבא אינם הולכים אלא אחר יצר מחשבות לבבות ואמרו (יז) כיצד יעשה [תשובה] באותה אשה באותו מקום ויצרו כמו כעת שחטא ומוצא שעה העבירה לעשות אבל צריך לקבל העונש כפי הנאת גופו כמו שמצינו (יח) בר' אלעזר בן דורדייא שלא הניח זונה ולבסוף פירש בשעת הרגל עבירה ראה שלא הועיל לו ר' הניח ראשו על ברכיו ובכה עד שמת יצתה בת קול ואמרה ר' אלעזר בן דורדייא מזומן לחיי עולם הבא ואין לומר לפי שזונות הרבה היו לו אם לא מת היו לו לקבל עונשין לפי ההנאות יש קונה עולמו בשעה אחת כר' אלעזר בן דורדייא ויש שקונה עולמו לשנים רבות שכל ימיו בתשובה אם לא חטא וזכה כל ימיו: א) שלשה יצרים רעים הם הלוחצים את האדם על דברי אשה, כדכתיב (הושע ז ד) כלם מנאפים (יט) כתנור בערה מאפה (שם שם ו ז) כי קרבו כתנור לבם בארבם כל הלילה ישן אפיהם בקר הוא בער כאש להבה כלם יחמו כתנור ג' תנור בפרשה ג' יצרים על האשה, יצר לראות ולירא‍ות, יצר של הרהור של תאוה וחימוד של חימום ויצר של לב בוער ולא יכבה, שהלב חושב כל שעה אחר האשה ומשתגע אחריה עד שיהיה אצלה וזה קשה מכולם יש שנעשה ע"י כשפים ואפילו לא ראה אותה בעולם, שאמרו חכמים (כ) אין היצר שולט אלא במה שעיניו רואות זה יצר של חימוד חימום התאוה, אבל יצר שהלב בוער אחר אשה בלא ראייה ועניין זה כאדם המשתגע וכאשה מעוברת שמתאווה לאכול שום דבר, ויומם ולילה היא ממהרת אחר אותו דבר ושוכחת שאר דברים בעבור זה רק זה הדבר, וכל היום בתוך לבו, ואפילו ישמע דברים ממנה לבו שמח או יראה עבד ושפחה מאותו בית ישמח והדבר ע"י כישוף (כא), ויש בלא כישוף ב). כלל גדול ותקנה גדולה לג' יצרים להיות

א) סי' קע"ב. ב) ע"כ קע"ב מכאן ואילך סי' קע"ג.

(יא) צ"ל וה' יראה. (יב) צ"ל אני ה' חוקר לב בוחן כליות ולתת. (יג) אבות פ"ב מ"א. (יד) שבת קכ"ח א'. (טו) צ"ל העושה זאת (טז) ברד"ק ש"ב י"ב א' כתוב: ומה שאמר ואת הכבשה ישלם ארבעתים כפלים על משפטו כי גנב אחד (צ"ל אחר) משלם ארבע הצאן תחת השה כו' הרי לפי דבריו לשלם ארבע היה במשפט של גונב וטובח שה. (יז) יומא פ"ו ב'. (יח) ע"ז י"ז א'. (יט) צ"ל כמו תנור. (כ) סנהדרין מ"ה א'. (כא) הפלגת דברי רבנו ע"ד החשק או האהבה נראה כי היה

בעיר רחוק משם, שאין שיירות מצויות לבא משם, ותקנה לראייה אל יהא מצוי אצל נשים וירחיק הליכתו מהם ויעצור רוחו מראות אותם כשהן אצלו כי עיקר מנוח מפני הבשת להתקרב להן ומדבר מאותן דברים, אבל ראיה שאף אחרים עושים ורגילים לראות בנשים ומזה יעצור רוחו וכל עבירה ועבירה שתבוא לידו יחשוב אם היו גוזרים עליו שמד היה נהרג על קדושת השם ויאמר זה הדבר קשה יותר שלא אוכל לעמוד בו, כל שכן זה הקל שלא אחטא:

מד.[א] ועל הירהור אשה בעת שבא להרהר על אשה בתפילה ינעוץ גודלי אצבעות רגליו לארץ ויתלה גופו עליהם ואל יסמוך ידו לכותל וזה הדבר יבטל ממנו כל מיני [דף ט״ז] הרהורים רעים של חימוד או שאר הירהורים ואם יושב ואינו יכול לעמוד מפני בני אדם ינעוץ אגודליו בחוזק בארץ: ועל יצר שלישי אהבת לבו אוהב אשה ביותר ואינו חושש באשה אחרת ולא באהבת בנים ובנות בעבור אהבת האשה זאת תקנתו לצאת ממדינה ההיא ואם עבירה באה לידו יתפלל עליה בכל לבו שהרי על ייסורין חיי שעה יבכה לבו על ייסורין שאין סוף להן ואין חקר כל שכן שיתפלל מאוד עליהם ואם עמד בדבר אל יחזיק טובה לעצמו לומר כמה אני צדיק שעמדתי בדבר זה אלא יברך להקב״ה שלא חטא שבידו הלבבות שנא׳ (משלי כא א) פלגי מים לב מלך ביד ה׳ על כל אשר יחפץ יטנו ונא׳ (בראשית כ ו) ואחשך גם אנכי אותך מחטוא לי:

מה.[ב] שלשה מיני יצר הרע הם, השנים בין בזקן בין בבחור, אילו הן, האדם מתאוה לראות ואף אם יחפוץ לעצם עיניו לראות לא יוכל ויראה בעל כרחו והשני לב אדם בוער כתנור אחריה ולא יכול להסיחנה מדעתו, אילו נוהגין בין בזקן בין בבחור, והשלישי נוהג רק בבחור שמתאוה שתתקשה אמתו, מנין לנו שכך הוא שכן מצינו בניאוף ג׳ תנורים ויצר הרע דומה לאש שנא׳ (הושע ז ו) כל הלילה ישן אפיהם בקר הוא בער כאש להבה ג׳ תנורים שנא׳ (שם שם ד) כולם מנאפים כמו תנור, (שם שם ו) כי קרבו כתנור לבם ונא׳ (שם שם ז) כולם יחמו כתנור: שי״ן היא עיקר תורת האש, שי״ן בגימטריא יצ״ר, שין יש לה ג׳ פיצולין וג׳ פעמים מונה אש בפסוק (שיר ח ו) רשפיה רשפי אש שלהבת יה:

מו.[ג] יצר הרע דומה לחיכוך, אם יחכך בשרו יעלה גופו שחין ואם יעצור ויסבול לא יעלה[ד]: שני בני אדם היו, אחד היה מתקשט עצמו כדי שיראוהו נשים כי היה מהרהר אחריהן, ואחד אינו מתקשט ואינו מהרהר, ובא עבירה לשניהם ועשו או לא עשו איזה מהן עדיף הוי אומר זה שמתקשט מתועב הרי דוד במעשה בת שבע היתה אשת איש והרג בעלה (א) ולא רצו למנותו עם ג׳ מלכים שאין להם חלק לעולם הבא [כי דוד] בא לפי תומו (ב) כשטבלה בת שבע, אבל שלמה היה יצרו מלמד להתאוות שהיו לו אלף נשים:

מז.[ה] לא (שמות כ יז) תחמד כתיב בלא וי״ו, לא (א) תֶּחֱמַד אשת ריעך שתתיפה את פניך כדי שתחמוד אותך (ב) ולא תהא חמד לאשת רעך, לא תגרום שחבירך יחמוד אשת ריעך לא תשבח אשה יפה שמא יגרור אחריה ולא תהנה מזיו אשה יפה בין פנויה בין אשת איש ותהנה מזיו שכינה[ו] ודע מי שהוא יפה תואר ויפה

א) קע״ג. ב) קע״ג. ג) קע״ג. ד) ע״כ קע״ג. מכו״ח סי׳ קע״ד. ה) ל״ע. ו) ע״כ מכו״ח בסי׳ ק״ג וסי׳ ק״ד.

לעיניו דברי החכם בספר המדות מאמר שמיני, ומ״ש ר״ס גאון בהאמונות והדעות מאמר עשירי פרק ז׳ יעו״ש.

מו. (א) צ״ל כמו שרצו למנות את שלמה סנהדרין ק״ד ב׳. (ב) שמואל ב׳ י״א ד׳.

מז. (א) צ״ל לא תחמד בבנין נפעל. (ב) צ״ל לא תחמיד כלומר בבנין הפעיל.

מראה ובא לידו עבירה ואינו חוטא יותר זכותו ממי שאין לו יופי שאינו מקובל לנשים. וגדול זכות עני המחזיר מעשיר המחזיר אבידה וקשה לעשיר שאינו מחזיר מעני שאינו מחזיר וגדול המציל שונאו מאוהבו והמצער רבים בדבר מועט והמצער יחיד בצער גדול, והמצטער צער גדול להציל יחיד וצער קטן להציל רבים או בממון מועט מזכה רבים והמזכה היחיד בממון הרבה על זה נחלקו אבל קבלנו הכל לפי הטורח והצער השכר ולפי המחשבה הטובה, חשב לזכות את הרבים ולא יוכל שאין נשמעין לו כאילו זיכה אותן:

מח.[א] מעשה בחסיד אחד שלא היה שוכב על מיטתו כל לילות שאשתו נידה אלא יושב או מוטה וישן כי אמר אם אשכב על מיטתי בהנאה נמצאתי ישן הרבה ועוד שמא אבוא לידי קרי אלא אישן בלא כר ובעינוי שלא אראה קרי והיה עומד בלילה ועוסק בתורה:

מט.[א] ומי שמהרהר באשה ואינו יכול למנוע הרהורים מלבו יקום ויצא לחוץ עד שיהא בטל מלבו או ידבר שאר דברים עם בני אדם וכבר כתבנו לעיל על הרהור אשה בעת שבא להרהר על אשה בתפילה ינעץ גודלי אצבעות רגליו לארץ ויתלה גופו עליהם ואל יתמוך ידו לכותל, וזה הדבר יבטל ממנו כל מיני הרהורים רעים של חימוד או שאר הירהורים ואם יושב ואינו יכול לעמוד מפני בני אדם ינעוץ אגודליו בחוזק לארץ:

נ.[ב] מעשה באחד ששאל מי שיצרו מתגבר עליו ויירא פן יחטא לשכב עם אשת איש או עם אשתו נידה אז עם שאר עריות האסורות לו, אם יוכל להוציא זרעו כדי שלא יחטא (א), והשיב יש לו באותה שעה להוציא [ע"ב] שאם אי אפשר מותר שיוציא שכבת זרעו ואל יחטא באשה, אבל צריך כפרה, אם המים בקרח ישב במי הקרח בימות החורף, או מתענה ארבעים יום בימות החמה:

נא. אדם שבאה לידו עבירה ויצרו תוקפו ומצא שעה ומקום לעשות וצופה באשה שחפץ או הולכת ערומה ומביט בגופה כדי שיהא לו יצר תאוה לפתות לבה שאם לא היה מביט בה לא היתה הולכת כן ובכל יום עוצר רוחו שבידו לעשות חפצו בה תשובה ממדין (במדבר לא נ) ונקרב את קרבן ה', אמרו (א) אם מידי עבירה יצאנו מידי הירהור לא יצאנו:

נב. שלשה אנשים באו לפני חכמים להתודות לפניהם ולהורותם דרך הטובה והישרה וביד החכם ספק מה יאמר להם. הראשון אמר אבי אמר לי שהיה עני מאד וידיו ריקניות, ויש לו טיפול בנים, ולא היה לו יצר הרע לגזול ולעשות רמאות אלא במקום שהיה יודע שכסף מוטמן היה הולך שם בלילה כשהיה רואה הכסף לוקחו ומשימו במקומו והיה יצרו תוקפו ואומר לו הלא אתה עני ואין לך מושיע לעזור ולפרנס אותך ואת ביתך ואת ילדיך. ואין לדאוג משום אדם כי אין בעל הכסף יודע ולא יוודע לעולם מי לקחו, וכן היה עושה בכל יום, כדי לעמוד בנסיון, כך אמר הבחור הראשון ואמר לחכם זה אני שואל מעמך על אבי ועל בנו, זה עשה אבי כמה שנים, עד שהלך לארץ אחרת ונתעשר, וכבר ניצל מאותו מעשה, ואני עושה כמו כן, אם אבי יקבל פורענות או שכר, ואני שעושה כן אם צריך אני לקבל כפרה ואני אם חטאתי או אקבל שכר:

א) קע"ה. ב) קע"ו.

נ. (א) יעוין שו"ע אבן העזר סי' כ"ג ס"א ובדברי חכית שמואל שם.
נא. (א) שבת ס"ר א'.

נג. אמר השני אני (א) ריב ומדון [ואותו האיש] בכל יום מחרף ומקלל אותי ועושה לי כל רעה שיכול לעשות לי כל היום בפני רבים ויש לו קרובים בעיר ואני ירא להשיב לו ועוד שאין יצרי מתגבר עלי להתקוטט עמו. אלא כשהולך לארץ מרחקים ואני הולך מזויין ואינו הולך מזויין ואני מתקוטט עמו ומתגרה בו והוא מוסיף להתגרות בי ולקלל אותי ולהכעיסני לפי שרגיל לעשות כן ואפילו כשאין שם שום אדם כי אם אני והוא מכעיסני ואני מחרפו כדי שיחרפני ויקללני ומוציא אני עליו חרבי, והוא אינו חושש ואין לבי נהנה בקטטה שאין לבי מסיתני להתקוטט עמו אלא שאני ברצון מתקוטט ביחיד ביער כדי שיהא יצרי משיאני ותוקפיני להורגו ואפילו הוא מזמין להמיתני לא הייתי חושש ממנו רק שהייתי יכול לנקום נקמתי על אשר עשה לי בעיר, ובעיר אין לאל ידי, ועוד שאין יצרי מסית אותי אלא כשאני בשדה לבד ואני הולך תדיר לבדי בדרך כדי לפוגעו כדי שיהיה לי יצר לנקום ממנו ובכל זאת אני עוצר את רוחי כדי שיחשוב הקב"ה לי לצדקה, וכן עשה אבי כמה שנים וזה אני שואל אם נחשב לאבי לזכות ולצדקה וגם אני אם עשיתי טובה שהייתי עוצר רוחי או אם יש להתוודות על מה שהבאתי עצמי לידי עבירה שהייתי שולף חרבי ומחרפו ומקללו כדי שיתקוטט עמי או אם שכר וצדקה.

אמר השלישי, אני אהבתי אשה אחת והיא אשת איש, ועוזה לי כמות אהבה, והלכתי עמה והבעל הלך לארץ מרחק וגם אוהבת אותי ביותר, ואחבקנה ואנשקנה, ואמשש כל גופה ולא בעלתי, וכל הנישוקים וחיבוקים לא היה בעיני אלא כזכר בזכר וכנקבה בנקבה שלא היה יצרי על זה אלא מתכוין הייתי כדי שיתגבר יצרי עלי, והיה לבי כאש בנעורת וכאש בוערת לבעול ולא היה יצרי מתגבר עליה, אלא כשהייתי מחבקה וממשמש עליה, וכן עשיתי ימים ושנים והיה בידי לעשות עמה כל רצוני, כי היינו שנינו דרים בבית והבעל הלך לארץ מרחקים ולא היה מוחה בידי כל מה שחפצתי, ואפילו לבעול ומנעתי בשביל הקב"ה שלא לבעול, אבל חיבוקים ונישוקים לא מנעתי ולא נהניתי מהם כי לא היה לבי כי אם לבעול, וזה עשיתי כמה שנים לקבל שכר, ואבי עשה כן אלא שאותה אשה היתה אשת איש וקטנה היתה ואבי עשה כן לחמותו, או באחות אשתו בחיי אשתו, אמר הבחור על זה אני שואלך אם צריך אני תשובה וכפרה על זה, וגם אבי לשם שמים נתכוון, או אם נקבל שכר שהרי (ב) נוי כלנו מעבירה. אמר החכם לכו לראש ישיבה ושאלו לו, ושלחם לראש ישיבה [דף י"ז] ואמרו פלוני החכם שלחנו אליך לשאל לך כך וכך כמו שכתבנו למעלה, ולא גילו לראש ישיבה [שהם] היו מתוודים, אלא אמרו על אנשים אחרים. אמר להם ראש ישיבה של גולה, צריכים אתם כפרה על חטאותיכם שעשיתם, לפי שאנו מצווים לבער עושי הרעות, ואתם קרובים למזיד והשכר תלוי בהקב"ה, כמו שאמרו רבותינו (ג) מי שעשה מעשה או הירהר או עשו אחרים ושמח, כל שכן שחשבו לעשות ואחר כך עצרו רוחם ואחר כך היה ירא פן יחטיא אם לא יאמר שצריכין כפרה ותשובה על ידי עונש שאשים עליכם כנגד הימים אשר חטאתם ואשר עברתם על דברי חכמים שנתייחדת עם אשת איש ונתן עונש על כל אחד ואחד וצוה להם שלא יעשו כדבר הרע הזה עוד.

נד.[א] כתיב (קהלת יב יד) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם (א) זה שנזדמן לו אשה בקרן זוית או פגעה בו ולא נתכוון לראותה וראה אותה

[א] קע"ז.

נג. (א) צ"ל איני איש ריב ומדון חנם. (ב) צ"ל נצלנו מעבירה. (ג) יעוין מו"ק י"ח ב': הירהר בלבו לעשותו כו' או אחרים שעשו ושמח.

נד. (א) יעוין ע"ז כ' ב': קרן זוית הואי וצ"ע.

יפה ושמח הוא על שראה אותה, וחושב בלבו מאחר שבלא כוונתי ראיתיה אין לי עון על ככה, ועל זה נאמר יביא במשפט על נעלם, אם טוב ששמח בדבר אם רע בעיני הקב"ה, כמו (משלי כד יז) בנפול אויבך אל תשמח, (שם יז ה') שמח לאיד לא ינקה, וזה שמח שבא לידו, והיה לו להשוב שמא חטאתי שנזדמנה לי לראותה, ואם בא לידי מצוה שלא בכוונתו ישמח ויברך את הקב"ה שזימנה לו לעשותה.

נה. א) שלשה פנים אסורים לראות, פני ע"ז פני אשה ופני רשע, פני רשע שנאמר (מ"ב ג יד) אם אביט אליך ואם אראך, פני אשה, שלא היתה רשאית אשת השונמית ליכנס בפני אלישע, וכת' (שם ד טו) ותעמוד בפתח, וכתיב (איוב לא א) ומה אתבונן על בתולה, פני ע"ז דכתיב (ויקרא יט ד) אל תפנו אל האלילים, וכת' (יחזקאל ח ה) ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צפונה, ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה, ולא אמר ראה, ולא נאמר ואראה, כי דמות אדם היה ודמות זכרות ונקבות זה בזה נזקקין על ידי כישוף, וע"י אבן שואבת, ד"א בלא זקיקה, וכת' (שם שם ג) ומושב סמל הקנאה המקנה ובשניה דילג מושב, ואמר (שם שם ה) סמל הקנאה הזה בביאה, וזהו מֵהֶם עושים, מהם חסר ה' דמות זכרותם ונקבותם, ולא אמר ראה, ולא ואראה (א) שאסור לראות אפילו בשעה שהבריות נזקקין ולא אמר ואראה בנשים מבכות את התמוז, ולא בחמשה ועשרים איש אחוריהם אל היכל ה', הרי ידע שאסור להסתכל בצורת ע"ז ובצורת אשה ובצורת ע"ז, ד' פעמים אמ' הראית הרואה אתה(ב) כנגד ד' פרצופין שעשה מנשה, ובשביל פיקוח נפש מותרין את שלשתן לראות, שהרי יונדב בן רכב (ג) נכנס בבית ע"ז כדי שלא יהרג שום צדיק, וכתיב (בראשית יט טז) ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו, וביד שתי בנותיו, וכתיב (שם לג י) כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים, מה פני אלהים אחרים אסור, אף פני רשע, אבל להנאתו, אפילו לפיקוח נפשות אסור (ד) שאם עולה טינא בלבו שיצר הרע מתגרה בו לראותה ימות ואל יראה.

נו. א) ואסור לראות שום אדם והוא מתבייש ממך אם תראנו, כמו אדם רודף אחר חברו לתת לו צדקה והוא יתבייש אם יראנו אדם, ואם מביא שום דבר לשוק למכור, או שום חפץ מן השוק, או אפילו עוסק בשום מלאכה, או אפילו בביתו ואם מתבייש אם תראה אתה אותו אל תעמוד שם והשמט מפניו.

נז. ב) אל יקבל אדם בביתו נשים פן יהרהר אחריהם, ולא ידור בבית שאנשי עול שם, לפי שיביאוהו לשבועה, או הוא אותם ואם יש לו בנים, שמא ילמדו ממעשיהם ולא ידור אדם במקום שיש משפחות מקובצות כי אין מקבלין תוכחה, כי המשפחה מחפה עליהם שלא יתביישו לעיני משפחות שבעיר ולעולם לא יהיו בלא ריב ומצה, ולא ידור בעיר שאין ריוח בעיר אלא בסחורות, מפני שלא יוכל להיות קבוע בלמוד, ולא ידור בעיר שפריצים שם אוכלים ושותים, ולא בעיר שאין(א) הראש, שנ' (משלי כח ב) בפשע ארץ רבים שריה.

נח. ב) צא ולמד מן(א) שר של גוים, הגמון אחד היה ובמקומו היה שוק גדול, והיו מתקבצים מכל מקומות באותו יום, ונקבצות שם זונות הרבה, ולאותם זונות [ע"ב] היתה גברת אחת על כולן, אמר ההגמון לעבדו קח ממוני הרבה ותשכיר כל הזונות, כי מחר יבאו לשוק, ולאחר שתשכיר כולן כמו שירצו תכניס כולן בבית אחד, ותציע לכל אחת מיטה יפה, ותן להם לאכול ולשתות ומלאכת צמר, ותשמרם עד שיעבור השוק,

א) קע"ח. ב) קע"ט.

נה. (א) שם שם. (ב) סנהדרין ק"ג ב' ובנדפס ג' פרצופים והוא טעות. (ג) מ"ב יו"ד כ"ג. (ד) סנהדרין ע"ה א'.

נז. (א) צ"ל אחד הראש שנאמר כו' וכמו שאמרו סנהדרין ח' א' דבר אחד לדור ולא שני דברין.

נח. (א) צ"ל כשירי של.

ותשיבם למקומן, הלך ודיבר אל הגברת של הזונות ואמר לה כל מה שאת חפיצה אתן לנשים שלך יותר ממה שתרויחו, ונתן לה כל מה שאמרה, והכניס כולם בבית אחת ושמרם, לאחר שעבר השוק השיב כולם לעיר, כך היה עושה כל זמן שהיה השוק והזונות באות על כן, כל שכן ישראל שצריכין לעשות סייג וגדר מעושי עבירה על כן צוה (דברים כג יח) לא תהיה קדישה מבנות ישראל[א] כתיב (משלי כה יז) הקר רגלך מבית רעך, הרי שני חבירים בסחורות, לאחר אשה יפה, מוטב שהוא יבא לביתך.

נט.[ב] מכל מה שהוא כתוב בשיר תשירים צריך להזהר שלא ישמע קול אשה, והוא הדין לאשה שלא השמע קול איש, שכל שהאיש מוזהר האשה מוזהרת, ודע שכל אשה שהיא הולכת לפני בית איש ומתחילה לא הרימה קולה אבל כשהולכת לפני בית איש ומשמעת קול הרי כוונתה לרעה, וכן האיש, לכן כל הרגילים בזה עליהם נאמר (ישעיה סה יד) הנה עבדי ירנו מטוב לב, ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (א) ושער באשה ערוה, שנאמר (שיר ד א) שערך כעדר (ב) הרחלים, גם לא יזכה (ג) שער (ד) רישיה כעמר נקי, ואם נזהר מלראות באשה יראה את הכבוד, שנאמר (ישעיה לג יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך, וגם אם שער ראשו יפה ואינו נזהר בו לוקה (ה) כאבשלום שנתלה בשערו. ובכל דבר שאינו נזהר בו ילקה בגופו. ומי שנזהר מלהסתכל באשה (ו) ואינו נזהר מבגדים חמודות של נשים הרי ילקה בבגדיו ולא יראה (ז) במעשה לבושו של כבוד.

ס.[ג] לא יושיב (א) רשעים אצל צדיקים כדכתיב (תהלים א א) אשר לא (ב) ישב בעצת רשעים. לכן לא יושיב רשעים אצל צדיקים ולא צדיקים אצל רשעים. לא בדין ולא בעצה ולא בסעודה, ולא יתחבר עמהם שהרי כתיב (דברים כב ט) לא תזרע כרמך כלאים. חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. כי היין משמח ומשכר ומאבד דעת שותהו. לכן לא (ג) יחנן מי ששותה שכור ואין בו דעת, וכת' זונות ויין ותירוש יקח לב, ואין הסובא חושש על לחם ואינו מרגיש בגופו, דכתיב (תהלים עח כה) לחם אבירים אכל איש. (ד) לחם איברים. (ה) פת שחרית מבטלת דברים רעים ורוח רעה ומוסיף חכמה כו'. כל מה שאמרו חכמים בפת שחרית כנגדו להפך ביין לכן לא תזרע כרמך כלאים. לכן לא יושיב אדם שותים יין אצל טובים שנאמר (משלי כג כ) אל תהי בסובאי יין אל תהי סובא יין אין כתיב כאן אלא [אל] תהי בסובאי יין. לומר אל תעמוד ואל תשב ביניהם (זכריה ט יז) כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות. אל תזרע כרמך כלאים[ג]. אל תערב בנים בין הבנות פן יחטיאו תשמח בתולה במחול לבדה (ו) אבל בחורים וזקנים יחדיו. וכן ילדים וילדות משחקים ברחובותיה. ילדים לבד וילדות לבד. וכן בסוף תהלים (קמח יב) בחורים וגם בתולות ולא אמר בחורים עם בתולות כמו זקנים עם נערים. גם לרבות נשים לבד.

סא.[ד] הנותן יין למי שעסקו עם הנשים מסייע ידי עוברי עבירה. אבל הנותן למי שמצטער ואינו יכול ללמוד ולהתפלל בכוונה מפני צערו עליו אני קורא המשמח אלהים ואנשים.[ה] וכתיב (משלי לא ו) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש.

א) ע"כ קע"ט מכו"א סי' תרי"ד. ב) תרי"ד. ג) ע"כ תרי"ד מכו"א סי' קס"ח. ד) קי"ח. ה) ע"כ סי' קי"ח.

נט. (א) ברכות כ"ד א'. (ב) צ"ל העזים. (ג) דניאל ז' ט'. (ד) צ"ל ראשה כעמר נקא. (ה) סוטה ט' ב'. (ו) ע"ז כ' ב'. (ז) אולי צ"ל במעטה לבושו ע"ש הכתוב מעטה תהלה ישעיה ס"א ג'.

ס. (א) צ"ל אדם רשעים וכן הוא בנדפס. (ב) צ"ל הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב. (ג) צ"ל יתכן וכן הוא בנדפס. (ד) יומא ע"ה ב'. (ה) בבא מציעא ק"ז ב' ושם איתא י"ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן המזיקין ומן חזיקין ומחכימת פתי כו' עוד שאמרו וכולן פת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן. (ו) יש להעיר כי הגאון ר"י שטיינהארדט גיסו של הגר"י ברלין בספרו זכרון יוסף סי' י"ז מביא דרשה זו מדעת עצמו.

לכן מצוה בקידוש היום ביין (א) כי היין שבא״י ברביעית היה משמח את הלב וכתיב בשבת (במדבר י י) (ב) ביום שמחתכם. וכתיב (משלי י כב) ולא יוסיף עצב עמה(ג):

סב. במסכת מועד קטן(א) פירש רבינו חננאל חס ושלום שר׳ אלעאי הזקן התיר לעבור עבירה כלל. אלא כך אמ׳ אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו באכילה ובשתייה ובמיני זמר. ומתיירא שמא ישתכר ויבא לידי עבירה. התיר לו לילך במקום אחר וילבש שחורים. כל זה כדי לשבור יצרו. שהאכסנאי לבו שבור. כדאמ׳(ב) כלבא בלא מזותיה שב שנין לא גבח. וכיון שעושה כן לבו נשבר ונמצא זה מונע מאליו. אבל לעבור עבירה או אפילו שתיית יין במיני זמר המרגילין לשמחה [דף י״ח] אסור. וכל שכן מה שהוא למעלה מזה. והוא דלא מצי לכייף ליה ליצריה(ג) וההוא צורבא מרבנן דסני שומעניה. היה שותה במיני זמר ופירש שם. ועבד כר׳ אלעאי. דאי סלקא דעתך עבירה הוה רב יהודה בעי אי משמתינן ליה(ד) וכיוצא בו דליכא עבירה. ואעפ״כ לצורבא מרבנן יש חילול השם בפסחים(ה) מפורש:

סג(א). מעשה באדם אחד שהיה רוכב בלילה יחידי. והלבנה זורחת באותה לילה. היה רוכב במדבר והנה חיל גדול עגלות עגלות. ועל העגלות יושבים בני אדם. והמושכים עגלות בני אדם. ותמה מה היו עושים. כשנתקרב אצלם הכיר מקצתם שכבר מתו אמ׳ להם מה זה שאתם מושכים כל הלילה העגלות ומקצתכם על עגלות. אמרו לו בשביל עונינו כשהיינו חיים באותו עולם היינו משחקים עם נשים ובתולות. ועתה אנו מושכים את העגלה עד שכך אנו עייפים ויגיעים שלא נוכל לנהוג יותר. יורדין אותן שעל העגלה ואנו עולין ונחים ונוהגים אותנו עד שיגיעים. ואחר כך אלה וזהו שנאמ׳ (עמוס ב יג) הנני אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה וכתיב (ישעיה ה יח) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות עגלה חטאה והישרים מכין את המוליכין כמנהיג את הבהמה בעגלה. שנאמ׳ (תהלים מט יג) נמשל כבהמות נדמו. וכת׳ (שם שם טו) וירדו בם ישרים לבקר. מי שעושה בחייו מעשה בהמה יש לו לעבוד באותו עולם כבהמה. ומי שמשעבד בני אדם או נותן חתיתו על בני אדם משעבדים אותו [באותו] עולם כבהמה. ואפילו מי שמענה את בהמתו יותר מדאי:

סד(ב). כתיב (משלי כה יב) נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שמעת. למה כתב זה המשל אלא זה מגיד לנו לפי שכך כתב (שמות יא ב) דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה וג׳. וכתיב (שם ג כב) ושמתם על בניכם ועל בנתיכם. לא דיבר אלא כנגד הבנים המקבלים מוסר מן המוכיח. אבל בנים ובנות שאינם שומעים למוכיחים אם ילבשם עדי יבא לידי זנות. לכך כתב למי ראוי נזם זהב וחלי כתם דוקא לאוזן שומעת לדברי חכם שמוכיח שאין אדם רשאי לתקן תכשיטים לבניו הפריצי׳ ולבנותיו הפרוצות. ולא האיש לאשתו כשהיא פרוצה שנאמ׳ (הושע ב ה) פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה. (שם שם יא) ולקחתי(א) צמרי ופשתי. לכך באותם ג׳ פסוקים של שאילות ושאלה אשה משכינתה. וישאלו וישאלו. נעלם ח׳ ק׳ ט׳. כי לאחר ט׳ כתיב חק. ואפרשנו ביחזקאל. כת׳ (ט״ז ח י יא יב) ואפרש כנפי עליך א׳. ואכסה ערותך. ב׳. ואלבישך רקמה. ג׳. ואנעלך תחש ד׳.

(א) קס״ט. (ב) כפול לקמן סי׳ תתתתקל״ג ותתתתקל״ד בשינויים.

סא. (א) ברכות ג׳ א׳ וברש״י שם ע״ב ד״ה אין מברכין. (ב) ספרי בהעלותך פיסקא ע״ז. (ג) ירושלמי ברכות פ״ב ה״ז אמר שקאי על שבת.

סב. (א) י״ז א׳ שם בתד״ה אם וכן הביא שם רש״י בד״ה מה כשם רב האי גאון. (ב) עירובין ס״א א׳ וצ״ל כלבא בלא מאתיה שב שנין לא נבח. (ג) מו״ק י״ז א׳. (ד) נראה שחסר פה וצ״ל אלא שהיה שותה וכיוצא בו. (ה) מ״ט א׳.

סד. (א) צ״ל ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופשתי.

ואחבשך בשש. ה׳. ואכסך משי. ו׳. ואעדך משי. ז׳. ואתנה צמידים. ח׳. ואתן נזם על אפך. ט׳ וכת׳ ותזני. א׳. תזנותך. ב׳. ותיזני ג׳. ותזני. ד׳. מתזנותיך. ה׳. ותזנותיך ו׳. תזנותיך ז׳. ותזני. ח׳. תזנותיך ט׳. וכת׳ (שם שם כז) והנה(ב) נשאתי ידי עליך. ואגרע חקך. הרי לאחר ט׳ כת׳ חקך. ט׳ זנות גורמים (לנ״ו) [לט׳] זנות שכתובים לעיל ועוד ט׳ ותשפכי את תזנותיך מתזנותיך. ותזנותך. תזנותך תזנותיך. תזנותיך. תזנותך. בתזנותיך(ג) הרי ט׳(ד) ועתידים ט׳ תכשיטים שיאירו ת׳ פרסאות. שנאמ׳ (זכריה ט טז) כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו. וכתיב (ישעיה נד יב) וכל גבולך לאבני חפץ. ולכך נעלם ט׳ בקומי אורי כי בא אורך. (שם ס א ב ג) וכבוד ה׳ עליך זרח. כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח ה׳. וכבודו עליך יראה והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך:

סה[א]. כתיב (שמות לג ה) הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך הודיענו שבעל תשובה לא ילבש בגדי חמודות. וביום הכפורים לפי שהוא יום טוב לא צוה שלא להלביש בגדי חמודות מפני שני דברים שניתוספו בו קרבן מוספין ואיסור מלאכה וכת׳ (ישעיה כו טו) יספת לגוי ה׳ יספת לגוי נכבדת כשיש ביום שתי תוספות קרבן מוסף ואיסור מלאכה צריך לכבדו בבגדים שנאמר בהן (שמות כח ב) לכבוד ולתפארת לכך נאמר יספת יספת. ועוד ביום שיוכל לקרוע בגדים יש שק. שנאמר (מ״ב ו ל) ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עבר על החומה וירא העם והנה השק על בשרו מבית הרי השק למטה ולמעלה בגדו. אבל ביום הכפורים שאינו יכול לקרוע [ע״ב] אין שק[ב] כתיב (יואל ב יב יג) שובו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו זה יום הכפורים שאין בו קריעת בגדים. (שם שם יד) והשאיר אחריו ברכה אחריו ולא לפניו זה יום הכפורים שאין מברכין על היין לפניו אלא מבדילין על הכוס שאם לא תאמר ביום הכפורים מדבר למה אמר קרעו לבבכם ואל בגדיכם והלא מצינו הצדיקים שקורעים על צרתם אלא ביום הכפורים מדבר שצריך לקרע הלב ולא הבגדים:

סו[ג]. אמר(א) ר׳ יהודה אין היחיד רשאי לסגף עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות(ב) אבל אדם שיצרו מתגבר עליו להכניע יצרו(ג) והמלמד. סופר. פועלים. אסורין לסגף שימעטו במלאכתן(ד). וכשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יהיה כעסן בו ביום. כי כשאדם רעב הוא כעסן ואם יכעוס מוטב לו שלא התענה ויהיה שבע וטוב לב לבריות שלא יתקוטט וכתיב (ישעיה נח ד) הן לריב ומצה תצומו וגו׳.

סז[ג]. והראשונים כשהיו מתענין לא היו אוכלין כי אם פת במלח ומים(א) כר׳ יהושע שדבר כנגד בית שמאי וכר׳ אלעזר בן עזריה שפרתו יוצאה בירושלמי(ב) כתוב התענו עד הושחרו שיניו. ואילו היה הב״ה חפץ בתעניות היה מצוה לישראל אלא שיכנע לבו שנאמר (קהלת ג יד) והאלהים עשה שיראו מלפניו(ג) ר׳ יונתן צאים כל ערובת ראש השנה ר׳ אבין צאים כל ערובת(ד) ר׳ זירא צם תלתא(ה) יומין ואית דאמרי תשע מאוון. ולא חש על מגילת תענית(ו). הרי מי שהורגל להתענות בניסן אינו מונע משום מגילת תענית כי בטלה מגילת תענית:

א) סכט״ו. ב) ע״כ מכר״א סכט״ז. ג) סכי״ז.

(ב) צ״ל נטיתי. (ג) אם נצרף לזה ותזני ותזני שהביא רבנו לעיל אז יהיה המספר מכוון. (ד) יעיין בבא בתרא ע״ה ב׳ וילקוט ישעיה רמז של״ט.

סו. (א) תענית כ״ב ב׳ ולפנינו ר׳ יוסי וכן הוא בתוספתא פ״ב דתענית. (ב) צ״ל אלא אם הוא אדם. (ג) ירושלמי פ״ז דדמאי. (ד) מכאן עד התענה כתוב בספר הישר המיוחס לר״ת.

סז. (א) חגיגה כ״ב ב׳. (ב) שבת פ״ה ה״ד. (ג) ירושלמי תענית פ״ב הי״ב ומזה כתוב בפסיקתא דר״כ פיסקא ולקחתם לכם דף קפ״ג א׳: ולכך ערב ר״ה וגדולי הדור מתענין והקב״ה מתיר קצת ויעוין שם בהערות רש״ב שליט״א הערה צ״א וכן כתב הכלבו סי׳ ס״ד, אבל מדוע לא הביאו הפוסקים בשו״ע או״ח סימן תקפ״א ס״ב ובמג״א תקצ״ט הירושלמי הנ״ל? (ד) צ״ל שובא היינו ערב שבת. (ה) צ״ל תלת מאוון יומין, ויעויין בבלי ב״מ פ״ה א׳. (ו) יעוין שו״ע או״ח סי׳ תכ״ט ס״ב שפליגי בזה הב״י והרמ״א.

סח[א]. **כתיב** (ש"א יד כט ל) ויאמר יהונתן עכר אבי את הארץ ראו נא כי אורו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה אף כי לוא אכל אכל היום העם משלל אויביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (א). הרי כשמקיפין גוים את העיר אין מתענין פן יהיו חלשים ולא יהיו יכולים להלחם. וכן מי שהולך לפדות שבויים לא יתענה שאם יהיה חלש יעכב בהליכת הדרך וכן ההולך לעזור להציל נפש[ב] וכן כל מי שצריכין ממנו לא יתענה כגון מיילדת ומי שיש לו אב זקן ואם זקנה והוא עובדם ומי שמשמש לחולה ואין אחר מסייעו לא יתענה תענית יחיד אלא עם הצבור או תענית שרגיל להתענות ביום שמת אביו:

סט[ג]. **שמשון** גבור שבגבורים ודוד חסיד שבחסידים ושלמה חכם שבחכמים ונכשלו שמשון ושלמה על ידי אשה ונכשל דוד על ידי יפת תואר ואשת אוריה לכך נכתב ענין שמשון ודוד ושלמה שנכשלו כדי להודיע תוקף אהבת נשים שיותר מדאי הוא והגדיל יצר הרע על הטובים ומגיד לנו שלא על חנם כתב לנו (דברים ז ג) ולא תתחתן בם שהרי מלך חכם על כל חכמים נכשל בהם והטו נכריות את לבבו וכל שכן שאר העם. וכן גבור שבגבורים נכשל באשה והכל לפי שהיה רגיל בין נכריות ולצאת לחוצה לארץ והוא שופט להודיע שאין מגלים סוד לנשים ואם לא הגיד לדלילה לא היה נכשל לכך אמרו חכמים (ב) שיהו נזהרים מן האשה נכרית ואשה זרה, בכל מקום שכתוב אשה נכרית גויה או גיורת אשה זרה יהודית, והודיע מעשה דוד להודיע כי ראש החסידים וכל עסקו לשם שמים ואעפ"כ כשראה אשה נכשל ואע"פ שהיה קרוב לזקנה וכ"ש שבחור צריך ליזהר מלהביט באלה ולהתרחק מאשה ונכתב מעשה רות מפני שהיתה צנועה ביותר ועשתה חסד גדול לנעמי שעזבה נעמי בבית שלא תתבייש והיא מלקטת לצורך נעמי ולבלתי לכת אחרי הבחורים שאם היתה לוקחת איש לא היה מניח לה לפרנס נעמי, ועתה לקחה לבועז וילדה בן (ג) ונתנהו לעובדה לכך יצאו ממנה מלכים ונביאים. לכך זכה לוט שהלך עם אברהם מחרן שנתחתנו בו זרע אברהם (ד) [ד] ומי שאוהב אשה מאד לא יקח בתה או אמה לפי שמצויה לו שמא יחטא בה, וכל כיוצא בזה.

ע. ראובן שאמר לשמעון אני אוהב את אשת פלוני וחקרתי שגם היא אוהבת אותי והקרובים לא נתנוה לראובן ולבסוף לקחה שמעון לאשה לא ידור ראובן עם שמעון [דף י"ט] בבית שהאשה שם פן יחטא עמה.

עא.[ה] **אחד** היה נואף ובאו קרוביו לבקש מן החכם שיעשה תקנה שלא יהיה נואף אמר החכם הייתי נותן לו [דבר] לאכול שלא יהיה לו תאוה רק איני רשאי שהרי אף לאשתו לא היה יכול להיזקק אע"פ שיש לו בנים ואפילו אם יש לו בנים ואין לו אשה שהרי יכול לקחת לו אשה.

עב.[ו] **חסידים** הראשונים היו כותבים באגרת עונותיהם כשהיו חוטאים והיה תדיר בעיניהם כדי שיצטערו וכדי שיתחרטו ויעשו תשובה, וכדי להתוודות עליהם וברמיזה כותבין שלא ידעו אחרים לכך כותבין ברמז ולא בפירוש כדי שיזכור עונותיו ושלא יחטא עוד ויתחרט ויתעצב אל לבו, אבל מה שאמרו (א) חציף עליה

א) תרי"ח. ב) מעין זה לקמן סי' תתתשכ"ה. ג) תרי"ע. ד) ע"כ סי' תרי"ט אבל נמצא בנדפס בסי' קפ"ז ונכפל בכ"י סי' קע"ו. ה) תר"כ. ו) סי' כ"א.

סח. (א) תוספתא פ"ב דתענית.

סט. (א) שופטים י"ד. (ב) בנדפס: לכך אמר כו' וכונתו לדברי החכם מכל אדם במשלי ב' ט"ז ה' כ', ו' כ"ד, ז' ה' ויעוי"ש ברש"י. (ג) בנדפס ליתא שתי תבות אלו ואולי צ"ל וקראוהו עובד ויצאו ממנו מלכים ונביאים. (ד) מעין שאמרו יבמות כ"ו א' יעו"ש.

עב. (א) ברכות ל"ד ב' סוטה ז' ב'.

איניש (ב) דמפרש חטאיה שמגיד לכל חטאיו אבל אם מגיד לחכם אחד את כל עונותיו כדי שיורה לו מה לעשות והיאך יעשה תשובה מותר. אך יאמר לו מה שעשה כך וכך עשיתי כדי שיורה לו באיזה דרך לעשות תשובה. הרי אמרו חציף איניש מאן דמפריש חטאיה. והטעם שפעמים מהרהרים אחר מידת הקב"ה ויאמרו תימהא הוא שאותו פלוני הרבה לחטוא. ופעמים שזכות אבותיו מגינים עליו ואינם נפרעים ממנו מהרה ומאריכין לו. ועוד שמא עשה תשובה בסתר או יעשה זכיות בסתר ויגינו עליו ויתמהו למה אין נפרעין ממנו. ועוד חציף איניש מאן דמפרש חטאיה לרבים שהפריצים יאמרו וכי אנו בלבד חוטאים אף פלוני חטא ולכך יכתוב ברמז חטאיו שלא ידעו אחרים כדי לקיים מה שכתוב (תהלים נא ה) וחטאתי נגדי תמיד. וכותב יום המיתה וגיהנם ולבסוף אהבת שמים כי היא מובחרתו ומי [א] שחטא והושדין אחרים מצוה לו לומר אני הוא שחטאתי כדי שלא יחשדו את הכשרים (ג) [ג]. יהודה הודה בשביל תמר וראובן הודה בשביל שלא יחשדו אחיו. כך למדנו מי שעושה דבר ואחרים נחשדו בשבילו והוא עשאו בסתר והודה בשביל שלא יבאו אחרים לידי חשד הקב"ה מנחילו חיי העולם הבא שנאמר (איוב טו יח) אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם וכתי' (שם שם) להם לבדם נתנה הארץ וכתיב (תהלים נ כג) זבח תודה יכבדנני למה אמר זבח תודה כמו כן מי שזבח עולה מכבד הקב"ה אלא זובח יצרו ומודה וכן הוא אומר (יהושע ז יט) ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני, בתנחומא בפרשה אלה מסעי במעשה דעכן אמר יהושע הגד לי מה עשית נפלה מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה והרגו בישראל כיתות כיון שראה עכן כך אמר בלבו כל המקיים נפש אחת בישראל כאלו קיים עולם מלא ואני החוטא והמחטיא שנפלו על ידי ונהרגו, מוטב שאודה להקב"ה את פשעי ולפני יהושע עמד עכן והשמיע לכל העדה לא זאת בלבד עשיתי אף מעלתי (ד) וכו' אמר יהושע כן ידעתי הגד מה עשית ואראה בשלל ראיתי במה שכת' (דברים כ יד) ואכלת את שלל אויביך ואע"פ שאני עשיר (ה) ביהודה מיד (יהושע ז כב) וישלח יהושע מלאכים וירוצו האהלה פן יגנבו שבט יהודה ויוסיפו עוד מחלוקת ויש לעכן עוד חלק לעולם הבא לפי שהיה יכול לכפור הואיל ושבטו עוזר לו והודה כדי שלא יתחזקו במחלוקת, לכך אדם שגנב או שעשה שאר עבירות ואחרים נחשדים יודה זה אני החוטא כדי שלא יהו חושדים את הנקיים.

עג. אחד גנב ונתנו חרם מי שגנב שיודה ואותו שגנב הודה והשיב לבעליו אמרו לו שטות עשית שהודית שיחרפוך אמר החכם אשריך שהודית והחזרת כי זה כבודך שהחזרת וזכותך שהנקיים שהיו חושדים נקיתה בהודאתך ותכפר הודאה על הגניבה:

עד. [ג] **אדם** שגנב לחבירו כגון ראובן ושמעון ראובן גנב או גזל או רימהו לשמעון אין לו לשמעון לגלות על ראובן מפני תקנת השבים מפני הבשת לא ישיבו ומפני שלא יחשדו אחרים מצוה על ראובן שיודה בפני [ע"ב] הכל שלא יהו אחרים נחשדין והוא חייב [ד] כבר אמרנו מי שחטא והושדין אחרים מצוה לו לומר אני הוא שחטאתי, כדי שלא יחשדו את הכשרים וגם כשלא חטא יכול לומר חטאתי והנני שב כדי שישובו גם הם ואם מתודה על חטאות אחרים צריך לומר אני חטאתי

א) סי' כ"ב. ב) ע"כ. ג) תרכ"א ונדפס עוד פעם אחרת בסי' תר"ל. ונכפל להלן סי' פ"ט. ד) ע"כ סי' תר"ל. ובסי' תרכ"א מתחיל מכו"א מה שכתוב בכ"י סי' ע"ה.

(ב) לפנינו בסוטה דמפרט. (ג) סוטה ז' ב'. (ד) צ"ל מעלתי באחרות כן הגירסא בתנחומא. (ה) צ"ל שאין בשבט יהודה עשיר ממני.

שהרי כהן גדול מתוודה שעוויתי ושפשעתי, וגם(א) עזרא הסופר כלל את עצמו בחטאות ישראל לפי שכל ישראל ערבים זה בזה ואם ראה בני אדם שחוטאים ולא מיחה בידם, או שראה שחטאו ושמח אע״פ שהוא לא חטא צריך לומר חטאתי:

עה.א) (א) **ואמרו** אם התחטא ביום הכפורים הזה על עונותיו לא יתוודה ליום הכפורים אחר אותם עונות שלא יהא ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו, ולר׳ אליעזר בן יעקב מותר להתוודות שנא׳ (תהלים נא ה) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד ואם שאר ימים יתוודה בשנה הוא מתוודה על כל עונותיו, כדי שיזכור עונותיו ויתחרט וידאב לבו לשמים ותמיד יתחרט על עונותיו כי מפני שזוכר עונותיו ישים תשובה על לבו כל זה איננו ככלב שב על קיאוב), וכשאדם מתוודה יזכור עונותיו כהוויתן ואם אין שב ממקצתן יאמר כך יוצרינו אתה יודע יצרינו ואתה תכניע יצר לבבינו ומול ערלת לבבנו ולא נקשה עוד ערפינו:

עו.ג) (א) **לא** יתכן לאדם שיביא עצמו לידי חשד ואם בא בעל כרחו ינקה עצמו וימחול למי שהשדוהו, ואם שואלין ממנו עיצה והוא יודע אם יתן להם עיצה הגונה שיחשדוהו ואם ישתוק יעשו שלא כהוגן מוטב ליתן להם עיצה אע״פ שיחשדוהו: (ב)כי היה

עז.ד) **מעשה** בשני בני אדם ראובן היה לו בן ושמעון היה לו בת וללוי בת הלך ראובן למדינת הים ושאל שמעון ללוי עצה אם יתן בתו לבן ראובן, וקרובי בן ראובן שאלו עצה ללוי ואמר לוי בלבו אם אומר אל תעשו בלא רשות ראובן יחשדוני שאני נותן עצה זאת בשביל בתי שהם יודעים שראובן יבחר בבתי יותר מבת שמעון ואמר להם טוב בעיני וכשנודע לראובן אמר ראובן ללוי חטאתך לא תכופר לא יתכן שבשביל לנקות עצמך מן החשד נתתה להם עיצה שאין להם תקנה שאמרת טוב בעיני ואין תקנת בני בו יותר היתה תקנת בני בבתך ומה שהיו חושדים אותך זה היה להם עון גדול ועל הצער של חשדה הייתה מקבל שכר גדול ועל זה עברתה על (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול, ואמת אמר ראובן שבשביל שלא יהא נחשד עשה רע לא יתכן זה.

עח. **כל** מי שמביא עצמו לידי חשד, ימחול לכל החושדים אותו, כי הוא גרם לעצמו השמרה) שלא תשב עם מי שלא תלמוד טוב ממנו, ועוד שתגרום שיחשדוך בדבר רע, כי יאמרו לא על חנם הלכת אצלו ובך יתלו מעשיו הרעים ו) (א) כל מי שיש לו תלמיד רע בפתאום יכהה עיניו כאחייה השילוני.

לכך לא יביא אדם את עצמו לידי חשד שאם יבא לידי חשד ולא חטא יהיו נענשין על ידו או ילמדו ממעשיו, וגם לא יקבלו כשיוכיח אותם כי יאמרו כך עשית ואתה מוכיח אותנו.

עט.ז) **חלון** או חור פתוח לרשות הרבים ובחדר אוצרות כסף ואוצרות זהב ואדם חפץ לעשות צדקה ופנה עצמו לקחת מכיסו וכסבורין העם שמוציא בעד החלון מן הכסף ועתה רואה שחושדין אותו, מותר לו לומר צדקה עשיתי להוציא

א) חרכ״א. ב) ע״כ סי׳ חרכ״א מכו״א סקי׳ כ״ב. ג) חרכ״ב. ד) חרכ״ב. ה) ע״ע. ו) ע״כ. ז) חרכ״ג.

עד. (א) עזרא ט׳ ו׳.

עה. (א) יומא פ״ו א׳.

עו. (א) שקלים פ״ג מ״ב יבמות ק״ב. (ב) שתי תבות אלו יש להדפיס בתחלת סי׳ ע״ז.

עח. (א) ב״ר פרשה ס״ח: כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות תלמיד רשע מאחיה השלוני.

עצמו מן החשד, או שמא אסור דנראה מתגאה מן הצדקה וטוב לו שיחשדוהו (א) ותיפשוט מההיא —

פ. א) דמעשה היה בחסיד שעשה שאילת חלום מי ישב אצלו בגן עדן הראו לו בחור אחד במקום רחוק למחר התקין עצמו והלך כדי לראותו והיה חוקר ומחפש אחריו כשהגיע סמוך למקום אותו האיש שאל אחריו וכל העולם תמהו עליו למה תבקש זה כי הוא פריץ מאד שמע ועצב ואעפ"כ בא לבית האיש והאיש הוציאו בחרפה [דף כ'] גדולה והכהו על הלחי ופשט מכנסים שלו, אמר לו אם תרצה תכנס כאן והיה הוא וחביריו מתלוצצים בו, אעפ"כ לא השגיח ונכנס והכניסו בחדר סמוך לחדר הזונות, ובלילה הלך וכינס כל הזונות שבעיר ונכנס עמהם סמוך לחדר הזאת וישקם יין לרוב עד שנשתכרו והיה מרקד בפניהם כל הלילה עד שמשתכרות וישנו, ויצא הוא והלך לו, וכל זאת ראה החסיד והיה בוכה, למחר הכין עצמו לחזור למקומו וקודם שהלך שאל מן האיש בחייך תאמר לי אם עשית טוב מימיך כי ראיתי בחלום שתשב אצלי בגן עדן ועתה אתה עשית פריצות ואיך יתכן שתשב אצלי, אמר כל מה שראית לטובה אני מכוון, שאני מראה עצמי פריץ ומגידים לי הפריצים איזו זונה שהשכירו ואני הולך בחשאי ומוסיף אני להם כדי שיבואו אצלי והן סבורות שאני בועל אותם שהן שכורות בלילה, ועוד צויתי את אמי שבאה בלילה ומוציאה אותי בשערותי שאם יאמרו למחר למה לא שכבת אצלינו אשיב להן ידעתן שאמי הכתני ואדהכי והכי אני מונע את הפריצים מן העבירות ואיני חושש אם חושדים אותי ומוחל להם.

פא. ב) ותאמר האשה ולמה חשבת[ה] כזאת על עם אלהים ומדבר המלך הדבר הזה כאשם (ש"ב יד יג), הרי מי שחושב על הטובים רעה חוטא.

פב. (א) לוי בריה דרב הונא בר' חייא ורבה בר רב הונא הוו קאזלי באורחא קדמיה חמריה דלוי לחמריה דרבה בר רב הונא אמר אימא לי מילתא כי היכא דתיתותב דעתיה אמר ליה חמור שעסקיו רעים כגון זה מהו לצאת בפרומביא בשבת, אמר ליה הכי אמר אבוך משמיה דשמואל היה יוצאה בסוגר ובכל דבר המשתמרת ולא רצה בפירוש לומר שלא פשעתי מה שחמורי קדם לחמורך, הרי למדנו לחכימא ברמיזה, כיון שיכול אדם לנקות את עצמו מן החשד ברמז שאינו צריך להודיעו בפירוש ועוד אם היה אומר לו בפירוש יאמר אם כן כיון שאתה מנקה את עצמך אתה סבור שאני מקפיד על כבודי אלא ברמז יאמר כלומר אל תחשבני (ב) מהיר שאני מקדים לפניך.

פג. ג) אל ינקה אדם את עצמו בדבר שיבייש בו את חבירו כגון ראובן שהלך לפני שמעון ושמעון זקן, או הורה בפני שמעון או דיבר בדבר שהיה קשה לפני שמעון ויודע ראובן ששמעון אינו מקפיד ואינו חושש ובא ראובן ומקבל דין בפני העולם הרי יותר מתבייש שמעון שהעולם מרננים על שמעון סבורים שחפץ שמעון שיתבייש ראובן ואומר כמה קפדן שמעון הרי בידים הרע לו.

פד. ד) כתיב (במדבר לב כב) והייתם נקיים (מהשם) [מה'] ומישראל ולא מכל ישראל, ינקה אדם את עצמו מן המאמינים ולא ממי שאין מאמינים כי אדם שאם תנקה עצמך בפניו ולא יאמין אם כן למה יועיל שתנקה עצמך כיון שאינו מאמינך.

א) מלכ"ג. ב) מלכ"ד. ג) מלכ"ה. ד) מלכ"ו.

עט. (א) שתי תבות אלו שייכים בריש סי' פ'.

פב. (א) שבת נ"א ב'. (ב) צ"ל יהיר ר"ל מתגאה.

פה. א) **כתיב** (משלי יד יוד) לב יודע מרת נפשו, פשיטא שהלב יודע אלא מגיד לנו שפעמים שאין לאדם להגיד צערו לאחרים אלא יתפוש בלבו כגון שאדם יודע שאותם שבאים אצלו אין חוששים בצערו אם כן למה יגיד להם אבל יגיד למי שיש לו חלק בצערו, על זה נאמר (שם יב כה) דאגה בלב איש ישחנה ובשמחתו לא יתערב זר שאין לו הלק באותה (א) כלומר מי שאינו שמח ואינו חושש בשמחתו לא יספר לו שמחתו.

פו. ועתה אכתוב עונות הדומים לרציחה ואינה ניכרת לעינים והעונש גדול מאד וכמצוה קלה היא וחמורה למעלה, כגון המבייש פני חבירו או מצערו בפניו שהוא מתבייש ומצטער שאילו היה הורגו היה מקבל מיתה כדי שלא היה מתבייש, אחר כך מי שבייש מתחרט ובא לפני יראי ה׳ למצוא פתח לתשובה אומרים לו דע לך כי רעתך רבה ששפכת את דמו וכן מצינו (א) באבייה שהוכיח את ירבעם ברבים לביישו ונוגף(ב), ויהודה שהשיב את הזקן וצהבו פניו של יהודה ומת, ומה זה שלא נתכוון אלא לדברי תורה על אמיתה ומת שאמר ר׳ עקיבא(ג) תמוה אני אם יוציא זה שנתו ומת, מי שמתכוין לבייש חבירו ברבים כמה הוא חייב: [דף כ׳ ע״ב].

פז. ב) **אם** בייש חבירו ולא שמע אדם ולא נשמע הדבר לחוץ הרי יתכן ודומה למי שגזל להבירו ממונו והשיב לו מיד קודם שלא היה צריך, צערו מעט(א), מכל מקום עבר על (ויקרא יט יג) ולא תגזול ועל (שם שם יח) ואהבת לרעך כמוך ועל דסני לך לחברך לא תעבד, כן זה לפי שביישו ולא היה יודע אדם עבר על ואהבת לרעך כמוך וצריך לשים עליו עונש שלא יהא גדול אלא לפי מה שחטא, ידע המורה כמה הוא שיעור הבשת של מתבייש ובאיזה דבר חטא לו וישליך עליו תענית וצדקה לבעלי בתים הטובים, ואל ידעו שהוא נותן ויכלם.

פח. ג) **אחד** הוצרך ליקח עיצה להשיא את בתו והזמין את המכבדים בעלייתו ליטול עצה מהם ושלח אחר אחד וטעה השליח וקרא אחר ולא רצה לומר לו לא אמרתי לקרוא לך פלוני לפי שאותו ראה הנכבדים עמו בעלייה שלא יחליש דעתו ועתה סבור לכבדני קראני ליטול עצה ממני כמו שאמר שמואל הקטן כשהזמינו (א) בציבור כדאיתא במס׳ סנהדרין(ב).

פט. ד) **אדם** שגנב לחבירו כגון ראובן ושמעון, ראובן גנב או גזל או רימהו ובא לעשות תשובה ומחזיר לו לשמעון אין לו לשמעון לגלות על ראובן מפני תקנת השבים כי מפני הבשת לא ישובו ומפני שלא יחשדו את אחרים מצוה על ראובן שיודה בפני הכל שלא יהו אחרים נחשדים והוא חייב הרי מצינו(א) שרב הונא ורב חסדא במעט דברים נתקוטטו והתענה כל אחד מ׳ יום וראה מן הבשת, הרי אמרו(ב) לפי שלא נכנס בבית המדרש וישב עם ר׳ חנינא, ולפי שר׳ אפס נתבייש בשמת לוי לא הכניסוהו בישיבה שלמעלה אלא ששמואל בקש עליו רחמים והכניסוהו, לכך יקבל עליו אדם דין בעולם הזה כדי שלא יעכבוהו עונותיו בעולם הבא וכן(ג) א״ר יהושע בושתי מדבריכם בית שמאי, ולא אמר עד לאחר מותם עד שניטפל לו אחד מתלמידי שמאי וכדאמרינן בחגיגה ואח״כ נשתטח על קבריהם והתענה עד שהושחרו שיניו מפני תעניותיו וכ״ש מי שמבייש חבירו בחייו ששופך דמים והצער מכלה ימיו

א) תרכ״ז. ב) תרכ״ח. ג) תרכ״ע. ד) נכתב לעיל ס״ ע״ד.

פה. (א) צ״ל שמחה כלומר.
פו. (א) ב״ר פרשה ס״ה וע״ג. (ב) מנחות ס״ח ב׳. (ג) שם ולפנינו תמיהני אם תאריך ימים ויעו״ש.
פז. (א) בבא מציעא ס״א ב׳.
פח. (א) צ״ל בעיבור. (ב) י״א א׳.
פט. (א) בבא מציעא ל״ג א׳. (ב) ברכות י״ח ב׳. (ג) חגיגה כ״ב ב׳ ולפנינו בושני.

שנא׳ (ירמיהו כ יח) ויכלו בבשת ימי וצריך לקבל עליו דין עונשין (משלי יב יח) יש בוטה כמדקרות חרב(ד) המבייש פני חבירו ומקניטו ברבים פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים(ה) וכל מי ששומע חרפתו או קללתו ושותק הקב״ה נלחם באויביו שנא׳ (שמות יד יד) ה׳ ילחם לכם ואתם תחרישון, וכן כת׳ (במדבר יב א) ותדבר מרים ואהרן במשה וכתיב (שם שם ב) וישמע ה׳, מה גרם (שם שם ג) והאיש משה עניו מאד.

צ. רקק (א) בו ולא הגיע הרוק הדא א״ר יוסי(ב) המבזה את חבירו ברבים פטור דוקא מדיני אדם, אבל בדיני שמים חייב אפילו בצער כל דהו על כל צער שאדם מצער את חבירו יענש בידי שמים שנא׳ (קהלת יא ט) יביאך אלהים במשפט (שם יב יד) על כל נעלם, רב אמר(ג) סרח לחבירו תחילה והלך וביקש ממנו(ד) פעם אחת שנייה ושלישית ולא קבלו יעשה שורה של בני אדם ויפייסנו לפניהם שנא׳ (איוב לג כז) ישור על אנשים יעשה שורה של אנשים ויאמר חטאתי ואם עשה כן כתוב אחריו (שם שם כח) פדה נפשו מעבר בשחת א״ר יוסי הדא אמרת באותו שלא הוציא עליו שם רע אבל באותו שמוציא עליו שם רע אין לו מחילה עולמית.

צא.א) ראובן שהוציא שם רע על צדיק ומתחלל שם שמים שמאמינים ובא ראובן וביקש מחילה משמעון ומחל לו צריך ראובן לומר שקר דברתי עליו ואם כבר הלכו השומעים למדינת הים אין לו לראובן מחילה עולמית ומועיל לו שמחל מלנקום מהרה מראובן, ומי שאומר טובה על הרעים על רמאי איש נאמן הוא והאמינו לרמאי וכפר כאילו הוא גזל ששיבח את הרמאי, ועוד (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק שאומר לרע טוב(א) א״ר שמואל בר נחמני משום ר׳ יוחנן מצוה לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת שנא׳ (מ״א א יד) ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך.

צב.ב) אדם שמספר רעה מבני אדם(א) אל תכריעו לכף זכות, אלא הרב מספר לתלמידיו כדי שלא יעשו כך ודע כל המספר על בני אדם רע תוכל לחושדו באותו דבר רע שמספר על אחרים שהרי אמרו(ב) כל הפוסל במומו פוסל, ולמה אמרו במומו פוסל כי(ג) המום של פוסל לא יוכל לחשוב מום לחבירו אלא במה שמצוי בו אומר לאחרים.

צג.ג) שוחר טוב יבקש [דף כ״א] רצון (משלי יא כז), אם ראית אדם שמדבר טובות על חבירו אף מלאכי השרת מלמדין עליו זכות לפני הקב״ה כמה דאת אמר (שמות לג יט) וחנתי את אשר אחן וריחמתי את אשר ארחם (במשלי שם), דרש רעה תבואנו, אם ראית אדם שמדבר רעה על חבירו אף מלאכי השרת מדברים עליו רעה כמה דאת אמר (תהלים ז יז) ישוב עמלו בראשו.

צד.ד) לעולם לא ידבר אדם דבר לשם גיאות, כי באותה מידה יכשל שנא׳ (ישעיה לט ד) מה ראו בביתך ובעניין שראו ואמר חזקיה השיב לו ישעיה

א) תרל״א. ב) תרל״ב. ג) תרל״ג. ד) תרל״ד.

(ד) בבבא מציעא נ״ח ב׳ איתא: המלבין פני חברו אין לו חלק לעוה״ב. (ה) כעין זה שבת פ״ח ב׳ גיטין ל״ו ב׳.

צ. (א) ירושלמי ב״ק פ״ח ה״ו. (ב) לפנינו: המבייש את חברו בדברים פטור. (ג) צ״ל אדם שסרח לחברו ובקש תחלה כו׳. (ד) יומא פ״ז א׳ יעוי״ש.

צא. (א) ירושלמי פאה פ״א ה״א.

צב. (א) בנדפס אל תכריעו וכונתו כי מדברי המספר בל יכריע את מי שמספרים עליו לכף חובה כי אין להאמין להמספר, ולפי גירסת הכ״י קאי אל תכריעו על המספר כי לא ידין את המספר לכף זכות וכונת שניהם אחת היא. (ב) קדושין ע׳ ב׳. (ג) צ״ל הלב של כבנדפס.

(א) וכתיב (ש״ב כג א) ונאם הגבר הוקם על לבסוף הוצרך לומר (ב) (דה״א כא יג) אפלה נא.

צה. מי שאין לו בנים שאמר לאדם למה לא תתן לעני פלוני כך וכך, לא יאמר לו מי שיש לו בנים קל לך לומר תן, לפי שאין לך בנים ואין לך עול אתה אומר כן.

צו. יהי זהיר אדם שלא ילבין פני חבירו ברבים בלא כוונתו כגון (א) שישב לפניו עבד בן חורין או בן עבד בן חורין אל ידבר מן כנענים ומן עבדים פן יתבייש וכל דבר שמתבייש בו האדם אם בני אדם שמדברים מאותן דברים אל ידבר מזה.

צז. **ראובן** שתבע לבנו בת שמעון ולא רצה שמעון לתת בתו לבנו לא יגיד שמעון לשום אדם שלא רצה לתת בתו לבנו מפני שגורם שמתבייש ולא יאמר סתם בקשו בתי מפני שמתגאה ונהנה לבו.

צח. א) מי שאין לו או לאוהבו אלא עין אחד לא יזכור לו אדם על שום דבר עין אחד שלא יתבייש כמו שאמרו (א) מי שנתלה אביו, לא יאמרו תלה לי חפץ זה.

צט ב) **אדם** הקורא בנגעים או הלומד בשחין ונגעים לא יהא רוקק מפני שכתוב (במדבר טו לא) כי דבר ה׳ בזה, וכן אם יראה אדם (א) כן, כי כתוב (איוב לד יט) מעשה ידיו כלם, והבריאים והחולים והכל תלויים ביד היוצר הכל, לכך לא יתכן לרוק בעבור אדם, ולכך תורגם (במדבר יב יד) ואביה ירק ירק בפניה מנזף נזף בה, שלא יתכן אפילו האב להיות רוקק על בתו בכעסו (ב) או בכעסה או בנערה.

ק. ג) **לא** יאמר אדם ליהודי אם כך עושה אינו יהודי (א) אם כן גוי אני או משומד אני דבר רע ואפילו בתנאי (ב) אין לאומרו.

קא. ד) **לא** (א) עליכם כל עברי דרך (איכה א יב) שצריך אדם לכנות, אם ראובן יספר לשמעון אמרתי לאותו גוי כך וכך חרפתיו ארור וקללתיו לא יאמר לחבירו באותו לשון עצמו (ב) שאמר לאדם מישראל אמרתי לו ארור אתה.

קב. ה) **בעיר** אחת באו איש ובנו וצוה האב לבן כשיקרא בתורה שלא ילך על ברכיו לנשק כי היו הרבה שלא היו להם בנים וצוה לבנו כן כדי שלא יהא להם עגמת נפש.

קג. ו) **אם** מת לאדם בן קטן או בת קטנה ואין נשאר לו לא קטן וקטנה אל יוליך אדם בניו הקטנים מקרוב זמן בפניו כי גורם לו לזכור צערו.

קד. ז) (א) **אם** הוציא נעו מן חוטמו והוא הלך לו ובא אחר ונמאס בו יבוא זה לדין שגרם מיאוס לחבירו וגם אם הביא בניו ובנותיו עמו בבית חבירו ומנהג ילדים קטנים סמוך לחוטמם מאוסים אבל אם בא אדם לביתו וראה הילדים ונמאס אין זה נכשל כי מנהג ילדים כן.

א) תרל״ה. ב) תרל״ו. ג) תרל״ז. ד) תרל״ח. ה) תרל״ט וכפול לקמן סי׳ תתקל״ז. ו) תר״מ. ז) תרמ״א.

צד. (א) ישעיה ל״ט ו׳. (ב) בשמואל ב׳ כ״ד י״ד כתוב נפלה נא.

צו. (א) מעין שאמרו בבא מציעא נ״ט ב׳: דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה לא נימר ליה לחבריה זקיף ביניתא ועיי״ש ברש״י ד״ה מאן.

צח. (א) גמ׳ בב״מ הנ״ל.

צט. (א) צ״ל בני אדם שהם כן. (ב) אולי יש למחוק שתי תבות אלו.

ק. (א) אולי צ״ל ואמר לו חברו. (ב) יעוין פסקי מוהרא״י סי׳ קל״ח מובא ברמ״א חו״מ סי׳ ת״כ סל״ח: אם אומר אחד לחברו אתה תכזב כמו ממזר עד שתברר דבר זה או כיוצא בזה שהטיל בדבר תנאי אינו כלום דמאחר שתלה בתנאי לא היה כונתו לחרפו ולא ביישו ולפי דעת רבנו גם זה אין לאומרו.

קא. (א) לפנינו: אליכם. (ב) צ״ל שיאמר לאדם.

קד. (א) חגיגה ה׳ א׳.

קה.[א] (א) אל ישב אדם במקום שאוכלין, כשיש להם בושת לאכול לפניו.

קו.[ב] יכול אדם לשקר כדי שלא יתבייש חבירו וכשישקר יעסוק לשנות שלא יהיה כל כך לגמרי שקר ומצינו שאמר (עזרא יוד ב) אנחנו(א) הושבנו נשים נכריות(ב) ושמואל הקטן אומר אני הוא שעליתי בלא רשות כדי שלא להלבין פני אחר, אבל במקום שאדם חוטא מלבינים פניו כמו שאמרו(ג) אם ישנו לשוחט לפנינו נשאל לו אם לא ידע הילכות שחיטה הרי אע"פ שמתבייש אין חוששין למה שחט לא היה לו לשחוט עד שיאמר לפני חכם הלכות שחיטה והיה החכם יודע אם היה יודע הלכות שחיטה.

קז.[ג] אדם תפש את חבירו בקהל לאמר לו למה אמרת עלי דברים שלא ראית בי(א), חברתה עם הרשעים ולא חברת עמהם ושחקת עמהם הרי אתה בעצמך מעיד על מעשיך ועל מחשבותיך.

קח.[ד] ההולך עם הטובים אע"פ שאינו יודע מה בלבו תכריעהו לכף זכות.

קט.[ד] אחד אמר לבנו מדוע הלכת אחרי הבחורים [ע"ב] הפריצים אמר לו לקחתי חבלי חכמה ומשכתים תחת כנפי התורה כי ראיתי שהיו חפצים לשחוק בקוביא אמרתי להם תשחקו בפסוקים מי שיאמר פסוק שסופו א' יאמר חבירו פסוק שראשו א' וכן על כל אות ואות ומי שלא ימצא יפסיד הרי עשיתי שלומדים תורה ואמרו חכמים ומקרבן לתורה אמר לו אביו עד שבאת למשוך ונמשכת ונלכדת בחבלי שוא ובעבותות החטאה כי למדתם דברי תורה להתלוצץ בהם ולשחוק וזה כפרתך אל תלך בדרך אתם יותר ועל כל אות ואות שיצא מפיהם צריך או תענית או מעות לעניים שאין להם במה להשכיר מלמדים לבניהם ותגרום שילמדו כנגד מה שהחטאת אתה אותם שלא ידעו ללמוד כגון קטנים.

קי.[ה] אדם שמחשב לעשות מצוה והיא אינה מצוה אלא עבירה היא ועשאה כי לא היה לו לשאול מקבל שכר כבנות לוט, אבל אם היה לו לשאול ולא שאל נענש(א) כעוזיהו(ב) וכיפתח. (ג) ר'[ו] שמעון אומר הרואה את הנולד שרואה את המעשה מה יהיה באחריתו, ועוד הרואה את הנולד כבר, שראה אותו אדם שעשה כך וכך תעשה כל כך אם אני אעשה כן כשם שנעשה כן יעשה לו ומתוך כך יעשה שלא יחטא.

קיא.[ז] יש אדם שנלכד באותו עון שחוטא בו, כדי לגלות לכל עונו שנאמ' (משלי ה כב) עוונותיו ילכדנו את הרשע אם גזל שעל הגזל נתפש. ויש שלוקח ריבית או בעולה(א) בא ליד היזק ממון או סבור שהוא היתור או מורה לעצמו היתר והוא מאבד מצד אחר כל מה שירויח בעון כדי שירגיש וישים על לב שאותו דבר

א) ק"פ. ב) תרמ"ב. ג) תרמ"ג. ד) תרמ"ד. ה) תרמ"ה. ו) ע"כ סי' תרמ"ה מכו"א סי' תרמ"ו. ז) תרמ"ו.

קה. (א) כן כתב הרמב"ם פ"ו מהלכות ברכות סוף ה"ו: ואין מסתכלין בפני האוכל ולא למנתו שלא לביישו ומובא בשו"ע או"ח סי' ק"ע ס"ד. ומקור דבריהם מצוואות ר' אליעזר הגדול הנקרא ארחות חיים וז"ל: והעלים עיניך מלהסתכל בו כשהוא אוכל כי נפשו רחבה ותטוש עלי אוכל. ובשבט מוסר פרק ט"ז הנוסחא ותיטיב עליו אוכל. ובראשית חכמה פרק דרך ארץ שער ד': ולא יביט בפני המסובין שמא יראה להם שיכבד עליו מה שהם אוכלים.

קו. (א) צ"ל מעלנו באלהינו ונושיב נשים. (ב) סנהדרין י"א א'. (ג) חולין ג' א'.

קז. (א) הלשון צריך תקון ואולי צ"ל; ואמרת כי חברתי עם רשעים ושחקתי עמהם ולא חברתי ושחקתי עמהם אמר לו הרי אתה בעצמך מעיד.

קי. (א) צ"ל כעוזא וכונתו למ"ש ש"ב ו' ו' ויעוין סוטה ל"ה א'. (ב) בראשית רבה פרשה ס' ויקרא רבה פרשה ל"ז שלא רצה יפתח לילך אצל פנחס שיפיר לו נדרו אבל צ"ע שהלא התרה אינה תלויה בכהן גדול והיה יכול יפתח לישאל על נדרו מחכם אחר או אצל ג' הדיוטות חגיגה י' א'? ואולי כי בתנחומא בחוקותי סי' ז' ובילקוט שופטים רמז ס"ח מוסיף ואומר כי הלכה אצל סנהדרין אלא שלא מצאו פתח לנדרו שהעלים הקב"ה מהן את ההלכה ואם היה הולך אצל פנחס היה מוצא פתח להתיר נדרו. (ג) אבות פ"ב מ"ח.

קיא. (א) אולי צ"ל בא ממון לידו.

שהורה בו היתר שהוא אסור, ויש שיצליח בעוולה כדי שירבה עונות כדי שלא יעשה תשובה ופתאום יאבד הכל וכתי׳ (איוב כז יט) עיניו פקח ואיננו. לכך יזהר אדם מכל אלה וישוב בעוד ממון בידו.

קיב. א) אחד חילל שבת והיה נושא כספו בא לפני חכם להורות לו תשובה אמר לו הכסף או שוויו חלק לבני טובים המתביישים לקבל מן הצדקה, ולא רצה לתת וגם החכם לא אמר לו תשובה (א).

קיג. ב) (א) מעשה ברשע אחד שאמר לחכם אילו היית מורה לי דבר אחד הייתי עושה אפי׳ קשה לי ביותר, אמר לו אל תכזב ובזו יהיה תשובתך אם מקובלת אמר הרשע זה אסבול אפי׳ שקשה לי ביותר כשבא לגזול חשב בלבו אם ידעו אם אומר אמת גזלתי יתלוני ואם אומר שקר הלא אכזב נמנע, פעם אחת הפקיד המלך את הכלי שהיה הכסף והזהב בו בידו והיה יצרו אומר לו לגוזלו, חשב בלבו אני צריך להשבע על שקר ואעבור על צוואת מורי נמנע, פעם אחת רצה לבוא על זונה אמר אם יכירו אם אומר שקר אעבור על מצות מורי נמנע והלך לו, כך שב על כל עונותיו, לכך נאמר (משלי ל ח) שוא ודבר כזב הרחק ממני, וזהו (צפניה ג יג) שארית ישראל [וגו׳] ולא ידברו כזב.

קיד. ג) אחד היה אומר לבחור אחד יש לי צער עליך שאינך עוסק בתורה ומצות בעבור אביך אני מצטער שאהבתי אותו שהיה טוב ואינך טוב כמוהו, אמר לו החכם לכבוד אביו אתה חושש שאתה אומר בשביל אביך ולכבוד אביך שבשמים לא הזכרת, כשאדם חוטא יש לצדיק להצטער על שאין רצון הבורא בו שהוא רוצה שיהו צדיקים שנא׳ (תהלים קמז יא) רוצה ה׳ את יראיו, (שם קמט ד) רוצה ה׳ בעמו ואם אדם רואה שנים שאין עוסקי׳ בתורה ואין מקיימין המצות יקרב יותר לבן אבות ויאמר לו הלא אבותיך סיגלו מעשים טובים ולמה לא תעשה כהם.

קטו. כתיב (שמות כד ד) ושנים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל, ואמ׳ י״ב לכל שבט ושבט, ולמה י״ב לפי שכל ישראל ערבים זה בזה לכל שבט יביא בשביל כל ישראל, וכן בימי עזרא (א) הביא י״ב פרים י״ב עזים לכפר על כל ישראל, ועוד כתיב בדניאל (ט ה) חטאנו ועוינו והרשענו אע״פ שהוא לא חטא כלל עצמו עמהם, ושמעון הצדיק היה מתודה כמו כן ביום הכיפורים חטאתי עויתי פשעתי אני וביתי לפי שהצדיקים נענשים בעבור הרשעים ועוד (ב) שהקב״ה אמר למשה ולאהרן (שמות טז כח) עד אנה מאנתם מפני שכל ישראל ערבים זה בזה כדי שיזהרו ישראל וימחה בידם כדי שיקיימו (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך ועוד מצוה על הצדיקים להתענות ולהצטער על [דף כ״ב] פורענות (ג) שהרי אסר לנח ולבניו תשמיש המטה בימי המבול, ויחזקאל היה בצער כדכתיב (יחזקאל ד ה) ונשאת עון בית ישראל (שם שם ו) ועון (ד) בית יהודה לכך צוה שישאו את עון ישראל להפרע מפני מדת הדין כי כך הוא לפני הקב״ה כשנגזר הדבר ואין עושין תשובה הרי הפורענות, ואם יש דבר לצדיק שמזיק לו הרי מתקיים הפורענות עליו שהרי גזר בימי מנשה רעה ובימי יהויקים וגלו עם יכוניה כולה הגלת שלומים והיתה מידת הדין אומרת איך ינצלו (ה) ואמ׳ הקב״ה ליחזקאל תקבל עליך יסורין שלא יהא פתחון פה למדת הדין כשיראה שצדיק שאין

א) קפ״א וכפול לקמן סי׳ תככ״ט. ב) תכמ״ז. ג) תכנ״ח.

קיב. (א) יעוין פסקים וכתבים למוה״ר איסרלן ז״ל סימן ס׳ דתשובה על חילול שבת היא תענית ארבעים יום.

קיג. (א) כל הסי׳ הזה מובא בווי העמודים פכ״ד ועיין עקרים מאמר ג׳ פ״ל שהביא ג״כ כעין זה.

קטו. (א) עזרא ח׳ ל״ה. (ב) בבא קמא צ״ב א׳. (ג) סנהדרין ק״ח ב׳. (ד) צ״ל את עון בית יהודה. (ה) סנהדרין ל״ט א׳ ילקוט יחזקאל רמז שד״מ.

מן הדין לקבל פורענות הוא לוקה ולא יקטרג וזה ונשאת עון, ועוד ונשאת תמחול עונם, כשהצדיק לוקה בעון הדור, הרי סותם הפורענות מהם ומכל מקום חוזר ותובע מהם לכך נאמר ונשאת מחול להם ואע״פ שכת׳ (צפניה ג יג) שארית ישראל (ו) ולא ידברו כזב מותר לומר פשעתי שהרי אהרן הכהן ושמעון הצדיק היו צריכין לומר שעויתי ושפשעתי אני וביתי ולפי שמוטב לו לכזב בדבר זה כדי שהחייב יודה (ז) כמעשה דר׳ חייא ושמואל הקטן. ומעשה באשה אחת שבאו ראשי הקהל אצלה על דבר חליצה ונתעטשה מלמטה ואמר אחד מה בכך אני עשיתי שהוצרכתי לנקביי ובושתי לצאת כדי שלא תתבייש האשה.

קטז. למה ישראל ערבים זה בזה, מי שיחטא יענש הוא לבדו מפני שאם לא יהיו ערבים זה בזה לא היו מוחים ביד עוברי עבירה עד שכל העולם רעים כי בני צדיקים היו מתחברים לרשעים דוגמת (דברים כ טז) לא תחיה כל נשמה (שם שם יח) ולא ילמדו אתכם וגו׳ ועוד היו מחטיאים את הצדיקים כי אם לא היו עושים כמעשיהם היו הורגים את הצדיקים, ואס[א]) לא היו ישראל ערבים זה בזה לא היה אדם מוחה ביד חבירו ולא היה חוקר לבער עושי רעות, וגם לכך ערבים זה בזה כדי שיעשו גדירות וסייגים שלא יחטיאו[ב]) ואם מיחה ביד הרשעים ואין מועיל אם יכול יתרחק ויפרד מן הרשעים שנא׳ (משלי ד טו) שטה מעליו ועבר.

קיז. [ג]) תהא ביראת ה׳ מן המנצחים כגון שבידך יכולת לעשות גדרים ולמחות ביד עוברי עבירה ולא מן המנוצחים כשמקללים ומביישים אותך ומפסידים לך.

קיח. [ד]) מעשה (א) בזקן אחד שאמרו לו במה הארכתה ימים אמר לפי שמעולם לא קיללני אדם וחרפני אדם שעניתיו, הייתי (ב) סבלן ומוחל לכל שצערוני.

כשם [ה]) שצריך אדם שיהא עניו מן המחרפין אותו ומבזין אותו ומקללין אותו, כך צריך לעשות שעל ידו לא יענו קשות, כיצד הרי שהיו מקללין אותו ומבזין אותו ובני ביתו או תלמידיו או חביריו רוצים לקלל ולחרף ולהבזות את המחרף והמבזה לא יתנם וימנע מהם שנא׳ (איוב לא לא) אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו לא נשבע וכתיב (ש״ב טז יא) ויאמר דוד אל אבישי וגו׳ הניחו לו ויקלל וכמו שאמרו (ג) לר׳ אשתך אשתי. ולר׳ חייא אמך אשתי ושתקו, והשומעים יש להצטער עליהם ואם יכולים לענות יענו, כמו (במדבר טז יא) ואהרן מה הוא כי תלינו עליו וכתיב (ש״א כ לב) למה יומת מה עשה, ואל יתן העניו לשום אדם להתקוטט בשבילו ואם יאמרו לו בן הזונה או על אבותיו או לאשתו ולמשפחתו אל יתן לשומעים להתקוטט בשבילו, ואם רוצים לומר עבריין, יאמר כל זמן שאינו אומר לכם (ד) תשמורו עליו חרם אינו עבריין כמו שאיני מקפיד בדבריו גם אתם תשתקו.

קיט. [ו]) מעשה בחסיד אחד שהיה אחד מביישו ומדבר לו דברים רעים. אמרו לו הקהל נעשה לו נזיפה ונשמור עליו חרם אמ׳ להם אל תעשו, אמרו

א) ל״ג, אולם בסגנון אחר. ב) ע״כ. ג) תרנ״ח. ד) תרנ״ט וסי׳ תר״כ. ה) תר״כ. ו) קפ״ב.

(ו) צ״ל לא יעשו עולה. (ז) סנהדרין י״א א׳.

קיח. (א) בנדפס: בחסיד. (ב) מגילה כ״ח א׳: כי הא דמר זוטרא כי הוי סליק לפוריא אמר שרי ליה לכל מאן דמצערן ובירושלמי תענית פ״ג ובזהר מקץ ר״א ב׳: ר׳ אבא הוה יתיב אתרעא אבבא דלוד חמא בר נש כו׳ א״ל אימא לי מאן עובדך דהא קב״ה רחיש לך אלין תרין נסין לא למגנא א״ל ההוא בר נש כו׳ לא סליקנא לערסי עד דמחילנא ליה ולכל אינון דמצערון ליה ובעשרה מילי דחסידותא דהוה נהיג בהו רב שנדפסו בתשובות הגאונים הנקראים בשם שערי תשובה סי׳ קע״ח כתוב: שביעית דכל דקפיד עלה אזיל איהו לגביה ומפייס ליה ונהיג רב זוטרא בריה דרב נחמן אחריו עכ״ל והנה הא דרב נלמד מהא דיומא פ״ז א׳ דהוה ליה מלתא בהדי ההוא טבחא כמו שכתב הסדר הדורות אבל שרב זוטרא נהג גם כן יש לומר שמרמז להא דמגילה הנ״ל אבל לפנינו ליתא בריה דרב נחמן. וראיתי כי גם לפני היוחסין היתה הגירסא במגילה הנ״ל מר זוטרא בריה דרב נחמן. (ג) שבת ל׳ ב׳. (ד) צ״ל דבר אל תענו אותו דבר, רק תגזרו עליו חרם שאיני עבריין וכשאיני מקפיד.

לו נעשה בשביל שלא יעשה לאחרים אמר להם ממני תלמדו וכן תעשו כמו שאני סובל ואיני נותן לכם להתקוטט בשבילי כך כשתשמעו חרפתכם מני נבל כל היום מקול מחרף ומגדף אל תשימו לב לכל דבריו, הרי כתיב (במדבר יב ג) משה עניו מאד מכל האדם וכנגדו (דברים לד י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו׳ ועוד כתיב (שם יג ה) אחרי ה׳ אלהיכם תלכו, וכתיב (ישעיה מב יד) החשיתי מעולם אחריש אתאפק.

קכ. א) אחד היה מצער את החכם אמרו לו כמה גדול עון אותו האיש המצערך על לא פשעך, אמר החכם איני (א) מפשיעו אלא עונותי גרמו, אמרו מצוה לנו להענישו ולקללו, אמ׳ להם אם כן הייתי מעניש ומקלל את עצמי כי עונותיי גרמו לצער זה [ע״ב] שהרי אמר הכתוב (בראשית מד טז) האלהים מצא את עון עבדיך (ב), אמר יהודה ברור לי שאחד מעבדיך שם הגביע באמתחתו, אלא עונינו גרם שבא לנו הצער, לכן כשקילל שמעי את דוד אמר דוד (ש״ב טז יא) הניחו לו ויקלל כי (ג) ה׳ אמר לו, עוני גרם אם לא הייתי חוטא לא בא אמנון לשכב עם תמר, ולא היה אבשלום מורד באביו ושוכב עם נשי אביו לפיכך מה יתאונן גבר אלא על חטאיו.

קכא. ב) שלשה (א) אינם נודעים אלא בשלשה דברים, העניו בשעת כעסו, והגבור במלחמה, והאוהב בשעת הצורך.

קכב. כתיב (שמות לב י) ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם, אם (א) מי שמושל ברוחו שואל לעבדו רשות אם נראה לו מן הדין שיש לו לכעוס אל ג) יתן לו רשות לכעוס ושלא יעשה דבר עד שישאל עיצה מאותו אדם שאין דרכו לכעוס על חנם אלא כשמצוה לכעוס, אבל על המחטיא כתוב אחד אומר (ירמיה יח כג) בעת אפך עשה בהם, באותם שמונעים את הרבים מלעשות טובה כל זמן שהם בחיים ד) מי שהוא חפץ בחיים (ב) בתורה יומם ולילה, צריך להסיר מלבו קנאה ושנאה וזהו שנ׳ (קהלת יא י) והסר כעס מלבך, כיצד היה אחד כשהיו הציבור נותנים מס פעמים אומרים לאחד תן כך וכך למס אמרו לאחד תן כך וכך אמר אתן, אמרו לו חביריו ולמה לא תחקור עליו מה כל אחד נותן שמא אחד מן העשירים נותן פחות ממך ואתה נותן יותר ממי שהוא עשיר יותר ממך, אמר להם לא אקנא קנאה וצער ומחלוקת לעצמי וגם שנאה שאם אחקור ואחשוד אותם מחמת שנאה אמרו לי לתת כך ומחמת אהבתם של אותם אמרו לאותם לתת פחות ממני ואעשה מחלוקת ואקנא ואשנא ושמא נקיים הם ואני שונאם על חנם או שמא אותו שאני סבור שהוא עשיר שמא אין לו כמו שאני סבור ואם אערער עליהם אם ישמעו לי ויקחו יותר מהם או יפחתו ממני הרי אני כגוזל אותם ועוד אין בידי לפחות ולמה אגרום צער וכל צער ותרעומת גורמים ביטולים שמבטלים את האדם מדברי תורה:

קכג. ה) ואחד שמע שהיו אומרים עליו אתה יש לך כך וכך כך אמדנו אותך, אמ׳ להם אם הייתם יודעים שיש לי כפל מה הייתם עושים אמרו לו היינו לוקחים ממך כפל, אמר להם הרי איני רוצה לגזול אחרים הרי אני נותן כפל.

קכד. ו) יהודי אחד הלך למרחוק וראה יהודי בחלום שהיו העליונים שוקלים אותו שהלך בכף מאזנים ועונותיו בכף מאזנים והכריעו עונותיו אמרו כיון שעונותיו מכריעין אין לו חלק לעולם הבא באו אחרים ואמרו לא שקלתם יפה, ושמו

א) קפ״ג. ב) קפ״ד. ג) תתכ״א. ד) ע״כ מכו״א תתכ״ב. ה) תתכ״ג. ו) תתכ״ד.

קכ. (א) אולי צ״ל מרשיעו. (ב) ב״ר פרשה צ״ב אמר ר׳ יצחק מצא בעל חוב מקום לגבות שטרו. (ג) צ״ל אמר לו ה׳.

קכא. (א) מבחר הפנינים שער מ״ג סי׳ נ״ו.

קכב. (א) יש למחוק תיבת „אם״. (ב) צ״ל יעסוק.

עורות של שועלים ושאר עורות על האיש והכריע האיש אמרו הרי הוא בן העולם הבא, והאיש שראהו בחלום היה סבור שהיה חי ובשעה שחלם היה מת הנשקל, ואמרו אותם עורות שהניחו עליו היו עורות שנתן למס (א), וכתיב ונוגשייך צדקה, כשהקהל מחרימין לתת כך וכך למס ונתן באמונה נחשב להם צדקה, והגוף ששקלו מפני שכתוב (דניאל ה כז) תקל תקלתא במאזניא והשתכחת חסיר דבר אחר לפי שבגופו טרח בגמילות חסדים.

קכה. א) כשבועם אדם על עוברי עבירה ישקול כעסו (א) לפי שמשה אמר על ראובן וגד (במדבר לב יד) תרבות אנשים חטאים (ב) לכך בן בנו נעשה כהן לפסילים אע"פ שלשם שמים יכעוס הכל צריך במדה, וכן בשחוק של מצוה ולא ידחוק את המתביישים לשחוק שישחקו, בכל ב) דרכיו של אדם יראה היאך לעשות מצוה בין אם בשחקו בין אם בכעסו, איך יתכן למשה להשליך מידו ולשבר את הלוחות אלא לתקנת ישראל נתכוון אמר מוטב שאני אהיה חייב ולא יהיו כל ישראל חייבים מוטב לחטוא מעט כדי שלא יתחייבו רבים, וכן מי שיש עליו ספר תורה ורואה שהולכים להשתמד מוטב להשליך ספר תורה כדי למנוע רבים מעבירה רבה וכמו שאמרו (ג) הרודה פת בתנור אם יכול חבירו לרדותה (ד) שיתחייב חבירו, וכן (ה) ניחא לחבר דליעבד עבירה קלה ולא יחטיא עם הארץ על ידו עבירה גדולה, וכן משה גרם שעיכב בהר, ועוד כיון שחרה אפו לשם שמים אמר לו (ו) יישר [דף כ"ג] כחך ששברת.

קכו. ג) מעשה בבן אחד שכיבד אביו ביותר אמר לו אביו אתה מכבדני בחיי תכבדני במותי, אני מצוך שתלין כעסך לילה אחד ועצור רוחך שלא תדבר. לאחר פטירת אביו הלך לו למדינת הים והניח אשתו מעוברת והוא לא ידע, ועיכב בדרך ימים ושנים, וכשחזר בעיר בא בלילה ועלה על חדר שאשתו שוכבת שם ושמע קולו של בחור שהיה נושק אותה, שלף חרבו ורצה להרוג שניהם, וזכר מצות אביו והשיבו לתערה, שמע שאמרה לאותו בחור בנה שאצלה כבר יש שנים רבות שהלך אביך ממני אילו היה יודע שנולד לו בן וכבר הגיע להשיא לך אשה, כששמע זה הדבר אמר פתחי אחותי רעייתי ברוך ה' שעצר כעסי וברוך אבי שצוני לעצור כעסי לילה אחד שלא הרגתי אותך ואת בני ושמחו שמחה גדולה ועשו משתה לכל העם הנמצאים ושמחו הרבה מאד.

קכז. ד) מעשה בצדיק אחד שהיה רגזן וכשהיו מתקוטטים עמו לא היה משיב אלא מעניש ואחר כך עובר כעסו והיה מתחרט ושאל לחכם ואמר מה אעשה שלא אעניש בני אדם אמר לו תקבל עליך לאחר שתקלל ותעניש שתאמר כל מה שאמרתי לו יבא לי או קודם שתבוא לקללו תאמר כל מה שאומר לו יבא לי אז לא תעניש ולא תקלל, (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך וזה לא רצה לעשות כן אלא קיבל עליו בכל עת שיקלל ויעניש שיתן מעות כך וכך לצדקה שיודע שבשביל מעות לא יקלל ועוד שיהא לו כפרה וירויח לצדקה.

קכח. ה) כל המבקש נקמה על שעשה לו רעה ונענשו על ידו כשיעשו דבר כיוצא בו [הוא] או זרעו ייענשו אע"פ שלא יענשוהו, מידה כנגד מידה.

קכט. ה) אל ידור אדם במקום שהאנשים והנשים מקללים ומענישות ויתפלל על זה להרחיקו מהם, ולהנצל מהם ומעונשן.

א) קל"ז. ב) קל"ח, אולם בנדפס חסר קלח. ג) תרכ"ה. ד) תרכ"ו. ה) תרכ"ז.

קכד. (א) ב"ב ט' א' ואם לאו באין עכו"ם ונוטלין בזרוע ואף על פי כן נחשב להן לצדקה שנא' ונוגשיך צדקה.

קכה (א) כן כתב הילקוט ראובני פרשה מטות בשם המדרש. (ב) ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג מובא ברשב"ם ב"ב ק"י א' ד"ה ששב. (ג) שבת ד' א'. (ד) צ"ל קודם. (ה) שם בשבת ועירובין ל"ב א'. (ו) בבא בתרא י"ד ב'.

קל. [א] ממהרין להפרע מן האדם כשצועקין עליו מאשר לא יצעקו עליו שנ' (דברים טו ט) וקרא עליך אל ה' וגו' וכתיב (שמות כב כב) אם צעק יצעק אלי שמע אשמע שאם לא צעק פעמים שהיו מאריכין לו שאם עשה שום זכות כדי לשלם לו, או בעבור שיחטא הרבה כדי להרבית פורענות עליו כמו שנ' (בראשית טו טז) כי לא שלם עון האמורי עד הנה וכן דור המבול אבל כשתובע עלבונו אין מדת הדין ממתנת להאריך כמו שנאמר (שם יח כא) הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה שאומרת מידת הדין כשצועקין לפני בשר ודם ממהר לנקום כל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

קלא. [ב] דע והבן כי ההורג את הנפש או העושה רעה לאדם אינו נענש על אחד אלא על כל שמצטער עליו, שנא' (שם מב כב) וגם דמו הנה נדרש, (א) גם לרבות דמו של זקן וכל שנצטער עליו [ג], והבל שנהרג (ב) נענש קין על דמו של הבל ודם של זרעו ודמם של אדם וחוה [ועל] הרוח ששם בו ובצלם אלהים ועל העולם שנברא בעבור האדם לכך (שם ד טו) שבעתים יקם הרי ההורג את הנפש (ג) כאילו החריב את העולם והעתידים להיות (ד), וגם כל שנהנין מן ההרוג החריב וכל שמצטערין עליו והעושה צער נענש על כל הצער שמצטערין עליו.

קלב. [ד] מעשה באחד שמתו בניו הזוכרים בחייו, אמר לתלמידיו בשעת מיתתו יודע אני שאין בי עון אלא אחות היתה לי והיתה אלמנה והיתה ברצון לוקחת בעל ובושת היה לה לומר קח לי בעל והוא היה יכול לזווגה ולא רצה כדי שישאר (לה) [לו] ממונה ונכסיה ובשביל זה מתו בניו בלא בנים והיו גדולים.

קלג. [ה] איש אחד היו לו בנים ובנות כשהיו נשואים מתו והיה מספר חכם אחד אמר לו מערופיא אחד גוי היה לי, ומת הגוי המערופיא שלי ואחר כך מתו בני ובנותי והממון נשאר לחתניי ולכלותיי, כיון שלא זכה להעמיד תולדות למה לא מתו קודם שנישאו שלא יבא הממון מידי לידם, ואמר כל זמן שהיה אותו גוי חי היה לי הצלחה, אמר לו החכם שמא הממון בעולה, אמר לא עשיתי לשום יהודי רעה אלא לאותו גוי הייתי מטעה אותו ועושה לו עולה, הרי כשמת ומלאכו הגיד לו וצעק על זה והקב"ה עשה משפט לעשוקים בין יהודי בין גוי, לכך לא יגנוב לא ליהודי ולא לגוי שלא יתחלל שם שמים על ידו.

קלד. [ו] מעשה באחד שנתן בנו לבת (אחת) אחד [ע"ב] ונתן לבנו כסף וספרים, מת הבן ונשארו לאלמנתו בכתובתה אמר זקן אחד אני זכור שהממון של אבות הבן היה מן הדין בעד אבות (א) מי שלקח האלמנה כי עשה להם עוולה לכך באו לידו שהאבות הניחו לאותו הבן הכל וירשה אשתו וזרעה שממון של אבותיו שלקח מאבות האלמנה יורשת האיש הרי (שמות כ ה) פוקד עון אבות על בנים.

קלה. [ז] אדם שנפטרה אשתו לא יתכן שישא אשה אחרת (א) כל זמן ששומע מרבים שמזכירים עליה ומצערים עליה כאדם שאומר זכר פלונית לברכה כמה קשה עלינו מיתתה וצר לנו עליה מאד.

א) תרנ"ח. ב) תרנ"ט. ג) ע"כ. ד) תר"ס. ה) תרס"א. ו) תרס"ב. ז) תרס"ג וכפול לקמן סי' תתקל"ג.

קלא. (א) ב"ר פרשה צ"א. (ב) סנהדרין ל"ז א'. (ג) שם שם כל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא. (ד) בבא קמא קי"ט א': אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

קלד. (א) הלשון צריך תקון וכצ"ל האלמנה ותיבות מי שלקח יש למחוק כו' לכך באו לידה כו' וזרעה ממון שלקח מאבות האלמנה יורשת האיש.

קלה. (א) יעוין שו"ע יו"ד סי' שצ"ב ס"ב דפסק שצריך להמתין שלש רגלים, ויעוין בתשב"ץ סי' תמ"ג שכתב דאשת נעורים אינה נשכחת לעולם ומקור לדבריו מזה שאמרו סנהדרין כ"ב א' לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים.

קלו.א) **אדם** שיש לו שפחה ויש לה בת ונישאת הבת לבעל ולבסוף מתה והניחו לבעל בת השפחה להכנים אשה אחרת אל יתנו לבעל כסות ושאר כסות שהכניסה בת השפחה לו מה שנתנה לה אמה כי אמר חכם אחד הקב"ה מקפיד על זה שאמה של מתה מבטת בצרתה שבתה מתה ועדיין רואה שיגיע כפיה לאחרים, ועון הוא לך שחתנה עם אשה אחרת בבית ורואה ששוכבת על מצעות שהיא נתנה אע"פ שמה שקנתה היא וכל מה שיש לה מן האדון.

קלז.ב) (א) **שמואל** דיהיב ליה דמיה בושתה לטעמיה, שאע"פ שאמתו היא וברשותו היא אין בידו לביישה, אסור לבייש את העבד ואת השפחה ולא את בנו ולא יצערם על חנם. ואם עשה רצונו לא יאמר לו לא עשית בטוב האומר לטוב רע ולרע טוב ולפי שהוא כפוי טובה כי אין מידה רעה כמו כפויי טובה, אפילו כנגד הבהמה(ב) אמרה תורה שנאמר (שם כב ל) ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו לפי שהכלב עזר שהזאבים לא הביאו הבהמה ביער הרי נשאר לך החלב והעור לכך אל תהי כפוי טובה ותן לו הטריפה, וכת' (דברים כג ז) לא תדרש שלמם וטובתם ודוד דרש שלום חנון בן נחש מפני אביו(ג) וכן (שם כה ד) לא תחסום שור בדישו(ד).

קלח.ג) **כל** מעשה גרמות שאדם גורם צער לחבירו נענש עליו ואף אם יעשה צער לבהמה על חנם(א) כמו שמשים עליה משאוי יותר מאשר יכולה לשאת, ומכה אותה ואינו יכול ללכת עתיד ליתן את הדין שהרי צער בעל חיים כתב לנו בענין בלעם (במדבר כב לב) על מה הכית את אתנך כנגד שאמר (שם שם כט) לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך כת' (שם לא ח) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב, ואנה הזהיר שהרי בבני נח לא מצינו ורדו לאדם שלא הותר לו בשר תאוה ניתנה לו רדייה, ד"א למה מן הדין אין לרדות בעבדים ובבהמות כשאינם פושעים ואין להטריחם על חנם אלא בערב שבת ובערב יום טוב כדי להכניסם מבעוד יום לביתו וכן מקום סכנה דכת' (דברים יג יח) ונתן לך רחמים ורחמך(ב), ר' יהודה אומר משום רבן גמליאל הרי הוא אומר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך זה סימן יש בידך כל זמן שאתה רחמן ירחמו עליך ד), (משלי יב יוד) יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי, וגם כשאינו צריך לאכול בשר, והוא יודע שתסרח, ואם ישחוט ולא יצטרך כלל לא ישחוט וגם עובר על בל תשחת, אבל אם צריך לעור מותר שהרי ר' חייא היה.(ג) נזהר בשביל דם עוף לפשתנו.

קלט.ה) **יודע** צדיק נפש בהמתו חולה שלא להטריחה, ואם כבר הגיע זמנה ללדת לא יטריחנה וכל שכן שפחתו:

קמ.ו) **ויאמר** אליו מלאך ה' על מה הכית את אתנך (במדבר כב לב), יכול לא יכה כשאין המשא שעליה כבד ואינה רוצה ללכת לכך אמר (שם שם) זה שלש רגלים על זה אתה נענש כיון שמלומדת ללכת היה לך לחשוב שמא חולה

א) תלק"ד. ב) תלק"ה. ג) תלק"ו. ד) ע"כ סי' תלק"ו מכו"א סי' תלק"ז. ה) תלק"ז. ו) תלק"ח.

קלז. (א) נדה מ"ז א'. (ב) יעוין מכילתא משפטים פרשה כ' דרשו בענין אחר יעו"ש אבל הראב"ע שמות כ"ג ל' כתב נפתח הלמ"ד שהוא שומר שורך וצאנך ואין ראוי לאוכלו כ"א הכלב, וכן כתב החזקוני שם. (ג) שמואל ב' י' ב'. (ד) כן כתב הרמב"ם בפרק מ"ב בשלישי למורה: ומן הרחמנות עליו שלא ימנע ואפי' הבהמה מלאכול ממה שהם עושים בו מן המזונות.

קלח. (א) כעין זה לקמן סי' תתתתשנ"ו וכן משמע ברדב"ז סי' תשכ"ח שאסור להטעין יותר מדאי, אבל בפסקים וכתבים של מוהרי"א סי' ק"ה כתב דרשאי לתת משא כבד על בהמתו יעו"ש. (ב) תוספתא בבא קמא פ"ט ובבלי שבת קנ"א ב' בקצת שנוי שם האומר, ספרי דברים פיסקא צ"ו. (ג) צ"ל שוחט חולין פ"ה ב'.

היא וזהו עון שמטריחה, וכן בלילה שהבהמה עושה בנחיריה (א) בידוע שרואה רוח או מזיק ואינה רוצה ללכת ואין להכות אותה שהיא יריאה ממנה וגם מאשר רוכב עליה(א) לא יהיה כפוי טובה כנגדה ולא יכנה וכ"ש אשתו יהשוב אילו היה הוא מסור ביד אחר איך היה רצונו שיעשו לו כן יעשו לאותן שנמסרו בידו.

קמא.ב) **ואם** אדם יודע שיש לו עבד ושפחה טובים והעני ובא למוכרן לא ימכרם לאיש אכזר כי יכם על חנם באכזריות.

קמב. [דף כ"ד] **איש** אחד היה אכזר והיה לו סוס אכזר מאד, ובא אדם רחמן מאד ורכב עמו בדרך היה רואה הרחמן שהאכזר היה מרעיב את בהמתו, ולמחר לא היה יכולה לטרוח ומכה הבהמה באכזריות, אמר לו הרחמן לפי שלא נתתה לה לאכול כל צרכה אינה יכולה ללכת תן לה לאכול והיא תטרח, לא חשש והיה מרעיבה ומכה, אמר האכזר לרחמן תמכור לי סוסך אמר הרחמן אם היתה נותן לי כפליים משוויה לא אתן לך כשבאו לבית היה רואה שגם זה מרעיב את עַבדו ושפחתו אמר הרחמן הנה סוסי הולך מעצמו למרעה והוזר לבית לפי שאני מאכילה כראוי ומטריחה כראוי לה ולא הייתי מוכרה לך בדמים יקרים, ויותר ברצון אתן לאחר שאינו אכזר בזול מאשר אתננו לך, אמרו לו אפילו לגוי לא אסרו משום אכזריות (א) אמר להם איני יכול לסבול שירעיבנה ויעבור על ורחמי רשעים אכזרי.

קמג.ג) **וכלב** שאינו נושך ובא לבית אם חפץ לגרשו יגרשו בשבט אבל לדחוק אותו בחוץ בדלת ביציאתו ולעזרו (א) לא יתכן.

קמד. **מי** שעשה בחייו מעשה בהמה יש לו לעבור באותו עולם כבהמה ומי שמשעבד בבני אדם או נותן חתיתו על בני אדם משעבדים בו באותו עולם כבהמה ואפילו מי שמענה את בהמתו יותר מדאי.

קמה. **מעשה** היה בארץ ישמעאל באדם אחד שהביא על חמורו פחמים למכור ולא היה יכול למכור ומנהג שם שהמלך מעמיד השומר בגובה השוק כשהולכים בחצי היום לאכול השומר עומד על דבר גבוה ומצפה על דבר הגבוה בכל השוק ורואה כי מניחים איש ממכרו בשוק ואוכלים ועבד המלך שומר והיה שם אחד מוכר פחמים והשק שבו פחמים על החמור ולא היה יכול למכור ועיכב בשוק וקנה לחם ואכל וכל זמן שאכל השק מונח על החמור וראה שומר השוק וירד אל בעל החמור ודחק את בעל החמור לקנות מספוא ואמר לו תן לחמור לאכול ודחק את בעל החמור שלקח את השק שבו הפחמים ושם על בעל החמור עד שאכל את כל המספוא, אמר לו השומר אתה לא ריחמת על חמורך לא דיי לך שלא נתתה לחמורך לאכול אלא היה לך לפרק השק מעל החמור בעוד שהיית אוכל וכתיב יודע צדיק "נפש "בהמתו "ורחמי "רשעים "אכזרי, תחילת התיבות (א) בבור"א ולמפרע ראוב"ן (ב) לפי שהיה ראובן מרחם על הבהמה לכך (שם לב א) ומקנה רב היה לבני ראובן בכל מקום מקדים גד אלא במקנה לפי שהיתה בהמתם חביבה עליהם והניחו ארץ זבת חלב ודבש ובחרו מקום מקנה.

קמו.ד) **לעולם** אל יהא אדם כפוי טובה ממהרין ליפרע ממנו שהרי נבל היה כפוי

א) כעין זה לקמן סי' תתתתשכ"ה. ב) תרכ"ח. ג) תר"ע וכפול לקמן סי' תתלע"ו. ד) קפ"ה.

קמ. (א) בנדפס מוסיף: כמו שקורין בלשון אשכנז שנרכן.

קמב. (א) אלא משום רביעה כדאיתא ע"ז י"ג ב'.

קמג. (א) צ"ל ולעוורו.

קמה. (א) צ"ל בורא. (ב) אולי כונת רבנו למה שאמר במדרש תנחומא מטות סי' ח': וכן אתה מוצא בבני גד ובבני ראובן שהיו עשירים הרבה והיו להם מקנה גדול "וחבבו" את המקנה, אבל לפ"ז למה כתב רבנו: לפי שהיה "ראובן" מרחם על הבהמה? ויש להעיר כי ברבה מטות פרשה כ"ב גרם וחבבו את ממונם.

טובה לדוד ועבדיו ששומרין צאנו והומה עליהם ומת לעשרת ימים, ושמעי שעשה לו רעה גדולה ולא מת, אלא שמעי בעבור שהיה קרוב לשאול, לא היה כפוי טובה אבל דוד ואנשיו קרוב לנבל ועשו לו טובה וכפוי טובה היה לכך מיהרו ליפרע ממנו וכת׳ (משלי יז יג)(א) משלם רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו, כי (מיכה ז ו) איבי איש אנשי ביתו אותן שגמל להם טובה והכניסם בביתו ישלמו לו רעה, לא תמיש כתיב(ב) ביה כאילו אומר על נבל שמת לי׳ ימים(ג) י״ו שלא ימות עד שיפרע ממנו, וירמיה ביקש מכפויי טובה (ירמיה טו טו) אל לארך אפך מאותם שהתפלל עליהם טובה והם משיבים לו רעה תחת טובה ואם תאמר למה מבקש נקמה(ד) מפני כי לית דיינא בארעא, כי היו חפצים בעלילה בלא ידיעתו לתופשו שנא׳ (שם כ יוד) אולי יפתה ונוכלה לו הרי לא יוכל להשמר מהם ומגרשין אותו מנהלתו ומזונותיו איכה יקה.

קמז. (א) כל מי שחבירו נענש על ידו מעכב משיח מפני שאילו חי היה מוליד(ב).

קמח. ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו והנה [מת] בעונו (יחזקאל יח יח). (א) מי שמפחיד בעונו הוא בלילה את האדם, אע״פ שבשחוק עשה או אם מת או אם חלה מחמת הפחד [ע״ב] הרי מעלין עליו כאילו שופך דמים.

קמט. מי שצמא למים או מתאוה לאכול דבר לא ישלח שמשו או יהודי אחר במקום סכנה, כגון שיש שם נחש או עקרב או חיה רעה או ליסטים או גוים רעים, שנאמר (ש״ב כג יז) (א) הבנפשות האנשים האלה ולא אבה דוד לשתותם, וכן(א) אדם שיש לו תלמיד שהוא פחדן שמתפחד ללכת בלילה יחידי בלא נר אל יאמר לו הרב להביא לו חפץ במקום פלוני בחשך מאחר שיש לו פחד הרי גורם לו צער(ב) וכן לא ישלחנו למקום שהמשלח מתפחד להיות שם הולך אע״פ שהמשתלח אינו מתפחד שגרם לו צער, אבל אם רוצה המשתלח אינו מתפחד, ויש דרך אחרת שהמשתלח יודע שאין בו פחד ולמשלח יש פחד, ישלחנו במקום שהמשלח יודע שאין בו פחד.

קנ. כתיב (שם שם טז) ולא אבה לשתותם ויסך אותם לה׳. (שם שם יז) ויאמר חלילה לי מעשות זאת הדם האנשים ההלכים בנפשתם, ולא אבה לשתותם, ולא אבה פעמים ולא אבה לשתותם כי לא רצה לשתות אפילו מעט כי לא יתכן השיעור לנסך ואחר שניסך לא רצה לשתות.

קנא. אחד שלח שלוחו לקנות בהמה בכפר קנה השליח הבהמה נשמטה הבהמה מן הקשר וברחה ביער והיה בפחד ביער שלא יפגעוהו והיה מתבייש איך יבא בבית בלא הבהמה פן יחשדוהו שלא יאמרו לא קנה הבהמה ותפש המעות טרח הרבה והלך בלילה עד שנמצאה הבהמה בין עדר שברחה שם והביא הבהמה ונשחטה ונתנלגל לאחר שנמלח הבשר שאכלו הכלב, והנשאר בישל בקדרה ובא הכלב ולקח הבשר מן הקדירה חם ושיבר הקדירה ואכל הבשר ואמר החכם שלא על חנם נעשה ואמרו לו מה שנעשה, ואמר ברוך המקום שמנעני מלאכול המאכל שבסכנה בא לביתי.

א) כעין זה להלן סי׳ תתתשכ״א.

קמו. (א) צ״ל משיב. (ב) צ״ל ביו״ד. (ג) מכאן עד וירמיה יש למחוק כי אין לו מובן ואולי כונתו כי הכתיב ביו״ד והקרי בוי״ו לרמז שלא ימות „דוד״ עד שיפרע ממנו מנבל. (ד) בבא קמא צ״ג א׳.

קמז. (א) עיין שבת קמ״ט ב׳. (ב) כונתו ע׳ מה שאמרו: אין בן דוד בא עד שיכלו הנשמות שבגוף יבמות ס״ב ב׳ ע״ז ה׳.

קמח. (א) צ״ל מי שמפחיד בלילה את האדם עונו הוא אע״פ כו׳.

קמט. (א) צ״ל הדם האנשים ההולכים בנפשותם ולא אבה לשתותם. (ב) מכאן עד סוף הסימן הלשון מגומגם וקשה לתקן.

קנב. הרי יהודים שהולכים למלחמה ונהרג אחד מאוהביו אין להגיד בתוך המלחמה פן ירך לבבו ויהרגוהו, שהרי(א) דוד ואבישי אמרו לפלשתי כבר מתה אמך והרגוהו(ב) ואם כותב מזוזה או תפילין אל יאמר לו שום אדם דבר פן יעזוב מלאכת ה׳ או לא יכתוב יפה אלא מי שבא לעשות עבירה מגידים לו בשורה רעה שנא׳ (ב)(ישעיה ג יא) אמרו לרשע רע(ג) ומסעדים לב הצדיקים אם הולכים לדרך או למלחמה אם מבקשים עליו לטובה כמו(ד) שאול לדוד ויהונתן לדוד אמר (ש״א כ כב) לך כי שלחך ה׳, ואין לבשר כזבים שנא׳ (תהלים מה ה) צלה רכב על דבר אמת וענוה צדק.

קנג. לאחד תפש חולי של קרירות, ושאלו לחכם, אמרו אחד רוצה לרפאו שרוצה לומר לחולה שמת אוהבו וירפא ממנו חולי הקרירות, אמר החכם (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק(א), אין משיבין על הקלקלה, אבל במקום סכנת נפש כגון(ב) אחד יצאו לו בני מעיו(ג) לזוונן עשה לו אחד באחוזת עינים שהיה נראה לו שהיה שוחט את בניו ונאנח עד שמשך באנחה את בני מעיים אליו, וכשהיו מיושבים בטוב תפר את בטנו ונתרפא.

קנד. ויאמר אליו אלישע לך אמר לא היה תחיה, (מ״ב ח י) לו קרי לא כתיב, לומר שאמר לאחרים שלא יאמרו הנביא שקר דבר אבל לעצמו אמר חיה תחיה כמו שכתוב למטה (שם שם יד) ויאמר אמר לי היה תחיה, הרי רופא אומן שיודע לראות בשתן או בשאר דברים אם ימות החולה אם אומר לו החולה אל תכחד ממני כלום אתה עושה אלא כדי [שלא] תטרף דעתי והלא אני שמח יותר שאו״ע האמת אם הוא אינו חפץ בחיים שסובל ייסורין גדולים או שהוא זקן מאד יאמר לו האמת או אם החולה צריך לצוות מילי דשמיא לומר לו אין לך להתפחד מכל מקום תצוה(א) ואם יראה שאינו רוצה שידע שלא יהיה יודיע לו שנא׳ (שם שם כ א) [צו] לביתך כי מת אתה ולא תחיה, ואומר (דברים לא יד) הן קרבו ימיך למות וגו׳, וכי לא ידע משה והלא בשנת הארבעים היה אלא שלא יחשוב נתבטל הגזירה [דף כה] ועוד כיון שקרבו ימיו של אדם למות יצוו על עניני שמים פן ימות פתאם וכתיב (מלכים א ב א) ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר.

קנה. א) (א) לעולם יתפלל אדם שלא תבוא תקלה על ידו, כגון(ב) המלך אסא כרה בור ברמה(ג) ומילהו ישמעאל חללים לפי שחטא(ד) שפשעו על גוים נילגלו זה על ידו.

קנו. אדם שזה שהולך על ידו הוא גבור ויהודי ובוטח בכחו ומצא גוי ונלחם עמו והרג את הגוי והיה בעיר ואמרו לו ליהודי צא מן העיר כי אותו גוי חפץ להורגך או אותו יהודי ואותו היה בוטח בכחו ולא חשש ואח״כ נהרג הרי כל מה שנעשה להם רעה על ידו תולין על זה כאילו בידים עשה, הלאב) דוד היה יכול להרוג את שאול כשהיה ישן במעגל והיה אומר(א) אע״פ שאמרה תורה הבא להורגך השכם והורגו כיון שיש תקלה לאחרים שאם אהרוג את שאול הרי תקלה לכל

א) מ״ס. ב) מ״ס.

קנב. (א) סנהדרין צ״ח א׳. (ב) אולי צ״ל אמרו צדיק כי טוב וגו׳ אוי לרשע רע. (ג) יעוין סוטה מ״ב ב׳. (ד) שמואל א׳ י״ז ל״ז.

קנג. (א) מגילה ט״ו א׳. (ב) חולין נ״ו ב׳. (ג) צ״ל לחוץ.

קנד. (א) אולי צ״ל ואם אינו רואה שרוצה שידע שלא יחיה יודיע לו.

קנה (א) ברכות כ״ח ב׳: בכניסתי אני מתפלל שלא יארע תקלה על ידי. (ב) ירמיה מ״א ט׳. (ג) צ״ל ומילאהו. (ד) צ״ל שנשען על גוים כמ״ש מ״א ט״ו י״ח.

קנו. (א) ברכות ס״ב ב׳ יעו״ש.

שונאי ישראל שיאספו עליהם גוים(ב) מרדכי שעשה ולא זע ולא קם ממנו אמר בלבו אם אשתחוה לו הכל ישתחוו לע"ז מוטב שיהרגני ואל תבא תקלה על ידי.

קנז. דע לך כי לא לפי חומר הפורענות תוכל לידע מצות עונשן ושכרן שהרי חילול שבת בסקילה ומקצת עריות בחנק ובכרת אע"פ שמחלל שבת בעבור פיקוח נפש מותר אינו יכול לעשות [כן] באיסור עריות וברציחה שאינו בסקילה לכך אל תאמר זו יקרה וחביבה מזו, וכתב (משלי ל ה) כל אמרת(א) ה' צרופה, וראה היאך החמירו בעריות, כי אמרו(ב) אסור לדבר לאשה אפילו על ידי אחרים, ואמרו(ג) באותו שעלה טינא בלבו, אמרו חכמים ימות(ד) ואל תייחד עמו(ה), ואפי' היא פנוייה לפי שיצרו אחר נשים אם יתירו יבא לפרצה גדולה, יחשוב אדם כי שלמה החכם נכשל בחכמתו לכך לא יאמר החכם איני צריך לקיים הסייג כי יצרי אי איפשו לעשות עבירה, שלמה נכשל באומרו כן וכתיב (משלי ג ה) ואל בינתך אל תשען יחשוב אדם הנה אדם חטא בעץ הדעת וגרם שמת הוא וכל הדורות וגם יחשוב שאם יחטא ילכדו אחרים עמו על עונו וכן הוא אומר (יהושע כב כ) והוא איש אחד לא גוע בעונו, ואומר (במדבר לב טו) ושחתם לכל העם הזה, ונפרעים מן הגורם כאילו הורגו בידו שנאמר (ישעיה יד כ) כי ארצך שחת עמך הרגת שגרם ארצו ליחרב, ועוד כתיב (יחזקאל כא ל) ואתה חלל רשע, לאחר שהוא חלל הוא רשע שאם גרם בעונו שמתים אחרים אפי' לאחר מיתתך הרי מעלים עליו כאילו חי וממיתם ועוד אם החטיא ומת מעלין עליו כאילו חי ומחטיא.

קנח. כתיב (ש"א כב כב) אנכי סבתי בכל נפש בית אביך, כל מי שעל ידו נהרגין בני אדם מעלין עליו כאילו הרגן וצריך לחשוב לאדם שיענה את עצמו כאילו הוא בידו הרגו, וכן אם גורם הפסד שעושה עולה לגוי ויתפוש יהודי(א) והרי זה גורם שעשה עולה(א), ויותר עון ההורג בחור שראוי להוליד ממי שהורג זקן וזקנה וסרים שאינו מוליד(ב), ויותר עון מי שהורג מי שמזכה את הרבים, כי רבו קודם לאביו לפדותו שמביאו לעולם הבא, ודע כל האומר לראובן שמעון עשה לך כך, ונתכוון שיהרג ראובן לשמעון אע"פ שלא שמע לו מעלין עליו כאילו נהרג על פיו(ג), לפי שבדבר תלוי כיוצא עדים והוכחשו.

קנט.(ב) **אחד** היה לו שני מניקות גויות בביתו והיו עושות ביניהן מחלוקת אמרו לו למה אתה גורם מחלוקת בביתך אמר אם היו באהבה יחדיו שמא יגנבו לי, אבל עתה אחת יראה מחברתה, אמרו לו עליך נאמר (דברים כב ח) ולא תשים דמים בביתך וכתיב (משלי ג ה) ואל בינתך אל תשען, שאתה גורם שמא זאת תמית את הוולד שאותה מנקת מניקה, או זאת ילד של זאת מניקת ואתה פשעת בהם ומעלה עליך כאילו בידך עשית [ע"ב] ונתתה חרב בידם, ומניין שהגורם כאילו נותן חרב בידם שנאמר (שמות ה כא) ירא ה' עליכם וישפוט [וגו'] לתת חרב בידם להרגנו.

א) עיין לקמן סי' תתקל"ח. ב) תרע"ב.

(ב) נראה שצ"ל וכן מצינו במרדכי, מרדכי כו'.

קנז. (א) צ"ל אלות. (ב) קדושין ע' ב' ותוס' שם ד"ה אין ובבא מציעא פ"ז א' ותוד"ה ע"י יעו"ש. (ג) סנהדרין ע"ה א'. (ד) לפנינו ימות ואל תבעל לו אבל יחוד לא נזכר שם. (ה) שם: וחד אמר פנויה היתה כו'.

קנח. (א) יעוין חו"מ סי' קכ"ח ס"ב ברמ"א שכתב: אם קצתן עשו שלא כהוגן והעליל השר עליהם אין אחרים צריכין לתת לזה. (ב) עיין לקמן סימן רנ"ב. (ג) הלשון מגומגם ואולי צ"ל לפי שבדבור תלוי, כמביא עדים והוזמו ר"ל אע"פ שמי שהעידו עליו לא נהרג שאם נהרג אז העדים פטורים דדרשינן כאשר זמם ולא כאשר עשה אבל אם עדיין לא נהרג אז העדים נהרגים ואע"פ שרק על דבורם הוא שרצו להרוג בעדותם.

קס. לא תשים דמים בביתך (דברים כב ח), מכשול לא נאמר אלא דמים, אם יפול אע״פ שלא ימות מעלה עליו הכתוב כאילו שפך דמים לא יניח אדם בביתו כלי מלא מים לפי שדרכן של ילדים להסתכל במים דמותם ושמא ישחה ויפול בהם ואפי׳ אם ינצל מנקין לו מזכיותיו ומעלין עליו כאילו חנק אדם, ולא יכנים אדם אצלו בני אדם שהם בעלי קטטה וכן בני אדם המענישים ומקללים שלא(א) יכנים זה את זה, ולא יקלל ולא יעניש איש לחבירו, נאמר דמים ולא אמר דם אלא דמים דם הנופל ודם זרעו, אם יפול וקם ויפול פעם אחרת, וגם רבים אחרים או הוא, וחייב משום (בראשית ט ה) את דמכם לנפשתיכם אדרש ולא תשים דמים בביתך ולא תגרום שיהו דמים (משלי יז יג) משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו(ב) וכתיב (ש״ב יב ט י) אותו הרגת בחרב בני עמון ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם.

קסא.א) לפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט יד), שלא ירחץ אדם שהוא מוכה שחין במים ואחר כך ירחץ אחר נמצא האחרון יהיה לו שחין, לכך יודיענו (שם שם יח) ואהבת לרעך כמוך (שם שם טז) לא תעמוד על דם רעך.

קסב.ב) כתיב (שם שם) ולא תעמוד על דם רעך, אבל אם הרבה מתלחמים עליו אל ישליך עצמו בסכנה, ואל יעשה פשיעה בגופו ואם אדם טובע בנהר והוא כבד, אל יעזור לו שמא יטבע עמו.

קסג.ג) ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש (בראשית ט ה), אם מת אדם בפשעו או מתקוטט עד שהורגין אותו עתיד ליתן את הדין שנרם לו מיתה, ואם הלך במקום סכנה כגון על קרח ונפל ומת או חורבה רעועה, וכן המתקוטט את האדם ואותו שכנגדו אלם או רוצח ומגזם לו וזה מחרפו ומכעיסו כל אלו עתידין ליתן את הדין שגרמו מיתה לעצמם(א), והמתקוטט עם מי שהשעה משחקת לו או המתקוטט עם מכשפים או מכשפות ועם מענישים ונענשים על ידם ובני אדם שהם מעט ונלחמים עם גבורים ומרובים(ב) יכול אף כמו שצוו רב ושמואל על דבר רב אדא בר אהבה שאותו שהיה בעל ז׳ ראשים נפלו ת״ל ואך את דמכם לנפשתיכם חלק, כיון שידעו רב ושמואל שזכותו של רב אדא בר אהבה מרובה(ג) ולא קבלו, אמרו מוטב שיכנס ולא יפול החורבה(ד) ואעפ״כ הוא כעס.

קסד.ד) כשם שחייב אדם על נזקי חבירו כך הוא חייב על נזקי עצמו, הוא עצמו שרק(א) וטש בפניו כנגד חבירו מתלש בשערו מקרע את כסותו משבר את כליו מפזר את מעותיו בחמתו פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים שנא׳ ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש.

קסה.ה) אדם שבאו עליו חומסים וגוזלים וחפצים לקחת הממון מידו והוא יכול לברוח והוא יודע בבירור שאינו יודע כנגדם להלחם ואומר כיון שלוקחים אותו ממון למה לו חיים או גואל הדם שרודף אחר הרוצח גבור ממנו ונהרג עוברים

א) חלע״ג. ב) חלע״ד. ג) חלע״ה. ד) חלע״ו. ה) חלע״ז.

קס. (א) צ״ל יכו. (ב) יעיין קדושין מ״ג א׳.

קסג. (א) ברכות ז׳ ב׳: אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו. (ב) צריך תיקון וכצ״ל יכול אף כמו שצוה אביי על רב אחא בר יעקב שלא יקבלו אותו ועי״ז אותו שהוא בעל ז׳ ראשים נפלו לו (קדושין כ״ט ב׳) ורב ושמואל ורב הונא ע״ד רב אדא בר אהבה (תענית כ׳ ב׳) ת״ל ואך את דמכם לנפשותיכם חלק. (ג) שתי תבות אלו יש למחוק. (ד) ר״ל רב אדא בר אהבה כעס כמו שמבואר בתענית שם.

קסד. (א) בדפוסים החדשים הגיהו שצ״ל ושרט אבל לא נכונה הגהתם כי כל הסימן הזה הוא תוספתא מפורשת בבא קמא פרק ט׳ כן יתר הגהותיהם בסימן זה אינם נכונים כמבואר למעיין שם.

על אך את דמכם לנפשתיכם אדרש וכן המוסר עצמו בבית כשנפלה עליו דליקה להציל ממונו והאש מלהטת.

קסו. לא יראה אדם את גבורתו במקום סכנה, שאם יש גבור מזויין וחרב שלופה בידו לא יאמר גבור שבישראל ארד אליו בשבט או באגרופי שאם יהרג דמו בראשו ועבר על ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש ואם תאמר(א) בנייהו ירד בשבט וגזל החנית(ב) כי כהן היה או נזיר, כי הנזיר לא היה נושא חרב עליו ולא הולך במלחמה שהרי שמשון לא נלחם בחרב, ולמה צוהו להיות נזיר כדי שידעו כי לא יגבר איש בחרב ובחנית כי לה׳ המלחמה, שאם היה הורג בחרב או ברומח(ג) הרי היה מיד טמא אם הדם יורד עמו, וכדי שידעו שאם היו צדיקים היו ראויים שיהיו גבורים [דף כו] כשמשון.

קסז. כתיב (נחמיה ד ח) וארא ואקום ואומר אל החרים ואל הסגנים ואל יתר העם אל תיראו מפניהם את ה׳ הגדול והנורא זכרו והלחמו על אחיכם בניכם ובנותיכם נשיכם ובתיכם, הרי שילחם אדם בשביל אחד מה׳ דברים ישים נפשו בכפו אבל אם באים עשרה על אחד או גבור מזויין כנגד אחד שאינו מזויין לא ילחם, ואם תאמר דוד כנגד גלית הפלשתי כי נמשח למלך ועדיין לא מלך וידע שלא יהרג, ויהונתן ונושא כליו מפני שהיו נלחמים בשביל כל ישר׳ ולא בפרהסיא אלא(א) ממיתום כדי לפזרם ויצאו ישר׳ מן המחבואים אשר היו חבואים שם וירדפו אחרי פלשתים בכל הארץ.

קסח.א) (א) מי שחייב סקילה לא ילך במקום חיות ולא על גגות פן יפול, ומי שחוטא שחייב בדבר שיש בו אפילו בשגגה חנק לא ירחץ בנהר ולא ירגיל עצמו בספינה וכן מכל דבר יזהר מכיוצא בו.

קסט.ב) **בני** אדם שעומדים בים ועמדה עליהם רוח סערה לשבר הספינה או להטבע בים ושאר ספינות עוברות בשלום בידוע שיש בספינה מי שחייב ורשאין להפיל גורלות על מי יפול הגורל, שלשה פעמים זה אחר זה רשאים להפילו בים ומתפללים שלא יפול על הזכאי אלא על החייב שנאמר (ש״א יד מא) ה׳ אלהי ישראל הבה תמים, וכתיב (יונה א ז) ויפל הגורל על יונה, וכתיב (שם שם יב) שאוני והטילני אל הים ולמה לא אמרו ליונה תשליך עצמך אל הים אלא לא רצה להשליך את עצמו ועוד גוים היו בספינה מוטב שישליכוהו הם, ואם יש שם כלי כגון עריבה קטנה אל ישליכוהו לים אלא יתנוהו שם באותו כלי ואם ינצל ינצל, וכן צריך לומר קודם שנכנסים לים אם יבא רוח סערה(א) מי שחטא בדבר שיש בו סקילה אפילו בשגגה שיפילו גורלות, ועל שיפול להטילו לים.

קע. אדם שרואה חבורת בני אדם בדרך ורואה שמתייעצים להרוג את אחד והוא אינו יכול לעזור לו,(א) הוא יכול לומר להם תחתכו לו אבר אחד והמת אל תמיתוהו כדי שינצל בחיים, שנאמר (בראשית לז כו) לכו ונמכרנו לישמעאלים, יהודה שמע שאחיו אמרו ונהרגנהו, וראובן אמר (שם שם כא) לא נכנו נפש, אלא נכנו שיוכל לחיות

א) סכע״ח ב) סכע״ט.

קסו. (א) שמואל ב׳ כ״ג כ״א. (ב) ש״ב ח׳ י״ח. (ג) חולין ג׳ א׳: חרב הרי הוא כחלל, אבל יש להעיר שהרי שמשון היה מטמא עצמו למתים נזיר ד׳ ב׳, ובבניהו כתיב שמואל ב׳ כ״ג כ״א ויהרגהו בחניתו ולפי דברי רבנו איך הרגו בחניתו וצ״ע.

קסז. (א) צ״ל היו ממיתים.

קסח. (א) מזה שאמרו בכתובות כ״ט ב׳: מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג, ומי שנתחייב חנק או טובע בנהר.

קסט. (א) צ״ל שיפילו גורלות ויפול הגורל על מי שחטא בדבר שיש בו סקילה אפילו בשגגה שיטילוהו בים, ומ״ש רבנו סקילה בשביל שמשליכין אותו לים.

קע. (א) מקור דבריו סנהדרין נ״ז א׳: הרודף אחרי חבירו להורגו ויכול להצילו באחד מאבריו

ולא קבלו ממנו אלא אמרו (שם שם) ונשליכהו באחד הבורות(ב) כשהוא מת, כי אמרו אם נכנו ולא נמיתנו מה יאמר יעקב והוא השיב (שם שם כב) אל תשפכו דם אלא חי נשליכנו אל הבור הזה וימות ברעב ואמרו א״כ נקשור אותו ונשליך אמר ויד אל תשלחו בו הרי מת בידנו ויראו אורחת ישמעאלים ויאמרו מקצתם נהרגהו פן יצעק כשומעו ישמעאלים, והוצרך לומר (שם שם כו) מה בצע כי נהרג את אחינו וצריכים אנו לומר לא הרגנוהו וכיסינו את דמו וכתיב (שם ד יא) ארור [אתה מן] האדמה אשר פצתה את פיה ותהיה הארץ ארורה ומיד ידע יעקב, ועוד הרי צריכין אנו להיות נדים ונעים בארץ, ואם תאמר נחנק אותו או נמיתנו ברעב או במים לכך נאמר וידינו אל תהי בו כי אמרו במה נהרגהו ואין הארץ מקוללת לכך אמר כי אחינו בשרינו הוא ויותר עון הוא ולפוטרו אי איפשר שיגיד לאביו נמכרנו וישבע שלא יגיד ולא ישלח לאביו ולא יברח ממצרים ואם תאמר ישיבוהו לאביו, וישביעוהו שלא יכעיסם אין יכולים לסבול שיעקב אוהבו יותר מהם. ומן הנביאים דכתיב (יחזקאל מג ג) וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה [וגו׳] בבאי לשחת את העיר וכי תעלה על דעתך שיחזקאל משחית אלא היה רואה שהמלאכים באו להשחית שנאמר (שם ט ה ו) ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו אל תחוס עינכם ואל תחמלו זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית. (שם שם ח) ויהי כהכותם ונאשאר אני כתוב בשני אלפי״ן כשהיה יחזקאל רואה שהם באים להכות הנשאר והמשובח, ואומר (ג) הנא שאר תנוח נא, הנא שאר, תניח שאר אני אכה והיה מכה אבר אחד או חולי או הבורה שבזה פודהו מן המות כמו שכתוב בספר הכבוד, ובכתובים (איוב לג כד) פדעהו מרדת שחת לשון פידעא פצע, ויאמר מצאתי כופר.

קעא.[א] [ע״ב] אחד נולד עם שיניים וזנב, אמרו אנשים לבסוף יאכל את בני אדם מוטב להמיתו, אמר להם חכם אחד תסירו לו שיניו שלפניו והזנב תחתכו עד שיהיה גופו שוה כאחד משאר אנשים ולא יוכל להזיק.

קעב.[ב] נשים היו חשודות על שאוכלות ילדים אמרו מקצת התלמידים(א) בן סורר ומורה כיון שעתיד להרוג את הנפש הורגים אותו כך אלה, אמר להם החכם אין ישראל על אדמתם(ב) ויש נשים שעל כרחם עושים ויש שמכשפות אלא זאת עשו תכריזו כשתהיינה בבית הכנסת אף החשודות שם שידעו אם ינזק אחד מן הילדים ישחיזו שיניהם באבנים המקיפות את הבאר והחייבות ימותו באותה שעה, וכתיב (יחזקאל יג כא) והצלתי את עמי מידכן, ולא יהיו [עוד] בידכן למצדה. (ג) כתיב[ג] (מ״ב יא א) ותאבד את כל זרע הממלכה.

קעג.[ג] אחת רצתה בעל לקחת, ואמר האיש כיון שיש לה רוב בנים איני רוצה לקחתה, לקחה ידי בניה ושמתה על יד [אותם] שמתו וקראו אחריהן ומתו כגון זאת מי שהיה יכול באותו עניין לעשות לה קודם היה מציל את בניה כשעשתה לאחר[ד] וכתיב (ירמיה מו טז) ויאמר גדליהו בן אחיקם אל יוחנן בן קרח אל תעשה, אל תעש כתיב (א) אם תוכל בשם להמית בלא חרב וזהו אל תעשה זה (שם כב כד) אך יד אחיקם היתה את ירמיהו אך מיעוט אמר אם יעשה פעם אחרת ולא דבר על אוריה ונכשל שנהרג גדליה בנו, אך מיעוט נער בו שאם תעשה פעם אחרת אין להצילך ונתכוון לטובה.

א) קפ״ו. ב) תר״פ. ג) תרפ״א. ד) ע״כ סי׳ תרפ״א.

ולא הציל נהרג עליו. (ב) צ״ל כדי שימות. (ג) צ״ל ונאשאר תניח נא תניח שאר כו׳ נראה שדרש א׳ כמו חי״ת בחלוף אחה״ע.

קעב. (א) סנהדרין ע׳ א׳. (ב) צ״ל לדון דיני נפשות. (ג) מכאן עד הממלכה צ״ל בתחלת סי׳ קע״ג.

קעג. (א) דריש הה״א כמו השם.

קעד.[א] תינוק אחד היה בוכה בלילה והרגישו וידעו שאשה יהודית עשתה לו, ואמרה אם התינוק לחכם הנה בני בוכה שאשה אחת כשפה אותו ואני יודעת לרפאותו שלא יבכה ויחזור החולי על אותו הילד שיהיה לה תחילה. אמר לה אם אמו חטאה הילד לא חטא.

קעה. ויצא הראשון אדמוני (בראשית כה כה)(א) מלמד שנגזר לו להיות רוצח וכן בדוד כתיב (שמואל א טז יב) אדמוני, וביקש רחמים שירצח האומות. רוצח צריך להיות נע ונד בארץ ה' שנים כנגד ה' נע ונד, נע ונד, נע ונד נוד, ד"א ג' שנים (שם ד יב) נע ונד תהיה בארץ, וכת' (שם שם יד) והייתי נע ונד בארץ וכתי' (שם שם טז) וישב בארץ נוד, וכתיב (ש"ב כא א) ויהי רעב בימי דוד שלש שנים וכתיב (שם שם) אל שאול ואל בית הדמים ואומר (שם שם יג לד) ויברח אבשלום כנגד נע ונד תהיה בארץ שנה אחת, (שם שם לז) ואבשלום ברח שנה שנייה במקום אחר כנגד והייתי נע ונד בארץ, ואבשלום ברח שנה שנייה במקום אחר כנגד בארץ נוד. ולמאן דאמר ה' שנים הרי כת' (שם שם יד כח) וישב אבשלום בירושלים שנתים ימים ופני המלך לא ראה. ואם יש לאדם אשה ובנים אע"פ שהם קטנים יגלה כגון בזמן הזה.

קעו. ומעשה באחד שהרג את הנפש והיה מספיק מזונות ליורשים ולא היה גולה, אמר כי יודע אני שאם אגלה בין הגוים אחלל שבת ותיקן לו ברזל וחגר גופו שהיה מעונה מאד בו בייסורין ובתעניות שאמרו יותר שקול זה העוני מעוני גלות כפליים והכל עשה כדי שלא יאכל לחם של גוים ולא יחלל שבת.[ב] הרוצח(א) לא ישא אשת הנרצח(ב) ומי שאוהב אשה מאד לא יקח בתה או אמה לפי שמצויה לו שמא יחטא בה וכל כיוצא בזה.

קעז. לנום שמה רוצח, מכה נפש בשגג"ה בבל"י דע"ת והי"ו לכ"ם (יהושע כ ג) רמז בסופי תיבות היתו"ם, למקל"ט מגוא"ל הד"ם סופי תיבות להיפך מל"ט, אם הרג האב מלט יתום, יתומיו כדי שלא יהו נפרעין מהרה ממנו כי יש אדם שאינו חי אלא בשביל אחרים שנהנים ממנו.

קעח. אחד היה רופא והיה לשונאו בת ואותו שונאו היה חייב לו ממון הרבה [דף כז] וכשהיה קורא אותו לבית דין היה אומר תשבע וטול או אני אשבע ולא אתן ולא רצה הרופא לישבע, פעם אחת חלתה בתו של שונאו ובקשו לרופא לעשות רפואה לאותה הבת אמר הרופא לחכם איני יודע אם אני אומר לא אזקק לכם עד שתתנו לי מה שאתם חייבים לי עתה יתנו לי הכל, אמר לו אם כן מה זכות יהיה לך הרי כאילו שכירות קבלת ושמא לא יתנו לך וכת' (ויקרא יט טז) לא תעמד על דם רעך ואתה יכול להצילה מן המות אם לא תרפא כאילו הרגת אותה אמר הרופא שמעתי שאם היא תמות יעלילו עלי שהרגתי אותה בכשפים או פשעתי בה, אמר החכם תגיד לי הרפואה ואני אעשה או לאחד מקרוביה אמור לעשות אם תהיה מועיל אז אומר שאתה עשית והקב"ה שלח לה רפואה על ידך ואם לאו אחריש.

קעט. תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך (ישעיה מא יב) תבקש רחמים על מי שהוא בריב עמך ותבקש שישיבם למוטב ולא תמצאם להשתדל לראותם בשעת קלקלתם אע"פ שאינך מתכוין לבושתו ולרעתו והוא חושדך שאתה באת לרעתו ולשמוח ביום אידו וכתיב (מ"א כא כ) המצאתני אויבי שמח ברעתי, אנשי מצותיך כתי' (א).

א) תרפ"ג. ב) בסי' קפ"ז וכן סי' קע"ז שם.

קעה. (א) ב"ר פרשה ס"ג: הוא אדמוני נתיירא ואמר אף זה שופך דמים כעשו.
קעו. (א) יבמות כ"ה א'. (ב) כפול לעיל סימן ס"ט.
קעט. (א) נראה שיש כאן חסרון.

קפ.[א] הרואה בחלום מתקן בצק למצות ורואה הצתת אש בתנור למחר יעשה מחלוקת עם שום אדם ויבקש רחמים שיהא לשם שמים ושלא יחטא במריבה.

קפא.[ב] כתיב (משלי כח יז) אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו, אם בורח רוצה אליך אל תקבלהו בין יהודי בין גוי כמעשה דר' טרפון בנידה (א) אם[ג] יברחו רשעים וחטאים אצלך להסות בצל כנפיך אל תהי עליהם מגן שאם תקבלם יהפך הדבר שיהו לך לסטן או לזרעך כי כאשר יבא רשע בעיר אם תוכל למחות בידו אל תתנהו לבא בעיר וכל שכן בביתך שאם תקבלהו הוא או זרעו יהיה לך או לזרעך לשיכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם שגרמת רעות לעיר שדר בה וכת' (תהלים קכה ג) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם[ד] (ב) ואל תחמול על מי שאינו חומל כי כל חומל על אכזריים או מקבלם הקב"ה ימסרנו בידם שנאמר (מ"א כ מב) והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו, וכת' (דברים יג ט) ולא תחמול ולא תכסה עליו ובזה נענש שאול באגג. ואם צדיק שבא לעיר לדור ומונעו לשבת או אינו מסייעו יתגלגל הדבר שהוא או זרעו לא יהיה באותה העיר וזה ישב שם או זרעו.

קפב.[ה] אם יש לאדם בנים ואחד מהם זולל וסובא אל יעקור את עצמו ואת בניו בשביל האחד ולבסוף יצא לתרבות רעה לכך מוטב לו שקודם יעשה כאילו לא היה בנו מעולם ואל יעשה לו רעה ולבניו בשביל האחד.

קפג.[ו] לאחד נשתמד בנו והלך בין הגוים ועשה כמעשה הגוים היו אביו ואמו עסוקים להוציאו ולהביאו בביתם ולנדור לו ממון שישוב, אמר להם החכם חדלו לכם פן תתחרטו ויעשה יותר ברע כי שמעתי שרוצה לתת עצה רעה ולהסית ולהדיח את אחיו ואת אחיותיו ללכת בין הגוים, ועוד הוא אומר כשהיה יהודי היה משליך בקדירה בשר נבילה מוטב שתעזובהו בין הגוים ולא יחטיא אחרים ולא יחטיא את כל בני הברית דברים האסורים (הושע ד יז) חבור עצבים אפרים הנח לו מוטב מלקרבו ויחבר אחרים אל עצבים.

קפד.[ז] ואם לחכם תלמידים ואחד עוסק לקנטר את הרב ואת חביריו מוטב לגרש האחד לתקנת הטובים שנאמר (משלי כב יוד) גרש לץ ויצא מדון, וכן לעניין עבדים ושפחות אע"פ שאינו גונב לו ואינו מקנטר אותו אלא אותם שבבית ומבקשים נקמה על אותם שיש בידו למחות ואינו מוחה או בידו לגרש אבל במינקת לא יוכל לגרש (א) כשהתינוק מכיר את מניקתו.

קפה.[ז] ואם יש לו לאדם בנים ואחד מהם [ע"ב] בעל מחלוקת או שירא פן יחטיא אחיו מוטב שידחה את הרשע בשתי ידים, ואל תאמר והרי אמרו (א) תהא שמאל דוחה וימין מקרב במקום שחב לאחרים יותר יבא לרעה אם לא ירחקוהו שהרי דוד לפי שקרב את אבשלום הרי כמה נפשות נהרגו בשבילו, לכך אל יניח אדם אף לבנו שלא יבא לידי מכשול.

קפו. אחזיהו עבד את הבעל (א) וכששלח לאלהי עקרון הקפיד אלא זה היה חילול השם לעיני הגוים וכן אומר (יחזקאל לו כג) וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים, וכתיב (שם שם כב) לא למענכם אני עושה [וגו'] כי אם לשם קדשי אשר

א) תכפ"ג. ב) תכפ"ד. ג) תכפ"ה. ד) ע"כ. ה) תכפ"ו. ו) קפ"ח. ז) קפ"ע.

קפא. (א) ס"א א'. (ב) כעין זה לעיל סימן ב'.
קפד. (א) כתובות ס' א': כל זמן שמכירה.
קפה. (א) סוטה מ"ז א'.
קפו (א) מלכים ב' א' ג'.

חללתם בגוים. אם יש איש או אשה שעושים עבירה בגלוי ואף לגוים נודע ויראים הקהל שאם יגרשום חוץ לעיר שמא ישתמדו מוטב שיגרשו מן העיר שלא יתחלל שם שמים לעיני הגוים. וכל הגזירות בשביל חילול השם שבין הגוים ועוד למה אמר (מ"ב א ג) המבלי אין אלהים והלא עובד הבעל היה אלא כי אמר אמרו נביאי עקרון שיעבוד לאלהיהם ויחיה ויתן להם נדרים ויאמרו שאר ישראל כיון שאלהי עקרון מחיה ממשות יש בו לכך הקפיד עליו. תדע שכן הוא שהרי בן הדד אמר (שם שם ח ט) האחיה מחלי זה ובנדרים כתיב (תהלים קלב ב ג) נדר לאביר יעקב. אם אעלה. וכן חנה (ש"א א יא) ותדור נדר ותאמר אם ראה תראה בעני אמתך.

קפז. אף על פי שכתיב (משלי כד יז) בנפול אויבך אל תשמח אם הוא רכיל ומחטיא את הרבים ומזיק לרבים עליהם ועל כל שמורידין אותם (א) נאמר (שם יא י) ובאבוד רשעים רנה. (תהלים נח יא) ישמח צדיק כי חזה נקם.

קפח.[א] עם הארץ קורעו כדג ומגבו. כגון רשע שרודף אחר חבירו להורגו ביום הכפורים שחל להיות ביום השבת אל יאמר האדם איך אחלל שבת ויום הכפורים או עם הארץ שבא להלשין למלך לאבד שונאי ישראל כמעשה (ב) דקמצא ובר קמצא.

קפט. ומה שכתב (שם קלט כא) ובמתקוממיך אתקוטט כשיד ישראל תקיפה אבל אם כשיתקוטט ירעו לישראל (א) ושומרי תורה יתגרו בם כשידם על העליונה ולא יתכן שיתקוטט יהודי עם המשומד ושמא אותו משומד ילשין עליהם וילשין על הגרים או יפסיד ליהודים. וכתיב (מ"ב יח לו) והחרישו העם ולא ענו אתו דבר כי מצות המלך היא לאמר לא תענוהו כי אמר צדקיהו כיון שאמר מיכה (מיכה ג יב) ציון שדה תחרש אם יענוהו אם תימסר העיר בידו ירע לרבים על העונייה (ב) ורבשקיה משומד היה ולאחר שהתפלל חזקיהו וישעיהו (משלי כח ד) ושחרי תורה יתגרו בם. ובמתקוממיך אתקוטט. וזהו (מ"ב יט כא כב) בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלים. את מי חרפת.

קץ.[ב] משומד שאמר לציבור תשכירו לי ספר במעות שלי כדי לקרות בו בבית הכנסת לא יקבלו ממנו שמא לאחר זמן יאמר תשיבו לי ספר תורה שלי. ועוד שלא יהא גנאי משפחה של אותו משומד שיש להם בושת כשיאמרו זה ספר תורה של אותו משומד. ואם רוב ישראל נתנו המעות ומיעוטן המשומד ישתתפו אותו עמהם ואם לאחר זמן יכולים המשומדים או יורשיהם שבגוים לומר תחתכו חלקינו ותנו לנו אל ישתתפו אותו עמהם. אבל אם היהודים רבים מן המשומדים ויכולים לסלקם במעות אם ישאלו חלקם אז יקבלו מהם. ופעמים שיש כבוד למשפחה שאומרים אע"פ שהוא משומד לבו לשמים ואז יניחו לתת לו.

קצא.[ג] מי שמחטיא לרבים אין מתפללין עליו שיתרפא. או מי שמונע רבים לעשות זכיות אלא יוכלו להתפלל שלא יעשה יותר וכן מי שמחטיא בשוגג כגון שאין צדיק וחכם ביראת שמים ממנו אצלו אבל אם יש אצלו והוא מזהירו כבר מזיד הוא.

קצב. ואמרו (ירמיה כב ט יוד) על אשר עזבו את ברית ד' אלהיהם וישתחוו לאלהים אחרים ויעבדום. אל תבכו למת ואל תנדו לו בכו בכו להלך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו. סמך אל תבכו למת אצל עובדי עבודה זרה (א) ישראל

[א] תרפ"ז. [ב] תרפ"ח ונכפל להלן סי' תרע"ע. [ג] תרפ"ע.

קפז. (א) צ"ל ולא מעלין (כמו שאמרו ע"ז כ"ו ב'.)

קפח. (א) פסחים מ"ט א'. (ב) גיטין נ"ו א'.

קפט. (א) חסר כאן וצ"ל אז ישתוקו. (ב) סנהדרין ס' א'

קצב. (א) מסכת שמחות פ"ב ה"י, אבל ממה שהביא המרדכי פ"ג ממו"ק משמע כי רבנו גרשום

משומד שמת אין בוכין ואין [דף כ"ח] מספידין עליו, בכו בכו להולך מתורת ד' להיות משומד כי לא ישוב עוד ומת ואם שב ומת בוכים עליו, וכשמשתמד ראוי לבכות כשנאבד הגוף בוכים כשנאבד הגוף והנפש לא כל שכן, ד"א כי לא ישוב עוד. נאמר על המחטיאים לפי שלא ישוב עוד שאין מספיקין בידו לעשות תשובה.

קצג.א) אם נשתמד יהודי מכנין לו שם רע שנאמר (תהלים קטו ח) כמוהם יהיו עשיהם כמו(א) שלע"ז יש לכנות לה שם לגנאי כגון אם היה שמו אברהם יקרא אברם וכן כיוצא בזה ואפילו לצדיק והם תועים אחריו כמו(ב) שמעון כיפה שאומרים פטר חמור, למהב) לא נתגלו בתורה שמות מלאכים פן יעשו אלהות שהרי יום אחד בשנה עושין יום איד לשם מיכאל ומהפאין עליו דברי שקר ולעתיד לבא הוא יקטרג עליהם וכתיב (דניאל יב א) בעת ההיא יעמד מיכאל השר.

קצד.ג) אם הגוים קורין לשום קדישות בשם המלאכים שעשו תועבה לשם מיכאל או לשם גבריאל משנין בית התועבה לגנאי שהרי אמרו (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת(א) שקורין לאב רשע ואם תאמר מפני שהאב פשע שלא הוכיח והלא אפילו לעשו בן יצחק, וזהו שנאמר (דניאל יב א) בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר, נעלם בזה הפסוק חזק בשביל שיכולים לכנות לו שם, והוא שמח על זה כמו שהצדיקים שמחים לקבל בשת ובזיון לכבוד הבורא שנ' (ישעיה נ ו) פני לא הסתרתי מכלמות ורק, ויחזקאל(ב) שגילח זקנו וכן ישעיה(ג) הלך ערום ויחף.

קצה.ד) אם גוים יקראו שום יהודי בשם אלהיו וקדושיו אל ינוח לקרוא שמו כך שהרי כתיב (יחזקאל כח ג) חכם אתה מדניאל, מדנאל כתיב חסר יו"ד לפי(א) שמיחה לנבוכדנצר מלעשותו אלוה ולא מיחה לו מלקרותו בלטשצר בשם אלהיו.

קצו.ה) למה היה דוד מצטער על אבשלום מפני שאילו היה עושה תשובה בימיו לא היה לו כל כך צער אבל לא עשה תשובה, וכשחטא דוד במעשה בת שבע ואוריה נגזר ואמר הרי גרם עוני שיצא אבשלום מעולם הזה ומעולם הבא וירא פן יביאוהו לדין על עונו שגרם, לכךו) כ"ל סמוכים לחטי"ך, (דניאל ד כד) וחטיך בצדקה פרק, כלומר חטי כפול, וכתיב כפלים בכל חטאתיה חטא האב מגלגלין על ידי זרעו לחטוא שנאמר (ישעיה יד כט) משרש נחש יצא צפע ואם למד כפל למד(א), נ"ס סמוכין, אם אדם מן העבירה נ"ס עושין לו נסים, לעולם ינוס אדם מניסים שלא ימעטו לו מזכיותיו ואמר (ב) לאברהם (בראשית טו א) שכרך הרבה מאד, שכרך בעולם הזה, הרבה לימות המשיח, מאד לעולם הבא.

קצז.ו) (א) הפרי מיד הקרן (א) דאמר ר' שמעון בן יוחי אילו היה אברהם לוקח מבראשית עד אלי.

קצח.ז) יש מחטיא בחייו ובמותו ונפרעין ממנו על כולם(א) כי אחד היה מבין תורה

א) קל"א. ב) קל"ב. ג) קל"ג. ד) קל"ד. ה) קל"ה. ו) קל"ו. ז) קל"ז.

התאבל על בנו שהשתמד ומת, ויעויין תולדות רש"י לה' צונץ העתקת ר"ש בלאך ז"ל הערה ל"א.

קצג. (א) ע"ז מ"ו א. (ב) יעוין מחזור וויטרי הוצאת מק"נ ברלין תר"ן סי' ס"ו: שמעון פטר חמור שהוא טעות של רומה, ובסי' שכ"ה כתב: מימות שמעון כיפה שיסד סדר של יוה"כ.

קצד. (א) סנהדרין נ"ב א'. (ב) יחזקאל ה' א'. (ג) ישעיה כ' ב'.

קצה. (א) סנהדרין צ"ג א'.

קצו. (א) ד' תיבות אלי יש למחוק. (ב מדרש רבה בראשית פרשה מ"ד: שכרך מתוקן לעתיד לבא.

קצז. (א) ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג ומדרש רבה שם פל"ח

קצח. (א) כל דברי הסימן הזה מוזכר ברוקח סימן שט"ז ובתשובות מוהרי"ל סי' קי"ח.

ונזרו שמד או ליהרג, ואמר לבני עירו שישתמדו ואחר כך ישובו ליהדות ונשתמד ונשתמדו ואחר כך חזרו לדת יהודים ובשביל כך שנשתמדו והורה להם, זרע זרעו היו משומדים ונפרעים ממנו כאילו החטיא את כולם ושאר דבריו כתובים על ספר הכבוד.

קצט.א) מחשבה שיעץ וגמר בלבו לעשות כגון ע״ז כאילו עשאה שנאמר בזמרי (מ״א טז יח יט) וימת על חטאתיו אשר חטא לעשות הרע בעיני ה׳ ללכת בדרך ירבעם.

ר.א) וגם אלה לחכמים אחד נשתמד ואחר הימים שאל ליהודים הנה רוצה לשוב להיות יהודי ואין לו אלא מעט כסף והגוים מאמינים לו והוא רוצה לקחת מהם ואחר כך לברוח עם הכל להיות יהודי, אמר אחד כיון שאתה רוצה לעשות תשובה אל תקח ואל תגנוב אמר חכם כיון שלא נשתמד אלא בשביל שלא היה לו תאות נפשו מוטב שיקח מן הגוים ויברח ולא יאכל חזיר ולא יחלל שבתות ואם יתפשוהו וימותהו הרי מיתתו כפרה על כל עונותיו [ע״ב] אמר החכם שלישי דעו לכם כי טוב שלא תורו לו ולא תגידו לו מה לעשות כי נגרום להרע הוא מיד יגיד לגוים שהיהודים נתנו עצה על זה ויבא לידי סכנה לכך אל תדברו לו וכן הוה הגיד לגוים וכמעט שהרגו את היהודים ונתנו ממון גדול על זה.

רא.א) ואם יש משומד וידוע לחשובי העיר ולחכמים שבעיר שברצון היה חוזר בתשובה ואם יברח תהא סכנה לאנשי העיר שיאמרו היהודים הבריחוהו אז יוכל לגנוב את דעת הגוים שיאמר רוצה ללכת לשחוק ויקח עליו שתי וערב עד שיצא ממקום מכיריו ויסיר מעליו ולא יהיה התרעומת על היהודים.

רב.ב) אבל יהודי שלא נשתמד לא יקח עליו שתי וערב(א) ולא יתקן עצמו כעין גלח וכומר כדי שלא יכירוהו, אבל ישנה בגדיו(ב) ולא יגלח זקנו.

רג.ב) מעשה היה בשעת השמד לאחד שלבש מלבוש נכרי וברח כסבורים שהוא גוי ושאל צריך אני כפרה על שעטנז אמרו לו כיון שמתחלה חשבת כך היה לך לקנות מלבוש ולתקנו בחוטין שאינן של פשתן וצריך כפרה.

רד.ב) אדם שהולך בשיירה והיו לו שינוי בגדים בלא שעטנז ואם ילך במלבושי יהודים שמא יזיק לאחרים ונמצא גורם רעה לכולם והגורם טובה לרבים כאילו עשאה בידים.

רה.ב) מעשה, בחסיד אחד שהלך בדרך עם חבורה, אמרו לו תלבוש בגד מקטורן כדי שלא יכירו בך אמר מפני שתפור בשעטנז לא אלבש ותפשוהו והוצרכו לפדותו ואותו צדיק טרח עד שפרע כי אמר אני גרמתי כי מי שצריך לילך בדרך צריך שיכין מלבוש בחוטי קנבוס או במשי שלא יהא שעטנז שיהא לו מזומן כשיצא בדרך.

רו.ג) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך (תהלים קיט קכו), אע״פ שאמרה תורה (דברים כב ה) לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה אם צרו אויבים על העיר או אם הולכים בדרך ואם יודעים שהם נשים ישכבום ילכו במלבוש איש ואף בחרב כדי שיהו סבורים שהם אנשים, אם באו עשרים אנשים והנה אין שם אלא עשרה אנשים ויש שם כארבעים נשים יחגרו חרב כדי שיהו סבורים שהם אנשים ולא יזיקום.

א) קנ״ח. ב) קנ״ט. ג) ר׳.

רב. (א) יעוין יו״ד סימן קנ״ז ס״ב. (ב) ר״מ סופר ז״ל בתשובותיו ח״ס חלק או״ח סי׳ קנ״ש כתב בימי גזרת תתנ״ו התירו גדוליהם להמכתתים רגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירום האויבים כי אז כבר גלחו זקניהם הגוים עפ״י מעשה ממלך פולין אחד שהיה סרים, ולפ״ז צ״ל בדברי רבנו ויגלח זקנו.

רז.א) **מעשה** באשה יפה מאד שהלכה עם בעלה בדרך ועשתה לה משער חבירתה זקן ושמה בפנים שלה והרואה אותה היה סבור שהיתה איש ונוצלה, וכגון בחורים שאין להם זקן וילבשו בגדי נשים להנצל או לבוש נכרי להתעות האויבים כגון(א) ר' מאיר אצבעו אחד הכנים בדבר האסור לאכול ואצבעו אחר הכנים בפיו.

רח.ב) **מי** שהחטיא אחרים כגון שהביא בניו בין הגוים או אחיו להשתמד והוא יוצא ואומר שרוצה לשוב אם שלא באונס עשה כגון שלא רצו להרוג אותו והוא הכניס אחרים עמו להשתמד כיון שהוא החטיא אחרים להשתמד אין מקבלים אותו עד שיוציא אותם שהחטיא מן הגוים וכך אומרים לו תוציא תחילה אותם שהחטאתה ואם יאמר איך תדחקוני ללכת בין הגוים אומרים לו אין אנו דוחקים אותך אלא שאתה שואל להורות לך איך יהיו לעונותיך כפרה לא נורה לך עד שתשיב אותם שנאמר (דה"ב לג ט) ויתע מנשה את יהודה וכתיב (שם שם טו) ויסר את אלהי הנכר וכתיב (שם שם טז) ויאמר יהודה לעבוד את ה' אלהי ישראל וכתיב (יחזקאל יח ל לא) נאם ה' אלהים שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם למכשול עון השליכו מעליכם את כל פשעיכם וגו' והשיבו וחיו, שובו אתם והשיבו אותם שהחטאתם, כך יאמרו למשומד שהסית והדיח שישיב אותם שהחטיא אך יקבלוהו ויורוהו איך לעשות דין.

רט.ג) **ומי** שנשתמד וחזר להיות יהודי וקיבל עליו לעשות תשובה כאשר יורוהו החכמים, הרי משעה שקיבל יכולים לשתות יין עמו ולהתפלל אם הוא משלים המניין ובלבד שיעשה כשאר יהודים, שהרי (א) ברגלים נאמנים עמי הארץ על טהרת הקדש.

רי.ד) [דף כ"ט] אם ראיתה יהודי שנשתמד ולא מפני זנות ולא(א) בשביל בליעות, דע כי הוא או אבותיו או אמו עסקו בהשבעות ומעשה שדים וניתן רשות להטעותו ונפרעין מן האב שגרם.

ריא.ה) **כל** שעוסק בהשבעות מלאכים או בהשבעות שדים או בלחישת כשפים לא יהיה סופו טוב ויראה רעות בגופו ובבניו כל ימיו לכך יתרחק אדם מעשות כל אלה ולא בשאילת חלום ולא יעסוק שאחרים יעשו לו ולא בבוקייצא שקורין פלנטיינא, כי לחישה שמשביעין הפלנטיינא אסור וזה (דברים יח יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך ולא בשום דבר כי לבסוף לא תהא לו תקנה כמה עשו וכמה שאלו וכמה נתדלדלו או נשתמדו או נפלו בחולי רע או זרעם, אם יאמר אדם טוב שאעשה שאילת חלום שאדע איזה אשה טובה אקח לעולם לא יצליח, ואין טוב לאדם אלא יתפלל לפני הקב"ה ואם יצא בדרך אל יאמר אשביע מלאכים שישמרוני אלא יתפלל לפני הקב"ה וכמה נביאים נהרגו ולא השביעו בשם הקדש אלא בתפילה עמדו אמרו אם לא ישמע תפילתנו אין אנו ראויים להנצל ולא היו עושין אלא בתפילה.

ריב.ו) **אם** תראה שאדם מתנבא על משיח דע כי הוא עוסק או במעשה כשפים או במעשה שדים או היו משביעים בשם המפורש ובשביל שהיו מטריחים את המלאכים או את הרוחין אומרים לו אל תשיח כך שיגלה לכל העולם ולבסוף יהיה לבשת ולחרפה לכל העולם על שהטריח את המלאכים או השדים ובאותו מקום שום פורענות באה בשביל אותו שהשביע ושדים באים ולומדים לו חשבונות וסודות לבשתו ולבשת

א) ר"א. ב) ר"ב. ג) ר"ג. ד) ר"ד. ה) ר"ה. ו) ר"ו.

רז. (א) עבודה זרה י"ח ב'.
רט. (א) חגיגה כ"ו א'.
רי. (א) סימן זה מובא בתלפיות ענף זנות ושם הנוסחא מפני בלהות.

המאמינים בדבריו א), ונשים היו בארץ כנען שהיו אומרות כל נחמות שבישעיה בגירסא ועמי הארץ היו יודעים בגירסא כל דברי ניחומים וגזירה יהיה על ידם(א) כי אין אדם יודע על ביאת משיח.

ריג.ב) מי שיש לו בנים או חתנים או תלמידים ויש לו ספר שמות אל יניח בביתו פן יעסקו בלי ידיעתו ויעשה גניזה שיגנז במקום שלא ידעו כדי שלא יקחום שמא יעסקו בו בלי ידיעתו ויענשו והוא נענש על שהיה יכול לגונזו ולא גנזו.

ריד.ג) גר שבא להתגייר וכבר קיבל עליו על כל המצות מצות עשה לעשות וכל מצות לא תעשה שלא לעשות ומבקש שימולו אותו ובני העיר יריאים למולו והיה בבית יהודי דר עד שימולו אותו והיה מאכילו נבילות וטריפות כי אמר כל זמן שלא מל ולא טבל הרי הוא כמו נכרי, אמר לו חבירו זהו לענין ישר׳ שמגעו אסור שאם נגע ביינו אסור לשתות אבל כבר קיבל כל המצות עליו איך יתכן להאכילו טריפות.

רטו.ד) (א) אע״פ שאמרו גר שנתגייר כקטן שנולד דמי מכל מקום משלם ואם הרג נפש צריך כפרה ה), כי ידע בגיותו שעון הוא להכות נפש.

רטז.ו) אחד בא לפני חכם אמר לו זוכר אני כשהייתי קטן הייתי גונב לבני אדם וגם הייתי חוטא בשאר חטאים, אמר שמא איני צריך תשובה כי כשהייתי חוטא לא הייתי בן י״ג שנים ויום אחד וכיון שהייתי קטן למה אני צריך תשובה ולשלם אמר לו כל עונות שאתה זוכר וכל אשר גנבתה אתה צריך לשלם שהרי(א) יאשיהו שב מכל עונות שעשה בקטנותו ושילם כל אשר דן שלא כדין שצוה להפסיד ממון שלא כדין בקטנותו, ואם תאמר זהו דין מפני שעל ידי גדולים עשה (ב)ומכל מקום שב, ואמר החכם לו לשלם כל אשר גנב, וכן מי שהיה חכם ואחר כך מטורף מדעתו ואחר זמן נתחכם כל הפסדות שיאמרו לו עדים אע״פ שהיה פטור בבית דין, וכן מי שהיה שיכור כלוט אבל אינו כל כך חייב מכל מקום על ידו נעשה, אבל אם אמרו לו מאוד קטן הייתה כשגנבתה כיון שאינו זוכר בגודלו אינו צריך לשלםז) וגר שנתגייר ובגיותו גזל כשנתגייר ישלם אע״פ שאמרו גר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

ריז. קטן שחילל שבת אינו נהרג וקטן שהורה [ע״ב] לפני רבו חייב מיתה כשמואל לעלי, אלא כשאמרה חנה (ש״א א כז) אל הנער הזה התפללתי, הרי משמים מענישין קטן הואיל ודעתו כגדול(א) כער ואונן ועוד כתיב (משלי כ יא) גם במעלליו יתנכר נער אמר עלי בקטנותו כל שכן כיוסיף דעת יוסיף לחטוא ושמואל לא עשה במזיד ועלי סבר שבמזיד עשה(ב) ור׳ יוחנן העניש ר׳ כהנא, סבור שהיה משחק עליו (שם יג כג) ויש נספה בלא משפט.

ריח.ח) אדם שחשב לטובה ואחר כך העניש תלמיד חכם שכרו כפול, כגון ר׳ יעקב בן קורשאי שאמר מן עוקצים כדי שיעיין רבן שמעון בן גמליאל(א) אעפ״כ העניש ר׳ מאיר, ר׳ יוחנן העניש רב כהנא וביקש רחמים ועמד מקברו וחי, ועל(ב) ר׳

א) ע״כ. ב) סר״ל. ג) סרל״א. ד) סרל״ב. ה) ע״כ. ו) סרל״ג. ז) ע״כ. ח) סרל״ד.

ריב. (א) רבי פתחיה בסדורו צד 5 כתב: ובבינות היה איש חוזה בכוכבים ושמו ר׳ שלמה כו׳ ושאל לו רבי פתחיה מתי יבא משיח כו׳ אבל רבי יהודה חסיד לא רצה לכתוב פן יחשדהו שהוא מאמין בדברי רבי שלמה.

רטו. (א) יעוין תוס׳ סנהדרין ע״א ב׳ ד״ה בן ובסוגיא שם.

רטז. (א) שבת נ״ו ע״א. (ב) חסר וצ״ל לא כן אלא מכל מקום שב ודברי רבנו מביא הרדב״ז ח״ב סימן ב׳ אלפים שי״ד וחולק על רבנו וסובר כי א״צ לעשות תשובה כשיגדל.

ריז. (א) מובא לעיל סימן ט״ז. (ב) בבא קמא קי״ז א׳.

ריח. (א) לפנינו בהוריות י״ג ב׳ ליתא שהענישו אבל בה״ג סוף הלכות הוראות איתא: פגע ביה רבי מאיר בי ר׳ יעקב בר קרשאי אמר עד אן ישנו לזה בעולם נח נפשיה. ויש להעיר שם בבה״ג כי לפנינו בהוריות ליתא. (ב) בבא מציעא פ״ד א׳.

שמעון בן לקיש שהעניש לא ביקש רחמים לפי שרב כהנא על חנם נענש שהיה סבור ששחק עליו ולא שחק.

ריט. הנה אמרו לפי שקילל אלישע מ״ב ילדים נגד מ״ב אותיות של שם ואלישע נענש שחלה ואליהו העניש חמשים איש ולא אמרו שנענש לפי (א) שקיללם בשם. ד״א לפי שאליהו אמר להם אמרו למלך שימות ולא רצו לעשות שליחותו ואליהו ואלישע ידעו שלא היו הגונים, (ב) וגם ידעו שלא יצא צדיק מהם, וכן הושע אמר (הושע ט יד) תן להם ה׳ מה תתן תן להם, ג׳ נתינות נגד ג׳ רגלים, ולמה היה מקללן כי ידע שלא יצא מהן צדיק שנ׳ (שם שם טז) הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון, שכל התולדות העתידים לצאת מהן אין בהן צדיק וכן (יחזקאל ז יא) לא מהם ולא מהמונם.

רכ. למה שיבח אליהו את עצמו שנא׳ (מ״ב א יוד) ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים, אלא לפי שהיו אומרים איש אלהים מאחר שיודעים שכך הוא היה להם ליקח עצה ממנו כמו שר חמשים השלישי ולא לכבודו עשה אלא אמר בעל כרחך יש לך לרדת וראה שכבר הפורענות יצאה וטוב לו לומר אם איש אלהים אני תרד אש וגו׳ שלא יבוזו הנביאים, מכלל שהיו אומרים בשת לך איש האלהים שאתה יושב בהר ואתה ירא לרדת אלינו, ואמר אתם אומרים לא היה לי להתפחד, אם איש אלהים תדעון שאיני מתפחד תרד אש ידע שלא יצא צדיק מהם, והאמוראים שהענישו כך על תנאי אם אין רע בעיני השם אבל אין מענישין בזמן הזה.

רכא. כיצד יפשפש האדם במעשיו, לעולם אין נפרעין מן האדם(א) אלא מידה כנגד מידה שנאמר (ישעיה כז ח) בסאסאה בשלחה תריבנה כדי שיהא חושב באותה מידה של פורענות כנגדו העון כנגד הפורענות כגון שכמעט נפל ממקום גבוה יחשוב שמא גרם בביתו שיבאו לידי נפילה כגון(ב) אותו שהשליך אבני כותלי ביתו ברשות הרבים ולבסוף לפי שלא שמע לאותו חסיד נכשל בהם, או היה יכול למחות ביד אחרים שלא יאיימו על אחרים ושלא יתנו מכשולות בבית גם לא ברשות הרבים, ושמא שם ספרים במקום קצר שמא יפלו או נפלו, (ג) כל[א] המכבד את התורה גופו מכובד לעולם הזה וכן לעולם הבא.

רכב.[א] אם תראה שמתלוצצים על אדם חשוב יפשפש באותה מידה שמא נתלוצץ על שום אדם או היו מתלוצצים ולא מיחה, כ״ף[ב] כ״ף ששוקלים במאזנים זכיות ושכרם ועבירות ופורענות השוה לעבירה, וזה שנא׳ (דניאל ה כז) תקל תקלתא במאזניא והשתכחת חסיר באותו עניין שאדם מתלוצץ יתלוצצו עליו.

רכג.[ב] מעשה באחד שנתלוצץ באחד שהיה רואה הבית והעליה כאחד ונולדו בניו כך (א).

רכד.[ג] ואם תראה בית של צדיק או בית הכנסת חרב או רשעים או גוים דרים בו דע שאף ישראל היו מתנהגין בו דרך בזיון וכן בית המדרש שנוהגין בו קלות ראש סופו נופל בידי ערלים דיו לעבד שיהיה כרבו כי לא נהגו גוים קלות ראש ובזיון בבית ה׳ עד שנהגו ישראל תחילה קלות שנאמר (ירמיה ז יא) המערת פריצים היה הבית הזה, ואחר כך (תהלים פ יג) וארוה כל עוברי דרך, לעולם לא יעשו הערלים רעה

א) ר״ז וככפל בסי׳ ס״ע בנדפס. ב) ר״ח. ג) ר״ט.

ריט. (א) צ״ל שלא קיללם כו׳. (ב) סוטה מ״ו ב׳.

רכא. (א) שם ח׳ ב׳. (ב) ב״ק נ׳ ב׳. (ג) אבות פ״ד מ״ז ולפנינו: מכובד על חבריות.

רכג. (א) כעין מה שאמרו נדרים נ׳ ב׳: אמרה ליה שמואל רבך הכי דנן אמר לה ידעת ליה אמרה ליה אין גוצא ורבא כריסיה כו׳ אמר לה לבזוייה קאתית תיהוי ההיא איתתא בשמתא כו׳ ובבכורות מ״ג ב׳: רואה את החדר ואת העליה כאחד ושם מ״ד א׳: מחוי רב הונא חד מדידן וחד מדידהו ואיקפד רב יהודה יעוי״ש.

אלא אם כן עשו ישראל רעה ביניהם תחילה זה לזה [דף ל׳] ולא יתבזו תלמידי חכמים אא״כ יבזו זה את זה תחילה או שמבזין את התורה ואין מוחה בידם.

רכה.א) ואם תראה דור שמנהיגם רעים דע לך לפי שהיה להם מנהיג טוב והיו מבזים אותו וכתיב (ישעיה ח ו) יען כי מאס העם הזה את מי השלוח ההלכים לאט, ולפי שהצדיקים היו נוהגים בענוה כשהיה להם למחות ביד רעים היו אומרים מה אני ראוי להוכיח לו כשהיה לאל ידם או לאבותיהם לכך הרכיב עליהם מנהיג עד שאפילו היו חפצים למחות ביד רעים יראים מפניהם וגם אם יוכיחום לא יהיו דבריהם נשמעים אפילו לטובה ויהיו כפופים לפני רעים.

רכו.ב) ואם ראית רשע מאריך או שעה משחקת לו דע לך שיש בידו דבר של זכות ומשלמין לו בעולם הזה או ביד אביו ואמו היה זכות ואם אין זכות בידו דע שלרעתו הוא כדי להגביהו תחילה ואחר כך להשפילו ויותר יצטער מפני הבשת.

רכז.ג) יש רשע שיש לו פרקליט אחד טוב כגון מקבל אורחים או עוסק במתים ומתים יבקשו עליו רחמים אע״פ שיש בידו עבירות וכן המליץ טוב בעבור צבור למלך או לשלטון או אדוק בצדקות ובגמילות חסדים מרחיקים ממנו פורענות ומאריך ברעתו.

רכח.ד) אם ראית תלמיד חכם שהאריך ימים דע לך שהוסיף דקדוקים על חביריו דברים שאין כתובים בתורה שהרי בעניין שבמס׳ מגילה [(כ״ח א׳)] במה הארכתה ימים ואין שם דבר אחד מן התורה אלא דקדוקים של סברא שאינן של תורה.

רכט.ה) אם ראית חסידים לוקים דע לך שהיה להם לבקש על אחרים שלא ילקו או מתחברים לרשעים או גרים עמהם.

רל.ה) אם ראית מלך או שלטון שלוקה הרבה לפי שהיה לצדיקים לרחם על עניים שלא יתרחקו מנשותיהם ומזרעם ולא נתנו הקהל לעניים כראוי או מחלוקת ביניהם או ביטול תפילות או ביטול תורה וכתיב (דברים כח מז מח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך [וגו׳] מרוב כל ועבדת את איביך.

רלא.ו) בעיר אחת היתה קהילה גדולה והיו עשירים ומחמת עשרם היו מתגאים ולא היו עוסקים בתורה כדבעי להו למיעבד והיה שם זקן אחד חסיד וחכם אמר להם דעו לכם אם לא תעסקו בתורה ותחזרו בכם תמיה אני אם לא תחרב העיר, כל זמן שאותו זקן היה חי בזכותו לא נעשה דבר אבל כשנפטר והלך לעולמו בא מלך אחד ודחק אותם ונתנו שליש על פי השבועה, ואמר להם השבעו בתורתכם שנתתם לי שליש מכל ממונכם באו רכילים ואמרו למלך שהטמינו ממונם תחת הקרקע, אמר להם עברתם על תורתכם ונשבעתם לשקר והוליכם בשביה והחרים את העיר לקיים את דברי הזקן כדכתיב (ישעיה מד כו) מקים דבר עבדו.

רלב. (א) כשנהרג ר׳ עקיבא בקיסרין באתה השמועה אצל ר׳ יהודה בן בתירה ואצל ר׳ חנניה בן תרדיון עמדו וחגרו מתניהם שק וקרעו בגדיהם (ב) שמעונו לא נהרג ר׳ עקיבא על שנכשל על הגזל ולא על שלא עמל בתורה בכל כחו לא נהרג אלא על מופת שנאמר (יחזקאל כד כד) והיה יחזקאל לכם למופת מכאן ועד ימים (ג) קלים לא ימצא ישר׳ בכל מקום שלא יהו מושלכים בו הרונים שנאמר (ירמיה ט כא) כה נאם ה׳ ונפלה נבלת האדם כדומן על פני השדה, אמרו לא (ד) היו ימים קלים עד שבא פולמוס ועירב את העולם מכאן ועד י״ב חדש לא היו ימים קלים עד שנהרגו

א) סכל״ה. ב) סכל״ו. ג) סכל״ז. ד) כ״י. ה) כי״א. ו) כי״ב.

רלב. (א) שמחות פ״ח. (ב) צ״ל ואמרו אחינו. (ג) צ״ל מועטים לא ימצא מקום בארץ ישראל שלא יהו כו׳. (ד) עברו ימים עד וכו׳ ועוד שם איזה שנוים.

ביהודים שנאמר (ישעיה לג יא) חרדו שאננות אילו טרקסיאות אמרו לו לא באו י"ב חדש עד שנתקיים כל מה שאמרו ולא מפני שפתחו פיהם לשטן, אלא שהיו רואים מעשים ומוכיחים ולא היו מקבלים ועל ר' עקיבא היה להם להתאבל ולהצטער ואין מקבלים תוכחה ולא היו יכולים להתאפק מלומר (שם נז א) מפני הרעה נאסף הצדיק, ומותר לומר להם דעו כי סופכם רעה תהיה שנאמר (במדבר לב כג) ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם כדי שיחזרו בתשובה כך מותר להוכיח בני דורו לומר [ע"ב] אם לא ישובו במידה שעושים יעשה להם.

רלג. א) **יש** הרינת חרב או דבר שלא היה נגזר אלא לכלות הממזרים וכדי שלא לבייש שאם ימותו אלא ממזרים היה נודע והיתה משפחה מביישת מחבירתה ועוד הרינת זו לפי שאבות הכשרים לא עשו סייג לדבר(א) וכתיב (ויקרא ו יח) במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת, וכתיב (קהלת ג טז) ומקום הצדק שמה הרשע ועוד שלא היה לכשרים לדור בעיר עם הרשעים וכן כמה נאבד ממון כשישנו עם ממון שנעשה בעולה וכתיב (דה"ב כ לז) בהתחברך(ב) לרשע פרץ ה' את מעשיך וזהו שנאמר (משלי יג כג) ויש נספה בלא משפט.

רלד. ב) **אם** תראה מדינה שעמי הארץ בה ויש בה שלום ושובע ואין מזיק להם מאומה ואין בה תורה דע לך שאין ביניהם תלמיד חכם או מוכיח שאין דומה מי שחוטא בשונג למי שחוטא במזיד או גמילות חסדים יש ביניהם או אהבה יש ביניהם.

רלה. ג) **אם** ראית איש עשיר ומצליח ומתחתן בו איש עני צדיק ואחר כך אינו מצליח כבתחילה דע לך לפי שעושה רעה לאותו צדיק ועוד כשהוא מוכיחן בדברי שמים אין נשמעין לו ומלבן אתה למד שנא' (בראשית ל ל) ויברך ה' אתך לרגלי.

רלו. ג) **מעשה** באדם אחד שהיה מצליח בבנים ובנכסים בא חסיד אחד ונתארח בביתו ומאותו יום והלאה ירד מנכסיו והיתה קללה משולחת בביתו, אמר האיש מאותו היום שבא חסיד בביתי אני מפסיד קויתי טוב ויבא רע, הרי פוטיפר שנתברך בגלל יוסף ולבן בגלל יעקב ואני להפך אמר חכם לבן לאחר שעשה ליעקב שלא כדין ירד שמא עשית לו שלא כדין אמר חלילה אמר החכם שמא מוכיח אתכם ואין אתם שומעים לעצתו ואע"פ שאותם מעשים בידך כשהייתם מצליחים לאחר שהוכיח אתכם מזידים אתם לפיכך אין הצלחה לכם(א) כאותה אלמנה שלא שמעה לאליהו וכתיב (מ"א יז יח) באת אלי להזכיר את עוני אבל מי ששומע לצדיק תכף לו ברכה.

רלז. ד) **ואם** ראית רשע עשיר ומתחתנים בו בני גדולים דע לך כי העושר לא בא לידו אלא שידע הקב"ה אם לא יהיה לו עושר לא יתחתנו בו לכך הקדים ונתן לו העושר ולא בעבור זכותו מתחתנים בו, אלא זכות אבותיו ואמותיו או שהיו מבזין אותו קודם לכן.

רלח. ה) **מדה** כמדה לא בטלה (בראשית יח טו) ותכחש שרה לאמר לא צחקתי לפי שכיזבה על ידי יצחק(א) לפיכך מתה על ידי יצחק בעקידתו.

א) כ"ג. ב) כ"ד. ג) לט"ז. ד) לט"ז. ה) כ"ז.

רלג. (א) בירושלמי יבמות פרק שמיני הלכה ג' אר"א בר חביבא פעם אחת לס' שנה או לע' מביא הקב"ה דבר גדול בעולם ומכלה את הממזרים ונוטל עמהם כשרים שלא לפרסם את החוטאים ואתיא כדאמר רבי בשם רשב"ל במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת שלא לפרסם את החוטאים. (ב) צ"ל בהתחברך עם אחזיהו פרץ וגו'.

רלו. (א) יעוין בראשית רבה פרשה נ'.

רלח. (א) בראשית רבה פרשה נ"ח: ומתה שרה מאותו צער וכן הוא בפרקי דר"א פרק ל"ב אבל זה שכתב רבנו: לפי שכזבה הוא דברי עצמו.

רלט. מעשה באשה אחת שחלתה ביום הכפורים והיתה צמאה למים ולא שאלה לחכם והלכה ושתת הרבה וקודם שעברו שלש שנים לילה אחת צמאה למים והלכה ושתת בלילה יחידה ומלאך חבלה תפשה וחנקה ואמרה לבעלה אינה יכולה לחיות עוד כי תפשוהו בגרונה ורצו לחנקה לאחר שני ימים מתה וזהו (ירמיה יז יוד) לתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו וכיוצא בו (ישעיה ג יוד) אמרו לצדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, תחילה הזכיר צדיק לשון יחיד וסוף פסוק לשון רבים, כי צדיק שזיכה את הרבים יש לו חלק עם כל אחד ואחד לעוה״ב, שנא׳ (שם נג יב) לכן אחלק לו ברבים, אבל בעוה״ז יאכלו הפרי הצדיק וזרעו.

רמ. מידה במידה לא בטלה, אחד עשה מריבה עם חמיו, חלה חמיו ושלח אחר חתנו לבא אליו כשנטה למות ולא רצה לבא, ומת חמיו ולא היה שם, לאחר שנים היו בנים לחתנו, וקרא לאחד בשם חמיו ולא ראה טובה בו בהיותו אצלו, והלך בנו ששמו כשם חמיו לארץ אחרת ולקח אשה, וכשמת האב לא היה אצלו, והיה מתאוה לראותו קודם מותו ולא ראהו, וגם הבן מת בארץ אחרת, מידה במידה (ירמיה לא כח) אבות יאכלו בסר ושיני בנים תקהינה.

רמא. ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף (בראשית לח כד) ולפיכך נתגלגל הדבר שמעל עכן בחרם וכתיב (יהושע ז טו) התלכד בחרם ישרף שהיה לו ליהודה לחקור קודם שיאמר ותשרף, אם לא שאמרה (בראשית לח כה) הכר נא וגו׳ היתה נשרפת אע״פ לענין נקמה (א) אמר ר׳ לר׳ [דף לא] שמעון בנו אותם שרצו לקחת כבוד אבותיך להם קראו אחרים. ויש אומרים אמר לו מכל מקום כיון שלא הועילה מחשבתם למה תכנה שמם זוהו לענין בני אדם שאין אדם יכול לנקום נקמתו שלא נעשה לו.

רמב. מידה במידה לא בטלה עשיר היה מגרש אורחים מביתו ונירש צדיקים לבסוף לאחר מותו נשאר ממונו לכומרים ומה שנשאר ליורשים אבדוהו. ומי שמת יצוה ממונו לנאמן כדי שיתן לטובים.

רמג. מעשה באחד שמתה אשתו והניחה לו בנים ולקח הבעל אשה אחרת והיו לו בנים ממנה והיתה האשה מצירה בניה של ראשונה ואין בעלה מוחה לסוף נשתעבדו בני השניה כשנתגדלו והיא בעצמה ובעלה לבני הראשונה, כמו (שופטים יא ב) ויגרשו את יפתח ואחר כך כתיב (שם שם ו) קצין תהיה לנו.

רמד. כתיב (הושע ז טו) חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע, ברא לאדם בשת כדי שיתבייש ולא יחטא והוא בעבור הבשת חוטא כמו׳ דוד בעבור הוולד נהרג אוריה לכן שכבו עם פלגשיו ואמנון עם תמר. כל מה שאדם חוטא אם בעבור ממון נפרעין ממנו בממון ואם בעבור כבודו או בעבור הנאת גופו או בעבור קרוביו נפרעין ממנו אותו דבר שחטא בעבורו וכיוצא בו אם זכה ולא חשש בהנאת גופו או ממון או כבוד משלמין לו שכר אותו ממון שלא חשש. שלמה לא שאל על תקנתו עושר אבל רצון בוראו חכמה שאל וניתן לו מה שלא שאל, הרי כל מה שעושה אדם רצון הקב״ה ואינו לתקנתו להנאתו ולכבודו ובאותה שעה היה יכול לעסוק בתקנתו הקב״ה מספיק לו דברים שעוזב בעבור הקב״ה, למשה אמר (שמות לב יוד) הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול ולא שאל (א) ואעפ״כ נתקיים בו לכך תקנו תחילה חונן הדעת השיבנו סלח לנו שהוא רצון הקב״ה (ב) ומנשה גרם ליקרע שבטים ונקרע שבטו מעבר לירדן.

רמא. (א) הוריות י״ד א׳.

רמד. (א) ברכות ז׳ א׳. (ב) כן הוא בבראשית רבה פרשה פ״ד.

רמה. ויאסור יוסף מרכבתו (בראשית מו כט) זה הזכות הטביע רכב פרעה וכו' במכילתיה(א) כשבא אדם ללכת בדבר מצוה לרכוב יתקן בעצמו ואם אינו בקי יעמד שם וימהר ויבטל באותו ענין ובאותו מידה תיקון ומעשה אויביו. אדם שעושה המצוה או שחשב אם המעשה קרובה למחשבה שמיד שבאה לו המחשבה מיד עושה הרי כמו כן הקב"ה עושה רצונו (ישעיה סה כד) טרם יקראו ואני אענה. ואם נודר אדם לעשות ומיד עושה כמו כן (שם שם) עוד הם מדברים ואני אשמע. ואם אויביו חושבים עליו רעה אם הצדיק כשחשב רעה על האדם או דבר שבינו לבין קונו לעשות עבירה או עשו לו צער ומיד העביר על מידותיו ומיד ביטל תאותו או בא לידו מצוה ומיד עושה כמו כן הקב"ה עושה רצונו ומיד הקב"ה מבטל ומשבית מחשבות אויביו ומעשיהם כפי המהירות וכפי ההמתנה מודדין לאדם מידה במידה.

רמו.[א] אם בא ראובן לידי צער והגיד צערו לשמעון ושמעון התחנן על ראובן כאילו הצער על עצמו לבסוף כשיבוא לשמעון שום צער ולא התחנן ראובן על שמעון כמו שמעון עליו הרי כאילו גזלו וכתיב (ישעיה ג יד) גזילת העני בבתיכם ואפילו אם נושע שמעון וכתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך. ואם התחנן על חבירו אע"פ שלא הועיל כשיבא הוא או זרעו לאותו צער זוכר מה שעשה לחבירו כנעשה לו זה המאורע ומושיעו.

רמז. (א) רבי אומר כל מצוה שקבלו אותה ישראל מהר סיני בשמחה עושין אותה בשמחה וכל מצוה שלא קבלו אותה ישראל בשמחה אין עושין אותה בשמחה (ב) רבן שמעון בן גמליאל אומר כל מצוה שמסרו ישראל עצמן בשעת השמד נוהגין אותה בפרהסיא וכל מצוה שלא מסרו עליה עצמן בשעת השמד עדיין הוא מחפה בידם הרי דבר שקשה על האדם לעשותה או אין יכלת בידו יתפלל עליה ויתענה כדי לעשות עושה דמה לי אם מקיימה בשעת השמד ומה לי כשחפץ לעשות ואין לו במה ודוחק את עצמו [ע"ב] או בשת וכלימה יש לו לעשות המצוה ומפציר את עצמו שפעמים קשה עליו כמות והוא מתפלל שגם זרעו יכופו את יצרם לא תזוז אותה מצוה ממנו ומזרעו.

רמח. (א) רבי הונא בשם ר' חייא אמר שרה שירדה למצרים וגדרה עצמה מן העבירה ונגדרו כל הנשים בזכותה הרי כל איש ואשה שעושה גדר לעבירה ומוסר נפשו על הדבר לא יפסוק מזרעו שלא יעשו כמהו שלעולם יעשו אותה כמותו.

רמט.[ב] (א) ונקדשתי בתוך בני ישראל (ויקרא כב לב) ישראל מצווין על קידוש השם ואין הגוים מצווין על קידוש השם (ב) ר' אבא בר זומנא הוה מחייט גבי חד ארמאי ברומי איתי ליה בשר דנבילה אמר ליה אכיל דלכון אנא קטיל לך אמר ליה אין בעית מיקטל קטיל לית אנא מיכל בשר דנבילה א"ל מאן מודע לך דאילו אכלת הוינא קטל לך (ג) אמר ליה או יהודי יהודי או ארמאי ארמאי הגוים שדוחקים יהודי לאכול נבילה אם רוצה ליהרג כדי שלא יאכל (ד) יכול לעשות.

רנ.[ג] אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר (תהלים קמד ח) פעם אחת גזרו שמד על ישראל להעבירם מעל דתם להטבילם במים שלהם ולעזוב את ה' אלהי ישראל כדי לתפוש אמונת הגוים וישראל עוסקים לברוח ממקומם, והיה לרבים

א) ר"ס. ב) ר"ע. ג) תכל"ס.

רמה. (א) בשלח פרשה א'.
רמז. (א) שבת ק"ל א' ולפנינו רשב"ג. (ב) שם ולפנינו ר"ש בן אלעזר ועוד כמה שנוים.
רמח. (א) ויקרא רבה פרשה ל"ב.
רמט. (א) סנהדרין ע"ד א'. (ב) ירושלמי שביעית פ"ה. (ג) א"ל צריך למחוק. (ד) יעוין ש"ך יו"ד סימן קנ"ז סק"א שהביא משם הרמב"ם והרמב"ן דאם נהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.

שרים שהיו מראים עצמם כאוהבים ואמרו תבואו אלי ואנן עליכם כנגד אויביכם באו אצלם והרגום ולכך אמרו (א) אל יתייחד יהודי עם הגוי.

רנא. שני תלמידים היו בעיר אחת והיו הגוים הורגים את היהודים בעבור שלא היו רוצים להשתמד ואילו שני בחורים נסתרו במחבא ולא היו גוים יודעים ובלילה היו יכולים לברוח אמר אחד אצא כדי שיהרגוני על קידוש השם ובפשיעה אחת אבוא בגן עדן (א) שהרי ר' חנניא בן תרדיון דרש ברבים ונשרף וחבירו אמר אם יבאו עלי אהרג אבל לא אצא עליהם שהרי ר' (ב) אמר לר' חנניא בן תרדיון תמיה אני אם לא נשרף הוא וספר תורה עמו (ג) ור' יהודה בן בבא סמך בין שתי עיירות שלא יהא נודע ועוד פן ישתכחו דינין.

רנב. (א) שנים שיושבין וביקשו גוים להרג אחד מהם אם אחד תלמיד חכם והשני הדיוט מצוה לומר להדיוט הרגוני ולא חבירי (א) כרבי ראובן בן איצטרובלי שביקש שיהרגוהו ולא ר' עקיבא כי רבים היו צריכים לר' עקיבא.

רנג. (א) היה עובר ממקום למקום וככרות של תרומה בידו ואמר לו נכרי תן לי אחד מהם ואטמא ואם לא הריני מטמא את כולם ר' אליעזר אומר יטמא את כולם ואל יתן לו אחת מהם ר' יהושע אומר יניח לפניו אחת על הסלע וכן נוכל לומר לעניין בכור בהמה שאמר הגוי תן לי אחד ואעשה בו מום ואם לאו אעשה בו מום בכולם כזה העניין (ב) וכן (ג) נשים שאמרו להם גוים תנו לנו אחת מכם ונטמא ואם לאו הרי אנו מטמאין את כולכם יטמאו את כולם ואל ימסרו להם נפש אחד מישראל ואפילו פנויה אל ימסרו להציל את נשי איש ובימי השמונים עשו ברע שהיו נותנים להגמון תחילה אלא שחשבו אין אשה מתעברת מביאה ראשונה ואעפ"כ לא היה להם לתת להגמון וכמו שאמרו לעניין נשים כן זה הדין לעניין ·הריגה (ג) אם הגוים אומרים תנו לנו נפש אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם יהרגו ואל ימסרו נפש אחד מישראל אבל אם אחד רשע ביניהם שמשים כולם בסכנה שמתקוטט עם הגוים ואומרים לו אל תתקוטט למה אתה משים כולנו בסכנה שמתקוטט ואינו חושש והרג את הגוי נותנים כדי שלא יהרגו שהרי הוא שם את עצמו ואת כולם לידי סכנה.

רנד. (א) הני טיעות בני אדם שמהלכין בדרך ופגעו בהן גוים ואמרו להן תנו לנו אחד מכם ונהרוג ואם לאו נהרוג את כולכם אפילו ·כולם נהרגים אל ימסרו להם נפש אחת מישראל ייחדו להם אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו אותו להם ור' יוחנן אמר אע"פ שאינו חייב מיתה עולא בר קושר תבעה מלכותא [דף לב] עקר ואזל ללוד גבי ר' יהושע בן לוי אתון ואקפון מדינתא אמ' לון אין לית אתון יהבין ליה אנן מחרבין מדינתא סלק גביה ר' יהושע בן לוי ופייסיה ויהביה לון הוה אליהו זכור

(א) תרל"ט. (ב) ח"ם.

רנ. (א) עבודה זרה כ"ב א'.

רנא. (א) שם י"ח א'. (ב) צ"ל יוסי בן קסמא. (ג) סנהדרין י"ד א'.

רנב. (א) עיין מעילה י"ז א' ובתוס' שם ד"ה אלו ובסה"ד ערך ר' ראובן כתב כי רצה להציל את ר' יהודה בן בבא וכתב הגאון מוהרי"ש נאטאנזאהן בהגהותיו שם כי לא ידע המקור לא לדברי הס"ח ולא לדברי הסה"ד אולם במדרש מעשה עשרה הרוגי מלכות שנדפס בבית המדרש של ר"א יעלינעק חדר ששי צד 28 איתא: ואחריו ר' יהודה בן בבא כו' והיה שם זקן אחד ור' ראובן בן איצטרוגיל [איצטרבול?] שמו שלח והביאו כו' אלא אם רצונך אמות אני תחתיך ותנצל אתה כו' וזהו מקור דברי רבינו והסה"ד.

רנג. (א) תרומות פ"ח מי"א. (ב) שם מי"ב. (ג) ירושלמי תרומות סוף פ"ח ובכלל על דבר למסור אחד להריגה יעוין בראשית רבה פרשה צ"ד ויקרא רבה פי"ט וברמב"ם פ"ה מהלכות יסודי התורה ה"ה.

רנד. (א) ירושלמי שם.

לטוב יתיב מתגלי עלויה ולא איתגלי צם כמה צומין ואיתגלי עלויה אמ׳ ליה למסורות אני נגלה אמר ליה ולא משנה עשיתי ואמ׳ ליה ודא משנת החסידים.

רנה.(א) בני אדם שבספינה והיה רוח סערה (א) אין רשאין להפיל גורלות שאם יפול על אחד מהם להטילו בים אין זה לעשות כאשר עשו ליונה בן אמיתי השתא אסמכתא לא קניא לעניין ממון וכל שכן לעניין פיקוח נפש לעניין נפשות שלא יסמכו על פי הגורל ואשר כתיב (ש״א יד מב) ויאמר שאול הפילו בינו ובין יונתן בנו וילכד יהונתן שם היה הארון ומה׳ כל משפטו והם ידעו באיזה עניין להפיל אבל עתה אין לסמוך על הגורל שנאמר (יהושע יח ו) ויריתי לכם גורל פה לפני ה׳ אלהינו ואפילו בממון אין מפילין גורל אלא כשחולקין בשוה אבל אין משימין שתי חתיכות כנגד חתיכה אחת אלא אם כן שוין שתיהן כאחת ולא חתיכה גדולה כנגד חתיכה קטנה אלא בשוה באומד הדעת ולפי שהיו צריכין שני שעירי יום הכפורים גורל (ב) ולכך היו שוין במראה ובקומה.

רנו. הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו (תהלים צה ז) מתי נודעה אלהותו עלינו כשאנו נשחטים כצאן בשביל לקדש שמו הוא אלהינו אע״פ שמפשפש אדם במעשיו ולא מצא עון צריך הוא לומר ברוך דיין האמת ולקבל מאהבה אע״פ שאם נעשה נס בע״ז ועובדיה מצליחים ועובדי הקב״ה נהרגין כצאן ונסתרין כמו בימי אליהו הוא אלהינו ואין עוד אחר (שם ס יד) והוא יבוס צרינו והוא אף מלאכי השרת עוזרין לישראל (זכריה יד ה) ובא ה׳ אלהי כל קדשים עמך לפי שכתיב (שופטים ה כג) אורו מרוז אמ׳ מלאך ה׳ וגו׳ כי לא באו לעזרת ה׳ לכך כולם יהיו בעזרת ישראל (תהלים צט ו) קוראים אל ה׳ והוא יענם והוא טרם יקראו יענם והוא יבוס (ישעיה סג ט) ומלאך פניו הושיעם (בראשית מח טז) המלאך הגאל אתי.

רנז. מעשה בחסיד אחד שהיה באותו מקום שגזרו שמד להעבירם התורה אמרו היהודים נשמע כשנוכל לבטל הגזירה הוא וכל הירא דבר ה׳ ברחו משם התחיל להתענות אמרו לו למה תתענה וכבר יצאת משם אמ׳ כדי שלא ישתמדו אמרו לו תתענה על שאתה צריך אמר הרי כתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך אילו הייתי שם או בניי הייתי מתענה שיושיעני הקב״ה לחיים בזה חיי שעה כל שכן ע״ד שמד שמסירין ומעבירין מעולם הבא לכך אני מתענה להושיעם מן השמד (א) ואשר תענו לבטל הגזירה ולהשיבם לתורת משה רבינו שכל המתענה ומתפלל בשביל צרכי רצון שמים וצרכי ישראל גם צורכו יעשה והעוסקים בצורכי ציבור ובצרכי שמים צרכיו יעשו לו על ידי אחרים כשלמה ששאל חכמה לדון ישראל צרכיו ויתנו לו שנאמ׳ (מ״א ג יג) גם אשר לא שאלת נתתי לך.

רנח. (א) אמר משה רבינו רבונו של עולם הואיל שלא איכנס לארץ יכנסו עצמותיי כמו עצמות יוסף אמר הקב״ה דמודה בארעיה מתקבר בארעיה יוסף על שאמר (בראשית מ טו) גנבתי מארץ העברים זכו עצמותיו ליכנס לארץ ישראל אבל אתה על ידי ששמעתה (שמות ב יט) איש מצרי הצילנו ושתקתה להם ולא אמרת להם איש עברי אנכי לכך לא יכנסו עצמותיך לארץ מכאן אדם ששומע שהגוים אומרים עליו שהוא גוי שצריך לומר יהודי אני ומה שאומר במסכת נדרים (ב) שיוכל לומר עבדא דנורא אנא, לפי שבהלכה בנדרים מדבר המשפט והאמת אבל עם הצדיקים

(א) מס״א.

רנה. (א) עיין סימן קס״ט וצ״ע. (ב) יומא ס״ב א׳.
רנז. (א) שתי תבות אלו יש למחוק.
רנח. (א) ילקוט דברים רמז תתי״ד. (ב) ס״ב ב׳.

חפץ הקב״ה לדקדק עמהם למה לא עשו לפנים משורת הדין כמעשה דר׳ יהושע בן לוי בירושלמי (ג) שאמרו אם לא תתנו אותו יהודי נהרוג אותו ואתכם ונתנו אותו בידם ואליהו כעס על זה אמ׳ לו ר׳ יהושע והלא מתני׳ היא אמ׳ לו היה לך לעשות מידת חסידות להיות כולם הרוגים ולא למסור נפש אחת הרי יש דברים שאע״פ [ע״ב] שהמידה כן יש לעשות יותר מלימודו וכשאמר איש מצרי היה לו לומר איש עברי אנכי (ד) ולכך זכה אליעזר שאמר (בראשית כד לד) עבד אברהם אנכי (ה) ועוד עבדא דנורא אנא לא שיקרי (ו) ור׳ אליעזר אמר נאמן עלי הדיין ונוצל ונצטער.

רנט. א) **אחד** סיפר לחבירו אני הלכתי בבגדי כומרים בין הגויות כדי שיהיו סבורות שהוא כומר ולא יזיקוהו ואחד סיפר למדתי ספר גלחים וכשהוא בין הגוים אומר מזמורים בלשונם לקיים (קהלת ז יב) והחכמה תחיה בעליה אמר החכם עליכם נאמר (יחזקאל כ כה) חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם שהרי ר׳ אליעזר אמר נאמן עלי הדיין ונצטער שעל כך נוצל.

רס. ב) (במדבר כג ט) ובגוים לא יתחשב (ישעיה סא ט) כל ראיהם יכירום כי הם זרע ברך ה׳ כיצד שלא יאמרו ישראל אם באים חיילים שלא יעשו על בגדיהם שתי וערב ושלא יעשו עצמם כאילו הם כומרים שלא ישימו על בתיהם שתי וערב ושלא יגלחו בגובה הראש ככומרים וגלחים שיהיו הגוים סבורים שהם גוים ואם גוים עוברים ופוגעים בהם יהודים והגוים הולכים בבית ע״ז לא ילכו היהודים עמהם שיהיו סבורים שהם גוים שנאמר (תהלים מד כא) אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר וכתיב (מ״ב כג) ויבא יהוא ויהונדב בן רכב בית הבעל ויאמר לעבדי הבעל חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי ה׳ כי אם עבדי הבעל לבדם כי היו יראים פן יהיה מעבדי ה׳ עמהם מיראת המלך.

רסא. ג) **והאשה** שהולכת בדרך ושמעה שפוגעין בה גוים ויראה פן ישכבו עמה יכולה ללבוש את עצמה ככומרת כדי שיהו סבורים שהיא כומרת ולא ישכבו עמה ואם היא שמעה שפריצי ישראל יפגעו בה כמו כן מותרת ללבוש מלבוש נכרית ולומר היא גויה ולומר היא תצעוק ותלשין עליהם ויכולה לצעוק קודם כדי שיבאו גוים לעזור לה אע״פ שיהרגו את הפריצים.

רסב. ד) **בשעת** השמד מקצתם נהרגו ומקצתם נשתמדו על מנת לחזור לדת יהודית כשיוכלו אלא מפני אבחת הרב נשתמדו, הנשים שנהרגו בעליהן או שהיו פנויות מקצתן היו אומרים שמא הערלים יטמאו אותם ואמרו רוצות להיות כומרות אבל נקבות קטנות לא שמו שם כי אמרו אם יברחו לא יניחו את הטף מהם ואחרות לבשו שחורות בביתם כי אמרו אם יהיו ככומרות לא יוכלו מהרה לברוח אמרו להם הגוים או תהיו בכומריא או תלבשו לבנים ולבשו לבנים כי אמרו שמא אם יהיו בכומריא לא יוכלו מהרה לברוח ואמרו החכמים שבהם אם יטמאו אותם בעל כרחם דרך זנות אינו כל כך עון כאותם שבכומריא ששומרין אותן כמה שנים שלא יברחו ואוכלות דבר טמא ומחללות שבתות אבל אם הערלים ידחקו אותם להנשא לערל שאינה יכולה לברוח מפני הבעל ששומרת אותה מוטב שתהיה בכומריא שלא יטמאנה הערל.

א) כ״כ. ב) ככ״א. ג) סמ״ב. ד) סמ״ג.

(ג) תרומות סוף פ״ח. (ד) זוהר וירא דף ק״ג א׳: בן יכבד אב ועבד אדוניו דא אליעזר לאברהם כו׳ אלא אמר עבד אברהם אנכי בגין לסלקא בשבחא דאברהם ולאוקיר ליה בעינייהו ובילקוט חיי שרה רמז ק״ט ובשביל שגמל אליעזר חסד ליצחק הוציאו לחרות ונתן לו הקב״ה שכרו בעולם הזה והעמידו למלך והוא עוג מלך הבשן. (ה) עיין שם בנדרים תוד״ה עבדא. (ו) עבודה זרה ט״ז ב׳.

רסג.א) יש שנהרג על קידוש ה׳ ויש צדיקים שאינם נהרגים על קידוש ה׳ אלא מתים בידי שמים על מטותיהם ואלו היה בשעת השמד היו נהרגים ולמה יפסידו אלא שפוחתים להם מן השכר כנגד טובת הנאה שחפצים שלא לבוא לידי כך כדי שיחיו ויולידו בנים ואותן הנהרגים עודפים עליהם שכר כנגד חיי העולם הזה שלא קבלו ועולה מדת הדין לטעון כנגד הרשעים אם היה מביאן לידי מחשבה ונסיון שלא היו יכולים לעמוד ולקבל פורענות כנגד הנסיון שלא יוכלו לעמוד ויכולים הצדיקים לומר יש להם שכר שגלוי וידוע לך אם היינו באים לידי נסיון היינו יכולין לעמוד ולא היינו חוטאים.

רסד.ב) הרבה יהודים נהרגים בשעת הגזירה והרבה גמרו בלבן ליהרג ונוצלו וראה יהודי אחד שמו ר׳ ישראל וראהו בחלום וגם הרוג אחד שמו רבי שבתאי אמ׳ לו ר׳ שבתאי ההרוג הרי כל אותם שנגמרו בלבם ליהרג על קידוש ה׳ חלקם בגן עדן עמנו.

רסה.ג) רשע אחד היה קבור בין ההרוגים בא בחלום לאדם חשוב חי שיוציאוהו מביניהם שקשה להם ביותר.

רסו.ד) מעשה בתלמיד חכם צדיק שקברוהו אצל מי שאינו הגון בא הצדיק לכל בני העיר בחלום ואמר הרעותם לי שקברתוני אצל בית הכסא שריחו רע וקשה לי העשן ושמו אבנים בין קבר הצדיק לקבר הרשע כמחיצה ומשם והלאה לא בא להם בחלום.

רסז.ה) (א) אסור לקבור רשע אצל צדיק שהחיה אלישע את הרשע שלא יהא קבור אצלו שנאמר (ב) אוי לרשע אוי לשכנו אבל קוברים רשע אצל רשע וצדיק אצל צדיק.

רסח.ו) (א) מי שמת מנודה בחרם הקהלות מרחיקין קברו יותר מח׳ אמות משאר הקברים שלא תגע תפוסת קבר אחר שהוא ד׳ אמות בקברו.

רסט.ז) קהל אחד רצו ללכת למקום אחר בא מת לאחד בחלום ואמר לאחר אל תעזבו אותנו כי יש לנו הנאה כשתלכו לבית הקברות ואם תעזבונו דעו שתהרגו ולא חששו ונהרגו כלם.

רע.ח) ברזילי הגלעדי אמר (שמואל ב׳ יט לח) אמות בעירי כי הנאה יש למתים שאוהבים הולכים על קבריהם ומבקשים לנשמתן טובה מטיבין להם באותו עולם וגם כשמבקשים עליהם הם מתפללים על החיים(א) וכלב בן יפונה נשתטח על קברי האבות.

רעא.ט) אחד נרדם בלילה בבית הכנסת וסגרו השמש בחצי הלילה נעור וראה הנשמות מעוטפות בטליתות ושני בני אדם שעדיין עומדים בחיים בתוכם אותן שנים חיו ימים מועטים ומתו.

רעב.י) גויה שרית נפגרה וכששמוה בשוחה חיתה עמדה ואמרה בעולם אחר הייתי וראיתי הגמונים אבודים בגיהנום וגם אותם שעדיין היו חיים אמרה באותו זמן ימותו ויבאו בגיהינום וראיתי יהודים בגן עדן ואשה יהודית הכירה ואמרה שראתה

א) רכ״ב. ב) רכ״ב. ג) רכ״ג. ד) תש״ה. ה) תש״ו. ו) תש״ז. ז) תש״ע. ח) תש״י וכפול לקמן סי׳ תתתתל״ז. ט) תשי״א. י) ר״ע ונמלא לקמן סי׳ תרי״ע.

רסז. (א) סנהדרין מ״ז א׳. (ב) ספרא מצורע פרשה ו׳ נגעים פי״ב מ״ו. סוכה נ״ו ב׳.
רסח. (א) הב״י ביו״ד סי׳ של״ד כתב כי מנודה נקבר בקברי אבותיו.
רע. (א) סוטה ל״ד ב׳ ויעוין רש״י יבמות קכ״ב א׳ ד״ה תלתא כו׳ ובאים על קברו עם שאר העם.

בית יד שלה מטונף בחלב אמ׳ לה למה את משונה מחברותיך אמרה פעם אחת הדלקתי נר בשבת ובית יד שלי היה מטונף בחלב לכך נעשה לי זה הבשת.

רעג.א) כפר לעמך ישראל אשר פדית ה׳ (דברים כא ח) אמרו (א) ראויה כפרה זו שתכפר אף על יוצאי מצרים כלומר על כל המתים משיצאו ממצרים ואיך יכול המעשה לכפר על מי שלא עשאה בחייו ב) והלא (ב) חטאת שמתו בעליה למיתה אזלא לפי שאין כפרה לאחר מיתה כי בחבלי מות האדם נתכפרו לו עונותיו אלא כך אמר ברא מזכיה אבא כגון שהאב חוטא ונותן את בנו ללמוד תורה ומעשים טובים הואיל ועל ידי האב זכה ברא מזכיה אבא ואם האבות צוו לבנים לעשות דברים לאחר מות האב הרי כשיעשו הבנים כאלו עשו האבות כפר לעמך ישראל אשר פדית (ג) ומכאן תקנו שנודרין צדקה שייטב למי שכבר מתו ומצינו שהמתים מתפללין על הבנים שנאמר (שמות טז יד) ותעל שכבת הטל (ד) פלפול תפילה שוכבי קבר וכן מועיל למתים שחיים מתפללים עליהם או צדקה ונותנין עליהם (משלי יא ד) וצדקה תציל ממות שבזה העולם וצדקה תציל ממות שלעתיד (ה) שהרי שמואל ביקש על לוי וכל שכן אם נותנים צדקה בשבילו כי מה לי תפלה מה לי צדקה דוקא אם חטא וזכה אבל אם לא זכה לא יועיל בעוה״ז יכול להטיב לנפש המת ואם שתק בעולם הזה ולא ביקש גם לא יבקש לעתיד ואם ביקש בעולם הזה לא יבקש למת (ו) ורבי מאיר שאמר כשימות יעלה עשן מקברו דאחר ורבי יוחנן אמר אקחנו מגיהנם ולמה לא יכלו לעשות כן בחייהם (ז) כי רבו פשעיו של אחר אם לא שרבי מאיר בכח עשה וכן ר׳ יוחנן לאחר מותם שהשוער נדחה מפניהם לא היה מועיל בחייהם בבקשה כי בעולם הבא עשו בכח ומכל מקום כשמתפללין בעולם הזה נעשה לטוב למת (ח) ומתלמידי דרב במסכת נדה לאחר מותם הרם מזה על זה להודיע שהשלימו יהדיו יבא שלום וינוחו על משכבותם.

רעד.ג) מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיה מד כו) עליונים מסכימים לדעת התחתונים כשעליונים אומרים לכך וכך ראוים אותם אמר הקב״ה המתינו עד שהצדיקים יאמרו ככם (א) ולכך לא היה אומר שמועה מפי ר׳ מאיר עד שאמורא אמר רבי מאיר רימון מצא תוכו אכל קליפתו זרק ואמר השתא קאמר מפומיה והלא הכל גלוי לפניו אלא שחפץ שיסכימו עליונים והתחתונים למדת משפטיו שנאמר (תהלים נא ו) למען תצדק בדברך תזכה בשפטיך (תהלים פה יב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף כשאדם צדיק ודן דין אמת לאמיתו ומחפש איזה מדה הטובה לו ראוי לעושי רצונו מדה במדה ומדת פורענות ומכוין לדעת העליונים (שם שם יא) חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו על מדת פורענות אומר השטן רבונו של עולם אפילו תחתונים מסכימים לדעתי ועל מדה טובה שנראה בעיני הצדיקים ואומרים בפיהם שני (תהלים נא ו) תצדק בדברך אמר אליהו והלא הצדיקים מסכימים לדעתנו

א) ממסע״ז. ב) כעין זה לעיל סי׳ ל״ה. ג) רכ״ד.

רעג. (א) הוריות ו׳ א׳. (ב) יומא נ׳ א׳. (ג) בילקוט שופטים מהספרי ובתנחומא האזינו: כפר לעמך ישראל אלו החיים אשר פדית אלו המתים מלמד שהמתים צריכין כפרה ובספר חשמונאים ב׳ י״ב כי יהודה המכבי שלח אלפים דרכמונים כסף קרבן אשם לירושלים לכפר על המתים ויעוין תמורה כ״א שאמרו אין כפרה למתים וצ״ע. ובמסכת כלה פ״ב מובא במנורת המאור נר ג׳ פ״א יסר בנך ויניחך למד בנך תורה ויניחך מדינה של גיהנם ויתן מעדנים לנפשך שיכניסך לגן עדן עם הצדיקים ובזוהר סוף פרשה בחוקותי: אי האי ברא אזיל באורח מישור ותיקן עובדוהי ודאי מוקיר ליה בההוא עלמא ויעוין בבלי סנהדרין ק״ד א׳ וירושלמי שם. (ד) ילקוט בשלח רמז ר״ס תפלתן של אבות. (ה) ברכות י״ח ב׳. (ו) חגיגה ט״ו ב׳. (ז) בזה מתורץ קושית הגרל״ח בטור או״ח סי׳ תרכ״א סק״ג יעו״ש. (ח) נדה ל״ז א׳.

רעד. (א) חגיגה ט״ו ב׳.

וכשנפטר לעולמו באים מדות הדין של מעלה ומנשקים אותן שכיוון לדעתן וכל האומר דבר שמועה מפיהם הן מתפללים שם עליו ומליצים טובה עליו כשישראל עושין רצונו של מקום גורם שבעלי דינים של מעלה מנשקים זה את זה ואם לאו (ישעיה לג ז) מלאכי שלום מר יבכיון וזה שנא׳ (שם כז ה) יעשה שלום לי שלום יעשה לי.

רעה. **לא** יוציא אדם מפיו אלא אם כן יודע שרצון הקב״ה בדבר אז (איוב כב כח) ותגזר אמר ויקם לך הנה ר׳ מאיר למד מפי אחר ונתגלגל הדבר שאמרו (א) אחרים אומרים ולא הזכירו שמו בבית המדרש על דברים שאמר (ב) לא הזכירו שמו על דבריו וכשאומר האמורא ר׳ מאיר רמון מצא תוכו אכל ואמ׳ אליהו זכור לטוב השתא קאמר רבי מאיר בני אומר פירוש עד עתה נענש בעבור אחר ובעבור שגרם שהוצרכו לומר אחרים אומרים עד עתה נתנו זמן שלא להזכיר שמו אבל מכאן ואילך מזכירין שמו.

רעו. (א) רבי אומר יום הכפורים מכפר בין על השבים בין על שאינן שבים ותימהא הוא וכי משוא פנים בדבר שזה עושים מעשים רעים ויתכפר לו ואם אדם ימות אחר יום הכפורים ולא חטא אחר יום הכפורים איך ימות וקשה הדבר הרי מה חילוק בין צדיק לרשע ועוד לר׳ לא היה צריך לבקש סליחה ביום הכפורים אלא לעניין גזירה כשגוזרין על האומה ומונין מספר בני ישראל (במדבר א ג) מבן עשרים שנה ומעלה אם רבו הזכאים הרי כף זכות מכרעת כגון זה שגוזרים לשבע כי לא יתכן לומר לשדה זה גשם ולשדה של הרשע לא ישלח זה לא יתכן זה מועיל שמתענין כולם גדולים וקטנים ועוד שנימול אברהם אבינו הרי הצער שלו מועיל לזרעו שני בני אדם נושאים משא אם היה זה לבד וזה לבד לא היו יכולים לשאת כמו בשניהם יחדיו שנים מרימים קולם יותר נשמע מזה לבד ומזה לבד כך יום הכפורים לפי שמתענין יחד גדולים וקטנים לכך אפילו יחטאו יחידים גזירה שנכונה לרבים כגון גשמים ושובע מכפר יום הכפורים שלא יפסיד היחיד לרבים, ולחכמים אין יום הכפורים מכפר אלא על השבים ומפסיד להם אותו היחיד קצת אבל אם הרבים חוטאים יכריע כף חובה לגזור לרבים עצירת גשמים ורעב אבל למחול לו לרשע לגמרי אין יום הכפורים מכפר אפילו לרבי כיון שאינו שב אם לא תאמר כן לא היה אדם במיעוט זכיות שהרי נמחלין עונותיו אלא כמו שכתבנו ויש שאומרים לעניין העולם הזה מכפר על שאינן שבים שהרי בספרי (ב) אומר (שם ו כו) ישא ה׳ פניו אליך בעולם הזה לא ישא בעולם הבא ויש שעוברין על עבירות חמורות ומאריכין ימים ולא שבו מעונותיהם כי אם יום הכפורים מכפר אף על שאין שבים כר׳ אם כן לא יהא מגלה פנים בתורה וכו׳ (ג) והאי (ד) דחנקתיה אומצא ביום הכפורים על זה לא כפר יום הכפורים לר׳ אם הועיל לו [דף לד] אם כן לא חנקתיה אומצא אם כן למה כתיב כרת ביום הכפורים ושאר עבירות הרי אם יום הכפורים מכפר לא היה מת בכרת אחר כך אלא לענין גזירת רבים לענין זה מכפר אף על שאינן שבים שהרי מתענין בו אף קטנים ומעוברות.

רעז. דרש (א) ר׳ עקיבא (ישעיה ה יד) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוקים אין כתיב כאן אלא לבלי חוק מי שאין בידו מצוה אחת שיכריע לו לכף זכות. הדא דאת אמרת לעולם הבא אבל בעולם הזה אפילו תתקצ״ט מלאכים

רעה. (א) הוריות י״ד א׳. (ב) מכאן עד וכשאמר יש למחוק.
רעו. (א) יומא פ״ה ב׳. (ב) נשא פיסקא מ״ב. (ג) ירושלמי פאה פ״א ה״א. (ד) שבועות י״ג ב׳.
רעז. (א) ירושלמי קדושין פ״א ה״ט.

מלמדים עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות ואפילו תתקצ"ט צדדין מאותו המלאך מלמד עליו חובה וצד אחד מן אותו מלאך מלמד עליו זכות הקב"ה מכריעו לכף זכות מה טעם שנאמר (איוב לג כג) אם יש עליו מליץ אחד מאלף אין כתיב כאן אלא אחד מני אלף מאלף צדדין מאותו מלאך (שם שם כד) ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר הדא דאת אמרת בעולם הזה אבל לעולם הבא רובו זכיות יורש גן עדן רובו חובות יורש גיהנם, ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק שומר אדם עצמו מעבירה פעם ראשונה ושניה ושלישית מכאן ואילך הקב"ה משמרו מה טעם (שם שם כט) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר א"ר זעירא ובלחוד דלא יתב לה מה טעם (קהלת ד יב) והחוט המשולש לא לעולם ינתק אין כתוב כאן אלא לא במהרה ינתק אין מטרחת עילויה מפסק הוא ר' הונא בשם ר' אבהו אמר הקב"ה אין לפניו שכחה הא מפני ישראל נעשה שכחן מה טעם (שמות לד ז) נושא עון נשא עון כתיב וכן דוד אמר (תהלים פה ג) נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה, ומה שאמר רבי יום הכפורים מכפר בין עשה תשובה בין לא עשה בעולם הזה שהרי רשעים מצליחים הרי רשע שעשה כ' זכיות וק' עונות וצדיק עשה י"ט זכיות ומעט עונות אם אין עון כשעבר עליהם יום הכפורים אם יום הכפורים מכפר לשאינן שבין נמצאת אתה אומר שחלקו של רשע מעולה מחלקו של צדיק וכי יתכן זה אלא בעולם זה מיירי כמו שנכתב למעלה שהעתקנו מתלמוד ירושלמי בקדושין הדא דאת אמרת בעולם הזה אבל לעולם הבא רובא זכיות ירשין עדן רובא עבירות יורש גיהינום ובספרי (במדבר ו כו) ישא ה' פניו אליך בעולם הזה אשר לא ישא פנים לעולם הבא (תהלים מט ח) אח לא פדה יפדה איש, וכתיב (יחזקאל יח כ) הנפש החוטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב והעולם הזה במזל והעולם הבא אין מזל וכנגד מה שנהנה מן העולם הזה ממעטין לו לעולם [הבא] וכנגד הצער בעולם הזה ממעטין בגיהינום אבל מי שתדיר צערו בעולם הזה (ב) באשה רעה ואין יכול לגרשה (ג) ודקדוקי עניות ויסורין התדירין והרשות וכל ענין צער שאין בידו להציל עצמו כגון שיש לו בנים ואין יכול לעשות בהם (ד) כמו האם או אין מניחין לו לגרש אשתו רעה הוי הצער במקום גיהינום וכגון שקבלם באהבה בעולם הזה.

רעח. בכל עצב יהיה מותר (משלי יד כג) אם אדם שרוי בייסורין כת' (ישעיה נג יוד) יראה זרע יאריך ימים ויחשוב הרי אחרים נהנין מייסורין שלי שנא' (שם שם ה) ובחבורתו נרפא לנו ואפילו [משחוק] לא יהנה הצדיק וביום (א) שרבינו הקדוש היה שוחק היה בא שום פורענות לעולם (ב) וכשחלה ר' אליעזר שחק ר' עקיבא אמר לפי שאתה הייתה שרוי בטובה הייתי אומר קבלת עולמך בזה העולם ולכך טוב שלא ישחוק אדם ושלא יהנה משחוק ומשאר טיולים אבל מצוה לשמוח בהקב"ה שנאמר (שם סא י) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי (תהלים פט יז) בשמך ינילון כל היום:

רעט. א) כתיב (תהלים ב יא) עבדו את ה' ביראה וכתיב (שם ק ב) עבדו את ה' בשמחה אם אדם שמח מאד (א) יזכור לו יום המיתה ואם הוא עצב (ב) יחשוב מילי דבדיחותא דברי תורה שיהא לבו שמח:

רפ. ב) חכם א' צוה לבנו שלא יהנה יותר מדי בעולם הזה שלא יעברו עליו ארבעים יום בלא תענית ואפילו על שונאו יתפלל שיעבוד להקב"ה:

א) ס"ח. ב) רכ"ה.

(ב) פסחים קי"ג ב'. (ג) עירובין מ"א ב'. (ד) אולי צ"ל מפני האם.

רעח. (א) נדרים נ' ב'. (ב) סנהדרין ק"א א'.

רעט. (א) ברכות ה' א'. (ב) כמו שאמרו שבת ל' ב' ויעיין פ"ה משמונה פרקים להרמב"ם שכתב: כמ"ש כי הוו חלשי רבנן מגירסייהו הוו אמרי מילתא דבדיחותא.

רפא. א) דע והבן אע״פ שאמרו חכמים (א) יפה תענית לחלום כאש לנעורת לא אמרו אלא [ע״ב] בעושה תשובה עם התענית, הרי יהודי אחד ראה בחלום בט׳ בתשרי והתענה בט׳ בתשרי וביהכ״פ הרי ב׳ ימים ולילה ולא הועיל לו הרי לפי שמראין לו חלום קשה שיפשפש במעשיו כי התענית במקום חטאת מה קרבן אין מועיל בלא תשובה שנאמר (משלי כא כז) זבח רשעים תועבה אף תענית חלום [אינו מועיל בלא] תשובה מה ב) שמתענין לאחר חג המצות ולאחר חג הסכות לא בעבור שחוטאין שלא היו קוראין בספר התורה כמו לפני ראש השנה ויום הכפורים שאין קורין בתעניות על כפרת עונם לזוכרם ביום הדין לטובה אבל אילו תעניות בשביל הגשמים, במרחשוון מתענין בשבוע ראשון כשאין חל ראש חדש מרחשוון בשבת בעבור יורה שיבא על הזורעים לברכה (ב) ובאייר מפני מלקוש על התבואה שכבר גדלה שלא תלקה בשדפון ובירקון לכך קורין בספר התורה כמו שהיו הראשונים עושים בתעניות כדי שירד המטר לברכה:

רפב. ג) מה שכת׳ (ויקרא ה י) ונסלח לו כשהביא קרבן על המזיד בשבועת העדות ובשבועת הפקדון ובאשם שפחה חרופה (א) זהו כשעשו תשובה:

רפג. ג) על השגגות מביאין קרבן ואם אין קרבן נענשין עליהם אע״פ שאין כוונתו לכך, מלך שגזר שלא להחליף מעות ושגה אחד והחליף ושמע המלך היוכל לומר שגיתי הירצהו או הישא פניו לפטור גם־ עתה בדבר הזה כן לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה לבלתי לומר לפני המלך כי שגגה היא:

רפד. התורה חסה על ממונם של ישראל שהרי בענין קרבנות מצריך ב׳ כתובים לעכב (ויקרא א ה) ושחט את בן הבקר (א) מתעסק בקדשים מניין (שם כב כט) לרצונכם תזבחו לדעתכם זבוחו להביא לידי פסול הקרבן שהתורה חסה על ממונם של ישראל (ב) ועוד כדי שלא יבא לידי מחלוקת שהיה ישראל אומר לכהן תפרע לי והכהן בשביל כן לא היה מודיע ובשביל שהקרבן על ידי כהן הקל ושינה עליו לעכב:

רפה. היה דבר ה׳ אלי ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם (ירמיה כה ג) אשכים כתיב כשהייתי משכים היה הדיבור יוצא בפי ומקיש לדבר ה׳ לומר אף (א) אם השכים ונפל פסוק בפיו הרי היא נבואה קטנה ונפקא מינה אם פסוק של פורענות הוא צריך תענית דבר אחר השכם ודבר בדברי תורה כמו (ב) (בראשית כח טז) ויקץ יעקב משנתו (תהלים קלט יח) הקיצותי ועודי עמך והשכם ודבר את שמע:

רפו. ד) המתענה בשבת תענית חלום ולמחר ראש חדש או חולו של מועד או פורים או ע״כ או חנוכה לא יתענה אלא לאחר כך יתענה יום אחד על שהתענה אבל אם התענה ביום טוב בשביל חלום ביום טוב אחרון למחר יתענה:

א) רכ״ו. ב) רכ״ז וכפול לקמן סי׳ תתרכ״ח. ג) רכ״ח. ד) רכ״ע.

רפא. (א) שבת י״א א׳. (ב) כן כתב המרדכי תענית סי׳ תרכ״ט אבל הרא״ש תענית פ״א סי׳ כ׳ כתב דהטעם כי אולי חטאו כמו בני איוב ומשו״ה כתב שאין קורין ויחל, והתוס׳ קדושין פ״א א׳ ד״ה סקבא כתבו ג״כ כהרא״ש יעו״ש. ובאורחות חיים דף צ״ב כתב שיש מתענין ב׳ וה׳ גם אחר שבועות ועיין ב״י או״ח סי׳ תכ״ט, ומתוס׳ ב״ק פ״ב א׳ ד״ה כדי משמע שנהגו להתענות בב׳ וה׳ בכל ימות השנה ובכלבו סימן ס״א כתב: נהגו כל ישראל להתענות בו״ה אחר הפסח ואחר סוכות משום סקבא דשתא. ור״ת בספר הישר סימן תקל״ז והרוקח סי׳ ר״ט כתבו כדמשמע מדברי התוס׳ בב״ק הנ״ל. ובמחזור וויטרי סי׳ רע״א ובהלכות גדולות הלכות תענית כתבו: גזרו אבותינו שיהו מתענין בב׳ וה׳ מפני ג׳ דברים כו׳. ובמהרי״ל כתב: באייר מתענין תעניות בה״ב כו׳ וכן מתענין אותם אחר חג הסוכות וסמכו משום שנאמר עבדו את ה׳ בשמחה וגילו ברעדה ר״ל במקום שמחה שם תהא רעדה תענית, מדרש.

רפב. (א) שבועות י״ג א׳.

רפד. (א) חולין י״ג א׳. (ב) כל דברי הסימן אינו מובן וצ״ע.

רפה. (א) ברכות נ״ה א׳. (ב) מדרש רבה בראשית פס״ט: ממשנתו.

רפז. א) מי שהתענה בשבת תענית חלום לא יתפלל עננו כי לא יוכל לומר ביום צום תעניתנו ובצרה גדולה אנחנו כי לא יתכן לומר כן בשבת:

רפח. א) כשחל בששי יום תענית שקורין בו ויחל אז טוב שלא ילכו מבעוד יום לבית הכנסת לכך טוב אז לאחר ולא להקדים:

רפט. ב) ואם אדם רואה מאורות לוקים כגון (א) לבנה צריך להתענות שהרי בשביל חלום מתענה בשביל כל העולם לא כל שכן. וכן הנביא כשהיה רואה פורענות היה מתפלל ואומר להם שיצומו וישובו וזהו שנא' (ירמיה יד יב) כי יצומו (ב) אינני רוצם:

רצ. ג) מה שמתענין (א) ביום שמת אביהן שהרי דוד התענה על שאול כי קראו אבי וצם על יהונתן ועל אבנר כי יש לצום על מיתת אדם חשוב וכתיב על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה (ב) כי אמרו הואיל ופשענו שהנחנו הלילה הזקן לבדו לכך אירע לו בשבילנו לכך נדרו שלא לאכול גיד הנשה דבר אחר דין שהאב והבן גוף אחד שיצטערו הבנים:

רצא. ד) כי היה מעשה ברב סעדיה בן יוסף החכם באחד שהלך למדינת הים עם עבדו והוליך עמו ממון גדול ואשתו היתה מעוברת לימים מת האדון והניח כל הממון והלך העבד והחזיק בנכסים ואמר העבד אני בנו כשגדל הבן שהולידה שמע שמת אביו הלך לתבוע נכסיו שהחזיק בהם העבד ונתחתן בגדולי הדור והיה ירא הבן לפתוח [פיו] פן יהרגוהו ונתאכסן כבית רב סעדיה והניח לפניו לאכול ולא אכל עד ששם לפניו אלו הדברים נתן לו עצה לדבר אל המלך הלך ובכה ויתחנן לפני המלך ושלח המלך אחר רב סעדיה לדון דין זה וצוה רב סעדיה להקיז דם בספל ולקח עצם לעומת העצם של אבי הבן והניחו בספל העבד ולא נבלע הדם ולקח העצם ושם אותו בספל הבן ונבלע הדם בעצם (א) כי היו גוף אחד ולקח רב סעדיה הממון ונתנו לבנו שבא הרי נאה וראוי לבן שיתעצב ביום מיתת אביו וכן אמר איוב כי לא סגר דלתי בטני ולא אמר בטן אמי שהכל כגוף אחד וכתיב ויקלל את יומו וירמיה כן עשה שלעולם לשנה הבאה באותו יום לא היה שמח לכך יש להתענות ביום שמת אביו. (ב) אחד[ס] מת אביו באדר ראשון והבן מתענה באותו יום שמת אביו ובשנה פשוטה היה מתענה בשבט ואדר מספיקא:

רצב. ו) מי שמת אביו בפורים (א) לשנה הבאה לא יניח לשלוח מנות ובאותו פורים ישלח לעניים מעות או בשר ואם מת לו מת סמוך לפורים אם ירצה לשלוח לעניים ישלח מעות או בשר ורק לא תפנוקים שהם עשויים לשמחה וכל דבר שמחה לא ישלח ולא ישלחו לו:

רצג. ז) ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו ו) (א) שצריך אדם להצטער כשמצטערין הציבור ועל תלמידי חכמים שמתו (ב) ומתים בניו כדי שיבכה לפי שלא בכה על מיתת צדיקים:

א) רכ"ט. ב) ר"ל. ג) רל"א. ד) רל"ב. ה) תשי"ב. ו) תשי"ג. ז) תשי"ד.

רפט. (א) סוכה כ"ט א' וילקוט בא סימן קפ"ח. (ב) צ"ל אינני שומע אל רנתם וכי יעלו עולה ומנחה.

רצ. (א) קצת ראיה לזה מהא דאמרו בשבועות כ' ב' נדרים י"ב א': כיום שמת בו אביו ואמו, מובא בכלבו דין קי"ד ויעוין יו"ד סי' ת"ב סי"ב ברמ"א. (ב) מובא בילקוט ראובני ובש"ך על התורה בשם רבנו, והחזקוני כתב בפרשה וישלח: בדין שיש להעניש ולקנוס את בני ישראל מאכילת גיד הנשה שהניחו את אביהם הולך יחידי כדכתיב ויותר יעקב לבדו.

רצא. (א) יעויין ב"ב נ"ח א' ברשב"ם ד"ה אמר להו: שלא רצה לחבוט על קברו של אביו ויעוין ברכות י"ח ב': בעינא אבא בר אבא, ועל המעשה הזה בכלל יעוין דברי ה' שי"ר בבכ"ע תקפ"ט צד 37. (ב) כפול לקמן סימן תתתשנ"ד ויעויין מגן אברהם סי' תקס"ח סק"כ.

רצב. (א) המג"א או"ח סימן תרצ"ו סקי"א גרים: לשנה הבאה ישלח מנות ויעו"ש.

רצג. (א) תענית י"א א'. (ב) שבת ק"ה ב'.

רצד. א) ביום טובה (קהלת ז יד) ששמע שמועה טובה היה בטוב דלא להתענאה ולמספד וביום רעה שמת תלמיד חכם שלא תראה בטיולים וביום רעה שטובעת אשה בנהר ראה אותה והצילה:

רצה. אדם אחד בא לעיר והגיד לחכם שמת רבו מובהק ולא רצה לטעום אמרו לו למה אמר כי הביאני לחיי העולם הבא ולא אותי בלבד אלא אף רבים היו צריכין לו, וכתיב (ש״ב א יב) ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה׳ ועל בית ישראל כי נפלו בחרב וכתיב (שם שם יא) ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו וכת׳ (שם שם ג לה) כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה הרי על כיוצא באילו שרבים צריכים להם אע״פ שהוא אינו צריך [לו צריך] להתענות כששמע (א) ואין לו לבקש רעה עליו אלא שיצילנו ממנו:

רצו. ג) אחד היה לו יהודי שונא וחלה והתענה עליו כדי שירפאהו הקב״ה אמרו לו והרי ציערך כמה פעמים אמר צריכים לו רבים וכתיב (שם שם א יב) ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב על שאול וגו׳:

רצז. בספרי (א) בעניין (במדבר יא טז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וכן אתה מוצא שהמקום מצטער על זקן אחד כנגד כל ישראל שנאמר (ישעיה מז ו) קצפתי על עמי חללתי נחלתי [כביכול] מחוללין על הכל אבל על זקן הכבדת עולך מאד זקן כשר כשמת לא יתכן לכשרים באותו יום לשמוח ולשמע קול שירים כדי שלא ישמח כשהיה מת שום אדם צדיק כשר היה צדיק אחד אומר לחביריו לנשמעים לו לא יתכן היום בתפנוקים ולכך נכשל [נבל] על שחטא בדוד (ב) כי כשמת שמואל הנביא היה נבל עושה משתאות ושיכור ולא יתכן שיהא אדם שרוי בתענוגים ותפנוקים אבל בשבת יאכל וישתה (קהלת ז יד) ביום טובה היה בטוב:

רצח. (ישעיה נו יב) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד (שם נז א ב ג ד) הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מנאף ותזנה על מי תתענגו, הרי מאלה המקראות משמע שלא יקרא אדם את חבירו לשתות יין כשצדיק נפטר לעולמו או נמסר להריגה שלא יתכן לאדם לשמוח בימי אבל שהצדיק בצער וזהו אתיו אקחה יין וסמך לו הצדיק אבד הרי כשמת הצדיק לא יתכן לשבת במשתה היין ועל זה נענש נבל ואם יש נשואין לאחר שמת הצדיק ראוי למעט בשמחה כמו שגזרו (א) כשמת רב.

רצט. מעשה שמת צדיק אחד ובאותו יום טבלה אשת חסיד אחד באותה לילה לא רצה לשמש מיטתו.

ש. כתיב (שמות לד ז) פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים ובזרע עלי לעולם ואילו כתיב כל עון האבות פוקד היה [ע״ב] משמע כל מיני עון אלא פוקד [עון] במקום שכתב ערירים הזרע נכשלים אין כתיב כל עון אם קבלו האבות עליהם כל תשלום פורענות מקילים מעל הבנים ואם לאו הכל על הזרע וכן הוא אומר (מ״א כא כט) יען כי נכנע אחאב לכן לא אביא הרעה בימיו ודוד שקבל הפורענות עליו הקלו מעל זרעו וכשיש למידת פורענות אריכות אז יש כלייה שנאמר (בראשית ו ג) והיו ימיו מאה ועשרים שנה לכך כת׳ (שם שם ז)

א) תשע״ו. ג) כפול לקמן סי׳ תתרכ״ה.

רצה. (א) הלשון צריך תיקון ואולי צ״ל ויש לו לבקש כי יצילנו מן הרעה הבאה עליו.
רצז. (א) בהעלותך פיסקא צ״ב. (ב) מדרש שמואל פרשה כ״ג.
רצח. (א) שבת ק״י א׳.

אמחה את האדם ולנבוכד נצר ע׳ שנה לכך לא נשאר שם ושאר נין ונכד וכשמהרה נעשה הנקמה משאירין קצת וכתיב (שם טו טז) כי לא שלם עון האמורי והאריך להם לכך (דברים כ טז) לא תחיה כל נשמה וכתיב (דניאל ט יד) וישקוד על הרעה לכן כתיב (ישעיה א ט) לולי ה׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט ועל בני עלי לא נתקיים פוקד עון אבות עד רבעים אלא יותר כי עון אחת שעושה פעם אחת פוקד עד רבעים אם כפל אותו עון הרי עד ח׳ ואם הרבה עונות הרי פוקד על כל דורות ובני עלי הרבו עד שיהיה עון לכל דור ודור והואיל ואמרו (א) צדיק ורע לו צדיק בן רשע אע״פ שאין אוחזין מעשה אבותיהן בידיהן מאחר שחפץ לירש אביו גם הרע יקבל כך בניו של עלי ובניהם, פוקד עון אבות ואמו לא נאמר לכך אמר במקום אחר (תהלים קט יד) וחטאת אמו אל תמח ובנות לא הזכיר אלא בנים לפי שאינן יורשות וברשות אחרים הן. דבר אחר בנים ואשתו של אדם יכולין למחות כדאמר (ב) גבי נעמי ובניה (ג) ובתו של ר׳ חנניה בן תרדיון לפי שביד האב להשיא את בתו ולקבל קדושיה ולהפר נדרה בירמיה מצאנו (ירמיה טז ג) על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה בפרשה לא תקח אשה במקום הזה. וביחזקאל כת׳ (יחזקאל יד כ) אם בן אם בת יצילו הרי בנים ובנות לוקים בעון אבותם וכן אם חוטאים בנים אבות נושאים העון וכת׳ (שם ה יוד) ובנים יאכלו אבותם וכת׳ (הושע ד יד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה הוא היה יכול למחות ביד בניו ובנותיו.

שא. א) **יראת** ה׳ ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו (משלי א ז) מה ענין מוסר לראשית דעת וסמך לו (שם שם ח) שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך מן הדין לא היה לאהוב אלא מעת שהבנים נכנסים ביראת ה׳. שנאמר (שם ח יז) אני אהבי אהב שהרי אם האדם אוהב גופן של זרעו כך הכלב אוהב את גוריו וכל הבריות ועל זה אמר (קהלת ג יט) ומותר האדם מן הבהמה אין אבל אם אדם אוהב לשם שמים הנשמות יותר מן הגופות כגון אם הוליך בנו או בתו בחשך או במקום שיראה שלא יהא תקנת גופם אומר לעבדו או לשפחתו או הוא בעצמו ללכת עמהם פן ינזק הגוף ופן יבוא לידי צער ויותר צריך להיות נזהר מדעת בניו ובנותיו פן יחטאו למי שבראם ויותר צריך להיות מפחד פן יחטאו במעשיהם ובגופם ובהרהור לבם ב) וראה כמה תעניות וצומות ובכי ותחנונים עושה אדם כשבנו חולה כי מרה נפשו על גוף בנו וכל שכן שהיה לו לעשות בעשותו דבר עבירה שהיא טובת נפש לעולמים וכשיחטאו ג) בהרהור לבם שנאמר (איוב א ה) כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם.

שב. **אדם** אחד צדיק היה חולה מאד אמרו לו כשבכה למה אתה בוכה אם בשביל בניך הקטנים הרי אחיך הם במקומך אמר אחיי יעשו להם צרכיהם בעולם הזה אינו בוכה אלא שאם הייתי חי הייתי מוכיחם ומייסרם להביאם לעולם הבא ללמדם ולהדריכם בדרך הישר אמ׳ לו אפוטרופא שמינהו על בנו אני במקומך תחתיך אמר לו לא תהיה אלא תחתיך במקומך אילו היו מצערים אותך וגונבים לך הייתה מכה אותם כדי שלא יעשו יותר כך תהיה במקום הבורא עליהם חנכם למצות ואם יחטאו כנגד הבורא תייסרם ואל תאמר איך אכה את היתום אלא אם יאמרו אם

א) תקע״ז וכפול לקמן סי׳ תתקס״ב. ב) מכאן ועד סוף הסי׳ כפול בסי׳ תתק״ס. ג) מכאן ועד סוף בסי׳ תתקס״ב.

ש. (א) ברכות ז׳ א׳. (ב) ילקוט רות רמז תקצ״ט: מה צריך הכתוב להכריז עליו ועל אשתו ובניו לפי שלא היו מעכבין זה את זה מצרות עין שהיתה בכולם. (ג) צ״ל ואשתו והוא בעבודה זרה י״ח א׳: ועל אשתו להריגה בשביל שלא מיחתה בו.

היה אבינו חי היה מרחמינו ולא היה עוזב להכות אותנו ואתה תאמר אליהם יותר היה מכה אתכם וכן צוני לייסר אתכם ולהורות אתכם למדות הטובות ואמר לאפיטרופא (איוב לה יא) מלפנו מבהמות הארץ אם תייסר את בנו והיו נאמנים כמו הכלב הרי הכלב [דף ל"ז] מכין אותו והוא נאמן לאדונו לפי שנותן לו מזונות כך תעשה לבני תן להם מזונות ותייסרם ותפיל אימתך עליהם כשיחטאו ותתן נענועיך עליהם כשיעשו רצון הבורא אשר תצום.

שג. דוד אמר (תהלים פו ב) שמרה נפשי כי חסיד אני כי אחרים בוכים על הנאת העולם הזה כשאינו וכשמתו אוהביהם ודוד כשרואה שאינם שומרים את התורה היה בוכה אחרים בוכים על הנאת העולם הזה חכם הלך כדי לבקר חולים אמרו לו תלמידיו תכנס בזה הבית כי שם יש חולה אמר להם לא אכנס אמרו לו מפני מה אמר להם אם תחפצו תכנסו ותדעו דעתי נכנסו כשיצאו אמר להם מה דבר החולה אמרו היה בוכה ומיליל איך ימות שלא יהנה מן העולם הזה חביריו בשמחות גיל והוא בקבר רק מזה העולם היה צעור שלא יהנה עוד אמר להם אם כן בטוב עשיתי שלא הלכתי עמכם כי הכרתיו שאוהב הנאת העולם הזה והיה לו להתאבל ולהצטער על עסק שיהא לו לעולם הבא חלק שנאמר (איכה ג לט) מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו אם כן אינו מודה שיש עולם הבא ודוד כשרואה שאינם שומרים את התורה היה בוכה שנאמר (תהלים קיט קלו) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתיך כשמת לו הילד לא בכה וכשנהרג אמנון ואבשלום בכה וכתיב (ש"ב יב כג) למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד כל זה למה לא חשב כשנהרגו והלא צם על אבנר ובכה על מיתת שאול ויהונתן דכת' (שם שם א יב) ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב אל שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' וגו' ועל אבשלום ואבנר בכה למה תלה האוכל להשיבו והלא כתיב (בראשית כג ב) לספוד לשרה ולבכתה וכתיב (ויקרא יוד ו) ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה' אלא כל שצריכין להם אם מתים צריך לבכות ולצום כגון שאול ויהונתן ועם ה' ואברהם שהיה צריך לשרה ושבטים לנביאות יעקב וישראל למשה ולאהרן ולא מחמת מיתה כמו שאמר האוכל להשיבו עוד ועל (א) אבשלום שראהו בגיהינום ועוד אמר לו יואב שברע עשה שבכה על אבשלום ועוד בעל כרחו בוכה ועל שמחוייב לבכות אינו בוכה: (ב) ועל שמחוייב לבכות לא יבכה יותר מן ג' ימים (ג) כנגד ג' ימים שמעידין על הכרת פנים (ד) כנגד ג' ימים שנקלט הזרע כנגדן בתהלים ג' (תהלים פ ד ח כ) האר פניך ונוושיעה במזמור ותשקימו בדמעות שליש:

שד.(א) יוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהלת א יח) כל הנוגע בנבלת בהמה אינו טמא אלא טומאת ערב אבל הנוגע בטומאת אדם טמא ז' ימים ד"א בהמה הנוגע בנבלתה טמא ואינו מטמא אחרים אבל נוגע בנבלת אדם טמא ומטמא אחרים (קהלת ג יט) ומותר האדם מן הבהמה אין אדם אוכל ומברך שותה ומברך ישן ומברך ניעור ומברך היאך נחשב לבהמה שאינה מבחנת כלום אלא על שעת המיתה הכתוב מדבר כשם שנמלכין על הבהמה לשחיטה כך נמלכין על האדם (א) בהמה שמתה אין דין יותר אדם

(א) ספט"ז.

שג. (א) סוטה י' ב'. (ב) מו"ק כ"ז ב'. (ג) יבמות ק"כ א'. (ד) ר"ה י' א'.

שד. (א) בתנחומא נח סי' י"א: אפילו עכבר היה משמר משפחתו ולא נתערב במין אחר כדי ליטול שכר, ויעוין דברי רב סעדיה גאון באמונות ודעות מאמר ג', ובמורה פי"ח לשלישי, אבל במסכת כלה אמרו: מת בהמה אינה עומדת אלא לשחיטה ואין לה חלק לעוה"ב, ונגד זה אמרו במ"ר בראשית פרשה כ"ו: אין לך שהוא מתחייב באדם אלא אדם כיוצא בו ר' נתן אומר אפילו זאב וכלב רב הונא בר גוריון אומר אפילו מקל אפילו רצועה כו' א"ר אחא אף אילני סרק

שמת מעמידין אותו לדין ומראין אותו מעשיו ודנין אותו עליהם ולא עוד אלא מפני מה מתו בניך בחייך ובכך (ב) היה בוכה ר' יוחנן בשעת מיתתו אמרו לו תלמידיו אם אתה בוכה אנו מה תהא עלינו אמר להם בניי לא אבכה שמעמידין אותי לדין ומראין אותי כל מעשי ודנין אותי עליהם ולא עוד אלא שאומרים לי מפני מה מתו בניך בחייך ולא זכיתי לתיקונו של עולם ולא דיו לאדם שמתו בניו בחייו (ג) אלא שדנין אותו עליהם לכך אמר דוד (תהלים עא ט) אל תשליכני לעת זקנה אל תרפה ידיי מן התורה ומן המצות ככלות כחי אל תעזבני אל תקהה שיניי בבניי ובבנותיי (ד) שכל המתים בניו בחייו שיניו קהות ועיניו כהות וכחו כהה לכך נאמר (קהלת ב יז) כי הכל הבל:

שה. מחיה מתים אנו אומרים אחר אבות לפי שמהם יש לנו לדעת אמונת תחיית המתים שהרי כתיב [ע"ב] (מלאכי א ב) ואהב את יעקב (דברים ד לז) אהב את אבותיך (שם י טו) חשק ה' לאהבה וכת' גבי יעקב (בראשית מז ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי אלא לעתיד כשיחיו את המתים ייטיב להם וכתי' (דברים יא כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבתיכם לתת להם ואבות לא היו אלא בבאר שבע ובית אל שכם וחברון ולכל ישראל אומר ירבו ימיכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבתיכם לתת להם מה שלכל ישראל (א) אלא לעתיד לבא יהא לאבות עם כל שבט ושבט שנא' (בראשית כו ג) לך ולזרעך אתן עם כל שבט ואבות צדיקים ולא ראו טובה הרי הזכיות שעשו מתי יאכלו אלא לעתיד לבא ואמרינן (ב) הכופר בתחיית המתים אין לו חלק לעולם הבא (ג) לכך תיקנו תחיית המתים אצל אבות כי מהם אנו מאמינים שיחיו המתים ויעקב אמר (שם מז ל) וקברתני בקברתם כי טורח יש למלאך להביא את הנשמות הרחוקים יחדיו לכך רצה לשכב עמהם אצלם אם המת במיתתו אינו יודע כלום למה לו ליעקב להקבר עם אבותיו דיי לו שיקברוהו באחת המקומות בארץ ישראל אלא ש"מ שהרוחות מדברות זו עם זו ושמחים הצדיקים שלא יהא רשע ביניהם ואמר לנביא שהכהו לאריה נבלתו לא תבוא לקבר אבותיו הרי אם לאחר מותו לא היה חכמה למת לא היה הנביא חושש מה יהא מגופו אלא הרוח מנוחתו על גופו אע"פ שכבר עפר (ד) למה תיקנו בברכת המזון הטוב והמטיב שניתנו הרוגי ביתר לקבורה לפי שכתוב (הושע יג ו) שבעו וירם לבם (דברים לא כ) ואכל ושבע ודשן לכך תיקנו לאחר ברכת המזון כדי שלא יגבה לב האדם כשהוא שבע ויחשוב שהכל מתוקן לסעודה ויחשוב שכל השלג לבן ויהיה לשחרורית שישים האדם על לבו שהוא

עתידין ליתן דין וחשבון רבנן אמרי מן הכא כי האדם עץ השדה מה האדם נותן דין וחשבון אף עצים נותנים דין וחשבון, ויעוין ילקוט ויקרא רמז תרמ"ג: והאלהים יבקש את נרדף שור נרדף מפני ארי כבש מפני זאב כו' ורש"י קהלת ג' כ"א: רוח בהמה היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון והאברבנאל בראשית ט' ה' כתב: פירש הר"ן שאם חית השדה תשפוך דם האדם ידרשנו ה' לנקום נקמתו כו' כללו של דבר המדרשות חלוקים המה בענין זה. (ב) לכאורה נראה שכונת רבנו היא על ר"י בן זכאי למה שאמרו ברכות כ"ח ב' אבל לא יתכן מה שסיים רבנו להלן: ולא עוד אלא שאומרים לי מפני מה מתו בניך בחייך ולא מצינו בריב"ז שמתו בניו בחייו רק ברבי יוחנן האמורא מצינו שאמר דין גרמא דעשיראה ביר שם ה' ב'? ואולי כוונת רבנו על מה דאיתא במדרש רות החדש: רבי יוחנן קשישו יומיה ותקיפו עינוי מאסתכלא והולשא תקיף עלוי קם ואמר מה אנא לעלמא דאתי דקא הוי לי בנין ומתו אמרו ליה רבי מימך אנו שותים כו'. (ג) בברכות ה' ב' אמרו: הקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו וצ"ע. (ד) לא אדע המקור לזה, אבל אחרי שיגעתי מצאתי כי כל הסימן הזה הוא כתוב הדר בתנא דבי אליהו זוטא פכ"ד יעו"ש קצת שינויים בלשון, ובאותיות דר"ע אות נ'.

שה. (א) במדרש רבה תולדות פרשה ס"ד: למה לא נאמר האלה אלא האל לומר מקצתו אני נותן לך ואימתי אני נותן את השאר לעתיד לבא. (ב) בסנהדרין צ' א': אמרו: האומר אין תחה"מ מן התורה אין לו חלק לעוה"ב ופירש רש"י שם ד"ה הכי גרסינן האומר: הילכך כופר גמור הוא, ובתוספתא סנהדרין פי"ג אמרו: ושכפרו בתחית המתים גיהנם ננעלת בפניהם ונידונין בה לדורי דורות. (ג) בשבלי לקט סי' י"ח הביא בשם אגדה: כטל שתחיה בו יצחק אבינו מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מחיה המתים. (ד) ברכות ג' ב'.

יפה ולבסוף יהא לתרווד רקב והנה כמה אדם מתאוה לאכול ואח״כ יסריח וכן אדם חי וימות ויסריח וכשם שאמר (ה) לכסות צואה כך אמר לקבור שנאמר כי קבור תקברנו ביום ההוא ויחשוב האדם שלא יאכל הרי מה שיאכל יהיה רפש וסרות ואסור לדבר דברי תורה כנגדו וכן המת (ו) ולמה^א צוה לכסות [דם] כי בריות בראשית יש ממונה עליהם ואומר רבונו של עולם זה חוטא וזה אינו חוטא איך יאכל החייב את שאינו חוטא לכך צוה לכסות דם פן יאמר הממונה הנשחט זכאי והשוחט חייב שכל זמן שהוא בגלוי הממונה אומר והדם צועק שנאמר (איוב טז יח) ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי ומן הדין היה לכסות הצואה שיאמר זה אוכל אינו זוכר שעתיד הוא להיות והרי קרוי בחייו רפש וטיט שנאמר (שם לג כה) רטפש בשרו (ישעיה נז כ) והרשעים כים נגרש וגו׳ ויגרשו מימיו רפש וטיט אדם מסריח במותו וכשמאכל יוצא ממנו מסריח וכתי׳ (דברים כג יד) וכסית את צאתך והמת לקבורה מאכל משתה בבטן וכן אדם כשמת גרילים תולעים וכן במת כל זה יחשוב כשהוא שבע והרוגי ביתר שלא היו דומים לשאר מתים שלא סרחו ונאמר (תהלים קמה ט) טוב ה׳ לכל וכתיב (שם קכה ד) היטיבה ה׳ לטובים וכתיב (שם עג א) אך טוב לישראל [אלהים] לברי לבב קשו קראי אהדדי ועוד מי שיצא מנוגע או עיור או בחצי איברים אין טוב לו ואיך כתיב טוב ה׳ לכל אלא טוב לכל אף למתים שמסריחים שבשביל זה ממהרים לקוברם ועוד שמתפחדים מן המתים שכל זה כדי שימהרו לקוברם ומה שצוה לכסות הדם כדי שלא יהא הממונה קטיגור שהחייב שוחט את הזכאי ומה שאין מכסין דם צאן ובקר מפני שהן קריבין למזבח ואין הממונה יכול לומר איך ישחט זכאי החייב כי בשביל גבוה ומשולחנו קא זכו ושגיא כח לא מצאנוהו כשישראל רחוקים מן המזבח לא הצריכם לשחט ולקרב למזבח וגם לא רצה שיכסו דם בהמה בזמן הזה מפני שאם היו מכסים למחר יבנה בית המקדש ויאמרו אישתקד מי לא כסינו אף עתה נכסה ולא יתכן לכסות מבהמה שקריבה למזבח שעליה לא יקטרג שהרי אם היו מכסין דם קרבנות היה כמתרעם על העליון שהתיר לשפוך דם הבהמה לשחוט ומה שהתיר לשחוט קרבן לומר שאדם הממיתה חייב ואם אדם מת בדיני שמים אין להרהר על מדותיו אם התיר להרוג החייבין אין להרהר על כך ולא יקבל אדם עונש על זה ויקבל שכר על כך כמו כהנים על שחיטת קרבנות ועל שחיטת חיה בהמה ועוף לצורך שבת ויום טוב ולצורך העור תפילין ומזוזות הרי מצוה עושה ששוחט (ז) ואם נפש אדם מתאוה לאכול בשר מותר לו ובלבד שיעסוק בתורה שכתובה בקלף התיר לא בשר שבתוך העור ואם אדם חוטא המלאך אומר איך חייב יאכל הזכאי אבל לאדם טוב התיר לו כמו שהותר לדוד המלך לפשוט בגדוד כמו לפרנס עניי ישראל וכגון שהתיר להרוג אומות כשחוטא אדם אז יאמרו (דברים לג נו) כאשר דימיתי לעשות להם אעשה לכם וכתיב (הושע א ד) ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והלא מפי אלישע עשה אלא כיון שיהוא הרג לבית אחאב ועשה כמעשיהם הרי נתחייב והוא שיהא מחוייב על אחאב שהרג אע״פ שהיה מחוייב כי לא יתכן שיהרוג מחוייב את המחוייב כמוהו וכך אומר הסטן רבונו של עולם כיון שזכאי הורג חייב בדין עושה אבל חייב את הזכאי הרי לא יתכן ומן הדין היה אילו זכה אדם שהיה בגן עדן מה שהיה

א) מעין דבריו לקמן סי׳ תתרפ״ב ובנדפס סע״ג.

(ה) דברים כ״ג י״ד. (ו) ביומא ס״ז ב׳: דברים שהשטן משיב עליהם ואלו הן אכילת חזיר ולבישת שעטנז וכתב בתוס׳ ישנים שם: וכן יש הרבה אפר פרה וכסוי הדם וכיוצא בהן. והרמב״ם במורה פמ״ו לשלישי כתב: כל חיה ועוף שמותר לאכלם כשישחט יכסה דמו בעפר עד שלא יתקבצו עליו לאכול סביביו, והחנוך מצוה קפ״ז כתב: הנפש תלויה בדם כו׳ ולזה ראוי לנו לכסות הנפש ולהסתירו מעין רואיו טרם נאכל הבשר כי גם בה נקנה קצת אכזריות בנפשנו. (ז) הרמב״ם במורה פמ״ח לשלישי כתב: ואמנם מצות שחיטת בהמה היא הכרחית כו׳.

אוכל לא היה נעשה זבל אלא נבלע באיברים (ח) כמן שהיה נבלע באברים כדי שלא יצטרך לנקביו ולא יבטל מדברי תורה והאוכל מזה המאכל צריך לכסות (איוב לה יא) מלפינו מבהמות ארץ (ט) חתול וכלב צריכין לכסות וכשישבע אדם יחשוב כשם שאכילתי לסרחון בקרבי ואני צריך לכסות כן גופי כשימות צריך קבורה וכאשר לא הסריחו הרוגי ביתר אמרו נתקן ברכה עליהם שאלו נשתנו משאר מתים שלא הסריחו וניתנו לקבורה כדי שיזכור כשישבע יום המיתה שיסריח כצואה וכתיב (ירמיה טז ו) לא יקברו ולא יספדו להם (שם שם ז) ולא ישקו אותם כוס תנחומים וכתיב (שם שם ח) ובית משתה לא תבוא לשבת אותם לאכל ולפי שאילו נשתנו תקנו על הכוס וכתיב (שם לו ל) ונבלתו תהא משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה וסמך לו (שם שם לא) את כל הרעה אשר דברתי, הרי כשלא הסריחו וניתנו לקבורה יתכן הטוב והמטיב טוב ה׳ לכל שמסריח כדי שיקברוהו מהרה ומטיב שנתנו לקבורה שכל זמן שמת מוטל אסור לדבר דברי תורה בפני המת ובפני הצואה וכתיב (ישעיה כח ח) כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום וכתיב (מ״א יג ח) לא אבא עמך אין שכינה שם ומדבר בג׳ שיושבין על שולחן אחד לכך יחשוב אדם בעת שישב על השולחן דברי תורה ויזכיר הטוב והמטיב על הרוגי ביתר (תהלים קכה ב) ירושלים הרים סביב לה וה׳ סביב לעמו לשומרם שלא יסריחו (שם שם ג) לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים שלא ישב עם רשע ועם הארץ על השולחן מפני שאסור לדבר עמהם בדברי תורה (שם שם ד) הטיבה ה׳ לטובים (שם קכו א) שיבת ציון היינו כחולמים שאינו מסריח ותיקנו אחר ירושלים הטוב והמטיב כמו שמצינו בבנין הבית (מ״א ח סו) על כל הטובה אשר עשה וגו׳ לישראל (י) שילדה כל אשה זכר ומצאום טהורות שהרי סמך לשלמה (תהלים קכז א) אם ה׳ לא יבנה בית וסמך לו (שם שם ג) נחלת ה׳ בנים שילדו זכרים (שם קכח ג) אשתך כגפן פריה שמצאו נשותיהם טהורות (שם שם) בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך בניך הרי ב׳ והוא בעצמו ג׳ הנה כן יבורך יברך כתיב ג׳ חייב לברך בזימון זיתים שמן מעכב את הברכה (שם שם ה) וראה בטוב ירושלים יברכך ה׳ מציון לכך צריך להזכיר אחר בונה ירושלים הטוב והמטיב ועוד כת׳ (שם קלב יד) פה אשב כי אותיה (שם שם טו) צדה ברך אברך אביוניה אשביע לחם הרי במזון צריך לברך על ירושלים שבשבילה במזון ברכה (שם קלג א) מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד׳ אחים ב׳ גם הרי ג׳ (שם שם ב) כשמן הטוב (יא) שצריך שמן לידים וסמך לו (שם קלד ב) שאו ידיכם קדש וברכו (שם שם ג) יברכך ה׳ מציון ומזכירים הטוב והמטיב אחר ירושלים שבירושלים יחיו מתים וזה הטעם אומרים בצידוק הדין (יב) לאחיאה מתייא ואמר יעקב (בראשית מה כח) אלכה ואראנו בטרם אמות והלא יעקב ידע שלאחר מיתה שהוא חי ולמה צריך לראותו בחייו אמ׳ לפי [ע״ב] שהוא בין הערילים שלא היה לומד ממעשיהם הרעים אלך ואשיבנו למוטב ועוד המת רואה את החי והחי אתנו יכול לדבר עמו אלפים שנה משעסק אברהם בתורה אבל שם ועבר שלא עסקו אלא בשבע מצוות לכך אינן מן המנין אבל אברהם עסק בכל התורה (יג) אפילו בעירובי תבשילין שנאמר (שם כו ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי תורותיי תורה שבכתב ותורה שבעל פה וסמך (יד) בה׳ב׳ר׳א׳ם, א׳ב׳ר׳ה׳ם׳ אצל ישבות כי בו שבת עירובי תבשילין כשיש שביתת יו״ט אצל שבת וסמך לו אברהם שמע אותם ושמר כל דבר שאין נוהג בעליונים צוה לכסות עליונים חיים והאדם נברא בצלם אלהים וכתיב (תהלים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם וכתי׳

(ח) יומא ע״ה ב׳. (ט) עירובין ק׳ ב׳ ולפנינו ליתא כלב. (י) מועד קטן ט׳ א׳. (יא) ברכות נ״ג ב׳. (יב) ר״ל בקדיש אחר צדוק הדין. (יג) יומא כ״ח ב׳. (יד) כמו שאמרו בבראשית רבה פי״ב בהבראם באברהם בזכותו של אברהם.

(זכריה יב ח) ובית דויד כאלהים כמלאך (בראשית ג ה) והייתם כאלהים לכך נשמת אדם כמוצאה צורתו משתנה וצריך לקוברו אבל שאר בריות אינן צריכין קבורה כי לא נברא בצלם ולא ישתנה כי (טו) מלא טינה ושער הם ועוד עצם כל דבר טמא אינו מטמא ועצם אדם כשעורה מטמא אבל פחות מכשעורה נקרא עפר כי בעפר פחות מכשעורה מכסין הדם ואין מכסין אלא במה שצומח זרעים ויציצו מעיר כעשב אדם שעתיד לעלות מן הקבר צריך קבורה כזרעים שכמו שזורעים בארץ צומחים אבל בריות שאין בדמות ואין עתידין לעלות ולהיות אין נקברין לכך עצמות אדם (טז) אין מטמאין כדי שלא תשרה טומאה עליהם וכדי שיקברום ולפי שנשמה עולה למקום שנבראת והגוף למקום שנברא ואילו לא נקבר אדם היו אומרים מקרה אחד לאדם ולבהמה כמו שזו לשחיטה ולאכילה כך זו ויהיה אדם הורג את חבירו ואוכלו כמו אומה שאוכלת בני אדם ועוד יהא אוב וידעוני ודורשי המתים מצוי בעולם ועוד כדי שלא יצטערו אוהביו וכשאין עושין רצון בוראם אמר מידת הדין מאחר שעושין מעשה בהמה תן נבלתם למאכל לעוף ולחיה (תהלים עט ב) בשר חסידיך לחיתו ארץ לפי שהיה בידם למחות ולא מיחו דבר אחר אין לו לחסיד לדור במקום פריצים וכל א) ישראל עריבים זה בזה שנא׳ (שמות כד ג) ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה׳ נעשה אילו היה אחד מוחה לא ניתנה תורה לכך אומרים ברכינו אבינו כולנו כאחד באור פניך כי במאור פניך נתתה לנו ה׳ אלהינו תורת חיים אהבת. נזכה כולנו במהרה לאורו (יז) ראתה שפחה לאור שכינה בים ובמתן תורה מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל לכך אומרים ונזכה כולנו במהרה לאורו שעריבים זה בזה ולכך אומרים ברכינו אבינו כולנו כאחד באור פניך וכתיב (ישעיה מ ה) ונגלה כבוד ה׳ וראו כל בשר יחדו כי פי ה׳ דבר.

שו. **בשהגיע** אדם לעת זקנותו והיו אבותיו צדיקים אם היה גר בארץ אחרת שמא ימות שם לכך לעת זקנותו ידור במקום שנקברו אבותיו שיקבר עם אבותיו שכן מצינו ביצחק אבינו מפני הרעב גר בארץ פלשתים לאחר שעבר הרעב עלה לבאר שבע מקום שהיה אברהם וקרא בשם ה׳ (א) שתיקן בית תפילה מי לה׳ היו מתפללין שם ומקריבין שם קרבנות ובזקנותו אומר כיון שלא ידעתי יום מותי אשב בחברון שנאמר (בראשית לה כז) ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק:

שז. ב) **שמע** עצה וקבל מוסר (משלי יט כ) שמע עצה בחיים וקבל מוסר מאחרים שהרבה ראיתה שצוו בחוליים ובני ביתם לא עשו מצותם וזהו (שם שם) למען תחכם באחריתך, כישקרבו ג) ימי אדם למות יצוה לפני עדים ואפילו לאביו לא יאמין כל שכן לבניו ולאשתו ואם יודע שאביו אינו נאמן לא יעזוב ביד אביו אלא ביד יראי שמים שאם לא כן אתה הפושע וקשה יותר מן הגזל שהרי הגזלן יכול להשיב הגזילה אבל זה לאחר מיתה אין תשובה ואין כפרה ועליו נאמר (א) (קהלת ז יג) לא יוכל לתקן את אשר עיוותו (שם א טו) מעות לא יוכל לתקון וזהו למען תחכם באחריתך.

שח. ד) **כשאדם** חולה אל יבטיח עצמו לומר הוא יבריא ויתרפא ואין צריך לצוות אלא יאמר עתה בידו ליתן ולצוות ולדבר שמא ימות פתאום ה) ודבר זה כתוב בתורה ובנביאים ובכתובים (בראשית מז כט) ויקרבו ימי ישראל [דף ל״ח] למות

א) כל״ג. ב) תס״ז. ג) תס״ח. ד) תס״ע. ה) ע״כ.

(טו) אולי צ״ל טינוף ושער וכונתו למה שאמרו בכורות י״ט ב׳: סימן הוולד בבהמה דקה טינוף. (טז) יש למחוק מלת „אין.״ (יז) מכילתא בשלח מסכתא דשירה פרשה ג׳.

שו. (א) מדרש לקח טוב לך י״ג ד׳.

שז. (א) צ״ל כי מי יוכל לתקן.

ויקרא לבנו ליוסף וצוה ליוסף ולבניו וכן (דברים לא יד) הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע וכן (מ״א ב א) ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר וכן בדברי הימים שצוה דוד לישראל לכך אל ימתין אדם עד שיחלה בחולי כבד אלא יחשוב שמא ימות בפתאום.

שט. וכן יחשוב הפורש למדינת הים ולמקום רחוק ולמקום סכנה וצוה בפני עדים נאמנים ולפני צדיקים ואם יצוה בדבר ממון אל יצוה על ממונו אלא צדיקים ואם יצוה לתת לקרוביו יתומים או לצדקה יתן מה שיצוה ביד נאמנים צדיקים שידועים לכל שיעשו כמו שיצוה שכמה פעמים שראינו שאשתו ובני ביתו מאותן שהפקיד בידם שלא עשו לאחר מותו כמו שצוה אע״פ שהיו שם עדים כשצוה כי אמרו אין לנו וכמה שבועות לשקר נעשו ויש שיעשו פשרה למי שצוה לתת עשרה זקוקים לא רצו לתת כלום עד שמחלו להם מה שרצו והשאר נתנו זה דומה לליסטים שגזל הרבה ואמר לנגזל אני מחזיר לך העשירית על מנת שתמחול לי כל מה שגזלתי אמר הנגזל מוטב שאמחול כדי שיתן לי העשירית ואם לא אמחול לו גם העשירית לא יתן לי הרי לא נמחל לו מן השמים כמו(א) האי שתלו אותו ומכר ממכרו ממכר ומן השמים לא ימחול לו לפיכך המצוה יתן ממונו ביד נאמנים שידע שיקיימו לאחר מותו מה שמצוה וכן מי שיש לו ספרים ובנו עם הארץ ושמא בנו לא ישאיל לבני אדם שחפצים ללמוד יפקיד הספרים ביד הצדיקים נאמנים ויכתוב לפלוני השאלתי פלוני ספר שלי להשאיל לטובים וכל שיש בידו ממון אחרים יעשה כמו שכתוב למעלה ולא ימתין עד שיחלה אלא בבריאות גופו יפקיד אם ימות שיעשה כך וכך ואם יודע שאין בני ביתו נאמנים ישאל לחכמים צדיקים היאך לעשות שלא תהא נשמתו מגורשת מצרור החיים ואם לא יעשה ככל מה שכתוב למעלה הרי כל מה שיעשו אותם שצוה מעלה עליו כאילו מחטיאם וחוטא לאחר מותו שהוא גורם וכן ההולך למקום רחוק (קהלת יב יב) ויותר מהמה בני הזהר.

שי. אחד היה שמת בלא בנים וקודם שמת היה מצוה שיניחוהו על אותו קש ונתן כל הכרים והכסתות לבעלי בתים עניים זה עשה קודם שמת כי יודע היה כי אנשי ביתו לא היו מהוגנין ולא יקיימו לכך בעודו בחיים נתן הכל.

שיא.א) מצוה לקיים דברי המת(א) והוא כשמצוה על ממון אבל על גופו כגון לבנו לנהוג בזיון בגופו להכות על גופו אע״פ שחזקיהו גרר עצמות אביו או אביו שצוהו הנה ממון הרבה אתה יורש שהוא ממוני אל תעשה טובה באותו ממון ואל תתן צדקה ואל תהנה אלא אתה לבדך ממנה מוטב שיאמר הבן אבי תן לאחרים כיון שאין הנאה להקב״ה ממנו או תן לי רשות לעשות רצוני וגם אני אהנה ממנו.

שיב.ב) הנה אחד צוה לבנו כשימות שיביאוהו למקום אבותיו להקבר עמהם ומת והיה הבן חפץ לקברו במקום שצוהו אמרו לו לא יתכן שהרי ימות החמה הוא והיום חם שמא יסריח ושמא יבקע ושאל לחכם ואמר לו כיון שכבוד אביו שלא להוליך אותו אל תוליכנו מן זה המקום.

שיג. אבא(א) שאול בן בטנית היה אומר לבניו קברו אותי תחת מרגלותיו של אבא והתירו תכלת(ב) מטלית מפלוני ואם אמר הבן לקבור אותו למעלה

א) תש״כ. ב) תשכ״א.

שט. (א) בבא בתרא מ״ז ב׳.
שיא. (א) בשבות יעקב ח״א סי׳ קס״ח כתב דמצוה לקיים דברי המת רק לענין הירושה אבל לשאר דברים לא ויש ראיה לדבריו מכתובות ק״ב ב׳ יעו״ש.
שיג. (א) מסכת שמחות פרק י״ב. (ב) צ״ל והתירו תכלת מאפלוני.

מאביו שרגליו כלפי ראשו של אביו אומרים לו לא יתכן שרגלי הבן כלפי ראשו של אביו אבל האב שצוה לקבור את עצמו ברגלי בנו עושים.

שיד. א) **אחד** חלה למות וביקש מיהודי אחד שילמד לבנו קדיש (א) ועוד ביקש ממנו שלא יניח לאשתו כנען בן חורין אמר בעצתי לא יהיה והיאך אני יכול למחות והיה בן חסיד אומר קדיש והיה קשה לו מאד ללמדו קדיש כדי שיאמר קדיש ובן הסיד היה אומר קדיש אמרו לו מכל מקום מצוה ללמדו הקדיש ולומר הקדיש לבן המצוה.

שטו. **אם** אדם סובל ייסורין גדולים ואומר לאחר פלוני אתה רואה שלא אחיה הורגני כי לא אוכל לסבול אל יגע בו ומה [ע"ב] שכתוב (שופטים ט נד) ויקרא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך ומותתני פן יאמרו לי אשה הרגתהו וידקרהו נערו וימת ברע עשה הנער או תוכל לומר לא חטא כי אמר אם אמיתנו מיד יפוצו ישראל מעליו ולא ישרפו את המגדל שנא' (שם שם נה) ויראו איש ישראל כי מת אבימלך וילכו איש למקומו ומן הנער נושא כליו של אבימלך רצה עמלק לפטור את עצמו שנאמר (ש"ב א י) ואמתתהו כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו ודוד הרגו וכתי' (ש"א לא ד) ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד (א) אבל שאול מותר מפני שלא יתחלל שם שמים בישראל (ב) ואם ייסורים גדולים באים על אדם ויודע שלא יחיה אינו יכול להרוג עצמו וזה למדנו (ג) מר' חנניא בן תרדיון שלא רצה לפתוח פיו ואםב) גורמין שלא ימות מהרה כגון שהיה אחד גוסס (ד) והיה אחד קרוב לאותו בית חוטב עצים ואין הנשמה יכולה לצאת מסירין החוטב משם (ה) ואין משימין מלח על לשונו כדי שלא ימות ואם גוסס ואומר איני יכול למות עד שישימוהו במקום אחר אל יזיזוהו משם אע"פג) שאמרו (ו) אדם גוסס אין מזיזין אותו ממקומו אם יש דליקה אין מניחין אותו בבית ומוציאו אם יש דליקה בבית ויש מת מוטל בבית ויש ספרים ואין ספוק להציל שניהם יציל המת אם אביו מת מוטל בבית וקטן חי ישראל אע"פ שאינו קרובו ודליקה בבית יציל הקטן החי אע"פ שיודע שאביו ישרף טריפה ואחר חי בריא יציל החי הבריא:

שטז. ד) **מעשה** באחד שחלה בא אצלו הרופא לרפאותו אמר לו אם תשתה מים יהיה סכנה ואם תאכל מאכל פלוני מסתכן בנפשו אמר לבנו תן לי מים ואותו מאכל פלוני ואם לאו לא אמחול לך לא בעולם הזה ולא לעולם הבא אמר לו החכם אל תהיה חושש לדבריו.

שיז. ד) **אל** יתנו לגוסס לאכול כי אינו יכול לבלוע אבל נותנין לו בפיו מים שמוצצין מן שלוויא יכתשוהו וימוצו המרק ממנו ונותנין בפיו שיוכל לדבר ואין צועקין עליו בשעת יציאת נשמה כדי שלא תחזור הנשמה ויסבול ייסורין קשין.

א) בנדפס הוא סי' תשכ"ב, אולם חסר סיבות: אחד חלה למות ככתב: אבא שאול בן בטנית היה. ונוסחת הכ"י מתוקנת כי לא מלאנו זה על א"ש בן בטנית. ב) תשכ"ב וסם כת' ולאו. ג) תשכ"ד. ד) כל"ד.

שיד. (א) הסימן הזה כולו מוקשה ועיין בהמפרש וה' רייפמאנן מגיה שצ"ל לא יניח לעשותו בן חורין ר"ל שהבן לא יהיה בן חורין מאמירת הקדיש וגם זה דחוק.

שטו. (א) בבראשית רבה פל"ד: יכול כשאול ת"ל אך. (ב) יעוין תוס' גיטין נ"ז ב' ד"ה קפצו: הכא יראים היו מיסורין הרי דבשביל שמתירא מן יסורין אין זה נקרא מאבד עצמו לדעת וכן אחיתופל שנחשב בסנהדרין צ' א' דאין לו חלק לעוה"ב קאמר שם ק"ז א' משום מלבין פני חברו ברבים ולא משום דהחניק את עצמו אלא ודאי אחרי כי אחיתופל ידע שדוד בודאי יהרגהו לכן בחר לו מיתה ע"י עצמו. (ג) עבודה זרה י"ח א'. (ד) דין זה הובא בשו"ע יו"ד סי' של"ט ס"א. (ה) גם זה שם וצ"ל ומסירים המלח מעל לשונו. (ו) שמחות פ"א.

שיח. א) **ועת למות** (קהלת ג ב) למה הוצרך קהלת לומר כן אלא כשאדם גוסס כשנפש אדם יוצאה אין צועקין עליו שתשוב נפשו כי אינו יכול לחיות אלא מעט ימים ואותן ימים יסבול ייסורין וכן למה לא אמר עת לחיות אלא לפי שאין זה תלוי באדם שאין שלטון ביום המות.

שיט. ב) [דף ל"ט] שמעתי מי שבולע אפרסמון שקורין בלשמע משקל ג' מחציות שימות מיד.

שכ. ב) **ומעשה** באחד שבלע ומיד רץ לביתו וציוה ומת וניקבו בני מעיו ולעולם יהיה במאור פניו כמו שהיה באותו שעה שאכל ומשח את פניו ואם בבחרותו משח את פניו באותו מראה יהיה לעולם.

שכא. ג) **ומעשה** באיש שבלע אפרסמון ומת לאחר שנים בא בחלום לבניו שיחפרו אחריו שידעו מה קשה לו היו סבורים שמא הפשיטוהו והוא ערום חפרו אחריו ומצאוהו שלם כיום שנקבר נגעו בבגד הגוף שנקבר בו שכרוך בו לראות בגופו היאך הוא כשנגעו בבגד הגוף והבגד נפלו ולא נשאר כלום כי לפני כמה שנים מת והיה כאבק ולמה בא בחלום כי היו דנין אותו שהוא שלם ולכן (א) לא היו ראוי בא בחלום לכך שיפול שהיה שלם גופו.

שכב. ד) **מעשה** בחכם אחר שראה בחלום אדם גבוה יותר מן הבית ופני אדם לו אמר ליה בא ואראך קבר אביך והאדם הגדול הוליכו לקבר אבותיו והגביה הקבר אמר דבר עם אביך ראה שהיה אביו בכעס ולא רצה לדבר עמו אמר האדם הגדול הגבוה אינו רוצה להשיב לפי שקבר שלו מוקף באבנים ולקחו גוים ב' אבנים ואינך נותן אחרים תחתיהם והיה נראה לו כאילו שני אבנים חסרו שם ואחר כך אמר לו ועוד אביך כועס כי היה הייב לאיש פלוני ב' זקוקים והזקוק א' לא הספיק לפרוע למה לא פרעת בשבילו כשהקיץ אמ׳ לאמו פרע אבי אמרה כן אמר הוא רוצה למלאות הקברות אדמה והאבנים למלאות קבר אביו אמרו לו לא תעשה סכנת נפש היא לא תעשה לאחר ימים רבים ראה גוים שהוציאו עפר מבתיהם אמר הואיל ואתם מפנים עפר מבתיכם תביאו לקברות ואני אתן שכרכם זכר ראשית חלום ומילא קבר אביו וב' אבנים שחסרו שם אחרים תחתיהם ושאר קברים שנפלו מלא עפר ורצה לעשות כן לכל קבר וקבר ולא רצו הגוים להביא עפר יותר ומת לו בן ובת ומקצת הקהל אמרו לפי שהתחיל במצוה ולא גמרה (א) כמו יהודה שמתו לו ער ואונן.

שכג. ה) **מעשה** (א) שעשו ארון למת ונשאר מן העץ אמר יהודי אקח אותה התיכה ואתקן כינור אמרו לו אל תקח ולא חשש ותקן כלי שיר מאותה התיכה וראה בחלום אותו המת שתיקנו לו הארון ואמר לו קודם שתיקן משיור הארון כלי שיר אם יתקן הוא ינקום ממנו ולא חשש ותיקן ועוד אמר ליה אם לא ישבור הכנור יהיה מסוכן ולא חשש וחלה וכשחלה מאד לקח בנו אותו כלי שיר ושיבר על קבר של אותו שנראה לאביו והניח השברים על הקבר ונתרפא אביו ואמר על הענין המת (משלי יז ה) לועג לרש חרף עושהו ואשר נאמר (קהלת ט ה) והמתים אינם יודעים מאומה אם בא המת בחלום על ענין המצות כמו (ב) שאמר מת של מעשר שני הם דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין.

א) רל"ד. ב) תשכ"ה. ג) תשכ"ו. ד) תשכ"ז. ה) תשכ"ח.

שכא. (א) ג' תבות אלו יש למחוק.

שכב. (א) סוטה י"ג ב' בראשית רבה פרשה פ"ה: כל מי שהוא מתחיל במצוה ואינה גומרה קובר את אשתו ואת בניו ממי אתה למד מיהודה כו'.

שכג. (א) מובא בלחם הפנים יו"ד סימן שע"ו. (ב) סנהדרין ל' א'.

שכד. א) **אם** (א) שני בני אדם טובים בחייהם נשבעו או נתנו אמונתם יחד אם ימות אחד מהם שיודיע לחבירו היאך באותו עולם אם בחלום או ער אם בחלום יבא הרוח וילחוש באזני החי או אצל מוחו כמו בעל החלום ואם נשבעו שידבר עמו ער המת יבקש למלאך הממונה להלבישו דמות מלבוש והרוח המפוזר להדביק יחדו עד שידבר עם חבירו את אשר עשו תנאי ביניהם להודיע כיצד יבדוק שהוא הנראה לו ואינו שד או מזיק ישביעהו (ב) ולא יוציא דבר שמים לבטלה ועוד לא יוכל המת להזכיר י"ה שבו נברא העולם הזה והעולם הבא לפי שאינו בענין עולמות לא יוכל להזכיר וכתיב (תהלים קטו יז) לא המתים יהללו יה אלא (שם קנ ו) כל הנשמה תהלל יה.

שכה. ב) **אם** (א) אדם רואה חלום או רוח או מזיקין אל יגיד לשום אדם כי כל הרואה מזיקים ונוגע באש קודם שיוציא דבור מפיו ואינו מגיד לשום אדם מה שראה לא ינזק ולא ימות.

שכו. ב) **אמרו** הראשונים מי שנראה לו דמות המת והוא שד והוא סבור שהמת הוא והוא ער במקצתם אמרו שירוק עליו ויאמר לו טמא טמא ברח מכאן וירוק עליו.

שכז. ג) **מעשה** היה באחד תלמיד חכם שהיה לו בן והיה בחור גדול והאב מלמדו תורה ונפטר הבן בלא בנים והיה האב צועק במר נפש בני ר' יוסף בא ללמוד וכשהיה לו לאכול היה צועק בני ר' יוסף בא לאכול. פעם אחת השכים האב ללמוד והיה צועק בני ר' יוסף בא ללמוד כמו שהיה רגיל לקרותו כשהיה חי ובא השד בדמות בנו ועמד כנגדו מיד הבין שלא היה בנו אלא השד הוא רקק עליו ואמר צא טמא מכאן וברח לך ברח השד לכך אין לאדם להצטער בשינוי העולם אין לאדם להתאבל אלא כמנהג אחרים. וי"א אם נראה לאדם השד (א) יכפוף גודלו בתוך אצבעו ויניע בגחלים קודם שידבר ואל יגיד לאדם מה ששמע או מה שראה וי"א כשיראה המת ישביעו בשם ה' באותו לשון שהמת מדבר בו כשהוא בחיים ויאמר משביע אני עליך מזיק שלא תזיקני ולא תזיק לשום אוהבי ואם תשביע אותו שלא יצא משם לא יהא רשאי לצאת ובלבד שלא ישן שאותו ידמה עצמו לחיה או לאדם או לחתול שבא לנשוך או להזיק ובתוך החלום שמא יאמר צא הרי כבר נתן רשות ואם תפשו שינה יכניס גודלו בתוך אצבעותיו ויאמר (זכריה ג ב) ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן וגו' מאש ואם לאדם אין לו לב להשביעו יבקש לו בעד הקב"ה שלא יזיק לו ויש אומרים יפול לפניו ארצה כיון שנכנע לא יזיקנו ואל יברח רק יבקש בשם ה' ובעבור ה' שלא יזיקנו ובדברי הימים (א כא יז) אומר תהי ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה ובשמואל (ב כד יז) לא הזכיר ובעמך לא למגפה (ב) מפני שאמר דוד רבונו של עולם מוטב שבעמך תשלח חולי או שום דבר קשה ובלבד שלא ימותו וזהו שנאמר יסור יסרני יה ולמות לא נתנני וזהו שנאמר

א) תשכ"ע. ב) רל"ח. ג) רל"ו.

שכד. (א) בשו"ע יו"ד סי' קע"ט סי"ד כתב: להשביע את החולה שישוב אליו לאחר מיתה להגיד לו את אשר ישאל אותו מותר ויש מתירין אפילו לאחר מותו אם אין משביע גופו של מת רק רוחו ויעוין בש"ך שם סקט"ז. (ב) מגילה ג' א'.

שכה. (א) יעוין לקמן סי' שפ"ו.

שכז. (א) כעין זה ברכות נ"ה ב'. (ב) אולי רצה רבנו לרמז כי כותב דברי הימים חשש רק לכבוד דוד וזרעו (יעוין המיוחס לרש"י דה"א ג' ח') לכן בשמואל לא אמר ובעמך כי החטא תלה דוד רק בעצמו אבל כותב ד"ה רצה להגיד לנו כי דוד אמר שאולי החטא בעם ישראל לכן ביקש כי לא תהיה מגפה וד"ל.

אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וכשיפול לפניו יבקש מהקב"ה שלא יזיק לו ואם בא לנשקו לא ינשק אותו ולאדם שמת בנו או בתו אל ינשק אותם ואל יניח אשתו לנשק אותם כי מקצרים ימי בניהם ובנותיהם ויש למחות ביד האב והאם ואין לומר לשום אדם כשמת מוטל לפניו ונפשו מרה לו מאד אין לומר למת שיוליכנו אחריו וכל שכן שאין לתפוש ידו בידו ולומר שיוליכנו אחריו ומעלין עליו כאילו הורג את עצמו וכת' (בראשית ט ה) אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש.

שכח. א) הרואה גוי שבא בחלום אליו או גויה שכבר מתו ואומר לו לבא אחריו.

שכט. א) ועתה אם יהודי בא אחר אדם הוא ילך על הקברות וישביענו שלא יבא אחריו ויבקשנו אבל אם הוא למרחוק ולא יוכל ללכת שם או גוי ואין ללכת שם יחקור איש יהודי ששמו כשם גוי שבא אחריו ואם יהודי זה אינו יכול ללכת שם ילך על קבר יהודי או גוי ששמו כשם של אותו שבא אחריו וכן אם יהודית או גויה תלך על קבר יהודית או גויה ששמה כשמה ויבקש לנפשה ואם גויה תשביע לנפשה ותאמר לה היא משבעת אותה בשבועה שלא תבא אחריה וכל אשר נקרא בשמה שלא יבואו ואני פלוני או פלונית בת פלונית איני רוצה לבא אחריך ולאחר כל אשר נקרא או נקראת בשמך ולא אחר שום מת או מתה ועל זה אני משביעכם ואבקש מכם כי אני רוצה עוד לחיות שנים רבות ואת או אתה הנקראים בשם הבא אחרי תלכו ותאמרו לאותה נשמה פלוני בן פלונית או פלוני בת פלוני שלא יבא אחרי ואיני רוצה לבא אחריה וגם היא לא תבא אלי והוא יאמר שלשה פעמים בקול שנשמע ארבע אמות. פעמים ב) רוחו של מת בא בחלום לחי שילך עמו ומה יתרון יש למת כי פעמים הממונה שולחו או המת מבקש שיתן לו רשות ללכת אחריו כדי שישוב בתשובה או להשיב תקנתו שהרי נאמר לחזקיה (מלכים ב כ א) צו לביתך כי מת אתה (קהלת ז ב) והחי יתן אל לבו לעשות תשובה.

של. ג) מי שנתן מתנה ומת וקברוהו ואין ידוע אם הביא שתי שערות (א) אל יקילו לחפור לראות אבל אם מגפה בעיר יחפרו ויגלו העפר לראות בשל מי הרעה במת או בקבריו. (במדבר יט יט) והזה ד) הטהור בעל תורה הוא יזה וזהו שאומרים (ב) מזה בן מזה יזה וכן המגעיל לצורך חג המצות בעל תורה שבקי בהגעלה (ג) לא יגעיל.

שלא. יזהר ה) האדם הרוחץ את המת שלא יעזוב טינוף על בשרו וכן המעיין בקבר את המת ומשכיבו יזהר שלא יהיה עפר על פניו כי יש לו בשת שם כי הנשמות בתאר הגופות.

שלב. ו) אדם שנתעטף בציצית ולא נתעטף במעיל כשמת לא יעטפוהו אלא בטלית שהיה רגיל להתעטף בשל צמר וכתיב (דניאל ז ט) לבושה כתלג חור לכך בלבנים.

שלג. ז) זקן אחד היה חולה היה עני צדיק ולא היה לו שום דבר כי אפילו הלחם היה לו בצמצום אמר הזקן כשימות שיתנו לאותו צדיק העני אותו טלית שלו אמרו לו מוטב שישכיבו בו את עצמו אמר כיון שאין לו במה לקנות לו טלית אחר לתת לו מוטב שאתן לו טלית שלי מפני שאני לא אברך עליו בקבר והוא יברך עליו בכל יום.

א) רל"ז. ב) תש"ל. ג) תשל"א. ד) תשל"ב. ה) תשל"ג. ו) תשל"ד. ז) תשל"ה.

של. (א) בבא בתרא קנ"ד א': אי אתם רשאים לנוולו. (ב) ברכות כ"ח א'. (ג) צ"ל הוא יגעיל מובא במגן אברהם סי' תנ"ב סק"ט.

שלד.א) איש אחד כשהלך לבית עולמו נתן טליתו לאחר כדי שיתעטף בו אמר להכם אם אתעטף לו בשבת שמא לא אוכל להתאפק שלא תרד עיני דמעה בשבת אמר לו יותר טוב תעשה לו כשתתעטף שתקנה לך מצוה ולו תהיה זכות ושכר באותו עולם.

שלה.ב) שנים היו חולקין אחד אומר כי מפשיטין בגדי רשעים המעוטפים בעדי יפה ואותן מלבישין הצדיקים שהרי אחד ראה בחלום שמפשיטין את שאינו הגון והיו מלבישין צדיקים שאינם מעוטפים בתכריכין יפים מפני דוחקן. וחברו אמר הרבה צדיקים שהופשטו בגדיהם ובאו בחלום לאנשי העיר שהם ערומים ואמרו להלבישן ובודקין ומוצאין שהופשטו(א) ורבי ינאי שצוה שלא להלבישו לבנים הרי משמע [דף מ'] שאין מפשיטין אחד ומלבישין אחר באותן בגדים.

שלו. וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר (בראשית כג טז) ולא אמר לו אברהם תן בפחות כשמת מוטל אין מאחרין (א) ואחד היה רגיל לקנות צרכי המת והיה מת מוטל ולא רצה ללכת אמרו לו למה אינך קונה אמר איני מי שמתו מוטל לפניו לא יתן לו המוכרים לא ישאלו מידי מוטב שלא איזקק עד שיתן בידי המעות ואין חושדין את הרגיל לקנות נמצאת אתה מכשילן לעתיד לבא.

שלז.ג) (א) כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה מותרו נדבה מותר עולה לעולה מותר מנחה למנחה מותר שלמים לשלמים מותר שבויים לשבויים מותר שבוי לשבוי מותר נזירים לנזירים מותר נזיר לנדבה מותר עניים לעניים מותר עני לאותו עני מותר המתים למתים מותר המת ליורשים, מותר המת יהא מונח עד שיבא אליהו רבי נתן אומר מותר המת עושין לו נפש על גבי קברו. אסה) מקבצין לצורך אדם להשיאו אשה לצורך סעודה ונותר יתן לעני כיון שלצרכו נתנו לו הנותנים.

שלח.ו) אחד היה שוחט עופות אמר לו חבירו אני אביא עופות שלי אלא בעוד שתשחט אל תכסה הדם לא מצא בביתו והלך לשוק ושהה שעה גדולה באו בני אדם ודברו עם מי ששחט ולא ענה אותם ולאחר כך הביא העופות ושחט במקום ששחט אמרו לו לא עניתנו אמר כל זמן שאין מדבר לא הסיח דעתו שנאמר (מ"ב ד כט) כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו כיון שלא ידבר בינתים הרי כאילו אלישע בעצמו שמו למטה על הנער ולמה לא נאמר כי ידבר לא תעננו אלא אמר כי תמצא איש לא תברכנו ואם לא היה שבשליחות אלישע כמו ביום אחר כי תמצא אשה אל תברכינה אין נותנין שלום לאשה כי תמצא איש לא תברכנו ואחר כך כי יברכך זהו יקדים אדם בשלום כל אדם וכי יברכך איש לא תעניני שלא תאמר משום גזילת הענייה אעפ"כ לא תענינו כיון שאתה יודע שמת לא יתכן לא לישאל בשלום ולא להשיב בשלום. (א) כשישז) מת מוטל ובאו אורחים לא יתן להם שלום ואם יתנו לו שלום לא יחזיר לו שלום.

א) תשל"ו וכפול לקמן סי' תרכ"ה. ב) תשל"ז. ג) תשל"ח. ד) תשל"ט. ה) תש"מ. ו) כל הסימן כפול לקמן סי' תתר"ף. ז) בכדפס סי' תשמ"א

שלה. (א) שבת קי"ד א'.

שלו. (א) אולי צ"ל לאותו שרגיל לקנות צרכי המת, והמוכרים לא יתנו עד שיתן המעות (כלומר אלא יתנו מקודם למען לא יתאחר) ואין חושדין את הרגיל לקנות כדי שלא תכשילו לעתיד לבא (כלומר שום אדם לא ירצה להתעסק בקנית צרכי המת).

שלז. (א) שקלים פ"ב מ"ה ועיין סנהדרין מ"ח א'.

שלח. (א) מובא ביו"ד סי' שמ"ג ס"ב ויעוין באר היטב שם.

שלט. א) מי שמוליך מת עמו או ספרים ויהודי פוגעו לא יתן לו שלום ולא יענה לו שלום וכן כשמת בעיר שהרי כתיב כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו וכשנפרד מקרוביו לא ינשק להם ואם הוא בדרך וירא מן הגוים שאם ידעו שהוא מוליך המת יהיה בסכנה או יזלזלו במת ובא גוי לשבת על הכלי אם ימנע ממנו ירגיש הגוי וירא פן יזיקו לו ופן יחטפו אותו ופן יזלזלו בו אל ימנע מלשבת עליו ואפילו הוא יכול לשבת עליו ולטייל עמהן (א) כדי לטרדם מן הדעת שלא ירגישו ומי ב) שיושב לפני חולה שנוטה למות ואין שם אדם אחר שידע בענין המת לעיין עליו מתי תצא נפשו ויפשוט אבריו ויעצים עיניו ויעסוק בו והגיע עונה של תפלה אל יצא משם להתפלל.

שמ. מת (א) מצוה שמוטל כגון שנים בכפר ומת אחד ואין אחר עמו לסייעו וכן אדם זקן או חולה והוא במקום שאין לו מסייעין והגיע ערב הפסח והוא יודע שאין בו כח ללוש בצק בטוב ושמא מחמיץ בידו מוטב שיתן שכר טוב לגוי כדי שיעשה כחפצו לעיניו.

שמא. ומעשה באחד שתפסוהו בשביה ולא נמצאו שם יהודים ורצו הגוים לתקן לו ולא רצה לאכול בלילה הראשון מצה אבל בשאר ימים עשו לעיניו ואכל וכשלא עשו לעיניו אע״פ שנשבעו לו שתקנו בכל עניין שעשו לעיניו לא אכל ואכל רק פירות ולא ידע בנירסא האגדה והיה לו חומש ואמר כל פרשה שיש בה יציאת מצרים.

שמב. בערב הפסח אם ימות מת בעת שצריכין לתקן מצות ואפילו קודם אין לעכב פן לא יוכלו לעסוק במצות ואם בערב הסוכות ואם יש אדם שלא תיקן סוכתו ואין אחר שיתקן לו מוטב שלא יצא עם המת ויתקן אם לא שיוציאוהו בשחרית ואם מת מצוה שאין [ע״ב] מי שיעסוק בו כשרואה אדם שהוא גוסס ואפילו אינו גוסס יחשוב אם ימות יהיו בני אדם טרודים בסוכה ויקדים סוכתו קודם שימות וכן המתקן לולב לקהל מוטב שיתקן לולב ואם לא יוכל להוציא את המת אם יתקן הלולב מוטב שתיקן הלולב לרבים ואם יעכב המת עד למחר. . . . ג) אבל בשביל רחיצה מוטב שהחיים יעשו תקנת המת ורחיצתו מן רחיצת החיים ואף רחיצת שבערב שבת מוטב לעזוב משיעזוב תיקון המאכל כי זה עונג ואם איסטנים כרבן גמליאל שלא היה יכול בלא רחיצה אבל במאכל כל דהו טוב לו יותר ומי שיצא מבית האסורין ובלבד שיהא לו שום דבר לאכול.

שמג. ד) עיר שמתו בה שני מתים מוציאין את הראשון (א) ואם ביום ששי אין מאריכין בהספד הראשון פן לא יוכלו לעסוק בקבורת השני מבעוד יום ואם אותו שמת שני נפוח ויריאים פן יבקע יקברו השני תחלה.

שמד. החכם עבר לפני פתח האבל שמע באותו בית שמשוררים אמר להם הלא כת׳ (איוב ג ז) אל תבא רננה בו אמרו לו לא יהא זה אלא (א) כרבן גמליאל שרחץ כשמתה אשתו ואמר איסטנים אני ולא גזרו חכמים באיסטנס אף כאן התינוקות בוכים ואין ישנים והרינה הזאת לישנם להפיל שינה עליהם שלא יבכו אמר להם לא יתכן שרבן גמליאל ירחץ למראית העין אע״פ שהיה איסטנים (ב)

א) תשמ״ב. ב) תשמ״ג. ג) מקום חלק בכ״י כערך ה׳ תיבות. ד) תשמ״ד.

שלט. (א) ברכות י״ח א׳ ועיין יו״ד סי׳ ת״ג ס״י.

שמ. (א) סימן זה ושלאחריו מובאים בב״ח או״ח סי׳ ת״ס בשם הגהה ממהרש״ל ויעוין בט״ז שם שחולק על זה.

שמג. (א) יעוין יו״ד סי׳ שנ״ד דגם בשאר ימות החול אין מספידין לראשון לפני קבורת השני.

שמד. (א) ברכות ט״ז ב׳. (ב) צ״ע הלא שם בברכות אמרו: אמרו לו תלמידיו למדתנו רבנו

אלא בסתר אבל קול הרינה נשמע למרחוק והקול משמח שנאמר (שיר ב יד) כי קולך ערב (עזרא ג יב) בשמחה להרים קול ואע״פ שאין מתכוונים לכך אל תבא רננה בו לא תגרום ברינה בו שירננו העולם עליכם (במדבר לב כב) והייתם נקיים מה׳ ומישראל וכתיב (קהלת יב ד) וישחו כל בנות השיר.

שמה. מעשה באשה אחת שמחמת שמת בנה יצאה מדעתה והתחילו להפוך דעתה על ידי שיר (משלי כה כ) ושר בשירים על לב רע לשכוח צערה.

שמו. ושם אלהים אחרים לא תזכירו(א) (שמות כג יג) שלא תגרמוהו שהגוים יזכירוהו וכל שכן שלא ישמע על פיך אם יש תינוק שבוכה ואתה תאמר לנכרית לזמר והיא מזכרת שיר של ע״ז כדי שישן אע״פ שאתה לא תשמע אלא הילד אסור ואע״פ שהילד ישן כבר כי הניגון גורם שאינו מקיץ (ב) ולא יזמר לילד פסוקים כדי שישן התינוק ושלא יבכה הילד.

שמז. א) מי שיש לו בן קטן מוטל בעריסה כדי שלא יבכה לא ירננו לו ברננות שירים וזמירות של גוים וגם לא ניגוני ישראל שהם להקב״ה אבל אם יש חרוזות מפסוק ותלמוד והוא מנגנם כדי שיזכרם ולא ישכחם אע״פ שהתינוק שותק ונהנה.

שמח. א) ולא (א) ילמד אדם לגלח אותיות ולא יגנן לפניו זמר נעים פן ינגן הגלח באותו נגון לפני ע״ז (ב) וכל נגון שמנגנים לפני ע״ז לא יעשה יהודי אותו נגון שבח להקב״ה.

שמט. ג) אם המצוה שאין יחידים יכולים לעשותה אולם בטרחים גדולים כגון בעסקי המת לרחצו להלבישו אם אמרו שנים נקדים אנחנו כדי שיהא לנו שכר גדול והיה צריך שיהו מרובים שם כגון מת גדול ואז היו יותר בטוב עושים צרכי המת נמצאו חוטאים ואם מקדימם לכבוד המת שלא יסריח ושלא יבקע בטוב עושים.

שנ. ג) אדם שישב באבלות ביום השביעי לאבלותו לא ישמש מטתו אע״פ ששאר דברים עושים לאחר שהתפללו ביום ז׳ עמו לא ישמש מטתו עד שתחשך ליל שמיני וכן מי שאירע לו ביום טוב ולאחר יום טוב צריך לישב באבלות ביום טוב אל ישמש.

שנא. ד) אדם שאביו או אמו חולים או אבי אשתו חולה וגוסס לא יאמר הרי כשימות אסור בתשמיש המטה אמהר ואשמש קודם שימות (א) לא יתכן לשמש מטתו כשאב גוסס.

שנב. ה) כשמזכירין תלמידי חכמים (א) אין צריך לומר זכרונם לברכה כמו שאין

א) רל״ח. ב) רל״ט וכל הסימן הזה נכתב בסי׳ תכ״ג. ג) ר״נ. ד) תשמ״ה. ה) תשמ״ו ועוד סי׳ תתקפ״ה וכפול לקמן סי׳ תשל״ג.

שאבל אסור לרחוץ הרי ראו תלמידיו כשרחץ? ויעויין ביצה י״ד ב׳ שג׳ בני אדם יש מראית עין והכא מיעוט תלמידיו שנים ועם ר״ג היו שלשה. אמת כי פרהסיא אמרו בסנהדרין ע״ד ב׳ דהוי בעשרה, אבל כל מקום שאמרו משום מראית העין הוי בשלשה. ומלבד זה הלא כתב הפרי חדש יו״ד סי׳ פ״ז סק״ז דמראית עין לא חיישינן רק במה שנתבאר בתלמוד שאם לא כן בואו ונאסר כמה דברים שהתירום לנו רבותינו כו׳ והכא גבי ר״ג לא הזכירו חז״ל משום מראית העין לפיכך איסטנים בכל גוונא מותר, ודברי רבנו צ״ע.

שמו. (א) סנהדרין ס״ג ב׳ יעו״ש. (ב) יעוין שבועות ט״ו ב׳ שאמרו: להגן שאני משמע מהתד״ה אסור דבכי האי גוונא מותר אף דליכא סכנה.

שמח. (א) בשלטי הגבורים סוף פ״א דעבודה זרה כתב: אבל נביאים וכתובים נראה בעיני שמותר ללמדם לעכו״ם כו׳ ועל ידי כן אפשר שידבק בתורת משה ע״ש לשונו. ויודעים אנחנו כי הגאון ר״ע ספורנו למד תורה להחסיד מאומות העולם רייכלין ור׳ אליהו בחור למד לשון עבר לרבים מגדולי הנוצרים בפומבי. (ב) הבית חדש בתשובותיו סי׳ קכ״ז כתב: מה שמזמרים בבתי כנסיות בנגונים שמזמרים בהם בבית תפלתם נראה שאין אסור כו׳ דל״א מנייהו גמרינן.

שנא. (א) מובא בכנה״ג יו״ד סי׳ שפ״ג.

שנב. (א) ביומא ל״ח ב׳ משמע דכשהזכירו צדיק בעודו חי אמרו ז״ל ומזה כתב בתשובת

אומרים כשאנו קורין בתורה על משה ועל אהרן זכרונם לטובה וכל שכן כשאדם מזכיר טענה מתלמיד חכם שאין כותבים ז"ל שהרי מור בר רב אשי כשהיה אומר בבית המדרש בשם אביו היה אומר אמר רב אשי ולא היה אומר זכרונו לברכה, בתוך י"ב חדש שמת האב אם מזכיר אותו אומר זכרונו לברכה אבל לאחר [דף מ"א] י"ב חדש לא היה אומר וכן כשאדם אומר שנים מקרא ואחד תרגום כשמזכיר הצדיקים אין לומר ז"ל, ואשר(א) אמר (ב) על חרבונא זכור לטוב אם אדם מדבר בשבח צדיקים בין יהודים בין גוים כגון אותו פלוני עשה לישראל טובה (ג).

שנג.(א) **אדם** כשנפטר לעולמו כשמזכירים שמו אין אומרים זכרונו לברכה אלא אם כן יודעים בו שכל מעשיו לשמים שהרי על אותו שלא מצאו בו אלא דבר אחד אמרו ושם רשעים ירקב ומזכירים אותו לגנאי אבל כשמזכירים דברי תורה שאמר או זכות אין רשאין להזכירו לגנאי אלא לשבח.

שנד. (א) **לה'** הישועה על עמך ברכתך סלה (תהלים ג ט) ואת מטמין יפה אתה עושה כיון שנפלו ישראל בימי שאול היתה משלח דורון לאוהביך שנאמר (ש"א ל כו) ויבא דוד אל צקלג וכו' וכאן אתה מטמין את פניך חייך סופך ליהרג וכו' שמונה פעמים אמר בני בני אבשלום אמר ר' אלעזר בן חלפתא פרע ממנו האל (ב) ומתו לו שמונה בנים הבן שילדה אשת אוריה שנאמר (ש"ב יב טו) וינוף ה' את הילד אשר ילדה אשת אוריה אדוניה ואבשלום ואמנון ובשעת המלאך המשחית מתו לו ארבעה בנים (דה"א כא כ) וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו מתחבאים הרי שמונה ולא עוד אלא שעמדו המינו שמונה מלכים ומתו בחרב הרי לא יבכה ולא יספידו ולא יקונן על הרשע ולא יצטער אלא יברך מי שהסיר מכשול מן העולם (משלי יא יוד) באבוד רשעים רנה.

שנה.(ב) **שנים** היו כשהיו מזדמנים לאותם ספרים הספר האחד שכתב איש שכבר מת או השכיר לכתבו ומת וספר שכתבו איש או שהשכיר לכתבו ועדיין הוא חי על דבר זה היו שנים חסידים חלוקים אחד אומר מוטב שאקרא באותו ספר שהניח המת כדי שיהא לנפשו טוב שכל זמן שאלמוד בו או אקרא בו הרי צדקתו עומדת לעד ובלבד שנכתב לשם שמים אבל אם נכתב לשם גאות או המעות נגזלו וכתבו הרי כתיב (ירמיה יח כג) ויהיו מוכשלים לפניך ונפשו של מת בטוב וגם רוחו תבקש עלי רחמים והאחד אמר מוטב שאקרא בספר שכתבו לשם שמים וחי כדי שיהא זכות להי אעפ"כ הראשון אומר כהוגן: שני דברים אחד של חי ואחד של מת מוטב לעשות של מת וכתיב (קהלת ז ב) ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר הם חיים עדנה אם המתים היו צדיקים והחיים יותר צדיקים למה משבח את המתים אלא שכבר מתו בלא זמנם כמו אהרן ומשה שהיה להם לחיות יותר אלא (תהלים קו לב) וירע למשה בעבורם מן החיים שהיה להם

(א) חסמ"ז. (ב) חסמ"ח.

מוהר"י מינץ סי' י"ג: שהרי לא הזכיר אצל שמו לא „יחיה" ולא „יצ"ו" כמנהג, ובדברים רבה סוף פרשה ברכה אמרו, כי במות משה רבנו עליו השלום אמרו המלאכים זצ"ל ובבראשית רבה פמ"ט: כל מי שמזכיר צדיק ואינו מברכו עובר בעשה וכן איתא במדרש שמואל פרשה א' ובויקרא רבה פל"ב מדכרין ומניחין מדכרין ומשתקין וגם הגאונים הראשונים נהגו לומר זצ"ל כמו שמצינו בתשובות גאונים קדמונים ברלין תר"ח דף מ"א א' ד"ה אדכרת: כך פירש בה אבא מרי בר רב צדוק ראש ישיבה זכרונו לחיי העולם הבא. (ב) מצינו שגם על אליהו אמרו זכור לטוב ברכות ג' א' ובכמה מקומות. (ג) צ"ל יאמר ז"ל.

שנד. (א) מקור המאמר הזה נעלם ממני, ומלבד זה חשם ר' אלעזר בן חלפתא הוא בטעות ואולי צ"ל ר' אלעזר בן ר' יוסי בן חלפתא. (ב) ביומא כ"ב ב' אמרו שמתו לו ארבעה בנים ויעוין ספרי ואתחנן פיסקא כ"ו ומדרש שו"ט ג'.

למות בשביל עונותיהם וחיים יותר מזמנם הרי בעולם הזה אוכלים את שכרם וטוב משניהם אשר עדן לא היה כגון (א) רבי שמעון ורבי אלעזר בנו שהיו במערה בלא עדון ורבי אלעזר היה ביסורין שנים רבות הרי שכרם לעולם הבא (ישעיה נג יב) לכן אחלק לו ברבים כגון רבי אליעזר ורבי שהעולם נהנה מן יסורין שלהם דין הוא שיהיה להם חלק עמהם עם כל אחד ואחד ואם זרעם חוטאים דין על הנהנין מזכותו לסבול.

שנו. א) **הנותנים** בעד המתים אל החיים צריכים להודיע כדי שיתפללו על המתים ב) שהרי משה התפלל על עצמות יהודה שנאמר (דברים לג ז) שמע ה׳ קול יהודה ואף הנהנה מן החיים צריך להתפלל עליהם שנאמר (א) (תהלים עב טו) ויתן לו שלמה אל האביון מזהב שבא ויתפלל עליו העני ויחי שלמה וכתיב (דברים כד יג) ושכב בשלמתו וברכך ואומר (איוב לא כ) אם לא ברכוני חלציו ועל שכבר מתו וכבר עברו י״ב חדש צריך להתפלל עליהם בכל חדש וחדש וביום טוב כי מהפכים אש של גהינם שנאמר (ישעיה סו כג) והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר, וכתיב (שם שם כד) ואשם לא תכבה הרי בכל חדש מחדשין ומהפכים כן ולפני יום טוב ואחריו הרי בכל חדש אותן שלא שמרו שבת ויום טוב כהוגן.

שנז. ג) **הנהנה** מן המעות שהניחו לזכר נשמת המתים בתוך שנה לפטירתו צריכים הנהנים ממנו לומר והוא רחום יכפר עון בזאת ההנאה שאני נהנה על אודות פלוני בר פלוני וחטאתו תכופר ונפשו בטוב תנוח על גורל הצדיקים בטוב שמטיבים לו בעדו ורוחו תרגיע בחלק הטובים ואחר כך יאמר והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה [ע״ב] להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו ולנקבה יאמר בלשון נקבה ואם הוא וביתו נהנים יאמר בהנאה שמהנים אותנו בעד נפש פלוני.

שנח. **אדם** שנפלו לו ירושות מחמת קרוביו שמתו והוא יורשם אל ישמח על מפלתם שאם ישמח גם יעשה לו או לזרעו אחריו באותה מידה שהרי כת׳ (יחזקאל כה ג ד) יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישר׳ כי נשמה ואל יהודה כי הלכו בגולה לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה ואומר (שם שם ו) יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל וגו׳ וכל העניין. ודוד שברך על נבל שחרפו בירך להקב״ה לפי שידע שהקב״ה נגפו וכתיב (משלי יא יוד) ובאבוד רשעים רנה על מפלת אדם גוי ואף על מפלת אדם מישראל שמחטיא את הרבים או מזיק אבל על שלא עשה רעה כי אם לו לא יתכן לומר באבוד רשעים רנה וכתיב (איוב לא כט) אם אשמח בפיד משנאי והתעררתי כי מצאו רע (א) כי עורי דברי שיר ואם הלב שמה אין להראות לבני אדם שמחתו לא במאכל ולא במשתה ואם שונא שלו טוב לרבים וצריכים לו רבים אע״פ שעשה לו רעה יש לו להתאבל עליו שכן עשה דוד על שאול ואם יהודי טוב מתרה בחבירו פלוני אתה חוטא ודע שסופך רע ונעשה לו רע לא יתכן שיכריז לרבים לא שמע לעצתי ואם ירננו העולם על מקרה שנעשה לאותו צדיק יאמר להם בשביל עון הדור שנאמר (איכה ד כ) משיח ה׳ נלכד בשחיתותם (ב) ויאשיהו אמר (שם א יח) פיהו

א) רמ״א. ב) כעין זה לקמן סי׳ תתלמ״ב וסי׳ תתלל״ב ולעיל סי׳ ב׳. ג) רמ״ב.

שנה. (א) שבת ל״ג ב׳.

שנו. (א) צ״ל ויחי ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו תמיד כל היום יברכנהו.

שנח. (א) אולי צ״ל כמו עורי דברי שיר שופטים ה׳ י״ב וכונת המחבר על והתעוררתי וייש להעיר כי המתרגם תירגם ויבבית כי קרא כמו והתרועעתי מלשון תרועה ומסכים ג״כ לפירושו של רבינו. (ב) תענית כ״ב ב׳.

מריתי אני גרמתי לעצמי ומשה שאמר (דברים ג כו) ויתעבר ה׳ בי למענכם אתם גרמתם לפי שהוכיחן בשנת הארבעים אמר להם לא תעשו למנהיג שלכם כמו שעשיתם לי ויכול אדם לומר לתלמידו או לחבירו אותו פלוני נענש על ידי שעשה כך וכך כדי להודיעם ולהוכיחם דוגמת(ג) אמר אביי אנא ענשתיה.

שנט. אם פגעים רעים באים על האדם יחשוב היאך הפרשים עושים הולכים למלחמה להראות גבורתם ואין נסים מחרב שנכלמים לנוס ונהרגים ונפצעים רק מפני הכלימה ולא יקבלו שכר מאדוניהם במותם במלחמה כך (איוב יג טו) הן יקטלני לו אייחל ואעבור אותו על מנת שלא לקבל פרס.

שס. כשיש בעיר מכת מדינה חלאים ומכאובים לבני העיר ולא מתו ומת בבית צדיק אחד לא יאמר אותו צדיק איך נהיה זה שאותם מחלאים שהיו בעיר לא מת אדם אלא בביתו של צדיק איך נלכד לפי שהוא חשוב וכתיב ביחזקאל שמתה אשתו (יחזקאל כד כד) מופת על כל אשר בירושלם ולא אמר יחזקאל על אשתו למה תמית את אשתי להיות מופת ע׳ אחרים זה מפני כי יודע הנביא שיש לאלוה מילין להשיב (א) דיו לעבד שישוה לרבו הנה בירושלים כמה צדיקים וצדקניות בצער ואתה שרוי בטובה ולכך הוצרך לשכב על צדו מ׳ יום ובצער גם בית המקדש לשריפת אש להיות דיו לעבד שישוה לרבו ופעמים שיארע פגע לצדיק מפני שיש צדיקים במקום אחר בצרות ועושים שום פגע לצדיק זה כדי שיצטער לפי שהצדיקים מצטערים ועוד להקל מן הצדיקים הצער ולכך (ישעיה נז א) הצדיק אבד נאסף הצדיק תחילתו וסופו הצדיק כנגד המקומות שהרי יחזקאל בבבלי היה ומצטער ומתה אשתו בעבור שבירושלם ובארץ ישראל מצטערים.

שסא.[א] **לכך** נכתב ספר איוב אם פגעה מידת הדין באדם שיאמר בלבו הרי כתיב באיוב (איוב א ח) כי אין כמוהו בארץ והירהר וחפץ בדין לערוך וכשעמד בדין הודה מיד כך יחשוב האדם שמא עון עשיתי ואם פישפש ולא מצא שמא לידי נסיון מביאו הקב״ה לידע אם יחזיק בתומו כבתחילה שהרי כתיב (בראשית כב א) והאלהים נסה את אברהם[ב] ולמה מנסה את הצדיקים כגון אברהם ואיוב ודוד וחזקיה לפי כשרוצה הקב״ה לעשות טובה לאדם באתה מירת הדין ואומרת תנסהו (א) כשרצה הקב״ה לעשות טובה לאברהם אבינו להרבות זרעו אמר לפניו מידת הדין ההנם ירא אברהם אלהים הלא אתה נתתה לו בן למאה שנה כל מה שתעשה לו אינו חושש אלא תאמר לו להעלות בנו לעולה אם יעלהו תעשה לו ולזרעו טובה לעולם ואילו היה הקב״ה מנסה את הצדיק אומר לסטן באיזה דבר תנסהו אומר הוא רבונו של עולם [דף מ״ב] תתנהו בידי ואחקור איזה דבר שקשה לו לעשות או שלא לעשות ביותר ואנסהו ואל תעזור כי עבד יוכל למשוך (ב) כנגד רבו והקב״ה אומר (איוב ב ו) הנו בידך לכל אשר תחפוץ תנסהו והסטן מביא הדבר לחטא כיצד אם יש אדם צדיק וחרל מחימוד אשה ומכין לו אותה אשה שחומדה והיא חומדתו ועתה הוא רחוק ממנה והיא ממנו ואפילו היה בירם לחטוא נמנעים מחמת הבושת כי היאך יכול לדבר עמה מאותם דברים והיא עמו לפיכך הסטן מגלגל דברים בינו ובין האשה שיבאו יחדיו ויתיחדו יחדיו ויקח להם מפתח של אוצר החן והאהבה והחיבה והתאוה וישאב משם נחלים של אהבה ורשפי החיבה ושלהבת התאוה ויקשור בלב האיש

[א]) כפול לקמן סי׳ תתתט״ב. [ב]) ע״כ.

(ג) בבא בתרא כ״ב א׳.

שס. (א) ברכות נ״ה ב׳.

שסא. (א) סנהדרין פ״ט ב׳. (ב) אורי צ״ל עם רבו.

והאשה ובערו שניהם יחדיו ואין מכבה ויבא השטן בלבו ובלבה וילמד להם יומם ולילה ערמות ומזימות היאך לידבק יחדיו בלא בשת ופגימה ואם תאמר אם רוצה להביא האיש בנסיון מה חטאה האשה אלא שום דבר נתחייבה האשה לחטוא קישטה את עצמה להראות את יפיה למי שהיא אסורה להם (ג) כבתו של ר׳ חנניא בן תרדיון לכך הושיבוה בקובה של זונות וכן זאת עשתה שום דבר שהביאוה לידי מעשה זה העומד (ד) בנס אם חטא הרי הסטן יבא לפני הקב״ה ויאמר רבונו של עולם והלא כפי דבריי שלא תעשה לו הטובה שדברת לעשות לו שהרי חטא ואם לא יועיל שלא יחטא שיאמץ לבו בתורת ה׳ עדיין מיום אל יום יסיתנו וכיון שיראה שלא יועיל אז יבא לפני הקב״ה ויאמר לו עד מתי תביאנו לידי נסיון הנה עשיתי כל חפצך ויאמר הסטן תן לי רשות לנסות עד אותו זמן ומשם והלאה אפרידם בגילגול דברים ונכנס בלב האדם ומסיתו וכיון שאינו יכול להסיתו לרעה להפרידו מן התורה יאמר רבונו של עולם כבר נסיתיו ועמד בו ראוי הוא לכל הטובה אשר דברת עליו לכך יסוד א) היראה נסיון עיקר יראת ה׳ ניכרת בעת נסיון וכמו שכתבנו ביצר של נשים כך בכל מיני יצרים והקב״ה אינו מביא הכל בנסיון מפני שמרחם על כל מעשיו אלא כשמדבר לעשות טובה הרבה לאדם אז השטן שהוא מידת הדין אומר לא יתכן לעשות לו טובה עד שיעמוד בניסיון וכן (ה) כשדיבר לעשות לו טובה לשאול ולזרעו אחריו עד עולם (ו) ניסהו ב) וכן הצדיקים ופעמים הקב״ה מספיק טובה הרבה לעוברי עבירה ולא לטובתן אלא לטורדן מן העולם שעל ידי העושר נופל ונתפש שנאמר (קהלת ה יב) עושר שמור לבעליו לרעתו ויש צדיק שלא יספיק לו הקב״ה עושר בעבור שאילו היה לו היה נותן למי שנגזר עליו דקדוקי עניות ואילו היה לו כל כך היה מפזר ופעמים היה מתבטל מן התורה וממעשים טובים שהיה רגיל בהם ולטובתו מתדלדל ויש חסיד שמתדלדל בעבור שמנסין אותו על זה שאם יהרהר ויאמר הרי כתיב (תהלים לד יא) ודרשי ה׳ לא יחסרו כל טוב ואני מתחנן ואין עונה ויש שמתדלדל להטעימו דקדוקי עניות או נופל בחולי כדי שיחשב בלבו לא נפלתי בחולי זה ולא באתי לידי עניות אלא שעברתי על מה שכתוב בתורה (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך שהיה לי להתפלל על דלי ישראל ועל מכאובם וכן אמר שמואל (ש״א יב כג) חלילה לי מחטא לה׳ מחדל להתפלל בעדכם לכך אמרו (ז) צריך אדם לבקש צרכיו בלשון רבים וכן כל שמונה עשרה ברכות בלשון רבים ומתוך כך ישמע הקב״ה תפלתו שכן כתב (איוב מב יוד) וה׳ שב את שבות איוב מראשיתו בהתפללו בעד רעהו וכן (ח) אמר לו אליהו זכור לטוב לר׳ יהושע בן לוי על דבר שאכל האריה את האדם שכעס עמו ולא רצה לבא אליו ג׳ ימים ואמר לו לפי שהיה לו להתפלל ולא התפלל לכך צדיקים נלכדים ונתפשים על דורם שצריכים להתפלל על כל דברים שצריכין בני אדם ומכל מיני פורעיות אז לא יענשו בעון הדור ובלבד שיוכיחו ביד עוברי עבירה במה שבידם למחות כמו שמצינו (ט) בשמעון בן שטח שאמר לו אם לא תתלה שמונים נשים כשפניות באשקלון תבא לנהינם.

שסב. ג) יש אדם שאינו זכאי שיקבל הקב״ה את תפלתו אלא בעבור תוקף תחנונים ששופך ודמעות עיניו ואע״פ שאין לו זכות ומעשים טובים מקבל

א) י״ג. ב) ע״כ. ג) ק״ל.

(ג) עבודה זרה י״ח א׳. (ד) צ״ל בנסיון. (ה) שמואל א׳ י״ג י״ג. (ו) במעשה אגג. שם ט״ו. (ז) ברכות ל׳ א׳. (ח) מכות י״א א׳. (ט) בירושלמי פ״ב דחגיגה מובא ברש״י סנהדרין מ״ד ב׳ ד״ה דבעיא.

הקב"ה ועושה חפצו. ואםא) ישאל דבר אחד שהוא שבח לבוראו כגון תורה או דבר אחר מחפצי שמים [ע"ב] ושופך נפשו עליו שומע הקב"ה תפלתו אע"פ שיש בידו מעשים רעים.ב) ויש שעושין עבירה גדולה ואין דוחין אותו מן הטובה שנגזרה לו כגון דוד המלך חטא בדבר אוריה ולא נדחה מן המלכות הוא וזרעו אלא קבל עונש בזה העולם משלם לפי שחידש מעשים טובים וגדולים מה שלא עשו לפניו צרכי בית המקדש הכין והפיץ לבנות(א) ותיקן משמרות ושפט את ישראל בצדקה ולא עזב צדיקים בדיקדוקי עניות שנאמר (תהלים לז כה) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם אלא הכינותי מזונות לו וקבע לומדי תורה ותפילות ותהלות (ב) וכל שחפצי לבו להפצי בוראו לא הניח לכן זכה שלא לוקח ממנו מלכותו שאינו דומה מי שמחדש ומביא חפצי שמים לעולם למי שאבותיו הביאו ועושה מנהג אבותיו כי (ג) כל התחלות קשות לעשות וקשה להדש לפיכך מחזיק לו הקב"ה טובה מרובה ולכך תלה מעשים טובים בדוד שנאמר (מ"ב יח ג) ככל אשר עשה דוד אביו. ולמפרע למי שמחדש חטאים ועונות לעולם מה שלא עשו אבותיו ולא ראה עושים לעולם כגון ירבעם על עגלי הזהב ואחאב (ד) ועומרי על הבעל לכך תלה הרשעים על חטאת ירבעם אשר חטא (מיכה ו טז) וישתמר חוקות עמרי וכל מעשה בית אחאב וכתיב (דה"ב כא ו) כי בת אחאב היתה לו לאשה ועיקר קיבול שכר מי שמחדש דבר טוב או דבר חסידות בתחילה שיש קשה לו להתחיל מפני הבשת לכך עיקר שכר בחידושו וגם יותר רע לרשע שכל אבותיו צדיקים והוא עזב מעשיהם מרשע שגם אבותיו רשעים ומה שאמרו רשע וטוב לו רשע בן צדיק וטוב לו בעולם הזה והוא שאין לו אחים יותר מאביו (ה) ועוד שיהא לו זרע כדי שלא יפסוק זרעו של צדיק ואומר עוד (ו) לצדיק בנים עמי הארץ ובלא יראת שמים בלי עון עצמם אלא בעון אחרים הבאים לו מכח אחי אמו ואחי קרוביה כגון עשו היה דומה ללבן. ועודג) בימינו אנו רואים בני אדם שלקחו להם נשים והנשים לא היו צדקניות והולידו בנים (ז) שהיו מהוגנים או בלא תורה כדוגמת קרובי אשתו היו בניו וכן מצינו אותן שמן הדין היה להן להיות בנים תלמידי חכמים ויראי שמים שאבותיו יותר משלשה היו בעלי תורה ויראי שמים וכתיב (ישעיה נט כא) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך וגו' מעתה ועד עולם(ח) ומצינו שתורה פוסקת מהם לפי שאביהם לקח אשה שאחיה לא היו בעלי תורה וצדיקים ואפילו אחיה תלמידי חכמים ואביה לאחר היולדם בעל גויה או אחר כך הוליד בנים שאינם מהוגנים או האשה עצמה אינה הגונה לכן יתפלל כל חסיד על זאת (ט) שידבק באשה טובה שאחיה טובים ואחיותיה טובות ואביה ואמה ושלא יהא דבר במי שידבק בהם שיעכב את זרעו מלהיות תלמידי חכמים ויראי שמים וכן יתפלל על בניו ועל בנותיו ושישיאם על פרקן ושיהו בהצלחה טובה וחיים טובים עם נשותיהם ובנותיו עם בעליהן והוא עם אשתו.

שסג.ד) ועוד אמר דברים (א) שהשם גורם לטובה או לרעה לטובה יש אדם שכל הנקראים בשמו יצליחו לגדולה זהו (בראשית מח טז) ויקרא בהם שמי ושם אבותי וכתיב (ישעיה סו כב) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני אמר (ב) ה' כן יעמד זרעכם ושמכם (ג) (שם מג א) אכנך בשמך לי

א) קל"א. ב) ע"כ. ג) מכאן ועד סוף הסימן הוא בנדפס סי' כמ"ג. ד) כמ"ד.

שסב. (א) תענית כ"ז א'. (ב) אולי צ"ל וכל חפצי לבו הניח בשביל חפצי בוראו ולכן כו'. (ג) מכילתא יתרו מסכת בחדש פרשה ב' מובא בתוס' תענית יו"ד ב' ד"ה פסיעה. (ד) צ"ל ועמרי. (ה) צ"ל ובדי שיהא לו זרע שלא יפסוק כו'. (ו) צ"ל יש לצדיק. (ז) צ"ל שאינם מהוגנים. (ח) בבא מציעא פ"ה א' ויעוין יומא ע"ה א': אם רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו כו'. (ט) בבא בתרא ק"י א'.

שסג. (א) מעין זה כתב המהרי"ט בתשובותיו סי' רע"ט. (ב) צ"ל נאום ה'. (ג) צ"ל קראתי בשמך.

אתה הרי יש אדם שנקראים על שמו יצליחו בתורה ובמעשים טובים וביראת שמים ויש אדם שכל נקראים על שמו יחיו ויהיו בני קימא ויעמידו תולדות ויש שכל אלה להם להפך שנאמר (שם סה טו) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך ה׳ ה׳ ולעבדי יקרא שם אחר ואומר (שם יד כב) והכרתי לבבל שם ושאר וכתיב (איוב יח יט) לא נין לו ולא נכד בעמו וכתיב (שם שם יז) ולא שם לו על פני חוץ לכך יתפלל האדם שכל הנקראים על שמו שיהי בהם מדות טובות האלה ולא אחת מן המדות הרעות ושלא יקראו זרעו על אותן שמדות הרעות תלויים בהן כיצד יראה האדם כשיש שני אחים וקראו שם בניהם ובנותיהם אחר שם פלוני אפילו אחר צדיק ומתו בלא תולדות או שהיו מן המדות הכתובים למעלה לרעה בהם אל יקראו יותר באותו השם או בשני אחים נתקיים למאן דאמר (ד) שנים לחזקה (ה) למאן דאמר שלשה לחזקה ויש פעמים שהאחים קוראים בשם אותו האיש ונכשלים זרעו או האחים [דף מ״ג] קראו בניהם אחר אביהם ומתו והבנות קראו בניהן וחיו.

שסד. א) ויש שם פלוני שכל המשפחה שלו ואם קראו זרעם כשמו מתו בלא תולדות ולא האריכו ימיהם ובכל אילו ענינים לנקבות וכשיראה החכם שכך הוא אל יאמר אקיים לאבותי שם שלא ישכח והוא רואה שנקראים אחרים ונכשלו הרי הוא על נושא על נפשו עון ואין אלו הדברים משום נחוש שהרי הראשונים היו קוראים זרעם שם המאורע ולא מתו אלא אם כן חטאו כער ואונן לכך יהיו צדיקים שזורעם מתים ולא מחמת עון אלא שאלו הדברים הזיקו להם ואעפ״כ יש לאדם לחשוב שמא בעוני הוא וכל שמתים בניו ואחיו קראו בניהם אחר פלוני וחיו וזה קראו כמו כן ומתו הרי נגזר עליו.

שסה. א) פעמים ששנו שם כמו ב) . . . . חשוב אם נגזר על פלוני הרי מתנוונה עד שערי מות (א) וקורא לו שם שנוי וחי כמו (רות ד יז) ילד בן לנעמי והוא בן רות כגון ראובן שיש לו בן ונוטה למות ויבא שמעון ויאמר לאביו ולאמו פלונית בן פלו׳ הא לכם שקל הא לכם ככר ובשר ויין ואני פודה את בניכם שיהא בני ויחיה כך עושים למי שאין מתקיימים לו בנים ואין בו משום ניחוש.

שסו. ג) אם ראית אדם שבניו אין מתקיימים דע כי (א) ה׳ גורם להם אם אחיו קורין שם לבניהם אותו שם ולזה אין מתקיימים דע לך שהמקום גורם ויש לו לצאת ולילך למדינה אחרת.

שסז. ג) כל שמוליד באותה מדינה שימותו יש לו לילך מאותה מדינה ואם יצא והלך במדינה אחרת והוליד ומתו הרי צריך קמיעה ויש שמתים כל זכרים ונשארו נקבות ויש למפרע ויש לבדוק באשה כי רוב בנות אחר אמם אם האם מפלת נפלים כך בתה לכך יתפלל אדם שיתן לו הקב״ה אשה בת מדות ויבדוק אדם בכל אלה באמה או באחיותיה של אמה וגם רוב זכרים אחר זקינם ורוב בנות אחר אמם ואם ישאל אדם עצה ממך אז תקיים לו מה שנאמר (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול (שם יח) ואהבת לרעך כמוך פירוש שיתיעצהו לפי מה שנראה לך המוטב לו ולשם שמים.

שסח. ו) ודע כי מעט מצער ימצא (א) שיהיו ד׳ אחים או ד׳ אחיות בעיר אחת

א) רמ״ד. ב) דכ״י מקום חלק כערך ו׳ תיבות ג) רמ״ה. ד) רמ״ו.

(ד) יבמות ס״ד ב׳. (ה) צ״ל או שלשה למאן.

שסה. (א) הסמ״ג עשין סי׳ י״ז כתב: כלומר שאני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותו מעשה. ומוזכר שינוי השם בשו״ע אבן העזר סי׳ קכ״ט סי״ח. ובתרומת הדשן סי׳ רל״ד וברבנו ירוחם נתיב כ״ח.

שסו. (א) צ״ל השם.

שסח. (א) בברכות מ״ד א׳: שמונים זוגות אחים כהנים נשואים לשמונים זוגות אחיות כהנות ובירושלמי תענית פ״ד ה״ח: שכולן נישאו בלילה אחד.

שנשואים שיחיו כלם לארך ימים על כן טוב להם שלא יהיו יחדו ורמז כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם.

שסט. א) רבי (א) יוחנן עבר בשוקא חמא חד מזבין אילן מלטומא אמר ליה מאן אלן מאן את חיי אמר ליה אין שבקיה ואזל ליה בתר שעה עבר גביה אמר ליה ליהדר וצלי עילויה דמן ההיא שעתא לא זבנית כלום אמר ליה שני אתרך פעמים ששינוי השם גורם פעמים ששינוי המקום גורם.

שע. מגלגלין חובה על ידי חייב (א) במקום אחד עשו מחלוקת ובאו פעם ראשונה ושנייה לעשות שלום ולא הועיל ופעם שלישית ולא יכלו לעשות שלום אמר החכם תשבו במקום אחר ועשו שלום אמרו לו למה אמר להם פעמים שהמקום גורם בין לעניין מיתה בין ללידה ופעמים יש בית שכל המשמש בו מיטתו האשה מתעברת באותו בית אע"פ שהלכה לבית אחר כיון שההריון לאותה בית לא יתקיימו אותם [בנים] כי בתשמיש תלוי ואע"פ שהלכה לבית אחר.

שעא. ב) והוא הפיל להם גורל וידו בקו וגו' לדור ודור ישכנו בה (ישעיה לד יז) וכשבאים לתקן בתים ביער היתה מגפה ביושבים לפי שהמקום לשדים מיוחד וכל זמן שלא הורגלו בני אדם שם היו מתים שאלו לחכם מה לעשות אמר להם תבחרו לכם החלקה ותמדדו לארבע רוחות (א) ותשימו חבלים בהקף ותקחו עשרה וספר תורה וימתחו חבל על הקרקע באורך ויוליכו ספר תורה אצל החבל ביושר וילכו אחריו עשרה ואז יתחילו וכשהלכו אותה השורה ישימו אותו החבל ביושר שיהו דריסת רגליהם מכוונות אצל דריסת שורה ראשונה וכן יעשו עד שיהא [ע"ב] הליכתם על פני כל הקרקע ולעולם ספר תורה הולך לפניהם ויאמרו בלכתם בכל שורה ברכת כהנים ושיר של פגעים ואותם פסוקים (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקב ואחריו אותו פסוק (יחזקאל מה יב) והשקל עשרים גרה עשרים שקלים [וגו'] עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם ואותו פסוק אחריו (דברים יא יב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה [וגו'] מרשית השנה ועד אחרית שנה ואח"כ (ישעיה סב ד) לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה כי חפץ ה' בך וארצך תבעל ואחריו (שם מה יח) לא תהו בראה לשבת יצרה וכו' ואותו מזמור (תהלים פה ב) רצית ה' ארצך ויגמור עד שיסבב דרך פעמיו ואח"כ אותו מזמור (שם סז ב) אלהים יחננו ויברכנו ויגמור ואותו פסוק (דברים כח ח) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגו' כן יאמרו על כל שורה ושורה ולא יניחו אם לא יהיה הליכתם על פני כל הקרקע ולבסוף יאמרו על דעת המקום ועל דעת התורה ועל ישראל השומרים אותה שלא יהא רשאי שום מזיק ושום מזקת לבא במקום הזה מהיום ולעולם ואז יסורו מזיקים מאותו מקום.

שעב. אם יש דבר בעיר ושמע שבעיר אחרת טוב לא ילכו שם שכן מלאך המות יש לו רשות באשר מוצא בארץ ההיא אפילו נכרים וכששיירות הולכות מעיר שיש בה דבר לארץ אחרת היא לוקה אבל יחידים שילכו ואין דעתם בסחורה לא יזיק ועושים חכמה כל מי שחפץ למלט נפשו שילך לארץ אחרת עד שתעצר המגפה ובלע המות לנצח.

שעג. אדם שאירע לבנו או לבתו שום רעה בדרך ימנע את בניו מלצאת בדרך ואם יש בנים לאותו שאירע לו רע אל ילכו כי כשיש רשות לסטן להזיק

א) כמ"ז. ב) סוף סימן סע"ח.

שסט. (א) ירושלמי שבת פ"ו ה"ט.

שע. (א) שבת ל"ב א'.

שעא (א) כעין זה במס' שמחות פ"ו.

באותו דרך יש לו רשות כמו כן באותו זמן משנה לשנה ובאותו עניין חולי ובאותו מין פורענות אם בדרך כמו כן אם בחרב הכל באותו עניין וזהו (בראשית מד כח כט) ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף [וגו׳] ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון הרי האב והאחים צריכים להזהר.

שעד. ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו (משלי כב ג) ארונה היבוסי ראה המלאך ונסתר בלעם עבר ונענש. אחד שראה עבירה נסתר ולא הגיד ושנים עברו ויכולים להתרות ולהעיד ולא העידו ונענשו לרחבעם אמר לו שמעיה (מלכים א׳ יב כד) אל תלחמו עם ישר׳ כי ממני היתה נסיבה ונסתר וכן (ישעיה כו כ) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ופתאים (במדבר יב מד) המעפילים עברו ונענשו. דוד ערום ונסתר מפני שאול ופתאים בימי שמואל נלקחה הארון.

שעה. מעשה ברבי ובבחור אחד שעשו נישואין בשבת אחת ובאותו השבוע מת הבחור ובא המת לאמו בחלום ואמר לא הגיע זמן למות אלא הגיע זמן של רבי למות ואמר הקב״ה למלאך המות הבא לי אחד מן החתנים ועל רבי אמר ומלאך המות טעה שהיה אותו חתן הולך ברחובות לבדו ולקחו והזיק לו כמו שאמרו חכמים (א) שחתן צריך שימור והמית אותו הבחור וכל אותן שנים שהיו לו לחיות נתנו לרבי לפי שלא היה רגזן ולא ציער אדם ומוחל לכל כעסו ושומע חרפתו ואינו משיב ומעביר על מידותיו ומעורב עם הבריות.

שעו. א) ערשא (א) דגדא אין ניחוש מפני כי ידוע להם שיש השומר לאדם כמו שאמרו (ב) רוח הטומאה שורה על הידים (ג) ותחת המיטה לא יתן אדם מאכל כי (ד) רוח הטומאה שם כל זה איננו ניחוש כי ידוע הוא ובמקום המקפידים.

שעז. ב) כל הניחושים כנגד המקפידים גוים ג) שקורין לבניהם בשם אביהם ואין בכך כלום (א) והיהודים הם מקפידים על כך (ב) ויש מקומות שאין קורין אותן אחר שמות החיים אלא אחר שכבר מתו וכל ד) דבר שהוא שלש פעמים אע״פ שאין ניחוש יש סימן דוגמת ער ועונן וכת׳ (בראשית לח יא) פן ימות גם הוא כאחיו וכת׳ (שיר ד יב) גן נעול גל נעול מעין חתום (ג) מעיין גורם פעמים שלש עם גבר (ד) אבל לחמישי אינו מזיק.

א) תכ״מ. ב) בנדפס תכ״ע אבל לא נכתבו בו אלא ד׳ תיבות הראשונות. ג) ת״ס. ד) תס״א.

שעה. (א) ברכות נ״ד ב׳.

שעו. (א) מועד קטן כ״ז א׳ נדרים נ״ו א׳ ובסנהדרין כ׳ א׳ ולפנינו ערסא, הנה במו״ק פירש״י: מטה שמיחדים אותה למזל טוב, ובסנהדרין פירש״י: אלא למזל הבית מונחין משום ניחוש גדא מזל וכן פירשו הרא״ש והר״ן בנדרים, ויעוין רש״י ישעיה ס״ה י״א ובשבת ס״ז ב׳: האומר גד גדי וסינוק לא יש בו משום דרכי האמורי, והרמב״ם בפירושו למשניות בנדרים שם לא הזכיר ממזל כלל, כי לטעמיה אזיל שכתב באגרתו לחכמי מרשיליא: דעו רבותי! שכל אותם דברים של גזירת הככבים כו׳ אינם דברי חכמה כלל אלא טפשות כו׳ ולעולם אל ישליך דעתו אחריו כי העינים הם לפנים ולא לאחור. (ב) שבת ק״ט א׳. ולפנינו „רוח רעה״. (ג) פסחים קי״ב א׳. (ד) לפנינו שם רוח רעה.

שעז. (א) מצינו כי אחב״י לא הקפידו ע״ז דאיתא בירושלמי נזיר פ״ד ה״ו מעשה בי ר׳ חנינא בן חנינא שהדירו אביו ובבבלי עירובין פ״ה ב׳ בונייס בן בונייס ומוכח שם פ״ו א׳ כי אביו היה בחיים, הרי דאביו היה עדין קיים בחיי בנו ואעפ״כ נקראו בשם אחד, ובכתובים אחרונים ספר טוביה פרשה א׳ פסוק יו״ד: ויהי כי גדל טוביה ויקח אשה ממשפחתו ושמה חנה ויולד בן ויקרא אותו בשמו טוביה. כן מצינו כי בן בתו של ר׳ יהודה הלוי היה נקרא יהודה כשם אבי אמו וע״ז מוסב השיר של רי״ה בדיוואן של שד״ל סי׳ ט׳: „ואיך ישכח יהודה את יהודה?״ גם בתשובות רשב״ש סימן רצ״א כתב: שרצו לקרות לנכד הרמב״ן משה בחיי הרמב״ן, רק הוא רצה יותר בשם יונה. יתר על כן מספר הנוסע ר״י ספיר בספרו אבן ספיר חלק ראשון דף נ״א א׳ „זאת מנהגם (של אנשי תימן) לסגולה מי אשר לא יתקיימו בניו רח״ל יקראו לבנו בחייו כשמו״. (ב) בשבת קל״ד א׳: והיו קוראים שמו נתן הבבלי על שמי וכן הוא בירושלמי יבמות פ״ו ה״ו ובבא מציעא פ״ד ב׳: ואסוקי להו אלעזר על שמיה, ור׳ אלעזר היה עדיין בחיים ובאבות דרבי נתן פי״ב: שאלמלא אהרן לא בא זה לעולם כו׳ היו קוראין שם הילד על שמו, ובמסכת כלה רבתי פ״ג: שמונים אלף בחורים קרואים בשם אהרן יצאו אחרי מטתו. (ג) יבמות ס״ד א׳. (ד) זהו דעת עצמו ולא מצינו מקור לזה.

שעח.[א] כי (יחזקאל ז כה) קפדה בא ובקשו שלום ואין מכאן(א) כל דקפיד קפדי בהדי ומתוך שאין אדם יכול להזהר בהקפדות נכשל.

שעט. שיבה נקראת שישוב בתשובה ובעל שיבה יש בישיבה ובעל שיבה אוהב ישיבה ולא עמידה והולך מעט ואומר נשוב כבר יגיע אני נשב אני עייף ומשיב אל לבו כבר קרוב לשוב אל עפרו ואל עפר ישוב לפי שכתוב [דף מ״ד] (דברים יט יז) ועמדו שני האנשים אם בני שיבה בחלשות או זקנים והיו יושבים בדין בחורים או תלמידים חכמים יושיבום. (איוב לז ו) כי לשלג יאמר הוי ארץ שלג זו שיבה הוא כתיב הוא והארץ שוין כי הירק צומח מן הארץ ולאחר שכבר הביא זרע מתלבן וכן אילן שמתלבן תשש כחו ומתייבש כך בעלי השיבה לכך נקרא שיבה(א) לכל טיפה של שלג ו׳ קרנות ומחשבת שיבה ששה כי אומר (תהלים קלט ז) אנה אלך מרוחך לארבע רוחות (שם שם ג) ארחי ורבעי זרית (שם שם ח) אם אסק שמים וגו׳ ואציעה שאול וכת׳ (יחזקאל לז ט) מארבע רוחות באי הרוח הבחור קומתו זקופה כי לא יחשוב שבקרוב ימות וישוב לאדמתו והשיבה ראשו כפוף כי קרוב ישוב לאדמתו (ב) כל שנברא בששה ימים נברא משלג וד׳ רוחות ומעלה ומטה וששה קרנות של שלג מעיד עליו ימי בראשית ועוד כי לשלג יאמר הוי ארץ גשם ב׳ מטר ג׳ וגשם ד׳ וגשם ה׳ מטרות הרי ו׳ טפין של שלג כנגדים וכת׳ (במדבר יב י) מצרעת כשלג (תהלים קמז טז) הנתן שלג כצמר (ג) שניהם מראות נגעים ולמה מטמא באהל כטומאת מת[ב] כי[ג]) יש מין מזיק שקורין אותו(ד) דרגון בלשון יון אם יכוהו בחרב לא ינזק אבל כיוצא בו שנולד מן דרגון והיה שם אחד שנולד מבת המלך ומדרגון מין שיד אמר אותו דרגון שהיה בועל אשת המלך איני מתירא אלא מאותו דרגון בן בת המלך ואותו היה בבית הסוהר אמר המלך לאותו בן בת המלך אניח אותך בן חורין וצא מן הסוהר הלך ולקח חרב אביו וישב תחת המטה של אשת המלך מיד אותו השד הריח אמר אני מריח ממי שאני ירא אמר אעפ״כ לא אניח מלבעול הלך ובעל וזה שתחת המטה יצא להמתין לאחר ששימש וירד מן המטה הכהו ועשה בו חבורה אחת אמר אותו השיד הכני פעם שניה כי מי שפעם אחרת יכהו ימות ואם ישנה להכותו יחיה ויעשה לכמה ראשים ויעשה לכמה נזק אמר המכה אותו פעם אחת ילדתני אמי ולא שתים לכך לא אכך עוד ואשת המלך יצאה וזה המוכה אותו הבועל מת ונפח בשרו עד שנתמלא כל החדר שלא יכולים להוציאו דרך הפתח וציוה המלך לשבר גג של החדר וחתכוהו חתיכות חתיכות וטענו כמה עגלות מלאות מבשר דרגון ופנוהו משם והמלכה לא אמרה אותו דרגון בעל אותי כי אז המלך היה מת והיא היתה יורדת ודלה ועניה ואין לה הצלחה כל ימיה אבל אמרה בדמות המלך בא ועטרת מלכות בראשו כך מנהגו מתחלה בדמות הבעל נראה לאשתו והוא דרגון כשהוא במקומו או בתוך בית לא יזיק אבל כשהוא יוצא נשרף המקום וכשיש רעמים וברקים הוא בורח אם יכול יברח בבית אצל אדם אז ינצל ואז נלחמים ומורים חצים מיני מזיקים בשעת ברקים ורעמים ובני אדם יש שנזוקים בשעת ברק ורעמים כגון שמכסה על פניהם בשעת לידה צריכים אז שימור מברק ורעם סוף דבר אין מזיקים מתגרים אלא במי שמתגרה בהם כגון שכתב הוא או אבותיו קמיעות או עסק בהשבעות או בכשפים

א) בנדפס סי׳ תכ״ט. ב) בכ״י מקום חלק כענין ח״י סימנים. ג) תס״ט.

שעח. (א) פסחים ק״י א׳.

שעט. (א) הר״י אלבו בהקדמתו לס׳ העקרים כתב: כי הדבורה בונה בתיה בתמונת הששיות כו׳ ללהיותה דומה לעגולה שהיא התמונה הטבעית. (ב) חזר ועשאו שלג חזר ועשאו ארץ כי לשלג יאמר הוא ארץ ירושלמי חגיגה פ״ב ה״א ובפרקי דר״א פ״ג מאיזה מקום נבראת משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק על המים ונעשה ארץ. (ג) שבועות ב׳ א׳. (ד) בירושלמי שבת פ״ו: דרגי דרגיבת משום דרכי האמורי.

או בשאלת חלום לכך לא יעסוק אדם בהם ולא יאמר אעשה בשביל פיקוח נפש בהשבעות או קמיעות כי אין זה חכמה כי מקצר אדם חייו וחיי זרעו ואין דוחין נפש מפני נפש וכתיב (דברים יח יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך אין לאדם אלא בתפילה על הכל:

שפ. (א) הנה אמרו במקום אחד היו נשים הרבה ומעט מהם הרות ובמקום אחר כמעט כולם הרות שאלו לחכם ואמר החכם דעו כי חקרתי כי במקום שמעוברות כי המילדות הולכות עם הנשים לבית הטבילה ושמחות שהנשים מתעברות אבל במקום שאין נשים רבות מעוברות כי ההולכות עם הנשים לבית הטבילה אינן מילדות ומכשפות הנשים שלא תהיינה הרות ותדיר תהיינה נדות ותדיר טובלות ונותנות להן שכר לכך צריך לברור להן אשה כשרה ונאמנת להאמין לה אם טובלת כהלכה וצדקת שלא תכשף כדי שתהיינה הרות כי בדבר מועט יכולין לכשף:

שפא. מי שיש לו עבד או שפחה ומאיים ומגזם אם לא יעשהו בן חורין יכשפם מוטב שישחררם שהרי מחללין שבת בשביל ספק נפשות ועוד זה עשה אינו כמו עשה אחר שהרי (א) כשלא היו עשרה לר' אליעזר שיחרר עבדו ועוד אם (ב) הניח תפילין העבד (ג) או מכרו בדבר מועט אנו אומרים יצא לחירות. אע"פ שאמרו [ע"ב] (דברים ז ב) ולא תחנם (ד) לא תתן להם מתנת חנם. אם יש מכשף או מכשפת מבקשים ממנו אל ימנע מליתן להם פשוט או שנים כדי שלא יכשפנו כמו שנותנים לשדים כדי שלא יעשו להם רעה ולמשוגעים:

שפב. (ב) למה החלום בא ברוב עניין וכשפותרין לו מעניינו (א) הולך אחר הפה כי לא יבא על האדם דבר בין טוב בין רע אם לא יראה בחלום קודם מעין דוגמא ואין האדם זוכה שיראה בחלום לדוגמא העתיד להיות כהווייתן בלי ספק ונימגום כי אין אמיתים המחשבות וכשאדם ישן מתערבים עם דברי המלאך ולכך הולכים אחר הפה שנפתרין מעניינו ואמ' (ב) חלום אחד מששים לנבואה וכתיב (הושע יב יא) וביד הנביאים אדמה וכתיב (ירמיה א יא) מקל שקד אני רואה (שם שם יב) כי שוקד אני על דברי לעשתו על ידי משל יבין לב האדם לכך (במדבר כד ג) וישא משלו ויאמר וכתיב (משלי א ו) להבין משל ומליצה ובחלום הנביאים לא היתה מחשבתם מתערבת ולא דברי שד אבל בחלומות בני אדם מתערבים דברי השד שאם אדם צריך לנקביו בחלומו נראה כיעף ויגע וכן מי שאכל מאכל ששמו פלפלין ושתה משקה והיה מהרהר אחר אשה ובתוך כך ישן הרי חולם כאילו שוחק ומשמש עם אשה וכן כל שנכספה נפשו למקום או לעשות דבר אחד וכל נפשו שם בחלומו יראה מאותה דוגמא וכל אלה חלומות וכיוצא בהן אינן מחלומות שמגיד המלאך אלא מתוך הרהורין רואה אף בחלומו דוגמתן ועליהם נאמר (זכריה י ב) וחלומות השוא ידברו אבל חלומות פתאום שדומה כאשה באה בפניו ולא שחק עמה קודם לכן ולא הרהר אחריה וכל החלום שמחמת שד ורוח אין האדם ישן בחוזק אלא עיניו כאילו הם סגורות וחושב מחשבות כי השד אינו נכנס במחשבה אלא מלחש באזנו בתוך עומק חור האוזן ומי שרוצ' להכיר האמת בשחרית ילחוש באוזן האדם קטן מה שיודע מה שחביב לו ויהיה נראה לו בחלומו כאילו חולם מעין מה שמלחש באוזנו ומקיין כך השד מלחש והאדם חפץ להקיץ והוא מנפח לפני נחיריו ופיו ואין הדעת יכול לשוב האדם על מכונותיו והוא בדעתו כאדם ער וכל

(א) סע"ו. (ב) בנדפס סמ"א.

שפא. (א) ברכות מ"ז ב'. (ב) גיטין מ' א'. (ג) אולי מרמה רבנו למפקיר עבדו שם ל"ח ב' אולם קיי"ל דאין אונאה לעבדים ב"מ נ"ו א' וצ"ע. (ד) עבודה זרה כ' א'.

שפב. (א) ברכות נ"ה ב'. (ב) שם נ"ז ב'.

אילו החלומות מחמת שד ועליהם נאמר (ירמיה כג כח) מה לתבן את הבר כי אין בהם ממש אבל חלום שעל ידי מלאך אע"פ שלא הרהר ודבר בעת שקרוב להקיץ אז המלאך . .א) להגיד לו כי כבר פסקו מחשבותיו והרהוריו ופעמים בתחילת הלילה או בחצי הלילה ואין אותו חלום מעורב בחלום אחר וגם אין האדם חושב על המראה שרואה ואם מחשב המחשבה אינה מחמת מלאך ולא יתקיים המחשבה ולא החלום כי דומה למי שהשליך דבר עגול ומגלגל מעצמו במקום שאין המשליך מכוין ועל החלומות של מלאך נאמר (במדבר יב ו) בחלום אדבר בו כי המלאך מדבר בתוך מחשבות האדם כמוליך עוור ומה שאמרתי כמוליך עוור שמחשב פעמים אמת פעמים שקר כך האדם בחלומו ואל תתמה שהרי אפילו ער הקב"ה מטה הלב שהאדם מחשב לשקר ולכל מה שחפץ הקב"ה שנאמר (משלי כא א) פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו וכתיב לגבי רחבעם (דה"ב לד טו) כי היתה נסבה שנשתטה רחבעם שלא שמע לעצת הזקנים וכן כתיב (מ"א כב כ) מי יפתה את אחאב הרי שהמלאך מטה המחשבה להרהר אחר אותו דבר שגוזר הקב"ה וכל שכן כשהוא ישן שאין הדעת מכוונת על הלב שהרי אומר (תהלים טז ז) אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי מכלל שבלילה בחלום (ג) הכליות יועצות לכן אין בחלום דעת האדם אלא כמו עוור וילד פעמים חושב אמת פעמים שקר ורוב מחשבותם אינם מכוונות.

שפג. ב) מה שמראין לאדם בחלום כאדם בא מחרש בין עם שלא יבינו לשונו ואם ידברו לו לא יבין לכך מרמזי' לו במראות בדמויות כמו אותם שמרמזים לחרש שאינו שומע וכמו (א) רבי לשלוחי אנטונינוס כוסברתא חסא ועל ידי פוגלא כך מראים בחלום והנבון ידע מה מראים לו ועל מה הראוי לו כן וכל דבר (ב) מענה מה שרואה פתרונו:

שפד. **העולם** הזה כנגד העולם הבא כמו ישן כנגד ער ובחלום אין אדם מתבייש שאילו היה באדם דעת בחלומו להתבייש לא היה נראה לו כאילו היה שוכב עם אשה ומשחק עמה ולא עושה דברים שמתבייש בהן כשהוא [דף מ"ה] ער אלא לפי שהחלומות הרהורין ואדם מהרהר ואינו מתבייש מן ההירהורין לפי שאין אדם יודע מה שחבירו מהרהר לפיכך לא יתבייש אף בחלום ומי שירא שמים ביותר שירא מן הקב"ה להרהר דבר רע כמו כן הוא בחלומו כך נראה לו כמו שאומר (יחזקאל ד יד) נפשי לא מטומאה (א) שהרי לא הרהרתי ביום לפיכך לא ראיתי קרי בלילה ומה ג) (ב) שאמרו מי שבא על אשת איש בחלום הרי הוא בן העולם הבא והוא שלא הירהר קודם לכן אחריה וגם אחר כך לא ישחק עמה הרי החלום על ידי מלאך וכשם שאין בשת לחולם כך אין בשת לרשעים בעולם הזה על מעשיהם שנאמר (ירמיה ו טו) גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו. כל אותם שמהרהרים ואין מבטלים הרהורם בתורה או בשאר דברים הקב"ה לעתיד לבא ישבר לבם:

שפה. כל ימי עני רעים (משלי טו טו) שמתענה על חלומות ויותר חולם ממה שמקפיד על חלומות ולמה יראו לו כדי שיצטער והצדיק כשמצטער מטיבין לעולם בזכותו ולו מטיבין לעולם הבא (שם יד כג) בכל עצב יהיה מותר (שם טו טו) וטוב (א) לו משתה תמיד שאינו מקפיד וטוב חולם [אם] לא יקפיד והוא שמח:

א) מקום חלק בכ"י כערך ג' שטות. מכאן ואילך נמצא בנדפס סס"ע. ב) סמ"ב. ג) סמ"ב.

(ג) ברכות ס"א ב'.
שפג. (א) עבודה זרה י' ב'. (ב) צ"ל מעין מה שראה הוא פתרונו.
שפד. (א) חולין ל"ז ב'. (ב) ברכות נ"ז א'.
שפה. (א) צ"ל לב.

שפו. א) אם בחלום אמרו בשורה טובה או אפילו אליהו או מלאך לא ב) יגלה לאשתו שמא תגיד לאחרים ואין רגילים לעשות נסים בגלוי ולכך הוצרך פעם שניה לומר (בראשית יח יד) ולשרה בן:

שפז. ג) אל יגיד אדם את חלומו לשאינו אוהבו אלא לירא חטא וחכם וכן אל ישאל עצה משונאו ולא יאמר חלום ראובן לשמעון כשאינו אוהבו משום (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך:

שפח. לא יברך אדם לרשע המקום יאריך ימיו ושנותיו אלא אם כן ישוב ממעשיו ולא יפתור לו חלומותיו לומר לו שימלא הקב"ה שאילותיו כי רעה בלבו וכתיב (משלי כז יד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו וכתיב (מיכה ב א) [באור הבוקר] יעשוה וכתיב (ישעיה מח כב) אין שלום אמר ה' לרשעים (תהלים קיט קסה) שלום רב לאהבי תורתך: (משלי כו א) כשלג בקיץ וכמטר בקציר כך לא נאוה לכסיל כבוד כשם שאסור להתפלל בקציר על המטר כך אסור להתפלל ולברך לרשע לומר המקום יכבדך ולכך סמך קללת חנם מי שראוי לקללה אסור לברכו וכל שכן שלא יקלל מי שראוי לברכה:

שפט. גלח אחד סיפר את חלומו ליהודי אחד פתר לו זהו שיתנו לך כמה בתי תועבות בידך וינבח בהם ויורה להם חוקות הגוים אמר לו חבירו יהודי כיון שהחלומות אחר הפה הולכים הרי על פיך יעבוד ע"ז (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול אמ' ליה והלא בלא זה מנבח לע"ז אבל מי שפותר ליהודי שיחטא כאילו החטיאו וזהו (ישעיה כט כא) מחטיאי אדם בדבר אע"פ שהפותר חכם ויודע אע"פ שלא יפתור יתקיים כך אעפ"כ לא יפתור שיבא לידי עון:

שצ. ד) חלום שאדם רואה באחרונה קרוב להיות תחלה ומה שרואה בתחלת לילה יתקיים באחרונה:

שצא. ה) אין דבר בעולם שהיה לו לאדם אלא בגזירת הקב"ה לכך צריך אדם לבקש רחמים על כל דבר וכל אשר יגזור הקב"ה עליו שיתגלגל שיהא לשם שמים שנאמר (עמוס ג ו) אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה אלא ודאי עשה לכך יבקש על כל דבר שיעבור עליו ויזהר אדם בבקשתו כיצד יתפלל שלא יכשל בתפלתו יש ו) אדם ששונא לאשתו (א) לו יתכן לבקש להקב"ה שיהפוך לבה לאהבה אותו או שתשא חן וחסד לפניו שתאהבהו והוא יאהב אותה:

שצב. ז) ואם יש לו שונא ישראל שאינו מחטיא את הרבים ומריע לו יבקש להקב"ה להושיעו ולהשלימו כי יש שונא את חבירו וחבירו תובע את עלבונו ומתחנן על מיתתו ואחר כך מתחרט זה אם מת ומשלים עמו ונעשו אוהבים ראה שביקש להענישו ומתחרט לכך יתפלל שיהפוך לבו להשלים עמו ואם כבר עשה לו רעה שאינו יכול למחול לו אל ימהר להתפלל להעניש חבירו אלא ימוד עצמו אם בדין מענישו אם יבא ויגיע עצמו לידי כך שיעשה לאחרים ויראה את הנולד שמא הוא או זרעו יעשו [ע"ב] לאחרים אותה רעה ודין הוא שיענישו הוא וזרעו על אותו דבר שהתפלל שיעניש חבירו על ידי תחינתו. אם ח) חלה שום אדם אל יתלה זה חולי מחמת מאכל ומשקה בא חוליו ולא ה' פעל כל זאת ואפילו חבלוהו בני אדם רעים אלא ייחוד עונותיו גרמו לו שהרי כתיב (זכריה ח י) ואשלח את כל האדם איש ברעהו (עמוס ג ו) אם תהיה רעה

א) תמ"ז. ב) כעין זה לקמן תתספ"ט. ג) תמ"ז. ד) בנדפס תמ"א וכפול בסימן תתקנ"ח ובנדפס כפול בסי' תקמ"ח. ה) תמת"ע. ו) תס"כ. ז) תסכ"א. ח) תסכ"ב.

שצא. (א) חסרון יש כאן וצ"ל לא יתכן שיבקש מה' שיתן לו אשה אחרת אלא יבקש מהקב"ה שיהפך לבה כו'.

בעיר וה׳ לא עשה ואומר (בראשית מב כח) מה זאת עשה אלהים לנו לכך יתפלל אדם על כל מיני פגעים מנגעי שמים ומנגעי אדם:

שצג. א) **אל** יהא אדם מבקש צרכיו תחלה עד שיבקש על חפצי שמים [ואח״כ] על עצמו שהרי תחלה תקנו אתה חונן ואחר כך השיבנו אבינו לתורתך ואחר כך סלח לנו ואחר כך צרכיו:

שצד. ב) **יש** שמתפלל על אחרים ונענה ועל עצמו ואינו נענה והרי אמרו (א) כל המתפלל על אחרים גם חפצו תהא נעשת כאברהם אבינו שהתפלל בעד אבימלך וסמיך ליה (בראשית כא ב) ותלד שרה וכן (איוב מב י) וה׳ שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו ואיך נאמר יש שמתפלל על אחרים ונענה ועל עצמו ולא נענה אלא כך מצינו (ב) בר׳ חייא שלא לקה פשתן בארץ ישראל משעלה ר׳ חייא ונהפך שפשתנו של ר׳ חייא לקה ובזכות ר׳ חייא שלא לקה פשתנו של אחרים והמתפלל על אחרים ותפלתו נשמעת ועליו לא יועיל משום (ג) שאין חבוש מתיר את עצמו שנאמר (ישעיה סג ט) בכל צרתם לו צר והוצרך מלאך פניו להושיעם אם כן והלא לאברהם ולאיוב הועיל שנתפללו על אחרים שאני התם שהיו כשונאים שהיו ראוים לשמוח על מפלתם כאברהם על מפלת אבימלך והתפלל ובאיוב כתיב (איוב טז ד) לו יש נפשכם תחת נפשי ועל כל זאת התפלל עליהם זו היא מדה יתרה אבל מפני שישראל ערבים זה בזה לכך כשצער בא על אחד חייבים כלם להצטער ולהתפלל שנאמר (תהלים לה יג) ואני בחלותם לבושי שק וכתיב (שם שם) ותפלתי אל חיקי תשוב ואם לא היה מתפלל היה חוטא שנאמר (ש״א יב כג) גם אנכי חלילה לי מחטא אל ה׳ מחדל להתפלל בעדכם ודוקא כשנשמעים לו שהרי סמך לו (שם שם) והוריתי אתכם (ד) את אשר תעשון בדרך הטובה והישרה (שם שם כד) אך יראו את ה׳ ועבדתם אותו באמת שהרי הנביא צריך לומר בתפלתו רבונו של עולם כבר שמעו לי מה שהוריתי אותם לעשות רצונך גם אתה תעשה חפצי שנאמר (דברים כו יד, טו) עשיתי ככל אשר צויתני השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך כו׳ עשיתי את שלי ואתה תעשה את שלך וכן ג) כל הנביאים קודם שהיו מתפללים על ישראל היו ישראל מבקשים לנביאים תתפללו עלינו והנביאים היו אומרים תעשו תשובה ונתפלל עליכם והיו אומרים תהיה אתה דיין ותשפוט אם שומעים לו אז מתפלל עליהם ואז הקב״ה עונה להם וכל מי שאינו עושה בזה הענין אסור לעבור להתפלל בשביל ישראל. בזמן ד) שמתענין על דבר אחד כגון בתענית ובשני וחמישי אחר יום טוב או בין ראש השנה ליום הכפורים ויום הכפורים עצמו אלא בזה העניין או בשביל גזרה או בשביל מגפה שמבקשים לצדיק גמור שיתפלל עליהם צריך לצדיק לחקור איזו עבירה יש ביניהם ויאמר אם אתם חפצים שאתפלל עליכם נתקן אותו עון תחלה ואם אינם נשמעין לו אל יתפלל עליהם כי יותר עון הוא שיתפלל והעון בידם ואם יהיה שום דבר בעיר יאמרו מה הועיל לנו אותו צדיק כמו שאמרו (ה) לרבי חנינא רבי יהושע צלי ואתי מטרא ואתה עוצר לנו את המטר אחר כך התפלל הוא ור׳ יהושע בן לוי ולא בא גשם אמר להם לא רבי יהושע מביא גשמים ולא אני עוצר גשמים (ו) אלא כשר׳ יהושע בן לוי רואה שום עבירה בהם מוכיחם אבל אני צועק ואינכם שומעים לי ואתם צדיקים שלא הורגלו להתפלל לא יתכן שיתפללו ביוהכ״פ אם לא עשו כמו שאמרנו ואם יתפללו יכולים להתפחד כל השנה כולה אבל לחזנים לא יזיק כי הורגלו:

- א) תשכ״ג. ב) תשכ״ד. ג) תשכ״ה. ד) תשכ״ו.

שצד. (א) בב״ק צ״ב א׳. (ב) חולין פ״ה א׳. (ג) ברכות ה׳ ב׳. (ד) ג׳ תיבות אלו אינן בפסוק. (ה) תענית כ״ה א׳ ולפנינו ר׳ חמא בר חנינא. (ו) זהו דברי רבינו המחבר מדעת עצמו.

שצה. א) ומעשה היה בזקן שהיה רגיל להתפלל ביום הכפורים והיה אומר לזקני העיר דעו לכם מה שאני מתפלל כי יודע אני שאין יכוין כמותי ואני יודע שהקב"ה חפץ בתפלתי והכל הכירו בו שאינו מתגאה פעם אחת לא היה הזקן בעיר כי הלך בסחורה והתפלל אחר ביום הכפורים והזקן דאג כל אותה השנה ובאותה שנה מת לו בן גדול כי כל מצוה שאדם רגיל [דף מ"ו] לעשותה ועוזבה (א) מקפידין עליו ומי שאינו רגיל לוקה כמו שכתבנו למעלה ועוד נסמכים העולם על תפלתם כאסתר שזמנה המן כדי שיהיו סבורים שאינה רוצה לסייעם כדי שיצומו ויתפללו בכוונה כך צדיק גמור שאינו רגיל להתפלל ביום הכפורים והתפלל ולא עשה סייג נסמכים על תפלתו כמו שנ' אמר (ירמיה ז ד) היכל ה' היכל ה' היכל ה' ג' רגלים שאנו עולים ינן עליהם ובידם עבירות:

שצו. שמונה עשר פעמים אהבה בשיר השירים כנגד שמונה עשרה ברכות:

שצז. ב) אחד זקן הגון היה רגיל להתפלל ביום הכפורים שנה אחת לא היה לו חוזק לעמוד אמרו מקצתם כיון שאין לנו כיוצא בו מוטב שיתפלל בישיבה אמרו הזקנים כיון שאינו יכול לעמוד יתפלל אחר אע"פ שאינו כך הגון פן ילמדו אחרים ממנו ויתפללו מיושב ואשר כתב (ש"ב ז יח) וישב לפני ה' יישב לבו בתפלה (א) ובמכילתי (ב) (שמות יז ב) ויקחו אבן וישימו תחתיו ויקחו אבן אלו האבות וישימו תחתיו אלו מעשה האבות וישב עליה אלו האמהות הרי לא ישב ממש:

שצח. יש חסידים שמתפללים על בני אדם ותפילתם נשמעת וכשמתפללים על עצמם אין תפילתם נשמעת ולא עוד אלא ימצאו צרות רבות ורעות ושאילתם נהפך להם מפני שיהא זכותו כפול כמשה רבינו שהתפלל על ישראל ונענה ועל עצמו לא נענה כדי שיהא שכרו כפול לעתיד לבוא שלא הרהר על הקב"ה ועוד פעמים לא נגזר לעשות מה שהצדיק שואל כמו למשה וזהו לא יתכן שיהא לאיבוד צער בקשותיו אלא משלמים לזרעו כמו (א) למשה הקרן ולזרעו הפרי (דה"א כג יז) ובני רחביה רבו למעלה מן ששים רבוא:

שצט. כל אדם ששרוי בצער יתפלל בעד כל צדיק שהוא בצער שיושיעם הקב"ה (ויקרא יט יח) ואהבת לריעך כמוך ואפילו אין שרוי בצער יתפלל על כל צער של צדיקים והקב"ה יושיע אותו מאותו צער שהתפלל על אחרים ואם התפלל ולא נענה אל יחשוב איך נעשה לי כך וכן אדם שנתן עיצה טובה לשם שמים ונהפך לרעה ובא לידי תקלה אל יהרהר למה עשה הקב"ה לי כך על ידי שמא עון אותו היועץ גרם או עון שואל את העיצה שהרי אמרו (א) (תהלים י ה) מרום משפטיך מנגדו שזוכה בדין וטועה החכם ומנא לן שצריך אדם לומר (ב) כל דעביד רחמנא לטב שנאמר (בראשית נ כ) אלהים חשבה לטובה ואם תאמר לפי שכבר ראה יוסף שנעשה לטובה אבל לאחר שנעשה לו רעה קודם שידע אם לטובה הרי כתיב (ישעיה מ כז) נסתרה דרכי מה' ונאמר לו (שם שם) למה תאמר יעקב וכתיב (איוב ב י) גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל וג' דע אם צדיק שרוי בצער ואינו יודע למה באיזה עון בידוע שיש צדיקים ששרויים בצער ומן השמים מצערים את זה בעבור להקל מן הצדיקים הצער או בכל צרתם לו צר אע"פ שהוא במקום אחר ואינו יודע שאילו שרויים בצער:

א) תסג"ו. ב) תסג"ז.

שצה. (א) עיין שו"ע או"ח סי' קנ"ז סעיף י"ז וכ"ב.

שצז. (א) ילקוט שמואל רמז קמ"ו: ויבא המלך דוד וישב לפני ה' מאחר שישב עצמו וכיון את דעתו כו' והוא מירושלמי סוטה פ"ז ה"ז (ב) בשלח מסכת דעמלק פרשה א' ולפנינו ויקח אבן וישימו תחתיו אלו מעשה אבות וישב עליה אלו מעשה אמהות.

שצח. (א) ברכות ז' א'.

שצט. (א) שם ז' ב'. (ב) שם ס' ב'.

ת. מורידים (א) לפני התיבה זקן שפל ברך ונוח לתשחורת ורגיל בחכמה ורגיל באגדה ויש לו בית ויש לו שדה וביתו ריקם ויש לו בנים ובנות ואם אין להם מעבירין להם לכל מי שירצו רגיל באגדה בתנא דבי אליהו (ב) מי שלא למד אגדות לא טיעם טעם יראת שמים:

תא. א) אם יש עצירת גשמים וצריכים למטר וכן תפלת הגשם ביום עצרת של סוכות ובהושענא רבה לא יתכן לירד לפני התיבה אלא אדם צעור ולא שמחן וביתו ריקם ממזונות ולא מי שיש לו אוצרות פירות ששמח אם תייקר התבואה וגם הפירות אלא צעור שנאמר (ירמיה יד א ב) וצוחת ירושלם עלתה ואדיריהם שלחו צעיריהם למים צעוריהם כתי' מי שלבו צעור וסמכו אל (שם יג כז) לא תטהרי וסמך לו אל (שם יד ח) מקוה ישראל שצריך טבילה וטהרה למתפלל וכתיב (שם שם ג) באו על גבים לא מצאו מים וכתיב (שם שם י) וה' לא רצם:

תב. בעיר אחת הוצרכו למטר כי נתייבשה הארץ מפני החום נתקבצו גלחים וכומרים וגוים יחדיו התענו וצעקו לאלהים בעד מטר ולא ירדו גשמים אמרו ליהודים התענו והתפללו לאלהיכם על המטר כי גם אתם צריכים אמרו חשובי העיר לאחר שאתם לא תעשו תיפלה שלכם אבל עמכם לא וכתיב (במדבר כג ט) ובגוים לא יתחשב אלא עשו תחילה אתם וכתיב (מיכה ד ה) כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו אחר כך ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד וכתיב (מ"א יח כה) ועשו ראשונה כי אתם הרבים ואחר כך אליהו נענה וכן אלה התענו והתפללו וירדו גשמים:

תג. ב) צריך אדם שהוא ירא שמים כשמתפלל שלא ישב ולא יעמוד בתפלה אצל אדם [ע"ב] רשע מפני כשעומד אדם רשע בתפלה יהרהר הרהורים רעים ושכינה מתרחקת ממנו וכתיב (ירמיה יב ב) קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם וכתיב (תהלים כו ד) ועם נעלמים לא (א) אשב שהקב"ה מעלים עיניו מהם שנא' (ישעיה א טו) ובפרישכם כפיכם אעלים עיני מכם וכתיב (ירמיה טו יז) לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז ואוי לרשע ואוי לשכנו שהרי יהושע הכהן הגדול (ב) לקה קצת כשהושלך עם אחאב בן קוליה וצדקיהו בן כנענה הוחרך שערו:

תד. ג) אחד היה יושב על קתדרא בבית הכנסת והיה סופר והיה מתנהג כאילו היה צדיק והיה רשע גמור ועוול ובא החכם לאותה עיר אמר החכם לאחד מבני העיר אנה אשב בבית הכנסת אמרו לו פלוני הסופר נתישב בעיר אחרת תוכל לישב על קתדרא שישב שם פלוני הסופר לישב במקומו וקולמוסיו ודיו עזב בכאן אמר החכם לא אשב במקום פלוני ולא אכתוב בקולמוסיו ולא בדיו שהיה לו ולא אתפלל בסדור שכתב כי אין קטיגור נעשה סניגור:

תה. ד) אחד היה רגיל [להתפלל] בכלה (א) שמיוחדת לו בטהרה והיה נענה אחר זמן היה מתפלל ולא היה נענה והיה מתענה ולא הועיל שאל לחכם אמר לו מתפלל ומתחנן אתה בספר שכתבו רשע אמר אני אותו פלוני השכרתי שכותב יפה ובקלפים שלי אמר לו החכם כשהיה כותב לך לבו מלא טינא ועוולה ואין קטיגור נעשה סניגור לכך אין ראוי שישמע לך בעוד שאתה מתפלל בו (ב) וכן מי שמחק ספר פסול וכתב בו ומתפלל בו ואפילו לחותנו חתכים ליהנות ממנו אינו ראוי כי ראוים לישרף:

א) רנ"ח. ב) תשע"ב. ג) תשע"ג. ד) רנ"ט.

ת. (א) ירושלמי תענית פ"ב ה"ב ויעוין בבלי תענית ט"ז א'. (ב) אבות דר"נ פכ"ט: כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש לא טעם טעם של יראת חטא.

תג. (א) לפנינו אבוא. (ב) בפרקי דר"א פל"ג ובסנהדרין צ"ג א' ולפנינו בסנהדרין איחרוכי למאניה ועל הדין הזה חולק השל"ה בספרו דף רכ"ח יעו"ש.

תה. (א) כמו כילי דבי רב הונא כו' שבת קל"ח א' ופי' חדר. (ב) זה מובא בהגהות מיימוני פ"ז מהלכות עכו"ם סי' ב' בשם רבנו יהודה החסיד שמעתי כו'.

תו. א) **וישאלו** בני ישראל בה׳ ושם ארון ברית האלהים בימים ההם ופינחס בן אלעזר בן אהרן עמד לפניו בימים ההם (שופטים ב כז כח) הרי מתחילה לא היה פינחס לכך נפלו מישראל הרי כשהיה צדיק משוח מלחמה ובקי היו נוצחים אם שואלים לצדיק רצונך שפלוני קרובך יתפלל ביום הכפורים או לעצור מגפה ויודע שאחר יותר צדיק להתפלל ותלוי בו מוטב שאותו צדיק שיותר טוב מתפלל ואל יחשוב בשנאתו כיון שבעבור רבים הוא אל יחניף ואם יבא לידי מחלוקת אל ידבר שום דבר ואם בעבורו לא יעשו או זה או זה למה יקבל שנאה וגם אל יאמר יתפלל פלוני אם אינו הגון רק ישתוק שלא יהיה על ידו:

תז. ב) **מעשה** באחד שאמר אני רוצה לשבת אצל הארון שתהא תפילתי יותר נשמעת אמר ליה החכם הרי כת׳ (משלי כה ו ז) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמד כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב וסמך לו (שם שם ח) אל תצא לריב מהר וכשתשב אצל הארון יתקוטטו עמך היושבים ומוטב לך לשבת ברחוק כדי שלא תהיה מריבה ויותר תהא תפלתך נשמעת כשלא תגרום מחלוקת בבית הכנסת ולא שמע לעצתו ונגזר שנתגלגל הדבר שישב באבילות ולא ישב מעולם שם לכך טוב לאדם שישב ברחוק בלא מחלוקת ולא יגרה מריבה.

תח. **בפסחים**(א) יצתה כת שנייה ונכנסת כת שלישית תנא והיא נקראת כת עצלנין מפני שנתעצלה להיות באחרונה ואע״ג [דלא סגי] בלאו הכי דמצוה לשלש כתות איבעי להו לזרוזי נפשייהו להיות מן הראשונים הרי כל המקדים לבא לבית הכנסת או לבית המדרש או לדבר מצוה נקרא זריז אבל אם יהיה מחלוקת שזה אומר אני אהיה ראשון וזה אומר אני אהיה ראשון מוטב להיות אחרון שנאמר אל תצא לריב מהר:

תט. **אסור** למנות שליח ציבור רגזן ואוהב ממון וכן דיין שליח ציבור שמא יכעוס ויבקש נקמה ויעניש ולא יברך אותו בלב שלם והציבור יריאים להוכיחו ואוהב ממון מפני שיחניף לעשיר ויקרא לו בראש השנה וביום הכפורים ולא יקרא את החסידים ואל יקפיד החסיד שבכל יום שיקראוהו יש לו לעמוד כבשבת כי בתחילה היו קורין ראויין כדאמרינן(א) אחריו מי קורא אבל עתה יקרא מי שרודף אחר הכבוד כדאמרינן(ב) משרבו הפריצים התחילו חסידים למשוך את ידיהם מלחם הפנים וכתיב (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך והיה השליח ציבור מחניף למי שנותן לו היה מברך בניו או חוליו בקול [דף מ״ז] רם ומי שאינו נותן לו בקול נמוך לכך לא ימנו לא שחקן ולא כעסן ולא אוהב ממון ולא השומע דברים בטלים אלא אהוב למקום ולבריות שיתפלל על כל אחד בלב שלם:

תי. ג) **אחד** היה רגיל לעמוד בתוכחה בספר תורה פעם אחת כעס שליח צבור עליו ואמר לכבודך אני מכוין אמר אותו האיש מאחר שאתה סבור לכבדני בתוכחה אל תקראני בה קרא אחר אחר כך נתפייסו וקראו בתוכחה ובאותו שבוע היתה בת אותו האיש חולה ומתה במוצאי שבת שקרא בו התוכחה אע״פ שנתכון לטובה היה לו לקבל בושתו משליח צבור שחשדו שלכבודו נתכון אעפ״כ הראשונים קוראים עם הארץ בתוכחה כדי שלא יהא אדם חשוב קורא ויקיימו דבריו והוא ירא

א) תשכ״ט. ב) תש״ס. ג) תשס״ו.

תח. (א) ס״ד א׳.
תט. (א) גיטין נ״ט ב׳. (ב) יומא ל״ט א׳.

מן ומקללך אאור (א) אעפ״כ לא יתכן לכל מי שיקרא שליח צבור שימנע מלעמוד שנאמר (משלי ג יא) אל תקוץ בתוכחתו.

תיא.א) **למה** (א) בתוכחה יותר תיבות ממה שבברכות לפי שאדם יותר יעשה בשביל שמתיירא ממדת הדין שלא יבא עליו פורענות ממה שמבטיחו בטובה כשהמושל יאמר לו לאדם תעשה אותו דבר בשבילי ואני אעשה לך טובה כך וכך פעמים שלא יהוש כל כך אבל אם יאמר לו כך אם לא תעשה אותו דבר אני אעשה לך רעה ומגזם לו מיד יעשה כמו כן בכאן לכך יתרה התוכחה על הברכה.

תיב.ב) **יזהר** החזן שלא יקרא החזן בתורה לקרוא מי שעינו אחת עורת בפרשת עורת מפני שמתבייש על שאין לו אלא עין אחת ואם ידבר עמו אל יביט בעין העוורת או במקום שיש בו מום פן יתבייש ולא ידבר לפניו מעין אותו מום שבחבירו בפני חבירו.

תיג.ב) **והאומר** בבית הכנסת בעבור קריאת התורה אין להשוב בלבו לשון רחמים אלא קורא לפניו אבל הציבור אומרים לשון רחמנות כאדם שמתפלל ולא שליח צבור וכן כשאומר הברכות הכתובים לפני התוכחות אין לקורא לחשוב לברך את חבירו וכשקורא הקללות אין לחשוב בשעת הקריאה על אותם גוים וכן כשקורא את שמע לא יחשוב על אוהביו למען ירבו ימיכם ולא על אויביו ואבדתם מהרה אלא לא יחשוב דבר אלא כשמתפלל יכול לחשוב כגון רפאינו וגם על אותו חולה שיש לו בבית או יוסיף כך אותו חולה תרפא: כי....ג)

תיד.ד) **כשקורין** ויחל בתענית שותק החזן והקורא בתורה עד שיאמרו הקהל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך וגם ה׳ ה׳ אל רחום וחנון וגו׳ לומר כי הקהל אומרים אותו כעין תפלה ומתכוונין לבם ללשון תחנונים לדבר בלשון בקשה (א) והחזן והקורא אינן רשאין לקרוא בלשון בקשה אלא כך עשה משה.

תטו.ד) **היאך** היה המעשה שמשה בקש ומספר כל הענין (א) רחום א׳ וחנון ב׳ ארך אפים ג׳ ורב חסד ד׳ ואמת ה׳ נוצר חסד לאלפים ו׳ נושא עון ז׳ ופשע ה׳ וחטאה ט׳ ונקה י׳ וסלחת לעונינו י״א ולחטאתינו י״ב ונחלתנו י״ג הרי י״ג מדות כמו שמנינו אותם ותדע שכן יש למנותם שהרי ר׳ אמיתי עשה כן אזכרה אלהים ואהמיה ועונין י״ג מדות ובאחרונה אומר תמכתי יתדותי בשלש עשרה תיבות כמו שמנינו לכך חברם יחד לאמרם ולא יתכן לומר אותו פיוט אלא אם כן בכה המתפלל או יודע שבוכים כדי שלא יהא (תהלים קא ז) דבר שקרים לא יכון נגד (ב) ה׳ ואיך יאמר יהי רצון מלפניך שומע כל (ג) בכיות שתשים דמעותינו בנאדך להיות ולא יתכן להיות אלא אם כן בכו.

א) תשס״ז. ב) תס״ע. ג) מקום חלק בכ״י כערך ד׳ תיבות. ד) ר״כ.

תי. (א) בכנסת הגדולה או״ח סי׳ נ״ג כתב בשם ר״י חסיד: מי שיודע שהש״ץ אינו אוהבו אם יקראנו לתוכחה אל יעמוד ומוהרי״ל בתשובה סי׳ ק״ב כתב בשם ר״י חסיד: ולי נראה שיעמוד לקרות מליכנס בעונש ועוזבי ה׳ יכלו ומזה אשר לפנינו נראה כמהרי״ל.

תיא. (א) יעוין בבא בתרא פ״ח ב׳.

תיד. (א) מנהגנו אינו כן אלא גם החזן אומר בלשון בקשה ומובא במגן אברהם סימן תקס״ו סק״ב יעוי״ש.

תטו. (א) בפרקי דר״א פמ״ו: התחיל משה צועק בקול ואומר ה׳ ה׳. ובתו׳ ר״ה י״ז ב׳ בתוס׳ שם ד״ה שלש משמע ג״כ כי ה׳ ה׳ הוא מי״ג מדות וכן משמע משבלי לקט סימן כ״ט שכתב כי יחיד אינו אומר י״ג מדות רק וסלחת לעונינו ולחטאתנו ונחלתנו הרי דלא כרבנו שחושב תיבות אלו במנין הי״ג מדות. (ב) לפנינו עיני. (ג) לפנינו כתיב קול.

תטז. ויש (א) אדם יפה כדי לשמור מניאוף ומ״א) שקולו נעים שאין הקב״ה נהנה מקולו ראוי הוא שלא בא לעולם ואם הקב״ה נהנה עליו נאמר (שם ג ה) קולי אל ה׳ אקרא וכתיב (ש״ב כג א) ונעים זמירות ישראל.

תיז. **ואשמע** את קול כנפיהם כקול מים רבים (יחזקאל א כד) לפי שהיו משמיעים קול ביחד קול רבים שאין קול אחד מוקדם לקול רבים ולא קול (א) אחר מאוחר בשמע כאילו קולות מים רבים השוטפים יחד הרי צריך להרים קול ביחד קול אחד בנחת ולא להריץ קול.

תיח.[ב] **בראשונה** לא היו המתפללים חוזרים לאחור אלא במקום שסיימו הצבור [ע״ב] משם מתחילין כגון הצבור אומרים עד נאוה תהלה והיורד לפני התיבה מתחיל בפי ישרים וכשהיו פריצים ממהרים לומר הברכות ושבחות ולא במשך היה היורד לפני התיבה מתחיל למעלה לפי שלא היה רוצה למהר נמצא כשהם סיימו הוא לא סיים אבל כשהיו טובים ולא ממהרים ואומרים כהוגן לא היה חוזר למעלה. ועתה שחוזרים למעלה עון הוא לפי שהן עושים להשמיע קולם הנעים ועוד טורח צבור יש ושלא לצורך כיון שהקהל אמרו במשך ולא מהרו מה צורך לו לחזור מה שכבר אמרו אין לירד לפני התיבה לומר אלא מה שמוציא רבים ידי חובתם ואם הוא מתחיל למעלה בשביל להוציא חובת מי שאינו יודע היה לו להתחיל נשמת כל חי אלא הם עושים כדי להשמיע נעימות קולן יראי שמים לא יעשו כך.

תיט.[ג] **רננו** צדיקים בה׳ (תהלים לג א) ולא שאר רננות (שם קיח טו) קול רנה וישועה באהלי צדיקים ולא פירש איזו רננה ורנה של הקב״ה באמת ולא ידבר שקר הקב״ה עושה מן השמים ארץ ומארץ שמים ממים יין ומדבש לענה ומלענה דבש וכל דבר שאין רגילות להיות אין לשבחו כך ולכך סמך (צפניה ג יג) ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית וסמיך לו רני בת ציון ולא נאמר רננות אלא שמחמת ניגונים ישמח לב המנגן ושומעים....ג) בה׳ שנ׳ (שם שם יד) רני בת ציון הריעו ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם וצריך למשורר הניגון שאם יהא רוקק או ישליך מחוטמו שיקנח ויאמר ממקום שפסק לא ישמח הלב אלא במשך הניגון מי שאומר בקול רם ברכות ופיו פתוח ופורח בגרונו זבוב יפסוק וירוק בכח כדי להשליך הזבוב מגרונו. מי ד) שקינח חוטמו או השליך כיחו מחוטמו ואצבעותיו מלוכלכות לא יגע בספר ולא ידבר שבחות וברכות עד שיקנח אצבעותיו ואם אדם לבדו אומר הברכות והשבחות ונזדמן לו רוק בפיו ישתוק כדי הילוך ארבע אמות ויזרוק הרוק אבל בצבור אם ישתוק כדי הילוך ארבע אמות ויזרוק הרוק לא יוכל להשיג את הציבור הרי אנוס ואין צריך ארבע אמות להמתין ובעת תפלה אסור להביט ברוק או בדבר מיאוס שמעלה רוק בפה ואסור לדבר בשם כשרואה דבר מאוס או כשמהרהר אחר דבר מאוסה) או אחר דבר ערוה או לינע בדבר מאוס כשמדבר או מהרהר בדבר קדושה ה).

תכ.[ו] **ואדם** שמתפלל ויש לפניו דבר מאוס ה) וצריך לשחות באותם ברכות ששוחה עד קרוב למיאוס אם יכוף ביותר קומתו במודים יהא כנגדו לא יתכן לשוה כנגד הרוק עד שיצא מפיו הברכה.

א) בנדפס בתוך סי׳ תס״ע. ב) רכ״א. ג) מקום חלק בכ״י כערך ע״ז תיבות. ד) רכ״ב. ה) כל זה נכפל בכ״י בטעות וגם כן נכפלו ו׳ תיבות הראשונות של סי׳ ת״כ כי כבר נכתבו פעם אחת בסוף סי׳ תי״ט. ו) בנדפס בתוך סי׳ רכ״ב.

תטז. (א) הלשון צריך תקון וצ״ל כשהאדם הוא יפה ישמור עצמו מניאוף, ומקום דברים אלו בסוף סימן זה ור״ל כמו מי שקולו נעים יראה להנות את הקב״ה בקולו כן מי שהוא יפה תאר יראה שלא יקלקל חלילה ביפיפותו.

תיז. (א) אולי צ״ל אחד ור״ל כי קול יחיד אינו מוקדם ולא מאוחר מקול רבים רק שהרבים יאמרו ביחד לא כל אחד בפני עצמו.

תכא. א) **הרוצה** לעשות שלא ירוק בבית הכנסת תדיר מפני שנגאי הוא ועוד שנורם מאוס לבני אדם אבל בעל כרחו הוא עושה והרוצה שלא יהיה רוק כל כך ילעוס קודם שיכנס בבית הכנסת שורש מתוק שקורין לקוריצייא ולא ירוק כל כך ובלילה ילעוס קודם שינה וקודם שילך לבית הכנסת אבל ביום תענית לא ילעוס בהשכמה מפני שהמתיקות יהיה בפיו וכן בערב יום הכפורים ובערב תשעה באב לא יאכל שורש מתוק וכיוצא בו שישאר הטעם בפיו(א) וכשבולע הרוק בולע המתיקות. וכן ב) אדם שאכל ערב יום הכפורים אכילה גסה ובלילה קשה לו לא יכנים אצבעו בפיו כדי שיקיא מפני שקשה לו מפני שמא כשמקיא יהיה טעם המאכל בפיו ואם בעל כרחו מקיא יזהר שלא יבלע הקיא שבולע טעם המאכל אע״פ שאינו מתכוין להנות וכן לא יאכל שומשמין אחר אכילתו כשיאכל כל צרכו ערב יום הכפורים לפי שיהא מעלה גרה כבהמה ויהיה המאכל בפיו בליל יום הכפורים.

תכא. ג) **הלוים** בשיר היו משוררים ורשאים למשוך בקול כל אות ואות כשיעור (א) הממונה שנאמר (ב) לשוך במשא וכתיב (תהלים ד א) למנצח בנגינות אבל היו זהירין שלא יהא נשמע בניגונם כאות אחר כגון תמיד כאילו אומר תמי איד וכן פעמים כאילו אומר פעמאים בפי כאילו אומר בפאי וזהו (ירמיה יב ה) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה וכתיב (משלי כב כח) אל תסג גבול עולם אשר גבלו ראשונים.

תכב. **אדם** יהא זהיר שיאמר ה׳ אֶחָד (א) ולא יאמר אַחַד.

תכג. **אמר** נא שבולת ויאמר סבולת (שופטים יב ו) וכשהיו [דף מ״ח] אומרים קדוש או דברים אחרים בתורה היאך אומר אלא בלשון שאדם רגיל בתורה לומר ואינו יכול לומר בעניין אחר מעלין עליו כאילו אומר יפה וכתיב (משלי ה יט) באהבתה תשגה תמיד וכגון מהולל מחולל.

תכד. ד) **כהן** אחד היה פורש כפיו והיה אומר וישמדך בדלי״ת והעבירו צדיק וחכם אחד (א) שאין מעבירין לפני התיבה ולישא את כפיו מי שאינו יודע לומר האותיות כגון ההי״ן חתי״ן דלת״ין רישי״ן ובא לחכם בחלום אם לא יחזירו לדוכנו יגרשוהו מגן עדן כי בלבבו לומר וישמריך ברי״ש והלך והחזירו.

תכה. **לשמך** ולזכרך תאות נפש נפשי בלילה אויתיך (ישעיה כו ח ט) אחד כנגד תפילת יום ואחד כנגד תפילת הלילה שצריך לעסוק שבתאות נפשו יתפלל ולכך היה דוד מזמר בכלי שיר כדי שיהא לו תאות לב לתפילתו ולשבח הקב״ה וכן (תהלים סג ב) אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים (שם שם ו) כמו חלב ודשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל פי הרי כפליים כל הפרשה בישעיה שלום שלום בטוח בטחו ישפילנה ישפילה רגל רגלי עני פעמי דלים אורח אורח מישרים ישר לצדיק צדיק משפטיך משפטיך לשמך ולזכרך תאות נפש אויתיך נפש נפשי בלילה אשחרך לארץ צדק למדו יושבי תבל יוחן רשע בל למד צדק בארץ נכוחות יעול ובל יראה גאות ה׳, ה׳ רמה ידך בל יחזיון

א) כנ״ג. ב) תמע״א. ג) ככפל הליון בכ״י בטעות. ד) בנדפס סוף סיון י״ס.

תכא. (א) עיין מגן אברהם סי׳ תקס״ז סק״ח שכתב בשם האגודה שמותר לבלוע הרוק ביוה״כ.

תכא. (א) שקלים פ״ה מ״א ועי׳ רמב״ם פ״ג מהלכות כלי המקדש. (ב) צ״ל יסור במשא דה״א ט״ו כ״ב.

תכב. (א) כונת רבנו כמו שכתב ר״מ לונזאנו בספר שתי ידות שאין לקרות בדגש דמשמע די כמו די מחסורו אלא רפויה כו׳ ובדגש נשמע אחדי כמו ויחד יתרו ולא קיים מצות יחוד השם, ויעוין בבלי ברכות י״ג ב׳ וירושלמי שם פ״ב ה״א.

תכד. (א) מגילה כ״ד א׳.

יחזו הרי י״ב דברים זוגות כנגד י״ב מולות שתי שעות במזל אחד, וכפל כנגד היום וכנגד הלילה שבתאות נפש יתפלל ולכך היו הלוים מזמרים בכלי שיר ובפה להנעים זמירות ישראל שיהא הלב נכון מאד לה׳ ולכך היו מורידין לפני התיבה מי שקולו נעים להכין לב השומעים בתפילה ולכך (א) הלוים נפסלים בקול. אדםא) שמתפלל ונפלה בלבו שמחת אהבת השם בפתאום ידע כי השם חפץ לעשות רצונו וזהו (שיר ז ז) מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים (ישעיה נח יד) אז תתענג על ה׳ (תהלים לז ד) והתענג על ה׳ ויתן לך משאלת לבך (איוב כב כו כז) כי אז על שדי תתענג ותשא אל אלוה פניך תעתיר אליו וישמעך אם בשמע קולינו או קודם יהיו לרצון אמרי פי באיזו שעה ביום יש לבקש כך יהי רצון מלפניך שזאת האהבה תהא לעולם ועד נטועה וקשורה בלבי ובלב זרעי ואל יבקש אלא על האהבה ורצון השם. ואם ביום או בלילה בלא תפילה בעוד שלבו שמח ונפשו גילה בהקב״ה אל ידבר עם אדם עד שתצא מלבו והנביא בשעה שנפשו קשורה באהבה היה לבם בשם . . .ב) כאילו אינם בזה העולם וזהו (מ״ב ט יא) מדוע בא המשוגע הזה אליך ויאמר אליהם אתם ידעתם את האיש ואת שיחו.

תכו. אם זוכה אדם לכך שיפתח השמים לעיניו היה לישאל שימציא הקב״ה נחת רוח וקורת רוח לבריותיו (א) שהרי לאחר שכילה מלאכתו אמר לבריותיו ברכוני אמר שר שבת (תהלים קד לא) ישמח ה׳ במעשיו תמצא נחת רוח במעשיך מיד אמר לו כך אקראך (במדבר י י) וביוםג) שמחתכם זה שבת כדאיתא בספרי (ב) לכך אסור לאדם (ג) להיות עצב בשבת ומקדשין ומבדילין על היין שהוא משמח אלהים ואנשים לפי שאמר ישמח ה׳ במעשיו.

תכז. ד) כשהיו אומרים ברכות ושבחות שקורין שלמש, אמרו להמרים קולו תאמר בקול נמוך כמו קולינו תשוה קולך לקולינו, אמר אני מרים קולי כדי לכוין כי איני יודע לכוין כשאיני מרים קולי, ובטוב היה עושה כל מה שאדם עושה להרים קולו כדי שיאמר בכוונה, רק שמונה עשרה כשמתפללים בלחש אינו רשאי להרים קולו כדי שלא יבטלו כוונתם:

תכחה). האומר בלחש ברכת התורה וברכו גוזל את המצות, (א) שהרי תרי״ג קולות לא תמצא אלא עם אמן וברוך וברכו, לכך יאמרו הקהל בקול רם, וכתיב (דברים כז יד) וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישר׳ קול רם:

תכטה). כשקורין בתורה, אותו המברך על התורה חוטא אם בלחש מברך שלא יוכלו לענות ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, ויענו הקהל אחריו אמן:

תוספ׳ו)

שמעתי בשם רבי׳ יהודה חסיד זצ״ל שהיה רב גדול אחד ומובהק לרבים והיה גוער בבי׳ הכנס׳ כשהיו מאריכין בברכות שהיה בדעתו למהר ללימודו ונענש על ככה באותו עולם ושמעתי בשם רבי׳ יהודה חסיד זצ״ל שאמר כגון בימות החורף שיש קור גדול מוטב שילכו לבית אותם שאינם מלובשי׳ היטב ואל יקצרו בשבחו של הקב״ה בעבורם ואמר רבי׳ יהודה חסיד זצ״ל שהכיר יהודי אחד מוורמשא והיו קורין אותו ר׳

א) תשע״ה. ב) מקום חלק בכ״י כערך ד׳ תיבות. ג) כסול לקמן סי׳ תרכ״ד. ד) קופו של סי׳ תשע״ה. ה) רכ״ד. ו) כל זה נכתב על הגליון.

תכה. (א) חולין כ״ד א׳.

תכו. (א) חולין ס׳ א׳ ולפנינו: שר העולם ויעוין בנדפס סי׳ תתרכ״ד ובכ״י סי׳ תתתתרנ״ד ששם גורס שר העולם. (ב) בהעלותך פיסקא ע״ז. (ג) ירושלמי ברכות פ״ב ה״ז.

תכח. (א) תרי״ג קולות לא אדע המקור לזה ויעוין מג״א סי׳ קל״ט סק״י.

תל. וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם. (ירמיה כט יב) מאחר שאמ' וקראתם אחר כך אמ' והלכתם. אם קורא אדם ואינו נענה ילך למקום אחר להתפלל, והנה כתוב (מ"ב ד לג) ויתפלל אל ה', וכתיב (שם שם לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה. אמ' יש מקום שמקובלת מבמקום אחר בספר הכבוד יפרש הכל, והלכתם, והלכתם והתפללתם (א) כשיעור שני פתחים, כשאין לפניו חצר [דף מ"ח ע"ב] שמתפללים בו, ד"א (ב) כמו הזקינה שהלכה בכמה כניסיות להתפלל:

ירושלמי (א).

תלא. זה שעומד להתפלל צריך להשוות את רגליו ר' לוי ור' סימון חד אמ' כמלאכים שנאמ' בהן (יחזקאל א ז) ורגליהם רגל ישרה. וחד אמ' ככהנים שהיו מהלכים עקב בצד גודל, וגודל אצל עקב. (שמות כ כו) ולא תעלה במעלות בתפילה בעמידה מדבר, בישיבה אינו יכול לכוין רגליו, כשאומר שבחות שבישיבה יזהר שלא ישים שוק על שוק כי לא יתכן שישים שוק על שוק יש לו לחשוב כאילו לפני שכינה יושב, (תהלים קמ יד) ישבו ישרים את פניך:

תלב[א] כשאדם הולך לבית הכנסת או לבית המדרש, צריך לבדוק עליו ברגליו במנעליו שלא תהא צואה בהם, מן התורה (שמות ג ה) של נעליך מעל רגליך,[ב] וכן ביהושע, ולא אמ' חלוץ נעליך, כי מה יועיל שיחלוץ והנעל אצלו, ולכך אמ' של נעליך חוץ לד' אמות, ובכתובים (קהלת ד יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים, יו"ד רגליך, דוגמת רגל אחד מיושרות, ורגליהם כרגל אחד ישרה, לא[ג] ינשק אדם את בנו בבית הכנסת, ולא בביתו בפני רבו, לאחר שקרא בתורה מנשק ספר תורה על שם (שיר א ב) ישקני מנשיקות פיהו, ואם נזדמן לו רוק ירוק, ואחר כך ינשק ולא ינשק ואחר כך ירוק, סמוך לערב לא יקח אדם ילד בחיקו שמא יטנף בגדיו ואם תאמר יכבס בגדיו במים לא יהיו טהורים כבתחילה, ועוד אדהכי והכי שיחפש למים שמא תעבור מנחה ושמא כבר יאמרו קדיש או דברים אחרים שלא יבא עד שהקהל

א) מסכ"ה. ב) ע"כ. ג) לכ"ה.

בינום והיה זקן וקובר מתים ושמעתי אל נכון ועל האמת שפעם אחת השכים אותו יהודי לבית הכנסת וראה אדם אחד יושב לפני בי' הכנס' ובראשו כתר של עשבים שקורין בלשו' אשכנז צפילו ובלשו' כנען ויניץ קביטני ונתפחד וכסבור שהוא שד וקראו ואמ' לו בא הנה אצל' ואל תירא והלך ר' בינום אצלו, וא"ל וכי אינך אותו פלוני שמת וקברתיך, וא"ל הן, וא"ל היאך אתה באותו עולם. וא"ל היטב עד מאד, וא"ל מה זכות יש לך והלא אתה היית אדם כל דהו, וא"ל רק זכות זה שהייתי אומר ברכות בקול נעים בבי' הכנסת בזכות זה הביאוני לגן עדן ומכבדין אותי וזה לך סימן שאני הוא המדבר אליך כי תראה בית יד חלוקי שקרוע שקרעת לי כשהלבשתני התכריכין ושאל לו מה זה שבראשך וענהו עשבים שבגן עדן ששמתי בראשי כדי לבטל היח רע של זה העולם:

וכתבתי אני יצחק ב"ר משה (א) נב"ה המחבר אילו המעשים כדי שיראה ירא שמים אילו המעשים וישים על לבו ויאמר שבחותיו של הקב"ה בקול נעים ובכוונה ויזכה לגן עדן: מיהו בשבתות וימי' טובי' צריכי' כך להתפלל שיצאו מבי' הכנסת בשע' חמישי' ויתחיל לאכול בשעה הו' מפני שאסור

תוספ'. (א) נב"ה ראשי תיבות נפשו בצרור החיים.

תל. (א) ברכות ח' א'. (ב) ילקוט משלי רמז תתקמ"ג.

תלא. (א) ברכות פ"א ה"א.

להתענות בשבת עד שעה ששית כדאית בירושלמי פר' (ב) קמא תעניו' [דף מ"ח ע"ב] האילו ובירושלמי פר' קונם יין שאיני ר' אחא ר' אבוהו בשם ר' יוסי בן חנינא אסור להתענות עד שש שעות בשבת א"ר יוסה מתני' אמרה כן הוו מתענין וירדו להם גשמים קודם חצות לא ישלימו עד כדון הוא צערא, לאחר חצות ישלימו שכבר עבר רובו של יום „אור זרוע": (ג)

מתפללים ושמא כשיתן הילד ממנו יבכה הילד ויחוס על הילד ולא על כבוד קונו:

תלג[א]) לא ישא אדם עליו מעות אפילו בכיסו שיש בהן שתי וערב בשעה שמתפלל ולא כלים שמשמשין בהן לע"ז כגון כלך (א) וכיוצא בו.

תלד[ב]) כתיב (ירמיה יג א) הלוך וקנית לך אזור פשתים ושמתו על מתניך וכתיב (שם שם ב) ואשים על מתני (שם שם יא) כאשר ידבק האזור אל מתני איש הרי במקום שכתוב שימה צריך לדבק כגון (דברים יא יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם שצריך לדבק בחוזק את התפלין של יד וכן כשאדם מתפלל יהא האזור דבוק למתניו וגם בשבת כשהולך לרשות הרבים אם לא ידביק אזור למתניו הרי הוא שלא לצורך עליו[ג]. תפלין[ד]) של יד אין להן אלא בית אחד ויש להכנים בזרועו עד כנגד לבו וימשוך את הרצועה ויקשור זרועו (א) והקשר יהא כנגד לבו. והתפילין של ד' בתים בראש ב' טפחים מראש חוטמו עד מקום הנחת תפילין וכן ב' טפחים מן התחלת הכתף עד מקומם של הנחת תפילין (ב) כנגד טפחיים בלוחות עד מקום הכתיבה, לומר שאסור לינע באותיות הקדש אם ימין הקדש לא נגעה בקדש כל שכן ימין הדיוט:

תלה[ה]) כשיש לו לאדם תפלין בזרועו אם יהיה לו דבר לישא אל ישים בין אצילי ידיו וישא שהרי יבדיל בין תפלין ללב אע"פ שהבגדים מבדילים אין זו הבדלה שכן דרכו אבל אין מכסין הזרוע בבגד ועל הבגד תפלין מפני שחוצץ בין הבשר לתפלין:

תלו[ה]) אדם (א) שלובש מכנסים וערום מן המכנסים ולמעלה לא יניח תפלין מפני שלבו ערום ולא יברך ולא יתכן שיהא כך מניח ערום:

תלז[ה]) אדם שהוא שומע ואינו מדבר יניח תפלין וכן המדבר ואינו שומע:

תלח[ו]) הנה (א) שאול כשהיה עושה צרכיו לא היה הסרבל שלו עליו. לכך יש כשעושין צרכיהם בבית הכסא, מפשיטין מעליהם הסרבל (ב) וכל טלית שיש בו ציצית:

תלט. אחד היה צריך להתעטף בציצית אמרו לו תמתין עד שבת ותתחיל בשבת לכבוד שבת, אמ' להם אילו היה מלבוש אחר הייתי מעכב עד שבת אבל טלית בציצית לא אעכב אלא אפילו בחול אתעטף בעבור המצוה, (תהלים קיט ס) חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך:

א) בנדפס בתוך סי' תסע"ה. ב) תסע"ה. ג) ע"כ סימן תסע"ה. ד) נכפל לקמן סי' תלל"ח. ה) תסע"ו. ו) תסע"ז.

תוספ'. (ב) צ"ל שלישי דתענית ה"י. (ג) עיין באור זרוע חלק ב' ריש הלכות שבת.

תלג. (א) הוא לשון אשכנז קעלך.

תלד. (א) ברכות י"ג ב'. (ב) ירושלמי תענית פ"ד ה"ה, ובמדרש רבה שמות פמ"ז ויעוין מ"ש הגורבוני ח"ג פכ"ח ובעקידה שער נ"ד.

תלו. (א) יעוין שו"ע או"ח סי' ע"ד ס"ו דק"ש מותר לקרות אף כשלבו ערום ואם החמיר רבנו בתפילין כמו לגבי תפלה אכל מנא ליה שאסור לברך וצ"ע.

תלח. (א) יעוין שמואל א' כ"ד ד' אשר לשאול ולא אמר על שאול משמע ששאול בשעה שהלך להסך את רגליו לא היה המעיל עליו ויתר ביאור בשוח"ט מזמור ז' פסוק ד': שביטלו ממצות ציצית שעה אחת הרי שאז לא היה המעיל עליו. (ב) עיין שו"ע או"ח סי' כ"א ס"ג דלשון „וכל" שאומר המחבר אינו מדוקדק.

תמ. כתיב (שם יב ז) אמרות ה׳ אמרות טהורות, למה ב׳ פעמים אמרות ה׳ אמרות טהורות, אלא כשאתה מוציאם מפיך יהיו טהורות, גופך טהור ובגדיך טהורות שנאמ׳ (קהלת ט ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים, והמקום שאתה אומרם טהור, ולא לפניך מיאוס וטומאה כמלא עיניך (א) אפילו פי חזיר עולה מן הנהר, אמרות טהורות על קלפים טהורים (ב) של בהמה טהורה וכשאתה כותב תהיה טהור ובגדיך טהורות [דף מ״ט] ומקומך טהור, מחשבותיך טהורות שלא תחשב אחר דבר טומאה, שנאמ׳ (יחזקאל ד יד) נפשי לא מטמאה בגימטרי׳ (ג) ישורון, על זה נקרא ישורון ישרי לב (ד) שלא ראה קרי מעולם (תהלים נא יב) לב טהור ברא לי אלהים שלא יהרהר אחר דבר טומאה, וכן בתפילה שלא יהרהר אחר דבר מאוס, וכת׳ (שם יט יוד) יראת ה׳ טהורה, איזה יראה שאינה טהורה, אלא בשני סעיפים, אם(א) מהרהר אדם דברים בטלים בתוך התפילה ואינו יכול לסלקן מלבו, ואם יהרהר אחר דברי תורה, לא יהרהר אחר דברים בטלים מוטב שיהרהר בדברי תורה להסיר דברים בטלים מלבו ואם בתוך התפילה בא לו טעם אחד מדברי תורה, והוא ירא פן ישכח אותו והוא מכוין לבו בתפילה מוטב שיכוין בתפילה ואל יהרהר אחרי תורה:

תמא. ואם לא התפלל בכוונה ברכת אבות עד מגן אברהם יחזור ויתפלל, וכן פסוק ראשון שמע ישראל (א) דוקא בלחש, אבל לא בקול רם שלא יהא נראה כשתי רשויות, כאדם שבונה יסוד רעוע, וכל מה שיבנה עליו יפול, וכן עשה אחד כשלא היה אומר שמע ישראל עד אחד בכוונת הלב, וכן באבות, אמרו לו חברותא כלפי שמיא, אמ׳ מלך שנתן אלף כסף לתקן לו בית גדול וקיים והוציא האומן ק׳ ביסוד רעוע, אם האומן יבנה עליו יפול הבנין, מוטב שיפסיד למלך ק׳, ויסתור היסוד ויבנה חדש מעולה כך בית תפילה יקרא, אחזור לתחילה ואתפלל בכוונה, ואם בתוך כוונה יבא לו הירהור ימתין ויתפלל, ואם יראה שאינו יכול להתפלל בכוונה יתפלל בספר, וכן יעשה לברכת המזון אם אינו יכול לכוון, ואם לא התפלל בכוונה כששליח ציבור מתפלל, יאמר כל תיבה עמו ויכוין:

תמב. לא יתפלל אדם קודם הציבור, אבל אם יודע (א) שיותר בכוונה יתפלל בביתו, ובלבד שיתפלל במקום טהרה (ב) כר׳ אמי ור׳ אסי במקום דגרסי מותר:

תמג. המתפלל ואינו יכול לכוין לבו בכוונת הלב כששליח ציבור חוזר ואומר שמונה עשרה כל הברכה שיאמר החזן אותה שלא התפלל בכוונה, יאמר כל תיבה עמו, כשיבא החזן לומר חותם ברכות, כגון ברוך אתה ה׳ חונן הדעת, הרוצה בתשובה, וכן כולם, יטה אזנו לחזן כשחותם ברוך ויאמר אמן, ואם אין החזן מגביה קולו בחותם הברכות שאינו יכול לשמוע זה שלא התפלל בכוונה יאמר הוא אף מברוך ואילך ועל כל תיבה יאמר או יכוין לבו, ואם המתפלל אומר שלא ברצון חכמים או שאינו הגון, ואין הטובים יכולים למחות בידו זה יאמר אף חותם הברכות:

תמד. אדם שהוא רוע מעללים בעבירות או בגזל או בחמס או ברציחות או עבריין שעבר על חרם או נידוי, או המסורות או שפירש מדרכי ציבור, או שלא נתרצו בו הציבור, ובעל כרחם תקע השופר או התפלל, או קרא מגילה וכיוצא בהם

(א) בנדפס סימן תסע״ח.

תמ. (א) ברכות כ״ה א׳: פי חזיר כצואה עוברת דמי. (ב) שבת ק״ח א׳. (ג) צ״ל ישרון כדי שתהא הגימטריא של „נפשי לא מטמאה״ מכוונת. (ד) חולין ל״ז ב׳.

תמא. (א) בכלבו סימן י׳ כתב: מכאן לש״ץ שצריך להשמיע קולו בשמע ישראל כדי שישמעו הקהל וימליכו שם שמים ביחד, ויעוין שו״ע או״ח סי׳ ס״א ס״ד.

תמב. (א) צ״ל שיתפלל יותר בכוונה בביתו. (ב) ברכות ח׳ א׳.

שמוציא רבים ידי חובתן היחידים הצדיקים יתקעו הם לאחר שיצאו מבית הכנסת, ואם תפילה יאמרו הם בפיהם כל תיבה ותיבה ולא יסמכו עליו ואל יאמרו עיני עמך בם תלויות, כי שקר הוא, אלא בך תלויות, ואם יבא לידי מחלוקת יעשה בסתר. אם קורין לקורא בספר תורה אפילו רשע, ואחר כך הצדיק יעמוד אחריו, ואל יאמר איך הקדימו אותו, ואפילו קטן והדיוט קורין לפניו אל יקפיד כי שמא החזן מחמת שירא ממנו לכך קורא אותו תחילה לכן אל יקפיד:

תמה. אסור להרהר בתפילה בדברי תורה וכל שכן בדברים אחרים, ואם רואה האדם שאי איפשר לכוין כלל בתפילה לא יתפלל, ואם יכול ברכה ראשונה לכוין ולא יותר, ויודע שבעל כרחו יהרהר בהבלים, מוטב לו שיהרהר בדברי תורה להבריח מלבו הרהורים של הדיוטות והבלים, וכשיהרהר בדברי תורה יהרהר בדבר קצר, וטעם קצר, כדי שישיב מיד לבו בתפילה, ואם מתפלל ויכול לכוין אז אם יחשוב בטעמים, אפילו ישכח הטעם יכוין בתפילה וקודם לכן לסיים הברכה, ושיודע מאיין יתחיל:

תמו[א]. המתפלל ונפל ספר לפניו לארץ ונטרד דעתו ואין יכול להתפלל בכונה יגביה הספר ויתפלל בכונה וקודם שיגביה יסיים ברכה שהתחיל, ואם מתפלל בכונה אל יגביה ספר שהוא לארץ כי המתפלל בכונה נוחל העולם [ע״ב] הבא:

תמז. איש שעמד בהשכמה ובא עת להתפלל, והוא יודע שישן מוטב שלא יתפלל, וקודם שהולכים בבית הכנסת יתפלל בביתו, ואם (א) ירא שמים ישן יכול ללכת בתוך החדר כדי שלא תחטפנו שינה פתאום:

תמח. כשאומרים ברכו לאחר ישתבח, אם עדיין אין שעת קרית שמע, והקהל אומרים קרית שמע יאמר עם הקהל קרית שמע, אבל הברכות ישמע מפי שליח ציבור, מפני קדוש וברוך שבתוך יוצר אור, וגם יתפלל י״ח ברכות עמהם, ואחר כך כשיצאו מבית הכנסת כשכבר הגיע זמן קרית שמע יקרא את שמע עם ברכותיה ויתפלל, אבל תהילה לדוד ולמנצח ובא לציון לא יאמר שכבר אמר עם הקהל, קרית שמע וברכותיה דינם לאחר צאת הכוכבים, (א) והניחו לציבור להתפלל מבעוד יום, כי אם היו שוהים עד זמנה היו אוכלים קודם ושוכחים, ויראי שמים קורין לאחר צאת הכוכבים וכן ברכותיה:

תמט. וכשאומרים ברכו ורגילים לומר יתברך ויתעלה, ולא יוכל להספיק לברך יעזוב אותה הברכה שרגילים לומר בלחישה בשעה שאומרים ברכו:

תן. אם הלכו בהשכמה לבית הכנסת ולא הגיע עדיין השעה לברך על הציצית ועל התפילין מוטב שבאותה שעה לא יברך על תפילין ועל ציצית או שהיה יום ובירך עליהם ואחר כך נתמוטטו ממקומם, יחזירן בלא ברכה, מפני שבתוך השבחות שַׁלְמֵש לא יוכל (א) להספיק לברך עליהם, ואם תאמר מה בכך, יברך כשיתחיל החזן יוצר אור אז לא יוכל להשיג אלא במרוצה ולכך יבטל אותה ויברך על ציצית ועל תפילין (ב) מפני שהן מן התורה, ואם הגיעו לסוף פרק כגון המלך יעננו ביום קראינו, קודם שיתחיל אשרי יושבי ביתך או מזמור לתודה אם במשך אומר יברך אז על התפילין אם הגיעה שעה ואם הפריצים ממהרים שמא לא יוכל להשיג ימתין עד ברכו ואז יברך על התפילים וציצית:

א) פסע״ט.

תמז. (א) אולי צ״ל שמא יישן ר״ל שלא יוכל להתפלל אפילו בביתו יכול ללכת כו׳.
תמח. (א) יעוין ברכות ב׳ א׳ ברש״י ותוס׳ היטיב.
תנ. (א) אולי צ״ל להפסיק. (ג) חסרון יש כאן וכצ״ל כשיאיר היום מפני שאז הן מן התורה, ואם כו׳.

תנא. (א) חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת בתפילתן, כי היו שוהין קודם כל ברכה כגון שרוצים לומר ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך, ברוך קודם שמוציאין שותקין עד שיכוין לבם. וכן כל ברכה וברכה שותקין עד שיכוונו לבם. ואם לא היה מכוין שותק כדי לכוין ועתה אי איפשר לעשות מפני ששליח ציבור שמא יאמר קדושה וזה לא היה מסיים מכל מקום קודם שיתחיל ברוך בברכת אבות ישתוק עד שיכוין לברכה כי היא יסוד הברכה להתחלה:

תנב. (דברים לג ה) ויהי בישורון מלך (שם שם כו) אין כאל ישורון (שם לב טו) וישמן ישורון הרי ג' ישורון בתורה ישורון (א) שיר רון ישורון שיר רון להפך ישרון בגימטריא ותיקן שמקיימין ג' תפילות בעונתן וכנגדן ג' (תהלים קלב ט) כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו (שם טז) וכהניה אלביש ישע וחסידיה רנן ירננו (שם קמט ה) יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם הרי ג' תפילות ובישעיה כתיב (ישעיה מד ב) וישורון בחרתי בו כנגדו (תהלים ל ה) זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו כנגד המוספין או רנן ירננו שכפל כנגד המוספין ולכך אמרו הוותיקין גומרין אותה עם דימדומי חמה ישורון לשון אשורינו לשון צופין לקיים עונתה:

תנג. (משלי יד כח) ברוב עם הדרת מלך כשכולם צדיקים (ישעיה ס כא) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ אם לאו יותר טוב במעט (קהלת ד ו) טוב מלא כף נחת ממלא הפנים עמל א) אם המצוה שאין יחידים יכולים לעשותה אלא בטרחים גדולים כגון בעיסקי המת לרחצו ולהלבישו אם אמרו שנים נקדים אנחנו כדי שיהא לנו שכר גדול והיה צריך שיהו מרובים שם כגון מת גדול ואז היו יותר בטוב עושים צורכי המת נמצאו חוטאים ואם מקדימים לכבוד המת שלא יסריח או שלא יבקע בטוב עושים.

תנד. אם הגיע עת מנחה לא יתכן לומר ברוב עם הדרת מלך או כבר קידש היום בערב שבת אפילו יחידים יתפללו שלא יעשו מלאכה וגם שלא יפסידו עת המנחה.

תנה. ב) מה שמכסין פניהם בשעת תחנון כדי שיכוונו לבם (א) וכן עשה ר' חנינא בן דוסא כאליהו ששם פניו בין ברכיו בשעה שהתחנן (ב) אבל בציבור לא יתכן ומכסין את פניהם ואלישע עשה כן בשעה שהיה בוכה בתוך התחנון על דבר חזאל אבל ליפול על פניו לא יתכן עד שיהא גדול כיהושע ודוקא בפני העולם אבל בסתר אם הפיץ נופל זה צריך לכסות פניו בתחנון [דף נ'] קטן אבל בתפילה שהיא ארוכה לא הוצרכו ומי שמתפלל ובתפילתו ושמע קול ניגונים שמבטלים אותו מכוונתו ידבר התפילה באותו ניגון ולא ישתבש.

תנו. (מ"א יט יא) ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עובר אם עובר הוא היאך יעמוד לפניו אלא מגיד לנו אדם העומד להתפלל מתי שכינה עוברת ממנו, מי שעומד בשדה במקום רוח גדולה וזהו לא ברוח ה' או כששומע רעש גדול או בחמימות חזקה זהו לא ברעש ה' לא באש ה' לפי שאי אפשר לכוין אלא בדממה דקה כשמתפללין צריך שתיקה כדי שיכוין לבו.

תנז. (שמות לג יד) פני ילכו והניחתי לך (א) פנים של זעם, ואין להתפלל בשעת כעסו

א) מכאן עד סוף הסימן נכתב גם בסימן תת"ע. ב) כעין זה לקמן סי' תתתתפ"ו.

תנא. (א) ברכות י' ב'.
תנב. (א) צ"ל ישר רון. (ב) ברכות ט' ב' ולפנינו איתא עם הנץ החמה.
תנה. (א) ברכות ל"ד ב'. (ב) מגילה כ"ב ב' תוס' ד"ה אין בשם הירושלמי.
תנז. (א) ברכות ז' א'.

הכת׳ (תהלים ז יב) ואל זועם בכל יום ורתח בתלת שעי קמייתא ותנינן תפלת השחר עד ארבע שעות ועוד כתיב (ישעיה נב ה) ותמיד כל היום שמי מנואץ שיש רשעים שמכעיסין אותו כל היום וכל הלילה אם כן מתי עונה של תפילה אלא אין להתפלל על אותו דבר שכועס בו היודע כמו נביא אבל לשאר אדם יש רצון אפילו בשעת הכעס שנאמר (חבקוק ג ב) ברוגז רחם תזכור.

תנח. (ש״א כא טו) הנה הזה יבא אל ביתי, וכתיב (שם שם) להשתגע עלי קל וחומר שאין מניחין למשוגע להכנס לבית הכנסת ועוד (א) שנוטל כוונות ומשחקין עליו.

תנט.[א] מי (א) שקרועין בגדיו ולבו מגולה או שמגולה נגד צלעיו ותחת אציליו לא יתכן לעמוד כנגד ספר ולפתוח ארון ולסגור מפני גילוי בשרו ולא יתכן להגלות כנגד פני הספר וכנגד פני הארון.

תס.[ב] אדם שפותח ארון הקדש לא יפנה שכמו ופניו מן המזרח שלא יפנה גבו ואחוריו כלפי הארון בתוך ד׳ אמות אלא ברחוק ד׳ אמות מן הארון.

תסא. אחד התפלל בחצר בית הכנסת והיו ראשי הקהל יושבין בישיבה אמר לו החכם מוטב לך להתפלל בבית שמא ראשי הקהל מדברים דבר שאינם רוצים שידע אדם לכך טוב לך להתפלל בבית.

תסב.[ג] כשקובלים בבית הכנסת ומעכבים תפלה מוטב לו לאדם שישב בבית לעסוק בתורה אם רואה שחפצים לסגור בית הכנסת מוטב לו לאדם שיתפלל קודם הצבור מנחה כי שמא יעכבו יותר אבל אחד מראשי הקהל כשמדברים בקהל לא יתכן לו לומר כיון שאין מתפללים אלך ואעסוק בתורה בביתי לפי שדבריו נשמעין וימחה ביד המעכבים תפלה ואם כבר קראו בתורה ומעכב המערער מלהכנים ספר תורה בארון לא יתכן שיצא אדם לחוץ ואם יודע שום דבר יאמר בבית הכנסת ואע״פ דאמרו בין גברא לגברא נפיק ואמר (ישעיה א כח) ועוזבי ה׳ יכלו העוזב ספר תורה וכיון שמונע אחד מלהכנס ספר תורה נראה ההולך שאינו חושש ועוד שצריך לעמוד כשמכניסין ספר תורה וזהו ותנו כבוד לתורה אבל אם צריך לנקביו עליו נאמר גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה[ד] וכל המונע ספר תורה מלהכנס ובזה רוצה לדחוק את הקהל שיעשו חפצו והטובים אומרים שלא כדין אתה עושה עתידה תורה שתצעוק עליו איש פלוני אל יבא אל מקומו לשלום כך מכריזין עליו על נשמתו ואם[ה] המעכב תפילה והטובים אומרים שלא כדין אתה עושה כשהצדיקים משתחוים ומתפללים לעתיד לא יהיה ביניהם.

תסג. פעם אחת היו קובלים ולא היה מניח הקובל להשיב ספר תורה למקומה בארון והיה תענית ואמר אחד תתפלל (א) מיושב קודם שתעבור עת המנחה ולא תעזוב ספר תורה (ישעיה א כח) ועוזבי ה׳ יכלו וטעה מוכיח שאם היה רוצה יתפלל בעמידה ולא נאמר ועוזבי ה׳ יכלו אלא בשעה שקורין בתורה לאו[ו] יצא אדם מבית הכנסת עד שיסיימו כל התפילה אלא אם כן צריך לנקביו או להקיא.

תסד.[ז] מעשה בזקנה שהיתה מקדמת לתפלה והיו בה מעשים טובים לאחר

א) סימן זה נמצא לקמן סי׳ תס״ו. ב) זה נמצא בסי׳ תס״ח. ג) תס״ט. ד) ע״כ סי׳ תס״ט בנדפס, מכאן ואילך סי׳ ק״ז. ה) ק״ח. ו) בנדפס סי׳ תשס״א ונכפל בתוך סי׳ י״ח. ז) תשס״ב.

תנח. (א) צ״ל שמבטל.

תנט. (א) מגילה כ״ד א׳.

תסג. (א) אולי ר״ל כי אחד אמר שיתפלל בבית הכנסת הזה ביחיד כדי שלא יעזוב הס״ת, ואמר רבנו כי טעה בזה כי יוכל להתפלל בעמידה ר״ל שילך לביהכ״נ אחר כי אין בזה משום ועוזבי ה׳.

מותה באה בחלום לטובים אמרו לה מה באותו עולם אמרה להם דנים אותי בדינין גדולים וכאשר שאר צדיקים וצדקניות בשמחה ובמנוחה מגרשין אותי מביניהם ואמרה כשהייתי בחיים הייתי רגילה [ע״ב] לצאת מבית הכנסת בסדר קדושה ולא הייתי ממתנת עד שיוצאים מבית הכנסת.

תסה. א) **אשה** אחת יצאה מבית הכנסת קודם שסיימו הקהל תפלה ושלחה שפחתה לבעלה לשלוח לה מפתח כשיצא מבית הכנסת שאל לאשתו מה הוצרכת מן המפתחות אמרה כי גויות באו להחליף להם המשכונות שצריכות ללכת לבית תיפלה אמר לה בעלה הרי פשעת שיצאת מבית הכנסת וגם שלחת אחר המפתחות כדי ליתן להן המשכונות שהן תלכנה לבית תיפלן הרי דחית את הקדש מפני התועבה.

תסו. **מצוה** גדולה (א) לסגור דלתי בית הכנסת שאם יש אדם שלא התפלל וילך לבית הכנסת וימצא המתאחר בבית הכנסת ולא יתפלל בביתו כי פעמים ביתו מטונף ולא יזרוק ברכה מפיו אלא בכוונה יתפלל ולא יתפחד זה המתפלל וכן אמרו (ב) חסידים הראשונים היו יושבים שעה אחת קודם תפילה ושעה אחת אחר תפילה.

תסז. **ומעשה** באדם אחד שהיה שוכר לשמש כדי לסגור הוא הדלת של בית הכנסת והיה אומר תחנונים לפני הקב״ה ועלינו לשבח היה אומר בעמידה והיה כורע ומשתחוה במקום הראוי לו.

תסח. ב) **אשה** (א) בחורה לא יתכן שתלך בחשך לבית הכנסת ושתאחר לצאת בחשך יותר טוב שלא תלך עד שתאיר היום אלא אם כן תלך עם בעלה או עם אחיה ולא לבדה.

תסט. ג) **דע** (א) כשגלו ישראל היו אומרים הפריצים שירי גוים יפים במשקל לכך התחילו בחרזים.

תע. (א) **בראשונה** לא היו פייטנין עושין חרוזות (ב) ולא שמם מיוסד עליהם בשירות תורה נביאים וכתובים כי בשביל להזכיר שמם לא יסדום וברכות

א) תשפ״ג. ב) תשפ״ד. ג) בנדפס תשפ״ד.

תסו. (א) ר״ל שכל אחד ישתדל שיהיה הוא האחרון בביהכ״נ ויהיה הוא הסוגר ויעוין ברכות ו׳ א׳ תוד״ה המתפלל שהביאו שכן היה מנהג הר״י יעו״ש. (ב) ברכות יו״ד ב׳.

תסח. (א) סוטה כ״ב א׳: בתולה ציילנית.

תסט. (א) דברי הסימן הזה כתב כן במחברת הערוך לר״ש פרחון חלק הדקדוק ויש להעיר ע״ז ממ״ש ר״ה גאון בשערי תשובה סי׳ רצ״ח: מפני קדוש השם בפני גוים ישמעאלים שטובלים לקרי צריך הישראל ג״כ לטבול. ויעוין מ״ש הרמב״ן בפירושו לתורה בראשית כ״ט כ״ז ודי בזה.

תע. (א) בילקוט שיר השירים רמז תתקפ״ג: צווארך בחרוזים אלו הפייטנים ומי יוכל להחליט שלא היתה כונת המדרש שיה״ש פסוק צוארך בחרוזים: בשעה שהיו חורזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים כו׳ והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני על הפייטנים והמשוררים שמערבים בדבריהם מדרש ואגדה תורה ונו״ך? כן מה שאמרו שם אית דידע למיחרז ולא ידע למיקדח מרמז לנו כי עשית החרוזים היתה כעין כשרון וחכמה ולא כל הרוצה ליטול שם חורז יבא ויטול, ועל בן עזאי אמרו במדרש רבה ויקרא פט״ז שהיה מחריז דברי תורה לנביאים ונביאים לכתובים ומי לא ירגיש במה שאמר רב חולין צ״ה ב׳: אל תהי שוטה בחרוזים הרי זה סימן ומליצה זו שוטה בחרוזים היתה שגורה בפיהם על אלה שאינם יודעים טיב מלאכה זו ומשתמשים בה ועליהם רמז המדרש רבה קהלת פסוק טוב לשמוע גערת חכם (כפי גירסת היוחסין והרמב״ן בלקוטות ריש ברכות): אלו הדרשנים מאיש שומע שיר כסילים אלו המתורגמנין והחזנין שמוסיפין על קבע התפלה, והוא (רב) היה ממסדרי תפלות. פיוטים כמו שאמרו מרגניתא דבי רב (ברכות ל״ג ב׳) תקיעתא דבי רב (ירושלמי ר״ה פ״א ה״ה) אשר דעת ה׳ צונץ כי רב תיקן תפלת מוסף לר״ה ובעשרה מלי דחסידותא שנדפסו בשערי תשובה סי׳ קע״ח כתוב: שהיה (רב) קולו ערב והיה רגיל לירד לפני התיבה. (ב) כדברים האלה כתב הר״י עראמה בפירושו יד אבשלום על משלי פרשת אשת חיל וז״ל: כמו שקרה להר״ש בן גבירול ז״ל המשורר בסלוק קדושת יוצר של יוהכ״פ שיסד שם פיוטים ארוכים שגבה לבו בדרכי השיר עד שלא תעלה בהבנת כונותיו שם זולת הכרת האותיות המזכירות שמו ושם אביו וכנויו כמה פעמים כאלו היתה הזכרת שם המפורש

שתיקנום אנשי כנסת הגדולה אין שמם מיוסד ולא בחרוזות ומאחר שהרשעים עושים פיוטים לא נאמר כלום כי איך יתכן שפיוטי הרשעים ישמע (איוב לה יג) אך שוא לא ישמע אל ולא היו יודעים איזה פיוט של צדיקים וכדי שלא יאמרו רשעים אמרום תיקנום הצדיקים שמם בפיוטיהם אם צדיק עשה הפיוט ושאין הלשון טוב כפיוטי הרשע מוטב שיאמרו של צדיקים שזוכות מי שעשה הפיוט נזכר לטובה לאומרו ורשעת הרשעים נזכרת לרעה לאומרי פיוטיהם וכיון שהתחילו הצדיקים לעשות פיוטים ושמם רמוז בהם ולא יוכלו הרשעים לומר אנו עשינו אותם והיו מקנאים ועתה הכבוד יהיה להם ומשגברה יד הרשעים היו מתפללים פיוטי קרוביהם ולכך פורענות רבות וכשנגברה יד הצדיקים תקנו שלא יהיו מתפללין אלא מי שיתנו הצדיקים רשות להתפלל והפיוט שאומרים לו זה תתפלל כדי שלא יתפלל רשע ולא יאמרו פיוטים של מי שאינו הגון ועשו רשויות והתחילו אומרים המתפלל ושאר העם היה להם לטורח שהיו שותקים והתחילו הפיוטים לומר עמהם פן ידברו דברים בטלים או יהיו ישנים ותקנו רשויות לפי שהיו אומרים פיוטים של רשעים או היו מתפללים שאינם הגונים ומנגנים בקול וכתיב (ירמיה יב ח) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה וכשהיו עומדים הראוים היו אומרים הרשות שידעו שברשות הצדיקים מתפללים ועוד היה עומר מרעיד כמו שמוכיח ברשות ומתחילה לא היו קורין בתורה אלא תלמידים חכמים המוכנין לכך וכשהיה החתן הגון היו קורין אותו ולא היו יודעין אם ברשות עמד והתחילו לעשות הרשויות של התנים שידעו שמרשות הצדיקים עמד וכשגברה ידי חזנים אוהבי שוחד ויד הרשעים אוהבי כבוד התחילו.

תעא. וגם חתן תורה וחתן בראשית התחילו לתת שוחד לחזנים וגם היו מתקוטטות המשפחות זאת אומרת ממשפחתו לעמוד התחילו ששליח ציבור יקרא בתורה אף עמי הארץ כדי להפיס דעתן ומעת שקבלו החזנין שוחד קורין הכל ולא(א) יתכן שהחזן יקרא בפרשת עריות את החשוד עליהן ואף על כל דבר שאדם חשוד לא יתכן שיקרא אותו החזן שהרי אמרו (א) אי איפשר [דף נ"א] שראובן יעמד ויאמר (דברים כז כ) ארור שכב עם אשת אביו אם חטא אלא שלא חטא ועוד שלא ילבין פניו.

תעב.(ג) אדם שאומר בבית הכנסת ברכות ושבחות יכוין בלבו שכל שחפץ לשמוע שיצא ידי חובתו לפי שלא יצא ידי חובתו(א) עד שיכון להוציא השומעים, פעמים שאדם רק ומשליך מחוטמו והוא פוסק ואם בא אדם לפסוק יפסוק בין הפסוקים כדי שלא יפסוק באמצע ואם יכול לעצור בין ספור פסוק אחר כגון ארוממך אלהי המלך שלא ירוק ולא יפסוק עד שיסיים ואברכה שמך לעולם ועד וכל שכן כשיאמר ארוממך שלא יפסיק כי על מה מוסיף אלהי המלך ואם נזדמן לו רוק שאי אפשר לומר השבח הרי בעל כרחו לכך יקדים קודם להשליך מחוטמו או מגרונו כדי שלא יצטרך להפסיק באמצע הדבור כגון גדול אם היה מפסיק יאמר ה' ומהולל וכיוצא בו. וחכם אחד היה רואה בעצמו כשהיה יגע וצריך להפסיק עד בלעו רוק עד שימשוך רוחו והיה מפסיק עד במקום שאין מדבר בשבח של מעלה כגון אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה (ב) והכל יש שבח אבל כיון שבעל כרחו יש לו להפסיק

(א) מס"ע. ג) מספ"ס.

שכפרת היום תלויה בו ואף השם המקודש לא נזכר במקדש לפי דעת קצת כי אם ד' פעמים ושלו אין מספר כו' וגם הרדב"ז ח"ג סי' תרמ"ה מהנראה כי הסכים לזה.

תעא. (א) שבת נ"ה ב'.

תעב. (א) ר"ל השומע וכמו דאיתא ר"ה כ"ח ב'. (ב) ר"ל ולכך אסור להפסיק בחנם בכל מקום.

יותר טוב שיפסיק במקום שיש בו שבח כגון אז נבהלו אלופי אדום וכגון את השמש לממשלת ביום שהרי כבר אמר לעושה אורים גדולים וכן לסיחון מלך האמורי שאמר למכה מלכים גדולים אבל על חנם להפסיק בכל מקום אסור לדבר דברים בטלים ואפילו דברי תורה בנתים אבל כשאי אפשר לו להפסיק אז יעשה כך.

תעג.[א]) **ואם** במקום שיבא לטעות אם ישתוק כגון שאמר ויאמרו בגוים ה׳ מלך אם ישתוק הוא שמא כשיצטרכו לומר ירעם הים יאמרו ה׳ מלך או חילוף אם ישתוק במקום שכבר אמרו בשבת הניא מחשבות עמים שמא יאמרו רבות מחשבות בלב איש אם צריכים לומר עצת ה׳ לעולם תעמוד או חלוף וכן כשבאים לומר אשרי הגוי שה׳ אלהיו אם יאמרו כי הוא אמר ויהי או בחלופו וכן בכל מקום שיש לטעות אל ישתוק פן יטעה לכך יראה באיזה מקום יש עון לחשות כגון לאחר שיאמרו טוב שלא ישתוק ואחר כך איך יאמרו ה׳ לכל וכל כיוצא בו לכך נאמר (קהלת ג ז) עת לחשות ועת לדבר.

תעד. מעשה באחד כשהיו הציבור מגיעים בראשי דברים שוים ובדברים דאתי למיטעי בהו במה שקורין בבית הכנסת היה ממהר לאומרן קודם ואחר כך עם הציבור, אמר כי במקום שבא לטעות ואני ירא פן יטעו מקצתם שאינם מכוונים ויטעו לכך אני מזכיר תחילה כדי שלא יתביישו ולא ימנעו מלומר ואם אטעה טוב שאתבייש אני ולא יתביישו אחרים ודווקא במקום שבא לטעות כגון אם לא נתן לא עיכב בין ראשון לשני אבל בשאר מקומות לא ירוץ כדי שלא ימהרו שנאמר (דה״ב ה יג) ויהי כאחד למחצרים ולמשררים וכת׳ (שמות כד ג) ויען כל העם קול אחד (דה״ב ה יג) להשמיע קול וגו׳ להודות.

תעה. כשאדם חפץ לדבר אחד שהוא מי״ח ברכות או להתפלל על חולה או על פרנסה אם יכוין לבו למה שהוא צריך כגון רפאינו אבל כשהוא אומר ברוך אתה ה׳ רופא אינו חושש לכוין וזהו עיון תפילה שאומרים המלאכים לתקנתו הוא חושש ולתקנת רצון שמים אינו חושש אבל המתכוין בברכה אומר הקב״ה (תהלים צא יד) כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי שהרי שלמה שאל החכמה תקנת רצון הקב״ה ונתן לו אף מה שלא שאל.

תעו. אדם הצריך לפרנסה מכוין את לבו בברכת השנים ואם צריך להתפלל על חולים ועל חולי אוהבו בוכה ויחשב בלבו הנה על צרכיי נשבר לבי ובוכה ועל חפצי שמים לא כל שכן אם בברכת חולים כיון לבו שהוא צורך הדיוט כל שכן בברכת מודים מגן ומחיה ואתה קדוש שצריך שיכוין את לבו ובבונה ירושלים ובשאר ברכות שאין הלב עליהן.

תעז. כתיב (שם קמו ה ו ז) אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה׳ אלהיו עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השמר אמת לעולם עשה [ע״ב] משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים מה עניין עושה שמים וארץ לשומר אמת אלא מימי בראשית גזר לכל אחד בעתו וזהו (שם קד כו כח) שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת לשחק בו כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו תתן להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב הרי מימי בראשית גזר לכל אחד בעתו כתיב לתת את אוכלם בעתו וכתיב (שם קמה טו) ואתה נותן להם את אכלם בעתו אלא ישראל היו מתפללים בכל יום על בערב על של מחר ובבקר אע״פ שכבר ירד כולם אליך ישברון אם אדם עשיר יש לו הרבה ואפילו לא היתה הארץ צומחת בכמה שנים לא היה חושש כי אוצרותיו מלאים שובע אעפ״כ צריך להתפלל ולהתענות כשמתענין ומתפללין על

[א]) חספ״ס.

הגשמים וזהו ואתה נותן להם את אוכלם בעתו אע״פ שלעצמן אין צריכין כלום אליך ישברו שצריכין וזהו לתת כתיב אכלם וכתיב את אכלם ואת אכלם של בהמות והולך בין החיות אומר תן לכל גוויה וגוויה כדי מחסורה וגם שקרוב להגיע התבואה להיות שחת שלא תקלקל שתהא אף לבהמה וכתיב. . . . אכלם בעתו בעתם לא נאמר אלא בעתו בעתו של מאכל שיבא קציר השעורים בעתו יפה בלא גשמים וקציר חטים בעתו והיין בעתו וכל דבר בעתו שהגשמים בעתם והחמה זורחת בעת שצריך חום החמה דבר אחר בעתו של נהנה ולמה שני כתובים אחד כשאדם חייב לאחרים או למושל הרי צריך לבקש רחמים שיהא הרבה לתת למושל ולמי שחייבים לפרוע ואחד לאוכלם למי שחפץ לתת שאם יהיה לו יתן כגון לצדקה ולאורחים ולו ולביתו ואם לא יהיה לא יתן נותן לחם לרעיבים וכתיב (שם קלו כה) נותן לחם לכל בשר (א) אע״פ שאין יהודי מדבר לעתיד שנאמר (ישעיה סה יג) הנה עבדי יאכלו.

תעח. מעשה באחד שאמר בשעת השובע הנה יש לי תבואה הרבה ומה מועיל לי כל כך יש שובע כשאני צריך לשני מנעלים אני צריך למכור מידת תבואה לקנות שני מנעלים כי אם היתה תבואה מעט ביוקר הייתי עשיר כי יש לי תבואה הרבה בשדה ומה יועיל אם יתנו בזול אמרו לו כיון שבשביל תקנתך אתה חפץ בקלקלת העולם שמא לא תהיה בקציר וכן היה מת קודם הקציר לכן אל יבקש אדם שהוא תקלה לאחרים בשביל תקנתו וכל שהוא חפץ בתקנת העולם ואינו חושש בתקנתו קודם תקנת העולם גם תקנתו יעשה (א) ור׳ חנינא שאמר כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער ונעצר הגשם מפני שמא ר׳ חנינא הלך לצרכי רבים והגשם מעכבו דבר אחר שמא ר׳ חנינא מנסה את חיבתו לפני המקום אם יעשה בעבורו לבטל צרכי רבים בשבילו וכיון שידע שעשה בשביל חיבתו לא היה עושה פעם אחרת כשהיו גשמים לא היה אומר כן (ב) ורבא שביקש רחמים שירד גשם (ג) ונעשה נזוף בשביל גוי הוה. (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך אם עשיר אתה ויש לך תבואה הרבה ויין הרבה תתפלל בכל לב על השובע מוטב שתהא נעשית תקנת רבים מתקנתך ואל תתאוה לרעה. כיצד אם חפץ ראובן בבת שמעון לא יאמר ראובן יודע אני ששמעון לא יתן לי בתו ומי יתן שהיה עני אז היה נותנה לי ולא יעסוק בתקנתו כשהב לאחרים שאם רוצים להביא תבואה או יין או שום דבר ממקום אחד והעשירים חפיצים לעשות תקנה שלא יקנו מן המביאים כדי שיהו מוכרים את שלהן ביוקר או לקנוס קנס שהעניים נפסדים בדבר כל ירא חטא אל יהיה באותה תקנה.

תעט. א) **כשאומרים** סליחות בלילה בהשכמה היה אחד מן הקהל לאחר שמסיימים יוצא וכשהיו אומרים ברכות ושבחות לא היה אומר אמר לו זקן אחד מאי דעתיך שהסליחות אתה אומר ובשבחות אינך חושש אמר לפי שזה בכל יום אמר לו (משלי כח ט) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה כי השבחות ברוח הקדש נאמרו והסליחות והברכות תיקנו נביאים וחכמים ושמע החכם שהיו סביביו אומרים הקרוב״ץ במשך והפסוקים היו ממהרים אמר להם הפסוקים הם יסוד שמהם הקרוב״ץ כשם שהקרוביץ אתם מנגנים במשך כך הפסוקים (א) שלא יהו הפיוטים עיקר ואשר ברוח הקדש טפל ולא שימהר פסוק כאילו קצים [דף נ״ב] בו ולטורח עליהם וכתיב (משלי ג יא) אל תקוץ בתוכחתו.

א) מנ״ו.

תעז. (א) הלשון מגומגם ור״ל כי עתה נותן להם אפילו לאינם יהודים אבל לעתיד רק עבדי יאכלו וצריך הלשון תיקון.

תעח. (א) תענית כ״ד ב׳. (ב) שם שם. (ג) חולין קל״ג א׳.

תעט. (א) בתשב״ץ הקטן סי׳ ק״ב כתוב: ואינו אומר הפסוקים שבתוך הקרוביץ.

תפ.[א] **וקראתם** אותי והלכתם והתפללתם (ירמיה כט יב) איזו היא תפלה שהיא בהליכה כגון הרוכב או כשאדם צריך ללכת יתפלל תפלה להושיע מכל אויב ואורב בדרך ד"א כשאדם נכנס בעיר ואינו יכול להתפלל בכוונה מפני בני אדם מוטב שיתפלל בדרך או כשיודע שבבית אינו מקום שיהא טהור או נכון להתפלל שם והלכתם והתפללתם וזהו (תהלים פה יד) צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו...

תפא. . . . (א) (תהלים פו א) תפלה לדוד הטה (ב) אלהי אזנך ורמז שילך מעט ויתפלל (משלי ח לד) לשקוד על דלתתי יום יום ילך אדם ויבחר לו מקום לתפילה אם יש בעירו שתי בתי כנסיות אחת קרובה ואחת רחוקה וברחוקה בתרבות ובקרובה בלא תרבות עומדים מוטב שילך ברחוקה במקום שמתפללים כראוי ואם יש בית הכנסת אחת בעירו ויודע שעומדים בלא תרבות ולא יוכל להתפלל בכוונה מוטב שיקדים ויתפלל בעלייה שלו בכוונה ואחר כך ילך לבית הכנסת וישמע קדושה.

תפב.[ב] **אחד** חטף מחבירו בראש השנה תפילות שכתוב בהם זכרינו והתפלל אמר לו זקן אחד (תהלים י ג) ובצע ברך נאץ ה' אמר אם כן מה אעשה אמר תבקש ממנו להשאיל התפילות והתפלל שנית כי הראשונה לא עלתה לך.

תפג. **שלשה** שהיו יושבין יחד ואמר אחד שכחתי שלא התפללתי בעוד שהוא מתפלל לא יספרו זה עם זה לפי שזה ישמע לדבריהם ולא יתפלל בכוונה.

תפד. **כשקורין** את המגילה או תורה והנה תינוק עשה מי רגלים יכול לדבר לאחד להביא מים כמו שאמר (א) פתח פיך והאר דבריך אין דברי תורה מקבלין טומאה ודיבר באמצע שהרי כשמדלג הקורא יכול לומר קרא שדילגת.

תפה.[ג] **הנה** במסכת ברכות (א) מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל ולא פסק בשביל ההגמון הרי אם אדם מחמיר על עצמו בתפילה אע"פ שבספק סכנת נפשות בטוב עושה כמו שעשה דניאל אע"פ שגזר המלך שלא להתפלל וכן אמרו (ב) אפי' נחש כרוך וכו' (ג) וכן[ד] מי שנזהר שלא לישבע אפילו באמת[ה] לא ישבע.

תפו.[ו] **מי** שקרועים בגדיו ולבו מגולה או שמגולים צלעיו ותחת אציליו לא יתכן כנגד ספר ולפתוח ארון ולסגור מפני גילוי בשרו ולא יתכן לשום יהודי להגלות כנגד פני הספר ופני הארון. ארון וכפורת י' טפחים (א) אין עושין ארון לספר תורה פחות מי' טפחים וכשמשימין ארון ישימוהו על דבר גבוה וארון של אבן כגון שלנו יגביה מקום מושב ספר תורה י' טפחים וכשעושה בימה לא יהיה מקום דריסתו גבוה יותר ממקום שספר תורה בארון.

תפז. **והוא**[ז] עמד בין ההדסים אשר במצלה (זכריה א ח) אם יש לאדם בשמים יתן אותם בארון כדי שיהא ריח טוב בספרי תורה או תחת המפות של ספרי התורה.

תפח.[ח] **אדם** שפותח את ארון הקדש לא יפנה שכמו ופניו מן המזרח שלא יפנה גבו ואחוריו כלפי הארון בתוך ד' אמות אלא ברחוק ד' אמות מן הארון.

א) רכ"ז. ב) תשע"ד. ג) תש"ל. ד) תשל"א, וכעין זה לקמן בסי' תתתקל"ו. ה) כפי הנראה חסר כאן: אם דוחקים אותו להשבע אפי' באמת, וכן הוא בנדפס. ו) מכאן עד הארון כפול לעיל סי' תכ"ע. ז) כעין זה לקמן סי' תתתתקע"ה. ח) זה נמצא בסי' ת"ס.

תפא. (א) נראה שחסר פה: וישם לדרך פעמיו תפלה לדוד כי מזה למד המחבר שילך מעט. (ב) לפנינו ה'.

תפד. (א) ברכות כ"ב א'.

תפה. (א) שם ל"ג א'. (ב) שם שם. (ג) כעין זה לקמן סי' תתתקצ"ו ויעוין מש"ש.

תפו. (א) יומא ע"א ב' ויעו"ש.

תפט. מעשה היה פעם נאבדו מפתיחות של ארון הקדש בשבת שאילו היה בחול משברין המנעולים אבל בשבת היה והיה בבית הסופר ספר התורה שהיה תפורה במשי לבן אמר החכם להביאה דרך חצרות לבית הכנסת אמרו לו תלמידיו היאך יברך ברכה לבטלה אמר להם הרי מפני הנכנסין והיוצאין תיקנו ברכות רבות (א) וכל שכן בכאן.

תץ. ועוד מעשה (א) שהביאו בול של מלח וסתמוהו שלא יאמרו פגום הוא אע"פ שלא הקריבו עליו זבח וכן יאמרו ספר תורה לפניהם ואין מברכין לא אשמע לכם.

תצא. אין (א) עושין מצות חבילות שלא יהי עליו כמשאוי ועוד כשיש על האדם מצוה אחת הרי לבו על אותו מצוה עד שיגמור אותה כהלכתה כגון יקשור ספר תורה ויגמור ואם יתחיל לומר ההפטרה (ב) אם לאו לב הקושר על ההפטרה ולא על הקשירה הרי [ע"ב] מבטל מלבו מצוה הראשונה מפני השנייה והתופש ספר תורה (ג) כהן שעלה בשמחת תורה אם יקראו אותו לקרוא בתורה אל יעמוד כי לא יעזוב ספר תורה מידו.

תצב. המכבד הבית הכנסת ומוציא עפר לחוץ אינו צריך להשתחוות שהרי כתיב (תהלים צו ט) השתחוו לה' בהדרת קדש אבל כשכבר הוציאו לחוץ ישתחוה ועוד העוסק במצוה פטור מן המצוה ואם הולך אחורי בית הכנסת מחוייב להשתחוות על מפתן השער ויצא וכתיב (יחזקאל מו ג) והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני ה'.

תצג. מי שמתקן גן אחורי ארון הקדש אם צריכה לזבל אל יזבל בקרוב לחומה ארבע אמות.

תצד. אחד היה שכן לבית הכנסת והיו בידו מפתחות של ארון הקדש כשהיו מושלכין מפתחות שלו ולא היו מוצאין מהרה היה פותח במפתח של ארון הקדש אמר זקן אחד לא יתכן שישתמש קדש לחול אמר כמה פעמים אני פותח במפתח שלי את הארון כשאינם מצויין לי מהרה אמר לו הזקן גם זה לא יתכן שמא מבני ביתך יפתחו את הארון ויגנבו ותעשה מפתיחות שלא יוכלו לפתוח בהם אמר מוטב לעשות שנים לארון ולא תפתח במפתח שלך ארון הקדש.

תצה. א) **מימינו** אש דת למו (דברים לג ב) מלמד שצריך לצדיקים מקיימי התורה (א) לישב מימין הנכבד ובימין התורה שנאמר (משלי ג טז) אורך ימים בימינה אבל בעבור שלום לא יהא שום צדיק מקפיד אנה ישב כי לא מקומו של אדם יכבדהו ואם ישימוהו למטה לאחרים שאינם טובים כמוהו ולא למעלה ממנו אל יקפיד ב). (ב) שבעת ימים קודם יום הכפורים היו מפרישין כהן גדול אם מפני ספק טומאה וכהן גדול נכנס לפני ולפנים ביום הכפורים והלא מי שהוא טמא ונכנס בעזרה הרי הוא חייב כרת אם כן כל כהן ולוי וישראל שיכנס בעזרה לא יכנס עד שיפרישוהו ז' ימים מספק טומאה אלא לפי שביום הכפורים נכנס לפני ולפנים

א) חסס"א. ב) ע"כ.

תפט. (א) בתרומת הדשן סי' נ"א פסק ג"כ דבשעת הדחק מותר לקרות בס"ת שיריעותיה תפורות במשי.

תצ. (א) סוכה מ"ח ב'.

תצא. (א) סוטה ח' א'. (ב) צ"ל אז לא יהיה לב הקושר על ההפטרה ולא על הקשירה. (ג) אולי כונת רבנו כי כבר עלה פעם אחד לקרות בתורה רק בש"ת המנהג לעלות יותר מפעם אחד.

תצה. (א) יומא ל"ז א': גדול מימינו. (ב) שם ב' א'.

ואותו מקום שהיו מקטירים הקטרת היתה נשמעת תפילה שהרי כהן גדול היה מתפלל תפילה קצרה בבית קרשי הקרשים ואם היתה תפילה נשמעת מבחוץ כמו מבפנים לא היה צריך להתפלל לפני ולפנים וכתיב (תהלים קמא ב) תכון תפלתי קטרת לפניך וכתיב (דה״ב ב ה) ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לאחר שאמר להקטיר ושאר עבודות הוצרך עוד להזכיר להקטיר לומר (ג) במקום קטרת תהיה תפילה שהרי בכאן כתיב להקטיר בנה בית וכתיב (שם כ ח ט) וישבו בה ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר אם תבוא עלינו רעה חרב שפוט ודבר ורעב נעמדה לפני הבית הזה ולפניך כי שמך בבית הזה ונזעק אליך מצרתנו ותשמע ותושיע הרי להקטיר ולתפילה כי בענן אראה לשכון בתוך בני ישראל לשמוע תפילתם כי לכך בנו בית המקדש שיתפללו שם בטהרה ואע״פ שאמר נעמדה לפני הבית הזה הוצרך לומר להקטיר כי כהן גדול שנכנס לפני ולפנים יתפלל שם במקום קטרת לפי שכתוב (ויקרא טז ב) כי בענן אראה על הכפרת ויהושע נפל לפני הארון במקום מקודש יותר תפילה מקובלת ולכך צריך כהן גדול לעשות כמה מעלות והיו מזין עליו כל ז׳ (ד) כנגד ז׳ (ה) שמא יום ג׳ או יום ז׳ ועוד כי המקודש שבאדם אחד מז׳ שבמלאכי השרת שהרי בספרי בפרשת האזינו (ו) אמר אמר משה רבינו דיי שאהיה אחד מז׳ שבמלאכי השרת והטעם כי ו׳ ימים עיכב הענן מלעלות אל ראש ההר עד יום ז׳ וכנגדן אמר דוד ז׳ הללו בעניין בריות עליונים מן השמים ואמר בבריות ארץ מן הארץ (תהלים קמח ז ח) הללו את ה׳ מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד וכנגדם מזה דם ז׳ למטה ואחד למעלה. ועוד לומר לכפר על מי שנכנס טמא מת קודם הזאת יום ג׳ וביום ז׳ ולמעלה אחת כנגד טמא שרץ יום אחד וזהו (ויקרא טז טז) כפר וגו׳ מטומאות בני ישראל (ז) ואליהו שנקרא מלאך הברית אין לומר בו אחד מז׳ אלא (ח) מיכאל באחת גבריאל בשתים אליהו בארבע ושאר דבריו בספר הכבוד.

תצו. **למה** מתענין ביום הכפורים ולמה פר העלם דבר של ציבור מכפר עליהם הכהן ונסלח להם וכן בע״ז שכתוב (במדבר טו כב כד כה כו) ולא תעשו את כל המצות וגו׳ [דף נ״ג] ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעולה וגו׳ ושעיר עזים אחד לחטאת וגו׳ ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר וכו׳ ולא הצריכם להתענות ואם תאמר שמכפר אפילו על זדונות ולמה אלא לפי שכהן גדול ביום הכפורים נעשה שליח לישראל וטורח טרחים גדולים (א) שכל עבודת היום אינה כשירה אלא בו (ב) וטובל טבילות ה׳ ועשרה קידושים ומביא עצמו לידי סכנה ומראה קידה (ג) ולוי אחוי קידה ואיטלע (ד) ואינו ישן כל הלילה ועוד מלא (ה) חופש עבודה קשה שבמקדש ונכנס לפניי ולפנים ויום טוב היה עושה כשנכנס (ו) בשלום הרי מפני ששליח של כל העולם בטרחים רבים ואין שינה בעיניו ומשים נפשו בכפו הרי צריכים להתענות שיעשה כהלכה הכל הרי מפני ששליח של כל העולם (א) ויחזקאל על ידי שצם ונשא את עון ישראל וכן כהן גדול שאף הזדונות מתכפרים

(א) כ״ז נכפל.

(ג) יעוין שוח״ט קמ״א ב׳. (ד) חסרון הניכר יש כאן ואין בידי להשלים כי הרבה שביעיות יש ויעוין רמב״ם בפרק מ״ג לשלישי במורה שכתב: וכבר ידעת שלזה התקץ (ר״ל מספר השבעה) מבוא גדול בענינים הטבעיים וכן הוא עוד בענינים התוריים. (ה) יומא ח׳ ב׳. (ו) פיסקא ש״ו. (ז) בפרקי דר״א פכ״ט: מכאן התקינו חכמים שיהו עושים מושב כבוד למלאך הברית שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא ובזהר לך לך צ״ג: בההוא שעתא איזדמן ליה אליהו וטאס עלמא בארבע טאסין כו׳. (ח) ברכות ד׳ ב׳.

תצו. (א) יומא ל״ב ב׳. (ב) שם ל׳ א׳. (ג) תענית כ״ה א׳. (ד) יומא י״ט ב׳. (ה) צ״ל חופניו עבודה קשה שבמקדש והוא ביומא מ״ז ב׳. (ו) שם ע׳ ב׳. (ז) צ״ל ויצא בשלום.

וזהו (ויקרא טז ל) כי ביום הזה יכפר עליכם הרי כשהציבור שולחים מליץ שלהם במקום סכנה צריכים להתפלל עליו וכן מפיבושת היה מסנף נפשו בעבור דוד וישראל על הכהן המכפר (כן יהודיא) ששלח גוי למרחקים יכול לבקש עליו שישוב לשלום שאם לא ישוב חי שמא יעלילו על היהודים.

תצז.ב) מה שאין אומרים זולת בראש השנה וביום הכפורים לפי שאנו צריכים לומר אמת ויציב כהלכתו ויש בו אמת ו׳ פעמים כנגד ו׳ פעמים אמת שבבראשית בסוף התיבות כגון ברא אלהים לעשות, וירא אלהים את כיוצא בזה תמצא ו׳ פעמים אמת רמוז ובראש השנה אומר זה היום תחלת מעשיך הואיל ותחלת מעשיו הוא צריכים אנו לומר ו׳ פעמים אמת שכתוב בתחלת מעשיו ואלו היינו אומרים זולת היינו מחסרים פעמים אמת ואם תאמר יום הכפורים אינו תחלת מעשיו מכל מקום תשלומים הוא לראש השנה לפי שבינוניים תלויים עד יום הכפורים ויום הדין הוא בתחלתו של עולם רמוז יום הכפורים וראש השנה ויום הכפורים אמת חותמו ואמת כתיבתו למפרע בבראשית ברא אלהים וכסדרו אמת בברא אלהים את ובמה אנו יודעים שראש השנה הוא ראש לשנה כדאמרי׳ (בראשית ח כב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם ואמרינן (א) זרע חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו נמצא שזרע מתחיל בתשרי וזרע הוא תחלת הפסוק אלמא ראש השנה הוא ראש לשנה ויום הכפורים קרוי כמו כן ראש דכתיב ביחזקאל (מ א) בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחרש אלמא בעשור קרוי ראש השנה ועוד דע לך כי ראש השנה הוא ראש לשנה דכתיב (דברים יא יב) מרשית השנה ועד אחרית שנה (ב) ומראשית חסר א׳ זהו מתשרי ועוד דרשו רבותינו (ג) שבראש השנה נידון העולם אף על הגשמים דכתיב (שם שם) עיני ה׳ אלהיך בה מראשית השנה אלמא דראשית הוא ראש השנה ומבראשית עד יום אחד נ״ב תיבות כנגד נ״ב שבתות ונ״ב שבועות הם שס״ד ימים והשנה שס״ה הרי אותו יום הוא יום הכפורים והיינו דכתיב (ויקרא טז ל) יכפר עליכם (שם שם לד) אחת בשנה כלומר יום אחד שנשאר בשנה ועוד תדע שביום הכפורים אין לומר זולת שהרי מאמת ועד טוב ויפה ט״ז תיבות כנגד ט״ז כפרות שבאחרי מות גבי יום הכפורים ואם יאמר זולת נחסר מט״ז ועוד דשייך לומר כסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קיימת וביום ראש השנה וביום הכפורים יושב על כסא דין דכת׳ במשלי (כ ח) מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע וכתוב אחר (שם שם כו) מזרה רשעים מלך חכם (ד) וסמיך ליה (ישעיה טז ה) והוכן בחסד כסא אחר לראש השנה ואחר ליום הכפורים לכן צריך לומר כסאו נכון ולא זולת ובדניאל כתי׳ (ז יוד) דינא יתיב וספרין פתיחו ושיני (שם שם כו) ודינא יתיב ושלטניה אחד לראש השנה ואחר ליום הכפורים ועוד דאמרינן ראש דברך אמת כמו בראשית ברא אלהים את ובראש השנה וביום הכפורים חתמינו ודברך אמת וקיים לעד אלמא בתרוייהו אמרינן אמת כמו כן אמרינן ודברך מלכנו אמת וקיים לעד ובאמת ויציב אומר ודבריו חיים וקיימים וכשאומרי׳ זולת אינו אומר כך ובתהלים כתיב (תהלים קלט טז) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים [ע״ב] יצרו ולא אחד בהם על ספרך כלם יכתבו כלומר על ספרך כמו באמור אל הכהנים. בכל המועדות כתי׳ יום בפסח כתיב (ויקרא כג ו) ובחמשה עשר יום ובעצרת כתיב (שם

א) בנדפס הוא סופו של סי׳ רכ״ז. ב) רכ״ח.

תעא. (א) ב״מ ק״ו ב׳. (ב) כן כתב הבעל הטורים שם ויעוין ירושלמי ר״ה פ״א ה״ג ובבלי ראש השנה ט״ז ב׳ ויעוין זוהר ח״ג דף רצ״ג ב׳. ובתקוני זוהר תקון ל״ה. (ג) ראש השנה י״ז ב׳. (ד) שתי תיבות אלו יש למחוק.

שם כא) וקראת בעצם היום הזה וביום הכפורים כתיב (שם שם כז) אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים והיינו דכתיב (תהלים קלט טז) על ספרך כלם יכתבו מה ימים יוצרו בכל המועדים לא אחד כלומר חוץ מאחד שלא נזכר בפרשת אמור אל הכהנים שלא נזכר שם יום אחד והיינו דאמרי' בבראשית רבה (ה) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד זה (ו) ראש השנה ויום הכפורים ולכך קרינן וי"ו ולא אחד בהם ולא בא' כתיב וקרינן בו' ולא אחד כלומר שלו הוא יום הכפורים ואין השטן יכול לקטרג(א). ויום הכפורים נשאר על נ"ב שבתות שבועות שיכול לקטרג לכך אין בו יום (ז) כלומר אינו מאותן ימים שבשנה שיכול לקטרג לכך אין בו יום שמכוסה מן השטן כדכתיב (תהלים פא ד) בכסה ליום חגנו וזהו (שם קלט טז) לו אחד (ח) כלומר להקב"ה אותו יום ובראש השנה אינו כתיב יום לפי שראש חדש הוא ביום ראש השנה, שנ' בכסה ליום חגנו ובראש השנה הוא יכול לקטרג שאם לא יקטרג על מה העולם נידון אבל ביום הכפורים אינו יכול לקטרג על בינונים הא אמרינן (ט) ורב חסד מטה כלפי חסד.

תצח. דבר אחר פירש רבינו יהוד' חסיד בפרשה פינחס בכל ימים טובים הוזכר בהן יום חוץ מראש חדש ויום הכפורים אבל באמור אל הכהנים להפך בכולן כתיב יום חוץ מראש השנה וביום הכפורים כתיב יום והטעם בראש (א) חדש לא הוזכר יום בעבור האי דאמר אביי (ב) עשרים וארבע שעי מיכסי סיהרא בין חדש לישן הרי יום שלם בשעת חידוש החדש אין הֶחָדָשׁ ניכר בעולם ובראש השנה דילג יום בפרשת אמור אל הכהנים בעבור רשעים שמיד נחתמים למיתה הרי אינו יום שלהם אבל בפרשת פינחס ביום הכפורים דילג יום בעבור בינוניים שאז נגמר דינם הרי אינו יומן. ולכך (ג) אין אומרים הלל בראש השנה וביום הכפורים שהרי בהלל כתוב (תהלים קטז ב) ובימי אקרא פירוש בימים טובים של חיים שלי לאפוקי ראש השנה ויום הכפורים שאין אדם יודע אם הם ימיו לחיים.

תצט. ומה (א) שבאילית צדק באותה קרובה אין אנו אומרים חי וקיים נורא ומרום לפי שמדבר באדום וכס וי"ה אינו מלא כמו כן אין חי וקיים נאמר בו כביכול כל זמן שגלות קיים אין חי מפני שקורין לתועבה חי והיינו נמי דכתיב בדניאל (יב ז) וישבע בחי העולם בעניין משיח מדבר כלומר שנשבע שיבא משיח ולשם כתיב חי ובהושע כתיב בימות המשיח (הושע ב א) יאמר להם בני אל חי ומה שאין בו מרום לפי שמדברים אומות העולם כנגד מרום כדכת' (דניאל ז כה כו כז) ומלין לצד עלאה ימלל, בטיטום הרשע נאמר וכתיב התם להשמדה ולהובדה עד סופה כלומר כשיאבד מלכות אדום (ב) ואחרינן ושלטנא ורבותא וגו' תחות כל שמיא כלומר דמשיח ואז אנו מוצאים שיקרא הקב"ה מרום כדכתיב (תהלים צב ח ט) להשמדם עדי עד ואתה מרום לעלם ה' אבל עתה כביכול אין קורא מרום לפי שמדברים כנגד מרום כדכתיב (דניאל ז כה) ומלין לצד עלאה ימלל וגם אין יכול לומר מרום מפני שמלאך של אומות העולם מרום כדכתיב (שם ח יא) על שר הצבא

(א) ע"כ בנדפס סי' רכ"ח.

(ה) פרשה ב'. (ו) לפנינו זה יום הכפורים ובמדרש לקח טוב שם: זה יום הדין. (ז) נדרים ל"ב ב'. (ח) ילקוט תהלים רמז תתפ"ח. (ט) ראש השנה י"ז א'.

תצח. (א) צ"ל השנה לא. (ב) ראש השנה כ' ב'. (ג) בערכין יו"ד ב': אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה ויוהכ"פ אמר להם מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה לפני. וכן כתבו השבלי הלקט והכל בו.

תצט. (א) אולי כונתו לפיוט אילי הצדק לר' יוסף בן יצחק המוזכר אצל ה' צונץ צד 180. (ב) צ"ל ומלכותא ושולטנא.

הגדיל כלומר על מלאך ישראל הגדיל כלומר אני שר צבא ה׳ על הוא מרום והיינו דכתיב בישעיה (כד כא) יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום כלומר יפקוד על צבא מרום המרום שביניהם כמו מלאך דאומות העולם וגם בדניאל כתיב (דניאל יא לו) ועשה כרצונו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות מאדום מדבר וכתיב ביה ויתרומם כביכול שאין רוצה הקב״ה לקרות לעצמו מרום.

תק. ומה (א) שאין אומרים הלל בראש השנה ויום הכפורים משום דכתיב (תהלים קטז ח) כי חלצת נפשי ממות והיום הוא יום הדין ומה טעם כמו כן אין אומרים חי וקיים נורא ומרום לפי שלא נאמר חי להקב״ה כל זמן שאין בְנו שייך לומר חי כמו בראש השנה וביום הכפורים כדכתיב (דברים ה כג) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי אלמא היכן דכת׳ חיים בדידן כתיב חיים בדידיה והיינו דכתיב בפסוק אחר (שם ד לג) השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי ולא כתיב אלהים חיים לפי שלא נאמר כמונו ויחי לכך לא כתיב אלהים חיים הכא נמי בראש השנה ויום הכפורים הואיל והעולם נדון וספק חיים לא קרינן להקב״ה חי. וכנסת ישראל אמרה לפני הקב״ה [דף נ״ד] רבונו של עולם בזמן שאני חי תהא קרוי חי לכך כתיב כמונו ויחי ולא כתיב כאשר שמענו וג׳ פעמים קרוי הקב״ה אמת (תהלים לא ו) פדיתה אותי ה׳ אל אמת (ירמיה י י) וה׳ אלהים אמת (תהלים קיז ב) ואמת ה׳ לעולם. והתורה ג׳ פעמים אמת (מלאכי ב׳ ו) תורת אמת היתה בפיהו (תהלים קיט קמה) לעולם ותורתך אמת ובעזרא כת׳ (נחמיה ט יג) ותורות אמת. וישראל ג׳ פעמים עדים להקב״ה (ישעיה מג י) אתם עדי נאם ה׳ וגו׳ לפני לא נוצר אל (שם שם יב) ואתם עדי וגו׳ ואני אל (שם מד ח) ואתם עדי היש אלוה מבלעדי לכך אומר באמת ויציב ששה פעמים אמת ג׳ כנגד (ב) התורה שקראו קרית שמע וג׳ כנגד הקב״ה שברא העולם בג׳ ימים כי ג׳ ימים הראשונים היו אבות ואחר כך תולדות הואל והקב״ה והתורה שותפין הן אמר הקב״ה חצי ימים שלך יום שני ויום חמישי ויום שביעי לכך כתיב בעזרא (נחמיה ט יג) תורות אמת לפי שהתורה היתה אומרת לך ד׳ ימים ולי כי אם ג׳ אמר הקב״ה תורות אמת תורות ב׳ משמע לפיכך קורין ב׳ פעמים בשבת והואיל והקב״ה והתורה שותפין לכך מברכין בתורה ברכו את ה׳ המבורך וקודם מעשה בראשית כגון מעריב ויוצר אומרים ברוך ה׳ המבורך ולמה אומרים המבורך לפי שכתיב בעזרא (שם ט ה) ברכו את ה׳ אלהיכם ואחר כך כתיב (שם שם) על כל ברכה ותהלה כלומר על כל ברכות ברכה כמו המבורך והמבורך משמע שהיו מברכים להקב״ה דהיינו שהתורה היתה עמו ומברכת אותו והיינו דכת׳ ברכה ותהלה (שם שם ו) אתה ה׳ לבדך כלומר תורה שהיתה לבדה עמו ומברכת אותו כדכתיב (שם שם ג) ויקראו בספר תורת ה׳ אתה ה׳ לבדך וברכה ותהילה היינו המבורך וכתיב אחריו את היינו משמע כדפרישית ומה שכתב ברכו את ה׳ המבורך ולבסוף כתיב (שם שם ה) ויברכו את שם קדשך היינו משמע דציבור כמו כן יש להן לברך כמו ברכו ואחר כך אומרים הציבור ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד המרומם לברו מאז המשובח והמפואר והמתנשא מימות עולם כלומר שהתורה היתה משבחת אותו כדכתיב על כל ברכה ותהילה אתה ה׳ לבדך.

תקא. בימי קדם היו חלוקים חכמים פירוש הקדמונים אומרים רק בראש השנה וביום הכפורים בקדושה אדיר אדירנו (תהלים ח ב) ה׳ אדונינו מה אדיר שמך

תק. (א) כל דברי הסימן הזה בקצת שנוים כתוב במהרי״ל הלכות ראש השנה בשם מהרא״ק. (ב) צ״ל ישראל שקראו.

בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים ונמשך למעלה שאמר (שם ז יח) אודה ה׳ כצדקו ואזמרה שם ה׳ עליון וכתיב (שם שם יב) אלהים שופט צדיק (שם שם ט) ה׳ ידין עמים שפטנו ה׳ כצדקו (שם שם ז) ועורה אלי משפט צוית מתי שמו עליון בראש השנה דכת׳ (ישעיה ה טז) ויגבה ה׳ צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה ובסוף המזמור (תהלים ח י) ה׳ ארונינו מה אדיר שמך בכל הארץ ונמשך למטה (שם ט ג) אשמחה ואעלצה בך וג׳ שמך עליון ביום הכפורים ויגבה ה׳ צבאות במשפט (שם שם ה) כי עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צדק (שם שם ח ט) וה׳ לעולם ישב כונן למשפט כסאו והוא ישפוט תבל בצדק כו׳ (שם שם יז) נודע ה׳ משפט וגו׳ (שם שם כ) קומה ה׳ אל יעז אנוש וגו׳ לשפוט יתום ודך בל יוסיף לערוץ אנוש מן הארץ ולא מצינו מלאכים שיאמרו ה׳ אלהינו אלא ה׳ סתם מפני שהקב״ה נתן כח במלאכים וחכמתו לדעת רצון ה׳ ולעשות כאשר ה׳ חפץ וזהו (שמות כג כא) כי שמי בקרבו שם יכולת (א) החפץ השם הממונה על אותו חפץ ששולחו ולכך המלאך הדובר בעצמו (בראשית טז יוד) ויאמר לה מלאך ה׳ הרבה ארבה את זרעך ואחר כך אמר (שם שם יא) כי שמע ה׳ אל עניך וכתיב (דניאל ד כב) די שליט עלאה במלכות אנשא וכתיב (שם ה כא) די שליט אלהא עלאה וכתיב (שם ד כג) מן די תנדע די שליטן שמיא הרי שליטין מדבר במלאכים ונתן חכמתו בהם ונתן להם רשות לדון זהו כל השנה אבל בר״ה ויום הכפורים שדן על כל העולם כולו (ב) ואף על המלאכים שדנו כל העולם כולו כל השנה ועל הנשמות ועל השדים וזהו שכתוב (איוב ד יח) ובמלאכיו ישים תהלה, לכך אין אומרים ונתנה תוקף קדושת היום אלא בראש השנה וביום הכפורים שיש בו ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ואז המלאכים אומרים אדיר אדירנו לפי ששרי האומות אז עומדים לפני הכבוד לשמוע מה יגזור על כל גוי וזהו (זכריה א טו) אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה שרי האומות וכתיב (דניאל יוד כ) עתה אשוב להלחם עם שר פרס וכי יש מלחמה למעלה והלא אין שנאה ואין קנאה למעלה ואין תחרות אלא כמו עד שיכנסו בעלי תריסין כלומר להתווכח ולגזור בגזירת עירין פתגמיא ולכך אין אומרים אלהינו אבל בראש השנה בחיל ורעדה [ע״ב] לכך אומרים אדונינו אדיר שמך בכל הארץ בך תלויים כל הגזירות היום ופירוש אדיר למעלה (ירמיה יד ג) ואדיריהם שלחו צעיריהם למים היום תלוים כל הגזירות (ישעיה י לד) באדיר יפול בגדול כגון מלך וזהו אדיר שבכל המלאכים הוא אדיר אות בצבאיו, אדירינו מלך עלינו וזהו והיה ה׳ למלך על כל הארץ ולפי שאמר (תהלים ח ז) כל שתה תחת רגליו ואמר דוד ה׳ אדונינו ולא אומות העולם כלומר לא (ישעיה כו יג) בעלונו ארונים זולתיך ויש מקום שרק בשבועות אומר לפי שבמתן תורה אמרו מלאכי השרת (תהלים ח ה) מה אנוש כי תזכרנו וגו׳ ויש שאומרים בכל יום טוב כי בכל יום טוב דנים על דבר והקב״ה אדון על כל הנוזרים וממנו כל הגזירות והקדמונים שלא היו אומרים אדיר אדירנו אלא בראש השנה וביום הכפורים לפי שאומר המלך הקדוש וראוי אז לומר והיה ה׳ למלך על כל הארץ.

תקב. (א) אם יש בעיר צדיק ושאינו צדיק הגון ושאינו הגון שיודעים לתקוע בשופר

(א) תשב״ד.

תקא. (א) רבנו מרמז לשיטת ר״ש בן גבירול כי באמצעות החפץ נעשה הכל לכן אמר באדון עולם לעת נעשה „בחפצו" כל ולשיטתו גם המלאכים הם בעלי צורה וחומר, לא כן דעת הרמב״ם וסיעתו של דעתם המלאכים דומים בצד מה להבורא ית׳ שהם רוחניים גמורים, וההפרש שביניהם הוא ברב ובמעט. (ב) בילקוט ראובני משפטים: דינא יתיב וספרא פתיחין שהקב״ה יושב ודן מלאכי השרת.

יתנו להגון לתקוע ובלבד שלא יהיה מחלוקת בדבר ויראי שמים (א) לא היו מוסרים קרבנותיהם אלא לכהנים צדיקים.

תקג[א]. **בסדר** אהללה אלהי אשירה עוז בסדר ראש השנה התחיל ראש הפסוקים מס׳ ואילך והוצרך לכפול תי״ו תחגור גאות תיקום גוים ב׳ תוי״ן בתחלת הרזים ואם היה מתחיל הפסוקים בנו״ן לא היה צריך לכפול תוי״ן אלא כשאתה אומר א״ב ג״ד ה״ו ז״ח ט״י י״א י״ב י״ג [י״ד] ט״ו י״ו י״ז י״ח י״ט כ״א כ״ב כ״ג כ״ד כ״ה כ״ו כ״ז כ״ח כ״ט (א) ל׳ ל״א ל״ב ל״ג ל״ד ל״ה ל״ו ל״ז ל״ח ל״ט מ׳ מ״א מ״ב מ״ג מ״ד מ״ה מ״ו מ״ז מ״ח מ״ט נ׳ נ״א נ״ב נ״ג נ״ד נ״ה נ״ו נ״ז נ״ח נ״ט ס׳: הרי כשתמנה עד נ״ט ס׳ הרי להפך סטן וזהו שאמר בבראשית רבה (ב) שאין ס׳ עד ויסגור בישר תחתנה שנכנס סטן עמה לכך התחיל בס׳ הפסוקים של מלכיות וזכרונות ושופרות בס׳ להגן עליהם מן השטן וכבר אמרנו שהחשבון עד נ״ט ס׳ סטן להפך ולכך הוא להפך כשתקרא להפך תשרק צפעס קצף עס: שיקצוף סטן על ע׳ אומות.

תקד. צריך התוקע לשער שלא יהא פחות מן צ׳ קולות, כיצד קשר״ק קשר״ק קשר״ק קשק קשק קשק קרק קרק קרק הרי כ״ד תקיעות כי תרועה ותקיעה ארוכים שוים בשיעור אחד כי שיעור תרועה צריך להיות ארוך כשיעור תקיעה נמצא ששיעור כ״ד תקיעות ותרועות כמו ע״ב קולות כיצד כל תקיעה צריכה להיות ארוכה כנגד שלשה שברים נמצא שכל תקיעה ג׳ קולות שיעורה כנגד שברים שהם כן ג׳ קולות טוט טוט טוט וכן שיעור התרועה הן כ״ד תקיעות שיעורן כמו ע״ב קולות ושש שברים שהם י״ח קולות כי כל קול כמו טוט הרי צ׳ קולות לאחר קריאת ההפטרה בשיושבין הציבור ול׳ קולות בעמידה בתוך תפילת המוספין הרי מאה ועשרים קולות ורמז מן המקרא (דה״ב ה יב) עמהם כהנים למאה ועשרים מחצרים בחצצרות כנגדם ק״כ קולות זכר משה ק״כ וכנגד (א) ק״ב יום שהיה משה בהר מחצצרים צ׳ יתירה כמו לצ׳ קולות בישיבה (שם שם יג) ויהי כאחד למחצרים ולמשררים כמו לאחר בחדש השביעי (שם) להשמיע קול אחד הרי כפל אחד קול אחד כנגד שני ימים של ראש השנה ויש מקומות שאותם עצמם שתוקעים בישיבה תוקעים בעמידה הרי צ׳ צ׳ ולמחר צ׳ צ׳ הרי ש״ס קולות כשיעור ש״ס טוט. בישיבה צ׳ בעמידה צ׳ הרי ק״פ כשנות יצחק ויש מקומות שעושין משך תרועה כ״ט קולות שהם ט׳ טוט וג׳ שברים כ״ט קולות ותקיעה כ״ט קולות אע״פ שבהלכה שלנו אין מצריך אלא תרועה כ״ג טוט וג׳ שברים ג׳ טוט רק שיהא הפסק בינתים ותרועה כתקיעה ג׳ טוט ומ״מ משלשים כדי שיהא נמנה בכל יום ש״ס קולות וזכר להלכה שלנו וזכר לאותם שמשלשים שהרי ג׳ (ויקרא כג כד) זכרון תרועה (במדבר כט א) יום תרועה (ויקרא כה ט) שופר תרועה וכן ג׳ קול השופר במתן תורה וכן (במדבר י ו) ותקעתם תרועה (שם שם) תרועה יתקעו (שם שם ז) ולא תריעו (שם שם ט) והרעותם בחצוצרות (שם לא ו) והצוצרות התרועה בידו (שמות לב יז) קול העם ברעה וג׳ קול כתובים בכלל רעה (שם שם יח) אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שומע הרי בכלל קול

(א) כנ״ע.

תקב. (א) יעוין ב״ק ק״ט ב׳.

תקג. (א) יש למחוק. (ב) פרשה י״ז.

תקד. (א) ילקוט ראובני פרשת משפטים: נטרח בעבורה ק״ך ימים וכן הוא בסדר עולם מובא בתוס׳ ב״ק פ״ב א׳ ד״ה כדי ויעוין פדר״א פמ״ו.

העם ברעה אומר קול ג׳ פעמים וג׳ (דברים ט כז) זכור לעבדיך (שמות לב יג) זכור לאברהם (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקב.

תקה. (א) כמאן מתפללין אקצירי ומריעי פי׳ רפאינו [דף נ״ה] כר׳ יוסי ב״ר חנינא דאמר אדם נידון בכל יום וכי למ״ד אין נידון אלא בראש השנה (ב) לא יתפללו רפאינו יש לומר דאפילו להנהו בענן לצלויי אקצירי ומריעי דנהי נמי דבראש השנה שנזר לו לחיות מכל מקום לא נגזר לו להיות כי אם עד ראש השנה בלבד ושמא אע״ג דחי עד ראש השנה איתליד ביה טרפות חולי שימות לאחר ראש השנה מיד ולא תיקשי דמאי צריך לצלויי אהאי דבריש שתא יצלי דליסתליק מיניה האי טרפות דהא צלותא לא מיתהני בעידן עקתא אם לא יקדים בתפילה בטרם השביץ המכאוב הזה עליו ואמרינן (ג) לעולם יקדים אדם תפילה לצרה.

תקו.א) יש מקומות שאומרים ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם העובר לפני התיבה כשהוא אומר ברכת כהנים ויש מקומות שמדלגין אבל הראשונים היו אומרים שהרי ביום הכפורים כשאומרים מעין שמונה עשרה וסוף כל חרוזה מי אל כמוך בסופם שומע שוועת עמי ושמו את שמי הרי היו אומרים אותו.

תקז.ב) כשאומרים בקדושה הראשונה כדרך האמור בשירי עוזך אין לומר הָאֱמור אלא הָאָמור כמו האחוז אחד מן החמשים ואשר כתב האמור בית ישראל בתמיה הוא ברכינו בַברכה ולא בָברכה.

תקח.ג) אל ימשוך אדם שהוא שליח צבור לומר לעומתם ברוך יאמרו וכן ובדברי קדשך כתוב לאמר אלא ימהר לאמרם מפני שאם ימשוך בהם הרי קודם שינמור יאמרו הקהל ברוך כבוד ה׳ ממקומו: וכן ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה: לכך ימהר כדי שינמור לעמתם ברוך יאמרו ואחר כך יאמרו הקהל ברוך כבוד ה׳ ממקומו: ואם הקהל ממתינים רשאי למשוך ואם החזן מתפלל ואינו מספיק לומר לעומתם ברוך יאמרו עד שהקהל עונין ד) ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה אז היחידים יאמרו בלחש.

תקט. נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישין אותו בשמי מרום ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש ק״ק ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו הרי אנו מספרים היאך הם בשמי מרום מקדישים ולא אמרו במה וכיצד אנחנו נקדש שמו אלא ש״מ כשאנו מזכירים קק״ק (א) אותו עולה לכתוב לעניין המלאכים ולעניין שאנו מקדשין אותו כך כשאנו אומרים תפילה למשה איש האלהים ה׳ מעון אתה בכוונת הלב צריך לכוון כאילו הוא מתפלל ומתחיל מעון אתה בכוונת הלב וכן אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה׳ ויאמרו לאמר אשירה לה׳ כאילו הוא אומר אשירה לה׳ וכן מזמור לדוד כאילו הוא אומר יענך ה׳ ביום צרה.

תקי.ה) אדם שהוא דר בכפר שאין אצלו עשרה לומר דברים שבקדושה או במקום קהילה ואיחר בביתו עד שכבר אמרו יהא שמיה רבה יאמר אלה פסוקים ועתה יגדל נא כח ה׳ כאשר דברת לאמר. והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי שמי ה׳ יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם.

א) בנדפס תת״ז. ב) תת״ח. ג) תת״ט. ד) צריך להשלים: ברוך כבוד ה׳ ממקומו וכן אם לא יספיק ש״ץ לומר ובדברי קדשך כתוב לאמר עד שהקהל עונין וכן הוא בנדפס. ה) בתוך סי׳ י״ח.

תקה. (א) ראש השנה ט״ז ב׳. (ב) כעין שכתבו התוס׳ שם ד״ה אקצירי יעו״ש. (ג) סנהדרין מ״ד ב׳.

תקט. (א) כונת רבנו למה שאמרו חולין צ״א ב׳: ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה ובמדרש משלי פי״ד.

תקיא. א) כל התפילות לשון רבים כמו וחנינו מאתך דיעה. השיבנו. סלח לנו. גואלינו. רפאינו. ברך עלינו. וקבצינו. השיבה שופטינו. אבל למשומדים אמר וכל אויבי עמך ולא אמר וכל אויבינו מפני שיש מקומות משומדים ומינים ביניהם ויש שאין ביניהם וכן רצה בעמך ישראל ובתפילתם לפי שמדבר מקצתו (א) במיכאל שמקריב נשמת הצדיקים לאישים ומתפללים מליצי ישראל וגם הנשמות על אותם אישים וכתיב (תהלים קמט ד) כי רוצה ה׳ בעמו זהו רצה ה׳ בעמך ישראל וכתיב (משלי טו ה) ותפילת ישרים רצונו וזהו ובתפילתם וגם לעתיד לכך שינה.

תקיב. ב) אל מלך נאמן שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד ארבע שמות (א) לפי שכשיושבין לארבע רוחות בבתי כנטיות כל אחד מכוין כאלו פני שכינה כלפי פניו שלא יאמר אדם כיון שפונה אלי ואני במזרח והוא במערב ואיך יפנה ברגע אחד לכל צד וכתיב (ויקרא כו ט) ופניתי אליכם כל אחד ואחד צריך לכוין לבו כאלו שכינה פונה [ע״ב] אליו ובשכינה אין לומר איך יתכן שיפנה לארבע רוחות כאחת ככתוב בספר הכבוד שבשעה אחת בוחן כל הלבבות ובפעם אחת שומע תפלה מזה ושומע מזה ואע״פ שזה מתפלל צרכיו וזה צרכיו.

תקיג. ג) אחד היה בבית הכנסת לאחר שכבר אמרו קדוש קדוש קדוש. ברוך. ימלוך עד סוף הברכה האל הקדוש אמרו לו הקשת נראה בענן יצא מבית הכנסת ובירך על הקשת אמרו לו (א) העוסק במצוה פטור מן המצוה ואתה עוסק במצוה לענות אמן אחר הברכה שאומר שליח צבור אמר זאת הברכה עדיפא (ב) מפני שעוברת וכן כשהיו אומרים יהא שמיה רבה בחצר בית הכנסת הולך לשם למלאות עשרה למלאות עמהם.

תקיד. ד) על כל דברים שאין רגיל להיות צריך להתחנן עליו כגון אשה שילדה תאומים שיתקיימו שניהם ויותר צריך להתחנן אם ילדה שנים בתוך שנה מפני עין הרע.

תקטו. ה) מי שאשתו מעוברת והגיע חדש תשיעי יתפלל שלא תלד אשתו בשבת פן יחללו שבת וכן על בתו וכלתו ואחד היה מתפלל בתפילת המנחה בערב שבת שלא תפול דלקה בשבת קדשך ושלא תלדנה הנשים בשבת ושלא יהא פגע רע בשבת.

תקטז. ו) אל יתפלל אדם תפלה שאי אפשר לעשות בקשתו אע״פ שהיכולת ביד הקב״ה אין לבקש ממנו דבר שאין נעשה כגון אם אשתו הפילה לששה חדשים וברור הוא שודאי נפל אין מתפללין עליו שיחיה ואסור לבקש דבר שאינו ראוי לומר כגון יהי רצון שתלד אשתי לחמשה חדשים ויחיה הולד ואסור להתפלל שיעשה נסים שנוי העולם שאם יש לו אילן שיוציא פירות קודם זמנו כמעשה (א)

א) כמלא לקמן סי׳ תקמ״ז, ובסי׳ תתרכ״ג. ב) תת״ל. ג) תת״ל. ד) תשל״ה. ה) תשל״ו. ו) תשל״ז.

תקיא. (א) מנחות ק״י א׳ ובתו׳ שם ד״ה ומיכאל.

תקיב. (א) מדברי רבנו משמע שגם המתפלל בצבור אומר אל מלך נאמן ובשו״ע או״ח סי׳ ס״א ס״ג כתב דאמ״נ אומר רק ביחיד ולא כשמתפלל בצבור.

תקיג. (א) עיין רש״י יומא ע׳ א׳ ד״ה קמ״ל דכה״ג לא הוי עסיק במצות שיפטר ממצוה אחרת. (ב) אמת שכן הוא סברת ר״י ברכות כ״ז א׳ יעו״ש אבל מתוס׳ יומא פ״ז ב׳ ד״ה והאמר ומתוס׳ חגיגה ט׳ ב׳ ד״ה או שכתבו דהא דתפלת ערבית רשות היינו לבטלה משום מצוה עוברת וכן כתב הרא״ש פ״ד דברכות ס״ב משמע דמצוה שהיא חובה אין לבטלה משום מצוה עוברת וקצת ראיה לזה משׁ״ס מו״ק ט׳ ב׳ דלא מחלק בזה אבל יש להעיר מדוע לא זכר רבנו מהא דקיי״ל דמברך עדיף מעונה אמן א״כ שפיר עביד שיצא לברך וצ״ע.

תקטז. (א) תענית כ״ד א׳ ולפנינו הוא על ר׳ יוסי דמן דיוקרת.

דר' יצחק בן אלישיב א) אל יאמר אדם לאחר שילדה אשתו יהי רצון שיהא זכר כי זה תפילת שוא.

תקיז. **כשיבא** אדם בבית הכנסת אל ידבר דברים בטלים בעודו שם או ישמע מה שהחזן מתפלל או יאמר דברי שבח ולא שיקבע בתפילתו שבח אחר אבל אם רוצה לומר כל היום ברכות תבא עליו ברכה.

תקיח. ב) **שלמה** אמר (מ"א ה לט, דה"ב ו ל) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו ולא אמר ידעת או יודע כמו ידעת את לבב בני אדם (שם שם) אלא מפני שאמר יש אדם שאין לו עושר והוא עניו וצדיק ולומד ועוסק במלי דחסידות ושואל עושר וגם בדעתו שיהיה עשיר שיותר יעסוק בתורה ובמעשים טובים ומבקש מלפני הקב"ה עושר ויעתר אליו ויהיה עשיר ונתגאה ואבדה ענותנותו הרי טוב לו שיהיה עני לכך אמר אשר תדע את לבבו שאם לאחר שנעשית בקשתו יהיה תקנתו עשה מה ששאל ואם לאו אל תעשה וכן (א) אמר אברהם אבינו אם בניו יהיו רשעים מוטב שלא יהיה לו וכן אמר דוד (תהלים קיט לח) הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך וכשראה את חורבן הבית אמר (שם פט מח) על מה שוא בראת בני אדם ג) (ב) אותם צדיקים שנגזר עליהם שלא להביאם לידי נסיון ובני רשעים במקום רשעים לבב כל מסתמא מרשעים יצא רשע ואשר החטיאו לרבים לבב כל ד) . . . ה) ושהחטיאו רבים לכך צריך להתפלל שימלא משאלותיו לטובה שאם יתפלל על החולה שיבריא וחי ויצא לתרבות רעה הרי רע עשה לכך יתפלל כאברהם ואם מתפלל שיעמידנו בנסיון ויעזור לו שלא יחטא תפילתו שוא שאם עוזר לו שיעמוד בנסיון ... ו) שנא' בחזקיה (דה"ב לב לא) עזבו האלהים לנסותו וכת' (שם שם ו ל) ידעת את לבב בני האדם וכשאומר לסטן (איוב ב ו) הנו בידך לא אעזור לו לכך יתפלל שלא יבא לידי נסיון.

תקיט (א) **הוה** אזיל וקרע מאניה והוה קא בכי בר לקיש היכא את עד דשף מדעתיה בעו רבנן רחמי ונח נפשיה וזהו (קהלת ג ב) ועת למות ולמה לא בקשו שיחזור דעתו עליו לפי שלעולם (ב) לא יזכור את ריש לקיש ולא יועיל ולכך אמר קהלת עת למות.

תקכ. ה) **המנודה** אם בהסכמת הקהל אין מברכין אותו אם חלה שנאמר (דברים כט כ) והבדילו ה' לרעה ולא יתכן שיאמר אדם בתפילה אם מזכיר אביו כגון תרפא אבי לא יאמר רפא לאבא מרי [דף נ"ן] או לאדוני אבי רפא כי שלמה אמר דוד אבי וכן אלישע אמר אלהי אליהו ולא אמרו אדוני אבל עבד אברהם אמר (בראשית כד כז) אלהי אדוני אברהם כי לא היה בן חורין.

תקכא. (א) **אין** סומכין על מעשה נסים וכששואל באורים ותומים (ב) ומבטיח היו מן האומות וסומך על הדיבר זהו טוב לחסות בה' כגון חזקיהו מבטוח בנדיבים כגון שבנא ודוד לפי שנמשח למלך בטח במקום שהוא סכנה בעל כרחו שנלחם בגולית הפלשתי ומה שאמרו (ג) לא סמכינן אניסא זהו במקום דאיפשר בעניין

א) תשל"ח. ב) תשל"ח. ג) תשל"ט. ד) ע"כ סי' תשל"ט. ה) בכ"י מקום חלק כערך ה' תיבות. ו) בנדפס סי' תת"א וסי' תת"ג.

תקיח. (א) מדרש רבה בראשית פמ"ד. (ב) הלשון מגומגם וכצ"ל: אותם צדיקים שנגזר עליהם להביאם לידי נסיון ובנים רשעים, ובמקום רשעים לבב כל נוטה לרעה כי מרשעים יצא רשע ובמקום שמחטיאים לב לרבים לבב כל נוטה לרעה לכך צריך להתפלל שימלא משאלותינו לטובה שאם יתפלל כו'.

תקיט. (א) בבא מציעא פ"ד א'. (ב) נ"ל שצריך למחוק את תיבת „לא".

תקכא. (א) שבת ל"ב א'. (ב) הלשון צריך תיקון וכצ"ל ומבטיחים לו לנצח את האומנות וסומך על הדיבור זהו טוב לחסות בה' כגון חזקיה מבטוח בנדיבים כגון שבנא וזהו בסנהדרין כ"ו א'. (ג) פסחים ס"ד ב'.

אחר כגון דאסור לעמוד במקום סכנה (ד) אע״פ מי שסומך גאולה לתפילה עם דימדומי חמה הרי לא ינזק אסור לעמוד במקום סכנה לפי (ה) שמנכין לו מזכיותיו ומכל מקום אינו יכול לומר איני רוצה שינכו לי מזכיותי ואל יעשו לו נס כי צריך לבקש רחמים כשהוא חולה או בסכנה אלא כך יבקש שיצילהו ויחייהו שלא לעבור על רצונו כי אם לעשות רצונו.

תקכב.א) (א) על שלשה צריך לחמול עליהם יותר מכל אדם דעתן שמנהיג אותו משוגע ואין לאל ידו ואין לו תקומה מפני המשוגע שעושה וצדיק שמושל בו רשע ונכבד שצריך לנבל להתפלל שיושיעם הקב״ה.

תקכג.ב) אדם ששמע שבאו עליו בני עיר פלוני לעשות לו רע אל יאמר רבונו של עולם הושיעני מאנשי אותה העיר אלא מאותם ומכל צוררי שמא אחרים עמהם שנאמר (במדבר כא ב) נתן תתן את העם הזה בידי שהיו (א) מסתפקים אם כנענים הם אם עמלקיים ואמרו בסתם העם הזה.

תקכד.ג) כל דבר שאדם נכשל בו בא לדין הממונה על מין שלו אם צדיק מת על ידי אותו דבר (א) כגון עץ ארז הרי הממונה עליו יבא לדין שמלאך או אדם בא לדין כשיכול לבקש רחמים כגון יהושע בן נון (ב) על יצר הרע (ג) וכהן גדול על נהרג בשוגג וכשהגיע זמן צדיק ליפטר הממונה על אותו המזל מבקש שלא ימות במזל שהוא ממונה עליו כדי שלא יביאוהו לדין וכן הממונה על המקומות שלא יכשל בו וכן הממונה על עץ ועל אבן לכך זאב וכלב (ד) וריבו״ע אותו מין ישבר ויכלה (ה) כמו (שמות ז כא) והדגה אשר ביאר מתה לפי שכתוב (ש״ב א כב) היארה תשליכוהו.

תקכה.(א) מתיב רב אדא בר רב קטינא (שם כא ז) ויחמול המלך על מפי בושת בן יהונתן בן שאול שלא העבירו וכי משוא פנים בדבר אלא העבירו וקלטו וביקש רחמים ופלטו ואכתי משוא פנים יש בדבר אלא ביקש רחמים שלא יקלטנו ארון והא כתיב (דברים כד טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות אמר ר׳ חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן מוטב שיתעקר אות אחת שבתורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא הרי שהיה מבקש רחמים על מפי בושת אע״פ שאם היה קולטו ארון היה אחר ניצל (ב) ד) הרי מותר לבקש רחמים שלא יהא פלוני הצדיק באותו פורענות שנגזר לאחרים אע״פ שנכנס אחר תחתיו (ג) ודוד ביקש שתהא ידו בו ולא בישראל ה)... לכך כל הקרשים והאדנים (ד) תש״ב אמות ובכל

א) ת״ח. ב) תשל״ב. ג) תת״ב. ד) עיין לקמן סימן תתתמ״ע. ה) מקום חלק בכ״י כערך ג׳ תיבות.

(ד) ברכות ט׳ ב׳. (ה) שבת ל״ב א׳.

תקכב. (א) בבן סירא כ״ו, כ״ה כ״ו שתים הנה תוגיון נפשי ועל שלש נשבר לבי איש חיל כי יחסר לחם ונבון לב כי יקל כבודו ואיש ישוב מטוב לרע, ובמבחר הפנינים שער מ״ג ואמר שלשה ראוי לחמול עליהם יותר מכל אדם דעתן שמנהיג אותו משוגע וצדיק שמושל בו רשע ונדיב שהוא צריך לנבל.

תקכג. (א) צ״ל מסופקים והוא בילקוט חקת רמז תשס״ד: לבוש כנעני לבש ולמד שיחת כנענים והיה מדבר בלשונם שלא יכירו אותו ישראל.

תקכד. (א) בבראשית רבה פכ״ו: אף עצים נותנים דין וחשבון. (ב) עירובין ל״ב ב׳. (ג) מכות י״א ב׳. (ד) צ״ל ורצועה וכן הוא במ״ר בראשית פרשה כ״ו: רבי נתן אומר אפילו זאב וכלב רבי הונא בר גוריון אמר אפילו מקל אפילו רצועה הה״ד כי את עול סובלו ואת מטה שכמו שבט הנוגש בו החתות כיום מדין כיום דין. (ה) כעין זה בשמות רבה פ״ט: למה לא לקו המים ע״י משה א״ל הקב״ה המים ששמרוך כשהושלכת ליאור אינו דין שילקו על ידך.

תקכה. (א) יבמות ע״ט א׳. (ב) יעוין ש״ך חו״מ סי׳ קס״ג סקי״ח. (ג) שמואל ב׳ כ״ד י״ז. (ד) אולי צ״ל תקע״ו אמות, כי כל אמה בת ו׳ טפחים וכל טפח ד׳ אצבעות כדאיתא פסחים קי״ט ב׳ נמצא בתקע״ו אמות י״ג אלפים ותתכ״ד אגודל.

אמה(א) . . . הרי י״נ אלפים ותתכ״ד אגודל וכן בכל שעה רגעים הרי אצבעות גודל בקרשים כרגעים בכל יום ולילה.

תקכו. (א) כופין את בני העיר לבנות להם בית הכנסת ולקנות להם ספר תורה ונביאים.

תקכז. אם נפלה דליקה בעיר ונשרף בית הכנסת ובתים יש לבנות ביהכ״נ ואחר כך בתים שכן מצינו בשלמה שבנה בית המקדש ואחר כך ביתו ואע״פ שהיו לו מאה וחמישים אלף איש והיה יכול לבנות בית המקדש וביתו לא עשה כן.

תקכח. מעשה שנפלה דליקה בעיר אחת ונשרפו כל בתי היהודים אמר יהודי אחד רבונו של עולם אם תגן על ביתי אתן פשיטים לצדקה כמניין בתים הכתובים בתורה (א) וניצל ביתו לשריפה ונכון היה לו להקדים בית הכנסת לנדרו כך אמר לו חכם אחד ענה לו לבית הכנסת יש תשלומין כי הקהל יבנו אותו מיד ולי מי יבנה אמר לו מכל מקום היה לנדור בעבורו דבר מועט שהרי כתוב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך וכתיב (תהלים קלט יז) ולי מה יקרו ריעך וכתיב (משלי כה יז) הוקר רגלך מבית רעך וכת׳ (שם כז י) רעך ורע אביך אל תעזב.

תקכט. בני העיר יכולים על אנשי העיר לפסוק לעשות להם בית הכנסת וצרכי אנשי העיר והכל לפי היכולת שלא ידחקו את שאינו יכול להתפרנס יותר מאשר יכול לתת וכתיב (שמות כה ב) אשר ידבנו לבו וכתיב (דה״א כט יז) ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך (משלי ג ט) כבד את ה׳ מהונך כשהולך לבית הכנסת בבגדים חמודות (א) וגם לולב נאה וציצית נאה ואנוהו ובית הכנסת נאה וכל שכן בית המדרש.

תקל. (א) העושה נר ומנורה לבית הכנסת עד שלא נשתכח שם הבעלים מהם אי אתה רשאי לשנותן אל מקום אחר אם משנשתכח שם הבעלים מהם אתה רשאי לשנותן ר׳ חייא בשם ר׳ יוחנן אמר אם היה שם הבעלים חקוק עליהם כמי שלא נשתכח שם הבעלים כהדא אנטונינוס עשה מנורה לביהכ״נ שמע ר׳ ואמר ברוך אלהים שנתן בלבו לעשות מנורה לבית הכנסת (ב) ר׳ ירמיה בר רב יצחק אמר ובני מה אמר ר׳ ברוך אלהים הדא אמרה דלא נתגייר אנטונינוס אית דאמרי אמר ר׳ ברוך (ג) אלהים הדא אמרה דאיתגייר אנטונינוס אית מילין דאיתגייר אנטונינוס ואית מילין דלא איתגייר. ראו אותו יוצא במנעל פחות (ד) מהיות ש״מ אפי׳ יראי שמים יוצאין בכך.

תקלא. (א) אנטונינוס אתא לגביה דר׳ אמר ליה מאכילני את מן לויתן (ב) ובהמות לעלמא דאתי אמר ליה אין אמר ליה מן אימרתא דפיסחא לא אכלתני ומן לוייתן את מייכלני א״ל ומה אעביד לך באימרתא דפיסחא כתיב (שמות יב מח) וכל ערל לא יאכל בו הדא אמר׳ דלא איתגייר אנטונינוס כיון דשמע כן אזל וגזר (ג) גרמיה אתא לגביה דר׳ א״ל חמי גזרתי א״ל בדידי לא איסתכלית מיומי בדידך איסתכל.

א) מקום חלק כעכך ע״ו חיבות.

תקכו. (א) תוספתא בבא מציעא פי״א ומובא בחושן המשפט סי׳ קס״ג ס״א.
תקכח. (א) צ״ל ולא ניצל ביתו משריפה.
תקכט. (א) שבת קל״ג ב׳.
תקל. (א) ירושלמי מגילה פ״ג ה״ב. (ב) צ״ל ר׳ שמואל בר רב יצחק בעי מה. (ג) צ״ל אלהינו. (ד) צ״ל ביוה״כ מה את ש״מ שכן אפי׳ כו׳.
תקלא. (א) שם פ״א הי״א. ב) לפנינו ליתא. (ג) לפנינו ליתא, וכל המאמר הזה מובא בתוס׳ ע״ז יו״ד ב׳ ד״ה ווי.

תקלב. מן לויתן שאמר ר' לאנטונינוס משמע שגוי ששומר שבע מצות יש לו חלק בגן עדן וכן מצינו שמנו את בלעם מארבע הדיוטות אבל אם לא היה חוטא ומחטיא לא היה נמנה עמהם.

תקלג.[א] (א) מי שאבד מעות בבית הכנסת בלילה לא יקח נר לפני הארון לבקש מעותיו ולא יְבַקֵּשׁ מעותיו לאור הנר שלפני הארון אבל אם יראה שנחבאו גנבים בתוך בית הכנסת יקח הנר ויחפש.

תקלד. כשהקהל הולכים כולם יחד כגון לברכת נישואין או לבית הקברות או מן בית הכנסת לא ישא אדם עיניו לראות עליהם אם רבים הם שלא תשלוט בהם עין הרע.

תקלה. כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה יז יב) ראוי למקום בית הכנסת שיהא יותר יפה משום בית של יהודים שבעיר מי שדר בכפר והנה משכיר בית לדור שם לא ישים בחדר שהיתה מיטת הגוי קבועה בו לבית תפילה אם יש חדר אחר.

תקלו. מרום מראשון אם אותו מקום היה נמוך מטמין אבנים ועפר להגביה המקום מאשר היה בתחילה.

תקלז. מקום שהיה בית הכסא והנה תיקנו עלייה למעלה אם שום ריעי שם למטה לא יתכן שיהא בית התפילה למעלה עד שיהיה מכוסה בעפר.

תקלח.[ב] ולא יעשה אדם בית הכסא מכוון נגד בית הכנסת או כנגד בית המדרש שכשיתגלה לעשות צרכיו שלא יהא פירועו מגולה כנגד בית הכנסת או כנגד בית המדרש.

תקלט. [ג] אחד היה חצרו אצל חצר בית הכנסת ורבים היו נמצאים בחצר בית הכנסת אמרו לו מוטב לך שתסגור כי מהרה ימלא בית הכסא שלך אמר חלילה לי שאסגור שערי חצרי הרי יעשו צורכיהם בחצר בית הכנסת לכך אעזוב חצרי פתוח ולא יטנפו חצר בית הכנסת שאין אדם יכול להתאפק ולעצור את עצמו מלמהר לעשות צרכיו.

תקמ.[ד] חלון שהוא לרשות הרבים ובני אדם עוברים לפניו לבית הכנסת אותם שישנים בעלייה או שום יהודי לא ישפכו מי רגלים מן החלון לפי שבהשכמה הולכים לבית הכנסת וההולכים בחשך לא יוכלו להזהר שלא יהו מטונפין במי רגלים כשהולכין לבית הכנסת וכתיב (קהלת ד יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים.

תקמא.[ה] מעשה באדם אחד שהיה ביתו אצל בית הכנסת וביתו במזרח או במערב וקרוב מאד לבית הכנסת והיו מתים הילדים [דף נ"ז] שלו ואמר לו חכם אחד לפי שביתך גבוה מן חלון של בית הכנסת ומזיק לאורה שאין נכנס בו ועוד אתה משמש מיטתך בסמוך לבית הכנסת שימש מיטתו בבית אחר ונתקיימו בניו מאותה שעה ואילך.

תקמב. מי שיש לו בית אצל בית הכנסת ורוצה למוכרו אל ימכרנו לגוי אע"פ שהגוי נותן יותר מיהודי ואם עני הוא וצריך למוכרו לפרנס את ילדיו ואינו יודע מה לעשות במה לזון את עצמו ואת בני ביתו יאמר לטובי העיר איני יודע במה להתפרנס תעסקו שיקנה יהודי כדי שלא יקנה גוי או תמציאו פרנסתי.

[א] מסי"ג. [ב] מסי"ז. [ג] מסי"מ. [ד] מסי"ע. [ה] מסי"ו.

תקלג. (א) יעוין שו"ע או"ח סי' קנ"ד סי"ד.

תקמג. כשבאין לתקן בית הכנסת אז אדם שהוא מתפלל בו צריך לחשוב תחילה שלא יבנה שיהיו מנאפין ונואפות שם ואם כבר בנוי אל יתפלל שם אם איפשר במקום אחר וכן במקום שהוא ע״ז או בית המשתה לפריצים ומחלוקת ואם תאמר על ירושלים כת׳ (ירמיה ז יא) המערת פריצים היה הבית הזה ואיך לעתיד לבא במקום שהרגו כהן ונביא ואיך תהיה שיקבל תפילת ישר׳ לעתיד לבא (א) אין יצר הרע לעתיד ועוד כתיב יבוקש עון (בית) ישראל ואיננו וגם אלה תשכחנה.

תקמד. איך יתכן (א) שטיטוס רבע זונה במקום מקודש וכן לקח כרובים הלא בני אהרן נכנסו לפני ולפנים ומתו (ב) ונבוכד נצר נכנס אלא שום חלול בקדש לא יהיה אם לא יהיה תחילה על ידי יהודים הרגו במקדש כהן ונביא וגם הביא סמל המקנה בפנים עד שגרמו לשכינה להסתלק ואחר כך באו גוים פריצים (ג) ונבוכד נצר שהגלה ארון לבבל (ד) אליבא דר׳ אליעזר לא יותר דבר אפי׳ דיבור למה לא נכשל כמו פלישתים (ה) כשהביאם שנער בית אלהיו לשבה לע״ז מפני שמלך חכם היה ולא (ו) גילה את הארון ולא גילהו ולא העמידו אצל בֵל וגם לא שימש בכלי קדש (ז) כמו בלשצר ואיך יתכן ספר תהלים שדוד המלך עשאו לשם שמים ומסרו ללוים לשורר בקרבן וגלחים אומרים אותו לע״ז לפי שפריצי ישראל היו מזמרים אותו במשתיהם שנא׳ (עמוס ו ה) כדויד (ח) עשו להם כלי שיר וכתיב (ישעיה ה יב) כנור ונבל תף והליל ויין משתיהם וכיון שבעונם נעשה מעלה עליהם כאילו למדום לגלחים על מנת לאומרו לפני ע״ז ואיך יתכן שאומות העולם (ט) היו עובדי ע״ז (י) ואין רוח הקדש בעולם להיות נביאים בעולם בבית שני (יא) מפני שבבית שני נשחט יצר ע״ז וכשהיו אותות נביאי הבעל אם לא היו נביאי ה׳ (יב) עושים היו נהפכים לע״ז וכשנשחט יצר הרע של ע״ז כבר לא היה צריך לנביא ועוד שכבר כל רוח הקדש שנגזר להשרות כלול בכ״ד ספרים וגם בתורה שנא׳ (דברים ל יב) לא בשמים היא. ובאו נביאים וכתובים ופירשו שנא׳ לא בשמים היא.

שבתי החכם התחיל לפרש ספר יצירה.

תקמה (א) כל זה ניסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני: אני שבתי ב״ר אברהם המכונה (ב) זולגו הרופא. בעזרת אל חי לעד הנותן חכמה ותבונה ודעת בקשתי למצוא (ג) דברי חפץ ונזהרתי לעשות ספרים הרבה ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה (ד) על אשר גרמו העונות (ה) והגלוני (ו) מארץ מולדתי בעיר המכונה אוֹיְרַם על ידי חיל ישמעאלים בשני בשבת (ז) בט׳ ימים (ח) לחדש תמוז שנת ארבעת אלפים (ט) ושמונים וחמש לבריאת עולם בשנת אחת עשרה למחזור

תקמג. (א) סוכה נ״ב א׳.

תקמד. (א) גיטין נ״ו ב׳. (ב) אולי צ״ל נבוזראדן והוא ג״כ בגיטין שם. (ג) דה״ב ל״ו יו״ד. (ד) שקלים פ״ו ה״א יעוין בבלי יומא נ״ג ב׳. (ה) ר״ל נבוכדנאצר כמ״ש ויביאהו בבלה דה״ב ל״ו יו״ד. (ו) צריך תיקון ואולי צ״ל לא הכלה את הארץ להעמידו אצל בל. (ז) דניאל ה׳ ב׳ ומגילה י״א ב׳. (ח) לפנינו חשבו. (ט) אולי צ״ל לא היו. (י) סוטה מ״ח ב׳. (יא) יומא ס״ט ב׳ ויעו״ש. (יב) צ״ל לישראל היו.

תקמה. (א) כל זה נדפס אצלנו בהקדמתו של ר״ש לספר יצירה. (ב) צ״ל שמי דונולו. (ג) לפנינו ליתא אבל נמצא בנוסח הנדפס במלוא חפנים צד 30. (ד) במ״ח „עד״. (ה) לפנינו והגליתי ובמ״ח ודלגתי ומגיה רא״ג כי צ״ל והגליתי. (ו) לפנינו: מעיר אורם ארץ מולדתי, ובמ״ח מעיר ח״פ: נ״ל שהכותב לא ניקד יפה והצרי צ״ל תחת הוי״ו והיא Averse במרחק ג׳ שעות לדרום מעיר קאפואה וכן לצפון מנעאפאל ושם נולד א״ב לא כמו שטעה ביסציאני שנולד בטארענט ששם נפרה משביו. (ז) צ״ל בשעה רביעית ליום בכוכב מאדים. (ח) לפנינו: לירח. (ט) צ״ל

(י) רמו ונהרגו עשרה (יא) צדיקים ורבנים וחכמים זכרוניהם לברכה ר׳ חסדיה ב״ר חננאל הגדול הצדיק (יב) קרובינו קרוב לזקני (יג) הנקרא ר׳ יואל (יד) ור׳ אמנון ור׳ אוריאל (טו) ור׳ מנחם ור׳ חייא (טז) ור׳ צדוק ור׳ משה ור׳ דוד ור׳ ירמיה (יז) וזקנים חסידים ראשי הקהל מנהיגי (יח) הדור ותלמידים רבים וטף נשים רבים זכר כלם לברכה ולחיי העולם הבא אמן. ואני שבתי נפדיתי (יט) בטרטן (כ) מן ממון אבותי (כא) זכרוניהם לברכה בן שתים עשרה (כב) ואת אבותי וגם קרוביי (כג) גלו בארץ (כד) פלומרא ובארץ אפירקיא ואני נשארתי (כה) בארץ שתחת מלכות רומיים (כו) פלטיאל נשבה מעיר אויירם ממדינת לונבדיאה עם אותם הסידים שנשבו בים בספינות והיה בספינה זקן אחד ואמר לו לפלטיאל הנער אוי לך כי כדיי שתתגדל אתה גלינו כי חלמתי והנה אילן גדול מן הארץ ועד לשמים ואתה עולה על ראשו וכשבאו הספינות לנמל נכנס פלטיאל לבית חכם אחד רופא מומחה ויעקב שמו והיה רופא של מלך וזה פלטיאל חריף והיה מפטם בשמים [ע״ב] ולמד כל הרפואות לימים מת יעקב החכם והמלך חלה וחש בראשו שלח אחר יעקב ואמרו לו מת ושאל אם הניח בן או תלמיד בא פלטיאל לפניו אמר לו המלך לא אשתה סממניך כי נער אתה אמר לו פלטיאל אמשח רגליך ותזיע ואמרו לו אל המלך זה כוזב. ושחק פלטיאל שאל לו המלך למה תלעג עלי הלא אין לשחוק לפני אמר לו הסרים הזה תמיה על משיחת הרגל והיאך נסתרם זה למטה בביציו ונפל לו זקנו מלמעלה: ונתרפא המלך וגידלו למאד לאחר ימים מת המלך והיו לו שנים בנים הבכור שונאו של פלטיאל אמר לו פלטיאל תתגבר ותמלוך כי כל השרים אוהבים אותך חוץ מכושי פלוני אוהב אחיך נשלח אחריו ונייעצהו להרוג אחיך ובזה תתרצה לו וכן עשה לימים עסק פלטיאל ונהרג הכושי ונתגדל פלטיאל וביקש מן המלך לבנות בית המקדש והיה מלא אשפה מימות טיטוס הרשע ולא נתן המלך רשות לפנותו כי אם עד הצהרים והלך פלטיאל וקיבץ בחורי ישראל והוא בעצמו פינהו עמהם ובנאוהו והיו מתפללים בו ימים רבים ופלטיאל המליך בנו באלכסנדריא ברשות המלך ושם בנו יעקב לימים הוציאו מת והספידו לפני המפקידא וכשהרגישו הישמעאלים שמלכו יהודי רצו להרוג את יעקב ובא המלך הגדול ורצה לחורשה כולה: ולאחר כמה שנים רצו שני פרנסי ישראל להשתורר זה על זה וליל כפורים היה והכו זה את זה אמר מלך ישמעאלים אמת אין מזל לישראל להתפלל כאן וצוה להחריבה עד יערה רוח ממרום לבנותה בכבודו.

תקמו. (שמות לט מג) וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה ה׳ (א) את משה ויברך אותם משה (ב) שתשרה שכינה וכי מסתפק היה משה והלא אמר לו (שם כה כב) ודברתי אתך מעל הכפרת וגו׳ (שם כט מג) ונקדש בכבודי (שם שם מה) ושכנתי בתוך בני ישראל אלא כך אמר שתשרה שכינה במעשה ידיכם ולא במקום אחר ולכך לא דיבר עמו אחר כך בהר סיני אלא באהל מועד הבונה בית הכנסת יתפללו שתהא התפילה שיתפללו בה שתהא לרצון דבר

ושש מאות. (י) לפנינו: רמ״ז ובמ״ח: רמ״א ומגיה ח״פ: המספרים אינם מסכימים ונראה שצ״ל רמ״ז. (יא) לפנינו: רבנים חכמים וצדיקים. (יב) לפנינו: זצ״ל ובמ״ח: נ״ע. (יג) לפנינו ליתא. (יד) לפנינו: נ״ע ובמ״ח ליתא. (טו) לפנינו: רבי הצדיק ובמ״ח: ה״ר הצדיק ז״ל. (טז) במ״ח: ור׳ משה ור׳ דוד ור׳ צדק ור׳ ירמיה. (יז) לפנינו: ור׳ גוריאל ובמ״ח: ור׳ אוריאל. (יח) במ״ח: העיר רבנים ז״ל לחיי הע״ה אמן. (יט) במ״ח: בטרטנ״י ובהערה י״ד; צ״ל טרנט״ו. (כ) שם: ממון. (כא) שם ליתא ז״ל. (כב) שם: שנים. (כג) שם: ז״ל. (כד) שם פלרמ״ו. (כה) שם: בארצות אשר תחת. (כו) כל הספור הזה עד סוף הסימן לא מצאתי במקום אחר, ובמקומות אחרים הוא קשה להבין.

תקמו. (א) צ״ל כן עשו ויברך. (ב) תוספתא מנחות פ״ז ספרא פרשה שמיני פ״א ספרי פנחס פיסקא קמ״ג במדבר רבה פי״ב.

אחר ויברך אותה לא נאמר אלא ויברך אותם האומנים שנזהרו ועסקו בכל כחם מיכאן שצריך לברך את האומנין כשעושים באמונה ובזריזות ואפי' בשכירות.

תקמז.א) כל התפילות והברכות תקנו בלשון רבים שאלו היו בלשון יחיד יהו נראין כאלו לשוא כי איך יתכן שהעבד יאמר אשר בחר בי מכל העמים ורוממני מכל לשון וקדשני לכך כשהברכה מתוקנת בלשון רבים אז אין קשה וכן אם היה אומר שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה איך יתכן למרי נפש שבו ביום מת לו מת ואיוב אמר (איוב ג כ) למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש ואיך יאמר ברוך שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה וכיון שיאמר שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה לא בשבילו לבד אלא בשביל אחרים.

תקמח.ב) (א) יש חסידים מהראשונים שלא היו אוכלים שום חדש בין שבעה עשר בתמוז לט' באב אמרו האיך נברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה ויש שהיו מברכים על פרי חדש כשנזדמן להם בשבתות שבין י"ז לט' באב אומרים להם הלא מאתמול היה לכם לברך שהחיינו כשראיתם אותו (ב) כדרב יהודה כשראה קרא חדתא והוא אומר לא כי אלא כשאוכלו ג) ותיקנו ד) כל הברכות כולן לשון רבים כגון רפאינו ברך עלינו שאם אין אדם חולה צריך להתפלל על אחרים וגם אם יש לו תבואה ואינו דואג אם יהיה לו רעב אעפ"כ צריך להתפלל בשביל אחרים כי (סנהדרין כ"ז ב') כל ישראל ערבים זה בזה ונכשל אחד בחטא אחיו וכתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך.

תקמט. יש מקשים איך יתכן שתיקנו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר יצר אשר יצרתה היה לו לומר כיון שאמר אתה וכן ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו היה לנו לומר אשר קדשתנו וכן ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר הכין מצעדי גבר אשר הכנתה היה לו לומר. והתשובה לפי שכתב (תהלים קמה יא) כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו צריך לדבר כאילו מדבר פה אל פה ואחר כך אומר (שם שם יב) להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו כאילו על ידי אחר וכן הרבה כיוצא בו. מה שאומר ברוך [דף נ"ח] אתה ה' אלהינו מלך העולם הרי אמר אתה ואחר כך אומר אשר בחר בנו ואינו אומר אשר בחרתה אשר קדשנו ואינו אומר אשר קדשתנו שמהפכין הלשון ובחתימה אומר ברוך אתה שכן מצינו שאמר דוד כבוד מלכותך יאמרו אצל וחסידיך יברכוך הרי צוה שיאמרו ברוך אתה ה' אלהינו מלך ומה שאומרים העולם על שם כבוד מלכותך מלכות כל עולמים להודיע לבני אדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו ולא אמר מלכותך גבורותיו ולא אמר גבורתך כמו שאמר בפסוק אחר וגבורתך ידברו מכאן שצריך לומר אשר בחר בנו ואשר קדשנו ולא אשר בחרתנו ולא אשר קדשתנו ושאר ברכות כיוצא בו כבוד מלכותך תחילת הפסוק כנגד בית בנוי וכבוד הדר מלכותו סוף פסוק רמז לבית המקדש חרב שהרי כתיב ברוך כבוד ה' ממקומו ולא אמר ממקומך מפני שכל זמן שבית המקדש בנוי היו יודעים אנה מקומו עכשיו שהוא חרב לא נודע מקומו ולעתיד יחזור למקומו לכך נאמר מלכותך ולעולם הבא מלכות כל עולמים ואז תחזור העטרה ליושנה (ישעיה ב יא) ונשגב ה' לבדו (זכריה יד ט) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

א) תתמ"ב. ונמצא לעיל סי' תקי"א וסי' תתרכ"ג. ב) תתמ"ג. ג) ע"כ סימן תתמ"ג. ד) נזכר בסי' תקי"א וסי' תתרכ"ג.

תקמח. (א) מובא בש"ע או"ח סי' תקנ"א סי"ז. (ב) עירובין מ' ב'.

תתקן. למה אומרים בשמיני(א) את יום שמיני חג העצרת הזה למה אין אומרים את יום חג השמיני כמו את יום חג הסוכות מפני שלשון הכתוב הוא חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות וכתיב (במדבר כט לה) ביום השמיני עצרת ומה שאומר חג (ב) כמו שכתוב (ויקרא כג מא) בחדש השביעי תחוגו שאם לא חגג ימי סוכות באותם שבעה יביא ביום השמיני יכול כל החדש לתשלומין תלמוד לומר אותו אותו ולא חוצה לו הרי כל שטבעו חכמים בברכות או בתפילות אין לשנות כי הם לא תיקנו תיבה אחת על חנם אלא טעם יש כמה תיבות כמה אותיות כמה קולות כולם נכוחות למעין.

תתקנא. לא ישנה אדם את הברכות ממטבע(א) שרוב העולם רגילים לומר המבדיל בין קדש לחול בין ישראל לגוים והיה אחד אומר בין ישראל לעמים אמר לשון הכתוב (שם כ כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי ואחרים אמרו הרי בכל ספרד אומרים לגוים שהרי(ב) ר' יהודה שעשה הפיוט יקר יום השבת תגדיל בברית שלום וחיים וקדשתו ויהי מבדיל בין ישראל לגוים (ג) ואומרים דבר לשון לדמות ימיהם ליום קדשי. אדום (ד) מקדשין ליום ראשון ערב (ה) מאחר ליום ששי. (ו) תענו לקדר האמת ודישון (ז) אך בעלי ישיא. ידמו עדים לעדיים המתים אל החיים וקדשתו ויהי מבדיל בין ישראל לגוים.

תתקנב. מי שאין לו הדס חדש ללולבו אע"פ שאמרו יבש פסול יברך עליו בסוכות (א) כדר' יהודה לסמוך עליו בשעת הדחק שאם לא יעשה לולב לשנה אחרת לא יהיו חוששין נמצאת מצוה אבודה מישראל אבל לתפילין וציצית שבכל יום מחוייב לברך עליהם אל יברך עד שיהו מתוקנים כהלכה.

תתקנג. (ישעיה נה יג) יעלה הדס והיה לה' לשם לאות עולם לא יכרת (שם נו א) שמרו משפט ועשו צדקה (שם שם ב) שומר שבת מחללו (שם שם ד) ישמרו את שבתותי סמכם לומר לך ששבת צריך להדס כל שומר שבת מחללו מחול צריך הדס כשמבדיל ואם יש לו הדס שהוא יבש ואינו מריח יעטפנו דברים שמריח מהם ועליהם יברך ברכתם. במוצאי(א) שבת לא יקח עץ ששמו קִין בלשון אשכנז להדליק לברך עליו מפני שריחו רע ואז צריך להריח ריח טוב כמו שכתוב בספר חשבונות.

תתקנד. וילמוד אדם ברכות על כל מין ומין כברכתו שהרי כתיב (שם סא ט) ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' זרע שמברך ה' יהא מבורך הרי באדם(א) כתוב (בראשית יב ג) ואברכה מברכיך כל שכן כשמברך את ה' שיהא מבורך לכך נאמר ברך ה' ברוכי ה' ונודע בגוים זרעם שאין מתחתנים בהם וצאצאיהם בתוך העמים שאין הולכים במחולות שלהם(ב) וגזרו שלא יהו מצויים אצל קטני האומות משום משכב זכור ואין אוכלים מאכלם ולא משקם

(א) בנדפס סי' תתכ"ז.

תתקן. (א) כן פסק הב"י בש"ע או"ח סי' תרס"ח ס"א וע"ש בט"ז סק"א, וכן כתב הכלבו סי' נ"ב והשבלי הלקט סי' שע"ב. (ב) חגיגה ט' א' ויותר היה לו לרבנו להביא לשון הירושלמי חגיגה פ"א ה"ו: וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים וכי שבעה הם והלא שמונה הם אלא צא שבת מהם, שכבר למדנו שאין חגיגה דוחה שבת ומה ת"ל „תחגוהו" אלא מלמד שיו"ט האחרון תשלומין לראשון הרי כי שמ"ע נקרא חג, מובא בתוס' חגיגה שם ד"ה נאמר, וגם בסדר רב עמרם כתוב את יום שמיני חג העצרת הזה.

תתקנא. (א) גם בפסחים ק"ד א' איתא: בין ישראל לעמים אבל בתקוני זוהר תקון ס"ט: ועלייהו אתמר בהבדלה בין ישראל לגוים. (ב) הוא בדיוואן של רשד"ל ז"ל סי' ע"ט ונמצא במחזור וויטרי סי' קנ"ח. (ג) בדיוואן: האומרים אך דבר. (ד) בדיוואן: מקדם. (ה) שם: מאחור ועיין כלבו סי' ל"ז: להוציא מלב הנוצרים והישמעאלים שאלו עושים שבתם ביום ו' ואלו ביום א'. (ו) שם: תעתוע קדר ודישון. (ז) שם: איך בעלי האמת ישיא.

תתקנב. (א) סוכה ל"א ב'.

תתקנד. (א) צ"ל באברהם. (ב) עבודה זרה ט"ו ב': ואין מוסרין להם תינוק ללמדו ספר ופרש"י

כל רואיהם יכירום (ג) שאין מספרים קומי ובלורית (ד) ואין לובשין מלבוש נכרי ומתעטפין בציצית כי הם זרע ברך ה' ברך ה' בגימטריא אברה"ם כלומר במילה כל רואיהם יכירום ונושאים תפילין (ה) רואיה"ם יכירו"ם כ"י ה"ם בגימטריא אילו [ע"ב] תפילי"ן רואיהם יכירום (ו) הלכה כאחרים בתפילין כל שרואה את חבירו ברחוק ארבע אמות ומכירו ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם אתם לכך אמר ברוכי ה' המה ועוד למעלה אמר כי הם זרע ברך ה' ואחר כך היפך הלשון (ישעיה סה כג) זרע ברוכי ה' המה כענין שהאבות מבורכים יהיו זרע וכתיב (דברים ל ה) והטיבך והרבך מאבותיך (שם ז יב) ושמר וגו' לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך וכתיב וצאצאיהם בעמים כשהם קטנים וצאצאיהם אתם עד שלומדים תורת אבותיהם כי לא עזבו אותם לצאת עד שמלאים תורה וכן (ז) ר' חייא אמר על רב שיתן לו רבי רשות לדון ולהורות ולרבה בר בר חנה יתיר בכורות יתיר כשצריכים ללמוד צאצאיהם אתם עד שילמדו כל צרכם שלחם לראש ישיבה בתוך העמים לדון דיני קנסות.

תקנה. א) מעשה באחד שראה את מי שמת בפני כמה שנים אמר לו למה פניך שחורות אמר לו לפי שדנין אותי בגיהינם שאל לו על מה אמר על שלא הייתי מדקדק לברך בכוונה ברכת המוציא וברכת הפירות וברכת המזון אמרו לי להנאתך כיוונת ולבוראך לא רצית לברך בכוונה אמר לו והלא הייתי סבור שמשפט רשעים בגיהינם שנים עשר חדשים ולפני כמה שנים אתה מת ועדיין דנין אותך (א) אמר לו אין דנין אותי בפורענות חזקה כמו בי"ב חדשים.

תקנו. ב) (א) חמשים תאנים שחורות וחמשים לבנות נפל שחורה השחורות אסורות והלבנות מותרות נפלה לבנה לבנות אסורות ושחורות מותרות כשאינו יודע מה נפלה מעלות זו את זו ובזו ר' אליעזר מחמיר ור' יהושע מיקל כיון שלבנות ושחורות כשני מינין הרי גודגדניות אם בירך על אדומות קטנות שהחיינו ואחר כך ראה שחורות צריך לברך עוד על השחורות שהחיינו וכן אם קדם ובירך על שחורים ואחר כך נזדמנו לו אדומים קטנים יברך שהחיינו (ב) אע"פ שטעמם שוה וכל שכן אדומים גדולים ואדומים קטנים ושחורים ג).

(ג) **אם** טמא היה וטמאה היתה תרומה או נודע שהוא טבל או מעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו או מעשר שני והקדש שלא נפדו או שטעם טעם פשפש לתוך פיו הרי זה יפלוט.

תקנז. מי שבפיו לחם וזכר שלא נטל ידיו (א) יסלק לצד אחד וירחוץ ידיו ויברך ואינו צריך לברך המוציא עוד אם הוא המוציא יבלע (ב) ואם טבל ושכח ולא בירך אינו צריך לטבול עוד אם בפיו המוציא ולא בירך על נטילת ידים יבלע ואחר כך יטול ידיו ולא יצטרך לברך עוד המוציא אלא יאכל לא ידבר לאחר שבירך המוציא עד שיאכל כזית לחם וכן לא ידבר מי שבירך על המשקים עד שישתה אותו משקה שבירך עליו.

תקנח. שלשה שאכלו והגדול יש לו שעול הוּשְׁטָא בלשון אשכנז אל יברך הוא

א) בנדפס סוף סי' נ"ו. ב) תתכ"א. ג) ע"כ.

ד"ה ואין מוסרים: משום משכב זכור. (ג) בבא קמא פ"ג א'. (ד) ספרי ראה פיסקא פ"א: שמא תדמה להם מובא ביו"ד סי' קע"ח. (ה) צ"ל ראיתם בלא וי"ו אחרי הרי"ש ובזה יהיה הגימטריא מכוון. (ו) ברכות ט' ב'. (ז) סנהדרין ה' א'.

תקנה. (א) יעוין עקרים פל"ח לרביעי שהאריך בזה והעלה כי עונש אינו רק י"ב חדש.

תקנו. (א) תרומות פ"ד מ"ט. (ב) יעוין שבות יעקב או"ח ח"ב סימן ל"ז שהאריך בזה. (ג) תרומות פ"ח מ"ב.

תקנז. (א) ברכות ג' ב': במידי דמימאים. (ב) יעוין ש"ך יו"ד סימן י"ט סק"ג.

ברכת המזון אלא יניח לקטן ממנו לברך ואל יברך הוא כי לא יתכן שיפסוק הוא הרבה פעמים ויהא רוקק ואחרים ממתינים.

תקנט. ואם אחד שאינו מברך ברכת המזון יש לו שעול הושטא בלע"ז והנה רבים שאוכלים ושומעים לברכת המזון ואין המברך יכול לשתוק עד שיסיים זה השעול מוטב שלא ישמע למברך והוא בעצמו יברך.

תקס. (משלי כג ח) פתך אכלת תקיאנה ושחת דבריך הנעימים במאכל הוא מדבר וחותם ומסיים בדברים אלא מי שחפץ להקיא לא יאמר אברך ואחר כך אקיא אלא יקיא וירחוץ ידיו ויברך אכל אדם ורוצה להקיא אל יברך עד שיקיא תחילה שאם יברך שמא בתוך שיברך יקיא וכן מי שצריך לנקביו יעשה צרכיו ואחר כך יברך ואם אין לו מים לרחוץ ידיו יברך (א) ומי שבירך על דבר מאכל ואחר שבירך מאס לאכול יש לו לאכול אע"פ שיקיא שלא יהא ברכה לבטלה.

תקסא.[א] (א) אדם שיש לו אגוז אחד אל יברך עליה עד שיראה הפרי שאם יברך ואחר כך ישבר האגוז שמא בלה נמצאת ברכה לבטלה (ישעיה סה ח) כאשר[ב] ימצא התירוש [דף נ"ט] באשכל ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו הרי כל דבר שטעון ברכה עובר עליו משום בל תשחת (ב) וטעם פוגם.

תקסב.[ג] יין של תרומה שנתגלה ישפך ואין צריך לומר חולין. אמרו[ד] לאדם אל תשתה עתה מים (א) כי עתה התקופה שמא בעת התקופה הוא וכבר בירך ימתין ואל ידבר עד שידע בטוב שעברה עת התקופה ואז ישתה ואל יברך ואם בירך על המים ושמע שמת יש בעיר (ב) ישפוך מעט מן המים וישתה השאר[ה] (תהלים קטז יג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא.

תקסג. אחד היה מברך ברכת המזון והיה היין בקנקן כשסיים ברכת המזון היה שופך היין בכוס ומברך בורא פרי הגפן אמרו לו כשאמרת נברך שאכלנו משלו היה לו לשאת את הכוס אמר להם כשיש זבובים שמא יפלו ביין ונמאס בעיני היין לשתות לכך טוב שלא אמזג אלא באחרונה.

תקסד.[ו] הצמא לשתות מים לא יברך ואחר כך שופך מים אלא אם חפץ לשתות מים מן הכלי ישפוך ואחר כך יברך.

תקסה.[ז] כשאדם אוכל וצמא לשתות אם ידיו מלוכלכות בתבשיל יקנח ויברך על המשקה וישתה וכתיב (שם קלד ב) שאו ידיכם קדש וברכו את ה'.

תקסו. מי שכפות ידיו או על גב היד מוכה שחין רק בראשי אצבעותיו בריא בלא שחין ואוכל בהן לא ימשה על השחין בחלב האסור לאכול אלא אם כן לא

א) תתכ"ב. ב) תתכ"ג. ג) תתכ"ג. ד) תתכ"ד. ה) ע"כ. מכאן ועד סוף סימן תקס"ג שלאחריו כפול לקמן בסימן תתתתל"ז. ו) תתכ"ה. ז) כ"ח.

תקס. (א) כ"כ הב"י בשם ר"י שו"ע או"ח סי' ר"ו.

תקסא. (א) מובא בשל"ה דף צ"ג והמג"א סימן ר"ו סק"ד הביא זה בשם השל"ה. (ב) שתי תיבות אלו שייך לסי' שאחר זה ור"ל אם נפגם הטעם נוכל ללמוד מיין של תרומה שנתגלה (ב"ק קט"ו ב') ששופכין אותו ואין צריך לומר חולין.

תקסב. (א) דין זה מובא במגן אברהם סוף סימן ר"ו, ויש להעיר כי בהגהות מיימוני הלכות חמץ ומצה פ"ה כתב: מעשה שאירע פסח באחד בשבת ונפלה התקופה בליל ו' שלפניו ואעפ"כ לא חשו כי הרב ר' יהודה חסיד ז"ל פירש שאין להקפיד משום דכתיב: שומר מצוה לא ידע דבר רע ומובא זה במרדכי סוף פרק כל שעה ובמהרי"ל הלכות מים לישת המצות כתב: דאין סומכין על הנס. ובתשובות הגאונים ליק תרכ"ד סי' י"ד: ויש אומרים שהוא משום סימנא בעלמא לפי שאינם רוצים להתחיל בראש התקופה במים שהוא דבר הקל כו' ובאבודרהם סדר התקופות דף צ"ז הביא בשם הראב"ע (דברי הראב"ע הם באגרת השבת שנדפסה בכרם חמד חוברת רביעית צד 164) שכתב כי ר"ה גאון השיב כי ניחוש בעלמא הוא תובא בט"ז יו"ד סימן קט"ז, ויעוין זהר יתרו פ"א א' דתניא בארבע תקופין בשתא כו'. ב) מדבריו משמע שאין צריך לשפוך כל המים שנמצאו בתלוש בעת ההיא עיין יו"ד סי' של"ט ס"ה.

יאכל באותה יד כיון שאינו יכול לרחוץ היד מפני השחין אלא אם כן שיש לו בית יד שקורין בלשון אשכנז הַנְט שׁוֹך על ידו פן יגע המאכל בחלב.

תקסז. אחד לקח על יד ימין בית יד שקורין בלשון אשכנז הנ״ט שו״ך ולקח כוס של ברכה ובירך אמר לו חבירו למה אתה עושה כן אמר לו כי יד ימיני מוכה שחין וכוס של ברכה טעון ימין וכתיב כוס (א) ימין אשא והקרבנות בימין ואמר לו חבירו הנה (ב) ר׳ שמעון מכשיר בשמאל ואין תנא שמכשיר בימין כשידו מעוטפת ועוד הרואה אינו יודע שידך מוכה שכין כיון שיד שמאלך בריאה קח בשמאל.

תקסח. אדם שיש בידו בית יד שקורין הנ״ט שו״ך לא יקח כוס של ברכה לברך ברכת המזון עד שיסיר מידו בית יד שקורין הנ״ט שו״ך שהרי (א) כהן שהיה כורך ידיו בשיראין ועובד עבודה נקצצו ידיו אבל לכרוך ספר תורה אמרו להזהר שלא יגע בספר תורה כי היד אינה טהורה כל כך ועוד שכורך לה הבגד אלא שלא יגביהנה בידיו ערומות אבל אמרו (ב) כשמקנח למה אינו מקנח בימין מפני שמראה בה (ג) דברי תורה ושותה בה ואוכל בה אבל החזנים שלא טבלו ולא רחצו בנקיון כפיהם בגד שכורך בה ספר תורה מניח לאצבעו ומראה לקורא. ולא יברך אדם המוציא לחם מן הארץ עד שיסיר בית יד.

תקסט. החכם שמע שאחד היה ממהר לברך ברכת המזון אמר לו כשאכלת לא היית ממהר וכשאתה מברך אתה ממהר אמר לו כשהילדים קטנים אצלי בקרוב לי אני ממהר פן יעשו צרכיהם אמר לו ותרחיקם מעליך קודם אמר לו איני שורר בביתי ובבני הבית והשפחות אין חוששין בי ואשתי מושלת במעות ולידה אני מצפה.

תקע. (א) (א) לאחר שנמחק השם פותחין פיה בעל כרחה ונותנין בפיה.

תקעא. (ב) (א) אם בפני אדם תפוח ובירך עליו בורא פרי העץ ולא היה בפניו פרי אחר ואחר שבירך בא לפניו פרי אחר יפה לא יאכל אלא על מה שבירך ואם יבא לו פרי לאחר שבירך על זה כיון שלא היה בדעתו יברך גם על זה.

תקעב. אם בירך על מים או על שכר וסבור שהוא יין ואמר ברכת היין והכיר שהיה שכר או מים וכל ברכה שיש בה שם שיצא מפי האדם לבטלה ומיד ידע (א) יאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

תקעג. [ע״ב] (א) אין עונין אמן אחר ברכה לבטלה כגון אם בירך על הנר במוצאי שבת בחשך או אמר י״ח ברכות בשבת כיוצא בהן שהן לבטלה.

תקעד. יהודי אחד שכח דבר גדול שנהנה כשנזכר ובא גוי והזכירו ואמר ברוך זוכר הנשכחות ששם בלבו שהזכירו אמר לו חבירו אפילו אם היה יהודי מזכירך לא היה לך לברך אלא כשאתה בעצמך (א) זוכר שאינך יודע אם שכחת ואחר כך זכרת (ב) או לא שכח אמר לו מכל מקום בא לי להנאה.

(א) תתמ״ט. (ב) תת״כ.

תקסז. (א) צ״ל ישועות. בברכות נ״א א׳ יליף מפסוק זה שצריך להגביה הכוס יעו״ש בתקוני זהר תקון מ״ז: ונותנו בימין כו׳ ובג״ד צריך לאתייהבא בחמש אצבען משום כוס ישועות אישא. (ב) זבחים ט״ו ב׳ ויעוין סוכה ל״ב א׳: אם לקיחה על ידי דבר אחר כו׳ ומובא דין זה במג״א סי׳ קפ״ז סק״ו בשם הגה״ת ממהר״ם.

תקסח. (א) פסחים נ״ז א׳. (ב) ברכות ס״ב א׳. (ג) בברכות שם איתא טעמי תורה ובאדר״נ פ״מ איתא דברי תורה.

תקע. (א) סוטה כ׳ א׳. והנה סימן זה אין ענינו לכאן אלא אחר סוף סי׳ תק״ס ושם מקומו.

תקעא. (א) מובא במ״א סוף סי׳ ר״ו ויעו״ש במחצית השקל.

תקעב. (א) ירושלמי ברכות פ״ו ה״א.

תקעג. (א) דין זה מובא ברמב״ם הלכות ברכות פ״א הט״ו.

תקעד. (א) ג׳ תיבות אלו יש למחוק. (ב) צ״ל אבל הוא לא שכח.

תקעה. לא יברך אדם על ששוכה שאין לו הנאה בזוכרו מה ששכה אבל אם יש לו הנאה גדולה באותו דבר כשזוכרו אז יברך (א) ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם זוכר הכל ומזכיר כל הנשכחות וכשראו שאפילו על דבר שאין לו הנאה היו מברכין התחילו לומר ברוך זוכר הנשכחות אם שכח אדם טעם של תורה ועצב ששכחו וזוכרו ושמח על הזכירה יברך שהרי כתיב (זכריה יא ה) ומוכריהן יאמר ברוך וגו' וכתיב (משלי ג' יד) כי טוב סחרה (שם שם יד) יקרה היא מפנינים (תהלים קיט קסב) שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב אבל אם יאמר גוי ליהודי אתן לך מתנה או אלוה לך מעות שתרויח לא יברך שמא ישקר ומה שאמר עזרא (ז כז כח) ברוך ה' אלהי אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית ה' אשר בירושלים ועלי הטה חסד לפני המלך ויועציו ולכל שרי המלך הגבורים (ב) אי אמר מלכא לעקר טורא עקרא. עזרא אמר ברוך ה' אלהי אבותינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית ה' אשר בירושלים ועלי הטה חסד לפני המלך ויועציו ולכל שרי המלך והגבורים הרי מי שמצא חן בעיני המלך והשרים ואינם מבקשים ליהנות ממנו (ג) ואם יהודי כגון ראובן שהיה עני ועשה שמעון עמו טובה צריך לברך ברוך שנתן בלב פלוני עלי לטובה.

תקעו. (קהלת יא ה) כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה ככה לא נדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל הקיש הרוח לעובר שבמעי אשה לומר שלא יעשה אדם כעבד אברהם קודם שאמרו הנה רבקה לפניך קח ולך בירך להקב"ה והיה סומך על דבריו ולא על דבריו בלבד אלא על מה שאמר אברהם ה' אשר התהלכתי לפניו הוא ישלח מלאכו אתך בנביאות אמרו אברהם שנאמר מה' יצא הדבר אבל אחר לא יברך עד שיגמור הדבר וכן אם היו מתענין על הגשמים ונשבה הרוח ואמר אחד אני יודע שזה הרוח יביא גשם ברכה אל יברכו וכן מי שאשתו הרה ואמר לו אחד אני בקי לדעת מה אשה הרה ודע כי אשתך תלד זכר אל יברך עד שתלד בן וכן מעשה האלהים אם יאמר אדם על ידי כלדאי או בשאר דברים אל יעשה כאילו עשויים כבר אלא כאילו לא נעשו שהרי אין מזל לישראל.

תקעז.[א] מי שבא לו בשורה שנולד לו בן לא יחזיק טובה למבשרו עד שיברך תחילה למי שחננו בן זכר.

תקעח.[ב] מי שיודע להגיד בשורה טובה לחבירו אם מצא במרחץ או במקום הטנופת וזה יודע אם יגיד לו מיד יברך ויאמר ברוך ה' כגון שהשומע אינו חושש מלהזכיר שם שמים במקום הטנופת ימתין עד שיצא וירחוץ ידיו ואז יאמר לו ואם צדיק הוא יאמר לו מיד וכשיצא יברך.

תקעט.[ג] איש (א) אחד נשא אשה שלא כחפצו ובירך שתי ברכות ברוך דיין האמת ברוך הטוב והמטיב ברוך דיין האמת שהזמין לו אשה שאינה כחפצו ושלא לקחה ברצון וברוך הטוב והמטיב שנותנין לי ממון אמרו לו זה אינו דומה למי ששמע שמת אביו ויורשו שמברך ברוך דיין האמת וברוך הטוב והמטיב לפי שבידי שמים הוא שמת אביו אבל אתה בידך היה למה לקחת אותה אמר דיקדוקי עניות גרמו

א) תתמ"ז. ב) תתמ"ח. ג) שפ"ג וכפול לקמן סי' תתסכ"ז.

תקעה. (א) ברכה זו לא מצאתי רק מה שאמרו עבודה זרה נ"ב ב': א"ל ברוך אתה לשמים שתחזרת לי אבדתי וכה"ג במנחות י"ח א' אבל אין שום ספק שאין לברך ברכה זו כמ"ש האבודרהם בשם ר"י בן פלאט שדבר שאין בו מעשה כמו השמטת כספים וזכירת מה שנעשה למרים ומה שעשה עמלק וזכירת שבת וכה"ג אין לברך עליהם. (ב) בבא בתרא ג' ב'. (ג) צ"ל או יהודי.

תקעט. (א) מובא במג"א סי' רכ"ב סק"א, והרב המני"ח בחלק"ט נשאל למה אין מברכין שהחיינו על נשואי אשה והשיב עד שאתה שואלני למה לא יברך ברוך דיין האמת.

לי וגם על פי הגזירה כי (ב) ארבעים יום קודם יצירת הוולד גוזרין איזו אשה לאיש ולכך בירכתי ברוך דיין האמת.

תקפ. (א) ארבעה צריכין להודות ואם עם הארץ הוא שנעשה לו ואינו יודע לדבר או (ב) קטן[א] יברך אביו עליו או הבקי (ג) ועונה אחריו אמן.

תקפא. אילני דמלבלבי והם עמדו בחצר ע"ז עבר [דף ס'] חכם ביומי ניסן ברחוב כנגדן אמר לו נברך ברכה שאמרו חכמים (א) אמר לו לא אברך על אלה אילנות והלכו במקום שהיו אילנות אחרים וברכו ברוך שברא בריות טובות וכו'.

תקפב. ביום המילה (א) אל יאמר אדם עלינו לשבח עד לאחר המילה לאחר שיסיים שליח ציבור הברכה.

תקפג. בשעת שלום אם יש אדם בעיר שיודע למול ויניחו אותו וישלחו לעיר אחרת אחר אדם אחר למול ובשעת הסכנה לא ישלחו אחר אותו אשר שלחו בתחילה כי אם אחר אותו ישלחו שהניחוהו ושאל השואל אם יכול אדם לילך בספק סכנה למקום אשר שלחו אחריו וליכנס מספק בסכנת הדרך או אם יכול לומר כל זמן שהיה שלום שלחתם לעיר אחרת אחר יהודי למול גם עתה למה איכנס בסכנה יותר מאותו יהודי זה שאומר כך הוא חוטא שמקפיד על מה ששלחו אחר יהודי אין לו להקפיד ועוד אין לו להיות נוקם ונוטר גם אין המוהל מחוייב ללכת במקום סכנה כדי למולו בזמנו ביום השמיני (א) שהרי הוולד אם אחזתו חמה אין מלין אותו בזמנו כל שכן המוהל שאין לו ללכת אף במקום סכנה.

תקפד.[ב] כל אדם יזהר אם יש לו בן למול באהבת אדם לא יקח כי אם אומן ומוחזק לכך ובעבור אהבת אדם לא יכנס למחלוקת או לא יתחתן בעבור אהבת אדם או לא ישכיר מלמד לבנו שאין לו הצלחה לפניו בעבור שום אהבה. ולא יהא לאדם אוהב שיגלה לו נסתרות שגילו לו אחרים כי לו (א) האמינו סודם ולא להם. ואל תשנא שום אדם בעבור אהבת חבירך כי אין לשנוא אלא למי שהקב"ה שונא ואשר אוהב אהוב.

תקפה. אליהו זכור לטוב נקרא מלאך הברית שנאמר (מלאכי ג א) ומלאך הברית אשר אתם חפצים (שם ב ד) בריתי את לוי (שם שם ה) בריתי היתה אתו (שם שם ז) כי מלאך ה' צבאות הוא ומלאך הברית אשר אתם חפצים בו וסמך לו (שם ג ג) וְטִהַר מתחילה היו לוקחים לברית ההגונים (א) לפי שעורכים כסא לאליהו ואומר (תהלים צד כ) היחברך כסא הות ואיך יתכן שיהא הרשע בעל הברית וסמך למלאך הברית (מלאכי ג ב) כי הוא כאש מצרף (שם שם ה) עד ממהר במכשפים ממהר וזהו שנאמר (שמות כב יז) מכשפה לא תחיה לא תתמהמה להחיותה אלא תמהר להמיתה פן תכשף עוד וכן (דברים כ טז) לא תחיה כל נשמה שלא תעכב פן תנצלו ולכך חטא שאול בעוד שהיו שוללין ברחו עמלק שנאמר (ש"א טו יט) ותעט אל השלל ונסו

א) כעין זה לקמן סי' תתתתרי"ג. ב) כפול לקמן סי' תתס"ז ובנדפס הוא בסי' תתקע"ח.

(ב) סוטה ב' א'.

תקפ. (א) ברכות נ"ד ב'. (ב) כ"כ התשב"ץ ח"ד סי' ד' דאב מברך הגומל בשביל בנו קטן שנתרפא וכן על אשתו יולדת. (ג) ברכות נ"ד ב': לא צריך דעני בתרייהו אמן.

תקפא. (א) ברכות מ"ג ב'.

תקפב. (א) בש"ך יו"ד סי' רס"ה סקכ"ד: כתוב בהגהת מנהגים שמלין קודם עלינו לשבח וכן המנהג וכן כתב המהרי"ל הלכות מילה.

תקפג. (א) שבת קל"ז א'.

תקפד. (א) כגון מה שאמרו ב"ק י"א ב': את מהימנת לי בשבועה האי לא מהימן בשבועה.

תקפה. (א) פרקי דר"א פכ"ט: מכאן התקינו חכמים שיהיו עושים מושב כבוד למלאך הברית כו' ובהקדמת הזוהר י"ג א': ואיצטריך לתקנא ליה כרסיא ולאדכרא בפומיה דא כרסייהו

מקצתן כאש מצרף במכשפים וכבורית במנאפים וישב מצרף בנשבעים לשקר ומטהר כסף בעושקי שכר שכיר וטהר מענה אלמנה וזיקק אותם כזהב מניף על יתום ידו וכסף מטי גר הרי אילו סמך אצל מלאך הברית לומר אם צדיקים הם יבא מלאך הברית היו נותנים הבן להגון כדי שיבא מלאך הברית וישב על הכסא אצלו אבל אם יהיה בעל הברית רשע ואינו הגון איך יתכן שישב מלאך הברית אצלו וכתיב (דברים טז כא) לא תטע לך אשרה כל עץ (ב) אצל מזבח ה' אלהיך אשר תעשה לך וכתיב (תהלים צד כ) היחברך כסא הוות ויש מקומות (ג) שבעל הברית עושה סעודה ונותנין צדקה ואליהו לא יהיה במקום שיש הרשע והילד אם יהיה רשע לא יהיה אלא אם כן יהיה צדיק אע"פ שאמר (בראשית כא יז) באשר הוא שם שנאמר (דה"ב כה ז) כי אין ה' עם ישראל כל בני אפרים וכתיב (מ"א יט י) כי (ד) עברו בריתך בני ישראל מכלל שהוא במקום הברית אבל אם (ה) תפרש מעשה גוי איך יתכן שיהיה שם בעת הברית.

תקפו. א) **מצוה** שאין לה דורש אותה תדרש בה לפי שהיא כמת מצוה ב). אם תראה שנים הגונים לאחד נותנים ולאחר אין נותנים אתה תן לאותו שאין נותנים וקבל שכר כנגד כולם וכיון ששניהם הגונים למה אין נותנים שמא אבותיו ואמותיו של זה לא היו עוסקים למהר לתת לעניים טובים או יש שנולד במזל שאפילו הגון אין נותנין לו אפילו צועק הרבה לא יתנו לו ופעמים שהוא בעון האב או האם שאיטמו אזנם משמוע צעקת דל ופעמים בשביל עון אבותיו ואמותיו שנאמר (תהלים קט יד) יזכר עון אבותיו וגו' וחטאת אמו אל תמח וכתיב (שם שם יב) אל יהי חונן ליתומיו ופעמים עון עצמו שנאמר (משלי כא יג) אוטם אזנו (א) משמוע דל גם הוא יקרא ולא יענה גם (ב) לרבות בניו ופעמים אחרים חטאו ובידו להחזירם והיו מקבלים ממנו ולא הזהירם ופעמים עון הדור כי נגזר פורענות על אותה העיר ומגלגלים כדי (ג) שיתנו הרבה לשאינם מהוגנים ולהגונים יתנו מעט [ע"ב] כדי שלא יהא להם זכות להגן מן הפורענות שנגזרה עליהם או שעתידה להגזר עליהם.

תקפז. **מעשה** שבקשו לחסיד אחד להיות בעל ברית ולהיות שושבין לחתן אמר למבקשים מוטב לקנות לכם אוהבים תבקשו לאחרים ויאהבו אתכם ואני מעלה עליכם כאילו עשיתם אמרו לו לחסיד למה תמנע מן המצוה אמר להם אפי' שכר טוב אקבל שקניתי לזה אוהבים ושחדלתי מן הכבוד ועוד (א) ייהנה מהם יותר ממני אילו הייתי בעל ברית נמצאתי גוזל את העני ממה שיהו מהנים אותו ועוד באותה שעה שחבירי יכול לקיים אעסוק בתורה ובמצות אבל ג) מצוה שאין רודפין אחריה רדוף אחריה מסכת או מדרש שאין עוסקין ואין חפצים בה תעסוק בה כי מביאין לדין על דברי תורה שאין עוסקין שנאמר (קהלת יב יד) יבא במשפט על כל נעלם שהמצוה מקטרגת ואומרת מה גרועה אנכי שנעלמתי מכל וכל וכתיב (שם ז יח) כי ירא אלהים יצא את כלם.

תקפח. ד) **אהוב** לך את המצוה הדומה למת מצוה שאין לה עוסקים כאשר תראה מצוה בזויה או תורה שאין לה עוסקים כגון שתראה שבני עירך לומדים סדר מועד וסדר נשים וסדר נזיקים אתה תלמוד סדר קדשים ואם תראה שאין

א) ק"ח וכתב לעיל סימן א'. ב) ע"כ אבל עוד לא נשלם הסימן בנדפס. ג) כעין זה לקמן סי' תשס"ו. ד) כס"א ונמצא לעיל סי' א'.

דאליהו. (ב) סנהדרין ז' ב': כל המעמיד דיין על הצבור שאינו הגון כאילו נוטע אשרה בישראל שנאמר כו'. (ג) פרקי דר"א פכ"ט מובא בתוס' שבת ק"ל א' ד"ה ששׂ. וכן כתב בשבלי הלקט סי' ט' ובסנהדרין ל"ב ב': משתה שם ובתוס' שם ד"ה קול ובכתובות ח' א' רש"י שם ד"ה לבי מהולא. (ד) צ"ל עזבו. (ה) אולי צ"ל תעשה.

תקפו. (א) לפנינו: מזעקת דל. (ב) יעוין שבת קנ"א ב'. (ג) בבא קמא ט"ז ב'.

תקפז. (א) צ"ל העניים יהנו מהם.

חוששים ללמוד מועד קטן ופרק מי שמתו מוטל לפניו אתה תלמדם ותקבל שכר גדול כנגד כולם כי הם דוגמת מת מצוה אותם מסכתות ואותם הלכות שבני אדם אין רגילים בהן שזה דומה לאחד שהיה לו בנות תבעום בני אדם (א) והצילם להם ונשארה בת אחת שלא תבעוה לינשא אמרה לאביה לאחיותי אומנות נקייה מעשה אורג מעשה רוקם לכך קפצו הכל עליהם והיו לאנשים אבל למה נתת לי אומנות שהכל מתרחקים ממני לארוג בגדי אבל ותכריכי מתים אילו היה אומנותי בגדי שמחה הייתי לאיש כאחת מאחיותי אמר לה אביה אני אשבח אותך לכל שילכו הכל אצלך כך אמרה מסכת מועד קטן והדומה לה רבונו של עולם למה אין עוסקים [בי] כמו בשאר מסכתות והקב״ה אומר הרי כבר נאמר (קהלת ז ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו ועתה למה אומרים שהוא סכנה לפי שכתוב (משלי ג יא) ואל תקוץ בתוכחתו והוא ממהר ולא ידקדק כמו בשאר מסכתות ועוד שכל דבר שתופסין אותו סכנה אפילו מקום הוא מסוכן לפי שלשון בני אדם ועינם מזקת אלא כך יעשה הרוצה ללמוד אותה יתפלל לפני הקב״ה שלא יארע דבר רע וגם ילמדו הרב בחשאי ולא יפרסם ולא יזיק ולא ינזק אחר שלשון האדם מזקת ועינו וכתיב (שיר ז ב) חמוקי ירכיך כמו חלאים אילו דברים של חלאים ותחלואי מיתות כמו מי שמתו מוטל לפניו ומועד קטן יהיו בסתר ולא יזיק שנאמר (ישעיה כו ז) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם וגם שמעתי בשני דברים מלאך המות קרוב לשמוע למי שדורש במעשה מרכבה ובמועד קטן לכך נענה מלאך המות הן הן מעשה מרכבה כמעשה דרבן יוחנן בן זכאי ור׳ אלעזר בן ערך שאם לא יכוין להפרע ממנו וכן מועד קטן כיוצא בו לפי שהוא ממונה על המות לכך יעסוק בכל לבו לישב בלא קלות ראש בה(א) וכן כל מצוה שתראה שאחרים עוסקים בה ובמקצת עבודותיה אין חוששין בה אתה תחוש באותה הבזוייה ואתה תקבל שכר כנגד כולם שאם תראה שהכל נושאים את המטה ורגלי המטה נפלו אתה קח בידך רגליה שאילו לא היתה למטה רגלים בעת שמניחין המת לארץ הרי קלונו של מת ביותר וכל דבר שכיוצא בו יותר תקבל שכר מנוף הדבר וזהו שנאמר (משלי יג יג) בז לדבר יחבל לו וירא מצוה ישלם ויום ששי שמת לאדם מת אע״פ שהוא אביו ואמו ימהר לקוברן פן יחללשבת שהרי אמרה תורה (ויקרא יט ג) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי [תשמרו] אע״פ שמי שמאחר את אביו ואת אמו מלקוברם כדי להספידן הרי זה משובח לכך סמך לו ואת שבתותי תשמורו אם תאמר לא הקדים שבתות למורא אב ואם הרי כבר לענין כיבוד אב ואם הקדים ולמה לא הקדים לעניין מורא מי גרם לשבתות שישמרו מורא אב ואם שכשהיה קטן ובא לחלל שבת היו אביו ואמו מוחין בידו ומכין אותו שהרי כתיב (שמות כ י) לא תעשה כל מלאכה אתה ובתך הקטנים ואם אדם מייסר את בנו שבא לחלל שבת ומונעו [דף ס״א] מעשות עבירה הקב״ה יתן מוראו של אביו על הבן לכך סמך (ויקרא ל ג) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו ואל תאמר שמת אביו לעת ערב אבל בבקר לא אפי׳ בהשכמה כדי לתקן מאכל לשבת וכדי שישכח קצת צערו לפני השבת שנאמר (משלי י כב) ולא יוסיף עצב עמה ולא יהיה עצב עמה לא נאמר אלא ולא יוסיף לא ידבר דברים המביאים לידי תוספת עצב ועל זה אמר (שמות כ ח) זכור את יום השבת וכי עשוי לשוכחו והלא כל שביעי שבת אלא מדברים המביאין אותו מלזכור את השבת כגון אם נעשה דבר שבא להעצב בו אל תדרשם שאם תזכרם תוסיף להעצב זכור את יום השבת עשה דברים שתהא זוכר

א) לס״א וכעין מכתוב לעיל סי׳ א׳.

תקפח. (א) צ״ל וחשיאם להם.

את יום השבת לרחוץ בערב שבת וללבוש בגדים נאים ולקרוא דברים הנוהגים בשבת. מצוה(א) לשנות ארבעים מלאכות חסר אחת כדי שלא ישכח איזה מלאכה כמו שיש לדרוש במעשה מועדים לפני המועדים כך בענין שבת לפניו אלא כדי למהר לאחר התפילה לצרכי שבת וקבעו לומר במה מדליקין בבית הכנסת לערב כלומר קיימתי זאת המשנה חוץ מיום טוב הנכנס לשבת.

ענייני שבת.

תקפט.ב) זכור את יום השבת (א) זכור מאחר שבא להשכיחו אם צדיק ביום ששי הלך לעולמו קודם חצות לא יצוה להמתין עד לערב שמא יחללו שבת ואם לעת ערב ימות יצוה שלא יבכו בשבת עליו ויזהירם על המאכל בשבת שיתקנו זכור את יום השבת מכל דברים שבאים להשכיחו ור' אליעזר כעס על הורקנוס בנו כדאמרינן בסנהדרין (ב) ואותו היום ערב שבת היה ונכנס הורקנוס לחלוץ תפיליו גער בו ויצא בנזיפה אמר להם לחביריו של אביו כמדומה אני שדעתו של אדם נטרפה (ג) אמרו לו דעתו ודעת אמו נטרפה היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות לפיכך לא יצוה לקוברו לעת ערב פן יחללו שבת.

תקץ.ג) בני אדם הלכו לעשות לוייה עם צדיק אחד בערב שבת אמר להם שובו לבתיכם ותתקנו מאכל לשבת ותכבדו את השבת יותר ממני שאם תאחרו לא תוכלו לתקן מאכל לשבת ולעשות צרכי שבת וכתיב (שמות כ ח) זכור את יום השבת מדבר אחד שבא להשכיחו.

תקצא.ד) בעיר אחת היו נשים עושות הנשים בערב שבת צורכי שבת כי אם אחת עוסקה במטוה ולאחר מותה ראה אדם בחלום ששורפין ידיה ועיניה בנעורת פשתן אמר להם למה אתם עושים כן אמרו זאת היתה עוסקת בערב שבת בפשתן ולא עסקה בצורכי שבת.

תקצב. למה פתחה התורה בבראשית כי רמז תחילה על השבת (א) בראשית ירא שבת אותיות של בראשי"ת יש בהן ירא שבת כל מי שיכול להתפרנס במקום קרוב אל ילך לארץ רחוקה כי רוב הולכי דרכים אינן מקבלים שבת בעונתה וגם עונג שבת בראשית דרכך תראה אם תבא בעוד יום למלון ולתקן סעודה וכל צרכי שבת קודם שקיעת החמה.

תקצג. (א) רבא בר כהן אמר ר' יוסי הדה תמר בר אידי אסור ליארס אשה בערב שבת (ב) ומרחץ כן להלכה כן לדבר תורה לכך מוטב שירחוץ ביום חמישי ויהא פנוי ביום ששי לתקן לצורך שבת.

תקצד. בני אדם שפירשו לים או למדבר ודואגים (א) אם ישכחו איזה יום שבת

א) בנדפס סימן קכ״ד. ב) כפול לקמן סימן תתתתקס״ז. ג) כפול לקמן סי׳ תתתתקק״ח בשינוים. ד) קכ״ב.

תקפט. (א) ביצה ט״ו ב׳. (ב) ס״ח א׳. (ג) צ״ל אמר להם. בירושלמי שבת פ״ב ה״ז הנוסח: אמר לו יעו״ש.

תקצב. (א) כן הוא בתקוני זוהר תקון ט׳ ותקון כ״ד ומובא בבעל הטורים על מלת בראשית.

תקצג. (א) ירושלמי ביצה פ״ה ה״ב וכצ״ל רבי בא בר כהן אמר קומי ר׳ יוסה רבי אחא בשם ר׳ יעקב בר אידי אסור וכו׳. (ב) צ״ל ומתרץ כן להלכה כו׳ והוא בירושלמי שם לפני זה שהבאנו לעיל.

תקצד. (א) צ״ל שמא.

יקראו לעצמן שמות לאחד ראשון לאחד שני לאחד שלישי לאחד רביעי לאחד חמישי לאחד ששי לאחד שביעי וראייה לנו (ב) מאסתר שהיה לה שבע נערות וקראה לכל אחת ואחת שם וכל אחד יהיה ראש המדברים ביומו.

תקצה.א) **אשה** שהרה וכבר הגיע חדש תשיעי להריון ובערב שבת עם חשיכה יטמין מים חמין כדי שאם תלד בליל שבת או בשבת הרי המים חמין מזומנין ולא יחללו שבת.

תקצו.ב) **אל** יניח אדם ביום ששי מפתח קשור באזורו פן ישכח בשבת וישא ולא יניח מעות בבית יד שלו שלא ישכח.

תקצז.ג) **בערב** שבת סמוך לעת שהולכים בבית הכנסת והנה יש לפניו ספרים גדולים או כסתות והיה בטוב יכול להביאם לחדר לשמור או שום כלי כבד הניטל בשבת ויכול להצניע לא יאמר והלא מותר לטלטלם בשבת למה אטרח אמתין עד לאחר שחשיכה ואשאם ואצניעם כמו שאמרו (א) ובלבד שלא יכוין לעשות מלאכתו במועד כי לא יתכן מה שיוכל לעשות מבעוד יום שימתין [ע״ב] עד שחשיכה ולטרוח שנאמר (ישעיה נח יג) עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת עונג וכתיב (שמות לא יז) וינפש (שם כג יב) למען ינוח.

תקצח.ד) **אל** ידור אדם במקום שבשבת הוא השוק של גוים אי אפשר שלא יחטא בדבריו או בשום דבר.

תקצט.ד) **מי** שלא הוכן בערב שבת מאכלו ורוצים לומר ברכו לא יושיב שליח ציבור עד שיתקנו מאכלו מוטב שיאכל לחם יבש ואל יעכב ואם (א) בנישואין ויש שעה גדולה יעכב ואם אין שעה וסמוך לספק בין השמשות מוטב שלא יאכלו ולא יחללו ספק שבת ומה שאמר (ב) הנח לישר׳ מוטב שיהו שוגגין ואל יהו מזידין זוהו במקום רשותם אבל בבית הכנסת לא.

תר.ה) **אמרו** לאחד הנה רבים תולים נויי סוכה ואתה אינך תולה אמר מה מועיל הילדים ינתקו הפירות והחוטין בשבת מוטב שלא יחטאו על ידי.

תרא.ו) **הרוחץ** את התינוקות בשבת לא ישים את הבגד במים (א).

תרב.ז) (א) **בפינקס** של ר׳ יהושע כתב מי שנולד בשבת ימות בשבת מפני שחיללו שבת עליו כשנולד ומה יכול הילד לעשות שמחללין שבת עבורו אלא עונות אביו ואמו כתיב (תהלים קט יד) יזכר עון אבותיו וגו׳ חטאת אמו אל תמח (ב) ששמשו מטותיהן באותן לילות שנולד בשבת ועונותיהן גרמו ונפרעין לאביו ולאמו מפני שנענש הבן בעונם שמת בשבת דוגמת כמו מזרע בני עלי (ג) רבה ואביי שמתו בלא זמנם בעבור עון בני עלי ונפרעין באותו עולם מבני עלי מפני שנענשו צדיקים בעונם ואם תאמר למה נענשו והלא לא אחזו מעשה בני עלי מפני שאילו היו קטנים כשחטאו בני עלי אבותיהם אז אם קבלו האבות דין עליהם היו נענשים הקטנים עמהם בעונם כמו שמצינו שאמר בספר יחזקאל (יד יט) או דבר אשלח וגו׳ וכתיב (שם שם כ) אם בן אם בת יצילו וכשנגזרה גזירה רעה והפורענות כבר באה ואם לא יהיה זכות גדול לא ינצל כמו שכתוב (שם שם) ונח דניאל ואיוב בתוכה (שם

א) תתר״ט. ב) תתר״ע. ג) תת״ס. ד) רס״ב. ה) רס״ג. ו) רס״ד וכעין זה לקמן סי׳ תתתקע״ח. ז) רס״ד.

(ב) מגילה י״ג א׳.

תקצז. (א) מועד קטן י״ב ב׳.

תקצט. (א) צ״ל עדיין שהות ויש כו׳. (ב) ביצה ל׳ א׳ ויעוין בר״ן שם.

תרא. (א) צ״ל מפני סחיטה.

תרב. (א) שבת קנ״ו א׳ ולפנינו ר״י בן לוי. (ב) נדה ל״ח א׳. (ג) ראש השנה י״ח א׳.

שם יח) לבדם ינצלו וכתיב ברניאל (ו כג) אלהי שלח מלאכה וסגר פם אריתא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי לכך צריך תורה וגמילות חסדים ותפילה וזכיות הרבה להנצל.

תרג. א) כשיש דליקה בחול או בשבת בתחילה יעסוק להוציא קטנים או חולים וזקנים מן הבית לפקוח נפשות ואחר כך יציל תורה שבכתב ואחר כך תורה שבעל פה וחילוף הדברים בלומדי תורה בעלי תלמוד קודמין ללומד מקרא שהם מלמדים לעשות המצות ודוקא כששוין ביראת שמים ואם יש בידו משנה ותלמוד מושכרים ושאולים יציל תחילה (א) תורה שבכתב ואל יחוש להפסד שלו.

תרד. ב) מעשה במשומד כשהיתה דליקה באה בשבת אמר ליהודי תן לי ספריך ואצילם מן הדליקה שאוציאם לרשות הרבים ולא נתן לידו ולקח המשומד הספרים מעצמו והוציאם ולא מיחה בידו והצילם מן הדליקה. ומת ג) מצוה שאין מי שחפץ לסייעו לקוברו וצועק ואין מועיל ויש שם (א) מי... וחפץ לסייעו לא ימחה בידו אבל אם כל כך חטא שהחרימו עליו שלא לקוברו בקבר ישראל אל יתן לו לסייעו ואם עשה מעצמו יעשה.

תרו. ד) אם תחפוץ לעשות אדם שיהא מעלה גרה כבהמה לא תודיעהו שאתה מתכוין לכך לאחר שאכל ושתה כל צרכו תן לו אגרופף מלא שומשמין ויכוס אותם ויבלע כל היום יהיה מעלה גרה כבהמה לכך (א) לא יאכל אדם שומשמין וכיוצא בהם בשבת לאחר אכילתו שמא יצא לרשות הרבים והמאכל בפיו.

תרז. הרי התירו ללכת אלפים אמה לכל צד אעפ״כ לא יאמר אדם מאחר שאני מותר ללכת אלך כל היום בעיר ובתחום לכך נקרא מנוח לא יטריח עצמו אלא לבית הכנסת ולבית המדרש ולדברי מצוה וכתיב (ישעיה נח יג) אם תשיב משבת רגליך וכתיב (שם שם) מעשות דרכיך וכתיב (ישעיה נח ב) קרבת אלהים יחפצון.

תרח. ה) בשבת (א) לא יאמר אדם נישן כדי שנעשה מלאכתינו בלילה במוצאי שבת שאסור לומר למחר אעשה כך ואפילו חפץ לכתוב דברי תורה לפי שמראה מה שישן ונח בשבת שעושה בשביל החול אלא יאמר ננוח היום כי שבת היום

[דף ס״ב] תרט. ו) בשבת אל יקח אדם ילד בחיקו עד שישים תחילה כר בחיקו פן יטנף את בגדיו ואיך יעשה בשבת שמא אין לו מלבושים אחרים ומוטב היה למי שבגדיו מטונפים שלא ילך לבית הכנסת ולא יתפלל כל עיקר אלא בשביל הבשת לא יניח אדם לכך יקח כר תחילה ואחר כך התינוק עליו.

תרי. ז) (א) לא יפשפש אדם בפליצון או בעורה כינים באצבעותיו בשבת מפני כשהוא מוצא באצבעותיו הכינים הוא צריך לנתק מן הצמר אלא אם כן הכינים בלא צמר אבל מראשו לא ינתק שער ראשו שכואב לו ואם מנתק כואב לו ואינו מתכוין ואעפ״כ הראשונים היו מונעים מלהוציא עם שער ובימות החמה בלילה אם מתחכך בשרו ומשים אצבעותיו שם ח) ואינו יודע אם כינה או פרעוש אל ימיתנו שמא פרעוש אלא יזיזנה משם.

א) תתק״ל. ב) תתק״ב. ג) תתק״ג. ד) לק״ה. ה) לק״ו. ו) לק״ז. ז) לק״ח. ח) כעין זה לקמן סימן תתתתקע״ב.

תרג. (א) צ״ל תורה שבעל פה כמובן.
תרד. (א) אולי צ״ל משומד.
תרו. (א) ומשום זה כתב המג״א בסי׳ תר״ח שאין לאכול בעיו״כ שומשמין.
תרח. (א) מובא במגן אברהם סי׳ ר״צ.
תרי. (א) הוא מהירושלמי פ״ז דשבת: התולש מבהמה מתה בשבת חייב שתלישתה היא גיזתה, ויעוין בט״ז או״ח ססי׳ שלי״ו ובמג״א סימן שי״ו ס״ק כ״א.

תריא. ואץ ברגלים חוטא (משלי יט ב) אחד היו לו מנעלים רחבים ואחד היו לו מנעלים קטנים אמר אותו שמנעליו רחבים לאותו שמנעליו קטנים למה תלך (א) בחצרנות כמו הפרשים אמר לו ואתה למה אתה חוטא שאתה הולך בשבת בטיט או בחול ואבק של חול והטיט נשאר על המנעלים ואתה הולך בהם בשבת הרי אתה חוטא וכתיב ואץ ברגלים חוטא אמר לו וכי אני מתכוין אמר לו (ב) מודה ר' שמעון בפסיק רישי ולא ימות.

תריב. מעשה באחד שהיה צמא למים עד שלא נותרה נשמה בו כמעט ולא רצה לומר להביא לו מים בשבת והוא לא היה יכול ללכת למים וכשהביאו המים לא רצה לשתות כי אמר מי בקש זאת מידכם לחלל שבת בעבורי אמר לו החכם אל תעבור על (בראשית ט ה) את דמכם לנפשותיכם אדרוש ועוד שאם לא תשתה נמצא שהיללו שבת שלא לצורך.

תריג. א) מי שמביא מים דרך רשות הרבים לפיקוח נפש בשבת לא יביא דלי מלא מים אלא יביא כדי להשקות החולה (א) בלא צמצום ולא ידקדק בזה כי אדהכי והכי פן ימות.

תריד. לא יאמר אדם ו' ימים ו' לילות חול ובהמתו עושה מלאכה אתן לאכול לה הרבה וכן לעבדו ולשפחתו אבל בשבת שאינם עושים מלאכה אפחות להם מן המזונות (דברים ה יד) למען ינוח עבדך ואמתך (שמות כג יב) שורך וחמורך כתיב (שם שם) וינפש בן אמתך והגר ואם אתה מרעיבם אין זה מנוח (משלי יב י) יודע צדיק נפש בהמתו פירושו כמו (דברים ב ז) ידע לכתך את המדבר שתרגומו סיפק את צורכך (הושע יג ה ו) אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות במרעיתם וישבעו ולא ירייץ את בהמתו בשבת ובחול אם יש לאדם שני עבדים וזה טורח כמו זה לא יתן לאחד יותר מלחבירו לאכול.

תרטו. קצב אחד אמר לעשיר תקנה ממני בשר לצורך שבת ראה העשיר אמר בשר כחוש הוא ולא אעשה עמך חסד בדבר זילזול שבת כשיהיה לך בשר שמן אקנה ממך כיון שאינך חושבו בכבוד שבת רק כשתרויח גם אני איני חושש כך כשתשחוט לצורך חול תשחוט הטוב בעיניך אבל לצורך שבת לא אקנה אלא שמן וגם בחול כשתוכל לקנות שמן ותשחוט כחוש לא אקנה ממך לא יתכן שהעני יטריח על גמילות חסד כאשר אינו עושה ברצון.

תריו. שנים היו מוכרים יין אחד עשיר ואחד עני העני היה מוכר יין רע והעשיר יין טוב בערב שבת אמר יהודי אחד אקנה מן העני ואעסוק שיקנו אחרים ואהיה לי זכות שהעני מוכר אמר לו חבירו לא איזוב עונג שבת מוטב שאקנה המובחר לשבת ואקיים (ישעיה נח יג) וקראת לשבת עונג.

תריז. ב) אדם שאין לו בשבת מזונות אלא לצורך שתי סעודות אם יחלוק אותם לשלש סעודות לא יהיה לו לכל סעודה לשובעה מוטב שיאכל שתי סעודות של לילה ושל יום כדי לשבעה (א) או יאכל ביום וכשיאכל כדי לברך יברך ואחר כך יאכל מיד.

תריח. ג) מי שאוכל מבעוד יום בערב שבת כגון שיצאו מבית הכנסת ועדיין לא נראו ג' כוכבים כיון שמבעוד יום גמר סעודתו יאכל לאחר צאת הכוכבים

א) לס"ח. ב) סתס"ד. ג) לס"ע.

תריא. (א) אולי צ"ל בשחצנות כמו אנשי שחץ שבת ס"ג א'. (ב) שם כ"ט ב'.
תריג. (א) עיין שו"ע או"ח סי' שכ"ח סט"ז וברמ"א שם.
תריז. (א) יעוין או"ח סימן רמ"ג, במג"א סק"ב.

כדי שיעור שיברך ברכת המזון כדי לקיים שלש סעודות בשבת כי איך יעלה לשלש סעודות מה שמבעוד יום יאכל ומה שאמרו (א) משעה שבני אדם אוכלים [ע"ב] בערבי שבתות לפי שאין לרבים נרות כדי שיהו דולקים שימתין לאחר צאת הכוכבים ועוד אם היו מעכבים אכילתן לא יתפללו עד השיכה ומצוה להתפלל מבעוד יום כדי שיקבל שבת להוסיף מחול על הקודש וכן קרית שמע וברכותיה דינם לאחר צאת הכוכבים והניחו לציבור להתפלל מבעוד יום (ב) כי אם היו שוהין עד זמנה היו אוכלים קודם ושוכחים (ג) ויראי שמים קורין לאחר צאת הכוכבים וכן ברכותיה ויאכל כדי שיעור ברכה לאחר צאת הכוכבים בליל שבת.

תריט. א) גויה שרית מתה וכששמו אותה בקבר חיתה עמדה ואמרה בעולם אחר הייתי וראיתי הגמונים אבודים בגיהינם וגם אותם שהיו חיים עדיין אמרה באותו זמן ימותו ויבאו בגיהינם וראיתי יהודים בגן עדן ואשה יהודית הכירה ואמרה שראתה בית יד שלה מטונף בחלב אמרה לה למה את משונה מחברותיך אמרה פעם אחת הדלקתי נר בשבת לכך נעשה לי זה הבשת שבית יד שלי היה מטונף בחלב.

תרכ. ב) (א) **כל** ימי עני רעים אפילו בשבת וימים טובים מפני שינוי (ב) וושט וטוב לב בשביל שייטיב לבו צריך בשבת במשתה תמיד כדי שייטיב לבו ולא יעצב.

תרכא. ג) **טוב** ארוחת ירק ואהבה שם (משלי טו יז) עם אשתו ובני ביתו משור אבוס ושנאה בו שלא יאמר אדם אקנה מעדנים לשבת ויודע שיתקוטטו עמו אשתו או אביו ואמו ואשר עמו (שם יז א) טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב אחד בשבת ואחד ביום טוב וזהו (שם כ ג) כבוד לאיש שבת מריב וכל אויל יתגלע יכבד שבת שלא יהיה ריב בו ויכבד אביו ואמו ורבו שלא יהיה ריב שם.

תרכב. ד) **ויברך** אלהים את יום השביעי (בראשית ב ג) ולא פירש במה אלא באותו דברים שקילל איוב את יומו (איוב ג ה) תשכן עליו עננה (שם שם ו) אל יחד בימי שנה (שם שם ז) אל תבא רננה בו (שם שם ח) העתידים ערר לויתן מכלל שבירך השבת (א) שמצוה שישב באור וישב וירנן שבחות שנאמר (תהלים צב א) מזמור שיר ליום השבת (שם שם ב) טוב להודות לה' ולזמר ולשמוח בשבת בפיקודי ה' ישרים משמחי לב.

תרכג. ה) **מעשה** באחד שהאריך ימים ולא מצאו שום זכות בו אלא שלא היה מדליק בחלב בערב שבת (א) אלא שמן זית.

א) ר"ע ונמלא לעיל סי' רע"ב. ב) מתמ"ה. ג) מתמ"ו. ד) רע"א וכפול לקמן בסי' מתתל"ו. ה) רע"ב.

תריח. (א) ברכות ב' ב'. (ב) שם ד' ב'. (ג) יעויין שם ב' א' תוד"ה מאימתי.

תרכ. (א) בבא בתרא קמ"ו א'. (ב) צ"ל ווסת.

תרכב. (א) שבת כ"ה ב': הדלקת נר בשבת חובה ותנחומא פ' נח: ואם תאמר לישב בחשך אין זה עונג שאין יורדי גיהנם נידונין אלא בחשך שנאמר ארץ עיפתה כמו אופל וגו'.

תרכג. (א) שבת כ"ו א': ר"ט אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד, ובמדרש רבה בהעלתך פרשה ט"ו: אנו מוצאין בהרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות ועל הדלקתן בשמן זית, וכפי הכ"י שנמצא אצל ה' ר"א עפשטיין כמו שהביא בספרו מקדמוניות היהודים צד 70 נוסף בפ' בהעלתך: הרי מצינו שחיבב הקב"ה שמן זית כו' ובמדרש תנחומא פרשה בהעלתך נמצא זה בשם רבי טרפון יעו"ש ובמדרש רבה ויקרא פל"א מובא בילקוט ראובני פרשה תצוה: ויקחו אליך שמן זית זך תני ר' חייא שמן זית ולא שמן שומשמין כו' אלא שמן זית א"ר אבין משל למלך שסרחו בו לגיוניו ולגיון אחד משלו לא מרד בו אמר המלך אותו לגיון שלא מרד אעשה דוכסין כו', כך אמר הקב"ה הזית הזה מביא אורה לעולם הח"ד ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה ומהיכן הביאתו כו'.

תרכד.א) וביום שמחתכם זה שבת בספרי (א) לכך אסור לאדם להיות עצב בשבת ומקדשין ומבדילין על היין שהוא משמח אלקים ואנשים לפי שאמר (תהלים קד לא) ישמח ה׳ במעשיו הרי מי שרגיל ביין מנערותו לעולם מזונותיו מצויין מלאחרים מאשר הדל יש בעבירה יש שלא בעבירה מפני שהקב״ה יודע שאינו יכול להיות בלא זה ועליהם נאמר (תהלים קמה טו) ואתה נותן להם את אכלם בעתו וכיון שאין יכול לחיות בלא יין למה הקפידה תורה אלא לפי שגנב משל אביו לאכול בבית אחרים הרי גורם לאחרים שחוטאים עמו לכך צוה על זולל וסובא כיון שהתחיל בעבירה (ב) ידונו אותו לפני זה שבסוף יהרוג וילסטם אבל שאר עבירות אינו כן (משלי כג לא) כי יתן בכים עינו בכוס קרי בכיס כתיב (ג) כוס צריך י׳ דברים לכך כתיב כיס וקרי כוס ו׳ שצריכין כוס (ד) חתן (ה) אבל (ו) שבת (ז) יום טוב (ח) מילה (ט) קידוש חדש.

תרכה. בשבת לא ידבר אדם מאוהבים שלו שמתו או הם בחלאים כדי שלא יצטער בשבת אם יש בגדים של אוהבו של מת על יראם בשבת בפניו פן יצטער בשבת וכתיב (משלי י כב) ולא יוסיף עצב עמה (א) אבל ב) איש אחד כשהלך לבית עולמו נתן טליתו לאחד כדי שיתעטף בו אמר לחכם אם אתעטף בו בשבת שמא לא אוכל להתאפק שלא תרד עיני דמעה בשבת אמר לו יותר טוב תעשה לו כשתתעטף שתקנה לך מצוה ולו תהיה זכות ושכר באותו עולם לא יספר אדם לבני אדם שום דברים שמורידין דמעות בשבת.

תרכו. זכור את יום השבת לקדשו ואיך ישכח והלא בכל שביעי הוא אלא זוכריהו מאחר שבא מה שישכיחו כגון כשיש מת מוטל לא יאמר אין לי תאוה לאכול אלא יאכל כמו בשבת אחר ולא יבכה (א) ולא יספוק את כפיו מחמת הצער ולא שום עובדים דחול.

תרכז. [דף ס״ג] (דברים יג ה) אחרי ה׳ אלקיכם תלכו (א) עשו כמעשיו כתיב (שמות כ ט י יא) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה׳ אלקיך וגו׳ כי ששת ימים עשה ה׳ את השמים ואת הארץ וגו׳ וינח ביום השביעי הרי נח ואתה תנוח (ב) מה הוא נח מדיבור אף אתה תנוח אל תדבר בשבת מדברי חפציך ואל תאמר מה תלוי בדבור הרי

תרכח. מעשה (א) בחסיד אחד שנכנס וכו׳ על מעשה צלף וכו׳ וכל מה שמצינו שהקב״ה מכבד שבת שאמרו (ב) וביום השביעי (ג) נתעלה וישב על כסא כבודו הרי היה חסיד אחד ואמר כל מה שמצא כאן עשה כן היה לו כסא יפה ומיוחד שהיה יושב עליו בשביעי להתפאר ליום המנוחה אותו חסיד היה מתלבש בבגדי פאר ואם היו נישואין לא היה לובשן אלא בשבת לכבוד שמים עונג קרא ליום השבת ואמר להביא שני כבשים בשבת ואם חביב שבת למה מיעט בו מכל ימי

א) מכאן עד הרי כפול לעיל סימן תכ״ו. ב) מכאן עד לא יספר כבר כתוב לעיל סימן של״ד.

תרכד. (א) במדבר פיסקא ע״ז. (ב) סנהדרין ע״א א׳. (ג) ברכות נ״א א׳. (ד) כתובות ס״ח ב׳. (ה) שם שם. (ו) פסחים ק״ו א׳. (ז) שם שם. (ח) במרדכי יומא פ״ח: לפי שאין אומרים שירה אלא על היין לכך צריך כוס במילה, וכן הוא ביו״ד סי׳ רס״ה ס״א ובכלבו סי׳ ע״ב: מוזגין כוס של יין כו׳ וכן כתב השבלי הלקט הלכות מילה סי׳ ד׳: נוטל המברך כוס של יין כו׳ ובהלכות גדולות הלכות מילה: ושדר שר שלום ריש מתיבתא כו׳ המברך על הכוס כו׳. (ט) מסכת סופרים פי״ט ה״ט: וצריך בברכת היין לומר כו׳. ורבנו תנא ושייר כי גם ברכת המזון טעונה כוס פסחים ק״ה ב׳, ופדיון הבן טעון כוס כמו שמפורש בבא״ש פ״ק דקדושין סי׳ מ״א וכן כתב הכלבו סימן צ״ד.

תרכה. (א) צ״ל זו אבלות והוא בירושלמי ברכות פ״ב ה״ז.

תרכו. (א) ביצה ל׳ א׳ ור״י ד״ה אין מטפחין ושם ל״ו ב׳ ובירושלמי שם פ״ה ה״ב, ובמו״ק כ״ח ב׳.

תרכז. (א) סוטה י״ד א׳. (ב) בירושלמי שבת פט״ו ה״ג: שבת ל״ה שבות כ״ה מה הקב״ה שבת ממאמר אף אתה שבות ממאמר.

תרכח. (א) שבת ק״נ ב׳. (ב) בפיוט לאל אשר שבת ונזכר במחזור ויטרי סי׳ קס״א ובכלבו סי׳ ל״ז. (ג) בנוסחתנו התעלה אבל במחזור ויטרי ובכלבו הנוסחא: נתעלה.

המוספין לפי ששבת תדיר (ד) והתורה חסה על ממונן של ישראל ומעשה באותו חסיד שהיה לו מיני חפצים בשבת מטה וכסא ומפות וחדר יפה וכלי מאכל וכלי משקין יפין ושלחן יפה וכלי מלבוש ולא היה מניח להזכיר שום דברים של מלאכה אפילו שכבר נעשה שלא יבא לדבר לידי (ה) להבא ולא היה רוצה שיזכירו לפניו דברים הבאים לידי עצבון כדי שלא יתאנח ולא יעצב ביום השבת ואומר באלפא ביטא (ו) (במדבר י י) ביום שמחתכם (ז) אילו השבתות (נחמיה ח י) חדות ה׳ היא מעוזכם ואומר (קהלת ז יד) ביום טובה היה בטוב מהו ביום טובה זוהו השבת שכתוב בו (תהלים צב א ב) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה׳ במעשה בראשית לא נאמ׳ במעשה שבת וירא אלהים כי טוב לפי שעדיין לא היו שומרין אותו היה בטוב לבב (דברים כו יא) ושמחת בכל הטוב.

תרכט. א) **אחד** הילל שבת והיה נושא כספו בא לפני חכם להורות לו תשובה אמר לו הכסף או שוויו חלק לבני טובים שמתביישין לקבל מן הצדקה ולא רצה לתת וגם החכם לא אמר לו התשובה אין למנות אם שמר שבת אחד כנגד שחילל שבת אלא אם הילל שבת כנגד אם עינה נפשו כנגד העבירה.

תרל. (א) **ומעשה** בחסיד אחד שהעמים עגלה שלו בגדים וכשבא למקום שהיה חפץ למכור פירק העגלה לפני בית אושפיזנכיה וקידש היום לפני הבית ובאו בולשת לעיר וגוזלים מה שבבתים ובא יהודי בעל העגלה ותיקן בליל שבת העגלה ושם הסוסים בעגלה כדי להנהיג את העגלה חוץ לעיר ובא שליח של המלך והכריז לשוללים שלא יקחו מיהודים מאומה וכששב יהודי לביתו הלך אצל חכם שיורה לו תשובה שלימה אמר לו החכם תמלא העגלה בגדים באותה מידה ושים ידך על הארץ ויעבירו האופן על ידך ותן הכסף שלקחת בעבור הבגדים לצדקה או תשכיר לכתוב ספרים ה׳ חומשי תורה נביאים וכתובים ולא תקשרם ביחד כי אז לא יוכל אחד או שנים לקרוא בו אלא שיהא חומש (ב) . . . ויקראו בו יתומים ובני עניים שאין די ידם שיהא להם ספר ואם מתוקן וכתוב יפה אל תאמר יקלקלוהו מוטב שלא יכתב יפה הואיל והיופי מונעו מלקרוא בו אותם שאין להם ספרים אחרים ועוד אם תאמר אם לא יקראו בו אלא לפעמים הוא יפה וקיים תחשוב אם ילמדו בו תדיר יהא קיים כעשר שנים ואם לא ילמדו בו תדיר יהא קיים מאה שנים או יותר תצרף אלה ימים שלמדו בו תדיר עשר שנים ואחר כך נמחק הספר ויהיו יתירים על אותם ימים שבמאה שנים או יותר כי לא למדו בו תדיר לכך תקנה ספרים שילמדו בו יראי שמים או עניים יתומים ותפילות גם מחזורים וגמרא ופרושים וכל מסכתא לבד ותשאיל לכל אחד ואם ישאר לך עדיין מן הכסף יתן לבני טובים שמתביישין לקחת בגלוי אמר בעל התשובה להכם למה אינך מוריני לכתוב ספר תורה אמר החכם דיי לקהל ג׳ או ד׳ ספרי תורה כמו (ג) הנוכה ראש חדש ושבת ועוד שמא בעלים שנתנו אותן ג׳ ספרי תורה היו טובים ממך והסופרים היו בקיאים ותיקנו יותר כהלכה מסופר שלך ואותן שנתנו ספרי [ע״ב] תורות יכעסו ויהיה לך העון לכך (משלי ג ה) ואל בינתך אל תשען כי כל דבר שיש לו עוסקין אינו מצוה כל כך וכן אם תמצא עני שהכל נותנין לו תן למי שאין לו עוזר וכל זה אין להורות אלא למי שמתחרט ומבקש

א) בנדפס סי׳ קפ״א וכפול בכ״י לעיל סי׳ קי״ב.

(ד) יומא ל״ט א׳. (ה) ר״ל לדברים שיעשו מכאן ולהבא. (ו) אולי כונתו לזמר כל מקדש שביעי המוזכר במחזור ויטרי סי׳ קנ״ט והוא ע״פ א״ב. (ז) ספרי במדבר פיסקא ע״ז.

תרל. (א) על מעשה זו יעוין בשבלי הלקט סי׳ ס׳ ד״ה וזה הדבר. (ב) אולי צ״ל חומש לבד נביאים לבד כתובים לבד. (ג) ר״ל שחל ר״ח טבת בשבת שאז מוציאין ג׳ ספרים.

להיות נקי לפני הקב"ה וכן בימי רב היי ור' אביתר כהן צדק שהיו בירושלים ובא לפניהן רוצח צוה רב היי ור' אביתר להכותו מלקות בהר הזיתים עד שפוך דם עליו והרוצח צעק הכוני אל תחמולי עלי כדי שלא אקרא בדין בפני הקב"ה והכוהו עד שהיה נפוח לחיים וצוה להניחו והמתינו לו כשלש שבועות ואחר כך הטמינו בחול רק מעט נקב פתוח היה ועינוהו והכוהו עד בין מות לחיים כן עשו שלש פעמים ודעו והבינו כי נתכפר לו כי קבל הכל באהבה ואמר שלא נתכפר לו עדיין אמרו לו כבר מן הקב"ה שמחל לך. ורב היי היה עולה בכל שנה לירושלים מבבל והיה שם בחג הסוכות כי היו מקיפין את הר הזיתים בהושענא רבה ז' פעמים ואומרים מזמורים שסידר להם רב היי ולפני רב היי הולכים כהנים מלובשים סיריקון ומעילים ואחריו העם והוא בתוך ורחוק מאלה שלפניו ק' אמה וכן משל אחריו והיה רב היי שוחק לאחר הסעודה ראה הרוצח בעל התשובה את רב היי שלבו שמח ואמר לו הרוצח ר' למה הייתה הולך לבד כשהייתם מקיפים את הר הזיתים אמר לו רב היי מפני שאני עולה בכל שנה מבבל להקיף את הר הזיתים בסוכות ואני מטהר את עצמי בהושענא רבה אליהו הולך עמי לכך נרחקין מאשר לפנינו ומאשר לאחרינו ומדבר עמי ושאלתי לו מתי יבא משיח ואמר לי כשיקיפו הר הזיתים עם כהנים ולקחתי כל הכהנים שמצאתי להקיף אולי ביניהם כך ואמר לי אליהו ראה כל הכהנים שאתה רואה מלובשים מעילים והולכים בגיאות אין שום אחד מזרע אהרן רק אחד שהוא הולך אחר כולם שנבזה להם והוא נמאס בעיניהם והולך בבגדים רעים ואינו חפץ בכבוד ומשים את עצמו כמי שאינו והוא חיגר ברגלו אחת ומצד אחד חסר עין אמר זהו כהן אמת מזרע אהרן אמר רב היי חיי מזה שחקתי שבכולם לא היה כהן אלא אותו בעל מום.

תרלא. ומעשה ברבינו ר' מרדכי שהכה באגרופו את יהודי אמר הזורע שהכה היהודי תשבר ושם ידו בחור שמונח בו בְריח ושיברה לפי שנא' (איוב לא כא) אם הניפתי על יתום ידי (שם שם כב) כתפי משכמה תפול.

תרלב.(א) **כתיב** (קהלת יב יב) ויותר מהמה בני הזהר כי אמרו (א) מי שגזל מאחד מחמשה ואינו יודע ממי גזל ממילא לא יצא ידי חובתו מן השמים עד שיתן לכל אחד ואחד וכתי' (ויקרא ה כג) והשיב את הגזילה אשר גזל כיון שאמר גזילה למה אמר גזל אלא אם באותו יום שגזל השיב אין להוסיף יותר עליו ואם לא השיב באותו שבוע או באותו חדש או יותר צריך להוסיף על הגזילה כפי מה שהיה מרויח מעת שחסרו עד שהשיב לו ויאמר אותו אדם לפי מה שיודע לשער עסק האיש כמה היה יודע להרויח באותו גזל מן העת שנחסר עד שהשיב ולבד מזה יחשוב הצער אע"פ שכל זה לא הצריכתו התורה אבל לצאת ידי שמים צריך כל זה לחשוב הצער שהרי החובל חייב בחמשה ובשת הוא עצבון כך בכאן ידע כמה צער לנגזל יש ושיש לו ק' ליטרין ואינו חושש בליטרא שגזל לו ויש אדם שיש לו אלף ליטרין ומצטער על שלקח לו באותה ליטרא (ב). . . ויש שיש לו מעט ולוקח לו והוא בחסרון מאכל ומשתה כי קודם שגזלו ממנו היה אוכל ושותה לובש ומתעדן ועתה חי חיי צער כל זה צריך לחשוב הגזלן צער שגרם לו ולכל הנסמכין עליו וחסרון העידונים שגרם עליו ולתת להם לפי מה שגרם ולפי הנגזלין

(א) תקל"ח וכל הסימן הזה כפול לעיל סי' כ"ב וכ"ג.

תרלב. (א) בבא קמא ק"ג ב'. (ב) צ"ל יותר ממי שיש לו הרבה מעט ממנו וכן הוא בסי' כ"ב.

כמו שאמרו (ג) הכל לפי המבייש ולפי המתבייש ולשלם הכסף וגם לקבל דין בגופו אם חדש או ב' חדשים יתענה כעניין העניין וכסף שנשאר בו אפילו טרחו אינו חפץ לקבל וגם מוסיף שלו כנגד התענוגין שנהנה מאותו ממון ועניין נגד התענוגין עליו אמרו (ד) זדונות נעשו לו כזכיות [דף ס"ד]א) אע"פ (ה) שהזכיר רבותינו (ו) . . . עומק התשובה הזאת כך היא להפיצים שלא יקרא לדין ואף בעולם הזה יקבל עונש ונקמה לפי שמקבל בעצמו עליו העינויין שהיו ראויין לו מן השמים רק אם מרבים גזל אע"פ ששב באילו דברים שכתבנו הקב"ה מביא עליו כדרכיו מפני שהרבים בקשו עליו נקמה ויקבל עליו שכר על העונשין שבאין עליו מן השמים כי מאחר שהוא מדעתו קבל עליו עינויין ותשובות שכתבנו אינו ראוי לקבל מן השמים וכת' (ירמיה ל יא) ונקה לא אנקך פעמים ונקה פעמים לא אנקך ומעשה באחד שגזל ליטרא והרויח הרבה והיה מבין הגזלן ויודע ועשה ככל מה שכתבנו וכל מה שהרויח נתן לו שאין בידו שום הערמת רבית ב) ויש גזל של גוי שיבא לכמה רעות יותר מישראל לפי שאם יבא ישר' לשם יגזלוהו וזהו (קהלת ט יח) חוטא אחד יאבד לשאר יהודים ויוריד הרבה טובה שהיה ליהודים באותה העיר.

תרלג. (א) רבי אומר מנין אתה אומר שכל מי שמשמר את השבת כתיקנה מעלין עליו כאילו שמר את כל השבתות מיום שברא הקב"ה את עולמו עד שיחיו המתים שנאמר (שמות לא טז) ושמרו בני ישראל את השבת (ב) כי ששת ימים ולא תאמר שבת בלבד אלא כל העושה מצוה אחת כהלכתה מעלין עליו כאילו זכה מבראשית ועד תחיית המתים לכך אין קץ לשכר הצדיקים וזהו (ג) ליום שכולו ארוך שאילו היו חיים לעולמי עולמים היו זוכים ולא היו חוטאים אותם שעמדו בנסיון ג' וד' פעמים שנאמר (בראשית ה א) זה ספר תולדות אדם כל תולדותיו שהם זוכים מעלין עליהן כאילו הן נבראו מעת שנברא אדם שנאמר תולדות אדם ביום ברא אלקים אדם הקיש תולדותיו לו כאילו אז ביום נבראו.

תרלד. תלמיד חכם ראה בחלום שהיו מביאין את זקן אחד בשמים אמר אנה אתם מביאין אותו זקן אמרו לעולם הבא באותו שבוע שחלם לאחר ג' ימים מת הזקן והספידו אותו תלמיד חכם והיה בוכה ומצטער עליו יותר מדאי אמר להם כך ראיתי בחלום שהוא בן העולם הבא חקר אחר מעשיו ואמרו שהיה נאמן ועני ולא דבר שקר ולא היה שומע שקרים וכששומע שקרים אם לא היה יכול למחות הולך מהם (א) והיה מצמצם בחול וקונה יין טוב לשבת לשכוח עמלו ויין למרי נפש ושתה וישכח רישו ועמלו לא יזכר.

תרלה. ג) זקן אחד היה מדליק נרות בערב שבת בא איש אחד ואמר הנה עוד היום גדול (א) וכיבה הנרות אמר הזקן לא יאריך ימים וכן הוה.

תרלו. אשר היא טובה לך משבעה בנים (רות ד טו) וכת' (ש"א ב ה) עד עקרה ילדה שבעה וכת' (ירמיה טו ט) אמללה יולדת השבעה כי בז' ימים כל אחד עובד לאב ולאם (א) אם (ויקרא יט ג) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אם יש לאדם ז' בנים

א) ע"כ סי' תקל"ח ונכו"ל סי' תקל"ע. ב) ע"כ סי' תקל"ע ונכו"ל סי' ת"כ. ג) כפול לקמן סי' תתתתקפ"א.

(ג) בבא קמא פ"ג ב'. (ד) יומא פ"ו ב'. (ה) צ"ל שלא הזכירו. (ו) צ"ל בפירוש.

תרלג. (א) מכילתא תשא פרשה א' ולפנינו ליתא: מנין אתה אומר. (ב) צ"ל ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם, ומלות: כי ששת ימים יש למחוק. (ג) קדושין ל"ט ב'.

תרלד. (א) לשון הטור והב"י בשו"ע או"ח סי' רמ"ב ס"א.

תרלה. (א) יעויין שבת כ"ג ב': ובלבד שלא יקדים ובשבלי הלקט סי' נ"ט ושו"ע או"ח סי' רס"ג סי"ד כי יש מחלוקת בזה.

תרלו. (א) יש למחוק מלת: אם.

כל אחד עושה צורכי אביו יום אחד הקיש שבת לאב ואם כת' (רות ד טו) אשר היא טובה לך משבעה בנים (ש"א ב ה) עקרה ילדה שבעה כי כל אחד עובד לאב ולאם (ב) כבני יעקב כי כל אחד היה עובד לו יום אחד (ג) י"א בנים ורועה אחד עובד ליצחק ואחד ליעקב ובשבת יעקב בעצמו ליצחק וכולם בשבת ליעקב וליצחק (ד) ולכך שמות שבטים באבני השוהם ובאבני החשן על כתפיו לכך בשבת (ישעיה נח יד) והאכלתיך נחלת יעקב אביך לכך אנשי (ה) . . . ו' הלקים ובשבת שוים (ו) וכן אנשי משמר.

תרלז. (א) יום טוב תחום שבת ד' אלפים אמה שהם קמ"ד אלפים אצבע הקטנה על קמ"ד אלפים שהם צ"ו אלף אצבע גדולה על צ"ו אלף שהם ק"כ אלפים אצבע שאצל גודל על ק"כ אלפים הרי קמ"ד אלף וצ"ו אלף וק"כ אלף הם ש"ס אלף הם ל"ו ריבוא היקף לד' רוחות קמ"ד ריבוא והאלכסון של ש"ס אלף על ש"ס אלף האלכסון ש"ס אלף וקמ"ד אלף הם תק"ד אלף והאלכסון השני תק"ד אלף ראשון ושני הרי שני אלכסונות אלף אלפים וח' אלפים כשיצטרפו יחדיו חשבון אגודל ושאצל אגודל ואצבע קטנה (ב) אלה חשבונות לעומת העולם כיצד נגד לרקיע [ע"ב] קמ"ד אלף יום וז' אוירים בין רקיע לרקיע הן ז' אוירים הם אלף אלפים וח' אלפים ויריעות עשר של תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר א) והרי היריעות ושבת והרקיעים שוין וזהו ואת שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו שבת השמים כסאי על הכרובים ותחום שבת כמניין העולם ולכך בשבתות וימים טובים ז' פעמים כסא גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם הרי הזכיר כסא וזהו כסא א' ה' בשמים הכין כסאו ב' וכסאו נכון נ' נכון כסאך מאז מעולם אתה הרי ד' המלך היושב על כסא רם ונשא הרי ה' זכות ומישור לפני כסאו הרי ו' וביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו הרי ז' כי בכל ז' רקיעים כעין כסאו זה כנגד זה. כס"א כסא"ו וכסא"ו כסא"ך כס"א כסא"ו כס"א כולם בגימטרי' תורה אין כסא בלא תורה וזהו (ג) אז מלפני בראשית, דת וכס השית, ולכך קורין בתורה בשבת וז' פעמים בקרייה יושב הכרובים ולכך קורין ז' כאילו הושיבו שכינה על כסא הכרובים.

עיניני ספרים

תרלח. ב) **תפילין** של יד אין להן אלא בית אחד ויש להכנים בזרוע עד כנגד לבו וימשוך את הרצועה ויקשור זרועו מעצמו והקשר יהיה כנגד לבו והתפילין של ד' בתים בראש ב' טפחים מראש חוטמו עד מקום הנחת תפילין וכן ב' טפחים מן התחלת הכתף עד מקום של הנחת תפילין כנגד ת"כ טפחים בלוחות עד מקום הכתיבה לומר שאסור ליגע באותיות הקדש אם ימין הקדש לא ננעה בקדש כל שכן ימין הדיוט ואין ספר תורה נכתב משני עברי הקלף כי הסופר משים ידו על הקלף נמצא שפעמים מעבר האחר שם הקדש והרי ידו נסמכת מעבר האחר

א) י"ח סורות סלקות בכ"י. ב) מכאן עד הדיוט נכתב לעיל סי' תל"ד ובנדפס הוא סי' תשנ"ה.

(ב) מדרש רבה בראשית פרשה פ"ד. (ג) צ"ל ויו"ד בנים היו רועים ואחד עובד ליצחק ואחד ליעקב. (ד) סוטה ל"ו א' ויעו"ש בירושלמי פ"ז. (ה) חסרון הנכר יש כאן ולא אדע לכוין הדבר. (ו) סוכה נ"ה ב' וברש"י שם ד"ה בעצרת.

תרלז. (א) צ"ל תחום שבת ויו"ט ד' כו'. (ב) כל הסימן הזה צריך תיקון והלשון מגומגם. (ג) פיוט בקדושת מוסף ליום הכפורים.

והמגיה צריך להגיה קודם שתהא ספר תורה תפורה כדי שיכפול הקלף ולא יצטרך להניף ידו על הספר על השמות שנאמר (בראשית א לא) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד והרי בכל יום נאמר וירא אלקים כי טוב אלא על כל מעשה בראשית לימד שכן יעשו עושי מלאכה וכל שכן כותבי ספרים ואחר כך ויכולו כך אחר שיעיין יתפור יחדיו וכתיב (איוב כח כז) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ראה שהאותיות כהלכתן ויספרה התיבה הכינה בפסוקים חקרה בתפירה ד״א ראה ויספרה הכינה תחילה גם חקרה פעם שנייה וכנגדם ויכולו ויכל ויכולו כנגד וירא אלקים כי טוב ויכל כנגד וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וכנגדם וישבות ביום השביעי כי בו שבת הרי ב׳ וישבות שבת לכך ב׳ לחמים כנגד בריאה ועשייה בתחילה כת׳ השמים ואחר כך הארץ שנאמר (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ואחר כך כת׳ (שם שם) ביום עשות ה׳ אלקים ארץ ואחר כך ושמים מראשו לסופו ואחר כך מסופו לראשו בעוד שיעמוד לסופו שלא יחזור לתחילתו אלא מסופו לראשו במאי דסליק וסיים לכך תיקנו (א) תכנת שבת בתשר״ק אותיות מסופו לראשו לפי שכבר בתחילה אמר האותיות על הסדר: אל ארון על כל המעשים ברוך הוא וכו׳.

תרלט.[א] אדם שספריו או תפליו בתיק לא ינערם חוץ אלא יתפסם בידו ויוציאם.

[ב](שיר א ב) ישקני מנשיקות פיהו אם נשק אדם אשתו ובניו מטונפים לא ינשק הספר אם נגע בשר [דף ס״ה] אשתו בידו ירחיץ ידיו ואז יגע בספר.

תרמ. שנים היו מריקים ספרים מתיבה גדולה האחד שם הספרים על המיטה אשר שכבו שמה איש ואשה ואחד שם הספרים על גב הקרקע אמר לו אותו שהניח על המטה למה תזלזל בספרים שאתה מניחם על גבי קרקע אמר לו אתה מחלל את התורה שאתה מניחם על גבי מטה ששמשו איש ואשתו והקרקע טהור ואין לי בגד להשים על הקרקע אמר לו (א) והלא אדם קורא את שמע ואשתו אצלו (ב) ואין דברי תורה מקבלין טומאה אמר לו כשעדיין לא שימש מיטתו אבל אם ליחלוחית של שכבת זרע על בשרו או על בגדו או על הסדין שהוא שוכב שם לא יקרא ועוד בקריאה אמרו אין מקבלין טומאה שנאמר (ירמיה כג כט) הלא כה דברי כאש אבל להניח על דבר שיש בו שכבת זרע ולא כובס ממנו חלילה מלהניח ספר עליו.

תרמא. צדקתו עומדת לעד המזכה את המזכים כגון מלמד ליראי שמים תיקון תפילין כדי לתקן לאחרים ואותם ילמדו לאחרים.

תרמב.(א) אפילו סח בין תפילין לתפילין חוזר עליו מערכי המלחמה לפי שכתוב (דברים לג כ) וטרף זרוע אף קדקד בזכות שהיה לזה תפילין של יד ושל ראש מצינו פאר בזרוע (ישעיה סג יב) זרוע תפארתו ועל ראש פאר (יחזקאל כד יז) פארך חבוש עליך וכתי׳ (דה״א כט יג) לשם תפארתך ואדם בזרוע מגן ואדם מכה על הראש או על הזרוע לכן סח בין תפילין לתפילין חוזר מערכי המלחמה כיון שחטא בביטול שם וכתיב (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך וכתיב (תהלים פט כה) ובשמי תרום קרנו וכתיב (הושע יא ג) קחם על זרועותיו כך היא המידה שמזכירים עונותיו כשצריך לנס כגון במלחמה

[א] לע״ג. [ב] לע״ד.

תרלח. (א) האבודרהם הביאה וכתב שאין מנהגנו לאומרה, והביאה הכלבו בסי׳ ל״ז.
תרמ. (א) ברכות כ״ד א׳. (ב) שם כ״ב א׳.
תרמב. (א) סוטה מ״ד ב׳.

להגן על ראשו ועל זרועו (ב) ושמאל כנגד ימין שכנגדו וכת׳ (תהלים קמ ח) סכותה לראשי ביום נשק.

תרמג. למה כשעושין ציצית פותל בחוט עצמו החוטין ועושה הקשרים כי חוט אחד כנגד הלב והלב גורם לכל המעשים למה (א) שליש גדיל כי שליש היום בתורה ללמוד שליש בתפילה שליש בדרך ארץ וכן (ב) שליש מדבר שליש ימים שליש יישוב (שם עא טו) פי יספר צדקתך כל היום תשועתך (משלי כג יז) כי אם ביראת ה׳ כל היום (תהלים קיט צז) היא שיחתי דורות הראשונים שלבם כאולם כגון (ג) דוד שליש היום בתורה שליש באגדות שליש במזמורים.

תרמד. ספר תורה (א) כ׳ תפירות אינו דומה לתפילין וציצית ה׳ בתים לתפילין פסולין וכן ה׳ ציציות אבל תפירות אפילו ק׳ אין בכך כלום כפי יריעה לכך אין לדמות אלא (ב) לסכך של סוכה שסיככה כהילכתה אפילו הניח קצת דברים הפסולים בינתים אין בכך כלום כך ספר תורה שתפרה בג׳ מקומות בגידים מב׳ קצותיה (ג) ובאמצע ותפרה במשי בינתים או בפשתים כשירה ואין לדמות (ד) ללולב.

תרמה. א) אדם שמתקן קונטרס במים לא ישימהו בספר ולא ישרטט על הספר שהספר יש בו קדושה לפי שכבר כתוב בו ולקונטרים אין בו קדושה ואסור לכתוב בספר פלוני חייב לי כך וכך.

תרמו. ב) מעשה בחסיד אחד שהיה מניח תורה שבכתב בתיבה אחת לבד ותורה [שבעל פה] לבד בתיבה אחרת כי תורה שבכתב קדושתה יותר מתורה שבעל פה.

תרמז. ג) פעם אחת הוציאו צדיק מקברו והלצו בגדיו והכוהו בא לאחר בחלום ואמר לפי שהייתי רואה ספרים נמחקים ולא הייתי קושרם בטבלאות לכך הוציאוני.

תרמח. ד) כבד ה׳ מהונך (משלי ג ט) כבדהו יותר מהון שלך כיצד אם יש לך הון ועושר כסף וזהב וכל מיני כלי מחמדים אתה מכבדן שאתה קונה ארגז יפה ונאה וסוגרן בו כן תעשה להפצי ה׳ שנאמר (דה״ב ב ד) והבית אשר אני בונה גדול כי גדול אלקינו וכת׳ (שמות מ ג) ושמת שם את ארון

א) תתק״ג. מכאן עד קדושה נמלא להלן בסימן תרנ״ע בקלת שינויים. ב) תתקי״ג. ג) תתקט״ז. ד) לע״ה.

(ב) יומא נ״ג ב׳: לשמאל דידך דהוה ימינו של הקב״ה.

תרמג. (א) מנחות ל״ט א׳. (ב) מובא בתוס׳ פסחים צ״ד א׳ ד״ה כל והוא במדרש כיון פרשה ח׳ ומובא בילקוט ראובני פרשה ויקרא בשם המדרש. (ג) יעוין ברכות ג׳ ב׳: עד חצות עוסק בתורה מכאן ואילך בשירים ותושבחות, ובזוהר ויגש ר״ו ע״ב: בשעתא דעאל ליל הוה יתיב (דוד) עם כל רברביה ביתיה ודאין דיניה ועסיק במילי דאורייתא ולבתר הוה נאים שינתיה עד פלגות ליליא וקם בפלגות לילא ואתער ואשתדל בפולחנא דמרא בשירין ותושבחין. וברש״י ע״ז ג׳ ב׳ ד״ה ובלילה: וכל הלילה מתעסק בשירות ותושבחות ובתורה כו׳ וברש״י תהלים קי״ט קמ״ח: דוד עומד ממטתו בשליש הלילה הראשונה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנאמר לשיח באמרתך ומחצות ולה״ן עוסק בשירות ותושבחות כמו שנאמר חצות לילה. ובקדושין ל׳ לעולם ישלש כו׳.

תרמד. (א) צ״ל: תפירותיה. (ב) סוכה ט״ו ב׳ יעו״ש ברש״י ד״ה רבא ובשו״ע או״ח סי׳ תרל״א ס״ח. (ג) דברי רבנו צ״ע כי יעויין בתרומת הדשן סי׳ ב׳ שרק במגילה כשר אם הטיל בה ג׳ חוטי גידין הואיל ונקראת איגרת (מגילה י״ט א׳) אבל בס״ת אם משי פסול מאי מהני שנמצאו בה גם תפירות מגידים האם מתורת רוב ומיעוט אתיין עלה? וגם אם נתפרה כולה משי כשרה בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק פסולה. ועיין יו״ד סי׳ רע״ח ס״ב. (ד) סוכה כ״ט ב׳ במשנה ויעוין הר״ן שם וש״ע או״ח סי׳ תרמ״ה ס״ב.

תרמו. (א) לשון הרמב״ם בכ״י מובא בהקדמת ספר מעשה רוקח על הרמב״ם וויניציאה תק״ב. ואעתיק משם אבא מארי ז״ל שהיה מונע מלכתוב תנ״ך בקובץ אחד כמו שכותבים עתה קצת אנשים והיו אומר ז״ל שאם היו מחברין אותן בכרך אחד על הגויל כמו שהיו כותבין בזמן הקדום לא היה בזה איסור אבל בקובץ א׳ כאלו הספרים שכותבים בזמנינו זה ממה שראוי למונעו לפי שכשפותחים הספר הכולל לקרות בו בנביאים יהיו הם מלמעלה מתורה וכו׳.

וכתיב (שמות כה י) ועשו ארון (שם שם א) וצפית אותו זהב וכתיב (מ"א ח ט) אין בארון רק שני לחות וכל המכבד את התורה לא יזלזלוהו אם יש לך הון אתה מייפהו ומכבדו להראות יופיו לכל וכן תעשה לחפצי שמים וכל חפצים לא ישוו בה כבר את ה' מהונך שאם אתה רואה אש נופלת על ביתך תציל מן הדליקה תחלה חפצי שמים ספרים וכל שהם [ע"ב] חפצי שמים ואין דבר שעומד בפני פקוח נפש. כבד ה' מהונך כבדהו יותר ממי שנותן לך הונך זוהו אב ואם שנאמר (משלי יט יד) בית והון נחלת אבות ויותר מהם תכבדהו שהוא נתנו לאבותיך ונתן לך ואם רבך שלימדך דברי אלקים חיים ואביך ורבך בבית הסוהר תחילה תציל את רבך שלימדך חפצי שמים וזהו מהונך יותר מהונך ואפילו אתה מאבד הונך כבדהו כגון אמציה מלך יהודה שאמר ומה אעשה למאה ככר כסף שהשכיר מאה אלף במאה ככר כסף ואמר לו הנביא שלא יוליכם עמו ואיבד הכסף (שם ג ט) ומראשית [כל] תבואתך יותר כשיש לך תבואה חדשה אתה מבררהו ומייפיהו שהוא ברור כך דברי תורה שכתוב בהן (שם ח יט) ותבואתי מכסף נבחר ומראשית תבואתך כמה עמל אתה עמל בראשית תבואתך עד שתהא ללחם כך חפצי שמים אליבא דהילכתא בלא ספק וגימגום וטעות שנאמר (שם ה ה) בצרק כל אמרי פי וכתיב (איוב לג ג) שפתי ברור מללו וכת' (ש"ב כב לא) אמרת ה' צרופה וכתיב (תהלים קיט קמ) צרופה אמרתך ומיופים שנאמר (שם יב ז) אמרות ה' אמרות טהורות (שם קכ ד) חצי גבור שנונים שתהא מבררם ודברי הקב"ה מבוררים אמרת ה' צרופה על ידי התנאים ועל ידי האמוראים אמרות ה' טהורות על ידי גאונים (שם יט ד) מצות ה' ברה על ידי רבנים שבהם (שם שם י) יראת ה' טהורה (משלי כא כו) וטהרים אמרי נועם על ידי פוסקי הלכות וזהו(א) (קהלת ד ו) טוב מלא כף נחת שידע האדם פוסקי הלכות למעשה ממלא חפנים עמל שיודע להקשות ולתריץ ולהפוך בתלמוד ורעות רוח להראות רוחו הרחבה להתגאות שהוא חריף ומפולפל אמרות ה' תורה שבכתב אמרות טהורות(ב) דברי סופרים שאינן מטמאין את הידים אמרות טהורות שלא ישים אדם ספרים על כרים וכסתות מפני שאדם יושב ערום עלי' וגם שמא שכבת זרע בא עליהם ואדם ישן עליהם לכך הראשונים לא היו מתפללים אלא בבגדים לבנים ושהורים וכת' (שם ד יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלקים וכת' (שם ט ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים.

תרמט.[ג] **לא** יצניע אדם קולמסו או שום חפץ בספרים ג) וגם ד) לא ישים אדם קונטרים שמצחצחין במים בתוך הספר ליבשו ולתקנו.

תרנ.[ה] **אם** נשפך חלב על הספר אל יחזור וישימהו אותו חלב בנר.

תרנא. **לא** ישים אדם ספר או כתב שיש בו פסוק או תפילין בחיקו בין חלוק לבשרו.

תרנב.[ו] (א) **מי** שנפל לו דיו ביום טוב או שום דבר על הספרים אל ילחכנו בלשון ובבגד מפני שמוחק את הכתב.

א) ע"כ סימן רע"ה. ב) תתק"ד. ג) ע"כ סימן תתק"ד. ד) נכתב לעיל סימן תלנ"ה. ה) תת"ק. ו) תתק"א.

תרמח. (א) במדרש רבה ויקרא פרשה ג' ובילקוט קהלת רמז תתקע"א: טוב מלא כף נחת אמר ר' יצחק טוב מי ששונה שני סדרים ורגיל בהם ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהם אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי רוח אולפן ורבה: דמתקרי בר הילכן. (ב) בתוספתא ידים פ"ב: ספרי בן סירא וכל ספרים שנכתבו מכאן ואילך אינם מטמאים את הידים.

תרנב. (א) מובא בבאר היטב שו"ע או"ח סי' ש"מ.

תרנג.א) (א) ואם נפל על הספר דיו או שום דבר בחול כשמתענה יכול ללחכו בלשונו ואם נפל על הספר ועל המלבוש ואפילו על המעיל יקנה את הספר תחילה.

תרנד.ב) ומעשה באחד (א) שקינה במקטורן שלו אמרו לו תקנה בחלוקך אמר שכבת זרע בו ולא אקנה בו.

תרנה.ג) כבד ה׳ מהונך יותר מהונך אם יש ביד אדם זהב ובידו ספרים ונפלו מידו הספרים והזהב יגביה תחילה הספרים ואחר כך הזהב.

תרנו.ד) ספר שאין אדם יכול לסגור עם המסגר לא ישים ברכו על הספר לדחוק הספר כדי לסגור הספר במסגר.

תרנז.ה) (א) הכותב הלל וקרית שמע לתינוק להתלמד בו אע״פ שאינו רשאי לעשות כן מטמא את הידים המשיחות והרצועות שתפרן בספר אע״פ שאינו רשאי לקיימן מטמאות הידים.

תרנח.ו) הנה אמרו (א) גזרו על הספרים שמטמאים את הידים כי היו משימין הספרים עם התרומה והיו העכברים אוכלים את הספרים לכך גזרו ואע״פ שאין טומאה נוהגת בזמן הזה כיון שגזרו שיטמאו את התרומה כדי שלא יבאו לידי זה שישימו הספרים עם המאכלים שלא יאכלו העכברים את הספרים הרי אף בזמן הזה לא ישים אדם ספרים עם המאכלים כדי שלא יאכלו העכברים את הספרים וכתיב (דברים יב ד) לא תעשון כן לה׳ אלהיכם [דף ס״ו] (ב) שלא יגרום האדם לשם שימחק דוגמת (ויקרא כב כא) (ג) כל מום לא יהיה בו שלא יגרום כך לשם:

תרנט.ז) לא יהנה אדם מספרים כגון אם הוא יושב בחמה ומשים לפניו ספר כדי שלא יכנו השמש ואם בשביל כשהחמה זורחת אינו יכול ללמוד בשביל שהיא זורחת על האותיות עד שיהא צל על הכתיבה מותר רק שלא יכוין להנאתו.

תרס.ח) ואם כתב איש עמוד בדף והפץ ליבש הדיו כדי לכתוב והנה העשן עולה אל ישים הספר או קונטרים לפניו כנגד האש להגן מן העשן. וכן ט) אם עושה דבר ואינו חפץ שיראה אדם לא ישים הספר למחיצה שלא יראוהו.

תרסא.י) אדם שמעתיק מספר אחר לא ישים ספר אחר למעלה מן השיטה שלא יטעה לא יניח ספר על ספר לדעת שלא יטעה שהוא נהנה בבזיון הספר.

תרסב.יא) מי שיש ספר בידו לא יראה כעסו בידו להכות על הספר או להכות אחרים בספר הרב שכועס על תלמידו לא יכנו בספר והתלמיד לא יגן בספר לקבל הכאות אלא אם כן יש בהכאות סכנת נפשות.

תרסג. לא יהנה אדם בספרים כגון אדם יב) שמרויח בכספים ונפסלו המעות הישנות וצוו שלא יתנו ושלא ימכרו ולא ישאו ויתנו במעות הישנים והנה היה בידו מעות ישנים והנה (א) המטבעים עוברים ובאים לחפשו ואם ימצאום בידו יחתכו

א) ססק״ב. ב) ססק״כ. ג) ססקכ״ז. ד) ססקי״ז. ה) ססקע״ו. ו) ססקע״ו. ז) ססק״ע. ח) ססק״י. ט) ססקי״א. י) ססק״ז, ויעוין לקמן סימן ססתתקמ״ס. יא) לע״ו. יב) ססק״ד.

תרנג. (א) מובא בבאר היטב שו״ע או״ח סי׳ תק״ז ויעויין פרי מגדים יו״ד סימן צ״ח במשבצות סק״ב: דבתענית צבור אסור לטעום ולפלוט משמע הא ללחוך בלשונו מותר, ולפ״ז דיו שכתב רבנו הוא לאו דוקא.

תרנד. (א) חסרון יש כאן וצ״ל מעשה באחד שנפל לו דיו על הספר וקנח במקטורן שלו כו׳.

תרנז. (א) תוספתא ידים פ״ב ולפנינו „ושמע״.

תרנח. (א) שבת י״ד א׳. (ב) שם ק״כ ב׳. (ג) ביצה כ״ז ב׳.

תרסג. (א) ר״ל מתיכי המטבעות בדפוס.

המעות וישליכום בטיט לא יטמון אותם בתוך הספרים. ואמרו א) חכמים (ב) שאדם יכול לצרור מעות בסוף סודרו שקשורים בו תפיליו סודר שלא ייחדו לתפילין אבל אם במעות יש שתי וערב אל יקשור בסודר. (ג) ואם ב) בקערה או בכוס או בכלים עשה הגוי שתי וערב כל זמן שהשתי וערב עליו אל ישתמש בהם עד שיגרר ואין צריך לומר פרצופות עליו.

תרסד. ג) **אדם** שהולך במדינות ויש לו כסף לקנות סחורה ומצא ספרים שאין כיוצא בהם בעירו כגון פירושים ותוספות או (א) במקומו יקרים קלפים וסופרים ואין ספק בספרים כנגד הלומדים או אין לתינוקות חומשים מצוה לקנות ספרים ולמוכרם ואם יש להם ספרים כדי צורכן אל יעשה סחורה בספרים.

תרסה. ג) **הקונה** ספרים לא יאמר רע רע אלא יאמר כך וכך אני רוצה לתת אם תחפוץ תתן ואם בזול מאד והוא יודע שיתן לו יאמר לו בזול מאד הוא לא תאמר רימיתיך הרי הזהרתיך ואם יאמר אעפ"כ יהא שלך בכך אין לו עון אבל אם הקונה יודע שמוכר גנבם כל מה שיוכל בזול לקנות יקנה בזול ואפילו לרמותו שיתן בזול מאד בטוב עושה כדי שיחזיר למי שנגנב לו בדמים קלים כדי שלא יוליכם הגנב למקום אחר שמא לא יחזירום למי שנגנבו ממנו.

תרסו. ד) **שנים** היו אחד מכר תורה נביאים וכתובים כי לא היה צריך להם והיה קונה תורה שבעל פה ופירושים ואחד בעבור פרנסתו מכר תורה שבעל פה אמר לו חבירו מפני מה אינך מוכר תורה שבכתב ואיך תלמוד נמצא אתה חסר תורה אמר לו אתה למה מוכר תורה שבכתב קדושים וקונה פחותים מהם תורה שבעל פה וכתיב (משלי כג כג) אמת קנה ואל תמכור.

תרסז. ה) **אם** יש לאדם למכור ימכור תורה שבעל פה שדומים לצמר ופשתים שעולמין (א) ואורגין בה (ב) לכך נקראית מסכתא לשון אריגה כמו (שופטים טז יג) עם המסכת דשמשון הלכות לפרקים שמקבץ כל דברים לעניין אחד זו היא מסכתא.

תרסח. ו) **האב** שהניח כלב וספר. ויש לו שני בנים (א) לא יאמר אחד לאחיו קח אתה הספר ואני הכלב וכן שני חבירים שבאו לחלוק אל יחלקו דבר גנאי בין שניהם לא ישימו לא כלב ולא בית הכסא כנגד ספר וכנגד (ב) מקום תפילין ולא יעשה אדם ספר משקל כגון קח אתה משקל ספר כסף או זהב ואני אקח כנגדו הספר ולא בשתי משואות להשים על החמור כגון ספר כתבי הקדש קשור [ע"ב

א) מסק"ה. ב) מסק"ו. ג) מסקכ"ט. ד) מסקל"ג. ה) מסקל"ב. ו) מסקי"ח.

(ב) סנהדרין מ"ז ב'. (ג) כן כתב הרשב"א הביא הר"ן בפרק כל הצלמים וחלק שם עליו יעוין ש"ך יו"ד סי' קמ"א סק"ו.

תרסד. (א) לפי דברי ר"ש זקש בהיונה צד 44 בהערה 11 יוקר הספרים היתה סבה כי חכמינו הקדמונים לא התעסקו בירושלמי כבבבלי כי לא היה מצוי בידם ובחרו בבבלי להיות הלכה כמותו.

תרסז. (א) אולי צ"ל שמאלמים או שעומלים. (ב) התוי"ט בהקדמתו כתב, כי מסכת מלשון מסכה יינה (משלי ט' ב') כי כל מסכת מעורבת בדינים כו'. ומסכת על משקל גברת. אבל ידענו כי גברת אינה שם דבר אלא שם התואר ועוד כי חז"ל השתמשו בשרש מזג ולא בשרש מסך ויעוין עבודה זרה נ"ח ב': שמסכו נכרי מהו א"ל ואימא מזגו א"ל אנא כדכתיב קאמינא טבחה טבחה מסכה יינה א"ל לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמו. הרי כי הקפידו ע"ז לומר בשרש מזג, ונוכל לומר כי מסכת מלשון שכיות החמדה (ישעיה ב' ט"ז) ויהיה המ"ם בפתח כמו משכיתו בשי"ן שמאלית (יחזקאל ח' י"ב) ולדעת ר"ב בעל מוסף הערוך מסכת מלשון הסכת ושמע (דברים כ"ז ט'), וקצת ראיה לפירושו של רבנו ממדרש שוחר טוב מזמור ל"ח: אנו המסכת ואתה האורג. הרי כי השתמשו בלשון זה, ויעוין ירושלמי סנהדרין פ"ב: ויסך אותם לה' קבעה מסכת לדורות, הרי כי הבינו שם מסכת כמו נסך וזהו כדברי הרב בתוי"ט.

תרסח. (א) יעוין מסכת תמורה פ"ד: האחים שהיו להם כו' וכלב ובבלי שם ל' א'. (ב) צ"ל וכנגד מקום תפלה או: כנגד תפילין.

יחד וספר פסול של גלחים מצד השני על החמור או על הסוס באותה תיבה שיש ספרים לא ישים בה כתבי גלחים וכתיב (דברים ז כו) ולא תביא תועבה אל ביתך.

תרסט.א) מעשה באיש אחד שהיה בדרך והודיע לאשתו באותו יום אשוב שאהיה אצלך והאשה שידעה שיש לבעלה לבא הלכה לטבילה וטבלה ואמר לה בעלה כיון שטבלת קודם שבאתי אתן לך זקוק שתקנה בו מעיל ואמרה לו באותו זקוק תן לי רשות שאקנה ספר או אשכיר סופר שיכתוב לי ספר ואשאיל ללומדים שילמדו בו והרתה וילדה בן וכל אחיו היו עמי הארץ כי אם אותו בן.

תרע.ב) אשה אחת היתה צדקת והיה לה בעל רע עין שאינו חפץ לקנות ספר ולא לתת לצדקה וכשהגיע עתה לטבול לא רצתה לטבול אמר לה למה לא תטבלי אמרה איני טובלת אלא אם כן תקנה ספרים ותתן צדקה ולא היה רוצה והיתה ממאנת לטבול אלא אם כן יתרצה לקנות ספרים ולתת צדקה קבל לחכם עליה אמר לאיש לכך תהא ברוכה שכופה אותך למצוה ואינה יודעת באיזה עניין לכוף אותך אלא בזה ואמר לאשתו אם תוכלי לגרום בדברים שיעשה טובות הרי טוב אבל בדברים שבינו לבינך בדבר תשמיש המטה אל תעכבי את רצונו שלא יהרהר בעבירה ושלא תעכבי הרונך ותרבי כעסו.

תרעא. יש חולקים בשוה לעתיד לבא כגון עניים יהודים שהולכים למלחמה להלחם מלחמות ה' על האויבים כגון מלחמת דוד המלך ויהודה מכביי ויואב בן צרוייה כשהולכים למלחמה וכתיב (ש"ב י יב) חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלקינו מי שהולך למלחמה ולא היה לו כלי מלחמה שריון וכובע וצורכי המלחמה הרי מי שהיה משאיל לאחרים להולכים למלחמה הרי דוד נותן ליושבים על הכלים חלק כחלק אנשי המלחמה כל שכן לאלה שמספיקין כלי מלחמה בחנם שלא יהרגו שיחלקו עמהם לעולם הבא שמגינים מן כלי זיין וכן המשאילים ספרים ללמוד תורה חלקם כחלק הלומדים וחלק המשכירים מלמדים ללמוד עניים כחלק הלומדים וחלק המספיקים להם מזונות ופרנסה כחלק הלומדים כשעושים לשם שמים וכל מצוה שהיחיד היה עושה אילו היה לו וכיון שאין לו אותו לא היה יכול לעשות אותו המספיק לו לעשותה חלקו כזה לעולם הבא וכן היועץ לעשות המצוה והמזכה אע"פ שלא עשאה הוא הואיל ועל ידו נעשה וכן כל עבירה המסית והמדיח יותר עונשו מן הנידח כגון (א) דואג את שאול וכן כמו שנעשה לנחש הקדמוני וכן למסית כמו אחיתופל שהסית את אבשלום ואת ישראל (במדבר לא טז) בלעם למסור מעל. והנותנין.ג) מס באמת וביושר נותנין חלק של אותם שאינן נותנין באמת וביושר ואילו נוטלין חלק בגיהינם מחביריהם שגזרו חרם לתת כך וכך מן הליטרא ויש שאין נותנין באמת אלא מעט ויש שנותנין באמת וביושר הרי גוזלים חבריהם הטובים שנותנין יותר הרי יורשין את חלקם בגן עדן והרשעים ירשו חלק חביריהם הטובים בגיהינם וראשי הקהל שבידם למחות ומחפאין ובידם לעשות תקנה שלא יתנו רשעים בשקר מס אע"פ שנותנים הראשים ביושר גם הם ירשו גהינם.

תרעב.ד) הכותב ספרים להשאיל לאחרים יכתוב כל מסכתא ומסכתא בפני עצמה כמו שעושים בבבל שאם יקשור יחד סדר איך ישאיל לאחר כשיצטרך ומה שבמלכות הזה קושרין יחד סדר כי צריכים לעיין בבית המדרש מסכתא אחרת ואיך יביא כל מסכתא עמו אבל להשאיל מוטב יקשור מסכת לבדה). וכתיב

א) ססע"ח. ב) ססע"ז. ג) רע"ח. ד) ססע"ב. ה) ע"כ סימן ססע"ב.

תרעא. (א) שמואל א' כ"ב.

(תהלים קיב ט) (א) וצדקתו עומדת לעד (שם קיט סג) חבר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פקודיך שיהא עוסק שיהיה לכולם ספרים.

תרעג.א) חסיד אחד מת והיה לו ספרים הרבה באו יורשיו ומכרו כל ספריו והצדיקים היו מתאנחים על שהיורשין מוכרין ספריהם והיה לשם חכם אחד אמר אל תאנחו אגיד לכם איזה עון גרם שאין הספרים ביד היורשין כי לא היה משאיל ספריו לבני אדם כי היה אומר אני זקן ואם יטשטשו אותם יהיו נמחקין ולא אוכל לראות ואין לאדם לחשוב כן כי [דף ס"ז] טוב לו לאדם שילמדו בספריו וימחקו משיהו הספרים במקום המוצנע ולא ילמדו בהם (א) והמפקיד ספרים שאין הנפקד רשאי לעיין בהם זה לא דברו חכמים אלא כנגד המקפיד אבל להסידים יש להם לעשות לפנים משורת הדין.

תרעד.ב) צדיק חסיד המפקיד ביד חסיד ספרים יש לומר לו למי שהיית משאיל ספרים שלך כך אם יצטרכו לספריי תשאיל להם ואם לא יאמר המפקיד יאמר הנפקד בידו על מנת שאשאיל למי שהייתי משאיל ספרים שלי אם היו לי כיוצא בהם לעשות לפנים משורת הדין.

תרעה.ג) יעקב שיש לו בנים אחד אינו משאיל ספריו לטובים ואחר משאיל ברצון לטובים מוטב שיתן יעקב למשאיל ויהיה לנפשו של יעקב טוב.

תרעו.ד) אחד היו לו ספרים והיה משאילן שילמדו בהן והיה מצוה לבניו הזהרו כשיהיה לכם קטטה עם בני אדם שלא תמנעו להשאיל הספרים לאותם שמתקוטטים עמכם ואם אתם חוששים שמא לא יחזירו לכם הספרים או שמא יעלילו תקחו מהם משכון ותשאילום למי שלומדים לשמה ותשאילום לעניים קודם לעשירים.

תרעז.ה) ואם ראית ספרים נשרפים דע לך כי בעבירה הם שלו או בעבירה בא לידי אבותיו או שאינו משאילם לחפצים ללמוד בהן או מתחילה נכתבו שלא לשמה.

תרעח.ו) ראובן שהשאיל ספר לשמעון ושמע לוי ואמר לו תעשה מצוה ותשאילו לי שבכל יום תמיד אלמוד תדיר בו וראובן על מנת כן השאילו לשמעון שילמוד בו בכל יום כי אמר ראובן כיון שלוי מבקש ממני ללמוד בו תדיר ושמעון חפץ ללמוד בו תדיר מוטב להשאילו לשמעון שילמוד בו בקביעות כמו כן והנה שמעון טרוד ואינו לומד בכל יום בו אלא יום או יומים בשבוע עון הוא לשמעון שאם היה ראובן יודע קודם לכן היה משאילו ללוי שלומד בכל יום בו.

תרעט.ז) משומד שאמר לציבור תשכירו לי ספר במעות שלי כדי לקרות בו בבית הכנסת לא יקבלו ממנו שמא לאחר זמן יאמר תשיבו לי ספר תורה שלי ועוד שלא יהא גנאי משפחה של אותו משומד שיש להם בשת כשיאמרו זה ספר תורה של אותו משומד ואם רוב ישראל נתנו המעות ומיעוטו המשומד ישתתפוהו עמהם ואם לאחר זמן יכולים המשומדים או יורשיהם שבגוים לומר תחלקו תחתכו חלקנו ותנו לנו אל ישתתפו עמהם אבל אם היהודים רבים מן המשומדים ויכולין לסלקן במעות אם ישאלו הלקם אז יקבלו מהם ופעמים שיש כבוד למשפחה כי אומר אע"פ שהוא משומד לבו לשמים ואז יניחו לתת לו.

א) חסע"ג. ב) חסע"ג. ג) חסע"ד. ד) חסע"ה. ה) חסע"ה. ו) חסע"ו. ז) כבר נכתב לעיל סימן ק"ל ונכפל הול בסימן תלפ"ח.

תרעב. (א) כתובות נ' א'.

תרעג. (א) בבא מציעא כ"ט ב'.

תרפ. א) **אחד** היה תופר ספר תורה בא גלה ורצה לעזור לו ולא רצה היהודי על שם שכתיב (נחמיה ב כ) ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים.

תרפא. ב) **אחד** הלך לפני גלה לקשור ספרים שאל לחכם אמר לחכם הגלה אמר לי לקשור תחילה לפניו ספר פסול שלו וכשיראה שאני מתקן בטוב יאמר לי כך וכך תעשה אמר לו החכם לא תקשור אפילו קונטרים אחד ולא תעזור לו לקשור.

תרפב. ג) **שני** חסידים היו להם ספרים והוצרכו לקושרם והיה גלה בעיר שבקי לקשור ספרים יותר מן היהודים החסיד האחד היה נותן ספרים שלו ליהודי שלא היה בקי כמו הגלה כי אמר איך יגע בספר וכתיב (ישעיה נב א) כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא וכל שכן בספר ועוד אם הגוי יקשור מבזה הספרים וגם השייורים שמא יתקן בהיתוכים ספרים פסולים שלו וחבירו אמר ודאי ספר תורה אסור לתפור להם בגידים כל דבר שמעכב מלקרוא בציבור אסור (א) כגון כתיבה (ב) ולהפור בגידים אבל לקשור שאר ספרים בטבלאות שלומדים בהם אין אסור לתת להם לקשור והיה עומד עליו (ג) כדי שלא יקח השיורים בספר פסול שלו.

תרפג. ד) **ילד** קטן שאינו מבין על מה מכין אותו אם הוא יושב אצל אביו וספרים לפניו והקטן כורע להשתין או לעשות צרכיו אל יגער בו כי לא ידע להבין שבשביל הספרים מנעו ויעצור את עצמו משום פחדו ויבא לידי סכנה אלא יכסה הספרים ואחר כך יקח עפר ויכבד ויקח מים אם השתין ושופך ואין מכסין צואה באפר הם כי מזיק לגוף שיצא ממעיו:

תרפד. ה) **ילד** אחד עמד על [ע"ב] השולחן שאביו משים תדיר ספריו עליו ולא ייחדו רק לספרים לבד אלא אף כשירצה היה משים להם עליו ואכל עליו ובכל יום ספרים עליו ולקח הספרים מעליו עד שיאכל ועמד הילד על השולחן וירד ונחתך כף רגלו בסכין אמר פשעי גרם שהנחתי לבני לפסוע על השלחן שהיו עליו ספרים.

תרפה. ו) **מעשה** בחסיד אחד שבא אצל חכם ראה החסיד שטליתו של חכם היה פרושה על הספרים אמר לו החסיד למה פירסתה טליתך על הספרים אמר לו מפני שאני חולה ועצור עצירה יש לי וכשאני מוציא רוח מלמטה מיקל לי ואני תדיר עושה כן ואם לא שאני מוציא תדיר מלמטה היה עולה ללב והייתי מסוכן ואני פורס בגד על הספרים ומוציא רוח אמר לו אעפ"כ יש לך להרחיק ארבע אמות אמר לו למה (ג) כשהוגללו הפרכות זבין ומצורעין נכנסין אמר לו מכל מקום תרחיק אמר לו אדהכי והכי היה לי סכנה אמר ליה אם אי אפשר לא אזקיקך.

תרפו. ז) **מי** שנושא ספרים או טורח בספרים אל יעשה כאיש שאומר על טרחים גדולים אוי לי ואומר כן טרחתי הרבה לדברים שרצון הקב"ה חפץ בהם לא יתכן לומר כן.

תרפז. ח) **אם** רואה אדם בספר טעיות הרבה שלא יוכלו לתקנו לא יאמר אין זה הספר ראוי אלא לשריפה אלא יאמר טעון גניזה.

תרפח. ט) **מעשה** באחד שהיה רגיל לומר בספרים שאינם מוגהים ויש בהם טעיות

א) רע"ע. ב) כ"פ. ג) כ"פ. ד) תתקכ"ד. ה) תתקכ"ה. ו) תתקכ"ג. ז) תתקכ"ז. ח) תתקכ"ז. ט) תתקכ"ח.

תרפב. (א) גיטין מ"ה ב'. (ב) יעוין מג"א סימן ל"ט סק"ו שכתב: וה"ה אם תפר הס"ת ג"כ פסול. (ג) בהגהות אשרי בשבת פרק ר"ע סימן ב' כתוב: דכל דבר הבא מקדושה אע"פ שנתקלקל ולא חזי למילתיה טעון גניזה.

תרפה. (א) תענית כ"א ב'.

היה אומר אינם ראויים אלא לשריפה והיו לו ספרים בביתו והיו לשאר בני אדם ספרים בביתו ונפל דליקה בביתו ובאו להציל ספריהם והצילו וגם רצו להציל ספריו של אותו האיש ולא יכלו אמר לו החכם הלא אמרתי לך אין לומר על ספרים ראויין לישרף.

תרפט. א) **לא** ימשכן אדם ספרים ביד גוי ואפילו אם הספרים ביד יהודי לא יאמר לגוי תלוה לי כך וכך על הספרים ותניחם בביתי בתיבתי וקח לך המפתח.

תרץ. ב) **אין** אדם בא לדין מי שאינו גורס בזקנתו מה שאינו יכול (א) אלא על שלא גרס בנערותו כי אז אדם זוכר (תהלים לד כ) רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו ה׳ וכתיב (שם יד ה) שם פחדו פחד אם כן למה בא לצרה אם הוא צדיק ולמה בא לידי פחד אלא שהביא אדם לידי צער ופחד או הולכים למקום שהיו מתפחדים או הניח ספרים בחור על שולחן מקום שעשוי ליפול.

תרצא. ג) **אם** נפלו שני ספרים לארץ והגביה האחד לא ינשק האחד עד שיגביה השני.

תרצב. (א) **זרת** האמורה בתורה חצי אמה של (ב) ה׳ טפחים (ג) והיא אמה בינונית ואילו היא אמה זו אמה של ו׳ טפחים ר׳ מאיר אומר כל מידות שאמרו חכמים בכרם כגון חורבן הכרם ומחול הכרם ופסקי ערים כולם באמה בת (ד) ששה טפחים חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד שהם באמה של (ה) חמשה טפחים (ו) מפני שהדיבור היה נשמע למשה מכאן שאין נושאין ספר אלא למעלה ממתניו שהן בשליש העליון (ז) וכן מזוזה בשליש.

תרצג. **אדם** שאומר להבירו תושיט לי את הספר (א) יקחנו בימינו ויושיט לו ולא בשמאלו (ב) וארם שמראה באצבעו דברי תורה יראה באצבע שאצל הגודל ימינו (ג) שבו כתב הקב״ה את הלוחות.

תרצד. **כבד** את ה׳ מהונך ומראשית כל תבואתך (משלי ג ט) כבד מי שעם ה׳ מהונך כגון (מ״ב ד מ״ב) ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים וגו׳ בכורים זוהו מראשית תבואתך ד״א אם יש לאדם לשאת מעותיו בידו וגם ספר בידו אחרת ישא הספר בימין והמעות בשמאל (א) שהרי בית שמאי ובית הילל חולקין על היין ועל השמן איזה בימין ושניהם חפצים שיהא חביב בימין שנאמר (תהלים קיח טו) ימין ה׳ רוממה (ב) כשעולה הגורל לה׳ בימין אומר לו הגבה ידך וכולם למרו מיעקב (בראשית מח יד) וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר וכתיב (שם שם כ) כך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה הרי חביב בימין

א) תתקי״ע. ב) תתקכ״ו. ג) תתקכ״ז.

תרץ. (א) אבות דר״נ פכ״ג: הלומד תורה בילדותו כו׳ ובשבת כ״א ב׳: לגירסא דינקותא וברש״י שם ד״ה גירסא דינקותא מתקיים יותר משל זקנה.

תרצב. (א) תוספתא כלים ב״מ פרק ו׳. (ב) צ״ל ששה טפחים. (ג) צ״ל איזו היא אמה בינונית זה אמה של חמש טפחים ר׳ מאיר. והגר״א גורס של ששה טפחים. (ד) צ״ל חמשה טפחים כן הגירסא בכ״י ערפורט והגר״א מגיה ששה טפחים כמו גירסת רבנו. (ה) בכ״י ערפורט ששה טפחים. (ו) חמש תיבות אלו יש למחוק, כי אין להן שום חבור כאן וצ״ל והאפוד זרת ארכו ונשא אותו אהרן על לבו מכאן שאין נושאין ספר אלא למעלה ממתניו ועיין רמב״ם פ״ט מהלכות כלי המקדש ה״ו. (ז) מנחות ל״ג א׳: מצוה להניחה בתחלת שליש העליון.

תרצג. (א) מסכת סופרים פ״ג ה״י וילקוט ברכה רמז תתקנ״א. (ב) בילקוט שיר רמז תתקפ״ו: התינוקות הולכים לבית הספר ומראים את האזכרה באצבע אמר הקב״ה ודגלו עלי אהבה. וברבה שיר ב׳: אדם מניח ידו על האזכרה כמה פעמים ואינו ניזוק. (ג) שמות ל״א י״ח ואמרינן בזבחים כ״ד א׳: כל מקום שנאמר יד אינו אלא ימין ואצבע אינו אלא ימין ובילקוט עקב רמז תתנ״ד: א״ל הקב״ה אתה חוצב ואני כותב שנאמר פסל לך וכתבתי ואני מסייע אותך באצבע כבודי כמו שסמכתיך בים בימיני שנאמר מוליך לימין משה.

תרצד. (א) ברכות מ״ג ב׳. (ב) יומא ל״ט א׳ ולפנינו: הגבה ימינך.

(ג) וכן למעלה המזכים בימין לפיכך יקח הספר בימין ואסא) נפלו לאדם על הקרקע ספר ומעיל יגביה תחילה הספר וכן להציל מן המים יציל תחילה הספר.

תרצה. [דף ס"ח] התורה משולה כעַיִן שנאמר (משלי ז ב) ותורתי כאישון עיניך כשם שהעין ג׳ מראות שחור לבן (א) ואמצעי כך הדברות (ב) מקיף הלובן הדברות (ג) וכמו ימין ה׳ תופסות טפחיים בלוחות וימין משה טפחיים ובאמצע הכתיבה טפחיים ומה יד הקדש לא נגעה בכתיבה קל וחומר להדיוט וצריך לעטוף ספר תורה במפות יפות שנאמר (משלי לא כה) עוז והדר לבושה ואם מפות הרבה יכרוך שתי מפות היפות אחת ישים למטה ובאמצע שאינם יפות ולמעלה היפה שכן היה הארון (במדבר ד ה) פרכת המסך (שם שם ו) עור תחש וגו׳ תכלת מלמעלה.

תרצו.ג) **אדם** הקושר ספר תורה ומשים המפות על ספר התורה ויש מפה שמצד אחד יפה מאד ומעבר האחר אינו יפה כל כך יהפוך היופי כנגד הספר תורה שהרי (א) הקרשיםג) לצד הפנימי מצופים בזהב וכן (ב) בבית המקדש (ג) והמסך מעשה רוקם הציור היפה לצד פנימי ושאינו יפה כאדני נחשת לחוץ.

תרצז.ד) **אם** בספר נקרע במקום השם ובא לתפור אל יתפור במקום השם מפני שתוחב השם אלא במקום הגויל שלא נכתב שםה). וכן לא יכתוב אדם השם במפה מפני שהנשים צריכות לתפור ולתחוב המחט בו.

תרצח.ו) (א) **לוחות** ושברי לוחות מונחים בארון אם יש ספרי תורות מקצתן קרועים ומחוקים ישים עם ספרי תורה בארון ואם באו לגנוז יריעה של ספרי תורה (ב) לא יתכן שיהיו בארון בין העמודים היריעות ויגנוז במקום אחר ופן יהו מושלכים ודפים של תורה שבעל פה גנוזין עם דפין של תורה שבכתב.

תרצט.ז) **מי** שאבד קונטרים מחומש או מנביאים או כתובים וכתב קונטרים אחר וכשכתב הציו מצא את הראשון לא יאמר אחתוך הציו שלא נכתב ואכתוב בו שאר דברים אילו היה כותב בו מן התלמוד היה נראה כאילו דברי סופרים עיקר והשאר טפל לכך יגנוז אותו קונטרים ואל יכתוב בחצי חלק תורה שבעל פה (א) ואינו דומה למסורת כי הוא תיקון הספר.

תש.ח) **אם** יראה אדם שני דפין אחד כתוב ואחד שאינו כתוב וצריך לדף שאינו כתוב אל יחתוך אותו וכן אפילו דף אחד והוא צריך לגליונין אל יחתוך ואם צריך לשלוח כתב ויש לו דף כתוב ויש לאותו דף גליון חלק אל יכתוב בגליון צרכיו שצריך לשלוח לחבירו בין שכתוב בו תורה שבכתב בין שכתוב בו תורה שבעל פה ולא ישלח הדף לחבירו אלא יגנוז או יכתוב בו (א) דברי תורה אם רוצה וכשאדם

א) תתקכ"ז. ב) תתקל"ה. ג) כעין זה לקמן סימן תתתתכ"ו. ד) תתקל"ז. ה) ע"כ סימן תתקל"ו ועיין לקמן סימן תתתתקמ"ג. ו) תתקל"ח. ז) קמ"ב בשינויים רבים. ח) לפ"א.

(ג) בערכי הכנויים מביא בשם ספר חכמת הנפש: מלאכים של אש המליצים לחיים בימין.

תרצה. (א) צ"ל ואמצעי אדום. וכן פי׳ ר"ח מובא בערוך ערך צר ו׳: בפי׳ ר"ח ז"ל כתיב בציהרא ופי׳ אוכמא שחור של עין ציהרא אדום הסובב את השחור ובויקרא רבה פל"א אמרו: הגלגל הזה של עין אין אדם רואה מתוך הלבן שיש בו אלא מתוך השחור כו׳ ויעוין דא"ז פ"ח, בתיקוני זהר תיקון ו׳: לקבל שלשה גוונים דעינא (ב) בירושלמי שקלים פ"ו התורה שנתן לו הקב"ה למשה נתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה (ג) ירושלמי תענית פ"ד ה"ה.

תרצו. (א) שמות כ"ו כ"ט. (ב) מלכים א׳ ו׳ כ"א: ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סגור. (ג) שמות כ"ו ל"ו ובירושלמי שקלים פ"ח ה"ד ובברייתא דמלאכת המשכן פ"ד: כל מקום שנאמר מעשה חושב שני פרצופין מעשה רוקם אינו אלא פרצוף אחד בלבד.

תרצח. (א) בבא בתרא י"ד ב׳. (ב) יעוין מגן אברהם סי׳ קנ"ד סקי"ד שהאריך בזה.

תרצט. (א) ר"ל כי הוקשה לרבנו איך אנו כותבין בס"ת על פי המסורת וקוראים כפי הכתיב והלא בזה אנו כותבים תורה שבע"פ בתורה שבכתב, לכן מתרץ כי הוא תיקון הספר.

תש. (א) צ"ל טעמי התורה כמו דאיתא בברכות ס"ב א׳.

מסיים עשרים וארבעה ספרים ונשאר דף או שנים בקונטרים לא יכתוב באותן דפין סיימתי ספר זה בכך וכך להרדש ולא שום דבר שלא לצורך ואם רוצה לכתוב יקח דף וידביק ללוח או יקשור ללוח ולא יכתוב על הקונטרים.

תשא.א) **מלך** פורץ גדר שנאמר (מיכה ב יג) עלה הפרץ לפניהם וגו' ויעבור מלכם לפניהם ואין לומר עובר משום בל תשחית וכן זה אלי ואנויהו אם מתקן אדם ספר יפה וכתב דף אחד יפה ולא כל כך יפה כשאר אע"פ שאין בו טעות (א) אם חפץ יסיר הדף ויגנוז ויכתוב אחר יפה ממנה ואין לומר עובר משום בל תשחית לכך נאמר זה אלי ואנויהוב). ולא יעכב אדם את המצוה בעבור זה שלא יאמר אדם כיון שיש לי טלית לקנות אמתין עד שיבא לידי יפה מאד וכן אם יש עיר שאין בה ספר תורה ואם יש שם סופר שיודע בדיוקא לכתוב ויש סופר אחר שיודע לכתוב אבל לא בקרוב זמן והוא יותר סופר ויודע יותר יפה לכתוב מוטב שיכתוב מיד אותו שאינו יודע לכתוב יפה ויקראו בתורה ואל ימתינו כי על זה נאמר (תהלים קיט ס) חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך.

תשב. **עשיר** היה ואדם צדיק ומשכיר סופרים ברצון והיה שם סופר אחד איטר יד ימינו נתן לשולט ביד שמאל תורה שבעל פה לכתוב (א) ולסופר שכותב בימין תורה שבכתב לכתוב על שם (דברים לג ב) מימינו אש דת למו (תהלים טז יא) נעימות בימינך נצח אמר לו החכם אחר שהשולט בשמאל כותב בטוב יותר מזה שכותב בימין תן לו לכתוב תורה שבכתב ואפילו לאשה אם יודעת בטוב לכתוב ואמר לו (ב) כיון שאינה בלמידה איך תכתוב ספר תורה. וכשיכתוב ג) יעסוק שיכתוב יפה משום שנ' (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו ובשם הקדש יעסוק [ע"ב] שיכתוב בטוב וכל מה שאדם יכול לכוין לבו לשמים יעשה כי ה' חוקר לב ובוחן כליות ועל כל מידה יברך להקב"ה ויזכה לברכו לעתיד לבא (ג) וכל האומר אמן בעולם הזה יזכה לומר אמן לעולם הבא שנאמר (תהלים פט נג) ברוך ה' לעולם אמן ואמן לכך פסיק בין אמן לאמן.

תשג.ד) **אז** הוחל לקרוא בשם ה' (בראשית ד כו) ומיד סמך לו (שם ה א) זה ספר כשמתחיל הסופר הספר יתפלל להקב"ה להצליחו לגמור הספר. חכם ה) ראה סופר אחד שכתב בתחילת הספר בשם ה' בגליון למעלה אמר לו החכם למה עשית כן אמר על שם שסמך אצל בשם ה' זה ספר אמר לו החכם כתיב לקרוא בשם ה' וסמך לו זה ספר שצריך להתפלל להקב"ה שיצליחנו לסיים הספר ולא לכתוב בספר בשם ה' כי לא יתכן להוסיף שום דבר על הספר דכתיב (דברים יג א) לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו וכתיב (משלי ל א) אל תוסף על דבריו והורגלו לכתוב בשם ה' כלומר שהסופר יכתוב לשם שמים וכן המשכיר הסופר שהספר שלו מכוין לשם

א) תתפ"ג בשינוי מקום. ב) ע"כ סימן תתפ"ג. מכאן ואילך תתפ"ב. ג) תתפ"ז. ד) תתפ"ח.
ה) מכאן עד והורגלו כפול לקמן סי' תשל"א ולקמן סי' תתתתקכ"ו.

תשא. (א) הלבוש א"ח בסי' ט"ו כתב אם רוצה לעשות בו ציצית יותר יפים מותר ליטלם ויעיין גיטין כ' א': ע"כ לא קאמרי רבנן כו' ועיין מנחות ס"ד א': ולא עוד אלא שאומרים לו הבא שמנה כו' אלא שיש לדחות דשם נפקא לן מקרא דמבחר כמו שאמרו ביומא ל"ד ב', ויעיין מהרש"א על תוס' שבת ק"ד ב' ד"ה אמר רב חסדא: ולא ניחא לאוקמי מתני' דהכא בס"ת דמטעמא דמשום זה אלי ואנוהו לא מסתבר שיהיה פסול מדאורייתא כו'.

תשב. (א) עיין בהגהות מיימוני פ"ב מהלכות תפילין סי' א' ויש"ך יו"ד סי' רע"א סקי"ב דפסק דגם בס"ת כשר איטר לכתוב יעו"ש. (ב) גיטין מ"ה ב' ולפנינו איתא כל שאינו בקשירה אינו בכתיבה אמת כי אשה פטורה מתלמוד תורה כמ"ש קדושין כ"ט ב'. (ג) במדרש תנחומא פרשה צו אות ט': כל מי שעונה אמן בעוה"ז זוכה ועונה אמן לעוה"ב כו' מהו אמן ואמן אמן בעוה"ז ואמן בעוה"ב.

שמים ללמוד ושישאיל הספר שילמדו בו לשם שמים ואל יכתוב בספר לקרוא בשם ה׳ זה ספר א). זה ספר תולדות (א) רמז לברכת נישואין ועוד רמז (ב) ספר שאין לתולדות של ישראל אין בו שם הקדש (ג) כגון מגילת אסתר לפי שלקחה אחשורוש שהוא גוי וכתיב (מלאכי ב יד) ה׳ העיד בינך ובין אשת נעוריך וגו׳ ולפי שהספר בבעילת גוי לאשת ישראל לכך נעלם השם ממגילת אסתר ולפי ששיר השירים מדבר ביופי איש ואשה ואינו מדבר בתולדות לכך נעלם השם מן שיר השירים ללמדינו שכל מי שלוקח אשה לשם יופי ולא לתולדות אין השם חפץ בהם ובתולדותם לכך התולדות לא יהיו הגונים כל כך ואין השם אלא כשלוקח לשם תולדות ושיהיו טובים ונעלם שם ארבע אותיות במעשה בראשית לפי שנמלך (ד) במ׳ (ה) האלקים (ו) והנשמות שנקראו אלקים וכתיב (עמוס ג ז) כי לא יעשה ה׳ אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והלא כתיב (מ״ב ד כז) וה׳ העלים ממני ולא הגיד לי אלא במעשה בראשית נטל בו עיצה ולכך לא נכתב ה׳ במעשה בראשית אלא אלקים אלקים נקראו מלאכים (ז) וצדיקים החכמים שנאמר (תהלים פב ו) אני אמרתי אלקים אתם (שמות כב ח) אשר ירשיען אלהים כאילו אומר המלאכים היו עושקים הנשמות כל היועץ לטובה כאילו עשאה ואשר כתב (ישעיה מ יד) את מי נועץ ויבינהו וכתיב (מ״א כב כ) מי יפתה את אחאב אלא נועץ והוא ידע אבל את מי נועץ שצריך הוא שיבינהו כאילו אין יודע אלא יודע נועץ ומעלה על היועץ כאילו הוא עשאה.

תשד. ומספר קהלת (א) נעלם שם ד׳ אותיות לפי שאמר כל אשר נעשה במעשה בראשית הכל הבל ובמעשה בראשית (ב) ל״ו אלקים עד (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים ול״ו אלקים עד (קהלת יא ט) שמח בחור בילדותך כנגד ל״ו דורות מאדם ועד שלמה ואחר כך ז׳ אלקים עד (בראשית ג ה) יודעי טוב ורע וכן ז׳ אלקים עד (קהלת יב יד) אם טוב ואם רע א״ם טו״ב וא״ם ר״ע בני׳ שלמ״ה ועל שלמה אמר יודעי טוב ורע שידע כל מה שנברא היה נודע לשלמה ולכך ל״ו אלהים וד׳ ה׳ קודם (בראשית ד א) קניתי איש את ה׳ אבל י״ב ה׳ אלקים שביניהם אל תחשוב שהם כנגד י״ב שבטים ועשה י״ב אריים י״ב ה׳ אלקים י״ב מזלות י״ב חדשים:

תשה. כשהסופר בא לכתוב ובסוף הדף אירע לו שום תיבה של פורענות אל יכתוב בספר שום פסוק של נחמה וטובה שהרי הוא לבטלה.

א) ע״כ סימן תתפ״ח.

תשג. (א) כונת רבנו על מה שאמרו מדרש בראשית רבה פ״ח: מברך חתנים מנין ויברך אותם. וכן הוא בפדר״א סוף פ״ב. (ב) ר״ל כי למעלה כתיב בשם ה׳ ואח״כ מתחיל זה ספר תולדות בא ללמדנו כי כל ספר שאין בו מתולדות של ישראל דוקא אין בו הזכרת השם. (ג) גם הראב״ע שאל מדוע לא נמצא שם ה׳ במגלת אסתר, ותירץ כי מגלת אסתר נכתבה בלשון פרסי אשר לא ידעו את ה׳ ואחרי רוב ימים העתיקו ללשון עברי, וגם על קהלת שאל מדוע לא נזכר בו שם ה׳ ואמר: ע״כ לא תמצא זה השם בספר קהלת כי הוא דבר על חכמת אלהים והכח שקבל הכל לא היחוד כמשה״ ויעוין מאור עינים לר״ע מן האדומים חלק אמרי בינה פנ״ז כי ספר חוכמתא רבתא דשלמה הנקרא ספר החכמה שחובר מאת המלך שלמה בלשון ארמי לשלחו אל איזה מלך אשר בקצה המזרח יעו״ש, א״כ לפ״ז נוכל לומר כי גם ספר קהלת נועד לשלחו למקהלות אנשים אשר לא ידעו את שם ה׳ לכן לא נשא אותו על שפתיו. ובמדרש לקח טוב אסתר ד׳ י״ד: למה לא נזכר השם במגלת אסתר לפי שנכתבה במלכי מדי ופרס ולא רצו להטיל בה השם כו׳. (ד) צ״ל במלאכים וכונתו למה שאמרו בראשית רבה פרשה ח׳ בשעה שבא לבראות את אדם הראשון נמלך במלאכי השרת וסנהדרין ל״ח ב׳: אין הקב״ה עושה דבר אא״כ נמלך בפמליא של מעלה. (ה) צ״ל שנקראו אלקים כמ״ש הרמב״ם במורה ח״ב פ״ו: הוא אלהי האלהים ר״ל אלהי המלאכים ובערכי הכנוים ערך אלהים: בראשית ברא אלהים אלו מלאכים ילקוט ראובני. (ו) בזהר קרח קע״ו ב׳: אל אלהי הרוחות דאיהו אתר דנשמתין דעלמא. ובערכי הכנויים ערך נשמה: הקב״ה הנשמה וישראל הגוף ומתחברין ע״י הקרבן. (ז) מסי׳ דרך ארץ זוטא פרק השלם: החכם נקרא מלאך.

תשד. (א) הרדב״ז בח״ב תשובה תשכ״ב כתב: משום שאמר לעת זקנתו. (ב) המספרים אינם מכוונים, כי בבראשית נמצא ל״ד אלהים עד אלה תולדות ובקהלת ל״ב אלהים עד שמח בחור, וכן מה שאמר רבנו וד׳ ה׳ קודם קניתי ג״כ אינו מכוון.

תשו. א) **יש** שכותבין ספרים או פירושים פעמים מכוונים וכותבין בראשי תיבות את שמם וחוטאים (א) וכי בשביל שירמזו את שמם יחסרו תיבות או יהפכו תיבות ועל זה נאמר (משלי י ז) ושם רשעים ירקב (תהלים ט ו) שמם מחית לעולם ועד כדי שידעו מי כתבו הוא נעשה.

תשז. ב) **אחד** סופר סיים ספר לכתוב לזקן והיה הסופר רוצה לכתוב אני פלוני בן פלוני כתבתי זה הספר לפלוני בן פלוני אמר לו המשכירו איני רוצה שתכתוב שמי על הספר שכתבת לי אמר לו למה אמר לו כי כמה כתבו כן ולא נתקיים בידם וביד זרעם כי מכרום.

תשח. (א) **אחד** היה כותב על הקערה שלו חָלָב וחקק האותיות ובקערה האחרת כתב בשר כמו כן הקוק כדי שיכירם שלא יבא לאכול בשר בחלב כלומר בקערה ישים בשר שאכל בה הלב [דף ס"ט] אמר לו חבירו מוטב שלא לכתוב פן יבא במקום הטנופת ולא אוכל בשר בחלב.

תשט. ג) **מי** שמשכיר סופר לכתוב מסורת לעשרים וארבע ספרים יעשה תנאי עם הסופר שלא יעשה המסורת ציורים עופות וחיות או כאלו ולא שום ציורין מה שהתחילו המסורת לכתוב בספר עשרים וארבעה ספרים (א) כי הראשונים היו בקיאין במסורת לכך כתבו בספרים ואם יעשה ציורים איך יראה ועוד לא יכתוב בצידי הדף כי כשיראה בדף לא יראה מה שבצידי הדף פונה לעומת פניו אלא צריך להפנות הצד אליו ומה שבדף לא יהיה מול פניו.

תשי. ד) **תורה** נביאים וכתובים שכתב בהם הסופר להפך התיבות או האותיות או הפסוקים כגון (בראשית מט יז) יהי דן נחש עלי דרך לא יכתוב למעלה ב' על הראשון וא' על התיבה האחרת להודיע שנכתב להפך כדי לקרוא המאוחר קודם המוקדם אלא ימחוק מה שטעה ויכתוב כסדר וכן באותיות ובפסוקים שהקדים המאוחר ואיחר המוקדם לא יכתוב למעלה ב' א' אלא ימחוק ויכתוב כסדר או יתלה למעלה תיבה שיהא כסדר חוץ מן שעל פי המסורת מאוחר ומוקדם וכן בפסוקים וכן בתפילות וברכות שמתפללים כי מחמת שהתפילה שגורה בפיו יקרא כמו שרואה כתוב בפניו ואל יחוש הסופר על הקלף.

תשיא. ה) **הכותב** סידור תפילות ובא לכתוב פעמים דבר אחד שכבר כתבו כגון מפני חטאינו וכתב את יום חג המצות הזה יכתוב פעם שנייה לצורך שבועות וגם לצורך סוכות מפני שיש שמתפללין שאינן בקיאין ואם יהיה כתוב ביום חג המצות והוא חג השבועות יטעה ויאמר כמו שהוא רואה כתוב לפניו ואם כתב סתם יום חג פלוני גם יטעו הקורין בו ואם כבר כתב רצה והחליצנו במנוחתנו באתה קדשתה יכתוב עוד בתפילת ישמח משה ובתכנת שבת ועל כל תפילה יכתוב כי לא ידע לחזור למעלה ועוד צריך לפסוק עד שיחפש אנה הוא וכן אצל כל מפני חטאינו ויעלה ויבא ואצל כל אתה בחרתנו ו). וכן כל כיוצא בו שכל מי שאינו בקי בא לטעות או לפסוק עד שיחפש על כן יכתוב הכל בפירוש (א) ויכתוב אותיות מלאים כי כותבים מלאים למי שאינו בקי כגון שרוצה לכתוב וטהר לבנו

א) בנדפס סימן קל"ו. ב) כפול לקמן סימן תתתתק"כ. ג) רפ"ב. ד) תתפ"ד. ה) תתפ"ה בשינוים. ו) תתפ"ו.

תשו. (א) עיין לעיל סי' ת"ע ומה שכתבתי שם. אבל תמוה הוא לאמר כי רבנו נתכוון על הפייטנים.
תשח. (א) כתבו הרמ"א והלבוש יו"ד סי' פ"ט: נוהגין לעשות סימן בסכין חולב וסימנך חריצי חלב.
תשט. (א) צ"ל לפי שאין אנו בקיאין במסורות והראשונים היו בקיאין כו'.
תשיא. (א) כן נהגו הגאונים הקדמונים כמו שכתב רבנו נחשון בתשובות גאונים קדמונים ברלין

לעבדך באמת יכתוב וטהר (ב) לבינו מלא יו"ד לעובדך מלא וי"ו שבת קודשך אוהבי שמך וכיוצא בזה.

תשיב. ואל יכתוב אדם תפילין ומזוזות וספר תורה על קלף חלק יותר מדיי (א) או דיו רע שנורם לימחק ואם כתב אות מתיבה סמוכה לחבירתה (ב) שתינוק שאינו חכם כל כך קוראה עם תיבה שבצידה פסולה כגון שמעי שראל או כתב כך שמ עישראל הרי ע' אצל ישראל וכל אות שתינוק שיודע אל"ף בי"ת להכיר ובתפילין אינו יודע התיבה אם נכתב שום אות שלא כהלכה אם יקראנו כשירה שלא יקרא לבי"ת כ"ף או לכ"ף בי"ת.

תשיג. א) כשיש לאדם להביא עמו ספר ודיו ודבר לח אל יביא בפעם אחת פן ישפוך על הספר ואם קרן שהוא סתום יקשור באזור שבמתניו וכתיב (יחזקאל ט ג) קס"ת הסופר במתניו.

תשיד. ב) אדם שכותב טעות ובעוד הדיו לח והוא מקנה הדיו באצבעו לא יקנח אצבעו שהדיו עליו שלקח מן הקלף לא יקנחנו במנעלו.

תשטו. ג) סופר שהיה כותב את השם ותיבה שלפני תיבת השם לא האיר בטוב שצריך להעביר הקולמוס עוד עליו כדי שיהיו האותיות של תיבה שלפני השם נכרים יפה בדיו וכבר התחיל לכתוב את השם ולא כתבו כולו לא יתכן שיפסיק באותיות של שם ויאיר תיבה אחרת.

תשיו. ד) (א) כשמרובה דיו על האות לא יקח ממנו דיו לכתוב השם ולא מן השם ויכתוב אות אחר.

תשיז. ה) אם היה סופר כותב והגיע לכתוב אלקי וכתב אלקיך לא ינקד על ך' כאילו אין ך' מן התיבה (א) אלא יניח כל התיבה כך ויקדשה ויכתוב אלקי.

תשיח. ו) הבא לכתוב שם אם נזדמן לו רוק או צריך להשליך מחוטמו ירוק או ישליך מחוטמו תחילה ויקנח ידיו ואחר כך יכתוב ולא יתכן שיכתוב ובאמצע השם יפסוק או ירוק או ילכלך ידיו ולא יתכן כשאדם כותב את השם שידבר או ישחק [ע"ב] שנאמר (מלאכי א ו) לכם הכהנים בוזי שמי (שם ב ה) ומפני שמי נחת הוא וכשאדם צריך לנקביו לא יתכן להזכיר את השם שנאמר (תהלים קג א) וכל קרבי את שם קדשו.

תשיט. ז) מי שכותב את השם וכתב מקצת אותיות של שם לא ירוק רוק מפיו עד שיסיים השם כולו ואם שני שמות יחד כגון ה' אלקים לא ירוק בין זה לזה עד שיכתוב שניהם.

תשכ. ח) הכותב את השם לא סיים כל השם ובא אביו או רבו או נשיא לא

א) תתל"ו. ב) תתל"ה. ג) תת"ל. ד) תתל"א. ה) תתל"א. ו) תתפ"ט. ז) תתפ"ט וכעין זה לקמן סימן תתתתקכ"ט. ח) כפול לקמן סימן תתתתק"ס. ועיין שם הערה א'.

תר"ח סימן א': והן „שיני" „בשיני" שאמרו חכמים. (ב) צ"ל ליבנו וכן נהגו לכתוב בירושלמי ברכות פ"ד ה"ב ולא קנאת אדם תעלה על ליבנו ובבבלי ברכות י"ז א' לבנו בלא יו"ד אחר הלמ"ד. וכן בירושלמי ברכות פ"ב ה"א בפעם שני יצא. מקום שנהגו לשאול אבילים בשבת, שם הלכה ז'. ובבבלי שבת י"ג ב' אבלים בלא יו"ד אחרי הבי"ת, והנה גם בבבלי מצינו שחילקו בין מלא לחסר כגון פטרוה דבריו קיימין פיטרוה לא אמר כלום גיטין ס"ה ועיין בכורי העתים תקצ"א צד 93 מה שכתב החכם שי"ר ע"ז. יתר על זה מצינו בבבלי עבודה זרה ט' א' וסימנך ספרא בצירא תנא תוספאה ופירש הערוך ערך ספר: מנהג הכותב מקרא לכתוב בחיסור כגון משה בלא וי"ו לאמר בלא ו' אבל התנא מנהגו לכתוב התיבה מלאה בלא חיסר, הרי כי גם חז"ל אמרו שראוי לכתוב התיבות מלאות.

תשיב. (א) בשבת קל"ג ב': וכתב בו לשמו בדיו נאה. (ב) מנחות כ"ט ב'.

תשיו. (א) עיין מ"ש הרמ"א יו"ד סי' רע"ד ס"ה שמתיר.

תשיז. (א) שבועות ל"ה ב': לאחריו אינו נמחק.

יסיר עיניו ולא יזוז לקום ולא ינוע ולא יסור עיניו מלכתוב עד שיסיים כל השם ואם שני שמות או שלשה או יותר כגון (א) (יהושע כב כב) ה' אלקים ה' אלקים ה' הוא יודע לא יקום אלא ינוע ולא יסור עיניו מלכתוב (א) עד שיסיים את כולם וכתיב (דברים כח נח) ליראה את השם הנכבד והנורא הזה וכתיב (מלאכי ב ה) מפני שמי נחת הוא ואם נצרך לנקביו או דברה אשתו עמו ונתקשה אברו לא יכתוב את השם.

זה מצאתי בספר אחר.

תשכא.ב) **וכן** אם יכול לעצור את עצמו כשמתפלל שלא ירוק בין שם לשם כגון ה' אלקינו ואם רוצה להתעטש מלמעלה אל יתחיל לכתוב ולא לדבר עד שיתעטש תחילה וירוק ואחר כך יכתוב וכן ידבר.

תשכב. הכותב את השם אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו היה כותב חמשה שמות כיון שגמר אחד מהם משיב.

תשכג. הכותב את השם אם יבא אדם לפתח אל יראה מי נכנס עד שיגמור השם ואם שכח והביט או שמע קול זקן או אביו או מלך נכנס לא יעמוד כנגדו וכתיב (ישעיה מה יא) וכבודי לאחר לא אתן.

תשכד.ג) **שמעון** שכתב תפלין ומזוזות או שאר דברים מדברי תורה והנה ראובן צריך מדיו או קולמוס לכתוב כתב לא יקח הקולמוס והדיו מיד שמעון מפני שמבטלו ממלאכת שמים.

תשכה.ד) **אם** הטביל הקולמוס בדיו כדי לכתוב השם ונזדמן לו לכתוב כתב על משכון או כתב אחר באותה טבילת הקולמוס לא יכתוב אלא יכתוב השם ויטבול פעם שנייה לכתוב מה שחפץ.

תשכו.ה) **מעשה** היה באחד שלא היה מניח לכתוב מדיו שבקרנו כי אמר כבר הזמנתיו לכתוב בו דברי תורה ולא יתכן שיכתב להדיוט בו ואע"פ שאמרו (א) הזמנה לאו מילתא היא במקום שאוכל לקיים דברי אביי אקיים כל מה שאדם מחמיר על עצמו במקום דלא סתרי אהדדי על זה לא נאמר (קהלת ב יד) והכסיל בחשך הולך וכתיב (דברים כז ו) אבנים שלימות תבנה את מזבח ה' אלקיך וכתיב (שמות כ כה) לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחלליה שמא יהנה האדם מן הפסולת.

תשכז.ו) **ואותו** האיש לא היה משים משקה בכלי אלא כפי שחפץ לשתות כי לא היה מברך על כלי גדול פן ישאר אלא משים בכלי קטן ומברך ושותהו כולו.

תשכח.ז) **ובסעודה** משים בכלי מים או שום משקה כפי שסבור שהיה דיי לו באותה סעודה (א) כמו שאמרו (ב) השותה כוסו בבת וכו' הרי קטן היה והיה זהיר לאחר שבירך שישתהו ולא היה נותן לגוי לשתות מאותו כלי שהיה רגיל לברך עליו ולחם שבירך עליו המוציא (ג) לא היה נותן ממנו לעבד ושפחה ומן

א) ראה הערה ג' בסימן תתתתק״ס. ב) תתצ״ע. ג) תתל״ב. ד) תתל״ב. ה) תתתל״ג. ו) תתל״ג. ז) תתל״ג.

תשכ. (א) צ"ל אל אלהים ה' אל אלהים ה', אבל לפ"ז היה לו לרבנו לומר ששה שמות, ומלבד זה רבנו עצמו סותר דבריו שכתב בסי' תשכ"ב יעוי"ש.

תשכו. (א) סנהדרין מ"ז ב'.

תשכח. (א) צ"ל: ואינו נקרא כמו שאמרו כו'. (ב) פסחים פ"ו ב'. (ג) עיין אשל אברהם סי' קס"ז סק"א.

המוציא היה משאיר מעט ואוכלו לאחר הסעודה או יבש במשקה על שם שיהא טעם של המוציא בפיו וכתיב (דברים כח ה) ברוך טנאך ומשארתך שירי מאכל (שמות כג כה) וברך את לחמך ואת מימיך וכתיב (יואל ב יד) והשאיר אחריו ברכה. א) (ישעיה ג י) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו בדבר שנאכל לא יגנה.

תשכט.ב) כלי שהיה בו מים כגון כוס מלא מים ושפך מן הכוס לתוך הקדירה שיש בה עפצים לדיו ונשאר בכוס מן המים לא ישפוך בספל שיש בו מי רגלים או רעי לשפשפו וכן אם שפך מן הכוס מים בספל שיש בו רעי או לרחוץ ידיו שהם מטונפות בצואה הנשאר בכוס לא ישפוך על העפצים.

תשל.ג) אם הזה מן הדיו על אצבעותיו לא יתכן שילך כך לבית הכסא שהרי הדיו על אצבעותיו כשיקנח בהם אלא ירחוץ ידיו תחלה ואחר כך [דף ע'] יכנס לבית הכסא.

תשלא.ד) חכם נכנס לבית הסופר שכותב כתבי קדש ראה קולמסים מונחין על גבי קרקע אמר לו בקולמוס שכתבת בכתבי הקדש ושם הקדש אל תזלזל בוה) ראה כשהתחיל הסופר הספר כתב תחילה בגליון בשם ה' אמר למה עשית כן אמר על שם שסמך אצל בשם ה זה ספר אמר כתיב (בראשית ד כו) לקרוא בשם ה' זה ספר שצריך להתפלל שיצליחנו ושיסיים ולא לכתוב בספר בשם ה' דכתיב (דברים יג א) לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו וכתיב (משלי ל ו) אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת. (א) ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול ממנו קולמוסים לכתוב ספר תורה נביאים וכתובים.

תשלב.ו) אחד כשהיה כותב היה צריך כמה קולמוסים בשבוע לפי שהיה דוחק הקולמוס בקלף ותיקן לו קולמוסים מן עצם ענור מן השוקיים אעפ"כ כשהיה כותב מזוזות לא היה כותב אלא בקולמוס של קנה אבל דברים שבעל פה היה כותב בקולמוס של עצם אמר לו חבירו אם יפה אתה כותב בקולמוס של עצם תכתוב בו וכתיב (איוב יט כד) בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון.

תשלג.ז) אחד היה מעתיק מן הספרים ומן הפירושים והיה קורא בפיו וכותב וכל מה שהיה כותב היה קורא בפיו תחילה שאלו לו למה אתה קורא קודם שאתה כותב אמר קבלתי כשאדם קורא ומוציא מפיו השדים שומעים ומברכים אותו ועוד יזכור מה שיכתוב (א) וכתיב (שמות יג ט) למען תהיה תורת ה' בפיך וכתיב (שם שם) ולזכרון.

תשלד. (א) מהו נכתב תרתי תלתא מילין מן פסוקא מור עוקבן שלח כתב לריש גלותא דהוה דמיך וקאים בזמרין (ב) אל תשמח אל גיל בעמים ר' אחא כתב זכר צדיק לברכה ר' זירא כתב ולא זכר (ג) המלך יואש ר' ירמיה שלח כתב לר' יודן לשנוא את אוהביך ולאהבה את שונאיך.

א) תתל"ד וכפול לקמן סימן תתרס"ח. רלה שם הערה א'. ב) תתל"ד. ג) תתל"ד וכעין זה לקמן סי' תתתתקכ"ח. ד) תתל"ז. ה) מכאן עד פן יוכיח כפול לעיל סימן תס"ג ולקמן סימן תתתתקכ"ז. ו) רפ"ג ומכאן עד סוף הסימן כפול לקמן סימן תתתתקכ"ג. ז) רפ"ד והסימן הזה כפול לקמן סימן תתתתקס"ג ורלה שם הערה א'.

תשלא. (א) סנהדרין ק"ו א' ובמס' ד"א רבה פ"ד.

תשלג. (א) כן פסק הב"י ביו"ד סי' רע"ד ס"ב ומקור דבריו מהא דאמרינן בבא בתרא ט"ו ב': ומשה אומר וכותב, ועיין מגן אברהם סי' ל"ב ס"ק מ"ב.

תשלד. (א) ירושלמי מגילה פ"ג ה"ב מובא בתוס' גיטין ו' ב' ד"ה אמר ר' יצחק. (ב) צ"ל ישראל אל תשמח בעמים אל גיל. (ג) יואש המלך.

תשלה. א) **אם** אדם כותב בכתביו ה׳ (א) להיותר מן דהקב״ה יכול למחוק שהרי אמרו (ב) בה׳ ב׳ נמחק לה׳ לי נמחק אבל אלהינו נו אינו נמחק שכבר קדשו השם.

תשלו. ב) **אין** משנין את השם כלפי הדיוט כגון ששלח אחד לנדיב יהי כבוד אדוני לעולם ישמח אדוני במעשיו וזה לא יתכן שהרי אמרו (א) לא יעשה אולם וכתיב (שמות ל לב) ובמתכונתו לא תעשו כמוהו (ב) אל תמירני וזה משנה את השם להדיוט.

תשלז. **מות** וחיים ביד לשון (משלי יח כא) אם לענין עדות או רכילות כבר כתוב וכתיב (תהלים לד יד) נצור לשונך מרע הרי כבר קדמוהו רבנן אלא היקישא הוצרך להודיענו ביד לשון שלא יאמר אדם בפי לא אחטא אבל ביד אכתוב כתב לאחרים או אגרום שיכתבו אחרים או אוליך כתב של אחרים שיזיקו לאחרים לכך אמר מות וחיים ביד לשון אם על ידי לשונו מתים כאילו בידו ואם בידו הוליך כתב או כתב או גרם שכתבו בו שטנה לאחרים כאילו בלשון וכתיב (ירמיה כט כה) יען אשר אתה שלחת בשמכה ספרים וגו׳ עד (שם שם כז) ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתותי. לאג) יוליך אדם כתב עמו (א) ואם רואה שהפריצים רוצים לשלוח בידו כתבם ואם הוא לא יקבל ישלחו ביד אחר יקח מידם ולא יתן למי שנשתלחו לו כדי שלא יבא תקלה על ידו ואם ירא מן המחלוקת לא יקבל ואם תפרו הכתב כדי שלא ידע מה שכתוב בו אל יקבלו עד שיאמר תראו לי ואקבלם ואם יוכל לקבלו ולשורפו כדי שלא יבא לידי תקלה (ב).

תשלח. ד) **שומר** פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (משלי כא כג) אף לשונו בכתבו שלא ילמדו לשקר מתוכו וכשאדם חכם בא לכתוב אל יכתוב דברים שלא יכשלו בהם בני אדם כמעשה שדים שמא יעסוק אדם בהם או בכשפים או השבעות נמצא תקלה על ידי שכתבום והעתיקום ושעשאום וכתיב (תהלים עג טו) אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי לכך אל יכתוב אותם אדם אע״פ (א) שסנהדרין היו יודעים לא היו כותבים.

תשלט. ה) (א) **הטורח** בחכמה ובמוסר מואס בחיי הבל וקונה חיים ארוכים לעתיד (ב) הוי זהיר וחכם במעשים ולא בחכמת דברים שהמעשים ילווך וחכמת דברים ישארו בעולם [ע״ב] הזה.

תשמ. ו) (א) **אל** יערב לך אם יכבדוך בשביל העושר אלא בשביל החכמה ומוסר. (ב) אלז) תקנא במי שגדול ממך ואל תבזה במי שקטן ממך (ג) כמה מגונה כסילות בזקן (ד) אל תמסרו החכמה למי שאינו ראוי לה פן תרמסוה ואל תמנעוה מן אנשים הראויים לה הרבו צדק וזה יועיל לכם לעתיד.

תשמא. (א) **רבי** יוסי הגלילי אומר גדול התלמוד שקדם לחלה מ׳ שנה ולמעשרות נ״ד שנה ולשמיטין ס״א וליובלות (ב) ק״ב וכשם שנענש על התלמוד

א) תתקל״ט. ב) תתק״מ. ג) תתקמ״א. ד) תתקמ״א. ה) לפ״ה. ו) לפ״ו. ז) לפ״ז.

תשלה. (א) צ״ל להיות רמז לחקב״ה. (ב) שבועות ל״ה ב׳.
תשלו. (א) ראש השנה כ״ד א׳. (ב) סנהדרין ל״ח ב׳.
תשלז. (א) צ״ל אלא א״כ יודע שלא יזיק לשום אדם ואם כו׳. (ב) צ״ל זהו טוב.
תשלח. (א) סנהדרין י״ז א׳.
תשלט. (א) מבחר הפנינים שער א׳ סי׳ ז׳. (ב) שם סי׳ י״ב.
תשמ. (א) שם סי׳ ל״ד. (ב) שם סי׳ מ״ב. (ג) שם סי׳ נ׳. (ד) שם סי׳ נ״ד.
תשמא. (א) ספרי עקב פיסקא מ״א וקידושין מ׳ ב׳ ובקידושין ר׳ יוסי סתם. (ב) צ״ל ק״ג.

יותר מן המעשה כך נותן שכר על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר (דברים יא יט) ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם ומהו אומר (שם שם כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם ואומר (תהלים קה מד מה) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו (דברים ז יא) אשר אנכי מצוך היום לעשותם (ג) שאם שמע מפי קטן שבישראל יהיו בעיניו כשומע מפי חכם מפי סנהדרין כמפי משה שנא' (קהלת יב יא) דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד וכשומע מפי הקב"ה.

תשמב. ברכות בחשבון (שה"ש ז ה) ברכו"ת(א) בגימטריא שבעים זקנים המים דברי תורה הבריכה הוא החכם שהכל יושבים עליו כך חכמים (במדבר יא יז) ונשאו אתך במשא העם.

תשמג. (א) שמור תשמרון (דברים יא כב) לכל אדם הזהיר שהכל בתורה וכן הוא אומר (שם לג ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא קהלת יעקב וכן הוא אומר (שם כט ט) אתם נצבים היום כולכם (ב) מה אילו לא היה (ג) משה בשעתו עזרא בשעתו ר' עקיבא בשעתו היתה משתכחת ואומר ודבר בעתו מה טוב דבר שאמר שקול כנגד הכל.

תשמד. כתיב (תהלים קיב א) אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד לגבי מצות כתיב מאד בתורת ה' חפצו ואינו אומר מאד בתורת ה' חפצו ללמוד לשמה (שם א ב) ובתורתו יהגה יומם ולילה להעמיד דבר על בוריו במצותיו חפץ מאד אילו פסקי הלכות כשיבא לידו מעשה שידע אם לאסור או להתיר וכן הוא אומר (שם מ ט) לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי פסקי הלכות לעשות מעשה על ידם.

תשמה. כתיב (משלי יג יד) תורת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות וכתיב (שם יד כז) יראת ה' מקור חיים לסור ממוקשי מות אם תורת חכם ביראת ה' אז לסור ממוקשי מות תורת חכם כיון שעוסק בתורה ומחדש בה כאילו היא שלו וממנו באה ואפילו אינו מחדש בה אלא מסדרה כגון מור יהודאי גאון(א) כיון שראה שהלבבות מתמעטות עשה הלכות גדולות בקוצר כי אמר (קהלת ד ו) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל וזהו תורת חכם מאחר שהוא מסדרה בקוצר שידע האדם כי אדם שעוסק בתלמוד ושוכח טוב שילמוד הלכות גדולות ויחזור שידע המצות ואם גם זה אינו יכול לדעת ילמוד אגדות או מקרא ואם גם זה לא ידע אם יודע לכתוב יכתוב ספרים וישאיל או ישכיר סופרים וישאיל ספרים שילמדו בהם ואם אין לו יעסוק בתקנת חכמים כדי שלא יתבטלו מתי היא תורת חכם כשהיא מקור חיים שנובע כמקור (ב) ואינו מגמגם ומזכה את הרבים לסור ממוקשי מות.

תשמו. ואם חכם כתב ספרים הרבה כגון תוספות אל יחזיק טובה לעצמו לומר אינצל מגהינם הרי (א) שלמה המלך שאיזן וחיקר ותיקן לישראל עיקר של התורה אעפ"כ (ב) רצו למנותו עם ג' מלכים שאין להם חלק לעולם הבא.

תשמב. תשמג. תשמד. תשמה. תשמו.

(ג) שם בספרי רק קיצר רבנו בדבריו.

(א) ר"ל עם הכולל היינו עם תיבת ברכות לספור אותה למנין א' ועיין ספרי שם.

(א) ספרי עקב פיסקא מ"ח. (ב) ספרי שם. (ג) צ"ל שפן בשעתו משה כו'.

(א) מעין לשון הרמב"ם בהקדמתו לספר הי"ד. (ב) קדושין ל' א'.

(א) עירובין כ"א ב'. (ב) סנהדרין ק"ד ב'.

עניני לומדי תורה

תשמז. (א) **תורה** היא דומה ליין ואדם הוא הכלי ומשבחין היין אם הוא טוב ולא את הכלי כך היא התורה היא משובחה ומי שיוצאה ממנו מה טיבו ועוד (תהלים יט ח) תור,ת ה' תמימה כשיוצאה מפי תמים אז הדברים נשמעים אבל כשאינו תמים אפילו אומר דברים נחמדים מפז נמאסים בעיני הבריות (איכה ד ב) המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש נמצא זה תלמיד חכם הממאס את תורתו נפרעים ממנו על שגרם שדברים נחמדים נמאסים על ידו.

תשמח. (א) **העוסק** במקרא מידה שאינה מידה שכל ימיו יעסוק רק בפשט אל יעסוק (ב) מנעו בניכם מן ההגיון וכל אדם שסתום לבו אסור לו לעסוק בדברי שיחה בטלה זהו (קהלת ב ב) לשחוק [דף ע"א] אמרתי מהולל וכת' (תהלים א א) ובמושב לצים לא ישב וכתיב (יהושע א ח) והגית בו יומם ולילה (תהלים קיט צז) כל היום היא שיחתי (ישעיה סב ו) כל היום וגו' תמיד לא יחשו ואם לבו סתום מתורת העסק יחזור עם חבירו כי היושב לבדו נלאה מהרה שנאמר (שמות יח יד) מדוע אתה יושב לבדך (ג) ומתרגמינן מילאה תלאי או יעסוק במדרשים או בקריאה או באגדות או (ד) כר' זירא שהיה עומד כנגד רבנן (ה) או במילי דיבדיחותא טעמים לשון אגדה ואחר כך עומק ההלכה או יכתוב ספרים וזהו (קהלת ז יח) טוב אשר תאחז בזה הלימוד וגם מזה אל תנח את ידך מזה זהו הכתיבה שנאמר (שמות לב טו) מזה ומזה הם כתובים וגם אגדות (קהלת ז יח) כי ירא אלקים יצא את כולם. אם א) עסק אדם בקרייה ילך עם עוסקי מקרא אם במשנה ילך עם עוסקי משנה וכן באגדה וכן עם כותבי ספרים לכך ירא אלקים יצא את כולם וגם מזה אל תנח ידיך.

תשמט. ב) **יש** אדם מצליח בלימודו כשהוא עוסק לבד יותר ממה שאם היה לו חבר לכך נאמר (משלי ה יז) יהיו לך לבדך ·ויש מי שמצליח יותר בלימודו ממה שילמוד לפני רב ויש שיצליח לפני רב יותר אלא שהרב גאה ולא יודה על האמת או כעסן שמא יעניש או מתבייש ומצטער כשאינו יודע להשיב או אינו הגון וכן חבר או רב שצריך לרדותו או לנדותו או לביישו מוטב שילמד לבדו פן יחניף לרבו או לחבירו ועל כולם אמר (א) (משלי כג א) בין תבין את אשר לפניך.

תשנ. ג) **ויש** אדם אע"פ שאינו צריך לעשות מלאכה שאעפ"כ צריך לעשות כגון שלבו מלא תוגה או לבו נוטה להרהור עבירה או לדברי הבלים אז מותר לעסוק (א) בדרך ארץ שלא ישתטה ושלא יהרהר לעבירה אבל אם יכול לבטל על ידי עסק לימוד או עסק כתיבה או בעסק מצות תוגות והרהורים שבלבו אז אסור בדרך ארץ או אם יכול לחבר אליו חבר טוב וללמוד לפניו מלאכה אע"פ שמבטל עסק תורה מותר.

תשנא. ד) **אם** יש לאדם עושר להשכיר אחרים אל ילמד בניו כדי שלא ימעט בלימוד שלו וישכיר מלמדים לפניו ואם רופא אומן הוא ואי אפשר על ידי אחרים או פיקוח נפש עדיף מלימוד.

א) מסקנ"ג. ב) מסקנ"ד. ג) מסקנ"ה. ד) מסקנ"ו.

תשמז. (א) תענית ז' א'.
תשמח. (א) בבא מציעא ל"ג א'. (ב) ברכות כ"ח ב'. (ג) צ"ל וגו' נבול תבול ומתרגמינן מילאה. (ד) ברכות כ"ח א'. (ה) שבת ל' ב': מקמי דפתח כו'.
תשמט. (א) חולין ו' א'.
תשנ. (א) כתובות נ"ט ב' שהבטלה מביאה לידי שעמום כו'.

תשנב. כתיב (דברים ד ו) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וכתיב (ירמיה ח ט) בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם וכתיב (איוב כח כח) הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה הרי תורה ונביאים וכתובים מעידים שאין חכמה ובינה אלא בחכמת התורה. לא ילמוד אדם שום תורה אלא המביאה לידי יראת שמים שנאמר הן יראת ה' היא חכמה כמה חכמות אמר שלמה ולא ניתנו להכתב אלא המביאות לידי יראת השם שנאמר (קהלת יב יג) סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם בזה העסק צריך כל האדם לעסוק ולא שאר חכמות כמו חכמת דייל טקא של גוים אלא חכמת שהם לתורה ויראת השם ואם נותנים לאדם לומר חידה כדי להראות חכמתו אל יעכב רגע אחד בשביל זה ואל יאמר טוב הוא שיראו הגוים חכמתו לכך נאמר (דברים ד ו) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים שנאמר (תהלים קיט מו) ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אבוש אבל למוד מה שתשיב לאפיקורוס והכל בדברי תורה. א) (ישעיה ח טז) צור תעודה חתום תורה בלמודי תעודה שצריך לחפש אחר ראיות שיהו מעידות על הדבר שכן הוא חתום תורה אילו פסקי הלכות אם חכם לומר כדי להבין הקושיות והתירוצים צור תעודה ואם אינו מבין חתום תורה בלמודי ולא בלימוד של נצחון כגון שנים שמתווכחין כדי לנצח זה את זה אל תלמדם.

תשנג.[ב] לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה פירוש מיראה (א) דאילו לקרותו ר' גוי גמור הוא והכי איתא בתורת כהנים (ויקרא כו ג) אם בחוקותי תלכו כל העוסק בתורה שלא לשמה ראוי לו שלא בא לעולם שכל העוסק מאהבה יושב בצל שכינה ונהנה מזיו הכבוד.

תשנד.[ג] לא ישא אדם ספר להפך כדי שלא יהא נהפך מה שלמעלה למטה כיצד חשב אדם ללמוד לשמה יחשוב בלבו כל מה שאלמוד אקיים. (א) הפוסק[ד] מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין לו גחלי רתמים שנ' (איוב ל ד) הקוטפים מלוח עלי שיח (ב) גחלי רתמים לחמם ואם יקיים הרי היא לשמה אבל למד [ע"ב] (ג) המרצה מעות מידו לידה כדי להסתכל בה לא ינצל מדינה של גהינם והוא צופה הרי יענש גם על מה שלמד דוגמת נביא שעבר על מה שנאמר לו או כגון ששומע מן הנביא ועבר על דבריו כגון (ד) (מלכים א יג) אותו שהכהו האריה כך הלומד ואינו מקיים.

תשנה. יחשוב אדם כמה היה זריז וממהר להרויח כסף או במקום שהיה לו מטמוניות שם כך לדברי תורה לעשות המצות ומעשים טובים שנאמר (משלי ב ד) אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה כמו שעמלים עד שימצא הכסף כך תעמול למצוא דברי תורה על העיקר (ש"ב כב לא) אמרת ה' צרופה[ה] (א) כמו שצורפין הכסף על ידי גחלים כך נתנה תורה מתוך האש.

תשנו. ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו (בראשית א כו) למה נעשה אדם לשון רבים ולא אמר אעשה אדם כי רמז לבני אדם שאף הם יעשו אדם שיהא בצלם ובדמות כלומר כל זמן שאדם עוסק בתורה לשמה שניתנה מן השמים וירא שמים כתיב (שמות כ כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו וכתיב עליהם (תהלים פב ו) אני אמרתי אלקים אתם ובני עליון כלכם אבל כשאין מקיימין את התורה כתיב (שם עג כ) בעיר צלמם תבזה ואומר (שם מט יג) נמשל כבהמות נדמו נעשה אדם בצלמינו (ירמיה טו יט) ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה (תהלים קלט יז) ולי מה יקרו רעיך אל ועוד

א) לפ"ח. ב) לפ"ע. ג) תתקנ"ז. ד) תתקנ"ח. ה) כפול לקמן סי' תתתט"ב.

תשנג. (א) עיין ברכות י"ז א' ופסחים נ' ב' ובתוס' שם.

תשנד. (א) חגיגה י"ב ב'. (ב) צ"ל ושרש רתמים. (ג) ברכות ס"א א'. (ד) סנהדרין פ"ט ב'.

תשנה. (א) מדרש שוח"ט מזמור קי"ט אות ע"א: הקב"ה צירף את התורה:

יעסוק בפריה ורביה. (א) יצתה בת קול ואמרה אילו ואילו דברי אלקים חיים הם לקבל לו שכר שיקבלו בית שמאי שכר על דבריהם כבית הילל אבל אחר שיצתה בת קול (ב) ואמרה מי שיעשה כבית שמאי מאחר שכבר יודע שהלכה כבית הילל (ג) מכאן משמע מי שעוסק בתורה לשמה לא נתכוון להיות הלכה כמותו יקבל שכר כמי שהלכה כמותו ולכך הוצרך לומר אילו ואילו דברי אלקים חיים הם אבל אם רבים אוסרים וכולן כוונתם לשם שמים והמעט חולקים אע"פ שכוונת כולן לטובה עון הוא אם לא יעשו כמו שהרבים אומרים ועושים.

תשנז. (א) **לעולם** הלכה כדברי המרובים לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובים אלא שמא תצטרך להם שעה ויסמכו עליהם וחכמים אומרים לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובים אלא מתוך שזה (ב) אומר טהור וזה אומר טמא כדברי ר' אליעזר שמעתה.

תשנח.א) **אם** אדם מתווכח עם חכם אל יהיה לו צער אם ינצחו אותו שיתחכם יותר שאם הוא נוצח את החכם לא הרויח אבל אם החכם נוצח הרי יודע מה שלא ידע.

תשנט.ב) (א) **אמר** ר' יודא ב"ר אדא (מלאכי ג יח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לצורך אלקים לאשר לא עבדו לצורך אלקים שלא יעשה אדם תורה קרדום להשתמש בה ולא עטרה להשתמש בהם.

תשס. (א) **ר'** יהושע אמר שנה אדם ב' הלכות ביום וב' הלכות בלילה ועשה מלאכתו כל היום כאילו קיים (ב) כל העולם כולו וכת' פעמים (דברים ו ז, שם יא יט) ובשכבך ובקומך למה אמר ב' הלכות ביום וב' הלכות בלילה כנגד ב' פסוקים (יהושע א ח) והגית בו יומם ולילה (תהלים א ב) ובתורתו יהגה יומם ולילה הרי ב' יומם וב' לילה כיון שאמר (יהושע א ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הרי ריבה והגית בו יומם ולילה ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט כמו שאמר ר' יהושע.

תשסא.(א) **ולעיתא** בתרא מ' זימנין כל דבר תורה שאדם ירא פן ישכח יאמר אותו מ' פעמים. (ב) הקיש ג) ג' קלי עולם לג' אבירי עולם ללמד שבית דינו של גדעון ושל שמשון ושל יפתח שקולים כנגד משה ואהרן ושמואל ולא עוד אלא סמך הגדולים מכאן ומכאן והקטנים באמצע הקיש קלי עולם כשמתכוונים לשם שמים וכשעושין על פי הצדיקים לפי (ג) שהקב"ה לב שאינן פקחין לדעת כלב פקחין שהיו בדורות הראשונים שאם לא תאמר כך יכול כל דור לומר למה לא נבראתי בימים הראשונים שהיו חכמים גדולים והייתי לומד תורה הרבה ואומרים לו מה איכפת לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים וכשלא ישב בטל אלא יהגה כל עת כשיכול אע"פ שאין לבו חריף כל כך.

תשסב.ד) **טוב** לאדם שיעסוק ויחזור עם אותם שאינם יודעים כל כך כמותו כדי שלא ילכו בטלים משיחזור עם חביריו הדומין כמו שאמרו (א) המלמד [דף

א) כפ"ע. ב) כפ"ע. ג) מתקונ"ע. ד) מתק"כ.

תשנו. (א) עירובין י"ג ב'. (ב) צ"ל ואמרה הלכה כבית הילל כו'. (ג) חסרון הניכר יש כאן וצ"ל: עבירה היא בידו מכאן.

תשנז. (א) תוספתא עדיות פ"א. (ב) בכ"י ערפורט כן הגירסא: שזה אומר טמא וזה אומר טהור זה אומר טמא כדברי ר' אליעזר אמרו לו כדברי ר' אליעזר שמעתה.

תשנט. (א) מדרש שוח"ט מזמור ל"א ולפנינו: רב אחא בר אדא.

תשס. (א) מכילתא בשלח מסכת ויסע פרשה ב'. (ב) צ"ל כל התורה כולה ויעויין מנחות צ"ט ב' ובילקוט תהלים רמז תרי"ד מה שהביא מהמדרש בשם ר' יהושע וצ"ע.

תשסא. (א) ירושלמי עירובין פ"א ה"א ויעוין בבלי ברכות כ"ח א': תנא מניה ארבעין זמנין. (ב) בבלי ראש השנה כ"ה א', אבל לשון רבנו הוא מהירושלמי ר"ה פ"ב ה"ח. (ג) צ"ל שאצל הקב"ה לב שאינן פקחים בדורות האחרונים כלב פקחים שהיו בדורות הראשונים.

תשסב. (א) ב"מ פ"ה א'.

ע״ב] בן עם הארץ תורה מבטל גזירות (ב) ור׳ פרידא היה אומר ארבע מאות פעמים לתלמיד כי זה דומה למת מצוה שאין לו עסיקים לחזר עמו ואם יש לו חבר לחזור עמו אינו זקוק לו אם הוא עשיר אומר לו (ג) וקנה לך חבר ואם אינו כחפצו יחזור עמו ואע״פ שמפסיד עמו מתורתו מתקיימת בידו.

תשסג. א) מעשה באדם אחד שהיה מחזר עם בני עניים והיה הולך אחריהם ומחזר עמהם ג׳ פעמים בכל יום.

תשסד. זקן תלמיד חכם היה ומעולם לא נבח בו כלב פעם אחת נבח בו כלב הלך לאשתו ואמר לתקן לו תכריכין לא היו לו ימים מועטין עד שנפטר: אמרו עליו שהיה רגיל במקום שהתינוקות היו רגילין ללכת לבית רבן היה מחלק להם פירות ואגוזים כדי שיעסקו בתורה וכשעומדין מבית רבן היה נותן להם פירות ואגוזים ושואל להם מה היו לומדים והיו עוסקין בתורה בשביל זה לא נבח בו כלב.

תשסה. (א) מצוה שאין לה עוסקין יעסוק בה האדם ויכפלו שכרו ואע״פ שאמרו (ב) העוסק במקרא מידה ושאינה מידה פעמים שגדולה יותר מן עסק התלמוד כגון שיש עמי הארץ או אחרים שאין עוסקים בתלמוד והולכים ושומעים מפיו מקרא שאם לא היה מלמדם מקרא לא היו לומדים כלל לא תלמוד ולא מקרא ויש פעמים שאסור כגון שאין מומחה בעיר ובקי באיסור והיתר לכך טוב שכל עסקו יהא בתלמוד וזוהו (ג) ושם דרך לשום לב למידות שהקב״ה חפץ פעמים שבמידת המקרא טוב לעסוק ופעמים להפך שאם באה לו מצוה עוברת שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים הרי (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך ואי איפשר על ידי אחרים לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו ואם אדם שאינו בן תורה והוא לא קיבל ללמוד ואחיו בן תורה הרי זה שהוא עם הארץ יותר טוב שיעסוק בדרך ארץ שיפרנס את אחיו ואחיו ילמוד ואם היה ראובן עשיר ואינו יכול ללמוד כי לבו קשה להבין וגם ישכח ושמעון אחיו חכם בתורה אם שמעון יאמר לראובן תן לי כסף שארויח בו ואם ראובן חפץ להכין לו מזונות מצוה שלא יתן כסף בידו כדי שלא יבטל מעסק תורה.

תשסו. (א) תני ר׳ שמעון בן יוחי אם ראית את הבריות שנתייאשו ידיהם מן התורה עמוד והתחזק בה ואתה מקבל שכר כולם מאי טעמא הפרו תורתך עת לעשות לה׳ וכן אם רואה אדם שנתייאשו מן מסכתא או מן סדר או מן מדרשים יתחזק באותם דברי תורה שאין להם עוסקים וכן במצות שאין עוסקין בהם יעסוק בהם ויקבל שכר כולם ב) כי מצוה שאין לה דורש הרי היא כמת מצוה לכן דרוש אותה ומסכתא ומדרש שאין דורשין אחריהן ואין עוסקין בה רדוף אחריהם ועסוק בהן כי מביאין לדין על דברי תורה שאין עוסקין שנאמר (קהלת יב יד) יביא במשפט על כל נעלם שהמצוה מקטרגת ואומרת מה גרועה אנכי שנעלמתי מכל וכל וכתיב (שם ז יח) כי ירא אלהים יצא את כולם לכך כל מצוה ומסכתא שאין להם עוסקין יעסוק בהם אדם ויקבל שכר גדול שזה דומה לאיש נכבד שבא לעיר והכל מכבדין אותו ואם אחד אין מכבדו אין ניכר ברוב עם ואם הולך הנכבד לעיר אחרת ואין מכבדין אותו ובא אחד ומכבדו הרי זה משובח מכולם.

תשסז. (א) התלמוד קודם למעשה כהדא דר׳ אבהו שלח בריה לר׳ חנינא בטבריא שלחון ואמרון ליה גמיל הוא חסד. שלח כתביה לבריה המבלי

א) מס׳ קנ״א. ב) כעין זה בסי׳ תקפ״ז.

(ב) עירובין נ״ד ב׳. (ג) אבות פ״א מ״ג.
תשסה. (א) כעין זה לעיל סי׳ תקפ״ו וסי׳ א׳. (ב) בבא מציעא ל״ג א׳. (ג) מועד קטן ח׳ א׳.
תשסו. (א) ירושלמי ברכות פ״ט ה״ז.
תשסז. (א) ירושלמי פסחים פ״ג ה״ז ועיין בבלי קדושין מ׳ ב׳.

אין קברים בקסרי שלהתיך בטבריא כבר נמנו בעלית בית ארים בלוד התלמוד קודם למעשה רבנין דקיסרין אמרין הדא דאת אמ' כשיש שם מי שיעשה אבל אין שם מי שיעשה המעשה קודם דלמא ר' חייא ור' אסי ור' אמי עניין... (ב) אמר לון אן הויתון אמרין לו גמלון חסר אמ' לא הוה תמן חורנין אמר ליה מגיר הוה.

תשסח.א) אדם אחד שהיה בבית אחד שהיה שלשה אוכלין על שלחן אמרו לו אכול עמנו ותשמע ברכת המזון בזימון אמר להם אתם מאריכין על השלחן ומדברים דברים בטלים ואני אוכל במהירות ומיד אני עוסק בתורה.

תשסט.א מי(א) שאכל ילך ד' אמות אפי' אם לומד (ב) (ויקרא יח ה) וחי בהם ולא שימות בהם.

תשע. אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו (ירמיה לא יט) והלא אמרו (א) כל זמן שאדם [ע"ב] מרבה שיחה עם האשה או עם אשתו בטל מדברי תורה ואין אומרים כי מדי בו אלא בדברי תורה שנאמר (משלי כג טו) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני מהו גם אני גם אני אהיה חכם המחכים את רבו ועוד אדם שהוא בצער ואין לבו יכול להבין מפני הצער מעט יסיר צערו על ידי הילוך ואחר כך יעסוק בתורה ועוד לב שהוא בצער בשבת ידבר עם הנער לבטל ולהסיר תוגה מלבו ואל יטייל עם הילד בבית הכנסת ולא ינשק.

תשעא.ב) תלמיד חכם שאינו יכול להתאפק מלהרהר אחרי דברי תורה כשהוא בבית הכסא אם יש לו בנים קטנים יביאם שמה עמו ויהיה עסוק עמהם ולא יהרהר בדברי תורה ולא הירהורים רעים ואם ירא פן ירגילם ויבטלוהו כשיעסוק בתורה או מי שאין לו בנים(א) אם צריך לשום חשבון במעות היאך נשא ונתן לחשוב או שום דבר שבבית אל יחשוב אותם אלא בבית הכסא כדי שלא יהרהר אחר דברי תורה הרי כשהוא במקום טהור יעסוק בתורה נמצא מרויח שעה לתורה וניצול מעבירה.

תשעב.ג) אם המלך ברוב חיל ותפארת והנה הצדיק הלך לקראת המלך פעם אחרת לא יבטל למודן כדי ללכת לקראת המלך אבל אם שמע שהמלך יבא בחיל יותר וכסבור גדול יותר הרי הולך ואם לאו לא ילך.

תשעג.ד) טוב אחרית דבר מראשיתו (קהלת ז ח) אם לומר בשעת קציר ובציר ובשעה שהיה יכול להרויח ואינו עוסק אז בריוח ועוסק בתורה (א) ואם לא יעסוק במלאכה זהו אחרית דבר מראשיתו אבל אם יש לו ממון הרבה רק שיהא ממונו ביד נאמנים להרויח יכול להתפרנס יותר טוב שיעסוק בתורה דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו אם אדם מתאוה לאשה ויודע שהיא זונה או רגזנית הרי שקר כשם שנשמעת לו כך לאחר ואפילו צנועה היא הואיל והיא רגזנית לא יקחנה אלא יקח צנועה שאינה רגזנית ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו הרואה את הנולד אדם אחד היה עני והיו הציבור רוצים ליתן לו מכים של צדקה ולא רצה לקבל אמר אני אטרח מעיר לעיר בסחורה ולא אצטרך אמר החכם אם הדרך משובש אם תלך הרי יתפשוך וצריכים הציבור לפרותך לא חשש והלך ונתפש ופדאוהו אמר החכם הרי לכמה שנים היה לך דיי פרנסה במה שפדאוך ועתה צריך אתה שיפרנסוך וגם לפריון לכך טוב אחרית

א) מתקכ"ג. ב) מתקכ"ד. ג) מתקכ"ס. ד) מתקכ"ו.

(ב) צ"ל למיתי גבי ר' אלעזר אמר.

תשסט. (א) שבת מ"א א' בבא מציעא קי"ג ב'. (ב) יומא פ"ה ב'.

תשע. (א) אבות פ"א מ"ה.

תשעא. (א) כעין זה כתב רבנו יונה בספר היראה כי ירגיל עצמו שם בחשבונות.

תשעג. (א) חסרון יש כאן וצ"ל: ולא יהיה לו מה לאכול הרי יותר טוב שבתחלה יעסוק במלאכה ואח"כ יעסוק בתורה זהו טוב אחרית דבר מראשיתו. אבל כו'.

דבר מראשיתו אם מראשיתו טוב אז יהיה אחריתו טוב שמתחילה היה סבור עון הוא לקבל הצדקה ואילו היה מקבל לא היה נתפס.

תשעד. א) (א) **פעמים** שביטולה של תורה זו היא קיומה הרי (ב) אמר רבא במטותא מינייכו לא תיתו קמאי בניסן ובתשרי כי (ג) אם אין קמח אין תורה ומה שאמרו (ד) דורות הראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתקיימו בידן אלא דורות האחרונים שעשו תורתן עראי ומלאכתן קבע זה וזה לא נתקיימו בידן ואמר אביי הרבה עשו כר' שמעון ולא עלתה בידן כר' ישמעאל ועלתה בידן הרי דר' יהודה קשה לאביי ורבא אלא בימי ר' יהודה שהיו חסידים ולומדים לשמה וכל מה שהיו יכולים להעמיק לעשות רצון הקב"ה והיו בוטחים בו מספיק להם צרכם ומה שאמרו דורות האחרונים לא עלתה בידם לפי שהיו יכולין ללמוד בקבע ולא עשו. כשרואה ב) אדם שיש לו פרנסה והוא יכול במלאכת עראי להרויח כדי צרכו אז לא יאמר אם אין קמח אין תורה ולא יעשה תורתו עראי ומלאכתו קבע אלא תורתו קבע ומלאכתו עראי ולא ישב בטל רגע אחד כי יותר מענישין את האדם כשיושב בטל או עוסק בדברים בטלים ממה שעוסק במלאכתו אע"פ שיש לו הרבה וכשרואה האדם שיש לו נאמן שיעסוק במה שיש לו והוא מאמינו אז יעשה כר' שמעון בן יוחי לקיים (יהושע א ח) והגית בו יומם ולילה ולא יעסוק כלל במלאכה ואם יש לו נאמן ואינו רוצה לעסוק בשלו מפני שרוצה הנאמן לעסוק בשל עצמו אם כן יתן בידו למחצית שכר ולשליש אם יכול [דף ע"ג] להתפרנס באותו חצי הריוח שיגיע להלקו ולא יתן את שלו לאֲלָמִים אפי' בפני עדים אבל החכם עיניו בראשו של דבר מה יוולד בסוף הדבר שמא צריך לבא לדין עמו אע"פ שיש לו עדים (ה) ויאמר אל תשיב לי אלא בפניהם מכל מקום צריך לעכב את התפילה עד שיעשו לו דין לכך ידע ויחקור תחילה שמא לבסוף יהיה עון ואל יאמר בעל כרחי הוא שאינו רוצה להיות נזקק אלי לפי שמתחילה גרם לפי שאמרו (ו) שבועה אינה זזה מבין שניהם לפי שלא היה לעשות שום משא ומתן עמו ולא שום עסק ואל יתן לאדם שחומד ממון ולא לאדם שהוא יודע שידחה אותו מיום ליום ולא למי שיברור לו שהוא נאמן אבל בני ביתו של הנאמן יש מהם שאינם נאמנים והשודים ואם אין אדם יכול להרויח בחלק שמגיעו אז הוא יעשה בעצמו ועוד אם לא היה לו לפרנס אלא בני ביתו לא היה צריך לעשות מלאכתו קבע אלא שיש עמו יתומים אלמנות או עניים או זקנים שאינם יכולים לעמול אז יעסוק במלאכתו קבע ואם הוא איש שמחדש טעמי תורה שאם יעסוק בדרך ארץ לא יחרש ואין כיוצא בו בעיר אז התורה חביבה והוא שימצא בעיר שיפרנסו את העניים שהוא מפרנס וכיון שהאדם מוצא הצלחה וספק באומנתו (ז) אל יעזוב אומנתו ויתפוס באומנות אחרת אלא אם כן לא יכול בלא עון. ברא הקב"ה לבריות בלא עמל מזונות (ח) ולאדם הראשון שחטא בעמל שנאמר (תהלים קד יד) מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם וכל מלאכת מצוה שאיפשר לעשות על ידי אחרים אל יבטל עסק תורה בעבורה אלא אם כן יהיה חילול השם אם לא יעשנה.

תשעה. ב) (א) **וכל** מצוה הבאה עבירה על ידה מוטב שלא יעשה המצוה כמו לשמח

א) תתקכ"ז. ב) תתקכ"ח.

תשעד. (א) מנחות צ"ט ב' ולפנינו: זהו יסודה. (ב) ברכות ל"ה ב'. (ג) אבות פ"ג מי"ג. (ד) ברכות ל"ה ב'. (ה) שבועות מ"א ב': אם אמר אל ,תפרעני אלא בעדים צריך לפורעו בעדים. (ו) שם ל"ט ב': מלמד שחלה שבועה על שניהם. (ז) עירובין ט"ז ב': שלא ישנה אדם מאומנתו. (ח) ברכות נ"ח א': כמה יגיעות יגע אדם הראשון.

תשעה. (א) ירושלמי חלה פ"א ה"א: אין עברה מצוה.

חתן ואם יש שם פריצים ויודע שבלא פריצות אינה יכולה להיות בלא הירהור או מלראות בנשים אל יהיה שם ואם יתכבד אדם בקלון חבירו שיש לו כבוד שאדם חשוב בסעודתו ולאותו אדם יהיה בשת או יצטער שישב שם יהיה עון לבעל הסעודה וזה אע״פ שהלך היה לו בשת אלא שירא שמא יכעום אם לא ילך שם. א) ישים אדם על לבו הרי אדם שהוא רחוק מבניו ובנותיו אם יתאוה לראותם או הם אותו או בשביל אשה ילך למרחוק אחריהם בשביל חיי שעה וכל שכן ללמוד תורה או אין תלמידיו יכולין לילך אצלו או שצריך לעשות שלום שצריך לרדוף שם שנאמר (שם לד טו) בקש שלום ורדפהו ואמרינן (ב) לרב לבא אחר התלמיד לעיר מקלט.

תשעו. ב) מי שהולך למרחוק ללמוד והדרך מסוכן כי יש ליסטין הרבה בדרכים וגוזלין והומסין והורגין ותופסין אותו ומייסרין אותו עד שיפדוהו הקהילות על זה נאמר (קהלת ז טו) יש צדיק אבד בצדקו שהיה לו להמתין מעט רגע עד יעבור זעם ולא יגרום שיהרג שהרי שמואל אמר (ש״א טז ב) ושמע שאול והרגני ואין לומר (א) שלוחי מצוה אינן נזוקין במקום שמצוי היזק שאני ועל זה נאמר (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך ואם יתפשוהו שמא יעשו לו ייסורין שאינו יכול לסבול וימסור עצמו להשתמד או יגרום שיפדוהו הקהלות הרי מעלה עליו כאילו גורם רעה לעצמו ולאחרים אמרו ג) (ב) למה לא נתפרסמו שלשה הגבורים שמותם לפי שמסרו עצמם למיתה בעבור לשאול הלכה על דוד הרי שאין למסור עצמו למיתה בעבור (ג) שנאמר (ויקרא יח ה) וחי בהם ולא שימות בהם ומה שכתוב (במדבר יט יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל (ד) זהו באהל ביתו שחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל או בבית רבו (ה) כר׳ אליעזר בן הורקנוס שהיה אוכל כל מעדני עולם בבית אביו וקיים בעצמו (ו) הוי גולה במקום תורה אשר שם נפשו בכפו (ז) או חנניה בן תרדיון לכך אמר (ח) תמוה אני עליו אם לא ישרפו אותו וספר תורה עמו כי חפץ שימיתוהו ששעת השמד היה ובלא זה היו יודעין שנמסרין להריגה אמרו טוב שימותו בשביל התורה ולא בדברים בטלים כמו שאמר לו (ט) יהודה בן פפוס אשריך שנלכדת על דברי תורה וכן (י) ר׳ יהודה בן בבא שמסר עצמו והנסמכים על השם שאילמלא שעשה כן נשתכחו דיני קנסות מישראל.

תשעז. ד) אם יש תלמיד שאינו חפץ ללמוד לפני חכם בעירו מפני טירדות שיש לו בביתו הרי אמרו (א) לא מכל אדם זוכה אדם ללמוד אפילו יצא [ע״ב] חוץ לארץ ישראל אבל אם הוא ילך חוץ לעיר וילכו כמו כן אחרים הרי גורם רעה ומוטב שלא ילך ומעשה היה והעניש חכם הגורם שהפריד את התלמידים מעליו ואין זה דומה (ב) לתלמידיו שהלכו מרב חסדא לפני רבה כי טעו בדבריו.

תשעח. ה) שני חברים או שני אחים או אב והבן ויש להם מלאכה שאחד יכול לעשותה ואחד לעסוק בתורה אחד מהם כל מה שילמוד ישכח ואחד זכרן אותו שישכח יעסוק במלאכה והזכרן יעסוק בתורה ואם הזכרן בטלן והשכחן עסקן העסקן יעסוק בתורה.

א) תתקנ״ט. ב) תתק״ס. ג) כעין זה לקמן סי׳ תתסכ״ד. ד) תתקס״א. ה) תתקס״ב.

(ב) מכות י׳ א׳.

תשעו. (א) פסחים ח׳ ב׳. (ב) בבא קמא ס״א א׳. (ג) יומא פ״ה ב׳. (ד) ברכות ס״ג ב׳: אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה. (ה) אדר״נ פ״ו. (ו) אבות פ״ד מי״ד. (ז) עבודה זרה י״ח א׳. (ח) גם זה שם. (ט) ברכות ס״א ב׳ וצ״ל פפוס בן יהודה. (י) סנהדרין י״ג ב׳.

תשעז. (א) עבודה זרה י״ג א׳. (ב) שם י״ט א׳ ולפנינו רבא ועל הגליון נכתב: צ״ל רבה.

תשעט. א) שני אחין ראובן ושמעון ראובן חריף ומפולפל וצריך ללמוד ושמעון אינו כל כך חריף ויעקב אביהם חפץ שילמוד אחד, ואחד יעסוק בצורכי הבית ישלח את שמעון ללכת לעסוק (א) בתורה.

תשפ. ב) למה שנים כרובים והדיבור בין שני כרובים להורות שיעסקו שנים בתורה יחדיו שנאמר (מלאכי ג טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו' ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו (א) בגימטריא תרי"ג מצות.

תשפא. ג) אם צריך אדם לחבר וראית איש שמבזין אותו מפני שהוא (א) גברתן והוא שתקן ופריציו מבזין אותו וראית שנשמע לך אותו תבחר להיות חבירך ותלמידך (ב) כל הנבזה לבני אדם שלא מחמת מעשים רעים עתיד שיתעלה שנא' (ישעיה נב יג) הנה ישכיל עבדי ירום ונשא (שם נג ג) נבזה וחדל אישים.

תשפב. ד) שנים או שלשה שמדברים מדברי תורה והנה שנים נושאים ונותנין ואחד עוד יושב שם ויודע לשאת ולתת עמהם ואין צריכים לו כי הם בעצמם ידברו כל מה שזה רוצה לומר ישתוק מפני שלבו אומר אשא ואתן עמהם כדי שידעו שגם אני יודע ואפילו אינו מתגאה יחשדוהו ואם שום דבר יודע לחדש להם ישא ויתן עמהם.

תשפג. ה) אחד מן התלמידים היה שואל לרבו אמר תלמיד אחד מתי יסיים זה דבריו ואשאל גם אני אמר לו החכם (א) הוי פיקח ושתוק שתדע בשתיקותך יותר ממה שתדע בדיבורך שתדע שאילתו ומה שאשיב לו ואחר כך אשיבך זהו שנ' (משלי כג א) כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (שם שם ב) ושמת שכין בלועיך (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך.

תשפד. ו) הרב שדורש ברבים ושמע התלמיד ויש לו קושיא במה שהרב אומר אם יודע התלמיד שהרב שמח אם יקשה לו ולא יהיה בוש שלא ידע ישאל ואם לאו (א) הרי אסור ואל ילבין פניו ברבים ואל יקשה אדם למתריץ הבלים ודוחה אותו בקש.

תשפה. ז) אחד היה מגמגם בדבריו קודם שהיה מוציא מפיו דיבור אחד היתה שעה גדולה וכשהיו משחקין עליו היה כועס אמר לו רבו אל תשאל בפניהם המתן עד שיצאו או תכתוב בכתב מה שקשה לך ואתריץ לך.

תשפו. ח) יכולים צדיקים לעשות גדרים וקנסים על חסידים ויריאים שאם יעברו על מה שגזרו אע"פ שאין רוב ציבור יכולים לעמוד באותו גדר אבל הם עצמם ברצונם מקבלים כגון שאמרו ביניהם כשאנו יושבים לפני הרב כל מי שיכנס לתוך דברי חבירו נלקנו או כל מי שידבר דבר בטל או מי שיעכב לבא לבית המדרש על זמנם הקבוע או לבית הכנסת ולא יתן אמתלא הנראית בעיניהם לדבריו וכיוצא באלה נלקה בכך וכך או במעות שהרי על כיוצא באלה אמר (א) ר' יוהנן בן נורי כמה פעמים לקה עקיבא בן יוסף על ידי לפני רבן גמליאל והוסיף לי אהבה לקיים מה שנאמר (משלי ט ח) הוכח לחכם ויאהבך.

א) מתקמ"ג בתיקון, כי כאן נשתבש כל המאמר. ב) מתקמ"ד. ג) מתקמ"ה. ד) מתקמ"ו.
ה) מתקמ"ז. ו) מתקמ"ח. ז) מתקמ"ט. ח) מתק"נ.

תשעט. (א) צ"ל בצרכי הבית וראובן יעסוק בתורה.
תשפ. (א) ר"ל ליראי ולחושבי (מלא) בגימטריא תרי"ג.
תשפא. (א) פירושו גבור כמו שאמרו ספרי וילך פיסקא ש"ה: יהושע בן נון גברתן כמותך. (ב) עירובין י"ג ב': כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו.
תשפג. (א) יומא ז' א'.
תשפד. (א) חולין ו' א': ואם לאו תבין את אשר לפניך.
תשפו. (א) עירובין ט"ז ב'.

תשפז. א) ומדה יהא לאהבה לא יאהב אדם את רבו והוא יודע שאין לו הצלחה לפניו ובעבור אהבתו ילמוד לפניו או יניח בנו ללמוד לפניו וכתיב (שם יז כד) את פני מבין הכמה ללמוד לפני מבין ואם לאו הרי לך עון שאתה מכבד את רבך והיתה לומד לפני אחר יותר מלפני רבך וגם מאבד לבנו לימודו והכל לפני השעה (א) ור' אושעיא עזב בר קפרא והלך לפני ר' חייא (ב) ורב יצחק עזב את רמי בר חמא והלך לפני רב ששת ולא יבייש את רבו הראשון לומר עזבתיו לפי שאינו יודע ולא מפני אהבת איש או אשה יתחתן בהם או שאוהב את חבירו והוא יודע שבמקום אחר תקנה טובה יותר לבא לו או לבנו או לבתו כי טובים מחבירו או מבני חבירו. ב) ובעבור אהבת אדם לא יכנס במחלוקת וגם הזהר אם יש לך בן למול באהבת אדם לא תקח מוהל כי אם אומן ומוחזק לכך בשלשה דברים אילו הזהר מלהזור אחר חיתון או אחר מלמד או אחר מוהל בשביל אהבת בני אדם ולא יהא לך אדם אהוב [דף ע"ד] שתגלה לו נסתרות שגילו לך אחרים (ג) כי לך האמינו סוד שלהם ולא להם ולא תשנא אחר מפני חבירך אין לשנוא אלא מה שהקב"ה שונא ואשר אוהב אֱהוב.

תשפח. ג) אחד היה מתקן ציציות לטליתות שלח לו אחד טליתו שיתקן לו ציצית לטליתו אמר לו בעל ביתו אל תתקן לו כי אני שונאו ואינו ראוי לישב בטלית אמר החכם אם קודם שכעסתם יהדיו הייתה מוחה בידו ציצית לטליתו הרי כוונתך לטובה ואתה לא דברת לו שלא לתלות ציצית בטליתו קודם לכן שחטאתם יחדיו לכך אל תמנע ממנו והוא לא ישמע לך.

תשפט. ד) אם אדם שומע דבר תורה מאדם טוב ויודע שאינו מתקבל על לב אם אומרו וילעיגו בו אל יאמר בשם אומרו אלא יאמר טעיתי אני וזהו (א) כל כי הני מילי מעלייתא תדרשון משמי. ה) כתיב (איוב כא ג) אחר דברי תלעיג וכי מותר להלעיג אלא כגון (ב) מחייכו עלה במערבא שצריך אדם להיות מתון בדבריו עד שישקלם או יאמרם לחכם קודם שיאמר.

תשץ. ו) אדם ששמע טעם טוב או קושיא טובה או תירוץ טוב ממין או ממשומד או מאדם שמחטיא את הרבים אל יאמר דבר משמו ואם שמע דבר מקטן או מנבזים והוא יושב בין בני אדם שהוא יודע אם יאמר משמו לא יקבלו דבריו ואע"פ שהדברים נכונים מוטב שלא יאמר משמו אלא אם כן הנבזה שמתחילה יצא הטעם ממנו שמו ראובן ויש ראובן אחר יאמר שמעתי בשם ראובן ואם יאמרו איזה ראובן אל יגיד אלא אם הוא יושב שם ואם אותו ירא שמים יאמר לזה אל תגיד משמי כדי שיהיו הדברים מקובלים וזהו (משלי כב יז) הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי אם אינם הגונים ולכך תשית דעתי כאילו לא יצא מפיהם ואם שמע מצדיק טעם שאינו נראה לו בטוב הרי כתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך כשם שהיה לך צער שהיו אומרים משמך דברים שאין בהם ממש (א).

תשצא. ז) מי שלמד לפני איש יהודי ולאחר שלמד לפניו נשתמד הרב לא יאמר

א) תתקע"ח. ב) כפול לעיל סימן תקפ"ד. ג) תתקע"ט וכפול לקמן סי' תתתשל"ח. ד) תתק"פ וכפול לקמן סימן תתתתשס"ג. ה) תתקפ"א. ו) תתקפ"ב. ז) תתקפ"ג.

תשפז. (א) כריתות ח' א'. (ב) זבחים צ"ו ב'. (ג) כעין מה שאמרו ב"ק י"א ב': את מהימנית לי בשבועה האי לא מהימן לי בשבועה.

תשפט. (א) ביצה כ"ח א'. (ב) סנהדרין י"ז ב' ולפנינו מחכו. וגם הערוך ערך חך מביא מחייכו עלה במערבא.

תשצ. (א) חסרון יש כאן וצ"ל כן: אל תאמר משמם דבר שאין בו ממש.

הטעמים ששמע ממנו משמו שהרי (א) רבן שמעון בן גמליאל שינה לר׳ מאיר אחרים אומרים ולר׳ נתן יש אומרים כל שכן למי שכופר בכל התורה.

תשצב. א) כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו ונפש ארוניו ישיב (משלי כה יג) הבא לשמוע דברי תורה מפי מתורגמן נאמן או תלמיד נאמן שיאמר בשם אומרו ואם הוא בקבר נפש ארוניו ישיב שגורם כשאומר דברי תורה משמו שמשיב הקב״ה נפש רבו לרבו (א) ודובבות בקבר שפתותיו וסמך לו (שם שם יד) איש מתהלל במתת שקר זה דומה לשולח צדקה ביד נאמן והוא אומר אדוני שולה את זה אבל ביד איש שקר אומר אני נתתי משלי וכן כשאינו אומר בשם אומרו.

תשצג. ב) כשמזכירין תלמיד חכם (א) אין צריך לומר זכרונו לברכה כמו שאין אומרים כשאנו קורין בתורה על משה ואהרן זכרונן לברכה וכל שכן כשאדם (ב)...ג) שאין כותבין ז״ל שהרי מר בר רב אשי כשהיה אומר בבית המדרש בשם אביו היה אומר אמר רב אשי ולא היה אומר ז״ל בתוך י״ב חדש שמת האב אם מזכיר אותו אומר ז״ל ד) אבל לאחר י״ב חדש לא היה אומר וכן כשאדם אומר שנים מקרא ואחד תרגום כשמזכיר הצדיקים אין לומר זכרונן לברכה ואשר אמר (ג) על חרבונא זכור לטובה) אם אדם מדבר בשבח צדיקים בין יהודים בין גוים כגון אותו הפלוני עשה לישראל אותה הטובה יאמר ז״ל.

תשצד. ו) ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר באותו פסוק בתחילת התיבות רמוז ותצל״ה כל אדם חכם כשבא אחד ואמר למדני אם יחפוץ לדעת אם חפץ הקב״ה בלמודו אם יראה שיגדיל תורה ושלא יבא לידי עסקים לטורדו מתורתו אלא שרואה שאין טירדות באים לידו ויכולת להגדיל לימודו בידוע שחפץ ה׳ למען צדקו והרב לא ידחהו כיון שהקב״ה חפץ מעת שבא התלמיד יגדיל תורה ולא יבא עסקים וטירדות על ידו כל [ע״ב] זמן שעוסק בתורה וידע שאדיר יהיה התלמיד כלומר רבים יהיו צריכים לתורתו ויכבדוהו ואם רואה הרב שמעת שבא התלמיד באים עסקים לידו ומתבטל מתלמוד תורה יותר מלפנים דע שאין חפץ הקב״ה על לימודו עמו עד שידחהו וכן חכם ששואלים ממנו דבר שאינו יודע ומיד כשאותו שאלו מיד על חכם צלחה רוח החכמה ויודע את השאלה הרי חפץ הקב״ה שיגיד לו וכיון שעל ידו יודע הרי יגיד לו ואם ממנו שואל ואין להכם צלחה רוח ה׳ לדעת הרי חפץ הקב״ה שלא יגיד לו וסמך (שם שם כד) למשיסה יעקב אצל יגדיל תורה (שם שם כב) ובבתי כלאים לומר למשיסה ועוד תוסיף על למשסה י׳ ועל למשיסה ו׳ ויהיה בגימטריא ישמעאל כי (א) ר׳ יהושע קרא על אותו תינוק קטן ר׳ ישמעאל מי נתן למשיסה יעקב כי חשב על ר׳ ישמעאל והוא סמך אצל ובבתי כילאים כי הוא כלוא וסמכו אל ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר ולכך אמר מובטח אני בזה שמורה הוראה וכן הוה.

תשצה. ז) כל אדם שתחפוץ לדעת חפצו במה שתדיר מדבר בו הוא חפצו ואם תחפוץ לידע תלמידים מה בלב זה ומה בלבו של זה תשים לפניהם מיני ספרים הרבה הרי מה שיראה ויסתכל ויעיין בו ביותר אותו לבו חפץ מה שיעתיק או ישכיר שיכתבו לו בו חפץ וכתיב (תהלים קיט צז) מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי אף הקב״ה כן (משלי ח ל) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום.

א) מתקפ״ד. ב) מתקפ״ה וכפול לעיל סי׳ שכ״ב וגם בנדפס סי׳ תשמ״ו. ג) מתקפ״ו. ד) ע״כ סימן מתקפ״ו. ה) מתקפ״ז. ו) ר״ל. ז) רל״א.

תשצא. (א) הוריות י״ג ב׳.
תשצב. (א) סנהדרין צ׳ ב׳: כל מי שנאמרה הלכה משמו בעוה״ז שפתותיו דובבות בקבר.
תשצג. (א) עיין מה שכתבתי בהערותי בסי׳ שנ״ב. (ב) צ״ל מזכיר טענה (אולי צ״ל „טעות״) מתלמיד חכם. (ג) ירושלמי מגילה פ״ג ה״ז.
תשצד. (א) גיטין נ״ח א׳.

תשצו. כתיב (דברים א א) אשר דבר משה אל כל ישראל וכתיב (שם שם ג) דבר משה אל בני ישראל ולשם אינו אומר כל ישר׳ ואחר כך כתיב (שם שם ה) הואיל משה באר את התורה הזאת ולא כתב למי אלא בתחילה דבר אל כולם אפילו לטף ונשים שהרי נאמר אל כל ישראל דברים המקובלים לכל כגון אגדה ומדרש ותלמוד בלא קושיות דברים שמבינים כולם אבל דברים חמורים נאמר בהם דיבר משה אל בני ישראל כגון קל והומר וגזירות שוות ול״ב מידות שהתורה נדרשת בהן דיבר זה לחריפים שבהן וזהו דיבר משה אל בני ישראל ודילג כל אבל ביאור התורה כגון סמוכין בין פרשה לפרשה במקום רמז סודות ובמקום שמות יוצאין מן הפסוק ותגין ומעשה מרכבה זה מסר בצינעא לב׳ או לג׳ צנועין וזהו באר משה את התורה ולא פירש למי ביאר ד״א דבר מקרא דבר משנה באר תלמוד ישליש אדם שנותיו ב׳ ימים מקרא זהו שנאמר (ישעיה יא ב) רוח חכמה ובינה וכנגדן (תהלים יט ח) תורת ה׳ תמימה וגו׳ (שם שם) עדות ה׳ נאמנה וגו׳ ב׳ ימים משנה זהו (ישעיה יא ב) רוח עצה וגבורה וכנגדן (תהלים יט ט) פקודי ה׳ ישרים וגו׳ (שם שם) מצות ה׳ ברה וגו׳ ב׳ ימים תלמוד זהו (ישעיה יא ב) רוח דעת ויראת ה׳ וכנגדן (תהלים יט י) יראת ה׳ טהורה וגו׳ משפטי ה׳ אמת וגו׳ שלשתם (א) בשבת ד״א (ב) אגדה כדר׳ יוחנן וריש לקיש ויש אומ׳ (ג) שליש היום מקרא וזהו ד׳ שעות זהו (תהלים יט ח) תמימה משיבת נפש נאמנה מחכימת פתי שליש משנה ד׳ שעות זהו (שם שם) ישרים משמחי וגו׳ ברה מאירת. שליש תלמוד ד׳ שעות טהורה עומדת אמת צדקו ד״א דבר דבר שתים מקרא (ד) באר זהו אחד תרגום אל כל ישראל עם בני ישראל עם בעלי אגדה אגדה עם בעלי תלמוד תלמוד אם יבא לפניך איש בקי בתלמוד וחפץ לשמוע מן התלמוד אל תאמר לו מן הגדה או מן המקרא ואם בעל אגדה אמור לו מה שלבו חפץ ואם מן המקרא חפץ אמור לו (ה) מה שחפץ שנאמר (תהלים א ב) כי אם בתורת ה׳ חפצו וכת׳ (שם קיב א) במצותיו חפץ כפי חפצו הגד לו ואל תאמר לו מה שאינו בקי ואם זה חפץ בעניין אחד וזה בעניין אחד עליו נאמר (משלי ה טז) יפוצו מעינתיך חוצה לזה שעתו ולזה שעתו ואם תראה לאחד מהם שאם לא תאמר לו מה שלבו חפץ ילך לו ולא יעסוק בתורה עוד אמור לו תחילה ואם שלשתם כאחד טובים בעל תלמוד עדיף ופעמים אם יבאו לפני חכם רבים ורבים אין מבינים אלא דברי אגדה או טעמים הרי אף בעלי תלמוד יכולים לשמוע ויש אומרים ישליש אדם שנותיו שנה למקרא שנה למשנה שנה לתלמוד כמו בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה בן חמש עשרה לתלמוד ומשם אין ראייה כי הקטן לא יבין תלמוד.

תשצז. (א) דבש מצאת אכול דיך פן תשבענו והקאתו (משלי כה טז) אם מוצא אדם רב שמלמדו תורה והרב יודע סתרי תורה דברים שלא נתנו לגלות אלא (א) לאב בית דין (ב) צנוע והתלמוד חפץ לכל אלה ואינו

א) לל״ב וכעין זה לקמן סימן תתתתרי״א.

תשצו. (א) ר״ל בשבועה וכן פירש רש״י קדושין ל׳ א׳ ד״ה ליומי ובע״ז י״ט ב׳ ד״ה ביומי. (ב) גיטין ס׳ א׳: ר׳ יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש מעייני בספרא דאגדתא בשבתא. (ג) כן פירשו התוס׳ שם בקדושין ד״ה לא ובע״ז שם ד״ה ישלש. (ד) במגילה ג׳ א׳ אמרו מפורש זה תרגום ובסוטה ל״ב א׳: בשבעים לשון שנ׳ באר היטב וזהו מקור דברי רבנו וברש״י דברים א׳ ה׳: באר את התורה בשבעים לשון פירשה להם והוא מתוספתא סוטה פ״ח: והשיאו את הכתב מעל האבנים בשבעים לשון ויעוין בבלי סוטה ל״ה ב׳, אבל יעוין מס׳ סופרים פי״ח שאמרו: ומתרגם „לפי שיבינו בו שאר העם והנשים ותינוקות כו׳ וכן כתב רש״י מגילה כ״א ב׳ ד״ה ובנביא: שתתרגום אינו אלא להשמיע לנשים ועמי הארץ ובראש ברכות פ״א סי׳ ח׳: התרגום הוא בשביל עמי הארץ, ובספרי ברכה פיסקא שמ״ג ואתא מרבבות קדש זהו לשון ארמי, ושם פיסקא קס״א מקרא מביא לידי תרגום. (ה) ע״ז י״ט א׳ ועיין בבא מציעא צ״ז א׳: איהו שאול להו ביומי דכלה ועיי״ש ברש״י ד״ה ביומא.

תשצז. (א) חגיגה י״ג א׳. (ב) קדושין ע״א א׳.

ראוי לכך ורוצה להיות [דף ע"ה] פריץ בהשבעות שידע יותר לבסוף יהיה לו למכשול כמו (ג) אחר.

תשצח. א) מעשה שבאו בחורים מארץ מרחקים לפני רב אחד נתן להם חדרים וקבע להם כלי מלא מים אצל מיטות של כל אחד מהם אמרו מה טיבן של מים אילו אמר להם אין אתם מלאכים כשיתגבר יצריכם עליכם הרי יצר הרע יכלה מכם הרי הוא אומר (תהלים יט י) יראת ה' טהורה וכתיב (שם יב ז) אמרות טהורות הרי אין דבר שמבטל היצר כמו מים קרים תשבו במים עד שיכבה יצריכם.

תשצט. ב) אמרו לזקן אחד במה הארכת ימים אמר כי היו אורחים בביתי ולא היו מבינים לדבר לשוני והיו מדברים עמי לשון עברית בבית המרחץ ואני מעולם לא דברתי לשון עברית בבית המרחץ ובבית הכסא ואפילו דברים של חול אע"פ שמותר הואיל ועשיתי גדר ותוספת הוסיפו שנותיי. ג) ועיניך יישירו נגדך בשעה שאדם יושב וכותב או מהרהר בדברי תורה והחלון לפניו לא יביט בחזירים או בצואה.

תת. ד) הוקר רגלך מבית רעך (משלי כה יז) והלא אמרו חכמים (א) יהי ביתך בית וועד לחכמים אלא מבית רעך מאשתו שהרב יעשה בית המדרש מצד אחד (ב) שלא יסתכלו הנכנסין והיוצאין באשתו או בבתו או בכלתו הרי מצות תורתו באה בעבירה וכתיב (בראשית יח י) פתח האהל והוא אחריו הוקר רגלך מבית רעך (ג) אם הוא אוכל ויש לו חרפה באכילתו ובשתייתו לפניך ה) או אם יש גנבים שהם נונבים הוקר רגלך כי יאמרו העבדים והשפחות פלוני גנב הוקר רגלך מבית רעך שתהא קבוע בתורה ולא תדבר דברים בטלים. הוקר רגלך מבית רעך (ד) אל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו ו) הוקר רגלך שאם יהיה זמן מרובה בבית פעמים שצריך לנקביו ויהיו לו לטורח הוקר רגלך פן ישבעך אבל כגון אביי ורבא בבית רב יוסף ורב יהודה בבית שמואל שכל היום לומדים על זה לא אמר.

תתא. ז) כשיש לאדם תלמידים חנוך לנער על פי דרכו אם מבינים בסתומות דבריך כפי מה שהוא תגיד ואם אינו יודע בסתומות פרוש לו שהרי לפי שמשה רבינו אמר (א) יעבוד אדם עבודה זרה ואל יצטרך לבריות ולא פירש כשאמר עבודה זרה זהו עבודה שהיא זרה לו שיתבייש לעשות אותה מלאכה ואל יצטרך לבריות ונכשל בו זרעו. (ב) ולמה ח) אין שונין לחכם ולמה אין מפרשין לחכם לפי שכתיב (משלי א ה) ישמע חכם ויוסף לקח וכיון שהוא חכם אם היה מפרש לו לא ישים לבו להבין דבר מתוך דבר ובזמן הזה שאין חכמה יתירה צריך לרב לפרש הכל גם אם יכתוב פירושים יפרש הכל כדי שלא יהא יגיע לחשוב ויתבטל משאר דברי תורה ומה שאמר בתורת כהנים אין שונין לחכם אין מפרשין לחכם כגון חכם שמבין ברמיזות שנאמר (משלי יד ו) ודעת לנבון נקל כמו שאמר בן עזאי לר' יוסי הגלילי בתורת כהנים (ג) כשיהיה לו קושיא יאמר החכם בכאן יש קושיא וישים התלמיד אל לבו שידע מעצמו ויכנס בחריפות וכשלא ידע אז הרב יגיד לו ולמה רמז הכתוב בסתם (דברים ה כח) ואתה פה עמוד עמדי (ד) שאסר לו בתשמיש המיטה כיון שסמך לו

א) תתקל"ו. ב) תתקל"ח. ג) תתקל"ז. ד) תתקל"ה. ה) כעין זה לקמן סימן תתתתר"ג. ו) מכאן עד הוקר כגלא כעין זה לקמן סי' תתל"ג. ז) תתקפ"ח. ח) תתקפ"ט.

(ג) חגיגה ט"ו א'. והרמב"ם בספרו המורה ח"א פל"ב כתב: ואם תשתדל להשיג למעלה מהשגתך כו' תגיע כאלישע אחר.

תת. (א) אבות פ"א מ"ד. (ב) כעין מה שאמרו סוכה נ"א ב'. (ג) כעין מה שכתב למעלה סימן ק"ה. (ד) אבות פ"ד מי"ח.

תתא. (א) ב"ב ק"י א' וירושלמי ברכות פ"ט ה"ג. (ב) תורת כהנים פרשה מצורע פרק זבים פרשה ג'. (ג) שם. (ד) שבת פ"ז א' יעו"ש בתוד"ה ואתה ואדר"ן פ"ב.

אצל (שם שם כד) שובו לכם לאהליכם אמר הרי רמז שאהיה אסור בתשמיש המיטה ואהרן ומרים אילו נאמר לו בפירוש לא ידברו בו אמר אהרן (במדבר יב ב) הלא גם בנו דבר (ויקרא י יח) אכול תאכלו אותה בקדש כאשר צויתי ואמרתי לו (שם שם יט) ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה׳ כך בזה אם אמר למשה בפירוש פרוש מן האשה הרי נקבל ואם בסתם ואתה פה עמוד עמדי מזה הסתם אין הוכחה שמא על זה לא אמר שיהא אסור בתשמיש המיטה אלא לא אמר לו אלא על שיעמוד בהר סיני ויקבל את התורה אמר להם (במדבר יב ח) פה אל פה אדבר בו דברתי לא נאמר אלא אדבר מכאן ואילך אדבר לפי שאתם משוין דבורי אליכם כמו דבור אליו אלא מכאן ואילך לכם (שם שם ו) בחלום אדבר בו ואליו אדבר פה אל פה בפירוש הרי משה פירש מאשתו מדעתו שסמך על מה וכו׳ שאמר בסתם ואתה פה עמוד עמדי ולא דיברה תורה בקוצר ובסתם כגון גזירות שוות וכגון בכאן מפני (ה) שמקרא אחד יוצא לכמה טעמים ואילו נאמר בפירוש לא היינו יודעים טעם אחר כגון ואתה פה עמוד עמדי לומדים אנו (ו) שהקורא בתורה בעמידה שנ׳ עמדי (ז) ושליח ציבור אומר [ע״ב] עמוד והיה לו לומר עמד עמדי (ח) אלא שנראה כעושה עצמו אלוה פה יעמוד במקומו ואילו היה מפרש כל דיבור ודיבור היה צריך להרבות קלפים וכתיב (דברים טו יא) כי לא יחדל אביון (ט) והתורה חסה על ממונם של ישראל ולא הכל יודעין לכתוב והיה צריך לכתוב ועוד לא היה כותב בכמה ימים ועוד אדם עוסק במלאכתו נמצא תורה בטלה א). ויחשוב אדם כאילו כל ישראל בניו וילמד תורה לכולם שנאמר (שם יא יט) ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם לכך אמר (שם כט ט י) ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל טפכם יהיו כל ישראל כטפכם וטפכם כישראל מה טפכם אתם מלמדים כך כל ישראל מה ישראל אם באים לפניך בדין אינך מכיר פנים בדין כך אם בנך הזיק לחבירו אל תשא פניו בדין (י) כשמעון בן שטח לבנו כתיב (שמות לב כט) כי איש בבנו ובאחיו ואומר (תהלים טו ג) וחרפה לא נשא על קרובו אלא כך מחפש בחובת קרובו כחובת אחרים. אמנון ב) (יא) שמו (ש״ב יג ג) יונדב בן שמעה אחי דוד ויונדב איש חכם מאד לפורענות מכאן אמרו (יב) אל יתחבר אדם לרשע אפי׳ לקרבו לתורה.

תתב. ג) אל יגדל אדם יתום רכיל כי אין לו זכות ואל יניח בין תלמידיו רכיל כי לעולם לא יהיה להם שקט מפני רכילתו ולא שפחה ועבד רכילים.

תתג. ד) כתיב (איוב כב כג) אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך אם כן למה הוצרך לומר (שם יא יד) אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה אלא בא ללמדנו שלא יאמר הרב אניח לתלמיד עול כדי שאזכהו וילמוד ממעשי׳ לא יועיל כי יותר ילמד לבני ביתו עולה.

תתד. ה) כתיב (מ״ב ד א) ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה׳ כי לא היה נביא מניח תלמיד ללמוד לפניו אלא (א) הבדוקים לו שהיו יראי ה׳ והרי

א) ע״כ סימן תתקפ״ח. ב) תתק״ל. ג) תתקל״א. ד) תתקל״ב. ה) תתקל״ד.

(ה) סנהדרין ל״ד א׳. (ו) מגילה כ״א א׳. (ז) רמב״ם הלכות תפלה פי״ב ה״ז: אין הקורא רשאי לקרות עד שיאמר לו הש״ץ לקרות. (ח) הלשון מגומגם מעט. (ט) יומא ל״ט א׳. (י) ירושי׳ סנהדרין פ״ו ה״ג. (יא) צ״ל אמנון היה לו רע ושמו כו׳ ומקור דבריו הוא במכילתא יתרו פרשה א׳ ובילקוט יהושע רמז ג׳. אבל מהנראה כי רבנו נתכוין למה שאמרו באדר״ן פ״ט: ואל תתחבר לרשע כו׳ שכן מצינו באמנון שנתחבר עם יונדב ויעץ לו עצה רעה שנאמר לאמנון רע ושמו יונדב בן שמעה אחי דוד ויונדב איש חכם מאד חכם להרע, ד״א אל תתחבר לרשע אפילו לתורה, אולם במגן אבות ורשב״ץ כתוב וז״ל וע״ז אמרו באדר״ן אל תתי חבר לרשע אפילו לדבר מצוה וכן אמרו במכילתא אל יתחבר אדם לרשע אפי׳ לקרבו לתורה שהרי יונדב כשנתחבר ליהוא פחתו אות אחת משמו וקראו אותו יונדב, הרי שמפרש גם מה דאיתא באדר״ן על יונדב בן רכב ולא כדברי רבנו. (יב) אבות פ״א מ״ז.

תתד. (א) ברכות כ״ח א׳, כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לביהמ״ד ובמס׳ דרך ארץ

גחזי היה לפניו אז כשבא לפניו לא החמיץ עדיין עד שבא להדפה אמר אלישע הרי רעתך לא נודעה בגלוי ואם אעזוב אותו יאמרו על חנם גירשו לכך המתין עד שחטא בדבר שנגרוע בישר' לא היה עושה כן לאחר שנשבע אלישע שלא יקח לקח בשם אלישע וזה היה חילול השם ועוד רצה לגנוב דעת רבו הנביא היודע כל הרי נודע לכל בושתו לומר הרבה יש לו לסבול לאדם עד שיגרש את תלמידו מתרעומת בני אדם עד שיוודע בושתו א). פעם אחת היה לרב לחכם אחד תלמיד אחד (ב) שלא היה בכל דבריו הגון בדבר ממון לא היה טוב אמרו לו אין זה ראוי שישב בפניך אמר הוא גורם שאני תדיר לומד ודוחק אותו בכל יום ללמדו ובעבור עצמי אני עושה.

תתה.ב) תורת ה' תמימה (תהלים יט ח) ואיזו תורת בעלת מום אלא (א) מי שקיבל עליו דברי חבירות חוץ מאחד או גוי שקיבל עליו כל התורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו תורת ה' תמימה תלמיד שהגיע להוראה אבל מי שלא הגיע להוראה ומורה בעלת מום תורת ה' תמימה לעתיד משיבת נפש עדות ה' נאמנה שכבר נעשה על ידי (ב) אלישע ויחזקאל.

תתו.ג) תורה צוה לנו משה מרשה קהלת יעקב (דברים לג ד) צוה לנו שנעשה תקנה שתהא מורשה כיצד שלא תקח אשה שאחיה רעים (א) אלא שאחיה חכמים וטובים ד"א כשיהיו ישראל מקובצים ונקהלים היו עושים תקנה שלא תפסוק תורה כיצד היו נודרים ונותנים לצורך תלמוד תורה מורשה קהלת יעקב כבית שמאי (ב) ב"ש אומרים אין מלמדים תורה אלא לבני טובים ד"א שנים שוים וחפיצים ללמוד ואין ספק במעות אלא לאחד מהם מוטב לעסוק שילמד בן תלמיד חכם מאותו שאביו אינו תלמיד חכם ד"א מורשה קהלת יעקב היו עושים תקנה שילמדו הכהנים והלוים כשהיו ישראל נקהלים היו אומרים תנו לנו שנתפרנס כגון תרומות ומעשרות כי אתם יש לכם מורשה כלומר ירושת ארץ ישראל ותנו לנו כדי שנעסוק בתורה.

תתז.ד) רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה (בראשית מז כו) למה הוצרך זה לכתוב בתורה אלא לומר לך אם המלך מטיל מס על [דף ע"ו] העיר בני העיר יתנו (א) ותלמידי חכמים שעוסקים יומם ולילה לא יתנו עמם דבר כי לא בעבורם הוטל על העיר אלא בעון עמי הארץ ותורת אלהים משמרתן הנה פרעה לכהנים לע"ז עשה טובה וכל שכן עובדי ה' שיהו ישראל מספיקין מזונותיהם וכל צרכיהם שנאמר (תהלים לז כה) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם אלא עשיתי תקנתם לכל צרכיהם.

תתח. מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו. מסיר אזנו משמע תורה גם תפלתו תועבה (משלי כח ח ט) סמכם להודיע שלא יאמר אדם אני לוקח ריבית וחפץ אני לתת הריבית לגבאי צדקה למי שיחונן דלים מוטב שלא יקח ריבית לפי שכתוב (ויקרא כה לז) ובמרבית לא תתן אכלך וכתיב תרבית לגבי ריבית לכך בתחיית המתים יהיה מת (א) ולא יחיה שכתוב ביחזקאל (יח יג) ובנשך נתן ותרבית לקח וחי לא

א) ע"כ תתקל"ד. ב) תתקל"ט. ג) תת"ר. ד) רל"ג.

רבה פ"ז: אמר להם בניי ולא עשיתי לכם כל כך אלא לבדוק אתכם, ובשבת קכ"ז א': שמא תלמיד שאינו בדוק יש בנו, הרי כי היו בודקים התלמידים. (ב) אולי צ"ל שהית בכל כו'.

תתה. (א) בכורות ל' ב'. (ב) ר"ל אלישע החיה את בן השונמית מלכים ב' ד' ויחזקאל את המתים יחזקאל ל"ז ומה שלא הזכיר את אליהו שהחיה את בן הצרפית נראה כי דעתו כמו דעת רבנו הרמב"ם בספרו המורה פמ"ב לראשון וכן כתבו תלמידי רבנו פרץ בשיטה מקובצת בבא מציעא קי"ד ב' ויעוין תוס' שם ד"ה אמר.

תתו. (א) בבא בתרא ק"י א'. (ב) אדר"ן סוף פ"ב.

תתז. (א) בבא בתרא ח' א'.

תתח. (א) מדרש רבה משפטים פל"א: אמר הקב"ה מי שחיה ברבית בעוה"ז לא יחיה לעוה"ב, ולזה המדרש כיוונו התוס' סוטה ה' א' ד"ה כל יעו"ש. ובפרקי דר"א פל"ג: וכולם עמדו על רגליהם חוץ מאיש אחד אמר הנביא מה טיבו של זה אמר ליה בנשך נתן. ויעויין ב"מ ע' ב'

יחיה את כל התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו לכך מרבית תרבית ראשי תיבות מת ואל יאמר אקח ריבית ואתן ללומדי תורה ובתרבית ב׳ יתר שני רביות מישראל (ב) ואף מגוי מי שיכול להתפרנס משדותיו ועוד (ג) ב׳ ריבית מוקדמת ומאוחרת.

תתט.[א] „מסיר „אזנו „משמוע „תורה ראשי תיבות מאמת אם שואל אדם מאמת אבל לקנתר ולהכעיסך ומחפש להביא ראיות שקר וסתום דבריך עליו נאמר (משלי כג ט) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך.

תתי.[ב] (א) תורה לא ילמד אדם בשכר לחבירו אף (ב) רפואה לא יעשה בשכר אבל יאמר לו תן לי מה שאוציא כלומר תראה בעצמך בכמה אקוה ותטרח ועשה או תצוה לעבדך לתקן או תשכיר מי שיתקן או תשכירני שכר טורחי וכן שכר טורחי לחפש אחריו או אם יבא ממקומו שם יחשוב כמה מעות היה עושה וטורח שלא בעבור הרפואה כי בשביל הרפואה לא יקבל שכר אלא כנגד הטורח וההוצאה אבל אם הם אומרים אנחנו נקנה ונטרח ונעסוק רק תאמר לנו מה לעשות אל יקח מהם שום דבר.

תתיא.[ג] אדם שבא אליו גלח או כומר או מין חכם ומפולפל או איש בעל תלמוד ואינו ירא חטא ורודף אחר הכבוד וזה צדיק ואינו כך חכם או אם זה חכם ובא אליו מכשף להתווכח עמו בדברי תורה אם יתווכח עמו שמא יטו את לבו אחריהם על כולם נאמר (משלי כו ד) אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה שמא יכנסו דבריהם בלבך (א) ואמר ר׳ אליעזר על יעקב מינאה הנאני הדבר מאתנן זונה קובצה אם לר׳ אליעזר כך כל שכן לאחר לכך אמר אל תען מה טעם פן תשוה לו ולא תדע לענות ויטה לבך אחריו גם אתה לרבות דלא מיבעיא שהוא יחטיאך אלא שגם אתה מחטיאו דמספקר טפי ואם אתה חכם ממנו אל תתן לאותם שאינם חכמים לישב ולשמוע וויכוחים שלכם פן יטעו אחריהם שהרי אינם מבינים את האמת. אם תראה איש מפולפל ואין בו יראת ה׳ אל תתן את בנך ללמוד לפניו וזהו גם אתה גם השומעים את דבריהם אבל אם חכם אתה כל כך שאתה יודע שתנצחהו (ב) כר׳ יהושע בן חנניה (ג) וכר׳ אבהו אז תען כסיל כאוולתו (שם שם ה) פן יהיה חכם בעיניו.[ד] (ד) ר׳ שמלאי אתא לגביה ר׳ יונתן אמר ליה אלפי אגדה אמר ליה מסורת בידי מאבותי שלא ללמוד אגדה לא לבבליים ולא לדרומיים מפני שנסי הרוח ומיעוט תורה ואתה גהרדעי ודר בדרום ועוד (ה) קטן אין מגלים אגדה תמוה לקטנים פן יאמר אין בו ממש ומדהא ליתא שאר דברים כמו כן אינם (ו) וכן לעמי הארץ שלא יאמינו אל תאמר להם אגדות תמוהות וכן למלעיגים עליהם.

תתיב.[ה] הילל למה לא היה חפץ בשמנה עשר דבר שגזרו בית שמאי והלא כולם

א) רל״ד. ב) רל״ה. ג) בנדפס סי׳ רל״ו. ד) רל״ז. ה) רל״ח.

תוד״ה תשנך. (ב) ב״מ ע׳ ב׳: לא צריכא אפי׳ רבית דנכרי. (ג) שם ס״ב ב׳.

תתי. (א) נדרים ל״ז א׳. (ב) שו״ע יו״ד סי׳ של״ו ס״ב.

תתיא. (א) ע״ז י״ז א׳ ולפנינו: איש כפר חנניא ויעוין שם בתוס׳ ד״ה ויעקב. (ב) חגיגה ה׳ ב׳. (ג) עבודה זרה ד׳ א׳. (ד) ירושלמי פסחים פ״ה ה״ג וכעין זה בבלי פסחים ס״ב ב׳. (ה) כעין זה חגיגה י״ג א׳: תא אגמרך במעשי מרכבה א״ל לא קשאי ופירש״י לא זקנתי ומקור דברי רבנו בירושלמי ע״ז פ״ב ה״ז ובמדרש שיר פסוק כי טובים: ר׳ שמעון בן חלפתא ורבי חגי בשם ר׳ שמואל בר נחמן כתיב כבשים ללבושך כבשים כתיב בשעה שתלמידיך קטנים תהא מכבש לפניהם דברי תורה הגדילו ונעשו ת״ח תהא מגלה להם סתרי תורה. (ו) כעין מה שכתב הרמב״ם בהקדמה לפירושו על המשניות וז״ל: ועוד כדי לעור עיני הכסילים שלא יזהירו לבותם לעולם ואלו היו מראים להם זוהר האמתות יסבו פניהם מהם כפי חסרון טבעיהם שנאמר בהם ובדומיהם אין מגלין להם את הסוד מפני שאין שכלם שלם כדי לקבל האמתות על בוריים כו׳ ועל כן אין ראוי לאיש חכם לגלות מה שידע מן הסודות אלא למי שהוא גדול ממנו או כמוהו שאם יגלה אותו לכסיל אע״פ שלא יגלהו (אולי צ״ל יגנהו) לא ייטב בעיניו. ור׳ שם טוב שפרוט בהקדמתו לספרו פרדס רמונים כתב: כאשר יראו הסכלים המלעיגים על דברי חז״ל אלו החידות יהבילו כל דבריהם בשיקתו מהם מופת כולל על כל דבריהם ולא ישימו לבותם להבין דבריהם וחדותם. והרלב״ח בתשובותיו סי׳ ע״ה כתב: לא לדרוש ברבים ובפני עמי הארץ דברים שהם כבשונו של עולם.

סייג של תורה הם אלא אמר הילל (א) אם נגזור ולא יוכלו רוב ציבור לעמוד יאמרו מדהא ליתא אף שאר דברי תורה אינן עיקר.

תתיג. א) שאל אביך ויגדך (דברים לב ז) [ע"ב] ואם תדע שלא ידע להשיב לך זקנך ויאמרו לך ואינו אומר שאל זקנך שאם שאל תלמיד לרבו ואינו יודע להשיב (א) אל ישאל בפניו לחכם כדי שלא יתבייש.

תתיד. ב) אם יראה אדם או שמע שיש בעיר אחת תלמידי חכמים ואינם אוהבים זה את זה אם צריך לשלוח אליהם שאילות לא ישאל בכתב אחד מהם ולא יכתוב כך שואל אני מכם פלוני ופלוני אלא לכל אחד יכתוב כתב לבד לכך ישלח לזה לבד ולזה לבד שאם אין יראת שמים בהם במקצתם כיון שיראה שחבירו כך כתב יעסוק לסתור ולשבר דברי חבירו לכך יכתוב לכל אחד לבד ואם יודע שיש מקצתם צדיקים ויש שאין יראת ה' בהם לא ישאל אלא לצדיקים (א) ואל ילכו לאותם ביחד.

תתטו. ג) בבית המדרש לפני רבים (א) לא היו מניחים לשאל יותר מג' שאילות כנגד ג' ולא שאלת שאמר הקב"ה לשלמה וגם השואלים לחוזים בכוכבים אין (ב) יכולים לשאל יותר מג' דברים בפעם אחת (ג) ורבא לא שאל אלא ג' ענוה וחכמה ועושר). (תהלים כ ה) יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא (שם שם ו) ימלא ה' כל משאלותיך (שם כב ט) גל אל ה' יפלטהו יצילהו כי חפץ בו (שם לז ה) גול על ה' דרכיך ובטח עליו והוא יעשה (משלי טז ג) גול אל ה' מעשיך ויכנו מחשבתיך (איוב כב כו) אז על שדי תתענג (ישעיה נח יד) אז תתענג על ה' (תהלים לז ד) התענג על ה' ויתן לך משאלות לבך. (שם כב ה) חיים שאל ממך נתתה לו (שם שם ג) תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה (שם י יז) תאות ענוים שמעת (משלי י כד) ותאות צדיקים יתן כת' (תהלים כז ד) אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש אותה ולא אחרת עמה אם ציבור מתענין או יחיד אין להתענות (ד) כי אם על אחת ועל אחת אין יכולין לבקש כי אם ג' פעמים ביום וג' פעמים מזכירי' אברהם יצחק ויעקב בסליחות לפני ראש השנה ויום הכפורים וג' פעמים אומרים אליך ה' נפשי אשא וג' נשיאות נפש י"ג שמיעה אמר שלמה כנגד (ה) י"ג תעניות ציבור שמתענין בשביל גשמים הרי י"ג אהבה כנגד ב' רגלים וב' ידים מקום מושב והערוה וב' אזנים וב' עינים ובפה לדבר ולבלוע ולב הרי י"ג דברים היצר ה' לאהבה תלוי (דברים ו ה) ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך ז' לאהבה (שם י יב) ועתה ישר' מה ה' אלקיך שואל, ח' לאהבה שואל מעמך כי אם ליראה את ט' לאהבה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה, י', לאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל י"א, לאהבי לבבך ובכל נפשך (שם יא יג) לאהבה את י"ב לאוהביו ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם י"ג ואוהביו ובכל נפשכם (שם י"ג ד) הישכם אוהבים את ה' אלקיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם (שם ל ו) ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך הרי לב ונפש ג' אצל אהבה וב' אצל עבודה כנגד ג' דברים יהרג ואל יעבר ע"ז וכן יהרג ואל יגלה עריות וכן שפיכות דמים וג' שאדם נותן נפשו עליהם הנאת אשה והנאת ממון והנאת כבוד וב' אצל עבודה ואהבה הרי ה' וה'

א) ססר"ב. ב) ססר"א. ג) ססר"ג. ד) ע"כ סימן ססר"ג.

תתיב. (א) באבות דר"נ פ"א: טוב עשרה טפחים ועומד ממאה אמה ונופל ועיין רבה בראשית פי"ט ובתוספתא שבת פ"א: בזמן שחמדה מלאה אדם נותן לתוכה סוף שמוציאה מה שבתוכה. וזהו מקור דברי רבנו ויעויין שבת קנ"ג ב'.

תתיג. (א) ב"ב פ"א ב': דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בבית המדרש כדי לביישני

תתיד. (א) מכאן עד סוף הסימן יש למחוק.

תתטו. (א) תוספתא סנהדרין פ"ז, מובא ברמב"ם הלכות ת"ת פ"ד ה"ז. (ב) צ"ל שואלים יותר מג' כו' ויעוין יומא ע"ג א' אין שואלין ב' דברים כאחד. (ג) מועד קטן כ"ח א'. (ד) תענית ח' ב': דבבעי רחמי אתרתי לא אפשר. (ה) תענית י"ב ב' וכל סדר התפלה יעוין בטור

תשובה (שם שם א) והשבות אל לבבך (שם שם ב) ושבת (שם שם ח) ואתה תשוב (שם שם י) כי תשוב (נחמיה א ט) ושבתם, ב׳ בכל לבבך ובכל נפשך כי בב׳ הירהורין אדם יום ולילה (ו) הירהור אשה והרהור ממון, ובשבילם נותן נפשו ועוד ג׳ הקנאה והגאוה הנאת בנים. ניעגוע [א]) בנים ונשים ושחוק חברים וטיולים וחידוש דברים בטלים גורם להבטל מדברי תורה לכך בכל לבבך ובכל נפשך אצל אהבה ועבודה לעזוב אותם בשביל הקב״ה, ולעבוד ולאהוב את הקב״ה בכל דרכיך דעהו לאהבה את ה׳ שהנפש מלאה אהבה ואותה קשורה בשמחה ואותה השמחה מברחת מעל לבבו נעימות הגוף ותענוג העולם ואותה השמחה כך עוזה ומתגברת על לבבו שאפילו בחור שהיו ימים רבים שלא בא לאשתו ויש תאוה מרובה ובשעה שזורעו יורה כחץ נהנה כנגד תגבורת תוקף שמחת אהבה ה׳ כאין וכל חיבת שעשוע לב האוהב את ה׳ בכל לבבו ובכל הרהוריו איך לעשות רצון הבורא ולזכות את הרבים ולעשות קידוש השם ולמסור את עצמו באהבת את הבורא זהו יראת ה׳ שלא תעבור על מה שכתב והאהבה [דף ע״ז] כגון פינחס שמסר עצמו בשביל הבורא ואברהם אבינו היה ירא ה׳ שנאמר (בראשית יד כב כג) הרמותי ידי אל ה׳ אל עליון קנה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל [ו]אם אקח ואלישע שלא רצה לקחת מנעמן ואותה האהבה מונעת האדם מלבטל דברי תורה בשביל תעתועים ושעשוע ילדיו ואהבת ראיית נשים ודיבור וגם לעזוב טיולים וגורמת לו להנעים זמירות כדי למלאות לבבו לשמחה באהבת ה׳ וטורח ועמל בדרך שהוא רצון הקב״ה. [ג]) שורש ענוה במקום שיש ריוח גדול וכבוד ירחיק את עצמו ולא יכלול עצמו כיצד הרי לומד לפני רבו וזכר קושיא ותירוץ טוב לא יאמר לרבו או לחבירו כך הקשיתי וכך תירצתי (ז) אלא כך הקשית וכך תירצת כדי שלא יהנה לבבו ועוד יתן לחבירו או לרבו הכבוד ולא לו (ח) שנאמר (שמות יז ט) בחר לנו אנשים (ט) ומכאן למד רבן גמליאל שאמר לכתוב ספר באנפאי ובאנפי חבריי ועוד כתיב (ישעיה ו ח) את מי אשלח ומי ילך לנו מכאן למדה תורה דרך ענוה לרבנן אם כן למה אמר את מי אשלח שלא יאמרו המינין שתי רשויות הן ועוד ענוה שיקדים שם חבירו קודם לשמו (י) כבית הילל לבית שמאי וטעמי חבירו לטעמו וכשיושב בישיבה ויודע קושיא או תירוץ טוב לא יקפוץ לאומרו עד שיראה שלא ישימו על לב אז יפתח פיו: סוף דבר כל שיכול למעט כבודו כדי להגדיל כבוד יראי ה׳ צריך לעשות שנאמר (תהלים טו ד) נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה׳ יכבד ואם יראה שאחרים מתכבדים בענוה ולו הבשת ישמע להם כגון הם גדולים ממנו והם אין רוצים ללכת לפניו כלומר ענוים אנחנו והוא מתבייש שיש לו ללכת לפניהם וקבל הבשת שדוחקים אותו שילך לפניהם והוא מצטער שיאמרו כמה חצוף זה שהוא הולך לפני מי שגדול הימנו כמה הוא מתגאה והם מתכבדים בזה וזהו ענוה גדולה שמתבייש כדי לכבדם והם חוטאים שמתכבדים בקלונו: אל יכבד אדם את חבירו במה שמתבייש כגון שקורין אותו מור והוא קורהו רבי ומתבייש בו ולא יכבד אדם את שם רבו בפני רבו אחר שמשבח את רבו בפני רבו אחר ואל ישבח אדם את רב רבו בפניו כגון שאומר לרבו רבך אומר כן שהרי (יא) אמרו לר׳ אליעזר על רבן יוחנן בן זכאי חבירך התירו ואל יהנה אדם מענוותנותו (יב) שישבח את עצמו בענוה שלו שנאמר

א) סימן ס׳. ג) סי׳ ט״ו.

או״ח סי׳ תקס״ט. (ו) בבא בתרא קס״ד ב׳ יעו״ש. (ז) כעין מה שאמרו שבת ל׳ ב׳: ולענין שאילא דשאילה קדמיכון ופרש״י שם: דרך ענוה אמר. (ח) מכילתא בשלח מסכת דעמלק פרשה א׳: שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו אנשים. (ט) סנהדרין י״א א׳. (י) עירובין י״ג ב׳ ובנדפס: כמו שהיו עושין ב״ש וב״ה ועל ב״ש לא מצינו זה, לכן נוסחת הכ״י מתוקנת. (יא) ביצה ה׳ ב׳. (יב) יעוין סוטה מ״ט ב׳: לא תיתני ענוה דאיכא אנא, וכעין זה מובא במנורת המאור בהקדמה לנר ז׳: מצינו במדרש ג׳ אנשים כו׳ שאלו לעניו למה ישבת במקום שפל יותר מכולם אמר מפני שאני עניו צוה המלך להושיב את העניו בראש כו׳ מובא במאירי בספרו משיב נפש מ״א פ״ה.

(משלי כז ב) יהללך זר ולא פיך אלא לחבירו ולתלמידו כדי שילמוד מדרכיו (יג) יכול לשבח את עצמו שנאמר (ש"ב כב כד) ואהיה תמים לו ואשתמרה מעוני (שם שם כב) שמרתי דרכי ה' (שם כג א) נאם הגבר הקם על וכן (יד) אמר לתלמידיו במה האריך ימים.

תתיו. א) יהודי אחד היה שלא היה קורא שנים מקרא ואחד תרגום שהיה אומר הואיל והטעם תלוי בכך שנים מקרא ואחד תרגום (א) שמאריכין לו ימיו ושנותיו ואני קץ בחיי למה אקרא אמר החכם הרי לא אמרו זה אלא כנגד האוהבי חיים אלא מעתה מה שכתב אריכות ימים (שמות כ יב, דברים כה טו) בכיבוד אב ואם ובמשקלות וכי בעבור זה יפטרו עמל ומר נפש שקצים בחייהם אלא לא דיברה תורה תוכחות שמי שאינו חושש בתוכחות שיעשה מה שלבו חפץ ולא נאמרו הברכות שמי שאינו חושש בהם להיות פטור שאין זה דומה לשכיר יום שאדם יכול לומר לו אם תעבדיני בטוב אני אוסיף על שכרך כי השכיר יכול לומר איני חפץ לעבוד לך ואיני חפץ בשכירותך אלא לעבד קניין כספו שאין עבד עושה תנאי לרבו ועוד דומה לשורו ולחמורו שנאמר (ישעיה א ג) ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו ישר' לא ידע כשם שעול הבעל עליהם כך עול הקב"ה על בריותיו כמו שכתוב (שם שם יט ב) אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו לפי שנתן רשות לאדם לעשות טוב ורע וחפץ שיעשו רצונו על מנת שלא לקבל פרס אלא כנגד האוהבים הנאת העולם והיראים מפורענות אמר הקב"ה עשו רצוני כדי שייטב לכם ולבניכם לעולם ודברי תוכחות אם לא תעשו רצוני אבל כנגד העושים מאהבה לא אמר שכרם כי אין קץ לשכרם לכך יקרא אדם שנים מקרא ואחד תרגום לשם מי שאמר (שמות יג ט) למען תהיה תורת ה' בפיך (דברים ו ז) ודברת בם (שם ל יד) בפיך ובלבבך לעשות (שמות כא א) ואלה המשפטים אשר תשים [ע"ב] לפניהם (דברים ד מד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (שם לא יט) ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם ומכל מקום הקב"ה יאריך ימיו ושנותיו ואל יסמוך על תנאי שנאמר (דניאל ג יח) והן לא ידיע להוא לך מלכא די לאלהך.

תתיז. ב) **לא** תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים שתיקנו הנינונים (א) שלא יאמר נינון של תורה לנביאים וכתובים ושל נביאים לתורה ולכתובים ושל כתובים לתורה ולנביאים אלא כל נינון כמו שהוא מתוקן שהכל הלכה למשה מסיני שנאמר (שמות יט יט) יעננו בקול.

תתיח. ג) (א) **אין** קורין פסוק על גבי מכה בשבת והדין דקריא על גבי יברוחא אסיר בא וקרא הפסוק הזה על בנו שהוא מיתבעת תן עליו ספר תן עליו תפילין בשביל שישן אסור והתני אומרים היו שיר פגעים בירושלים אמר ר' יודן כאן עד שלא נפגע וכאן משנפגע איזהו שיר פגעים (תהלים ג ב) ה' מה רבו צרי מזמור (שם צא א) יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי עליון ד). (בראשית ד א)

א) ס"א. ב) ס"ב. ג) ס"ג. ד) ע"כ סי' ס"ג.

(יג) בחובות הלבבות שער הכניעה פ"ט: והמשובח כשמתגאה החכם בחכמתו והצדיק במעשהו כו' וזאת הגאוה אינה מזקת לכניעה ולא מרחקת אותה ובכמוה אמר הכתוב (דה"ב י"ז) ויגבה לבו בדרכי ה' ויעוין באר היטב שו"ע או"ח סימן תצ"ד סק"א ע"ד רב יוסף שאמר לא תיתני ענוה. (יד) מגילה כ"ח א'.

תתיו. (א) ברכות ח' א'.

תתיז. (א) בתוס' ב"ב י"ד ב': וניגון אחד דבימיהם היה ניגון כדאמרינן ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל מאי ושום שכל פסוקי טעמי. ובספר מעין גנים שנדפס ע"י חברת מקיצי נרדמים ברלין תרמ"ט על איוב ג' ב': ואמרו חז"ל מפני מה שלשה ספרים אלו כלומר איוב תלים ומשלי הם שוים בניגונם כו' ויעויי"ש בהערות מוהר"ש בובר הערה א'. והודיעו בהשחר שנה רביעית צ' 478, כי נמצא בפאריז ספר נגונים לעשרה מזמורי תהלים אדון עולם וכו', ויעוין מה שהעיר ע"ז החכם שזח"ה בהכרמל החדשי שנה שניה צד 389.

תתיח. (א) ירושלמי שבת פ"ו ה"ב.

קניתי איש את ה׳ (ב) איש שליש ומן האשה שליש ומן הקב״ה שליש (ג) לכך הידור מצוה שליש (ד) קהלא קדישא שליש יום בדרך ארץ שליש בתפלה שליש בתורה.

תתיט. וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה וגם לכדתי את עיר המים ועתה אסף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה פן אלכד אני את העיר ונקרא שמי עליה (ש״ב יב כז כח) לכך תלמיד שנתן לו רבו רשות להורות שאין לו פנאי לרב לעיין או לשבת בדין או שום דבר גדול שיהא גדול לעיני הכל וכבר עיין התלמיד ומוכן ונכון הדבר לגמור יאמר לרבו כך וכך נראה מזאת הראייה ומזאת ויניח לרב לגמור כדי שיהא על שם רבו (א) ואל יחשוב התלמיד אגמור ואתתוך שיקרא על שמי וכתיב (שיר ז י) דובב שפתי ישנים אלא יניח לרבו לגמור מפני כבוד רבו ועוד יותר נשמעים ומקובלים הדברים הנאמרים משם אדם גדול ואף (ב) רב יהודה (ג) ורבא היו אומרים רבי (ד) יהונתן אסר כדי שיקבלו דבריו.

תתכ. ראשית חכמה יראת ה׳ שכל טוב לכל עושיהם תהלתו עמדת לעד (תהלים קיא י) יראת ה׳ ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו (משלי א ז) תחילת חכמה יראת ה׳ ודעת קדושים בינה (שם ט י) הרי ג׳ פסוקים וכתיב (שם ד ז) תחלת חכמה קנה חכמה ובכל קניינך קנה בינה מתחילה כשאדם משכיר לבנו מלמד ישכיל באותו דבר שלומד שאם בניו ילמדו מקרא והרב בקי בתלמוד ועם הארץ הוא במקרא במה שהבנים צריכים צריך שיהא לו ידיעה. ובכל(א) קניינך קנה בינה שיהא לו רב שידע אע״פ שאינו לומד אלא עברי (א) צריך שיהא מבין מה לומד וכשלומד מקרא צריך להבין לו כשיגיע לדברי יראת שמים כגון לכבד את התורה ולומד שהבורא בשמים והוא הנותן והוא המפרנס (ב) ונראה לו שבשמים הוא ואם יגדל ילמדהו שיש גיהנם וגן עדן כי הילדים לבם כלב גדולים בחלום סבורים שהכל אמת כך הילדים סבורים שכל דבריך אמת קודם שירגילוהו חבירים רעים (ב). ג׳ פסוקים כנגד ג׳ מידות שבמקרא ושבמשנה ובתלמוד כשיגדל בנו ובתו שיכולים להבין כפי מה שיכולים להבין אמר ג׳ מקראות כי אז היה רב למקרא רב למשנה רב לתלמוד ועתה ג׳ אחד לתורה ב׳ לנביאים ג׳ לתלמוד ומגיד שכל הרבנים צריכים שיהו יראי שמים שכל מי שלא ילמוד תחילה להיות ירא שמים לבניו לא יועיל אחר כך (ג) וג׳ מלמדים הם אב ואם והרב והמגדל ב׳ והחברים ג׳ וג׳ עתים של התחלות עד שיביא שתי שערות (ד) ועד י״ד שאין בו יצר אשה ועד שלוקח אשה וכשלוקח אשה עד שיהיה לו בנים. תחילה צריך (ג) שיהיה לו רב וחבר ירא שמים שלא יהא זולל וסובא ושלא יחלל שבת ושיהא לו חבר טוב ורב טוב להזהר מן הנשים וכשלוקח אשה להזהירו מן הנידות בימי טומאה (ה) שלא יושיט מידו לידה אפילו לחם אם יש לו בנים להזהירו מן הגזל ולהיות קבוע בתורה הוא וזרעו.

א) ס״ד. ב) ע״כ. ג) ס״ס.

(ב) נדה ל״א א׳: שלשה שותפין באדם כו׳. (ג) בבא קמא ט׳ ב׳. (ד) במדרש רבה קהלת פסוק ראה חיים ובילקוט קהלת רמז תתקפ״ט: רבי בשם עדה קדושה אמרו קנה לך דברי אומנות עם דברי תורה כו׳ ולמה קורין אותה עדה קדושה שהיו משלשין את היום שליש לתורה שליש לתפלה שליש למלאכה.

תתיט. (א) כעין זה שבועות ל״א א׳: מנין לתלמיד שרואה את רבו שטועה בדין שלא יאמר אמתין לו עד שיגמרנו ואסתרנו ואבננו משלי כדי שיקרא הדין על שמי ת״ל מדבר שקר תרחק. (ב) שבת קט״ו א׳. (ג) לפנינו דבי רבה. (ד) לפנינו רבי יוחנן וכן בעירובין נ״א א׳: אלא כי היכי דליקבלי מיניה ובפסחים קי״ב א׳: אם בקשת ליחנק יתלה באילן גדול וברש״י שם ד״ה יתלה: אמור בשם אדם גדול.

תתכ. (א) כונתו שהרב יודע רק הנקודות אבל לא פירוש המלות וזאת המלה נהוגה בין אחב״י יושבי פולין. (ב) יעוין ברכות מ״ח א׳: ורחמנא היכא יתיב כו׳. (ג) לא אוכל לכוין המספר ואולי צ״ל האב, והרב, והחברים. (ד) צ״ל והוא ע״ד י״ד שאין בו יצר אשה וכן אמרו נדה מ״ו א׳: בן י״ג שנים ויום אחד דברי הכל סימן. (ה) עיין תוס׳ שבת י״ג ב׳ ד״ה בימי.

תתכא. א) **אל** יתן אדם את בניו (א) לפני כעסנים ללמדם (ב) כי יכום או יענישום אחד לא נתן שכר המלמד כששאל לו השכירות מהרה אמר לתלמידיו יהי רצון שלא תצליחו בלימודכם אמר לחכם מה פשעו ואמר לאביהם שמע לעצתי ותשכיר מלמד אחר לבניך שלא יהא כעסן ולזה תתן השכירות שלו [דף ע״ח] אע״פ שלא הגיע סוף הזמן תפרידהו לשלום ממך.

תתכב. ב) **אל** יעשה אדם חסד במקום שיש עבירה כגון שיש בנים לראובן ובנים לשמעון ואומר שמעון לראובן אתה עשיר ואני עני ואין לי במה להשכיר מלמד לבניי ואין לך כל כך שתשכיר לבניי מלמד אלא עשה עמי חסד ותעזוב לבניי ללמוד עם בניך לפני הרב שהשכרתה לבניך אם בניו של שמעון אינם הגונים ובטלנים ויוציאו את בני ראובן לתרבות רעה אל יניח לבניו של שמעון ללמוד עם בניו.

תתכג. ג) מי שמלמד תינוקות ואחד חריף מחבירו והרב שלהם רואה שאין תקנתם שילמדו יחד וצריכים החריפים רב להם לבד אל ישתיק ויאמר לאביהם אלה צריכים רב לבד ואלה לבד אע״פ שיפסיד אם יפרידום.

תתכד. ד) **חנך** לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב ו) אם תראה שיצלח במקרא ולא בתלמוד (א) אל תדחוק לו ללמדו תלמוד ואם יבין בתלמוד אל תדחוק אותו ללמד מקרא במה שיודע בו תחנכנו.

תתכה. ה) **בן** חמש עשרה לתלמוד מאי נפקא מינה אלא כיון שאדם רואה שאין בנו זוכה לתלמוד ילמוד לו הלכות גדולות ומדרשים וקרייה.

תתכו. ו) **היתה** כאניות סוחר (שם לא יד) כאניה אין כתוב כאן אלא כאניות אניות הרבה של סוחר אחד (א) שכל תלמיד חכם שאינו יודע להשיב בכל מקום שישאלוהו אינו ראוי לישב בסנהדרין וראש ישיבה ממרחק מביא ראייה וממסכתא למסכתא מה גרם (שם שם טו) ותקם בעוד לילה (שם שם יח) לא יכבה בלילה נרה כל הלילה יושב ועוסק בתורה כאניות סוחר כך הקב״ה מזמין לעוסקים יומם ולילה בתורה כל צרכיהם כשם שהסוחר שהשעה משחקת לו מלאכים הממונים עליו נכנסים בלב אחרים להביא לאותו מקום שזה הסוחר שם ומטין לב הסוחר לקנות ואחר כך מטין לב אחרים לבא שם אצל הסוחר או הסוחר אצלם לקנות וכן העוסק בתורה תדיר (ב) הקב״ה שולח לו מלאכים למרחוק להביא לו כל צרכיו לכך נקראת תורה לחם ס). כאשר נגזר על מלך אחד לנצח אחד את חבירו שולח הקב״ה מלאכים להטות לב אותם שרים להיות עמו ובלב אחרים מדרך לנוס כך כל זה מקרוב תביא לחמה אין כתוב כאן אלא ממרחק להודיע ולפרנס אותו צדיק העוסק בתורה ובמעשים טובים וגם לזכות את שבמרחקים.

תתכז. ו) **שני** יהודים שמעו מלמד אחד שלמד לתלמידיו תיבה אחת בטעות אמר האחד לחבירו אמור לו טעות למדתה אמר חבירו אם אתה גם בו שלא תלבין פניו אמור לו (א) ואם לאו אל תשפוך דמו אמור לקרובו שיאמר לו ולא משמך שלא יתבייש.

א) ס״ו. ב) ס״ז. ג) ס״ח. ד) ס״ט. ה) ע״כ קי׳ ס״ט. ו) ס״י.

תתכא. (א) אבות פ״ב מ״ה. (ב) בבא בתרא כ״א א׳: כי מחית לינוקא לא תימחי אלא כו׳.

תתכד. (א) יותר מזה אמרו בפסחים קי״ג א׳: טרחי בך בשמעתתא ולא מסתעייא מילתא תא ואגמרך מילי דעלמא.

תתכו. (א) מאמר כזה לא מצאתי אבל אמרו שבת קי״ד א׳: איזהו תלמיד חכם כל ששואלין אותו הלכה בכל מקום ואומרה. ובסנהדרין י״ז א׳ אמרו: אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ בק״נ טעמים. (ב) יעוין ב״מ פ״ד ב׳: קרא אנפשיה היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה.

תתכז. (א) יעוין ב״ב כ״א ב׳: אזל שייליה לרביה א״ל האיך אקריתו כו׳ הרי כי לא חשש דוד לזה וצ״ע.

תתכח.א) אל ילך אדם לדבר עם מלמדי תינוקות בשעה שהוא מלמדם (א) פן יבטלנו בדבריו וכן (ב) לשכיר ולפועל של ישר׳ ואל ישב אצל שכיר אפי׳ כשאין עושה פעולה שמא יהיה לו בשת לומר אין לי פנאי ואם רגיל ואין לו בשת מפניו ואינו מבטלו הרי אין בכך כלום וירא שמים כגון (ג) חוני המעגל ואבא חלקיה לא היה מסיח ממלאכתו אפי׳ שלום לא רצה להחזיר.

תתכט. עת להאריך ועת לקצר אם ראובן הולך לפדות שבויים או יהודי נתפס ושמעון פגעו בדרך ואמר לו כל העניין אל ירבה עמו בדברים עת לקצר כי הנתפס בצער.

תתל. אל יעסוק אדם במלאכה שאין לו לקבוע עתים לתורה. ב) יש אדם שבני אדם רגילים אצלו אל ישכיר עצמו ללמוד תינוקות כי יבאו אצלו ולא יעסוק בטוב בהן (א) ואל יאמר אדם הואיל ואני מלמד ילדים ביום אשכים ואלמד לעצמי מפני שנמצא ישן בלימוד תינוקות וקיבל שכר על מנת ללמדם בטוב ג). ואל יפתה את לב בני אדם לומר כך וכך הרבה רצו ליתן לי בסחורה או שיאמר אני קניתי בכך וכך ולא היה כך (צפניה ג יג) שארית ישר׳ וגו׳ ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית ד) (ב) ואל יתעה את החפצים לקנות אותן חפצים שבידו שיראה להם פנים כאומר למכור להם ואין בלבו והם אין קונים במקום אחר כי סבורים שזה ימכור להם וכתיב (ויקרא כה יז) ולא תונו שהונהו בדברים וכתיב (זכריה ח טז) דברו אמת [ע״ב] איש את רעהו.

תתלא.ה) אל ילך אדם לבית חבירו או בכל מקום שהוא מושכר לעשות מלאכה כי אם תדבר עמו ממעט במלאכת חבירו ואפילו אם יראה חבירו בעל הבית יתבייש לומר לשכירו מאומה וגם לזה המבטלו.

תתלב.ו) ולא ראיתי צדיק נעזב (תהלים לז כה) כמו (ירמיה מט יא) עזבה יתומיך אני אחיה הייתי מצוה להחיות זרעו חוסה במותו צדיק ואשרי בניו אחריו וזהו וזרעו מבקש לחם לא ראיתי צדיק נעזב כשאדם צריך לשכירים אע״פ שאינו כל כך בעל כח במלאכתו לא יעזבנו ולקחת רשע במלאכתו אע״פ שהוא בעל כח וכת׳ (משלי י טז) תבואת רשע לחטאת ולא ראיתי בזרעו מבקש לחם שלא יתבייש אבל ברשעים תראה שנא׳ (תהלים צא ח) ושלומת רשעים תראה. כי ז) יראה חכמים ימותו ויצטער עליהם.

תתלג.ח) לא יעכב אדם אצל מי שמבייש ממנו לשעה גדולה שמא יצטרך לנקביו או לעשות חפציו ויתבייש ולא ילך ובערב יום טוב ושבת כשצריך לעשות צרכי שבת או צרכי יום טוב אל ילך לביתו ואל ידבר עם המנקר בשר והעושה מצות שאר דברים וזהו (קהלת ג ז) עת לחשות וכתיב (משלי כה יז) הוקר רגלך מבית רעך.

תתלד.ט) אם יבא לביתך אורח אל תשאל לו מדברי תורה אלא אם כן תדע שידע להשיב או תשאל בינו לבינך שלא יתבייש.

א) ס״י. ב) תתכ״ה וכפול לקמן סי׳ תתתכל״ו. ג) ע״כ סימן תתכ״ה מכאן ואילך סי׳ ש״א וכמלא גם בסימן תתתכ״ג וסי׳ תתש״מ וסי׳ תתתכב״ע. ד) מכאן עד וכתיב כפול לקמן סי׳ תתתקי״ג וכמלא גם בסי׳ תתתכ״ב. ה) תתכ״ה. ו) תתכ״ו. ז) תתכ״ז. ח) כעין זה לעיל סי׳ ת״ת וכמלא בנדפס סי׳ תתקל״ה. ט) סי״ב.

תתכח. (א) מזה שאמרו שבת קי״ט ב׳: אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש. (ב) מזה שפטרו חכמים את הפועל מברכה רביעית של ברכת המזון. ברכות ט״ז א׳. (ג) צ״ל אבא חלקיהו בר בריה דחוני המעגל תענית כ״ג א׳.

תתל. (א) ירושלמי דמאי פ״ז ה״ג: לא יעשה בתוך שלו בלילה וישכיר עצמו ביום ותוספתא בבא מציעא פ״ח מובא בשו״ע יו״ד סימן רמ״ח סי״ז ברמ״א ובחו״מ סי׳ של״ג ס״ה ברמ״א. (ב) מזה שאמרו בבא מציעא נ״ח ב׳: היו חמרים מבקשים תבואה ממנו כו׳.

תתלה. א) (א) **חייב** אדם ללמד לבנותיו המצות כגון פסקי הלכות ומה שאמרו (א) מי שמלמד לבתו תורה כאלו מלמדה תיפלות זוהו עומק התלמוד וטעם המצות וסודי התורה אין מלמדין לאשה ולקטן אבל הילכות מצות ילמד לה אם לא תדע הלכות שבת היאך תשמור שבת וכן כל מצוה כדי לעשות להזהר במצות (ב) שהרי בימי חזקיה מלך יהודה אנשים ונשים וגדולים וקטנים ידעו אפילו טהרות וקדשים וזוהו (דברים לא יב) הקהל את העם האנשים והנשים והטף וזהו (שם כט ט י) אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלקיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עד שאב מימיך כדי שידעו עבדים ושפחות פסקי המצות מה לעשות ומה שלא לעשות (ג) אבל לא יתכן לבחור ללמד לבנות אפילו האב עומד שם ושומר פן יתייחד לא יתכן פן יצרו עליה או יצרה עליו (ד) וקול באשה ערוה (ה) והשונמית הולכת ושומעת הדרשה מפי אלישע שהרי אמ' (מ"ב ד כג) מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבשבת הולכת ב) ובחודש הולכת ילמד אדם לבנותיו מצות שהן מִצְוות ומה שאמר בסוטה (ו) זכות תולה במים המרים אילו זכות תורה זוהו עומק ההלכה אין להם עסק בתורה זכות רק שידעו המצות אבל בעומק ההלכה ולפילפול אינם מחוייבות ומצות שאינם מחוייבות לקיימם לא נצטוו ללמוד (ז) אבל מצות שנצטוו צריכין ללמוד לדעת באיזו לשון שידעו בו אבל (ח) האיש מצווה ללמוד בלשון הקדש וחייב ללמוד אפילו תורת כהנים וסדר קדשים וזהו (שמות יט ג) כה תאמר לבית יעקב לנשים בלשון רכה לומר ולאנשים הפילפול כל שזהיר במצוה לקיימה לעד לא יחטא בה בשוגג באותה מצוה שאין הקב"ה מביא תקלה על ידי צדיקים כשנזהר בה אבל אם אינו אלא קרוב למזיד כגון שמשים חֵלֶב ושומן על השולחן או בשר וגבינה שאינו עושה סייג למצוה זה מגלגלין ומביאין תקלה על ידו כגון אם אמר (ט) אני אקרא בתורה לאור הנר בשבת ולא אטה מביאין תקלה על ידו ושומר מצוה לא ידע דבר רע באותה מצוה אם נזהר בה מן ספקות (י) רב אמר בשר שנתעלם מן העין הבשר אסור לכך (יא) שמרוהו כשנשך נחש הצבי קרי עליה שמואל (משלי יב כא) לא יאונה לצדיק כל און.

תתלו. **עת** לעשות לה' הפרו תורתך (תהלים קיט קכו) כגון שהולך לבער חמץ ואם יהרהר בתורה ישכח שום מקום שיש בו חמץ.

תתלז. ג) **כשחל** ערב פסח להיות בשבת לא יאריכו בשבחות שמא יבא עת איסור חמץ וכן במת מוטל ובמקום שיש עוסקים מיד לאחר התפלה.

ד) כתיב (שם א ב) כי אם [דף ע"ט] בתורת ה' חפצו ואינו אימר חפצו מאד וכתיב (שם קיב א) במצותיו חפץ מאד, מאד מדברי תורה כיצד אם מתקן מצות לפסח אל ידבר ואל יעסוק בעמקי הלכות שמא לבו יהיה טרוד בעסק התורה ולא יהיה נזהר עד שיחמיץ הבצק ואם שולח בשר במקום אחר וממהר לנקרו להסיר חלב וגידים על יעסוק בעמקי הלכות פן לא יהא נזהר ושמא יש בו חלב וכן העושה מלאכה לאחרים וכן כל מצות הצריכות כיוון לב.

א) סי"ג וכעין זה לקמן סי' תתקס"ב. ב) ע"כ. ג) סי"ד. ד) כפול לקמן סי' תר"מ בשינוים.

תתלה. (א) סוטה כ' א'. (ב) סנהדרין צ"ד ב'. (ג) קדושין פ"ב א': לא ילמד אדם רווק סופרים ויעו"ש בגמרא שאמרו הטעם משום אמות התנוקות שלא יתיחדו עמהם וזהו שלא כדברי רבנו ויעוין ש"ע אבן העזר סי' כ"ב ס"כ. (ד) ברכות כ"ד א'. (ה) חסר כאן וצ"ל: והאב ילמד בתו, והשונמית הולכת כו'. (ו) כ' א'. (ז) כן הביא הרמ"א בשו"ע יו"ד סי' רמ"ו ס"ו בשם סמ"ג. (ח) הרמב"ם בפירוש המשניות אבות פ"ב מ"א כתב: מצות קלות כגון שמחת הרגל ולמידת לשון הקדש ואולי מקור דבריו מהספרי פיסקא מ"ו: כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלה"ק ובירושלמי פ"ג דסוכה: מלמדו לשון תורה, אבל זה שכתב רבינו כי מצוה שיהיה הלימוד "בלשון" קדש לא אדע מנין. (ט) שבת י"ב ב'. (י) חולין צ"ה א'. (יא) שם נ"ט א'.

תתלח.[א] עת לעשות לה' הפרו תורתך בערבי פסחים ולהכנסת כלה לחופה ולהוצאת המת עת לחשות כשמחרפין או מקללים אותו וכשמדברים מילי דהדיוטות אין להשיב (א) והילל שהשיב ללמד לאחרים שישאלו כל צרכן ולא יקפיד הרב אם ישאלו בטעות ועת לדבר כמו שאמר (ב) לר' אלעזר בר' שמעון ולר' ישמעאל בר' יוסי בניכם ממזרים ואמרו אהבה דוחקת הבשר (קהלת ג ז) ועת לדבר כגון גלית הפלשתי שהשיב דוד וישעיה לרבשקה לסיעת סנחריב בזה לך לענה לך (ג) (שם שם) עת לחשוב כשאין בידו למחות ואין דבריו נשמעין ועת לדבר כשדבריו נשמעין.

תתלח.[א] כתיב (שמות ז ו) ויעש משה ואהרן כאשר צוה ה' אתם כן עשו מה צריך לומר כן עשו אלא מודיענו מי שצריך לעשות המצוה ואינו יכול מפני דבר אחר שצריך לעשות קודם שאר עסקים וימהר לעשות המצוה אם בערב הפסח או בערב הסוכות שעדיין יש לכסות סוכתו אם יש לו לבקר חולים או לקבור מתים ימהר כדי לעשות אף השנייה וזהו (תהלים קיט ס) חשתי מן השנייה ולא התמהמתי מן הראשונה כדי לשמור מצותיך וזהו ויעש כן עשה ועוד (א) מצוה ושירי מצוה.

תתלט.[ב] כתיב (קהלת ד ו) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח טוב מעט בתפילה שנקראת משאת כפי מנחת ערב מעט תפילה בכוונת הלב ממלא חפנים מתפילה ארוכה בלא כוונת הלב יותר טוב שיתפלל אדם בשבחו של הקב"ה ואותו מעט שלא ירוץ ולא ימהר בו משבחות הרבה שימהר בהן וירוץ בהן כי עליהם נאמר (ירמיה כג י) ותהי מרוצתם רעה (ישעיה מג כב) ולא אותי קראת יעקב (א) שהלוים אומרים שירה ומושכים בהם הרי שיר שלפני המלכים מושכים ומנעימים לפני מלך מלכי המלכים הממליך מלכים ומלכותו מלכות כל עולמים דין הוא שיננו וינעימו (ב) שנאמר (ש"ב כג א) ונעים זמרות ישראל ואין נעים אלא במשך (ג) ג) ולכך ספר תהלים משונה בנגינות מן הנביאים ורעות רוח שהוא מתפלל הרבה בלא משך ובלא כוונה.

תתמ.[ד] טוב מלא כף נחת שאדם נותן ליראי שמים עניים שירדו מנכסיהם ממלא חפנים עמל שנותן לעניים שאינם מהוגנים ולא עוד אלא שנחשב לו עון כי מה שיתנו לפריצים יתנו לזונות או בבליעות ומקים מורדים להקב"ה בעולם.

תתמא.[ד] טוב מלא כף נחת שיתן מלא כף נחת בצדקה ולא בנערה ממלא חפנים עמל שיתן מלא חפנים בנערה ובעמל ובכעס.

תתמב.[ד] טוב מלא כף נחת שיתן לשם שמים בעין טובה ובנפש רצון מלא כף צדקה ועושה נחת רוח לפני תוכן רוחות ממלא חפנים שנותן בעמל ובכעס שלא ברצונו ורעות רוח כמו שנאמר (דברים טו י) ולא ירע לבבך בתתך לו טוב מלא כף נחת טוב שאדם מפרנס אחד אם אין לו לפרנס אלא נפש אחד מלפרנס לחמש ולא יספיק הרי זה חפנים מלא עמל כל אחד חסר ואם גם אחרים נותנים לכל אחד אז יתן לרבים שנאמר (תהלים קיב י) פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד.

א) אלו שני הסימנים לא נמצאו בכ"י. ב) מכאן עד כל עולמים בנדפס בסי' תת"ו. ג) כפול לקמן סי' תתכ"ט בשינויים. ד) ק"א.

תתלח. (א) שבת ל"א א' (ב) ב"מ פ"ד א'. (ג) יעוין תוס' שבת נ"ה א' ד"ה אע"ג.

תתלח. (א) יעוין מנחות צ"ג ב': שאם עשה לסמיכה שיירי מצות מעלה עליו הכתוב כאילו לא כיפר וכיפר, וכונות רבינו כי דוד המלך קיים המצות ושיוריה.

תתלט. (א) יומא ל"ח ב': כשהוא נותן קולו בנעימה כו'. (ב) שקולו ערב יותר מכולכם הדא הוא דכתיב ונעים זמירות ישראל מנעים זמרותיהן של ישראל. מדרש שוח"ט מזמור א'. ילקוט שמואל ב' רמז קס"ח. (ג) עיין מה שהעירותי בסי' תתי"ז.

תתמג. (א) **הקונה** עבד עברי כקונה אדון לעצמו אוכל ממה שרבו אוכל ושותה אבל אדם הרגיל לאכול מעדנים ולשתות יין לא יאמר לא אקבל אורחים לפי שאיני יכול להאכיל אותם מעדנים שאני אוכל לכך נאמר (משלי טו יז) טוב ארוחת ירק ואהבה [ע"ב] שם משור אבוס ושנאה בו אפילו בעל הבית אוכל שור אבוס ורצה לתת ממנו ועינו רעה אבל אין עינו רעה אם יתן לאורח ארוחת ירק אע"פ שהוא עשיר הואיל ואהבה שם אם יכול לעשות שלא יאכל לפני האורחים מעדנים כשהם אוכלים ארוחת ירק יהא טוב ואם אי אפשר מוטב לבעל הבית לאכול מעדנים ולאורח ארוחת ירק ואפילו לפניו ואפילו הוא עשיר מלגרש אורחים מביתו מוטב שיכניס אורחים ויתן להם מאכל עוני ומים מלגרש ואפילו אם הוא עשיר ואינו חפץ ליתן לחמו ומימיו יכניסם לביתו ויאמר הוצא משלך מזונות וצורכך אבל אם רעים הם האורחים ויש נשים בבית שהוא ירא פן יחטיאו עליהם נאמר (שם כב י) גרש לץ ויצא מדון (ב) טוב לביש לא תעביד.

תתמד. **הבן** הרואה את אביו קמצן ואינו נותן לעניים והבן יודע באביו שאם יאמר לאביו לתת צדקה שלא יתן הבן יכול לומר לאב שיתן לו הרבה ואחר כך יתן הוא לעניים כשהאב עשיר ואינו רוצה לעשות טובה הרי האב סבור שהבן לוקח הכל והבן כאילו משלו נותן וכן אשה לבעלה(א) אם הבעל צר עין והבעל נותן לה שתעשה בו מה שתרצה היא תקח (א) מאשר נתן לה ותתן צדקה וכן עשתה אביגיל נתנה לדוד.

תתמה. (א) **והאורח** שרואה שעל המקבלו למשא שהוא עליו או אפילו הוא עשיר ואינו נותן בסבר פנים יפות או נותן בסבר פנים יפות מפני הבשת או אדם שאין לו במה להתפרנס וכבר נתנו לו הקהל ומוצא חבורה ללכת לדרכו ומעכב בשביל מעט ריוח שלו ואינו חושש שבעל הבית מוציא עליו עתיד ליתן את הדין וכל שכן איש שאינו הולך בשביל דוחקו אלא בסחורתו והוא בבית יהודי ואוכל משל בעל הבית ומעכב שם וכל שכן מי שהולך לעיר אחרת עבור טיולים ואינו חושש שחבירו מוציא עליו.

תתמו. **ידור** אדם עם עני ואוכל משל עצמו (א) פן יתבייש שזה מוציא משל עצמו ואל ידור עם עשיר ויוציא משל עצמו פן יתבייש שזה מוציא משל עצמו ויראה פן יחרפוהו ומפני הבושת אומר לו אל תוציא ולבו בל עמו אלא מפני הבושת עושה.

תתמז. **דבש** מצאת אכול דייך פן תשבענו והקיאתו (משלי כה טז) מדבר באדם אורח שבא לבית איש ונתארח לביתו ונותן לו לאכול מעדנים ומקבלו בכבוד והאורח רואה שמענגין אותו ומתעכב שם בביתו אמר בעל הבית מוטב שאהפך הדברים כדי שיצא ושאם אטיב לו לא יצא וזהו דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקיאתו תמהר לצאת.

(א) מכאן עד סוף הסימן וכן גם סימן תתמ"ה הוא בנדפס סי' תע"ו.

תתמג. (א) קדושין כ"ב א'. (ב) קהלת רבה פסוק ויתרון ארץ ובילקוט שם רמז תתקע"ב ויקרא רבה פכ"ב במדבר פי"ד.

תתמד. (א) בנדפס הנוסח: מאשר כתב לה, ור"ל שכתב לה בכתובתה ונראה ראיה לזה מהא דאמרו בירושלמי פסחים פ"ד ה"ט: כיון ששמע בעלה כך כפל לה כתובתה. יעו"ש. ועיין בשו"ע יו"ד סי' רמ"ח ס"ד ובחו"מ סי' שנ"ח ס"ו, ובתשובות נודע ביהודא מהדו"ת יו"ד סי' קנ"ח דשקי"ל וטריומסיק דאסור לקבל מהאשה אם יודעים אנחנו שהבעל מקפיד.

תתמה. (א) מסכת דרך ארץ זוטא פ"ח: אורח המטריח בעל הבית מגונה.

תתמו. (א) צ"ל שלא יתבייש כו' ור"ל כי העני אינו מתבייש אם זה שדר אצלו מוציא הוצאותיו מכיסו.

תתמח.א) יש דברים שאינו גזל והם חמורים מגזל כגון אם בא לאדם אפילו צדיק ועשיר וצר עין ובוש לגרשו מביתו או מפרנסתו ואוכל משלו או בבית עני שאין ספק בידו ובוש לומר לו אין לו וזהו גזל גמור מדיני שמים הרי ריבית שאדם נותן מרצונו אעפ״כ אסרה תורה וכל שכן זה וזהו שנאמר (משלי כג ו) אל תלחם את לחם רע עין ולכך (שם טו כז) שונא מתנות יחיה.

תתמט.א) ותשובתו קשה שאם ישלם לו בוש לקבל ב) (א) לכך לא רצה לקבל ר׳ פינחס בן יאיר ולא ליהנות מאדם.

תתן. בעל הבית האוכל עם האורח שלו לא ימהר בשתיה ובאכילה אלא במשך ישתה ויאכל וישתה פעמים הרבה כי כמו שהבעל הבית עושה האורח עושה ויעסוק שלא יחשדו האורח שבעין רעה הוא נותן לו ואמרו (א) כל שאברהם אבינו בעצמו עשה הקב״ה עשה בעצמו לזרעו (בראשית יח ז) ואל הבקר רץ אברהם ולמה לא צוה לעבדיו ויהא הוא יושב ועוסק בתורה הואיל ואיפשר לעשות על ידי אחרים אלא אברהם היה בצער מן המילה ולא היה יכול לעסוק בתורה והלך לקבל אורחים לכבדם כדר׳ זירא כשהיה יגיע מגירסתו היה עומד ויושב לפני פתח בית המדרש כדי לעמוד לפני רבנן ד״א אברהם ראה שמהוגנין היו אמר אשמש להו (ג) בדרבנן במילי שהיה משמש בסעודה (ד) כמשה וכתיב (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך משה שימש זקנים.

תתנא. טוב עין הוא יברך כי מלחמו נתן לדל (משלי כב ט) [דף פ׳] הוא ולא צר עין (א) ונותן הרבה בשביל כבודו או שנותן בעניין רע בחירופים ובגידופים או (ב) שמעכבו ואומר לו אתן לך אילו היה מיד נותן לו היה הולך לעשות צרכיו או לבית אחר ומקבל לכך נאמר הוא יברך הוא ולא שנתן לו בעל כרחו.

תתנב.ג) אין לרחם על האכזר לומר אני אפרע בשביל אותו רמאי וגזל וגנב אך תוציא מידו שנאמר (איוב כט יז) ואשברה מתלעות עול ומשיניו אשליך טרף. ד) כמעשה (א) בחסיד שראה באחד שקינח בחלוק חבירו וכו׳ ויסרו עד שהחזיר מה שגנב.

תתנג.ה) אל ירחם אדם על מי שהוא מרחם על אכזריים (א) ואל ירחם על מי שאינו מרחם על עצמו ואל ירחם על מי שהוא כפוי טובה כגון מי שמרמה את חבירו וגונב וגוזל ומסית ומדיח ורכיל ואל ירחם על מי שאינו מרחם על עצמו כגון מפזר מעות שלא לצורך ואינו נשמע כשיועצים אותו אל תוציא המעות בהבלים ועל מי שהוא משחק ומפסיד ואומר לך תרחם עלי שלא יביישני ויכלימני פלוני שהרויח עלי זהו טוב שיתבייש המשחק ועוד שלא יהא מסייע לעוברי עבירה ועל כפויי טובה כגון אם נתן לו אחד והוא אומר לאחרים מה שלכלבים היה משליך נותן לי ומשקר כשעושה לו טובה מכריעו לכף חובה ולאותו אדם כל זמן שהוא

א) סט״ז. ב) ע״כ. ג) סקי׳ מתרכ״ח. ד) מתרכ״ע. ה) מתר״ל.

תתמט. (א) חולין ז׳ ב׳.

תתן. (א) בבא מציעא פ״ו ב׳. (ב) ברכות כ״ח א׳. (ג) שתי תיבות אלו יש למחוק. (ד) מכילתא יתרו מסכתא דעמלק פרשה א׳: להיכן הלך אלא מלמד שהיה עומד ומשמש עליהם מהיכן למד מאברהם אבינו.

תתנא. (א) ב״ב י׳ ב׳: כל צדקה וחסד שהעכו״ם עושין חטא הוא להן כשאינם עושין „אלא להתיהר בהם". (ב) כעין מה שאמרו תענית כ״א א׳ בעובדא דנחום איש גם זו.

תתנב. (א) ב״מ כ״ד א׳.

תתנג. (א) כתובות ס״ז ב׳: יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו מובא בשו״ע יו״ד

נהנה ממנו (ב) שלא יאמר וכשלא יהנהו יהפוך לשנוא לו ויש כשיעשה לו טובות הרבה ואם פעם אחת יעשה לו דבר מועט שאין מקובל לו שישכח כל הטובות בשביל דבר מועט ולא יחזיק לו טובה וכל מי שאינו מחזיק טובה למי שעושה לו טובה כגון שלא בפניו לא יברך את הקב״ה שזימן לו מה שזה נותן לו א). ועל כל אלה נאמר (ישעיה כז יא) כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עשהו.

תתנד. ב) אם רעב שונאך האכילהו לחם אבל אם היה צר עין מכל עניים שלא נתן ולא ההנה לשום אדם מממונו וגם גוזל את העולם עליו נאמר (תהלים קט יב) ואל יהי חונן ליתומיו וכל שכן עליו.

תתנה. אם כסף תלוה את עמי (שמות כב כד) כיון שהתורה חייבתו להלות למה אמר אם כסף תלוה (א) אם משמע רשות אלא רמאי אחד שלא יפרע ויש לו הרבה ועושה עצמו עני או אין לו כסף ויש לו לחם והוא רוצה לעשות סחורה ואינו נותן לבניו לאכול או אם רוצה לשתות ואין לבניו לאכול או ישכיר זונה או ירויח בעולה מוטב שיתנו לו הלחם המאכל ואל ילוו לו אע״פ שיתבייש שבכל שבוע ושבוע יתנו לו כיון שאינו הגון יתבייש ואם הוא אינו הגון וילוו לו או יתנו לו יפזר או יוציא שלא יבא לתקנת ביתו ואשתו הגונה יתנו ליד אשתו או ליד בני ביתו ההגונים.

תתנו. אם כסף תלוה את עמי ואם יודע בו אפילו כשיהיה לו לא יפרע אינו מחויב להלוות לו ואם יהיה לו לא יפרע אלא בקטטות או כשיהיה לו לא יפרע אלא צריך לחזר כמה חדשים אחריו ליפרע ממנו הרי עליו נאמר (א) טב לביש לא תעביד לכך כתיב אם כסף תלוה אם רשות (ב) ופעמים חובה (שם כ כב) (ג) אם מזבח אבנים תעשה לי לפי שפעמים הותרו הבמות הוצרך לומר אם (ד) (ויקרא ב יד) ואם תקריב מנחת ביכורים (ה) על שנים מעברים.

ענייני צדקה.

תתנז. ג) אדם צדיק וצריך לצדקה שתתן לו ואם רשע זולל וסובא עומד ואינך יכול לתת אלא לאחד מהם והנה הרשע אומר אם לא תתן לו ישתמד או יעשה עבירה אחרת ולא רציחה תן לצדיק (א) והרשע ילך לגיהינם אבל אם בא

א) ע״כ סי׳ תתר״ל. ב) תתרל״א. ג) סי״ז.

סי׳ רנ״ג ס״י. (ב) שתי תיבות אלו יש למחוק או צ״ל: שלא יאמרו לו ר״ל שלא יאמרו להנותן כי המקבל דבר עליו רעה.

תתנה. מכילתא משפטים מסכת דכספא פי״ט: ר׳ ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מזה אם כסף תלוה, ואולי כונת רבנו למה אמרה תורה „אם״ אחרי כי הוא חובה הלא „אם״ משמע רשות.

תתנו. (א) קהלת רבה פסוק ויתרון ארץ ילקוט שם רמז תתקע״ב מדרש רבה ויקרא פרשה כ״ב במדבר רבה פרשה י״ד. (ב) אולי צריך ומשמע. (ג) מכילתא יתרו מסכת דבחדש פרשה י״א. (ד) שם שם. (ה) אין לו מובן ואולי כונת רבנו כי אמרו במנחות ס״ח ב׳ שאם תקריב מנחת בכורים במנחת העומר הכתוב מדבר ואמרו בסנהדרין י״א ב׳ כי על שלשה דברים מעברין את השנה ואחד מהם על אביב ויעו״ש רש״י ד״ה על האביב: ואית דמפרשי לפי שאין להם מהיכן להקריב העומר לכן רבנו משמיענו שבשביל זה אמרה התורה אם שמשמע גם רשות ללמדנו שלא לעבר השנה בשביל העומר בלבד רק על שנים מעברין כמו שאמרו בסנהדרין שם על שנים מהם מעברין ועל אחד אין מעברין.

תתנז. (א) יעוין ט״ז יו״ד סי׳ של״ד סק״א.

לעשות רציחה כדי לפדות הנקי שלא יהא נרצח תן לו וזהו (משלי יג כג) רב אכל ניר ראשים ויש נספה בלא משפט.

תתנח.א) אחד היה אומר תנו לי אני עני ואומרים עליו שיש לו ועשה עצמו חולה ואמר לחזן לברכו שיתרפא אמר החכם כיון שהוא אומר חולה הוא וצריך לברכו כן יהיה לא היו ימים מועטים ולקה בייסורים גדולים.

תתנט.א) (א) הרי אמרו מי שאינו צריך לבריות ולוקח מהן צדקה לא יצא מן העולם עד שיצטרך.

תתס.א) ומעשה באיש אחד שהיה תלמיד חכם ולא היה צריך לבריות והיה הולך ואומר תנו לי כי אני צריך ולא היה נהנה שוה פרוטה מה שנותנין לו כי היה נותן לעניים צדיקים וכשהיו אותם עניים הולכים ומבקשים שיהיו נותנים להם לא היו חוששים עליהם וכשהיה [ע"ב] תלמיד חכם אומר הרי עניים תנו לי שאתן להם לא נתנו והלך זה והיה אומר תנו לי כי אני צריך והיו נותנים לו ונותן לעניים ואומר מוטב שאומר שאני חסר ואבייש את עצמי כדי שאחיה את העניים מותר לקבל ב) ומה שאמרו שאסור שלוקה לעצמו ואינו צריך. במגילה דירושלמי (א) ר' חייא בר אבא אזל לחמץ יהבון ליה פריטין למיפלגיה ליתמי ולארמלתא ונפק ופלגינון לרבנן מהו שיהא צריך להפריש תחתיהון ר' יעקב בר אחא ר' ייסא ר' לעזר בשם ר' חנינא כל (ב) המעות ישנו אם לא נתנו לגזברים ואם נתנו לא ישנו הרי למדנו שאין צדקה אלא במי שנותן לתלמידי חכמים צדיקים שעוסקים לשמה (ג) ר' יעקב בר אידי ור' יצחק בר נחמן הוו פרנסים ויהבן לרב חמא אבוה דר' אושעיא חד דינר והוא יהיב ליה לאוחרנין ר' זכריה התניה דר' לוי הוו מלעיזין עליו ואומרים דלא צריך והוא נסיב כד דרמיך אשכחון דהוה (ד) יהיב מן דיליה לאוחרנין כל זה בירושלמי שאסור לעשות כן למי שאינו צריך ולוקח אבל העושה פיקוח נפש ומתבייש ואינו נהנה מותר כך מוכיח בתלמוד ירושלמי שאומר ההוא תלמיד חכם שהיה מקבל והיו הכל מתרעמים עליו אישתכח שהיה נותן לעניים.

תתסא.ג) יש דברים הרבה מרבים הבל זה המגדל עופות יפין לנוי ומה שמוציא עליהן היה לו לתת לעניים.

תתסב.ד) אם יש לאדם בית טוב שאינו מתיירא מן האש מוטב שלא יבנה בית אחר כדי שיהיו בידיו מעות ויעשה צדקהה) ולא יבנה אדם בתי כנסיות אלא אותם פשיטים יתן ליראי ה' העוסקין בתורה לשמה וכן (א) אמר ר' חמא ב"ר חנינא לר' אושעיא כמה בתי כנסיות בנו אבותי אמר לו ר' אושעיא כמה נפשות אבדו אבותיך שלא נתנו אותן מעות לתלמידי חכמים שיעסקו בתורה (תהלים מ"א ב') אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה'.

תתסג.ו) כתיב (משלי ג ט) כבד את ה' מהונך ולא כל הונך (א) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש.

תתסד. הרי כתיב (קהלת ז טז) אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר. מעשה ז) באיש אחד שהיה דל וחסר כל ולא היה רוצה לקבל צדקה אמר

א) ט"ח. ב) ע"כ סי' ט"ח. ג) תתלנ"ב. ד) תתרנ"א. ה) ע"כ סי' תתלנ"א. ו) כפול לקמן סי' תתקס"ז ובכדפס סימן תקע"ע. ז) י"ח.

תתנט. (א) כתובות ס"ח א' פאה פ"ח מ"ט.

תתס. (א) פ"ג ה"א. (ב) צ"ל: המצות עד שלא ניתנו לגזברין את רשאי לשנותם משניתנו לגזברים אין אתה רשאי לשנותם, הרי למדנו כו'. (ג) ירושלמי פאה פ"ח ה"ט ושקלים פ"ה ה"ו. (ד) צ"ל מפליג ליה לאוחרנין.

תתסב. (א) ירושלמי פאה פ"ח ה"ט שקלים פ"ה ה"ו וע"ש.

תתסג. (א) כתובות נ' א' ויעוין ירושלמי פאה פ"א ה"א.

היאך אקבל הרי אני גוזל את העניים אלא הלך ולוה מן בני אדם ונתנו לו על מנת שירויח למחצה ויחזיר להם לזמן פלוני והיה לוה מהרבה בני אדם ולא היה פורע ומלוין לו על אמונת שמים ולא היה פורע ואמר במה אפרע ואין לי במה לפרוע ועוד הלך ואמר תלוו לי אמרו לו (תהלים לז כא) לוה רשע ולא ישלם והוא אמר מוטב שאהיה לוה ואם יהיה לי אפרע ולא אקבל מן הצדקה שלא אגזול עניים ואמרו עליו אל תהי צדיק הרבה ועוד שהוא רשע למה לוה והוא יודע שאין לו הצלחה ולא יהיה לו במה לפרוע ומתחלל שם שמים על ידו ונועל דלת בפני לוין ועוד אל תהי צדיק הרבה למה תשומם כשממה בלא דיורין.

תתסה. א) מי שיש לו בנים ואינו יודע במה לפרנסם והוא מצווה לפרנסם ואינו רוצה לקבל צדקה הרי הן עניים ורעיבים הרי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא הרי זה עון גדול משהיה לוקח ועליו נאמר (משלי יא יז) ועכר שארו אכזרי שנעשה אכזר על מי שהיה לו לרחם עליהם הוא אכזר.

תתסו. ב) **כתיב** (שם כב טז) עשק דל להרבות לו נתן לעשיר אך למחסור להרבות לו אסור עשיר שנתן לארים לשליש או לרביע או לחצי לא יאמר (א) כיון שהארים עני אעסוק שיעזוב לו העשיר בדין נמצא שהעשיר יקח מתחת ידו ויתן לאחר (ב) יכול אפילו נותן לעשיר במקומו ולעני במקום רחוק כגון עושרו בארץ ישראל והוא בחוצה לארץ ת״ל אך חלק או עשיר שמבקש שיתנו והוא נותן מה שמקבל לעניים לכך נאמר אך.

תתסז. ג) יש שאין רוצה ליהנות מן הצדקה וחוטא כמו מעשה באחד שהיה משבח את עצמו והיה אומר מעולם לא רציתי ליהנות מן הצדקה אמר לו החכם בעבור כבודך עשית והייתה מכביד על בעל הבית כי אתה נכבד והייתה מעכב עמו והיה לו צער והיה לו בושת לומר לך צא ואתה ידעת וכמה שלחת לפלוני ופלוני תן לי זה ותן לי זה חפץ הרי מוטב לך לקחת מן הגבאי ולא היה [דף פ׳] ד) לך כגזל כי כשכבר נותן ביד הגבאי כל מי שצריך ונהנה אינו כגזל אבל כל מה שאדם נהנה מן היחיד ואינו חפצו כאילו אוכל מן הגזל.

תתסח. ה) **כשאדם** נצרך לבריות אם יכול לעשות שיתנו לו הקהלות שבכל עיר ועיר אל יאמר ליחידים לבקש כי מה שנותנים לו מן הכים לא יכאב הלב על זה אבל מה שנותן היחיד שמא צעור על הדבר שמוציא מידו פשוט וכמוציץ דמו הוא (א) ורבא שהיה מַעֲשֶה ודוחק שיתן אותו האיש היה עשיר אבל האדם עצמו לא יתכן שיעשה ולאחר שפסקו לא יטריח יותר אבל קודם לכן יגיד עניו ודליתו.

תתסט. (א) **מגבת** פורים לפורים מגבת העיר לאותה העיר אין מדקדקין במגבת פורים אבל לוקחים את העגלים שוחטין ואוכלים והמותר (ב) לא יפול׳ לכים של צדקה ר׳ אלעזר אומר מגבת פורים אל יעשה מהם עני רצועה לסנדלו ר׳

א) ססרמ״ד. ב) ססרמ״ה. ג) ססרמ״ו. ד) נסמן בטעות כי באמת הוא דף פ״א. ה) ס״ע.

תתסו. (א) דבריו צריכים תיקון ואולי ר״ל שישתדל שהארים יקח מעט פחות מאת העשיר כדי שאותו הסך יתן העשיר לעני אחר הרי זה אסור. (ב) ר״ל יכול אם אין עניים במקומו אסור ג״כ ליתן לעשיר ת״ל אך חלק, וכן עשיר שמבקש לתת לו והוא יחלקם לעניים ג״כ מותר, ועל מה שכתב רבנו עשיר שבארץ ישראל יעוין ספרי ראה פיסקא קט״ז.

תתסח. (א) בבא בתרא ח׳ ב׳.

תתסט. (א) תוספתא מגלה פ״א מובא בבא מציעא ע״ח ב׳. (ב) כן הוא בתוספתא כ״י ערפורט אבל בבבלי ב״מ שם הגירסא יפיל לכיס של צדקה ותיבת אל ליתא כן בתוספתא בדפוסים הישנים ליתא מלת אל, ונראה מכל הפוסקים (יעוין טור סימן תרצ״ד) כי הוא טעות בכ״י

מאיר אומר הלוה מעות לחבירו ליקח בהם פירות (ג) אסור מפני שגונב דעת המלוה (ד) ר׳ אלעזר משום ר׳ מאיר אומר הלוה מעות לחבירו ליקח בהם פירות אסור מפני שגונב דעת המלוה (ה) ר׳ אלעזר משום ר׳ מאיר אומר הלוה מעות לחבירו ליקח בהן חלוק לא יקח טלית טלית לא יקח בהן חלוק מפני שגונב דעת המלוה.

תתע. כשרואין הקהל שנכנסין אורחים בבית יהודי טוב מפני שהיה עשיר והיה מכנים אורחים ונכנסין תדיר אצלו בבית ואחר כך ירד מנכסיו ואעפ״כ אין האורחים נמנעין מליכנס בביתו חייבין טובי העיר לומר לו בחשאי אנו יודעין לך שאין לך כל כך שתוכל לפרנס האורחין וכיון שהן רגילין לבא אליך קח מן הצדקה תאכילם ותשקם אם יבאו אורחים לידו שיכול לומר משל ציבור הוא כדי שלא יחזיקו לו טובה (א) ואם כך האורחים שאם ידעו שמשל ציבור מפרנס אותם יטריחו אותו ולא יצאו מביתו מהרה אבל כשהיו סבורים שמשלו זן אותם ואם האורחים הולכים בביתו בחזקת שסבורים שמשלו זן אותם ואילו היו יודעין שמשל ציבור זנם היו מתביישין מוטב שלא יגיד להם ואע״פ שהם סבורים שזה מוציא משלו אין זה דומה לגונב דעת הבריות (ב) שהרי בעצמן טועים ואף אם המקבל אורחים עני וירא שמים וירד מנכסיו ומתבייש לומר משל ציבור אני מפרנס אתכם לא יהא אלא כאדם שאומר תנו לי ומה שנותנין לו נותן לעניים וזהו (תהלים מא ב) אשרי משכיל אל דל.

תתעא. אדם שהיה רגיל לעשות צדקה לעני והנה נתן הרבה עד שנודע לעני שאינו יכול לתת יותר ואם העני יודע שאם לא יקבל צדקה ממנו שלא יתן לאחר שהרי אין לו לתת אלא בשביל הבושת נותן לו׳ לא יקבל העני מידו ואם אינו יודע יאמר לו על ידי אדם שהנותן לא יתבייש ממנו וגבאי צדקה לא ילכו לבקש ממנו שאינו יכול לתת כי מחמת הבשת יתן ויהיה להם עון.

תתעב. (א) **אורח** שבא למקום אושפיזכניה ישייר פיאה כדי להראות שיותר מכדי שובעו נתנו לו שאם יאכל הכל פן יאמרו כיון שאכל הכל הרי מעט נתנו לו אבל אם אמרו לו אל תשייר כלום בקערה שלך כי מה נהנה הרי אתה גורם שהכלבים יאכלו הנשאר אל ישייר הכל כרצון בעל הבית ועוד שלא יעבור על (דברים כ יט) בל תשחית שמשליכין על האשפה הנשאר.

תתעג. מעשה באחד שלא חשש על דברי בעל הבית (א) והיה ממעט לו בקערה והאורח היה קובל אמר לו החכם הדין עם בעל הבית כי אין לך לעבור על דעתו כלום אתה עושה אלא בשביל כבודו (ב) רצונו זהו כבודו.

תתעד. (א) **אורח** אל יכנים אורח כך ראובן שמזכה לשמעון אל יאמר שמעון לראובן תזכה גם ללוי בעבור אהבתי אלא אם כן שאמר ראובן לשמעון תודיעני מי שצריך שאהנהו.

תתעה. ראובן אמר לשמעון יש לי כדי לפרנס אחד ולא שנים ואם תחפוץ אפרנסך ופירנס שמעון והגיד שמעון ללוי הלך לוי לראובן אמר לו פרנסיני

ערפורט ויש למחוק תיבת „אל״ וכן הגיה הגר״א. (ג) צ״ל: ולקח בהם כלים כלים ולקח בהם פירות אסור. (ד) מכאן עד ר׳ אלעזר יש למחוק כי ליתא לפנינו. (ה) לפנינו ר׳ שמעון בן אלעזר.

תתע. (א) הל׳ צריך תיקון אבל כונתו כי אם לא יתביישו האורחים אז יוכל להגיד להם שמשל צבור הוא, אבל אם יתביישו ולא יהנו לא יגיד להם. (ב) חולין צ״ד ב׳: והא קא מטעי להו אינהו הוא דקא מטעו נפשייהו.

תתעב. (א) עירובין נ״ג ב׳ ובדרך ארץ רבה פ״ו ובתוס׳ שם ד״ה משיירין.

תתעג. (א) ר״ל כיון שראה בעה״ב כי האורח משייר התחיל לתת לו מעט וע״ז התרעם האורח. (ב) ירושלמי פאה פ״א ה״א.

תתעד. (א) בבא בתרא צ״ח ב׳ ובדא״ז פ״ח.

אמר לו איני יכול מפני שאני מפרנס שמעון ושמעון היה מפציר בראובן לפרנס גם את לוי פירנס לוי והניח שמעון אמר שמעון למה תעזבני אמר לו (א) פצרתני עד שהכנסתי את לוי תחתיך לא חמלת עלי כשאמרתי לך אין לי לתת ללוי אלא כדי לפרנס אחד והלכת והיית מפציר [ע"ב] בי לפרנס גם אותו הרי הכנסתיו תחתיך ועל כיוצא בך נאמר (משלי כז יד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו.

תתעו. אדם שיש לו אורח ויודע בעל הבית שהאורח יש לו לעבור בנהר בספינה והאורח נכבד ובשת יש לו לעשות צרכיו על דופני הספינה פן יראו (א) אל יתן לו לאכול דברים המשולשים כגון חָלב וכיוצא בו.

תתעז. כתיב (ש"א י ט) והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך לו אלקים לב אחר מכלל ששמואל עמד (א) ושאול נטל רשות.

תתעח. מי שהולך ללויה עם חבירו ההולך לדרך הוא נוטל רשות ופונה והמלוה עומד ואם רואה ההולך לדרך שטורח על ההולכים ללותו ללכת יאמר שובו והם עומדים והוא פונה משם שנאמר (בראשית יח כב) ויפנו משם האנשים וגו' ואברהם עודנו עמד לפני ה' א) וכתיב כהפנתו שכמו מעם שאול ויהפוך לו אלקים שם לב אחר שם ולא לפני שמואל יהא סבור ששמואל גרם שהרי לאחר הימים כשהלך לבא לשמואל לבקש את דוד בנויות נתנבא לכך בהפנותו שלא גרם שמואל אלא שמן שנמשח גרם ללב אחר להלחם. ב) (משלי כא א) פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו (א) אם זכו העם והמלך יטנו לטובה ותחשב למלך לצדקה ואם לא זכו העם והמלך יטנו לרעה ונפרעין מן המלך שלא זכה שיטה לבו לטובה.

תתעט. ג) הנותן צדקה לשם שמים הקב"ה זורעה כיצד אם נותן להם כסף או שוה כסף או כל דבר שהוא הנאה לעני והכל כנגד העוני והעושר (א) הרי מעה לעני שקולה כנגד הרבה לעשיר והקב"ה זורעה בגן עדן וצומחם וכן בכל שנה ושנה ומכניסם לאוצר וכן מיני מגדים ונהנה מהם לעולם הבא שנאמר (ישעיה סא יא) כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן ה' אלקים יצמיח צדקה וכתיב (תהלים צז יא) אור זרוע לצדיק וכתיב (שיר ז יד) ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים וכתיב (דברים לב לד) הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרותי וכתיב (הושע י יב) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד שכל מי שמהנה צדיק כפי הנאה שנהנה וכפי המעשה אם עני הוא ונותן פרוטה לעני יותר טוב מלעשיר כמה פרוטות.

תתפ. ד) (א) הנותן צדקה יזכה לראות פני שכינה שנאמר (דברים טז טז) יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך יֵרָאֶה יָבֹאָה וסמיך לו (שם שם יז) איש כמתנת ידו הרי מן התורה ומן הנביאים שנאמר (ישעיה לג טו) לחמו נתן מימיו נאמנים וסמך לו (שם שם יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך ומן הכתובים שנאמר (תהלים יז טו) אני בצדק אחזה פניך ויזכה לתחיית המתים שנאמר (שם שם) אשבעה בהקיץ תמונתך כמו שכתוב (ויקרא כה לו) וחי אחיך עמך וכן יחיה לתחיית המתים הרי אמרו (ב) בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא ואם יקשה

א) מכאן ועד סוף הסימן כפול לקמן סי' תתתקמ"ב. ב) ס"כ. ג) סכ"א. ד) סכ"א, סכ"ב.

תתעה. (א) מלשון ויפצר בו בראשית ל"ג י"ב.
תתעו. (א) שבת ק"ח א': אכלי' נהמא דשערי כו' כי היכי דלישתלשל.
תתעז. (א) ד"א רבה פ"ה.
תתעח. (א) מעין דברי הילקוט משלי רמז תתקנ"ט.
תתעט. (א) יעוין סוכה מ"ט ב' וברש"י שם ד"ה זרעו.
תתפ. (א) ב"ב י' א': אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה. (ב) מועד קטן כ"ח א'.

בעיניך הלא כתיב (שמות כג כו) את מספר ימיך אמלא (שם כ יב) למען יאריכון ימיך (דברים יא כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם (שם ה כו) למען ייטב להם ולבניהם לעולם (משלי יא ד) וצדקה תציל ממות ואמרו (ג) זכות תולה במים הרי חיים בזכות וכן מזוני בזכות שאמר לו (ד) ר' חיא בעבור איזה זכות נתעשרתה שיש לך טבלא של זהב אמר טבח הייתי הרי מזוני בזכות וכו' יכול אדם להוות (ה) שבזכות יהיה לו בנים וכגון (ו) שינוי השם ושינוי מקום אע"פ שאין המזל נותן אלא (ז) אין מזל לישראל וצריך לכתוב בספר הכבוד אם כן למה יש צדיק ורע לו כדי שלא יאמרו אם היה בטובה לא היה צדיק כמו שאמר השטן (איוב א ט) החנם ירא איוב אלקים לכך מראה לעולם שמאהבה עובדים (ח) וכדי שלא יאמרו קבל עולמו.

תתפא. מעשה שארם אחר שקבל צדיקים עמו ולא היה צדיק המקבל הצדיקים חדש וחדשים ואחר הימים מזרעו של אותו רשע קיבל בביתו כמו כן מזרעו של אותו צדיק הרי האב שקיבל מתחילה הצדיק בביתו מטיבין לו במיתתו ומוציאין אותו מגיהנם שאילמלא הוא שקיבל את הצדיק לא היה מגלגלין שיקבל זרעו את בניו של אותו צדיק הראשון הרי אם זכה אדם ובשביל אותו זכות מספיקין לזרעו הרי מטיבין לאב כשזרעו יעשו זכיות וכן מי שחטא ובשביל אותו עון מגלגלין חובה לזרעו נפרעין מן האב כשזרעו חוטא לכך יבקש אדם רחמים אם הוא חוטא שלא יחטא זרעו או תלמידיו כדי שלא יפרעו ממנו.

תתפב. ^(א) יותר טוב להתחבר עם עם הארץ שהוא וותרן בממונו ומשא ומתן שלו טוב (א) מלהתחבר עם תלמיד חכם שעצרן וקפדן.

תתפג. [דף פ"א] (א) שמאי אומר הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (ב) ור' ישמעאל אומר הוי מקבל את כל האדם בשמחה מה בין זה לזה שמאי אומר לעניין תורה שאמר (ג) עשה תורתך קבע או לאורחים שאמר (ד) אמור מעט ועשה הרבה כאברהם אם יבא אורח אל תתן לו בעין רעה כדי שתקבל שכר ותסביר לו פנים ד"א (ה) כאותו שבא להתגייר ור' ישמעאל שאומר והוי מקבל את האדם בשמחה ואינו מדבר בדברי תורה אלא דיבורו בנחת עם הבריות ואם יוכיחוך תשמח על דבריהם.

תתפד. ^(ב) יש צדקה שאינה נראת כצדקה והיא לפני הקדוש ברוך הוא צדקה מעולה כגון עני צדיק שיש לו חפץ למכור או חפץ שאין חפצים לקנות והוא קונהו מידו וכן עני שחפץ לכתוב ואין אחרים משכירים אותו והוא משכירו אין צדקה למעלה ממנה שהוא יגע בכתיבה ואתה נותן לו רווחים אבל אם תראה איש שיכול ללמוד שיבין וסופר שיכול לכתוב ואינו רוצה ללמוד ואינו רוצה לכתוב אם תתן לו צדקה קורא אני עליך לצדקה והיא צעקה שנאמר (ישעיה כז יא) כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו ויצרו לא יחננו:

תתפה. הרי אם עני ועשיר חפצים לקנות חפץ ואין לשום אדם אחר אותו חפץ כי אם לך וזה נותן כזה והם יודעים שירויחו מצוה למכור לעני כדי שירויח על ידך כשימכור אותו חפץ.

א) סכ"נ. ב) ספרל"ע.

(ג) סוטה כ' א'. (ד) שבת קי"ט א'. (ה) ברכות ל"א ב': א"ל שבקי לי דאענשיה ובעינא רחמי ויהיב לך רבא מיניה. (ו) ראש השנה ט"ז ב'. (ז) שבת קנ"ו א'. (ח) עיין אבות דר"נ פכ"ח ה"ו ומנורת המאור נר ג' פ"ג כלל י' ח"ב.

תתפב. (א) כעין שכתב הרא"ש בתשובותיו כלל ט"ו: אם אין מעשי הת"ח מתוקנים יותר גרוע מע"ה.

תתפג. (א) אבות פ"א מי"ג. (ב) שם פ"ג מ"ט. (ג) שם פ"א מי"ג. (ד) שם שם. (ה) שבת ל"א א'.

תתפו. **מעשה** באדם אחד שהיה לו סופר והיה נותן לסופר קרובו פשיטים הרבה והיה האדם מתעה אותו ואומר מעט נתתי לך בשביל שלא יתבייש לקבל כי מוטב לאדם שלא יבייש כמו שכתוב (א) (קהלת יב יד) אם טוב שנותן צדקה אם רע שמביישו יביאך אלהים במשפט לכך עשה כך.

תתפז. **אדם** אחד רצה ליתן לחבירו צדקה בלא בושת קונטרים שאחרים כותבין בארבעה היה נותן לו ששה והיה כותב טעיות הרבה אמר החכם אין לך זכות באותה צדקה שכל מה שכותב מלא טעיות אלא תבליע לו בשאר סחורה או תאמר לו בחכמה אחרת (משלי יג טז) וכל ערום יעשה בדעת.

תתפח. **ומי** שקרוביו צדיקים ועניים ואינו נותן להם ונותן לאחרים שאינם כך טובים דומה למי שמשלם למי שחייב בלא אחריות ואינו משלם למי שחייב באחריות כי לקרוביו הטובים חייב שנאמר (ויקרא כה לו) וחי אחיך עמך.

תתפט. א) **עשיר** אחד היה מחלק מעותיו לצדקה לעניים והיה נותן לגבאי והיה לו אח עני וקרובים עניים אמר לו החכם כל מה שאתה נותן לגבאי נחשב לך לצעקה כי טוב שתתן לאחיך ולקרוביך העניים ב) ואמר אני אתן להם ולא יהב להו (א) כדבעי למיעבד כי עשיר גדול היה וחלה העשיר וצוה לתת לאחיו ט״ו ליטרין וכ׳ ליטרין לחצי ריוח למי שילמוד ואין לו פרנסה וליתום בן אחותו י׳ ליטרי׳ ולבתו מ׳ ליטרין וחצי הבתים לאשתו מעוברת ולילד ק׳ ליטרין וחצי הבתים והיו ערעורין ומחלוקת על דבר הממון כי אשתו לא רצתה לתת מה שצוה כי אמרה אין שם הכל כנגד הכתובה והכל נעשה בעבור שבחייו עשה עם אחיו וקרוביו היה יכול לעשות ועוד שאמרו עליו שהיה קשה וקנתרן במשא ומתן עם הבריות והוא שאל לחכם כשהיה בריא איזה דבר ששקול כנגד הכל אמר לו החכם כגון אתה שכל מעשיך במשא ובמתן תהיה נאמן וגם תותיר משלך להכרעות ואם יבא לך אדם עני אפילו אין לך ריוח בסחורה אלא לעני עשה עמו ואם עם אחרים יש משא ומתן לעני עזור לו למכור ולקנות והכל באמונה ואם האמין במקום שברור לך שישיבו לך הואיל ויש לך עושר תאמר לו אני אקח מפלוני ואתן לך שלי עד שאקח מפלוני ובכל דברי משא ומתן תהיה בסבר פנים עם הבריות.

תתץ. **יהודי** אחד היו לו שני אחים עניים לאחד היה לו פרנסתו בצמצום אלא שהיה לו בת להשיא ולא היה יכול להשיאה בלא כסף ואם יתן לה משלו לא היה יכול להתפרנס ואחיו העני לא היה לו כלום זה שהיה לו הבת אמר לעשיר אחי תן לי להשיא את בתי ואחיו העני אמר לו פרנסני אמר העשיר אם אתן לאחד לא ישאר לי ליתן לאחר אתן לאחי שאין לו מאומה שנאמר וחי אחיך עמך ואתה (א) חות דרגא או (ב) שחרר עבדך ותן לבתך.

תתצא. ג) **שנים** היו מבקשים לראובן את בתו ואותם שנים ממשפחה אחת אחד היה עני ואחד היה עשיר אמר ראובן אל החכם תן לי עצה טובה אין לי כלום והנה שמעון עשיר [ע״ב] ורוצה את בתי וברצון הייתי נותן לו את בתי ואינו רוצה אלא אם כן אתן לו י׳ זקוקין ולוי עני ושואל ממני מעט שמא יהיה לי זה ואם לא יהיה לי אבקש מזה הקהל לסייעני או אם אלך מעיר אל עיר לקבץ

א) סכ״ד. ב) ע״כ. ג) ססלע״ז.

תתפו. (א) חגיגה ה׳ א׳.
תתפח. (א) בבא מציעא ע״א א׳: ענייך קודמים.
תתפט. (א) עבודה זרה י״ז ב׳.
תתצ. (א) יבמות ס״ג א׳ ולפנינו נחות וכן הוא בירושלמי קדושין פ״ד. (ב) פסחים קי״ג א׳.

הרבה כדי לתת לשמעון ליקח בתי ויהיו עשירים אמר לו חלילה לך לגזול את הבריות שהרי אמרה תורה (דברים טו ח) די מחסורו אשר יחסר לו (א) ולא לעשרו מוטב שתתן בחך ללוי שמעט יקח ממך ולא תגזול בני אדם:

תתצב. א) מי שיש לו נכסים הרבה ויש לו בנים ובנות עשירים ועניים יתן לעני יותר מלעשיר לבתו עניה יותר מן העשיר וללומד תורה ירבה:

תתצג. ב) אדם שיש לו בנים ועושה ואינם מקבלים הוכחתו לעסוק בתורה ובמעשים טובים מוטב שלא יפרנס אותם ויהיו טרודים ומעונים במלאכתם וישובו לדרך הטוב אבל אם רואה (א) שעל ידי שמונע מהם מזונות יצאו להרבות רעה לאו כל כמינה:

תתצד. (א) מכל שבט נתקבצו לקבור (ב) שבט בשכם שנאמר (יהושע כד לב) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם כדי שיהא כפרה לאבותיהם שמכרוהו ומפני שכלכל יוסף את אחיו לפיכך ראוי על הבנים לכבד את מי שגמל חסד לאבותיו ולאמותיו שנאמר (משלי כז י) רעך ורע אביך אל תעזוב (ג) ודוד גמל חסד לזרע יהונתן.

תתצה. כתיב רעך ורע אביך אל תעזוב ורֵעֵה כת' אם פירנס אדם את אביך אל תעזוב ורעה כמו שאמר (מ"א ב ז) ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך וגו' רעך ורעה אביך ורעה כתיב בה' אם אדם שרעהו פירנס אביך אל תעזוב מלשלם לו גמול טוב לרועה וזן את אביך ואם אינו חי שלם לבניו (א) שהרי ג) אמר דוד מוטב לעבור על (דברים כג ז) לא תדרש שלמם וטבתם ואדרוש שלום חנון בן נחש שלא אהיה מכשילן לעתיד לבא ורעה ורֵעֵה את אביך רועה אביך זהו זקנך ואֵם אביך שהם היו רועים ומפרנסים אביך (ב) ורעה קרי תפרנסה.

תתצו. אם באים שנים לפניך יהדיו שתתן להם צדקה ואתה יודע שאחד יש לו עול בית או זקן או חולה ואתה בא להוסיף לו אל תוסיף לו בפני חבירו פן יחשוד אותך כי יאמר הוא מכבד את זה יותר ממני ועוד שמתבייש זה שנבזה בעיניו מזה.

תתצז. כשאדם נותן מתנות לא יטיל קנאות בין מקבלי מתנות אם רוצה לתת לאחד עשרים ולאחד עשרה ולאחד שלשים לא יתן לזה לפני זה חבירו וגם המקבלים לא יאמרו זה לזה מאחר שהנותן לא רצה לתת להם לזה בפני זה.

תתצח. ד) אם אדם בא לעיר שנותנים מעט לצדקה ואחר כך בא לעיר אחרת שנותנין הרבה לצדקה לא יאמר המקום יהיה בעזרכם בעירכם נותנים הרבה ובעיר אחרת מעט פן ימעטו בד"א להדיוטים אבל לטובים רשאי לומר וכגון שהצדיקים לטובים נותנים אבל לרעים אם ימעטו לית לן בה אבל לטובים אומרים האמת שאם בא בעיר פלונית נותנים מעט לטובים הרי יאמרו הצדיקים כיון שאין להם נעזור להם ואם טובים הרבה בעיר ינידו לטובים האמת שאינם צריכים ואם מעט צריכים אם לא ינידו להם יתנו להם הרבה הרי המותר להם כאלו גוזלים ואם נעשה אדם עני על ידי מעשיו הרעים או ששחק בקוביא והפסיד (א) ה):

א) תתלמ"ח. ב) שכ"ה. ג) כעין זה לקמן סי' תתכ"י. ד) תתלמ"ט. ה) ו' שורות חלקות בכ"י.

תתצא. (א) ספרי ראה פיסקא קט"ז.

תתצג. (א) לכאורה סותר דבריו שכתב בסי' תתנ"ז יעו"ש. אבל יש לחלק בין בנים לאחרים.

תתצד. (א) סוטה י"ג ב' וברש"י שם ד"ה אמרו: בניו בעצמם הניחו שיתעסקו בו כל ישראל, וכן הוא במכילתא בשלח פ' שה א'. (ב) צ"ל את יוסף בשכם. (ג) שמואל ב' ט' א'.

תתצה. (א) במדבר רבה פכ"א ומדרש תנחומא אות כ"ח. (ב) ר"ל מה"א דריש שהוא לשון נקבה ומוסב על אם האב.

תתצח. (א) חסר כאן ואולי יש להשלים עם מה שכתב רבנו בסי' תתנ"ג.

תתצט. שלח לחמך על פני המים (קהלת יא א) תקדים את עוברי הים בלחם ובמים שברוב הימים תמצאנו כלומר אותם שהכינו והזמינו צידה לזמן פלוני נבוא למקום פלוני שנהיה שם ורוח סערה או שאר דברים עיכבום ורעבים וצמאים אותם תקדים בלחם ובמים ובמלבושים שתמכור וזהו (בראשית מט יג) זבולן [דף פ״ב] לחוף ימים ישכון והוא לחוף אנית וירכתו על צידן שלח לחמך על פני המים אנשי (א) תדיר היו עניים באים משם מפני שנסתחפו שדותיהם כי ברוב הימים תמצאנו שהיה עני בא אצלך כשנסתחפה שדהו ואמר שלח לחמך להם לאותם ואל תצריכם לבא אליך ואם סוחר אתה ומוכר לחם תביא לאותם שעל פני המים ותמכור לעוברי ימים כי לפעמים אין לספינה רוח ואכלו לחמם כבר ולכך הזהיר ליושבים סמוך לים לעשות מצוה גדולה (ישעיה כא יד) לקראת צמא התיו מים וכן שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנה. בפרשת ויקרא אין ג׳ בעניין עולת הבקר וצאן ועוף ושלמים אין ג׳ לומר אין גמילות חסדים מצויים (ב) כמו בפת כי לנבי מנחה יש (ג) מִגְרשה כי (ד) באשתו של חוני המעגל מצינו שהעננים אצלה נתקרבו קודם ובחטאת יש ג׳ כי בעולה אין גמילות חסדים שהרי עולה כולה כליל ובשלמים אין גמילות חסדים שהרי הבשר לבעלים אבל חטאת הבשר לכהנים ואין לבעלים כלום וכן למנחות לכך (ה) כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים.

תתק. (א) תרין תלמידים מן דר׳ חנינא הוו נפקין מקטוע קיסין חמתין חד איסטרוגולוס אמר אילין תרין נפקין ולא הזרין מן נפקין פגע בהון חד סב אמר לון זכון עמי דאית לי תלתא יומין דלא טעימית כלום והוה עמהון חד עיגול קצון פלגא ויהבון ליה אכל וצלי עליהון אמר תתקיים לכון נפשכון בהדי יומא היך דקיימיתון נפשי בהדין יומא נפקין בשלם וחזרין בשלם והזון תמן בני נשי כדשמעון קליה אמרין ליה ולא כן אמרת אילין תרין מי נפקון ולא חורון אמר אי דהכי גברא דשקר דאיסטרוגולא דידיה שיקרין אפילו כן אזלין ופשפשין ואשכחון חכינתא פלגא בהדא מובלא ופלגא בהדא מובלא אמרו ומה טיבון עבידתון יומא דין ותניין ליה עובדא אמר ומה ההוא גברא יכיל עביד דאלההון דיהודאי מתפייסא בפלגות עיגול. ר׳ הונא מישתעי חד גיור הוה איסטרוגולוס חד זמן אתא בעי מיפוק אמר כדון נפקין חזר ואמר כל אדבקית בהדא אומתא קדישתא לא למיפרוש מן אילין מיליא מפוק על שמיה דברייה קריב למינכסא יהבון ליה (ב) אימרא ואכליה מאן גרים ליה דיפול בנין דהרהר מן גרים ליה דאישתזב מן בנין דאיתרחיץ על בריה. אמר (א) (ג) רבי לוי כל המנחש סופו לבא עליו שנאמר כי לא נחש כי לו נחש אמר רבי אחא אמר רבי זעירא כל מי שאינו מנחש מחיצתו לפנים ממלאכי השרת מה טעם שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחיצות של צדיקים לפנים ממלאכי השרת ומלאכים שואלים מה פעל אל מה הורה לכם הקדוש ברוך הוא עד כאן בירושלמי (ד) הרי למדנו מי שהולך לדרך או למקום סכנה או למקום הוועד שיתן לעני לחם או שום דבר שהנאתו קרובה כזקן שאכל העיגול אבל

(א) סכ״ו.

תתצט. (א) צ״ל מורדות ור״ל שדרים במקומות נמוכים שהמים שוטפים לשם. (ב) בבא קמא פ״ב א׳. שתהא משכמת ואופה כדי שתהא פת מצויה לעניים. (ג) ויקרא ב׳ ט״ז. (ד) תענית כ״ג ב׳ וצ״ל באשתו של אבא חלקיה בר בריה דחוני המעגל. (ה) פסחים נ״ט ב׳.

תתק. (א) ירושלמי שבת פ״ו ה״ט. (ב) לפנינו חמרא. (ג) נדרים ל״ב א׳ ולפנינו אמר רבי ובירושלמי שם בשבת ר׳ לוי. (ד) שבת פ״ו ה״ט.

אדם שיש לו בושת לקבל מאכל יתן לו מעות וזהו זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד שנהנה העני:

תתקא. א) **אשרי** משכיל אל דל (תהלים מא ב) אם ילוה אדם לעני מעות והמלוה יודע שהלוה אין לו לפרוע והעני טוב שאם היה לו היה פורע ברצון ועתה אין לו אם יראנו הולך (א) ילך הוא מצד אחר שלא יהא סבור עתה רוצה לשאל לו החוב ועוד יתבייש אע״פ שלא ישאל לו יאמר הלוה בלבו עתה יכול המלוה להשדני שאיני פורע לו ואין לי במה לפרוע:

תתקב. **איש** א׳ היה שבוי בארץ מרחקים אמר בלבו איך אעסוק שאשמור שבת ועשה עצמו שוטה והיו משחקים בו הקטנים והיו נותנים לו לחם ובשבת לא היה מצוי ברחוב אלא הולך בבית להתלוצץ ואחר ימים באו יהודים לאותו מקום עם שר אחד ושמע אותם שהיו מדברים בלשון הקדש ביקש מהם שיוציאוהו משם אמרו אל תדבר עמנו לשון הקדש פן יכירו בך שאתה יהודי, ותשליך עלינו טיט לפני השר ותתלוצץ בנו אמרו לשר בבקשה ממך תן בידינו אותו שוטה [ע״ב] שנוציא אותו חוץ מן העיר ובידינו ננקום ממנו נתנוהו בידם והם קשרוהו בזנב הסוס בבזיון והוציאו אותו מן העיר ואחר כך הקרו שהיה חכם בתורה ובקשו ממנו מחילה שביזוהו כי בשביל שלא ידעו שהוא יהודי עשו אמר מחול אמרו לו כיון שהיינו יכולין לפרותך בממון וביזינוך והיינו תולשין בשערותיך כדי שלא ידעו שאתה יהודי צריכין אנו כפרה אמר להם עליכם נאמר (משלי כז ו) נאמנים פצעי אוהב (א) ואפילו אם הייתי אביכם לא הייתם צריכים כפרה כי יש לכם שכר גדול ואמרו לו אותו ממון שהיינו צריכין לפרותך ניתן לך ולא קיבל.

תתקג. ב) **מעשה** באדם אחד שהיה הולך מעיר לעיר שיתנו לו כי עני היה והיה מלא תורה ומעשים טובים ולא רצה להגיד מי היה ולא היה מגלה כאילו יודע כלום והיו נותנים לו מעט לאחר שנתנו לו היה נושא ונותן בדברי תורה עם תלמידים חכמים של עיר ואחרי שראו שהיה מלא תורה היו באים להוסיף לו מתנה מרובה ולא רצה לקבל מהם כי אמר כבר נתתם לי בתורת עני אבל מה שאתם חפצים לתת לי בשביל (א) התורה לא אקבל:

תתקד. ג) **יהללך** זר ולא פיך אם בא לעיר שאין מכירי׳ שהוא חכם אם ישתוק ולא ידבר בדברי תורה יתנו לו כמו לאחר מעמי הארץ הריקים ולא יתנו לו כי אם מעט (א) לא יוכל לדבר לבני העיר לומר אני אותו תלמיד פלו׳ אלא ידבר עמהם דברי תורה וממילא ידעי מה שיש בו ד): ואם תלו בו טפלים הרבה ויודע שלא יועיל אם יגיד להם ולא יאמינו לו לא יגיד להם כי מה יועיל שיחטאו על ידו וכל דבר שממילא בדבר פיו נהנה הרי התירו כגון (ב) אם יורדין גשמים לא יוכל ליכנס בבית הכנסת מפני הגשמים להנצל מן הגשמים אלא אם כן ידבר בו עם אחד בדברי תורה וכן הכהנים היו עובדים ונהנים מן האש אבל בשבת

א) סכ״ז. ב) מתלכ״ע. ג) סכ״ח. ד) ע״כ סימן סכ״ח.

תתקא. (א) בבא מציעא ע״ה ב׳: אסור לעבור לפניו.

תתקב. (א) כעין ראיה לדברי רבנו מזה שכתב הרמ״א ביו״ד סי׳ רמ״א ס״ג בשם הרמב״ם והטור וז״ל: במה דברים אמורים בשיש שם אחר לעשות אבל אם אין שם אחר לעשות והוא מצטער הרי הוא מקיזו וחותך לו כפי מה שירשהו לעשות יעו״ש ובסנהדרין פ״ד ב׳.

תתקג. (א) יעוין דברי הרמב״ם בפירושו לאבות פ״ד מ״ו.

תתקד. (א) יעוין נדרים ס״ב א׳: באתרא דלא ידעי ליה שרי ליה למימר צורבא מרבנן אנא ואולי יש לחלק דהתם מיירי לענין שיתעסקו בדיני תחלה אבל לקבל נדבות בעד תורתו אינו רשאי. (ב) מגילה כ״ח ב׳.

לא היו נותנים לכהנים ליקרב אצל המזבח אלא לזקנים חסידים שלא ינעו באש שלא לצורכי הזבח אלא להנאתם ולכך לא נאמר בפרשת (במדבר כח ט) וביום השבת שני כבשים לא השם ולא עשייה ולא הקרבה כי לא מאמינים אלא למוחזקים חסידים אבל בחול הקב״ה יודע מי מתקרב אצל האש להנאתו ואף בחול לא היו מהפכין צידיהן ואחוריהן כנגד האש שעל המזבח לחמם גופם.

תתקה. (א) מי שמתפרנס מן הצדקה אסור ליהנות מפני שהוא כאוכל את הצדקה.

הגהה א) מן הצדקה שנתנה לו בשביל שהוא עוסק בתורה ובמצות ובמעשים טובים לא יהנה מאשר נתנו לו אלא למי שהוא טוב ועוסק בתורה ובמצות ובמעשים טובים כמוהו ועני כמוהו ואם אמרו לו על מנת כן אנו נותנים לך שלא תתן לשום אדם אפילו לטוב ממנו אינו נותן ואינו צריך לומר לגרוע ממנו:

תתקו. א) אמר (א) רבי אליעזר בן יעקב אין ראוי להמנות גבאי מן הצדקה אלא אם הוא כרבי חנינא בן תרדיון:

תתקז. א) אם אדם עני הוא ושכחן אע״פ שהוא טוב וצדיק לא יתכן שיהא גבאי כששכח במה יפרע (א) ולא יקבל פקדונות אפילו מן הטובים פן ישכח:

תתקח. ב) והייתם נקיים מה׳ ומישראל (במדבר לב כב) ולא מכל ישראל פעמים שהגבאי נותן לבני טובים שאין יודע אלא שנים או שלשה מחשובי העיר שאם ידעו האחרים היה זה המקבל מתבייש כי כשיכעסו היו מלבינים לו פניו והיה הגבאי נותן על פי שנים או שלשה טובי העיר לעניים טובים ושאר הקהל תמהי׳ אנה באה הצדקה כך מהרה ולגבאי יש בושת מוטב לגבאי שילבינו פניו ואל יתבייש העני שאם יגיד הגבאי יגרום שיתבייש העני המקבל:

תתקט. ג) אם הגבאי שומע מהנבלים שאומרים לו שחושדים אותו כיון שהטובים אינם חושדים אותו אל יקפיד על דבריהם שנאמר כי נבל נבלה ידבר ואין לצדיק לשום על לבו אבל אם רבים הם שמדברים אין אנו חפצים בך יאמר בפני הטובים כיון שהרבים מתרעמים תבחרו איש שיהא כחפצם ד): אם טובים אומרים כמו כן יאמרו לאחר אל יקפיד [דף פ״ג] ואם יש אחר שמקובל לטובים (א) ולאותם ימנע ויעזוב לאותו גבאות וכן פרנסות וכן הכל כשנשמעין לאחר יותר ממנו.

תתקי. גבאי של צדקה שהנבלים חושדים אותו שהוא גונב או שנותן למי שהוא חפץ אל ישים אל לבו ואל ימנע בשבילם (א) ואף למשה רבינו היו חושדים אותו ואם יראי שמים שם יאמר להם אל תפסידו לצדקה יהיה אחד מכם גבאי כי שונאים אותי ואינם נותנים לי אבל לכם שמא יתנו ואם אין שם שירצה לקבל פרס של צדקה אבל יש שם שבעיני יראי שמים השודים אל יאמר לו יהא גבאי ואל יאמר איני רוצה להיות גבאי כי אז נאמר (ב) במקום שאין אנשים השתדל להיות איש שאם יהיה ביד אותו שאינו הגון (ג) פן יגיד וכתיב (תהלים מא ב) אשרי משכיל אל דל שלא יתבייש.

א) סכ״ע. ב) ס״ל. סל״א. ד) ע״כ סימן סל״א.

תתקה. (א) אולי כונתו שאסור לו להתנאות במלבושים נאים כי מכלה הוא את הצדקה.

תתקו. (א) עבודה זרה י״ז ב׳.

תתקז. (א) יבמות ק״ט א׳: והתרחק משלשה דברים מן המיאון ומן הפקדונות ומן הערבונות.

תתקט. (א) ר״ל לאותם שאינם חפצים שיהיה גבאי.

תתקי. (א) ירושלמי שקלים פ״ה הי״ג. (ב) אבות פ״ב מ״ה. (ג) ר״ל שמא יגיד למי נתן צדקה ויתבייש העני.

תתקיא. יש מזכה ואין לו שכר כגון שיש לו ממון וקצבו לעניים כך וכך והוא איש זרוע ואומר אתה פלוני תן כך ואתה כך כדי להקל מעליו וזהו שאמרו (א) יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו אבל (ב) גדול המעשה יותר מן העושה כשהוא מקדים כגון שהוא גורם ששמו חרם לתת פשוט מן הליטרא לצורך צדקה ואחרים נותנים גם הוא יתן.

תתקיב. א) גדול הַמְעַשֶׂה יותר מן העושה דוקא אם מְעַשֶׂה העשירים לתת לצדיק עני וכשאין אחרים נותנין לו במה יחיה ומי יתן לו אלא שזה גורם שנותנין לו אבל אם מעשה את מי שאינו יכול להתפרנס הרי הוא כאילו גזלןב) ועוד אפילו אם מעשה את העשיר לתת לצדיק העני ואחרים מספיקים צרכי העני הצדיק חטא שידחוק אותו שהיה לו לעזור לאותו שאין אחר עוזר לו ואם שנים באים ושניהם צריכים וצדיקים לאחר יש לו מסייעים בעירו ולאחר אין מסייעים אם ידחוק את בני עירו לתת לאותו שיספיקו לו בעירו מזונותיו או קרוביו מספיקין לו מזונותיו אחר כך יאמרו כבר דחקת אותנו לתת לזה כבר לא נוכל לתת אף לזה נמצא שנזל את שאין לו.

תתקיג. ג) אשרי משכיל אל דל (תהלים מא ב) אם תראה אדם חשוב ואדם שאינו חשוב הולכים ובאים לעיר ונותנים לשאינו הגון יותר מאשר נותנים להגון גרם זה שלא יהיה זכות לקהל כל כך שמזמינים להם מן השמים מי שאינו הגון לתת יותר וימעטו לטוב ועוד גורם שזה אבותיו או אמותיו היה בידם עושר ובשביל להתגאות נתנו למי שאינו הגון כדי לשבחו וכשהיו באין לו קרוביו או טובים שלא ישבחוהו היה ממעט לתת להם לפיכך מדדו לו מדה במדה שעל אחרים מרחמים יותר מעליו ומעל זרעו שנ׳ (שם קט ב) אל יהי חונן ליתומיו:

תתקיד. ד) התורה נתנה כנגד דעות בני אדם אמרה לעשיר ולעני לתת מעשרות ותרומות ומתנות כהונה אם יש עני בישראל וכהן עשיר איך יתכן שהעני יתן לעשיר אלא התורה צותה לכל עני ועשיר כדי שלא יאמר העשיר עני אני ואיך אתן לכהן עשיר ואפילו לכהן עני יאמרו אתה עשיר לכך לא חלק הכתוב: וכן כשצריכים הקהל לתת צדקה אף על פי שיש עניים בעיר שמתפרנסים בצמצום נותנין חרם לתת מן הליט׳ כך וכך אף על פי שזה אינו נכון להיות נותן לעני לצורך העני ופעמים שעני הנותן יותר עני מן המקבל אלא מפני הרעים שאם לא יכנס זה באותו חרם גם רבים לא יכנסו ונמצאו רבים עניים וכל ענין הקהל מבוטלים לכך מוטב שיתנו גם הם ויכנסו עמהם בחרם (א) אבל אם היו הרעים נשמעים לטובים לא היו דוחקים אותם עניים: והטובים יחזירו להם לעניים כל מה שיתנו בסתר שלא ידעו בו הרעים (ב) ואם תאמר והלא צורך עניים הוא כלומר לא יתנו להם אלא כאחת מאותם עניים שמקבצים להם:

תתקטו. הנה אמרו (א) אם תשמישו בכלי זהב אין דוחקין אותו למכור ולהשתמש בכלי כסף (ב) ולמאן דאמר ישתמש בכלי כסף כל זה באותן הימים

א) בנדפס קימן סל״ב. ב) ע״כ. ג) סל״ב. ד) תסר״כ.

תתקיא. (א) אבות פ״ה מי״ד. (ב) בבא בתרא ט׳ א׳.

תתקיד. (א) ר״ל שאם אותם היודעים דבר זה שזה הוא עני ומתפרנס בצמצום דבריהם יהיו נשמעים לטובים אם יודיעו לחם הטובים ולא יהיו דוחקים. (ב) צ״ל ואל תאמר ור״ל שלא נאמר שנתן להעניים כפי שנותנין לכל עני, לא כן אלא יחזירו להעניים כל מה שנתנו.

תתקטו. (א) כתובות ס״ח א׳. (ב) חמש תבות אלו יש למחוק כי לא מצינו פלוגתא בזה יעיין כתובות ס״ח א׳ ותוספתא פאה פ״ד, ויעוין יו״ד סי׳ רנ״ג ס״ב שגם המחבר סבירא ליה שעכשיו נשתנה הדין מכפי שהיה בזמן התלמוד.

שהיו נשמעים לצדיקים שהיו יכולין לרחוק את העשירים שיתנו אבל בזמן הזה שיד העשירים [ע"ב] תקיפא ואין נשמעים לטובים אלא רק לתקנתם ודוחקים אף אותם שאין יכולים להתפרנס לתת איך יתכן שזה העני נתן ויפרנסו את אותם שיכולים למכור את כלי תשמישם ולהתפרנס איך יפרנסום מאותם מעות שנתנו אותם שאינם יכולים להתפרנס ואין כלי תשמישם יקר ואם תאמר (ג) מהילל הזקן שאני הילל שעשה עמו חסידות שרץ לפניו.

תתקיו. א) **כתיב** (משלי כה יד) נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (א) בשביל עון פוסקי צדקה ברבים ואין נותנין ולפיכך במקום שרבים יש שמשקרים מוטב שינדרו לתת בסתם כדי שלא יחטאו ולכך נקראו הגשמים צדק (ישעיה מה ח) ושחקים יזלו צדק שעל ידי צדקה נשמים יורדים ופוסקים (ב) ולכך בהושענא רבה היו מביאים כל נדריהם כי פעמים יום שמיני בשבת ואז מי שלא קיים את נדרו עובר בבל תאחר ולכך כל תיבות שבפסוק ממי"ן (במדבר כט לג) ומנחת"ם ונסכיה"ם לפרי"ם לאיל"ם ולכבשי"ם במספר"ם כמשפט"ם סופם כנגד ז' גשמים (ג) מז' רקיעים ואומרים הרי קיימנו נדרינו ואתה אל תעצר הגשמים ותן מטר ולמה בעון נדרים גשמים נעצרים לפי שכתוב (דברים יא יד) ונתתי מטר ארצכם בעתו ואם אתם מאחרים את הנדרים גם אני לא אתן בעתו את הגשם ולא יהיה לכם במה לקיים את הנדר וגם לצורכיכם גזלתם וקובעים אתם אותי ונערתי בזרע.

תתקיז. ב) **כתיב** (משלי כז יד) מברך את רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו מי שאמר לשליח צבור לברכו שכך וכך יתן לו או שכך וכך יתן לו או לצדקה בבקר השכם ללכת או יש לו לשלם באותו יום והעניים מצויים ואמרו שעובר בבל תאחר או שיודע עניים צדיקים וצריכים והוא אומר מוטב שאתן לכיס של צדקה של צבור שהרי שליח צבור יברכהו בקול רם ויענו בקול רם אמן והצדיקים העניים בלילה ילינו מבלי בגדים לכסות והגבאי לא יתן להם מה שצריכים או בלילה לא היה להם מה לאכול או שהשכים בבקר ואמר תן לי הכלים שעושים בהם מלאכה ביום אף על פי שיברכו בלילה על שהשאילו כסות לילה קללה תחשב לו ולכך סמכו (שם שם יג) קח בגדו כי ערב זר אלא יתן לטובים בסתר והם יברכוהו וכתיב (שם כא יד) מתן בסתר יכפה אף וכתיב (דברים כד יג) ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה והבורא יודע רואה לנותנים אם טובים ואינו חפץ כשמברכין אותו ונותנים לשאינם מהוגנים:

תתקיח. ג) **ראובן** שאמר לשמעון קח אלה ותן לעניים טובים ושמעון יש לו קרובים עניים ויודע שקרוביו של ראובן עניים וטובים כהם יתן שמעון לקרובי ראובן:

תתקיט. ד) **ראובן** שאמר לשמעון צא ותן אלו המעות ללומדי תורה לשמה ויש לשמעון קרובים עניים ויש נכרים שעוסקים בתורה וקרובים לשמעון אומרים תן לנו ונעסוק בתורה יתן לנכרים שכבר עסקו בתורה ויאמר לקרוביו כיון שלא עסקתם עד עתה אבל בשביל המעות אתם רוצים לעסוק אין תורתכם לשמה ויפרנס אותם שכבר עסקו בתורה:

א) כפול לקמן סי' תתתקל"ע. ב) תתרכ"ב. ג) תתרכ"ג. ד) תל"ג.

(ג) כתובות ס"ז ב'.

תתקיו. (א) תענית ח' ב'. (ב) כן כתב הרוקח ויעוין פסיקתא דרב כהנא פיסקא ביום השמיני עצרת: אתה נותן להם ימים טובים כו' ומרבים בתפלות ומרבים במוספים ומרבים בקרבנות לפיכך צריך הכתוב לומר ביום השמיני עצרת תהיה לכם. ואפשר שהיו מרבין בשמחה מפני חתימת הדינין ויעוין לקמן סי' תתתשמ"ד. (ג) חגיגה י"ב ב' ויעוין שם: מכוין שבו אוצרות שלג ותוס' שם.

תתקכ. הנה (א) כתיב (ירמיה יח כג) ויהיו מכשלים לפניך הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים זהו בידי שמים אעפ"כ לא יעשה אדם כן כגון אם אדם אומר לך אני נותן לך אלה המעות על מנת שתתנם לטובים ואתה יודע שהנותן אינו צדיק והוא עושה כמעשה אנשי ענתות לירמיה אע"פ שאותו המקבל יודע בו באותו שהוא רשע ואעפ"כ שעושה לו רע אל ישנה ויתן לטובים כמו שיאמר לך ליתן ואינך רשאי לשנות.

תתקכא. הגבאי אם יש שיאמר לו הא לך מעות אלא שאני מוסר לידך שתתן לצדיקים עניים העוסקים בתורה ושאר נותנים לו לתת בכים של צדקה ונותנין לו מעות לתת ושכח אם לכים של צדקה או אמרו לאותם הטובים ושם אותם לתוך הכיס של צדקה חייב לתת לאותם טובים כן ואם שכח כמה היו יתן הרבה לאותם העניים טובים העוסקים בתורה עד שידע שכבר פרע הכל.

תתקכב. אחד נתן חפץ לגבאי למוכרו ולתת לעניים שמע ראובן שנתן שהגבאי רוצה [דף פ"ד] למוכרו לשמעון וראובן אמר לגבאי חפץ שנתתי בידך אל תמכרנו לשמעון כי אני שונאו ואיני יכול לסבול שיהא חפצי שנתתי בידך לשמעון אמר לו הגבאי כיון שנתתה אותו לי ויצא כבר מידך ואמרת לי למוכרו ולא התריתה לי שלא למוכרו לשמעון ואין אדם רוצה לתת יותר ממנו באותו חפץ וזהו גזל שאם אמכור אותו לאחר שפוחת הרי כאילו אני גוזל את העניים אמר ראובן אילו הייתי יודע שאתה מוכרו לשמעון שונאי לא הייתי נותנו ושאל הגבאי לחכם אמר לו אם הנותן שהוא ראובן רגיל לתת חפציו לידך תמיד כדי לתת לעניים אם לא תעשה חפצו עתה הרי לא יתן פעם אחרת ואחרים אמרו מה שירצה פעם אחרת לעשות יעשה עתה אין לשמוע לו.

תתקכג. כי על כל אלה יביאך אלקים במשפט (קהלת יא ט) אם טוב אם רע (שם יב יד) זה שנותן צדקה ואומר לחבירו תלוה לי כי (א) אני צריך אותו לצדקה ואותו מלוה לו והוא חס על מעותיו ואומר כשארויח אפרע לך ויש לו ואינו פורע מהרה והמלוה היה יכול להלוות או להרויח בו וכן הנותן בהמה לקרבן או לצדקה (ב) והבהמה אכלה ברשות חבירו וכתיב (שם ד יז) מתת הכסילים זבח.

תתקכד. כל גבאי לא יבקש לאדם הצריך מן הבריות לעשות לו חנם או לטרוח והוא יעשה מה שיצווהו מפני שנהנה ממנו והוא ירא ומיראתו עושה אלא אם כן דבר מצוה.

תתקכה. מעשה באחד שקיבץ מעות מכל קהלה לעשות. . .א) ולא הספיק עד שנטה למות אמר לחכם מה אעשה מן המעות אם אומר לכל עיר ועיר להחזיר. אמר החכם תמסור המעות ביד נאמן כשיהיה יתום ויתומה להשיא ואין מעות במה להשיאם ויהיה לך ולאשר נתנום בצדקה מן המובחר ובלבד שיהו היתום והיתומה צדיקים.

תתקכו. ב) מעשה בבחור אחד שהיה נטוי למות אמר תפדוני תפדוני כך היה צועק תפדוני אמרו לחכם אמר החכם מה הוא אומר אמר להם שמא הוא בכור אמרו כן אמר להם אמרו לפדותו ויחיה מיד נתנו לכהן ה' סלעים וחיה כ"ה שנים אחר כך:

תתקכז. בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו (דברים לג יז) אם יש לאדם בכור שנולד לו בעדרו כשהוא יהדר שאר בהמות שהוא נהנה מן הצמר יהדר אף הבכור (א) שלא יהא חלק גבוה שפל מעדרו שכל זמן שהוא תמים לקרבן הוא

א) מקום חלק בכ"י. ב) סל"ד.

תתקכ. (א) בבא קמא ט"ז ב'.

תתקכג. (א) כלומר שאתנהו לצדקה. (ב) ר"ל ונתפטמה משל אחרים.

תתקכז. (א) כעין מה שאמרו ביצה כ' ב': שלא יהא שולחנך מלא ושולחן רבך ריקם.

עומר אחד היה לו בכור שנגח אמר מוטב שישים אותו בחדר אחד וינעול בעדו וימות ברעב ולא יגגח בני אדם והתך מעט מן הקרנים.

תתקכח. **אם** היו רואין הציבור שרוצין להרוג אחד לוקחין ממונו (א) ופורקין אותו ואם יאמר מוטב לו שיהרג משילך מעיר לעיר בסכנת נפשות ולא יהיה ספק בזה לצרכי בני ביתו אם תשאירו לי מקצת שאוכל להתפרנס או אתם תפרנסוני ואם לאו (איכה ד ט) טובים היו חללי חרב מחללי רעב ואם רוצים לעוור את אחת מעיניו או לקטע את ידו או את רגלו ואם יקחו ממון שיש לו יכולין לפדותו וזה אומר אל תקחו את ממוני מוטב לי לסבול הצער בגופי מלמות הוא ובני ביתו ברעב והם אומרים לא כי יש פגם משפחה ובושת ופגימה לכל היהודים אמר לי הבושת ואם הבשת ליהודים יפדוני הם ועוד שאלו ראובן אמר לקהל דעו לכם כי פלוני קרובי רוצים לתפוס ואני מגיד על מעשיו הרעים אם לא תמחו בידו אם לא תגרשוהו מן העיר אם לא יתפשוהו הגוים דעו לכם כי לא אתן בעבורו לפדותו יותר מכם לא חששו לבסוף נתפס רחקוהו לתת יותר מאשר הם נותנים אמר להם הלא התריתי בכם אמרו לו אם נעזוב ולא יהיה פדוי ולך משפט הגאולה.

[ע״ב] ענייני כיבוד אב ואם.

תתקכט. **בראשית** רבה (א) כתיב (בראשית מו א) ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלקי אביו יצחק אמר ר' יהושע בן לוי חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה ולא אמרו לי עד שעמדתי עם יהוד' בן פדיה בן אחותו של בן הקפר ואמר לי הרב והתלמיד שהיו מהלכין בדרך בתחילה שואלין בשלום התלמיד ואחר כך בשלום הרב אמר ר' הונא כד אתא ר' יהושע בן לוי לטבריה שאליה לר' יוחנן ולר' שמעון בן לקיש ר' יוחנן אמר שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקניו אע״ג (ב) שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו הנה יצחק ויעקב ואחר מבני יעקב בא לעבוד ליעקב או להאכילו או להשקותו או שום צורך ויצחק צדיק כיעקב לא יתכן שיעשה צרכי יעקב ויצחק יושב ומצפה עד שיעשה צרכי יעקב זה היה עון ליעקב וגם בן יעקב חייב בכבוד יצחק.

תתקל [ו]. **האב** שבתו נשואה ועוסקת בצרכי בעלה והאב צריך לה(א) לא יצוה לבתו לעשות צרכיו כל זמן שעוסקת בצרכי בעלה ואם הבעל טוב יאמר לה לעשות צרכי האב קודם:

תתקלא. **כתיב** (שם מג ח) ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו גם אתה ואחר כך גם טפנו הרי האב קודם לטף כשאין לאב אבל כשיש לאב מה יעשו הטף שאין להם.

(א) סל״ס.

תתקכח. (א) ר״ל פודין אותו.

תתקכט. (א) פרשה צ״ד. (ב) הרמ״א ביו״ד סי' ר״מ סכ״ד כתב ג״כ דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו ועיין מכות י״ב א' ברש״י ד״ה ה״ג: שהוא בן בנו של רוצח ואינו מוזהר על כיבודו. ויש לומר דהתם כונת רש״י בשביל שהוא רוצח ואז גם בנו אינו מחויב בכבודו, וכספרי בהעלותך פיסקא ע״ח: מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהם אבא.

תתקל. (א) קדושין ל' ב': אשה אין ספוק בידה לעשות שרשות אחרים עליה.

תתקלא. אמרינן בקידושין (א) שאל בן אלמנה את ר׳ אליעזר אבא אומר השקיני מים ואימא אומרת השקיני מים איזה מהם קודם אמר לו הנח כבוד אמך ועסוק בכבוד אביך בא לפני ר׳ יהושע ואמר לו כך אמר לו רבי נתגרשו מהו אמר לו מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה הנה אמרו אם אביו אומר השקני מים ואמו אומרת השקני מים ישקה את אביו ואם האב רואה שהאם כועסת על הבן עון הוא על האב שרוחק את בנו וגורם שאמו כועסת על הבן ואף הבן אם רואה שאמו מצטערת והבן יודע שיכול לפיים את אביו יפיים את אביו שלא יקפיד וכן אם יבקש אדם אחד לבן שיעשה בשבילו וצריך לו ביותר והאב מצווהו לעשות דברים ואינו צריך להם כל כך ואחר כך יכול לעשות צרכי אביו יפיים אביו שימתין עד שיעשה לאותו מה שצריך ביותר ואם אביו אינו רוצה האב חוטא ורוב בנים דומים לאחי האם ובלבבות (ב) אחותי בת אבי היא לכך מותרת אך לא בת אמי לפי שדומה הזרע כאילו גוף אחד.

תתקלב. האב שמצוה לבנו לעשות לו כך וכך והנה שר או שופט או איש אחד קורא לבן ומבקש לו שום דבר עיכובא ולעשות שום דבר ואם הבן יודע שאותו השר ואותו איש אם היו אומרים לו לעשות בפני האב היה האב מצוה לבנו לעשות חפצם ולעזוב מצותו גם עתה בלא ידיעת אביו יעזוב מצות אביו ויעשה חפצם.

תתקלג. א) מי שאמרה לו אמו עשה כך וכך אתה בני ולבסוף בא אביו ואמר לו כך וכך עשית מי אמר לך לעשות זה לא יאמר אמי אמרה לי כן אם רואה שכועס אביו פן יכעוס אביו על אמו ופן יקללנה נמצא שהבן גורם ומעלין עליו כאלו הוא עושה. וזהו (בראשית כז יג) עלי קללתך בני אך מן הדין לא היה לך לומר עלי שלא יקללני ואף על פי כן אני אומרה אם יצטער ורוצה לקללך:

תתקלד. ב) הבן שבא לידו ריוח ואביו ישן זה למדנו מדמה בן נתינה (א) אבל אם בא לאביו ריוח ואינו רוצה להקיצו ונפסד ואביו כשמקיץ מצטער [דף פ״ו] יותר שלא הקיצו והבן יודע דעת אביו ששמח יהיה כשמקיצנו בשביל אותו דבר שיודע שאביו שמח על זה יקיצנו וכן שמקיצנו ללכת לבית הכנסת או לדבר מצוה:

תתקלה. ג) האב שהיה חוטב עצים או עבודה אחרת והבן לומד (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך ויעשה הבן המלאכה אע״פ שהאב עם הארץ אבל אם הבן יודע שהאב כשהוא יושב פנוי עוסק במעשים רעים כגון אם ישב בטל ילך אחר זונות או יסכסך את בני אדם לעשות רכילות מזה לזה וכיוצא באלה או ילך ויעשה מחלוקת מצוה על הבן לטורדו במלאכה כדי שלא יחטא באותה שעה ואם הבן עושה מלאכה והאב אומר לו לך ועסוק בתורה ואחטוב העצים או אעשה אותה מלאכה שאתה עושה יעסוק הבן בתורה ואפילו בני אדם שם והבן חושב אם אני מניח את אבי במלאכה ואני אשב מה יאמרו העולם שאני מבזה את אבי ואפילו לא אמר לו לך ועסוק בתורה אלא האב חס על בנו שלא יטרח ישמע לאביו וכנגד הבושת יהיה שכרו גדול ואפילו אם האב מתכוין כדי לבייש את הבן לומר הוא שוקט ואני טורח אבל אם האב רוצה שילך הבן לשחוק ולדבר עבירה אל ישמע לו (א) ואל תאמר עבירה דאוריתא אלא אפילו עבירה דרבנן:

תתקלו. ד) ואדם שיש לו בן נשוי ועומד על רגליו עד שישב אביו במקומו ויש לאביו למשא כי כשעומד גם אחרים עומדים כנגדו רשאי האב

א) סל״ו. ב) סל״ז. ג) סל״ח. ד) סל״ט.

תתקלא. (א) ל״א ב׳. (ב) כן פרש״י בראשית כ׳ י״ב: ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לעכו״ם, ויעוין סנהדרין נ״ח ב׳.

תתקלד. (א) קדושין ל״א.

תתקלה. (א) יבמות ח׳ ב׳.

למחול את כבודו ולא יעמוד הבן כנגדו ואם בזה שלא יעמוד גם אחרים לא יהיו עומדים כנגד אבותיהם ויקילו באבותיהם ואמותיהם אז לא ישנה את בנו מאחרים:

תתקלז.א) **בעיר** אחת באו איש ובנו וצוה האב לבן כשיקרא בתורה שלא ילך על ברכיו לנשק כי היו הרבה שלא היו להם בנים וצוהו שלא ינשק ברכיו כדי שלא יהא להם עגמת נפש.

תתקלח. ומי שרוחץ בבית המרחץ ובא לשפוך מים על התנור ואביו שם ויודע שאביו אינו יכול לסבול לרוב חמימות או שום צדיק שם אע״פ שכולם אומרים לשפוך מים לא ישפוך ואם רואה הבן שאחר ישפוך יותר מאשר ישפוך ויכאב יותר אז מוטב לו שהוא ישפוך ואם כן אם אמרו לבן לעשות חבורה באביו או נהרוג את אביך מוטב הוא שיעשה חבורה באביו ואל יהרג אביו.

תתקלט. **כבד** את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך (שמות כ יב) ולא שיקצרו ימיך כיצד אם ליסטין או גנבים והאב רוצה ללכת עמהם אז הבן יאמר לאביו אל תלך שם פן יכוך ואל ידחוק את הבן ללכת עמו ואם הבן ירא ללכת יחידי בלילה ומתפחד מן השדים ללכת בחשך אל ידחוק האב לבן ללכת.

תתקמ. **ושאול** אמר לנערו וגו׳ לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו (ש״א ט ה) הרי צריך הבן להזהר על דאגת אביו שלא ילך למרחוק ולא במקום שאביו ואמו דואגים עליו ומצטערים עליו כי נענש האדם שגרם שאביו ואמו דואגים ומצטערים עליו.

תתקמא. **למה** נענש יוסף ששמוהו בבית הסוהר ונתנסה באשתו של פוטיפר מפני שהיה לו לחשוב ולשים על לבו אבי עתה בצער עלי ויושב באפר (א) והוא מסלסל בשערותיו וממשמש בעיניו ועוד כשהיה ממונה על הכל היה לו לשלוח לומר יוסף בנך חי אל תצטער לכך (ב) נצטער אפרים (ג) על מאתן אלפין בניו שנהרגו (ד) ולפי שהשיב אברהם נפשות למלך סדום נשתעבדו בניו למצרים (ה) ולפי שגרמו שבטים עינוי וצער ליעקב גרמו עינוי להם מניין שמוכיחים שלא לצורך שנאמר (בראשית לז י) ויגער בו אביו הרי לא היה ליעקב לגעור ביוסף כי מה שחלם הגיד אלא בעבור שאר בניו שיראו שאביו תופשו כזבן לכך נער שלא יצטערו אחיו ודע מיעקב שדיבר ליוסף בגערה בשביל אחיו לכך יצא ממנו ירבעם וחביריו ועוד כשברכם ברך לראובן וליהודה ולדן כמדבר פה אל פה שאמר להם שיהו ראשי דגלים לראובן (שם מט ג) בכורי אתה ליהודה (שם שם ח) אתה יודוך ליוסף (שם שם כה) ויעזרך לדן (שם שם יח) לישועתך כי דבר שלא בפני אחיו פן יקנאו וישנאו ועוד יאמרו מה כיבוד עשו אלה לאבינו מה שלא עשינו אנו ולשאר שבטים דיבר [ע״ב] כבעל ידי מתורגמן (שם שם ה) מכרתיהם (שם שם טו) ויט (שם שם יג) ישכון (שם שם כא) הנתן (שם שם יט) יגודנו (שם שם כ) לחמו (שם שם כז) יטרף ואע״פ שכן עשה לדן ליוסף וליהודה ולראובן מכל מקום קצת דיבר לעצמם ועל הגדול של ראשי דגלים לא דיבר בפני אחרים כיוצא בו כן יעשה אדם לבניו.

תתקמב.ב) **אם** האב והאם מתענה והבן חושב איך מבטל מהם העינויים והבן מתענה או מדבר אני אתענה אם תתענו והבן יודע שאביו ואמו עצבים על

א) כפול לעיל סימן ק״ב ונכפל הוא בתוך סי׳ תקל״ט. ב) ס״מ.

תתקמא. (א) כעין זה במדרש רבה בראשית פרשה פ״ד. (ב) דה״א ז׳ כ״א, כ״ב (ג) במדרש רבה שמות פרשה כ׳: ונהרגו מהם ל׳ רבוא. (ד) נדרים ל״ב א׳: במה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו במצרים ר״י שנים וכו׳ שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה שנאמר תן לי הנפש והרכוש קח לך ופירש הר״ן שם ד״ה שנאמר: ואברהם אבינו נתגם לו. (ה) במדרש רבה בראשית פרשה פ״ד: שבטים גרמו לאביהם לקרוע כו׳.

שמסגף נפשו אבל אינו יודע באיזה ענין לבטל מאביו ומאמו התעניות אסור לו לענות נפשו ממה שאביו ואמו מצטערים בתעניותיו ודוקא בתענית שאין חובה לאחרים אלא לעצמן אבל לא בשאר דברים שיש חובה לאחרים כגון שבוכים אביו ואמו יותר מדאי[א] ואמרו (א) כל הבוכה יותר מדאי לא על מת אחד הוא בוכה אלא על החיים לכך הבנים יכולים[ב] במה שמצערים את עצמן אבל לא בשאר דברים אבל אם רואה שאביו ואמו כועסים ביותר עליו או אין מניחין בכיה בשבילו לא יצער אביו ואמו ויבקש לאחרים שימחו בידם וכתיב (בראשית לז לה) ויקומו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וגו׳ ויבך אותו אביו ולפי שלא שמע אליהם לכך נהרגו בני אפרים בחיי אפרים וכת׳ (דה״א ז׳ כב כג) ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו ויבא אל אשתו ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו לפי שעל יוסף עשה אבילות יותר מדאי אחר כך לקח אשה ויבא אל אשתו ותהר אע״פ שהיה עצב על אותם שנהרגו.

תתקמג. אחד היה מתענה על אשתו שמתה והיה בכל יום מתענה והיו חפצים לתת לו אשה ולא רצה והיו אומרים לו אתה עושה עון שאינך נושא אשה ושאתה מתאבל יותר מדאי וכמה שנים ומתענה ולא חשש והיה לו בן ובת מאשתו ראשונה לבסוף (א) לבנו ולא היה לו כי אם בת ומתה הרי אם היה לו אשה אחרת איפשר שיהיה לו בנים ממנה וכתיב (ישעיה ט טז) על בחוריו לא ישמח ה׳ (תהלים עח סג) ובתולותיו לא הוללו.

תתקמד. כתיב (בראשית כה כו) וידו אחזת בעקב עשו למה לא נאמר אחוזה כי אין כח לילדים לאחוז ביד עד שיהו בן חצי שנה וכח היה לו בבטן שנ׳ (הושע יב ד) בבטן עקב את אחיו ומגיד לנו חסידותו של יעקב כי כשראה שעשו שיחת רחמיו אמר אם יצא אחי ולא אצא אני מיד אחריו הרי הרחם סתום וכשאני יצא יתרחב ויהיה כאב וצער לאמי על ידי לידתי אלא בעוד הרחם פתוח אצא ולא תכאב לידתי לאמי (א) וזכר יעקב והיתה רבקה אוהבת אותו ועשו ששיחת רחמיו לא אהבתהו (ב) כל כך.

תתקמה. ראה כמה הראשונים היו מכבדים את אבותיהם (א) שהיה עשו לוקח בגדיו החמודות ולובשם כשמשמש את אביו והיו מקוטרים בבשמים כדי שיהנה יצחק מן הריח ומנהגו של עשו היה כשהולך לצוד היה מביא עמו הרשת וכלי הציידים וקשתו מפני אריה טורף אבל לא היה יצחק אוכל אלא אם כן נלכדו על ידי רשת ולא כמו עתה שצדין על ידי כלבים שנושכין והורגין שא נא כליך רשת לתפוש החיה בחיים ואם היה מצליח בצידו היה עשו מתקן מאכל טוב לאביו ולובש בגדים חמודות ואותו יום היה עושה מאכל טוב ליצחק וזהו שאמר יצחק ראה הקב״ה ריח בני טוב כריח בגדים שרגיל ללובשם ביום שמצליח בתפיסת צידה בשדה אשר ברכו ה׳ פירושו ביום אשר ברכו ה׳ לעשו אז היה רגיל בבגדים של ריח והיום אני מריח ריח אותם בגדים הרי מוכיח שהוא עשה בו הצלחה.

תתקמו. והבאתי עלי קללה ולא ברכה (בראשית כז יב) כי לא יתכן ולא יכשר לומר (א) והבאתה עלי מפני כבודה (צפניה ג יג) שארית ישראל וגו׳ ולא ידברו כזב

א) ע״כ סי׳ ס״נ. ב) מקום חלק בכ״י.

תתקמב. (א) מועד קטן כ״ז ב׳.

תתקמג. (א) אולי צ״ל מת בנו.

תתקמד. (א) הלשון משובש וצ״ל: וזכרה רבקה זאת והיתה אוהבת אותו. (ב) אולי צ״ל: כמו כך ומוסב על שלמטה: ראה כמה כו׳.

תתקמה. (א) בראשית רבה פרשה ס״ה.

תתקמו. (א) ר״ל שהיה ליעקב לאמר והבאת כלומר לאמו.

אלא כשבאין לאדם שני דברים ולא יוכל לעשות שניהם ובבת אחת יבואו לידו יקיים הגדול וידחה לקטן כגון אם יחפצו להרוג איש יצפנוהו בבית ויאמר אין עמי כגון רחב הזונה כן יעקב שיקר לקיים מצות רבקה ויבא אליו הברכה כי הוא ראוי ולא עשו וכן (ב) דוד לאכיש אל נגב יהודה וכן אלישע אמר (ג) (מ״ב ו יט) לא זה הדרך ולא זה העיר. דבר אחר לא שיקר יעקב אלא דיבר דבר שמשמע ב׳ [דף פ״ז] דברים (ד) אנכי יעקב עשו בכורך הוא (ה) כמו אברהם אמר על שרה (בראשית כ ב) אחותי היא בני בנים הרי הם כבנים הרי בת אחיו כאחותו וכתיב (שם יג ח) כי אנשים אחים אנחנו וכן שמואל בעגלת בקר וכן עשה יעקב ויצחק חישב כי בעבורו אמר והטעות מעצמו מותר כדאמר בשחיטת חולין (ו) איהו דאטעיה אנפשיה וזהו (שם כז לה) בא אחיך במרמה ואמר עשו (שם שם לו) ויעקבני ולא אמר כי שיקר אותי ומה שאמר (שם שם יט) ואכלה מצידי אין זה שקר כי יגע ורץ אחר גדיים לתופסם כי גם לחם נקרא צדה שנאמר (יהושע ט יד) ויקחו האנשים מצידם ועל דעת זה דיבר ומה שאמר (בראשית כז יט) עשיתי כאשר דברת אלי כי פעמים רבות צוהו וקיים דבריו.

תתקמז. א) ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה (שם שם לב) למה לו לכתוב לא היה לו לכתוב אלא (שם שם לג) וימכור את בכורתו ליעקב ולמה יש לכתוב מה שחשב עשו אלא שלא תתמה למה נתן הקדוש ברוך הוא ממשלת רב לבני עשו לומר (א) שתדיר בשביל אביו הולך למות למקום סכנה בין החיות כדי לצוד לאביו וממנו למד יוסף כשאמר לו יעקב (שם לז יג) לכה ואשלחך אליהם היה יודע ששונאים לו אלא אמר עשו הולך תדיר למקום סכנה כדי לצוד ציד להביא לאביו ואבי שלחני לראות את שלום אחי ואת שלום הצאן שהוא חיות של אבי ובני ביתו כל זה נכתב כדי להודיע לישראל איך לטרוח כדי להביא פרנסה לאביהם ואיך יהיו זהירים לעשות מצות אביהם.

תתקמח. ב) אם תראה בני אדם רשעים שמקילים את אביהם ואת אמם ומצליחים דע כי לרעתם כדי שיהא עונם גדוש וכן יש רשעים שכשעושים עולה מרויחים ומצליחים וכשעושים ביושר לא יצליחו כדי שיהא עונם גדוש לכן שעה משחקת להם כדי להפרע מהם לבסוף או בגיהנם או ממש יהיו נפרעים וזהו שאמר (תהלים ד ח) נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו אם למכעיסים שראוים לפורענות כך שלוים ושקטים כל שכן לצדיקים לעתיד לבא:

תתקמט. ג) כתיב (שם קלג א) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד אחי״ם ג״ם בגימטריא בנים שני אחים או אב ובניו שהם בקטטה אע״פ שהבן עובד לאב ומכבד את אביו כיון שהם בקטטה ובכעס וכן הרב ותלמידו אע״פ שלומדו תורה כיון שמתקוטטים יחדו מוטב שלא יהיו יחדו מפני שמצערו ואל תאמר מפני שהאב שמצטער והרב מצטער אלא אפילו הבן מצטער על ידי האב כיון שאינן יכולים לסבול מוטב שיפרדו:

תתקנ. איש שיש לו אשה רעה לא ידור עם אביו ועם אמו פן תהיינה מורת רוח לאביו ולאמו ואם יכנוס עבד ושפחה לביתו לא יכניס אותם שמורדים

א) סמ״א. ב) סמ״ב. ג) סמ״ג.

(ב) שמואל א׳ כ״ט. (ג) מלכים ב׳ ו׳ (ד) כן פירשו רש״י והראב״ע שם. (ה) כן פירש״י בסנהדרין נ״ח ב׳ ד״ה אלא (ו) צ״ד ב׳.

תתקמז. (א) כן פי׳ הבוצר עוללות שם שמה שאמר עשו הנה אנכי הולך למות הוא בשביל שהולך למקום סכנה, והפירוש הזה הביא מדעת עצמו. והמזרחי פירש הנה אנכי הולך למות ברעב ותקשה דא״כ היה לו לומר הנה אנכי מת? אבל לפי פירוש רבנו ניחא.

באביו ואמו והמתלוצצים בהם (א) וכשיקציץ עמהם יהיה תחילה שיעשה מה שיצוה אביו ואמו.

תתקנא. א) **האב** המצוה לבנו לקחת בת בנו או בת בתו והוא אינו חפץ בה ויירא אם יקחנה שישנא אותה או ירא שמא לא יוכל להתאפק מלחטא בנשים ואע״פ שישנא אותה הרי עושה דבר גדול בשביל אביו ואמו ואביו ואמו חוטאים שדוחקים אותו ליקח אשה שאינו אוהב אותה ואם יודע האב שהבן עצל מאד ויודע האב שאם מצוה לבנו לעשות לא ימנע מלעשות חוטא האב שדוחקו לעשות ואם רואה הבן שהאב יותר שמח שיאמר לו הבן תעשה זה כגון אם הבן הולך יחידי בלילה והאב צעור על זה והאב שמח שיאמר לו הבן תלך עמי אז יאמר הבן לאביו אם תחפוץ תלך עמי וכל כיוצא בו ובלבד שלא יאמר לאביו בפני העולם שלא יאמרו הבן משעבד את אביו ואם רוצה האב שיאמר לו בפני העולם רצון אביו יעשה:

תתקנב. ב) **מי** שיש לו אב או אם בעלי מחלוקת וכן אשתו טוב שיאמר לאשתו שישתוק ואם יאמר לאשתו שישתוק היא תהיה במחלוקת עם בעלה ולא תשמע לו בתשמיש המטה מוטב לו לשתוק (קהלת ג ז) עת לדבר כשנשמעים דבריו ועת לחשות כשאין נשמעים הרף מאף ועזוב חימה אל תיזקק בין שני כעסנים אם רואה אדם שאשתו ברגזנות וכעס ואם משמש עמה בעודו משמש תדבר כעסים אע״פ שאין הכעסים עמו אלא על אחרים מוטב שלא ישמש כי הולד לא יהיה טוב:

תתקנג. ג) **אם** האב והאם מצוים לבן שלא יקח אשה [ע״ב] כדי שיעבוד להם זה לא יתכן אלא יקח אשה ויהי אצלם ואם אינו מוצא אשה במקום שאביו ואמו שם ואביו ואמו זקנים וצריכים מי שיעבוד להם אז לא יצא מן העיר ואם אינו יכול להרויח אלא כדי להספיק צרכי אביו ואמו ואם יקח אשה לא יוכל להספיק לאביו ולאמו אז ישמע לאביו ולאמו ואם אביו ואמו בעלי קטטה ויש לו אשה ויודע שעל חנם מתקוטטים והדין עם אשתו לא יתכן לכעוס על אשתו כדי לעשות נחת רוח לאביו ולאמו ואם עשיר הוא ויש לו מי שיעבוד לאביו ולאמו אז יוכל ללכת אל עיר אחרת ליקח אשה ואם רואה אביו או אמו שבנות הארץ רעות והבן רוצה לקחת משם אשה והאב מצוה לו שלא יקח חוטא הבן אם יקח שהרי יעקב שמע ליצחק ולרבקה אבל אם טובות ואחיה טובים ויש רעות שאחיה רעים ורצו לתת לאב ולאם ממון שיעסקו שיקח אשה מהם והטובים אינם רוצים לתת לאב או לאם שום דבר והאב והאם מצוים לו לקחת בת מי שנותנים להם ממון והבן אינו רוצה ליקח אשה אלא מן הטובים אע״פ שכועסים עליו אביו ואמו לא שמע אליהם (א) כיון שעושין עמו שלא כהוגן:

תתקנד. ד) **איש** אמו ואביו תיראו (ויקרא יט ג) הרי תיראו כתיב לאחר אביו (א) מיד ועוד תיראו לשון רבים ולא אמר תירא כדי לסמוך מורא בין אם לאב ובין שבתות וכאלו לאיש ולאמו ולאביו לשלשתן אמר תיראו ואת שבתותי תיראו שהאם והאב בכלל תיראו שלא יכעיסו את הבן כל כך שלא יוכל

א) סקס״ב. ב) סקס״ג. ג) סקס״ד. ד) סקס״ה.

תתקנ. (א) מל׳ חז״ל שבועות מ״ח ב׳: שתים קצצת לי.
תתקנג. (א) יעוין שו״ע יו״ד סי׳ ר״מ סכ״ה.
תתקנד. (א) תיבה זו יש למחוק וכונת רבנו שהיה לו לכתוב איש תיראו אמו ואביו.

הבן להתאפק עד שימרוד בהם אמו ואביו תיראו ואת שבתותי (ב) מכאן אמ"ר יהודה הראשונים לא היו משמשים מטותיהן לא בליל ראשון ושני ושלישי בשבוע פן יולד בשבת ויבא לידי חילול שבת כי האשה יולדה ברע"א כמנין הריו"ן וקריאה או ברע"ג כמנין ב"ר בטנ"י ולפי שהיו נזהרים כך היו זרעם צדיקים זהו שנאמר איש ואמו אביו תיראו ואת שבתותי לכך בענין שבת שלש שלש בויכלו שלש מלאכתו שלש יום השביעי שלש אשר עשה ברא בעשרת הדברות שלש יום השבת וכן במשנה תורה כנגד שלשה ימים שהיו נזהרים מלשמש כל זה אליבא דרב יהודה שהיה אומר יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעים שלשה תקופות הן רע"ג לבד. מ"ז שעות וחצי הנשארים לכל תקופה וכן להגות בתורה שלשה תקופות (ג) מט"ו באב של חמה עד ט"ו באייר של חמה וזהו שנאמר (תהלים יט ז) ותקופתו על קצותם כלומר הסר תקופת ימים והשאר אין צריך לעסוק יומם ולילה אם לומר כל היום בתמוז (ד) אינו מחויב ללמוד בלילה כי יום ארוך הוא יעסוק בתורה יומם ולילה לכך אותיות של תורה ותה"ר וכתיב (הושע ד ו) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני וכתיב (שם ט יב) ושכלתים (שם שם יא) מבטן ומהריון:

תתקנה. א) **איש** אמו ואביו תיראו תירא לא נאמר אלא תיראו לאב ולאם מזהיר שאם בא האיש לכלל איש שיראו פן יכוהו ופן יקללוהו עד שיענה להם ויקללם ויכם ועוד לאב ולאם מזהיר שיתאפקו לשמש מטותיהם בשלש לילות הראשונות פן יולד בשבת (א) אליבא דרבי יהודה:

תתקנו. ב) **לא** מצאנוהו שגיא כח (איוב לז כג) לא הכביד עול המצות על ישראל ואם תאמר גזל ועריות אפילו אם לא נכתבו דין הוא לשמרם שאם לאו לאו קיום העולם שהרי האילים והתרנגולים בשביל הנקבות מכים זה את זה כך היו בני אדם עושים היו הורגים זה את זה כך לא יצוה האב לבנו דברים הקשים וכבדים עליו לעשות וכן הרב לתלמיד פן ימנע מלעשותם ונמצא מחטיאו ולא יתן אדם לבנו ממון הרבה בחייו שמא יעבדוהו ויכבדוהו בשביל הממון ולא לשם שמים:

תתקנז. ג) **האב** שמצוה לבנו מעשים מה שחפץ שיעשה תחלה יאמר לו באחרונה שהרי מלאכת המשכן נאמרה לו למשה תחילה ושמירת שבת באחרונה ומשה הקדים לצוות את השבת תחלה (א) ודוד צוה תחלה על יואב כי היה סבור שלא יוכל שלמה ליואב ונתגלגל שנפטר אדוניהו על ידי שאחז בקרנות המזבח ועשה יואב כן אילו היה יודע ששלמה יחייבהו על אבנר ועמשא היה בורח:

א) תקס"ו. ב) תקס"ז. ג) תקס"ח.

(ב) נדה ל"ח א' ולפנינו הוא (ר' יהודא) אמר כחסידים הראשונים. (ג) בבא בתרא קכ"א ב': מכאן דמוסיף יוסיף, ועיין שם בנמוק"י, ויעוין מג"א סי' רל"ח סק"א וביו"ד סי' רמ"ו סכ"ג. (ד) בתרגום איכה ב' י"ט: עסוקו במשנה בלילא וכעין זה בתנחומא תשא י"ט: היה לומד תורה ביום ופושט אותה בלילה בינו לבין עצמו למה אלא ללמד לישראל שיהיו יגיעים בתורה ביום ובלילה ובילקוט תשא רמז ת"ו: בשעה שהקב"ה היה מלמדו מקרא היה יודע שהוא יום ובשעה שהיה מלמדו משנה היה יודע שהוא לילה. וגם הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פ"ג הי"ג: אע"פ שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה. ויעוין חובות הלבבות פ"ו משער אהבת השם מה שכתב לענין תפלה ואמרו בעירובין ס"ה א': לא איברי לילא אלא לגירסא, ובמדרש שמואל פרשה ה': אין גרונה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה, וכעין זה בתמיד ל"ב ב' ויעוין במטפחת לר"י עמדין מה שהשיג על הזוהר ויקרא כ"ג א': דצחותא בלילא הוא יתיר מבימכא, שהרי בבבלי עירובין ס"ה א' אמרו: דאמרי ליה לר' זירא מחדדין שמעתתיך אמר להו דימכא נינהו.

תתקנה. (א) ברכות כ"ב א': כדי שלא יהיו ת"ח מצוין אצל נשותיהן כתרנגולים, ויעוין עירובין ק' ב': תרנגול מפייס כו'.

תתקנז. (א) ר"ל ושלמה הרג את יואב תחלה.

תתקנח. א) וכן החלומות שאדם רואה באחרונה קרוב להיות תחלה ומה שרואה בתחלת הלילה יתקיים באחרונה:

תתקנט. ב) יעקב שיודע שבניו בני מריבה לא יגרום שיבואו לידי מחלוקת בעבור הירושה [דף פ"ח] יחלוק בחייו וימנה אפיטרופוס על שלו בפני עדים כדי שיהא שלום לאפיטרופוס ולזרעו וכתיב (משלי יד לב) וחוסה במותו צדיק (שם יג כה) צדיק אוכל לשובע נפשו בשבת ויום טוב:

תתקס. ג) ראה כמה תעניות וצומות ובכי ותחנונים אדם עושה כשבנו חולה כי מרה נפשו על בנו וכל שכן שהיה לו לעשות בעשותו דבר עבירה שהוא אובד טובה נפש לעולמים:

תתקסא. ד) לאדם שיש לו בנים ומתקוטטים יחדו כשהן קטנים אם אהוב לו אחד מהן ביותר והאהוב ביותר פושע לא יעזור לו אלא ינעור בו ויכהו ויסרהו ואם הגדולים מכים זה את זה הגדול לגדול או הגדולים לקטנים לאחיהם ולאחיותיהם לא יוכל האב לומר להם תכוני או תכו אמכם וכן כשמקללים זה את זה לא יאמר תקללו אותנו או אותו או אותי על מנת כן שלא תכו ולא תקללו אותי ואותנו ואחיכם ואחיותיכם אף על פי שיותר שמח האב שיקללו אותו אינו רשאי לומר להן כן ואינם רשאים לעשות לאביהם ולאמם כן:

תתקסב. ה) כתיב (שם א ז) יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו מה ענין מוסר לראשית דעת וסמך לו (שם שם ח) שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך מן הדין לא היה לאהוב הבנים אלא מעת שהבנים נכנסים ביראת ה' שנאמר (שם ח יז) אני אוהבי אהב שהרי אם אדם אוהב גופו של זרעו כך אוהב הכלב את גוריו וכל הבריות ועל זה נאמר (קהלת ג יט) ומותר האדם מן הבהמה אין אבל אם אדם אוהב רעת בניו לשם שמים כגון אם הולך בנו או בתו בחושך או במקום שיראה מהם שלא יהא תקנת גופם אומר לעבדו או לשפחתו ללכת עמהם או הוא בעצמו ילך עמהם פן ינזק הגוף ופן יבא הגוף לידי נזק ויותר צריך להיות נזהר מדעת בניו ובנותיו פן יחטאו במעשיהם ובגופם בהרהור לבם שנאמר (איוב א ה) כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם:

תתקסג. ו) כל המצות יקבל עליהם שכר האדם אפילו מצות של אחרים כגון מי שלא ראה אביו ואמו בעומדו על דעתו היכן מצות כבוד אב ואם ויש לו זקן וזקנה הרי יקיים בהם וכן אם לא ראם אם יש לו אחים גדולים ממנו יכבדם ויכבד צדיקים שנאמר (תהלים טו ד) ואת יראי ה' יכבד כענין שהיה לו לכבד אביו ואמו ושבת בכסות נקיה וספרים יפים בתיקון יפה ורבותיו יכבד ויראה מהם. ומחכמים כענין כיבוד אב ואם ומורא את אב ואם. ויכבד את הגדולים אותו ואת מוכיחיו הרי מעלין עליו כאילו קיים כבוד ומורא לכך (א) היו קורין לאלישע אבי אבי ואלישע לאליהו אבי אבי כי היה מקיים בו מה שמחוייב לאביו אבי בכיבוד אבי במורא:

תתקסד. (א) מעשה באדם אחד שהיה מכבד את אביו ביותר ומטחינו ברחיים פעם

א) תתקס"ח וכפול לעיל בכ"י סי' ס"ז. ב) תתקס"ט. ג) סמ"ד וכפול לעיל סי' ס"ח. ד) תתק"ע. ה) תתקע"ז וכפול לעיל בסי' ס"ח. ו) סמ"ה.

תתקסג. (א) צ"ל: היה קורא אלישע אבי אבי.
תתקסד. (א) כעין המעשה המובאה בירושלמי פאה פ"א ה"א יעו"ש מובא ברש"י ותוס' קדושין ל"א א'.

אחת רצה להכותו אדם אחד בא בנו והיה מטחינו אמר הבן בא וטחון ואני אלך ואקבל המכות והלך וקיבל ונמצא שבן זה יבא לעה״ב.

תתקסה. א) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן (ויקרא יט לב) (א) ואפילו זקנה (ב) ואף נשים תקומנה אבל כבוד של נשים ונערים להחבא שנאמר (איוב כט ח) ראוני נערים ונחבאו וכתיב (תהלים מה יד) כל כבודה בת מלך פנימה:

תתקסו. ב) הזהר בכבוד זקן שכן כתוב נגד זקיניו כבוד ואם תראה זקן ובחור אף על פי ששניהם בחיבה יחדו ואפילו האב והבן אל תחליש דעת הזקן לשאול מן הבן לפני האב שהרי כל זמן שהיה אברהם קיים לא מצינו שדבר הקדוש ברוך הוא עם יצחק וכל זמן שיצחק קיים לא דבר עם יעקב אבל כשיצא יעקב משם דבר עם יעקב שאם היה מדבר עם יעקב בהיותו עם יצחק או עם יצחק בהיותו עם אברהם יאמר שמא שום פסול מצא בזקן שהרי איש אלהים שבא מיהודה לאחר שאכל ושתה דיבר (א) עם הנביא שהשיבו ועמו לא דבר (ב) אלא במעמד אביהם (ג) ועם יהושע במעמד משה (ד) ועם קין לרעתו אבל באבות לא פסל את הזקן מפני הבן ומשה (במדבר יא יז) ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם בזמן הזה שאין דברים שהיו נוהגים בזמן [ע״ב] שבית המקדש קיים הרי בעשרה שבטים לא היה מזבח ולא כהן כי הזניחם ירבעם וכתיב (מ״ב ד מב) ויבא לאיש האלהים לחם בכורים (ה) וכי בכורים היה מביא אלא אותו האיש היה משער שדהו ואלו היו רשאים לעלות לירושלם אילו היו כהנים ולוים שם ישער כמה היה נותן חלה תרומה מעשר ומנחה קרבן מחצית השקל ונתן ממנו לאיש האלהים לכן הזכיר כאן איש האלהים וזהו (תהלים מא ב) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה׳ (משלי ג ט) כבד את ה׳ מהונך ומראשית תבואתך:

תתקסז. ב) כבד ה׳ מהונך ולא כל הונך המבזבז אל יבזבז יותר מחומש הנה אמרו שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם הרי אם יושבים בסעודה הרב והתלמיד יתן המאכל תחלה לפני הרב ויתן המובחר ואם אביו ורבו יושבים ולמד מרבו יותר מאביו יקדים לרבו ואם שקולים שלמד מזה ומזה יקדים לאביו ואם אביו משכיר לו רבו ולא הרב מלמדו אלא בשכר נמצא (א) הרב קודם ואם אביו לימדו יותר תורה אף על פי שאביו קודם ויודע שרבו יכעוס אם לא יקדים לו ואביו לא יכעוס יקדים את רבו ואם שניהם כועסין ויכול לרצות האחר . . .

תתקסח. אם יש דליקה בעיר מוציא תחילה מבית רבו ואחר כך מבית אביו ואם יש ספרים בבית אחר ובבית אביו או רבו מעות מוטב להציל את הספרים ואם אביו מפרנסו הרי מוציא תחילה מבית אביו ואחר כך מבית רבו כי שלו קודם לכולם (א) היכי מכרזינן אמר רב יצחק בר יוסף נפל בישרא לבני חילא ונימא נפיל טריפתא לבני חילא לא זבני הא קא מטעי להו אינהו הוא דקא מטעי נפשייהו כי הא דמר זוטרא בריה דרב נחמן הוה קאזיל מסיכרא למחוזא ורבא ורב ספרא הוו אתו לסיכרא פגעו אהדדו הוא סבר לאפיה הוא דקאתו אמר להו (ב) איצטעור רבנן ואתו כולי האי אמר ליה רב

א) תקע״ח. ב) תקע״ט.

תתקסה. (א) הרב בעל בית יהודה סי׳ כ״ח כתב: הדבר פשוט שכל מיני כבוד שיש לעשות לאיש יש לעשות לאשה. (ב) הביא הגרי״ש נאטאנזאהן ז״ל בהגהותיו ליו״ד סי׳ רמ״ד סק״א.

תתקסו. (א) צ״ל דבר הקב״ה עם כו׳. (ב) בראשית ט׳ ח׳ ואין למחוק חמש תיבות אלו. (ג) דברים ל״א י״ד, ט״ז. (ד) בראשית ד׳ ו׳. (ה) כעין מה שאמרו כתובות ק״ה ב׳.

תתקסז. (א) צ״ל האב ודין זה מובא בשם רבנו ברמ״א ביו״ד סי׳ רמ״ב סל״ד.

תתקסח. (א) חולין צ״ד ב׳. (ב) לפנינו: למה להו לרבנן דטרוח ואתו כולי האי.

M.T. AKADEM KÖNYV

ספרא אנן לא הוו ידעינן דהוה קאתי מור אי הוו ידעינן טפי הוה טרחינן (ג) השתא מיהא לדעתא קאזלינן אמר ליה רבא אמאי תימא ליה הכי דאחלישתיה לדעתיה (ד) ומי לא הוה מטעינן ליה איהו דקמטעי לנפשיה מאילו דברים לומדים אנחנו הרבה, תלמיד חכם שיש לבא בעיר יצאו טובים לקראתו דאחלישתיה לדעתיה (ה).

תתקסט. א) **אדם** חשוב ימעט הלוכו בפני בני אדם שיושבים כי יעמדו בפניו וכן אם כבר יושבים והוא יודע שיעמדו ויאמרו לו שב במקומינו (א) לכן נאמר (ויקרא יט לב) זקן ויראת ואם יכבדו צדיק אחד יחשוב שמא קבלתי מזכיותי שקיבלוני ואל (ב) ירד אחר הכבוד שלא כל מעשיו ומחשבותיו יהיו לשם שמים ויגדל כבודו בעולם הזה ולעולם הבא (ג) רבי יוסי ברבי בון בשם רבי הונא ברבי חייא בא וראה כמה גדול כחן של עושי מצות שמפני זקן אין עומדים בעלי מלאכה בשעת מלאכתן ומפני עושי מצות עומדים אמר רבי יוסי בר בון אילו דקיימא מקמיה מיתא לאו מקמיה אינון קיימי אלא קומי אילין דגמלון ליה חסד אפילו עם הארץ נושאין המת או עוסקין במצוה יש לעמוד כנגדן:

תתקע. ב) **שנים** שהם בעיר כגון ראובן ושמעון והנה שמעון מכבד את ראובן לא יניח ראובן לשמעון לכבדו בדבר שיתבייש שמעון כגון שאין דרכו של שמעון להביא מים מן הבאר ואם שמעון אינו חושש אבל למשפחתו יש גנאי בדבר לא יקבל ראובן משמעון שיכבדנו:

תתקעא. **כתיב** (שופטים ה לא) כן יאבדו כל אויביך ה׳ ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ואוהביך היה צריך לומר או כן יאבדו כל אויבי ואוהביו לא דיבר אלא כנגד דוד כי דוי״ד בגימטריא אהבי״ו ואהבי״ו בגימטריא ודוי״ד. ואהבי״ו בגימטריא יהוד״ה שהוא משבט יהודה וכתיב (תהלים פט לז) וכסאו כשמש נגדי וכתיב (ש״ב כג ד) כאור בקר יזרח שמש. ואוהבי״ו במילוי שלשים וששה ואהביו חסר וי״ו בגימטריא שלשים (א) שלשים צדיקים כאברהם אבינו וכתיב (ישעיה מא ח) זרע אברהם אוהבי (ב) ל״ו צדיקים (שם ל יח) אשרי כל חוכי לו. כל אויביך ה׳ פי׳ אויבי הצדיקים.

תתקעב. **אחד** עיור היה עובר לפני חכם אמר אחד כן יהיו כל אויבי כאותו [דף פ״ט] האיש ענה אחד אמן אמר החכם הוא חוטא ואתה מסייעו כי יש לו ביהודים אויבים ולכך אמר יאבדו כל אויביך ה׳ פירוש אויבי יראי ה׳ ואוהביו של יראי ה׳ (מלאכי ג כ) שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ועוד ואוהביך לא נאמר אלא ואוהביו של אוהב יראת ה׳ כצאת השמש בגבורתו שנאמר (ש״ב כג ג ד) צדיק מושל ביראת אלקים וכאור בקר יזרח שמש וכתיב (מלאכי שם) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ועוד ואוהביך לא נאמר אלא ואוהביו של אוהב יראי ה׳ כצאת השמש בגבורתו כעניין שנאמר (שם שם יח יט) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים אילו אויבי ה׳ שנאמר (דה״ב יט ב) הלרשע לעזור ולשונאי ה׳ תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה׳ וכת׳ (ירמיה מג ב ג) כל האנשים הזדים אומרים אל ירמיהו שקר אתה מדבר לא שלחך ה׳ אלקינו, לאמר לא

א) תק״ס. ב) תקפ״א.

(ג) ארבע תיבות אלו אינן לפנינו. (ד) צ״ל א״ל והא קא מטעינן ליה. (ה) חסרון הניכר יש כאן.

תתקסט. (א) קדושין ל״ג ב׳. (ב) צ״ל ירדוף. (ג) ירושלמי בכורים פ״ג.

תתקעא. (א) ירושלמי ע״ז פ״ב ה״א: אין העולם יכול להיות פחות משלשים צדיקים כאבינו אברהם מה טעם ואברהם היה יהיה בגימטריא שלשים וכן הוא במדרש רבה בראשית פמ״ט, ופסיקתא דרב כהנא פיסקא ויהי בשלח דף פ״ח א׳ ויעוין שוח״ט פרשה צ״ב (ב) סנהדרין צ״ז ב׳ וסוכה מ״ה ב׳.

תבאו מצרים לגור שם כי ברוך בן נריה מסית אתך בנו למען תת אתנו ביד הכשדים להמית אתנו ולהגלות אתנו בבל הרי הזדים אויבי ברוך בן נריה וכן (תהלים קיט נא) זדים הליצני אויבי אוהבי ה׳ הליצוני מתלוצצים ומליצים עלי לשבר דברי הטובים וכתיב (תהלים נו ו) כל היום דברי יעצבו וכן כתיב (דברים א מא) ותהינו לעלות ההרה וכתיב אחר (שם שם ג) ותזידו אויבי משה ואהרן היו אומרים מה תלוי בזה שה׳ ומשה לא ילכו עמנו וזהו (במדבר יד מד) וארון ברית ה׳ ומשה לא משו מקרב המחנה ואמרו לשאר ישראל רוצים אתם לעלות עמנו ואמרו הן וזהו ותהינו (מלאכי ג יט) וכל עושה רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר ה׳ צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף, שורש לרשעים וענף לזידים וזהו (שם שם כא) ועסותם רשעים ולא יתכן להתפלל בשביל הציבור למי שהוא זיד לפי שכשהוא אומר שונאי אויבי אויבינו שונאינו שמין לבו על יראי ה׳ כל אויביך ה׳ וכן ירמיה היה מבקש רעה על אנשי ענתות לפי שהיה יודע שהם אויבי ה׳ ואוהביו כצאת השמש (א) המתפללים עם הנץ החמה שקראו קרית שמע שכתוב בו (דברים ו ה) ואהבת את ה׳ אלקיך (שם יא יג) לאהבה את ה׳: אומרים קרית שמע עם דמדומי חמה ותפילה בהנץ החמה ואוהביו כצאת השמש בדמדומי חמה קרית שמע השמש בגבורתו תפילה בהנץ החמה אז כל היום אהבת שמים בלבו שנאמר (תהלים פט טז) אשרי העם ידעי תרועה אלא יודעים לכוין ויריעו כל בני אלקים זהו בהנץ החמה שנא׳ (בראשית לב כז) שלחני כי עלה השחר וכתיב (איוב לח ז) ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלקים וכת׳ (תהלים עג כג) ואני תמיד עמך בשעת התמיד (שם שם) אחזת ביד ימיני וכתיב אשרי העם יודעי תרועה וכת׳ (איוב לג כו) וירא פניו בתרועה זו תפילה ואמרו (ב) מתריעין בפה (תהלים פט טז יז) באור פניך יהלכון בשמך יגילון כל היום וכתיב (איוב ה כא) עד ימלא שחוק פיך ושפתיך תרועה הרי אע״פ שכתוב (משלי יז כו) גם ענוש לצדיק לא טוב יכול לומר יאבדו כל אויביך ה׳ וכתיב (ישעיה סה טו) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך ה׳ ה׳ ולעבדיו יקרא שם אחר לא יתכן שיקרא אדם שם בנו עכן או עוכר ואשר כתוב פגעיאל בן עכרן (ג) כי כשחטא ראובן פגע בו אשר והגיד לאחיו ואמרו לו עוכר ישראל וזהו (דברים לג כד) יהי רצוי אחיו שנתרצה עם אחיו כשהודה ראובן אף אביו ואמו העלימוהו והרחיקוהו עד שנתרצו אחיו שנאמר (שם שם) ולאשר אמר ברוך ראשי תיבות אב מבנים אשר ראשי תיבות להפך אם והיה מעדן בשמן אב ואם. וכל שמעיד על חבירו יחידי ראוי להלקותו ק׳ מכות שנאמר (משלי יז י) מהכות כסיל מאה (ה) ולכך נעלם ק׳ בפרשה בני אשר ימנה וגו׳ בדברי הימים (א׳ ז ל).

תתקעג. מי שבא ממדינת הים ובאתה אשה לשאל על בעלה או בנים על אבותם וזה יודע שמת הבעל או יודע שאב ואם מתו והאשה בחורה והבנים אין להם במה להתפרנס אלא אם כן ימכרו בניכסי אביהם אע״פ שאמרו (א) אין משיבין על הקלקלה אינו רשאי לשתוק (ב) וקודם שיגיד יאמר לנוי שיגיד הוא תחילה ואחר כך יאמר הכל.

תתקעד. מי שבא מארץ אחרת ובאים לשאל לו על אודות חידושים ויודע טובות להגיד לצדיקים כגון שהיו אנשי העיר שהיה ביניהם בארץ שיצא משם. . (א)

(א) מקום חלק.

תתקעב. (א) יעוין ברכות ט׳ ב׳, כ״ט ב׳. (ב) תענית י״ד א׳ יעו״ש. (ג) ספרי דברים פיסקא שנ״ה. (ד) יעוין פסחים קי״ג ב׳. (ה) ר״ל שאשר העיד על ראובן יחידי.

תתקעג. (א) מגילה ט״ו א׳ עבודה זרה י׳ ב׳. (ב) עיין דברי רבנו בסי׳ תתתתכ״ג ויעוין בטוש״ע יו״ד סי׳ ת״ב סי״ב ולא דמי להא דאמרו בשבת קנ״ג א׳ דכאן אינו חשש איסור באמירה, ועי״ד שהיה לאחימעץ בבשורתו לדוד ממיתת אבשלום שנמנע להודיעו כיון שהית אפשר להודיע ע״י הנער הכושי, משא״כ לגבי אדוניהו ממשיחת שלמה שא״ל איש טוב אתה וטוב תבשר ומ״מ מיהר להשיב לו אבל אדונינו דוד כו׳ וכה״ג בכל מקום שאין מוכן אחר להודיע לו.

ילך [ע״ב] מיד לצדיקים ומבשרם ואם יודע לאביו ולאמו או לרבו בשורה יגיד להם קודם לכל כדי לשמוח לצדיקים תחילה.

תתקעה. א) למה (א) נקרא חסיד על שם חסדים ועוד (ב) חסיד על שם (דברים יד יח) והחסידה תרגומו וחוריתא וכתיב (ישעיה כט כב) ולא עתה פניו

א) בנדפס סימן י׳.

תתקעה. (א) פה מקום להעיר על שם חסיד שרבו הוראותיו בדברי חז״ל: ב״ק ל׳ א׳: האי מאן דבעי למיהוי „חסידא״ ליקיים מילי דנזיקין רבא אמר מילי דאבות ואמרי לה מילי דברכות. ברכות ד׳ א׳: לא „חסיד״ אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך. שם ו׳ ב׳: כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד. שם ל׳ ב׳: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת. שם נ״ז ב׳: הרואה דוד בחלום יצפה לחסידות, ספר תהלים יצפה לחסידות, הרואה שיר השירים יצפה לחסידות, הרואה בן עזאי יצפה לחסידות ויעוין אבות דר׳ נתן פ״מ׳ וחגיגה י״ד ב׳ וירושלמי שם הלכה א׳. שבת ס״ג א׳: אם עם הארץ הוא „חסיד״ אל תדור בשכונתו. שם ק״כ א׳: אמר רב חסדא מדת „חסידות״ שנו כאן, אמר רבא „חסידי״ אגרא דשבתא שקלי? אלא אמר רבא הכא בירא שמים עסקינן ושם ברש״י ד״ה חסידא: אם „חסידים״ הם יש להם לוותר משלהם בכל דבר שיש בו נדנוד עבירה. עירובין י״ח ב׳: אדם הראשון חסיד גדול היה. ראש השנה י״ז ב׳: מתחלה צדיק ולבסוף חסיד ושם ברש״י ד״ה חסיד: נכנס לפנים מן השורה. תענית ח׳ א׳: ילך אצל חסיד שבדור וירבה עליו בתפלה. שם י״א ב׳: ריש לקיש אמר נקרא חסיד שנאמר גומל נפשו איש חסד ושם ברש״י ד״ה נקרא חסיד: המתענה. מועד קטן י״ח א׳: שורפן חסיד. ירושלמי שקלים פ״ג ה״ה: יראת חטא מביאה לידי חסידות חסידות מביאה לידי רוח הקדש, בבא קמא ק״ג ב׳: חסיד מי משתבע בשיקרא? בבא בתרא ז׳ ב׳: ההוא חסידא דהוה רגיל אליהו דמשתעי בהדיה. חולין ס״ג א׳: למה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה. סוכה נ״ג א׳: יש מהם אומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנתנו אלו חסידים וכתב רש״י שם ד״ה אלו חסידים: כל חסיד הוי חסיד מעיקרא, ומזה לקח היוחסין שכתב בהקדמתו שלא נקרא חסיד אלא מי שלא חטא כל ימיו מעיקרו. אבל מה שכתב שם כי מבואר הוא בפרק הגוזל קמא הוא טעות כמו שהבאתי לעיל וצ״ל פרק החליל. מדרש שוח״ט תהלים מזמור ט״ז: כל מי ששומע קללתו ושותק נקרא חסיד. שם ע״ט: כיון שנעשה בהם דין חסידים היו. סנהדרין כ״ד א׳ ברש״י שם ד״ה ככנפי זו חנופה שמראים עצמם חסידים. שם מ״ז א׳: מאי עבריך ומאי חסידך לאו חסידך ממש. ירושלמי תרומות פ״ח: אמר ליה ולא משנה עשיתי אמר ליה ודא משנת החסידים? ופי׳ המפרש: אע״פ שהדין כן לחסיד שכמותך אינו ראוי לעשות כן. נדה ל״ח א׳: חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת. שבת קכ״א ב׳: ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה ממנו, ואותן חסידים אין רוח חכמים נוחה מהם. סנהדרין ק״י ב׳: אמר ר״ע עשרת השבטים אין להם חלק לעוה״ב, אמר רבי יוחנן שבקיה ר״ע לחסידותיה. אבות פ״ב מ״ה: ולא עם הארץ חסיד ופירש רש״י שם: אבל ירא חטא. שם פ״ה מ״י: שלי שלך ושלך שלך חסיד. ופירש הרמב״ם שם: שהחסיד הוא שירבה בפעולות הטוב ור״ל שיטה לאחד משני הקצוות מעט. שם שם מי״א: קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, ופירש הרמב״ם שם: הסתכל איך קרא הסבלן שסבלנותו יתירה עד שיקרב להעדר ההרגשה בדבר הכעס חסיד. שם שם מי״ג: יתן ויתנו אחרים חסיד ופירש הרמב״ם שם: איך קרא רב הרחמנות אשר לא יספיק לו מה שירחם הוא לבדו עד שירחמו ג״כ אחרים חסיד. שם שם מי״ד: הולך ועושה חסיד, ופירש הרמב״ם שם: שמי שיצא מן הזהירות מעט יקרא חסיד. שם פ״ו: ומכשרתו להיות צדיק וחסיד. ובמס׳ שמחות פ״ג: חסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים כו׳ וב״ר פרשה ס״ב. ירושלמי סנהדרין פי״א: תנא ר׳ שמעון בן מנסיא אומר חסידי כו׳ שעשו עמי חסד כורתי בריתי שנכרתו על ידי עלי זבח שעילו אותי ונזבחו על שמי. מדרש רבה ויקרא פרשה א׳: אז דברת בחזון לחסידך זה אברהם כו׳ מדבר בדוד. כו׳ זה משה, לחסידך שהיה משבטו של לוי. קדושין פ״ב א׳: הספנים רובן חסידים וברש״י שם ד״ה הספנים: שפורשים למקום סכנה ותמיד הם ברעדה. זוהר בלק קפ״ו א׳: אי תלמיד דר׳ שמעיה חסידא אתון לא הוה לכו לברכא בידים מזוהמות, שם קצ״ה א׳: בגין לאתדבקא בימינא דפשיטא לקבלא לאינון דתבין וכדין איקרי חסיד. וזהו לא כדברי רש״י בסוכה הנ״ל. שם רי״ז ב׳: חסידא ברתא דאברהם אבינו דאיקרי חסיד. אותיות דר״ע אות ז׳: וחסידך אלו רשעי ישראל שנקראו חסידים שנאמר אספו לי חסידי. שם אות ח׳: וכיון שמעלין אותן וחוזרין בתשובה לפני הקב״ה מיד מתקבלין לפני שכינה כצדיקים וחסידים שלא חטאו מעולם, מדרש רבה שמות פל״ה: ומהו חסידה זה כהן גדול שנאמר תומיך ואוריך לאיש חסידיך. זוהר פנחס רכ״ב ב׳: אמר דוד כו׳ דלא אמינא כי חסיד אני אלא בגין דאוקמוה רבנן ולא ע״ה חסיד דאורייתא אתיהיבת מימינא דקוב״ה דאיהו חסד ובג״ד מאן דאתעסק באורייתא אתקרי חסיד, כו׳ אלא הכי אוקמוה איזה חסיד זה המתחסד עם קונו. מדרש רבה בראשית פרשה פ״ו: לא יעזוב את חסידיו חסידו כתיב ואיזה זה יוסף. בספרי בהעלותך פסקא ע״ח: הם חסידים ממי ילמדו והוא חסיד למי ילמד באו חסידים ללמוד אצל חסיד, מובא בילקוט שופטים רמז ל״ח, שם בספרי האזינו פיסקא ש״ו: כך ד״ת יש בהם רבנים יש בהם כשרים יש בהם חכמים יש בהם צדיקים יש בהם חסידים, מובא בילקוט האזינו רמז תתקמ״ב. מדרש שוח״ט תהלים מזמור קמ״ט: ומי הם החסידים אלו ישראל מה כתיב למעלה מן הפרשה וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו כל זמן שישראל רואין את הקב״ה הם נעשו חסידים, ראוהו בים נעשו חסידים ואמרו שירה כו׳ וכשיראו

יהורו לפי שמביישין ומלבינין פניו והוא כחרש [לא ישמע] וכאלם לא יפתח פיו לא יבייש פני אדם ולעתיד פניהם מבהיקות שהן ח׳ (ישעיה ס א) קומי אורי א׳ (שם שם) כי בא אורך ב׳ (שם שם) וכבוד ה׳ עליך זרח ג׳ (שם שם ב) ועליך יזרח ה׳ ד׳ (שם שם) וכבודו עליך יראה ה׳ (שם שם ג) והלכו גוים לאורך ו׳ (שם שם) ומלכים לנוגה ז׳ (שם שם) זרחך ח׳ אילו (ג) ז׳ כיתות שנהנין מזיו השכינה.

תתקעו.[א] כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מד כג) אילו בני אדם שמקבלים בושת וכלימה והלבנת פנים על המצות בא אדם לקיים מצות ציצית ותפילין וכיוצא בהם נשפך דמו מפני הבשת (א) ומעלה על המלבין פניהם כאילו שיפוך דמים ומונעם מלעשות מצוה וזהו (ישעיה כט כא) מחטיאי עמי בדבר שהם מדברים רע על עושי מצוה וזהו כי עליך הורגנו כל היום וזהו (תהלים סט ח) כי עליך נשאתי חרפה.

תתקעז. אחד היה מחרף ומבזה את החסיד לא נפלו פניו והיה מקללו בחייו ובממונו היה מקללו שיזדמנו לו עונות הרבה כדי שלא יהא בן העולם הבא ונתעצב ונפלו פניו אמרו לו תלמידיו למה נפלו פניך אמר להם כשביישני הרי לא פגם אותי ואין אני חפץ בכבודות כשמת אדם לא יהנה מכבודו וכשקללני בהנאת העולם הזה כל זה כלה אבל כשקללני בהנאת העולם הבא למרוד בהקב״ה דאג לבי פן יגרום עון והתפללתי שלא ישמע קול מקללים אלא קול מן המברכים.

תתקעח.[ב] ועיקר חוזק החסידות (א) שאע״פ שמתלוצצין בו אין מניח חסידותו וכוונתו לשמים (ב) ואינו צופה בנשים (ג) והם צופין חוץ ממנו ואז יזכה לרב טוב הצפון ועינו תשבע בזיו השכינה (ישעיה לג יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך כל מי שאינו מסתכל בנשים ואפילו בעורה (ד) ולא בבתולה כמו שנאמר (איוב לא א) ומה

א) מ׳. ב) ע׳.

אותו לעולם הבא הם נעשים חסידים שנאמר תהלתו בקהל חסידים, בילקוט ישעיה רמז שי״ו: נקרא חסיד שנאמר וחסיד בכל מעשיו אף אתה הוי חסיד, ויקרא רבה פי״א: עם חסיד תתחסד כו׳ פתר קרא באברהם אבינו כיון שבא בחסידות הקב״ה בא עמו בחסידות, ר׳ נחמיה פתר קרא במשה בשעה שבא בחסידות הקב״ה בא עמו בחסידות, מדרש שוח״ט מזמור י״ב: באיזה זכות האומה הזאת עומדת אמרו לו יש בה חסידים ויש בה צדיקים ויש בה יגעים בתורה. מדרש תנחומא פרשה וישב אות י״ד: לא יעזוב את חסידיו וכי חסידיו צריכין שמור? ובחובות הלבבות שער עבודת האלהים פ״ג. ומי שעולה ממנה אל העבודה שהיא מדרך הערת השכל יגיע אל מדרגת הנביאים ובחירי עליון „החסידים״ כו׳. שם פ״ד: והמדרגה העשירית כו׳ וזאת המעלה הרמה שבמדרגת אנשי התורה וזאת מעלת הנביאים ו„החסידים״ אשר נמסרו אל האלהים כו׳ הרמב״ם בהקדמתו לפירושו על המשניות: ודי לך כדברי החכם המפורסם בפילוסופיא שאמר חפץ האל ממנו להיות נבונים חסידים (נראה לי כי כונתו על מה שכתוב החכם בספר המדות מאמר ה׳ פי״ג יעו״ש כי ביאר הוראת חסיד בכל פרטיו). הרמב״ם בפירושו פאה פ״א מ״א: ולא יתחייב לתת יותר מחמישית ממונו לבד אם עשה כן במדות חסידות. בשמונה פרקיו פ״ד: לא היו החסידים מניחים תכונת נפשותיהם תכונה הממוצעת בשוה אך היו נוטים מעט לצד היתר או החסר ע״ד הסייג והשמירה. וכן כתב בהלכות דעות פ״א ה״ה ויעוין דבריו שם פ״ו ה״ט. בפ״ה מאבות משנה ז: חסיד הוא האיש החכם כשיוסיף במעלה ר״ל במעלות המדות עד שיטה לקצה הא׳ מעט כמו שביארנו כו׳ כי ההפלגה בדבר יקרא חסיד תהיה הפלגה בטוב או ברע וכן כתב במורה נבוכים פנ״ג לשלישי: וכבר ביארנו בפירוש אבות שחסד ענינו הפלגה באיזה דבר שמפליגים בו ויעוין שם בפירוש מוהרי״ס. ודברי הרמב״ם אלה הביא המנורת המאור נר ג׳ כלל ח׳ ח״ה פ״ב ויעו״ש בפירוש נפש יהודה ויעוין בשטה מקובצת בבא מציעא ל׳ א׳: וזה לשון ה״ר יהונתן ז״ל: מילי דנזיקין כחסידים אלו שהיו חוששים אף לדבר שאינו רגיל כדי שיתרחקו מהיזק הבריות כו׳ ושיקיים מילי דאבות שיהא ותרן בממונו כו׳ יעו״ש. (ב) בערכי הכנוים ערך חסיד הביא זה בשם חמדת הימים פ״ב דשבת וכעין מליצה זו בספר פרדס רימונים לרש״ט שפרוט פרק השוכר: הרוצים להתחסד מן חסודא ומן החסידה והאנפה וכן כתב הרשב״ם בביאורו משלי י״ד ל״ד וחסד לאומים חטאת ויעוין פסיקתא דרב כהנא פרשת שקלים י״ב ב׳ ואולי רצה רבנו לרמז על מה שאמרו למה נקרא שמה חסידה שעושה חסד עם חברותיה חולין פ״ג א׳. (ג) ירושלמי חגיגה פ״ב ה״א ספרי דברים פיסקא מ״ז שוח״ט תהלים מזמור י״א.

תתקעו. (א) בבא מציעא נ״ח ב׳.

תתקעח. (א) כן כתב הרמ״א בשו״ע סימן א׳ ס״א בשם הטור. (ב) נדרים כ׳ א׳: כל הצופה בנשים סופו בא לידי עברה וכל המסתכל כו׳. (ג) ר״ל שאנשים זולתו מסתכלים עליהן והוא אינו מסתכל. (ד) יעוין שו״ע אבן העזר סי׳ כ״א ס״ג.

אתבונן על בתולה ומעלת חן לפניו כשתתארס או תתנשא עדיין חינה עליו וכל שאינו יצרו נהנה מן הערוה יזכה לראות זיו שכינה לעתיד לבא.

תתקעט. כ"ט בעיני ה' בעיניו בתורה וכנגדם בספר הושע זנות וניאוף כ"ט ואומר (הושע ד יד) הקדשות ואמר (זכריה ב יב) בבבת עינו לומר כל הפורש מזנות וניאוף ועוצם עיניו מראות ברע יזכה לראות עין בעין נראה אתה ה' עין בעין יראו ולא יעלים עיניו ממנו ועיניו יראו הכבוד וימצא חן בעיני אלקים ואדם.

תתקפ. מי שעוצר את יצרו מראות בנשים ומלהראות שיצוו אליו וכן האשה ואינו מדבר דברים בטלים (א) וסובל כעס ואינו מתנאה ועוסק בתורה ובמעשים טובים יהיה לפנים ממלאכי השרת.

תתקפא. א) **בשעה** שאדם כועס אל יסתכל אדם בו כי עם ראיית עינים מלאך רע עומד וממהר לנקום על צערו וגם משכה תלמודו (א) וגם פני הנדה שרמים מצוים בה:

תתקפב. ב) **שורש** החסידות מתחילה כיצד מתחילה כשאדם מושך את לבו במידת חסידות קשה לו כמו שמלעינים עליו ומביישים אותו ואחר שדש במידת החסידות אין בו יצר לסור ממידת החסידות כשם שנכנס בקושי בחסידות כך יהיה לו קשה לעזוב מידת חסידותו מפני הבושה לכך שורש החסידות קשה בתחילתו לכך יעשה בבחרותו אבל כשהוא זקן ואינו חושש באותן מעשים דומה לאדם שדיבר לשון הרע וכלתה לשונו ולא מדבר יותר ועל דבר שקשה לו לאדם לעשות ועושה יש לו שכר הרבה.

תתקפג. (א) **באגדה** דשמואל אמר דורש (ש"א ט"ז יח) ונבון דבר במעשה הטוב שמעמיק בבינה איך לעשות טובה ומבין לאחרים לעשות כמו (נחמיה ח ז) והלוים מבינים את העם לתורה ונבון דבר זה שרואה את הנולד.

תתקפד. (א) **כל** מי שיש לו להכנס בעומק החסידות ובעומק הילכות הבורא ובעומק כבודו [דף צ'] אין זה יכול להיות אלא א"כ הוא חכם ומבין ונפש רצון בלא כעס ועזיבת דרך ארץ ועזיבת שיחת בני אדם ושישוע ילדים ומלהסיח עם אשתו אלא בשעת מעשה.

תתקפה. **לעולם** יהא אדם בדעת וביראה לחשוב ערמות העולם כנגד תקנתם וכנגד כבודם כיצד יראה היאך אדם משים נפשו בכפו והולך במקום סכנה בשביל כבודו כגון פרשים הולכים בעומק המלחמה ומוסרים עצמם בשביל כבודם שלא יתביישו ועוד כמה ערמות הנשים הנכבדות שנתעברו מנאפופיהם כמה ערמות חשבו שלא יבא לידי הבשת וכן הגנבים ומה אילו לכבוד שעה עברו בשביל כבוד שמים על אחת כמה

א) מסמל"ג. ב) ז'.

תתקפ. (א) ר"ל כובש כעסו.

תתקפא. (א) הרמ"א ביו"ד סי' קצ"ה סעיף ז': אבל מותר להסתכל בה במקומות הגלוים אע"פ שנהנה מראייתה והרמב"ם במורה נבוכים פמ"ז לשלישי: והמפורסם מדעת הצאבה עד זמננו זה בארצות המזרח כו' ומי שמדבר עמה יטמא ראה כמה בין זה ובין אמרנו כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה ולא יאסר ממנה רק בעילתה כל ימי טומאתה ובאגרתו לבנו ר' אברהם המתחלת דע בני אברהם: וקצת דיינים מהם יאמינו וינהגו בענין הנדה כמו שיאמינו האומות הדרים בארצות ישמעאלים לא יראו הנדה כלל ולא יעיינו בקומתה כו' אבל הרמב"ן בביאורו לתורה בראשית ל"א ל"ה: כי היו הנדות מרוחקות מאד כו' שהבלן מזיק וגם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע כו' ודבריו מובאים במנורת המאור סי' ק"פ.

תתקפג. (א) מדרש שמואל סוף פרשה י"ט.

תתקפד. (א) יעוין דברי הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות ברכות סוף פ"ט: זה הענין ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימצאנו כו'.

וכמה שצריך להערים בשביל כבוד בוראו וכן יהוא עשה בשביל (א) עוקבא שאמר (מ״ב י יח) אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה רק שבפיו נכשל שאמר יהוא יעבדנו הרבה מכל מקום בעקבה עשה.

תתקפו. (א) אמר (ב) רבינא מריש הוה אמינא ליכא קושטא בעלמא אמר לי ההוא מרבנן ורב טבות שמיה ואמרו לה רב טביומי שמיה דאי הוו יהבו ליה כל חלליה דעלמא לא הוה משני בדיבוריה זימנא חדא איקלעי לההוא אתרא וקושטא שמיה ולא הוו משני בדיבורייהו ולא הוה איניש מית מהתם בלא זימניה נסיבי איתתא מנהון והוו לי תרתי בנין מינה יומא חד יתבא דביתהו וקא חייפא רישה אתאי שבבתה טרפא אדשא סבר לאו אורח ארעא אמר לה ליתא הכא שכיבו ליה תרתין בנין אתו אינשי דאתרא לקמיה אמרי ליה מאי האי אמר להו הכי הוה מעשה אמרו לי במטותא מינך פוק מאתרן ולא תיגרי בהו מותנא בהנך אינשי וזהו שנאמר (ירמיה ב ל) לשוא הכיתי את בניכם וכל דבר חסידות שנוהג בכל יום כגון דברים שיצרו קשה עליו כגון לשון הרע ודברים בטלים ולדבר שקר ולראות בנשים ולדבר חידושים וללכת בטיול על הכל יש יצר וכן שלא לישבע ושלא להזכיר שם שמים לבטלה וכל כיוצא בהם שנוהג תדיר ויצרו תוקפו ואין יכולים לעמוד בהם אלא אם כן מילדותם החזיקו בהם לכך יחנך אדם בניו מאלה בקטנותם גם כשיזקינו לא יעזובם ולא יניחום שנאמר (משלי כב ו) גם כי יזקין לא יסור ממנה הרי טלית ותפילין שהרבה מן הטובים היו חפצים להתעטף ולהניח תפילין הרי מפני הבשת מנעו וכל דברים שאין מתנהג בהם האדם בקטנותו כשיהא גדול וחפץ לעשותן בגודלו קשה עליו כמילה והתורה קשה לגרים מפני הבשת ולאחר שהחזיק האדם במצות ובמעשים טובים קשה לו לפרוש מהם ואע״פ שבושת לו לפרוש ממעשיו הטובים ופירש עונשו גדול מאד ואם לא פירש (ג) אלא בשביל הבשת אינו פורש מן הטובות אין שכרו גדול כמו מתחילה כשנכנס בהן והיו קשין עליו ודחק את יצרו (ד) משה רבינו לא דיבר כנגד עונשין של מעלה במקום שיש עונש של בית דין של מטה.

תתקפז. שורש היראה במקום שקשה עליו הדבר שנאמר (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה שורש דבר החסידות שצריך לעשות לפנים משורת הדין בכל דבר שנאמר (תהלים קמה יז) וחסיד בכל מעשיו שורש התפילה שמחת לב באהבת המקום שנאמר (שם קה ג) ישמח לב מבקשי ה׳ ולכך היה דוד המלך מנגן למלאות לבו שמחה באהבת הקב״ה שורש התורה להעמיק לדעת לעשות מעשה מכל דבר שנאמר (שם קיא י) שכל טוב לכל עשיהם פעם אחרת נפרש כל אחת.

תתקפח. כמה חביבים צדיקים לפני הקב״ה וראה כמה עלבונם קשים לפניו (א) ביום שנידו ר׳ אליעזר שליש העולם נתקלקלו ולמה שליש (ב) לפי שצדיק ההוגה בתורה נקרא מלאך שנאמר (מלאכי ב ז) תורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה׳ צבאות הוא (ג) ומלאך שלישו של עולם לכך לקה שליש עולם ועוד (ד) ר׳ יוחנן בן דהבאי משום מלאכי השרת ור׳ אליעזר עשה כן (ה) וראה אע״פ שנתכוון רבן גמליאל לשם שמים כשנפל ר׳ אליעזר בתחנון בעבור אונאה נענש רבן גמליאל וכל שכן מי שלא מתכוין

תתקפה. (א) מלכים ב׳ י׳ ב׳ ויעוין סנהדרין קי״ט א׳.

תתקפו. (א) סנהדרין צ״ז א׳. (ב) לפנינו: רבא. (ג) כלומר שלולא הבושת היה פורש ממעשיו הטובים. (ד) מדרש תנחומא פרשה משפטים אות ד׳ רבי אלעזר אומר אם יש דין למטה אין דין למעלה ובשוחר טוב מזמור ע״ב.

תתקפח. (א) ב״מ נ״ט ב׳. (ב) נדרים כ׳ ב׳: מאן מלאכי השרת רבנן, ובמס׳ ד״א זוטא פרק השלום: והחכם נקרא מלאך שנאמר מלאך ה׳ צבאות הוא. ודעת רבנו כדעת המובאה בפירוש ספר יצירה לר״י ברצלוני צד 121: ומהם מי שאומר שהמלאכים והצדיקים יהיו שווין. (ג) בראשית רבה פרשה ס״ח. (ד) נדרים כ׳ א׳. (ה) בבא מציעא נ״ט ב׳.

לשם שמים המתכוין לבייש חבירו ואע״פ שאשתו של ר׳ אליעזר היתה אחות של רבן גמליאל לא השש רבן גמליאל ואע״פ שראה כמה דברים שנעשו בשביל ר׳ אליעזר ואעפ״כ עשה כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל (ו) ורב יהודה כשחלה [ע״ב] בא אותו צורבא מרבנן ששם אותו בשמתא ושחק אמר הרי לאיש גדול בתורה כמותך איני מחפה ואע״פ שהיה חולה לא היה חושב שמא יענישנו לכך אדם שיוכיח את חבירו או יתקוטט עמו שראה בו דבר שלא כהוגן ומידת הדין פוגעת בו ולא בעושי הרע אל יאמר מאחר שאני נענש על כך אבקשך מחילה ואחזור בי כי הקב״ה מנסה את הצדיק לראות אם יהרהר על מדותיו ואם יחזור מצדקתו וגם כדי שלא יחזור הרשע בתשובה שאומר הרשע אני חוטא ומצליח והוא זוכה ומצטער ולוקה ואינו שב וזהו (ישעיה סג יז) למה תתענו ה׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (שם סד ד) פגעת את שש ועושה צדק ולפי שמידת הדין פוגעת בעושה טובה וכת׳ (חבקוק א יג) בבלע רשע צדיק ממנו וכת׳ (שם שם ד) על כן תפוג תורה.

תתקפט. ואם אדם מצליח בבנים או בטובה או רואה את חבירו שמצליח אל יאמר אדם עולם תלוי במזל שכמה צדיקים מעונים ורשעים שרויים בטובה הרי במזלא תליא מילתא ויחשוב אם עולם תלוי במזל איך נעשה זה שכל בני מלכים וכל בני שרים גדולים אם נולדים במזל שיחזרו על הפתחים איך נעשה זה שלעולם לא יוולד יהודי במזל שיעשה אומנות של גוים כגון עבדנים וכנאים וחייטים במדינות שאינם עושים מלאכה ואינם רגילים לעשות שום מלאכה וגם בני שרים אינם נולדים במזל שיעשו מלאכה שיש להם גנאי אלא יתלה האדם בהקב״ה שהקב״ה עושה כל אלה וכשנותן שררה לאדם גוזר לו ולזרעו ובעבור חטאו מורידו או זרעו ובמה יתלה האדם שרואה ששרוי בטובה יחשוב שמא אבותיו והוריו שלו היו טובים ומשלם לבניו כדי שלא יתחלל שם שמים או הוא עשה טובה ומשלמין לו כדי לטורדו מן העולם ועוד יחשוב בעבור זה פלוני מצליח כלומר. אותו רשע מצליח כי הקב״ה עושה כדי להביא עליו הרבה פורענות על שהיה יכולת בידו לפרנס עניים והיה יכולת בידו למחות ביד עושה רעה וזה מתנאה ועושה מה שיצרו מתאוה ומסייע עוברי עבירה ואין יכולת לימחות בידם מפני זה גאה שחתיתו על הטובים הרי (קהלת ה יב) עשר שמור לבעליו לרעתו למלאות לו מדותיו הרעות ואפילו הוא רשע בן רשע מטיבין לו בעבור להרע לו בסופו ולנסות לצדיקים נותן לרשע טובה לראות אם יתחתן בו ולפרוע ממנו ומי שלא יתחתן לשלם לו כי מעת (א) שנתחתן אסא בעמרי נגזר על זרעו של אסא כלייה שהרי נפלו ביד יהוא אם לא היה מתחתן בעמרי היה מחזיר לבית דוד עשרת השבטים הרי ראינו שמספיק לרשע טובה כדי לראות מי יחניף לו ומי ידבק בו ומי יעשה כמותו וכתיב (תהלים עג ג) כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה וכ׳ (שם שם ב) כמעט נטוי רגלי לכך יחשוב הצדיק בלבו מה שזה מצליח כך מנסה אותי שנאמר (שם לז א) אל תתחר במרעים אל תקנא בעשי עולה וכת׳ (שם שם ז) אל תתחר במצליח דרכו שלא תחניף לו ולא תתחתן בו ולא תדבק בו ולא תתחבר עמו (ב) ולא כענר אשכול וממרא כמה ממון היו נותנים וכמה כבוד היו עושין לו ולקח מבנות בית אביו אע״פ שהיו עובדי ע״ז כי יודע כי הם בעלי חסדים ואמר מזה אשיבם כשיראו נסים שהקב״ה עושה עמנו ושכינה מדברת עמי אז יאמינו בהקב״ה אבל בנות כנען אינן רחמנים ואינן גומלי חסדים ולא אוכל להשיבם למוטב שנ׳ (בראשית כו לה) ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה הרי לא רצו האבות בעושר וכבוד כדי שיכבד את ה׳.

תתקץ. נתן הנביא כיון שכבר אמר שימלוך שלמה למה היה ירא על אדוניה פן ימלוך אלא אמר שמא לבסוף ימלוך אדוניהו ויהרגנו כמה נפשות על ידו וגם נתן

(ו) מ״ק י״ז א׳.

תתקפט. (א) תוספתא סוטה פי״ב. (ב) מדרש רבה בראשית פרשה נ״ז.

מתפחד פן יהרגהו אדוניה שהרי לא שלח אחריו שיאכל עמו כשזימן האחרים ויודע היה שהקב"ה חפץ שיעסוק הנביא לקיים דבר ה' ואע"פ שהקב"ה היה מקיים אלא שצריך גלגולים ועוד הקב"ה משים בלב הנביא ספיקא כדי שיעסוק בתחבולות כדי שיתקיים מה שהקב"ה גזר בלא ניסים כי אם מטה הלבבות וסבור האדם שמחמת עורמתו וחכמתו ואינו כן אלא מהקב"ה והוא כשאומר מה שאין הקב"ה חפץ הם חכמים מחוכמים על זה נאמר (איוב ה יג) לכד חכמים בערמם הנה כפי מקומות וכפי עניין מנהג הדרים בהם ולפי הדיעות והרי באלה מקומות אחד מני אלף אינו ניזוק על ידי נחשים ועקרבים אבל במקומות שיש נחשים ועקרבים בהם ניזוקים בהם וכן היושבים [דף צ"א] על הגבולים של כל אומה רגילים להוליך מהם בשביה ולא באותם שיושבים באמצע המלכות אלא אם כן הולכים למלחמה או יבאו עליהם מארץ אחרת וכפי הדיעות והרגילות כיצד פעמים יארע שיהיה למתקן מנעלים בת יפה ויבא הדוכוס או המלך לשכב עמה אבל זה לא יארע שבעל מלאכה בזוייה כגון מתקן מנעלים שישכב עם בת מלך כי כל מה שיכול להיות בלא ניסים שהרי גוזרין פלוני לפלונית ואי איפשר אלא על ידי עון ונפרעין ממנו מגלגלין חובה על ידי חייב כיון שלפי הדיעות נוזרין.

תתקצא. א) **ואהבת** (דברים ו ה) את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך בכל עמקי מחשבותך שנאמר (תהלים צב ו) מאד עמקו מחשבותיך כי (א) רבינו יעקב ברבי יקר ניחו עדן היה מכבד בזקנו לפני ארון הקודש וכשהיו הקהל הולכים לפני המלך או לפני השלטון היה חולץ מנעליו אמר אני עני הם בכספם ואני ברחמים ובתחנונים ונמצא שהם בשלהם ואני בשלי נהגו והם חסידים אחריו:

תתקצב. **איזה** אהבה לשם שמים מי שאוהב את חבירו וכשרואה בחבירו שום גנאי מוכיחו.

תתקצג. **סייג** להסידות שיפשפש במעשה בני אדם כשיראה או ישמע שבני אדם...[ג] ישים על לב כשיראה שיחטאו שידע שבמידה שעשו נפרעין מהן ומתוך זה יפשפש במעשיו ויתרחק מעבירה.

תתקצד. **מצוה** שיאמר החכם לבנו או לקרובו אותו פלוני שנפטר בשביל אותו עון אם יודע אותו פורענות באתה עליו בשביל כך וכך שעשה למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ובלבד שלא יאמר בגלוי שלא יתביישו קרוביו.

תתקצה. **אל** ישבח אדם את חבירו לפני כיוצא בו כגון סופר לפני סופר אחר אומן לפני תופש אומנתו מפני שמלבין פניו ועוד יקנא בו וידבר ברעתו אבל אם ירא שמים הוא מותר לספר שבחו ליראי שמים אחרים לפי שהם שמחים וברצונם שיהא יותר ירא שמים ועוד זה יאמר אעשה כמעשיו שנאמר (במדבר יא כט) ומי יתן כל עם ה' נביאים את כל עם לא נאמר כי לא היה חפץ שיהיו הרשעים ושאינן הגונים רוח הקדש שורה עליהם כגון (א) חנניה בן עזור שמחטיאים את העם שנאמר (איכה ב יד) נביאיך חזו לך שוא ותפל וכת' (שם ד יג) מחטאת נביאיה כי תלמיד חכם רשע יותר רע מעם הארץ כי נמשכים אחריו ומחטיא את הרבים ומעוות את הדינים וכתיב (תהלים נ טז) ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי לכך נאמר ומי יתן (את) כל עם ה' נביאים הצדיקים הראויים שתשרה עליהם רוח הקדש כי (ב) יש ראויין אלא שאין דורו ראוי לכך (ג) אמר

א) תתקצ"ה. ג) מקום חלק.

תתקצא. (א) הגאון ר"מ חאגיז ז"ל בספרו משנת חכמים כתב ע"ז: אין שמועה זו נכנסת לאזני כו' ובאמת נראה לומר כי מקור דברים כאלה הוא מה שאמרו זבחים מ"ז א': שאין המחשבה הולכת אלא אחרי העובד ודי בזה.

תתקצה. (א) ירמיה כ"ח. (ב) סנהדרין י"א א'. (ג) עירובין כ"ז ב'.

ר' יוחנן מאן דמתריץ בבקר אליבא דבן בג בג מובילנא מאניה אבתריה לבי מסותא כלומר הנני עבד לו ללמדך כמה היו מחבבין הראשונים טעמי תורה וכן (ד) ר' שדחקו בר קפרא כדי שיפרש זימה תבל תועבה לכך יהא אדם משועבד כדי שילמדנו אפילו דיבור אחד.

תתקצו. אל ישבח אדם מעשיו ולא עצמו שכך אמרינן (א) אל תאמן בעצמך עד יום מותך ואל ישבח מעשיו ולא ישב במקום שמשבחין אותו שיהנה בעולם הזה אלא יאמר למי ששמח שעשה כך והוא רוצה לשמוח ולעשות כמעשיו.

תתקצז.[א] (א) כשיצאו רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל כהן גדול ליהרג אמר לו רבן שמעון בן גמליאל לר' ישמעאל אחי אוי לי שאיני יודע על מה אני יוצא ליהרג א"ל שמא כשהיית דורש ברבים היה לבך שמח והנאך לבך אמר לו ניחמתני וזה יעשה כל אדם כשעושה לשם שמים מעשים טובים שיעשה בצניעות ואל יהנה לבו שאע"פ שכוונתו לשמים ישמור שלא יהנה לבו שאם שמח לבו לפני העולם הרי קבל שכר של אותה מצוה בעולם הזה ואם לבו שמח בעל כרחו ילמד ללבו לכפוף את יצרו ויהדל מאותו מעשה ששמח כי כמה מתים היו שכבר מתו בעלי מעשה וגם שעשו מעשה זה ונשתקע הדבר ואין זכר להם ואין מזכיר אותם כך יהיה לי לכך מה הנאה יש לי שישבחוני כך יחשוב בכל עת עד שיהא [ע"ב] מלומד שלא יהא חושש במה שישבחוהו בני אדם ולא יעשה שום דבר אלא לשם שמים.

תתקצח. כתיב (משלי כז ב) יהללך זר ולא פיך וכתיב (ירמיה ט כג) כי בזאת יתהלל המתהלל אלא אם יהנה לבו באותו שבח שמשבח אסור אלא כשאין לבו יהנה אז יהללך זר ולא פיך (א) אמר לו רבן גמליאל לר' יהושע בא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה ותלמידי ביראת חטא תלמידי שאני גוזר עליך ואתה מקיים ואתה עושה עצמך כתלמיד לרבו הרי שיבח עצמו ביראת חטא אלא צריך לומר כן שאע"פ שאתה גדול בחכמה אני גדול ביראת שמים ולא לכבודי ולא לכבוד בית אבא אני חולק עליך אלא לכבוד שמים וראיתי תיקון ימים טובים לעשות כדברי לכך אל תצטער שעברת על דעתך ועשית כדברי בדין עשית שאם עשית יום הכפורים כחשבונך הייתה חוטא וכן עובדיה אמר (מ"א יח יב) ועבדך ירא את ה' מנעורי כי צריך היה לשבח את עצמו שאינו דומה מי שגורם מיתה ליראי שמים למי שאינו ירא שמים[ב] ואינו דומה מי שגורם מיתה למי שאחרים תלוים בו למי שאין אחרים תלויים בו לכך אמר (שם שם יג) ואחבא מנביאי ה' וגו' ואכלכלם ואסור לשבח את האדם אלא בדבר שיש בו שנאמר (משלי יב ח) לפי שכלו יהלל איש (שם כז ב) יהללך זר ולא פיך אם כן למה צוה לומר למביאי בכורים (דברים כו יג) לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי (שם שם יד) שמעתי בקול ה' אלקי הלא הקב"ה יודע ואיך ישבח את עצמו לא עשה כן אלא שיזהר ויאמר אזהר פן אוציא דברי שקר מפי וכתיב (תהלים סג יב) יסכר פי דוברי שקר ומה שאמר חזקיה (מ"ב כ ג) זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי כי אמר זכור להחיותינו כדי שיעשו אחרים טובה ואם לאו יאמרו (קהלת ט ב) מקרה אחד לצדיק ולרשע ועוד כדי שאזכה את הרבים ועוד הנה (ב) גנז ספר רפואות יאמרו אם לא גנזו עושים לו

[א] ס'. [ב] כעין דבריו לעיל בסי' קנ"ס.

(ד) נדרים נ"א א'.

תתקצו. (א) אבות פ"ב מ"ד.

תתקצז. (א) אדר"נ פל"ח ולפנינו: כשתפסו ויעו"ש ובמסכת שמחות פ"ח ותנא דבי אליהו פ"ל בשנוים רבים.

תתקצח. (א) ראש השנה כ"ה א', ובירושלמי שם פ"ב ה"ח. (ב) פסחים נ"ו א'.

רפואה (ג) ומת בעון שגנזו תרפאני וידעו שאתה רופא ויעשו תשובה (ד) ומה שתלה בעצמו לכך תלו לו באבותיו כי מה שהזכיר על עצמו כל זה בשבילא)

תתקצט. מי שמשבחים אותו ואומרים אותו דבר קיים ולא קיים יעסוק לקיימו ואם אינו יכול לקיימו ואם יאמר איני מקיימו גם אחרים לא יעשו ישתוק.

תתר.ב) **אל** תשמח אם יכברוך כי לפי הכבוד וההנאה בעולם הזה מנכין לו מזכיותיו בעולם הבא ואם תאמר והלא (א) תיקן רבן גמליאל שיעמדו מפניו כדי שיקבלו שכר ויהי מוראו עליהם לשם שמים ג) ירד ומשותלח האריכו ימים מכולם לפי שירד הוריד את עצמו ומשותלח שה כמת ללמדך שכל מי שהוא עניו ומשים עצמו כמי שאינו הקב״ה יאריך ימיו ושנותיו וחנוך ולמך קצרו ימים לפי ששמו כשם חנוך בנו של קין ולמך לפי ששמו כשם למך בנו של משותאל וקין ובניו (משלי י ז) שם רשעים ירקב אבל צדיקים (שם שם) זכר צדיקי׳ לברכה:

תתרא. רבי (א) אבא (ב) בשם בר זמינא בשם ר׳ זעירי אין הוו קדמאי מלאכים אנן בני נש אין הוו קדמאי בני נש אנן חמרין. אמר ר׳ מנא בההיא שעתא אמרין אפי׳ לחמרתא דר׳ פינחס בן יאיר לא מדמינן קדמאי מלאכים שנאמר (תהלים פב ו ז) אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון אי הוו קדמאי בני נש שנאמר (יחזקאל לד לא) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אנן חמרין שנאמר (ישעיה א ג) וחמור אבוס בעליו ישראל וכתיב (בראשית כב ה) שבו לכם פה עם החמור הראשונים יותר טובים מן האחרונים וזהו (ג) אכשור דרי ונפקא מינה שלא יאמר אדם בהספידו של שום צדיק שבדורו לפניו לא היה כמוהו שהרי (ד) הספידו על הילל תלמידו של עזרא ועל (ה) שמואל הקטן תלמידו של הילל:

תתרב. כתיב (בראשית לב ה) עבדך יעקב (שם שם יט) לעבדך יעקב (שם שם כא) עבדך [דף צ״ב] (שם לג ה) את עבדך (שם שם יד) לפני עבדו הרי ה׳ פעמים קרא עצמו עבד וכנגדם ה׳ (שם מג כח) ויאמרו שלום לעבדך אבינו (שם מד כד) ויהי כי עלינו אל עבדך אבי (שם שם כז) ויאמר עבדך אבי אלינו (שם שם ל) ועתה כבאי אל עבדך אבי (שם שם לא) עבדך אבינו הרי ה׳ ועוד כנגדם (שם שם יח) ידבר נא עבדך דבר באזני אדני (שם שם) ואל יחר אפך בעבדך (שם שם לג) ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני (א) הרי ה׳ יש דורשין לגנאי ויש דורשין לשבח כנגד (שם כז יט) אנכי עשו בכורך עשיתי כאשר דברת אלי (שם שם כ) כי הקרה (שם שם כא) האתה זה בני (שם שם כב) והידים ידי עשו (שם שם כג) כידי עשו (שם שם כד) אתה זה בני עשו ויאמר אני הרי ה׳ עשו וזה (שם שם לה) בא אחיך במרמה ויקח ברכתך (שם שם לו) ויעקבני זה פעמים הרי ג׳ (שם שם) את בכורתי לקח וגו׳ ברכתי (שם שם מא) על הברכה אשר ברכו אביו ה׳ ולכך הוצרך ה׳ פעמים לקרוא לעצמו עבדך וקרא עבדך אבי ויהודה ה׳ ולשבח כך לפי שהקטין את עצמו וקרא ה׳ פעמים עבדך כדי שלא יצטער יצחק שאםד) זה לזה או ישנא או יצטער יצחק ועוד לפי שהשפילוהו בניו שקראו עבדך אבינו ה׳ פעמים

א) י״ טוהם חלקוס. ב) פ״ד. ג) ע״כ. ד) פה חסר כמלא שורה.

(ג) ר״ל כי יאמרו אשר אלו לא גנז ספר רפואות היו מוצאים לו רפואה והיה חי ועכשיו כשנגנז ימות לכן תרפאני. (ד) ברכות יו״ד ב׳.

תתר. (א) הוריות י״ג ב׳.

תתרא. (א) שקלים פ״ה ה״א ובדמאי שם פ״ה ה״א ובבלי שבת קי״ב ב׳. (ב) בדמאי הגי׳: בר זבינא ובשבת: א״ר זירא אמר רבא בר זימונא. (ג) יבמות ל״ט ב׳. חולין צ״ג א׳ ופרש״י שם בחמיה. (ד) סנהדרין י״א א׳. (ה) שם שם.

תתרב. (א) חסר כאן עוד אחד וצ״ל ותאמר אל עבדיך בראשית מ״ד כ״א.

לכך ה׳ יעקוב מלאים ו׳ (ירמיה מו כז) ואתה אל תירא עבדי יעקב (שם ל י) ואתה אל תירא עבדי יעקב (שם מו כח) אתה אל תירא עבדי (ישעיה מד ב) אל תירא עבדי (שם מא יד) אל תיראי תולעת יעקב וה׳ (יחזקאל כח כה) אשר נתתי לעבדי ליעקב (שם לז כה) אשר נתתי לעבדי ליעקב (ישעיה מד א) שמע יעקב עבדי (שם מח כ) גאל ה׳ עבדו יעקב וה׳ אביר יעקב הרי כ״פ (ב) מה שמקטין אדם את עצמו יגדיל הקב״ה אותו (בראשית כה כג) ורב יעבד צעיר (שם כז טו) ותלבש את יעקב בנה הקטן (שם שם מב) ותקרא ליעקב בנה הקטן (עמוס ז ב) מי יקום יעקב כי קטן הוא. כנגדם ה׳ יעקב מלאים וד׳ יעקב קטן כל מי שמקטין את עצמו הקב״ה יגביהנו (במדבר י״ב ג) והאיש משה עניו מאד מכל האדם לכך (דברים לד יד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה:

תתרג. א) **אם** הולך אדם על דרך וטיט אצלו ופגע אדם טעון ואפילו גוי טעון מפני דרכי שלום (א) יפסע בטיט עד שיעבור הטעון משאו (משלי ג ד) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם מוטב לאדם שיהא נדחה מפני חבירו ואל ידחה חבירו מפניו:

תתרד. **כתיב** (איוב טו טו) הן בקדושיו לא יאמין וכי חוטאים הם אלא חס ושלום שבזדון או במרד או במעל חטאו אלא באומר מותר ונענשין על הדבר ב)וכגון מלאכים שנשתלחו להפוך את סדום ולהציל את לוט (א) ועל ידי שגילו מיסטירין של הקב״ה נדחו ממחיצתן קל״ח שנים אע״פ שכוונתן לטובה כי אמרו אם נאמר ללוט תצא לא ישמע אלינו ולא נוכל לעשות עד בואו שמה וכדי שימהר גילו לו וכיוצא בו (ב) אליהו גילה מסטירין שהגיד לרבי שר׳ חייא ובניו שהם כאבות העולם ונענש וכן (ג) גבריאל שהשיב על הקלקלה שמי שנתן בו הקב״ה חכמה יתירה נענש על מה שהיה לו לדקדק ולדעת ולא דקדק לכך (שם ד יח) במלאכיו ישים תהלה וכן בעבדיו לא יאמין (ד) כי משה אמר את הדבר הקשה תביאו אלי ונענש שלא ידע להשיב לבנות צלפחד (ה) ושמואל אמר (ש״א ט יט) אנכי הרואה ונענש לכך לא ישיב אדם לשואלים איה פלוני הנקרא כך וכך לשבח לא יענה אני פלוני שאותו שבח בו שאין בכל המעלות המשובחות כענוה ואמר (במדבר יב ג) והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (ו) מכל האדם ולא ממלאכי השרת (ז) שהמלאך אומר לחבירו אני אלך בשליחותך שכן מצינו בנביאים בדניאל ויחזקאל ואמרינן בסנהדרין (ח) משם כותבין ושולחין בכל המקום כל מי שהוא ענו ושפל ברך ורוח הבריות נוחה הימנו יהא דיין בעירו משם מעלין אותו בהר הבית ומשם לעזרה ומשם ללשכת הגזית (ט) שלחו ג) מתם איזה בן העולם הבא ענוותן ושפל ברך (י) שאיף ועייל שאיף ונפיק וגרים באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה יהבו רבנן עינייהו (יא) ברב עילא ב״ר אבא פירש (יב) רבנו ש״י שאיף ועייל שאיף

א) תקכ״א. ב) מכאן עד סוף נמצא לקמן סי׳ תתתתס״ן ובנדפס סימן תק״ל. ג) סמ״ז.

(ב) כעין שאמרו עירובין י״ג ב׳: כל המשפיל עצמו הקב״ה מגביהו ויעוין ספרי ואתחנן פסקא כ״ז: יעקב קרא עצמו עבד כו׳ והקב״ה קראו עבד.

תתרג. (א) סנהדרין ל״ב ב׳ ומובא בחשן משפט סי׳ רע״ב סי״ג.

תתרד. (א) מדרש בראשית רבה פס״ח (ב) ב״מ פ״ה ב׳. (ג) עין יעקב יומא סי׳ ס״ז ובש״ס לא נמצא המאמר הזה. (ד) סנהדרין ח׳ א׳: על דבר זה נענש משה כו׳ וצ״ל בדברי רבנו: כי משה אמר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי, דברים א׳ י״ז. (ה) ספרי דברים פיסקא י״ז: ויאמר אנכי הרואה כו׳ ובמדרש שמואל פי״ד ובאגדת בראשית פס״ט. (ו) ספרי בהעלותך פיסקא ק״א. (ז) אדר״נ פי״ב: זה אומר לחבירו פתח אתה שאתה גדול ממני כו׳. (ח) פ״ח ב׳. (ט) סנהדרין שם. (י) לפנינו שייף ועייל שייף ונפיק. (יא) לפנינו עולא בר אבא. (יב) כוונתו

ונפיק שוחה ונכנס שוחה ויוצא והכי אמרינן (יג) בבבא מציעא גבי תיקרת הבית שנחבטה שוף עול שוף פוק א) הואיל ועושה כמלאכים ישוה להם ובדין הוא שלא ימות אלא (יד) יעשה לצדיק שלא לשמה ולכפול שכרו לעתיד בעבור זה תלה העולם במזל שנאמר (קהלת ט ב) מקרה אחד לצדיק ולרשע כדי שצדיק יעבדיהו באהבה שאינה תלויה בדבר שנא' (שיר א ד) מישרים אהבוך (שם שם ב) על כן עלמות אהבוך (טו) על מות אהבוך במזל העולם הזה תלוי מכל מקום אמרו אין מזל לישראל פעמים שכתוב (שמות כ יב) למען יאריכון ימיך וכתיב (משלי יא ד) וצדקה תציל ממות וכתיב (שם יג כה) צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר הרי שלמה החכם שלא נחסר מאומה ממנו תלה הטוב והרע בזכיות [ע"ב] וכן ראינו שהמלכים (טז) הכתובים בראייה נידונו ואם יאמר אדם מניין שיש תשלום שכר גדול לצדיק (יז) ולרשע בעולם הבא אמור לו הרי רשעים שרויים בכל טוב (יח) וצדיק מגיע אליהם כמעשה הרשעים בעולם הזה ולמה והלא כתיב (דברים לב ד) אל אמונה ואין עול אלא (איוב לד י) חלילה לאל מרשע אלא שעיקר תשלום לעתיד לבא (יט) כאב שרחמן על בנו גוזל מבנו שדה בור כדי שלא יעמול ומשיבה לו כשהיא מלאה פירות ויש צדיקים שנותן להם בעולם הזה הצלחה מפני הרשעים שלא יאמרו שהקב"ה חפץ רק במורדים שנאמר (מלאכי ג יג) חזקו עלי דבריכם וגו' אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני ה' צבאות וגו' גם נבנו עשי רשעה וגו' עד כאשר יחמול איש על בנו העבד אותו וכתיב (שם שם יח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו (שם שם כא) ועסותם רשעים וסמך לו (שם שם כב) זכרו תורת משה עבדי יש ב) דברים שמן התורה מותר ואע"פ כן נענש אדם כי (כ) התורה לא התירה אלא כנגד היצר כגון יפת תואר ומצינו (כא) שנענש דוד בה בדבר אבשלום ג) (כב) התורה התירה בהמה מסוכנת ויחזקאל החמיר על עצמו (כג) ומבהמה שהורה בה חכם ויש דברים שמותר ואם יעשה שיענש בעבור בני אדם שרע בעיניהם העניין שעשה מפני חילול השם כגון דוד בבת שבע שהרי אמרו (כד) כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה ועוד כגון (יחזקאל ד יד) לא בא בפי בשר פיגול (כה) זוהו בשר כוס כוס וכן בהמה שהורה בה חכם וכן ד) מעשה באדם אחד שהשכיר גוי לבנות ביתו וקבל הגוי בקבלנות והיה הגוי בונה בשבת ובימים טובים והיו מתרעמים עליו ולא חשש בו כי אמר הגוי קבל בקבלנות ובשלו הוא עושה (כו) ולא היו ימים מועטים שלא נשאר הקרקע לא לו ולא לזרעו:

תתרה. ומעשה באלמנה אחת שתבעה כתובתה מן היורשים ונשבעה בפני שנים והיא לא ידעה שאחד מן העדים היה קרוב לאחר מותה לא היו להם בנים תבעו אחיה היורשים שלה את הבית אשר ישבה בו ובאו יורשי הבעל וישבו בבית ואילו יורשין אמרו ירושת אחותם הוא שאמרו הלא ידעתם שנשבעה אחותינו על כתובתה ואמרו אין עד כי אם אחד קרוב והאחר הלך למדינת הים ונתגלגל שירדו

א) ע"כ סי' סמ"ז. ב) סע"ח ומעין דבריו לקמן סי' סמ"ט. ג) ע"כ. ד) סמ"ח.

לרש"י שם. (יג) צ"ל בבבא בתרא ז' א'. (יד) צ"ל צדיק העושה שלא לשמה: (טו) ילקוט שיר רמז תתקפ"א בשם הפסיקתא. (טז) שתי תבות אלו אין להם מובן ויש למוחקם. (יז) צ"ל ועונש גדול לרשע. (יח) לשון התלמוד הוריות י' ב'. (יט) סגנון לשון חז"ל שאמרו בבא בתרא ט"ז א': שהיה גוזל שדה מיתומים ומשביחה ומחזירה להם. (כ) קדושין כ"א ב'. (כא) סנהדרין ק"ז א'. (כב) חולין ל"ז ב'. (כג) שם שם. (כד) שבת נ"ו א. (כה) חולין ל"ז ב' ועיין מסכת כותים פ"א. (כו) יעוין שבת י"ז ב' בתוס' ד"ה אין שגם ר"ת לא רצה לעשות מעשה להתיר לבנות בית על ידי גוי בשבת אע"פ שקיבל בקבלנות, וכן בתשובות הגאונים ליק תרכ"ד סי' ס"ו: דבר זה אסור הוא וחילול ה' ואסור לעשות כן דאמר רבנן מ"ק י"ב א': מקבלי קבולת בשבת בתוך התחום אסור כו'

מנכסיהם קרובי הבעל והבית חרב הרי יש דברי' שאין בית דין שלמטה יכולין לדון ובית דין שלמעלה עונשין ויש דברים שמותרים ונענשין משום דסני עלך לחברך לא תעבד לכך עומר (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך:

תתרו. (א) מי שחלם חלום קשה לחבירו שהוא היה מתענה בעבור החלום הרי זה אם יתענה על חבירו הרי קיים ואהבת לרעך כמוך (א) יכול יאמר אדם איני מקפיד עלי מי שמבזה כך אני אבזה שהתורה לא צותה לאהוב אותו יותר ממני לכך נאמר ואהבת לריעך כמוך מי שרעתו כדעתך ואם מקפיד הרי אמרו בטל רצונך מפני רצון חבירך ורצון חבירך מפני רצון הקב"ה ואתה (משלי ג ה) ואל בינתך אל תשען זה המביא עצמו לידי נסיון ב) המכבד יכבד העובד יעבד הירא יִיָרֵא הממרא בו ימרה האוהב יאהב הצוהב יצהב כיצד כו' המכבד הקב"ה הוא יכבדנו שנ' (משלי ב ל) כי מכבדי אכבד לא תאמר אכבדהו במה שכתוב בתורה אלא אפילו בדבר שאין כתוב אלא במה שתוכל לחשוב בזה חפץ הקב"ה שתשים בדעתך זה אעשה לכבוד הקב"ה תדע לך שכן הוא שהרי (ב) אמר רב יהודה אמר שמואל מותר להשתין מים בתוך ארבע אמות של תפלה אמר רב יוסף מאי קמ"ל וכו' תני תנא קמיה דרב נחמן וכו' הנה ראינו שמותר לכתחילה ואחר כך מה כתיב שאלו תלמידיו את ר' זכאי במה הארכת ימים אמר להם מעולם לא השתנתי מים בתוך ארבע אמות של תפלה ולא כניתי שם לחבירי ולא ביטלתי קידוש היום אימא זקנה היתה לי פעם אחת לא היה לי קידוש היום ומכרה כפה של ראשה והביאה לי קידוש היום תנא כשמתה הניחה שלש מאות גרבי יין רב הונא הוה קאסר (ג) דיתא וקאי קמיה דרב א"ל (ד) הימיינך היכא אמר ליה לא הוה לי קידושא ריומא ומשכנתיה להמייניה ואייתי ביה קידושא אמר יהא רעוא [דף צ"ג] דתיטום בשיראי כי איכלל רבה בריה, רב הונא איניש גוצא הוה נגא אפוריא אתיין בנתיה וכלתיה שלחן ושדיין מנאיהו עילויה עד דאיטום בשיראיה (ה) אתא רב יוסף אשכחיה אמר ליה מיקיים בך ברכתיה דרב כי שמע רב איקפד אמר (ו) אמאי לא אמר לי כברכתך כן את שאלו תלמידיו את ר' אלעזר בן שמוע במה הארכת ימים אמר מעולם לא עשיתי (ז) בית הכנסת קפנדריא ולא פסעתי על ראשי עם קדוש ולא נשאתי כפי בלא ברכה שאלו תלמידיו את ר' פרידא במה הארכת ימים אמר מימי לא קדמני אדם בבית המדרש (ח) ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה ולא ברכתי לפני כהן דאמר ר' יצחק אמר ר' יוחנן כל האוכל מבהמה שלא הורמו מתנותיה כאלו אוכל טבלים ולית הילכתא כוותיה (ט) ולא ברכתי לפני כהן כו' עד כי קאמר איהו בשוין שאלו תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים אמר להן מימי לא נתכבדתי בקלון חבירי כי הא דרב הונא הוה אזיל ודרא מרא אכתפיה אתא ר' חנילאי וקא שקיל מיניה אמר ליה אי רגילת דדרית (י) במתא דידך אין ואי לא איתיקורי אנא בזילותא דידך לא ניחא לי (יא) ולא עלתה עמי קללת חבירי על מיטתי כי הא דמר זוטרא (יב) ורב נחמן כי הוה סליק לפורייה אמר שרי

א) סמ"ע. ב) ע"כ.

תתרו. (א) מדרש רבה בראשית פכ"ד: ר' עקיבא אומר ואהבת לרעך כמוך שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי עמי הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי. (ב) מגילה כ"ז ב'. (ג) לפנינו ריתא אבל הערוך גורס דתאה וכתב תרגום דשא דיתאה, עיין תרגום אונקלוס בראשית א' י"א. (ד) לפנינו מאי האי. (ה) לפנינו ליתא עד שמע. (ו) לפנינו: מאי טעמא לא אמרת לי כי ברכתיך וכן למר. (ז) לפנינו: קפנדריא לבית הכנסת. (ח) לפנינו: ולא ברכתי לפני כהן ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה דאמר. (ט) שם כ"ח א'. (י) לפנינו: במתך דרי ואי לא כו'. (יא) לפנינו: ולא עלתה על מטתי קללת חבירי כי הא. (יב) לפנינו ליתא: ור' נחמן.

ליה (יג) ומחיל ליה לכל מאן דצערן וותרן בממוני הייתי ולא קבלתי מתנות ולא עמדתי על מדותי (יד) דאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין ממנו כל פשעיו שאל רבי את ר׳ יהושע בן קרחה במה הארכת ימים אמר לו קצתה בחיי אמר לו ר׳ תורה היא וללמוד אני צריך אמר לו מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע אבוה בר איהי ומנימין בר איהי חד אמר תיתי לי דלא עבדי שותפות בהדי גוי שאלו תלמידיו את ר׳ זירא (טו) ואמרי לה את רב אדא בר אהבה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינה קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חבירי ולא קראתי לחבירי שם בהניכתו ואמרי לה בהכינתו הרי בכל אלה אין כלל אחד מן המצות ויש לתמוה באלה אפי׳ יש להם רמז מן התורה לא נאמר בהם אריכות ימים הרי אחד מהם לא אמר על שקיימתי כיבוד אב ואם שכתוב בו אריכות ימים ושאר דברים שכתוב בהם אריכות ימים שאילו היה כן נמצא אתה מוציא לעז על הצדיקים שלא האריכו ימים אלא לא בעבור זה כי הרבה קיימו כל מה שכתוב בתורה ולא האריכו ימים ומה ששאלו התלמידים לפי שידעו שכמה חכמים לא האריכו ימים וקיימו כל התורה לכך שאלו איזה דבר עשו שהרי הרבה צדיקים שקיימו כל התורה ולא האריכו ימים כמו אלה החכמים הכתובים לעיל לכך שאלו איזה דבר עשו ואמרו לפי שהוספתי מדעתי על התורה מה שחשבתי שמא טוב בעיני הקב״ה שאחמיר על עצמי מזה והוספתי לעשות פעמים שאין הלכה כן ואעפ״כ הוספתי להחמיר על עצמי והקב״ה כיון שראה שהוספתי יותר מחביריי האריכו לי ימי (טז) הרי מכאן כל מי שמוסיף גדרים יותר ממה שכתבו שעושה רצונו של הקב״ה אם הלכה כאחד להקל ולהחמיר חוץ ממחלוקת וחוץ ממאן דסתרי אהדדי כית שמאי ובית הילל (יז) שהרי ר׳ טרפון החמיר עליו ונסתכן:

תתרז. א) (א) **אמרו** חכמים המדות החמודות (ב) עשר דבר האמת ואהבת בני האדם ותת לשואל והגמול טוב והנאמנות והכניעה לשכן והכניעה לחבר וכבוד לאורח וראש כולם הבושת אמר החכם לחכם (ג) כמוהו אהוך המדות החמודות (ד) לעולם הזה מחול (ה) וצוה לעשות הטוב והתרחק מן הכסילים ואמר המדות החמודות (ו) י״ג היראה והכבוד וההסתפקות והסבל וההודאה והבושת והנדיבות והגבורה (ז) והקנאה והצניעות ודבר האמת והסברת פנים ואמרו עוד המדות החמודות ז׳ הסברת פנים והענוה וכבוד הקרובים ושיתן הדין מעצמו בעת הרצון והכעס ושיתבייש מחבירו (ח) ושיאריך ברוחו ושימחול ואמר החכם מי שמדותיו אלה חייו בנעימים בעולם הזה ולעולם הבא ואמר השלמת הצניעות ז׳ מדות לשון רכה וגמילות חסד והתרחק מהזיק [ע״ב] (ט) המומים וסור מהלשון הרע והאמונה וכסות הסוד (י) ואמר החכם כשתשאל על אדם שאל מי רעהו כי כל אדם עושה כמעשה רעהו על כן כשתהיה בתוך עם התרע לטוב שבהם ואל תתרע לרע פן תרע כמוהו ודע כי (יא) הואיל אם יהיה נמצא

א) ס״ב.

(יג) ומחיל ליה ליתא לפנינו. (יד) במגילה ליתא רק בתענית כ׳ ב׳. (טו) לפנינו ליתא אלו ז׳ תבות. (טז) עיין לעיל סימן תתי״ב וסי׳ תשכ״ו. (יז) ברכות י״א א׳.

תתרז. (א) מבחר הפנינים שער ל״ח. (ב) בפרטן אין אנו מוצאים אלא ט׳ לכן צ״ל והגמול והטוב והן שתי מדות וכן הוא במבחר הפנינים. (ג) שם הנוסחא: כמוך אחוז: (ד) שם: בעולם. (ה) שם: לעושה עמך רעה. (ו) בפרטן נמצאו רק י״ב וצריך להוסיף הנאמנות וכן איתא שם במבחר הפנינים (ז) אולי כונתו לקנאת סופרים תרבה חכמה בבא בתרא כ״א ב׳. (ח) שם איתא: ושימשול. (ט) צ״ל וירוא מן המומים. (י) שם שער מ״ב וכעין מה שאמרו רז״ל סנהדרין כ״ג א׳ נקיי הדעת שבירושלים כו׳ לא היו נכנסין בסעודה אא״כ יודעין מי מיסב עמהן. (יא) צ״ל

לא ישאלו עצתו ואם יפקד לא יפקד ולא יהיה נכבד כל ימיו ואם יהיה במושב החכמים ישמע הדברים ולא יבין השמר לך בני מהתעלם מן החכמה ומגעול בה (יב) והזהר מן הדוֹברה ואמרו (יג) הבשת והאמונה נצמדות כשתסתלק האחת תסתלק חבירתה:

תתרח.[א] **אין** אדם יכול להחזיק טובה לעצמו שאילמלא בשת שברא הקב״ה לא היה אדם נקי מעבירה ותדע לך שהרי להרוג את האדם בגלוי יותר מצויין מאשר ישכב איש עם פנויה בגלוי ואפילו עם אשתו כי הכעס מצוי בקטנים ובזקנים ובחלשים הרי בעבור בשת חדל האדם מלחטוא לכן אל תחזיק טובה לעצמך כי בנעוריך עזבת מן הבשת ולפי שלא יכוך ואפי׳ אחר כך התאפקת מעבירה מפני שמתחלה הייתה עוזב הרע מפני הבשת:

תתרט. ומותר האדם בגימטריא בשת אֵין שאין נקֶרת בשת ואין יצר כבוד ובשת לבהמות אלא יצר של הנאה והמונע הנאה לנקום ממנו ויצר בשת וכבוד נולד באכילת עץ הדעת כדי שלא יחטא והעומד בנסיון בשת שכרו גדול ושונאיו ילבשו בשת וכבוד נברא למען ה׳ ויראיו שנא׳ (תהלים טו ד) ואת יראי ה׳ יכבד וכתיב (ש״א ב ל) כי מכבדי אכבד:

תתרי. עת לעשות לה׳ הפרו תורתך (תהלים קיט קכו) אע״פ שכתוב (דברים כג ז) לא תדרש שלמם וטובתם (א) אמר דוד מוטב שאפיר זה הדבר בחנון בן נחש לפי שגמל לי חסד ואם אקיים התורה לא יגמלו אומות העולם חסד לישראל ואפילו אם יעמוד אדם בנסיון גדול לא יתפאר לבו עליו שמא בגדול ממנו בעבירה מועטת לא היה יכול לסבול כי מי יכול לעמוד בצד הבשת שאם אומר לאדם שהוא מסור ביד השליט יש לך לעשות דבר אחד בחר לך אחת מהם או נגלה לך חצי שערך או שאר דברי בשת או תגנוב ותגזול שום דבר לחבירך או שום לאו או עשה לעבור מי יודע אם היה יכול לעמוד בו:

תתריא.[ב] **אם** למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת והלא נשים וגרים שנוצרו אין להם ללמוד אלא האיש נוצר יומם ולילה לא לא יבטל רגע אחד לכך האשה עובדת את בעלה שיעסוק בעלה בתורה לכך נתן ממשלה באיש ומי שמשועבד יומם ולילה אינו יכול לקבוע זמן לאחרים (ב) לכך מצות עשה שהזמן גרמא אין האשה חייבת הרי אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת כי התורה רחבה וארוכה מאד ואם[ג] זיכית הרבים ובא מעשה עבירה לידך ונתגברת ליצרך אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך לא עזבוך לחטוא שזכיתה את הרבים או יש שלא זיכה ומתגבר על יצרו מפני כי אחר כך יזכה את הרבים לכך קודם לכן לא עזבוהו לחטוא כי גלוי לפניו מעשה האדם ולמי יגלה סודו ויש שעתיד לזכות או טעמי תורה ידע ולא עזבוהו לחטוא (ג) (בראשית ו ג) בשגם הוא משה יתן תורה למ׳ יום לכך מ׳ יום מבול לכך היו שניו ק״כ שנים (ד) וכן (ה) יאשיה שמו וכתיב (ירמיה א ה) בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ו)

א) נ״א בשינוים. ב) כעין זה לעיל סי׳ תתל״ה. ג) תכ״א.

האויל. (יב) צ״ל והזהר מן הדבור הרע. (יג) שם שער י״ב.

תתרי. (א) ילקוט שמואל סי׳ קמ״ז.

תתריא. (א) אבות פ״ב מ״ז. (ב) כן כתב מוהר״י אנטולי בספרו מלמד התלמידים פרשת לך לך (ליק תרכ״ו דף ט״ז א׳): שהיא פטורה מכל מצות עשה שהזמן גרמא כי אילו היתה טרודה לעשות המצוה כזמן היה הבעל בלא עזר בזמנים ההם והיתה קטטה נופלת ביניהם ותסור הממשלה המכוונת שהיא לתועלתו ולתועלתה, ודבריו אלה הביא הכלבו סי׳ ע״ג, וכן כתב האבודרהם מדעת עצמו, ומקור דבריהם הוא מה שאמרו בכבוד אב בקידושין ל׳ א׳: אשה אין סיפק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עליה. (ג) חולין קל״ט ב׳. (ד) צ״ל כדכתיב: והיו ימיו מאה ועשרים שנה בראשית ו׳ ג׳. (ה) צ״ל בירמיה כהיב בטרם כו׳. (ו) נדה ט״ז ב׳: ואילו צדיק ורשע לא קאמר.

אעפ"כ אינו רוצה מלאך להגיד מפני מדת הדין שלא יאמר כבר נגזרת עליו מה יועיל לנסותו:

תתריב.א) אדם שזיכה את הרבים ולימד את העם ועשה עבירות לא ינן מפורענות הבאים תדע משלמה המלך שאיזן וחיקר ותיקן (א) ורצו למנותו עם שלשה מלכים שאין להם חלק לעולם הבא אלא שירדה האש לכך לא יהא גס רוח ולב המזכה שיאמר שיעשה חפצו כי לא יועילו מחשבותיו שאמר זכיתי וכל המזכה וחילל שם שמים הרי כנגד הזכות ושזיכה:

תתריג.ב) אמרינן בתנחומא (א) אמר אברהם לפני הקב"ה רבונו של עולם איני זז מכאן עד שתשבע לי שלא תנסיני שמא חס ושלום לא שמעתי לך והייתי מאבד כל מה שינעתי כל ימי אמר ר' יוחנן אמר לו הקב"ה שלא [דף צ"ד] ינסהו לעולם עוד. יסורין שבאו על איוב היו ראויין לבא על אברהם (ב) שנסמך לפרשה את עוץ בכורו זה איוב שנא' איש היה בארץ עוץ איוב שמו הרי משמע מי שזכה ואחר כך חטא שאין זכיותיו לכלום חשובין (ג) ובסוף יומא משמע שלא אבד זכיותיו ומה שכתיב (יחזקאל יח כד) כל צדקותיו וגו' לא תזכרנה זהו בתוהא על הראשונות ואברהם אמר שאם חס ושלום לא שמעתי בעקידה הייתי מאבד כל מה שיגעתי כל ימי פירושו של זה הדבר לא שהיה מאבד הכל לגמרי אלא שזה העון שקול כנגד כל הזכיות ויכריע את כל זכיות שהרי נתנו לו לעת זקנתו בן וביד הקב"ה להמית ולהחיות ויאמר למה לא חשבתה אם תעברו על מצוותי אמית את שניכם מוטב ימות יצחק במצוה ולא במרד ועוד יותר חילול שהקב"ה מגן צריך בידיך ותאמר מדת הדין איה חסידותו שכל מה שעשה הכל מיראה ואין לו שכר ועוד הבריות היו מרננות עליו לזה שמיראה עשה עשית כל הניסים להוליד בן ולמגן צריו בידיו הרי שהיה צדיק הקב"ה אם לא היה עומד אברהם בנסיונו של עקידה לשלם לו רעה ולנכות הזכות והטובה שמסר צריו בידיו ושנתן לו בנים אז ישים הזכיות שעשה אברהם כנגד הניסים שעשה לו נמצא שעל הראשונות אין לו כלום וזהו שאמר אברהם שאם לא שמעתי לך הייתי מאבד כל מה שיגעתי כל ימי:

תתריד. ג) יראת ה' טהורה (תהלים יט י) אותה יראה שאין בה הרהור עומדת לעד כשבא חטא לידו ויכול לחטוא ויצרו מתגבר עליו ותוקפו ומוצא מקום ושעה בלא יראת אדם ובלא בשת ועזב בשביל הקב"ה וכן עשה הרבה פעמים ואחר כך תוקפו יצרו עד שחטא יש לו שכר על הראשונות ואם מתחרט ותוהא על הראשונות אין לו זכות על שעצר יצרו מתחלה:

תתרטו.ג) למה כתיב (בראשית יז ז) ביני ובינך בברית מילה (א) לפי שצריך האדם להסיר ממנו הרהור עבירה כאילו אין לו ערוה שנאמר (קהלת ג כא) רוח בני האדם העולה היא למעלה כל היום אין להרהר אלא מרצון מעלה והרי יהא בלא הרהור (ב) כעליונים שאין ביניהם תאוה רק לאשתו יבא לקיים פריה ורביה

א) סנ"ב. ב) סנ"ג. ג) סנ"ד.

תתריב. (א) סנהדרין ק"ד ב'.

תתריג. (א) פרשה וירא, ובבראשית רבה פנ"ו ובמדבר רבה פי"ז. (ב) שם פרשה נ"ז. (ג) צ"ל בסוף פ"א דקדושין מ' ב'.

תתרטו. (א) מדברי רבנו נראה כי מסכים לדברי הרמב"ם ע"ד המילה שכתב במו"נ פמ"ט לשלישי: וכן המילה אצלי אחד מטעמים למעט המשגל ולהחליש זה האבר כפי היכולת עד שימעט במעשה הזה, ור"י אנטולי בספרו המלמד כתב בפרשת לך לך: ובזה היה כונת המצוה לחסר התאוה לא בטל פעל הכלי ההוא כו' כי לא יחפוץ השם בהשחתת העולם. ומקור דבריהם ממדרש תדשא ח': לפיכך ניתנה ברית מילה בערוה שתהא יראת המקום מונעה לעשות חטא. (ב) שבת פ"ט א': יצר הרע יש ביניכם?

בצינעא א) כשאדם בסתר לבדו יחשוב על כל דבר אילו היה עושהו בגלוי אם היה מתבייש מבני אדם אל יעשהו בסתר (ג) כל הגדול מחבירו יצרו גדול מחבירו ונכשל על כל עבירה ועבירה קטנה בדבר שחבירו לא היה נכשל כגון (ד) רבינו הקדוש שלא ריחם על העגל לקה י״ג שנים בייסורין לכך ישים אדם ללב ואם היה על העגל כך מי שלא ירחם על האדם איך דינו אם לא ילקה בזה העולם ילקה באותו עולם ב) וכלב שאינו נושך בני אדם ובא לבית אם חפץ לגרשו יגרשהו בשבט אבל לדחוק אותו בחוץ בדלת ביציאתו ולעוורו זה לא יתכן:

תתרטז. ועל פת לחם יפשע גבר (משלי כח כא) זה שאמר הכתוב (תהלים נ ג) וסביביו נשערה מאד (א) כחוט השערה הקב״ה מדקדק סביביו (ב) לפי שלא נתן יהונתן פת לדוד נהרגו נוב עיר הכהנים ונענש יהונתן על זאת שנהרג עם שאול אביו אע״פ שיהונתן היה ירא להביא לחם לשדה שלא יודע פן יסתכן דוד בנפשו אעפ״כ נענש יהונתן כחוט השערה פירושו כחוט השער דק הנע לכאן ולכאן אע״פ שאין אנו רואין מי מזיזו ואין רוח אנו מרגישין שמזיזו אנו יודעין שעל ידי רוח דומם ננער וזו כך הצדיק שמדת הדין פוגעת בו אין אנו יודעין על איזו עבירה כי לא חטא אלא שאנו אומרים מאחר שהוא לוקה הקב״ה לא הביא על חנם פורענות עליו שנאמר (שם קמה יז) צדיק ה׳ בכל דרכיו (ג) ודוד אע״פ שבולמוס אחזו והוצרך לאכול הואיל והיה לו למנוע מפני שראה שם דואג הארומי מוטב שימות ולא ימסור נוב עיר הכהנים למיתה אע״פ שספק היה ונענש דוד שאומר (ד) (ש״ב כא יז) ויעזור לו אבישי בן צרויה בתפלה שלא יענש בימיו וזהו (שם קיט קכ) סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי שאילו היה יונתן מביא לחם שמא ידע הנער או אחר ויגיד לשאול כי דוד בשדה וימית אותו ואז יענש יונתן מן הדין ועתה שלא הביא נענש על גילגול דוד וכן אני מה היה לי לעשות לכך סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי אבל כשאני אומר שעל כל דקרוקים אתה דן כל שכן שמדת טובה מרובה שכל דקרוקיה [ע״ב] תשמור וזהו שנאמר (ישעיה סב יא) הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו וזהו שנא (תהלים קיט נב) זכרתי משפטיך מעולם ה׳ ואתנחם:

תתריז. ג) **שורש** (א) יראת ה׳ כשאדם מתאוה לדבר ועוזב את יצרו בשביל יראתו את ה׳ ולא שירא מפורענות או בשביל הנאת העולם הזה או מפורענות העולם הבא אלא ירא פן לא יהיה תמיד תמים וזהו (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה באהבת הקב״ה ד) וכן כשבאה מצוה לידו וקשה עליו לעשותה ואע״פ שקשה עליו ביותר עושה אותה כגון אברהם בעקידת יצחק וכתיב כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה והלא קודם שבראו הוא ידע שנאמר (ירמיה א ה) בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך אלא כך אמר לו לא אנסה אותך עוד כי זה גדול מכל הנסיונות כי נודע בזה הדבר כי הוא שלם בכל הדברים אע״פ שלא ניסהו בשאר דברים כי זה גדול מכולם ולו אין לומר עתה ידעתי ולא קודם אלא איני צריך לנסותך יותר כיון שבזה ניסיתיך הרי הכל בכלל וזהו (שמות

א) ע״כ סי׳ סכ״ד. ב) כפול לעיל סי׳ קע״ג ובנדפס הוא בסי׳ סר״ע. ג) י״ב בסימוס. ד) ע״כ.

(ג) סוכה נ״ב א׳. (ד) בבא מציעא פ״ה א׳.

תתרטז. (א) בבא קמא נ׳ א׳. (ב) סנהדרין ק״ד א׳ ילקוט שמואל רמז ק״ל. (ג) לא מצינו שאחזו לדוד בולמוס רק מצינו ביומא פ״ג ב׳ שאחזו למצרי בולמוס והאכילהו דוד מיני מתיקה, אבל בירושלמי יומא פ״ח ה״ה אמרו: כשאכל דוד ברעבון אכלן ופירש המפרש שאחזו בולמוס. (ד) סנהדרין צ״ה א׳.

תתריז. (א) בנדפס: החסידות.

יח יא) עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים אין צריך לנסות עוד שום אלוה ויוסף אמר (בראשית מב יח) את האלהים אני ירא קשה עלי מאד שאתם מרגלים ויש לי לעזוב אתכם אבל שהנחתם את בניכם ברעבון אם לא תביאו להם מה יאכלו וכן (מ״א יח ג) ועובדיה היה ירא את ה׳ וקשה עליו פן יגידו לאיזבל ויהרגוהו אבל כשהוא אומר (ויקרא כה לו) (ב) ויראת מאלהיך דבר המסור ללב אבל (דברים ו יג) את ה׳ אלהיך תירא (תהלים לד י) יראו את ה׳ קדושיו:

תתריח.ג) **משה** ודוד היו שוין (א) משה מלך מ׳ שנה וכן (ב) דוד משה הושיע ישראל וכן דוד משה (דברים לג כא) צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישר׳ וכן דוד עשה צדקה ומשפט שנאמר (ש״ב ח טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו (ג) משה אמר (תהלים צב א) מזמור שיר ליום השבת (שם שם טו) להגיד כי ישר ה׳ צורי ולא עולתה בו ולפי שאמרו למשה רבינו למה תמות בלא עתך הלא מאדם הראשון עדיך כל אבותיך חיין יותר ממך אמר להם (דברים לב ד) הצור תמים פעלו להגיד כי ישר ה׳ צורי ולא עולתה בו ממנו ילמדו הדורות לי לא נשא פנים כל שכן לאחרים ובשאר דינים היה יכול לדונו אלא במטה עשה ניסים (ד) ובמטה לקה ולמה מת משה פחות בשנים מכל אבותיו מאדם הראשון אמר להם לישראל מה שאמרתי לכם (שם ל כ) הוא חייך ואורך ימיך לא כתבתי אלא בעולם שכולו ארוך שהרי מי עסק בתורה ונצטער בה יותר ממשה הכל למדו ממנו ועל ידו נתנה תורה וקיצר ימיו וכן בכיבוד אב ואם כתיב אריכות ימים ומאדם הראשון עד יוסף לא קיצר ימים כיוסף להודיע שאורך ימים שכתוב בכיבוד אב ואם לא דבר אלא על עולם הבא ודוד קיצר ימים מאבותיו להודיע כי הכל מדבר לעולם הבא. מזמור ג) שיר ליום השבת משה רבינו אמרו וסופו צורי ולא עולתה בו לומר (ה) שמת משה בשבת והצדיק עליו את הדין ולמה מת משה (ו) ודוד בשבת כדי לקיים (ש״ב ז ט) ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר רמוז משה. כשם הגדולים (ז) שהמפטיר קורא בתורה ומפטיר בנביאים ומברך מגן דוד (ח) משה נתן ה׳ ספרים ודוד ה׳ ספרים בספר תהלים לפי שהיתה תורת משה בימיו (ט) שתיקן משמרות וצוה לשלמה לקיים התורה (י) ועמרם וישי מתו בעטיו של נחש. ולפי שבמזמור שיר ליום השבת סופו להגיד כי ישר ה׳ לכך אומרים בשבת צדוק הדין ולפי שמשה רבינו קיצר ימים מאבות ובשבת מת וכן דוד לכך אומרים (תהלים קיט קמב) צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת

א) כפי הנראה חסר כאן דבר וזה כי נמלא פה כשתי שורות חלקות. ב) סכ״ה. ג) סכ״ו.

(ב) ב״מ נ״ח ב׳.

תתריח. (א) בראשית רבה פרשה ק׳: ושימש את ישראל ארבעים שנה. (ב) מלכים א׳ ב׳ י״א. (ג) ב״ב י״ד ב׳ רש״י ד״ה וע״י משה: תפלה למשה וכל אחד עשר מזמורים כסדרן, ומדרש רבה בראשית פכ״ב: ובא משה וחידשו על שמו ופירקי דר״א פי״ט ומדרש שוח״ט פרשה צ״ב ובילקוט תהלים רמז תתמ״ו: להגיד כי ישר ה׳ אמרו לו למשה מי עשה לך שלא ליכנס לא״י כו׳. (ד) במדבר כ׳ י״ב. (ה) בזהר תרומה קנ״ו א׳: דננעלין תרעי דבי מדרשא בשבת במנחה משום דבהאי שעתא נפטר משה רבינו, ובתוס׳ מנחות ל׳ א׳ ד״ה מכאן: מה שנוהגין לומר צדוק הדין בשבת במנחה פירש רב שר שלום גאון (הוא בתשובות הגאונים שערי תשובה סי׳ ר״כ) על שנפטר משה רבנו באותה שעה, וכן כתב השבלי הלקט סי׳ קכ״ו: מפני שמסורת בידנו מאבותינו שמשה רבנו ע״ה נפטר בשבת במנחה, ובתשובות הגאונים ליק תרכ״ד סי׳ ז׳: במנחה בשבת מהו למגרס תלמוד ואבות. אבות אין תלמוד לא מפני שאמרו במנחה בשבת נפטר משה רבנו וכו׳ ובכלבו דין מ׳ הביא משם הר׳ נתן ז״ל: האומר שנפטר משה רבנו ע״ה בשבת ולכבודו אנו עושין אי אפשר להיות כו׳. ועוד הא כתוב בו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום אלמא ביום שבת (צ״ל שמת) היה כותב הרי לא היה שבת ויעוין ט״ז או״ח סי׳ רצ״ב סק״ב. (ו) שבת ל׳ א׳ ויעויין חגיגה י״ז א, תד״ה א״ל עצרת. (ז) פסחים קי״ז ב׳ יעו״ש. (ח) מדרש שוח״ט תהלים מזמור א׳: משה נתן להם חמשה חומשי תורה וכנגדם נתן להם דוד ספר תהלים שיש בו חמשה ספרים. (ט) תענית כ״ז א׳. (י) בבא בתרא י״ז א׳.

בעולם שכולו ארוך השכר (שם לו ז) צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה שדקדק עם משה ודוד.

תתריט. א) כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישעיה נז א) כגון (א) בנו של ירבעם הרי מעלה על ירבעם כאילו המית את בנו ונפרעין ממנו עונותיו ועונות בנו שנספה בנו בלא משפט ומעלה עליו כאילו אמר הקב"ה שקיבל לו מיתה בשבילו ונותן חלקם לו לכך (ב) הצדיק תחלת הפסוק וסופו:

תתרכ. (א) בפרקים דר' אליעזר אמר (בראשית כד ב) זקן ביתו של אברהם היה אליעזר עבדו וכתבו [דף צ"ה] עבד עולם וכשגמל חסד ליצחק הוציאו לחירות ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה כדי שלא יהא לרשעים שכר טוב לעתיד לבא והעמידו למלך והוא עוג מלך בשן (ב) ר' יוסי אומר שבעת ימי המשתה אנו לומדים מיעקב אבינו שעשה שבעת ימי המשתה ושמחה ולקח את לאה ועוד הוסיף שבעת ימים אחרים ועשה שמחה ומשתה ולקח את רחל שנאמר (שם כט כב) ויאסף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמר הקב"ה גמלתם חסד עם יעקב עבדי אתן את שכרכם לבניכם כדי שלא ניתן להם שכר טוב לעולם הבא שנאמר (מ"ב ה א) כי בו נתן ה' תשועה לארם (ג) ורבי ב) אלעזר ביקש לר' צדוק אביו ליתן שכירות לרופא שלא יהא לו לגוי חלק בגן עדן שכשעושה טובה לישראל ואם לאו בעולם הבא ימעטו לישר' שיתנו לגוי משלו או נפרעים מאותו שקבל מן הגוי ומטיבין לאותו גוי בעולם הזה או בעולם הבא:

תתרכא. (א) רבי ירמיה אומר מניין אתה אומר אפילו גוי העוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול ת"ל (ויקרא יח ה) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ב) וכן הוא אומר (ש"ב ז יט) וזאת תורת האדם כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא האדם וכן הוא אומר (ישעיה כו ב) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא גוי צדיק וכן (תהלים לג א) רננו צדיקים בה' וכן הטיבה ה' לטובים הא אפילו גוי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול בשבעה ג) מצות שנצטוו לבני נח (ג) והזהר מטעותו שטעותו אסור ותשיב לו אבידה שלו ואל תזלזלו אלא תכבדהו יותר מישראל שאינו עוסק:

תתרכב. ד) והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים מה טובה עושה שמש ללבנה שמלביש אותו זוהר שהרי לעולם הלבנה יש לה זוהר כלפי החמה שהחמה זורחת עליו דרך קנה חלול כך כשנכנסת הלבנה בעוגל שבקנה בעובי הרקיע אז היא שלמה. וכך הצדיקים כשהן בגדולה

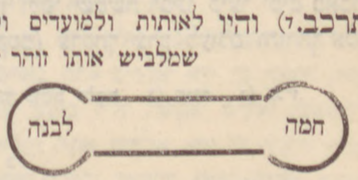

אל יתנו בשת לצדיקים אלא יתנו להם גדולה וינהגו בהן כבוד ואל ישב בינים בבשת וכתיב (תהלים קמב ח) בי יכתירו צדיקים:

א) סכ"ו. ב) סכ"ז. ג) סכ"ח. ד) סקכ"ב. ה) סקכ"ג.

תתריט. (א) מלכים א' י"ד י"ג. (ב) הוא הפסוק בישעיה נ"ז א'.

תתרכ. (א) פרק ט"ז. (ב) שם שם. (ג) מדרש איכה פסוק היו צריה לראש.

תתרכא. (א) סנהדרין נ"ט א' ע"ז ג' א' ב"ק ל"ח ב' ולפנינו במקומות אלה ר' מאיר ויעוין תוס' יבמות ס"א א' ד"ה ואין: ולפי ספרים דגרסי' התם ר' ירמיה, ובאמת מצינו לר' מאיר שאמר אפילו „גר" המתקהל ביעקב הרי הוא חשוב כאנשי כנה"ג מדרש שוח"ט, ואם נוסיף לזה מה שר' מאיר צוה לומר בכל יום ברוך שלא עשני גוי מנחות מ"ג ב', ויודעים אנחנו כי ר"מ היה ממשפחת גרים גיטין נ"ז, לכן גירסת ר' ירמיה היא יותר מתוקנת וכן הוא באמת בתורת כהנים אחרי פרק י"ג. (ב) שש תיבות אלה ליתא לפנינו ובתו"כ איתא. (ג) כן כתב הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה: אסור להטעות את העכו"ם בחשבון כו'.

תתרכג.א) יש מתפלל ונענה יש מתפלל ולא נענה הרי יש שצער חבירו ועלבונו של חבירו אינו מעלה על לב זה יתכן שלא יהא נענה שהיה לו לחשוב אילו הייתי בצער של זה הייתי צריך להתפלל עלי וכתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך ומאחר שאינו מצטער בצער הצדיק לא יתכן שיהא נענה ב) לכך כל התפילות והתחינות תיקנו לומר בלשון רבים רפאינו ראה נא בענייננו וכתיב (דברים יג יח) ונתן לך רחמים ורחמך המרחם ירוחם ואם לאו מה בין זה לבהמה שאינה חוששת בצער חברתה ועליו נאמר (קהלת ג יט) ומותר האדם מן הבהמה אין. שני ג) צדיקים שבאין לעיר ומכבדין את האחד אותו שמכבדין יכבד לזה שאין מכבדין כדי שלא יקנא בכבודו ועוד כדי שיכבדוהו וכן חכם שבא לעיר שיש בה ירא שמים אותו צדיק וחכם צריך לנהג בו כבוד גדול ולשבחו כדי שיהו בני העיר שומעים לירא שמים שלא יאמרו הלא זה החכם לא נהג בו כבוד כמו שנהג משה רבינו ביהושע וכתיב במאורות והיו לאותות ולמועדים שהחמה נונהת את זוהר שלה ללבנה שכנגדה וכמו (א) שמואל למור עוקבא ומור עוקבא לשמואל:

תתרכד.ד) החובל בחבירו אע״פ שלא בקש החובל מן הנחבל צריך הנחבל שיבקש עליו רחמים שנאמר (בראשית כ יז) ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו וכן אתה מוצא ברעי איוב (איוב מב ח) ואיוב עבדי יתפלל עליכם וכתיב (שם שם י) וה׳ שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו:

תתרכה.ה) אחד היה לו יהודי שונא וחלה והתענה עליו כדי שירפאהו הקב״ה אמרו לו הלא צערך כמה פעמים אמר צריכים לו רבים וכתיב (ש״ב א יב) ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב:

תתרכו. אחד היה מלביש את בתו בבגדים חמודים ומאכילה יותר משאר בניו ומבנותיו אמרו לו והלא אמרו (א) לא ישנה אדם את בנו בין הבנים אמר לא אהיה כפוי טובה כנגדה כי לקחתי ממון עליה כי נתתיה לעשיר ובאותו ממון אני ובני ביתי חיים וראוי לכבדה יותר:

תתרכז. [ע״ב] אחד היה מושיב תלמידו אצלו אמרו לו והלא תלמידים אחרים יותר חריפים ואתה מקרב אותו יותר אמר אביו של זה גרם לתורתי שהספיק לי מזונות:

תתרכח. לאחד מתה אשתו והיו לו בנים ממנה ולקח אשה אחרת והיו לו בנים גם מן השניה ואשתו השנייה היתה טובה לזרע מן הראשונה ומתה גם היא ורצו לתת לו עוד אשה וממון ולא רצה אמרו לו למה לא תקח אשה אמר אכזריות היא ותהא רעה לזרע השנייה והיא היתה טובה לזרע הראשונה ולא אהיה כפוי טובה:

תתרכט.ו) עני חולה ועשיר חולה ורבים הולכים לעשיר לכבדו תלך אתה אצל העני ואפילו אם העשיר תלמיד חכם כיון שרבים מצויין אצלו ואצל העני אין אדם הולך אבל אם תלמיד חכם צריך והעני צריך כבוד תורה עדיף ואם תלמיד חכם אינו ירא שמים והעני עם הארץ וירא שמים עדיף שנאמר (תהלים קיא י) ראשית חכמה יראת ה׳ ואומר (שם טו ד) ואת יראי ה׳ יכבד וכתיב על ביקור חולים של עני (שם מא ב) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה׳ וכתיב (שם שם ד) ה׳ יסעדנו על ערש דוי (שם שם ג) ישמרהו ויחיהו:

א) תקכ״ג. ב) מוכפל לעיל תקמ״ז תקי״א תקמ״ח. ג) תכ״ע. ד) ת״ת. ה) כפול לעיל סי׳ רל״ו. ו) תס״א.

תתרכג. (א) מועד קטן ט״ז ב׳.
תתרכו. (א) שבת י׳ ב׳.

תתרל. מעשה באחד שהיה מתקן מסריקות ונתעשר ונתן לו הפרנס בתו ותלה כלי אומנתו על שולחנו ועל מיטתו והפרנס ביקש ממנו שיסיר כלי אומנותו ולא רצה פעם אחת נתארח תלמיד חכם אצלו ונולד בן לעשיר ובקש מאותו תלמיד הכם לאכול בסעודת ברית מילה וביקש הפרנס לחכם שיבקש לעשיר להסיר כלי אומנותו אמר העשיר אני תולה כלי אומנותי לפני כדי לזכור החסד שעשה לי הקב״ה ואני מודה ומשבח להקב״ה שעשה לי הטובה ונתן לי העושר שלא יתגאה לבי עלי אמר לו אותו החכם תהא עליך ברכה שתלית כלי אומנותך לזכרון:

תתרלא. (א) יש דברים אם תחמיר על האדם לא יעשה המצוה כגון זה: מעשה בחסיד אחד שלא היה רוצה לינע בבשרו כשקרצתו כינה שמא ימצא לו כינה או פרעוש והיה לו מיאוס והיה חולץ תפיליו ואחר כך נוגע ולקח המאכולת ונוטל ידיו ומניח תפילין וכשהיה הולך לפני זקנים לא כופף קומתו כי אמר איך אשתחוה בעוד תפילין עלי ועוד אמר איך אראה באשתי או איך אדבר עמה בעוד שם שמים עלי ואמרו מאחר שצריכין כך פרישות לא נוכל לסבול ולא הניחו תפילין אמרו לאותו חסיד הרי בטלתה אותם מן המצות בחומרות שלך אם כן איך תשליך הניע מהוטמך בעוד שהתפילין עליך אלא (א) לא ניתנה התורה למלאכי השרת ועוד (קהלת ז טז) אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר ועוד אם רצית להיות פרוש בהם לא היה לך לגלות לאחרים ואותו חסיד לא היה מנשק את בניו אלא כשהיה שמח לדבר מצוה ולבו שמח באהבת הקב״ה היה מנשקם בפיהם כדי שמהשבתו תיכנס בלבם אמרו לו לפי דבריך תהרהר ביראת שמים בשעת ביאה שיהו בניך צדיקים אמר להם ברבות התאוה יהיו בנים צדיקים והרהור מבטלין התאוה ובניו מנשקין ידיו ורגליו וברכיו על שם (בראשית כז כו) גשה נא ושקה לי בני:

תתרלב. אל תהי צדיק הרבה כגון שיהודי עומד (א) בבית ע״ז ורוצים להרוג אותו ואמר לא אכנס בבית ומצינו (ב) ביהונדב בן רכב שהלך לבית ע״ז כדי שלא יהא אחד מעובדי ה׳ בין עובדי הבעל אמרו מוטב שילך לבית ע״ז כדי שלא יעבוד שום צדיק לע״ז מיראה ועוד כדי שלא יהרג הצדיק אע״פ שעושה מיראה הוא עובד:

תתרלג. אל תהי צדיק הרבה שאם יש צדיקים יותר ממך ובאתה לעשות דבר ורע בעיניהם מאחר שהם חסידים ממך וגם חכמים כמוך אתה (משלי ג ה) אל בינתך אל תשען (שם יב טו) דרך אויל ישר בעיניו וכתיב (מ״א כ לה לו) ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה׳ הכני נא וימאן האיש להכתו ויאמר לו יען אשר לא שמעת לקול ה׳ הנך הולך מאתי והכך האריה:

תתרלד. (א) ומעשה ביוסף הכהן שטמאוהו אחיו וכו׳ וכן (ב) ר׳ חייא בר אבא בתלמוד ירושלמי טמא [דף צ״ו] כשמת רבו ונשיא ואמרו (ג) לא פסעתי לפני מי שגדול ממני ואם אינו רוצה ומפציר שילך לפני מי שגדול ממנו וצער יש לו פן יחשדוהו הקטן יקבל שכר למה לפי שברצונו אינו הולך לפניו ומצטער ובין יצטער ובין לא יצטער מתבייש הוא והגדול המפציר בו לא בטוב הוא

א) סס״ג.

תתרלא. (א) ברכות כ״ה ב׳.

תתרלב. (א) ר״ל שרוצים להרוג אותו שהוא בבית ע״ז ואחד יכול להצילו ואינו רוצה ליכנס לבית ע״ז להצילו. (ב) מלכים ב׳ י׳ כ״ג.

תתרלד. (א) זבחים ק׳ א׳ שמחות פ״ד. (ב) צ״ל כד דמך ר׳ יהודה נשיאה ר׳ חייא בר אבא דחף לר׳ זעירי בי כנישתא דגופני דצפורן וסיאביה והוא בירושלמי ברכות פ״ג ה״א. (ג) מגילה כ״ח א׳ ולפנינו: לא צעדת.

עושה (ד) ואמר ר׳ יוסי יודע אני בעצמי שאיני כהן ואם יאמרו לי חבירי עלה לדוכן הייתי עולה וכן (ה) רב הפציר בשמואל שהיה הולך לפני רב לפי שקללו ומכל מקום אל יכבד אדם את חבירו בדבר שיודע שחבירו עצב שמפציר על אותו דבר אע״פ שהוא שבח כי רצונו של אדם הוא כבודו (ו) וכן לכיבוד אב ואם (משלי ג ז) אל[א] תהי חכם בעיניך לומר אשנה ממה שאמרו[ב] חכמים כי איש אחד היה לו מזוזה בימין ביאתו והיה עשוי כשפתח הדלת היה פונה אחריו כלפי מזוזה אמר מוטב שאתקן המזוזה לצד שמאל אמרו לו אל תהי חכם (שם שם) ירא את ה׳ וסור מרע מאשר רע בעיניו ובעיני חכמים שאמרו (ז) מזוזה בימין ביאתך.

תתרלה. הנה אמרו (א) הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו אבל אם מתבייש בה אל יודיעו וכן דבר מצוה (ב) שמצות לא ליהנות ניתנו כמעשה בחסיד אחד שהיה מעיין תדיר בטליתות בבית הכנסת איזה נקרע או ניתק חוט והיה תולה בה ציצית ומצייצה כהלכתה לפי שזוכין לאדם שלא בפניו.

תתרלו.[ג] מעשה בחסיד אחד שהיה נושא תפילין וציצית כל היום וכשמת שמעו שבני מעלה הספידו: (דברים לג כא) צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל שהיה מזכה אף אחרים (א) לעולם יהא אדם ערום ביראה ודעת דעתו לאביו שבשמים לדבוק במצותיו ולקרב את הבריות ואדם שעני יעשה מצות בגופו והקב״ה מטיב לאחרים בזכותו מעלה עליו כאילו עשאן ושכרו כפול לעתיד לבא.

תתרלז. כתיב (תהלים קיט סג) חבר אני לכל אשר יראוך וכי אפשר להיות חבר לכל העולם יש שלא היו מכירים את דוד ודוד לא היה מכירם אלא לפי שהפסח היה נשחט לג׳ כיתות וכנגד ג׳ (תהלים קטז ד יג יז) ובשם ה׳ אקרא בהלל והיה דוד בוחר לו יראי ה׳ לכת שלו וכל קרבן שהיו יראי השם מביאים היה מתחבר עמהם וזהו (שם טו ד) יראי ה׳ יכבד וכל שהיו יראי ה׳ עושים דין או הוראה וחריפי רשעים מעידין ומורים לרעה מאסור מותר ומטמא טהור והיו שולחים לדוד ומתחבר להם דוד להסכים עם יראי ה׳ בכתביו וכתיב (תהלים נ ה) אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח וכתיב (שם קא ו) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי (א) ועוד לעתיד לבא בגן עדן יתחבר דוד עם כל יראי ה׳ וכן יש יראי ה׳ במצוה אחת ובמצוה אחרת אינו ויש בזה ולא בזה אבל דוד בכל שנאמר (ש״ב כג ה) ערוכה בכל ושמורה וכתיב (שם שם כב כג כד) כי כל משפטיו לנגדי וחקתיו לא אסור ממנה ואהיה תמים לו דוד זיכה את כל יראי ה׳ בהלל את ה׳ ואמר (ב) יהי חלקי עם מי שאומר פסוקי דזמרא בכל יום וכתיב (תהלים כב כד) יראי ה׳ הללוהו הרי חלקו עם הכל וזהו (ישעיה נג יב) לכן אחלק לו ברבים מכאן כל המזכה את הרבים ואותן מזכים אחרים הרי כל הזכיות עד סוף כל הדורות כאילו המזכה עושה את כולם וכאילו חבר לכולם ומי שמסית כל הדורות כן לרעה וכן לטובה וזהו חבר אני לכל אשר יראוך.

תתרלח.[ג] כתיב (תהלים קיב א) אשרי איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד ואינו אומר אשר במצותיו יעשה אלא במצותיו חפץ מאד כי יש אדם שכל תאות נפשו לעשות המצות וללמוד אלא שטרוד במזונות ויש לו עול בית

א) סקנ״ד. ב) סס״ג. ג) סקנ״ו.

תתרלד. (ד) שבת קי״ח ב׳. (ה) ב״ק פ׳ ב׳. (ו) ירושלמי פאה פ״א ה״א. (ז) יומא י״א א׳.

תתרלה. (א) שבת י׳ ב׳. (ב) ראש השנה כ״ח א׳.

תתרלו. (א) ברכות י״ז א׳.

תתרלז. (א) בילקוט שמואל רמז קכ״ד: לעתיד לבא אין לך כל מחיצה ומחיצה של צדיקים שאין דוד עומד על גבם. (ב) שבת קי״ח ב׳.

ואין לו השגת יד לעשות המצות אלא חפץ מאד במצותיו של הקב"ה וכיון שחפץ מאד מתפלל שימציאם הבורא לידו ועוד במצותיו חפץ מאד זה שמוסר את נפשו ואת יקרו עליהם יש לו בושת שמביישין אותו עליהם ואעפ"כ מקיימם ומהדר מצות בממונו ומזכה את הרבים.

תתרלט. א) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד למה אמר דוד מאד כי זה מאד כשאדם צעור מאד ואף על פי כן עוסק בצרכי שמים וכן בצרכי חבירו.

תתרמ. ב) [ע"ב] אשרי איש ירא ה' במצותיו חפץ מאד וכתיב (תהלים א ב) בתורת ה' חפצו ולא נאמר מאד הרי במצות חפץ מאד מבתורה כיצד מי שהיה עוסק לעשות מַצות ואם באותה שעה שהיה עוסק במַצות יעסוק בתורה שמא ישכח ויבא הבצק לידי הימוץ וקרוב לזה אם מנקר בשר ומיד שולחו מידו וכן בכל מצות כיוצא בו שהרי כתיב (א) (בראשית מה כד) אל תרגזו בדרך וכל שכן בדבר מצוה.

תתרמא. כתיב (תהלים קיט ס) חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך לא היה צריך לומר אלא חשתי לשמור מצותיך ובשביל שהיה צריך להתחיל בחי"ת לא היה כותב תיבה על חנם אלא כך אמר חשתי ולא התמהמהתי כשתעלה בלבי מחשבת מצוה לא התמהמהתי וכשיעשנה יחישנה יעשנה בזריזות שנא' (בראשית יח ו) וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי שלש וזהו (תהלים קיט נט) חשבתי דרכי וסמך אחריו חשתי ולא התמהמהתי ואם פגעני אדם לדבר עמי על צרכי לא התמהמהתי שידבר עמי חשתי לשמור מצותיך ולא התמהמהתי היה צריך לומר אלא כך אמר לא איחרתי מלשמור מצוה בעונתה תפילה בשעתה וכל מצוה בעונתה ובעתה.

תתרמב. ג) כתיב (קהלת ד ט) טובים השנים מן האחד אינו דומה זכות של צדיק אחד לזכות של צדיקים (שם שם) אשר יש להם שכר טוב בעמלם (שם שם יב) ואם יתקפו האחד שאם תבא פורענות על המשפחה זכות שניהם עומדת ומבטלת אותה (א) שאם היו שלשה צדיקים צדיק ובן צדיק וגם השלישי בן בן צדיק ודור רביעי רשעים אמור להם לא אמר שלמה לא ינתק אלא (שם שם יב) לא במהרה ינתק (ב) אפילו פוסקת היא חוזרת שנאמר (ישעיה נט כא) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם שוב אין תלמידי חכמים פוסקים ואשר רואה שפוסקין ד) לפי שנתחתנו באותם שאין צדיקים או באותם שאין בני תורה (ג) ורוב בנים דומים לאחי האם.

תתרמג. ראה כמה גדול קידוש השם כי אמר אליהו (מ"א יז א) אם יהיה וגו' טל ומטר כי אם לפי דברי ולמה לא חשב שמא ימותו צדיקים אלא חשב מוטב שיתקיים (דברים יא יז) ועצר את השמים כדי שלא יאמרו אחאב עשה את הבעל וגשמים יורדים ואמר אליהו הרי כתיב (תהלים לד יא) כפירים רשו ורעבו אילו הכופרים בהקב"ה ואלישע למה קילל את הנערים לפי שידע שלא יצא צדיק מהם.

תתרמד. כתיב (מלאכי ג כד) והשיב לב אבות על בנים (א) הרי אליהו זכור לטוב יושב על כסא כשמלין את הילד לכך (ב) מי שנושא אשה

א) תקכ"ז. ב) כעין לעיל סי' תתל"ז ובנדפס סי' ש"ד. ג) תקכ"ז. ד) כעין זה לקמן סי' תתרל"ב ולעיל סי' סס"ב וסי' ב'.

תתרמ. (א) תענית י' ב'.
תתרמב. (א) ילקוט קהלת רמז תתקע"א: והחוט המשולש לא במהרה ינתק צדיק בן צדיק וכן הוא אומר מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. (ב בבא מציעא פ"ה א'. (ג) ב"ב ק"י א'.
תתרמג. (א) פרקי דר"א פכ"ט. (ב) קדושין ע' א'.

שאינה הוגנת לו הקב״ה כופתו ואליהו רוצעו כי אליהו יושב ורואה כשמלין לראות מי נולד מן הגון והוגנת וזהו שכתיב (בראשית לד יד) לא נוכל וגו׳ לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו ואליהו מסדר הצדיקים בגן עדן לפי מעשיהם הראויים יחד מי אצל מי כמו שכתוב במדרש שוחר טוב (ג) נכנס אליהו אצל רבי שמעון בן יוחי אמר לו ר׳ יהושע בן לוי חפץ לבא אצלך אמר אם לא נראתה הקשת בימיו יכנס במחיצתי הרי אליהו מושיב צדיקים יחדיו זה אצל זה הראויין להיות יחדיו וזהו שכתוב לנבי אליהו והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם כי בגן עדן יש שאין הבן זוכה להיות אצל האב והאב אצל הבן לתחיית המתים ישיבם להיות יחדיו ביום הדין כמו כן יעמיד הראויים והשבים יחדיו ולא יתעצב האב על שהבן אינו אצלו כי שמחת גן עדן ושמחה שנהנין מזיו שכינה משכחת כל עצבון וצער שנאמר (תהלים סח ד) וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וכתיב (שיר ד ה) שני שדיך כשני עפרים תאומי צבייה הרעים בשושנים שבגן עדן בששון ששים שנתאמו בצביונו של הקב״ה והשוו עצמם והשוו מעשיהם לשני עפרים כמו (בראשית יח כז) ואנכי עפר ואפר (תהלים נה יד) אשר יחדיו נמתיק סוד וכתיב (מלאכי ג טז) אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו וכתיב (תהלים קלג א) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד יחדיו המתיקו סוד ובגן עדן ימתיקו יחדיו (ישעיה סו יא) שד תנחומיה וישבע (תהלים טז יא) שבע שמחות את פניך.

תתרמה. (א) **כשבא** אליהו זכור לטוב לר׳ שמעון בן יוחי ואמר לו ר׳ יהושע בן לוי הוא בחוץ וחפץ לשאול לך הלכה אמר לו שאל לו אם לא ראה הקשת מימיו אז תביאנו וכי יש נאוה [דף צ״ז] בעולם הבא אלא כדאמרינן בסיפרי (ב) כת״א) (במדבר ו כו) ישא ה׳ פניו אליך וכתיב (דברים י יז) לא ישא פנים הא כיצד ישא פנים בעולם הזה ואפילו מן החיים למתים (ג) כי בקש שמואל והכניסו את לוי בישיבה שלמעלה (ד) ומשה רבנו ביקש על יהודה עד שהיה נושא ונותן עם תלמידי חכמים באותו עולם ולא ישא פנים בעולם הבא כי לפי מעשיו ישימוהו השוים במעשיהם (ה) כי אין צדיק יכול ליכנס במחיצת צדיק חבירו אלא ברשותו ושוה לו ולא מפני נאוה אלא מפני שאין משוא פנים בדבר שהאב אינו יכול להכניס את כל זרעו במחיצתו ואין האב יכול לומר תנו מחלקי לבניי ואעפ״י (ו) שאמר ר׳ יוחנן אני אכניס את אחר במחיצתי וכיבה את האש והביאו הרי על פי מעשים שידע ר׳ יוחנן שאחר זכה בדברים והיה מזכירם למעלה ראוי להכניסו על ככה ועל ככה[ב] (ז) וכן ר׳ חנינא בן תרדיון לאותו שהשליך עצמו באש אבל בלא מעשים לא יוכל האב להכניס את בנו (ח) ואין אדם יכול לקנות חלק חבירו שבעולם הבא שנא׳ (חגי ב ח) לי הכסף ולי הזהב וכתיב (ויקרא כה כג) כי לי הארץ וכתיב (איוב מא ג) תחת כל

א) סס״ה. ב) ע״כ, עוד לא נשלם הסימן.

(ג) מזמור ל״ו.

תתרמה. (א) כתובות ע״ז ב׳ ומדרש רבה בראשית פרשה ל״ה. (ב) נשא פיסקא מ״ב. (ג) ברכות י״ח ב׳. (ד) בבא קמא צ״ב א׳. (ה) בבא בתרא ע״ה א׳: כי על כל כבוד חופה מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקב״ה חופה לפי כבודו. ובמדרש רבה ויקרא פרשה כ״ה: עתיד הקב״ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בני תורה בגן עדן, ויעוין שם, ובבא מציעא פ״ה ב׳: באתר דזקוקין דנורא ובעירין, דאשא מאן מעייל בר נפחא לתמן. (ו) חגיגה ט״ו ב׳. (ז) עבודה זרה י״ח א׳. (ח) הר״מ אלשקר בתשובותיו סימן ק״א הביא תשובת רב האי גאון ע״ד אחד שנתן לאדם על מנת שיקרא בתורה ותהיה זכות הקריאה לו וכו׳ תשובה כך ראינו כי דברים אלו דברי הבל שאין לסמוך עליהם ואיך יעלה על הדעת כי שכרו של זה של מעשים טובים שעשה זה לזה כו׳ אבל מי שנותן שכר למלמד ללמד לאחרים מה שהן צריכין יש לו שכר גדול בכך ע״כ. ויעויין סוטה כ״א א׳: הלל ושבנא אחי הוו הלל עסק בתורה שבנא עבד עיסקא לסוף אמר ליה תא נעבוד וניפלוג. יצתה בת קול ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו וגו׳ ויקרא רבה פכ״ה, במדבר רבה פי״ג: זבולון ויששכר שניהם היו נוטלין שכר

השמים לי הוא ובמה יקנה העולם הבא בדבר שאינה תלויה בידי שמים היא היראה יתן לו האדם משלו והקב"ה יתן לו משלו וקודם המעשה יכול האדם לקנות עולם הבא כגון תלמיד חכם עני ואינו יכול לעסוק בתורה ובמצות מפני שטרוד במלאכתו ואם הוא עשיר אומר לו תן לי חלק עמך אני אתן לך מזונות ואעשה כל מלאכתך וכל מחסורך עלי על מנת שתתן לי שכר לימודך החצי אבל בלא טורח העשיר ובלא דבר אינו יכול לתת לו כלום ושמעון אחי עזריה עשה בטרחו אף אחיו של הילל רצה לעשות כן ולא קיבל עליו הילל יצתה בת קול וכו' כדאיתא במסכת סוטה (ט) זה היה בלא תנאי וכיון שזה מספיק וטורח לו מזונות בסבר פנים יפות פעמים יהיה לו יותר שאם טורחו וצערו גדול ופעמים פחות הרי שמעון בעל תורה וראובן אינו בעל תורה ולא היה שמעון מקיץ משנתו אלא שראובן עומד ומדליק לו את הנר ומכין לו כל צרכיו ושמעון עצל אלא שראובן מכין לו הכל הרי לראובן יותר חלק משמעון לפום צערא אגרא וזהו שנ' (קהלת ז יב י) כי בצל החכמה בצל הכסף אע"פ שכתבנו למעלה לי הכסף ולי הזהב הואיל ונותן אדם מהונו כדבעי ליה למיעבד הרי קונה לו חיי העולם הבא (יא) אבל כל זכיות שאדם עושה ואין ענוה עמה כמו תבשיל בלא מלח (יב) וכל ענוה שאין עמה יראת שמים כמאכל בלא תבלין כל אותן שמהרהרין ואין מבטלים הרהורים בתורה או בשאר דברים הקב"ה לעתיד לבא ישבר לבם.

תתרמו. ראה כמה חמורה שבועה ומחיקת השם שהרי כשנבעלה הסוטה כמה בעילות בעבירה לא נפלה ירכה ולא צבתה בטנה ואשת איש בחנק וכשהשביע הכהן ושתת מי המרים נפלה ירכה וצבתה בטנה אע"פ שעון שבועה אינו אלא בלאו וכן מחיקת השם והיא אינה מוחקת אלא גורמת לכן אין להשוות המצות לפי עונש שלהם וא"ת למה לא צבתה בטנה ולא נפלה ירכה בשעת הרגל עבירה אלא דין היה כשאדם גוזל שתפול ידו וכן האבר העושה העבירה מיד ללקות אלא אילו היה כן היה העולם יראים שלא לשמה כמו גירי אריות ואם תאמר ויהא כן הרי בשביל צדיקים גמורים שעושין לשמן ולא מיראת ייסורין נברא העולם הרי אם החוטא מיד לוקה לא היה ניכר מי היה עושה מיראת השם ואפילו אותם שאינם חוטאים מאהבת הקב"ה היו מונעים בעבור שלא ילקו לכך טוב צדיק אחד.

תתרמז. אע"פ (א) שענוה מביאה את האדם לעולם הבא אין ענוה נוהגת בעולם הבא כיצד מי שמשפיל עצמו בעולם הזה ויכול להשתורר כי חפצים להגביהו ויש לו מקום להתגאות ומשפיל עצמו כגון (ב) רבי אלעזר בן עזריה שירד מרצונו מנשיאותו לכבוד רבן גמליאל (ג) ובני בתירה בעבור הילל שהיה גדול מהם וכל כיוצא בהם יהיו לראש בעולם הבא ולא יוכל לומר הלא בעולם שעבר לא היינו חוששים ולהיות ראש גם בעולם הבא אין אנו חוששין להיות ראש לפי שבעל כרחו הוא ראש ואין יכול לחלוק כבוד לצדיק פחות ממנו. שני(א) צדיקים אחד הרב ואחד התלמיד והתלמיד יותר צדיק מן הרב [ע"ב] לא יוכל התלמיד לומר אני אחלוק כבוד לרבי כמו שעשיתי בעולם שעבר כי אין משוא פנים בעולם הבא אבל ענוה יש

(א) סס"ה.

תורה ביחד כו'. (ט) כ"א א'. (י) אבות פ"ה מכ"א. (יא) בברכות ל"ד א': כל היורד לתיבה ואינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח, ויעו"ש בפירש"י. (יב) בשבת ל"א א' לענין קב של חומין, ובתנחומא בראשית סי' א': שהתורה סולתיתה ענוה וכתרה יראה, ובתנחומא פ' עקב: לא מפני שאתם מקיימים כו' אלא אני בוחר בכם מפני שאתם ענוים ויעוין חולין פ"ט א': לא מרובכם ותענית ז' א': תורה אינה מתקיימת אלא במי שדעתו שפלה כו' אבל בזוהר נשא קמ"ה א' אמרו: כל מי שיש לו יראה יש לו ענוה.

תתרמז. (א) סנהדרין פ"ח ב': איזהו בן עוה"ב ענוותן כו'. (ב) ברכות כ"ח א'. (ג) פסחים ס"ו א' ובבא מציעא פ"ה א'.

לצדיקים בלבם ויש שופטים בעולם וכל אחד משימים לפי מעשיו פעמים שהבן עושה זכיות יותר מן האב ותלמיד יותר מן הרב יושב התלמיד למעלה והאב למטה וכן הבן למעלה והאב למטה ואינו רשאי לחלוק כבוד לרבו וכן הבן לאביו אינו רשאי לחלוק כבוד להחליף מקומותיהם ואעפ״כ כל אחד שמח בחלקו המגיע והבן שהוא למעלה אינו מתבייש על אביו שהוא למטה הימנו וכתיב (תהלים כה ג) גם כל קויך לא יבשו יבשו הבוגדים ריקם.

תתרמח.א) אל יהא אדם רודף אחר הכבוד כי (א) קוברת בעליה כמה צדיקים מתים כשהם ראשים מפני אותו שבא אחריו להיות ראש (ב) הגיע זמנו ונדחה הראשון מפני האחרון.

תתרמט. (א) אמר ר׳ בון והלא אי איפשר לשני שביעית שיחול י״ד להיות בשבת ולמה נתעלמה הלכה כדי ליתן גדולה להילל אמר ר׳ מנא אנא שמעיה מן ר׳ יורן ומן כל רבנן מפני מה נוהגין בית מטן בכבוד שלא ירבו מחלוקת בישראל. שלשה הניחו כתרן בעולם הזה וירשו העולם הבא ואילו הן יונתן בן שאול ואלעזר בן עזריה וזקני בן בתירה יונתן בן שאול א״ר לא אלא אפילו נשים מאחורי הקוריין יודעות היו שדוד עתיד להיות מלך אלעזר בן עזריה תניי הוא לית ליך אלא כהדא דזקני בתירה דשדין גרמין מן נשיאותה ומניניא נשיא ורבנן דקיסרין אמרין אף ר׳ חנינא דציפורן לר׳ מנא אמר ר׳ יהושע בן קבסין כל ימי הייתי בורח מן השררה עכשיו שנכנסתי כל מי שהוא בא ומוציאני בקומקום הזה אני יורד לו מה הקומקום הזה כווה ומפציע בו כך אני יורד לו אמר ר׳ יוסי בר בון חס ושלום דהוא בעי לה אלא דהוה אמר ר׳ מאן יימר לי דחורן מקדש שם שמים דכוותי כדי ליתן גדולה להילל הרי מעלימין העלימו מבני בתירה איך ישפילו את הצדיקים (ב) בעבור העקידה אלא זהי העולם אחד נדחה מפני חבירו בין רשע מפני רשע בין רשע מפני צדיק בין צדיק מפני צדיק וכן כל החי אחד נדחה מפני אחר כי זה העולם כיון שבראו בשתי מדות של שמות כדכתיב (בראשית ב ד) ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים וכתיב (שם שם ז) וייצר ה׳ אלהים הרי שתי שמות לומר כי מראשית חקר ה׳ אלהים כל המעשים שעתידין כל בשר לעשות ונזר פורעניות כנגד המעשים של יצר הרע וכנגד המעשים... ולכך שני שמות פעמים מתגבר מדת רחמים על מדת אכזריות ופעמים אכזרית תתגבר על רחמנית לפי שצפה שעתידין לחטוא נזר שידחה אחד מפני חבירו ואז ננזר כיון שאדם הראשון חטא וגם על ידי עץ הדעת שקין הרג את הבל ולכך גזר (שם ג יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך שבכל דור ודור יהיו בעיר ועיר אם צדיק שם יהיה גם רשע שם שמצערו ולכך יש אילו שפירותיו מתוקים ומעוטף קוצים ולכך הטובים יש רעים שמצערים אותו לפי שבשתי המדות כרא את העולם ולכך התחיל בראשית בב׳. ולמה נתעלמה הלכה מבני בתירה כדי ליתן גדולה להילל הוי זה העולם משפילין אחד ומשכחין מן לבבו דברי תורה מפני כבוד אחר ואע״פ ששניהם צדיקים אבל לעתיד לבא לא ישפילו איש מפני איש (ירמיה יז י) לתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו ולא יוסיפו כבוד אלא כפי הראוי לו ולפי שבשני שמות יצר את העולם כדכתיב ביום עשות ה׳ אלהים לכך נוהגים מדת הדין ומדת רחמים בצדיקים ומדת הדין ומדת רחמים ברשעים (תהלים קד לה) יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם לפיכך לא יהיה

א) סקכ״ח.

תתרמח. פסחים פ״ז ב׳. (ב) שבת ל׳ א׳ מועד קטן כ״ח ב׳.

תתרמט. (א) ירושלמי פסחים פ״ו ה״א. (ב) שתי תיבות אלו יש למחוק.

מדת הדין נוהגת ואם תאמר הלא כתיב (ישעיה סה כ) כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל והלא אין מלאך המות לעתיד (ג) כי נשחט א) ויש אומרים כי אפילו באומות העולם לא ימות ולמאן דאמר באומות העולם ימות אם כן איך ימות כשאין מלאך המות ולכך אמר יקולל בעניין אחר לא ימות אלא דרך קללה כעניין שאמר (ד) הושיט אצבעו ביניהם ושרפם זהו עליונים וזהו מלאך המות שלהם וכנגדו בתחתונים כדכתיב (מ"ב א י) ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמשיך וזה לא [דף צ"ח] היה מלאך המות ובזה העניין יקולל וימות אע"פ שאין המלאך המות כדכתיב (ישעיה כה ח) ובלע המות לנצח ואם תאמר כיון שאין מדת פורענות ואין שם שיעשה שום פורענות אלא שם ברכה ואיך יקולל ואיך ימות ועוד והלא אין יצר הרע ועוד רגע שכועס בכל יום שנאמר (שם כז ד) חימה אין לי אלא אם אין אדם נזהר בימות המשיח כגון בשוגג יאמרו ראוי אילו היה זה מזיד היה ראוי לקללו ולהמיתו ושגגת תלמוד עולה זדון ויהיו נזהרין נתעלמה הלכה מבני בתירה בעולם הזה מחסרין הצדיקים בעבור אחר אבל לעתיד לבא לא יחסרו הצדיקים מפני צדיק אחר ולא ימעטו כבוד אחד מפני אחר אלא לכל אחד ואחד כפי מה שראוי לו ולא יוריד ולא ידחה אחד מפני חבירו וכל צדיק שמפרש דברי צדיק אחר כגון אמורא שמפרש דברי תנא או דברי אמורא שהיה לפניו כשמת (ה) יוצא התנא כנגדו לקבלו בסבר פנים יפות וללכת עמו ולבקש מן המלאכים להקל עליו לתיירו בפני הקב"ה ולדבר עליו טובות ואם צדיק עשה ספר ובא צדיק ועוסק לסתור כדי להראות חריפותו ולא העמיד דבריו על האמת כשמת הנה המת קובל על זה שבא לסתור דבריו בחנם.

תתרנ. (א) רבי בעי משרי שמיטתא סליק ר' פינחס בן יאיר לגביה אמר ליה מה עבידיה עבדין וכו' עד אמר ליה מי שנה רבי למיכל עמי צבחר וכו' עד נחתת אישתא ואקפת עלוי אזלון ואמר לרבי אמר לא זכינן למישבע מיניה בהדין עלמא נזכי נשבע לעלמא דאתי כלומר (מלאכי ג טז) ולחושבי שמו שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ומזה ידע שלעלמא דאתי יזכה הרי נוכל לדעת אע"פ שיש צדיק שהוא טוב ולא יזכו להיות יחדיו כיון שעשו עמו חסד פעמים שיזכה לראותו וליהנות עמו מאותו טוב כנגד מה שאותו צדיק נהנה ממנו:

תתרנא. ב) אין אדם יכול לומר הרביתי זכיותי ועשיתי טובה הרבה חפצי לקבל שכרי הכל לעולם הבא ואין יכול לומר בעולם הזה אקבל כל שכרי ולא לעתיד לבא או מקצת בעולם הזה ומקצת לעולם הבא וכן בפורענות שאין תלוי באדם תשלום זכיות ותשלום עונות אלא ביד הקב"ה הוא נותן מה שהוא חפץ בעולם הזה ובעולם הבא (א) שעושה לשמה יותר מאלף שלא לשמה:

תתרנב. ג) כתיב (ישעיה נו ה) ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת כתיב להם וכתיב לו לפי שריבר יד ושם טוב יש שזוכה לשני עולמות יש צדיקים שהם עשו יחדיו זכיות כגון

א) מחכר בנדפס סי' סס"ח ב) סס"ו. ג) סס"ז.

(ג) אולי כוונתו למה שאמרו סוכה נ"ב א': לעתיד לבא מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו, והוא יצה"ר הוא מלאך המות בבא בתרא ט"ז א', ויעוין מועד קטן כ"ח ב' ובבראשית רבה פכ"ו. ובפסחים ס"ח א': עולא רמי כתיב בלע המות לנצח וכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות הא בישראל הא בעכו"ם ובכלל אם ימותו לעתיד יעוין רדב"ז ח"ב סי' תתל"ט שהאריך בזה. (ד) סנהדרין ל"ח ב'. (ה) בבא קמא קי"א ב': אי שכיבנא כו'.

תתרנ. (א) ירושלמי דמאי פ"א ה"א.

תתרנא. (א) ר"ל ולא יוכל לדעת אם הרבה זכיות.

חבירים שמתייעצים יחדיו לעשות המצות או רחוקים ומעשיהם שוים ונשמרים מן העבירה הרי אלו לומדים יחדיו לפני הכבוד שנאמר (תהלים קמט ה) יעלזו חסידים בכבוד (ישעיה כב כג) ונגד זקניו כבוד ויש צדיק שזוכה לעולם לשם אבל רוב צדיקים שנגזרו למעלה שיזכרו שמו על שם תורתו ופעמים לוקה בזרע זכרים כדי שלא יהא לו הנאה כפלים למעט מזכיותיו לכך א) חכמים הראשונים (א) לא היו כותבים ספריהם בשמם ולא היו מניחים לכתוב את שמם על ספריהם כגון מי שחיבר תורת כהנים וסיפרי מכילתי ובריתות ומדרשים ואגדות ותיקוני העולם כגון מסכת סופרים לא כתבו בספריהן אני פלוני בן פלוני כתבתי זה הספר כדי שלא יהנה מן העולם הזה ויפגום שכרו לעולם הבא או היו ממעטין לו בעולם הזה זרעו ושם טוב מזרעו כנגד הנאה שנהנה בעולם הזה מן השם שקיבל הנאה על שמו ב) שמועטין הן מן הצדיקים שזוכין לב׳ שמות לעולם כגון שזרעם קיים לעולם ונודעים שהם זרעם של צדיק שכבר קיבל שם טוב של ספריו ולכך אמרו (ב) השמח בייסורין יזכה לזרע רב וכתיב (ישעיה נג י) יראה זרע יאריך ימים לכך (ג) אמר ר׳ שמעון בן יוחי יכול אני לפטור את כל העולם כולו מכל יום הדין לפי שי״ג שנים היה במערה הצער שקיבל שלא היה לו נחת רוח לא מבניו ולא מאשה ואדם שסובל ייסורין ובני אדם אצלו הרי נוח לו והוא ובנו בצער במערה ומקבלין באהבה הצער ולא היו ראויין לאותו צער וקיבל מאהבה י״ג שנים ואותו זכות מהנה לכל העולם כגון (ד) ייסורין דר׳ אלעזר וכל העולם היו נהנין לפי כשהשטן מקטרג ואומר רבונו של עולם ראויין לפורענות וכשהצדיק בצער או בייסורין [ע״ב] שלא כדין אומר הקב״ה הרי הצדיק לוקה שלא כדין שנאמר (משלי יג כג) ויש נספה בלא משפט ואז אין למדת הדין להביא פורענות לעולם והני מילי אם נגזר פורענות היה יכול לומר קבלתי שלא כדין גם תעביר מן העולם פורענות אבל לפטור עוברי עבירה להביא בגן עדן לא אמר והא דאמר (ה) רבי פרידא שאמר אם חפץ להביא כל דורו לעולם הבא כגון שלא יגלגל עבירה על ידם ולא ימסרם ביד יצר הרע אבל יחטאו לא אמר כי אין משוא פנים בדבר וכן ו) כשיצאה בת קול בימי שלמה שכולם מזומנים לעולם הבא כדי שמחה ששמחו על חנוכת הבית להגן עליהם שלא ימסרם ביד יצר הרע שיברא להם לב טוב כמו שכתוב (ירמיה לב מ) ואת יראתי אתן בלבבם (ז) וכל מי שהיה בהספידו של רבי ראוי שלא יבא לידי עון כדי שיבא לעולם הבא אבל כשמנדין את הצדיק והצדיק חפץ לראות נקמה אז העולם נפסדין כמעשה (ח) דר׳ אליעזר שנידוהו ולקה העולם שליש ולעתיד לבא כתיב (ישעיה סו כב) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עומדים לפני נאם ה׳ כן יעמד זרעכם ושמכם אבל בזה העולם אין אדם זוכה לשם ולזרע אלא או זה או זה אע״פ שדוד זכה לכך הראשונים לא גילו על שיסדו ספר פן יהנו וזרעם יתמעטו ועוד פן יתגאה זרעם ואמרו מה אבותיכם חשובים כנגד אבותינו הצדיק שהיה מחדש בכל יום טעמי תורה ומת אילו לא היה מת היה מחדש אל תאמר זה דומה (ט) ליושב בסוכה ונשמים יורדים ויצא חוץ לסוכה שהוא סימן רע, אלא זה דומה למלך שעבדו

א) כעין דבריו לקמן סי׳ תתתשכ״ח וסי׳ תתתת״כ. ב) ע״כ סי׳ תת״ז.

תתרנב. (א) אבל ר״ש דונולו בהקדמתו לספרו תחכמוני אומר: יושיעהו אל אם יכתבהו בשם שבתי בלי למחות שמי מזה ספר סודי כו׳ ולא אסלח להם אם ימחו פיוטי זכרוני להעלים שמי וזכרי מבין קהל ה׳, וביחוד מצינו לספרים הראשונים שנקראו על שם מחבריהם כמו יהושע, שמואל, ישעיה, ירמיה, יחזקאל, וכן ספרי חכמינו אבן עזרא, רש״י, רא״ש ורבנו בחיי. (ב) ברכות ה׳ א׳: ואם קבלם מה שכרו יראה זרע יאריך ימים. (ג) סוכה מ״ה ב׳. (ד) ב״מ פ״ד ב׳. (ה) עירובין נ״ד ב׳. (ו) מ״ק ט׳ א׳. (ז) כתובות ק״ג ב׳. (ח) ב״מ נ״ט ב׳. (ט) סוכה כ״ט א׳.

טורח בשבילו והיה ממונה על אוצרות המלך אמר לו המלך איני רוצה להטריחך יותר ואמסור המפתח לאחר ואתה תנוח ותהיה אצלי ואני מעלה עליך כאילו עדיין כל האוצרות בידיך כך הצדיק שבכל יום מוסיף טעמי תורה ומת מעלה עליו הכתוב כאילו לא מת ונותנין החכמות שהיה לו להוסיף בלב זרעו או בלב אחר ומעלה עליו כאילו מפי זה יוצאין כמו שסילק את משה ונתנו החכמה ביד יהושע שנאמר (דברים לד ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וכן שלמה קיבל חכמת דוד ואלישע מאליהו או אפילו לא מסר לו מצניעין לאחר אותן חכמות וזה מקבל שכר כאילו מפיו יצאו וזה שאמר (י) מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו וזהו שאמר (ישעיה נז א) מפני הרעה נאסף הצדיק תחילתו וסופו של הצדיק מחידושין של זה שעלה על לב צדיק ולא הספיק בידו או מת או שלא היה לו פנאי מצניעין לצדיק אחר וזה וזה לפני השכינה בגן עדן יחדיו וכנגדן רשע שחשב לעשות זדון והתחיל לחשובו ולא הספיק לעשות רשעו לא יפסיד נותנין לו ביד זרעו או ביד תלמידו וזה שהתחיל וחשב לעשות יותר ולא באו לידו ואותם שעשאום יחדיו בגיהנם זהו שכתוב בזמרי (מ"א טז יח יט) וימת על חטאתיו אשר חטא לעשות הרע וגו' ללכת בדרך ירבעם לעשות ללכת אבל עדיין לא הלך ולא עשה וזהו שנאמר (ישעיה א כח) ושבר פשעים וחטאים יחדו וגו' יכלו וכן לצדיקים יחדיו וזהו שנאמר (תהלים קלג א) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד ופעמים שחשב אדם לשם גיאות ולא הספיקו בידו ונותנין חכמתו לצדיק שנאמר (איוב כז יז) יכין וצדיק ילבש כך בדברי תורה ואין שכר לאדם שחשב לחרש אלא נפרעין ממנו על שם שאם היה חי או היה לו פנאי היה עושה בנאוה:

תתרנג. כשברך יעקב את בניו ומשה לישראל בירכם כדרך העולם הזה ולא בירכם בתורה וביראת שמים ובאריכות ימים כי לא יכלו לברכם אלא בברכה לכל שבט ושבט בשתים שהן כעין ברכה אחת ובירך ליהודה בגבורה וביין וכתיב (תהלים עח סה) כגבור מתרונן מיין וכתיב (זכריה ט טו) ושתו והמו כמו יין ואילו היה מברכם בתורה או ביראת השם או באריכות ימים לא היה יכול להתקיים כי (א) ג' דברים מעבירים האדם על דעתו ועל דעת קונו אע"פ שלבו חפץ ואי אפשר לברך יותר מברכה אחת אבל מה שהקב"ה מברך לאבות ולישראל הרבה כי תורה ויראת ה' בלבם ולפני מותם ועוד הברכה לא תתקיים אלא לטובים ועוד יראת [דף צ"ט] השם באדם תלוי אע"פ שאדם אומר וייחד לבבינו ליראה את שמך ואם תאמר יברכם בתורה(א) יש תלמידי חכמים שיותר רעים מעמי הארץ ואריכות ימים כתיב (מ"א ג יד) ואם תלך בדרכי לשמור חקי ומצותי כאשר הלך דוד אביך והארכתי את ימיך:

תתרנד.(ג) (א) ר' חנינא אמר אין מיתה לעתיד לבא אלא בבני נח בלבד ר' יהושע בן לוי אמר לא בישראל ולא באומות העולם שנא' (ישעיה כה ח) ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים מה עבד ליה ר' חנינא מעל כל פנים (ב) מעל פניהם של ישראל והא כתיב (שם סה כ) הנער בן מאה שנה ימות הדא מסייעא לר' חנינא ומה עבד ליה ר' יהושע בן לוי ראוי לכלל עונשין והא כתיב (תהלים מט טו) כצאן לשאול שתו מות ירעם ודא מסייעא ליה לר' חנינא ומה עבד ר' יהושע בן לוי לפי שבעולם הזה פרעה בשעתו סיסרא בשעתו אבל לעתיד לבא הקב"ה עושה

(א) כן כתוב לקמן סי' תתתכע"ד. (ב) סס"ח.

(י) חולין ז' ב'.

תתרנג. (א) עירובין מ"א ב'.

תתרנד. (א) ב"ר פכ"ו וילקוט ישעיה רמז רצ"ח. (ג) כן הוא בילקוט אבל במדרש: למעט בני נח.

(ג) למלאך שלהם(א) דכתיב (שם שם) וירדו בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול מלמד ששאול כלה והם אינם כלים וכל כך למה לפי שפשטו את ידיהם בזבול דכת' מזבול לו הדא הוא דכתיב (מ"א ח יג) בנה בניתי בית זבול לך הרי כיון שאין מיתה לעתיד לבא למה הוא יכפר בקרבנות ומה צריך לכפרות אלא כמו ערי מקלט שלעתיד לבא הרי בשוגג יהרוג אם אין יצר הרע לעתיד לבא למה ינוס אל עיר מקלט איך יאמר (דברים יט ו) כי יחם לבבו אלא כעין מלאכים שחטאו בשוגג כשנשתלחו ללוט ומעשה דגבריאל (ד) אין משיבין על הקלקלה בזה הענין כמו שהמלאכים שוגגין וצריכין כפרה כך בני אדם לעתיד לבא רק בזה חילוק כי המלאכים כשחוטאין אין להם כפרה כי אין בקרבנות כפרתם ולא בשום דבר אלא מיד נוזר ונפרע מהם וגם מן הנשמות כמו מן המלאכים רק לחיים יש להם כפרה או על ידי קרבנות או על ידי ייסורין ולכן לעתיד יביאו כפרות ועל הקבר כקברו בארץ ואשר אמרו על הצדיקים יחיו דוקא צדיק גמור לצדיק אחר כגון (ה) ר' יוחנן לרב כהנא כך הנער בן ק' שנה יקולל לא יומת אלא להדחות ממחיצת הצדיקים עד זמן הקצוב ויש אומרים מיתה לא תהיה לעתיד לבא אבל ייסורים יהיו שהרי (ו) אליהו אמר הרי אני כפרת משכבו של ר' חייא הרי סובל שום צער ולא יתכן לימות המשיח לצדיקים לסבול ייסורין ואשר אמר על המים של מעיין שיצא מירושלים (זכריה יג א) לחטאת ולנדה הרי קודם גוג ומגוג וקודם שיתקבצו הגליות ויתחזקו בארץ ועל חידוש בהתחלת ימות המשיח כתיב (מיכה ה ה) ורעו את ארץ אשור וגו' בפתחיה (שם שם ד) שבעה רועים קודם שיכלו הרשעים ואז עדיין רשעים בעולם וכתיב (עמוס ט י) בחרב ימותו כל חטאי עמי ואז נוהגת פרה אדומה:

תתרנה. ג) אל תזכרו ראשונות (ישעיה מג יח) המועדות הראשונות שבימי משה אבל פורים אינו בכלל ראשונות שכל הניסים אינם דומות לפורים שהרי במצרים גזרו כל הבן הילוד היארה תשליכהו הבן להמית והבת להחיות אבל לפורים (אסתר ג יג) מנער ועד זקן טף ונשים כל היהודים (א) לכך כל ימי הפורים לא נבטלים. ויש אומרים יום הכפורים וכפרה על השגגות ואל תתמה שהרי אף הנשמות לאחר מיתה חוטאים ונענשים (ב) כרוזו של נבות שאמר לו צא ממחיצתי ג). (ש"ב טו לב) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים ואמרו (ג) רצה להשתחוות לע"ז וזה גרם שנתחתן אסא בבית עמרי ובורע איזבל ויצא מהם מנשה וכל מעשה אחאב (ד) עשה מנשה כ"ב שנים כאחאב יעקב היה כ"ב שנים אצל לבן שעשה תרפים ויהודה גרם שיוסף היה במצרים בין עובדי ע"ז כ"ב שנים ולכך מנשה כ"ב שנים עשה כאחאב איזבל הרגה נביאים (ה) וכן מנשה הרג ישעיה יהודה גרם ליוסף ולכך משניהם יצאו מלכי בית דוד ולא נגזר על בית אחאב על הנקיבות כלייה אלא על הזכרים ולכך בתענית ירושלמי (ה) מרבית אחאב שעירי חטאת יביאו קודם שיהא מנוח למשיח שנאמר (מיכה ה ה) ורעו את ארץ אשור בחרב ועוד כתיב (ישעיה יא י)

א) ע"כ סי' סס"ח. ב) סס"ע. ג) ע"כ.

(ג) צ"ל: מלאך המות ססטיונר שלהם. (ד) עין ישראל יומא סי' ס"ז. (ה) בבא קמא קי"ז ב'. (ו) נעלם ממני מקור דברים אלה ואולי צ"ל ריש לקיש אמר הריני כפרת ר' חייא ובניו סוכה כ' א'.

תתרנה. (א) בירושלמי מגילה פ"א ה"ה: הנביאים והכתובים כו' אף מגלת אסתר וההלכות אינן עתידין ליבטל, וזהו שיסד הפייטן ביוצר לפרשת זכור: ואם כל המועדים יהיו בטלים ימי הפורים לא נבטלים. ב) שבת קמ"ט ב'. (ג) סנהדרין ק"ז א'. (ד) שם ק"ג א': דל מינייהו עשרין ותרתי. (ה) יבמות מ"ט ב'. (ו) כונתו למה שאמרו שם פ"ד: בן ציצית הכסת מן דאבנר בן קוביסין מן דאחאב ובמדרש רבה בראשית פצ"ח: דבית כובשין מן דאחאב ומזה רואים אנחנו כי לא היתה כליה על הנקבות.

והיתה מנוחתו כבוד (שם א כח) ועוזבי ה׳ יכלו ואז אין רשע בעולם ואין רעה לכל בריה ויברכו הטוב והמטיב ויתנו טובה על כל הטובות שמוסיפין בטובה ואין גורעין לעתיד וכל הקרבנות בטילין שהרי [ע״ב] עונות לא יהיו כדכתיב (מיכה ז יט) ותשליך במצולות ים כל חטאתם:

תתרנו. כתיב (תהלים פט כו) הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי לפי שכתוב במשיח (שם ב ז) ה׳ אמר אלי בני אתה אבל לא אמר משיח האיך יקרא לכך אמר אבי אתה לפי שכתוב ה׳ אמר אלי בני אתה וכתיב (דברים לב ז) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך וכתיב (תהלים ב ז ח) אני היום ילדתיך שאל ממני ואתנה גוים נחלתך לפי שבעולם הזה אלה המצות (א) שאין נביא רשאי לחדש דבר אומר משיח איך אשאל קשות והנה אני צריך לפרנסה וגם אני צריך לעסוק בצרכי אומר הקב״ה שאל ממני כבן מן האב כי אין דבר מעכב ואתנה גוים נחלתיך שיעשו צורכך כדכתיב (ישעיה סא ה ו) ועמדו זרים ורעו צאנכם ואתם כהני ה׳ תקראו (ב) לא ניתנה תורה אלא לדור המדבר שפנויים היו לעסוק בתורה וכן לאוכלי תרומה הוא יקראני אבי אתה וללמד להועיל ולהגיד שאלותיי הוא ולא אהר כששאל יהושע ונביאים אמר (דברים ל יב) לא בשמים היא אבל במשיח הוא בשמים (שם לב לד) הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרתי כל הסודות שמחדשים למעלה וצוררים אותם לעתיד לבא לצדיקים גמורים וכל תיקו וכל ספיקות אליהו ומשיח יפשטו (ישעיה מב ד) ולתורתו איים ייחלו (שם נא ד) כי תורה מאתי תצא ומעט מריה אותם סודות ורזים יונקים חכמי החידות בעולם הזה כגמול מחלב שטעם חלב וריח שדים בפיו הוא יקראני אבי ולא משה כי ניתן למשה הדעות כאשר ידבר איש אל רעהו אחותי רעייתי אבל משיח הוא יקראני אבי אתה תגיד לי כל שאלותיי אל איש אל רעהו עדיין ספק בידו הוא ולא שלמה לפי שכתוב (ש״ב ז יד) ואני אהיה לו לאב אבל לא יקראני אבי כי לשלמה לעניין החכמה ולמשיח לעניין התורה הוא יקראני אבי אתה מאי רבותיה כמו כן כל ישראל שנאמר הלא מעתה קראת לי אבי אלא שם לפי שכתוב (הושע ב יט) והסירותי את שמות הבעלים מפיה ויקראו אבי לעניין שמירת התורה ונזירות כבן אל מצות אביו אבל לעניין רגלים (ירמיה ג ד) אלוף נעורי אתה ככלה שיוצאה לקראת חתן לפי שמילתא יתירא היא (ג) במשיח שיריח מי הוא החייב וחכמתו המופלאת ויאמרו זה אין לו אב ורב שילמדו חכמה שמא כיון שלא נודע יחוסו ואביו ואמו שמא מלאך הוא ומי אביך והוא מתפלל לאביו שבשמים ויאמר בתפלתו אלי אתה כדי שידעו ששואב רוח הקדש מן הבורא י״ש כי יתמהו כל העולם עליו ויאמר לא במעשה שדים ולא בכשפים ולא בהשבעות מלאכים אלא כי עליו רוח ה׳ וכתיב (שם כג ו) וזה שמו אשר יקראו ה׳ צדקנו והוא לכל השאלות יקרא אבי אתה המלמדני להועיל אלי לפי שכתוב (מיכה ה ד) והקימנו עליו שבעה רועים והוא יאמר הצילני כי אלי אתה (שם שם) ושמנה נסיכי אדם וצור ישועתו להחיות משיח בן אפרים ולהושיע מן גוג ומגוג (ד) (דברים טז ג) כל ימי חייך להביא לימות המשיח למשיחו לכורש (ה) למה קבל למשיח על כורש למה לא קבל לאבות העולם או

תתרנו. (א) שבת ק״ד ב׳. (ב) מכילתא בשלח מס׳ ויסע פרשה ב׳ ולפנינו: לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה. (ג) סנהדרין צ״ג ב׳. (ד) ברכות י״ב ב׳. (ה) כעין מה שאמרו במגילה י״ב: אלא אמר הקב״ה למשיח כו׳ ועל דברי רבנו אודות משיח יעוין מה שאמרו במדרש קהלת: תורה שאדם למד בעוה״ז הבל היא לפני תורתו של עוה״ב. ובילקוט ישעיה רמז רצ״ו: הקב״ה יושב ודורש תורה חדשה שעתיד ליתן ע״י משיח, וכן הוא באותיות דר׳ עקיבא אות ז׳.

למלאכים אלא לפי שביום שנכנס נבוכדנצר בימי יהויקים נולד כורש ואמר למשה אל תעשה כזה שאמר מי שרוצה ללכת יעל וישראל מתפחדים ללכת מעצמם ועזרא נתבייש לבקש תיור ואתה עתיד לקבצם לעתיד לבא לכך אל תעשה כמו כורש ולמעלה קובלים לבן נילו בלידה או במעשים:

תתרנז. (א) שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם אברהם ויעקב מהם לפי שמצינו באברהם שעשה מלחמה עם ד׳ מלכים ומצינו ביעקב (בראשית מח כב) בחרבי ובקשתי ולעתיד כתיב במלחמת (ישעיה כט כב) יעקב אשר פדה את אברהם וכתיב (שם מא ח) יעקב וגו׳ זרע אברהם אוהבי ויעקב יצא חוצה לארץ ישראל (ב) אבל יצחק עולה כליל ולא יצא חוץ לארץ וכן לעתיד לבא אברהם ויעקב יצאו ורעו את ארץ נמרוד ואת ארץ אשור שהוא חוצה לארץ אבל יצחק עולה כליל לא יצא עמהם ויליץ טובה על ישראל כדאמר במסכת שבת (ג) הרי מי ששמר עצמו בארץ טהרה לעתיד לא יצא ממנה שהרי יצחק לא יצא ממנה ולעתיד לא יצא עם האבות לחוצה לארץ:

תתרנח.[א] יש צדיקים כשמבקשים למות נוטלים ידיהם ואומרים (תהלים כט א) מזמור לדוד הבו לה׳ בני אלים (א) אמר ר׳ חייא בשעת שהצדיקים [דף ק׳] נפטרין שלש כיתות מלאכים וכו׳ עד אמר ר׳ יהודה ב״ר סימון ב״ר יאשיה הקב״ה כביכול הוא בעצמו אומר שלום (שם קמט ה) יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם ומקלסים לקב״ה שם לכך רוחצין את ידיהם (קהלת ה טו) כל עמת שבא כן ילך (ב) כשנולד רוחצין אותו (ג) וכשמת רוחצין אותו:

תתרנט.[ב] צדיק אחד היה רוחץ באמבטי במים ואשתו יושבת אצלו והכה זוהר של ראש הצדיק במים אמרה לו אשתו מה זה הזוהר אמר (א) כשהקב״ה כותב הדין הנשאר בקולמוס הוא מקנח בראש הצדיקים כשהגיע זמנם ליפטר ובאותה שבוע נפטר אותו צדיק:

תתרם. כתיב (תהלים קד א) ה׳ אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת לא יתכן לבורא לבוש כי אינו מוקף ולא יתכן לכבודו לבוש כי אין יודע מקומו וכתיב (איוב כב יד) עבים סתר לו וכתיב (שם כו ט) פרשז עליו עננו וכתיב (תהלים צז ב) ענן וערפל סביביו וכתיב (ש״ב כב י) וערפל תחת רגליו אם מה צורך לאש אכלה לבוש לימד דרך ארץ לאדם אפילו בחדרי חדרים לא יהיה ערום כדאמר (א) ר׳ יוסי מימי לא ראו קורות ביתי וכו׳ אין שבחו של אדם להיות עומד ערום כשברא הקב״ה את האדם לא בראו ערום (ב) שנאמר (איוב לח ט) בשומי ענן לבושו וערפל חתולתו זה השליא (ג) ואפילו אם אין אדם אצלו לא יעמוד ערום ולא יעמוד חציו ערום בפני אדם כמו בעלי מלאכה שרק מכנסיים לבושים:

[א] סק״ס. [ב] ס״ע.

תתרנז. (א) סוכה נ״ב ב׳. (ב) מדרש רבה בראשית פס״ד. (ג) פ״ט ב׳.

תתרנח. (א) ילקוט תהלים רמז תתפ״ד ויעוין כתובות ק״ד א׳. (ב) שבת קל״ד ב׳. (ג) בשבת קנ״א א׳: עושין כל צרכי המת סכין ומדיחין ורש״י במועד קטן ה׳ ב׳ ד״ה שמפטירין בה את המתים שכשמביאין מתים ממקום למקום לקבור כו׳ ובאין אנשי המקום ומקבלין אותם ״ורוחצין״ אותן שם וקוברין אותן, והכלבו בסי׳ קי״ד: ומדיחין אותו כדי להעביר זוהמתו שלא יקוצו העם בטלטולו.

תתרנט. (א) במדרש רבה תשא פמ״ז: ומהיכן נטל משה קרני ההוד כו׳ עד שהיה כותב בקולמוס נשתייר קימעא והעבירו על ראשו וממנו נעשו לו קרני הוד, וכן הוא בילקוט שם רמז ת״ז.

תתרם. (א) שבת קי״ח ב׳. (ב) ויקרא רבה פי״ד ילקוט איוב רמז תתקכ״ג: בשומי ענן לבושו זה השפיר וערפל חתולתו זה השליא. (ג) עיין פסחים קי״ב ב׳: העומד לפני הנר ערום הוה נכפה, ויעוין יבמות ס״ג ב׳: בגוי נבל אכעיסם כו׳ אלו אנשי ברבריא ואנשי מרטנאי

תתרסא. כתיב (דברים יח ד) וראשית גז צאנך תתן לו ולמה לכהן ולא ללוי כי הלוי יכול לקנות לבושים בדגן של מעשר ראשון כי כשנפרש תרומת מעשר ממעשר ראשון אז נאכל לישראל לכך ימכור מקצת תבואתו ויקנה מלבושים אבל כהן אין לו במה לקנות המלבושים כי התרומה אסורה לזרים ולמה היו עושים משתה בשנוזזים כי רמז (א) שאין השמחה שלימה אלא במלבוש יפה וכתיב (אסתר ה טו) בלבוש מלכות תכלת וחור וגו׳ ותכריך בוץ וארגמן וכתיב אחריו (שם שם טז) ליהודים היתה אורה ושמחה וכתיב (ישעיה סא י) שוש אשיש בה׳ תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע וכתיב (שם שם) כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה וסמך לו (שם סב ה) ומשוש חתן על כלה (ב) ולכך עושים בתחלה גיזה שמחה אם כן למה לא יעשו משתה על פשתן (ג) לפי שאינו מקבל צבע כמו צמר ועוד כתיב (איוב לא כ) ומגז כבשי יתחמם (ד) ור׳ אסי הוה מתני והוה תמן מיתה מה דנפק לא אמר ליה ולא כלום ומאן דיתיב לא א״ל ולא כלום:

תתרסב. (א) רבי אמי הוה יתיב מתני אמר חד לחבריה את לבוש כלאים אמר ליה ר׳ אמי שלח מאניך ויהיב ליה ולא שיהא פטור אותו לבוש אלא היה הושב ר׳ אמי שמא לא יפשיט המלבוש והניח שיהא שוגג ואל יהא מזיד ד״א כבוד הבריות גדול או כלאים דרבנן:

תתרסג. א) חסיד אחד היה רגיל כשהיה ישן או משמש מטתו היה לו הלוק אחר לכך כי אמר שמא ידבק בו שכבת זרע וכשהולך לבית הכנסת פן ידבק בהלוק שאני רגיל ללבוש ופן ידבק צואה במכנסיים ובמנעלים שמא צואה נדבק ואין תפלה נשמעת ב) וכתיב (קהלת ד יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמע וסובין לנקות ידיו וכתיב (א) (תהלים כו ו) ארח״ץ בנקיון כפי ומספרים לחתוך צפרניו כדכתיב (שיר ה יד) ממולאים בתרשיש:

תתרסד. בכל עת יהיו בגדיך לבנים (קהלת ט ח) כמו (ישעיה כד טז) ובגד בוגדים (א) בגדו עשה תשובה וחטאיך ילבינו דבר אחר בגדיך ממש הוי זהיר שלא יהא רבב על בגדיך ושלא יהא שכבת זרע על בגדיך וגם טנופת שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים לא יתכן לשמש מיטתו ובעת ששכבת זרע עליו ללכת לבית הכנסת ג) צריך אדם לעיין שלא ידבק במנעליו צואה לכך נאמר (שמות ג ה) של נעלך מעל רגלך.

א) סס״ל. ב) ע״כ. ג) בנדפס סי׳ תתכ״ה.

שמהלכין ערומים בשוק שאין לך משוקץ ומתועב יותר ממי שמהלך בשוק ערום, ומזה כתב הרמב״ם הל׳ עדות פי״א ה״ה: וכן הבזוין פסולין לעדות מדבריהם כו׳ וכגון אלו שהולכין ערומים בשוק כו׳.

תתרסא. (א) בפסחים ק״ט א׳: ונשים במאי משמחן? תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין. (ב) החזקוני בראשית ל״ח י״ג כתב: רגילים היו לעשות משתה בעת גזיזת הצאן עכ״ל, וע״ז מרמז המדרש רבה בראשית פרשה ע״ד ושם פרשה פ״ה ומדרש שמואל פרק כ״ג: כל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם, והוא ע״ד שאמרו אבות פ״ג מ״י: שחוק וקלות ראש כו׳. (ג) בעבודה זרה ע״ה א׳ אמרו: כי פשתים בולע יותר מצמר ובבא מציעא ק״ט א׳: לא יזרענה פשתן ופירש״י שזרע פשתן מכחיש בארץ הרבה, אבל מה שכתב רבנו כי פשתן אינו מקבל צבע כמו צמר לא אדע מקור לזה. בירושלמי כלאים פ״ט ה״א אמרו: פשתן כברייתו ופירש המפרש: שאין דרכן לצבוע פשתן, רק רמז מצאתי לדברי רבנו בנדה י״ז א׳: אין בודקין את המטה לא בעד אדום ולא בעד שחור ולא בפשתן יעו״ש. ואולי לא נהגו לעשות משתה על הפשתן משום שקרבנו של קין היה של פשתן כמו שאמרו בפרקי דר״א פכ״א: הביא קין מותר מאכלו קליות זרע פשתן והביא הבל מבכורות צאנו ומחלביהן כבשים שלא נגזזו לצמר ונתעב מנחת קין ונרצה מנחת הבל כו׳, ובזוהר קדושים דף פ״ז א׳: קרבנא דקין הוא פשתן קרבנא דהבל הוה צמר. (ד) ירושלמי כלאים פ״ט ה״א ולפנינו ר׳ יוסי.

תתרסב. (א) שם שם.

תתרסג. (א) נראה כי דריש ארחץ ר״ת מסוף התיבה חתוך צפרנים והמת הנקודות שכתובות למעלה.

תתרסד. (א) ברבה קהלת פ׳ בכל עת יהיו בגדיך לבנים: מן העבירות ויעו׳ שבת קנ״ג א׳ וסנהדרין ל״ז א׳.

תתרסה.א) מעשה באחר שהיה משים עור כעין כיס במכנסיים שלו כנגד ערלתו מפני טיפי מי רגלים שמא יהיו נוטפים על בגדיו ואם יתפלל הרי תפילתו תועבה וכן כשיצא אדם מבית הכסא יראה[ע״ב] מקום שישב עליו שמא יש טנופת עליו ויבא חבירו וישב עליו פתאום או ישב עליו בלילה ויהא מטונף ויעסוק בתורה או יתפלל ונמצא על ידו נעשה לו צריך אדם להיות מבפנים כבחוץ שנאמר (תהלים קג א) וכל קרבי את שם קדשו וכי קרביים מברכים אלא כשהוא מברך שלא יהרהר לדבר אחר וכל שכן לדבר עבירה לא יהרהר דבר אחר בקול רם ובמשך הקול (א) כי בקול רם כל הקרביים מתנענעים ונמשכים אחר הקול:

תתרסו.ב) כשלוקח אדם קנוח בידו לקנח עצמו למטה מן הטנופת והנה ראה בעצמו שלא הוצרך לבית הכסא והסיר מידו הקינוח לא יגע בספרים ולא ילך לבית הכנסת עד שירחוץ ידיוג). ישים אדם בלילה אצלו מים בכלי שאם יראה קרי ואינו יכול לשפוך ט׳ קבים יקח מים וישפשף סביב לערוה כי לא יתכן שילך לבית הכנסת עד שישפשף מקום הבשר שנגע בו שכבת זרע ונםד) יראה ויעיין במכנסים שלא תהא רושם צואה דבוקה במכנסיים (עמוס ד יב) הכוןה) לקראת אלהיך ישראל שלא תהא עושה צריכך כשהולכין לבית הכנסת ואם נעשה כך שלא יכול קודם לעשות שלא היה לו פנאי להפנות לא יתכן שילך לבית הכנסת וצריך לנקביו שנאמר (תהלים קג א) ברכי נפשי את ה׳ וכל קרבי את שם קדשוה) ואחר כך יתן מעט מים במכנסיים כנגד פי האמה (א) ואם השתין מיושב אין צריך שהרי כבר כלו המים ואם בשבת השתין מים וצריך ללכת לבית הכנסת אל ישפוך מן המים על הבגד אלא על פי האמה דוגמת נטילת ידים שאחר כך אדם מקנח ידיו ואם נשפכין ט׳ קבין על האדם בשבת או ביום טוב או טבל (ב) יזהר שלא יסחט השער להוציא המים ו). אדם שאין לו מי שישפוך ט׳ קבין עליו ואין לו כמו כן כלי עשוי שיהיו נשפכין עליו בלא ידיו יכניס המים בכלי שלו וישים על דבר גבוה וישפוך עליו וימהר להניח הכלי מידו וישים זרועותיו אצלו קודם שיכלו המים מן הראש כדי שירדו המים על זרועותיו ועל ידיו ולא שזהו בטוב כי ידיו וזרועותיו שמא לא ירד מים עליהם אלא טוב כלום מלא כלום:

תתרסז. אחד היה שואל לחבירו בפני רבים למה לא הייתה היום בבית הכנסת אמר לו (ש״א כ כו) ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור לאחר שהלכו העם אמר לו למה הזכרתה לי זה הפסוק אמר לו אתה יודע כשאני נזקק לאשתי איני מתפלל עד שיהא עלי ט׳ קבין מים נזרקין ולא היה לך לישאל ביום ראשון ולפני העולם לא יכולתי לומר כי אמרו

א) תס״כ עד תתכ״ב אולם נשמע דבר מה מכ״א. ב) תתכ״ו. ג) ע״כ מכאן ואילך סימן סע״א. ד) תס״ל ועוד פעם א׳ סע״א עד תיבת במכנסיים. ה) כל זה הוא סי׳ תתכ״ד. ו) ע״כ סי׳ תס״ל מכו״א סי׳ תתל״א.

תתרסה. (א) המנהיג סי׳ מ״ז כתב: ומצאתי במדרש שחייב אדם לנענע את עצמו בתפלה ע״ש שנאמר כל עצמותי תאמרנה, וכן כתב החסיד בספר היראה וינענע כל גופו לקיים כל עצמותי תאמרנה. והרד״ק בפירושו לתהלים ל״ה יו״ד: או פירוש עצמותי הזדעזע אברי הגוף בכונת התפלה וההודאה וכאלו הם ישבחו. וכבר זכר המנהג הזה הכוזרי מאמר ב׳ סי׳ ע״ט אבל רק לענין לימוד התורה ולא לענין תפלה, וכן מוזכר בזוהר פנחס רי״ח ב׳: מאי האי דכל עמין דעלמא לא עבדין נענועא אלא ישראל בלחודייהו דכד לעאן „באורייתא״ מתנענעין הכא והכא כו׳ ודברים אלה מביא ר״מ בן ישראל בספרו נשמת חיים מאמר ג׳ פ״א. וכן הבעל הטורים פרשת יתרו: וירא העם וינועו: על כן מתנועעים בשעת לימוד התורה, לפי שהתורה נתנה באימה ברתת ובזיע (ויעוין שבת ק״ד א׳ מכאן שנתנה התורת במנוד ראש ויעוין ברש״י שם), ולעומת כל אלה יעוין בשל״ה דף רכ״ח כי מתנגד לזה, ויעוין שו״ע או״ח סימן מ״ח בטג״א סק״ד.

תתרסו. (א) ברכות מ׳ א׳. (ב) יעוין שו״ע או״ח סי׳ ש״ל.

חכמים (א) אם יאמרו שמשתה מיטתך אין לומר שימשתי ולא היה לך לשאל ולמה אמר בלתי טהור הוא כי לא טהור בלתי טהור הוא דוד כי לא טהור יכול לאכול עמו ולא יתכן לאכול עמו ושישב על השלחן:

תתרסח. א) כתיב (ישעיה ג׳ י׳) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (א) בדבר שנאכל לא יגנה:

תתרסט. (א) רבי חייא צוה לרב לאכול חולין בטהרה ואם אינו יכול כל השנה לאכול בטהרה שיזהר ז׳ ימים בשנה לאכול חולין בטהרה (ב) ופירש רב ניסים ז״ל ז׳ ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים וגם עוד נוכל לומר כי חייב אדם לטהר עצמו ברגל (ויקרא יא יא) ואת נבלתם תשקצו שלא יגעו בהם כדי שיוכלו לעשות קרבנות ולאכול זהו בזמן שבית המקדש קיים וצוה ר׳ חייא לרב שיאכל בזמן הזה אע״פ שטמאי מתים היו ואין אפר פרה צוה לו להיות ז׳ ימים בשנה אוכל חוליו בטהרה:

תתרע. יכין אדם אצלו מספרים תדיר כדי לחתוך צפורניו כי עסקו ידיו בחלב ודם יחתוך צפורניו ועוד בתבשיל של בשר ואחר כך בחָלָב ואם שחט בהמה או עוף או בדק בהמה אם בא לידו דם או חלב מיד לאחר שעזב דם או החלב מידו ירחיץ ידו שמא יגע בשום מאכל או בכלי וידבק בו ויאכל. יהא ב) רגיל אדם שיהיה לו סובין בכלי שאם יגע אדם בחלב או בדם או בדבר האסור שיעביר בסובין כל הליכלוך כי אין מנקה הידים כמו סובין שאין בהן קמח (א) כי בשורות הכף הטנופת נשאר לכך הסובין מסירין אותו עם המים:

תתרעא. כתיב (שיר ה יד) ידיו גלילי זהב [דף ק״א] ממלאים בתרשיש והתרשיש לבן הוא ומדמה הצפורנים לתרשיש לכך יהא המספרים אצלו לאדם כדי לחתוך שחרורית צפורנים כי חלב וטנופת נשאר שם ואיך יאכל חלב לכך יהא רגיל לחתוך אותם ואדם שידיו מלוכלכות בחלב או בדם או בשום דבר איסור יקח עץ דק ויסיר מבין הצפורנים ובין הבשר הכל שאם יגע במאכלו לח הרי יטמא המאכל וכן אשה שהגיע זמנה לטבול (א) בחולו של מועד ושכחה שלא חתכה הצפורנים תסיר בעץ דק הטיט שבין הצפורנים ובין הבשר:

תתרעב. כתיב (שם ד א) שערך כעדר העזים מה שער של עזים אינו עשוי להיות דבוקים ונקשרים יחד כמו צמר כך שערך בעת טבילה שלא יהו קשורים:

תתרעג. מעשה באחר שראה מת שהיה צדיק ופניו ירוקות אמר לו למה פניך ירוקות אמר ליה מפני שצפורניי היו גדולים וחלב נכנס בהן והייתי כך אוכל דבר חום וגם הייתי מדבר בין ויכולו כשהיו אומרים הקהל וגם בברכת שבת

א) כפול לעיל סי׳ תשכ״ח. ובנדפס סי׳ תתל״ד. ב) סע״א.

תתרסז. (א) ב״מ כ״ג ב׳: בפורייא ועיין רש״י שם.

תתרסח. (א) ר״ל כי לא יבזה את האוכלין וכונת רבנו למה שאמרו ברכות נ׳ ב׳.

תתרסט. (א) ירושלמי שבת פ״א ה״ג. (ב) יעוין ראש סוף ר״ה מ״ש בשם אבי העזר ובטור או״ח סי׳ תר״ב, ובכסף משנה הלכות ברכות פ״ז הי״ח, ויעוין ביערות דבש ח״א דרוש ה׳ שהעתיק לשון הירושלמי בטעות: ואי לא אכיל י׳ ימים.

תתרע. (א) ר״ל בשרטוטי הכף ובנדפס: כשמת הגוף.

תתרעא. (א) דברי רבנו צ״ע כי לפי מה שאמרו במו״ק י״ז א׳: מותר ליטול צפורנים בחול המועד ואפילו לדעת המחמירין באו״ח סי׳ תקל״ב ס״א אבל לצורך מצוה הכל מודים שמותר, רק המרדכי בהלכות נדה מחמיר ואומר שגם בחוה״מ תעשה ע״י עכו״ם, לכן דעתי כי אולי צ״ל ביו״ט ויעוין ביו״ד סי׳ קצ״ח בטו״ד ס״ק כ״א שתעשה ע״י עכו״ם ואם אין עכו״ם תנקר היטב את הטיט שתחת הצפורן.

מגן אבות בדברו ובעת יתגדל הייתי מדבר ואם יש לאדם שכיר ישראל או מלמד לבנו או אורח ובנו קטן והבן מלוכלך ושמא יש לו מיאוס והוא בוש לומר לו (א) אל יניח אדם לילד לקחת חלב בידו כי הילדים אינם יודעים לרחוץ בטוב ידיהם ושמא יאכל בקערה עם הגדולים:

תתרעד. מעשה בחסיד אחד שהיה רגיל לקנות ירק וקטנית שהיה חותך בעצמו מן הערוגה ולא היה מוסר תיקון מאכלו ביד גוי ושפחה ולא ביד עצל כי לא היו מתקנים מאכלו בטהרה:

תתרעה. מעשה בחסיד אחד שהיה הולך בעצמו לשוק וקונה ירקות וקטניות ואמרו לו תבטל מתורתך אומר להם אם תלך שפחתי שמא תאכילני דבר טמא שהרי אני רואה שהגוים משימים על הירקות ועל הקטניות חלב ואני הולך כדי שלא לקנות אלא מן הטהור שלא הושם עליהם בשר נבילה וטריפה וטמא וכתיב (תהלים יט יב) גם עבדך נזהר בם כשהיה לאותו חסיד חלב שאינו מהותך או מהותך שמדלג לכאן ולכאן שבא בו מים או פסולת לא היה אוכל על אותו שולחן כי אם היה בסמוך שמא ידלג מן טיפי חלב על המאכל לכך כשהיה אוכל לא היה נותן בנר חלב שניתז נצוצות על המאכל:

תתרעו. חלב התירה התורה לכל מלאכה ולא לאכילה זהו שנאמר (איוב לז כג) לא מצאנהו שגיא כח לא דברה תורה כנגד רצון הבורא ולא כפי הצורך לאדם אלא כפי המנהג ואכילת האדם חלב בכרת וחמץ בכרת ואיך חלב מותר בהנאה וחמץ אסור בהנאה אלא לפי שהתיר הבהמה ואיך יתכן לאסור הנאת החלב הרי כששוחט הבהמה הרי מצוי החלב והתורה חסה על ממונו של ישראל בדבר שלא יוכלו לסבול ומן הדין היה לאסור החלב אלא כמו שאמרו לא יעשה אדם סחורה בדברים טמאים שמא יאכלם (א) אלא אם נזדמנו לו ימכרם ואם תפסה מצודתו דגים טמאים ימכרם וכן חלב לפי שמצוי אמר הקב"ה מוטב שאתיר למלאכה כדי שלא יכשלו ומן הדין היה לו לאסור אף בהנאה פן יכשלו בו אלא שתדיר ומצוי ומי שהוא עשיר ויכול להדליק שמן זכות גדול עושה מפני שפעמים העבד והשפחה או בניו ובנותיו הקטנים מוליכים את הנר מלא חלב נימוח ואין נזהרין שלא ישפוך על המאכל ועל הכלים ועל השולחן ושמא הלחם והמאכל יגע בחלב וכתיב (תהלים יט יב) גם עבדך נזהר בם:

תתרעז. מעשה באחד שהיה קצב והיו לו קנים הרבה כשהיה מוציא הריאה לחוץ היה מכניס קנה בקצת בקנה הריאה ומנפח והיו לו קנים הרבה קטנים וגדולים כפי קנה הריאה אמרו לו למה אמר להם מפני שפעמים פי הריאה מלוכלך בדם ושמא יכנס הריאה בחוזק בגרונו והדם יכנס בפיו לפיכך מכניס הקנה של עץ בקני הריאה ולא קני הריאה בפיו וכתיב (יחזקאל ד יד) לא בא בפי בשר פיגול לא אכלתי לא נאמר אלא לא בא בפי:

תתרעח. ראה כמה היתה מצוה על אוהביה חביבה שהרי שחט ובירך חבירו על כיסוי [ע"ב] הדם (א) וחייבו רבן שמעון בן גמליאל עשרה זהובים ולא אמר אתן לו עוף לשחוט ויברך על השחיטה ועל כיסוי הדם כי לא הפסדתי לך כלום אעפ"כ נתן לו עשרה זהובים אע"פ שהלכה כמאן דאמר שאמרו שאין צריך כל הדם לכסות יכסה הכל:

תתרעג. (א) חסרון הניכר יש כאן.
תתרעו. (א) פסחים כ"ג א'.
תתרעח. (א) חולין פ"ז א'.

תתרעט. אמרו לזקן במה הארכת ימים כשהייתי שוחט או אחרים שוחטים עוף או חיה הייתי מכסה הדם אחרים לא היו זהירים לכסות הכל ואני הייתי מכסה אחריהם:

תתרף.[א] אחד היה שוחט עופות אמר לו חבירו אני אביא גם עופות שלי אלא בעוד שתשחט אל תכסה הדם לא מצא בביתו והלך לשוק ושהה שעה גדולה באו בני אדם ודברו עם מי ששחט ולא ענה אותם ולאחר כך הביא העופות ושחט במקום ששחט אמרו לו למה לא עניתנו אמר להם כל זמן שאין אני מדבר לא אסיח דעתי שנאמר (מ"ב ד כט) כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו כיון שלא ידבר בינתים הרי כאילו אלישע בעצמו ידבר לא תעננו אלא כי תמצא איש לא תברכנו אם לא היה שבשליחות אלישע אם היה ביום אחר כי תמצא אשה אל תברכנה (א) אין נותנין שלום לאשה כי תמצא איש לא תברכנו ואחר כך כי יברכך זהו מקדים אדם בשלום כל אדם וכי יברכך איש לא תעננו שלא תאמר משום גזילת העניה אעפ"כ לא תעננו כיון שאתה יודע שמת לא יתכן לא לשאול שלום ולא להשיב שלום (ב) כשיש[ב] מת מוטל ובאו אורחים לא יתן שלום להם ואם יתנו לו לא יחזיר להם שלום:

תתרפא.[ג] מי שבא לשחוט ספק טריפה אם יוכל לעסוק שיהא לו עוף או בהמה שיברך עליה וישחטנה תחילה (א) או אם ירצה ישחט הראשונה ויבדוק:

תתרפב.[ד] כששחט אדם חיה או עוף יחשוב בלבו זה שלא חטא נשחט וצולין אותו ואדם שהוא מלא עונות איך ינצל משפיכות דמים ומגהינם[ה] וצוה הקב"ה לכסות דם חיה ועוף פן יאמר מלאך הממונה עליהם איך דם זה שלא חטא נשפך על ידי חוטא אשר חטאיו כשנים וכתולע וחותמים בדם את הנגזר למות ועל מצחות האנשים אשר חטאיהם כשנים לכך צוה לכסות דם ובדם הקרב למזבח ובדם שלא נשחט כראוי אין חותמין[ו] וכל שכן בדם טמאים ובדם צפור אע"פ שבא למזבח כיון שלא נגע בו ברזל לא יצעק הממונה לכך היו מולקים בצפורן ואף הבהמה ראויה לכך אלא שאי איפשר למלוק כי העור והסימנין קשים כי המזבח אסור לבנות בברזל כל שכן הזבח (א) ומה שהתיר בשר לאכול לעוסקים בתורה ולמקיימי תפילין הרי ספר תורה ותפילין מעור וגידים והבשר משולחן גבוה קא זכו (ב) אמרו חכמים אין בשר מותר לאכול אלא לתלמידי חכמים שנאמר (ויקרא יא מו) זאת תורת הבהמה והעוף וכתיב (שמות יג ט) למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך אמר הקב"ה הרי אתה כותב על עור בהמה טהורה ובשביל זה אתה שוחט משולחני זכית (תהלים יב ז) אמרות ה' אמרות טהורות ובעור לתיקון הבתים של תפילין הרי הבשר מותר לך (במדבר יח יז) ואת דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר ואחר כך כתיב (שם שם יח) ובשרם תהיה לך כהנים משולחן גבוה קא זכו וכן זה וזהו (ג) גדולים מעשה חייא שהיה צד צבאים וכותב בעורם התורה ומאכיל את הבשר לתלמידי חכמים.

א) כפול לעיל סי' תל"ח כל הסימן. ב) בנדפס סי' תתמ"א. ג) תתל"ח. ד) תע"ב. ה) מעין דבריו לעיל סי' ת"ה. ו) ע"כ סי' תע"ב.

תתרף. (א) קדושין פ"א ב'. (ב) מובא בפסקים וכתבים של מוהר"י איסרלין סי' כ"ה וביו"ד סי' שמ"ג ס"ב ויעויין מסכת שמחות פ"א ה"ז.

תתרפא. (א) יעוין ביו"ד סי' י"ט ס"א דדעת האו"ז שרק היכא שאין לו אחר אז מברך אחר הבדיקה אבל אם יש לו אז מוטב שישחוט אחר, ודעת רש"י שיכול לברך קודם ויעו"ש בש"ך סק"ב.

תתרפב. (א) פסחים מ"ט ב'. (ב) שם שם. (ג) בבא מציעא פ"ה ב' ובכתובות ק"ג ב' ושם איתא: ליתומים.

תתרפג.(א) במקום שיש גוי שיודע לנקר בשר אל יניחו לו למכור בשר שמא יאכילם בשר טריפה וינקר:

תתרפד. שיר המעלות אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהלים קכח א ב) והלא כבר נאמר אשרי כל ירא ה' אלא מדבר בירא ה' שהוא עשיר ואינו צריך לעמל ידיו וכל היום עוסק בעבודת ה' וזהו ההולך בדרכיו שכל דרכיו לשם שמים אבל בעני מדבר יגיע כפיך כי תאכל כל מי שיוכל להתפרנס בעמל ידיו ואינו נהנה מן הצדקה או עמל וגם נהנה מן הצדקה ויגע כדי שלא יתנו לו הרבה יגיע כפיך כי תאכל אבל אם [דף ק"ב] צריכים לתורתו הרי יתפרנס מן הצדקה ואל יעמול וזה ההולך בדרכיו לכך אמר אשריך (שם שם ג) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך אשתך בירכתי ביתך (א) לא יתכן לאשה שתהא לפתח שלא יתאוו אליה ויראוה וכתיב (בראשית ד ז) לפתח חטאת רובץ עושה כאיש לכך (שם שם) ואליך תשוקתו (תהלים קכח ג) בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך תעסוק שיהו בניך כשתילי זיתים סביב לשלחניך שאם לאדם בנים גדולים אל יניחם לאכול בבית אחר שלא ימשכו לבם להיות זוללים וסובאים וזהו בניך כשתילי זיתים סביב לשלחניך ולא לשלחן אחר כאיוב שהיה מניח לבניו לאכול יחדיו כדי שלא יאכלו בבית אחר ויאכלו רעים אתם ופן יצאו לתרבות רעה אשתך כגפן פוריה נקוד כלומר אשתך מלובשת ומקושטת כגפן פוריה אז יתחמם יצרך כאש ויורה הזרע כחץ ולא לפני הכל אלא בירכתי ביתך שיעשה אדם הדר לתשמיש בירכתי ביתך מקושטת רק לבעלה אשתך כשיצרך מתחמם ולא בעל כרחה וכשהיא נדה בירכתי ביתך תהא כדי שלא תטמא כליו אם אוכל חולין בטהרה (שם ו) וראה בנים לבניך לא נאמר וראית בנים לבניך אלא וראה ציווי עסוק שתראה בנים לבניך קח לך אשה בקטנותך וכן לבניך וראה בני בניך לא נאמר אלא וראה בנים לבניך עד כמה מחויב אדם ללמד לבניו ולתלמידיו עד שיראה לבניו ולתלמידיו שכבר אינם צריכים לו וכבר למדו כך הרבה שכבר מלמדים הם לאחרים והרב רואה ובודקם ובטוב הם לומדים שאינם טועים וכ' וראה בנים לבניך כך אמר תקח אשה טובה וצנועה לבניך שתדע בברור שהבנים אינם של אחרים אלא של בניך וראה שכשיגיעו על פרקם להנשא תשיא להם נשים שאם תאחר שמא ישכבו את נשי רעיהם ואת נשי נכריות והבנים בני אחרים כי בעלי הנשים סבורים שהם שלהם וראה בנים שיהו כרוכים אחרי בניך אין בנים קטנים כל זמן שהם בלא אשה יכולים להיות בלא חבירים וראה בנים צדיקים לבניך שלא ילמדום דרך רעה וראה בנים לבניך תבדוק שיהו בנים שיולידו בניך שיהו תמים לבניך שתבדוק באחי האשה ואל תאהב עושר אם אחי האשה רעים ויתנו עושר לבניך אל תקח אלא שהאחים טובים וראה בנים לבניך ושלום כשבני בניך בשלום ונשמעים לבניך אז יהיו יחדיו ואם לאו אל יהו אצלם וראה בנים לבניך מכבדים ויראים מהם שלא יקילו אב ואם לפי שכתוב (משלי יט יח) יסר בנך (דברים ד ט) והודעתם לבניך ולבני בניך ולא אמר שיוכיחם לכך אמר וראה בנים לבניך ולא שיהו מורדים בהם והולכים עם הפריצים וראה בנים ולא בנות שיהו (ב) משהים הזרע עד שיהו נשותיהם מזריעות תחילה וראה בנים לבניך שתשיא להם נשים ראויות להריון וגדולות ולא קטנות לא לך ולא לבנך וזהו שנאמר (תהלים קכז ד) כחצים ביד גבור שלמרחוק שלוחה כן בני הנעורים שאם יוליד

(א) סמל״ע.

תתרפד. (א) ילקוט תהלים רמז תתפ״א: אשתך כגפן פוריה כשהיא צנועה בירכתי ביתך אז בניך כשתילי זתים כו׳. (ב) נדה ל״א ב׳.

בנערותו כשהוא זקן אז הם גדולים הוא יושב ובניו עושים צרכיו וכנגד שונאיו ועוד כחצים ביד גבור ומושך ידו והחץ בידו ואינו מורה כך אם עוצר מלידות הזרע עד שתהא מזרעת תחילה אז בני הנעורים ולא בנות וראה בנים לבניך אם יודע אדם שבניו שכבו עם נשים וילדו ותלו בבעליהן אם יגדלו אותם ממזרים ויבואו אמותם או אבותם ויהיו אומרים לאבותם אלה תן בניך לבנותינו נמצאו פוגעין בערוה בבנותיהם או באחותם או בדודותם ולא יהיה בעצה לזווגם לפי שכתוב (דברים כג ג) לא יבא ממזר וגו׳ וראה בנים לבניך ושלום שיצוה לבניו ולבני ביתו שיהו לשלום עם הכל ולא יזיקו לשום ישראל שלא יניחום להיות עם זולל וסובא כי אם יהיה עמהם ילסטו את הבריות וירצחו לכך ימנעם מן השתייה (משלי כג כט) למי פצעים חנם (שם שם ל) למאחרים על היין פצעים חנם(ג) שהרי הורגים בן סורר ומורה חנם קודם שחטא בשביל יין וראה בנים לבניך ושלום על ישראל שלא [ע״ב] יהו עושין היזק לישראל וכן הוא אומר (איוב לא כא) כי אראה בשער עזרתי וכן כתיב (אסתר י ג) ודובר שלום לכל זרעו לפי שבני מרדכי היו שרים צוה להם שיהו בשלום עם כל אדם:

תתרפה. כל דבר מצוה שהיא של רבים ויש מחלוקת בדבר אם יעשה כגון לקשור ספר תורה וכן לולב או שום דבר של ציבור ואחר רוצה לעשות ואין מוחין בידו ואם הוא יעשה יהיה מחלוקת או עירעורין מוטב לו שלא יעשה שהרי משרבו הרעים על החסידים (א) היו החסידים מושכים את ידיהם מלחם הפנים ויהיו מניחים לעשות לאחר אע״פ שאחר אינו הגון יעשה כדי שלא יהיה מחלוקת וראה בנים לבניך ושלום על ישראל שיהו בני בניך עם בניך בשעה שיש שלום על ישראל ובשעה שאין שלום ישלח מקצתם למזרח ומקצתם למערב ומקצתם לדרום ומקצתם לצפון שאם במקום אחד תהיה הגזירה (בראשית לב ט) והיה המחנה הנשאר לפליטה אבל אם גוזרין שמד וירא פן לא יעמדו בנסיון בכל מקום שהם שמה יותר טוב שיהו אצלו שיחזק את לבם ואם הם טובים שיהו מרוחקים ולא ישלוט בהם עין הרע:

תתרפו. כתיב (איוב לה יא) מלפנו מבהמות ארץ כגון (ש״ב יב ג) ולרש אין כל רמז (א) מי שהוא רש ראוי להיות ראש לעתיד לבא וראש רש ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת ותגדל עמו ועם בניו יחדו אבל אם מת האב והיא בחורה והבנים גדולים לא יתכן שתהא עמהם בבית מפתו תאכל שחייב במזונותיה איש פרוש ואוכל חוליו בטהרה יקח לו אשה פרושה ויודעת הלכות טהרה ומתנהגת עמו בטהרה וזהו מפתו תאכל ותגדל עמו שלא המתין אביה להיות גדילה בביתו אלא בקטנותה השיאה. עמו עם הבעל ולא עם האב (שם יא ד) והיא מתקדשת מטומאתה שלא היתה קטנה עומדת על פירקה משיאה להגון לה לאהוב לה שיעשה לה כאמור כאן ודרך ארץ לימדה תורה דרך ארץ שאם יש לאדם בנים אעפ״כ יקח לו אשה ראויה להוליד בנים מפתו תאכל שלא יהא אדם צר עין לא במשתה ולא במאכל כנגדה ולא במשתה ומאכל (הושע ד יא) זנות ויין ותירוש יקח לב מכוסו תשתה בשעה שבחיקו תשכב שישמחנה בתשמיש שלא תהרהר אחר אחרים ולא הוא אחר אחרות (ב) כמעשה דר׳ אליעזר ומכוסו תשתה ולא מכוס אחר שלא תשתה ותהרהר דעות כי על ידי שתיית יין הנואפים מגנבים לב הנשים כרכתיב

(ג) סנהדרין ע״א ב׳.

תתרפה. (א) יומא ל״ט א׳.

תתרפו. (א) יעוין סנהדרין ק״ג ב׳: מפני מה עיי״ן של רשעים תלויה כו׳. (ב) נדרים כ׳ ב׳.

זנות יין ותירוש יקח לב וכתיב (זכריה ט יז) ותירוש ינובב בתולות ובחיקו תשכב (ג) שאם ירצה הוא שהוא יהיה בחלוקו והיא בחלוקה הדין עמה וכתיב (בראשית ב כד) והיו לבשר אחד ובחיקו תשכב וכתיב (דברים כח נד) ובאשת חיקו וכתיב (שם שם נו) באיש חיקה אלא כשמספר בתענוגי האיש הוצרך לומר אשת חיקו כפי רצונו וחפצו ותאותו וזהו שכתוב (שם שם נד) האיש הרך בך והענג מאד תרע עינו באחיו ובאשת חיקו (שם שם נו) הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך תרע עינה באיש חיקה כפי תאותה וכפי יכולתה להנאתה באיש אמר באחיו לפי שהוא מעונג אחיו עושה צרכיו ובעת צרה לא יוכל לחמול עליו אבל אחותה ואחיה לא אמר כי בעלה או בנה או בתה עושים הכל ולא הזכיר בת כי השיאה לאיש ותהי לו כבת (ד) מה בת מעשיה ומציאותיה לאב כך האשה לבעל מה אב מפיר נדרי בתו אף הבעל ומה בת משרתת לאב אף אשה לבעל ומה בת אסורה אף אשה מתרחקת בימי טומאתה ממנו ואם יש לו בת וקונה תכשיטין לה שלא תהא מנוולת בעיני אישה כך לזו (ה) ומה בתה אינו כופתה לפני ארי כך (ו) לא יכה את אשתו וכשם שמוחה ביד בעלה שלא ישים עליה עלילות דברים כך על אשתו ותהי לו כבת (שמות כא ט) כמשפט הבנות יעשה לה (שם שם י) שארה כסותה וענתה לא יגרע ותהי לו כבת קידשה כבת סמוך לפירקה:

תתרפז. כתיב (דברים יג ה) אחרי ה׳ אלהיכם תלכו וגו׳ ובו תדבקון כמו שמצינו בהקב״ה צניעות כך לימד דרך ארץ לישראל לעשות הרי במזבח החיצון מביאין קרבנות ובהיכל קטרת למזבח הזהב [דף קנ] ובמנורה נרות ועל השלחן לחם הפנים אבל בדביר שארון הקדש שם וכרובים שם ועליהם שכינה אין מאכל ושימוש דבר ולא נרות לימד דרך ארץ שבני אדם יאכלו בבית ולא לעין כל ולפנים מזה יהא חדר לאיש ולאשתו ולא נר ואורה בעת הצורך שהרי אין נקבות בכל צבא המרום שהרי כתיב (בראשית ו ד) בני האלהים (א) ושני כרובים כנגד חתן וכלה וכתיב (ישעיה נד ה) כי בועליך עושיך לכך דימה חיבת ישראל (שיר א יג) בין שדי ילין מה לפני ולפנים לא שום כלי ולא שום צרכי אדם אלא שכינה ותורה ולא נרות כך צריך תלמיד חכם להיות עם אשתו בלא נר בצניעות ומה דיבור יוצא לישראל מבין הכרובים כך אב ואם יורו לבניהם שנאמר (משלי א ח) שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך (ב) קמחית אמרה אם לא ראו קורות בית שערי ראשי (ג) ואימרת חלוקי מימי לכך מידה במידה הצניף הטהור על ראשו ומעיל האפוד וכתנתו:

תתרפח. ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו (בראשית ב כה) לא היה צריך לומר אלא ויהיו האדם ואשתו ערומים או ויהיו שניהם ערומים אלא מגיד כשהיו שניהם משמשים היו משמשים לפני הנחש (א) לפיכך גרם שהנחש השיא לחוה לאכול עץ הדעת (ב) ולכך א) צריך בצניעות תשמיש המטה אע״פ שאין חיה מדברת עתה אם יעשה לפני בהמה וחיה (ג) או יראה כשרובעים הבהמות שמא מחמת תאוה יתירה בא לשכב עם הבהמות או הבהמה עם האשה (ד) וגזרו אפילו זבובים אטו בהמות ופן יהרהר ופן תהרהר אחריהם וכל שכן לפני בני

א) תתקמ״א.

(ג) כתובות מ״ח א׳: יוציא ויתן כתובה. (ד) כתובות מ״ו ב׳. (ה) כעין שאמרו בפסחים מ״ט ב׳. (ו) ועיין שו״ע אבן העזר סי׳ קנ״ד ס״ג, ובֿרבנו בחיי פרשת תצא מביא שם ר״י ז״ל שהמכה אשתו עובר בג׳ לאוין כו׳.

תתרפז. (א) יומא נ״ד א׳. (ב) שם מ״ז א׳. (ג) בבבלי שם ליתא, רק בירושלמי שם פ״א ובמגילה פ״א.

תתרפח. (א) בראשית רבה פרשה י״ח. (ב) נדה י״ז א׳. (ג) עבודה זרה כ׳ ב׳. (ד) נדה י״ז א׳.

אדם וגם כשישמשו שלא ישמיעו קול (ה) ולכך ר' אליעזר לא היה משמש אלא בחצי הלילה פן תשמע את אשתו שום איש או הוא לאחר אשה ויהיו הבנים כממזרים וכתיב (בראשית ג טז) ואל אישך תשוקתך ולא אל איש אחר:

תתרפט.א) **כתיב** (קהלת ז ח) טוב אחרית דבר מראשיתו כל דבר שמראשיתו טוב אחריתו טוב בא לשם שמים אל אשתו והיא כמו כן כיוונה לשם שמים יצא צדיק מהם וכשמחלוקת יש מתחילה כשנולד להם בן לא יהיה אחריתו טוב או כשזיווגין במחלוקת:

תתרץ.ב) **יש** אדם טוב שיש לו אשה והאשה יוצאה לתרבות רעה והאדם טוב והאשה מחרפת את בעלה והיא מושלת בו והיא בתרבות רעה וכיון שהיא מושלת והיא לעיני בעלה תעשה רצונה ולא יקפיד עליה והוא ימות בחייה וכתיב (יחזקאל יח כ) הנפש החוטאת היא תמות:

תתרצא.ג) **זאת** התשובה כי האדם היה חייב להצטער ואפילו אם אינו חייב פעמים הוא בעון אביו שעשה לאשתו כך או אמו לבעלה ואפילו אמו לאביו ואם תאמר מה יכול אביו לעשות שמקנטת אותו מכל מקום גרמה האשה לבנה שיהיה לו אשה רעה ואם תאמר כיון שהאב טוב ולמה הזרע יהיה כמו האם או אם האב מקניט את אשתו ויהיה הזרע באותו עניין ולמה יהיה להם ולמה אין זכות האם יכפה עון האב ולא יהא לזרע מזיק עון האב וכן האם חייבת כרת שהזרע לא יכרת לפי שהאב טוב או האב חייב שיכרת והאם טובה מה יהיה מן הזרע אם תאמר אוחז מעשה האב יהיה דינו כמעשה האב ואם תופש מעשה האם יהיה דינו כמעשה האם והלא הרבה פעמים שהבן יהיה נמשך אחר הרע אע״פ שתופש מעשה הטוב אלא צריך האחר שיהא לו זכות גדול לבטל העוניש או האיש יודע שהאשה היתה רעה ואחיה רעים ואעפ״כ לקחה או היא ידעה בו שהוא רע ואעפ״כ נשאת לו הרי הילדים אחר הרע אם לא יהא זכות גדול של הטוב או של אבות שיכריעו לזכות או לפעמים ששניהם טובים האיש והאשה וטובלת כדי שתהר בן וגם הוא מתכוון לכך הרי אותו ילד טוב או פעמים שהאיש והאשה רעים ויכבדו לתלמידי חכמים ויצא תלמיד חכם מהם ורוב העולם כשאיש ואשתו עוולנים במעות בלא אונס או בעיוות מאזנים ובעיוות משקלות ובכסף ובמעות גם הבנים רעים באותו עניין ומן הדין שיהא זרעם בלא תורה אלא שמא עשו הנאה לתלמידי חכמים רק רעים יהיו:

תתרצב.ב) **ופעמים** שדברי הכמים מתבטלים מפני דברי חכמים הנה אמרו (א) תורה חוזרת על אכסניא שלה כשיש שלש דורות בעלי תורה והנה בימינו כמה דורות שהיו אבותיהם בעלי תורה וזה הדור עמי הארץ זהו [ע״ב] מפני ג שאבותיהם נתחתנו באותם שמשפחתם עמי הארץ ואמרינן (ב) רוב בנים דומים לאחי האם ופעמים להפך והנה אמרו (ג) מי שבועל ארמית בניו יהיו עמי הארץ שנאמר (מלאכי ב יב) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב והנה בדורינו הרבה מאותם שיהיו בניהם תלמידי חכמים אלא בשביל שמשפחת אמותיהם תלמידי חכמים ורוב בנים דומים לאחי האם ואם כן כיון שהזיווגים מן הקב״ה למה יזווגם שיתבטלו דברי חכמים ומאי אולמיה דהאי מהאי:

תתרצג.ג) **אמת** כי הזיווגין מן הבורא והבורא מזווג הזיווגים כפי הדעות כי לפי דעת שמשון זיווג לו הנשים וכתיב (שופטים יד ד) כי מה' הוא

א) סע״ג. ב) סע״ד. ג) כעין זה לעיל סי' תתרנ״ב ולעיל סי' תס״ב וסי' ב'.

(ה) נדרים כ' ב.

תתרצב. (א) בבא מציעא פ״ה א'. (ב) ב״ב קי״ א'. (ג) סנהדרין פ״ב א'.

ולפי דעת יהורם (מלכים ב׳ ח יח) זיווגו לו מבית אחאב אשה ורוב הערלים והנימולים שמתעשרים בני דלים ומתגברים כדי שיתחתנו בהם בני הגדולים שאם יהיו עניים לא יהיו מתחתנים בהם והנה הבורא מנהג עולמו כשירצה לתת גדולה לאדם יהיו לו או לזרעו עושר כדי שישלם לו בזה העולם ותדע שהרי כמה וכמה בעלי תלמוד ואין בהם יראת שמים ויהיו לו תלמידים הרבה הכל כדי לכבדו בזה העולם ואינו ראוי לכך אלא כמו שנותן עושר לאדם כדי שיהא נחשב ונכבד בעיני הבריות ויש שאינם יריאים את ה׳ ואין בידיהם מעשים ואעפ״כ נוראים ונכבדים ולא מפני זכות אלא כדי שנותנים לו שכרו של אבותיו ואמותיו כדי שלא יהא לו שכר בעולם הבא כיון שאינו טוב אלא לתת להם שכר בעולם הזה ולכך מתעשרים ולכך דבריהם נשמעים ולכך מרננים בעלי תורה ויחשוב הצדיק אם כך לרעים כל שכן לעושי רצון הקב״ה:

תתרצד.(א) איש אחר אמר לאיש אחר פלוני קח אשה פלונית עשירה אמר כיון שיש לי מזונות אעפ״י שיש לי בצמצום לא אקחנה מפני שאחיה רעים ורוב בנים דומים לאחי האם אמר לו (א) בהדיה כבשיה דרחמנא למה לך אמר לפי שידע ישעיה שעתידין לצאת ממנו צדיקים לכך אמר לחזקיה בהדיה כבשיה דרחמנא למה לך אבל אני היה לי כל ימי לדאוג פן יהיו הבנים רעים ומה שאמרו (ב) נחות דרגא וסב אתתא והוא שאחיה טובים:

תתרצה.(ב) (א) כתיב (קהלת יא ו) בבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך אמר ר׳ דוסתאי אם לקחת אשה בנערותיך וילדה ואתה אל תשב בזקנותך לבד מאשה למה כי אינך יודע וגו׳ אבל אם יקח אשה שאביה ואמה רעים ואינם גומלי חסדים מסתמא בידוע שהזרע רע ועל זה לא אמרו בהדיה כבשיה דרחמנא למה לך:

תתרצו. ועוזבי ה׳ יכלו (ישעיה א כח) זה שעוזב צנועה או בת טובים ויראת שמים ולוקח אחרת בעבור ממון או בעבור יופי או כבוד משפחה אלא כמו בועז רות ויהושע רחב ונביאים יצאו מהם וכתיב (הושע ב כ) וזרעתיה לי בארץ וכתיב (ישעיה ה ז) כרם ה׳ צבאות בית ישראל (א) מה זרעים וכרם אין זורעים כלאים אף ישראל כולו זרע אמת ולא פסולים שלא נתחתנו בעמים יכול שבאושים וענבים אין כלאים וחטה ושעורה ובאשה כלומר רעה וטובה אין כלאים יכול ישראל כך שמדקדקים יהריו צדיקים ורשעים לכך נקרא זרע אלהים שמן המובחר לשם ה׳:

תתרצז.(ג) כל שיש לו לב טוב ולוקח גיורת שיש לה לב טוב וצנועים וגומלי חסדים ונעימים במשא ובמתן מוטב להתחתן בזרעם מלהתחתן בישראל שאין בהם אלה המדות שהזרע של גר יהיו צדיקים ויהיו טובים:

תתרצח. מעשה ראובן ושמעון, ראובן אמר אתן בתי ללוי שהוא צדיק אעפ״י שאביו של לוי לא היה צדיק הואיל והוא וד׳ אבות אביו צדיקים ולא אתן אותה לבן גר צדיק ואביו הגר היה צדיק שהרי עוזיהו יותם היו צדיקים אעפ״י שאחז היה רשע חזקיהו עמד ממנו אבל בן גר אין לו זכות אעפ״י שאביו היה טוב שמא זרעו יהיה כאבות אביו ושמעון אמר אתן לצדיק בן צדיק אע״פ שאבות אביו לא היו צדיקים ולא אתן לצדיק בן רשע:

(א) סע״ה. (ב) סע״ו. (ג) סע״ז.

תתרצד. (א) ברכות יו״ד א׳. (ב) יבמות ס״ג א׳.

תתרצה. (א) בראשית רבה פס״א בשינויים ועיין מדרש רבה קהלת י״א ה׳ ועיין יבמות ס״ב ב׳.

תתרצו. (א) במדרש במדרש רבה נשא פ״ט: מלמד שהיו אביו ואמו מראין לו כרמי תמנתה זרועין כלאים ואומרים לו כשם שכרמיהם זרועים כלאים כך בנותיהם זרועים כלאים.

תתרצט.א) **כתיב** (דברים יג ו) כי יסיתך אחיך בן אמך וכתיב (שיר ח א) מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי (א) רוב בנים דומים לאחי האם ולכך אמרו (ב) הנושא בת אחותו הוא חסיד וכשיוליד בנים מבת אחותו הרי יהיו חסידים כמותו מפני שרוב בנים דומים לאחי האם אבל אם יש רשע ומתכוין להנאתו שהיה לו בת אחותו יפה ולא לשם מצוה [דף ק"ד] נתכוון זה אינו טוב אבל מי שמדקדק בזה בידוע הוא חסיד כמותו אבל רשע הלוקח בת אחותו יהיה רשע כמוהו (ג) ואם אמו נשואה לבעל אחר שאינו אביו כגון אלמנה או גרושה ואותו בעל הבית אכזר היה ובניו רעים אז אם לוקח בת אחותו מאמו יהיו רשעים אע"פ שהוא טוב:

תתש.ב) **יש** דברים שהתירתם התורה ואם יעשה אותם האדם יבא לדין עליהם שיש לו לאדם לחשוב שלא התירתם התורה אלא כנגד היצר כגון יפת תואר ולפי שדוד לקח יפת תואר (א) נולד אבשלום ונהרגו כמה נפשות על ידו וכן אדם שיכול לקחת אשה שאחיה צדיקים ולוקח אשה שאחיה רשעים על זה יביאוהו לדין שגורם לעצמו שיהיו בניו דומים לאחי האם (ב) וכתיב (שמות כב י) שבועת ה' תהיה בין שניהם עתיד אדם שיתן את הדין שלא היה לו עסק עם אדם שהוא בדוק לו והיה לו עסק עם אדם שאינו בדוק לו פן ישבע לשקר או ישביעוהו:

תתשא. כתיב (דברים לב ז) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך אם יש לאדם בנים כגון ליעקב ראובן ושמעון ויש לו לראובן בן ולשמעון בת והנה בן ראובן אינו הגון ובת שמעון הגונה והזקן יעקב היה עוסק שיקח בן ראובן את בת שמעון הרי הזקן יעקב חוטא שעוסק שיקח בן ראובן את בת שמעון שאינו ראוי לה או אינו מקובל לה:

תתשב.ג) (א) **אל** תשדך להשיא נערה לזקן או למי שאינו חפץ בה או היא אינה חפיצה בו או בת צדיק לרשע או בת רשעים לצדיק ואפילו בחור ובחורה בבית רגזן או אשה אל תגור:

תתשג.ג) **אחד** זקן אמר לאחד עסוק לי שיתנו לי פלונית הבתולה ולא רצה אמר לא אעסוק (א) שלא תהא על ידי (ויקרא יט כט) ומלאה הארץ זימה להשיא בתולה לזקן אמר לו החכם לא כיוונתה ביושר כזה המעשה כי זאת הבחורה כמה בחורים בקשו אותה ולא רצתה בהן אלא שזה הזקן היא חפיצה מפני שהוא יהודי טוב ומה שאמרו ומלאה הארץ זימה זה המשיא בתו לזקן זה שהיא חפיצה בבחור אבל כשחפיצה בזקן מפני שהוא טוב או שיודעת שיותר תקנתה בזקן אז מצוה לעסוק לה בזקן:

תתשד.ג) **כתיב** (שם שם) אל תחלל את בתך להזנותה שלא תשיאנה לזקן או למי שנמאס בעיניה וכן אמרו (א) לא תחסום שור בדישו שלא תכוף לקחת יבמה מוכת שחין (שם שם יח) ואהבת לרעך כמוך כי אתה לא הייתה לוקחה וכן אתה אל תדחוק אותה ועוד (שם שם יד) ולפני עור לא תתן מכשול שאם תזנה הפשע שלו גורם ואף הזקן אם לוקח בחורה הוא חוטא:

א) מפ"מ. ב) סע"מ. מעין דבריו בסי' תתר"ד. ג) סע"ע.

תתרצט. (א) בבא בתרא ק"י א'. (ב) סנהדרין ע"ו ב': ולפנינו: והנושא בת אחותו כו' עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה. (ג) דין זה הביא הכנה"ג אבן העזר סי' א' סק"ה.

תתש. (א) סנהדרין ק"ז. (ב) שבועות ל"ט ב' ועיין ברש"י שם.

תתשב. (א) סנהדרין ע"ו ב'.

תתשג. (א) סנהדרין שם.

תתשד. (א) יבמות ד' א'.

תתשה. א) **ומעשה** שהיו רוצים לתת לזקן בתולה ולא רצה הזקן פן יגרום לה חטא אמרו לו והלא היא חפיצה בך והלך הזקן לפני הבחורה והסיר כובעו ואמר לה ראי שאני זקן וראשי מלא שיבה ושאר דברים מפני הזקנה כדי שלא תאמרי לא ידעתי והיא אמרה אפילו לרחוץ רגלי אדוני דיי לי רק שיקרא שמך עלי ויצאו מהם תלמידי חכמים:

תתשו. א) **אמרו** לאחד אשה פלונית יפה במקום פלוני חפיצה בך שמע לעצתנו ולך שם ותצבע שעריך בשחור והיא תהא סבורה שאינך זקן אמר חלילה לי להטעות אותה אלא תראה שאני זקן [והיא תאמר מה שבלבה אם חפצה בי].

תתשז. א) **אל** תחלל את בתך להזנותה זה המשיא בתו לזקן וכל שכן למנוול ולמוכה שחין אם כן למה נאמר (דברים כב טז) את בתי נתתי לאיש הזה הרי זכתה תורה לאיש להשיא את בתו (א) שאם רואה האב שהיתה חפיצה בבחור והוא יודע שהיא זונה ואין תקנתה לכך זכתה תורה לאב להשיאה למי שהוא חפץ שיהא תקנתה ופעמים משיאה לזקן שאין לו במה לפרנסה ומשיאה לזקן לתקנתה:

תתשח. **פעמים** שאדם שאינו הגון מבקש את בתך אם תמנע ליתן לו תחטא כגון שאם היא חפיצה בו והוא אינו הגון ולא תוכל להעבירה משם או חפצה להנשא ואין מבקש בתך אלא מי שאינו הגון דע לך שהיא תקלקל [ע״ב] צא ולמד (א) מדורות הראשונים שהיו מולידין לה׳ שנים ודינה קטנה היתה וחפיצה להנשא וכוונת יעקב לטוב שלא נתנה להנשא לעשו לכך שכב עמה שכם ואם ב) אדם מתכוין והוא חכם ביותר ואותו משה כונתו לטובה נהפך לרעה הואיל וחוטא הוא ואפילו אינו חכם אלא שהיה לישאל לו לחכם יקבל פורענות נגד שלא נזהר הואיל ויכול לדעת שסופו רעה הואיל ולא שם לבו לדעת יענש דוגמת עוזא ששלח יד בארון והיה לו לדעת (ב) ארון נושא את נושאיו ומכל מקום יקבל שכר על כוונתו לטובה (ג) וכן פנינה וכן יעקב בדינה שלא נתנה לעשו ועידו הנביא שהכהו הארי שהיה לו להזהר שמא נביא השקר הוא ועוד בדבר שנהנה ממנו ומ״מ יקבל שכר שהיה נראה בעיניו עון אם לא יאכל וישתה אבל אדם שהכמים חסידים אומרים לו אל תעשה ואז עשה וכונתו לטובה יענש ולא יקבל שכר על כוונתו לטובה כגון המעפילים שמשה התרה בהם וכגון שמואל הנביא שהתרה שלא יוציאו הארון על זה נאמר (קהלת יא ט) יביאך האלהים במשפט (שם יב יד) אם טוב יכוין וסופו רע:

תתשט. ג) **כל** החפץ לעשות עבירה דין היה להספיק בידם עבירות אלא אמר הקב״ה אם אמציא לרשע תאותו נמצא מרבה ממזרות ויתחתנו בהם הצנועים ופעמים שמניח להביא ממזרות כדי שיתחתנו בהם אותן שראויין להן מסייעי עבירה או אותם שבידם למחות ולא מיחו או המוציאין לעז על אחרים ומחפשים למצוא פגם על המשפחות כדי שלא יתחתנו בהם לבסוף יתחתנו בהם או ממנו יוצאים ממזרים:

תתשי. ג) (א) **הכתוב** מתיר לתת גט אפילו הקדיחה תבשילו או מצא נאה הימנה ועתיד ליתן את הדין לפי שלא התיר אלא שמא יחטא באשת איש אם לא יתירה:

א) סע״ע. ב) חפ״ע. ג) ס״פ.

תתשז. (א) יש להוסיף מה שאמרו בכתובות מ׳ ב׳: אי בעי מסר לה למנוול ולמוכה שחין.

תתשח. (א) סנהדרין ס״ט ב׳. (ב) סוטה ל״ה א׳ (ג) ר״ל גם פנינה נהכוונה לשם שמים כדאמרינן בבא בתרא ט״ז א׳ מ״מ נענשה שמתו בניה כמו שאמרו במדרש שמואל פרשה ה׳.

תתשי. (א) גיטין צ׳ א׳.

תתשיא. א) (א) ויפת תואר התיר כנגד היצר ועוד יש ישראל שחתוך חוטמו או יש בו מום ואין בת ישראל חפיצה בו הרי יקח יפת תואר והכתוב לא אסר לאדם אשתו בכל עניין שחפץ ליהנות ממנה פן יתן עינו באחרת ויש לאיש לעשות כמו שכתוב במסכת כלה (ב) והיה מן הדין (ג) לאסור מלשמש כשאשתו מעוברת (ד) או בחדשים שקשים לוולד אלא שמא הוא או האשה יהרהרו אחר האסור להם מוטב שלא יהרהר ושלא יאסר דבר שאי אפשר והחכם יתן את הדין שאין שם על לב איזה דבר התיר הכתוב מפני היצר ומפני שאי איפשר בעניין אחר וכתיב (שם יב יב) ויותר מהמה בני הזהר:

תתשיב. ב) אם תראה איש שיגלה לך דעתו או על ידי נאמנים תדע דעתו או איש או אשה אמרו לך בבקשה ממך תעסוק לי לזווג לי שאהנה בזה העולם בו וגם באותו עולם כגון האשה שמבקשת אחד בחור יפה שאין לו בנים והיא רוצה שאף ממשפחה טובה שיהיה וגם תלמיד חכם וגם צדיק והנה מצא איש שיש לו בנים ואינו כל כך יפה והאב מפצירו לזה לזווג את בתו לו זה העוסק לזווגה לא ישמע לאב ולאם שלא יעבור על (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול וכתיב (שם שם כט) ולא תזנה הארץ:

תתשיג. אם שתי נשים אחת אומרת הלוואי שהייתי נשואה לבחור יפה ואחרת אומרת הלוואי שהיה לי איש שהיה טוב והנה שני בחורים אחד יפה וטוב ואחד בחור שאינו יפה יעסוק שהיפה והטוב למי ששאלה כהוגן נותנין לה יותר טוב ממה ששאלה כיון שרק חפצה למקום הראוי גם ראוייה לזווגה יותר בטוב ממה שחשבה ובאחרת אל יזקק לזווגה שמא תשנא אותו:

תתשיד. במקום אחד היתה בת הנשיא ואמרו לאחר קח לך לאשה כי היא בת נשיא ואמרו לו אשריך אם תקחנה ותתכבד בנשיא ושאל לחכם אם יקח בת הנשיא ויתכבד בנשיא אמר לו החכם אם אתה שואל בכבוד העולם הזה כבוד יהיה לך אמר לו שאלתי מה ברצון הבורא בדבר אמר לו הנשיא צדיק ובתו רעה ואין לך לקחת הנשיא לאשה כי הוא זכר אלא בתו מוטב לך לקחת אשה טובה שהיא אינה בת נשיא מלקחת בת נשיא שהיא רעה מכרעת את בעלה להיות כיוצא בה ואמרו (א) חות [דף ק"ה] דרגא וסב איתתא:

תתשטו. כתיב (ויקרא יט ג) ולאחותו הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש לה יטמא ולמה לא הקפידה תורה על אמו אם תנשא לבעל ועל בתו אם תנשא לבעל אעפ"כ מטמא להן ולמה לאחותו הבעולה לא יטמא (א) לפי שמצוה הוא לכבד את אמו ובתו מצוה לכבדו אם כן לאחותו אפילו בתולה לא יטמא לה אלא מפני כי האדם צריך לפרנס ולהשיא את אחותו לבעל ואחר כך אין זקוק לה יותר:

תתשטז. ג) יש זיווגים שלא יצליחו או שניהם או אחד מהם לשני אחים שתי אחיות וכן אב ובן שתי אחיות או אם ובת שני אחים (א) או אדם

א) ס"ס. ב) ס"ן. ג) תע"ז.

תתשיא. (א) קדושין כ"א א'. (ב) ובנדרים כ' ב'. (ג) יבמות י"ב ב'. (ד) נדה ל"א א'.

תתשיד. (א) יבמות ס"ג א' ולפנינו: נחות.

תתשטו. (א) מדברי רבנו נראה כי אינו מחויב לכבד את אחותו הגדולה וכן כתב בשבות יעקב ח"א סי' ע"ו כי רק את אחיו הגדול מחויב לכבד אבל לא את אחותו הגדולה.

תתשטז. (א) מלבד שרבינו סותר דברי עצמו שכתב בסי' תתרצ"ט: הנושא בת אחותו הוא חסיד יש להתעורר כי בהלכות גדולות הלכות תמורה כתוב: ומיכן תשובה למינין שאוסרין בת האח כו' וכן כתוב בכפתור ופרח פ"ה: כי הקראים אוסרים בת האח ובת האחות, וכן

שהשיא בתו לאחי אשתו וכן האיש שהוא אלמן (ב) ויש לו בן ואשתו אלמנה ויש לה בת ומשיא בת אשתו לבנו או בן אשתו לבתו וכן (ג) שני חתנים שעושים נישואין בשבת אחת וכן אדם שנשא אשה ששמה רבקה או שם אחר ובנו לקח אשה ששמה רבקה ובן בנו לקח אשה ששמה רבקה לא יצליחו והנמצא היא לא תצלח שהיא משולשת או הוא משולש שהאדם והבת ובת הבת לקחו ג׳ שמות שווין הנמצא הוא לא יצליח וכן שלשה או ארבעה שררים בבית אחד ששמם יחד לא יצליחו או זרעם והרבה כיוצא באלה אע״פ שלא לנחש יש לחוש לא נאמר על זה (דברים יח יג) תמים תהיה:

תתשיז. א) שני אחים הנושאים שתי אחיות אחד מהם ימות או לא יצליחו לכך לא ישאו או יגרש אחד מהם את אשתו אם נעשה הדבר כך:

תתשיח. א) יש זיווגים שלא יצליחו ונפקא מינה לאיש חסיד למנוע מהם וליהדל ראובן שלקח את רחל ומתה וילדה בנים לראובן ולאחר מותה הניחה בנים לא יקח ראובן את לאה (א) לפי שאחר ממאה אין זוכין להוליד בנים משתי אחיות אלא אם לא הניחה בנים אם יקח לאה אז יוליד ממנה בנים לפי שהראשונה אחותה לא ילדה לו וכן אם מת לאדם בתו וילדה לו אשתו בת אחרת אם הראשונה הניחה בן או בת אז יקרא פעם שנייה בשם המת כיון שיש לה זרע ואם אין לה זרע אז לא יקרא השנייה בשם המתה ואז יהיו לו בנים מן השנייה כך עניין השער וצריך רחמים גדולים להפוך השער מעניינו וכן שני אחים אחד נשא אשה אמר לו אחיו עסוק שיתנו לי אחות אשת אחי או בתה או האב לקח אשה ואמר הבן עסוק לי באחותה או בתה אל תעסוק:

תתשיט. ב) בחור שבא לקחת אשה (א) כבת ארבעים שנה (ב) אל תהי עצת יראת ה׳ באותו זיווג שהרי בת אחיו ובת אחותו התירה תורה כי רובן קטנות מן האיש אחי אביהם או אחי אמותיהם אבל לאיש אסור לקחת אחות אביו ואחות אמו כי רובן יותר בשנים ממנו ואשה ג) שמתה אחותה והיא פנויה והניחה בנים קטנים אם היה מותר לקחת אחות אביו או אחות אמו היתה ממתנת עד שיגדל והוא כשיהיה בן עשרים שמא היא תהיה בת ארבעים (דברים כה ה) כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם יחדיו פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו שהרי אמר הכתוב (שם שם ז) להקים לאחיו שם הרי כל שכן כשיהיה הוא בן י״ג היא כבר בת שנים רבות וכשהוא בן י״ח או בן כ׳ היא אינה ראויה ללדת (ג) שהרי אלמנה שעכבה בלא בעל עשר שנים שוב אינה יולדת שהרי לאחר שמת בעלה נולד זה ובן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו קנאה הרי עשר שנים אינם בכלל להקים זרע לאחיו ואין לומר דעתה היה עליו לפי שמה שאמרו חכמים שהתה עשר שנים בלא בעל

א) תע״ז. ב) תל״ב. ג) תל״ג.

כתוב בגן עדן ענין עריות ובאלקוראן חזיון הנשים: לא תקחו לכם את בנות אחיכם ואת בנות אחיותיכם, כן הנני להעיר כי ברמב״ם הלכות אסורי ביאה פ״ב מוסיף ואומר: ומצות חכמים שישא אדם בת אחותו והוא הדין לבת אחיו כו׳ ור״ת חולק ע״ז יעוין יבמות ס״ב ב׳ תד״ה והנושא. (ב) יש להתעורר כי כזה אסרו הקראים היינו בת אשת האב שיש לה מאיש אחר כמו שכתוב בגן עדן לר״א האחרון ענין עריות. ויעוין פסחים ד׳ א׳ רב בר אחוה כו׳. (ג) עיין ירושלמי תענית פ״ד ה״ה: שמוגים זוגות כו׳ ועיין דברי המחבר בסי׳ שע״ה.

תתשיח. (א) זהו ג״כ דעת הקראים שם בגן עדן הנ״ל ויעוין מועד קטן כ״ג א׳: מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו כו׳.

תתשיט. (א) יעוין ב״ב קי״ט ב׳: בת ארבעים שוב אינה יולדת. (ב) יבמות מ״ד א׳: כלך אצל שכמותך. (ג) שם ל״ד ב׳, אולם צ״ע דא״כ פשיטא דהא דרשינן שם י״ב א׳: אשר תלד פרט לאיילונית שאינה יולדת ואפשר לומר דבגדלותו אסור לייבם מצד הסברא וקרא

אינה יולדת זהו כשאין דעתה אבל כשיש דעתה לא זהו ודאי כגון (ד) בת רב חסדא על רבא לפי שהיה גדול אבל על קטן אין תאוה לכך אמרו (ה) שהתה עשר שנים שוב אינה יולדת כמה הקפידה תורה על פריה ורביה לפיכך אם בחור לוקח בת שנים שקרובה למ׳ שנים שלא תתעבר הטובים אל יהיו באותה עצה:

תתשכ. א) **מעשה** באחד שהיה במדינת הים ומת והניח ממונו ביד נאמן שמע הבן אמר אלך אחר הממון ואוליך בני עמי וילמוד שמה לפני הרב שלשם והיה לו בן קטן ואמר לו החכם אל תוליך את בנך עד שתלד אשתך בן או בת כי המקום רחוק מאד כי לא יתכן לאדם שאין לו בנים ללכת [ע״ב] למדינת הים למקום שאין השיירות מצויות מפני שיעכב שם ואשה אחרת אינו יכול לקחת שם (א) כדרי׳ אליעזר בן יעקב ועוד איך תהיה אשתו עגונה ועוד אם ימות ואחיו קטן מאד ואינו יכול לייבם וצריכה שנים רבות להמתין לכך ימתין עד שיהיו לו בנים:

תתשכא. **יבמה** שנפלה לפני האחים (א) ומצוה בגדול ליבם ואם אין הגדול רוצה לייבם מפני שיש לו אשה או אין לו אשה ואינו רוצה ליבם וגם אינו רוצה לחלוץ כי רוצה לדחוק אותה שתתן כל אשר לה לו מצוה בשאר האחים אבל אם האח המת הביא הרבה עושר אל אשתו יותר מכתובתה והאח אמר לה קחי כתובתך ותחזירי לנו השאר והיא אומרת אין לי וידוע שיש לה יותר מכתובתה הדין עמו:

תתשכב. **המת** כשחלה וצוה לאחיו לייבם את אשתו והאח רואה שאינה הגונה או כבר היו לה שני בעלים ומתו בלא בנים אע״פ שמצוה לקיים דברי המת ואפילו אביו ואמו מצוים לו ליבם יחלוץ ולא ייבם ואם מצוה אדם לבנו שלא לחלוץ כדי לצערה והיא הגונה ורוצה לדחוק את קרוביה שיתנו לו ממון כדי שיתן רשות לבנו לחלוץ אל ישמע הבן לאביו ומעשה היה באחד שאמר לו החכם למה תקשה לבך או כנוס או פטור אמר והלא כבר מתו לה כמה בעלים מוטב שלא אחלוץ ולא תנשא לבעל ולא יכשלו בה בני אדם אמר לו החכם אתה תעשה מה שעליך מוטל ובני אדם יזהרו ממנה:

תתשכג. **ומעשה** באחד שלא חפץ לחלוץ וחלה ברגליו ואמרו לו אותו עון שאין חולץ זה גרם לו שחלה ברגליו וחלץ ונתרפא:

תתשכד. **יביאך** האלהים במשפט (קהלת יא ט) על כל נעלם אם טוב ואם רע (שם יב יד) כגון מי שתבע בת ראובן לתתה לו או לבנו והנה קצבו לתת כך כסף עמה ואחר כך אינו מכניסה לחופה שרוצה שיוסיפו לו על התנאי או שקצב ראובן כסף הרבה בשביל בתו וחפץ לתת ונגזל או אבד ממונו וזה דוחקו לתת לו מה שנדר לו ואין לו והמתין שנים והכניס לבסוף את בתו או מי שתבע בת ראובן וראובן אמר כך וכך אתן לך כי איני יכול ליתן לך יותר לפי שאין לי והתובע ממתין שנה או שנתים ולבסוף יעשה במה שיתן ראובן הרי איחר שהיה יכול להוליד או שמעון שרואה שיש לו לפרנס וחפץ בבת ראובן ורואה שאין ראובן רוצה בו ודוחק לראובן שיתן לו כל אלה חוטאים:

תתשכה. **שלשה** בחורים משלשה משפחות תבעו בנות איש אחד בא לחכם ואמר לו שלשים זקוקים יש לי להשיא בנותי אותו שהוא ממשפחת

א) סל״ד.

אתי לומר דבקטנותו הוי ביאת דאיסורא, ויעו״ש קי״א ב׳ וגם נפקא מינה אם יש אחרים שיכולה להם ודעתה עליהם מ״מ אסור ודי בזה. (ד) יבמות ל״ד ב׳. (ה) שם שם.

תתשכ. (א) יומא י״ח ב׳.

תתשכא. (א) יבמות ל״ט א׳.

מעולה אומר תן לי חמשה עשר זקוקים ואקח את בתך וכן בחור אחר אמר כן הרי אם אתן לשנים שלשים זקוקים לא ישאר לשלישית כלום ואפילו ממשפחת גרועה לא יקחנה ושלשה בחורים ממשפחת בינונית שואלים כל אחד עשרה זקוקים ובחור ממשפחת גרועה שואל חמשה זקוקים אם אתן בת אחת למשפחה הטובה בט״ו זקוקים ולבינוני בי׳ זקוקים ולגרוע בה׳ או שלשתן לבינונים אמר החכם אם היו מקצתן קטנות הייתי אומר תן ט״ו למשפחה מעולה והשנייה לבינוני והשלישית תמתין עד שתרויח ועתה גדולות הן מוטב שתשוה בנותיך לבינונים ועם כל אחת עשרה זקוקים ואל תקל אחת בשביל אחרת כלומר בשביל כבודה:

תתשכו. א) **אחד** אמר לחכם רוצים לתת לי אשה מיוחסת ואין להם ממון לאביה ולאמה לתתה לה וגם אין לי במה להתפרנס ואני דואג פן אצטרך לגנוב ולעשות עולה ורוצים לתת לי במקום אחר שאינה מיוחסת כל כך רק אינם פסולים לבא בקהל אמר לו החכם כיון שאין לך ואם תקח במקום עוני הרי תצטרך מיד לקבל מן הגבאי ולא יתן לך כדי פרנסה ותצטרך ללכת מעיר לעיר כל ימיך ותהיה ברעה ובדאגה ולא תוכל ללמוד מפני הדאגות טוב שתקח במקום עושר ולא תצטרך לגנוב ולעשות עולה ואם מן השמים יהיה ובניך יהיו טובים ועשירים יהיו קרוביך שמחים שיתחתנו בהם כיון שאתה לוקח לשם שמים כדי שלא תחטא:

תתשכז. ב) **איש** אחד נשא אשה שלא כחפצו (א) וברך שתי ברכות ברוך דיין האמת ברוך הטוב ומטיב ברוך דיין האמת שהזמין לו אשה [דף ק״ז] שלא כחפצו וברוך דיין האמת שלא לקחה ברצון אלא מחמת דוחקו וברוך הטוב והמטיב שנתן לו ממון הרבה אמרו לו זה אינו דומה למי ששמע שמת אביו ויורשו שמברך ברוך דיין האמת וברוך הטוב ומטיב לפי שבידי שמים הוא שמת אביו אבל אתה בידך היה למה לקחת אותה אמר דיקדוקי עניות גרמו לי וגם על פי הגזירה (ב) כי מ׳ יום קודם יצירת הולד גוזרין איזו אשה לאיש ולכך ברכתי ברוך דיין האמת:

תתשכח. ג) (א) **אמר** שמואל שמא יקדמנו אחר והאמר רב יהודה אמר שמואל בכל יום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני אלא שמא יקדמנו אחר ברחמים כי הא דרבא שמעיה לההוא גברא דקבעי רחמי ואמר תזדמין לי פלונית אמר ליה לא תיבעי רחמי הכי אי חזיא לך לא אזלא מינך ואי לא כפרת בה׳ בתר הכי שמעיה דקאמר או איהו לימות מקמה או היא תמות מקמיה אמר ליה לא אמרי לך לא תיבעי עלה דמילתא הכי אמר רב משום ר׳ ראובן בן אצטרובלי מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה׳ אשה לאיש מן התורה שנאמר (בראשית כד נ) מה׳ יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב מן הנביאים שנאמר (שופטים יד ד) ואביו ואמו לא ידעו כי מה׳ היא ומן הכתובים דכתיב (משלי יט יד) בית והון נחלת אבות ומה׳ אשה משכלת הרי אפילו גויה לפי שהיא נגזרה אילו זכה היא מתגיירת וכשלא זכה לוקח לו גויה והא דאמר שמואל שמא יקדמנו אחר אין פירושו כך שיקדמנו אחר ויקחנה אחר וישכבנה ויבעלנה כי זה אינו יכול להיות שיועיל בתפלה לישא ולבעול ותדע שכן הוא שהרי אמר כי הא דרבא אמר אי חזיא לך לא אזלא מינך ואי לא כפרת בה׳ כך פירושו ואם לא נגזר שתקחנה לאשה ואם תתפלל בחוזק כדי שתשאנה ואם לא נגזר שתהא אשתך ובתחנונים יכול להיות שתשאנה

א) ספ״א. ב) ספ״ב וכפול לעיל סי׳ תקע״ט. ג) ספ״ג.

תתשכז. (א) המנוי״ח בהלכות קטנות נשאל למה אין מברכין שהחיינו על נשואי אשה? והשיב עד שאתה שואלני על שהחיינו שאלני למה לא יברך ברוך דיין האמת. (ב) סוטה ב׳ א׳.

תתשכח. (א) מו״ק י״ח ב׳.

ושתקדים אבל לא יתגלגל שתבעלנה אלא תכפור בה׳ ותתן לה גט ותגרשנה כי אין לתפלה מועיל שום ערמה שיוכל לבעול כשלא נגזר ואם תאמר וכי יעקב אבינו לא ידע זה אם כן למה הוצרך לעבוד שבע שנים (ב) הרי תדע זה מנתן הנביא:

תתשכט. א) **אחד** היה מתענה תעניות שהקב״ה יתן לבנו אשה טובה והזמין לבנו וכשנגדל הבן והיו לו בנים מתה אשת האב אמר הבן לא אהיה כפוי טובה נגד אבי והתענה גם הבן מ׳ תעניות שיזמן הקב״ה אשה טובה לאביו אחר שמתה אמו שאל בתוך ל׳ יום אם יוכל לגלח כל הראש שער ראשו אמרו לו אם ראשו מלא שחין ובעבור השחין מגלח מותר ואם לאו לא יגלח שהרי בט׳ באב אמרו (א) אם חטטין בראשו סך:

תתשל. ג) **מעשה** בבתולה אחת שלא היתה מתקשטת אמרו לה מי ישא אותך שאינך מתקשטת ואין תובעין אותך אמרה כיון שהקב״ה ממציא הזיווגין (א) ונתגלגל הדבר שלקחה תלמיד חכם צדיק:

תתשלא. **יהודי** אחד היה חפץ באשה אחת שהיה אוהב אותה והיא אותו ושלח שדכנין לאביה ולאמה ואמרו בתינו אינה רוצה והיא שלחה בסתר אנכי חפיצה בך אבל אבי ואמי עוסקין בשידוך אחר רק תמתין כי לא יקחני ואחר כך יעסקו בי עליך רק תעסוק תחלה האיך נוכל להתפרנס ולא רצה להמתין ונשא אשה אחרת והיא היתה הפיצה בו לסוף מתה אשתו ואהב מאד אשה אחת ששמה כשם אותה שהיה מתחילה חפץ ולא רצתה להמתין וגם חפיצה בו ולא הספיק לקחת את זאת עד שנישאת לאחר היה תמיה מה זה אשה ששמה כשם הראשונה ושתיהן לא נזדווגו לי למה אהבתי והן אותי ולבסוף לא נזדווגו לי וחקר ואמר מפני שצערתי אותה הראשונה שדעתי עליה ודעתה עלי ולא רציתי להמתין לכך נעשה לי כך:

תתשלב. ג) **כל** איש שרבות נשים מצפות עליו או אשה שרבים אנשים מצפים עליה מחמת יופיה לבסוף תינשא לשאין הגון לה [ע״ב] ותתחרט שאם תנשא לאיש טוב נמצא רבים מצטערים על ידה לכך לא רצה הקב״ה שרבים יצטערו על ידה:

תתשלג. ג) **ולמה** יהיה זה שמי שאינו הגון יבואו לו בלא טרחים ובלא צער אשה כחפצו ולצדיק בכמה טרחים כדכתיב (הושע יב יג) ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר וכתיב (בראשית לא מא) עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנתיך וכתיב (שם שם י) הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני ויש צדיק במקום שחפץ לא יקח אלא באשר לא חפץ יקח בטרחים ובצער כי זה העולם מהנים ממנו לרעים אפילו בלא תפלה ובלא צער אבל לצדיק אין רוצים להנות לו עד שיצטער כי הקב״ה חפץ שלא יהא לצדיקים שמחה שלימה ד) שהרי כשהיה (א) רבי שוחק היה פורענות באה כי הצער של צדיקים מכפר ומעביר פורענות מבני אדם שהרי (ב) כשהוכה מיכה על הלחי לכך לא נפלו ישראל אלא אחאב לבדו לקיים (מ״א כ מב) והיתה נפשך תחת נפשו אבל (שם שם) ועמך תחת עמו לא נתקיים על עמו לפי

א) ספ״ד. ב) ספ״ה. ג) ספ״ו. ד) ע״כ קי׳ ספ״ו.

(ב) ר״ל נתן הנביא ידע ששלמה ימלוך ואעפ״כ השתדל בזה ששלח את בת שבע לדוד וכן כתב הרב אברבנאל מלכים א׳ א׳: ולשואל שישאל איך נתן הנביא לא האמין בנבואתו כו׳.

תתשכט. (א) ירושלמי ברכות פ״ב ה״ז

תתשל. (א) צ״ל הזיווגין איני דואגת כלל ונתגלגל כו׳.

תתשלג. (א) נדרים נ׳ ב׳. (ב) ירושלמי סנהדרין פי״א ה״ה ויעו״ש היטב וכתב הרמב״ם בפרק י׳ מהלכות יסודי התורה ה״ד: דברי הפורעניות כגון שיאמר פלוני ימות כו׳. אם לא עמדו דבריו אין בזה הכחשה לנבואתו ואין אומרים הנה דבר ולא בא שהקב״ה ארך אפים ורב

שהוכה על הלחי ואם תאמר והלא (ג) כשנידו את ר׳ אליעזר באותו יום לקה העולם שליש ולמה לקו והלא צער הצדיקים מכפר אלא לפי שר׳ אליעזר תבע עלבונו על שציערוהו ושידעו הכל שכדבריו הוא ולכך לקו אבל כשהצדיק לוקה והוא אומר בלבו ניחא לי זה הצער כדי שיהו העולם נהנין אז נהנין באיזה צער שיהיה ורוב מה שנהנין מאותו עניין שהצדיק מצטער ועוד (משלי יד כג) בכל עצב יהיה מותר כך בשמחת הצדיקים יהיה עצבון ויכול להיות שקודם שבא הצער לצדיק היה לבו שמח או שחוק וכתיב (קהלת ב ב) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה עושה וכתיב (משלי יח יב) לפני שבר יגבה לב איש וכתיב (שם טז יח) לפני שבר גאון ומכל מקום יש לו לאדם לחשוב שמא באותו צער שאירע לו עשה צער לשום אדם ובצער שאדם שרוי יבקש בעבור כל אותם שמצטערין בזה הצער ובזה העניין שהקב״ה יענה לו שנאמר (תהלים נה יט) כי ברבים היו עמדי בשביל רבים שהיו כמו כן בעניין אותו צער:

תתשלד. א) **אחד** אהב אשה אחת ושאל אם מותר לראותה שהגידו לו למה אתה אוהב אותה והלא אינה יפה כל כך אם היתה מביט בה לא היה לבך רודף אחריה ואסרו לו כי מביאה לידי קושי ערוה ולידי קרי אם יראה ועוד זכות ושכר גדול יש לו שנפשו וכל מחשבותיו עליה ואעפ״כ (ישעיה לג טו) עוצם עיניו מראות ברע:

תתשלה. א) (א) **כל** צער שאדם סובל באותו עניין עושין טובה לזרעו שנאמר (שם נג י) יראה זרע יאריך ימים וכתיב (משלי כ ז) אשרי בניו אחריו:

תתשלו. ב) **איש** אחד היה אוהב אשה אחת ולא הכירה ולא היה יודע למה והיה תמיה על מה ולמה נעשה וחשב באיזה עון ולא מצא וחשב שמא כשיבא זרעו לידי כך שיאהבו הקב״ה יתן להם מה שאוהבים וכך היה והיה מתפלל רבונו של עולם גלוי וידוע לפני כסא כבודך מה שנפשי אוהב אותה אשה פלונית לא מעון שאני מתאוה אליה כי איני מכירה ואם ממך שאני אוהב אותה תתברך ואני סובל כאשר טוב בעיניך ואם מעשה כשפים הוא רבונו של עולם תן בלבי שאעשה להתירני ויהי רצון שלא אתאוה למיתת אדם ומתוך אהבתה אמר רבונו של עולם איך יתכן שאקח שום אשה אחרת פן אחרוש עליה רעה ופן אשנאנה באהבתי פלונית.ג) ופעמים מן השמים שאדם אוהב אשה ואשה את איש אע״פ שלא יקחנה כדי שיקוץ בנשים אחרות שלא נגזרו לו והאשה באנשים שלא נגזרו להד) ומי שמכושף אין תקנה כמו שיצא מן העיר וידור בעיר אחרת ויקח בעיר אחרת אשה ויש שאוהב מפני שהזרע של זה ושל זו יתחתנו ויש שאוהב אם יקחנה יצטער ופעמים לטוב וכתיב (בראשית כט כ) ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה ונעשית עקרה ולבסוף לטובה:

תתשלז. ה) **דע** שאדם נופל ביד דבריו אדם אחד התענה ימים רבים שיזמין לו הקב״ה אשה שהוא אוהב ולא נתקיים תעניתו ותפלתו אמר לחכם הרי התעניתי ובכיתי ולא הועיל לי אמר החכם [דף ק״ז] שמא אותה לא נגזרה לך ולמה אין מועילין תענותיי ודמעותי שאני מתענה ומתפלל שיסיר לבי ממקום שלא נגזר לי וישים לבי לאהבה אותה שנגזר לי מעתה שאשים לבי לה אמר החכם מפני שאתה צופה בנשים והאיך תסיר לבך מהן לבסוף לקח אשה שלא מצאה חן בעיניו אמר

א) תל״ה. ב) תל״ו. ג) ע״כ קי׳ תל״ו מכאן ואילך תל״ז. ד) ע״כ תל״ז עכר״א תל״ח. ה) ספ״ז.

חסד ונחם על הרעה כו׳. לכן גם במיכה אף על פי שלא נתקיימה כל נבואתו אין לחוש לזה.
(ג) ב״מ נ״ט ב׳.

תתשלה. (א) כעין מה שאמרו ב״ק נ׳ א׳: דבר שאותו צדיק מצטער בו יכשל בו זרעו.

כל תענותיי לא הועילו לי אמר החכם שמעתי דברי גאוה מפיך שאמרת לא הייתי לוקח פלונית בכל כסף וזהב כי אביה כך וכך לכך אותה עצמה זימן לך הקב"ה כי דברי גאוה רשתות הן לבעליהן ומכל מקום התעניות והתפלות יועילוך לשאר דברים שייטיב לך או לזרעך מאותו העניין אבל דע לך שכל הצער הבא עליך בשביל שהיית צופה בנשים וזימן לך מה שלא מצאה חן בעיניך ובשביל התעניות והתפלות אפשר שתאהב בזאת ותצליחו יחדיו מפני שסמכת על התעניות ולא עסקת בכשפים:

תתשלח. **אחד** חלם ובא לפני חכם אמר לו חלמתי שיש לי לקחת אשה פלונית ואמרה לי אינה חפיצה לינשא לי והייתי לוקח אשה אחרת אלא שנראה לי עון שלבסוף תמות ויש לי לקחת אותה שהלמתי שתנשא לי אמר לו החכם (א) דברי חלומות אין מעלין ולא מורידין אין לסמוך על החלומות ואין עון שתקח אשה ואילו היה נגזר שאותה שהלמת תקח הייתה מתרצית לך ואם תאמר להמתין כמה שנים עד שתתרצה זהו שטות ועון (קהלת ה ב) כי בא החלום ברוב ענין פעמים שאדם חולם שיש לו לישא אשה פלונית לפי שדברו ממנה ופעמים שיחלום שיש לו לישא אשה שהיא כבר מתה אין לסמוך על החלומות ואם יחלום על אשת איש שתנשא אם ימתין הרי מצפה למיתת הבעל וחוטא שקונה לו הרהורי עבירה ואינו מקיים פריה ורביה:

תתשלט. **אחד** היה יודע לעשות בלחישות לדעת עתידות בא לאיש צדיק אמר לו תוכל לברך להקב"ה על מה שנגזר עליך שראיתי שיש לך לקחת אשה יפה אמר לו מי היא אמר לו פלונית בת פלוני אמר לו והלא אשת איש היא אמר לו ברור לי שתנשא לך אמר לו היום לא יום בשורה הוא ולא אברך על מיתת איש שיש למות בעבורי ומי יודע שאני טוב ממנו אמרו לו אם כן איך יקח אדם אלמנה אמר זה אינו דומה לפי שכבר מת אבל אתה מגיד לי בעודו חי ואני אתפלל תמיד על חייו וכן איש ששונא את אשתו והיא חולה יתפלל בעדה אע"פ שלבו היה שמח במיתתה (א) ולא היה מתפלל כהן גדול על צרכי עצמו לפני ולפנים וכהן גדול אסור באלמנה פן יתפלל לפני ולפנים על זה שימות שום אדם וישא אלמנותו:

תתשמ.(א) **שארית** ישראל וגו' ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית (צפניה ג יג) אם יש לאדם בן או בת לא יאמר כך וכך רצו לתת לי שהייתי נותן בתי לאיש פלוני או בתו לבני או(ב) יאמר כך וכך רצו לתת לי בסחורה שלי ולא היו דברים מעולם:

תתשמא. **איש** אחד תלמיד עיכב ולא בא בעת ללמוד ואמר לו רבו למה עכבת אמר לו דיברו לי מאשה שהייתי לוקח אותה לי לאשה ועניתי אני חפץ לקחתה רק שיש לי להמתין כמו חדש עד שיבא אחי אמר לו החכם ומה דעתך לעשות אמר אין בדעתי ליקחנה כלל אמר לו למה אתה מרמה אותם אמר לו כי אני מבקש אשה אחרת ואני אומר להם אם לא תתנו לי כך וכך הרבה כסף אקח אותה פלונית אמר לו החכם בשביל תקנתך אתה מעכב אשה אחרת ברע אתה עושה כיון שאינך חפץ בה תאמר מיד מה שבדעתך שאינך רוצה כדי שיפנו על ימין או על שמאל מיד אמר לו איני רוצה כדי שיהיו יראים ממני ויתנו לי הרבה אמר לו

א) ספ"ח. ב) כמלא בסי' תת"ל ובסי' תתתכ"ג וסי' תתתתכ"ע.

תתשלח. (א) גיטין נ"ב א'.
תתשלט. (א) יומא נ"ג ב'.

לא יתכן לעשות כך ליהודי טוב גם לא על מקח ועל ממכר לעמוד על של ראובן ולדבר עם ראובן כדי להטעות את שמעון (א) וכן מי שקנה [ע״ב] כבר אין לגנות מקחו וקודם שיקנה אין לשבח כיצד ראובן שראה חפץ שרוצים לקנות משמעון ואמר ראובן לשמעון אותו חפץ שבידך שוה מאה ואינו שוה אלא שמונים וראובן אומר ועושה זה כדי שלא ימכרנו ויחשוב לא אתן בשמונים שמא ראובן יטול במאה וראובן אומר אחר כך כיון שאין נותנין לך אלא שמונים תן לי ואתן לך שמונים לא יתכן לרמות ולהטעות שום אדם:

תתשמב. מעשה באיש חכם ערום וצדיק והיתה לו בת יפה מאד והיו שנים שהיו מבקשים שיתן בתו לבנו וזה שהיתה הבת שלו אמר בסתר לאיש אחד תעשה בעבור אהבתי ותקבול לב״ד ותטעון עלי כך למחר עשה כן ואמר אותו שהבת שלו פלוני ופלוני יהיה ב״ד והיו נושאין ונותנין בדין ואמר זה שהבת שלך לחבירו זה הדין אפילו עם הארץ יכול לדון שירגיש שאני המשקר וכשבאו לגמור הדין היה אחד אומר לאבי הבת אני עוזר לך וחבירי עוזר לאותו שכנגדך אמר אבי הבת תפסקו לי הדין אמר הדין עמך ואותו אחר אמר אין הדין עמך אלא עם חבירך ונתן את בתו לבנו לאשר חייבו כעס אותו האיש שהיה מוכהו ואמר איך אתה כפוי טובה וגם אותו בעל דינו אמר (ש״ב יט ז) לאהבה את שנאיך ולשנוא את אהביך ואמר זה לאותו האיש אתה אהבתני אהבה תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ואמר לחבירו לפי שאתה היית אומר תן בתך לזה שהוא יותר טוב הראיתי לך מי הוא יותר טוב זה שחייבני הרבה היה קשה לו פן אכעוס שלא אתן את בתי לבנו ואעפ״כ לא החניף לי הרי הוא צדיק לכך כשאדם רואה שמחניפין לו יתרחק מהם ואל ישב בדין עמהם ולא שום שותפות יהיה לו עמו ואת אשר לא החניף לו אע״פ שצריך לו זה יקריב אליו ויתחבר לו:

תתשמג (א) כתיב (יחזקאל טז ח) ואעבור עליך ואראך. אדם שרוצה לקחת לו אשה ורוצים לו (א) יש לו לעבור שם לראותה ושהיא תראה אותו והוא יראה אותה שאם לא יישר בעיניה לא יקחנה ואם יקחנה בלא ראות שמא ישנא אותה ויקוה ויתאוה למיתתה (ב) וכתיב (משלי ג כט) אל תחרוש על רעך רעה ואין להביא ראיה מיצחק אבינו שלא ראה אותה כי לא יש לצאת מארץ ישראל (יחזקאל טז ח) והנה עתך עת דודים כשעומדת על פרקה אז לעשות נישואין כי כשהאיש לוקח קטנה שאינה ראוייה לביאה ולהריון כאילו הוא זנות כשאינה יכולה להתעבר שאינה ראוייה לקבל הריון ואמרו (ג) שמעכב המשיח ואמרו (ד) כהן לא יקח איילונית וכתיב (ויקרא כא ז) אשה זונה וחללה לא יקחו ואע״פ שלישראל מותרת כמו קטנה מותרת אף לכהן אלא יש דברים שהתירה תורה ליתובי היצר ואע״פ שאינו טוב ואמרו חכמים (ה) על קטנה מן השמים ירחמו ולא תשמש במוך וכתיב והנה עתך עת דודים (ו) הנ״ה עת״ך ע״ת דודי״ם בגימט׳ העומר״ת ע״ל פרק״ה (ז) דדים כתיב בדדים ניכר כדאמר במסכת נידה (ח) (משלי ב יז) העזבת אלוף נעוריה (ב) (יחזקאל טז ט)

(א) ספ״ע. (ב) מחכל לקמן סי׳ תתשע״ע.

תתשמא. (א) כתובות י״ז א׳: מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו.

תתשמג. (א) קדושין מ״א א׳: אסור לקדש אשה עד שיראנה. (ב) כעין מה שאמרו יבמות ל״ז ב׳: לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה משום שנאמר אל תחרוש על רעך רעה וגו׳. (ג) נדה י״ג ב׳. (ד) יבמות ס״א ב׳ ובנדפס: כהן גדול וזה טעות כמו שמוכח ביבמות שם שאפי׳ כהן הדיוט אסור ליקח איילונית. (ה) יבמות י״ב ב׳. (ו) צ״ל: הנה עתך עת בגימטריא העומדת על פירקה ובזה יהיה המספר מכוון. (ז) ר״ל חסר וי״ו. (ח) מ״ז א׳ ומה שמסיים העוזבת אלוף

וארחצך במים ואשטף דמיך (ט) שצריכה טבילה קודם נישואין אע״פ שלא ראתה דם (שם שם) ואשבע לך ואבא בברית אתך נאם ה׳ כלפי למעלה נאמר אבל אין נשבעין שמא יתן לה גט:

תתשמד. א) הנה אמרו (א) כל מי שלוקח קטנה מעכב את המשיח ואם תאמר אם ילך בלא אשה לא יקפיד על זה ולמה אינו מעכב משיח, אלא אם ילך בלא אשה חוטא כמו (ב) שאמר רב הונא על רב המנונא ומכל מקום כל זמן שלא יקח אשה אין שכבת זרע יוצא ממנו אלא לאונסו אבל אם לוקח קטנה הרי מרצונו מאבד שכבת זרע ומשליך לאיבוד ואם תאמר (ג) ג׳ נשים משמש במוך לבעלה לפי שכבר לקח והחכמים אומרים מן השמים ירחמו ואם תאמר אם כן כשאשתו מעוברת הרי הזרע לבטלה שהרי בג׳ חדשים הראשונים אין ידוע בברור שהיא מעוברת לכך יבא עליה אע״פ שכבר מעוברת והלוקח קטנה שיש גדולה אז חוטא למה לוקח קטנה כששתיהן שוות מבנות [דף ק״ח] טובים ומ״מ אם בת י״ג שנים אע״פ שרבות בנות אין יולדות עד י״ו שנים כשאין גדולה כיון שראוייה ללדת [טוב עושה]:

תתשמה. ב) (א) המוליד ממזר לא קיים פריה ורביה (ב) אדם הראשון היה מסוף העולם ועד סופו (ג) ובקשו מלאכי השרת לומר לפניו קדוש כי היה מלא כל הארץ בא הקב״ה ומיעטו (ד) ולקח מאבריו קצת והיה מונחין חתיכות בשרו סביבותיו אמר אדם להקב״ה למה אתה גוזלני (איוב י ג) הטוב לך כי תעשוק כי תמאס יגיע כפיך וכתיב (תהלים קלט ה) ותשת עלי כפכה אמר לו אני מחזיר לך (בראשית א כח) פרו ורבו ומלאו את הארץ כבראשונה והיינו דאמרי (ה) אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף אמר לו הקב״ה טול אותן חתיכות ותפזרם בכל הארץ ומקום שתשליכם שם ישובו לעפר כשהיה ויתיישב המקום מזרעך (ו) ובמקום שתגזור לזרעך לישראל שם יהיו ולגוים שם יהיו והיינו שנאמר (ירמיה ב ו) בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם שלא זרק שם מבשרו מכאן יש לומר למוליד ממזר לא מיבעיא דלא מקיים פריה ורביה אלא שמעכב המשיח דקאמרי ממזר לא חיי ואותו ממזר שמוליד לא יוליד בנים דלא חיי כטריפה דאינה חיה ואילו אותו הזרע שהזריע בפסול אם היה מזריעו בכשרות והיה מוליד בן או בת שהיו מתקיימין והיו מולידים גם בנים אחרים נמצא שהפסיד כל זה והחסר מגוף אדם הראשון:

תתשמו. דע והבן כי לא כל העונשים שלמעלה נכתבו בחומש כי עונש לפריה ורביה לא שמענו והנה נאמר לחזקיה (מ״ב כ א) כי מת אתה ולא תחיה (א) מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא על שביטל פריה ורביה ממנו וכן צוה הקב״ה על פצוע דכא שלא יבא בקהל אע״פ שאשה אינה מצווה על פריה ורביה התורה חפיצה שכל בת ישראל תנשא למולידים וכתיב (ויקרא יב ב) אשה כי

א) מל״ע. ב) ס״ק.

נעריה הוא להראות לנו כי בימי נעוריה צריכה הבתולה להיות לה אלוף היינו להנשא. (ט) נדה ס״ו א׳.

תתשמד. (א) שם י״ג ב׳. (ב) קדושין כ״ט ב׳. (ג) יבמות י״ב ב׳.

תתשמה. (א) הרמ״א בשו״ע אבן העזר סי׳ א׳ פסק דקיים מצות פו״ר ואולי מיירי רבנו בממזר שאינו ידוע דלא חי יעוין יבמות ע״ח ב׳. (ב) חגיגה י״ב א׳ וכן בפדר״א פי״א ובהקדמת הזוהר ט׳ א׳. (ג) בראשית רבה פרשה ח׳. (ד) זה לא נמצא שם ויעוין רבה תשא פרשה מ׳: עד שאדם הראשון מוטל גולם כו׳ יש שהוא תלוי בראשו של אדם ויש שהוא תלוי בשערו ויש שהוא תלוי במצחו ויש בעיניו ויש בחוטמו ויש בפיו ויש באזנו כו׳. ובספר אלדד הדני לר״א עפשטין צד 68: ירדו אל אדם ומצאו אותו כי נשתנה דמותו (כעין שאמרו במדרש רבה שלפנינו: ששה דברים ניטלו מאדה״ר ואלו הן זיוו שנאמר משנה פניו ותשלחהו) ונתנתרו אבריו אבר אבר כו׳ יעו״ש. (ה) יבמות ס״ב א׳. (ו) ברכות ל״א א׳: כל מקום שגזר אדה״ר כו׳.

תתשמו. (א) שם יו״ד א׳.

תזריע וילדה (ב) אע״פ שבניורות לא הזהיר שלא נקרא קהל התירה לכרות שפכה ביפת תואר (ג) מוטב שיאכלו בשר שחוטה ואל יאכלו בשר נבילה:

תתשמז. במכילתיה (א) (שמות כא י) אם אחרת וכו׳ מכאן אמרו חייב אדם להשיא את בנו (ב) במקום אחד שכל זמן שאדם יודע שבניו נשמעין לו כשהן אצלו בעירו שאם יתרחקו אם יחטאו מי יוכיחם ומי יורה אותם:

תתשמח. (א) כתיב (דברים ד ט) והודעתם לבניך ולבני בניך אימתי אתה זכאי לראות בני בניך כשתשא את בניך הקטנים לכך מצוה לאדם כשהוא בקטנותו שיקח אשה וישיא בניו כשהן קטנים ומהרה יקיים והודעתם לבניך ולבני בניך ומכאן ואילך מעתה ועד עולם אינה פוסקת מזרעו כדכתיב (ישעיה נט כא) ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו׳ מעתה ועד עולם לכך והודעתם לבניך ולבני בניך:

תתשמט. א) (א) בתחילה השיא אברהם ליצחק אשה ואחר כך לקח קטורה (ב) ומה שרב עמרם לקח לעצמו קודם לבנו לפי שלא רצו לתתה לבנו אלא לו ואמר כיון שחפצים לתת אותה לי אקחנה ושמא לא כנסה עד שהיה אשה לבנו [אבל אם האב מצא אשה לבנו] והאב חפץ להשיאה לו ואינו רוצה הבן הרי האב יקח אשה לו ואם אירס הבן אשה והפץ האב לעשות נישואין של בנו ואין הבן רוצה להכניס אז יקדים האב כיון שהבן פושע:

תתשנ. ב) אדם שהוא בחור וחפץ לקחת אשה יחשוב אז כמה הרהורים וכמה צער הוא סובל ויחשוב כשיהו בניו מגיעין לפירקן שישיאם כי צער לפניו שהולך בלא אשה ופעמים אין יכולת בידו לכך יתפלל שיזמין לו הקב״ה זיווגן בעתם לכל צרכם ותקנתם הרי משה רבינו בראותו שלא יכול לחזור במצרים לקח גיורת ולמה נולדו ליהודה פרץ וזרח בגילגול עבירה כי תמר ראוייה לו היתה אלא מפני שגרם למכור את יוסף והיה בן שלשים שנה עד שלקח אשה ובגלל אשה הושם בבית הסוהר ובשביל שיהודה גרם שלא נזדמנה ליוסף אשה עד שהיה [ע״ב] בן שלשים לכך לא מלך דוד עד שהיה בן שלשים (ש״ב ה ד) ד״א (בראשית מט ט) מטרף בני עלית אתה לא הרגת את יוסף גרמת לו שנתגדל שהיה בן שלשים שנים לכך מלך דוד כשהיה בן שלשים שנים:

תתשנא. ג) מעשה באחד שהיה תדיר עוסק לזווג זיווגים ועסק בנישואין קודם כשהלך לעולמו בחוליו אירס לבנו אשה (א) וצוה שיעשו נישואין ד) לאחר ל׳ יום אחר מותו אמרו לו לאחר י״ב חדשים אמר לא כי כל ימי הייתי עוסק לזווג ואיני רוצה שעל ידי יעכבו נישואין ואפילו נישואי בני משום פריה

א) תתשכ״ב. ב) תק״ד. ג) תק״ה. ד) כעין זה לקמן סי׳ תתתס״ם.

(ב) הלשון מגומגם וכצ״ל: אע״פ שבגיורת לא הזהיר לכרות שפכה (כמו שאמרו יבמות ע״ו א׳) שלא נקרא קהל, התירה יפת תואר כו׳. (ג) קדושין כ״א ב׳: מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות.

תתשמז. (א) משפטים פרשה ג׳. (ב) לפנינו במכילתא: מכאן אמרו חייב אדם להשיא את בנו קטן, במקום אחר (ובילקוט משפטים רמז שכ״א: ובמקום אחר) מהו אומר והודעתם לבניך כו׳ והוא הדרש שהביא רבנו בסמוך בסי׳ שאחר זה, אבל רואים אנחנו כי „במקום" הוא נמשך למטה ולא למעלה כפירושו של רבינו ולא אחד בדלי״ת רק אחר ברי״ש לכן דברי רבינו צ״ע.

תתשמח. (א) שם במכילתא ובירושלמי קדושין פ״א ה״ז.

תתשמט. (א) מדרש רבה בראשית פ׳ ס׳. (ב) קדושין נ״ט א׳ ולפנינו רבין חסידא.

תתשנא. (א) מדברי רבינו משמע שאם היה מצוה לכנוס בתוך ל׳ יום לא היו שומעין לו ויעוין יו״ד סי׳ שד״מ ס״י בהג״הת.

ורביה ומשום שלא יהרהר הרהורים רעים אבל זה אין האב יכול לצוות לבנו שבתוך ימי אבלו לשמש מיטתו וגם אין יכול לצוות לבנו כשאשתו יריאת חטא שיתן לה גט:

תתשנב. א) **האיש** שמשיא את בתו יצוה לה שלא תעבור ימי טבילתה ולא תאמר לבעלה לא אטבול עד שתתן לי כך וכך מעות או אותו חפץ כששניהם מתכוונים לשם שמים יהיו הבנים צדיקים:

תתשנג. א) **החכם** השיא לבנו אשה והיה מצוה לבנו אמר לו הנה לחמיך יש חתנים אם יכבדם יותר ממך אל תקנא לומר הנה לחתניו מכבד יותר ממני ואני חתנו ואל תשנא לחמיך על זה ואם חמיך בא לכבדך אמור לו כבד לחתניך כי בזה חפצתי וגם היה אומר לחמיו על בנו אל תכבד את בני כי אם תכבד את בני ישנאוך חתניך ויקנאוך וגם תראה אהבה יתירה לחתניך מלבני:

תתשנד. א) **אמר** החכם לבנו אל תראה לאשתך בשעה שהיא חוטאה ויש אדם שאשתו עושה רעות לאנשים או לנשים ועוזר לאשתו ולבסוף נופל לכך אם רואה איש שאשתו מריבה ואינו יכול למחות בידה וגם ירא ממנה שלא תעשה לו רעה מוטב שישתוק ולא יכריע את אשתו לפני העולם לכף זכות אלא שלא בפני אשתו יאמר אני צעור שאשתי עושה כך:

תתשנה. **כתיב** (בראשית כט לב) כי עתה יאהבני אישי אם האהבה בלב תלויה אפילו כמה בנים אם תלד לא יאהב אותה אלא יראה כאילו אוהב אותה אף על פי שאינו בלב וכיון שהאשה יולדת בשביל הבנים יראה לה אהבה:

תתשנו. מי שעזב את אשתו כי הוא שונא אותה או כעס עמה והלך לעיר אחרת ובביתו היה יכול להתפרנס ובא לאחד שישכירהו ללמד בנו או לכתוב לו. . ב):

תתשנז. **אחד** בא לאיש צדיק ועזב את אשתו בשביל כעסו אמר לו החכם לא בטוב אתה עושה שאתה גורם שאשתך ענונה אמר לו אותו האיש חזור אצל אשתך איני רוצה להשכירך תלך אצל אשתך אמר לו אם כן אלך לארץ מרחקים שאל לחכם אמר החכם תכתוב כתב לאשתו אם יאמרו לך שלא תשכיר אותו אז אל תשכיר אמר הוא אשתו רגזנית אפילו להכעיסו היא תאמר שלא להשכירו ואני יודע שאם לא אשכירנו ילך למרחקים ולא ישוב מהרה אבל אם יהיה עמי אשדלו בדברים עד שישוב אמר לו אם כן תנסה:

תתשנח. ג) **איש** אחד היתה לו אשה שלא היתה הגונה חשודה על הזנות והיה יודע הבעל וגם היה יודע שאינה מקפדת עצמה על הנידות אמר לחכם מה אעשה שחשודה על הזנות וגם אינה נזהרת בימי נידות כך יש לה אם הייתי קרב אליה בימי טומאתה כמו בימי טהרתה ואיני יכול להיות בלא אשה ורציתי לתת לה גט ואין קרוביה מניחים אותי ואני צועק לקהל ואינו מועיל לי ואינם מאמינים לי ואין משגיחין בדברי אמר לך לארץ מרחקים מאד ושלח לה גט ותקח לך שם אשה ותאמר לחכמי אותה העיר כל העניין כדי שלא יאמרו אם יש לך אשה אחרת אסור אתה ליקח אשה בכאן (א) כדר׳ אליעזר בן יעקב ואם היא תקבל הגט טוב ואם לאו הרי אינך חוטא כיון שאתה יודע שהיא רעה בזנות או בנידות ואם תקבל גט תשלח לה דין כתובה:

תתשנט. ד) **איש** אחד בא לפני חכמים אמר להם תודיעוני מה לעשות שיהא לי תאוה לאשתי ולא רצו החכמים להודיעו כי ידעו [דף ק״ט] החכמים שהיא זונה:

א) סק״ו. ב) מקום חלק בכ״י. ג) תתשכ״ג. ד) תתשכ״ד.

תתשנח. (א) יומא י״ח ב׳.

תתשם. מי שיש לו שום חפץ ובא אחד וחפץ לקנותו ויודע שאם ימכור לו יתננו לזונה באתנן נמצא שחטא זה על ידו [אל ימכור לון]:

תתשמא. א) מי שאינו יכול בטוב ליזקק עם אשתו לא יחקור אחר דברים האסורים לאכול (א) כגון הדג שיש לו ה' אצבעות ושאר דברים האסורים אל יאכל אלא דברים המותרים כגון יבשל (ב) עדשים ולא ימלח (ג) כי המלח מבטל התאוה (ד) אבל שומים צלויים וחם לאוכלם מרבה הזרע (ה) ודג מליח הרינג"ש מבטלין התאווה וגם (ו) קטניות מבטלין התאוה (ז) וכרשין חיין אבל עדשים מבושלים מרבים הזרע וכך יעשה לגלגל דק וישים בעדשים וביום יאכלם ואם ירצה לשתות יכסכס בשיניו את הגלגל ויבלע וישתה ובלילה בלא אכילה ישמש אבל דבר האסור אל יאכל:

תתשמב. ב) איש שלקח אשה (א) וכשפו אותם שאין יכולים ליזקק יחדיו ועסקו בשביל רפואות שנה ושנתים ושלש ולא הועיל להם עון להם שהם יחדיו ג) למה אמרה תורה (דברים כג ב) לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל ה' (ב) ולא הזכיר סרים חמה כי אינו נודע לבני אדם אבל איסורא איכא וכן מי שהוא מכושף שנה או שנתים ושלש שאינו יכול ליזקק לאשתו יגרש את אשתו ויקח אחרת והיא תנשא לאיש אחר ויהיו לזה בנים ולזאת כי (ישעיה מה יח) לא תהו בראה לשבת יצרה:

תתשמג. ד) לא יכסה אדם מומי בני ביתו אם צריכין בניו או אחיו או קרוביו להזדווג כגון אם יש להם חולי שאילו היו יודעים אותם לא היו מזדווגים יגלה להם פן יאמרו קידושי טעות הוא ולא יפרידום ויהיו ברע יחדיו או אם יש מעשים רעים להם שאילו היו יודעים לא היו [מתחתנים בהם לכך יפרסם וכן לענין צדקה שאם היו יודעים לא היו] נותנים להם הרבה יגיד לנותנים:

תתשמד. כשצרים על העיר ויש שם נשים וכבשו העיר ויש שם פנויות ועינו אותם ונתעברו אם יש להם אב צדיק או אח צדיק ורואה החכם שמחזירין אחר איש לזווגה לו כדי לתלות בבעל יאמר להם החכם אל תחטאו בבעל תודיעוהו תחילה ועוד גורמים שיורשים בין יורשי הבעל לכך ימתינו עד שיוולד או עד שיהא ניכר הוולד ואם אשת איש ועינו אותה והיא היתה נידה כשפירש ממנה עתה באחרונה או לא בא עליה בזמן מרובה שיודע שאינה מעוברת ממנו ועינו אותה

א) ס"ז. ב) סל"א. ג) ע"כ. ד) סק"ז.

תתשמא. (א) בספרי הטבע נמצא שיש מין דג שיש לו אצל פיו כעין שני קרנים, לכן נוסחת הנדפס: ב' אצבעות מתוקנת. (ב) בצדה לדרך מאמר ה' פכ"ב: עדשים מרבים מרה שחורה, ואולי בשביל זה נהגו להאכיל עדשים לאבל ב"ר פס"ג וירושלמי ברכות פ"ג ובבלי ב"ב ט"ז. (ג) גיטין ע' א': שמונה ממעטים את הזרע ואלו הן המלח כו'. (ד) כן כתב אליהו רבה סי' ר"פ, אבל בבבא קמא פ"ב א' גבי תקנת עזרא לאכול שום בערב שבת לא הזכירו צלוי. (ה) יעוין ברכות מ"ד ב': דג קטן מליח כו'. (ו) יעוין פסחים קי"א ב' איזדהר מכרומשא ובערוך ערך כרומשא ובירושלמי כלאים פ"א ה"א: פול השעועית אמר ר' יונה למה נקרא שמה שעועית שהיא משעשעת את הלב ומשלשלת את בני מעים ופירש הר"ש בכלאים פ"א מ"א מטמטם את הלב ועין יומא י"ח א': אין מאכילין אותו לזב מי גריסין של „פול" ולא כל דברים המביאים לידי טומאה הרי שפול מין קטניות מרבה תאוה. (ז) ברכות מ"ד ב' אמרו: כרישין קשים לשנים ויפים לבני מעיים, ועיין עירובין נ"ו א': הא בתומי וכרתי וברש"י שם ד"ה תומי.

תתשמב. (א) החולי הזה מוזכר בתרגום ירושלמי דברים כ"ד ו' ובירושלמי סנהדרין סוף פ"ז, וכתב ר"מ בן ישראל בספרו נשמת חיים מאמר ג' פי"ח: ראה נא אמיתת הדברים אשר כתבנו מענין אסרת החתנים כו' ורא"מ לונץ בספרו ירושלים מחברת א' מספר כי עד היום הזה מאמינים רבים מיושבי ירושלים באמונה זו, ואולי מה שאמרו בפרקי דר"א פי"ד: לשמרך בכל דרכיך הוא דרך חתנים, נתכוונו ג"כ לחולי זה. (ב) בספרי תצא פיסקא רמ"ז: לא יבא פצוע דכא כו' אמר רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה שמעתי שמי שאין לו אלא אחת זהו סרים חמה כו' ויעוין אבן העזר סי' ה' כל הדינים השייכים לזה.

לא יבא עליה עד שידע אם היא מעוברת אם לאו ואם ידע שנתעברה מן אותו שעינה אותה אחר כך יודיע לצדיקים האמת כדי שלא יהו סבורים הצדיקים שבנו הוא ויתחתנו בו ומה שאמרו (א) אסתר טובלת והולכת למרדכי לפי שכבר היתה מעוברת אי נמי לא מיד ממש ועוד אפילו מיד אם יוולד לה בן הרי המלך יקחנו ואפילו אם הוולד של אחשורוש או של מרדכי אסתר תיעץ לילד ליראה את אלהי ישראל:

תתשסה. אם יודע אדם שאשה מעונה בעל כרחה וכבר שהתה ימים רבים ויודע שלא נתעברה ואין יודע אדם בדבר כי אם הוא לבדו ולא היתה בתולה לא יגיד לאדם כי אינה פושעת אבל אם היא פושעת אם ישאל לו צדיק עצה אז יאמר אם יודע שיסתר הדבר שלא ילבינו בני משפחתה:

תתשסו.[א] בסוף עדיות (א) אמר אין אליהו בא לא לגלות על המשפחות אלא לעשות שלום (ב) אליהו לא יפרסם וכל שכן אנחנו אמרו (ג) אין מגלין אלא פעם אחת לשבע שנים או פעמים מוסר הרב (ד) לתלמידו הצנוע שלא לבייש בני אדם ושלא יבאו למריבה:

תתשסז. [ב] (א) מן דרמיך שלה ר׳ תבע באיתתיה אמר לו כלי שנשתמש בו קדש ישתמש בו חול נפקא מינה אם אחד יבקש לצדיק תלך לפלונית אשת אותו חכם צדיק ודבר לה שתנשא לי וזה החי שביקש הדיוט לא יעסוק בה שתנשא לאותו הדיוט:

תתשסח. ויביאה יצחק האהלה שרה אמו (בראשית כד סז) להודיע שלא הכניס אברהם את הגר באוהל שרה ולא רצה אברהם שתשכב הגר קטורה על מצעות ששכבה שרה אמינו אלא הניח לרבקה לשכב עליהם שראוייה כְּשָׂרָה וזהו כלי שנשתמש בו קדש לא ישתמש בו חול:

תתשסט. ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה (שם כה א) ואמרו חכמים (א) ע״פ הדיבור נשאה ואמרו חכמים (ב) בניה עובדי ע״ז אם כן למה אמר לו הקב״ה לקחת אשה כיון שאין לו להקב״ה הנאה מהם (ג):

תתשע. [ע״ב] אמרו לאחד למה לא תקח אשה אמר במקום אחד רוצים לתת לי אשה ואביה ואמה ואחיה כולם רעים נמצאו בניה רעים מה מצוה יהיה לי הרי זה ישים מכשול בזרעו ובזרע זרעו בגיהנם אמרו לו והלא אברהם אבינו לקח קטורה אמר היא צדקת ואמרו על פי הדיבור לקחה וכיון שבניה רעים אם כן על פי הדיבור ולבסוף בני קטורה רעים אלא כבר נגזר כמה יצאו מאברהם רשעים ואמר הקב״ה מוטב שיצאו מקטורה וכדי שלא ינחלו עם יצחק וכדי שלא יתחתנו עם יצחק וכתיב (תהלים קכה ג) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם שלא יזדוונו אלה באלה(ג) ולכך כתב (בראשית כה ו) וישלחם מעל יצחק בנו וזה לעולם מי שמתחתן ברעים הורע אוחז מעשה אבותיו ואמותיו הרשעים וכאילו השליך כל זרעו בגיהנם ועוד הואיל שעל פי הדיבור לקח קטורה שהם יעבדו לישראל לימות המשיח שנאמר (ישעיה ס ו) בכרי מדין ועיפה וגו׳ ועוד על פי הדיבור לקחה לקיים מה שנאמר (קהלת יא ו) בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך לכך יקח אדם בזקנותו אשה כדי שיוליד:

א) תק״ח. ב) תתשכ״ח. ג) כעין זה לקמן סי׳ תתתתק״ו.

תתשסד. (א) מגילה י״ג. ב׳.
תתשסו. (א) פ״ח מ״ו. (ב) עיין תוספתא עדיות פ״ג. (ג) קדושין ע״א׳ א׳. (ד) תלמיד צנוע לא הזכירו רק אצל שם של מ״ב אבל לא לענין גלוי משפחות ויעוי״ש.
תתשסז. (א) בבא מציעא פ״ד ב׳.
תתשסט. (א) ב״ר פרשה ס״א. (ב) שם שם. (ג) חסרון הניכר יש כאן.

תתשעא. בבראשית רבה (א) אמר ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה על פי הדיבור ומה יועיל על פי הדיבור והבנים רעים אלא גלוי לפניו שיצאו מהם שיקיימו התורה אבל מתן תורה לא רצו לקבל כדי שכל הפורענות שעתידים ישראל לקבל שישים על האומות וירשו ישראל חלקם בגן עדן ועוד כי בעבור זה אמר לאברהם ליקח אשה כדי שיצאו ממנה שיעבדו לישראל לימות המשיח כי כשהקב"ה גוזר על תקנת האדם גוזר אף מי שיעשה צורכיו לא זכה..א) ואם זכה לתת בידו כגון מדין בימיב) הרי כשגוזר על האדם לחיות גוזר במה יתפרנס ומי יעסוק צרכיו וזהו שנאמר (חבקוק א טז) ומאכלו בריאה בראה כתיב ולכך מעשה בראשית נזרו בעשרה מאמרות כל הדורות ופרנסתם וצרכיהם ומי יעסוק בצורכיהם וכן כשגוזר להוריד אדם מגדולתו גוזר מי יחמסנו ומי קוצים שלו (בראשית ג יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך בכל דור לצדיק ואם זכה (שם שם) ואכלת את עשב השדה (תהלים צב ח) ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד (שם לז ב) כחציר מהרה יבולו ד"א תצמיח לך והלא ביערים גדל אלא אמר לו עד עתה נתקיימה ברכת (בראשית א כו) וירדו לאדם ולא היה צריך לשמור גנו ופרדיסו וצורכיו אבל מעתה (ב) תצטרך להצמיח קוץ ודרדר להקיף את פרדסו וצרכיו לעשות גדרים בקוץ ודרדר כדי שלא יכנסו חיות פן ישחיתו ואכלת את עשב השדה דוגמת (דניאל ד כב) ועשבא כתורין לך יטעמון (בראשית ג יט) בזיעת אפיך תאכל לחם הרי אדם הראשון נתקלל ובקצת מתקיים כגון עובדי אדמה מלכים ושרים אין אוכלים בזיעת אפם אבל חוה נתקללה בעצב תלדי בנים זה מתקיים בכל הנשים אלא מפני שחטאה והחטיאה ועוד אדם עשה תשובה:

תתשעב. כתיב (שם יח י) ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו הרי אחוריהם כנגד הפתח מלכד דרך ארץ לאורחים ולכל אדם שלא יהא מעיין במקום שהנשים שם כי שרה היתה באהל אלא יפנה אדם גבו למקום שהנשים שם:

תתשעג. ואברהם זקן בא בימים וגו' (שם כד א) בן חורין לקח בת חורין ולא הניחוהו בשבת בבית הכנסת לקרות בתורה כי אמרו כיון שאומרים לא תקח אשה מבנות כנען נמצא שיתבייש ועוד לפי שחטאו שעשאוהו בן חורין ואותה בת חורין וקורין לוקן ואברהם זקן וכו' אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וגומ' ומתרגמין את הפסוקים שקורין ואברהם סב על ביומין וגו' כי עזרא צוה להבדיל מישראל לכל מי שמדבר לשון אשדודית (נחמיה יג כד) ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית:

תתשעד. ג) כתיב (ישעיה ד ה) כי על כל כבוד חופה וסמך לו (שם ה א) אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו למה קורא לפורענות שירה ולמה ישורר על זה אלא לימד על שירת חופה כיצד לשורר בחופה מחורבן הבית כדי שלא תהא שמחה שלימה בחופה ולמעט בשמחת החופה זכר לירושלם ולכך אמר (שם ג יח) יסיר ה' את תפארת העכסים ואחר כך כבוד ואחר כך שיר של פורענות ואמר (א) רב [דף ק"י] המנונא ווי דמיתנא:

תתשעה. ד) כתיב (דה"א טז כז) הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו לכך (א) אומרים שהשמחה במעונו לכך [אומר פסוק שיש בו השם] כגון (שם

א) מקום חלק בכ"י. ב) גם פה מקום חלק. ג) של"ג. ד) של"ג.

תתשעא. (א) פרשה ס"א. (ב) כן כתב גם החזקוני בפסוק קוץ ודרדר: עד עתה נתקיימה וירדו ולא נצטרכת לשמור גן ופרדס אבל מעתה תצטרך לשמור כו'.

תתשעד. (א) ברכות ל"א א'.

תתשעה. (א) כתובות ח' א'.

שם לא) ישמחו השמים ותגל הארץ ראשי תיבות השם של ארבע אותיות (ב) כשיש גילה בארץ ברעדה אז שמחה בשמים לפניו:

תתשעו. א) **כל** המברך שהשמחה במעונו צריך לחקור אם קיימו וגילו ברעדה אם רעדה במקום גילה אבל אם אדם לוקח לו אשה שאינה הוגנת או הוא אינו הגון או שניהם אינם מהוגנים או אין תרבות שם וניבול פה ביניהם (א) או נשים יושבות בין האנשים שהרהורים שם לא יתכן לברך שהשמחה במעונו ב) ועל אלה וכיוצא בהם נאמר (ירמיה טו יז) לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז וכתיב (ישעיה כח ח) כי כל שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום (שם שם יב) לא אבו שמוע אבו"א כתיב אבוא בנימטי' (ב) עשרה אומ' שכינה לא אבוא שמוע דברי תורה (קהלת ב ב) ולשמחה מה זה כתיב מה זה עושה תלמיד חכם בין לצים:

תתשעז. א) **כל** מצוה הבאה עבירה על ידה מוטב שלא יעשה המצוה כמו מצוה לשמח חתן ואם יש שם פריצים ויודע שבלא פריצות לא יהיה או אינו יכול להיות בלא הירהור או אינו יכול להיות מלראות בנשים אל יהיה שם ואם יתכבד אדם בקלון חבירו שיש לו כבוד שאדם חשוב שם יהיה בסעודתו ולאותו אדם יהיה לו בשת או יצטער שישב שם יהיה עון לבעל הסעודה וזה אע"פ שהלך היה לו בשת והיה ירא שמא יכעוס אם לא ילך שם:

תתשעח. ג) **ולא** יתכבד אדם בממון של אחרים כגון זה שעושה בנו או בתו נישואין ושולח למקום אחר לבוא לנישואין והאורחים יתאכסנו בבתים אחרים הרי ג' או ד' פעמים יאכלו מסעודת נישואין והשאר מסעודת בני הבית נמצא מתכבד בחסרון אחרים הרי חסר לאחרים:

תתשעט. ד) **כתיב** (יחזקאל טז ט) וארחצך במים ואשטף דמיך צריכה טבילה קודם נישואין אע"פ שלא ראתה דםה) (א) ונידה כיון שממעט מפריה ורביה למה צוה הקב"ה כדי שתהא חדשה כאילו הוא יום חתונתו (ב) ועוד בשביל חוה ששפכה דמו של אדם הראשון:

תתשפ. **במקום** שיש נואפים בבית המקוה לא יתן אדם לאשתו ללכת לבית הטבילה אלא אם כן ילך עמה וגם מוטב שתלך ביום שמיני לטבילה כמו שאמרו (א) משום גנבים:

תתשפא. (א) **כל** המקפיד עליו חוציץ וכל שאינו מקפיד אינו חוציץ וכן לתשעת קבין:

תתשפב. (א) **חרצן** של זב ושל זבה פעם ראשון ושני טמא שלישי טהור (ב) והקרביים של קרבן רוחצין ג' פעמים וג' פעמיםו) (ג) ונשיםז)

א) של"ג. ב) מלאם סימן זה ע"כ נכתב בנדפס עוד פעם א' בסי' תתשכ"ו. ג) תתשכ"ז. ד) תתשכ"ח. ומחכר לעיל סימן תתשמ"ג. ה) ע"כ סימן תתשכ"ח. ו) מקוס חלק בכ"י. ז) של"ד.

(ב) ברכות ל' ב': במקום גילה שם תהא רעדה.

תתשעו. (א) כן כתב הב"ח באבן העזר סי' ס"ב אבל הלבוש או"ח כתב שאין אנו נזהרין בזה. (ב) ר"ל עשרה שמברכין ברכת חתנים.

תתשעט. (א) נדה ל"א ב': מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל בה וקץ בה. (ב) מדרש רבה בראשית פי"ז.

תתשפ. (א) נדה ס"ז ב'.

תתשפא. (א) עירובין ד' ב'.

תתשפב. (א) אין מובן לזה ורציתי להגיה שצ"ל חרסן של זב ושל זבה ראשון ושני מטמא שלישי טהור, והוא ברייתא בתוספתא טהרות פ"ה מובאה בזבחים ע"ט ב'. אבל תיבת „חרצן" נכתב בכ"י באותיות אשוריות ואיך נתחלף להמעתיק חרסן בחרצן לכן אולי צ"ל: חיצון ר"ל כי בית הסתרים אינו מטמא כמו נחירי האף כמו שדרשו נדה מ"ג א' מה ידיו בגלוי אף כל בגלוי ואומר רבנו שהחיצון רק פעם ראשון ושני טמא ושלישי טהור. (ב) תמיד פ"ד מ"א. (ג) דברי רבנו צ"ע כי הלא אמרו בתוספתא מקוואות פ"ה: הטובל פעמים במקוה הרי זה מגונה ובמס' דרך ארץ רבה פרק יו"ד: הטובל ב' פעמים מגונה. ויותר מזה אמרו בכריתות ח' א': דמאן דמחייב ה'

רגילות לטבול ג׳ פעמים (יחזקאל לו כה) מים טהורים וטהרתם וגו׳ אטהר אתכם (ויקרא טז טז) בתוך טמאתם (שם שם יט) וטהרו וקדשו מטמאת בני ישראל (שם שם ל) לטהר אתכם וגו׳ לפני ה׳ תטהרו ולכן הטובל בערב יום הכפורים יכנים את ראשו במים ג׳ פעמים (יחזקאל לו יז) ויטמאו אותה וגו׳ כטומאת הנדה (שם שם יח) ובגלוליהם טמאוה (שם שם כה) מכל טמאותיכם (שם שם כט) מכל טמאותיכם הרי ה׳ טמאות (שם שם כה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ואשר במסכת ידים הראשונים והשניים הרי משמע רק שתי פעמים לפי שמדבר בטומאה וטהרה:

תתשפג. א) יש מידות במקור הנשים יש אשה שיש לה ווסת קבוע הרי אדם יכול להזהר שיתרחק עונה מאשתו ויש אשה שאין לה ווסת קבוע שאין הבעל יודע להזהר ויש אשה שאם יבעול הבעל אותה לאחר הבעילה מיד אם תקנח תראה כתם של מראה דם מפני שבעל בכח ואילו כשבעל ולא היה מכנים ערותו אלא מקצת לא היה כלום לזאת האשה כשאין לה ווסת קבוע ואם בא עליה בכח יתראה כמו דם לזאת צריך לבא עליה שלא בכח ולהכנים מקצת ערוותו אז אין דם כי פעמים מחמת מכה הוא ולא ממקור דמיה ב) וכן אמרו (א) על ידי העופרת לנסות כגון שבא בכח ג) הרי טענה אחרת:

תתשפד. ד) **מעשה** בחסיד אחד כשהיה סמוך לאחר ווסת אשתו וכבר עבר יום אחד ולא ראתה דם היה מתפלל תפלת [ע״ב] המנחה ומשמש קודם שקיעת החמה או קודם עמוד השחר בנר ואחר ששימש מיטתו היה רוחץ במים חמין מטיבורו ולמטה ולא היה הולך באותו חָלוק שמשמש מפני שאי אפשר לשכבת זרע שלא יגע בבגד או משמש ערום שכך אמרו (א) הוא בבגדו והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה ולמה היה משמש קודם שקיעת החמה או קודם עמוד השחר לפי שאחר הווסת היה ירא לשמש בתחילת הלילה שמא תהא נידה בלילה ולא פירש עונה (ב) והתורה אמרה (ויקרא טו לא) והזרתם את בני ישראל מטמאתם יום או לילה ואילו היה משמש ביום שמא באותו יום תראה הדם לכך היה משמש קודם שקיעת החמה אמרו לו לא היתה צריך להחמיר כל כך ולאותו רגע בין שימוש מיטה לשקיעת החמה ובין שימוש מיטה לעמוד השחר אין לחוש דמילתא דלא שכיחא היא (ג) ולפי שיש נשים שמתעברות קרוב לווסתן לכך היה משמש אחר הווסת והרבה בני אדם מתים תינוקות שלהם מפני שלא נשמרו מפרישת עונה או נשיהם לא נזהרו בטבילה לכך ישמור אדם לאחר שרחצה מדמה עד שתטבול במים חיים כדין:

תתשפה. ד) **אע״פ** שאמרו (א) נחש משמש פנים כנגד פנים וכן דגים ואדם לפי ששכינה דיברה עמהם (ב) אעפ״כ אמר (ג) רב מה בין זה לביניתא וכן רצה לאכול מבושל בשר רצה לאכול צלי הכל רשות ביד אדם רק בליל טבילה לא יתכן כי אם הוא למעלה והיא למטה כי אין הנאה לאשה כי אם היא למטה ואז תתעבר כי קרוב

א) תתטכ״ע. ב) ע״כ. ג) מקום חלק בכ״י. ד) תק״ע.

טבילות כיון דטבל חדא „זימנא" איטהר והשל״ה מסכת יומא והמהרי״ל הלכות עיו״כ בשם הרוקח הביאו דברי המחבר לענין טבילת עיו״כ וכן הביא הראשית חכמה שער האהבה פי״א אבל זהו משום תשובה וראיה לזה כי לענין טבילת נדה לא הזכירו הפוסקים הנ״ל ג׳ פעמים לכן נ״ל שצ״ל רגילות לרחוץ ג׳ פעמים וזהו כמ״ש הרמב״ם פ״ד מהלכות דעות הט״ז יעו״ש ויוכל היות כי כן היה מנהג הנשים בעת טבילתן כשהיו רוחצין מקודם ויעוין שבת ק״ט. שיבתא וכו׳ ובמרדכי פ״ח דברכות אלא שסוף דברי רבנו אינם מסכימים לזה ועוד צ״ע.

תתשפג. (א) נדה ס״ו א׳.

תתשפד. (א) כתובות מ״ח א׳. (ב) שבועות י״ח ב׳. (ג) בנדה ל״א ב׳: אין אשה מתעברת אלא סמוך לווסתה.

תתשפה. (א) בכורות ח׳ א׳. (ב) נדרים כ׳ ב׳. (ג) לפנינו: רבי יוחנן.

לווסתה היא ולאיש יש בליל טבילה תאוה לכך טוב שתהנה היא ממנו שאם תתעבר יהיה הוולד כמוהו וחריף והיא תזרע תחילה ותלד זכר אבל בשאר לילות יעשה כפי הנאתו כדי שלא יהרהר אחר נשים אחרות ורק שיהא רצון האשה (ד) שהרי כתיב (משלי יט ב) גם בלא דעת אשתו בא עליה נפש רק הולד אינו טוב כל אלה דברים לפי דעת אשתו ולפי דעתו אם מצא אשה טובה שתהא כרצונו באותם דברים (שם יח כב) ויפק רצון מה' (קהלת ט ז) רצה האלהים את מעשיך:

תתשפו. האוכל לפני אשה מעוברת מכל מין ומין שאוכלין לפניה (א) יושיטו לה לפי שמא מתאוה לאכול ובושה לשאל:

תתשפז. כתיב (בראשית כה כד) וימלאו ימיה ללדת והנה תאומים בבטנה מה צורך זה לומר והלא כבר נאמר (שם שם כג) שני גוים בבטנך ועוד כשאמר (שם שם כו) ואחרי כן יצא אחיו לא היה צריך לומר והנה תומים בבטנה אלא זה מודיענו אע"פ שכתוב (קהלת יא ה) כעצמים בבטן המלאה מכל מקום כך צריכות המילדות להיות בקיאות אם תאומים שאם תלד שנים צריכות להיות עוסקות עמה לשני וולדות ולכך מה שכתוב (בראשית לח כז) ויהי בעת לדתה והמיילדת ידעה שתלד תאומים ולפי שלא נתרוצצו מקודם לא שלחו אחר המיילדת עד עת לדתה ואמרה כיון שלא שלחתם קודם אחרי ומעט בכאן עוסקות ואילו היו הרבה נשים שם לא היתה צריכה לקשור שָׁני כי היתה אומרת לאותן שבידן התינוקות זה ראשון וזה שני זה יצא ראשונה וידעה שכבר יצא כי אם קודם לשקיעת החמה אשה כורעת לילד או סמוך לעמוד השחר צריך מיד אחר לידה לעיין בכוכבים וזהו שכתוב (איוב ג ט) יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין כתיב כוכבי הרי יש שצריך לעיין בכוכבים (שם שם) ואל יראה בעפעפי שחר הרי יש שצריכים לראות בעמוד השחר וסמך לו (שם שם י) כי לא סגר דלתי בטני (שם שם יא יב) למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע מדוע קדמוני ברכים הרי בלידה מדבר שצריך לראות הרי מי שיושבת על המשבר כשהוא קרוב ללילה או קרוב ליום צריכין לעמוד ולעיין אם יום הוא או לילה כי (א) חביבה מצוה בשעתה למולו בזמנו ולכך נעלם ז' מן יאבד יום עד (שם שם) כי אינך לעיין כדי שלא יהיה נימול ביום ז' ועוד שזה שאין נאמר באותו מענה ז' לפי (ב) שהוא נקרא יום שמחה שנאמר (במדבר י י) וביום שמחתכם:

תתשפח. כתיב (הושע א ח) ותגמול את לא רחמה לאחר שילדה לו בן ובת גמלתה שכבר ילדה לו אשתו בן ובת והיה המתנה אבל לאחר שנולד הבן הראשון לא היה המתנה שהרי לא קיים פריה ורביה ומי שיש לו בן אחר או בת אחת והאם מינקת אותו הבן או אותה הבת [דף קי"א] וכל זמן שהיא מינקת אינה יכולה להתעבר והיא ענייה להשכיר מינקת ויריאה מן הוולד לא תניק כי כבר מכיר את אמו אין מונעת להניק הילד מפני הסכנה ואין דוחין נפש הברורה מפני נפש שאינו ידוע אם תהר אבל אם האשה אמו של הילד מניקה ועוד אשה אחרת מניקה עמה אותה ילד הרי כיון שהמניקה האח"ת שאינה אֵם הילד מספקת לו הרי אם הילד תוכל למנוע כדי שתהר ואשר היא ענייה הרי אמרו (א) שהקב"ה אומר לוו עלי ואני פורע וכל שכן שאין דעת אם הילד אלא כדי שתהר הרי(א) לעשות אם בזה עומד שאינה מתעברת כל זמן שהיא מניקה רק שיהא חלב הרבה לאותו מניקה:

(א) מקוס חלק בכ"י.

(ד) עירובין ק' ב'.

תתשפו. (א) כעין שאמרו ברכות מ"ה א' גבי שמש.

תתשפז. (א) פסחים ס"ח ב'. (ב) ספרי בהעלתך פיסקא ע"ז.

תתשפח. (א) ביצה ט"ו ב'.

תתשפט. שמועה רעה אל יגידו לחולה ולמעוברת שלא תפיל ואל יגיד אדם חלומו לכל אדם(א) ולא לאשתו:

תתשץ. (א) הנטען מן האשה לא ישאנה ודוד שלקח את אביגיל לפי שלא נודע בעולם ואם תאמר בת שבע לפי שלא נודע עד שכבר הכניסה ושמא כבר ילדה קודם שנודע ואין להוציאה:

תתשצא. ראובן שאמר לשמעון אני אוהב אשה פלונית וחקרתי שגם היא אוהבת אותי והקרובים לא נתנוה לראובן ולבסוף לקחה שמעון לאשה לא ידור ראובן עם שמעון כבית שהיתה שם האשה:

תתשצא. ב) אע״פ שאין להתייחד עם אשה אם הולך בדרך והולכים עם האשה פריצים יהודים או גוים מצוה שיתייחד עמה כדי שלא ינעו בה (א) כמעשה דר׳ יהושע בן חנניה:

תתשצב. כשם שאמרו (א) שאסור לשמש מטתו בשני רעבון כך (ב) כשהעיר במצור והצרים על העיר (ג) וגם נישואין:

תתשצג. ג) אדם שנפטרה אשתו (א) לא יתכן שישא אחרת כל זמן ששומע מרבים שמזכירים המתה ומצירים עליה כאדם שאומר זכר פלונית לברכה כמה קשה עלינו מיתתה וצר לנו עליה מאד:

תתשצד. כתיב (שיר ז י) וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים מה דברי תורה תמימים כך צריך להיות הכלי זה תלמיד חכם יהי כמו (תהלים יט ח ט י) תורה תמימה נאמנה ישרים ברה טהורה אמת צדקו כך העוסק בהם תמים, נאמן, ישר, בר לבב, טהר, אמיתי, צדיק (א) על כל מצוה מ״ח בריתות (ב) ונקנית במ״ח דברים (ישעיה מב כא) יגדיל תורה ויאדיר:

תתשצה. כל הדובר אמת ואינו רוצה לחשוב שקר ולא לדבר שקר אפילו דברים שיחשב ושידבר אע״פ שלא יתכוין להם כל מחשבותיו ודבריו יתקיימו שנאמר (איוב כב כח) ותגזר אמר ויקם לך וכתיב (משלי טז י) קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו (תהלים צט ו) קראים אל ה׳ והוא יענם (שמות יד טו) ויאמר ה׳ אל משה מה תצעק אלי (א) ולא מצינו שצעק אלא הכין עצמו לצעוק וכן לשמואל על דבר שאול ולא מצינו שקרא שמואל וכתיב (ש״א ט יז) וה׳ ענהו והוא כשהיו צריכים לדיבור אף בלילה ובמחזה וברוח הקדש רואים לפי שלא מצינו במשה שדיבר אלא על ידי הדיבור לכך אמר והוא אף במחזה שנאמר (במדבר יב ח) במראה ולא בחידות אף במראה ומלאכים שהרי לא אמר (שם יז יא) והולך מהרה אל העדה לכפר עליהם הרי אף המלאכים עונים לו ומראים לו תקנות כמו בקטורת על ידי אהרן:

א) כעין זה לעיל סי׳ ספ״ו. ב) כן נסמן בכ״י. ג) בנדפס סי׳ תלס״ג וכפול בכ״י לעיל סי׳ קל״ה.

תתשץ. (א) יבמות כ״ו א׳.

תתשצא. (א) שבת קכ״ז ב׳ אבל לפנינו: מעשה בחסיד אחד ונזכר שמה ר׳ יהושע לענין שהלך אצל מטרוניתא ע״ש.

תתשצב. (א) תענית י״א א׳. (ב) כן הוא בירושלמי תענית פ״א ה״ו. ובבראשית רבה פל״א. (ג) תענית י״ב כ׳: ממעטין בנשואין.

תתשצג. (א) עיין יו״ד סי׳ שצ״ב ס״ב.

תתשצד. (א) סוטה ל״ז ב׳. (ב) אבות פ״ו מ״ה.

תתשצה. במדרש רבה בשלח פרשה כ״א: אמר הקב״ה למשה מה אתה עומד ומתפלל כבר קדמה תפלתן של בני לתפלתך שנאמר מה תצעק אלי ויעוין מכילתא שם פ״ג. והאונקלוס תירגם קבילת צלותך ובתקוני זוהר: אמר הקב״ה למטטרון המביא תפלתן של ישראל לפניו, והספורני כתב: אמנם משה בכלל ויצעקו בני ישראל, והראב״ע והחזקוני פירשו כי אומר למשה במקום ישראל.

תתשצו. א) והין צדק יהיה לכם (ויקרא יט לו) (א) אפילו הן שלך ולאו שלך יהי צדק מניין אף רמיזות שלו שנאמר (משלי ו יג) קורץ בעיניו מולל ברגליו מרה באצבעותיו וכתיב (ישעיה נח ט) שלח אצבע ודבר און (ב) ואף ניענוע הראש שלא יהא שקר כשאדם רוצה לומר הין כופף ראשו וכשרוצה לומר לאו מנענע ראשו לצדדין (ג) אף האברים כולם יהיו אמיתים שנאמר (שיר א ד) מישרים אהבוך ב) (ד) ולכך תולדות צ׳ רמ״ח שכל האיברים יהיו צדיקים ניענע לו ראשו אמ׳ גבי ר׳ ישמעאל (ה) שאף ניענוע אמת (ירמיה ב כא) כולו זרע אמת:

תתשצז. ג) **אדם** (א) שנמר בלבו צריך להוציא בשפתיו ואם אדם חשוב שדובר אמת בלבבו ונמר בלבו יכתוב שלא ישכח מחשבתו ולא יחל דברו ואם אינו יכול [ע״ב] לעמוד בו ילך אצל חכם ויתיר למחשבתו שנמר בלבו ואע״פ שלא הוציאם בשפתיו לפיכך על כל מחשבותיו יהרהר שלא יהא במחשבותיו כלום כל זמן שלא יוציאם בפיו:

תתשצח. ג) **אע״פ** שכתוב (תהלים קיט קו) נשבעתי ואקיימה (א) לשמור משפטי צדקך לא ישבע ולא ידור לעשות מצוה שמא לא יקיים וכתיב (קהלת ה ד) טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם:

תתשצט. ד) **כתיב** (מלאכי ב ו) תורת אמת היתה בפיהו, בפיהו ולא בפי אחר לא יאמר אדם לחבירו תשאל לפלוני החכם ויאמר כמו שאני אומר שמא לא יאמר כן וכן שנים שיושבין ובא אדם אחד לא יאמר האחד לך הוא ילך מיד אחריך שמא לא ילך וכל דבר שברשות אחר יש לו לעשות לא יתכן לומר פלוני יעשה כן שמא לא יעשה וכתיב (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק:

תתת. ה) **כיון** שאמרו (א) על מה שלא שמע אומר לא שמעתי אם כן (ב) רבי אליעזר כששאלו לו שלשים הלכות על מקצת מה ששמע אמר להם ועל מה שלא שמע הפליגן בדברים וכן הפלינ (ג) ר׳ יהודה ב״ר אלעאי במסכת סוכה וכוין שלא שמע למה הפלינן היה לו לומר לא שמעתי מפני שהיה יודע אע״פ שלא שמע כיון שידע לא רצה לומר לא ידעתי כי לא רצה לשקר אע״פ שאמרו (ד) אם אומרים לאדם למדני יכול לומר לא אם איש אמת הוא שלא ידבר שקר לא יתכן לומר מן הן לאו אלא ישתוק ומפליגן לשאר דברים כר׳ אליעזר כיון שידע לא רצה לומר איני יודע מכאן כל דבר שאין אדם רוצה להודות ויודע בדבר לא יאמר איני יודע אלא שאיני רוצה להודיע אתכם:

תתתא. ו) **אם** תראה בני אדם שהם מתלחשים ואתה חפץ לדעת מה מתלחשים אל תשאל להם פן תעשם שקרנים שאילו היו חפצים שתדע היו מגידים לך ועתה שאין חפצים שתדע יגידו לך שקר:

תתתב. ו) מי שנושא ונותן באמונה נותנין לו שכר אף על משא ומתן שלא עמל שאם היה בידו היה עושה אמונה וכי בידו לעשות עולה ולא עשה

א) תתכס״ב. ב) ע״כ. ג) תתכס״ג. ד) תתכס״ד. וכעין זה לקמן סי׳ תתתקל״ח. ה) תתכס״ה. ו) תתכס״ו.

תתשצו. (א) ב״מ מ״ט: (ב) בירושלמי גיטין פ״ז ה״א: היא שמיעת הקול היא הרכנת הראש. (ג) רש״י בשיר א׳ ד׳ כתב: מישרים אהבוך אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים. (ד) צ״ל „ולכך תולדות צדיקים רמ״ח״ כלומר מעשיהם הטובים ועיין מכות כ״ג ב׳ רמ״ח מ״ע ובבראשית רבה פ״ל: מה הן פירותיו של צדיק מעשיו הטובים וברש״י על התורה שם: למדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשיהם הטובים. (ה) ברכות ז׳ א׳.

תתשצז. (א) שבועות כ״ו ב׳.

תתשצח. (א) בחגיגה יו״ד א׳ רש״י ד״ה שנשבעין לקיים המצוה: כלומר מצוה שיהא אדם נשבע לקיים מצות כדי שימהר ויזדרז לקיימה.

תתת. (א) אבות פ״ה מ״ז. (ב) סוכה כ״ח א׳. (ג) צ״ל לר׳ יוחנן בר׳ אלעאי במס׳ סוכה כ״ז ב׳. (ד) ב״מ כ״ג ב׳: במסכת.

כי לבו לשמים ולא הניח בשביל בושת ואפילו בסתר עושה אמונה ואחר כך נעשה עני שאין לו במה לשאת וליתן נותנין לו שכר כאילו היה עוסק באמונה וכן לכל דבר ואף לאחר מותו כאילו לעולם עושה מצות ובלבד שעושה תדיר ובלבו לעשות כל ימי חייו ומרגיל בניו והנשמעין לו לעשות כאילו במותו עושה:

תתתג. אם יבא אדם אצלך שחפץ לקנות שום דבר ואתה חפץ לתת לו בליטרא ושווה היא כי אין בעיר כיוצא בו ואחר כך בא בעיר כיוצא בו ועתה אינו שוה אלא חצי ליטרא לפי שיש כיוצא בו בעיר בא הקונה ורצונו לקנות כנגדך בליטרא כבראשונה אמור לו אתה כבר יכול לקנות אותה בכך וכך זהו (שמות יח כא) אנשי אמת שנאי בצע:

תתתד. ראובן ששמע שאומרים פלוני שיש לו ק׳ ליטרין יתן למס כך וכך ופלוני שיש לו חמשים יתן החצי ושמע ראובן שאמרו עליו ראובן יש לו חמשים ליטרין יתן כחבירו שאמדנו אותו כחמשים ליטרין וראובן יש לו ק׳ ליטרין ילך ראובן אצל הצנועין ויאמר יש לי ק׳ ליטרין תקחו ממני כמו מאותם שיש להם מאה ואם ירא פן ילשינו עליו יתן כפליים ולא יגלה מה שיש לו:

תתתה. א) אדם שיש לו מעות משל אחרים לחצי ריוח לשנה או לכמה שנים והנה הלוה מעות של אחרים לגוי שהיה מהנהו מערופיא שלו ואם היה אחר היה לוקח ממנו ל׳ פשיטים ועתה לוקח עשרים יתן ט״ו למי שהמעות שלו ויקח לעצמו ה׳ פשיטים:

תתתו. ב) מי שיש לו מעות של ראובן ושל שמעון להרויח ועשה ברע שהאמין ממעות של ראובן לאדם שספק לו אם ישיב לו ועתה אותו אדם פלוני אומר אם תחפוץ שאפרע לך הכל תלוה לי עוד כך וכך והנה אין בידו אלא ממעות של שמעון לא ילוה לו אלא אם כן יודע בברור שלא יהא הפסד לשמעון:

תתתז. ראובן שהיה מערער על שמעון יש בידך ממון שלי ושמעון אומר אמת אבל אתה חייב לי מצד אחר ולכך אני [דף ק״ב] תופש או שאמר אין לך בידי כלום או שאמר אמת ואיני רוצה להחזיר לך ואין יכול לדוחקו שישיב לו או שבינו לבין עצמו מודה לו אבל לפני העולם כופר ואם יקראנו ראובן לדין יאמר שמעון לראובן תשבע ואתן לך ואין ראובן רוצה לישבע ואחר ימים אמר שמעון לראובן ג) יש לי מעות תצטרך מהם אתן בידך להרויח על אמונתך שתחזירם לי כשארצה אותם ולא תעכבם בידך בשביל התביעות שאתה מערער עלי וקבל ראובן המעות ואחר ימים אמר שמעון תחזיר לי מעותיי אינו רשאי ראובן לעכבם אע״פ שיודע ראובן בברור ששמעון חייב לו כיון שקבל באמונתו יחזיר לו מעותיו בדיני שמים:

תתתח. ראובן שחייב לשמעון מעות ויודע שמעון שאין לראובן כלום במה לפרוע והנה השכיר שמעון לראובן ליום או לשבוע לעשות מלאכתו לאחר שעשה מלאכתו לא יאמר שמעון איני רוצה לתת לך שכירותך כי אני רוצה לקחת אותו בעד חובי. ראובן שהלוה מעות לשמעון על אומנתו שיפרע לו והנה אינו פורע לו ואחר כך אמר שמעון לראובן יש לי כך וכך מעות אותם המעות אני רוצה לשלוח בידך לפלוני שבמקום פלוני אם תקבלם על אמונתך שתתנם לו וקבלם ראובן על אמונתו לא יתכן לראובן לאבד אמונתו ולומר אני לוקחם בחובי:

תתתט. מעשה בשנים שהיו שותפין אחד עשיר ואחד עני אמר העשיר לעני אתן לך מעות שתרויח למחצה והיה העשיר תדיר מלוה לו נעשה העשיר עני אמר העשיר הרי יש לו לנוד מקהילה לקהילה אמר העני הרי אני חייב לך ואני

א) ממכ״ז. ב) ממכ״ע.

אפרע לך ומוטב שאני אפרע לך ואני אגלה מעיר לעיר אמר אותו שהיה עשיר מה יועיל לי מה שיש בידך כשתתן לי לא יהיה לי אפילו לחצי שנה ולבסוף אגלה אמר לו העני איך אחטא ישיש לי בידי ואתה גולה אלא אפרע לך החצי מה שיש לך בידי ותניח לבני ביתך וחצי מה שבידי אניח לבני ביתי ונלך שנינו יחד ואקבץ ואפרע לך או אם תחפוץ אפרע הכל אמר אותו שירד מנכסיו אתה יודע שהעולם מכירין אותי שהייתי עשיר ויתנו לי יותר מאשר יתנו לך וכיון שאתה פורע לי הכל לא ישאר לך כלום וכיון ששמרת אמונתך נחלוק יחד ועתה מה שאתה חייב לי נניח חציו לבני ביתי וחציו לבני ביתך וכשהלכו לקבץ בין הקהלות היו חולקין בשוה ומצא העני בדרך מציאה בהיותם בדרך אמר העני הנה עשית חסד גדול עמי בעוד שהיה לך וגם מה שהיו לך יותר ממני חלקנו בשוה גם המציאה נחלוק יחדיו:

תתתי.[א] **אם** באתה להשכיר יהודי למלאכתך והנה שנים עומדים אחד יכול להתפרנס במלאכה אחרת ואחד אינו יודע במלאכה אחרת תשכיר אותו שאינו יודע במלאכה אחרת:

תתתיא.[ב] **מעשה** בחסיד אחד כשהיה משכיר סופר אחד לכתוב לו היה עושה תנאי עמו על מנת שלא יהא (ויקרא יט יג) בבל תלין פעולת שכיר כי (א) אמר באותה שעה שישאל ממני יהיו לי ואני לא אוכל לתת לו שמא יבא מעריפא שלי וצריך אני להלוות לו ואהיה עובר אם לא אתן לסופר אעבור (משלי ג כח) בלך ושוב ומחר אתן ואעפ״כ הייתי נותן לו קודם כי הייתי נזהר רק תנאי הייתי עושה כי הייתי ירא שמא אבא לידי שום סחורה שארויח בה והייתי מלין פעולת שכיר לכך הייתי עושה תנאי ואין זה משום מתנה על מה שכתוב בתורה שהרי אמרו (ב) אדם עושה תנאי עם הפועל שלו על מנת להאכיל לו לחם רע ומים לחץ אע״פ שמחוייב להאכילו כסעודת שלמה בשעתה:

תתתיב. **אם** ראובן נתן מעותיו ליד שמעון להרויח לו אם ראובן נתן לו בחזקת שירויח וראובן אמר לשמעון לפי שאתה יודע להרויח בהם לפיכך נתתי לך ואם היו מעותיו של ראובן מונחים ביד שמעון ואינו מרויח יודיע שמעון לראובן שמעותיו אינן מרויחים ואם אמר לו ראובן לשמעון מתחילה מה שאני נותן לך המעות בידיך בשביל שאני מכירך שאתה נאמן ואע״פ שאם לא תרויח כאחר אינני מקפיד רק תשמרם בטוב אינו צריך להודיע:

תתתיג. **מעשה** באיש אחד זקן שנשא אלמנה כבת ל״ו שנים או כמ׳ שנים וקודם שנשאה נתן את ביתו במתנה לאיש נאמן [ע״ב] וגם אשתו של אותו האיש היתה נאמנת אמר אם אשתי תלד בנים הרי תתן הבית שנתתי לך לבניי שיש לי מאשתי ראשונה ולבניי מאשתי זאת שאני לוקח עתה חלה אותו שניתן לו הבית במתנה וביקש הזקן להחזיר לו הבית אמר לו לא אחזיר לך שמא לא יהיה לך בנים מזאת ויהיו בניך מאשתך הראשונה מגורשים והאשה שיש לך עתה תירש אלא בחר לך נאמן כמוני ואתן לו באותו תנאי שנתת לי כי אם רואה אדם שהוא חולה וניתן לו במתנה שיחזיר לבניו כתנאי שכתבנו:

תתתיד.[ג] **אם** אדם חייב לשום אדם מעות ואינו זוכר אם פרע לו וגם אותו אינו זוכר ואינו קוראו לדין (א) יצא ידי חובת שמים ויפרע לו ואם גם

א) ססר״ע. ב) ססרע״א אבל בקגנון אמר קלת. ג) ססרע״ב.

תתתיא. בנדפס: שמא כשיתבע לא יהיה לו ליתן לו. ונוסחת הכ״י צודקת כי אם אין לו כלל אינו עובר כמבואר בבא מציעא קי״ב א׳ ומובא בחו״מ סי׳ של״ט ס״י ובש״ע של הרב מלאדי כתוב בשם האר״י ז״ל דמדת חסידות היא ללות ולפרוע לשכיר בזמנו. (ב) בבא מציעא פ״ג א׳.

תתתיד. (א) יעוין ש״ך חו״מ סי׳ ע״ה סקס״ה.

אותו טוב הוא ולא יקבל אם כן מה יעשו אותו שהיה חייב ושכח אם פרעו יתן כל החוב לו בלא תנאי ויאמר לו אם אני חייב לך הא לך שלך ואותו יאמר אם שלי הם אני מוחלם לך וימחלו זה לזה ויחלוקו:

תתתטו. [א] ומעשה בשנים שקנו באותן מעות ספרים ומשאילים [למי שצריך ללמוד]:

תתתטז. [ב] מעשה באדם אחד שלא היה עוסק בתורה אלא בשבת כי בכל ששת ימי המעשה היה עוסק במשא ומתן שאל לחכם איזה דבר שקול כנגד הכל שיביאהו לעולם הבא אמר לו אתה שעוסק במשא ומתן תהיה בטוב עם העולם (א) ותזהר שלא יהא ההכרע שלך אלא לחבירך וכן בירמיה הוא אומר (ירמיה לב י) ואשקל הכסף בַמאזנים שאפילו במאזנים כלומר בכף המאזנים היו יכולין לראות שהכסף היה שקול ולא היה צריך לעיין בלשון למעלה שהמאזנים תלויים בהם לכך כתב במאזנים וגם משא ומתן בסבר פנים יפות עם הכל והכל באמונה ואל תקפיד כנגד חבירך ואל תאמין לאדם פן תצטרך להשביעו ואל תקח באמונה פן תשבע[ג] ואל יהי משל אחרים בידך בריוח שלך כי מה שאתה מרויח הוא יכול להרויח נמצא שכל אותו הריוח גזלת אע״פ שאמר לו תמתין לי כי הוא סבור כשיהא לך שתפרע לו ואם תזהר באלה יהי חלקי מחלקך וכשם שצריך אתה להתנהג בנאמנות עם ישראל כך עם הגוים (ב) ואם טעה הגוי את עצמו תיזהר שמא ידע אחר כך ויתחלל שם שמים על ידך ואם אין בידך אלא משל אחרים אל תתן צדקה שמא לא יהיה לך במה לשלם:

תתתיז. [ד] כתיב (עזרא ח כה) ואשקולה להם את הכסף ואשקולה יתר ו׳ (א) שהצדיקים שוקלים בויתרון ונותנין משלהם:

תתתיח. המוכר אבק תולעים לחבירו ואינו יודע אם טוב הוא ובאים לקנות ממנו אע״פ שאותו שמכרו לזה שיבחו עתה אם אדם הקונהו עתה מיד זה נאמן הוא שהמוכר מאמין לקונה שלא יכזב אז יאמר לו תנסהו בילדיך אם יצאו תולעים אז תתן לי כך וכך ואם יהיה רע שלא יועיל לא תתן לי נמצא אם המוכר אינו מקבל עון הוא שהרי הקונה קנאו בחזקת שהיה סבור שהיה טוב והמוכר יין ואין יודעים אם טוב ואם רע הוא צריך שיתן תחלה לנסותו למי שבקי לטעום ולשאל לו בכמה אתן המידה ואם אי אפשר יתן לקונה לטעום ויאמר לו הנה טעמת אם תחפוץ תקנה בכך וכך אע״פ שאינו שווה איני רוצה לתת לך כי אם בכך כדי שלא יהא אונאה לכך יאמר לו אע״פ שהוא אונאה איני רוצה ליתן אלא בכך:

תתתיט. [ה] לא יאמר אדם לחבירו מכור לי יין ג׳ הינין בפרוטרוט מעט אם תתן לי בזול ונותן לו בזול וכשיקח חצי ההין יין לא יאמר לו איני רוצה יותר אע״פ שיוכל לטעון והלא לא משכתי ולא נתתי לך מעות אלא כשהייתה נותן לי כלי מלא יין נתתי לך פשוט בדיני שמים חייב לפי שזה יכול לומר בשביל שנשענתי על דבריך שתקח הרבה מכרתי לך בזול אבל אם אחרים באים לקנות יכול לומר מה הפסד עשיתי לך הלא תוכל למכור:

א) תתרע״ב. ב) שכ״ה. ג) עד סוף הסימן כפול לקמן סימן תתתמ״ז ומחכר בסימן תתתתשכ״ו ונכפל גם בסימן תתכפ״ה. ד) שכ״ו. ה) תתרע״ג.

תתתטז. (א) ב״ב פ״ח ב׳: צדק משלך ותן לו. אבל בירושלמי סוטה פ״ה ה״ו אמרו: וירא אלהים וסר מרע אמר ר׳ תחליפא קסרין שהיה וותרן אמר לו ר׳ זעירא ומאן דלית הוא וותרן לית הוא כשר ופירש המפרש בתמיה. (ב) הרב ר״א ראפפורט בספרו מנחה בלולה כתב: וחילול השם הוא להטעות את הגוי וראיה מיעקב שאמר ואת הכסף המושב תשיבו.

תתתיז. (א) בבא בתרא ט״ו ב׳: ותרן בממוני הייתי.

תתתכ.[א] **אע"פ** שאמרו (א) מי שקנה מקח לא יגנה לו אבל לתקנתו יאמר לו חבירו כדי שימכור אותו מיד:

תתתכא. כתיב (ויקרא כז יד) כי יקדיש את ביתו קדש (א) ואם הבעל פודה אותו הבעלים מוסיפים חומש אם היה הבעל אומר לגזבר אני אוסיף רק עשירית אם תקבל אוסיף עשירית ואם לאו מכור למי שתחפוץ אם ימכור הגזבר לאחר [דף קי"ג] רק כדי שוויו נמצא ההקדש מפסיד מה שהיה זה מוסיף אלא תקנת הקדש הוא אילו הבעלים לא היו מוסיפים חומש לא היה תקנת הקדש כי מי היה שָׂם את ההקדש לא היה אדם פונה לקנותו כי יאמר כל אדם למה איזקק להעריכו כיון שהבעלים ירצו לפדותו לא יעזוב הגזבר את בעל ההקדש ויתן לי למה איזקק במה שלא יועיל לי ועוד יחשוב כל אדם למה אקנה לעצמי שנאה כיון שהבעל יפדה באותן דמים את מה שהקדיש למה אגרום שישנאני שיאמר למה רצית לתת בו כך הרבה להכעיסני נתכוונת ונמצא שלא יפנה לקפוץ ולקנות או יאמר בזול כדי שלא ישנאנו בעל ההקדש לפיכך אמרה תורה להוסיף חומש כדי שיהיו קופצים עליו לקנותו כי עתה ידעו שהבעלים יש להם להוסיף חומש לא יאמרו לבסוף יפדו הבעלים וגם לידי שנאה ליכא למיחש כי בעל ההקדש לא יוכל לומר נתכוונתה להפסדי כי הקונה יאמר כיון שיש לך להוסיף חומש הרי לא תפדה שהרי תוכל כיוצא בו לקנות בפחות:

תתתכב.[ב] (א) **וכשם** שאסור לעמוד על המקח בשעה שאין לו דמים כך אסור לאדם לעשות חפצו מכר שאינו חפץ למוכרו ג) ואין לו לומר לראובן תקנה ואין דעתו למוכרו לו אלא יאמר כמה שוה זה וימכור למי שיחפוץ:

תתתכג.[ד] (א) **לא** יאמר אדם בזאת הסחורה רצו ליתן לי כך וכך וכן לא יאמר בכך ובכך קניתי אותו חפץ ואינו כן:

תתתכד. ראובן שמכר לשמעון שום חפץ או קונה ממנו וראובן אמר לשמעון אם תחפוץ תראה לתגר שתדע שאיני מרמה אותך ושמעון אומר אראה ללוי וראובן הלך ואמר ללוי אל תגיד לשמעון שום דבר מאותו מקח אל ישמע לוי לראובן אלא יגיד ואם היה יהודה עומד אצל לוי ואמר יהודה לשמעון אל תקנה ונראה כך ללוי וראובן אמר ללוי למה אמרת לשמעון שלא יקנה לא יאמר לוי אני לא הגדתי לו אלא יהודה הגיד לו מפני שהולך רכיל:

תתתכה.[ה] **עני** שמכר חפצו לעשיר ואמר העשיר איני יודע אלא נשאל לראובן שהוא בקי לדעת כמה שווה ובא העני לראובן ואמר לו תעשה חסד עמי אם שוה ששים תאמר לו שבעים יאמר לו לא אשקר בעבורך וגם בעבורי לא הייתי משקר:

תתתכו.[ה] **החכם** היה עורך ושם ספרים ומה שוים ובכמה לתתנם ושאל לו תלמידו מדברי תורה ולא ענהו אמר למה לא תענני אמר לו עתה אני צריך יישוב הדעת שאני עוסק לשום ספרים ואם הייתי עוסק בתורה עתה ובעל הספרים עני שמא אומר בפחות משוויין ונמצא העני יפסיד על ידי וכתיב (קהלת ג א) לכל זמן ועת ו) לכל חפץ תחת השמים כיון שאמר לכל זמן למה ועת

א) תתקע"ג. ב) תתקע"ד. ג) כעין זה לעיל סימן תת"ל. ד) גם זה נמצא בס' תת"ל ובסימן תתט"ע וסי' תתתכ"ע ובנדפס סימן ט"א וספ"ח. ה) תתקע"ה. ו) ע"כ.

תתתכ. (א) כתובות י"ז א'.
תתתכא. (א) ב"מ נ"ד א'.
תתתכב. (א) שם נ"ח ב'.

לכל חפץ כי יש חפץ שאין אדם יודע לשומם כמו הצדיק כגון ספרים ושאר דברים אם יהרהר אז מדברי תורה נמצא או יוסיף או יחסר ויגזול או את הקונה או את המוכר ואם יוסיף על שווים שמא לא יוכל העני למכור בכך ולא ידע העני מה לעשות וכתיב (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך:

תתתכז. עת לעשות לה׳ הפרו תורתך (א) כששבעה עולין לעיבור שנה לעשות בזמנו המועד הפרו תורתך (ב) אין מפסיקין לא לקרית שמע ולא לתפלה:

תתתכח.א) כתיב (איוב לה יא) מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו מלפנו מבהמות ארץ (א) ילמד אדם להיות נאמן מכלב שהוא נאמן לאדוניו ומעוף השמים יחכמנו ילמוד אדם מדוכיפת (ב) כי כשלא השלים אמונתו לשר הים חנק את עצמו על ידי שמיר בימי שלמה כשלא היה יכול להחזיר לשר של ים שמי״ר ש״ל י״ם כך כל ישראל (צפניה ג יג) לא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית:

תתתכט.ב) (א) רבן שמעון בן גמליאל אומר אם היה חובו מרובה מהקדישו לא הקדיש כלום לכך אדם שחייב לאחרים ממון ואין לו משלו לא יקנה ספרים ולא יתן צדקה ולא ישכיר סופרים ולא יתן נרות לבית הכנסת ועל זה נאמר (ישעיה סא ח) שנא גזל בעולה:

תתתל. מי שיש לו ממון מאחרים ואין לו במה לפרוע לא יתן ביד אחרים להרויח לבניו מי ב) שיש בידו משל אחרים כל תקנות שיוכל לעשות לתקנת אותם שהפקידו בידו יעשה ג) ואם יוכל אדם להתפרנס במה שיש לו אל יהי אץ להעשיר לקחת משל אחרים כי רוב בני אדם הלוקחים מרוב בני אדם לא יצליחו כי יש עשיר הנוטל פרוטה ממנו להרויח בו לא יראה סימן ברכה לכן אל יקח אדם מרוב בני אדם מעות להרויח מהם שמא מזל של אחר מהם ינרום לאבד אף מי שמזלו טוב:

תתתלא. ד) (א) כסף של בעלי רבית וצרי עין (ב) משא ומתן שלהם בשוה (ג) ומגלחי מעות וכיוצא בהן ביד מי שיגעו ירד מנכסיו לכך יזהר אדם מהם:

תתתלב. ה) אל יעשה אדם שקר אפילו לגוי ואילו דברים מורידים את האדם ואין הצלחה בנכסיו ואם שעה עומדת לו יהיו נפרעין מזרעו המכביד על השכירים כגון אם השכיר אחד לעשות מלאכתו או ללמוד בניו או שאר דברים ומטריחו יותר מדאי או יותר ממה שהתנה עמו ואין להתנות עם האדם אלא מה שיוכל לעשות אם אתה יודע שאינו יכול לילך יותר מכך וכך אל תאמר לו על מנת שתלך יותר אע״פ שזה מתרצה אסור לו להטריחו מאשר יוכל לסבול וכן בכל שכירות:

תתתלג. ו) כל אדם שהוא עצרן ומקפיד שלא ירויחו עליו ושלא לוותר כלום להבירו משלו או לוקה ריבית לעולם לא יצליחו כל אותם שבידם

א) מ״ז. ב) סל״ז. ג) ע״כ מכו״א תתרע״ז. ד) תתרע״ז. ה) תתרע״ח. ו) תתר״פ.

תתתכז. (א) סנהדרין ב׳ א׳: וגומרין בז׳ ושם י״א א׳. (ב) שבת י״א א׳.

תתתכח. (א) יעוין עירובין ק׳ ב׳ ובהוריות י״ג א׳: הכלב מכיר את קונו וכן כתוב בעקרים מאמר ג׳ פ״א: ממה שהכלב מכיר את קונו ואת המטיב לו והוא נכנע תמיד לפניו ומחזיק לו טובה ואמרו בבראשית רבה פכ״ב: וישם ה׳ לקין אות רב אמר כלב מסר לו. אולי כונת הדורש ג״כ לרמז לקין שלא יהיה כפוי טובה. (ב) גיטין ס״ח ב׳.

תתתכט. (א) תוספתא ערכין פ״ד ויעוין ערכין כ״ג ב׳ ברש״י ד״ה ואי וברמב״ם הלכות ערכין פ״ז הט״ז.

תתתלא. (א) כעין זה בב״מ ע״א א׳ ובמסכת ד״א רבא פ״ב: ואלו שאין מורישין לבניהם כו׳ ומלוי ברבית. (ב) ר״ל שאינם מוותרים משלהם. (ג) בבאר הגולה יו״ד סי׳ של״ד ס״ק קכ״ג כתוב: תרם שלא יעשה שקרנות ולא „גילוח" מעות.

מאותו ממון או ימות או יהיה עני אבל מי שהוא וותרן בממונו אצל אחרים שנהנים ממנו והוא שמח ומלוה למחצה ואינו עצרן אצל אחרים שנהנים ממנו ומקבל אורחים בסבר פנים יפות כל אותם שיבואו ממונו לידם יצליחו כמו שהיה ממון איוב (א) שכל הנוטל פרוטה מידו מצליח המלוהא) בריבית ממונו כלה או הגוזז מעות או העושה עולה במשקל ובמדות ובסחורות ובכל מיני עולה לבסוף ירדו מנכסיהם ובניהם מתפרדים זה מזה בארץ נכריה ונצרכין לבריות וגם כל מי שיהיו חביריהם וכל התלויין עליהם יכלה ממונם וכל מי שיסייע להם. ישב) עושה עולה ומצליח כשעושה עולה אבל כשלא יעשה עולה יפסיד כדי שלא ישוב בתשובה בשביל לטורדו מן העולם כי המרבה לעשות עולה לא יספיקו בידו לעשות תשובה פן יאמרו הנגזלים עשה כך וכך והוא בגן עדן וכובשיג) שכר שכיר והקונים גניבות והמשתכרים בתשמישי ע"ז בנרותיהם ובתכשיטיהם ובכליהם והעובר חרם על מס כשהקהל גזרו לתת כך וכך מן הליטרא והוא עובר על החרם ממונם מנודה ונגזר על אותו ממון ביד מי שיהיה שילך לאיבוד לכך יזהר אדם מלקבל אותו ממון ביד מי שיהיה להרויח בו:

תתתלד.ד) **אדם** ששמוהו הקהילות בנידוי או בחרם אל תלך עמו בדרך ואל תיכנס עמו בספינה פן תיכשל עמו או שעושה או שגורם הפסדות לרבים אל תתחבר אליו לא בדרך ולא בממונך וכתיב (במדבר טז כו) פן תספו בכל חטאתם מי ששמוהו בנידוי לא תדבר עמו (א) ואפילו על ידי כתבים אסור בלא רשות הטובים שבקהל:

תתתלה.ה) **אם** הרויח אדם פשוט בעולה שהטעהו לבו ולא מרצונו אותו פשוט לא יערב עם מעותיו פן יספה הצדיק עם הרשע:

תתתלו.ו) **אחד** שחק עם חבירו בקוביא והרויח בא אותו שהפסיד וגנב לאותו שהרויח החתיכות של עץ ששוחקין בהן עד שחזר והרויח מה שכבר הרויח ממנו ושאל אם יש לו עון אמרו לו (א) בתר גנבא גנוב וטעמא טעום ועוד ייאוש עשית כשהרויח עליך ולא יכולת להרויח אלא דרך גניבה אבל הגוזל אחר הגזלן (ב) עביד איניש דינא לנפשיה:

תתתלז.ז) **כל** המלוה לשרים המעלילים כאילו גוזל ישראל כי כשילוה לשר השר יאמר אם לא תאמין לי המשכון אתפוש את היהודים וגם יבא לידי שבועה:

תתתלח.ח) **כתיב** (משלי יב כז) לא יחרוך רמיה צידו יש גזלן או גנב שגוזל וגונב ואחר כך לא הצליחו כי לוחצים אותם עד שהשיבו בעל כרחם אם כן למה נתגלגל שנגזל הנגזל אלא שום עון עשה הנגזל והתפלל ונכנע לבו עד שעשה תשובה או מחויב לאבד ואחר כך שנגזל זכה והתפלל [דף קי"ד] עד שהחזיר לו הקב"ה הגניבה והאבידה ועוד כדי שיפרסם מי הוא הגוזל כדי שלא יחשדו

א) תתכפ"א. ב) תתכפ"ב. ג) תתכפ"ג. ד) תל"ח. ה) תל"ט. ו) ת'. ז) ת"א. ח) תתכפ"ד.

תתתלג. (א) ב"ב ט"ו ב'.

תתתלד. (א) ביו"ד סי' של"ד ס"ב פסק שמותר לדבר עם המוחרם ועם המנודה רק היכא שב"ד החמירו עליו בפירוש אסור, ושם בסי' רכ"א והוא מתשובות גאוני מזרח ומערב סימן ד' כתוב: דע"י כתב מותר למי שנשבע שלא ידבר עם חבירו. באמת כי השתמשו בפעל אמר גם על כתיבה כמו ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך ודרשו ע"ז במכילתא שם ובמדרש שם פכ"ז: כתב לו באגרת, ויעוין תוס' גיטין ע"א ד"ה דהא: דהגדה חשיבא ע"י הכתב כו' אמירה אינה אלא בפה, ובתשובות הגאונים ליק תרכ"ד סי' ה': מי שנשבע שלא לדבר עם חבירו מותר לשגר לו פתקא או כתב כו' דבר זה מחוור הוא ומעשים בכל יום נעשה ולא שמענו שמיחה אדם בדבר זה מעולם וכן הביא הרמב"ם בפ"ו מהלכות נדרים הי"ח שמותר לכתוב בכתב.

תתתלו. (א) ברכות ה' ב'. (ב) ב"ק כ"ז ב'.

הכשרים ולנקות החשודים ועוד הנגזל ושנגנב לו ושנאבד ממנו חטא שנגזר לו צער ונגזר על החוטא לנסותו והנה עשה מה שאיותה נפשו ומה שהוחזרה הגזילה והאבידה והגניבה בעל כרחו אין לו זכות ואין ממעטין מן הפורענות לאשר גזל כי מן השמים ריחמו על הנגזל ויש שמוצא מה שנאבד ממנו אפילו במקום שרבים מצויים או מוציאין ומחזירין לו ואם נגנב או נגזל משיבין לו פעמים אפילו בלא זכות כגון מי שהשעה משחקת לו ולא עוד אלא אפילו מגלגלין הפסידות לאחרים כדי שירויח מי שהשעה משחקת לו ויש מי שמוצא אבידתו ומחזירין לו גניבתו או גזילתו בתפלתו או בתפלת אחרים או בזכות אחרים התלויין בו:

תתתלט. כתיב (מיכה ו י יא יב) האש בית רשע אוצרות רשע א׳ ואיפת רזון זעומה ב׳ האזכה במאזני רשע ג׳ ובכיס אבני מרמה ד׳ אשר עשיריה מלאו חמס ה׳ ויושביה דברו שקר ו׳ ולשונם רמיה בפיהם ז׳ הרי ז׳ וכנגדם ז׳ (שם שם יד טו) אתה תאכל ולא תשבע א׳ וישחך בקרבך ב׳ ותסג ולא תפליט ג׳ ואשר תפליט לחרב אתן ד׳ אתה תזרע ולא תקצור ה׳ אתה תדרוך זית ולא תסוך שמן ו׳ ותירוש ולא תשתה יין ז׳ זהו שנאמר (ויקרא כו כד) והכיתי אתכם (שם שם כא) שבע כחטאתיכם:

תתתמ. מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע, מי יאמר זכיתי לבי, טהרתי מחטאתי, אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה׳ גם שניהם (משלי כ ח ט י) האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה למה הוצרך לומר זכיתי לבי אצל אבנים כי כל עבירות שאדם עושה זכות כיוצא בו שוקלין אם יש בשוה אבל העול במאזני רשע ובאבנים ובכלים כשם שהוא עושה במאזנים כך העליונים יכריעו לעונותיו כמו שהיה רגיל בעולה מי יאמר זיכיתי לבי טהרתי מחטאתי אבן ואבן אע״פ שאינו שוקל ומודד בהם אלא שבביתו הם שהרי גדעון תיקן אפוד ולבסוף זנו אחריו ולא זנה אחריו כך שמא יבא למדוד בהם ולשקול בהם וזהו מי יאמר זכיתי לבי לתת ולקבל בהם אינו זכאי:

תתתמא. ואל יאמר אדם אזכה במאזני רשע ואתנהו לצדקה או אתן אותו למי שהוא חייב ואעשה זכות לי ולו כיון שאינו יכול לבקש לו שיותן צדקה אלא על ידי עול במשקל (שם י לא) ופי רשעים תהפוכות (שם יא א ב) מאזני מרמה תועבת ה׳ ואבן שלמה רצונו בא זדון ויבא וגו׳ (שם טז י יא יב) במשפט לא ימעל פיו פלס ומאזני משפט לה׳ מעשהו כל אבני כיס תועבת מלכים עשות רשע:

תתתמב. טהרתי מחטאתי אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה׳ גם שניהם (שם כ יא) גם במעלליו יתנכר נער (שם כב כג כד) קוה לה׳ ויושע לך תועבת ה׳ אבן ואבן ומאזני מרמה לא טוב מה׳ מצעדי גבר למה כך פעמים הזהיר הקב״ה על עיוות משקלות פעמים ועל אבנים פעמים אלא שלֹמה אמרם ב׳ פעמים אחד שלא לעשותם לצורך גר ותושב ואחד לגוים ועוד לדרוש סמוכים ופי רשעים תהפוכות מאזני מרמה שלא תאמר אני לא אעשה אבל אם הוא הביא גדולה ממקום אחר ורוצה למכור לי או לקנות קטנה והוא בעצמו מטעה את עצמו לכך אמר ופי תהפוכות מאזני מרמה בא זדון וגו׳ והשני בא לומר שלא יאמר המלך (א) מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע (ב) כשם שמנה שלקדש בפול כך שלמלך לכך אמר (יחזקאל מה ט) רב לכם נשיאי ישראל חמס ושוד הסירו משפט וצדק עשו וכו׳ עד מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהיה לכם ולכך סמך מלך במשפט לא ימעל פיו פלס ומאזני משפט מעשהו כל אבני כיס תועבת מלכים כל עושי רשע והשלישי אם באו ילדים ותיקנו משקלות אבנים ומאזנים

תתתמב. (א) ברכות נ״ח א׳. (ב) ב״ב צ׳ ב׳.

שילדי גוים כיוונו בשל אביהם שהיו יותר או פחות וילדי יהודים משחקים עמהם ותיקנו כמוהם או של קטנים יהודים ששקלו חוליהם מכוונים אלא מפני שטיט ששקלו בו שזה שוקל מזה לכך אמר טהרתי מחטאתי אבן ואבן גם במעלליו יתנכר נער והרביעי כגון שלא יאמר ראובן והלא אתמול רימני וחייב לי ואינו [ע״ב] רוצה לשלם לי וכפר לי אקח ממנו על ידי אבן ומאזני מרמה וזהו (משלי כ כב) אל תאמר אשלמה רע:

תתתמג. בפסוקי מאזני מרמה שביחזקאל ושבתורה (א) נעלם א׳ זהו שנשארו שבעה והכתי אתכם שבע כנגד שבע שמיטין ויובלות:

תתתמד.[א] אל תאמר אשלמה רע קוה אל ה׳ ויושע לך (משלי כד כט) אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כפעלו למה שתי מקראות אחד לדיני נפשות ואחד לדיני ממונות הראשון סמכו לאבן ומאזני מרמה שלא תאמר כאשר עשה לי במאזני מרמה ואבן כך אשלמה לו והשני סמכה לו אל עד חנם שאם העיד עליך והוכחש אל תאמר כן אעשה לו אם גנב לך אל תגנוב לו אם העיד עדות שקר עליך אל תעיד עליו עדות שקר:

תתתמה.[א] ואלה הם שהם יותר מגזל ואינם גזל העשיר שאומר לעני תלוה לי והעשיר מלוה אותן ומרויח לעצמו בהן ומה שהיה לעני להרויח בהם זה גזל לו וכן עשיר שהיה לו בתיבתו כמה ליטרין ואומר בלבו לא אפנום במניין מעותי ולוה מן העני והם בכלל (ש״ב יב ד) ויבא הלך לאיש העשיר:

תתתמו.[א] והיודע שמותר לאכול שום דבר או חפצים להטריף בהמה והוא יודע בברור שכשר ואם היה מגיד להם ראיותיו היו מקבלים ושותק הרי גורם בשתיקתו הפסד לחבירו:

תתתמז.[ב] אל יהא משל אחרים בידך בריוח שלך כי כמו שאתה מרויח כן יהא הוא מרויח נמצא שגזלתה לו כל אותו הריוח אע״פ שאמרת לו תמתין כי הוא סבור כשיהיה לך תפרע לו ואם תזהר באלה יהי חלקי כחלקך וכשם שצריך אתה להתנהג בנאמנות עם ישראל כך עם הגוים ואם יטעה הגוי את עצמו תיזהר שלא ידע אחר כך ויתחלל שם שמים על ידך[ג] ואם אין בידך אלא משל אחרים אל תתן צדקה שמא לא יהיה לך במה לשלם:

תתתמח. איש היה בכפר ושאל לחכם אמר לו כבר אני מתמעט מנכסיי ואין לי כי אם מעט אי זה טוב שאלך נע ונד מעיר לעיר שאקבץ כדי שאפרנס את עצמי ואת בני או אקח ממון של גוים ואברח עם הממון ולא אצטרך לבריות אמר[ד] לו החכם מוטב שתצטרך לבריות ואל יתחלל שם שמים על ידך שיאמרו כל היהודים גנבים ורמאים וכל אדם שיש לו מעט וממתין עד שיתחייב לגוים הרבה וכשילך מעיר לעיר לא יתנו כל כך הרבה אם מעכב הוא חוטא וגם אם לוקח הרבה חובות עליו עד שלבסוף יתפשוהו בחובותיו ויבאו יהודים לפדותו גם זה חוטא שיעכב כל כך אלא כשיש לאדם מעט קודם ילך ויקבץ עד שלא יתחייב וזהו רואה את הנולד שאם יעכב עד שיתחייב הרבה ויצטרך לברוח או יתפסוהו ויפדוהו הרי כגוזל את הרבים מה שתחילה יכול לעשות בדבר מועט:

תתתמט.[ה] מן הדין לא היה ללוה לעבור בלאו כי אנוס הוא מפני דוחקו אלא למה אמרה תורה (דברים כג כ) לא תשיך שלוה עובר בלאו מפני שמכשילו שנאמר (ויקרא יט יד) לפני עור לא תתן מכשל:

א) תתלפ״ה. ב) תתלפ״ה וכפול לעיל סי׳ תתסי״ו וסי׳ תתתתשכ״ו וגם בנדפס בסי׳ של״ה. ג) ע״כ סי׳ תתלפ״ה. ד) בנדפס סי׳ תתלפ״ה. ה) תתלפ״ו.

תתתמג. (א) ר״ל כי האל״ף בתיבת מאזני נעלם בקריאה.

תתתן. א) (א) **הלוקח** ריבית והגוזל ואח"כ משיבין לבעלים המקבל מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו דוקא כשהנגזל אינו חייב לאחרים אבל אם הנגזל חייב לאחרים ואין לו מה לפרוע להם יש לו לקבל מהם כדי שישלם להם:

תתתנא. ב) (א) **כל** המטלטלין נקנין במשיכה וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה הימנו:

תתתנב. ג) (א) **המחזיר** חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו הלוה מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו ואם החזיר רוח חכמים נוחה הימנו:

תתתנג. **אם** תחפוץ לעשות שותפות עם אדם ראה וחקור קודם אם היה חבר ושותף עם אחר ואם נתקוטטו יחדיו ואם בשעת כעסו הגדול גילה על חבירו מה שידע בו מה שלא גילה עליו בהיותו באהבה עמו אל תתחבר אליו שאם היה צדיק בהיותו באהבה עמו היה לו לגלות מעשיו הרעים לצדיק אבל עתה כשכועס מגלה עליו סור ממנו ואל תכניסו [דף קט"ו] אצלך כי כשיכעוס עליך ידבר עליך שקר אשר לא חשבת כיון שמצוי עם השוא כך יגנוב לך ויבא לידי שבועת שקר או יביאך לידי שבועה אבל אם תראה שבשעת כעסו יודה על האמת ובשעת שמאבד ויכול להשביעך לגלגל עליך שבועה והפסד ואעפ"כ אינו חושדך תבחרהו לחבר לך כל ג) מי שמתקוטט עם אדם ויגיד עליו מה שלא הגיד קודם שנתקוטט אל תאמן בו אס ד) תשמע שמעון אומר טובות על ראובן חקור שמא נהנה ממנו שכל מה שתשמע שנהנה משבח את מי שמהנהו אל תאמן לדבריו ה) וכל מה שתשמע מן השונא שמדבר על מי ששונא אל תאמן לו ולכל אוהביו עד שתשמע דבריו שכנגדו:

תתתנד. ו) **אם** תראה אדם שנזהר ממך שלא תמצא עליו מום ופגם אם צריך לך אל תאמן בו ז) ואם תראה איש שתרבותו טוב ונזהר מכל אדם והוא צריך או לאשה או לשום דבר שמא בשביל זה נזהר אבל אם תראה שאינו צריך לך ונזהר ממך תאמן שהוא טוב:

תתתנה. **אדם** שנכנס לעיר שאינו מכיר איזה נאמן שיפקיד ממונו בידו באותה עיר שהיה קודם שקרובה לאותה עיר יחקור וכשיחקור ויאמר ראובן נאמן שם שמא קרובו הוא ומשבחו לכך יחקור משנים או משלשה מי נאמן ולא יאמין לאדם שאומר על קרובו שהוא נאמן וכתיב (משלי כז ב) יהללך זר ולא פיך נכרי ולא קרובך יהללך זר ישראל נכרי יעשה אדם נאמנות אף לגוים שלא יתחלל שם שמים על ידו אף לגוים פי' לבין הגוים:

תתתנו. **אם** יהודים טובים הולכים לעיר אחרת ואתה משם והוא שואל למי אאמין כספי אם אותם ששואלים בדוקים לך שלא יגלו עליך לשון הרע שלא יאמרו אותו פלוני הגיד לנו שאינך נאמן ויבא לידי קטטה יאמר אל תאמין לאותו פלוני ופלוני ואל יהא לך משא ומתן עמו כי ירמה אותך ואפילו גוי מעריפא שלך כדי שלא יתחלל שם שמים אבל כשהזהירתו לא יהא חילול השם אבל אם אין בדוקים לך תאמר לו על נאמן עם אותו יהיה לך משא ומתן ובידו תפקיד ואם היה לי משא ומתן או להפקיד לא הייתי עושה כי אם עם אותו ואם בתוך העיר ושואל לך יהודי או גוי על פלוני ואתה יודע שרמאי הוא אתה מגיד לו כדי שלא יתחלל שם שמים ואם יאמר לך אם כן תמכור אתה לי זה לא יתכן שלא יחשדך שבשביל עצמך אמרת אבל אם הוא

א) מהלפ"ז. ב) מהלפ"ח. ג) מהלפ"ח ונכפל בקי' ס"ד. ד) מסמ"ע. ה) ע"כ. ו) מהר"ל. ז) ע"כ.

תתתן. (א) בבא קמא צ"ד ב'.
תתתנא. (א) שביעית פרק י' מ"ט.
תתתנב. (א) גם זה שם.

מכירך שלא בשבילך אתה אומר מותר ואם אתה דחוק ואתה ירא פן תשלח יד בהם אמור האמת דחוק אני וירא אני שממונך יעשני גזלן ויתקדש שם שמים על ידך:

תתתנז. א) **ישראל** וגוי שהם יחדיו והגוי אומר אני רוצה ללכת במקום פלוני ושם יהודים ואני ירא פן ירמו אותי תגיד לי מי נאמן ומי אינו נאמן אותו ישראל יאמר לו אל יהיה לך עסק עם פלוני ופלוני:

תתתנח. ב) **אם** רואה אדם שמפקידים ביד אביו ואמו או ביד רבו והוא מכירם שלא יעשו נאמנות אם שם חכם הגון יאמר לו שלא יתן ביד אביו ואמו ורבו וינלה לו האמת ואם מי שמפקיד אינו כל כך הגון לגלות לו יאמר לו אל תתן בידם ואל יאמר על אביו ורבו רשע הוא אלא לטובים יאמר האמת ואם יודע שהם נאמנים אל יודיע שהם בקיאים להרויח ואם המפקיד הגון יאמר לו האמת ואם אינו הגון צריך להזהירו כדי שלא יביאנו לידי שבועה:

תתתנט. ג) **לעולם** ישקול אדם אם יש לו כסף ואם יש לו פשיטים ימנם קודם שיתנם מידו או כשיקבלם (א) ואפילו הם נאמנים שמא יתחסרו בלא ידיעתו או אחר יקחם ואם לא ימנם או ישקול הכסף יחשוד חבירו או חבירו יחשדהו:

תתתנט. ד) **ראובן** שהגוי חייב לו מעות וראובן לשמעון והגוי מונה וראובן מנה ונתן לשמעון ולא היה ראובן כל כך מונה בדווקא כי אמר כיון ששמעון ימנה אחריו ולא חשש שמעון ושמעון לא מנה אז מיד כי אמר כשיהיה לי פנאי אמנה כי נראה לו כיון שראובן מנה אחר הגוי שלא טעה ואחר כך מנה שמעון ומצא פחות ושמעון יודע כשיאמר לראובן פחות מצאתי שיאמין לו לא יאמר שמעון לראובן פחות מצאתי מפני [ע״ב] שפושע וכבר הגוי הלך לו ויאמר ראובן הלא מנית אחרי אלא ימנה מיד במעמד שניהם ואם ימצא פחות יאמר האמת וכן אם יהודי שאינו הגון מנה ונתן לשמעון בזה העניין:

תתתס. **ראובן** שאמר לשמעון ראה הבושת שעושה לך לוי שכשאתה בא סוגר תיבה שלו כי ירא פן תגנוב לא יחשדנו ועוד לא יביאנו לידי שבועה ואם היה מניח מפתיחות כשהיה מפסיד שמא היה חושדני ואם לא היה חושד אותי אני הייתי מצטער כי הייתי חושב שמא פלוני סבור שאני גנבתי נמצא אני חושדו והוא אינו חושד אותי והחושד בכשרים לוקה בגופו וצריך אדם שיהא לו לב טוב עם חבירו (משלי כז יט) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם הנה ה) אמרו (א) החושד בכשרים לוקה בגופו ואמרו (ב) יהא כל אדם בעיניו כליסטים אלא זה שהושדו בפה אבל להזהר ממנו יזהר ו) ד״א אם כבר בדוק לך אין להזהר שהרי (ג) ר׳ יוסי ור׳ שני תלמידי׳ לגבי ר׳ חנינא בן גמליאל והושיב נער לשמור טהרות וכעס ר׳ יוסי שנזהר מפניהם ור׳ יהודה אמר משחרב בית המקדש הכהנים שומרים ועושים סייג לטהרות:

תתתסא. **כל** אדם החושד לחבירו בלא דיבור שאינו מאמינו ושומר ממנו אם הנחשד מצטער על חנם מצטער אע״פ שהוא נאמן (א) ואשר הקפיד ר׳ יוסי על ר׳ חנינא בן גמליאל שלא האמין לשלוחי ר׳ יוסי ור׳ יהודה הטהרות דמשמע סייג

א) תתכל״ח. ב) תתכל״ב. ג) ת״ב. ד) תתכל״ג. וגם הסימן הזה נכפל בכ״י (בטעות) תתתנ״ט.
ה) בתוך סי׳ תתכל״ג. ו) ע״כ.

תתתנט. (א) ב״ב ט׳ א׳, וכן כתב הרלב״ג בביאורו לעזרא בתועלת הרביעי: להודיע שראוי להפקיד הממון הרב של הקדש ביד רבים במשקל כדי שלא יוכלו לקחת ממנו ולא ישיגם ג״כ חשד כי אם לא יהיה הדבר כן הנה כבר יקרה שישיגם חשד שגנבו מן הממון כו׳.

תתתס. (א) שבת צ״ז א׳. (ב) ד״א רבה פ״ה. (ג) בכורות ל׳ ב׳ ויעו״ש כי יש איזה שנויים.

תתתסא. (א) הלשון משובש קצת.

עשו כהנים על הטהרות משחרב הבית ועתהא) אם חסיד לא יאמין לחסיד אחר מאכלו אל יקפיד וגם אם אינו מאמינו ממונו לא יקפיד כיון שאינו מדבר בפירוש בדיבורב) יהיה פיקח וישתוק ויזהר שלא יכעוס (ב ובית שמאי ובית הילל היו שואלין:

תתתסב.ג) אל יגרום אדם לעצמו להיות כפוי טובה כגון ראובן אם יאמר לשמעון תלוה לי כך וכך ילוה לו כי ראובן בעיני שמעון נאמן אבל שמעון בעיני ראובן אינו נאמן לא יאמר ראובן לשמעון תלוה לי שאם ילוה לו אחר כך יאמר שמעון לראובן תלוה לי וראובן לפי שאינו מאמינו לא ילוה לו ויאמר שמעון ראו כפוי טובה לנגדי לכךד) לא יאמר ראובן לשמעון תלוה לי. אל יבייש אדם את חבירו אפילו בדבר שהוא לא היה מתבייש בדבר כגון אדם שבא אליו ואומר לו תלוה לי ואני אפרע לך או תשאל לי חפץ פלוני וזה ירא להאמינו ואפילו לפני עדים פן יוציא בקושי מתחת ידו אם אותו יאמר והלא פלוני יהיה ערב שלי אל תאמר אז אלוה לך אלא אמור לו אחשוב בדבר ולך בסתר אצלו ואמור לו פלוני אמר לי שתהיה ערב שלו כנגדי אם תחפוץ לא אקבל אותך לערב ואם נתן לך רשות אמור לו אע"פ שפלוני לא יפרע לך תתן אתה לי אל יאמר אדם לו אם פלוני יהיה ערב או קבלן שלך אלוה ואשאיל לך וזה יאמר לאותו אדם תהיה ערב שלי אם יהיה ערב והוא ירא פן לא יפרע לו הרי זה גורם (א) שחבירו מצטער על ידו ואם לא יהיה ערב הרי מתבייש חבירו על ידו ועוד גורם שישנא אותו לפי שלא רצה להיות ערב שלו:

תתתסג. ראובן היה צריך למעות אמר לשמעון תלוה לי אמר לו לא אלוה לך בלא ערב ובא יהודה ואמר לראובן אמצא איש שיהיה ערב בשבילך הלך אצל יוסף ואמר ליוסף בפני ראובן תהיה ערב של ראובן שילוה לו שמעון ואם הלוה שמעון לראובן ולקח יוסף לערב וזה עשה בשביל הבשת כי גם יוסף אינו נאמן בעיני שמעון הרי זה יהודה חטא שאמר בפניו וגרם שהלוה לו אע"פ שבעיניו אינו נאמן יוסף הערב ואם לא הלוה לו הרי גרם שיוסף וראובן ישנאו את שמעון שלא רצה להלוות או אם יוסף אינו רוצה להיות ערב של ראובן אי אפשר שזה ראובן שהיה צריך למעות שלא ישנא את יוסף שלא רצה להיות ערב ובושת יש לו שהרי לא היה מאמינו אלא היה לו לומר שלא בפני הלוה אם חפץ להיות ערב:

תתתסד. בתנחומא בפרשת ראשי המטות (א) מעשה (ב בהר המלך שהיו שם שני אלפי עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת כיצד אמר לחבירו בשבועה שאני הולך ואוכל ואשתה כך וכך למקום פלוני והיו הולכים ומקיימים שבועתם ונחרבו ומה הנשבע באמת כך [דף קט"ז] הנשבע לשקר על אחת כמה וכמה:

תתתסה.ה) מעשה באשה אחת שהלוותה מעות לגוי כשבא הגוי לפדות המשכון אמר פחות הלוותה לי אמרה האשה למה תכפור לי והלא אשים אצבעותיי על הספר ואשבע שאתה חייב לי כך כמו שאמרתי ונתן לה בלא שבועה אמר החכם לא בטוב עשית אמרה והלא לא נשבעתי ואפילו הייתי נשבעת היה אמת אמר לה כיון שמעולם לא נשבעת וקפצת בלא דין ודברים חטאת ובאותה שבועה נשבעו אצבעות יד בתורה מפני שהיו מקצת אומרים אז בטוב עשית לא יקרך עון בדבר הזה והחכם אמר להפך והכריע הקב"ה לדברי החכם ושאלו לחכם היאך לעשות אמר פעמים

א) בתוך סי' תתרל"ג. ב) ע"כ. ג) תתרל"ג. ד) תתרל"ד. ה) הסימן הזה לא נדפס, אבל בסימן שלאחריו נדפס תתתס"ו.

(ב) צ"ל וכמו שהיו שואלין אל שמאי והלל וכונת רבנו על מה שאמרו שבת ל"א א': שהלל לא הקפיד.

תתתסב. (א) ר"ל אותו שנעשה ערב.

תתתסד. וכן במדרש רבה שם. (ב) במדרש הנוסחא ינאי.

שהגוי שוכח כגון אם הגוי נאמן בעיני היהודי ושוכח ואם היהודי חפץ לומר אשבע והגוי גם נאמן בעיני הגוים ויאמרו הכל זה היהודי חפץ לישבע לשקר אלא יאמר אני יודע שאתה שכחת אני אאמין בשבועה שלך על מנת שתשבע אפילו אם שכחת שתהא שבועתך חלה עליך וכשיבא לישבע אל ימתין עד שיאמר הגוי להביא הקדישים ואל יניח הגוי לישבע ואל יאמר לגוי במי אתה רוצה לישבע מפני שהגוי יזכיר שם אלהיו והקדישים וכל שכן שלא יזכיר היהודי שתשבע באלהיך ובקדישים שלך ואל יזכיר היהודי תשבע באלהי ישראל כי אינו חושש לשקר וכשבא הגוי לישבע אל יניח לו היהודי לישבע א) וגם היהודי לא ישבע לשקר בקדישים שנאמר (שמות כג יג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא ישמע על פיך ולאותו ב) שאינו נאמן ולנאמן בין יהודי בין גוי לא ילוה כי אם בפני עדים ויאמר לו אל תפרעני אלא בעדים אז לא יבא לידי שבועה:

תתתסז. ג) גוי שבא לכרות ברית עם ישראלית או יהודי עם גויה לא יתקע היהודי בכף הגויה ולא הגויה בכף היהודי ולא יהודית בכף גוי ולא הגוי בכף היהודית אע״פ שהיד מעוטפת בבגד:

תתתסח. ד) הרי יהודה שאמר (בראשית מד לב) וחטאתי לאבי כל הימים (א) היו עצמותיו מגולגלין בארון לכך לא יאמר אדם בשבועתו כך אזכה לעולם הבא אם לא כך הוא:

תתתסט. ה) **לא** יתחיל אדם בפיוטיו בתיבה או בשתים השם כי כן מנהג כשאדם אומר לחבירו מה אתה כותב והוא [אומר] אותו פיוט או יאמר כתוב לי סדר ראש השנה וזה משיב ואומר איזה ויאמר אהללה אלהי (א) הרי על חנם הזכיר השם והלא בספר תהלים (ב) בראש מזמור ובסדר אהללה אלהי הרי הזכיר השם בתחילה כי הראשונים היו מקיימים (תהלים כד ד) אשר לא נשא לשוא נפשי (מלאכי ב ה) ומפני שמי נחת הוא והיו עושים בחכמה כי כך היו אומרים סדר של יום ראשון וסדר של יום שני ומזמור של יום פלוני:

תתתע. **לא** תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא (שמות כ ז) לא יוציא שם שמים לאמת שהוא כעין שוא כגון ראובן שידע בשמעון שיתן לו לחם ומים כשיבקש ממנו והוא אומר לו בעבור האלהים או בכל לשון שהוא מזכיר שם אלהות לא ו) יאמר לו עשה בשביל האלהים ותן לי והוא בלא זה נותן לו והוא רואה שחותך לתת לו לא יאמר עשה בשביל האלהים או אם סבור שלא יתן לו לא יבקש בשביל השם. אם ז) תשמע שאדם מזכיר שם כגון שרוצה לומר הקב״ה עשה לי כך וכך וכיוצא בו אל תדלג ליכנס בתוך דבריו כשהזכיר השם שהרי ישתוק לשמוע דבריך נמצא גורם לו שמוציא שם שמים לבטלה כשאמר הקב״ה אל תפסוק דבריו אבל אם הזכיר את השם כדי לקלל אז תפסוק דבריו כי יחטא כשמקלל:

א) עיין לקמן סי׳ תתתקנ״ח ומ״ש שם. ב) כעין זה לקמן סי׳ תתתקל״ו. ג) תתרל״ה. ד) תתרל״ו. ה) תתרל״ז. ו) תתרל״ח. ז) תתרל״ט.

תתתסז. (א) ב״ק צ״ב א׳.

תתתסח. (א) המשנה למלך הלכות ברכות פ״א מביא משם הריב״ש דלאו דוקא שם בן ד׳ דה״ה גמי אלהינו. (ב) מזמור קמ״ו ונראה מזה כי גם רבנו דן אשר ראשי המזמורים אינם מתיחסים אל המזמור ועיקר המזמור מתחיל מפסוק ב׳ שהרי כאן אהללה ה׳ הוא פסוק ב׳ וכתב הרב המני״ח בהלק״ט ח״א תשובה ס״ט: מי שנדר לקרות כמה פסוקים של תהלים מסתברא שלא יעלו לחשבון התחלת המזמורים כגון למנצח מזמור לדוד וכיוצא שכפי הנראה אינם מכלל המזמור ועיקרו, אלא הודעת מי היה המזמור והמתנבא על העתידות הרמוזות באותו מזמור, והדרשות שדרשו בהם הדרשנים לא יעשו אותן עיקר המזמור להכחיש את המוחש שבאמת אינם מעיקר המזמור. עכ״ל.

תתתע. כשהיה (א) ר' יוחנן אוכל הרבה מפירות גינוסר היה נשבע שאין סועדין לבו למה הוצרך לישבע כי הוצרך לומר כנגד הנודרין מן הפירות דמזוני כדאית' בעירובין (ב) דבר אחר לא היה נשבע בשם אלא בחייו כגון (ש"א א כו) חי נפשך אדוני וחי נפשי היה אומר ולומר (ג) שלכך נקרא נפתלי (שיר ד יא) נופת תטפנה שפירותיו מתוקים כדבש ואינם משביעים לכך ברכתו בלשון נקבה איילה כמו (משלי ה יט) איילת אהבים שרובע כמה איילות ואינו שבע כך אוכל פירותיו אינו שבע:

תתתעא. [ע"ב] (א) רב כהנא ורב אסי מור אמר האלהים כך אמר רב היאך יתכן שנשבעין הרי אחד לא נשבע על האמת מפני שראה שחבירו אמר כך אמר רב והורה כך אמר חבירו מוטב שאשבע לו כדי שלא לעשות טעותו ויחטא וכן עשה חבירו ומכל מקום אע"פ שכוונתם לטובה אסור לנו לעשות כן:

תתתעב. מעשה בחסיד אחד שביקש למלך שכל יהודי שישבע בשם שיקח מאותו יהודי י"ב פשי' ונתכוון שלא ישבעו לשקר כי באותה מדינה היו מוציאין שם שמים לבטלה ונשבעין לשקר בלא תביעת ממון וביקש מן המלך ונותן לו ממשלה כל יהודי שישבע בין באמת בין לשקר בלא תביעת ממון שיקח ממנו דינר כדי למנוע מפיהם שלא ישבעו לבטלה והשחידו בני המדינה לגרשו וגם בני המדינה נידוהו עד שהלך ולקח קרוביו ואוהביו והלך לארץ אחרת וכל אותם שנידוהו וגם זרעם לקו ומהם נהרגו ומהם נשרפו כי הוא נתכוון לטובה:

תתתעג. אם יש לו לאדם אורח ואומר לו אכול (א) ונשבע האורח שלא יאכל לא יפציר אותו יותר ואם תאמר כיון שאלישע נשבע למה היה מפציר בו אליהו ועוד (מ"ב ב ו) שב נא פה והלא היה יודע שלא יעשה כן כשנשבע אלישע פעם ראשונה למה הפציר בו יותר מפני כי אליהו אמר לאלישע הרי משה היה בחורב למשה נאמר (במדבר כז יח) קח לך את יהושע ולי למשוח אותך לנביא במשה כתיב (דברים לד ו) ולא ידע איש את קבורתו ואמר בספרי (ב) משה לא מת אלא עומד ומשמש ובדין הוא שלא יהא אדם עמי כשאלקח מעליך וידע אליהו שלא ימות אלישע אלא ירא היה פן יזיקו לו המלאכים באבריו ואליהו היה חפץ שלא ידע אדם בהעלותו לשמים כמו משה שמא הקב"ה מעלהו כמו למשה והיה חפץ שלפני אליהו יהיה דורש ברבים כמו יהושע ולא קיבל עליו כי אמר כל זמן שאתה בעולם לעיניי אל אדרוש ופסיעה אחת שאוכל ללמוד לפניך לא אחסר רגע אחד לימודי לפניך והוא לא נשבע לא אעזבך לעולם או כל זמן שאתה בארץ לפי שאליהו אמר שלחני למקום פלוני לכך אמר לא אעזבך סתם אבל אילו היה נשבע כל זמן שאינך לקוח אז לא יהא מפציר בו עוד. ומיכה שאמר לו (מ"א כב טז) עד כמה פעמים אני משביעך ולמה לא אמר מיכה בפעם ראשונה למלך כי אמר שמא לא ילך אחאב ופעם אחרת לא יגלה לי סוד עליונים הם עסקו להביא אחאב לידי הריגה ואם אתרה בהם שמא לא ילך ועוד שמא לא יקבל דברי הרי אעשם מזידים וכתיב (משלי כג ט) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מיליך וכשהשביעו לא רצה לומר כי הוא מיכה הגיד לו תחילה שיפול ביד ארם ואמר בלבו כיון שלא יפול אלא המלך אשתוק כשהשביעו פעם או פעמים אמר יהי רצון שיצליח המלך ובלבו היה על יהושפט וכשהשביעו שיאמר האמת אז אמר לא אדוני והיה סבור המלך ששקר

תתתע. (א) ברכות מ"ד א'. (ב) ל' א'. (ג) במדרש רבה שמות פרשה א': נפתלי על שם תורה ומצות שנתן הקב"ה שכתוב בהם ומתוקים מדבש ונופת צופים, ויעוין מגילה ו' א'.

תתתעא. (א) שבועות כ"ו א'.

תתתעג. (א) יעוין ד"א רבה פ"ו: והן נודרין בתורה ועוברין. (ב) ברכה פיסקא שנ"ז ושם איתא עומד ומשרת אבל בסוטה י"ג ב' איתא עומד ומשמש.

דיבר ואמר לא יתנבא טוב כי גזר עליו כבר שיפול ביד ארם לכך הוצרך לומר עוד ראיתי את הכבוד והאמין את המלך וכשראה צדקיהו בן כנענה שכן ביאר למלך שראה את הכבוד (דברים כט יא) לעברך בברית וכתיב (שם שם כד) על אשר עזבו את ברית ה׳ אלהי אבתם ולמה הוצרכו לישבע שלא לעבוד ע״ז וכי משומד חושש בשבועה אלא להיות ערבים זה בזה לבער ע״ז שלו ושל חבירו הצדיקים שלא יאמרו אם חבירו חוטא (יחזקאל יח כ) הנפש החטאת היא תמות והקב״ה גזר עליהם שיכרתו ברית כדי להיות ערבים לבער מישראל הרע שאם היו מקצתם עובדי ע״ז לא יהיו ימים מועטים עד שיחטיאו הרשעים את הצדיקים אבל הצדיקים לא יוכלו להטות לב הרשעים לכך כל ישראל ערבים זה בזה כדי שיהיו מוחים ביד עוברי עבירה:

תתתעד. אין זאת (שמואל א כ ב) וישבע עוד דוד (שם שם ג) כשאומר עוד מכלל שנשבע קודם לכן וכשנשבע למה אמר יהונתן אין זאת הרי גרם שדוד נשבע עוד וכן לאביגיל נשבע מי דחקו לישבע אלא בזמן שעבודה זרה היתה ולבם לעבוד ע״ז וישבעו בלא אלהים והתקינו הצדיקים לומר חי ה׳ וזהו שנאמר [דף קי״ז] (ירמיה ה כ) ואם חי ה׳ יאמרו כדי שלא יאמרו (עמוס ח יד) חי אלהיך דן הנשבעים באשמת שומרון ובימים של דוד לא היו עובדי ע״ז אלא כי הורגלו משמואל ואילך ואף בימי שופטים לפי שבכל מקום שכתב סתם חי ה׳ היו כך נשבעים (ירמיה טז יד) חי ה׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים רק כשמפרש אז לא היו מזכירים... א) כגון (ש״א י״ד לט) חי ה׳ המושיע על שם שהיתה התשועה אז בנפלאות וכן אליהו ואלישע והכל משיצאו ממצרים אבל קודם שיצאו ממצרים לא היו נשבעים חי ה׳ לפי שכתוב (שמות ו ג) לא נודעתי להם לפי שלא נודע בנפלאות קודם לכן לישראל יותר משאר אומות ולכך לא כתב חי ה׳ קודם יציאת מצרים וגם בעזרא ובדניאל והצדיקים היו רגילים לומר חי ה׳ (ירמיה ד ב) ונשבעת חי ה׳ באמת במשפט ובצדקה אבל יונתן שאמר אין זאת כלומר למה נשבעת לבטלה ואשר הלך אחריו לניות ברמה חשב שלא להמית את דוד אלא יש לו צער שבורח ממנו כדי שינגן בפניו אין זאת למה אתה חושד בכשרים ובזמן הזה לא ישבע אדם אע״פ שאין מאמינים לו כי הראשונים היו נזהרים בשבועה ולא יבא לידי שקר ולא אחרונים שאין נזהרין במוצא שפתותיהן ויזהר אדם שלא יאמר דבר שיגרום שישבע חבירו כגון שאמר יהונתן אין זאת וישבע עוד דוד ואף יהונתן לא אמר אין זאת דבריך אלא אין זאת ודוד לא ביטל דבריו אלא על שהשליך החנית אחריו בספר מסורת כתוב היטב:

תתתעה. אשרי אדם מפחד תמיד (משלי כח יד) כגון שירא לעשות עולה ליהודי ולגוי ויירא לתת ולישאת עם יהודי וגוי שאינם הגונים שיגלגלוהו לידי שבועה ושלא יגלגל שבועה:

תתתעו. (א) וריש לקיש מי מישתעי בהדיה דרבה בר בר חנה השתא ר׳ אלעזר מריה דארעא דישראל הוה ולא הוה משתעי ריש לקיש בהדיה דמאן דהוה מישתעי ריש לקיש בהדיה בשוקא יהבין ליה עיסקא בלא סהדי ובהדיה דרבה בר בר חנה מישתעי אמר רב פפא שדי גברא בינייהו אי ריש לקיש וזעירי אי רבה בר בר חנה ור׳ אלעזר כל זה אינו מדבר אלא במקח וממכר שהרי בבית המדרש היו מדברין יחדיו אלא מדבר בשוק כשהיה הולך בשוק לא היה לו משא ומתן באדם אלא עם זעירי כי אמר אם אדבר באדם בשוק ורבים שם יאמרו הרואים בהדי שריש לקיש מישתעי

א) פה נמלא מקום חלק בכ״י.

תתתעו. (א) יומא ט׳ ב׳.

בהדיה גם אנו נושאים ונותנים עמו ואילו לא היה נאמן והיה בא לידי שבועה לחייב ריש לקיש למה היה לו משא ומתן עם אדם שאינו מוחזק נאמן ובאין לידי גזל ושבועה ותלה על שניהם ועל הגורם. אם ראובן מוחזק נאמן לכל הנה צריך שלא יהא לו משא ומתן אלא עם נאמן שלא יכפור לו ושלא יבא לידי שבועה ושלא יבא לדבר עמו בשוק בפני רבים שלא יהו סבורים שמדבר עמו מן עסק משא ומתן וישאו ויתנו עמו ויבא לידי גזל ושבועה אם לא יהא מוחזק נאמן לו ולכך לא היה מדבר ריש לקיש בשוק אלא עם מוחזק נאמן ויכולין להאמין לו בלא עדים וגם אותו שדיבר ריש לקיש עמו לא יקבל אלא מאותם שלא ישביעוהו שיודעים שלא פשע ואם היו קורין לדין היו אומרים הכל בלא שבועה הוא נאמן לכך לא דיבר אלא עם זעירי בשוק כי מוחזק לו שלא ידבר אלא האמת ובלא שבועה נאמן אבל (ב) ריש לקיש ראה שר׳ אלעזר תלמיד של ר׳ יוחנן הוה ולא דיבר משמו של ר׳ יוחנן ורע בעיניו:

תתתעז. בקשו לחכם (א) אמר להם תודיעוני על מי אמר על פלוני ועל פלוני אמ׳ על פלוני הצדיק אני מכיר קודם שהיה נשבע באמת ונותן מה שהייתי חפץ וחס ושלום שאגזול אותו צדיק ועל השני לא אהיה אפוטרופא כי אני מכירו שישבע לשקר ואיני רוצה שעל ידי ישבע לשקר ואיני רוצה שעל ידי יחטא וכתיב (שמות כב מד) שבועת ה׳ תהיה בין שניהם שאינה זהה בין שניהם ובדבר שלי לא רציתי שישבע לי אדם וגם אפוטרופא לא אהיה להשביע בעבור אחרים:

תתתעח. לא יהיה אדם אפוטרופא לאלמנה וליתום שיודע שהשקר עמהם:

תתתעט. הרי הוא אומר (שם שם כד) לא תהיה לו כנשה כשאין לו מה לשלם אבל אם אין לו מעות אבל יש [ע״ב] לו מטלטלין או שום דבר הרי (תהלים לז כא) לוה רשע ולא ישלם. הרי ראובן חייב לשמעון ושמעון חייב ללוי ושמעון לא היה נושה ושואל לראובן אלא שלוי דוחק לשמעון לפרוע הרי בעל כרחו של שמעון נושה בראובן וכשאין לשמעון בידו שלא ישביענו לוי וכן ראובן שאמר לשמעון אתה חייב לי כך וכך ושמעון יודע שראובן אומר שקר מוטב שיתן לראובן להשבע אע״פ שבשקר נשבע ואל ישבע שמעון לאמת כי הקהל אינם יודעים וראובן יאמר שמעון נשבע לשקר וסבורים שאמת אומר ראובן ונמצא מתחלל שם שמים על שמעון שהוא צדיק בעיני בני אדם ועתיד ליתן הדין שהיה לו משא ומתן עם ראובן שנשבע לשקר:

תתתף. בקהל אחד נתנו מס והיו חושדין מקצת מהן ואמרו ראשי הקהל להשבע ועשו שלא יהא בשבועה אלא הגבאי בא אחד שהיה ירא השם אמר לגבאי כל אשר תחפוץ אתן רק אל תתנני להשבע אמר לו הגבאי שתוק ואל תגיד שפטרתי אותך בלא שבועה שאם ידעו החשודים יאמרו לי למה משביענו אנו נקיים ועתה סבורין שגם אותו כשר משביעין:

נדרים:

תתתפא. א) מי ששרוי בצער אל יקפוץ ואל יהי מהיר בנדרים אלא יחשוב תחלה שמא יתחרט לכך יחשוב תחילה איזה נדר יקבל שלא יתחרט ושיוכל לקיימו וילך לחכם שיאמר לו מה טוב בעיניך אקבל זה עלי והחכם יתן לו עצה הגונה שידור בנדר שיוכל לקיים ונדר הגון לפי הצרה:

תתתפב. א) כתיב (קהלת ה ד) טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם ואם נודר אדם בעת צרה לא ידור כדרכי האמורי (א) אם הוא חולי מעיים

א) ס״ג.

תתתעו. (ב) יבמות צ״ו ב׳ אבל שם איתא כי ר׳ יוחנן הקפיד על שלא אמר ר׳ אלעזר משמו.

תתתעז. (א) יש כאן חסרון, ואולי צ״ל להיות אפוטרופוס.

תתתפב. (א) כעין מה שאמרו בתוספתא שבת פ״ז: אל תאכלנה מפני ברקות.

שלא יאכל בבני מעיים או אם הוא חולה חולי מיחוש ראש שלא לאכול מראש בהמה (ב) עד פלוני חי אין בטחון זה אלא יבטח בהקב״ה אלא דברי חפצי שמים כדרך שעשה יעקב (בראשית כח כב) אשר תתן לי עשר אעשרנו לך מעין הצרה יחשוב כי שמא לכך הובא בצרה שיחשוב נדר מדה במדה:

תתתפג. (א) **המתכוין** לומר תרומה ואמר מעשר מעשר ואמר תרומה עולה ואמר שלמים שלמים ואמר עולה שאני נכנס לבית זה ואמר לזה שאני נהנה לזה ואמר לזה לא אמר כלום עד שיהא פיו ולבו שוים ומכאן נוכל לדעת אם היה בנו של אחר רוצה לצאת לדרך ואמר כיון שבנו חפץ לצאת לדרך למחר הוא רוצה להתענות מפני שהוא יוצא לדרך ולא הלך בנו שאינו חייב להתענות וכן אם היה חפץ לומר עשרים רוצה לתת לצדקה ויצא מפיו שלשים לא אמר כלום מפני שאין לבו ופיו שוים ואם אמר הוא רוצה ללכת ללמוד למקום פלוני מפני שפלוני חכם שם ואותו פלוני החכם הלך למקום אחר שיכול ללכת למקום שאותו חכם שם ואם שמע שאותו חכם הלך לארץ מרחקים אם בעיר ההיא חכם כמותו הרי ילך שם ואם חכם גדול אחר כך בא לעיר הנודר גדול מאותו החכם של אותה עיר ישאל על נדרו וילמוד בעירו ואם לא יוכל ללמוד לפני זה שבעירו בקבע לא יתירו לו אלא ילך וילמוד למקום שנדר ואם[א] נדר ללמוד במקום אחר והוא אין לו לב ושוכח מה שלומד ואמר לחכם הנה לא יועיל לי לימודי מה אעשה אמר לו מתחרט אתה אמר לו אילו הייתי יודע שום אדם חכם שהיה חריף מבין ירא שמים הייתי נותן לו כפליים מאשר הייתי מוצא אם הייתי שם כי מתחרט אני והייתי שואל על נדרי להתירו ואעפ״כ אשלח אחר תחתי אמר לו החכם אילו הייתה לומד והיה מועיל לא הייתי מתירו לך אע״פ שהייתה שולח אחר תחתיך שהרי אמרו (ב) הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך שחביריך יקיימוה בידך אלא כיון שלא יועיל לך אתיר לך ותן לי תחילה המעות שאתן לאיש חכם וירא השם וילמוד שם וכן איש או אשה שנדרו ואמ׳ דעתי למצוה רבה לתת כסף לכתוב ספר תורה [דף קי״ח] לפי שהוא יחשוב איזה מצוה רבה כזה אומרים לו כיון שלבך למצוה רבה ושיהיה בעין תדיר כספר שאתה חפץ אינו כל כך מצוה שהרי יש לקהל הרבה ספרי תורות אלא תן לצורך ספרים להשאיל שילמדו וצדקתך תעמוד לעד (ג):

תתתפד. **אם** יבא לפני חכם אדם ששרוי בצער ואומר לו אם טוב בעיניך אקבל בנדר עלי דבר גדול כדי שיושיעני הקב״ה מן הצרה הזאת והחכם יודע שלבסוף כשיצא מן הצרה לא יקיים אל יתן לו החכם לנדור כיון שלא יקיים אלא יאמר לו מה שיודע שיקיים ואל יאמר לו תעניות כי מה ריוח להקב״ה בצומות שנ׳ (זכריה ז ה) הצם צמתוני איני חפץ אלא בעזיבת דרכים רעים ובמעשים טובים:

תתתפה.[ב] **אע״פ** שאמרו (א) חכם מתיר את הנדר מעיקרו (ב) אעפ״כ נענש עליו שנדר זה דומה לאדם שמשליך עצמו בצואה ואחר כך רוחצים אותו כך הנודר ומתירין לו ותדע[ג] שכן הוא שהרי (ג) ר׳ יהושע בן לוי לא הניחוהו בגן עדן עד שחקרו עליו ולא נמצא בו נדר ושבועה שהוצרך להתיר שהיה מקיים טוב אשר לא תדור ולא יצטרך להתיר או שמא יעבור על נדרו[ג]) ומכל מקום אם נדר או נשבע וירא שמא לא יוכל לקיימו מצוה להתירו:

א) ס״ד. ב) מת״ס. ג) מן ותדע עד נדרו חסר בנדפס.

(ב) ר״ל שעל עצמו אומר עד שיבריא מחליו.

תתתפג. (א) תרומות פ״ג מ״ח פסחים ס״ג א׳. (ב) אבות פ״ד מי״ד. (ג) וצדקתו עומדת לעד זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאילן לאחרים (כתובות נ׳ א׳).

תתתפה. (א) כתובות ע״ד ב׳. (ב) התוס׳ כתובות ע״ד ב׳ ד״ה חכם: אבל אי לא הוה עקר להו אלא מכאן ולהבא הוי נמי קפידת העונש כו׳ משמע מדבריהם דכל היכא דעקר מעיקרו ליכא עונש וצע״ק. (ג) כתובות ע״ז ב׳.

תתתפו. א) **כתיב** בסוף מלאכי (ג כד) והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והכיתי את הארץ חרם למה בסוף הנביאים חרם מפני כי גלוי לפניו כשיהיו ישראל בגוים אין יכולים לקיים התורה והמצות מפני שאין יכולים הטובים לכוף את הרעים מפני שהגוים שרים שמהנים להם מממונם ואין נשמעים לטובים לכך סמך (שם שם כב) זכרו תורת משה עבדי וגו׳ חוקים ומשפטים והכיתי את כל הארץ חרם משה קבל תורה מסיני ומסרה לישראל בברית ובאלה וכן בימי עזרא וכל שכן עתה שאין. . . ב) שאין דין תורה אלא חרם עושין ומגיד לנו מי שעובר על החרם לא יהיה מאותם והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם אלא מאותם (שם שם יט) ולהט אותם היום הבא כמעשה (א) בזנב כלב ונשרף:

תתתפז. א) **וימעלו** בני ישר׳ מעל בחרם ויקח עכן (יהושע ז א) אחד שמועל בחרם (א) כאילו כל ישראל חטאו וכל העם לוקין על שבועת שוא: דע ג) כי עונשין שאין כתובין בתורה גדול עונשן מאותן הכתובין בתורה שבשביל שסייעו בפילגש בגבעה הרגו כולם ויהונתן שבלא ידיעתו טעם מן הדבש לא ענהו השם לשאול אע״פ שלא ידע ומעשה ד) באשה אחת שרחצה שני בניה והטביע אחד את חבירו ונדרה אמן שלא לרחוץ בניה פעם אחת היתה בעלת ברית ורחצה ומתה ומצינו באשה אחת שנדרה שלא לשתות מי מעיין פעם אחת שתתה והוליכוה לבית ומתה ומצינו מושבעין מהר סיני שלא מתו על שעברו השבועה כדי שלא יאמר אדם אם אעבור על מה שאין כתוב לא יזיק לי:

תתתפח. ה) (א) **ומשומדים** למה חיים שנה והלא אמרו חכמים שחייבין אלא כל דבר שברור וצריך ליפרע בזה העולם מניחין לעשות ונפרעין מהן לעולם הבא:

תתתפט. **דברה** תורה כנגד עונשין שתלויין בבית דין שלמטה ודברו נביאים וכתובים לפי שהשעה צריכה ועונשין שתלויין בבית דין שלמעלה כי איך יתכן שהעני שבשעת רעבון ואין חומל ומרחם עליו והוא מוטל ברעב וגנב לעשיר שיש לו בהמות שה מהעדר שהכתוב אומר (שמות כא לז) וארבע צאן תחת השה וכי יתכן זה הדין להיות לעשיר שגנב מעני אלא משה לא דיבר כנגד עונשין שלמעלה אלא כנגד בית דין שלמטה אבל (ויקרא יט יד) ויראת מאלהיך בכל מקום שאמר משה רבינו דברים שבדיני אדם כך ולהפך בדיני שמים לכך הוצרך לומר (דברים ו יג) את ה׳ אלהיך תירא אבל נביאים וכתובים דברו לפי שהשעה צריכה כגון פילגש בגבעה שהרגו קטנים ונשים ודוד שרצה להרוג משתין בקיר לנבל ושהרג אותו שאמר אני הרגתי את שאול בעדות פיו ואותם שהרגו לאיש בושת ותלה ידיהם (ש״ב יט ל) ותחלקו את השדה בין ציבא ובין מפיבושת ונשבע על דבר הכבשה בן מות האיש והכבשה ישלם וכתיב (משלי כב כב) אל תגזול דל כי דל הוא (שם שם כג) וקבע את קובעיהם נפש וכתיב (דברים טו ט) וקרא [ע״ב] עליך אל ה׳ והיה בך חטא (שם כד טו) איש בחטאו יומתו וכתיב (ויקרא יט ח) ונכרתה הנפש ההיא מעמיה וסמיך ליה (שם שם ט) ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור לכך אמרו (א) בארבעה פרקים הדבר מתרבה וכל שכן הגוזל עני ד׳ צאן תחת השה שתי דיעות בדיני שמים שהן ד׳ כגון משכב זכור אם השוכב נהרג שהרי נהנה ואמר רבא (ב) כל שתחילתו באונס וסופו ברצון כגון נערה המאורסה

א) ח״ס. ב) פה נמצא מקום חלק בכ״י. ג) ח״ו. ד) ח״ז. ה) ח״ס.

תתתפו. (א) מועד קטן י״ז א׳.
תתתפז. (א) בסנהדרין מ״ד א׳: אם הוא חטא כל ישראל מה חטאו אלא לררותן, יעו״ש.
תתתפח. (א) עבודה זרה כ״ו ב׳.
תתתפט. (א) אבות פ״ה מ״י ור״ל ששם אמרו: מפני מתנות עניים. (ב) כתובות נ״א ב׳.

יצר אלבשה אם אדם מכושף ורודף אחרי אשה הרי לבו נמשך אחרי האשה אין לך אונס גדול מזה אלא תחילתו באונס וסופו ברצון אנו עדים שיצר אלבשה שהרי משמש אבל קודם מה שבלב אין ידוע ואין לבני אדם נודע לכך אפילו לבו מת אחריה הואיל וידוע לבני אדם דעת הלב... ולא נודע... [א] לכך צוה להרוג והתורה לא דברה אלא כנגד מה שידוע אם לא היתה אומר כך מצוה שעונשין שלה חמורה ומתן שכרה מרובה הרי אמרנו לא דברה תורה כנגד עונשין של מעלה ומתן שכרה ואינו אלא כנגד עונש ב"ד הרי הדברים שתלויין בב"ד כנגד לבות בני אדם כגון בת כהן בשריפה. . . . [א] ולמה השוכב עם הזכר והנשכב דינם שוה זה נהנה וזה אינו נהנה אלא כנגד דעות בני אדם שיאמרו אם חטא שוכב הלא נהנה אבל הנשכב לא נהנה וחוטא יומת [א]. . . . . שכר להפך שיצרו מתגבר ועוצרו שכרו מרובה אבל אדם מתאוה לאשה ונתרצתה ואחר כך נכבה יצרו אלא בשביל בושת חוטא זה דומה ליצרו של תאוה:

תתת״ץ. ויואל שאול את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאיבי ולא טעם כל העם לחם (ש"א יד כד) וכתיב (שם כו כז כח) כי ירא העם את השבועה ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם ויען איש מהעם ויאמר השבע השביע אביך את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם היום ויעף העם הרי למדנו (א) כי ויואל [ב] היא שבועה ושבועה היא ארור ומי שאומר שלא אוכל היום שלא אוכל עד הערב אם [ג] יאמר הראש הממונה על הציבור ארור אשר יאכל לחם היום לא יטעם (ב) אפילו דבר שאין גידולו מן הארץ לא יאכל אדם (ג) ולא יכול אדם ללוות אותו תענית ליום אחר ואותו תענית שהציבור מתענין אינו יכול כמו כן ללותו ויכולין לומר הציבור מי שיאכל היום נכהו מכת מרדות [ד] רבה שהרי נשבע אם ישנו ביהונתן מות ימות (שם שם מה) ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת לא יתכן מפני שלא ידע ועוד שעשה תשועה גדולה ועוד עם אלהים עשה כסר עצמו על משענת ה' שנ' (שם שם ו) אולי יעשה ה' לנו כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט וכתיב (שם שם י) נתנם ה' בידינו וכתיב (שם שם יב) כי נתנם ה' ביד ישראל ואם לא היה כן משמע שהיה חייב (ד) אלא שאול לא אמר להמיתו בידי אדם שהרי לא אמר מות יומת כי מות תמות אלא כי מות ימות מות תמות כי כשמקדים וי"ו ליו"ד אז מיתה על ידי אדם וכשמקדים יו"ד לוי"ו אז מיתה בידי שמים היא ופירושו דוגמת (ה) מכניסין אותו לכיפה מיתה שאינה ניכרת בידי אדם ודומה למיתה בידי שמים והוצרכו לומר הלילה ואמר נשבעתי לא אשוב משבועתי מיד אמרו (שם שם מה) חי ה' אם יפל משערת ראשו ארצה שינקום ה' מאשר יפילו שערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה וכוונתו לטובה ואמרו פטור מפני שהוציאוהו ברשות ואמר אם אינו חייב למה לא ענני מיד (שם שם) ויפדו העם את יונתן ולא מת:

א) מקום חלק בכ"י. ב) חסמ"ל. ג) חסמ"ב. ד) ע"כ.

תתתצ. (א) שבועות ל"ו א'. (ב) במדרש שמואל פי"ז: וכי לחם אכל והלא דבש אכל, ויעוין שבת צ"ה א': וכי מה ענין יער אצל דבש אלא לומר לך מה יער התולש ממנו בשבת חייב חטאת אף חלות דבש הרודה ממנו בשבת חייב חטאת. (ג) בירושלמי נדרים פרק קונם משמע דלוה אדם תעניתו ופורע דוקא ביום סתם אבל לא ביום זה ויעויין רא"ש שבת פ"א סי' כ"ח. (ד) אבל הרמב"ן במשפט החרם שנדפס בכלבו כתב: ואם החרים אותו החרם מלך ישראל או סנהדרין במעמד רוב ישראל הרי העובר עליו חייב מיתה ורשאין הם המלך או הסנהדרין להמית אותו באיזה מיתה שירצו כו' וכן בחרמי בטוי מצינו שאמר שאול מות תמות יהונתן כו' ואני אומר בשמא לאחר בקשת המחילה שזהו פשט הכתוב בתורה כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת כלומר מה שהסכימו עליו הכל והוחרם לדעתם העובר עליו לא יפדה בממון אבל חייב מיתה ולא תהיה חותם פינו מפני שרז"ל דרשו המקרא לענין אחר כו' שאעפ"כ אין המקרא יוצא מידי פשוטו אחת דבר אלהים שתים זו שמענו משמש הכתוב לזה ולזה. (ה) סנהדרין פ"א ב'.

תתתצא. **למה** בימי דורות הראשונים כגון שאול שהשביע שלא יאכל אדם עד הערב ויהונתן לא היה שם ועוד בקצה הקנה לא ענהו הרי חרם היה חל וניזוקין ובדורות האחרונים כמה חרמות ואין מרגישין אלא בדורות ראשונות היו משביעין ומחרימין בשם המיוחד אבל דורות האחרונים אינם יודעים את השם אינם מרגישים כל כך ומכל מקום לא[א] יאמר אדם פלוני עבר על החרם והוא מצליח ואותם החרדים מן החרם יורדים כי לבסוף ירדו המצליחים וכדי [דף קי"ט] להפרע מהם אף כנגד ההצלחה[ב] כמו שהצדיקים מקבלים שכר על ייסורין של אהבה כך רשעים יקבלו פורענות על על טובתם ועל שמחתם ועל חלומות טובות והצדיקים שכר טוב על חלומות רעות ועל כל דבר שמצטערין ובדורות אחרונים עוברים על חרמות זהו דוגמת אדם שיש לו שני בנים אחד זולל וסובא ומואס באביו ואמו והם חשבו ואמרו כשהוא מכעיס אותנו נשתוק ונניח לו כל מה שהוא רוצה לבסוף כשנביאהו לפני בית דין שירגמוהו לכך נסבול רעות ממנו שלא יליזו עלינו איך הם אכזרים ויש להן כמו כן בן טוב ופעמים חוטא ולפי שאוהבים אותו מכין אותו כדי להשיבו למוטב כך הצדיקים נפרעים מהם כדי שלא יחטאו למען שלא ידחה מגן עדן לגיהינם אבל הרשעים מצליחים ורואים כל חפצם בשונאיהם ומספיקים להם רצונם כדי לקלעם בגיהינם ואין ממהרים ליפרע מהם בעולם הזה כדי ליפרע מהם בגודש על עונם ועל הנאתם שנאמר (ישעיה מ ב) כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה וכתיב (ירמיה יז יח) ומשנה שברון שברם וכן (א) רב טביומי שהיה באותו מקום שלא היו מכזבים והוא אמר פעם אחת על אשתו כששאלו ממנו אם היא בבית ואמר אינה בכאן ומתו לו שני בנים וגרשוהו משם הרי הם גדורים מן העבירה ואחד חוטא ממהרין ליפרע אבל במקום שחוטאין ואינם חוששין ואין נפרעין מהרה מהם לבסוף נפרעין מהם בגודש כגון[ג] במקום שהם נזהרין לישבע אפילו באמת נפרעין לאלתר ממנו אבל במקום שרגילין לישבע אין נפרעין מהם אלא לבסוף או בגיהינם וכיוצא בזה כל העבירות והעוברים עליהם וכל המצות:

תתתצב. **מעשה** באדם אחד כשהקהל גוזרין גזירה ליתן מס היה הולך לגוי אחד מעריפא שלו ואומר לו קנה כל אשר לי בדבר מועט והיה קונה ולא הלך לעולמו עד שנשאר הכל ביד הגוי כי היה מבריח נכסיו כדי שלא ליתן מס עם הקהל: שני שכינים היו כשהיו הקהל נותנים מס על פי החרם היה כל אחד ואחד אומר לחבירו הרי לך ממוני מתנה על מנת להחזיר לי והיו חושבים ערמות זה עם זה זה לא היה נותן וזה לא היה נותן ומורים היתירא לעצמם זה אמר הרי אין הממון בידי וזה אמר לא אוכל ליתן כי יש לי להחזיר לבסוף עשו שותפות ונטבע ממונם לכך לא יהא אדם שותף עם החשוד על החרם ועם אדם המקפיד ולא עם אדם כעסן ולא עם אדם העושה עולה במעות או בכסף למכור סיגים תחת כסף טוב ועולה במשקלות ועם מי שעובר על החרם:

תתתצג. (א) **רשאין** בני העיר להתנות על השערים ועל המדות ועל שכר פועלים רשאין לעשות קיצתם רשאין בני העיר כל מי שיראה אצל המלכות יהא נותן כך וכך רשאין הצבעין והצמרין לומר כל מקח שיבא לעיר נהא כולנו שותפין בו ודע כל קנס שעושין הקהל בשביל סייג שלא יבא לידי עון הרי מצוה אע"פ שיותר מדאי גדול הקנס אבל כל קנס שאינו לשם מצוה אלא בא לידי עון הרי הקנס גזל גמור כגון בני העיר שרצו להרויח והחרימו שלא ליתן איש בזול יותר מכך וכך היין

א) חסס"ג. ב) ע"כ. ג) חסס"ד.

תתתצא. (א) סנהדרין צ"ז א' ולפנינו: רב טבות ואמרי לה רב טביומי שמיה.
תתתצג. (א) בבא בתרא ח' ב'.

והתבואה או שלא יביאוהו ממקום אחר כדי שימכרו להם ביוקר עליהם נאמר (בראשית ו יג) כי מלאה הארץ חמס:

תתתצד. א) **כשהציבור** גוזרין חרם חותמין על שטר הכל צורך השעה ואומרים לחסידים ולצדיקים להיות עמהם בהסכמה ולחתום עמהם יראה את הנולד אם אחד יעבור על החרם שיש לו אלמים במשפחתו ולא יעשו דין ממנו אם כן לא יתכן שיחתמו כיון דלא צייתי לדינא:

תתתצה. **לא** יחתום אדם עם הציבור כשגוזרים חרם לעשות תקנות וכבר עברו על החרם ולא הקפידו לעשות דין וקנס בעבריינים כי מה יועיל מה שמשימין החרם אלא לעשות משפט וכיון שאין עושין דין מוטב לצדיקים שלא ישתתפו בגזירותיהם (א) שהרי בפילגש בגבעה נענשו על שהסכימו כולם וכתיב (דברים כז טו) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ולא מיחו בפסל מיכה הרי ידענו כשהציבור מלקין ועונשין בגזירתם על תקנתם כגון שגזרו שלא להלוות [ע"ב] אלא בכך וכך הליטרא ובכל עניין שנהגין בני העיר על הדבר שגוזרין חרם ואינם גוזרין על דברי שמים כגון שמלוין זה לזה ברבית או מחללין שבתות או כל דבר שהוא לשמים שאינו בהנאת העיר או שגזרו חרם ושותקים על העבריינים שמחניפין עונשן גדול כגון בפילגש בגבעה שלא מיחו בפסל מיכה:

תתתצו. ב) (א) **אין** גוזרין ב' חרמות ביום אחד שנאמר (בראשית ח כא) לא אוסיף לקלל עוד וכתיב (מלאכי ג ו) כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב וגו' וסמיך ליה (שם שם ט) במארה אתם נארים וכתיב (נחום א ט) לא תקום פעמים צרה ואין גוזרים חרם אלא ביום שנאמר (ירמיה כ יד) ארור היום וכתיב (איוב ג א) ויקלל את יומו (ב) אבל לא בשבת שכתוב בו ברכה (בראשית ב ג) ג) ויברך אלהים את יום השביעי ולא פירש במה אלא באותן דברים שקילל איוב את יומו (איוב ג ה) תשכן עליו עננה (שם שם ו ז) אל יחד בימי שנה אל תבא רננה בו (שם שם ח) העתידים עורר לויתן מכלל שישבו בשבת באור וישב וירנן שבחו שנאמר (תהלים צב א ב) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' ולזמר ולשמוח בשבת (שם יט ט) בפקודי ה' ישרים משמחי לב:

תתתצז. ד) **והחזן** אל יאמר כשמחרים על דעת המקום עד שיגמרו שלא לחזור ואם התחיל ואמרו להפסיק יפסיק לכך שאין לומר על דעת הקהל עד שישוו כולם:

תתתצח. (א) **קללת** חכם אפילו על תנאי באה לכך צריך לומר תנאי כפול ובתחילה לפתוח בהצלה (במדבר לה כה) והצילו העדה (שם שם כד) ושפטו העדה וכן (במדבר ה יט) הנקי ממי המים המאררים (שם שם כב) לצבות בטן ולפיכך ביהושע לברך את העם בראשונה ואחר כך הארורים ועתה שמחרימין תחילה ואחר כך

א) מסס"ה. ב) מ"ע וגם בסי' קמ"ד. ג) מכאן ועד סוף הסי' כפול לעיל סי' תרכ"ב ועי' מ"ם סס. ד) מ"ע.

תתתצה. (א) סנהדרין ק"ג ב': ועל דבר זה נענשו אנשי פלגש בגבעה, ויעוין ברש"י שם ובפרקי דר"א פמ"ח: תדע לך כח החרם בא וראה מן השבטים שקנאו על הזנות של שבט בנימין אמר להם הקב"ה קנאתם על הזנות של שבט בנימין ולא קנאתם על פסל מיכה כו'.

תתתצו. (א) מקור דברי רבנו הוא ממה שאמרו סנהדרין מ"ו א': אין דנין שנים ביום אחד. (ב) באו"ח סימן ש"ו כתוב בשם האגודה שאין מחרימין בשבת כי אם מדבר שהוא צורך שבת והמג"א שם הביא משם הרשד"ם שמותר לנדות למי שחילל שבת והמג"א כתב, כי כן כתוב בספר חסידים שאין זה לפנינו, והנה זה דאין מחרימין בשבת נוכל ללמוד מזה שכתב הרמב"ם בהלכות שבת פכ"ד ה"ז שאין עונשין מלקות בשבת ושמתא חמירא, ויעוין עירובין ס"ג א': רב אשי חזי ליה להחוא גברא דקאסר ליה לחמריה בצינתא בשבתא כו' א"ל ליהוו האי גברא בשמתא, הרי כי היכא דמחלל שבת מחרימין אף בשבת.

תתתצח. (א) מכות י"א א'.

מברכים ולמה לא יתחילו בברכה שלא תהא כקללת חכם על תנאי באה אלא לפי שעתה אין נותנין חרם ואין משביעין בשם המפורש ויש שאומרים קללת חכם על תנאי באה כשהחכם אינו מפרש או היה לו לומר ואם תקיים יהיה א). . . למה (ב) ר׳ שמעון בן יוחי ובנו אחד מברך ואחד מקלל והלא כבר הזהירם ועוד כשמקלל אחד יאמר האחר לא תתקיים אלא לפי שלא היה מועיל אם היה אומר לא תתקיים כי כתיב (איוב כב כח) ותגזר אמר ויקם לך ולכך כשאחד מקלל שמא לא היה מועיל אם יאמר לא תתקיים כי כתיב ותגזר אמר ויקם לך חבירו יברך שאם תתקיים הקללה תתקיים אף הברכה לכן הכהנים מברכין לישראל בברכת כהנים (משלי כז יד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו ולכך ברכת כהנים בבקר (ג) ובבקר קול מגריפה מוציאה אלף קולות (ד) כנגד ק׳ ברכות שווין אלף זהובים (איוב לג כג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (שיר ד ד) אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים (ה) גבורים בחשבון:

תתתצט. במקום אחד היו קהל ושם חכם על לב שרוב בני העיר אם היו שם שלשה אחים אין לשנים בנים אלא בת ולאחד בן ורוב בני העיר כך אמר נתקיים בכם (זכריה יג ח ט) והיה בכל הארץ נאם ה׳ פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה והבאתי את השלישית באש ואמר כי חרם קדמונים הוא שלא תתיישב העיר ועסק עד שהתירו החכמים שבדור את היישוב:

תתתק. בעיר אחת עשו חרם שלא ישיאו את בנותיהם אלא ברשות אנשי טובי העיר שיראו שלא יהא איש רע ביניהם רבו שנים ושכחו תקנה זו והיו מתים בניהם של יקירי העיר ולהדיוטים מתקיימים אמר זקן אחד שהיה יודע שזה גרם אותו זרע כלה שאבותיהם החרימו ואחר כך שתקו ולא חששו:

תתתקא. במקום אחד נתקבצו רק אנשים טובים והיה להם מנהיגים טובים אמר להם זקן אחד מה מועיל אם נתחתן באחרים ויתחתנו בנו אחרים ונמצאו בנינו הולכים אחר דרכיהם הרעים אלא נחרים שלא יתן איש את בתו לאיש שאינו בעיר הזאת על מנת שיהא עמנו פן יקלקל את בני העיר וכן אשה [דף ק״ב] ממקום אחר אלא אם כן על פי רוב חכמים שבקרבינו שידעו אם הגונים הם יתיישבו עמנו ועשו כך ואחר כך נולדו להם בנים ובנות ולא רצו לעמוד באותו חרם והחכמים שבהם לא רצו להתיר ורחקום עד שבעל כרחם התירו והשיאו את בנותיהם לאחרים והושיבום בעיר עמהם וקלקלו את העיר בעונותיהם ובשקריהם ובתרבותיהם. בני אדם שמהלכים בארץ למצוא מקום לגור שם יעיינו ביישובי הארץ באותה העיר מה עניין הגוים אם גדורים בערוה (א) דע ב) אם ידורו יהודים באותה העיר גם בניהם ובנותיהם יהיו עושים כיוצא בהם כאותם גוים כי כל עיר ועיר כמנהג הגוים כן מנהג היהודים שעמהם ברוב המקומות ג) ויש מקומות שהגוים דנים באמת ולא היהודים מפני שמעט תלמידי חכמים שם או ממשפחות מרובות או ממקומות מרובות מלוקטין מהרבה משפחות ואותם שבאו ממקום אחר שתרבותם רע מתעים אותם אחריהם:

א) מקוס חלק. ב) חסמ״ו בסגויס קלת. ג) ע״כ.

(ב) שבת ל״ג ב׳. (ג) ערכין י״א א׳. (ד) מנחות מ״ג ב׳: חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, ויעוין ירושלמי סוכה פ״ה ה״ו: מדברי שניהם היתה מוציאה אלף מיני זמר, וזהו שיסד ר׳ מאיר ברבי יצחק בסליחה לערב ראש השנה בתחנה תפלה תקח: בקול מגרפה מרובים אמרים וקולה נשמע בעיר התמרים, וכונת רבנו, כי בשבת משלים הק׳ ברכות במיני מגדים כמו שאמרו במנחות שם. (ה) צ״ל ברכות בחשבון ויעוין מדרש רבה שיר ז׳ ח׳.

תתתקא. (א) הרמב״ם באגרתו לר׳ פנחס כתב: וכל ישראל שבין הישמעאלים נהגו לרחוץ (בעל קרי) וכל ישראל שבין הנוצרים לא נהגו לרחוץ, ובמורה פמ״ו לשלישי: כשארך עמדם במצרים בטלו מצות מילה להתדמות להם.

תתתקב. כשמשימין הקהילות או חכמי הדור חרם על יישוב אחד שלא לדור שם ישראל אין א) לשים חרם שלא לגור שם יהודים לעולם אלא שלא לגור שם כל ימי הנשיא או ראש ישיבה או כל זמן ששלשה מן הראשים בחיים שהרי כמה ערים יש שנתנו חרם והחרימו כל מי שישב שם ויושבים שם ולא יתכן להחרים במה שרבים אין יכולים לעמוד בדבר כי מי יודע אולי הדור העתיד לבא אחריהם לא יוכלו לדור כי אם שם ונכשלים מפני שעל חרם גרים לכך צריכין חכמי הדור להיות רואים את הנולד אם בני דורם יכולין לעמוד בדבריהם יחרימו כל ימי הפרנס והנבאי או כל ימי שנים ושלשה הזקנים הלא תראה שאמר הכתוב (במדבר לו ט) ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר זה לא היה הדבר נוהג בדור הזה כל ימי יהושע (א) שהרי פינחס לקח אשה ומתה וירשה ונקבר אלעזר באותה נחלה ואף יהושע לא גזר החרם על יריחו שלא ישב שם אדם אלא שלא יבנה העיר כי ידע שלא יוכלו לעמוד בדבר (ב) ר׳ יוסי ור׳ יהושע בן קרחה אומר הרי הוא אומר (יהושע ו כו) ארור האיש לפני ה׳ אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו וכי אין אנו יודעים שיריחו שמה אלא שלא יבנה אותה על שם עיר אחרת ושלא יבנה עיר אחרת ויקרא אותה על שמה יריחו (שם שם) בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה וכן הוא אומר (מ״א טז לד) בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה והלא חיאל מיהושפט ויריחו משל בנימין ולמה נתלה באחאב מלמד שתולין חובה בחייב כיוצא בו (שופטים יח ל) ויהונתן בן גרשם בן מנשה וכי בן מנשה הוא והלא בן משה היה ולמה נתלה הדבר במנשה אלא שתולין חובה בחייב מכאן ב) כל אדם שרוצה לדור בעיר אחת ויש עיר אחרת שהיא בחרם אל ידור באותה ששמה כשמה של אותה שהיא בחרם ולא יקרא אדם לבנו אחר שם איש שהוא בנידוי או בחרם אם ג) יש צדיק ויש לו בן רשע מצוה לקרות שם אותו רשע (ג) כמו עשו בן יצחק עשו בן נמרוד ואם לאותו רשע זקנו רשע יקרא אחר זקנו כגון מנשה בן אחז וידלג חזקיהו ואם יש שום גרמא של אביו כגון עלי הכהן שלא הוכיח את בניו ברבים והיה יכול לצוות את ישראל להעבירם יכול לתלות באביו כמו שנא׳ (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת ד) (ד) (מ״א טז לד) באבירם בכורו יסדה הם בקשו להרבות את ממונם מניין שנשתלח בהם מאירה והיו מתמעטין והולכין ת״ל (שם שם) כדבר ה׳ אשר דבר ביד יהושע (ה) ר׳ שמעון בן אלעזר בר׳ שמעון אומר לא אותה בנה אלא אחרת בנה ומשנבנתה הותרה לישב בה וכן הוא אומר (מ״ב ב ה) וינשו בני הנביאים אשר ביריחו אע״פ שהותרה היא היתה בה קללה עיר שהיתה בחרם הצדיקים לא יתחילו לגור בה אע״פ שהתירוה כבר:

תתתקג. ה) לא ידור אדם במקום שחשודין על החרם ועל השבועות כי לכל עבירה יש תקנה בתשובה ולשבועה ולחרם לא ינקה בתשובה בזה העולם ועוד אי אפשר שלא יהנה או מהנה אותם ועוד הרי הצדיק מפסיד כי הרשע אינו נותן מס באמת:

תתתקד. במקום שיש עשיקים וערעורים אל תדור [ע״ב] ואל תקנה קרקע שבא בעוולה כי לעולם אין הצלחה ולדורי דורות יהיו עירעורין עליו וגם מחלוקת כמו שנאמר (קהלת ה טו) כלעומת שבא כן ילך:

תתתקה. בני אדם הדרים ביישוב ואחד יכול להתפרנס באותו יישוב ואחד מהם יכול להיות שם מתפרנס ולא שניהם הנדחה מפני חבירו מטיבין לו ולזרעו

א) כעין זה להלן סימן תתתר״ב. ב) תתש״ז בשנויים. ג) תתש״מ. ד) ע״כ. ה) ס״י.

תתתקב. (א) בבא בתרא קי״א ב׳. (ב) תוספתא סנהדרין פי״ד. (ג) ר״ל שלא יקרא לעשו בן יצחק כי זהו בזיון לאביו הצדיק רק יקראנו בן נמרוד. (ד) תוספתא שם בסנהדרין. (ה) תוספתא שם.

על זה הלא תראה שאברהם אמר (בראשית יג ט) אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה ולכך כתיב (ישעיה נד ג) כי ימין ושמאל תפרצי וכתיב (שם מג ו) אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי ולפי שלוט נדחה מפני אברהם ועשו הלך לארץ אחרת מפני יעקב לכך נאמר (דברים ב ט) אל תתגר בם מלחמה וכתיב בדניאל (יא מא) ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון לוט שנרחה מפני אברהם ועשו מפני יעקב אע״פ שמן הדין היה להם לדחות לוט ידע שהארץ של אברהם ועשו ידע שהארץ של יעקב:

תתתקו. ישראל שדרים בעיר שאין בה גוים או אם היתה של גוים עתה היא לישראל ונתיישבו בה ישראל והבתים בקיר החומה יסתרו הבתים כי אם צרים על העיר הדביקים בקיר החומה מבחוץ או מבפנים פן ימסרו העיר ופן יבקעו ויכנסו דרך הבתים וכתיב (נחמיה ג י) ועל ידם החזיק ידיה בן חרומף ונגד ביתו (שם שם כג) אחריו החזיק בנימין וחשוב נגד ביתם (שם שם כו) והנתינים היו יושבים בעפל עד נגד שער המים (שם שם כז) אחריו החזיקו התקועים מדה שנית מנגד המגדל (שם שם כט) אחריו החזיק צדוק בן אמר נגד ביתו (שם שם ל) אחריו החזיק משולם בן ברכיה וגו׳ ובהרבה כתיב נגד אבל לא הבתים מגיעים לחומה וכתיב (שיר ה ז) שמרי החמות פן ימסרו העיר וכתיב (יחזקאל יב ז) ובערב חתרתי לי בקיר ביד:

תתתקז. כתיב (שמות כב כז) אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר יכול אפילו הדיין שמעוות את הדין ת״ל (משלי כד כד) אמר לרשע צדיק אתה יקבהו עמים יזעמוהו לאומים:

תתתקח. א) גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב (שם שם כג) פשיטא אלא שנים שהם עומדים לפניך אם אינך מכירם אל תביט בהם שאסור לראותם כל זמן שלא נפסק הדין שהם (א) כרשעים כשעומדים לפניך:

תתתקט. אדם חכם שמתפרנס בעמלו ובקי בדינים לא יאמר תנו לי עושר ואדון אתכם אלא הטריפוני לחם חוקי מה שהיה יכול להרויח באותה שעה (א) כדרב הונא (ב) ושני דייני גזירות שהיו מתפרנסין בתרומת הלשכה:

תתתקי. ב) מי שעוסק ברצון בדינין שהוא מבית דין ועוסק בדין ביישוב הדעת אל ישאל לו אדם בדברי תורה באותה שעה:

תתתקיא. ב) אם יבא דין לפני חכם אע״פ שבברור יודע הדין אל יפסוק מיד הדין שהרי העליונים אין גומרין את הדין בפעם אחת שנאמר (דניאל ז י) דינא יתיב וספרין פתיחו (שם שם כו) ודינא יתב ושלטנה יהעדון הרי שתי פעמים יושב בדין וכן כתיב (תהלים ט ה) כי עשית משפטי ודיני וכתיב (שם ח יז) נודע ה׳ משפט עשה וגו׳ הרי שתי עשיות וכתיב (שם ט ה) ישבת לכסא שופט צדק (שם שם ח) וה׳ לעולם ישב כונן למשפט כסאו וכן כתיב (מ״א כב יט) ראיתי את ה׳ יושב על כסאו וכן בדברי הימים (ב׳ יח יח) הרי שתי פעמים יושב בדין וכן (משלי כ ח) מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע וכתיב (שם שם כח) מלך וסעד בחסד כסאו הרי ב׳ וכתיב (איוב א ו) ויהי היום ויבאו בני האלהים להתייצב ב׳ פעמים כתיב כן. וכן בראש השנה ויום הכפורים יושב בדין אם עליונים כך כל שכן תחתונים ולכך סנהדרין (א) שני ימים

א) ססמ״ע. ב) סי״א.

תתתקח. (א) אבות פ״א מ״ח מובא בש״ך ח״מ סי׳ י״ז.

תתתקט. (א) כתובות ק״ה א׳: הבו לי גברא דדלי לי בחריקאי, אבל אי גרסינן קרנא אתי שפיר כי שם אמרו: קרנא בטילה דמוכח הוה שקיל. (ב) שם שם.

תתתקיא. (א) סנהדרין י״ז א׳: כיון דגמירי הלנת דין למעבד ליה זכותא.

ולילה אחד דנין את הנפש (ב) ושני וחמישי דנין למעלה ולמטה וכן (תהלים קמז יט) חוקיו ומשפטיו לישראל (שם שם כ) ומשפטים בל ידעום:

תתתקיב. מדבר שקר תרחק (שמות כג ז) אל תשב עם איש שקר אין כתיב אלא מדבר שקר תרחק אם מתווכחים כדי לנצח תרחק אם שני בעלי דינין באין והם מחפשים למצוא דבר שקר תרחק:

תתתקיג. אם אדם נעשה דיין (א) יהא מתפלל קודם, שיטה לבו ולב חביריו להשות להיות לאגודה אחת לשפוט אמת ולהאיר עיניהם לדין שלא יטעו (ב) שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות ולא יאמר הדיין אשנה זה פרקי אלא כיון שהתחיל לישב ישאל [דף קכ״א] לרבנים ולחביריהם ואפילו לתלמידים שנאמר (איוב כט טז) וריב לא ידעתי אחקרהו ורב כתיב שידעתי שאני רב ובקי יותר ממנו ולא הוא רב לי שאמרתי בזה הדבר האיר הקב״ה עיניו יותר ממני ומה שאמרו (ג) הוו מתונים בדין שבכל עת חושב ופונה משאר צרכיו ואפילו מדברי תורה אע״פ שאמרו (ד) שלשה הדיוטות דנין ואם ירא שמים הם אין להן לישב אלא אם כן זוכרין כל הלכות דינין ואם תאמר יחקרו מן הבקי אין אדם חוקר ומדקדק בדין כמו הדיין הדן ואין נאה להיות דיין אלא דיין סביר וחכם לתפוס את בעלי דינין בדבריהם ושיבינו איזה מהם רמאי ואמרו (ה) אם דין מרומה הוא רודפיהו לכך אין לדיין אלא מה שעיניו רואות אע״פ שהוא בקי בתורה פעמים טוב זה לעשות לפי הנראה ראות עינים (ו) וביטולה של תורה זו היא קיומה ויש נזיקים שלא הצריכו חכמים לשלם אעפ״כ יש עונש מן השמים כגון שאמרו חכמים (ז) למה נחרבה ירושלים שהעמידו דבריהם על דין תורה הרי אע״פ שהתורה לא חייבה בית דין לכך אעפ״כ אדם נענש כמו שאמרו (ח) ירחיק אדם ד׳ אמות ויבנה בשלו מ״מ יש לו עון אם עומד כך שמחשיך לחבירו כי כל נזקיו של אדם סובל תדיר אע״פ שבית דין לא הוזהרו לדון על כך הקב״ה א). . . לפי מה שזה מצטער על ידי חבירו ותדיר. . . אין הקב״ה עוזב מלנקום ומלראות בצרתו של זה וכן (ט) תליוה וזבין זביניה זביניה הנה אין לך חמסן וליסטים גדול מזה כי על כל מיני צער יחשוב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך ואף מי שאומר תעשה בעבור אהבתי ומכור לי חפץ פלוני והוא רואה ויודע שאין רצון חבירו למכור לו ואל ב) יתעה אדם את החפיצים לקנות אותו חפץ שבידו שמראה להם פנים כאומר למכור להם ואין בלבו והם אין קונים במקום אחר כי סבורים שזה ימכור להם וכתיב (שם כה יז) ולא תונו שהונהו בדברים וכן אדם הנכנס לבית חבירו והוא יודע שברצונו אינו נותן ומחמת הבשת שהוא אוכל ושותה אומר לו אכול ושתה הרי (קהלת יא ט) על כל אלה יביאך אלהים במשפט ועוד לא יתכן שיכנס אדם אצל חבירו כשהוא אוכל ושותה והוא יודע שיש לו בשת בפניו עליהם נאמר (משלי כה יז) הקר רגלך מבית רעך:

תתתקיד. (א) המבייש את הזקן נותן לו דמי בושתו משלם. חד בר נש אקפד לר׳ יהודה בר חנינה אתא עובדא קמיה ר״ל וקנסיה ליטרא דהבא עד היכן הגיע בו הרוק עד גופו עד כליו אלא רקק ולא הגיע בו הרוק מהו אמר ר׳ יוסי הדא אמרה המבייש את חבירו בדברים פטור הרי תדע שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות הרי קנסו ליטרא זהב ושמא הבושת היה פחות או יותר אלא כמו שנראה בעיניו של דיין

א) מקום חלק. ב) מכאן עד שהונהו בדברים כפול לעיל סי׳ תת״ל ובנדפס סי׳ ש״א.

(ב) ב״ק פ״ב א׳ ושבת קכ״ט ב׳: שב״ד של מעלה ושלמטה שווין.

תתתקיג. (א) סנהדרין ז׳ ב׳: הלואי שתהא יציאתי כביאתי. (ב) ב״ב קל״א א׳. (ג) אבות פ״א מ״א. (ד) סנהדרין ב׳ ב׳. (ה) סנהדרין ל״ב ב׳ ויעוין חשן משפט סי׳ ט״ו ס״ג. (ו) מנחות צ״ט ב׳ ולפנינו: זהו יסודה. (ז) ב״מ ל׳ ב׳. (ח) ב״ב כ״ב ב׳. (ט) שם מ״ח ב׳.

תתתקיד. (א) ירושלמי ב״ק פ״ח ה״ו.

יעשה וכל מה שאדם עושה לפי סברת הלב אין לו עליו עונש כיון שאין חכם ממנו ואפילו יש חכם כיון שהם בקנס אין עון כיון שכיוון לשם שמים ואם הדיין יראה ששנים באו לפניו לדין אם יודע ומרגיש ומבין שאחד מעליל שבועה על חבירו מפני שיודע בחבירו קודם שישבע אפילו באמת יתן לו מה שירצה ואותו חבירו מוחזק צדיק ונאמן לכך יבחין הדיין אם זה מעליל בשביל שיודע שלא יעשה תשובה הרי יעשה הדיין שיגבה מן הצדיק ויתן לפריץ וזהו שאמר אם דין מרומה הוא רודפהו שאם פריצים יעלילו על שיודעים שלא ישבע כדי ליקח ממונו וגם הדיין ששומע מן הרשע שמחפה דברים שאינם ומתוך דבריו יחייב את עצמו אותו הדיין אל יגער בו ואל יכעוס עליו כי הכעס מלמד לזייף ויחזור מדבריו וידבר בעניין אחר אלא יעזוב לו לדבר כל דבריו:

תתתקטו. איש אחד ידע באחד שעשה שבועת שקר והנה נעשה דיין אמר לחבירו הנה יודע אני שזה חשוד על השבועה ואיך נשליך עליו לעשות שבועה אמר לו חבירו אתה עד אחד ולא נאמין לך אמר אם כן איני יודע בזה הדין כדי שלא תבא תקלה על ידי כי ידע שישבע לשקר:

תתתקטז. כתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך (א) דסני לך לחברך לא תעביד אין שמין למזיק לומר כשם שהיה מזיק מצטער אם היו עושין לו אותו דבר יש דבר שלמזיק אין צער ואין מקפיד אבל שמין לניזק אם יקפיד כי כל העולם וכל דבר תלוי בהקפדה וכל דבר של ניזק צער והפסד והקפדה:

תתתקיז. בספרי (א) אמר (דברים א יז) לא תגורו [ע״ב] מפני איש שמא תאמר מתיירא אני את איש פלוני שמא יהרוג את בני שמא ידליק את גדישי שמא יקצץ נטיעותיי ת״ל לא תגורו מפני איש:

תתתקיח. מעשה באשה אחת שהיתה מקללת כל מי שיעזור לבעל דין שכנגדה והיו נענשין ונלקין על ידה בקללותיה וכשאדם קובל עליה ומערער כנגדה היתה מקללת את האומרים לה תלכי לבית דין ויראים לעשות דבר כנגדה מפני קללותיה אמר להם חכם אחד זאת מקללת לשקר הרי כתיב (משלי כו ב) קללת חנם לא תבא ואפילו אם תבא הרי רק לגוף או לממון אבל שאתם עוברים על לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא הוא ינקום מן הגוף ומן הנשמה ואמרו לו (א) רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו ואפילו במילי דשמיא אמר להם זהו ממילי דשמיא כגון לבעל דינו שיאמרו רשע זוכה בדין ורואה חפצו באויביו כי השעה משחקת לו כדי שיקבל עולמו משלם שלא ישאר לו שום שכר ליטול לעולם הבא אבל הדיינין אע״פ ששעה משחקת לרשע אל ימנעו מלשפוט ויתפללו שלא יקלקלו בדין לא בעבור שנאת הרשע ואהבת הצדיק ולא תהא אהבת הרשע מתגברת שיתקלקלו בעבור שהשעה משחקת לו הנה (ב) האשה קללה את רבה בר רב הונא שיהפך את כסאו ואעפ״כ לא חשש ודן ואעפ״כ נרשמה הקללה הרי אע״פ שמקללין לא יחושו וישפטו צדק ומה שהרשעים מענישים כדי למלאות תאותם בעולם הזה וליפרע מהם באחרונה ובעולם הבא כדכתיב (תהלים נט יג) חטאת פימו דבר שפתימו:

תתתקיט. אחד מבעלי דינים שיאמר לבית דין חנף אל יחשוב היושב בדין אם לא אשא לו פנים א)... בשביל שנאתו מחפש בחובתו ועוד אל יחשוב

א) מקום חלק.

תתתקטז. (א) שבת ל״א א׳.
תתתקיז. (א) דברים פיסקא י״ז.
תתתקיח. (א) ברכות ז׳ ב׳. (ב) גיטין ל״ה א׳.

לא אחפש בזכותו כדי שלא יאמר בשביל שקר אני חנף או שום דופי אני מחפש בזכותו אלא יעשה הדברים שיוציאם מפי בעלי דינים כאילו לא שמע ויחפש בזכות שניהם ובחובת שניהם וזהו (דברים טז כ) צדק צדק תרדוף צדק לזה וצדק לזה וכתיב (משלי לא ח) פתח פיך לאלם אל דין כל בני חלוף ראש הפסוק וסופו פ״ף הוא היה אפטרופ׳ וטוען טענת שניהם (מ״א ג כג) זאת אומרת זה בני החי וגו׳ וזאת אומרת וגו׳ ובני החי וגו׳ ואחר כך תזכה הזכאי (משלי לא ט) פתח פיך שפט צדק (א) ולא היו מושיבין בסנהדרין אלא השומע בע׳ לשון שנאמר (מלאכי ג ג) וישב מצרף ומטהר וגו׳ את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף והיו לה׳ מגישי מנחה בצדקה בזה הפסוק נעלם ע׳ כי סנהדרין היו יושבין ומייחסי כהונה וזהו שאמר (שם שם ה) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני הרי ז׳ וזהו (ויקרא כו כא) שבע כחטאותיכם ולא היו מושיבים אלא השומע ע׳ לשון (ב) שאסור לספר בע׳ לשון (ג) איזה הוא בן העולם הבא המספר בלשון הקדש (ד) קטני בני עיר הנדחת (ה) אין נהרגין (ו). . . ר׳ אליעזר אומר אף גדולים אין נהרגין אלא על פי עדים והתראה ומה אני מקיים (דברים יג יח) ונתן לך רחמים שמא יאמרו הדיינין הרי אנו עושים עיר הנדחת ולמחר יהיו אחיהם וקרוביהם קושרים בלבם שנאה עלינו [אלא כך אמר המקום] הרני נותן אותם לרחמים ומטיל אהבתי בלבם כלומר שאין בלבינו עליכם שדין אמת דנתם ולא מתאבלים אלא אוננים שאין אנינות אלא בלב לכך לא יחניף איש את חבירו בשביל קרובו שאם יחניפם הקב״ה יכניס שנאתו ביניהם ויפול בידם כאנשי שכם ביד אבימלך בן ירובעל ואם לא יחניף יהפוך לבב אויביו לאהוב אותו שנ׳ (משלי טז ז) ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו וכתיב (דברים יג יח) ונתן לך רחמים וריחמך והרבך:

תתתקכב. בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שמשפחתו של אדם החוטא נענשת על חטאת האדם. בתורה דכתיב (ויקרא כ ה) ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם. בנביאים דכתיב (ש״ב ג כט) יחלו על ראש יואב ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך וגו׳ (שם שם ל) ויואב ואבישי אחיו [דף קכ״ב] הרגו לאבנר. בכתובים דכתיב (דה״א כא יז) ויאמר דוד אל האלהים הלא אני אמרתי למנות בעם ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו ה׳ אלהי תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה הרי כשהמשפחה (א) מוחים ביד בני אדם מלעשות דין בחייבים נענשים המשפחה ולכך תירגם אונקלוס ובמשפחתו ובסעדוהי או כשבני אדם יריאים לדבר מפני יראת המשפחה לכך יש למשפחה לשפוט (שמות לב כט) כי איש בבנו ובאחיו:

תתתקכא. ב) אדם שקרובו צועק שעושין לו שלא כדין אם יש אחרים שמדברים אם כן אינו צריך לדבר שיחשדוהו שעוזר לקרובו אבל כשהוא רואה שהוא יכול לתקן שעושין לו שלא כדין ואם יאמרו אתה עוזר לקרובך יאמר נשאל ליראי

א) תתס״י. ב) תתסי״א.

תתתקיט. (א) סנהדרין י״ז א׳. קדושין ע״ו ב׳. (ב) צ״ל שאסור לשמוע מפי המתורגמן. ישם בסנהדרין. (ג) ירושלמי שבת פ״א ה״ג, וכתב הרמב״ם בפירושו אבות פ״ב מ״א: מצות קלות כגון שמחת הרגל ולימוד לשון הקודש ובספרי עקב פיסקא מ״ו: מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקדש כו׳. (ד) תוספתא סנהדרין פי״ד. (ה) צ״ל: שהורחו עמה אין כו׳. (ו) צ״ל: רבי אליעזר אומר נהרגין אמר לו ר׳ עקיבא ומה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך והרבך אם לרחם על הגדולים הרי כבר נאמר הכה תכה, אם לרחם על בהמתן הרי כבר נאמר החרם אותה ואת כל אשר בה ואת בהמתה ומה אני מקיים ונתן לך רחמים אילו קטנים שבתוכה.

שמים אם יאמרו שלא אמרתי כהוגן אם כן אל יהא בדברי ממש ואין לו לאהוב בכבודו שלא יחשדוהו ולישתוק שנ׳ (תהלים נח ב) האמנם אלם צדק תדברון:

תתתקכב. אם היה לך דין עם חבירך ובאתם לפני בית דין וחייבו אותך אל תראה להם פנים זועפים כשאתה יודע שלא לקחו שוחד ולא החניפו ואם אחד היה אוהבך וברצון היה מזכה אותך אלא נראה לו חובה ומחייבך תחזיק לו טובה שלא מחניפך ואם אחר מחניפך תשנא אותו ותאמר לו אל תחניפני כשידחקוך מדעתך אל תשנאם ותחזיק להם טובה ואם יחניפוך ראוי אתה להרחיקם המחניפים אותך ואל תאבם ואל תחזיק טובה להם:

תתתקכג. זקן אחד היה מביא בני אדם תדיר לדין אמר לו חכם אחד למה אתה עושה כן אמר כדי שאהיה נקי אם אתחייב בדין אפרע ואם יתחייבו לי יפרעו לי אמר חטאתך לא תכופר כי פעמים אדם יוצא זכאי מדין מטה ולא מדין מעלה כגון שרואה אדם שנותנין לאשתו ממון ומנחת שלא במקום המוצנע ואחר כך טוען לא אשלם מה שאשתי פשעה ואמרו חכמים (א) אשה פגיעתה רעה הרי פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים שפשע והיה לה לומר תצניעי במקום המשומר:

תתתקכד. כתיב (בראשית לא לב) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה (א) ולכך מתה בדרך והלא כוונתה להוציא ע״ז מבית לבן אלא כיון שהיה יעקב שם והיה לה לשאל מיעקב אם יש לקחת את התרפים הרי כשיש חכם וחסיד לשאל ממנו אין לאדם לעשות דבר בלא עצתו:

תתתקכה. אם תלמיד חכם ועם הארץ שניהם יועצים טובים ויראי שמים תטול עצה מתלמיד חכם שנאמר (משלי ח יד) לי עצה ותושיה וכל מי שאינו עושה דבר בלא עצת אותו תלמיד חכם שלבו לשמים לא יכשל לעולם (שם יב כא) לא יאנה לצדיק כל און לא תבא כל תקלה על ידו שנאמר (שם יט כא) ועצת ה׳ היא תקום עצה שהיא לשם שמים תקום היא ולא כל שאינה לשם שמים (א) וכל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ואם עסקו יראי שמים לתקן תקנות והנה לא מסייע מילתא היא שלא היו נשמעים להם מעלים על המזכים כאילו עשאום ואם לא יועיל לאחר ימים יועיל לזרעם או תלמידיהם יקיימום והוא שמסרו את עצמם ואת ממונם וכבודם על הדבר שהיה עליהם קשה ואעפ״כ טרחו ולא הועיל:

תתתקכו. אל יפיל אדם אימה על הטובים ויאמר לטובים אם תראו שום דבר שרע בעיניכם אל תכחדו ממני תגידו לי ולא אעשה עוד ואם צריך לעשות אעשה וזה לא יאמר אלא לצדיקים חכמים שאם יאמר לצדיק שאינו חכם או לחכם שאינו צדיק יאמרו לו על הטוב רע ועל הרע טוב:

תתתקכז. מעשה במלך שחפץ לשמוע דברי חכם אמר החכם לא אוכל לדבר חכמה שלימה אלא אם כן תמחול לי אם אדבר שום דבר שלא כרצונך ואל תחייבני בזה אמר כן, כששאל לו המלך השיב לו אמר לו המלך אני חפץ לתת לך כסף וזהב אמר לו החכם אנה יש לך אמר לו המלך יש לי באוצרותי הרבה אמר החכם לא אקח מידך מאומה עד שתודיעני באיזה עניין בא לידך קרא לעבדיו וחשב המלך שיקבל והחכם אמר לא אקבל מידך כלום [ע״ב] כי הכל בידך בעוולה ובא לך מחמת עלילות ונתנו לך עניים ואיך אקח מידך מה שנתנו לך עניים ודחקת אותם ליתן ואפילו אם היה שלך בדין בלא גזל לא הייתי מקבל מידך כי התלמידים נותנין לרב לפי שנהנו ממנו

תתתקכג. (א) ב״ק פ״ז א׳.

תתתקכד. (א) במדרש רבה ויצא פרשה ע״ד ופדר״א פל״ו איתא: עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה והוה כן כשגגה היוצאת מלפני השליט ותגנוב רחל ותמת רחל.

תתתקכה. (א) אבות פ״ה מי״ז.

להורותם הישרה אבל לך עשיתי יותר רעה שהרי אמרתי לך חכמה מה להתנהג במלכות ברצון הקב"ה ואתה לא עשית כדברי הרי אתה מזיד על ידי ומוטב היה לך שלא היית שומע את דברי מאשר שמעת ולא תעשה כדברי ולא אקבל מידך אלישע לא קיבל מנעמן וממלך ארם לכך פירנס את ישראל שנים רבות (א) ירמיה קיבל מנבוזר אדן לפי שנתגייר ועוד אם תחפוץ אמור לא קיבל אלא צוה לתת לו על ידי גדליה בן אחיקם (ב) יוסף קיבל מפרעה לכך מת קודם אחיו:

תתתקכח. לא יהרהר אדם אחרי בוראו אלא אם יש לו שום ספקא על הבורא ידבר לפני החכם הבקי בעניין הבורא ואין שום חכם שיוכל לדעת אלא ישיב תשובה למהרהר בחכמה כנגד דבריו:

תתתקכט.[א] אל תבא לעיצה לפני מי שאתה חושדו שמא יאמר לך (א) לפי דרכו שמא לא ייטב לך ולא יצלח הדבר ואתה תחשוד אותו ושמא נקי הוא בזה הדבר ואם[ב] ישאל אדם ממך עיצה ויאמר לך איך אעשה אותו דבר ואתה יודע לעשות עיצה ותקנה אם תאמר לו איך תקיים מחשבתו יהיה עבירה לבסוף ואם תשתוק וישאל עיצה מאחר יתן לו עיצה שלבסוף יהיה עון אל תתן לו עיצה לפי דרכו אלא לפי מה שנראה בעיניך שיהיה רצון הקב"ה כמו חושי הארכי שנתן עיצה לאבשלום שנפל ביד דוד[ג] (ש"ב יז ז) ויאמר חושי לא טובה העצה אשר יעץ אחיתפל בפעם הזאת אבל אל הפילגשים לא אמר ברע עשית[ד] . . ועוד כבר עשה מה שעשה (ב) ועוד לפי שהיה טוב לדוד:

תתתקל. אם אמרו לאדם בבל תאמר אנו רוצים להזיק לפלוני ופלוני צדיק יזהיר אותו ואין זה לשון הרע ואם צדיק שאל לך אני רוצה להתחתן בפלוני הגד לי אם שמעת עליו שום דבר פגם אם אתה מכיר בו שהוא צדיק ואפילו אם מחר יתקוטט עמו לא יזכיר לו אותו פגם לביישו ולא יודיע לאחרים יגיד לו ואם לאו יאמר לו תחקור מאחרים כדי שלא יבא תקלה על ידך:

תתתקלא.[ה] אם יאמר לך אדם דבר סתר אני יודע השבע לי או תן אמונתך שלא תגלה אל תעשה . . . ואל תהי להוט אחרי סתרים ואחר חידושים כי אלה מסירין את האדם מן התורה:

תתתקלב. ראובן שנטל עיצה משמעון כגון ראובן שאמר לשמעון תן לי עיצה אם אתן בתי ליהודה או ליוסף לא יאמר ראובן ליוסף שמעון נתן לי עיצה שנתתי בתי ליהודה פן ישנאנו יוסף אבל ליהודה יוכל לומר ולא יאמר אדם המתן עד שאשאל עיצה לפלוני כי שמא ילך זה האחר ויבקש מאותו שיתן לו עיצה לפי דרכו ואם ירא חטא הוא ויתן לו עיצה טובה (א) וקשה לאותו שאמר לו המתן עד שאתייעץ בפלוני נמצא שקנה ליועץ שונא:

תתתקלג. ומעשה ביועץ אחד כשהיה אדם שואל לו עיצה והיה אומר ליועץ תן לי עיצה על מה שפלוני מצער אותי או שהיה אומר אקח בתו או לאו ואני לא אגיד לו שאתה יועצני אמר לו היועץ אע"פ שהרבה פעמים אני צריך לפלוני ופלוני אם תשאליני עיצה בפניהם לא אמנע ממך עיצה הטובה אע"פ שקשה

[א] קל"ג. [ב] קל"ג, בסנויס קלח. [ג] ע"כ. [ד] ונקוס חלק בכ"י. [ה] תתסי"ב.

תתתקכז. (א) ירמיה מ' ה'. (ב) בברכות נ"ה א': מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות.

תתתקכט. (א) סנהדרין ע"ו א': מיועצך לפי דרכו. (ב) ר"ל חושי היה טוב לדוד ואם היה אבשלום רואה כי חושי מתרעם עליו ע"ד הפלגשים, היה ככר מכיר בחושי, כי הוא, חושי, טובת דוד דורש ולא היה מקבל עצת חושי, לכן שתק חושי כדי שאבשלום יאמין בו.

תתתקלב. (א) ר"ל שהוא רעה למי שנשאל עליו.

בעיניהם ואם תחפוץ אני אגיד להם שאני מייעצך כך וכך כי כל עצתי אני יכול לדבר בגלוי כמו בסתר:

תתתקלד.[א] חכם שיעץ לאחרים ונכשלו באותה עיצה אע"פ שלשם שמים נתכוון אם יאמרו לפי ששמענו לעצתו נכשלנו אל ימחה ואל יצטער כדי שיתכפר לו קצת שעל ידו בא להם חובה (א) ומגלגלין חובה על ידי חייב וזכות על ידי זכאי:

תתתקלה. אם יבא אצלך אדם שקובל על אדם חבירו ומוציא לעז על חבירו או מפני ששונא אותו או מפני שחבירו [דף קכ"ג] הוכיחו בפניך ואתה יודע כיון שהגיד לך לא יגיד לאחרים על חבירו אם תוכל להכריע חבירך לכף זכות וגם תוכל לומר חבירך אוהב אותך אם יקבל טוב ואם לאו שמע דבריו ואל תאמן ואל תגיד לאחרים מה שזה מגיד עליו שאם לא תקבל דבריו ילך ויגיד לאחרים ויהיה בשת ויאמינו לו או יאמרו לחבירו ויתקוטט עמו אבל אם מגיד לך וגם מגיד לאחרים אל תשמע לו ותגער בו ותאמר לאותם שהוא אומר להם שקר מדבר על חבירו:

תתתקלו. כתיב בספר יחזקאל (ג יח) באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיותו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש כיון שאמר ולא הזהרתו למה אמר ולא דברת להזהיר אלא יש שלא יהו מקבלים ממנו אבל מן יועציו מקבלים לכך אמ' ולא דברת ליועציו אותם שזה מקבל מהם מכאן משמע כשאדם רואה שאין דבריו נשמעים לאיש אחד או לאשה ילך וידבר למי שזה מתייעץ בו ויבקש מן היועץ להזהירו וזהו שנאמ' ולא דברת להזהיר לא דברת למי שדבריו נשמעין שיזהירוהו:

תתתקלז. אדם שאין דבריו נשמעין ידבר לשום עשיר שדבריו נשמעין להוכיח את אחרים שהרי לאחר (תהלים יט ח ט י) תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות וגו' פקודי וגו' מצות וגומ' יראת וגו' משפטי וגו' מיד סמך (שם שם יא) הנחמדים מזהב ומפז רב כלומר כשיוצאין מאיש אשר זהב לו ופז רב אז נחמדים ומתי מתוקים כשיוצאין מפי דבש כלומר כשתמצא חכמים עשירים מורים בעלי תורה ועשיר אז נשמעים ומנופת צופים כשמעטים דבריו:

תתתקלח.[ב] כשאדם יודע שלא יקבלו דבריו אין להוכיחו ואשר אמרו (א) עד נזיפה מדבר כשהבן מוכיח את האב או האב את הבן או את אחיו כלומר עד היכן תוכחה כיצד דברים קשים יש לו לדבר עד שיכהו או עד נזיפה או עד קללה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה שידבר לו קשות כל כך לפי שלבו גם בו ואוהבו רק דברים קשים אינו יכול לסבול ומכהו או נוזף בו או מקללו שיניח אותו מלהוכיחו אבל אדם אחר שאם יוכיחנו ישנאנו ויותר להכעיסו יעשה וגם ינקום עד שיבא לידי רע יותר אין להוכיחו[ג] אבל מה שאמרו עד הכאה וקללה ונזיפה אינו מדבר אלא באוהבים שיודע בברור שלא ישנאנו להפסידו ממון ולא ינקום ממנו אבל לפי שעה יכהו ויודע המוכה והמקולל והנזוף שזה המקלל לא ישנאהו על ההכאה ועל הקללה ועל הנזיפה וזהו שנא' (דה"ב כה טז) ויהי בדברו אליו ויאמר לו הליועץ וגו' חדל לך למה יכוך ויחדל הנביא ויאמר ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך כי עשית זאת ולא שמעת לעצתי הרי כתיב ויחדל הנביא ויאמר לו ידעתי כי יעץ ה' להשחיתך אלא כך אמ'

א) סמס"ג. ב) סי"ג. ג) ע"כ.

תתתקלד. (א) ב"ב קי"ט ב'.
תתתקלח. (א) ערכין ט"ז ב'.

הנביא לא הייתי מוכיחך אלא שירעתי שיעץ להשחיתך והקדמתי להזהירך מאהבתי אותך שאתה אחי אבל לאחרים אינו מחוייב להוכיח אלא אם כן ישמעו לו הרי טוב ואם לאו לא יוכיחו יותר:

תתתקלט. כתיב (משלי ל ח) ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי ראש באל״ף כתיב אל תאמר כיפתח שאמ׳ (שופטים יא ט) אנכי אהיה לכם לראש והרג כמה אלפים אלא כגדעון שאמ׳ (שם ו טו) הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי וכת׳ (שם ח כג) ויאמר אליהם גדעון וגו׳ ולא ימשול בני בכם ה׳ ימשול בכם:

תתתקמ. אם רואה אדם שאין לו כלום ואין דבריו נשמעים ויש עשיר וטוב ודבריו נשמעים וחפצים למנותו ראש אל ישמע להם ויאמר תשימו אותו העשיר לראש:

תתתקמא. כתיב (משלי יח כג) תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות וכי ברשעים יורה איך יעשו אלא עשיר שיוכל למחות ודבריו נשמעים כנגד הרעים יענה עזות כמו דוד בעניין השלל (ש״א ל כד) ומי ישמע לכם וגו׳ כי חלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים כשעשיר צדיק הולך להוכיח תחנונים ידבר רש צדיק להקב״ה יתחנן שישמעו דבריו של עשיר ואם תאמר יתחנן שדבריו של עצמו יהיו נשמעים הרי כתיב (קהלת ט טז) וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים ואם תאמר והלא כתיב (שם שם טו) ומצא בה [ע״ב] איש מסכן וחכם ומילט הוא את העיר בחכמתו ואיך ימלט את העיר ואיך ישמעו לו יש לומר הוא ידבר חכמתו לעשיר צדיק והעשיר ידבר לאנשי העיר ונשמעים דבריו ד״א ומילט את העיר בחכמתו שעסק יומם ולילה בתורה ובתפילתו מילט את העיר וכתיב (בראשית יט כ) הלא מצער היא ותחי נפשי:

תתתקמב. א) כתיב ויהי כהפנותו שכמו מעם שמואל ויהפוך לו אלהים לב אחר ולא לפנים שמואל לא גרם לו שהרי לאחר הימים נתנבא לכך בהפנותו שלא גרם לו שמואל אלא שמן שנמשח גרם ללב אחר להלחם ויהפוך לו אלהים לב אחר וש״ה (משלי כא א) פלגי ב) מים לב מלך ביד ה׳ על כל אשר יחפוץ יטנו אם זכו העם והמלך יטנו לבו לטובה ותחשוב למלך צדקה ואם לא זכו העם והמלך יטנו לבו לרעה ונפרעין מן המלך שלא זכה שיטה לבו לטובה:

תתתקמג. ג) אם תראה פרנס שמתגאה על הציבור או אדם עשיר מפני עושרו אם יש לאל ידו ורוב ראשי הקהל טובים וברצונם לתקן רצון הקב״ה ואין יכולים מפני הגאה אז לא יאריך ימים שנא׳ (דברים ז י) לא יאחר לשונאו בתחיל׳ כת׳ (שם שם) לשונאיו ואחר כך כת׳ לשונאו אלא מפיל הגאה ואז אין הרמת ראש למסייע לו ולבוטחי׳ בו:

תתתקמד. אחד היה מתגאה על הציבור והיה אומר אני מדבר למלך ולשרים וראוי לכם לקבל דברים שלי וכשהיה דין קרובו או דין אוהבו לא היו הקהל יכולין לפניו כי עוזריו רבים וכשהיו הציבור רוצים לדחוק התובעים בחרם ובנידוי לא היו יכולים מפניו והיו עיכובי תפילות כשהיו הציבור צריכים לדבר לפני השרים אמ׳ אינכם חפיצים להטות את הדין תלכו אתם ותדברו אתם אל השרים עד שנתן חיתיתו על יראי שמים לא אִחֵר ומת אע״פ שבידו מעשי׳ טובים היה מרחיץ ומלביש המתים ומל הילדים ומכנים אורחים ונותן צדקה לא נשא לו הקב״ה פנים וגם לקח טלית של צדיק אחד ונתן לליצן להתעטף והלבין פני הצדיק וקללו אותו צדיק שלא יחיה שנה אחת וכך היה שלא הוציא שנתו לכך כל מי שנתן לו הקב״ה הצלחה יעסוק בתקנת

א) כפול לעיל סי׳ תתע״ח. ב) בנדפס סימן ס״כ. ג) סי״ד.

ציבור ואל יתגאה כדוד שכתב (תהלים קלא א) ולא הלכתי בגדולות וכת׳ (שם עה עב) וירעם כתם לבבו וכתיב (איוב ח כ) ולא יחזיק ביד מרעים אמ׳ כיון שעכבתי תפילת ותורה על ידך יהא העון עליך ולא היו ימים מועטים עד שבא יומו למיתה מצעקת עניים שמבקשי׳ עונש ועלבונם עליו והקב״ה לא חפץ להאריך לו כי היה מטיל יראתו ואימתו על יראי השם ולהכעים היה ממהר השבחות בבית הכנסת ומונע צדיקים מן המצות ומגרש מבית הכנסת מי שירצה ומסייע לעוברי עבירה ויראי ה׳ מנאץ:

תתתקמה. מי שהקב״ה מספיק ונותן לעשיר עושר והוא אינו נותן לעניים הרי נותן לאחד שהיו יכולים מאה לפרנס באים העניים וצועקים לפני הקב״ה לזה נתתה מה שהיה יכול לפרנס אלף ולא עשה עמי טובה ונפרע מן העשיר כאילו גזל עניים רבים שאומרים לו הספקתי לך עושר כדי שתתן כפי השגת ידך עושרך לעניים ולא נתת אפרע ממך כאילו גזלתם וכאילו כפרת בפקדון שלי כי על כן נתתי בידך העושר לחלק לעניים ולקחת העושר לעצמך וכן אומר לפרנס רע נתתי לך שררה כדי למחות ביד רשעים ולעשות טובה לצדיקים ואינך עושה הרי נפרעין ממנו הפרנסות כמו שאמ׳ לשאול מניתיך למלך להכרית זרע עמלק ונפרע ממנו כנגד הכבוד שנהרג וגם בניו נהרגו (ש״א לא) ומבניו הוקעו (ש״ב כא) ומירבעם (מלכים א יא) ומבעשא (שם טז) שמינם למחות ביד הרעים ולא עשו והם עשו הרע ונתן אחאב ביד מלך ארם ולא הרגו הרי נפרע ממנו כנגד הכבוד וכנגד הטרחים שהביאו לידו (א) ולבסוף לא עשה לו כלום ומה שהקב״ה נותן לאחד מה שהיה דיי לאלף להתפרנס להודיע איך יעשה לצדיקים לעתיד שהרי לרשע יתן יותר מאשר צריך כל שכן לצדיקים:

תתתקמו. כתיב (א) (יחזקאל לב כד) אשר נתנו חיתיתם בארץ חיים פרנס המתגאה על [דף קכד] הציבור בחנם כתיב (במדבר טז טו) ולא הרעותי את אחד מהם אחד היה משכיר יהודים וכשכבר עברה השנה היו משכירים את עצמם לאחרים וצוה לאחרים שלא להשכירם ואיים עליהם והיו יריאים פן יפסידו את ממונם ולא השכירום ואותם יהודים הוצרכו להשכיר את עצמם בשכר מועט לאותו פרנס על כיוצא בו נאמר אשר נתנו חתיתם בארץ חיים וקרוביו ואוהביו וכל אשר לו היו עושים לבני עירם בעבור זה שהוא עוזר להם עליהם אמרו (ב) שירדו לגיהינם ואינן עולים מגהינם וכל המטיל אימה על הטובים אין טובים בזרעו (ישעיה ג יא) אוי לרשע רע זרעו כיוצא בו:

תתתקמז. אחד היה מוחזק בעיר והיו עניים קובלים על אותם שחומסים אותם וזה לא היה רוצה למחות ובידו היכולת למחות ונתגלגל הדבר שהוא נחמס וקבל ולא היו הקהל רוצים לשמוע לו אמ׳ להם וכי אין לכם לשון אמרו לו וכך עושין לך שהעניים קובלים ולא רצית לדבר ולמה נזקק לך והיית יכול לעשות וכל זה כשיש לאל ידם של טובים אבל במקום שכל דאלים גבר יעכב תפלה עד שיעשה רצונו:

תתתקמח. (א) כתיב (שמות כג יג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך וסמיך ליה (שם שם יד) שלש רגלים תחוג לי למה הקישן לומר לך שלא יאמר ישראל לגוי עד יום איד של ע״ז ועד יום של אותו קדש אלא יאמר כך וכך שבועות וכתיב ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא תשביעו בשמם וכתיב (הושע ב יח יט) ולא תקראי לי עוד בעלי והסירותי את שמות הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמם (א) ואפילו שם אידם לא יזכור ישראל ולא יאמר לגוי באמונה

(א) סכ״ז.

תתתקמה. (א) ר״ל שלא תיקן מאומה לטובה.

תתתקמו. (א) ראש השנה י״ז א׳. (ב) שם שם.

תתתקמח. (א) בשו״ע יו״ד סי׳ קמ״ז ס״ב הביא בשם המרדכי ששם חגים שלהם שהם כשמות

שיש לאלהיך וגם לא יאמר לגר שם עבודה זרה אפילו להיות לוציץ בה ולא יזכיר בשמם ואל ישבע ביהודית שלו (ב) ולא יאמר אדם כשהוא רוצה להשבע ישבע לגוי באלהותו לשקר גם זה לא יעשה (ג) ואל יחשוב אדם אעשה ביזוי לע״ז ואשתין עליו או אעשה צואה כיון שהיו עושין לפעור כך: אם יאמר הגוי אלהינו או אדונינו יעזרך או יצילך או יהיה עמך אל יענה אמן כי כוונתו על אלוה שלו (ד) אבל אם יאמר אלהיך או אדוניך יצילך או יהיה עמך אז יענה אמן אחריו (ה) אם^א) יש פיוט שעשה גלח או כומר לשבח לע״ז ונראה לישראל שהוא שבח שם לא יאמר אותו בלשון הקדש להקב״ה ואם יש איש שהושד את אשתו מאיש פלוני אל יזכיר את החשוד בפני החושדו אם בספרי גלחים שיש בהן תיפלה לע״ז ונמחקו לא יכתוב עליהם אפילו כתב איגרת ואם יש טבלאות של ספרים פסולים אל יקשרם לספרי ישראל אם יש כ״ד ספרים שכתבו גלח או כומר ולא הזכיר בו לא שום ע״ז ולא שום קדש לא יצניענו עם ספרים אם יש גלח שרוצה לעשות פיוט לע״ז או גוי לעשות זמר לעבירה והוא אומר ליהודי אמור לי ניגון נעים שאתם משבחים לאלהיכם אל יאמר לו שלא יהא על ידו:

תתתקמט. ^ג) רוב בני אדם שיש להם עסק עם כומרים אינם עשירים עד סוף ימיהם כי לא יאריך עושרם עד סוף ימיהם לפי שמספיקים להם תשמישי ע״ז ועוד עובר על (דברים ז כו) לא תביא תועבה אל ביתך לכך לבסוף מה שהרויחו על הכומרים יפסידו^ד) וכן העושה משא ומתן בעוולה מרויח הרבה ולבסוף מפסיד וכן אדם חשוב שיושב בגזל על הקרקע שאינה שלו וזה האדם אין רוצה להחזיר מפני שאומר ישבו עליו אבותי שני חזקה וידע שאינו מן הדין של אבותיו כתיב (ויקרא ה א) אם לא יגיד ונשא עונו פעמים מוטב שלא יגיר וכשלא נתנו חרם כגון אחד שהלוה על צלמים ותכשיטי ע״ז ומת והיה אחד יודע המטמונים ולא רצה להגיד ליורשים ואמר לחכם אני יודע אלא אם אגיד ליורשים הם יקחו וימכרו לכומרים ולגלחים נמצא חטא זה על ידי עדותו:

תתתקנ. האב שיש לו בנים והנה האב חטא שהלוה על ספר פסול או קונהו ומת והנה אמרו הגלחים ששוה כך וכך והיה לו ספר קדוש שלנו לא יאמר [ע״ב] כיון שהספר הקדוש היהודים יתנו בו כך כמו שיתנו הגלחים בספר פסול יהיה שלך ספר הקדוש וכנגדו שלי ספר הפסול:

תתתקנא. אחד ירש ספר פסול ולא רצה למוכרו ושרפו:

תתתקנב. אשה אחת יהודית הלה בנה באתה גויה ואמרה לה תני לבנך על זאת האבן לשתות ויתרפא אמרה היהודית מה טיבה של זאת האבן אמרה הגויה שהביאו האבן מן השוחה והיא מן האבן שנטמא בה ולכמה גוים נתנו לשתות ונתרפאו (א) אמרה היהודית כיון שאמרה שהיא של אין אנכי

א) תכ״ח. ב) תכ״ע. ג) ת״ל. ד) ע״כ.

בני אדם מותר להזכיר. (ב) בתשובות הגאונים ליק תרכ״ד סי׳ מ׳: גוי שיש לו שבועה על ישראל ואינו רוצה להשביעו בשבועת ישראל אלא בשבועת הגוים כמו שנשבעים באללה אלקילה היא שבועה חמורה כשבועת ישראל וימנע עצמה ממנה או יש קילותא. כך ראינו ששבועה חמורה היא ואין בה קילותא כל עיקר, ומובאה תשובה זו בתשב״ץ ח״ג ענין ט״ו ויעוין מה שכתב הרמב״ם פי״ב מהלכות שבועות הלכה א׳ וביו״ד סי׳ קמ״ז. (ג) במאור עינים אמרי בינה פ״ה: ידידיה פירש אלהים לא תקלל על אלהי העמים וכן הביא בשם היוסיפון לרומיים, ובמסכת סופרים פ״ד אלהים לא תקלל משמש קדש וחול ויעוין סנהדרין ס״ו א׳, ויעוין מאור עינים ימי עולם פנ״ה. (ד) ירושלמי ברכות פ״ח מדרש רבה בראשית פס״ו: אם ברכך עכו״ם ענה אחריו אמן. (ה) יעיין מה שהעירותי בסי׳ קצ״ג.

תתתקנב. (א) כמו שאמרו בתוספתא פ״ב דחולין: מעשה בר׳ אליעזר בן דמה שנשכו נחש

חפיצה שישתה בני על האבן ולא רצתה לעשות שום רפואה באותה אבן וזה (דברים ו ה) ובכל נפשך (שם יט ט) לאהבה את ה' אלהיך:

תתתקנג. א) **כשבא** אדם לעשות הלונות לביתו לא יעשה כנגד התועבות שכשיפתח נראה כמשתחוה ועוד שתדיר פונה כנגד ע"ז וכתיב (ויקרא יט ד) אל תפנו אל האלילים ולבית הכנסת לא יהיה לו חלון פתוח כנגד ע"ז לא ישים על הלון ספרים כנגד ע"ז:

תתתקנד. ב) **בכל** דרכיך דעהו (משלי ג ו) אם השער עומד כנגד ע"ז והשער אינו גבוה וצריך לכפוף ראשו אל יכפוף אלא יהפוך פניו אחורנית או יפנה לאחוריו או לצדדין כדי שלא יהא נראה כמשתחוה לע"ז (א) אלא יכוין שלא ישתחוה לו כנגר ע"ז:

תתתקנה. **כשאמר** (דברים ד טו) לא ראיתם כל תמונה היו יכולים לומר הרי כתיב (בראשית ט ו) בצלם אלהים עשה את האדם אלא היה משה משיב זה אדם הראשון ואם תאמר (א) יכולין לראותו במערת המכפלה ונדע יש להשיב משה כי לא יוכלו לראותו שהרי (ב) עקבו מכהה גלגל חמה (שמות כ כג) (ג) לא תעשון אתי דמות אדם:

תתתקנו. ב) **מעשה** בחכם אחד והיה שמו ר' יצחק חסיד והיה נמנע מליכנס לבית ע"ז בשעת פטירתו היו מוציאים אותו להוליכו לבית הקברות והיה ע"ז על שער העיר וברחו הסוסים שלא ברצון העגלון והוליכו העגלה דרך פירצת כותל העיר שנפלה בקרוב לפני מותו והיו חפירות סביב העיר ויצא מן החפירות והלכו דרך ישר ומפני שנזהר בחייו שלא רצה ליכנס בבית ע"ז עשה לו הקב"ה נס שנפל הכותל קודם מותו ואחר מותו הביאוהו הסוסים דרך פירצת החומה:

תתתקנז. **יהודי** אחד הלך בחצר ע"ז כשיצא שמע בת קול שאמרה (מ"א יד ט) ואותי השלכת אחרי גוך והתענה כל ימיו:

תתתקנח. **איש** אחד הלך בבית ע"ז ונתהרט ושאל לזקן להורות לו מה לעשות אמר לו באותו יום בכל שנה תתענה וכן עשה:

תתתקנט. ג) **מעשה** באדם אחד (א) שהיה מוכר לכומרים כל תכשיטיהם לבית התִפלות וכשמת היה יום שמביאים צלמים שלהם והביאו הערלים כנגד מיטתו ואמרו מידה במידה נעשה לו:

תתתקס. ד) **מעשה** באדם אחד שהיה נוהג בעצמו כשהיה אדם אבל היה הוא חוזר בביתו בלא מנעלים והיה מצטער עם האבל והיה אותו יום שמת בו שנתקבצו כל הקהלות לאותה העיר ויום תשעה באב היה והלכו הכל יחיפים שהראה הקב"ה שהטוב והישר בעיניו עשה אע"פ שלא הוצרך לעשות:

תתתקסא. **אמרו** לאדם אחד למה לא הלך לקראת המלך אמר הם מביאים צלם שלהם שם וקטורת ע"ז תועבה לכך לא אלך שם:

א) סל"א. ב) סל"ב. ג) סל"ג. ד) סל"ד.

ובא יעקב איש כפר סמא לרפאותו ולא הניחו ר' ישמעאל כו' ובירושלמי עבודה זרה פ"ב ה"ב: בר בריה הוה ליה בלע אתאחד ולחש ליה ואינשם, מי נפק א"ל מאי אמרית עליי א"ל למילת „פלן" אמר מאי הוה ליה אילו מית ולא שמע הדא מילתא והוות ליה כן כשגגה שיוצאת מלפני השליט.

תתתקנד. (א ע"ז י"ב א': לא ישחה ויטלם ואם אינו נראה כמשתחוה לע"ז מותר.

תתתקנה. (א) עירובין נ"ג א'. (ב) ויקרא רבה פ"כ. (ג) ע"ז מ"ג ב'.

תתתקנט. (א) בספר התרומה סי' קל"ח כתב שאסור למכור ספרים פסולים.

תתתקסב. א) גלח אחד היה חייב ליהודי כסף וידע הגלח שלא ילך אחריו לתועבה וכשהיהודי הלך לתבוע חובו הלך הגלח בבית התועבה ולא רצה היהודי לילך אחריו שם:

תתתקסג. ב) גוי שהולך בבית התועבה ואמר ליהודי תחליף לי זה הפשוט [דף קכ"ה] לתקרובת ע"ז לא יתן לגוי:

תתתקסד. ג) אם אדם בבית הכנסת ורואה דרך שם בית ע"ז ישים בחלון שום דבר כדי שלא יראנו:

תתתקסה. אחד רצה ללכת לעשות צרכיו אמר לו חבירו שמא ימיתוך אמר הרי על קידוש השם אמר לו אין לך שכר אלא עון אם תגרום מיתה לעצמך ועוד אל תסתכן בבניך ובבני העיר מה שכתוב (ויקרא כב לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל זהו כשהגוים דוחקים אותו אם לא יעשה כך וכך ימיתוהו וכן כתיב (תהלים מד כג) כי עליך הורגנו כל היום אבל אם הביא את עצמו לידי הריגה עליו כתיב (בראשית ט ה) ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש וכתיב (דברים ד ט) ושמור נפשך מאד:

תתתקסו. (א) קָרָאִים עשו בית הכנסת והיו אומרים שם מזמורים וקורין בתורה עבר הרב ותלמידיו שם בא אחד מן התלמידים לעשות צרכיו שם אמר הרב אל תעשה אפילו בית או עלייה שעשו נירי תושב להתפלל שם כיון שאין מתפללין אלא להקב"ה אין להתנהג בה דרך בזיון אבל ישראל לא יתפלל עמהם שם:

תתתקסז. גוי אחד היה מסתפק באלוהו ועשה בית אמר ליהודים כשאתם תתפללו אני אתפלל עמכם לאלהיכם וכן אמר לגוים ורק דופן אחד ביניהם אמר הרב הרי כתיב (במדבר כג ט) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב ועוד השומעים והרואים יאמרו למי שאלה מתפללים אילו מתפללים:

תתתקסח. כתיב (תהלים קמט ו) רוממות אל בגרונם וכתיב (שם סו יז) ורומם תחת לשוני יש שבחות תלויין בגרון קול הדיבור בלבד יהודי טוב היה אומר שבחות בביהכ"נ שלמש בלע"ז וברכות בקול רם במישך ונעשה לו שעול טוש בלע"ז ולא היה יכול לומר וגם היה רוקק ושאל לרופא מה לעשות רפואה כדי שיאמר בבית הכנסת השבחות והיה גלח יושב שם והיה מבין לשון לע"ז והיהודי דיבר לע"ז אמר החכם לרופא בלשון הקדש אל תגיד לי הרפואה עד שילך הגלח וכשהלך הגלח אמר החכם אם ישאלך הגלח את הרפואה אל תגיד לו מפני כי יעשה הרפואה לגלחים שצווחו בבית תיפלותם ושאל הגלח ליהודי מה אמר לו הרופא ולא רצה לגלות אל הגלח:

תתתקסט. ד) בעיר אחת לא היו מים רבים כדי לטבול בהם והיה היישוב מקום ריוח ורצו היהודים לגור בהם אמר להם החכם כיון שאין שם מים אלא מים (א) שמנסין בהם את הגנבים והגלחים קורין עליהם שם ע"ז שלהם לא יתכן לנשים לטבול בהם ואף להטביל סכינים וכלי מתכות וזכוכית באותן מים אין טוב לעשות ברכה לשם שהזכירו עליהם שם ע"ז:

תתתקע. ה) אחד היה בכפר והיה צריך לערבה ולא מצא ערבה יפה אלא בחצר התועבה על מים אמר לו זקן אחד קח ערבה שאינה יפה ואל תקח ערבה יפה שבחצר התועבה כי לא לרצון יהיה:

א) סל"ה. ב) סל"ז. ג) סל"ז. ד) סל"ע. ה) סל"ח.

תתתקסו. (א) בלקוטי קדמוניות צד ח': ואינם נכנסים אלו לאלו לביהכ"נ שלהם. רב נטרונאי גאון בתשובות שערי צדק: ועכשו צריכים לנדותם שלא להתפלל עם ישראל בבהכ"נ כו'.

תתתקסט. (א) המה מי המסה אשר בם עשו נסיונות בימים ההם נקרא וואססערפראבע.

תתתקעא. כתיב (קהלת ח ה) ועת ומשפט ידע לב חכם מה ענין עת אצל משפט אלא לפי שאמרו (א) שאול נענש שעבר על מה שאמרו מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול דכתיב (ש״א י כז) ויהי כמחריש ולמה נשבע דוד לשמעי בן גרא (מ״א ב ח) אם אמיתך אלא החכם עיניו בראשו של דבר אם לא היה נשבע לו היה ברע יותר אם יש אלם והזק בעיר ואין יכולין למחות בעיר בידו כי יש לו עוזרים או ביהודים או בגוים לא יאמר אדם כיון שאין אנו יכולין לשפוט עליו אם כן גם על אחרים לא נעשה משפט הרי דוד אמר (ש״ב ג לט) בני צרויה קשים ממני ולא עשה משפט מיואב ועשה מאחרים אבל אם רבים הם שאין יכולים לשפוט עליהם יחדלו כמו שאמרו משרבו הרוצחים וכו׳ כדאיתא במסכת סוטה (ב):

תתתקעב. אם יהיה איש עם חבירו עושה מחלוקת ביום טוב והיללו יום טוב והלשין אחד על חבירו לגוים ואחר יום טוב זה צועק בעבור שהפסיד לו אין להזקק לו תחילה אלא על שהיללו יום טוב תחילה ואחר כך על מה שהפסיד להבירו ואם אין לאותו שהפסיד מה לשלם וקרוביו יועצים ומסיתין אותו ועוזרין לו ויד הצדיקים [ע״ב] שבעיר תקיפא ידהקו את אותם יועציו ועוזריו ומסיתיו לשלם כדי שלא יוסיפו לעשות עוד כדבר הרע הזה ואמר (א) כן דנינא לך וכל אלמא דכוותך ובמעשה פילגש בגבעה המיתו טף ונשים לפי שהיו עוזרים לבעלי עבירה:

תתתקעג. אחד בעל מחלוקת היה מרבר דברי ריבות אמרו התלמידים (משלי כו ה) ענה כסיל כאולתו אמר הרי כתיב (שם שם ד) אל תען כסיל ועוד כתיב (קהלת ג ז) עת לחשות אמרו לבעל מחלוקת אתה יודע שהשקר עם קרובך ולמה תעזור לקרובך אמר לא אסרה תורה לעזור לקרוביו בין בשקר בין באמת אמרו לו הרי כתיב (ויקרא כ ה) ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו מתרגמינן ובאסעדוהי אמר ההוא בע״ז כתיב אמרו לו והלא כתיב (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק י״ג עניינין דרשו עליו במסכת שבועות (א) אמרו לחכם למה לא תדבר אמר (משלי טו כג) ודבר בעתו מה טוב רק תזכרו מה שדיבר בפעם אחרת אותו בעל מחלוקת היה מעיד על עסק קרובו שלא היה פסול לו ואמר החכם אל תאמינו לעדות: כבר הורה היתירא לעצמו הוחזק כפרן והוא היה אומר משטה אני בכם והחכם אמר מה שאמר תחילה תאמינו ומה שאחר כך יאמר אינו נאמן אל יתווכח הצדיק עם מי שאינו מודה על האמת וזהו אל תען כסיל כאולתו אבל אם מודה על האמת ענה כסיל כאולתו ופעמים אע״פ שאינו מודה על האמת כגון שיש אחרים וסבורים שהכסיל אומר אמת ואם לא יענה יאמר אמת עם הכסיל לכך יענה ולכך (קהלת ג ז) עת לדבר וכתיב ודבר בעתו מה טוב ואם הצדיק יודע אם ידבר יעשו להכעים עת לחשות:

תתתקעד. כתיב (משלי כא יג) אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה במקום אחד היו שני בעלי בתים ואמרו שניהם נקרא פלוני כי בקי בדינים אמרו לו תשב בדינינו וכל מה שתאמר אנו מקבלים עלינו וחייב אחד וזיכה האחר אמרו לו אחרים נראה לנו שלא כדין עשית ואמר כדין עשיתי לבסוף זה הדיין בא באותו עניין ואותם שמתחילה אמרו לו שלא כדין עשית נעשו דיינים על אותו דבר אמרו לו כיון שאתה דנת אחרים כאשר פיללת לאחרים נעשה לך אמר להם אתם אמרתם שלא כדין עשיתי ובא מעשה לידכם היאך תשנו לי הדין הם אמרו

תתתקעא. (א) יומא כ״ב ב׳. (ב) מ״ח א׳

תתתקעב. (א) ב״מ ל״ט ב׳: חכי דיינינא לך ולכל אלימי דחברך.

תתתקעג. (א) ל״א א׳.

אמת והוא אמר אמת מכל מקום יאחז צדיק דרכו הם יעשו הדין כמו שנראה להם ואם יוכלו לעסוק שיפרע למי שהפסיד זה יעשו:

תתתקעה. כתיב (דברים טז כ) צדק צדק תרדוף למה שתי פעמים צדק לומר אם יש צדיקים בעיר ויש רשעים בעיר אלה חכמים בתורה ואלה חכמים בתורה אע״פ שהרשעים יותר חריפים ישבו צדיקים בדין ולא רשעים ולא ישב הרשע אע״פ שהשנים צדיקים כי (משלי יב כא) לא יאנה לצדיק כל און כשאין רשע עמו ואם תאמר הרשע מפולפל יותר עד שאתה סבור שמתוך פילפולו יישר את הדין אדרבה שיותר יעקל שיעמיק לסתור דברי אמת ויטעה את הישרים וזהו (דברים טז יט) ויסלף דברי צדיקים ולא דברי רשעים ד״א צדק צדק, צדק בקרובים צדק ברחוקים אם יעשה דין באחיו ובקרוביו ולא יעזור לאוהבו לשקר אז ישמעו לו כשרוצה לעשות דין לרחוקים:

תתתקעו. שנים שיושבין בדין והאחד חולק על חבירו כי מטה הדין ואביו יודע שמטה הדין זה היה מעשה שהיה האב המטה את הדין אדם מופלא ושלח בנו המטה את הדין אם לא תאמר כדברי ישתמד ושלח לו אביו ארור אתה שאתה מטה הדין וחשבתה להשתמד חשוב כמשומד מוטב שישתמד ולא ימצא עולה בשפתי שלא אומר לטוב רע ולרע טוב (הושע יד י) כי ישרים דרכי ה׳ וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (יהושע ב יט) ואנחנו נקיים:

תתתקעז. (א) חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עיוות הדין ועל המורין בתורה שלא כהלכה וכל אותם וכל שנהרגים בעבורם הקולר תלוי בצואר הגורמים מות:

תתתקעח. צדיק אחד היה בעיר ובקי בדינין והיה דין לשמעון וראובן ואמר ראובן לבית דין דונו דיני ועל מנת כן שלא ישאלו את הדין מאותו פלוני שהוא צדיק בעיניכם כי הוא שונאי, אותן דיינין לא יהיו חוששין לדברי ראובן וישאלו מאותו צדיק [דף קכ״ו] ויאמרו לראובן אנחנו לא נדע שמא נעשה משפט מעוקל לכן נשאל לו ויורינו דרך ישרה פעם אחת בית דין לא שאלו צדיק את הדין ובית דין פסקו את הדין וחייבו את ראובן וזיכו את שמעון ולא רצו לומר דבר וטעו בדין אמר כל אחד מן התלמידים לומר להם טענתם שכך אמרו חכמים (איוב כט טז) וריב לא ידעתי אחקרהו ורב כתיב שהריב לא ידעתי אחקרהו מן הרב אפילו ברור לתלמידים (א) יחקרהו מן הרב אבל אם נראה להם שהם יותר בטוב אומרים ישאלו לחכמים:

תתתקעט. אם ישבתה בדין ואחר ואין אחר עמך שמשיב על דבריך הרי אתה כאילו דן ביחיד ותחקור אחר רב ממך שמא ישיב על דבריך וכן הוא אומר וריב לא ידעתי אחקרהו ורב כתיב כשלא היה עמי רב ממני אמרתי שמא לא ידעתי ואפילו רב ממני לא ידעתי כלומר שלא ידעתי רב וחכם יותר ממני אעפ״כ הייתי חוקר ממנו מה נראה בעיניך דין זה אע״פ שלא היה גדול ממני וכל שכן כשהייתי יודע למצוא רב ממני שהייתי חוקר ממנו אע״פ שאמרו (א) החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא אם ראית שאם לא תשב בדין ישבו אותם שיטו את הדין בשוגג או במזיד אז עון שלא תשב פן יעקלו את המשפט שנאמר וריב לא ידעתי אחקרהו בעצמו וכן לענין הוראה אפילו אם יש שם זקן ממך

תתתקעז. (א) שבת ל״ג א׳.

תתתקעח. (א) יבמות ק״ט ב׳: תוקע עצמו לדבר הלכה בדיינא דאתי דינא לקמיה נגמר הלכה ומדמי מילתא למילתא ואית ליה רבה ולא אזיל משאיל.

תתתקעט. (א) אבות פ״ד מ״ח.

ואתה יודע שאם אתה לא תורה או ישעה או בשונג או במזיד אתה תורה(א) אע״פ שאמר אין (ב) אחד. . . יכול דיין שבחר זה חבירו (ג) הדיין צריך להרחיק את עצמו מן החשד ולא ישב בדין שאחד מבעלי דינין חושדו וגם לא יתכן לבעל דין שיברור דיין שחבירו חושדו אבל אם אחד מבעלי דינין חושדו ומרחיקו מן הדין מפני שהוא מעמיק בדין ובערמות של בעלי דינין בקי והוא ירא אם ישב בדין שיחייבוהו מפני שבקי בדין ומעמיק בו אל ימנע הדיין מלשבת בדין:

תתתקפ. ראובן ושמעון היו בעיר אחת ושמו הקהל חרם כשבעלי הדין יבררו בית דין שלא יוכלו בית דין למנוע מלישב בדין והיו ראובן עשיר ושמעון עני והיה ראובן שולח בכל שבוע לשמעון מעות כדי שיתפרנס ניזדמן שמעון העני להיות בית דין לראובן אמר שמעון לזקן אחד איני יושב ברצון בדין לפי שאני נהנה ממנו ואיני מגיד לבני אדם למה וידחקו אותי על פי החרם לישב בדין אמר שמעון לזקן לומר לראובן אל תתן לו בזה השבוע אמר ראובן אפי׳ אם יחייבני בדיני לא אמנע מלתת לו כמו שהורגלתי לעשות עמו ולא אוסיף קודם שיפסוק לי הדין על מה שרגיל אני לתת לו כי אז היה נראה כאילו בשביל שוחד ומצוה על המהנה שלא יברר את אותו שנהנה ממנו:

תתתקפא. שנים שיבאו לדין לפני החכם ואם אותם שנים בעלי ריב ומדון הם החכם יעשה דין תורה אע״פ שנראה לו בדיני שמים להפך אבל אם אותם שנים טובים ויראי שמים ונשמעים לעצת החכם יעשה דיני שמים אע״פ שבדיני תורה להפך כגון אדם שהיה בכפר ולא היה שם שום אדם אצלו אלא נשים ומת ועשה צואה על ממונו או שנים שמת אחד ואין שנים על הצואה והחכם יודע שאותו האיש המעיד איש אמת או אותן נשים נאמנות וגם אותם שנים יודעים שנאמנות הם ואותו האיש לא היה משקר מוטב לו לדון בדיני שמים ויאמר לו אם הדברים כמו שאותו האיש אמת אומר ואותן הנשים הרי שהממון בעון שלך אם לא תעשה כפי עדותן כמו שאמר לו (א) למען תלך בדרך טובים:

תתתקפב. (א) אל תעש עצמך כעורכי הדיינין זקן ידע שראובן מעליל עלילות שקר על שמעון והיה הזקן מלמד לשמעון לטעון לפי שהזקן ידע שהדין עם שמעון. אם יד הצדיקים תקיפא על הקהל ובא אחד עול וקורא את הצדיק לדין ויודע אותו עול שהצדיק לא יהיה נשבע באותה תביעה ודוחקו לשבועה והצדיקים מכירים את העול ואת הצדיק ולא יתנוהו שישבע אלא העול שבא להוציא אומרים למה היה לך משא ומתן עמו שהכל יודעים ענייניו ואם הצדיק נזקק עמו בשותפות ראוי הוא שלא ליזקק לו ווריש לקיש [ע״ב] לא היה נזקק במשא ובמתן אלא עם זעירי כדאמר במסכת יומא (ב) אם העול יעשה שבועת שקר נפרעין מן העולם ולמה יגרום הצדיק כל כך:

תתתקפג. (א) ההוא גברא דגזל פדנא דתורא מחבריה אתא לקמיה דרב נחמן אמר להו שימו ליה שבחא פלגא דשבחא קאמינא אמר רבא סוף

א) מכאן עד סוף הסימן כפול לקמן סימן תתתתע״ה.

(ב) אולי צ״ל אין אחד יכול לפסול דיינו של זה והדיין כו׳. (ג) בחשן משפט סי׳ ז׳ ס״ז: מי שאומר על הדיין שהוא שונאו או אוהב בעל דינו אינו נאמן אבל בתשובות משכנות יעקב סי׳ ז׳ כתוב, כי בזוהר בלק ר״ה ב׳ מוכח שהדיין צריך להשמיט עצמו.

תתתקפא. (א) בבא מציעא פ״ג א׳.

תתתקפב. (א) אבות פ״א מ״ח. (ב) ט׳ ב׳.

תתתקפג. (א) ב״ק צ״ו ב׳.

סוף קא הדרא גזילה בעיניה ותנן כל הגזלנין משלמין כשעת הגזילה אמר ליה לא אמינא לכו דכי יתיבנא בדינא לא תימא לי ולא מידי דאמר הונא חברין אנא ושבור מלכא אחי בדינא האי גברא גזלניא הוא ובעי למיקנסיה הרי אם יד בית דין תקיפא לפי האדם צריך לקנוס אותו כדי שלא יעשה אחר כך:

תתתקפד. כתיב (שמות יח כא) ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע כיון שכתוב יראי אלהים למה הוצרך לומר אנשי אמת ושונאי בצע לומר מי שאינו אמיתי ואוהב בצע אינו ירא שמים אלא יש אדם ירא שמים ורואה בעיניו חכמה ואינו מכוין את הכמתו אליבא דהילכתא וטובים חלוקים עליו והכמתו נראית אולת בעיניהם ואינו חוזר מדבריו שנראית לו שהוא אומר אמת ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות מה שנראה לו טוב וזה לא יתכן שישב בדין לכך אמר אנשי אמת ויש אדם שנהנה מחבירו כגון שמקבל ראובן משמעון ושמעון בורר לו ראובן לדיין וראובן ירא אלהים ורואה ראובן ששמעון חייב והוא מזכה את שמעון ואומר ללוי אני אשלם לך מה ששמעון חייב לך ואין לך הפסד בזה הדין וזה לא יתכן לראובן שיזכה את החייב כי אחרים שידעו שזיכה את החייב כשיבא לידם כזה העניין יזכו כמו כן את החייב ולא ישלמו לכך אמר שונאי בצע ואמר יראי אלהים:

תתתקפה. כתיב (נחמיה ז ב) ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלים כי הוא כאיש אמת וירא את האלהים מרבים איש אמת לא נאמר (א) אלא כאיש אמת יש איש אשר לא יהיה משקר ולא יעזור למי שהוא עושה רע ולא ידבר הדין עם מי שהוא עושה שלא כדין בידיעתו אבל אם שונא לאדם אחד שעשה לו רעה ואוהב את מי שעשה לו טובה אם יש ביניהם דברי ריבות בין אוהבו ובין שונאו אז נראה בעיניו שהדין עם אוהבו והשקר עם שונאו ולאיש אמת נראה שהדין עם שונאו על זה וכל זמן שמטיב לו האדם נראה בעיניו שהוא צדיק וכשלא ייטיב לו נראה בעיניו שהוא רע אבל איש אמת אם יעשה לו כל טובה ואם יעשה רע לא יהא סבור שהדין עמו ויודע ששקר עמו ואם אותו שעושה לו רעה אומר כדין לא ישתנה דעתו ואם אותו אמיתי ירא את השם אע״פ שהוא שונאו ועשה לו רעה לא יאמר אלא האמת וחנניה שר הבירה כשבא לידו מן שונאו או מן אוהבו אמר שמא דעתי לטובה עם אוהבי ולא יהיה דעתי לטובה עם שונאי ואמר ניתן את זה הדין על פלוני איש אמת ומה שהוא יאמר יהא עשוי אע״פ שלא יהיה נראה לי בלבי כי לבי כאהובי וזוהו כאיש אמת וירא את האלהים מרבים שואל על כל דבריו ועושה כדבריהם:

דין חרם ושבועה.

תתתקפו. כתיב (תהלים צב ח) בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד פירושו אם תראה אנשים עוברי חרם ואינם נותנים מס כפי שיש להם הרי גוזלים את הרבים ומצליחים הם וזרעם דע כי לרעתם אם אין דין בעולם הזה יש דין לרוחו של אדם לאחר מותו לנשמתו ואותם הרעים

תתתקפה. (א) עיין זוהר משפטים קכ״ב א׳.

שעושים עולה ועוברים חרם אומרים הכל תלוי במזל גם העולם הבא לפי שחוטאים ואין נענשין על כל מה שעושים ועליהם אומר להשמדם עדי עד בעולם הבא וכמה מלשינים ומפסידים ממונם של נקיים לגוים יהיו בניהינם עם הגוים כדי שלא יאמרו והלא היהודים גרמו וזהו שנאמר (ישעיה א כח) ושבר פושעים וחטאים יחדיו ודע וראה שאין נכשלים כמו בחרם שהרי עכן עבר על החרם ונפלו לפני העי כשלשים וששה איש וכן יונתן בן שאול עבר על החרם זו שבועת אביו והוא לא היה שם בהשביע אביו את העם ולא עשה כי אם טעם מן הדבש ולא ענהו ורצה שאול להמיתו [דף קכ"ז] הרי למדנו כמה גדול כח השבועה כי בעבור שנשבעו בפילגש בגבעה המיתו טף ונשים והתורה אמרה (דברים כד טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות ובעבור השבועה הרגו הנשים והטף ואת יבש גלעד ובעבור השבועה החיו הגבעונים ויעקב היה יודע בעשו שהיה רשע ואעפ"כ (א) האמינו בשבועה לפי שהיו תופסין בשבועה כל המצות כי אדם מאמין לחבירו בשבועה (ב) ואם אינו חושש בשבועה חשוד על הכל לכך נאמר (שמות כ ז) כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא לכך יזהר אדם בשבועה הואיל שכן חמורה שנהרגים מי שלא פשע עליה כמעשה פילגש בגבעה ויבש גלעד ובעבור שבועה שלא ידע יהונתן רצה אביו להמיתו ואפי' יעקב האמין לעשו בשבועה ובשבועה חרב הבית ונהרגו כמה אלפים ועוורו עיני צדקיהו ולא לו לבדו התשלום אלא נפרעים מן הרבים ונפרעים לעולם הבא מן אותו הנשבע לשוא כאילו הרג בידו את כולם לכך לא ינהג אדם לישבע אפי' על אמת ולא ישמע מבני ביתו ומאשר בידו למחות לישבע אפי' באמת שפעמים ישבע לשקר וכן אל יזכור שם שמים שמא יזכור לבטלה הרי נפרעין מן הכל בעבור אחד שנשבע ונפרעין מזה שגרם רעה לכל וזהו שנאמר (קהלת ט יח) וחטא אחד יאבד טובה הרבה (חבקוק ב ד) וצדיק באמונתו יחיה וכן כתוב בנשבע (קהלת ט ב) כאשר שבועה ירא וכן כל עבירה שהאדם גורם בעונו להפרע מאחרים ובזמן הזה אין תקנה לישראל אלא שבועה וחרם וכל העובר עליהם נפרעין ממנו ומזרעו והשומר חרם הקב"ה יתן לו טובה כי אין לך דבר עון גדול ממי שעובר על החרם אין לו תקנה אחר ששיקר וגרם רעה לעולם שנאמר בעכן (יהושע כב כ) והוא איש אחד לא גוע בעונו וכן כשמשימין הקהל חרם על צורכי ממון שיתן כל אחד מן הליטרא כך וכך ואם אחד עובר על החרם וממעט לתת נמצא שנוזל את כולם שהם צריכין להוסיף ולהרבות ואין תשובה לו כי גזל את הרבים וגורם רעה לאחרים ראה מעכן שגרם רעה לרבים וחייבוהו סקילה כעובד ע"ז ואעפ"כ שהמיתוהו לא היה לו לבא לעולם הבא אלא שהודה על שעשה מעילה. וראה יהונתן לא היה בהשביע שאול את העם וגרם רעה לכל העם שלא ענהו באורים ותומים ולא רדפו אחר אויביהם והיה חייב מיתה דכתיב (ש"א יד לט) אם ישנו ביונתן וגו' ימות אלא שהעם ידעו והוא לא ידע וגם התשועה היתה על ידו ומסר נפשו למות (ג) ומטעמת היתה ולא לחם ואנוס היה אעפ"כ אמר לו שאול חייב מיתה אתה מי שעובר במזיד על אחת כמה וכמה שאין לו חלק לעולם הבא (ד) הרי אם לא הודה עכן לא היה בא לעולם הבא מכאן למדנו שכל העובר על החרם אין לו חלק לעולם הבא ורוב גזירות באות על הציבור מפני שמחניפין ואין עושים עונש גדול על עוברי חרם והקב"ה מקבץ על עונות של חרם ולבסוף מביא גזירה והורג את כולם שנאמר (ירמיה כג י) מפני אלה אבלה הארץ שמחניפין לעוברים על החרם:

תתתקפו. (א) בראשית כ"ה ל"ג. (ב) בכל בו סי' קל"ט: כל העובר על החרם כאילו עובר על כל התורה כולה. (ג) מדרש שמואל פי"ז. (ד) ילקוט יהושע רמז י"ח.

תתתקפז. ראשי הקהל החרימו מי שיודע בחבירו שגנב אותו חפץ לפלוני שיגיד מקצתם יצאו לחוץ אמרו להם למה יצאתם אמרו אין אנו נכנסים לחרם שלכם לפי שכבר נשבענו שלא ליכנס בחרם שלכם אמרו חכמי הקהל שבועה שלכם אינה כלום אם כן ישבע אדם שלא לתת מס ועליכם נאמר (דברים כט יח) והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך וכתיב (שם שם יט) לא יאבה ה' סלח לו אמרו אם כן תתירו לנו את שבועתינו (א) יש חכמים שאמרו יתירו להם ויש אמרו לא יתירו להם ויעברו על השבועה ויקבלו דין על כך ולא יוסיפו לעשות עוד כדבר הרע הזה עוד במקום אחר לא היו עושין דין. . . על של דיינין אמרו הטובים אין אנו נכנסין בחרם שלכם כי העונש על שבידם למחות:

תתתקפח. אחד רע לא היו יכולין לדחוק אותו ליתן מס כי היה אַלם ולבסוף לקחו כל אשר לו הוא גזל את הקהל והקב"ה עשה שלקחו ממנו כל אשר לו:

תתתקפט. (א) מן הצדיקים נפרעין לאלתר:

תתתקץ. אחד יהודי טוב היה לו תכשיטי זהב ונתנו חרם מן הכסף ומן הזהב ליתן כך וכך מן הליטרא ושכח ולא נתן מן הזהב ולאחר זמן זכר ונעשה שהפסיד את הזהב:

תתתקצא. א) [ע"ב].

תתתקצב. אחד היה לו במה להתפרנס וביקש מן הקהל שלא יתן מס שיפטרוהו כי היה כל היום לומר ולאחר שנים הפסיד מה שהיה לו אמר כדין נעשה לי מה שלא נתתי למס הפסדתי בפעם:

תתתקצג. ג) כתיב (משלי כא כג) שומר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו (א) חקר ר' אחר זרעו של ר' טרפון שהיה אומר אקפח את בני ונעשה שאמרו לו אין לו בן אבל בת יש לו לכך לא ישבע אדם בחיי בניו ולא יאמר באביו ובאמו ולא יאמר כך יזכה לעולם הבא לא ישבע לאדם אם יאמינו לו יאמינו ואם לאו אל יהי הושש:

תתתקצד. ד) מי שרגיל לישבע ואין אדם מזקיקו לידי שבועה אסור לדבר עמו:

תתתקצה. ד) יהודי אחד היה צריך שישבע לו הגוי שאל לחכם אם יוכל להשביעו כך שיאמר לנכרי באלהי אברהם יצחק ויעקב אמר לו החכם הרי כתיב (בראשית לא נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם וישבע יעקב בפחד אביו יצחק לא אמר לו יעקב תשבע באלהי אברהם או בפחד יצחק או באלהי יעקב כי יודע היה יעקב שלבן היה מאמין בתרפים ואמר (שם שם נ) ראה אלהים עֵד מי שהוא אלהי ולא הזקיקו יעקב כך הנכרי אם תאמר לו אלהי אברהם דעתו על תעותו ואלהותו ואם תאמר לו תשבע באותו שלא נולד ולא נהרג הרי אותה שבועה לא יהא חושש בה וישקר ואתה תגרום וכתיב (תהלים קמד ח) אשר פיהם דבר שוא לכך חדל לך:

א) בסימן זה נכפלו עוד הפעם שני סימנים הקודמים. ב) תס"ז. ג) מכאן עד לכך מובא בסימן תתתכל"ז ונכפל סימן ת"ס. ד) סי"ז.

תתתקפז. (א) דין זה מובא ביו"ד סי' רכ"ח סל"ג וכתב הב"י בשם תשובה להרמב"ן כי צריך לשאול על שבועתו ויעוין בתשב"ץ ח"ב סי' קכ"ג.

תתתקפט. (א) קדושין מ' ב'.

תתתקצג. (א) בבא מציעא פ"ה א'.

תתתקצו. א) איש אחד היה מחוייב שבועה לגוי אמר מה אעשה אם אשבע באמת ואוציא כספי מידו בשבועת אמת ואתן חציו לצדקה אמר מי שאמר מוטב שתשבע באמת והחכם אמר אפילו אם תתן כולו לצדקה ומשלך עוד תוסיף לצדקה מוטב שלא תתן לצדקהב) ואל תשבע אפילו באמת (א) כמה כרכים נחרבו עבור שבועת אמת ג) לכך יזהר אדם שיעשה עם הגוים ועם היהודים בפני עדים:

תתתקצז. ד) יהודי אחד העלילו עליו גוים ואמרו לו כך וכך עשית לנו והוצרך לישבע שלא עשה ונשבע באמת אמר לחכם אני מצטער שנשבעתי אע״פ שבאמת נשבעתי ובעל כרחי הוצרכתי לישבע כדי שלא ימיתוני לפי שאבי ואמי לא נשבעו מעולם אפילו באמת אמר לו החכם אם תחפוץ שיתכפר לך קבל עליך שלא תזכיר שם שמים לא באמת ולא בחנם לא בלעז ולא בשום לשון כמו שרגילים לומר כך יעזרני ה׳ ואתה אל תאמר כך אלא כשתקרא בפסוק ואפילו אל יהי לך משא ומתן אלא אם תוכל להאמין בלא שבועה כדי שלא יביאך לידי שבועה:

תתתקצח. ה) כתיב (תהלים קיט קו) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך אבל בזמן הזה אין נשבעין שמא יעבור אבל הראשונים אם היו ממיתין אותן לא היו עוברים על שבועתם:

תתתקצט. כתיב (שמות כ ז) לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא ומתרגמינן לשקר למגנא כי לא ינקה ה׳ את אשר ישא את שמו לשוא לשקרא לכך תירגם למגנא שלא תשבע בחנם אבל לא ינקה לא כתבו על שנשבע בחנם לא ינקה כל העולם ולפי שאמרו (א) שאמר האלהים כך אמר רב וחד אמר האלהים כך אמר רב לבו אנסו ולא ינקה שילקה כל העולם. . .

תתתר ו). שר אחד אמר ליהודי יש בידך ממון של פלוני והוא חייב לעבדי ותן לעבדי ואמר אין לי ואמר תשבע שאין לך ורצה לישבע אמרו לו זקני עירו איך תשבע אמר הרי אמרו תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכתיב (דה״א כט יד) כי ממך הכל ומידך נתנו לך הרי מה שבידי שלי ושל חבירי הכל של הקב״ה הרי אין לי אמרו חלילה לישבע על זה אמר (א) והלא נודרין לחרמין וכו׳ אמרו לו אינו דומה לאותו דבר ואותו דבר אינו נשבע לשקר שלא אמר על דעתי תשבעז) כיון שבעבור שבועת שקר נענשים כל העולם למה לא צותה תורה להמיתו אם תאמר לפי שיכול לומר שכחתי והלא בית דין מלקין אותו [דף קכ״ח] אלא כיון שבקל לבו אנסו ועוד כיון שעל זה מביא קרבן:

תתתרא. ח) שר אחד היה רע ליהודים שבעירו והיו רוצים לברוח משם ותפשם עד שרחקם שנשבעו לו שלא יברחו משם ואם תאמר ישאלו על השבועה ויתירו להם היה חילול השם ועוד לא יאמין יותר ליהודים ושמא יתפוס

א) תתתקס״ו וככפל בסימן תי״ח. ב) כעין זה לעיל סימן תפ״ה. ג) כעין זה לעיל סימן תתתס״ה. ד) תי״ט. ה) ת״כ. וכעין זה לעיל סימן תתשל״ח. ו) תכ״א. ז) תכ״ב. ח) תכ״ג.

תתתקצו. (א) מדרש רבה מטות פכ״ב והנה הרמב״ם בספר המצות מצוה ז׳ מונה את השבועה למצוה וכן בספר הי״ד הלכות שבועות פי״א ה״א: שהשבועה בשמו הגדול והקדוש מדרכי העבודה היא. אבל הרמב״ן בהשגותיו על ספר המצות מביא ממדרש תנחומא: אם יש לך המדות חללו אתה רשאי לישבע ואם לאו אי אתה רשאי לישבע ויעוין תשובות חתם סופר חלק חו״מ סי׳ צ׳ מביא ראיה לדברי רבנו מקהלת ט׳ ב׳: כאשר שבועה ירא ר״ל לישבע באמת. ויש להעיר כי הנוצרי מתיא ה׳ כ״ג אומר: אני אומר לכם לא תשבעו כל שבועה. ויעוין רש״י שבועות ל״ט א׳ ד״ה שבועה.

תתתקצט. (א) שבועות כ״ו א׳.

תתתר. (א) נדרים כ״ז ב׳.

אחד ולא יניחו בשבועה עוד אלא יתעסקו עם המלך או עם שר גדול לקחת אותם משם על כרחם:

תתתרב. (א) בעיר אחת היה שר רע והיה רוצה להעביר את היהודים שבעיר מן הרת וברחו ואמרו קהילות לגזור חרם שלא ידור יהודי עוד בעיר לעולם אמר ב) להם החכם אל תתנו מכשול לפני הדורות הבאים אחרינו אלא תגזרו לזמן שהשרים בחיים החכם עיניו בראשו של דבר:

תתתרג. כבר היו זקנים חכמים יושבים ושאלו לפניהם פלוני ופלוני אנשים ונשים נתפשו בעיר והיו דוחקים אותם לעשות מלאכה בשבת ויש שדוחקים אותם לאכול נבילות ולא יכלו לברוח כי היו שומרים אותם וביקשו מן הגוים שיתנום ללכת לצאת עד זמן ואמרו הגוים תשבעו על עשרת הדברות שתשובו בזמן פלוני ויש אומרים כך היה בעיר אחת יהודי תפוש נתנוהו בחדר אחד וסגרוהו שם ולא היה בחדר מאכל כשר אלא מאכל שאסור לאכול ולא היו דוחקים אותו לאכול דבר האסור גם לא היו נותנים לו דבר הכשר כשהיהודי ראה שקרוב למות אכל מאכל האסור כדי להשיב נפש לפקח נפשו שלא ימות אמר לגוים תניחוני לצאת ואקבץ כסף שאני חייב לכם ואפדה את עצמי אמרו לו תשבע על עשרת הדברות שתבא לזמן פלוני לכאן ונשבע מוטב שלא יבא ויעבור על השבועה כדי שלא יאכל דבר האסור והחכם אמר שלא יעבור על השבועה כי שבועה היא במזיד וחילול השם אבל האוכל לפיקוח נפש:

תתתרד. ראובן ושמעון העידו על לוי בעניין פגם משפחה בא יששכר וזבולון והכחישום או הזימום או פסלו את ראובן ואת שמעון ומקצת בני אדם שונאי לוי היו מחזיקין דברי ראובן ושמעון כדי לבייש לוי ואחר כך אמר לו ראובן ושמעון בבית הכנסת חפיצים אנחנו לישבע על ספר התורה ולקבל חרם ששקר העדנו יש מן הזקנים שמיחו בידם שלא לישבע אמרו אם פסלו אותם הרי אין להאמין להם בשבועה ואם לא פסלו אותם הרי כבר הגיד ואינו חוזר ומגיד אם כן למה ניתן להם לחזור ולהגיד ולישבע ששקר העידו כדי לסמוך על השבועה ואם הם אומרים אע"פ שאינכם מאמינים על השבועה אנחנו רוצים לישבע אין מניחים והראייה שאמרו חכמים (א) היו שניהם חשודים חזרה שבועה לסיני ואם רוצים ואמר אחר אע"פ שאתם חשודים תשבעו ואתן לכם אין מניחים בית דין להם לישבע ואמרו אחרים טוב שישבעו העדים ששקר העידו כדי לזכות את בת ישראל ואת זרעה אמרו אם פסלו אותם כבר הם פסלו לשבועה ולמה נשמע שבועה מפיהם והוא עון שניזוקין בו כל העולם בעבור נחת רוח לאותה משפחה לא יחכן שניתן להם לישבע:

תתתרה. אם קראו את האדם לעדות ואמר המפקיד היה עד יאמר לא אהיה עד יחיד (א) שלא יביא לידי שבועה:

תתתרו. אע"פ שבחורים מתים וזקנים מאריכים ימים לא יהיה בחור וזקן מאד עדים לדבר (א) [הרי הוא אומר] (ויקרא ה א) אם לא יגיד ונשא תלה הכתוב נשיאות עון במגידים יצאו נפשות בין שאין מגידים שאין (ב) הקב"ה מוחל להם ר' אליעזר בן (ג) מתתיה אומר אין אדם מתחייב לשמוע אלא אם כן חטא שנאמר (שם שם) נפש כי תחטא ושמעה קול אלה וכן היה ר' אליעזר בן מתתיה

א) תכ"ד. ב) כעין זה לעיל סימן תתתקצ"ב.

תתתרד. (א) שבועות מ"ח א'.

תתתרה. (א) ר"ל כי עד אחד מחייב שבועה.

תתתרו. (א) תוספתא שבועות פרק ג'. (ב) לפנינו השמים. (ג) לפנינו מתיא.

אומר הרואה עוברי עבירה נתחייב לראות הרואה עושה מצוה זכה לראות מכאן שאסור לשמוע שמשביע ואסור לראות כשעושין עבירה אע״פ שאין בידו למחות:

תתתרז.א) בעיר אחת היו חשודים ולא היו שומרים חרם של מס מקצתם היו חשודים בא אחד לפני החכם אמ׳ לו הנה אמרו לי פלוני תערוך על הקהל כמה יתן זה וכמה יתן זה מפני שמקצתם חשודים אמ׳ לו החכם מוטב שיעברו על החרם ואתה אל תחטא שתגזול שמא תעשוק למי שיש לו מעט שיתן יותר מבדי יכולת שלו והרי גזלתה:

תתתרח. ראובן אמ׳ לשמעון תשלם לי ודחה [ע״ב] אותו זמן מרובה ואחר כך שילם לו פעם אחר׳ היה חייב ראובן לשמעון אמ׳ שלם לי אמ׳ אתה דחית לי זמן מרובה גם אני אעשה לך כך אמ׳ לו החכם אם הוא חטא לך אתה לא תחטא כי מה שאתה מרויח גם הוא יכול להרויח וכל מה שיכול להרויח בהם אתה גוזלו:

תתתרט. ראובן הלוה לשמעון מעות והיה דוחה אותו אמ׳ ראובן ללוי אם תוציא מעותיי משמעון אתן לך כך וכך והוציאם ונתן לו (א) הרי מעלה על שמעון כגזלן:

תתתרי. כתיב (דברים ז כב) לא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה אינו מדבר בחיה רעה שהרי כתיב (ויקרא כו ו) והשבתי חיה רעה מן הארץ אלא בחיה שאוכלת התבואה פן תרבה עליך שלא תוכל למחותו ולמנוע מהם:

תתתריא. שנים היו בתיהם זה אצל זה וגנותיהם זה אצל זה ולאחד היה לו תרנגולות הרבה והיו פורחות בגן חבירו והיו משחיתות מה שבגן אמ׳ לו החכם הרי מה שהתרנגולות עושים נחשב לך כאילו בידך אתה עושה ונוזל אותו תשחטם כדי שלא יזיקו עוד:

תתתריב. לאחד היו לו בנים ואחד מהם היה רע ושונא שכינו שלא כדין ביום הנחילו את בניו לא נתן לאותו בן אצל שכינו כדי שלא יעשה רעה לשכינו:

תתתריג. איש שרואה שני תרנגולים או שני אלים של חבירו ישראל נלחמים או אחד של גוי ואחד של ישראל והוא יכול להפרידם הרי הוא בכלל (דברים כב ג) לכל אבידת אחיך ויש לו להפרידם כל דבר שיש בו הפסד לחבירו על הרואה אותו מוטל להציל:

תתתריד. לא תשים דמים בביתך (שם שם ח) כמו שאמרו שלא יהא בביתו של אדם חיה רעה וכלב רע כך עוף כמו עורבים ונץ ועגור ושור נגח ואיל מנגח ואם יהיה ליהודי עגור מיד ישחט אותו ואל יעכב וכן במקום שיש בני אדם הולכים ויש דף למעלה לא ישים אדם סכין או אבן על הדף שנאמ׳ לא תשים דמים בביתך פן יפול: (א) בתוספתא הגוזל את הגוי חייב להחזיר לגוי חמור גזל הגוי מגזל ישראל מפני חילול השם:

תתתרטו. אמרינן בחלק (א) אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו אמ׳ להם (ישעיה לג ד) כמשק גבים שקק בו מה גבים הללו מעלים את האדם מטומאה לטהרה אף ממון של ישראל מיד שנפל ביד האומות מיד טהר ואם

א) תתתסי״ז.

תתתרט. (א) ר״ל ששמעון גרם לראובן שיוציא הוצאות חנם והרי הוא גזלן.
תתתריד. (א) בבא קמא פרק י׳.
תתתרטו. (א) צ״ד ב׳.

לא היו חייבים להם לא היו שוללים את יהודים ועושר שחייבין לאלה גוזלין לאלה וזה יודעים המלוים להם עתידין ליתן את הדין וכן מי שאומר למלך אני אלוה לך ויודע שהמלך לבסוף יקח מן היהודים וישלם לו והמלך אינו דוחק אותו להלוות לו וזה תדיר שואל ויוכרח לקחת מן היהודים כדי לשלם לזה:

תתתרטז. בבית אחד היו מתאכסנים תלמידים ובעל הבית היה חסיד בא אחד מן התלמידים והיה גונב מן היין של רבו אמרו לו חביריו למה תגנוב מן היין והוא יחשוד אותנו ויש לך עון אמ׳ להם הוגד לי שהפקיר יינו שאם נגנוב לא יהיה עון ואמר בחרם יהיה מי שיגלה לו עלי אמרו לו לא נחוש על דבריך ואמרו לבעל הבית אל תחשוד אותנו הזהר מפלוני אמרו לו לגנב וכי בשבילך הפקיר שתקח לך אל תעשה יותר כי ברצונו לא הפקיר:

תתתריז. אחד היה רואה בחבירו שהיה משכיר זונות ולא רצו לשמוע לו אלא בכסף מרובה בא זה וגנב לו הכל ועשה בסתר ואמ׳ גנבים גוים גנבו לו ואמ׳ לחכם אני גנבתי ולא גנבתים שיהיו שלי אלא שלא יהא נואף כי ברור לי כל זמן שלא אשיב לו שלא יעשו רצונו והחכם הכיר בו שלא גנבו לצורך עצמו כי אמר אם תחפוץ אתננו ביד נאמן ואם אראה שייטיב עצמו אשיב לו את הקרן ואת הריוח כי לא להנאתי עשיתי:

תתתריח.[א] (א) האוכל[ב] תרומה בשוגג משלם קרן וחומש והגוזל במזיד אינו משלם אלא הגזל ולא יותר אם היתה מחייב הגזלן יותר מאשר גזל לא היה חוזר בתשובה אבל האוכל תרומה בשוגג הקב״ה יודע אילו היה יודע לא היה חוטא לכך ימחול לו בקרבן וחומש כדי שיזהר פעם אחרת ולא יאכל עוד ממון של כהנים:

תתתריט: [דף קכ״ט] אחד ראה שבחורים באו בעיצה אחת שרצו לעשות גניבה בבתים אמ׳ זה בבית של פלוני אני רוצה לגנוב תלכו אתם בבתים אחרים ולמחר אמ׳ אני עשיתי לטובתו שאם לא הייתי גונב לו הם היו לוקחים הכל ומזיקים ואני לקחתי ואני אשיב לו הכל אמרו לו זה שעשית זוהו לעניין גזלנים (א) שידם תקיפה והגזלן יאמר אני אשיב לו הכל אבל לענין גניבה אילו ידע מי שנגנב לו שמא היה זה הורגו אם לא ישיב:

תתתרכ. ראובן ידע ששמעון היה גנב והיה צעור שהיה בעיר ולא חששו בו הקהל פעם אחת נגנבו מפות בבית הכנסת וספרים והיו חושדין את שמעון שהוא גנבם וידע ראובן ששמעון לא גנבם אלא אחר גנבם אמר לחכם ברור לי ולך ששמעון לא גנב אבל זר גנב ואם אני אומר ששמעון נקי הפעם לא ינרשוהו מן העיר והוא גנב ואין מי שיכול לשמור ממנו אמ׳ החכם (א) כל מה שתוכל לתלות ברשע תלה כדי להציל הטובים ממנו ואתה אל תאמר שקר שגנב תראה במה לגרשו להציל הטובים ממנו:

תתתרכא. שלשה היו בעיר אחת ונתפש אחד מהם והיו מענים אותו והיה לו ממון לנתפש בעיר אחרת אמ׳ להם לפרותו והוא ישלם להם אמרו אותם שנים אם תפדוהו בממונינו ואפילו אם ישבע שישלם לנו לא ישלם כי הוא רע וחשוד

א) תקל״ט. ב) הסימן הזה נכתב לקמן סי׳ תתתתרע״ד.

תתתריח. (א) פסחים ל״א ב׳.
תתתריט. (א) ר״ל כי בגזלנים אז מוטב כי יעשה זאת בערמה אבל בגניבה אולי אם יודע למי שנגנב אצלו אז היה הורג את הגנב ההוא.
תתתרכ. (א) סנהדרין ק״ו ב׳: לבר מבלעם הרשע כו׳.

על השבועה כי הרבה פעמים הלוינו לו ולא פרע ולא נעשה ושלחו לעיר אחרת פלוני נתפס ואנחנו לא נזקק לפדותו עד שתקחו מממונו ותפדוהו כי יעליל עלינו ויאמר מה שרוצה ולא ישלם לנו:

תתתרכב. אחד יהודי היה מלוה בריבית ומצליח ונתעשר וצר עין היה והיה יהודי אחד שכנו לו וטוב וירד מנכסיו והיה חפץ למכור הקרקע ליהודי אחר ושאל לחכם אמ׳ לו הרחק משכן רע אני יודע שזה הרע שעה משחקת לו ושם עינו הרעה על בית של שכינו ונעשה שכינו עני כדי שימכור לעשיר ואם תקנהו לבסוף תמכור אותו לאותו עשיר לכן אל תקנה. הרחק משכן רע כי עינו הרעה גורמת ששכינו יעני מי שיקנהו:

תתתרכג. ראובן היה עשיר ולא היה יכול להלות כל מה שהיה לו לגוים הלך אצל שמעון ושמעון היה יהודי טוב אמ׳ גוי אחד יש לו מעות ורוצה להלוותן בריבית אם תחפוץ אני אעסוק שהגוי יתן בידך אמר כן וראובן הגיד ללוי ברצוני הייתי עוסק שיקבל שמעון מידי המעות כי הגוי אינו רשאי לעשות במעות אלא כמו שאני רוצה והכיר לוי שהמעות של ראובן ולא של גוי ואמ׳ לשמעון אמ׳ שמעון והלא ראובן אמ׳ לי שהמעות של הגוי אמ׳ לו לוי חקרתי שהמעות של ראובן ולא של גוי ולא רצה שמעון לקבל והיו אחרים אומרים לשמעון תגיד לנו(א) מי אותו יהודי שאמר לך על המעות אמ׳ לוי אל תגיד להם אתה צריך לכך שמעת לעצתי והם אע״פ שתאמר להם של מי הם לא יחדלו לכך אין הצדיק רשאי לקחת מעות מיהודי רע עין וחשוד כשיאמר של גוים הם (ב)שאם יגלה להם ויקחו מראובן על ידי שנילה מי הוא חוטאים:

תתתרכד. א) בני אדם שהיו בעיר אחת ואחד מהם היה חייב הרבה לגוים ורצה לברוח שאין לו במה לפרוע אם יודע שחבירו ירא שמים שלא יגלה לגוים אם יאמר לו יאמר לו אני רוצה לברוח כי אני חייב וכשאצא שמא יעלילו עליך לכך תצא קודם שאברח אבל אם דחקו גוים יהודים להשתמד אם יכול לברוח יברח ולא יעכב כי בכל עת חוטא:

תתתרכה. אחד שאל לחכם אני חייב ליהודים ולגוים אמ׳ לו אם אתה תשלם ליהודים והגוים יתפשוך ויענוך מוטב שתשלם לגוים אמ׳ לו אם אוכל לברוח שלא יתפשוני למי אפרע אמ׳ לו אם אתה באותו מקום שאין יודעים שמקצת יהודים רעים וסבורים שלא יעשו יהודים בשום דבר עולה חילוק שחילול השם [ע״ב] הגדול על כל היהודים ואם בעיר שהערונים הם מכירים שמקצתם רעים אם יברח אינו כל כך חילול השם ועוד אם מעות של גוים בעין ולא מעות של יהודים חילוק אחר יש ואם מעות של גוים אבודים ושל ישראל בעין ורוצה להציל את עצמו בממון חבירו חילוק אחר ואם אינו יודע איזו מהם אבודים או עירבבם חילוק אחר ואם יש אצלו יהודי נאמן להפקיד יפקיד בידו ואם אין שם נאמן הרי יהיו אבודים ויפדה עצמו מן הגוים ואם רואה אדם שהגוים רשעים וידחקוהו להעבירו על דת הרי מוטב שיברח הרי יש חילוקים רבים לפי שהשעה צריכה יש להורות לו (א) ור׳ ב) יהודה ור׳ יוסי נמי שאחזום בולמוס ולקחו ושלמו ויש חילוקים שאם אותם יהודים

א) תכ״ה. ב) מובא לקמן סימן תתתתתע״ז.

תתתרכג. (א) ר״ל מי הוא המלוה שרצה להלוות לך מעות. (ב) הוא נתינת טעם על מה שכתב שלא יגלה מי הוא המלוה, כי אם יאמר להם והם יקחו המעות אז יהיו חוטאים כי המעות הם באמת של ראובן ואסור לתת לו רבית.

תתתרכה. (א) יומא פ״ג ב׳.

שממונם בידו עשירים או עניים או קרובים או נכרים האיך דעתם ואם יש של אחיו ושל בניו בידו ישלם לגוים ואל יברח:

תתתרכו. א) יהודי שיושב על המכסים אם יהיה קצוב כך וכך לקחת ולוקח יותר מן הגוים מאשר קצוב או שנתן עצה למושל לקחת יותר מן הגוים לבסוף ירד מנכסיו וכן לעניין מטבע לפי שרבים מקללין אותו:

גם זה דין נאמנות.

תתתרכז. ראובן ביקש לשמעון הנה יש לי חפץ אחד ותמכור אותו לי כמו שתוכל ביוקר ובכך וכך תתן אותו ולא בפחות ושמעון היה רגיל שלא למכור אלא בפעם אחת משום (תהלים טו ב) ודבר אמת בלבבו אמר לחכם אחד צדיק, אמר לי בכך תתן ולא בפחות אמר לו החכם היה לך לומר לבעל החפץ לא אעשה משלך אלא כמו משלי ותחזיר לו:

תתתרכח. אחד בא למכור עבד לאורח אחד אמר לו האורח אני אקנהו ועל אמונתך שתאמר לי כל מידות רעות שאתה מכיר בעבדך אמר לו הוא גנב אמר לו במקום שאינו מבין הלשון אביאנו למי יתן לכך לא ינגוב אמר הוא זולל וסובא ועצל וישן אמר בטן אחד יש לו וימלאנו ואכנו שלא ישן ואזרזנו אמר לו עוד מדה אחרת יש לו משחק בקוביא וורפלש בלשון אשכנז אמר הקונה תגרשהו ותוציאהו מעלי איני יכול לפרנס כל העולם מי שמשחק יש לו יצר גדול ויגנוב וישחוק ואין לו מעצור אין חפצי בו:

תתתרכט. ב) **אל** יפתה אדם את בני אדם לומר כך וכך הרבה רצו ליתן לי בסחורה זו או אני קניתי בכך וכך על זה נאמר (צפניה ג יג) שארית ישראל וגו׳ ולא ידברו כזב ואל ימצא בפיהם לשון תרמית:

תתתרל. אם ראובן קנה חפץ אחד ובא שמעון וקנה כמו אותו חפץ יותר בזול אל יאמר שמעון לראובן ראה שיותר בזול קניתי ממך לפי שמצטער ראובן אבל אם לתקנת ראובן הוא שראובן שואל לו כדי שפעם אחרת לא יקנה ביוקר אז יגיד לו:

תתתרלא. ג) **דע** אע״פ שאמרו (א) מותר לשנות בדברי שלום אם יבא גוי או יהודי ויאמר לאדם תלוה לי מעות ואינו מלוה לו ברצון כי ירא פן לא יפרע לו אינו יכול לומר אין לי כי מה שאמרו מותר לשנות בדברי שלום זהו כשכבר עבר הדבר ד) תדע שהרי (ב) רב יצחק בריה דרב יהודה שהיה משנה דברי אביו לאמו כדי שיתקיימו דברי אביו אעפ״כ אסור תדע שאסור לשנות לצורך אביו ועוד שאסור לגנוב דעת הבריות ואפי׳ דעת גוי דבר שכבר עבר לא ירגיל לבא לידי שקר אבל להבא מרגיל ולמה אסור לגנוב דעת הבריות לפי שכתוב (תהלים טו ב) ודובר אמת בלבבו:

א) תכ״ה. ב) בנדפס סי׳ ס״א ובכ״י כפול לעיל סי׳ תת״ל וסי׳ תתתכ״ג וסי׳ תתס״ת. ג) תכ״ו. ד) ע״כ.

תתתרלא. (א) יבמות ס״ה ב׳. (ב) צ״ל רב חייא בריה דרב, יבמות ס״ג א׳ ודין זה מובא באורחות צדיקים שער השקר ובמג״א סי׳ קנ״ו.

תתתרלב. א) (א) צדיק אומר מעט ועושה הרבה אבל לא יאמר לא אתן לך אלא מעט ואחר כך יתן הרבה מפני שמשקר אלא יאמר כמו אברהם (בראשית יח ד) יקח נא מעט מים וגו׳ והמקבל לא יאמר לא אקבל ממך כי אם מעט ומקבל הרבה:

תתתרלג. במזמור י״ב למנצח על השמינית הושיעה ה׳ כי גמר חסיד בשוחר טוב ר׳ חייא ציפוראה אזל למיזבן חטין (א) מסורתא אמר ליה ר׳ יונתן כד תיהוי בעי חיטי הוי אומר שעורים אנא (ב) בעי ואיך ידבר שקר וכתיב (צפניה ג יג) שארית ישראל וגו׳ ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית (ג) יש אומרים (ש״ב כב כז) ועם עיקש תתפל ויש אומרים [דף ק״ל] (ד) אעפ״כ אין לו לשקר אלא יקנה מעט מאותו דבר שאינו צריך כדי שלא יעבור על (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק:

תתתרלד. אל תדור נדר שמא תכשל שלא תוכל לעשות כמו שנדרת ואם תדור תכתוב מה שהפצך לנדור שלא תשכח מה שנדרת ובאיזה עניין נדרת ועוד (א) כתוב לך עדות אם בשום דבר אתה עד תכתוב עדותך ותראה אותו לפרקים כדי שתסמוך על כתיבתך וכן אם לוית כתוב מה שלוית פן תשכח ואפילו אם יהיה רבך בעיר ויקשה לך דבר בלימודך תכתוב אותו שמא תשכח מה שחפצת לשאול:

גם כאן כתוב ענייני היזקות ועונשי אדם:

תתתרלה. ב) כתיב (משלי כא כג) שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו (א) ברית כרותה לשפתים לכך (ב) אל יפתח אדם פיו לשטן לא יאמר אדם להבירו ולא לבניו תלך ותשתמד משומד יהיה:

תתתרלו. ב) אחד היה רגיל לקרוא לבני אדם כשמדברים דברים שאינו נראה לו פגר או פעמים אומר אתה עושה (א) כמו גלח אמר החכם לא יתכן לקרוא כן לזרע ישראל ושמא יתקיים בו או בזרעך לכן חדל לך:

תתתרלז. ג) אל יאמר אדם כך חטאתי עד שמחוייב אנכי כלייה שהרי כתיב (ישעיה א ט) כסדום היינו וקראם בסמוך (שם שם י) קציני סדום ועוד מפיבושת אמר כן לדוד שבית שאול חייבים ונתקיים על ידי הגבעונים.

א) מתשי״ח. ב) מע״ע. ג) מ״פ.

תתתרלב. (א) ב״מ פ״ז א׳.

תתתרלג. (א) ר״ל מן העיר סורא. (ב) לפנינו: מבקש. (ג) אנשי צפורי נתפרסמו לגנאי כמו שאמרו בירושלמי חגיגה פ״ב אילין ציפאריי תהו חשך ואפלה, ובבלי סנהדרין ק״ט א׳: חתר בחשך בתים כד דרשה ר׳ יוסי בצפורי אחתרן ההיא לילא תלת מאה מחחרתי בצפורי כו׳ אמר להו מי הוה ידענא דאתו ופירש״י מי הוה ידענא דגנבי אתון? (המאמר הזה הביא מוהרז״ף ז״ל במבוא הירושלמי דף ד׳ ב׳ רק מהירושלמי). (ד) יבמות ס״ג א׳: שנאמר למדו לשונם לדבר שקר.

תתתרלד. (א) יעוין כתובות כ׳ א׳: כותב אדם עדותו כו׳

תתתרלה. (א) סנהדרין ק״ב א׳. (ב) ברכות י״ט א׳

תתתרלו. (א) בזוהר משפטים קכ״ב א׳: ההוא גברא דלייט לחבריה אעבר ר׳ ייסא א״ל „כרשע״ עבדת אתייה לקמיה דרב יהודה א״ל רשע לא קאמינא אלא „כרשע״ כו׳ אתא רב יהודה ושאיל עובדא קמיה דר׳ אליעזר א״ל ודאי לא אתחייב מגלן דכתיב היה ה׳ כאויב״ ולא אויב כו׳ ויעוין חו״מ סי׳ ת״כ סל״ח בהג״ה.

(א) חקר״א) ר׳ אחר זרעו של ר׳ טרפון שהיה אומר אקפח את בני ונעשה שאמרו לו אין לו בן אבל בת יש לו:

תתתרלח. ג) **לאשה** אחת היו לה בנים והיתה מקללת אותם תדיר אמר הבעל לאיש אחד מה אעשה אמר לו אני אמנענה כשתהיה מקללת ענה אמן אחריה אמרה אם אני מקללת אין בלבי שיתקיימו הקללות בהם אמר אם תבקשי להם טובות אומר אמן ואם תבקשי רעות אומר אמן ומנעה אמרו לו אם היו הקללות מתקיימות הרי גרמא שלך אמר מוטב שאחטא פעם אחת או פעמים כדי למנוע מפיה ועוד קודם שאני עונה אמן אחר דבריה אני אומר יחיו בלחש ועונה אמן בקול רם:

תתתרלט. ג) **במקום** היו מקללין אשה חבירתה ואיש בר מחלוקתו נשתמדו בניו, פעמים מתקיים על המקלל על שם (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה ופעמים על זרע המקולל והטובים היו מצוים לזרעם שלא ידורו באותה העיר כי רבים היו משומדים בעיר מפני הקללות ועוד גויות מניקות ושפחות היו אוכלים כבית דברים טמאים והיו הילדים הקטנים אוכלים ואף הגדולים לא יוכלו להזהר מן הכלים לכך אסור להיות באותה העיר. שומר ג) פיו ולשונו שומר מצרת נפשו ראשי תיבות רמוז (א) שמשון:

תתתרמ. (א) **אמר** רב (ש״ב כא טז) וישבי בנוב שבא על עסקי נוב אמר הקב״ה לדוד עד מתי יהיה העון זה טמון בידך על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים על ידך נטרד דואג האדומי ועל ידך נהרגו שאול ושלשת בניו רצונך יכלו זרעך או תימסר ביד אויב אמר לפניו רבונו של עולם מוטב אמסר ביד אויב ולא יכלה זרעי וכו׳ עד אמר ליה אפיך צלותיך בר ברך קירא ליזבין ואת לא תצטער וכו׳ עד מנא לן דכלה זרעיה דכתיב (מ״ב יא א) ותאבד את כל זרע הממלכה והא אישתייר יואש הכא נמי אישתייר אביתר לאחימלך אילמלא לא נשתייר אביתר לאחימלך לא נשתייר מזרע דוד שריד ופליט מה פשע דוד בכל אלה אלא לפי שביקש דוד נקמה (ב) וניקמתי ממך ואמר תדינני ולכך כיון שנענשו על ידו נפרעים ממנו ולכך ד) (ג) יש לאדם לבקש רחמים שלא יענש אדם על ידו ואל יבקש אדם רע על חבירו וכתיב (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה. בני אדם ציערו לאחד תלמיד חכם צער גדול והיה אומר ברצון היה חי עד שיראה נקמה מהם אמר לו החכם מוטב שהייתה מתאוה להיות [ע״כ] חי כדי שהייתה כותב תוספות בזה הייתה מקבל שכר טוב לעולם הבא אבל בנקמה לא תקבל שכר בעולם הבא:

תתתרמא. ה) **אחד** היה מתנשא אני רואה משונאי באותם שאני שונא אני רואה כל חפצי בם ויתגלגל שכולם לא יהיו בעיר ונתגלגל הדבר שהוא יצא מן העיר ומת בעיר אחרת:

תתתרמב. ו) **אם** רואה אדם שעשו לו רעה ומספר בגנותן אם יש צדיק ביניהם אין לומר אתם עשיתם לפי שכולם מצרף (א) שהרי אביה המלך

א) מובא לעיל סימן תתתקל״ג ובכדפס סי׳ תע״ז. ב) ח״פ. ג) בכדפס סי׳ תע״ט. ד) ח״פ.
ה) חפ״א וכפול לקמן סי׳ תתתסכ״ה. ו) חפ״ב ומחכל לקמן סי׳ תתתתקל״ג.

תתתרלז. (א) ב״מ פ״ה א׳.

תתתרלט. (א) שהגיד לדלילה את כל לבו.

תתתרמ. (א) סנהדרין צ״ה א׳: וצ״ל מאי וישבי בנוב אמר רב יהודה אמר רב איש שבא על עסקי נוב. (ב) צ״ל ונקמני ה׳ ממך (ש״א כ״ד י״ב) ואמר תדינהו כו׳. (ג) שבת קמ״ט ב׳: כל שחברו נענש על ידו כו׳.

תתתרמב. (א) ב״ר פס״ה ופע״ג, ויקרא רבה פל״ג.

חשד את ירבעם ואמר (דה״ב יג ח) ועמכם עגלי הזהב והיה אחיה השילוני ביניהם (ב) וכן נחמיה בפחות והיה דניאל ביניהם צדיק נמור לכך לא נקרא הספר על שמו:

תתתרמג. א) (א) **תנו** רבנן שלשה חלאים חלה אלישע אחד שרחפו לנחזי בשתי ידיו ואחד שגירה דובין בתינוקות ואחד שמת בו הרי אלישע ידע שאותם רעים ולא יצא מהם צדיק כך כל שכן אחר לא יקלל בני אדם:

תתתרמד. ב) **שאל** אחד לחכם אדם שיודע לעשות בשם להרוג את האויבים ולהפוך את לב רבים להיות יראי שמים אמר אם יודע שלא יצא ממנו צדיק כמשה שכתב (שמות ב יב) ויפן כה וכה וירא כי אין איש (א) צדיק לצאת ממנו ג) (ב) כי הוו מינצו ר׳ חייא ור׳ חנינא אמר ליה ר׳ חייא לר׳ חנינא בהדי דידו קא מינצת דאי אישתכחת תורה לישראל הוינא מהדרנא ליה בפלפולי אמר ר׳ חייא לר׳ חנינא בהדי דידי קא מינצת דעבדי לתורה דלא מישתכחא מישראל לא להתגאות אמרו אלא כלומר לא תענישני תעסוק שלא אענש בעבור התורה שאני מפולפל ומור אמר תיקר נא נפשי בעיניך בשביל שאני מרביץ תורה לרבים:

תתתרמה. ב) (א) **כשיצאו** ר׳ שמעון בן יוחי ובנו ר׳ אלעזר מן המערה אחד היה מקלל ואחד היה מברך מה שקילל הראשון כי לא יתכן (ב) שהרב והתלמיד בכעס אחד מרצה ומפיים לכך כשהקב״ה בכעס מלאכי רחמים מרצים (ג) לכך הקשת (ד) אדום וירוק דבוקין (ה) והירקון מגשר (ו) בין מדת הדין למידת רחמים:

תתתרמו. ד) **אשה** שמקשה לילד הצדיקים לא ידברו בעון שעשתה וכן לחולה. וכן מי שהולך למלחמה אלא לעצמו כדי שישוב בתשובה כי עליונים מזכירים דברי תחתונים:

תתתרמז. ה) **אשה** שיושבת על המשבר אם היא בחדר ובני אדם בבית יבקשו עליה רחמים ועל הילד ושיולד במזל טוב:

א) חפ״ג. ב) חפ״ד. ג) ע״כ. ד) חפ״ו. ה) חפ״ז.

(ב) סנהדרין צ״ג ב׳.

תתתרמג. (א) סוטה מ״ז ב׳.

תתתרמד. (א) שמות רבה פ״א. (ב) כתובות ק״ג ב׳.

תתתרמה. (א) שבת ל״ג ב׳. (ב) ברכות ס״ג ב׳. (ג) הרד״ק בפירושו ליחזקאל א׳ כ״ח: ותם ארבעה כו׳ וסמך לו הירוק כו׳ ורבנו בחיי בראשית ט׳: וחכמי המחקר אמרו כי הקשת יש לו ג׳ מראות העגולה הראשונה אדומה השניה ירוקה השלישית אדמומית נוטה לשחרות כו׳. ובזהר נח ע״א ב׳: ארבע גוונין אתחזיין ביה כו׳ גוון ירוק גוון סומק גוון חיוור גוון ספיר, והקראי ר׳ אהרן האחרון בספר כתר תורה פרשה נח: והצורה היא עירוב איכיות המראה בשלש מראות אדם ירוק ארגמן, ובעקרים מאמר שני פכ״ט: והמראות הנראים בקשת אינם כן בעצמותם אע״פ שיראו כן למראות עינים מהתערבות האדים המתחלפים כו׳ וזהו שארז״ל המסתכל בקשת עיניו כהות ר״ל שהמסתכל באותם גוונים הנראים בקשת ימצא שעיניו כהות שרואות דבר שאינו כן. ובתקוני זוהר תקינא שתיתאה תלת גוונין דעינא דאינון לקבל תלת גוונין דקשת. (ד) בפסיקתא דרב כהנא פיסקא ויהי ביום כלות משה: מלמד שהראה הקב״ה למשה אש אדומה אש ירוקה כו׳ ובמדבר רבה פ״ב ראובן אבני אודם ומפה שלו צבוע אדום כו׳ שמעון פטדה ומפה שלו צבוע ירוק כו׳ ואונקלוס תרגם שמות כ״ח י״ז. סידרא קדמאה סמקן ירקן כו׳ ובב״ר פ״ד: מה סמים הללו מהן ירוקין ומהן אדומים כו׳ אבל במדרש תדשא פכ״א: וד׳ גוונין אדום שחור לבן ירקרק. והראב״ע שמות שם: חמש הם גווני העינים כו׳ האדום והירוק כו׳. (ה) בזהר פנחס רט״ז א׳: ירוק דא הוא יעקב דקיימא בין תרין גוונין כו׳. (ו) בב״ר פל״ה: והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה בין אלהים זו מדת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה זו מדת הדין שלמטה כו׳ והרמב״ן בראשית ט׳ י״ד: והנה פירושו בין אלהים מדת הדין שלמעלה שהיא הגבורה ואשר על הארץ מה״ד שלמטה שהיא מדה נוחה מנהגת הארץ עם הרחמים כו׳:

גם כאן כתוב ענייני השבעות ומזיקים:

תתתרמח. שאל אחד אמר אני יודע בשם לעשות שיהפוך לב בני אדם ליראה את הקב"ה אפילו רשעים יהיו צדיקים אמר החכם הנביאים ידעו את השם ויכלו לעשות מה שחפיצים שהרי הנביאים ידעו שהקב"ה יכול להפוך את כל העולם להיות צדיקים וכתיב (יחזקאל יח לב) כי לא אחפוץ במות המת וכתיב (דברים ה כו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולפי שלא אמרו תן לנו לא נתן ואילו היה משה רבינו אומר תן היה הקב"ה אומר כיון שהם אינם מבקשים ממני לכך לא יתכן והקב"ה ברא את העולם לנסותם ואם היה בחסרון יצר טוב הרי יש לו מלאכים שאין יצר הרע בהם והקב"ה ברא את העולם ומנסה אותם כדי שלא יוכל לומר אני צדיק לעולם לא הייתי חוטא וכל מה שהיה הקב"ה מטיב לו היה אומר אני ראוי יותר הטוב לעולם לא הייתי חוטא וזהו שנאמר (דברים ט ו) וידעת כי לא בצדקתך (שם שם ה) ובישר לבבך:

תתתרמט. ושאלו עוד לחכם אם בכשפים יכול להפוך לב בני אדם ליראה את השם אמר הנביאים ידעו גם בשם לעשות גם בכשפים ולא היו עוסקין כי אם בתפילה וכתיב (דה"א כט יח) שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך וכתיב (שם שם יט) ולשלמה בני תן לבב שלם לשמור מצותיך וכשחטא אבשלום לא עסק בשמות ולא בכשפים ולמה (א) אבישי שהעמיד את דוד באויר היה לו להפוך לב אבשלום ולב ישראל לטובה ולדוד לכך (משלי נ ה) ואל [דף קל"א] בינתך אל תשען:

תתתרן. הקב"ה ברא את העולם יש בעולם חכמות שיכולין לדעת בהן עתידות כגון בכוכבים ומזלות ובצל החמה וכגון בדם האדם בכבד ובעצם ולפי שברא עניין כשפים וחבר חבר וקוסמים ולכך ברא כוכבים ושאר חכמות שלא יחטאו ונתן להם נביאים שלא יצטרכו לא למזלות ולא לשאר דברים וכתיב (דברים יח יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך וכתיב (שם שם יד) הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך וכתיב (שם שם יח) נביא אקים להם וגו' ובזמן הזה אע"פ שאין נביאים אסור בכל אלה כמו שהכהנים בזמן הזה אין מיטמאין למתים כך אע"פ שאין נביא אסורים בזמן הזה ושאל אחד לפני הזקנים מי שהולך במדבר ושכח איזה יום הוי שבת ויש שם אוב וידעוני אם יכול לומר לגוי להעלות בזכורו כדי שידע איזה יום שאם לא יעלה אז ידע אותו יום שהוא שבת יש שהיה מביא ראייה להיתר מן ככר בפי נחש פרק ראשון בפסחים (א) ואמרו לו משם אין ראייה כגון שהחבר מעצמו עושה ואחר כך יתן לו שכר אבל לכתחלה לא כי יעבור על (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשול:

תתתרנא. אמר אדם אחד לפני החכם אילו הייתי מלך והיו לי נשמעים והיה לי כח אילו הייתי יודע מי שהיה רשע שלא יחזור בתשובה הייתי מבער מן העולם והייתי עושה טובה לטובים ורעה לרעים והייתי עושה שכל העולם שכבר היו ושעתה בעולם ושעתידים להיות שכולם יהיו טובים והייתי עושה שהכל יהיו טובים ושלא היה גהינם ושלא תהיה פורענות בעולם כי אם רק טוב והקב"ה שכתיב בו (תהלים קמה ט) ורחמיו על כל מעשיו וכתיב בו (דברים לב ד) אל

תתתרמט. (א) סנהדרין צ"ה א'.

תתתרן. (א) יו"ד ב'.

אמונה ואין עול צדיק וישר הוא למה לא יעשה כאשר צוה (שם יג ו) ובערת הרע כיון שלא נתן לטובים היכולת והכה למה לא יבער הרע ונתן היכולת והכה לרשעים הרי כמה היו בחורבן הבית רבן יוחנן בן זכאי ורבן גמליאל והרבה צדיקים והפריצים גברה ידם וחרב הבית וגם משימין חרם תדיר על המס ואין שומרים החרם וגוזלין את הרבים והם מצליחין ובניהם ועושה הרע עולים והטובים יורדין ולמה הקב"ה מתאפק מלנקום מהרה אלא מן הטובים הוא נוקם מהרה אמר החכם לפי שהקב"ה נוקם גם לאחר מות האדם מן נפשו כרכתיב (בראשית ט ה) ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש ידן את הרוח של אדם באכזריות חימה וגם בגיהנם ואם תאמר היה להקב"ה לעשות נקמה בחיים שידעו החיים אמר החכם כבר נכתב בכ"ד ספרים ובתורה שבעל פה המלכים היו חוטאים ומקים אחד וממית כל זרעו ומי כדוד המלך ואבשלום המית לאמנון ושכב עם פילגשיו וצוה שלא להמית את אבשלום וכן ליואב שעזר לו היה חפץ שלא יהיה שר צבא ולעמשא שהיה עם אבשלום רצה שיהא שר צבא וכן (איוב ד ה) תגע עדיך ותבהל אם היה בנך הייתה עושה דין בבנך ועוד הקב"ה דן את האדם לאחר מותו ובגיהינם:

תתתרנב. אם על ידי שם יכול אדם שיזיק לנשמת איש אחד כשאינו חייב או אם אדם יכול להצילו כשהוא חייב ולעשות בשם המפורש להציל את עצמו מגיהינם אם כן למה נאמר (דברים לב לט) ואין מידי מציל אם היה האדם משביע בשם המפורש שלא ימות או שלא יבא בגיהנם לא יועיל לו שהרי כתיב ואין מידי מציל ולא יוכל אדם רשע לעשות בשם המפורש שיהא בן עולם הבא בלא מעשים טובים (ישעיה סד ג) עין וגו' זולתך וכתיב (שם שם) למחכה לו וכתיב (מלאכי ג יח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו וכתיב (דברים לב יב) ה' בדד ינחנו וכל שכן במעשה שדים ובמעשה כשפים שלא יועיל הרי עשה בהשבעות שם המפורש ששום עץ לא יקבל כשיתלוהו ולמה לא השביע שלא ימיתוהו ושלא יתלוהו ושיפלו שונאיו אלא לא יועיל וכתיב (הושע ב יב) ואיש לא יצילנה מידי והיו משביעין . . כי א) ידע הקב"ה שבהשבעות רצו לבטל גזירות ולהפיל האויבים (א) והקב"ה היה מחליף הממונים [ע"ב] באותה השבועה אבל בשם המפורש שאינו צריך להשביע מלאכים אלא מזכיר השם בלא מלאכים ונעשה חפצו ולא יתכן לומר כיון שבשם עושה חפצו בלא המלאכים אלא בשם אין לומר שהשם גורם שהקב"ה יעשה חפצו הבורא יוצר הכל לא יוכל המשביע אותו או הזכרת השם להכריחו אלא כח יש בשם שיעשה חפץ המזכיר:

תתתרנג. צדק צדק תרדוף (דברים טז כ) למה אמר צדק צדק להודיע שיש לצדיק להשים על לב (תהלים קטו טז) שהשמים לה' וכתיב (ויקרא כו יט) ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה ולמה קורא שמיכם והלא השמים לה' אלא לכל אחד יש לו חלק בשמים וכוכב (דניאל יב ג) והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד ויש לכל אחד מזלו (דברים י יד) הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וכתיב (תהלים קטו טז) והארץ נתן לבני האדם וכתיב (דניאל ב י) לא איתי אנש על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויה נתן לבני האדם הארץ והלא כתיב (ויקרא כה כג) כי גרים ותושבים אתם עמדי אלא והארץ נתן לבני אדם כשהמכשפים ב) עומדים על הארץ אז הממונים

א) סע"ג. ב) סע"ד.

תתתרנב. (א) עיין מדרש איכה פסוק בלע ה' ולא חמל.

שבארץ ניתנים ביד מכשפים ויש להם אז לעשות מה שהמכשפים חפיצים (א) אבל כשאין המכשפים בארץ אלא באויר אז אין המכשפים יכולים למשול בממונים לדוחקם שיעשו מה שחפצים כי כשהם באויר לא ניתן ממשלת האדם על הממונים כי לא נבראו מן האויר (תהלים קמח ז) הללו(א) את ה' מן הארץ ולא נאמר ונבראו כי מן מים נבראו התנינים ולא אמר והמים נתן לבני האדם כי לא נברא מן המים ואינם יכולים להיות במים ולפיכך כשעושין אחוזת עינים (ב) כשמגיע למים שוטפין ונתהפך לעניינו הראשון ולכך אותה השבעה של אחוזת עינים או המעשה יעשה אינה מגעת על הממונים על המים הרי יש השבעה על המים ולא על היבשה ויש כנגד הממונים על היבשה ולא על המים אלא בשם המפורש המשביע יעשה במים וביבשה וביחיד ובכל כי הבורא מושל בכל (שם שם יג) כי נשגב שמו לבדו:

תתתרנד. כתיב (שם טז ה) חבלים נפלו לי בנעימים וכתיב (דברים לב ט) יעקב חבל נחלתו וכי יתכן שספיקא למעלה אלא כדי שלא יתרעמו המלאכים למה יגיע לידי עם עובדי ע"ז ויש לעזרם (א) אלא ברא כל ממונה להליץ בעד עמו ועל כל אומות יפקוד שעוברים על (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך כמו שנא' (עמוס ב א) על שרפו עצמות מלך אדום לשיד. ומעשה ענוה על החמם שרפים אומרים (ישעיה ו ג) קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו לפי שכת' (ירמיה כג כד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא אע"פ שכתיב (ישעיה כח ח) כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום וכתיב (שם שם יב) ולא אבוא שמ:ע לפי שכתוב (שמות כ כר) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכתיב (הושע יא ט) בקרבך קדוש ולא אבא בעיר לא אבא בו עד עם המלאכים במקום טנופת וכן קדוש במקום מרחץ שעומדים ערומים לא יתכן שיבא שם ואין מקום ריק ממנו וכן כשמשמש מטתו או רואה ערות דבר ושב מאחריך לכך חיות הקדש אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו שאם מוסיף לחיות מתגדל כבודו מלמעלה עליהם אע"פ שהם למטה לא יכבד עליהם יותר בטוב יקל עליהם לכך אומרים ברוך וכל ברוך לשון תוספות כדכתיב (תהלים קטו יד טו) יוסף ה' עליכם ועל בניכם ברוכים אתם להי' עושה שמים וארץ (ב) שהיו נמתחים ומתוחים:

תתתרנה. כתיב (ש"ב כב כ) עם גבור תמים תתמם (שם שם כו) ועם עקש תתפל כל הבוטח בחכמה ואותה חכמה אין חפץ בה הבורא ימתיקנה בלבו ושיעשה אותה יצליחו כדי שיעשנה (איוב כ כב) במלאות שפקו יצר לו כגון העושה עולה יצליח כדי שיעשה יותר ויכשל בעולם הזה או להפילו בגיהנם וכתיב (ירמיה יב א) דרך רשעים צלחה וכן במעשה כשפים לבסוף יכשל וכן במעשה שדים ושמות ואפילו אם בחייו נכשל כמו כן לאחר [דף קל"ב] מיתה אותם שהטריח לאחר מותו ינקמו מנשמתו לכך לא יעסוק אדם בהם ואם יאמר לו חכם מישראל או גוי אכתוב לך כנגד חן או אכתוב לך כדי שיקבלו דבריך לפני השרים ואתן לך דבר

(א) מע"ס.

תתתרנג. (א) ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב: דהדין חרשא טלטלתנא מן ארעה לא יכול עביד כלום, ופירש המפרש: דהאי כשיפא אם מגביהין אותו מן הארץ לא יוכל לעשות כלום. (ב) רש"י סנהדרין ס"ז ב': ד"ה פשר: כל מילי מכשפות נבדקין על מים חיים ונמוחין; וכעין זה ברש"י ברכות ל"ג א' ד"ה ומת: כשהערוד נושך את האדם אם הערוד קודם למים מת האדם ואם האדם קודם למים מת הערוד.

תתתרנד. (א) בכ"ח השביעי צד ע"ט: והכנעני אז בארץ כו' והחסיד פירש הסוד כי תחלה אין שום אומה מתיישבת בשום מקום אם לא מלאך ממונה עליה יבא ויעשה חזקה לשם קודם לכן. (ב) חגיגה י"ב א': היה מרחיב והולך, ובירושלמי ברכות פ"א ה"א: יהי רקיע ימתח הרקיע.

שתשא עליך שתתעשר לא מיבעיא בשבת שאסור לשאת לפי שמחלל שבת אלא אפילו בחול לא ישא עליו מפני שבוטח באותם הבלים ואמרו (משלי ג ה) ואל בינתך אל תשען וכתיב (דברים יא יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך כלומר אם תהיה תמים לא יהיה לך אותם דברים אלא תבטח בה' אלהיך ותתפלל לו אם יעשה רצונך ואם לאו אין לחשוב כיון שאיני נענה אעסוק באלה הדברי' אלא יחשוב אם היה נגזר היה תפילתו נשמעת ועוד זה דומה למי שיש לו אדון ומבקש ממנו שיתן לו שום חפץ ואינו רוצה לתת לו והולך לשר אחר כי אומר כיון שאין כח בידו לתת רוצה לתלות באדון אחר כך זה והוא אינו חושב שבשביל זה העון אין תפלתו נשמעת:

תתתרנו. דע כמה עונש יש לאדם שעושה מעשה כשפים ובמעשה שדים כל הנפשות שנכשלים בשביל אותו עסק יהיו נפרעים ממנו: מעשה באדם שאמו שונאתו ובעת פטירתה מן העולם לא היה אצלה אותו הבן ולא עשתה צוואה אנה ממונה הלך אותו הבן וביקש מכשפה אחת לעסוק שידע אנה הממון בלילה בסכין אחר עשתה מה שעשתה והלכה וישנה ובא השיד בחלום והסכין תחוב בלבו ובן השיד הביא את אמו של האיש אמר בן השיד לאותה מכשיפה למה תקעת בלב אבי הסכין אמרה מפני שאותו האיש מבקש שתודיעו לו אנה ממון של אמו מונח אמר השד לאמו של האיש את רואה שהסכין בלבי עד שתגידי לי אנה הממון אמרה אל השיד בעודי בחיים הייתה מושל על קרקע שלי שהייתי גרה עליו אבל עתה שמתה אני אינך מושל עלי לא אעשה זה שאגיד לו על הממון אילו היה חפצי להודיעו הייתי מודיעו בעודני בחיים אלא אין חפצי להגידו ואין אתה מושל עלי לצוות אחר מיתה. בלילה אחרת אמרה כן, כן בליל שלישי אמרה כן ביקש לה השיד אמ' איני יכול לסבול שהסכין בלבי אמרה אע"פ שאין הדין ואין חפצי להגיד אלא בשביל צערך אומר ממון שלי סגור בטוב בתיבה חיפש בנה בתיבות לאחר ימים מועטין אמרה לו אמו בחלום כמה צערתני לבא להגיד לך וכמה פורעניות תבא עליך שעסקתה עד שהביאוני להגיד ואחר זמן מצא בנה הממון בתיבה בין שני שוליים של תיבה כמו שאמרה הממון בתיבה לכך אמרה תורה (שם שם יא) ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים שמטריח את השידים ואת המתים או המלאכים וכתיב (ש"א כח טו) למה הרגזתני להעלות ולבסוף לא ינקה כל העוסקים בהם אלא תמים תהיה עם ה' אלהיך ובו בטח ותירא מפניו כי אל קנא הוא ותזכה במה רב טוב הצפון ליראי שמו בעין לא ראתה:

תתתרנז. א) לאחד ביקשו ממנו לעשות קמיעא והיה מתפחד אמר תאמרו לפלוני שיעשנה אמר לו החכם (א) דסני עלך לחברך לא תעביד (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך:

תתתרנח. ב) אין מלמדין את השם אלא לחכם כדי שלא יעסוק בהם ואם סבור לטובה לעשות ולמי ששומע לעצת יראי השם ואינו חכם בעיניו (א) ואינו אוהב כבוד מבני אדם לומר אני יודע הרי לאותו שביקשו חכמים לעשות בשם כל מה שעשה . . . לא רצה עד שקבלו חכמים עליהם העון:

א) ס"ע. ב) סע"א.

תתתרנז. (א) שבת ל"א א'.

תתתרנח. (א) נוסחת הכ"י ואינו חכם בעניין. ויש להעיר ע"ז מה שנאמר בזוהר חדש פרשה בראשית במדרש הנעלם דף ז': אין מגלין סתרי תורה אלא לאדם חכם וקורא ושונה ותלמודו מתקיים בידו והוא ירא שמים ובקי בכל דבר ואדם שאינו „בעניין" זה וישאל על הסתרים והנעלמים של מעלה אמור לו מה אתה שואל שא נא עיניך וראה כי בראשית ברא אלהים וכו'. ובכלל דברי רבנו נכללים בדברי הרמב"ם במורה פל"ד ופס"ב לראשון ובהקדמתו לחלק שלישי יעו"ש.

תתתרנט. ^(א) אם יש לו לאדם בנים רעים ויש לו ספרי סודות לא יתן להם אלא ליראי ה׳ שנאמר (תהלים כה יד) סוד ה׳ ליריאיו ואם יהיו בני בניו טובים יחזירו להם:

תתתרס. חכם אחד למד סתרי חכמות בא לעירו ולא רצה להגיד שידע כי אם לצדיק אחד אמר לו אותו צדיק אני אודיע שאתה יודע אמר לו אל תגיד כי יש לי בנים [ע״ב] רעים וחתנים אם ידעו שאני יודע כך סתרים יגזמו לאיים עלי אם לא אגלה להם וכתיב סוד ה׳ ליריאיו ולא לאחרים ויעשו רעה להכעיסני לכן אחריש לקיים מה שנאמר (תהלים לט ב) אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי ואומר (קהלת ג ז) עת לחשות כדי שלא יחטאו על ידי ואף מסתרי החכמה שכבר יש לי כתובים אתן ביד איש צדיק ולא ביד בניי וחתומים יהיו ואם יהיה בזרע זרעי צדיקים ימסרם בידם ואם לאו ביד צדיק ימסרם שיודע להסתיר כמוני:

ענייני היזק כתיב כאן:

תתתרסא. ^(ב) יש דברים שהם כדרכי האמורי ואעפ״כ מותר כגון אדם ששיבר בית ישן ובונה בית חדש באותו מקום או חדר יש לדרים בבית להזהר שלא ישנו החדש על הישן בפתחים ובחלונות אלא יכוונו לעשות בחדש כמו בישן ולא ישנו ואם לאו יהיה להם סכנה בחייהם מפני הממונים והכל כתוב בספר הכבוד:

תתתרסב. ^(ג) אילן היה נמצא עליו כטיפי שעוה והיה פעמים נראה על האילן כאילו טיפי נרות ורצה אחד לקוץ האילן אמר לו החכם הזהר שלא תמית את נפשך אל תתגרה בם ולא יזיקוך וגם הזהר שלא תעשו טנופת שם (א) כי ליליות מתוועדות שם עליו ובספר כבוד כתוב למה זה אילן ולא על אחרי׳:

תתתרסג. ^(ד) כתיב (תהלים עה מח מט) ומקניהם לרשפים ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים וסמך לו (שם שם נ) יפלס נתיב לאפו לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר הרי אצל רשף וכתיב (איוב ה ז) ובני רשף יגביהו עוף ואמרו (א) על המזיקים ואף על החצים כתיב (תהלים עו ד) שמה שבר רשפי קשת והברד נקרא חצים שנאמר (חבקוק ג יא) לאור חציך יהלכו לנגה ברק חניתך (שמות ט כד) ואש מתלקחת בתוך הברד כשיש רעמים או ברד אז המזיקים מורים שהם כשני נדודי מלחמה אלה כנגד אלה ופעמים מזלו של אדם חי והנולדים ומכוסים כמו בשריון ואם יש באותה שיירא כדמות אותו ניזוק אותו שנולד בו ויש שאין לו אותו מלבוש ויש שלא נולד בו וניזוק בשיבולת שיורו בו כי יש השבעות שרק שלש שורות וצריך שבולת שקורין בלעז שפיי״ו אם יש בגדוד הנלחמים כשיש רעמים וברקים כדמות אז מודים בזה כיון דאיתרע מזליה מזיקים לו שבדמותו ויש שיש לו רפואה אם אותה אשה חיה שרגילה ללכת עם ייב״ש שאם יתנו לה או תמצא במה ותיגע באותו מקום שכבר יורו אז ימצא רפואה ולכך סמך אצל רשפים משלחת מלאכי רעים ולא חשך ממות נפשם ואותם הנולדים בכיסוי שמירה:

(א) סע״ב. ב) סק״א. ג) סק״ב. ד) סק״ג.

תתתרסב. (א) פסחים קי״א ב׳: חמשה טולי הוו ופרש״י שם: שרוח רעה שורה תחתיהם.

תתתרסג. (א) ברכות ה׳ א׳.

תתתרסד. א) **עת** שמיני חלאים יוצאים לעולם ליהודים כגון אבעבועות שקורין בלעז רובייול״ש ביד מלאכים משולחים ונפקא מינה כשמגידות הנשים זו לזו ויש ילדים שם מיד ישימו עליהם אותם חלאים ונפקא מינה שיתפללו להקב״ה שלא יקבלו בני ביתו מאחרים ולא אחרים מהם וכתיב משלחת מלאכי רעים ובזמן שישראל עושים רצון בוראם כתיב (דברים ל ז) ונתן וגו׳ האלות האלה על איביך וגו׳ וכתיב (ישעיה מג ג) נתתי כפרך מצרים כוש ושבא תחתיך:

תתתרסה. ב) **יש** נשים שקורין להן שטריי״ש אותן מר״ש וול״ף (א) אותן נבראו בין השמשות שיעשו דבר וישתנו מברייתן אשה אחת היתה שטריי״א והיתה חולה ביותר והיו שתי נשים בלילה עמה אחת ישינה ואחת ערה ואותה חולה עמדה בפניה והיתה מנפצת שערה ורצתה לפרוח ורצתה למוץ דמה של ישינה והערה צעקה והקיצה את חבירתה ותפשו את החולה השטריי״א ואחר כך ישנה עוד אם היתה מזקת להמית את אשה אחרת היתה השטריי״א חיה וכיון שלא יכלה להזיק לאחרת מתה השטריי״א כי צריכה אשר בא מן הדם לבלוע את הדם מן הבשר וכן וורול״ף ולפי שהמר״א והשטריי״א (ב) צריכים [דף קל״ג] לנפץ שערם קודם שיפרחו לכך משביעין אותה שתבואי כניפוץ שער ולא תהא רשאה לצאת אלא ברשותי ומי שמכה למזקת או כשרואה אותה אינה יכולה לחיות אלא אם כן תאכל מלחם ומלח של מכה אותה וכן אם היא הזיקה הניזק צריך לאכול ממלח ומלחם שלה וחוזרת הנפש כבתחילה:

תתתרסו. ג) **אשה** אחת היתה חשודה להיות שטרייא והיתה מזקת ונדמית ליהודי כחתולה והכה אותה היהודי ולמחר ביקשה מן היהודי שיתן לה מפתו ומן המלח שלו ורצה לתת לה אמר לו זקן אחד (קהלת ז טז) אל תהי צדיק הרבה במקום שחב לאחרים אין אדם יכול להראות חסידותו שאם תחיה תזיק לבני אדם וכיון שהקב״ה המציאה לך זה דוגמא עמלק לשאול והענישו על מה שהחיהו:

תתתרסז. ד) **אשה** אחת היתה שטריי״א אבל היתה לניזוק מנחת לקחת מלחמה וממלה שלה כגון זו יש לרחם עליה אסס) החזן מתפלל על החולה שמזקת לבריות אין לענות אמן אחריו:

תתתרסח. ה) **נשים** היו לוקחות עשבים לבשל לבניהם כשחלו ועושות אם יחיה שבט׳ ימים יתרפא ואם למות שימות בתוך ט׳ ימים וכן מי שנכפה היה אחד מלחש לחישות אם יתרפא יתרפא בתוך ט׳ ימים ואם לאו היו מתים בתוך ט׳ ימים אמר החכם עתידין ליתן את הדין שממיתין את האדם קודם זמנו זה דומה (א) לר׳ חנינא בן תרדיון שלא רצה לפתוח פיו וכו׳:

תתתרסט. **כתיב** אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר אחד היה שאמר לו אביו תלמוד לפני ספר רפואות אמר הבן לא אלמוד כי כשארע למרחוק חולה עני אם לא אלך שם הרי אני חוטא אם אלך וימות על ידי הוא מת ואם לא אדע רפואות איני חייב אמרו לו הקרובים אליו אילו היית יודע ברפואות היו חיים וכיון שיכולת לך ללמוד ולעשות ואינך עושה ולומר כאילו אתה תמית אותם:

תתתרע. **כתיב** (דברים כד ו) לא יחבול ריחים ורכב כי נפש הוא חובל אחד בא לפני חכם אמר לו לאותו פלוני הרופא הלויתי על ספר רפואות

א) סס״ג. ב) סס״ד. ג) סס״ה. ד) סס״ו. ה) סס״ז.

תתתרסה. (א) ב״ר פ״ז אלו השדים שברא הקב״ה את נשמתן ובא לבראות את גופן וקדש השבת ולא בראן. (ב) יעוין פסחים ק״י א׳: קרח קרחייכי כו׳.

תתתרסח. (א) ע״ז י״ח א׳.

שלו אמר לו נפש חבלת כי ביום ובלילה הוא צריך לעיין בו וכשבאין החולים אליו אומר איני יודע בלא ספרי אמר לו תחזיר לו אמר לא אאמין לו שאם אחזיר לו הספר לא ישלם לי אמר לו החכם כשיצטרך לעשות רפואה אמור לו שיבא לביתך לראות אמר אז לא ישלם לי אלא אמתין עד ששרים יבקשוהו לעשות רפואה הרי בעל כרחו יפדהו אמר לו החכם אדהכי והכי שמא ימות עני שצריך רפואה וימות על ידך:

תתתרעא. א) אדם שהולך בין החשודים על סם המות והוא ירא פן ישליכו במאכלו או במשקהו יתקן סכין ויתקן הקתא של סכין בעצם של נחש וינעוץ בשלחן ואם יש סם המות יזיע הקתא של הסכין כי הנחש מלא ארס ומתקנין ממנו סם המות אע"פ שלא נעשה מן הנחש מצא מין את מינו וניעור לכך מזיע:

תתתרעב. לאדם ששונא בני אדם אסור ללמד דברים שיזיקו:

תתתרעג. א) למה לא כתב שלמה המלך חכמותיו מה היו ולא כתב אלא ג' ספרים בלבד כי אם היו נכתבים שאר דברים היו עוסקים בהם וממעטים להגות בתורה ועוד היה בא לידי ביטול תורה ומצות כי יש חכמה שאדם רואה בבשר (א) ויודע אם השוחט באותה לילה שימש מיטתו ויש חכמה שאדם יודע בבהמה ובחיה אם היא טריפה או כשירה ואף אם נשחטה הבהמה ונתערבו החתיכות הכשירות והטריפות יודע איזה כשירה ואיזו טריפה ואיזו נבילה אלא אם היו כתובות החכמות היה בא לידי רעה שהרעים יאמרו אין בדיקות בהמה לאחר שחיטה כי מכירים אנו אותה שהיא כשירה וכן לכל דבר היה לו חכמה לדעת ולא נכתבה כדי שלא יסמכו עליה וכל חכמת שלמה וכל מיני חכמה הכל רמוזים בתורה קצתה או דונמתה ואם יאמר לו אדם למה [ע"ב] לא יעשה הקב"ה שיהו צדיקים כשלמה אמור לו כבר היה שלמה חכם מכל אדם ונכשל בחכמה ואם יאמר למה אין גבור כשמשון אמור כבר נכשל ואם עשיר כקרח נכשל בעושרו (ב) ודואג הרי אין לומר למה לא עשה חכמים גבורים ועשירים כי הוא יודע מה הוא עושה:

עניין תלמוד תורה כתיב כאן:

תתתרעד. כתיב (תהלים יט ח) תורת ה' תמימה משיבת נפש ואיזו תורה בעלת מום אלא איזו תורה תמימה כשהיא משיבת נפש מי שמזכה את הנפש ומשיבה מגיהנם לתחת כנפי השכינה כמו שנאמר (מלאכי ב ו) ורבים השיב מעון וכתיב (שם שם) תורת אמת היתה בפיהו לכך (דברים יז ט) ובאת אל הכהנים וכתיב (שם לא ט) ויתנה אל הכהנים בני לוי כדי שלא יבא חטא על ידם לכך יעסוק לזכות את הרבים כדי שלא יבא חטא על ידו מתי התורה תמימה כשיעשה מעשים

א) חס"ח.

תתתרעג. (א) במרדכי פ"ק דחולין מביא בשם אלדד הדני: ואם לא הורחץ מש"ז ושכח ושחט פיגול, לכן אולי זה כוונת רבנו שכתב: אם השוחט באותו לילה כו', ולפי דברי הרב שי"ר בכ"ח החמישי צד רכ"ו מצאה החומרא ההיא מקום גם אצל הערביאים יעויין ע"ז באלקוראן. (ב) במדרש שוח"ט מזמור נ"ב: אמר דוד לדואג אתה עשיר, ובמדרש שמואל פ"ז: יש שהרבו חכמה לטובתן ויש שהרבו חכמה לרעתן כו' הרבו לרעתן דואג ואחיתופל, יש שהרבו עושר לטובתן והרבו לרעתן כו' הרבו לרעתן קרח והמן. ולפ"ז צ"ל בדברי רבנו „דואג" אצל שלמה, אבל במד"ש שם איתא כי שלמה הרבה חכמה לטובתו לכן צ"ע.

טובים שראוי להשיב נפש מן המות ומגיהנם (א) ר׳ חנינא החיה את המת במעשה דאנטונינוס (ב) ורבא את ר׳ זירא כמו אלישע (ג) וכר׳ יוחנן את רב כהנא (ד) ור׳ יוחנן הוציא את אחר מגיהנם מתי משיבת נפש כשהיא תמימה שהרי בירך את לוי שעתידין בני לוי והכהנים ללכת ללמוד תורה שלא ישובו לביתם עד שילמדו תורה שבכל מקום שישאלו להם דבר הלכה או טעם שידעו להשיב שנאמר (שם לג ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע כי שנים רבות יעכב לפני הרב עד שילמוד כל צרכיו ואחר כך ישוב שלא יכיר אב ואם וקרוביו כמעשה דר׳ חמא (ה) בקידושין שאמרה אמו למה תעמוד כנגד בנך (שם שם) כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו כל כך יעכבו עד (שם שם י) יורו משפטיך ליעקב ותורתך לרבים שלא ישובו עד שילמדו כל צרכן שכל הספקות יתרץ מתי עדות ה׳ נאמנה מתי תדע שתלמידך חוזר הלכה שלמד כשמחכימת פתי תורת ה׳ תמימה (ו) שיפסיק בין הדביקים של קרית שמע כגון על, לבבך. בכל, לבבכם. עשב, בשדך וכו׳ משיבת נפש מצננין לו ניהנס א) כל מי שלומד והוא רע יותר רע מעם הארץ:

תתתרעה. **כתיב** (דברים כה יג) לשמור ולעשות כל מי שלומד דברי תורה ואינו מקיים אותם עונשו חמור ממי שלא למד כל עיקר משל למלך שהיה לו פרדס הכנים לתוכו שני אריסין אחד נוטע אילנות ומקצץ ואחד לא היה נוטע ולא היה. מקצץ כעס המלך על אותו שהיה נוטע ומקצץ כך כל מי שלמד דברי תורה ואינו מקיים אותם עונשו חמור ממי שלא למד כל עיקר דכתיב (ישעיה כו י) יחן רשע בל למד צדק אבל למד ולא קיים אינו יוחן לכך לשמור ולעשות כתיב ואל יאמר אדם אותו תלמיד חכם גדול בתורה ובעל עבירות ומה בכך שקולה תורה כנגד הכל (איוב לד י) חלילה לאל מרשע כי מה שאמרו תלמוד תורה כנגד הכל כלומר שלומד על מנת לעשות כל מה שכתוב בתורה וכיון שלומד על מנת לקיים אע״פ שאין לו אב ואם כיון שמכבד זקנים כאילו קיים תורה לאחרים לעשות מצות וכן כל התורה אילו היה יכול לעשות לכך תלמוד תורה כנגד כולם:

תתתרעו. ב) **אדם** תועה מדרך השכל (משלי כא טז) (א) בגימטריא משתמ״ד מי שאמר דבר טעם מן התורה ונשתמד אין אומרים אותו משמו ואם יאמר אדם טעם משמו אין אומרים עליו זכרונו לברכה ולא שם רשעים ירקב וכן אם עשה טובה מן הדין היה שלא ליהנות ממנו כמו איש אלהים שצוהו שלא ליהנות מירבעם ואשר אליהו נהנה מבשר אחאב (ב) אחאב משומד לתאבון היה (ג) ד״א הוראת שעה היתה כי השביע שלא יאכילוהו והיו הטבחים אומרים לאחאב מרמה הוא שהעורבים בעל כרחינו לוקחין לנו את הבשר (ד) ואם משומד רוצה לבנות בית הכנסת או לכתוב ספר תורה אין שומעין לו ואין מקבלין לו דכתיב (יחזקאל ז יא) החמס קם למטה רשע לא נהנין מהם ולכך יש רשע שמהנה לצדיק ולבסוף מפסיד הצדיק

א) כן כתוב לעיל סימן תתכ״ג. ב) בנדפס תתקמ״ב.

תתתרעד. (א) ע״ז י׳ ב׳ ולפנינו: רב חנינא בר חמא. (ב) מגילה ו׳ ב׳ ולפנינו רבה. (ג) ב״ק קי״ז ב׳. (ד) חגיגה ט״ו ב׳. (ה) צ״ל בכתובות ס״ב ב׳ שאמרה אשתו למה כו׳. (ו) ברכות ט״ו ב׳.

תתתרעו. (א) תיבת השכל יש למחוק ותועה בלא וי״ו ואז הגימטריא מכוון. (ב) הגאון ר״צ חיות בהגהותיו לחולין ה׳ א׳: ודבריו תמוהין מסוגיין, אבל אחרי העיון שם בחולין שאמר רב ענן מומר לעכו״ם מותר לאכול משחיטתו ומביא ראיה מיהושפט שנהנה מסעודת אחאב ובמומר להכעים לית מאן דסביר דמותר לאכול משחיטתו אלא ודאי דדעתם היה שאחאב היה מומר אוכל נבלות לתיאבון ויער״ש ברש״י ד״ה אחאב: ואיכא למימר דיצרא דעכו״ם תקיף עלייהו. (ג) שם חולין ה א׳: על פי הדבור. (ד) בש״ך יו״ד סי׳ רנ״ד סק״ה מביא בשם תשובות מבי״ט ח״ב סי׳ רי״ד שמומר שהקדיש בית לביהכ״נ מקבלין ממנו.

כנגד מה שנהנה ממנו על שם (ירמיה יח כג) ויהיו מוכשלים לפניך ופעמים שהרשע מהנה לצדיק ומפסיד כדי שלא יהנה הצדיק מן הרשע (משלי טו כז) ושונא מתנות יחיה:

תתתרעז. א) כל המקנא שלא ידעו אחרים טעמי תורה אלא הוא בעצמו לבסוף לא ידע הוא אבל [דף קל"ד] אם בשביל שאינם הגונים ויתגאו בהם מותר שנאמר (תהלים כה יד) סוד ה' ליריאיו:

תתתרעח. ב) אם יש לאדם תלמידים יעסוק בתקנתם וכך רב אחד טוב בעיר ויש תלמידים טובים כתלמידיו יעסוק בתקנתם כמו בתקנת תלמידיו ואם יש לו תוספות ואין לרב אחר תוספות לא יאמר לא אשאיל לו ויבאו תלמידיו לפני ללמוד לכך אומר (א) יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך וכתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך:

תתתרעט. ג) אם יבאו תלמידים ממקום אחר לבית הרב להיות בביתו מתאכסנים ויש רב אחר בעיר מוטב שילמדו מן הרב שבבית וכתיב (משלי כג א) בין תבין את אשר לפניך אם יודע כמו האחר ואם רואה הרב שחפצים ללמוד בפני רב אחר יאמר להם בפני מי שאתם חפצים ללמוד תלמדו לא אקפיד ואין לבי עליכם כי לא מן כל הרבנים זוכה כל אדם ללמוד שאפילו בחוצה לארץ הולך אדם ללמוד בחוצה לארץ בפני הרב אע"פ שיש בארץ רבנים (א) כר' יוסי ואין להקשות מבר קפרא שאמר על (ב) ר' עמא ורב יצחק (ג) הלך מרבו בר חמא:

תתתרף. ד) (א) אמר ר' יוחנן לרב שמן בר אבא הני ביעי חשילתא שריין ואת לא תיכול משום (שם א ח) אל תטוש תורת אמך אם הורה רב כבר לאיסור והלך למקום אחר ולמד לפני רב של אותו מקום להיתר ושניהם הביאו ראייה לדבריהם והרב יודע שבעיר של תלמידו שבא לפניו [רבו שלמד לפניו אוסר] אע"פ שהוא יודע שמותר והתלמיד הושב אם אעשה להומרא יכעוס זה הרב עלי יש לרב לומר פלוני כיון שאסר רבך אל תהי נוהג בו היתר אע"פ שנראה להיתר ולא מפני שנותנין עליו מחומרי מקום שהלך משם אלא איסור גמור היה נראה לו:

תתתרפא. ה) כתיב ואל תטוש תורת אמך אמ"ך א' אחד מ' ארבעים (א) ך' חמש מאות כמניין ישראל ב' פעמים במשלי אל תטוש תורת אמך תורת שבכתב ותורת שבעל פה:

תתתרפב. ו) שנים שמתוכחין יחדיו לא יאמר אחד להבירו חכם מה אתה אומר כי משמע כמו שאומר לך שוטה ברע אתה אומר אע"פ שחבירו אינו יכול (א) להתקוטט על זה:

תתתרפג. ז) מי שהוא חריף ומפולפל (א) ויתבייש שזה יושב שם אותו חריף חוטא אע"פ שאינו מקשה לו:

תתתרפד. בכפר אחר היו רק עשרה בני מצוה בשלשה או בארבעה בעלי בתים בכפר והיו להם בנים והיו לומדים להם תרבות טוב וכשהיו

א) תתקע"א. ב) תתקע"ב. ג) תתקע"ג. ד) תתקע"ד. ה) תתקע"ה. ו) תתקע"ו. ז) תתקע"ז.

תתתרעח. (א) אבות פ"ד מ"ג.

תתתרעט. (א) ע"ז י"ג א'. (ב) צ"ל ר' חייא עייא, מו"ק ט"ז ב'. כריתות ח' א'. (ג) צ"ל בר' יהודה הלך מרמי בר חמא לרב ששת זבחים צ"ו ב'.

תתתרף. (א) חולין צ"ג ב'.

תתתרפא. (א) כן מונים בעלי המסורה את האות ך' הפשוטה לחמש מאות.

תתתרפב. (א) בנדפס להתקשט והגיה הרב אזולאי „להתקוטט" כמו שהוא לפנינו בכ"י.

תתתרפג. (א) ר"ל הרב שלומד עם תלמידיו.

אומרים ברכות ושבחות היו כולם אומרים ולא היו מדברים שיחת חולין בבית הכנסת ויש מהן שאמרו לשלוח בניהם לפני תלמידי חכמים שבעיר גדולה אמר להן החכם אל תשלחו כי יותר ילמדו בזה הכפר שלכם מבעיר כי הרבה פריצים בעיר ולא רצו לשמוע לו ושלחו בניהם וראו שאותם שלומדים היו מדברים בברכות ובשבחות שקורין שלמ״ש והיו מדברים בברכת קרית שמע בשתים לפניה ובשתים לאחריה ולמדו הרבה אבל חזרו להם מתרבות הטוב שהיה להם וכששבו לא היו חוששים באביהם כשמוכיחין אותם אמר להם החכם הלא זה דברתי לכם על זה נאמר (משלי כא ט) טוב לשבת על פינת גג (שם שם יט) טוב שבת בארץ מדבר ועל זה נאמר (קהלת ד ו) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל וכתיב (משלי כב יז) הט אזנך ושמע דברי חכמים ואם תראה שמדברים בברכות או אם תראה שאינם נותנים לצדקה כדבעי להם או עושים דברים שאינם טובים לכך נאמר בסיום הפסוק (שם שם) ולבך תשית לדעתי (א) לדעתם לא נאמר אלא לדעתי לכך למר ר׳ מאיר לפני אחר אבל אחרים אסורים ללמוד לפני מי שאינו הגון שמא ילמוד ממעשיו וגם מחבירים רעים כי הרבה קשה למי שלבו חפץ בדרך טובה כשרואה בני גילו בעיר שהולכים בדרך לא טוב ואם לא יעשה כהם יביישוהו לכך אם יוכל להיות בעיר אחרת טוב:

תתתרפה. א) **אם** תראה אדם שמרצה דברים וכופל דברים אל יהי לך עסק עמו שהרי כל היום יטריחך בדברים ותתבטל מדברי תורה:

תתתרפו. ב) **החולה** כשחכמים מבקרין אותו וקשה להם שמתבטלין בעסק לימודם יאמר להם שילכו להם ולא יהיה לו עון שמתבטלין [ע״ב] מן המצות ומדברי תורה בעבורו:

תתתרפז. ג) **כתיב** (תהלים מא ב) אשרי משכיל אל דל אחד היה קבוע ללמוד תורה והיה בקי לקנות חפץ אחד יותר מאשר בני אדם ביקשה ממנו אלמנה אחת לקנות לה אותו חפץ חשב איך יבטל מדברי תורה אמר לו זקן אחד לא טוב אתה (א) מרבן גמליאל ור׳ יהושע שהלכו לקנות בהמה למשתה בנו אף אתה כשתלך תהרהר בדברי תורה ולך יתנו יותר בזול וכאילו נתתה מידך לה וזכות טרחך ישלם לך הבורא:

תתתרפח. ג) (א) **רב** יהודה אמר העוסק בצורכי ציבור כאילו עוסק בדברי תורה החכם מצא תלמידו שהיה עוסק בצרכי ציבור אמר לו עזבת את התורה הרי (ב) מרדכי כשעסק בתורה נמנה למעלה וכשהיה עם המלך נמנה למטה מה שאמר רב יהודה זוהו כשאין עסק בצרכי ציבור אבל אתה כיון שיש לך שעוסקין בצרכי ציבור כמוך (שם קיט נט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדתיך:

תתתרפט. ד) **מי** שהקיז דם ואם ישקוט שלא יעשה מלאכה ושלא ילמוד ואחר כך יותר יעסוק ימתין ולא יסתכן בנפשו ולא יכהה עיניו בלימוד אחד הקיז דם והיה עושה מלאכה להודיע גבורתו ומת ואמרו עתיד ליתן את הדין שהביא את עצמו לידי סכנה:

א) מסכ״ז. ב) מסכ״ח. ג) מסכ״ט. ד) מסכ״י.

תתתרפד. (א) חגיגה ט״ו ב׳.
תתתרפז. (א) מכות י״ד א׳ כריתות ט״ו ב׳.
תתתרפח. (א) ירושלמי ברכות פ״ה ה״א ולפנינו ר׳ ירמיה, ויעוין ע״ז י״ז ב׳: את דעסקת בתורה ובגמילות חסדים כו׳ ובפסדר״כ פיסקא זכור: צדיקים משכימים לצרכי צבור. (ב) מגילה ט״ז ב׳.

תתתרץ. (א) **בעא** מיניה רבא מרב נחמן גנב שור של שני שותפין וטבחו והודה לאחד מהן מהו חמשה אמר רחמנא ולא חמשה חצאי בקר וכו׳ עד לצפרא אמר חמשה אמר רחמנא ולא חמשה חצאי בקר וכו׳ והאי דלא אמרי לך באורתא דלא אכלי בישרא דתורא אמר ליה וכו׳ לכך כתיב (ויקרא יא מו) זאת תורת הבהמה (ב) התורה אמרה לשחוט בהמה ללומדי תורה כמו שאדם מרגיל את עצמו אם יחסר לו לא יהיה לו לב ללמוד ואף המקום גורם כדכתיב (שיר ח ב) אל בית אמי תלמדני וכתיב (שם ג ד) עד שהביאותיו אל בית אמי ואל חדר הורתי שיצחק ורבקה התפללו שם על ההריון דכתיב (בראשית כה כא) ויעתר יצחק לה׳ לנכח אשתו:

תתתרצא. **איש** אחד היה כשהיו בניו הולכים ללמוד היה מדבר להם דברים שברצון היו שומעים ולא שום צער כדי שיהא לבם שמח לתורה (א) ורבא היה אומר אגדות קודם:

תתתרצב. א) **רב** אחד היה אומר הלכה לתלמידיו ובא אחד ורצה להגיד לו לרב עניין ממון של הפסד ומנעו החכם אמר (א) של בית רבן גמליאל לא היו מניחין לומר בבית המדרש אסותא כשאדם מעטש מפני ביטול תורה וכן זה אם היה אומר לו שהפסיד היה מפסיק מן הלימוד מן הצער לא היה לו לב ללמוד וכן כשאדם הולך להתפלל אם יגידו לו דבר שמצטער בו או דבר שחוק או דבר שצריך להעמיק בו לא יוכל להתפלל בכוונה וכתיב (משלי ד כג) מכל משמר נצר לבך:

תתתרצג. ב) (א) **אמר** ליה ריש לקיש רבנן לא בעו נטירותא ודוקא אותם שלומדים יומם ולילה ואין להם עסק אחר אבל אם לומר ועוסק בדרך ארץ הרי הוא כאחרים לאחד ג) היה לו בן חריף ועוסק כל היום בתורה ואביו היה עשיר ונתן לו כל אשר לו ולא רצה לתת מס כי אמר אין לי מה ליתן אמרו לו כיון שאהה נושא ונותן בהם תתן ועתה שאין חכמה בלא דרך ארץ שעוסקין בדרך ארץ לכך הכל נותנין שאין ידם תקיפה על הציבור:

תתתרצד. ד) (א) **כתיב** (ש״ב כג טז) ולא אבה לשתותם דלא אמרינן משמיהו אמר כך מקובל אני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו והא (ב) ר׳ חנינא בן תרדיון מסר עצמו על דברי תורה וכי אתאה לר׳ אלעזר בן פרטא אמרו לו מאי טעמא תנית וכו׳ הרי מסרו עצמן למות על דברי תורה שאני בשעת השמד שגזרו שלא ללמוד לכך מסרו עצמן ויש אומרים הרי (ג) ר׳ יוסי בן קיסמא אמר לו אני אומר לך דבר של טעם ואתה אומר מן השמים ירחמו תמיה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש הרי אמר שלא לעשות ואותו שכר יקבל שהרי יצתה בת קול ואמ׳ ר׳ חנינא בן תרדיון וקוסטינר מזומנין לחיי העולם הבא אם יש סכנה בלילה [דף קל״ה] ללכת אל ילכו ללמוד בלילה לפני רבם דכתיב (ויקרא יח ה) וחי בהם ולא שימות בהם (ד) שהחובל בעצמו אע״פ שאינו רשאי פטור ואחרים שחבלו בו חייבים כיוצא

א) תתרי״א. ב) תתרי״ב. ג) תתרי״ג. ד) כעין זה לעיל סימן תתע״ו ובנדפס סי׳ תתק״ס.

תתתרץ. (א) ב״ק ע״ב א׳. (ב) פסחים מ״ט ב׳: כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר כו׳.

תתתרצא. (א) בשבת ל׳ ב׳: רבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא כו׳ ובשמונה פרקים להרמב״ם פ״ה: כי הוו חלשי רבנן מגירסייהו הוו אמרי מילתא דבדיחותא וציין ע״ז הגרי״ב: לפי שעה לא ידעתי מקומו ובשבת ל׳ איתא רבא מקמי דפתח להו לרבנן כו׳.

תתתרצב. (א) ברכות נ״ג א׳ ולפנינו: לא היו אומרים „מרפא״ ובתוספתא שבת פ״ח: של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא.

תתתרצג. (א) ב״ב ח׳ א׳.

תתתרצד. (א) ב״ק ס״א א׳. (ב) ע״ז י״ח א׳. (ג) שם שם. (ד) ב״ק צ׳ ב׳.

בדבר הקוצץ נטיעותיו אע״פ שאינו רשאי פטור ואחרים שקצצו נטיעותיו חייבין אע״פ שהוא נותן כל ממון שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש הימנו שנאמר (בראשית כ ז) השב את אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך ומניין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר (שם שם יז) ויתפלל אברהם אל האלהים:

תתתרצה. א) ההולך לארץ מרחקים למקום תורה ובידו כסף ללמוד כנגד סדר או שנים ילמוד תחילה מה שנוהג תדיר ויכול ללמוד לאחרים שאם ילמוד תחילה סדר קדשים ועדיין אינו יודע סדרים שצריכים להם בכל יום כגון שחיטת חולין ושבת וברכות וכיוצא בהן כי כשלומד יהיה בלבו כדי ללמד ולא יתכן לאותם שלא למדו עדיין מסכתות הצריכין להם להורות בכל יום שילמדו תחילה מסכתות שנהוגים לימות המשיח ובמקום שיש מחלוקת במשא ומתן צריך לעסוק בסדר נזיקין אפילו כשלומד שאר דברים (א) כדרב יהודה:

תתתרצו. מותר ללמוד קטנים בשכר אבל לא גדולים וכתיב (דברים ד ה) כאשר צוני (א) מה אני בחנם אף אתם בחנם ואדם העוסק במלאכה מותר ליקח שכר תורה כדי לבטל מלאכתו (ב) כרב הונא משני בעלי דינין כדי לבטל מלאכתו אם ב) יש אדם שרגילין בני אדם אצלו אל ישכיר עצמו ללמד תינוקות כי יבאו אצלו ולא יעסוק בהן בטוב ואל יאמר אדם הואיל ואני מלמד ילדים ביום אשכים ואלמוד בעצמי מפני שנמצא ישן בלימוד תינוקות והוא קיבל שכר על מנת ללמדם בטוב:

תתתרצז. כתיב (ויקרא כה נג) לא ירדנו בפרך לעיניך אל יקניט אדם את פועליו ואת שכיריו ואת מלמדי תינוקות יותר מדאי אם עוסקים ואומר להם אותו פלוני פועל ואותו שכיר עושים יותר מכם כי כל מי שמקניט אינו רואה סימן טוב וברכה באותה פעולה ובאותה מלאכה לבסוף ובאותן תינוקות כאשר הם רגילין בעיר כן יעשה לא יקדמנו ולא יאחרנו כי עון ועונש למי שמצער את הטרחנים מפני שבלא זה תדיר צעורים:

תתתרצח. כתיב (יחזקאל ה ו ז) ותמר את משפטי לרשעה ואת חוקותי מן הארצות אשר סביבותיכם וכתיב וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם (א):

תתתרצט. אחד לא היה מניח פועליו לצאת ממלאכתו עד חשיכה והאומנים היו יהודים והיה בקרוב לו גוי שעזב לפועליו לצאת קודם חשיכה ובערב שבת היהודי היה דוחק את פועליו האומנים היהודים והנכרים לעשות מלאכתו עד שהולכים לבית הכנסת עד שאומרים ברכו והגוי עזב את שכיריו ופועליו בשבת שעה גדולה קודם הערב אמר החכם תמה אני אם יתקיים זה הבניין של יהודי או אם ינחיל ליורשיו ועוד הגוי היה נותן שכירות לפועליו בעין יפה והיהודי דוחה על כל אלה לא יתאפק ה׳ וכן היה כדברי החכם ובניין הגוי נתקיים ליורשיו:

תתתש. ג) כתיב (שמות כב יד) אם שכיר הוא בא בשכרו וסמיך ליה (שם שם טו) וכי יפתה איש בתולה כמו שאמר בן סירא (א) לא את הכל תביא בביתך (ב) לא ישכיר אדם לא פועל ולא מלמד שצופה בנשים כשאינו צריך לדבר

א) תתכע״ו. ב) תתר״ה. ומכאן עד סוף הסימן כפול לעיל סימן תת״ל. ג) תתר״ד.

תתתרצה. (א) ברכות כ׳ א׳.
תתתרצו. (א) נדרים ל״ז א׳. (ב) כתובות ק״ה א׳ ויעו״ש כי אמר: גברא דדלו לי בחריקאי.
תתתרצח. (א) חסרון הניכר יש כאן וכצ״ל: וכתיב כמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם כמתוקנין שבהם לא עשיתם כמקולקלין שבהם עשיתם, סנהדרין ל״ט ב׳.
תתתש. (א) י״א ל״ב ומובא בסנהדרין ק׳ ב׳. (ב) קידושין פ״ב א׳.

עמהם או מדבר עמהם שלא לצורך מן הדין היה שלא יראה באשה אפילו כשצריך לדבר עמה פן יתאוה אליה וכתיב (משלי ו כד כה) לשמרך מאשה רע מחלקת לשון נכריה אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה:

תתתשא. **אע"פ** שכתיב (דברים יא יט) ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בניכם ולא בנותיכם ילמד אדם את בנותיו כדי שידעו להתפלל וגם המצות אך טעמי מצות לא ילמדם ולא יתן את בנותיו שגדלו ללמוד בפני בחורים שלא יחטא בהם אלא הוא ילמדם:

תתתשב. (א) **מטרונא** שאלה לר' אליעזר מפני מה חטא אחד במעשה העגל והן מתו שלשה מיתות אמר לה אין חכמתה של אשה אלא (ב) בפילכה שנאמר (שמות לה כ) וכל אשה [ע"ב] חכמת לב בידיה טוו אמר לו הורקנוס בנו בשביל שלא להשיבה דבר אחד מן התורה איבדתה ממני שלש מאות כור מעשר בכל שנה אמ' לו ישרפו דברי תורה ולא ימסרו לנשים וכשיצאה אמרו לו תלמידיו ר' לה דחית בקנה לנו מה אתה משיב ר' ברכיה ור' אבא בר כהנא בשם ר' אליעזר כל מי שהיה עדים והתראה הוא מת בבית דין עדים בלא התראה היה נבדק כסוטה לא עדים ולא התראה היה מת במגפה רב ור' לוי בר סיסי תרויהון אמרין זיבח וקיטר וניסך היה מת בבית דין טיפח ריקד ושיחק היה נבדק כסוטה שמח בלבו היה מת במגפה ולמה לא ימסרו דברי תורה לנשים לפי שכתוב ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם שכל מי שלומד לנשים תורה כאילו מלמדה תיפלות אבל(א) מצוה ללמד לה עניין המצוות ועניין איסור והיתר רק טעמי המצות לא שאם לא ידעו דברי תורה איך יַתרו לנשים ואיך ידעה דבורה ששפטה ישר' כדכתיב (שופטים ד ד) היא שפטה את ישראל אלא דברי תורה מלמדין להן שידעו מה לעשות הרי מי ששיחק נבדק כסוטה (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה:

תתתשג. (ב) **אחד** שאל לחכם אמר לו עכברים אכלו מלחמי אוכל לאכול מן הלחם אמר לו ולמה לא תאכל אמר לו פן אשכח תלמודי (א) ואני נזהר לאכול דבר שמשכח התלמוד ונזהר מכל דברים שמשכחים ועתה אני רעב אמר לו החכם (ב) אינו חייב עד שישב ויסירם מלבו ואני רואה אותך שאינך עוסק בתורה ואתה פנוי ותוכל לעסוק וכל היום אתה בטל מדברי תורה והולך עם עמי הארץ לשמוע דברים בטלים מוטב לך שלא תזהר מדברים המשכיחים כדי שתשכח דברים בטלים שאתה עוסק בהן(ג) וכן אמר החכם כל מי שרוצה לעשות סייג ומחמיר בסייג ובעיקר הוא חוטא אם ישאל אל יזקק לו המורה כגון אינו רוצה לאכול לחם של גוים ושוכב עם גויה וכן אם נפל איסור בדבר היתר ויותר משישים ואינו נותן טעם ומחמיר אמר לו החכם כשקדירה של גוים אצל האש וקדירה שלך מצד אחר או באותו בית ואתם הולכים לבית הכנסת ואינכם חוששים אם לוקחת הגויה הכף שלה ומערבת את המאכל שלכם בעוד שאתם בבית הכנסת על זה אינם חוששים ועל דבר שמותר לכתחילה אתה מקפיד ועל עיקר לאיסור אינך חושש כמו שאמר חגי הנביא (חגי ב ד) כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני וגו' וכן כל מעשה ידיהם ואשר יקריבו

א) ומה לעיל סימן תתל״ה ובנדפס סימן ש״ג. ב) תתכ״ג. ג) ע״כ.

תתתשב. (א) ירושלמי סוטה פ״ג ובמדבר רבה פ״ט ובבלי יומא ס״ו ב׳ ולפנינו בבבלי: אשה חכמה. (ב) לפנינו בפלך:

תתתשג. (א) הוריות י״ג ב׳. (ב) אבות פ״ג מ״ו ועל דברי רבנו בכלל יעוין מ״ש הרמב״ם בפ״ד משמנה פרקים ובב״ר פ״ט: לא תעשה את חגדר כו׳ ובאדר״נ פ״א.

שם טמא הוא והיו סומכים על המקרא (שופטים כ יא) ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד ובשביל שנאמנים עמי הארץ בחג היו מאמינים להם כל השנה:

תתתשד. מעשה בתלמיד אחד שלא היה לומר אלא בשבת היה שומע מרבו פירושי הקרייה ובהול היה עוסק בדרך ארץ ועשיר היה והיו עוסקין בספר ירמיה כיון שהגיעו לסופו שהיה להם לסיים באותה שבוע בא התלמיד לרבו ואמר לו מעת שעסקנו בירמיה פורענות בא עלי בא ביום ראשון ואמר לרבו תסיים לי ירמיה וסיים לו באותו שבועה חלה לאחר ב׳ שבועות מת התלמיד לכך הזהיר שלמה (משלי ג יא) ואל תקוץ בתכחתו נגזר עליהם לסיים ירמיה אלא הקדים וסיים מהרה. . . (א) לאחר כל מלאכת ששת ימי בראשית כתיב (תהלים קד לא) ישמח ה׳ במעשיו זה יום השבת חנוכת העולם ולכך חנוכת הבית וחנוכת המזבח (ב) ואביי היה עושה משתה לרבנן כשהיה מסיים מסכתא ופעם אחת הזמינו צדיק אחד לסיום מסכתא והקר מי יהיה שם וחקר שגם פריצים יהיו שם כיון שידע לא רצה לאכול עמהם אמר אין מצוה כשהפריצים שם ויותר עבירה:

תתתשה. א) אחד תלמיד שאל לחכם אמר כשאני מסיים ספר או מסכתא יבא לו שום צער מה אעשה אמר לו החכם אם כן אל תכתוב שמך בספר וכשתכתוב קודם שתתחיל תתענה יום אחד שיצליחך הקב״ה שלא יפגעך רעה וכן קודם לסיומו תתפלל שלא יארע לך דבר רע כל זמן שאתה עוסק באותו ספר או באותה מסכתא וכן עשה והצליח ולא ניזק:

תתתשו. ב) מעשה באחד שהיה מדלג בכל מקום [דף קל״ו] שכתוב רשעים כשהיו אומרים הרשעים ישמיד ולא היה אומרו ונעשו כל בניו רשעים גמורים כי אמר אני רשע ואיך אבקש רע לרשע לכך לבסוף נשהמדו בניו לכך נאמר (קהלת ז טז) אל תהי צדיק הרבה ואם תאמר (א) רחמנא ליבא בעי שנאמר (דברים ה כו) מי יתן והיה לבבם זה להם וגו׳ וזה כוונתו לטובה היה אלא לפי שהיו בעיר חסידים וחכמים והיה לו לישאל והיו אומרים לו והלא לדוד היה לו אבשלום ולא מנע מלומר (תהלים קמה כ) ואת כל הרשעים ישמיד ואמרו לדוד הרי מי שבניו רשעים איך יאמר ואת כל הרשעים ישמיד אמר להם (שם שם כא) תהלת ה׳ ידבר פי והרשעים מה שהקב״ה הפץ יעשה בהם וכן מי שבניו משומדים וכי לא יתפלל ברכת המינין לכך כתיב (קהלת ז טז) ואל תתחכם יותר (משלי ג ה) ואל בינתך אל תשען:

תתתשז. ג) (א) יהא אדם רגיל לומר יהי רצון מלפניך שלא נחטא לך ולבריותיך ושלא יחטאו בני ומחה כעב וכענן חטאתינו למען שמך הגדול:

תתתשח. ניתנו אותיות של תורה להתחבר לתיבות לדעת על פיהם רצון הקב״ה תחילת האותיות אל״ף להגיד (א) שתחילת האדם ליום דינו פותחין לו בדברי תורה כי אומרים לו למה בראתי דבור לאדם אלא להורות לו ללמוד תורה שנאמר (ישעיה מג כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו כל הראשונים להקב״ה שהוא ראשון בתחילת היום שחיטת התמיד בצאת השמש ברימדומי חמה בזריקת דמו והנה פתח באל״ף לומר תחילת דיבור בנך אלף לו בחכמה וכתיב (דברים ו ז) ושננתם

א) תתרע״ז. ב) תתרי״ז. ג) תק״כ.

תתתשד. (א) מדרש שוח״ט מזמור ק״ד. (ב) שבת קי״ח ב׳.
תתתשו. (א) סנהדרין ק״ו ב׳ ולפנינו: הקב״ה לבא בעי.
תתתשז. (א) ברכות י״ז א׳ יעו״ש.
תתתשח. (א) סנהדרין ז׳ א׳.

לבניך (שם יא יט) ולמדתם אתם את בניכם ובאמצע אותיות למ"ד אלף לבנך למד לבן בנך וסופן ת"ו תכתוב כדכתיב (שם שם כ) וכתבתם וחייב שיהא נכתב לכל אחד ספר תורה ועוד ת' באחרונה לומר כל מעשיך בספר נכתבין כדכתיב (מלאכי ג טז) ויכתב ספר זכרון לפניו כי בסוף ימיו של אדם הכל נכתב ועוד י' כ"ף כ"ף למ"ד תכריע בכף מאזנים לימודך שיהא ברור לך כי כשם שיש לו לאדם לדרוש ברבים או לקרוא להוציא את הרבים ידי חובתן מיד הוא יושב ונורס כדי (ב) שלא יגמגם בהם מפני הבשת ומה שכתוב ושננתם לבניך שלא ילמד אלא דברים ברורים (ג) כי נירסא דינקותא (ד) שבשתא כיון דעל על:

תתתשט. התורה בארון (א) והגוף כמו ארון כדכתיב (תהלים לז לא) תורת אלהיו בלבו (משלי ג ג) כתבם על לוח לבך כלוחות בארון שני כרובים בארון כך ב' מלאכים עם האדם (שמות כה כ) סככים בכנפיהם על הכפורת כך שני מלאכים סוככין על האדם מפני המזיקין וכתיב (תהלים קמ ח) סכותה לראשי ביום נשק וכתיב (שם יז ח) בצל כנפיך תסתירני כנגד (ישעיה ו ב) שש כנפים שש כנפים לאחד כנגדם ששה סדרים (שם שם) בשתים יכסה פניו כנגד (ישעיה יא ב) חכמה ובנה בשתים יכסה רגליו כנגד רוח עצה וגבורה ובשתים יעופף כנגד רוח דעת ויראת ה' למה כנגדם על שם (תהלים יח יא) וידא על כנפי רוח הכל כנגד ו' סדרי משנה ובצל כנפיך תסתירני (שם לו ח) ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (שם נז ב) ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הוות (שם סא ה) אחסה בסתר כנפיך סלה (שם סג ח) ובצל כנפיך ארנן (שם צא א) בצל שדי יתלונן (שם שם ד) באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (שם קכא ה) ה' צלך על יד ימינך הרי ד' צל ב' כנפיך נגד סדרים שיש להם גמרא וכיוצא בו ד'. אחותי כלה בשיר השירים נגד ד' סדרים שיש להם גמרא וכתיב בהם אחותי ד' סדרי משנה תנאים וד' גמרא בבלי אמוראים אחותי תנאים ואמוראים וב' כלה נגד סדר טהרות וזרעים וכתיב (שמות לא יח) ויתן אל משה ככלתו ככלה וכתיב בכנפיהם בשרפים וברוח אחר בב' למה כך כי יום ראשון ורביעי אור ומאורות שאינן פרים ורבים כנגד סדר טהרות וזרעים שאין להם גמרא בבלי וכנגדם פקודי ה' משפטי ה' לשון זכר שאינם יולדים וד' ימים נבראו פרים ורבים וד' סדרים בגמרא בבלי ומשנה ותורה עדות מצות ברה לשון נקבה היולדת וביום שני וחמישי שהבריאה במים לכך קורין בתורה שנמשלה למים ועוסקיה נמשלים לנ' כדגים במים חיין (ב) הפורשין מהן מיד מתים כך הפורש מן התורה מת שנאמר (דברים ל כ) כי היא חייך ואורך ימיך למוד תורה המשולה [ע"ב] למים ויהיה כנו"ן במים מ"ם משמש לשון רבים מ"ם סתומה כמו עונם חכמתם כי לכל צד נראה כאותות הרבה כנון מ"ם לכל צד וד' וח' לכל רבעים נקרא שום מ"ם משמע מים מום מאום בעוד מן נשמעים קולן בחוטם ובפה לכך משמשין אתהן אתהם ובמשיח כתיב (ישעיה ט ו) למרבה המשרה במ"ם סתומה כי כמו מים ימשול ומשל מים ועד ים וכתיב (שם יא ט) כמים לים מכסים ועוד (בראשית א ב) ורוח אלהים מרחפת על פני המים זה רוחו של משיח וסתום קיצו כמו מ"ם וימות המשיח מ' שנה:

תתתשי. יש אותיות שהם בלשון הקדש והם כמ: לשון אחר כגון ז"ין ט"ית מ"ם סמ"ך צד"י. ז"ין משמע כלי זיין ומשמע לשון זנות כמו ז"ין את יושבי ירושלים ולפי שהכל משמע ושמוהו באות שביעי א"ב ג"ד ה"ו ז' וכל האותיות

(ב) קדושין ל' א'. (ג שבת כ"א ב'. (ד) ב"ב כ"א א'.

תתתשט. (א) רבנו בחיי פרשה תרומה: כמו הארון ללוחות כן הת"ח לתורה. (ב) ע"ז ג' ב'.

עד הז׳ בגימטריא כ״ח (א) וז׳ כוכבים כל״ש צמח״ן עד כ״ח שנים ישמשו כולן לתקופות ותקופת ניסן התחיל בליל רביעי כמו במעשה בראשית א׳ ו׳ פעמים (ויקרא כו יח) שבע על חטאתיכם (שם שם כא) שבע כחטאתיכם שבע לשון שובע וז׳ לשון מזון והיה ז׳ שנים שובע וז׳ שנים רעב וכתיב (מ״ב ח א) כי קרא ה׳ לרעב וגם בא שבע שנים וז׳ לשון זנות כי ז׳ מיני זנות אשתו נדה ופנויה ואשת איש וכל העריות ומשכב זכור ושוכב עם בהמה ומוציא שכבת זרע לבטלה (ב) מעונן שמעביר על עיניו שבעה מיני שכבת זרע וכלי זיין שבעה הם כנשק ומגן וצינה בקשת ובחיצים ובמקל (ג) וביד וברומח אע״פ שכתב באיוב (מא) ברזל חרב הנית מסע ושיריה נחשת בן קשת אבני קלע תותח כידון (ד) הרי יותר מכל מקום נחלקם (שם מא יח יט כ כא) משיגהו חרב בלי תקום חנית מסע ושריה יחשוב לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה לא יבריחנו בן קשת לקש נהפכו לו אבני קלע כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כידון ירפד חרוץ עלי טיט. זיי״ן לשון מזון (דברים ח ז ח ט י) כי אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת ואכלת ושבעת וברכת את ה׳ אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך הרי ז׳ וז׳ מינין חטה ושעורה וכו׳ ז׳ מינין ז׳ לשון זנות ומזון וכלי זיין ובכולן כתיב בהן לשון שביעה גבי כלי זיין כתיב (ישעיה לד ה) כי ריותה בשמים חרבי וכתיב (שם שם ו) חרב לה׳ מלאה דם הדשנה מחלב וכתיב (דברים לב מב) אשכיר חיצי מדם וחרבי תאכל בשר וכתיב (יחזקאל לט יז יח יט כ) ואכלתם בשר ושתיתם דם בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו ואכלתם חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון ושבעתם על שלחני. וגבי זנות כתיב (משלי ל כ) אכלה ומחתה פיה וכתיב (יחזקאל טז כח) ותזני את בני אשר מבלתי שבעתך ולפיכך שבע לשון שובע ולפי שכל מיני מזון זיין כלי זיין וזנות לשון שובע ושבעה דברים לכך אות שבעי לשון זיין ולא רצו לקרוא שביעי בלשון עברי אלא בלשון תרגום ארמי:

תתתשיא. צד״י קו״ף רי״ש (ויקרא יט כז) לא תקיפו פאת ראשכם הצדדין עץ גן שט (א) שוין בזייני״ן וגם זיין (ב) נגד (משלי ח ט) בי מלכים ימלוכו (ג) בי״ת (ד) בי ב׳ לי ז׳ אני ח״ת כי בחדש ח״ת לעיבורה של אשה חיתת בלבב כי יראה פן תפיל ועוד חיתת ביום ח׳ של מילה פן ימות הוולד:

תתתשיב. כתיב (שם ב ד) אם תבקשנה בכסף וכמטמונים תחפשנה כמו שעמלים עד שימצא הכסף כן תעמול למצוא דברי תורה על בוריה (ש״ב כב לא) אמרת ה׳ צרופה א) כמו שצורפין הכסף על ידי גחלים כן ניתנה תורה מאש ב) שנאמר (דברים ה כג) מדבר מתוך האש למה נקרא אות תיבה כמו תיבה מחוברת דף לדף נסר לנסר ואז יוכל להשים בו חפצו כשיש דפנות מחוברות כך אין אות אחת נשמע כלום אלא אם מחובר לחבירו שנאמר (ירמיה כג כט) הלא כה דברי כאש וגו׳ וכפטיש יפוצץ סלע כשם שאין אבן מוציאה אש בלא חפץ אחר או

א) כפול לעיל סימן תשכ״ה. ב) ע״כ.

תתתשי. (א) עיין בספר יצירה. (ב) סנהדרין ס״ה ב׳. (ג) צריך למחוק ובזה יהיה המספר מכוון. (ד) בילקוט בשלח רמז רכ״ז: וחמושים כו׳ מלמד שהיו מזויינין בחמשת מיני זיונין, ובשבת ס״ג ב׳ מונה חמשה מיני כלי זיין, ובירושלמי שם ה״ד איתא בחמשה עשר מיני זיין.

תתתשיא. (א) במנחות כ״ט ב׳: שבעה אותיות צריכות שלשה זיונין ואלו הן שעטנז גץ. (ב) שם שם אם חוזר אני קושר לו כתרים ויעוין שבת פ״ט א׳. (ג) צ״ל ב׳ כלומר הוא כוונה שנייה באות זיי״ן. (ד) אינם מובנים דברים אלה ואולי צ״ל: כי בל״י (בלשון יון) ז׳ זיטא איטא חי״ת וכוונתו למה שאמרו בירושלמי יבמות פ״ד ה״ד וב״ר פי״ד יעו״ש.

בלא אבן אחרת וכן אין אשה [דף קל"ז] הרה בלא בעל כך לא יתכן דיבור בלא אותיות למען עדות שאין עדות פחות משנים וכתי' (ישעיה נה י יא) והולידה והצמיחה וגו' כן יהיה דברי וכתב והולידה הטיפה העליונה ותחתונה והצמיחה כמו שאין וולד יוצא אלא משנים כך דיבור וכתיב (שם נט יג) הגו והרו מלב דברי שקר וכתיב (שם לג יא) תהרו חשש תלדו קש וכן אין דיבור בלא ב' אותיות. (א) ואות נקרא על שם אמנת שאינו לפנים ואות נקרא קול שנאמר (שמות ד ח) והאמיני לקול האת האחרון ועוד לשון אמונה הוא שכל הנותן אות אומר מזה תאמין ותכיר אותו דבר כך האות נקרא על סימן כמו (במדבר ב ב) על דגלו באתות שבו מכירין שבטיהן כך האות משונה מחבירתה ניכרת מה רוצה לומר שלא יתערב דיבור לדבור וכמו (ב) שברא הקב"ה האדם משונה מחבירו בג' דברים כך האות בקול בתואר ובמחשבה ולעולם במקום שיוצא אל"ף לא יצא ב' וכן כולם וכן א' וע' מקום מיוחד לכל אחד וכן ניכ"ק בכתיבה ע"א בקול הח' בקול גכ"ק בקול ד"ר בכתיבה ב"כ בכתיבה פ' ב' ו' במבטא א' מ' שוין אלא שא' לימין ומ' לשמאל כי מעבר אחרת יקרא לאל"ף מ"ם ולמ"ם אל"ף מ' נ' תלויין בחוטם ויו"ד שוין ר"ד ש"ט ס"ם ע"א פ"ב צ"ע ק"ה ש"ס ר"ך תה"ד הרי כולן אין דומין ללמ"ד לא בקול ולא בתואר הוא גדול מכל ואין לך ניגון נועם כמו יו"ד נו"ן וסימנך (שיר ז י) וחכך כיין הטוב ואין לך שמרים קול כמו למ"ד שנאמר (תהלים יב ד) לשון מדברת גדולות וכתיב לשון לימודים וכתיב (משלי א ב) חכמות בחוץ תרנה (שם ח ג) ליד שערים לפי קרת (שם ט ג) על גפי מרמי קרת כן עומד ל' על מקום גבוה וצועק כמו שהכרוז רגיל לעמוד על מקום גבוה להשמיע לעם מצות המלך על עבדיו כך הלמד גבוה מכל האותיות עומד וצועק הלאוין של מצות הקב"ה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה לא תחמוד לא תשא לא תקלל לא תעמוד על דם רעך וכן כולם הלמד גבוה מכל האותיות כל עסקיך אל יהו דומין ללימודך הוי מעט עסק ועסוק בתורה. ועוד נקראין אותיות כמו שאין אות בלא דבר כך אין אות שלא תדרשנו (ג) יו"ד כ"ף למ"ד יצרך כפוף ליראת ה' (שם ב ה) אז תבין יראת ה' לכך נתון כ"ף בין יו"ד קטן ללמ"ד שהוא גדול שבאותיות כי כ"ף כ"ף שים יו"ד בכ"ף מאזנים אחת ולמד בכ"ף מאזנים שלפני הקב"ה הכל שוה כזה כזה כעבד כאדוניו כשפחה כגבירתה (ד) אחד המרבה ואחד הממעיט לימודו ובלבד שיכוין לבו לשמים ובלבד שמי שלא למד אלא מעט בעבור שהיה צריך לטרוח עבור מזונותיו אבל אם היה לו עת ולא למד בעת פנאי על זה לא נאמר אחד המרבה ואחד הממעיט הואיל והיה לו עת ללמוד ולפני הקב"ה לא ניכר שוע לפני דל ועוד אומרת יו"ד ללמ"ד אני קטן ואהיה כמוך שנאמר (ירמיה ט כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי ובזאת הברכה מקדים קטן לגדול יהודה ללוי בנימין ליוסף קטן כגדול ועוד אבן יקרה קטנה יקרה מכסף ומזהב ואישון בת עין יקרה מן הלבן לבך כ"ף בין יו"ד הקטן ללמד הגדול לפי א) שהכ"ף משרת כמו אות ד' לך' וכתיב (דברים א יז) כקטן כגדול תשמעון כ"ף שהיו שוקלין בדין כף חובה כנגד כף זכות כשיהיו עומדין לפניך יהיו בעיניך כזכאין זהו כף זכות יו"ד וכפוף (ה) מי שהוא בעולם הזה את עצמו כיו"ד שהוא כפוף יהיה כלמ"ד כלומר ראוי להמליכו כלומר למ"ד אות של מלך ואם לא מלך בעולם הזה

א) כעין זה לעיל סימן ע"ו ולקמן סי' תתתתכ"ו.

תתתשיב. (א) שבע תיבות אלה נעלמות ממני. (ב) סנהדרין ל"ח א'. (ג) כן כתב הרוקח. (ד) שבועות ט"ו א'. (ה) כן הוא באותיות דר' עקיבא.

הרי שמור לו לעולם הבא ומניין שמי שמקטין את עצמו יהיה מלך שנאמר (ש"א ט כא) ויען שאול ויאמר הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה מכל משפחות שבטי בנימין וכתיב (שם שם טו יז) הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה לכן מלך ודוד אמר כן (שם שם יח יח) ויאמר דוד אל שאול מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך לפיכך זכה לכל הכבוד והגדולה ואם תאמר והלא נביאים השפילו עצמן כדוד ולא מלכו אי איפשר לתת לכולם מלכות ועוד נבוכד נצר שהשפיל את כל העולם כולו לכך לא מלכו ועוד לכך מלך דוד לפי שבא מרות המואביה גדל שמו [ע"ב] בעולם לכך אם לא יקבל אדם בחייו שכר ענוותנותו יקבלו זרעו והוא לעולם הבא אין שגדול לעתיד לבא כמשפיל את עצמו ומבייש את עצמו ומודה ועוזב כלומר שקר דברתי. יו"ד א) קטנה לפי שאם יבא אדם במקום שאין מכירין אותו וכסבורין שלמד (ו) שיודה ויאמר לא למדתי אל תכבדוני לכך נקרא יו"ד לשון יודה ותמצא שאינם מהוגנים שנתחתנו בהם מבני גדולים וגם תמצא שהם שליטים בעיר מפני שהיו אבותיהם משפילים עצמם לפיכך נהפך הגלגל שבניהם עשירים וראשים ומתחתנים בהם הגדולים אע"פ שאינם ראוים אלא בעבור אבותיהם ופעמים שתמצא שליטים ועשירים ולא בעבור מעשיהם אלא בשביל שבני דורם היו משפילים אותם או את אבותיהם או משפחתם ומביישין פניהם מפני דופי אחד שבהם והקב"ה אינו רוצה בבושת בני האדם שהרי (ז) היו קוברים את האבן שנסקל בה ואת העץ שנתלה בה ולא יתביישו קרוביו ופן יתגאו שאר משפחות על זאת ואם תאמר והלא (ח) סתמו טבעתה של בילגה מפני מרים בת בילגה בית דין רשאין לעשות לשם שמים גדרים שהרי כל אדם מוכיח את בניו ואת בנותיו וגם תמצא משפחות מבני טובים דלים ורדופים ונשפלים מפני שהיו אבותיהם מתנאים ומדברים גבוהות ופעמים תראה שרשעים ועזי פנים שליטים ולא זכו לא הם ולא אבותם והיו עושים רע לבני עירם ואין לאל ידם והן מפני שהיו לבני העיר תחילה מנהינים טובים והיו מוכיחים אותם ולא שמעו לקולם לכך נתן הקב"ה אכזריים עליהם לפי שלא שמעו תחילה לרחמנים (ט) ומידה במידה לא בטלה שנאמר (הושע יג יא) אתן לך מלך באפי. ופעמים תמצא שנים נעשים לרשעים כמו לצדיקים מפני שזכו אבותיהם כי עוזיהו ויותם היו צדיקים וראויים שזרעם יתקיים בעולם ואחז היה ראוי ליכרת הוא וזרעו והקב"ה אמר מה לעשות לזה שחייב כלייה אלא אזכור את אבותיו בעבור שאבותיו עשו את הישר והטוב בעיני. ועוד יש שנעשה לו נס בעבור העתיד כגון שנים שהיו בעיר אחד צדיק ואחד רשע כשגדלו וכשהיו קטנים והלכו לבית הספר לבית רבם ללמוד היו בצהרים והיו הרבה תינוקות עמהם וראו כולם קטב מרירי ומתו התינוקות רק שנים נתעלפו ונפלו בחולי ונפל עורם ושערם וחיו וכשנגדלו נעשה האחד צדיק והאחר רשע הצדיק תלמיד חכם ולא היה מקבל לשון הרע והרשע היה עם הארץ ומלשין והיה לשטן לבני הצדיק ולעם ולמה נעשה לו נס לצדיק אם בעבור צדקתו הרי גם לרשע נעשה נס אלא כך אמר הק"בה אני אחיה זה לבניו של זה לשטן כשחוטאין בני הצדיק שיהו אלה להם לשטן ואם תאמר וכי (י) ערבונא שקלי מיניה כמו שאמרו מי שלא בכה על אדם כשר קובר בניו ובתחילה רצה הספר לומר כדי שיבכה עד שאמר לא יתכן קודם שיחטא לעשות

א) סקמ"ע.

(ו) ירושלמי שביעית פיו"ד: בר נש דתנא חדא מיכלא והוא אזל לאתר ואונין מוקרין ליה בגין תרתי צריך מימר להון אנא חדא מיכלא אנא חכים. (ז) סנהדרין מ"ה ב'. (ח) סוכה נ"ו ב'. (ט) סוטה ח' ב' ולפנינו: במדה לא בטלה. (י) שבת ק"ה ב'.

רע לאדם ובכאן נעשה כמו כן אלא הקב"ה רואה איזה דור חייב ואיזה דור זכאי ולפי שרואה מה שעתיד להיות עושה ומקדים שנאמר (ישעיה מא ד) קורא הדרות מראש ולפי המעשים שרואה באדם ולכך (יא) בעת ההריון אינו אומר צדיק או רשע אלא לפי מה שרואה יצרו אם יעשה כך יהיה לו כך וכתיב (בראשית יד יד) וירדוף עד דן (יב) מלמד שע"ז מכה לפניה ולאחריה אבל אין נפרעין מן האדם לקבור בניו כדי שיבכה קודם שיחטא ואם תאמר אם כן למה נבלעו טף ונשים לדתן ואבירם זה ראוי כל הבנים שנשענים על שולחן אביהם וניזונים מאביהם ורוצים לירש את אביהם לא יתכן את הטוב יקבלו ואת הרע לא יקבלו אבל אם יעשה (יג) כר' פינחס בן יאיר שלא רצה להנות מאביו ומאמו אז ראוי שלא ילקה בעונם וכן אמרו (יד) צדיק בן רשע ורע לו והלא אין אוחז מעשה אבותיו בידו אלא מקצת ועוד שיש לבן להוכיח את אביו כיהונתן לשאול וכן בנו של ירבעם מת בחייו כדי שיספדוהו ולא יהרג ואם תאמר למה טף של אדם מתים אם כן תאמר זה למה לקו טף של סדום לפי שבא הסכנה ואין בידם זכות להנצל וכן לוט לא היה ניצול מסדום אלא בזכות אברהם שהתפלל והיה כצדיק כרשע וכן אמר שמואל מפני הסכנה (ש"א טז ב) ושמע שאול [דף קל"ח] והרגני והלא שמואל היה צדיק אלא אין מצילין אלא אם כן זכות גדול מצילו מן הצרה וכן הוא אומר (דניאל ו כג) שלח מלאכה וסגר פם אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי ואינו אומר לפי שלא חטאתי לו אלא כשאדם בתוך הצרה אם לא זכות גדול לא ינצל ואותו רשע שניצל מקטב מרירי שכתבתי לעיל מפני שראה הקב"ה אחד מזרעו אחר כמה שנים ניצל בו הצדיק שכמו כן ניצל מקטב מרירי מצרה גדולה וכל אשר לו על ידי בן רשע שניצל עמו מקטב מרירי אף גם בזאת להיות לשטן לאותם החוטאים וכן הוא אומר (שופטים ג א) ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל (שם שם ג) חמשת סרני פלשתים וכתיב (שם שם ב) למען דעת דורות (שם שם ד) הישמעו את מצות ה' הא למדת שהקב"ה מקדים לפני כמה וכמה דורות בעבור דורות העתידים לכן אם תראה אל תהרהר לאחר מדותיו של הקב"ה שמא בעבור העתיד או בעבור אבותיו ולכך אין בידינו לדעת משלוות רישעים לכך אני כותב קצת מדרכי הקב"ה שאם יהרהר לבו של אדם שיחשוב שמא זה גורם או זה גורם מי היה צדיק מאיוב דכתיב (איוב א ח) כי אין כמהו בארץ והרהר אחר מדותיו של הקב"ה ואמר אני אנצחנו בדין ומיד כשדיבר עמו לא היה לו פה להשיב אלא מיד אמר לא ידעתי חכמתך למה עשית והקב"ה לא בעבור עון הביא עליו הפורעניות אלא לנסותו ועמד בנסיון וכשאמר לו הקב"ה בעבור נסיון עשיתי כמו שכתוב בפירוש בספר איוב מיד הודה איוב ואמר הקב"ה הואיל וחפצת לבא במשפט אתה ממעט חכמתי שאתה סבור שלא אדע לנצח בחכמתי לכך(א) נכתב ספר איוב אם פגעה מידת הדין באדם שיאמר בלבו הרי כתב באיוב כי אין כמוהו בארץ והרהר וחפץ לדין לערוך וכשעמד בדין הודה בדין מיד כך יחשוב האדם שמא עון עשיתי ואם פשפש ולא מצא יאמר שמא לידי נסיון יביאני ולידע אם אחזיק בתומתי כבתחילה שהרי כתיב (בראשית כב א) והאלהים נסה את אברהם:

תתתשיג. על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (תהלים לב ו) תאות נפשו להעמידו בנסיון ואם יבא לידי נסיון להחזיק את לבו ביראתו כי אין

א) מכאן עד סוף הסימן כפול לעיל סימן סמ"א.

(יא) נדה ט"ז ב'. (יב) ב"ר פמ"ג. (יג) חולין ז' ב'. (יד) ברכות ז' א'.

היראה נודעת אלא בעת נסיון שנאמר (בראשית כב יב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וכתיב (נחמיה ט ח) ומצאת את לבבו נאמן לפניך אין יראה ניכרת אלא בנסיון ובאותו דבר הקשה לו ביותר שנאמר כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ובעומד ג׳ פעמים בנסיון באותו דבר שנאמר (בראשית כב ב) קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק שהיה אומר לו תעלהו ואמר לו הנני מזומן ואמר לו תמתין עד לאותו מקום כן עשה וכל שכן לשאר דברים שהיה עושה ונגד ג׳ שאמר לו בפרשת מילה לתת בן לשרה (משלי לא ב) מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי כתיב (איוב לג כט) פעמים שלש עם גבר למה נאמר שלש אם נאמר פעמים למה נאמר שלש אלא בדבר אחד פעמים שלש בשלש מידות יום שהקב״ה בודק את ישראל השעה קשה כחבלי יולדה שאין כל בריה יכולה להוציא את ידה מיום הדין והקב״ה מעמיד ג׳ צורפים נגד כל אחד ואחד מישראל שנאמר (מלאכי ג ג) וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם אילו נאמר מטהר למה נאמר מצרף וטהר מטהר אני הוא מטהר (א) זה מלאך המות כאש מצרף זה אור של גיהנם מטהר מצרף וזיקק ג׳ פעמים:

תתתשיד. כתיב (שמות לג יט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך כל בגימטריא חמישים שערי בינה ועל כל שער ושער ממונה מלאך כ״ל טוב״י בגימטריא מז״ל שהראה מול נפשם למשה רבינו כי יש רמזים וסודי התורה ולא יוכלו לדעת עד כמה דורות והיו הנביאים כמלאכים אומרים כיון שאתה נותן להם ספרים איך ידעו ברמיזות אם יהיו סתומים תן להם מפורש למען ידעו הקוראים בהם והקב״ה אמר עתיד אותו צדיק פלוני שידע באותו דור לאחר כך וכך שנים יעמוד ויגלה אותם סודות שלא נודעו קודם. אותו פלוני יעשה ספר מאותו דבר ופלוני מאותם דברים ויעשה אותה מצוה כמו שכתוב ביאשיהו (א) כמנין יאשיה״ו שנים עד שנעשה הפסח וכתיב (ישעיה מה א) למשיחו לכורש וכתיב (תהלים כה יד) סוד ה׳ ליראיו וכתיב (משלי ג לב) ואת ישרים סודו וכתיב (עמוס ג ז) כי לא יעשה ה׳ אלהים [ע״ב] דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים כן כל הנסתרות שרמוזים בתורה ולא כתבם בפירוש כדי להרבות שכר ליראיו שיחפשו אחריהם שנאמר (משלי ב ד) תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה׳ ודעת אלהים תמצא ועוד לא רצה שידעו אותם שאינם ראוים להם לכך כתיב (שם כז כו) (ב) כבשים ללבושיך וכתיב (שיר ד יא) דבש וחלב תחת לשונך ואז (תהלים כה יד) סוד ה׳ ליראיו וכולם מול נפשם ודמותם למעלה קודם שנולדים כדכתיב (ירמיה א ה) בטרם אצורך בבטן ידעתיך אצורך יתר ו׳, ו׳ ימי בראשית שיצר הכל וכתיב (תהלים קלט טז) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו והראה למשה אותם כשהיה ברמז מוסר לו את התורה אמר מי יכול לדעת והראה לו כל אותם שיגלו להם רזי סתרי תורה וסתומות ומי יחבר ספרים ואמר לו כשיהיו דוגמתו בן שמונים אז ידעו הכל ורמז ד׳ הסנה, הסנה, הסנה, הסנה, והאחד והסנה (ג) כנגד משה הילל רבן יוחנן בן זכאי ר׳ עקיבא שנותיהם כמניין הסנ״ה לכן בן פ״ה לגבורות לנצח בתורה להשיב לכל אשר ישאלו אע״פ כשהיה משה רבינו בן פ׳ התחיל לדבר עמו והראה לו מי יחדש בתורה ומי יעשה ספרים והכל רמוז בתורה וזהו כל טובי על פניך והיה ראוי ליכתב כל טובי לעיניך אלא רמז כי פני משה למעלה כשמעביר למעלה על אותו דמות ובא הממונה

תתתשיג. (א) אולי צ״ל זה מלאך הברית שכתוב שם במלאכי ג׳ פ״א ועיין מ״ש רבנו לעיל סימן תקפ״ה.

תתתשיד. (א) דה״ב ל״ה י״ח. (ב) חגיגה י״ג א׳. (ג) ב״ר פ״ק ויעו״ש.

למטה עליו ויודיעו ומזה ידע סוד וכל אשר מעביר על פניו למעלה יודיעוהו למטה וזהו שנ׳ (בראשית א כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו אחד למעלה ואחד למטה ובקרובה בסילוק בשמחת תורה ומזלך אינה משמשת במרומים ואורך כבה במרומים ועליו כתיב (דברים לד ה) וימת שם משה הוא חי וכתב וימת מלמד [שכיון] שנגזר דינו של אדם כאילו מת וכתיב (איוב כט ג) בהלו נרו עלי ראשי וכתיב (תהלים יח כט) כי אתה תאיר נרי ה׳ למעלה וה׳ יגיה חשכי למטה וכפי מה שרואים על דמותו למעלה ועל כוכבו למעלה ידעו מה לעשות לו למטה אעפ״כ הממונה לא יעשה בלא רשות העליון:

תתתשטו. במצרים בא אחד עשיר הזהיר בו בעל הבית שלו שלא לילך בשכונת המכשפים עבר צוויו ולקח עליו ארנקי מלאה כסף ונתנו לו לשתות ועשו לו בשעה קטנה שהיה סבור שהיה דוכוס ונשא בת מלך ועיכב שמה שנים רבות והוליד בנים רבים ונראה לו שהיה מאד זקן ובא עת פטירתו וצוה לבניו אותו כרך יהיה שלך וזה שלך ואמר אחד מן המכשפים אני בנך הקטן לכולם חלקתה ולי תתן הארנקי כשהמתינו חביריו ולא בא הלך בעל הבית עם חביריו ומצאוהו שהיה מצוה מחמת מיתה לאנשי הבית כאילו היו בניו והארנקי ביקש בעל הבית להם שיחזירוהו לרעהו ויחזירו לו מקצת הכסף וכן עשו וחזר לרעהו הרי בשעה אחת נראה לו כאילו ימים רבים חי והוליד בנים הרבה לכך אל תתמה (א) על מגילה עפה שהיא ג׳ אלפים וד׳ חלקים וכל חלק כמו העולם כולו ומי יוכל ללמוד הכל וזה לא תוכל לומר ששים ריבוא זה ילמוד מקצתה וכל אחד ילמוד מה שלא למד חבירו שהרי כולם מקטנם עד גדולם כולם למדו אותה וכתיב (משלי ח כא) להנחיל אוהבי יש וכתיב (ירמיה לא לב) ועל לבם אכתבנה אלא הקב״ה ברא להם לב חדש ורוח חדשה כמו ים אוקיינוס שבולעים מים שבשעה קטנה ידעו הכל וכתיב (מ״א ה ט) ורוחב לב כחול אשר על שפת הים הרבה מאד כן יעשה לצדיקים כי תמלא הארץ דעה לדעת את כבוד ה׳ (ישעיה יא ט) כמים לים מכסים:

תתתשטז. [א] באותה שעה שנגזר על האדם למות באותו לילה או באותו יום חשך על מזלו ועיניו ופיו סתומות כשנגמר דינו כאילו מת והכרוז יוצא כאילו מת ולכך כתיב (א) וימת משה וכן לטובה כשגוזרין עליו חיים אור מלפני הקב״ה (ב) זורח עליו. י׳ פעמים כתיב[ב] אור פני הכבוד בספר תהלים ואמרו (ג) י׳ ימים מראש השנה עד יום הכפורים אם ידליק במקום שאין רוח [דף קל״ט] אם לא יכבה יחיה אותה שנה וכתיב (שם לה טז) ה׳ עליהם יחיו והכרוז יוצא יחיה פלוני כדי שלא יזיק לו כל מזיק עד שגוזרין עליו באיזו מיתה ימות כמו שנגזר על יהורם (ד) מלך יהודה וגוזרין באיזו דבר יתגלגל החולי ועל ידי מי וכן הרפואה ועל מי יתפרנס ועל ידי מי ינצל כמו אחיקם בן שפן להציל לירמיהו:

תתתשיז. (א) לולא האמנתי לראות בטוב ה׳ (תהלים כז יג) לולא נקוד למעלה ולמטה ו׳ אינה נקודה למטה אמר (שם פו ב) שמרה נפשי כי חסיד אני ואחר שחטא בבת שבע ובאבשלום וצוה שלא להמית את אבשלום ויואב

א) תקנ״ז. ב) תקנ״ח.

תתתשטו. (א) עירובין כ״א א׳ ועיי״ש בתוס׳.

תתתשטז. (א) עיין ב״ב ט״ו א׳: מכאן ואילך הקב״ה אומר ומשה כותב בדמע, ובחדושי הריטב״א שם. (ב) צ״ל זורח עליו פעמים ור״ל כי מדה טובה מרובה משא״כ לרעה כתיב לא תקום פעמים צרה. (ג) הוריות י״ב א׳. (ד) צ״ל מלך ישראל והוא מ״ב ט׳ כ״ד.

תתתשיז. (א) ברכות ד׳ ב׳ ויעוי״ש ועיין מנחת שי שם בתהלים.

הוכיחו אילו כולם הרוגים ואבשלום חי לא היה חושש אמר כבר הוא בן העולם הבא שהרי כתיב (דברים כט ט) כל איש ישראל וסמיך ליה (שם שם י) טפכם נשיכם וגרך כמו שיקר בעיני אדם המותה לבניו כך תהא יקר בעיניו שאר אדם וידע דוד שהקב״ה ברא העולם ומעמיד העולם בכל דור בעבור שנים שימצא בדור כמו שאמר ר׳ שמעון יוחי בתלמוד ירושלמי (ב) ראיתי בני העולם הבא אם שנים הם אני ובני מהם אם כן העולם בחנם נבראים וכתיב (תהלים פט מח) על מה שוא בראת כל בני אדם אם כן למה נאמר (שם קמה ט) טוב ה׳ לכל זה הטוב עשה אם היה מכל עם ואומה מעמיד ומשיב הנפש בגוף לאחר מיתה למקצת נאמנים שבכל עם ועם כדי שיודיעו לעמם לאחר מיתה היאך נידונו אם לא היו שבים ממעשיהם הרעים הרי מיראה ועולם הבא לעושי רצונו מאהבה על מנת שלא לקבל פרס ועל מנת שאינו חושש על הרעות שבעבור הפורעניות לא יחדל ולרעים רואה שהם בטובה ולטובים רואה שהם ברעה אעפ״כ לא יעזוב מלעבוד להקב״ה בכל לבו ועוד כדי שיחשוב הצדיק לרעים יש שכר טוב בעולם הזה כגון לאחשורוש היה לו כל תאות לבו ובעושר ובכל תענוגים כל שכן לעושי רצונו לעתיד לבא ואינו עושה טובה בעבור השכירות אלא מאמין שהקב״ה נאמן לשלם שכר טוב לעושי רצונו ואל תתמה איך כל העולם כולו יהיה לאיבוד כי אם אותם מעט הרי לכל אחד יש חלק ברע ובטוב ויתן חלקים של כל הרעים לטובים שהם מועט וחלק הרע של טובים יתן לרעים אם כן פורענות של טובים מעט ואיך יחלק לכל העולם הרע ויש לכל אחד פורענות של עצמו ורחמיו על כל מעשיו שיש צדיקים הרבה שאין הקב״ה מנסה אותם בנסיונות גדולות וחזקות פן לא יוכלו לעמוד בהם וגם לא יוכלו לומר תן לנו חלק טוב כמו לעומדים בנסיון וצריך להתפלל שלא יעמידנו בנסיון ואפילו אם יעמוד בנסיון אחד בנסיון אחר לא יעמוד וכתיב (משלי ל ח) ראש ועשר אל תתן לי:

תתתשיח. כְּףְ כַּףְ כל העולם נידון מידה במידה ולא במידה שמודדין בעולם הזה מודדין לעולם הבא. בעולם הזה אדם שבא על אשת איש שניהם בחנק ואם בא על בת כהן היא בשריפה לפי שבעולם הזה נתן הקב״ה מעלה יתירה לכהנים וגם לעונשין ולעולם הבא הקב״ה משוה מעשים והיצרים זה לזה שנאמר (קהלת ז כז) אחת לאחת למצא חשבון אדם שעושה טובה לחבירו כגון פוטיפר ליוסף אילו היה יוסף שוכב עם אשת פוטיפר היה חייב לאחר מתן תורה אם היה ראובן מטיב לשמעון ושמעון שוכב עם אשת ראובן הרי מיתתן רק בחנק אבל לעולם הבא דנין אותו בשני דינין אחד על שהשיב רעה תחת טובה והוא כפוי טובה ואחד על הנאה שנהנה בעבירה ולפי יצר שמתגבר על האדם מתגבר עליו ביותר להקל אם מתגבר עליו ביותר דוגמת (א) יצר אלבשה אבל אם לא נתגבר יצרו עליו וחטא להחמיר עליו. כף כף ידמה האדם מה שלא נכתב למה שנכתב הרי כתיב (דברים כב ח) ולא תשים בביתך בבניין רעוע כמו כן חוץ מן הבית או בבית אחר או מי שמשלה מדנים בין אחים ובין אדם ועוד לא תשים דמים בביתך אל תחטא פן ימותו בביתך ונחשב כאילו שפכת דמים בביתך מה לי אם היו לו מה לי אם לא היו לו ומנע מפריה ורביה ועוד כשהאשה הרה נעשה הדם חלב וכשלא בא על אשתו הרי דמי נידותה מצויים לה [ע״ב] ולא תשים דמים בביתך שלא תתן לדור בביתך אנשי דמים ומרמה ותרחק עולה מאהליך:

תתתשיט. כף כף הוי שוקל את כל המצות זו בזו קלה כחמורה שאין אתה יורע מתן שכרן של מצות ואין לך לומר מאחר שזאת יש בה סקילה וכזו חנק

(ב) בברכות פ״ט ה״ג.

תתתשיח. (א) קדושין פ״א ב׳.

ובזו לאו ובזו עשה ויש [לא] לאו מבואר ולא עשה מבואר כי דוד המלך אמר למנות ישראל ונפלו ע' אלף בשעה אחת נגד ע"ב שעות שבג' ימים ולילות וב' אלפים שבא להמית בירושלים כשאמר דוד (ש"ב כד יז) תהי נא ידך בי ובבית אבי ושם היו אלפים גבורים מן השרים וזהו שאמר רבשקה לחזקיה (מ"ב יח כג) אם יש אלפים ובעבור דוד חיסר אלפים הרי מי שמונה ישראל אין כתיב בו מיתה למונה ופוקד וכתיב (שמות ל יב) ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם הרי לנימנים בעל כרחם מיתה ולמונה לא מצאנו ובעל כרחם נימנו אעפ"כ מתו ע' אלף (משלי יג כג) ויש נספה בלא משפט כגון בני שאול שהוקיעום בלא משפט שנאמר (דברים כד טז) לא יומתו אבות על בנים וכתיב (שמות לד ז) פוקד עון אבות על בנים וגו' על שלשים ועל רבעים וכתיב (א) בו ובזרעו עד עולם וכן בורע עלי אע"פ שאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ואם תאמר איך יתכן שהצדיק ילכד בעון אבותיו יש להשיב שאילו לא נתן המתנה לעלי היה זרעו נכרת ולא היה זה נולד ועוד שיש תקנה בתפילה ובתורה ובגמילות חסדים וכן לכל מי שנגזר עליו שלא יהיה לו זרע או עושר באותה מדינה הרי יש לו תקנה במדינה אחרת או בשינוי שם:

תתתשכ. **ואהבת** את ה' אלהיך (שם ו ה) בג' מדות בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך מהו מאדך בדבר שהוא נסיון היותר יש אדם שיכולת בידו לעצור יצרו מעריות ומגזל ומהרבה דברים שיצר הרע מקטרג והוא עוצרו אבל דבר שהוא משום כבוד או בושת אינו יכול לסבול (א) שהרי יואב לא היה יכול לסבול הבושת כששם תחתיו עמשאי והרגו ואילו בשאר דברים היה יכול לעמוד כך הרבה שיעמדו בנסיון בכל מיני עבירות ולא יעמדו בנסיון הבשת לכך נאמר בכל מאדך:

תתתשכא. **אמרינן** במסכת ערכין (א) (נחמיה ח יז) מימי ישוע בן נון פגמו מפני שלא ביקש על יצר הרע (ב) ומשה רבינו ביקש על יצר הרע לפי שלא היה לו זכות ארץ ישראל לכך לא פגמו לכך אל תתמה על תלמידי חכמים שבבבל שהיו יודעים מעשה מרכבה והיו יודעים בתורה לחוץ תורה נביאים וכתובים ולא היה האש מתלהטת סביבן (ג) כמו לתלמידי חכמים שבארץ ישראל כי זכות ארץ ישראל יועיל לתורה:

תתתשכא.[א] **אם** מראין לראובן בחלום קשה על שמעון הרי צריך לראובן להתענות שהרי שמעון נזוף לכך לא הראו כמו שאמר (א) רב יוסף שונא דרבא נזוף הוה וכן (מ"א יג כא) לאיש האלהים שבא מיהודה ולא דיבר אלא לנביא שהשיבו כי היה נזוף ולכך הראו לראובן לומר שהוא יתענה ויתפלל על שמעון וישא פניו ואם לא יתענה טוב להגיד לו כדי שהוא יתפלל על עצמו ודע לך כי היו הראשונים מאמינים בדברי חלומות שהרי לאחר שעשה הקב"ה אותות לגדעון (ב) במשענת הקנה ובגיזה פעמים עדיין היה ירא עד שאמר הקב"ה לגדעון (שופטים ז י) ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופורה נערך (שם שם יא) ואחר תחזקנה ידיך ושמע החלום הרי יותר היה מאמין בחלום מבאותות ומה שאמר (קהלת ה ו) כי ברב חלומות והבלים וכתיב (שם שם ב) כי בא החלום ברוב ענין שאם יאמר לו

[א] כן נסמן גם סימן זה. ונכפל סמ"ד.

תתתשיט. (א) פסוק זה לא מצאתי ואולי צ"ל: והיה בך לאות ולמופת ובזרעם עד עולם (דברים כח מו).

תתתשכ. (א) ש"ב י"ז כ"ה ויעוין סנהדרין מ"ט א'.

תתתשכא. (א) ל"ב ב'. (ב) צ"ל לפי שהיה לו זכות א"י ומשה רבנו לא ביקש על יצה"ר כו'. (ג) חגיגה י"ד ב' ויעוין שם ט"ו א' תוד"ה שובו וסוכה כ"ח א' תוד"ה כל.

תתתשכא. (א) צ"ל רב יוסף שאני דרבא נזיף הוא, והוא בחולין קל"ג א'. ויעוין ברכות נ"ה ב': חלם שחלם לו חברו. (ב) צ"ל בקצה המשענת.

בעל החלום לעבור על המצות שלא ישמע לו וכתיב (דברים יג ו) והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת כי דבר סרה וגו׳ וכן אמרו חכמים (ג) דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין שהרי אמרו כי בא החלום ברב עניין:

תתתשכב.א) יש חלום שאדם רואה בחלום ראובן מת ויהיה שמעון או בן ראובן או אדם ששמו כשמו או תארן שוה או במעשיהן שווין או יחלה וקול יוצא שהוא מסוכן או מצטער או מאבד ממונו או שום דבר שיצטער לכך מועיל לו התענית שיהפך לקל שבהם כי אי אפשר שלא יתקיים אלא שיכול להתהפך דוגמת המזלות כמו שנאמר (שמות י י) ראו כי רעה נגד פניכם וכתיב (יהושע ה ט) היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם (א) שנהפך לדם מילה ואם נאמר [דף ק״מ] למה החלום הולך אחר הפה לפי שאילו לא ילכו אחר הפה החלומות היינו אומרים אין חלומות מן הקב״ה שהרי התורה היא ממנו והולכת אחר הפה והפתרון ועתה חלום אין יכול לדעתו וכל מה שמן הקב״ה ניתן לו לב לידע ופה לדרוש אם לאו למה חלום אלא לומר לנו הנה הוא מלפני הקב״ה להודיע שהוא יודע כל העתיד ומודיע לבריות מה שעתיד להיות והוא ישוב בתשובה ויתפלל לו ולא יחטא ועוד (ב) אמרו כ״ד פותרי חלומות היו בירושלים ומה שפתר זה לא פתר זה וכולן נתקיימו כמו (ג) שמקרא אחד יוצא לכמה טעמים והוא שיהא מעין החלום ודומה לו וכן פתרון המקרא דומה למשמעותו אז איפשר שיכון לפתרונו כההיא דאמר (ד) כמאן ראתה אסתר שזימנה להמן אמ׳ בכל תנאי ואמוראי. ועוד למה הולך החלום אחר הפה לפי שהוא בסתר אם לא היה הולך אחר הפה אי אפשר לעשות תשובה בעבורם הואיל ואיפשר לדעת יכול להבין מה הוא:

תתתשכג.ב) אחר הפה הולך החלום כמו שמוכיח בגדעון שאחד פתר לחבירו את חלומו וכן זהג) : מעשה בגוי אחד שהיה יושב ועצב אמר לו חבירו למה פניך זועפים אמר לו ראיתי בחלומי שהיה רוכב על סוס אדום היה יושב והסוס אצל בהמה טמאה אמר לו חבירו זו שימות מהרה וירכיבוהו במיטה אמר הפותר אם יתן לו לשתות יקנה לו חלומו ממנו אמר על מנת כן אתן לך כדי שיהא החלומי מכור לך וקיבל עליו ונתן לו לשתות ומת פותר החלום ביום השני. ואחד היה חולה עד מות והיה אחד מתלוצץ אמר לו אקנה לי החולי שלך תן לי כך וכך אמר לו אתן לך מיד עמד וזה חלה ומת וכתיב ד) (דברים ד ז) כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו הא למדת שהקב״ה אצל כל אדם כשאדם שולח אחר מלך בשר ודם והמלך בא לסייעו כבר האויבים עשו לו רעה קודם שיבא המלך (א) אבל הקב״ה מיד אצלו להצילו:

תתתשכד.ד) מעשה באחד שאמרו לו תמיד בחלום שימות פעם אחת אמרו לו התוודה מהרה ימות ועל כל חלום היה מתענה ובתוך החלום אומר (תהלים כה א) אליך ה׳ נפשי אשא וכל המזמור ואחר כך הוידוי כולו היה אומר בבכיה וחלה עד למות וראה אז כנגדו כמו ענן בדמות אדם שהיה נושא משא גדול ובידו זהוב ודמות אדם אחד שהיה מתעטף בטלית ואמר הזכות שאתה בחור

א) סמ״ד. ב) סמ״ד. ג) ע״כ. מכר״א סמ״ה. ד) סמ״ו.

(ג) גיטין נ״ב א׳.

תתתשכב. (א) ילקוט יהושע רמז ט״ו בשם הפסיקתא (ב) ברכות נ״ה ב׳. (ג) סנהדרין ל״ד א׳. (ד) מגילה ט״ז ב׳.

תתתשכג. (א) בירושלמי ברכות פ״ט ה״א: אבל הקב״ה אינו כן אם באה על אדם צרה לא יצווח למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח ואני עונה לו מיד הה״ד כל אשר יקרא בשם ה׳ ימלט.

ואתה מתעטף בציצית שהתחלתה מחדש והזהוב שנתתה לתלמיד חכם העני פראוך מן המות ותחיה מיד הזיע וניצל ונתרפא כי המלאך טוען זכותו של אדם ביום הדין ובעת שדנין עליו למות ולהיים ולטוב ולרע מלאך טוען זכיותיו ומלאך טוען חובותיו של אדם לפורענות לא יתחייב עד שיאמר לשנים לכתוב שנאמר (ירמיה כב ל) כתבו את האיש הזה ערירי כתבו אמר לשנים (יחזקאל ט ד) והתוית תי"ו אמר לאחד כי חטאו בכפליים לכך פורענות בכפליים שנאמר (ירמיה ב יג) כי שתים רעות עשה עמי וכתיב (ישעיה נא יט) שתים הנה קוראתיך וכתיב (יחזקאל כא יט) הך כף אל כף ותכפל לכך (ירמיה א י) לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע הרי פורענות כפול ב' ידות על הטובה:

תתתשכה.[א] **אחד** היה מתנשא לומר אני רואה משונאי באותם שאני שונא אני רואה כל חפצי בם מתגלגל שכולם לא יהיו בעירי. ונתגלגל הדבר שהוא יצא מן העיר ומת בארץ אחרת:

תתתשכו. [ב] **התלמידים** היו יושבים בפני רבם אמר אחד יהי רצון שתהר אשתי אם הוולד יהיה חי ואם לאו יהי רצון שלא תהר אמר חבירו יהי רצון שתהר אשתי אמר חבירו ואם ימות הרי טוב שלא נולד אמר הרי כתיב (מ"ב ד טז) אל תכזב בשפחתך (שם שם כח) לא תשלה אותי ועוד כשיוולד אתפלל שיחיה אמר החכם יש וולד או בן או בת שפודה את אביו או את אמו מן המות או מן הצרות (א) שנאמר (ישעיה כט כב) יעקב אשר פדה את אברהם יש שנגזר עליו או מיתה או צער על האב או על האם ומת הוולד הרי האב או האם עצבין הרי העצבון פודהו וזהו (משלי יד כג) בכל עצב יהיה מותר:

תתתשכז. [ג] **כתיב** (קהלת ב טז) בשכבר הימים הבאים הכל נשכח אחד היה קורא בניו אחר הפרט של שנים כגון אם היה י"ד לפרט היה [ע"ב] קורא שמו דוד והיו מתים כי הקב"ה אינו רוצה ששמם יתקיים למי שעושה שיתקיים שמו וכתיב (תהלים מט יב) קראו בשמותם עלי ארמות לכך (שם מו ט) שם שמות בארץ[ד] כל הנעשה זכר לא יהיה זכר:

תתתשכח. [ו] **אחד** היה בונה בית הכנסת יפה ורצו הקהל לתת עמו ולהשתתף עמו במעות ולא רצה (א) כדי שיהא לו ולזרעו אחריו לזכר ולשם וכלו זרעו[ה] הנהו) כמה ברייתות וכמה מדרשים ומי שחיבר הספר לא כתב אני פלוני בן פלוני חברתי את הספר כשנהנה את הלב ממה שעשה הרי קיבל את עולמו בזה העולם ויש מן הראשונים שלכך לא רצו להזכיר שמם בפיוטים שיסדו כדי שלא יהנה לבם ולא יתגאו זרעם לומר אבותם עשו כך וכך כגון אהללה אלהי ואע"פ שאילו היו יודעים יהיו מברכים זכרו אמרו מוטב שלא יתגאו ולא ישתוררו:

תתתשכט. **הציבור** שאין להם בית הכנסת ואין בית לעניים יבנו תחילה בית לעניים (מ"א ז נא) ויבא שלמה את קדשי דוד אביו (א) לפי

א) חפ"א. וכפול לעיל סימן תתלמ"א. ב) בנדפס סימן תק"א וכפול בכ"י לקמן סימן תתתתסי"ז. ג) תק"ב. ד) ע"כ. מכו"א תק"ג. ה) ע"כ. ו) מעין דבריו לעיל סימן תתלכ"ב וסימן תתתת"כ.

תתתשכו. (א) ב"ר פס"ג ויק"ר פל"ו ובזהר אחרי דף נ"ז א': דיעקב פדה את אברהם וודאי דבההיא שעתא דנפיל בגו נורא דכשדאי דנו דיניה כו' אמרו הא וודאי בזכותא דא אישתזיב אברהם.

תתתשכח. (א) ירושלמי מגילה פ"ג ה"ב: אם היה שם הבעלים חקוק עליהן כמו שלא נשתכח שם הבעלים, ועיין רות רבה פ"ב: כשאדם עושה מצוה מי כותבה? אליהו כותבה ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם.

תתתשכט. (א) ילקוט מ"א רמז קפ"ו: מה שהיה מתקין לביה"מ היה צורך להוציאו ולהחיות

שלא נתן לעניים לכך לא בא לבניין בית המקדש לכך יעשו תחילה צרכי עניים וכתיב (משלי כא יג) אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה:

גם בכאן כתיב עניין מתים.

תתתשל. במקום אחד נהרגו הרבה יהודים על קידוש השם ומעט נאנסו שלא נתנו עצמם ליהרג ונטבלו במים והביאו בלילה על העגלות את ההרוגים בבית הקברות כי היה רחוק מן המקום שנהרגו שם ונפלה אשה מן העגלה ולא ידעו וקברו בחפירות גדולות ורחבות את החללים ודף אחד בין כל אחד ואחד ובאה אותה שנפלה מן העגלה בחלום לאחד וכעסה עליו ואמרה הלא היא נהרגה על קידוש השם וחקר ונדר ממון מי שימצאנה ובא רועה בקר והראה לו אנה היא שנפלה מן העגלה וקברוה עם ההרוגים ואמרה לו באותו לילה כיון שנתתה בעבורי עד שמצאתני וקברתני עם ההרוגים על קדוש השם אומרה לך למקום פלוני כי שם הטמנתי זהב שקול חמשה עשר זקוקים ומצא כדבריה והיו שנים ששחטו את עצמם ולא יכלו להמית עצמם וסבורים הגוים שמתו ולא מתו לאחר שנים מתו וחלם יהודי אחד שאותם הרוגים שנהרגו היו אומרים לא תכנסו במחיצתינו כי אתם לא נהרגתם על קידוש השם כמונו והראו בצואר שחתוך (א) אמ׳ ולא מתם ובא זקן אחד ואמר כיון שחתכתם עצמיכם כדי להמית וכיון שלא נטבלו במים שלהם ראויים להיות עמכם והביאם עמהם במחיצתם:

תתתשלא. כתיב (קהלת יא ה) כעצמים בבטן המלאה (א) שאול משליכין כשנהרגין רבבות היו מטהרין בארץ וחופרין חפירה בארץ רחבה ועמוקה ולמעלה צרה ומשליכין שם העצמים הפגרים והיה להם צער להשליך עצמות צדיק גם עצמות רשעים ואין אדם מכיר עצמות של זה ושל זה:

תתתשלב. א) סכין אחד מצאו בקבר של הרוגים שנהרגו על קידוש השם לאחר שנים רבות חפרו בקבר ונמצא הסכין ורצו לקחת אותו אמר החכם במקום שנמצא תשימו אותו ולא תעשו בו מלאכה ואל יהנו ממנו:

תתתשלג. ב) בית שנהרגו בו על קידוש השם והדם ניתז על החומה ועל האבנים ובעל הבית בא לטוח בסיד קירות הבית את הדם לא יעביר ולא יהא טח עליו שנאמר (איוב טז יח) ארץ אל תכסי דמי לכך אין לכסות וכתיב (יחזקאל כד ו ז ח) הוי עיר הדמים סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה לנתחיה לנתחיה הוציאה לא נפל עליה גורל כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר להעלות חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות (א) הרי כל זמן שאין הדם מכוסה הקב״ה נוקם

א) ממסי״ע. ב) ממ״ע.

את הנפשות ולא עשה כן א״ל הקב״ה בני מתים ברעב ואתה צובר ממון לבנות בו בנין חייך אין שלמה נצרך מהם כלום.

תתתשל. (א) הלשון משובש וצ״ל: בא זקן אחד ואמר להמתים (ר״ל לאותם שמתו מכבר) כיון שחהכו עצמם כדי למות וכיון שלא נטמאו כו׳.

תתתשלא. (א) הלשון צריך תיקון וכצ״ל: כשנהרגין רבבות מטהרין על הארץ ומשליכין בשאול, חופרין חפירות כו׳.

תתתשלג. (א) ילקוט יחזקאל רמז שס״ד.

וכשהוא מכוסה אינו ממהר לנקום וזהו שנאמר (בראשית לז כו) מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו ואם תאמר והלא הקב"ה יודע המכוסה כמו המגולה כל זה בספר הכבוד:

תתתשלד. כתיב מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו מי ידע אם [דף קמ"א] הוא דם אדם או אם הוא דם בהמה או יקבלו דמו בכלי וישפכו בו מים או יחנקוהו ולא יצא ממנו דם אלא פירושו וכסינו את דמו כמו (שם יח יז) המכסה אני מאברהם כלומר שלא נודיע לאדם ד"א וכסינו את הדם כיסוי הדם ממש כי ידעו כשדם האדם נשפך ולא נתכסה שימהרו לנקום וכתיב ארץ אל תכסי דמי וכתיב כי דמי בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר להעלות חימה לנקום נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות הרי כשאין הדם מכוסה מעלה חימה וממהר לנקום לכך כשהיו נהרגים על קידוש השם בשעת השמד אם ניתז או נשפך הדם לא היו מניחים לכסות אע"פ שהיו צריכים לטוח הבית בסיד אותו המקום שהדם שם לא היו מניחים לכסות (ישעיה כו כא) הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה וכתיב ארץ אל תכסי דמי ואם תקשה בעיניך והלא הקב"ה יודע המכוסה כמו המגולה שנאמר (ירמיה כג כד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' ולמה ינקום הקב"ה מן המגולה יותר מן המכוסה אלא הקב"ה לפי דעת בני אדם ולפי דבריהם עושה כמו שאמרו (א) ר' מאיר תוכו אכל וקלפתו זרק ואמ' השתא אמר בשם ר' מאיר וכן כשיראו בני אדם הדם ויאמרו הקב"ה ינקום נקמתך ואם יאריך זמן הנקמה יאמרו תימה היאך הקב"ה מתאפק שאינו נוקם וכן מפרשין (דברים כא ט) ואתה תבער הדם הנקי מקרבך וגם כשאין הדם מכוסה מלאכי השרת מקטרגין (שמות יב יג) וראיתי את הדם ופסחתי עליכם של זה שיצחק נעקד ואברהם שלח ידו לשחוט שיצא דמו על המזבח וכתיב (בראשית ט יד) ונראתה הקשת בענן (שם שם טז) וראיתיה לזכור ברית עולם ומה צורך לראייה כדי לזכור והלא אין שכחה לפני כסא כבודו וכתיב (שם ל' כב) ויזכור אלהים את רחל ומה ראייה היה שם וכיון שכתב (דניאל ז י) וסיפרין פתיחו וכתיב (מלאכי ג טז) ויכתב ספר זכרון לפניו אם בעבור שלא יהא נשכח עניין המבול נכתב בתורה ולא יהא שכוח מישראל ואם תאמר בעבור האומות שאין להם תורה גם הם אינם מאמינים על התורה ואינם מאמינים שהיה המבול אלא הקב"ה (תהלים קיא ד) זכר עשה לנפלאותיו (קהלת ג יד) והאלהים עשה שיראו מלפניו והלא הוא נשבע שלא יהא עוד מבול ואם בעבור שלא יהיה מבול במקום אחר הלא בלא ראיית קשת יזכור אלא וראיתיה לזכור כדי שהצדיקים יזכרו ויברכו ברוך זוכר הברית (ישעיה מג כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו וכן על נציב מלח ועל כל אשר בפרק הרואה (ב) ונראתה הקשת וזכרתי ידעו העולם שאני זוכר אבל הקב"ה אינו צריך כי אין שכחה לפניו אלא עושה שבני אדם יאמרו הוא זוכר:

תתתשלה. (א) **אמרו** ליה עכנא עכנא פתח פומך ויכנס בן אצל אביו לא פתחה להם יצתה בת קול ואמרה לא שזה גדול מזה אלא שזה היה בצער מערה הוי עון לקבור (ב) והלא היו קוברין בני המשפחה יחד אלא זאת המערה לא נקבר בה תחילה אלא ר' שמעון בן יוחי והעכנא מיד הקיפה המערה עד שנקבר

תתתשלד. (א) חגיגה ט"ו ב'. (ב) נ"ד ב'.

תתתשלה. (א) ב"מ פ"ד ב'. (ב) חסרון הניכר יש כאן אבל מתוך הדברים יובן כוונתו.

בה ר׳ אלעזר ואחר כך הקיפה ולא נתנה (ג) לר׳ שמעון בנו להכניסו והלא (ד) בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו ולמה במיתה לא קבלוהו הכל בספר הכבוד אם יד הטובים תקיפה לא היה לקבור אלא צדיקים הדומים זה לזה לבדם יחדיו:

תתתשלו. שאלו לתלמיד חכם שהיה צדיק והיו עמי הארצות נשמעים לו ותלמידי חכמים לא היו נשמעים לו אצל מי חפצו אמר בין בחיים בין במות אצל מי ששומעין לטובים ומה (א) שאמר ר׳ מאיר כשהיו שואלין לו אצל מי שהיה ברצון אצל אביו או אצל אחר (ב) כי ר׳ מאיר ידע שאילמלא (ג) ששמע בת קול שובו בנים שובבים חוץ מאחר לא היה הוטא (ד) וכשרצה ר׳ מאיר ללכת אמר לו אחר אל תלך מפני תחום שבת:

תתתשלז. א) ברזילי הגלעדי אמר (ש״ב יט לח) ואמות בעירי כי הנייה יש למתים שאוהביו [ע״ב] הם הולכים על קבריהם ומבקשים לנשמתם טובה מטיבין להם באותו עולם וגם כשמבקשים מהם הם מתפללין על החיים (א) וכלב בן יפונה נשתטח על קברי אבות:

תתתשלח. ב) אחד צוה לקוברו בבית הקברות קצת רחוק משאר מתים לקוברו לבד ובקרוב זמן קברו מזרעו סביבותיו שמתו זה אחר זה:

תתתשלט. אל תהי צדיק הרבה (קהלת ז טז) אם ערב סוכות הוא ויש יהודי שאינו יודע לתקן הסוכה מוטב שיתן לגוי לתקן פן תפול הסוכה בחג אם מעט יהודים בכפר ומת שם יהודי ואין יכולין לעסוק במת כל צרכיו יניחו לגוי לעזור להם:

תתתשמ. על אחד החרימו שלא להתעסק לקוברו ומת והניחו לגוי לקוברו רחוק מן הקברים מי שמת בתשעה באב רוחצין במים חמין. במקום אחר היה נשמע בבית משוררים וכלי שיר בתשעה באב אמרו הזקנים להוציאם אמרו אנחנו מתכוונים כדי שאותם קטנים יתענו ומפני קול השיר לא יהיו חלשים אמ״ו מוטב שיאכלו ואל יהא שיר שמחה בבית:

תתתשמא. כתיב (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך בית הקברות נתנו לשמור ביד גוי והגוי היה זורע מצד אחד עשבים והיה הגוי לוקח זבל מה שמסריח לזבל הארץ ומחה הזקן בידו כי בבית הקברות ראוי להיות כל דבר שריח טוב לו שנאמר (דה״ב טז יד) וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה ומה שאין בבית הקברות בשמים פן יהנו מהם ואין מניחין לגוי להביא שם בהמות לאכול העשבים ואין עושין טיילין בקרוב לבית הקברות:

תתתשמב. ג) כשיש דבר בעיר ומחפשים על המתים שמא יש מהם (א) שבלע הבגד והוא סכנה (ב) או ידיו אין פשוטות שנאמר (איוב כא לג) ואחריו כל אדם ימשוך כל דבר שהוא משום פיקוח נפשות מותר לעשות למת:

א) ס״ן. וכפול לעיל סימן ר״ע. ב) ס״ן. ג) מכ״ח.

תתתשלו. (ג) צ״ל לר׳ יוסי בנו. (ד) סנהדרין ק״ה ב׳. (א) ירושלמי חגיגה פ״ב ה״א. (ב) צ״ל ואמר ר׳ מאיר: אנא מיקריב לרבי קדמיי ובתר כן לאבא. (ג) חגיגה ט״ו א׳. (ד) שם שם.

תתתשלז. (א) סוטה ל״ד ב׳ ותענית ט״ז א׳: למה יוצאין לבית הקברות כו׳ כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים, ובמכות י״א ב׳: מוליכין עצמותיו על קברי אבותיו דכתיב ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו כו׳ ויעוין שו״ע סימן תקפ״א במג״א סקט״ז ובשו״ע יו״ד סימן קע״ט ש״ך סקט״ו.

תתתשמב. (א) בלחם הפנים סימן שנ״א כתוב: נ״א שבלה, ור״ל שנקבר בתכריכים בלוים. (ב) בספרי האזינו פיסקא ישל״ט: אמר לו (משה לאהרן) פשוט ידיך ופשט. במדרש קהלת פסוק כאשר יצא מבטן אמו: תני ר׳ מאיר כשנברא האדם בא בידים קמוצות כו׳ והולך כשמת בידים פשוטות לומר הא לכם כל מה שקניתי, מזה למד רבנו שידי המת צריכות להיות פשוטות.

תתתשמג. כתיב (קהלת ג כא) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה וכתיב (שם יב ז) והרוה תשוב אל האלהים אשר נתנה אם הרוח שבני אדם קורין להם נשמה אם יתכן לומר שאם תפול מגבוה לא יזיק לה אם היא של צדיק יש לה בטוב ואין רע כמו שדרה כשהיא בגוף אם אדם נופל כואב לו אם באש יכאב לו אם רעב יהלש אם צמא יהלש ואם רואה באוהביו רעה יצטער ואם כל אלה לא יהיה בנשמה לאחר שיצאה מביתה וממלבושה שהוא הגוף ועוד אם אדם ישן יכולין אויביו לעשות לו רעה כשהוא ישן והנשמה אינה ישינה אם כן למה יהיה הצדיק שבטוב נשמתו באותו עולם בכל הטובות למה יחיה בתחיית המתים ויהיה בגופו שהיה קודם שמת אם יפול כשהוא חי יכאב לו ואם ירעב ויצמא יהלש וצריך לטרוח ולישן ואם יפגעו בגופו מקרה רע יצטער אם כן מוטב היה לו שלא יחיה בתחיית המתים ואם כן מה יתרון לצדיק שיחיה והוא לרע לו אלא הגוף כשתשוב לו הרוח לא יסבול הרעה כי כתוב (ישעיה מג ב) כי תלך במו אש לא תכוה וכתיב (שם שם) כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך ורובי הצרות הראשונות נשכחו ונסתרו מעיני וכתיב (שם סה יט) ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה ואשר (א) אמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד זוהו לשאינם צדיקים אבל לצדיקים גמורים כל מיני הנאות במחניהם ד"א קודם בריאת העולם החדש אבל לאחר שיברא השמים החדשים והארץ החדשה (ב) אין מלאך המות ומלאכי הבלה נהפכו לרחמים ומלאכים מרחיבים את הלבבות לששון ולשמחה ולא יוסיפו לדאבה עוד ונסו יגון ואנחה ואין שכחה בעולם ולא ישכח אדם דברי תורה ויהיה כמעיין המתגבר וכנהר שאינו פוסק וכשיראה את חבירו שהקב"ה מקרבו יותר ממנו להנותו מזיו כבודו החיצון שהוא רואה שמה בטובתו ויש א) לילה [דף קמ"ב] שהנשמות יוצאות מן הקברות כגון בליל הושענא רבה יוצאות כשהלבנה יוצאת יוצאות ומתפללות וכבר יצאו שנים והחביאו עצמם במקום אחד בבית הקברות ושמעו שאחת אומרת לחבירתה נצא ונתפלל יחדיו ויצאו כל הנשמות והתפללו ובקשו רחמים שלא יגזור מיתה על החיים גם אותם שימותו שישובו מדרכם הרעה ובחולי קל ועל כל עניין של חיים ושל מתים ועל עצמם למהר לסור דין מעליהם ועל אחרים והגידו לקהלם לשנה אחרת בליל הושענא רבה הלכו שנים אחרים ויצאה מן הקברים רק בתולה אחת שמתה קודם שבת אמרו תצאי אמרה איני יכולה מפני כי אבי היה עשיר וירד מנכסיו (ג) וקברה בלא בגד ושמעו שמקצת מן הנשמות אמרו לא ניקבץ יחדיו כי כבר שנים גילו עלינו לרבים אלא כל אחד ואחד יתפלל בקברו שלא ישמעו החיים והגידו לעם וכעסו על אב ולקחו בגדים והלבישו לאותה בתולה ואם התכריכין בלו אין זה מונע את הנשמה שהרי הגוף בלה והנשמה כתוך עצמות המת וחונה אף על כל מה שיוצא מן גוף המת (ד) שהרי מעלה בזכורו מביא הרוח על ידי עפר שבולע מן המת:

תתתשמד. א) (א) אחד לא ראה בליל הושענא רבה צל ראשו והתענה הוא ואוהביו הרבה צומות ונתן צדקה הרבה וחי כמה שנים אחר כך

א) סנ"ג.

תתתשמג. (א) שבת ס"ג א'. (ב) גם רס"ג בספרו האמונות מאמר השביעי כתב כי המתים שיחיו מגוויתם לא ימותו עוד וכן כתב ר' האי גאון בתשובה שנדפסה בספר טעם זקנים יעו"ש, ויעוין תשובת הרדב"ז ח"ב סי' תתל"ט. (ג) עיין ברכות י"ט ב': קבורה במוחצלת של קנים. (ד) עיין סנהדרין ס"ה ב': מעלה בזכורו וברש"י שם: מעלה ומושיב את המת על זכרותו ועי' תוס' שם ד"ה מעלה. ויעו' שבת קי"ג ב': כל האוכל מעפרה של בבל כאילו אוכל מבשר אבותיו.

תתתשמד. (א) בהוריות י"ב א': האי מאן דבעי למיפק לאורחא ובעי למידע אי חזר ואתי לביתיה ניקום בביתא דהברא (או דחברא) אי חזי בבואה דבבואה לידע דהדר ולא

כדכתיב (משלי יא ד) וצדקה תציל ממות (ב) בלילא) הושענא רבה חותמין ולכך נקרא בצאת השנה ובשמיני גוזרין על הגשמים במה יתפרנסו החיים וכן אחר רפאינו ברכת השנים במה יתפרנס (תהלים לג יט) להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב מיב) שחייב לאחרים לא ירבה בצדקות עד שיפרע ולא יעשה אדם צדקה בדבר שיש בו סכנה. (ג) לאחד ניתנו מנעלים של מת ורצה לתת אותם לעני אמרו (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך אלא תמכרם לגוי שלא יבאו לידי יהודי ותן המעות לעני:

תתתשמה.ג) רב אחד ראה קרי ביום הכפורים והתענה כל השנה וקרוביו ולאחר שעברה השנה מת (א) הרי הועיל שבן עולם הבא הוא:

תתתשמו.ג) נשמות יש להם ספרים ערוכים על השולחן כמו שרגילין בחייהם ללמוד כן במותן לומדין. מעשהד) שעברו גוים דרך בית הקברות בליל שבת וראו יהודי אחד וספרו על שולחנו וקורא בו:

תתתשמז.ד) (א) דלא נימי לרב מילי עלי מכלל שהחי כשמת קובל לפני מי שכבר מת ומודיע שיכניסוהו במחיצתו אלא עת של וועד לרוחות ואז קובל ועוד כשמת התלמיד ועסק בהלכות שמועות רבו יצא רבו לקראתו (ב) ואמר רבינא כי שכיבנא נפק ר' חייא ור' אושעיא לאנפאי לפי שמפרש שמועותיהם ומתרצם:

תתתשמח. (א) ההוא אמגושא דהוה קא מחטט שכבי כי מטא למערתא דרב טובי בר מתנה תפסיה בדיקניה אתא אביי אמר ליה במטותא מינך שבקיה, שבקיה לשנה אחריתא הדר אתא תפסיה בדיקניה אתא אביי ולא שבקיה עד דאתיוה מספרא וגזזיה לדיקניה (ב) קיבל עליו ר' יהודה בן טבאי שאינו מורה הלכה אלא לפני שמעון בן שטח וכל ימיו של יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו הרוג והיה נשמע קולו בלילה וכסבורין העם קולו של הרוג הוא אמר קולי הוא תדע שהרי למחר הוא מת ואין קולו נשמע אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי ודילמא בדינא קם בהדיה אי נמי פיוסי פייסיה כמו שיש בארץ דינים וערעורים זה על זה כך למעלה:

תתתשמט. שילא בר אבינא עבד עובדא כוותיה דרב כי קא נח נפשיה וכו' בפרק בנות כותים במסכת נידה (א) עד שילא אזל לרביתיה ואמר צבית לי זוודתא דלא נימא לרב מיליה עליה צבית ליה זוודתא נח נפשיה דשילא חזו דפרחא אסיא מהאי פורייא להאי פורייא אמר ש"מ רבנן פיוסיה פייסוה והיאך

א) תכ"ג. ב) תכ"ד. ג) תכ"ה. ד) תכ"ו.

מילתא היא, ויש להעיר כי שם בהוריות מוזכר עשרה ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ, וכן כתב בכלבו סי' נ"ב: ונהגו כמה בני אדם לקום ממשכבם בליל יום הערבה ומסתכלים אם יראו צל ראשם בלבנה, וכן הזכיר מזה הרמב"ן בפירושו לתורה פרשה שלח בפסוק סר צלם, ובילקוט ראובני פ' בראשית: בליל שמחת תורה אם לא יראה לצלו צל צלו לא יחיה שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו הרי ב' צלמים (ציוני פ' שלח לך). (ב) כ"כ בשבלי הלקט כלל קכ"א: ויום ערבה הוא יום חתימת הדין ובספר המנהיג לאבן הירחי הלכות סוכה אות ל"ח: בהושענא רבא מקויימת חתימת ג' ספרים הפתוחים בר"ה כו' אבל ברי"ף ורמב"ם ורא"ש לא נזכר כל זה ואמרו על הו"ר רק חביטת הערבה והקפה ז' פעמים, רק בזהר ויקרא ל"ב א': וביומא שביעאה דחג הוא כיומא דדינא דעלמא ופתקין נפקין מבי מלכא, ובזהר ויחי ר"כ ב': ואי זכי בתשובה שלמה כדקא יאות תליין ליה עד ההוא יומא דעצרת דהוא יום שמיני דחג, ובירושלמי ר"ה פ"ד ה"ח: ואותי יום יום ידרושון זו תקיעה וערבה ופירש הי"מ מפני שר"ה הוא תחלת דין והו"ר חתימת גזר דין. (ג) בחולין צ"ד א': לא ימכור אדם לחברו סנדל של מתה כו' מפני הסכנה, אבל רש"י שם בד"ה סנדל של עור בהמה שמתה אין עורה חזק כשל בריאה שחוטה.

תתתשמה. (א) יומא פ"ז א'.
תתתשמז. (א) נדה ל"ז א'. (ב) ב"ק קי"א ב' וב"מ ס"ב ב' ולפנינו: רבא.
תתתשמח. (א) ב"ב נ"ח א'. (ב) מכות ה' ב'.
תתתשמט. (א) ל"ו ב'.

ידע שילא שימות יש דבר שאדם ידע לעשות שבכל עת שיחפוץ שימות ואם תאמר והלא אסור לגרום ליקרב מיתתו (ב) מדר׳ חנינא בן תרדיון שלא רצה לפתוח פיו וי״ל כי שילא ביקש שימות כמו (ג) רבה בר נחמני וכיון שראו [ע״ב] (ד) שהדם פורח ממיטה למיטה ש״מ נתפייסו הרי שניהם דיברו דברים קשים (ה) איןא לאדם לומר אני בן גדולים ואעניש חבירי (ו) אלא יש אפילו עם הארץ שנולד בכוכב מאדים שמעניש ונענשים על ידו ויש שהשעה משחקת לו ועושה רעה לטובים ורואה בשונאיו מה שחפץ לכך לא יתנשא אדם לומר אני אעניש ומי יודע שמא הוא יענש ויש דברים שאסור אם ירצה ללמוד לאחרים כגון שיודע לעשות שבכל עת שירצה למות שימות וכן שמדבר למת דבר אחד וימות באיזה שעה שירצה:

תתתשן. פעמים שרוח משל מת בא בחלום לחי שילך עמו הרי החי או מזרעו ימות או אוהבו ומה יתרון יש למת כי פעמים הממונה שולחו או המת מבקש שיתן לו רשות ללכת אחריו כדי שישוב בתשובה או להכין תקנתו שהרי אמר לחזקיה (מ״ב כ א) צו לביתך כי מת אתה (קהלת ז ב) והחי יתן אל לבו לעשות תשובה:

תתתשנא. ב) **לא** יצוה הרב לתלמידו והאב לבנו מה שהוא סכנה לו ואין הבן חייב אם עבר על דברו והתלמיד אינו חייב אם עבר על דבריו של הרב כגון אם אחד חולה ושמו ראובן והבן או התלמיד שמו ראובן ורצו האב או הרב לשלוח אותו לאותו בית שאותו חולה שם והבן אינו רוצה ללכת שם לפי ששמו כשם החולה היה מעשה ואמרו הדין עם הבן ואינו חוטא הבן שנאמר (דברים ד ט) רק השמר לך ושמור נפשך מאד והאב חוטא ששולחו ומה שאמרו (א) לא נצרכא אלא לבן גילו לבקר החולה שמקצת חוליו יקח אבל לא ימות בו וכן בבית אחד היה חולה וכשהזיע שהיקל לחולה מיד היה אחר חולה מן אחד לאחר הולך החולי וביקשו לאחד שלא היה מן הבית שישן שם אמרו לו שלא לישן שם שמא יקבל הוא החולי עליו ואינו חוטא בזה אתרא (ב) דשכיח היזיקא שאני. אמרו לא נצרכא אלא לבן גילו שמבקר אותו אם חולה הוא אבל אם שמו כשמו פעמים היה מעשה ומת (ג) ואין דוחין נפש מפני נפש:

תתתשנב. אחד היה חולה עד מות מן חולי אשתא צמירתא שקורין מַלְנִי בלעז בא אחד ששמו כשם החולה והזיע החולה וחלה הנכנס לבקרו ומת ונתרפא החולה ובאותו יום שמת אותו הנכנס לבקרו ששמו היה כשם אותו הנתרפא היה זה החי הנתרפא בכל שנה מתענה לפי שבמיתתו נפדה זה שאם לא נכנס זה היה מת וכשמת זה תחתיו נותן זה כופרו כיון שקרב מיתתו בעבורו היה מתענה בעבורו אע״פ שלא פשע בו:

תתתשנג. ראובן חלה והתענה שמעון וביקש התחנונים עד שנתרפא וכשחלה שמעון חייב ראובן גם הוא להתענות עליו והוא שלא התענה מפני שהיה צריך לו אבל אם התענה שמעון מפני שהוא צריך לחיי ראובן שראובן מפרנסו אז אין ראובן צריך להתענות על שמעון שחלה אבל אם אין שמעון צריך

א) בנדפס סימן תכ״ז. ב) כעין זה לעיל סימן קמ״ע.

(ב) ע״ז י״ח א׳. (ג) ב״מ פ״ו א׳: אטר תיגח נפשא דההוא גברא. (ד) צ״ל שהדסים והוא הנזכר שם כמו שפרש״י בד״ה דקא פרח. (ה) עיין ברכות כ״ז ב׳: נוקמיה לר״ג דילמא עניש ליה ליה זכות אבות. (ו) בשבת קנ״ו א׳: האי מאן דבמאדים כו׳ מר נמי עניש וקטיל, ועיי״ש קב״ט ב׳ ברש״י ד״ה דקיימא ליה מאדים כו׳. אסיא דלית

תתתשנא. (א) נדרים ל״ט ב׳. (ב) פסחים ח׳ ב׳. (ג) סנהדרין ע״ב ב׳.

לראובן והתענה לא יתכן שיהא כפוי טובה ראובן היה צדיק גמור והלה והתענה שמעון להקב"ה להחיות את ראובן ואחר כך חלה שמעון ושמעון רוע מעללים ואיך יתענה ראובן על שמעון אלא יתפלל כדי שהקב"ה ישים בלב שמעון להשיבו בתשובה שלימה ולרפואה וכתיב (ישעיה ו י) ושב ורפא:

תתתשנד. א) אחד מת אביו באדר הראשון והבן היה מתענה באותו יום שמת אביו (א) ובשנה פשוטה היה מתענה בשבט ובאדר מספיקא:

תתתשנה. ב) (א) אין אדם שצריכין לו הרבים רשאי לסגף את עצמו אם רבים לומדים לפניו או מליץ למלך ולשרים ולשופטים וכל כיוצא בהם כי אם לא יוכל לדבר אחרים מפסידים:

תתתשנו. ג) מעשה בחסיד אחד שהיה בימי החמה שוכב לארץ בין הפרעושים ובימות החורף היה משים רגליו בכלי מלא מים עד שהיו רגליו דבוקים בקרח אמר לו חבירו למה אתה עושה כך הלא כתוב (בראשית ט ה) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש ולמה אתה מסתכן בנפשך אמר לו לא חטאתי עון כל כך ואי איפשר שלא חטאתי בעונות קלות ובשביל זה לא הייתי צריך לעשות לי ייסורין אלא (א) משיח סובל עונות שנאמר (ישעיה נג ה) הוא מחלל מפשעינו וגם הצדיקים גמורים סובלין ייסורין איני חפץ שיסכול אדם עונותיי אלא אני ועוד [דף קמ"ג] אעשה חסד לרבים כשהצדיקים סובלין ייסורין נהנין רבים כגון (ב) מייסורי ר' אלעזר ב"ר שמעון ורבינו הקדוש היו נהנין העולם וכאילו בידים עשו להם (שם שם יב) לכן אחלק לו ברבים אמרו לו תלמידיו אעפ"כ אנו יריאים שמא תיענש ומת האיש והיה תלמידו חושב בלבו כיון שעשה לעצמו ייסורין יכול להיות שמתוך ייסורין מת כי התלמיד היה רואה הייסורין פעמים היה משליך אש על בשרו והיה מוטל למטה והיה אומר לו התלמיד הרי אתה מתבטל מדברי תורה וזה עון לאחר מות החסיד היה התלמיד מצטער שמא יחשב לו עון באותו עולם הלך ונשתטח על קבר אותו חסיד וביקש ממנו להודיעו בחלום על דבר הייסורין אם נענש או אם מקבל שכר ובא אליו החסיד בחלום אמר לו בא עמי ואראך והביאו בגן עדן אמר לו אנה מקומי אמר לו באותו מקום ואם תעשה יותר זכיות תהיה למעלה אמר התלמיד אנה מקומך אמר לו באותו מקום גבוה אמר לו תראני מקומך אמר לו עדיין לא תוכל לראותו לא עשית זכיות הרבה שתוכל לראות מקומי והיה התלמיד כך שמח על אורה גדולה שהיה שם ולא זכה לראות מקום רבו וידע התלמיד שלא היה נענש:

תתתשנז. ד) אחד ירא שמים חלה והיה בוכה בחוליו אמר לא מפני הנאת עצמי אני בוכה אלא שכל זמן שאני חי אני מזכה את הרבים (א) וכן משה רבינו בעבור הנאתו לא אמר (דברים ג כה) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וכי בעבור הנאתו היה מבקש אלא אמר אני אם אהיה בארץ אזכה את ישראל והקב"ה ענהו ואמר אם צדיק מת וכיוצא בו עומד אחריו הרי כאילו לא מת וכתיב (קהלת א ט) מה שהיה הוא שיהיה (ב) וכתיב (שם שם ה) וזרח השמש ובא השמש וכתיב (שם שם ד) דור הלך ודור בא והארץ לעלם עמדת (משלי י כה)

א) כפול לעיל סימן רל"א, ובכדפס הוא בסימן תסי"ב. ב) מעין זה בנדפס סי' תרי"ז ובכ"י סי' ק"ח. ג) תקכ"ח. ד) תקל"ד.

תתתשנד. (א) יעוין מג"א סי' תקס"ח סק"כ.
תתתשנה. (א) מקור דברי רבנו בתענית כ"ב ב', ויעוין או"ח סי' תקע"ב במג"א סק"ג.
תתתשנו. (א) סנהדרין צ"ח א'. (ב) ב"מ פ"ה א'.
תתתשנז. (א) יעוין סוטה י"ד א'. (ב) קדושין ע"ב ב'.

וצדיק יסוד עולם כאילו הרב בחיים אבל מי שיודע מה שאין אחרים יודעים ולא לימדם לתלמיד כאילו (איוב ט ו) ועמודיה יתפלצון וזהו (שם שם ד) המעתיק הרים אילו הרבנים ולא ידעו התלמידים מה שידע הרב והעתיק אותם אשר הפכם באפו ועמודיה יתפלצון (ג) ר' חנניה הוה מסתמיך בר' חייא בר בא בצפורין חמא כל עמא פריי אמר למה כל עמא פריי אמר ליה ר' יוחנן יתיב דרש בי מדרשא דר' בנייה וכל עמא פריי [מישמעיניה אמר בריך רחמנא דחמי לי פירין] עד דאנא בחיין מי שיש לו תלמיד טוב או בן טוב ולומדין בחייו ומלמדים יברך הקב"ה שזיכהו לראות המעתיק הרים הורים הרבנים ולא ידעו התלמידים חכמת הרבנים ועמוריה יתפלצון:

תתתשנח. חסיד אחד צוה לבניו אמר להם אלה ספרים ואלה הפצים נשארו ביד אבי ולא של אבי היו אלא של אדם מבבל ומת ועתה אם תהיה ידכם משגת תתנו שווים לעניים הגונים בשביל נפשו ואחר כך אין לכם עון:

תתתשנט. א) מי שיש לו עבד או שפחה בבית גויה או יהודית ובעל הבית צוה לבנו הזהר שלא תשיב אותם לצאת ואמרו לבן תקלה בא על ידיהם שהם עושים סרסור לעבירה שאל להכם מה לעשות אמר (א) מצוה לקיים דברי המת ובדבר שלא יבא לידי עבירה אבל אם בא לידי חטא לא יעשה:

תתתשס. ב) אחד צוה לבנו לעשות נישואין לאחר שלשים יום למיתתו ואמרו ג) לעשות כאשר צוה אבל כלי שיר לא ישמע בבית:

תתתשסא. ד) בבית אחד מת תלמיד חכם והיו הפצים לעשות נישואין אמר זקן אחד איך יתכן לעשות נישואין בחדר שמת בו תלמיד חכם מהרש (ש"ב א כא) הרי בגלבע אל טל ואל מטר וכתיב (ישעיה נו יב) ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר וסמך לו (שם נז א) הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק וסמך אחריו (שם שם ג ד) ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מנאף ותזנה על מי תתענגו וגו':

תתתשסב. ה) אחד שונא לחבירו ומת חבירו אמר השונא איני רוצה לצאת כשיוציאו אותו אמר זקן אחד גם המת יתכבד בך. בעבור שנאה ואיבה לא ימנע אדם מלצאת כשמוציאין את שונאו רק אם צוה החולה אל תניחו לפלוני להתעסק בו אל יתעסק בו:

תתתשסג. ו) אין מניחין לראות לגוים את המת בקבר גוי אחד שר שביקש ליהודים לפתוח הארון אשר היה בו ספרי תורות אמר להם זקן אחד אל תפתחו ולא תראו לו כי (א) חזקיה חטא בזה שהראה את הארון לשרי המלך [ע"ב] בבל ומי שמראה ספרי תורה בארון לגוים ראוי לחפש אחריו לאחר מותו מי שרואה ספר תורה בארון בחלום מגיד לו על המת לפי שכתוב (דברים י ה) ואשים בארון הלוחות אשר עשיתי ויהיו שם כאשר צוני ה' כך היה צריך לומר ואשים את הלוחות בארון כאשר צוני ה' [אבל ויהיו שמה] אנה צוהו אלא צוני, שכל הכלים עשה שלמה

א) תקל"ח. ב) תקל"ו. ג) כעין זה לעיל סימן תתסכ"ח. ד) תקל"ה. ה) תקל"ז. ו) תקל"ג.

(ג) ירושלמי הוריות פ"ג ה"ד.

תתתשנט. (א) בתשובות שבות יעקב ח"א סי' קס"ח כתוב דדוקא בנכסיו וירושתו מצוה לקיים דברי המת, אבל בשאר מילי לא, וראייה לזה מכתובות ק"ג ב' שלא קבל ר' חנינא לישב בראש.

תתתשסג. (א) פרקי דר"א פנ"ב ילקוט מ"ב רמז רמ"ה וכן פירש"י מ"ב כ' ט"ז מובא בשכנה"ג יו"ד סי' רפ"ב בהגהות הטור אות כ"ג. ויעוין יו"ד סי' רצ"א דרמ"א מתיר לתת מזוזה לעכו"ם במקום דאיכא לחוש לאיבה, וראיתי מרבי ששלח לארטבון מזוזה, פאה פ"א ה"א, ויעוין סנהדרין ק"ב ב': מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה מפני שכיבד את התורה כו' והדבר הזה לא אוכל לעשות מאי מחמד עיניך לאו ס"ת ויעוין במהרי"ל הלכות מזוזה דאסור למסור לעכו"ם

כמו משה רק ארון אחר לא עשה שאין להוציאם ולשום בארון אחר (דברים י ו) שם מת אהרן ויקבר שם שאין משימין את המת מארון לארון ואין מניחין לראות לגוים את המת בקבר וכתיב (בראשית נ ב) ויצו יוסף את עבדיו את הרופאים לחנט את אביו את עבדיו, הצדיקים ראוי הצדיק שלא יעסקו בו אלא צדיקים כדכתיב (שמות יג יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו(א). כתיב (בראשית נ יב) ויעשו בניו לו כן כאשר צום (ב) שצוה שבניו ישאוהו ולא בני בניו כי נשאו נשים מכנענים ומה בכך שבשביל כך לא רצה שיגעו במטתו והלא כתיב ויצו יוסף את הרופאים לחנט את אביו הרי נגעו בו ובני בניו לא יגעו במטתו (ג) ואם תאמר בחנטה אי אפשר אם לא יגעו בו אבל במיטה איפשר על ידי בניו ויש אומרים ויצו יוסף את עבדיו הרופאים לא נאמר כי עבדיו לא היו רופאים אלא שצוה לעבדיו שיהיו עם הרופאים להזהירם שלא יגעו בגופו של יעקב אלא בניו והרופאים מורין לבניו לעשות לו כך וכך ועבדיו רואים שלא יחסרו דבר שבניו לא יראוהו דבר אחר כך אמר ויצו יוסף את עבדיו הגרים הצנועים עם הרופאים שהרופאים יחנטו והעבדים ישמרו שלא יחשרו אותם החרטומים וישאלו ממנו עתידות כמו הנשאל בגולגולת או שמעלה בזכורו כי מצריים דרכם לשאול באוב ויאמרו כיון שיעקב נביא ויודע מה יקרא באחרית הימים מוטב שנשאל מן הנביא שיודע מה שבאחרית הימים יהיה כדכתיב (שם מט א) ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים ולכך ויצו יוסף את עבדיו להיות את הרופאים ועבדיו לא עשו שום דבר שהרי כתיב (שם נ ב) ויחנטו הרופאים את ישראל אלא לשמור שלא ישאלו לו באוב (ד) ולכך צוה לשאת אותו משם מיד לאחר שיחנטוהו ולפי שמשה רבינו נקבר בארץ קרוב לארץ מואב (ה) ואם ידעו אנה נקבר יהיו מעלין אותו באוב לפי שיודע כל סתרי עליונים ולכך (דברים לד ו) ולא ידע איש את קברתו וקשה למת כשמעלין אותו כמו שנאמר (ש״א כח ט) למה הרגזתני לעלות אותי ולכך אמר (תהלים טז ט) אך בשרי ישכן לבטח:

תתתשסד. יצחק אבינו אמר (בראשית כז ב) לא ידעתי יום מותי וכתיב (שם שם ד) בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ולמה לא ברכו בפני כמה שנים קודם לכן שמא יחטא אחר כך לאביו אבל כשעבר לאביו עד יום מותו הרי אין לומר עוד יחטא ועוד כשהצדיק מברך לפני מותו ואחר כך הולך לבית עולמו הרי מבקש להקב״ה שיקיים דבריו ולכך בירך יעקב לבניו סמוך למיתתו ולכך (דברים לג א) וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו מיד ימות ולא יחטאו לאחר הברכה קודם מותו ויבקש מלפני הקב״ה כשימות שיקיים דבריו וכן אמר אליהו לאלישע (מ״ב ב ט) שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך כי לא מצאתי בך עולה וכיון שאלקח ותראה כי אז אבקש והיא תהילת השאילה שאבקש ויקיים דברי:

א) ע״כ סימן תקל״ג.

מזוזה. (ב) כן מובא ברש״י ויחי מ״ט כ״ט ומצוין שמה בראשית רבה, אבל במדרש שם פ״ק איתא: שלא יגע מצרי במטתי, ובני בנים לא נזכר, רק בילקוט ויחי רמז קס״א: אמר אל יטעון מטתי אחד מבני בניכם שיש בהם מבנות כנען שנאמר ושאול בן הכנענית, ובמדרש לקח טוב ויחי מ״ט כ״ט: אמר להם אל יסבלו בניכם את מטתי אלא אתם בעצמכם. (ג) אולי צ״ל: ואפשר לומר בחנטה כו' ובב״ר פ״ק: מי חנטו כו' ר' יהודה אומר רופאים חנטו אותו ור' פנחס אמר שבטים חנטו אותו כו'. (ד) במדרש שם פצ״ו: מפני מה ביקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים שלא יעשו אותו עכו״ם שכשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד. (ה) בילקוט ראובני ברכה בשם הפסיקתא: ומפני מה לא נודע מקום קבורתו של משה כדי שלא יהיו ישראל הולכים ומניחים שם ב״ה ומזבחים ומקטרים שם וכדי שלא יטמאו העכו״ם את קברו בפסיליהם ובתועבותיהם.

תתתשסה. מעשה שהביאו לפני צדיק שנטה למות את בניו לברכם אמרו לו שים ידך עליהם וברכם ולא רצה אמרו לו והלא יעקב עשה לאפרים ומנשה ומשה ברך את כל ישראל אמר להם (א) כבר קבלו לקיים את התורה לפני משה אבל אלה למה אברך את שראוי לקללה:

תתתשסו. א) אחד צדיק היה נוטה למות ובא אחד שנעשה לו ולאשתו כשפים שלא היתה הרה וביקש כשילך לפני הקב"ה תחילה שיבקש לו שתהר ונדר לו ומת באותה שנה התירה הכשפים לו והרתה:

תתתשסז. ב) מי שנטה למות ידברו דברי תורה עמו כדי שתצא נפשו בדברי תורה שכן עשו (א) לר' אליעזר:

גם כאן כתוב ענייני תפילה:

תתתשסח. ג) [דף קמ"ד] כתיב (ש"א א יז) ואלהי ישראל יתן את שלתך אמר אם את שואלת בן ויהיה צדיק וצדיקים יצאו ממנו יתן ואם רשעים ולא צדיקים לא יתן שאלתך. שלתך כתיב חסר א' אם את מתפלל לטובה לך או לאחרים יתן ואם לאו אם את מבקשת נקמה מפנינה לא יתן אין ד) לאדם לומר לאדם אחר יתן את שאלתך שמא יבקש נקמה או שימסרו אויביו יהודים בידו או שמא יבקש רעה ליהודי למה אמר ואלהי ישראל לפי שאמר יתן לך בן שיהא טוב להקב"ה ולישראל בשמואל כתיב (שם ב כו) והנער שמואל הולך וגדל וטוב גם עם ה' וגם עם אנשים: (א) והקב"ה מתפלל יהי רצון מלפני שיגלגלו רחמיי על מידותיי וכו' מכאן שהוא טוב שיאמר אדם בכל יום יהי רצון מלפניך שתמצא נחת רוח מלפניך ויגולו רחמיך על מידותיך ותתנהג עם בניך במידת רחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין וכן אמר לר' ישמעאל (ב) ברכני ואמר לפניו תפילה זו ה) כתיב (תהלים קיט ז) אודך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך לפי שהקב"ה נותן לו לב ישר דין ישר לכך היה מודה להקב"ה שנתן לו ישרות לב (ג) שהלכה כמותו שאינו טועה בדבר הלכה:

תתתשסט. כשמביאין להכם שום שאלת איסור והיתר או שום עצה יאמר תחילה יהי רצון מלפניך בוראי שתוריני דרך ישרה שלא יכשלו על ידי ותורת אמת יהיה בפי ועולה לא ימצא בשפתי:

תתתשע. גוים שבשני עיירות הלכו למלחמה זה על זה אמרו שבעיר הזאת אם ננצח למלחמה ונכבוש את העיר נגזול כל איש חי ויהודים היו שם וכן אמרו הגוים שבזאת העיר ושלחו להכם אילו ואילו ואמרו הסכמנו לקבל תענית והיאך נתפלל אם נתפלל אנחנו על עם שבעירנו הרי יריעו ליהודים שבאותה העיר ומקצתם היו אומרים נתפלל על עם שבעירנו שהרי אמרו (א) חייך קודמים לשל חביריך אמר להם החכם טעיתם שהרי כתיב (זכריה יב ה) אמצה לי יושבי ירושלים

א) תמ"ז. ב) תמ"ח. ג) תפ"ד. ד) תפ"ה. ה) ע"כ.

תתתשסה. (א) פסחים נ"ו א': כשם שבלבך אינו אלא אחד, כו'.
תתתשסז. (א) סנהדרין ס"ח א'.
תתתשסח. (א) ברכות ו' א'. (ב) שם ז' א'. (ג) סנהדרין צ"ג ב': שהלכה כמותו בבל מקום.
תתתשע. (א) ב"מ ס"ב א'.

ואלה מבחוץ אלא יתפללו שהקב"ה יתן בלבם שיעשו שלום והקב"ה יעשה שלום ביניהם שהרי (ב) במלחמת הורקנוס ואריסתובלוס היה (ג) חוני המענל מבחוץ והיו החצונים אומרים לו להתפלל שתמסר ירושלים והפנימיים ביד החיצונים ואמר להם אם אתם רוצים אני אתפלל שיהיה שלום ביניכם וביניהם אבל זה לא אעשה והרגוהו שלא רצה להתפלל שהחיצונים ינצחו ועוד כי אלה יתפללו ואלה להפך (ד) ודודא) שהתפלל על זרע יהונתן שלא יקלט שלא ימיתוהו הגבעונים לא התפלל על אחרים שיקלט שימיתום:

תתתשעא. ג) **אם** יש גוי שעושה טובות ליהודים יכולים לבקש להקב"ה שיקל מדינו וכן משומד (א) ואמר ר' יוחנן על הרבונא זכור לטוב לפי שדיבר על המן אבל גוי רע וכן משומד רע אין לבקש (ב) ויצחק אמר על עשו (ישעיה כו י) יוחן רשע והשיבו לו בל למד צדק (ג) ודוד בקש על אבשלום להצילו מדין גיהינם (ד) כי גרמא של דוד היה אם לא חטא בדבר אוריה לא היה אבשלום חוטא (ה) וגר שמתפלל על אביו ועל אמו לא יועיל להקל מדינם ואם אביו ואמו של הצדיק החטיאו את הרבים אפילו לבן אין לבקש להטיב לנשמתם דכתיב (משלי י ז) ושם רשעים ירקב:

תתתשעב. ג) (א) **מי** שאביו משומד אין קוראין אותו לספר תורה בשם אביו על שם (ויקרא כא ט) את אביה היא מחללת ואם יהיה חתן ולחתן קוראים לספר תורה או אם יהיה צריך להתום בשטר יקראו לו על שם אבי אביו אבל אם היה אביו ואבי אביו משומדים לא יקרא אלא על דור שהוא רביעי לו זקנו הרביעי:

תתתשעג. (א) **עשרה** בטלנים צדיקים אם אדם בכפר וצריך לעשרה לא יקבץ אליו רעים פן תהיה תפילתו לחטאה אא"כ שבו ממעשיהם הרעים:

תתתשעד. **ולא** אבוא שמוע (ישעיה כח יב) (א) אבוא קרי אבו כתיב אם יש שם כמניין אבו"א אבוא שם אם יש בקהל י' שלבם לתפילה מכאן לי' בטלנים אם לא אבו שמוע מה ששליח צבור אומר ומדבריהם מדברים בעת תפילה ואין שומעים לשליח ציבור לא אבוא אני שמוע תפילתן לא אבו שמוע דברי [ע"ב] תורה לא אבוא שמוע תפילתו שנאמר (משלי כח ט) מסיר אזנו משמע תורה גם תפילתו תועבה:

תתתשעה. **בעיר** אחת היו שני בתי כניסיות והיה בא החכם לעיר פעם בזו פעם בזו ואחר כך לא היה מתפלל אלא בקטן אמרו לו למה עוזבת הגדול ורבים ונכבדים בה אמר להם בכנסת הגדולה רצים הברכות והתהלות ותדיר מעכבים התפילה בעונתה אבל בית הכנסת קטן אין כך. אומרים הברכות ותשבחות

א) מעין דבריו לעיל סי' תקכ"ה. ב) תשל"ג. ג) תשל"ד.

(ב) כן כתב יוסף בן מתתיהו בספרו קדמוניות היהודים ס' רביעי פ"ב, וכן כתוב ביוסיפון פל"ז. (ג) שם וביוסיפון חוני סתם. (ד) יבמות ע"ט א'.

תתתשעא. (א) ירושלמי מגילה פ"ג ה"ז. (ב) מגילה ו' א'. (ג) סוטה ח' ב'. (ד) סנהדרין ק"ז א': כל הנושא יפת תואר כו'. (ה) אבל קדיש לדעתי יוכל לומר גר על אביו הלא גם הקרבנות שהקרבנו בזמן שבהמ"ק היה קיים היה ג"כ לכפר על עונות של האומות כמו דאיתא בסוכה נ"ה ב' ובמדבר רבה פכ"א, ויעוין מכ"ע המגיד שנת כ"ח צד 190.

תתתשעב. (א) בתרומת הדשן סי' כ"א כתב ג"כ כן והוסיף ששמע בשם אחד הגדולים שיקראו להבן בשמו לבד, ומובא דין זה באו"ח סי' קל"ט ס"ג ברמ"א.

תתתשעג. (א) מגילה כ"א ב', ב"ק פ"ב א'.

תתתשעד. (א) אצלנו לא נמסר קרי וכתיב, רק כתיב אלף בסוף התיבה ולא נקרא כמו שכתב המנחת שי שם.

במשך ואני מרויה להקב"ה כשאני מושך אני מונה באותו מזמור כמה אלפי"ן וכמה ביתי"ן כמה כל אות ואות באצבעותיי ואחר כך כשאני חוזר לבית אני נותן טעם למה כך וכך:

תתתשעו. אחד היה מדבר כששליח ציבור אמר שמונה עשרה ברכות ולא היה מטה את אזנו אלא כשאומרים ברכת כהנים כדי שיתברך אמר לו החכם כשמברכים להקב"ה תכוין ותאמר אמן כדי שישמע כשמברכין אותך:

תתתשעז. אם אדם תובע צרכיו בתפילתו ומכוין לבו למה ששואל ולשאר תפילתו אינו מכוין וממהר בשאר תפילתו אין תפילתו תפילה כי במה שתיקנו אבות מואס וכתיב (משלי כג כב) ואל תבוז כי זקנה אמך לכך יכוין אף במה שסבור שאינו צריך כמו למה שחפץ בו:

תתתשעח. אדם השואל צרכיו בתפילה אל יאריך להרבות תחינות כדי שלא יצטרך לרוץ בשאר תפילה שאם היא תפילת מעריב צריך לסיים קודם שיתחיל שליח ציבור יתגדל ואם ירבה לתבוע צרכיו בתפילה נמצא שצריך לרוץ בשמונה עשרה לכך לא ירבה כדי שלא ירוץ בשאר תפילה וכדי שיסיים קודם שיתחיל שליח ציבור יתגדל ובשאר תפילות קודם שיאמר שליח ציבור נקדש את שמך כדי שיאמר קדושה עם הציבור:

תתתשעט. החכם ראה אחד שהיה מאריך בשאילות ובקשות בשמע קולנו אבל בין מודים לברוך הטוב שמך ולך נאה להודות היה מקצר אמר לו החכם מוטב שתקצר בשאלות שלך ותאריך בהודאה אם תחפוץ להאריך אחר ברכת שלום תאריך אמר שליח ציבור לא ימתין לי אמר לו תתפלל עם הקהל ואם תחפוץ להרבות בקשות תתפלל לאחר שיצא הקהל אחרי כן תתפלל בבית הכנסת או בביתך:

תתתשפ. מעשה באחד שהיה מאריך בתפילה ולא היה יכול לקצר ולסיים כשהיו מסיימים הציבור והיה מסיים תפילתו מיושב והיה משתחוה ב׳ פעמים בעמידה ומראה עצמו כאילו משתחוה במודים ובסוף אמר לו חכם אחד למה אתה עושה כן אמר החסיד בוחן לבות יודע שכוונתי לשמים ואם אעמוד ואסיים לאחר שיושבין הציבור לא אוכל לכוין מפני הבושת ואם עונים יהא שמיה רבה קודם ברכות השלום לא אפסיק בעבור זה תפילתי כי העונין יהא שמיה רבה מברך אין מכוונין להוציא ידי חובתי ובעינן שהמשמיע יכוין להוציא את השומע לכך איני שותק לפסוק תפילתי אבל לאחר ברכת השלום אם עונין אני עונה עמהן ומה שאני משתחוה שלא יאמרו כופר הוא:

תתתשפא.א) אחד היה מתאחר לבא לבית הכנסת אמרו לו למה אתה מתאחר אמר אצלי יושבין בני אדם שמדברין מדברי תורה ואיני יכול להתאפק אמר לו החכם מוטב שתאמר בבית קודם שתלך לבית הכנסת (א) שתקרא הכל כיון שאינך יכול להתאפק מלדבר עמהם:

תתתשפב. כתיב (ישעיה מ כו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וכתיב (שם ה יב) ואל פועל ה׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו (א) אע"פ (ב) שאמר ר׳ זירא כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו אחד היה רגיל כל מה שהיה מתפלל

א) מספ"ו.

תתתשפא. (א) הלשון משובש וצ"ל שישתקו הכל ר"ל שיפסקו לומר דברי תורה.
תתתשפב. (א) צ"ל משום. (ב) ב"ב פ"א ב׳.

בבית הכנסת היה עוצם עיניו שלא יראה את היוצאים ואת הנכנסים ולא יבלבל את כוונתו וכשיהא אומר ברכת יוצר אור וברכת מעריב [דף קמ"ה] ערבים היה פותח עיניו ורואה לשמים אע"פ שאמרו (ג) צריך הוא שיהיו עיניו למטה ולבו למעלה:

תתתשפג. כשאדם מתפלל אין צריך לסתום עיניו אלא עיניו למטה ולבו למעלה שנאמר (איכה ג מא) נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים וכתיב (משלי ד כה) עיניך ונו' יישירו נגדך:

תתתשפד. היושב מעוטף בטלית בשחרית ישים הטלית לפני עיניו כדי שלא יסתכל אנה ואנה ואם לא יעשה כן שמא יראה שום דבר שישחק או יקח לבו מן הכוונה ובערב עיניו למטה ישים פן יביט לכאן ולכאן ויהרהר אחר שיראה או ישחק ואם ירא פן ישחק יעצים עיניו וידחוק טיבורו בלא ידו אלא כי אם מעצמו וידחוק השינים של מעלה לשל מטה בסתימת עיניו ולא ישחוק וכתיב (מ"א יט יג) ויהי כשמוע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא:

תתתשפה. (א) **ואדם** כשמתפלל שכינה כנגדו שנאמר (תהלים טז ח) שויתי ה' לנגדי תמיד אע"פ שכתיב ה' נגדי לא יכוין אלא למעלה לשמים כיון שאינו יודע אנה בית המקדש יהשוב בלבו בתפילתו כאילו הכבוד כנגדו בתוך ד' אמות ורומו למעלה למעלה לשמים הלא אדם אחד כשמדבר עם ננס וענק הלא פונה כנגד פני הענק ולא כלפי גופו כך אע"פ שהבורא בכל כנגד פניו אמר לעשות שנאמר (איכה ב יט) שפכי כמים לבך נוכח פני ה' לפי שהבריות למטה צריכים לשאת נפשם ולבם לשמים לכך יהיה לב המתפלל כלפי מעלה וגם הקורא בתורה ביום (ב) זב"ה כשמגיע אל שם אם יכול לכוין יכוין הלב לו היושב במזרח יעשה לבו כאילו שכינה כלפי מערב ופניו כנגדו שנאמר (ירמיה יז טז) ומוצא שפתי נוכח פניך היה (שמואל א כו ב) (ג) אל יפול דמי ארצה מנגד פני ה' (הושע ז ב) מעלליהם נגד פני היו ב' נוכח כנגד מזרח ומערב וב' כנגד צפוני ודרומי והעובר לפני התיבה לפי שאין ילדים ואדם עוברים לפניו יכוין לבו כאילו שכינה בשמים כנגד הארון ולמעלה והקורא בתורה כמו קורא קרית שמע צריכין לכוין כאילו אומר אם שמוע תשמעו אל מצותי: כל אדם המתפלל בכוונה כגון ואתחנן לעתיד יתנו לו שכר ואדם שיושב במזרח יכוין לבו כאילו שכינה כנגדו והכל יכוונו למי שהוא עליון על הכל וכן כשאומר יתגדל ופונים כלפי ספר תורה אם הגון תופס התורה העם יכוונו הלב כנגד התורה ולכך אומרים רוממו והשתחוו להדום רגליו כי התורה הדום רגליו ה' פעמים כתיב בקרייה הדום רגליו כנגד ספר תורה שיש בה כתוב ה' חומשים (ד) וב' עמודים בספר תורה כנגד (שיר ה טו) שוקיו עמודי שש:

תתתשפו. א) **וכשאומרים** תחינותיהן מכסין פניהן וכן מצינו בדוד והזקינים וביהושע הרי ראינו שלהתפלל בתחנון ובכל דבר שצריך כוונת הלב יותר טוב בסתימת עינים אבל לב בני אדם לא יוכל לכוין בסתימת עינים דברים רבים אלא דברים קצרים כגון תחנון וברוך ה' המבורך ויהא שמיה רבא וקדוש אבל דברים רבים לא יוכל לכוין:

תתתשפז. ב) **כל** מה שאדם יכול לעשות תקנה לכוונה יעסוק לכוין וכל מה

א) כעין זה לעיל סי' תכ"ה. ב) תתתשפ"ז.

(ג) יבמות ק"ה ב'.

תתתשפה. (א) סנהדרין כ"ב א'. (ב) ר"ל שבת ב' וה'. (ג) צ"ל שפכי כמים לבך נכח פני ה' (איכה ב' י"ט) ובזה יובן דברי רבנו. (ד) במדבר רבה פיו"ד: שוקיו זו תורה כו' למה נמשלו דברי תורה לעמודים כו'.

שיוכל לעשות שלא יתלוצצו בו יעסוק שאם הוא יושב ועיניו סגורות יתלוצצו עליו ולא יוכל לכוין כמו שהיה חכם אומר לתלמידיו כשמתפלל אחד לפני התיבה אם מקצר התפלה ואיני יכול לקצר אני עושה עצמי כמשתחוה במודים ועדיין לא הגעתי בשמע קולינו וכשמתחיל ברוך כדי להוציא ידי חובת אחרים אני הולך לאחוריי כדאילו סיימתי תפילתי כדי שלא יתלוצצו עלי ולא סיימתי עד שאמרו קדושה והקב"ה יודע שלא הלכתי אחרי אלא שאם היו מתלוצצים לא הייתי יכול לכוין הכל לפי לב האדם ולא יתכן לומר בסתימת עינים תפילת יוצר ומעריב:

תתשתפה. והכהנים בברכת כהנים (א) סותמים עיניהם על שם כשהמקדש קיים מזכירין שם [ע"ב] המפורש וכתיב (במדבר ו כז) ושמו את שמי על בני ישר' ואני אברכם וכתיב (שיר ב ט) משגיח מן החלונות (ב) מציץ מן החרכים וכתיב (איכה ה יז) חשכו עינינו על הר ציון ששמם כשהוא שמם (קהלת יב ג) וחשכו הראות בארובות יזכר ליצחק כתיב (בראשית כז א) ותכהין עיניו מראות כשבירך ליעקב ויעקב כשבירך לאפרים ומנשה כתיב (שם מח י) ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות ובלעם כשבירך את ישר' כתיב בו (במדבר כד ג) ונאם הגבר שתם העין לפי שמחזה שדי יחזה ושכינה על עיניהם לכך סותמין עיניהם וכתיב (שמות ג טו) (ג) זה שמי לעולם לעלם כתיב לעלם עינים בו כששמים הכהנים שמי על ישר' כדכתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וכתיב (ישעיה א' טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם ועיקר הברכה לכוין לבו שמים:

תתתשפט. כל מצוה שאדם יכול לעשות בצינעא יעשה אבל כדי ללמד לאחרים ממעשיו כגון טלית ותפילין שלא יאמרו אין זה לקיימה לכך יעשה בפרהסיא אע"פ שיתלוצצו בו יעשה ויקבל שכר כנגד הבושת והצער שיחשוב הם יחשבו שאעשה שלא לשמה כי שכרו יהיה לכך מכופל עבור הבושת והצער שסובל (א) ר' פינחס בשם ר' אלעזר ב"ר מנחם דוד היה נוטל כינור ונותנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בה כדי שישמעו חבירי תורה והיו חבירי תורה שומעין את קולו ואומרים ומה אם דוד המלך עוסק בתורה אנו על אחת כמה וכמה נמצאו כל ישראל עוסקין בתורה הא למדת כל דבר שאדם יכול לעשות בינו לבין עצמו כגון דברים שילמדו אחרים ממנו כגון שהוא יכול להניח תפילין בעלייתו ולהתעטף בציצית וללמוד תורה בביתו וכל כיוצא בהן מצוה לעשות בגלוי כדי שיעשו אחרים ואחרים אע"פ שיעשו מקצתם שלא לשמה אלא (ב) קנאת סופרים תרבה חכמה וקנאת מצוה תרבה מצות כיון שהרעים יעשו שלא לשמה כל שהצדיקים יעשו לשמה ואם תאמרו בשביל יוהרא עושה (ג) ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול זה מדבר בימי רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שום צדיק הולך בלא תורה ובלי מצוה היו דוחקין אותו לעשות אבל בזמן הזה שהכסף מצטבע מן הסיגים והסיגים לא יצטבעו מן הכסף. פירוש בזמן הזה רבים שאין מקיימי מצות וחבירי רעים רבים הלא תראה בזמן הזה הישרים בלבותם חבירי הפריצים כיצד רבים מדברים חידושים וצורכיהם דברים בטלים ושוחקים בבית הכנסת במקום שנאמר ואתה קדוש יושב תהילות ישראל וכבר כתוב בספר חסידים

תתתשפה. (א) הרמב"ם בפי"ד מהל' תפלה ה"ז כתב: כשהכהנים מברכים את העם לא יביטו בעם ולא יסיחו דעתם אלא יהיו עיניהם כנגד הארץ ויעוין שם בכסף משנה, אבל סותמים עיניהם שכתב רבנו לא אדע מנין? גם מ"ש מזכירין שם המפורש הוא ג"כ כנגד העם כמ"ש חגיגה ט"ז א' יעו"ש. (ב) יעוין בפסיקתא דרב כהנא פסיקתא דהחדש ויעו"ש בהערה קי"א. (ג) פסחים נ' א'.

תתתשפט. (א) ירושלמי ברכות פ"א ה"א בקצת שינויים. (ב) ב"ב כ"א א'. (ג) ברכות ט"ז ב'.

שורש חסידות (ד) קל וחומר אם לפני פחה שלו עומד שיראה כל שכן לפני מי שכתוב בו (דברים ז כא) כי ה׳ אלהיך בקרבך אל גדול ונורא וכתיב (מלאכי א יד) כי מלך גדול אני אמר ה׳ צבאות ושמי נורא בגוים. הגוים בבית תפילתם עומדים בתרבות כל שכן ישראל שעומד לפני המלך הגדול שלא יוציא מפיו דבר ביטול בבית הכנסת ואם יאמרו לו יהיר הוא שעושה עצמו חסיד שכרו כפול (ה) כדאמר ר׳ יוסי יהי חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו:

תתתשץ. א) טוב לאדם שיתפלל ויקרא את שמע וברכות (א) בלשון שמבין משיתפלל בלשון הקדש ואינו מבין וכתיב (ישעיה כט יב) לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר וכתיב (שם שם יג) ויאמר ה׳ יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רִחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלומדה שמתפלל ומברך וקורא ואינו מבין מה מוציא מפיו (שם שם יד) ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר הואיל ואינו מבין מה מוציא מפיו לכך כתבו התלמוד בבבל ובארץ ישראל בלשון ארמי כדי שידעו את המצות אפילו עמי הארץ (ב) ולכך היו מתרגמין ועוד אמרו (ג) ימוד אדם את עצמו אם יכול להתפלל בכוונה יתפלל ואם לאו אל יתפלל לפי שתפילה צריכה כוונה (ד) לכך אם נתמלא זקנו יורד לפני התיבה אוי למי שיורד לפני התיבה כדי ליטול שם (ה) ואוי לציבור שקטן או גדול מתפללין בעבורם ואינם מבינים או מתפללים בעבורם שאינן הגונים וכתיב (קהלת י טז) אי לך ארץ שמלכך נער ובזמן שהמנהיג והמתפלל עליהם אינו הגון כתיב (ישעיה מג כז) ומליציך פשעו בי התפילה בלב תלויה אם הלב טוב יקבלו ממנו תפילתו ותפילתו זכה:

תתתשצא. ב) צדיק אחד היה רגיל להתפלל בראש השנה וביום הכפורים כי הצבור בחרו בו לפי שהיה צדיק ובסוף ימיו לא רצה להתפלל אמרו לו למה לא תתפלל עתה כמו בכל שנה אמר להם [דף קמ״ו] אם יתפלל וימות יאמר בני אני רוצה להתפלל תחת אבי אמר אני חפץ שבימי יתפלל אדם הגון תבקשו לפלוני בן פלוני שהוא צדיק וחכם בתורה וגומל חסדים ועל זה נענש עלי הכהן שהיה לו להעביר את בניו ולבחור בכהנים צדיקים וכתיב (ש״א ג יג) ולא כהה בם לפני בני ישראל כי המצות אינם ירושה אע״פ שכתוב (דברים לג ד) מורשה קהלת יעקב וכתיב (תהלים סא ו) ירשת יראי שמך (שם קיט קיא) נָחלתי עדותיך כגון שממלא מקום אבותיו כגון מלך (א) וכהן גדול אבל המצות אינם ירושות אלא הזקן הצדיק בעיר הוא יקשור ספר תורה ולא אחר שנאמר (ירמיה ב ח) ותפשי התורה לא ידעוני וראוי לצדיק זקן להתפלל בראש השנה וביום הכפורים ואם רואה שמחלוקת עושים לא יתפלל אע״פ שאחר שאינו הגון יורד לפני התיבה להתפלל זהו חטאה אותם שיכולים למחות ואינם מוחים (ב) בפילגש ג) בגבעה שתי פעמים ששאלו

א) חספ״ח. ב) חסכ״ח. ג) חסכ״ט.

(ד) כעין זה בברכות ל״ג א׳. (ה) שבת קי״ח ב׳.

תתתשצ. (א) יעוין או״ח סי׳ רפ״ה בט״ז סק״ב שכתב שטוב למי שאינו בקי לקרות תרגום שיקרא בפירוש בלשון אשכנז. (ב) הרמב״ם פי״ב היו״ד מהלכות תפלה כתב: מימות עזרא נהגו שיהא שם תורגמן מתרגם לעם מה שהקורא קורא בתורה כדי שיבינו ענין הדברים, וכ״כ הב״י או״ח סי׳ קמ״ה ס״א. (ג) ברכות ל׳ ב׳. (ד) חולין כ״ד ב׳. (ה) כעין שאמרו ברכות כ׳ ב׳: תבא מארה כו׳ וברש״י שם ד״ה בן.

תתתשצא. (א) בספרא פרשה שמיני: ובנים לא היו להם שאילו היו להם בנים היו קודמים לאלעזר ואיתמר שכל הקודם בנחלה קודם בכבוד, ועיין שו״ע או״ח סי׳ נ״ג סכ״ה וביו״ד סי׳ רמ״ה סכ״ב. (ב) עיין יומא ע״ג ב׳: וא״ת בגבעת בנימין מפני מה לא השלימו כו׳ ובאחרונה שביחנו הסכימו שנאמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן כו׳.

על יד כהן שלא היה פינחס נפלו ובשלישית שהיה פינחס נצחו לכך כל העוזרים לשאינם הגונים שיתפללו הקב"ה[א]) מונע את הטוב מאת הקהל ומעלה על כל שיסייעום כאילו גזלו את הטוב מן הקהל ועתידים ליתן את הדין וכתיב (זכריה א טו) והמה עזרו לרעה וכתיב (מלאכי ב ט) נושאים פנים בתורה והתורה צועקת על כל יודעי תורה ועל כל שבידם למחות או מחניפים וכתיב ותופשי התורה לא ידעוני וכתיב (זכריה י ג) על הרועים חרה אפי לכך אם יש רע מעללים או בעל מחלוקת וגורם מריבות ויודע להרים קול בנעימות ויודע להתפלל או לתקוע בשופר אם יד הצדיקים תקיפה לא יתנוהו להתפלל או לתקוע בשופר לפי שאין קטיגור נעשה סניגור[ב]) וכתיב (ישעיה מג כז) ומליציך פשעו בי:

זה הכתב שלחו לגדולי רגנשפורק.

תתתשצב.[ג]) **אנוש** מזער נשאר אומללו מרום עם ואין קורא בצדק ולא תורה ולא שכרה כי גברה יד עוברי עבירה ובקשו להם כבוד ושררה לגלול ספר תורה וקשרו קשר ורצו להרבות כבודם ונתוועדו יחריו שנים עשר מהם לגלול ספר תורה כל אחד חדש שלו וליתן כל אחד זקוק כדי שיעלה שנים עשר זקוקים לשנה לצדקה וכל זה לא עשו אלא למצוא להם טענה ועירעור לומר אנו נותנים יותר ממך ולא נתכוונו אלא לבושתינו ולהרבות כבודם וברוך המקום שנתן לאל ידי להעבירם על דעתם אך במקצת עשיתי כדעתם למען רבות הצדקה כי יראתי פן יפגעני עון שאמנע מלהרבות צדקה כי אמרתי שמא הדין עמהם אחרי כי כל כך רוצים ליתן ולכפול על מה שהיו נותנים ושמתי לבי לשלוח אצל רבותיי הרב ר' ברוך והרב ר' אברהם והחסיד הרב ר' יהודה לשמוע מהם מה יורוני על דבר זה ועל פיכם אדין ואעשה כאשר תצוו לי אם תאמרו הדין עמהם אחרי שהם מרבים בצדקה אע"פ שאינם ראויים לכך כי יש ביניהם שאינם יודעים אפילו פסוק אחד בתורה ויותר איני רוצה לספר בגנותם אך דעו לכם כי לא לכבודי אני עושה כי אם היו עומדים עלי להפסיד את ממוני או למעט כבודי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהיה בדעתי לידום ולהתחולל לשם כמעשה דגניבא בפ"ק דגיטין (א) כי כן נוהגין לעשות פעמים רבות אך קנוא קנאתי לבזיון התורה ולא זו בלבד אך על הנולד אני דואג שאם יתחילו חמשה וששה לגלול לשנה אילו יאמרו אנו רוצים לגלול ואילו יאמרו אנו רוצים לגלול עד שתהיה רציחה ביניהם ועל כן שימו בלבבכם דבר זה ואשר תאמרו אעשה ודעו כי אם תגידו דעתכם אני יכול לגלול בעל כרחם באותה צדקה שהורגלתי ליתן ואף בפחות אם הייתי רוצה אך חלילה לי לפחות ועליכם החיים והשלום כחשק עבדכם (ב) אפרים ב"ר מאיר נ"ע:

תשובה:

תתתשצג.[ד]) **כיון** שיש לעניים ריוח אע"פ שאינם מתכוונים לשם שמים אלא להתכבד בהם כיון שיש ריוח לעניים אל ימנע מהם מלקשור כדי שיתפרנסו עניים ואם ימנעם מלקשור ספר תורה הרי גוזל עניים וזה שקשר עד הנה כיון שרעתו לשם שמים אם יתן אותו כסף לעניים שהיה נותן כשהוא קשר

[א]) בנדפס סיון תתפ"ח. [ב]) ע"כ. [ג]) תתק"ב. [ד]) תתק"ג.

תתתשצב. (א) ז' א'. (ב) יעוין מאמר הפיוטים והפייטנים לרז"וו היידנהיים ד"ה ר' אפרים ב"ר יצחק.

ספר תורה [ע״ב] מעלה עליו כאילו קשר ספר תורה שנאמר (מלאכי ג טז) ולחשבי שמו כיון שברצון היה קושר. ובעבור העניים נמנע הרי מעלה עליו כאילו נותן לצדקה גם מה שהקושרים נותנים לצדקה ומה שאמ׳ שמא לאחרים יעשו מחלוקת ויבא לידי רעה או כשיראו העולם שזה הצדיק נמנע מלקשור למען רבות הצדקה גם לאחרים יעשו כן ואם יבא לידי מחלוקת אז יעשו החכמים לפי מה שיראו אם אלה נותנים שנים עשר זקוקים והאחרים עשרים זקוקים אבל אם אחד נותן זקוק ואחד אומר אני אתן זקוק ועשרה פשיטים אין לשמוע לו בדבר מועט:

תתתשצד. אחד היה שונא לחזן ולא רצה לעמוד לקרוא בתורה וגם מנע לאוהביו כשיקראם שלא יקומו לקרוא בתורה אמר להם החכם אדם הראשון שמע לאשתו וחוה לנחש וכולם נתקללו ואתם שומעים לעיצה רעה כולכם חוטאים שבעבורו אתם נמנעים מלקרוא ואמרו (א) מי שקראוהו לעמוד בתורה ואינו עומד לקרוא בתורה מקצרין ימיו:

תתתשצה. כתיב (במדבר לב כב) והייתם נקיים מה׳ ומישראל החזן שהוא שונא לאדם אחד או שאדם אחד נתקוטט עמו יזהר החזן שלא יקרא בספר תורה בתוכחה פן יחשדנו שנתכוון לקללו ואם הבן חזן לא יקרא את אביו בתוכחה אע״פ שאין מתכוין עליו:

תתתשצו. (א) מעשה בהילל הזקן שהביא את עולתו לעזרה וכו׳ עד וכישכש בזנבה הרי אפילו בדבר מצוה רצו לקבוע הלכה כבית הילל אעפ״כ לא רצה לחלוק עליהן וכן (ב) מלחם הפנים לכך היו ענוים אומרים לחזנים אל תקראונו בראש השנה וביום הכפורים לספר תורה מוטב שתקראו אחרים החפצים כבוד כדי שלא תרבו מחלוקת בישראל:

תתתשצז. הזקנים הראשונים בשכבר כשהיו חוזרים (א) מלקרות בספר תורה ויושבים היו מכסים פניהם שאלו למה אמר אחד הרי השומע מפי הקורא כשומע מפי משה וכתיב (שמות לד לד) ויצא ודיבר אל בני ישראל (שם שם לה) והשיב משה את המסוה על פניו וכתיב (שם ג ו) ויסתר משה פניו וכתיב (מ״א יט יג) וילט פניו באדרתו:

תתתשצח. (א) אחד היה מתקן ציציות לטליתות שלח לו אחד טליתו שיתקן לו ציציות לטליתו אמר לו בעל ביתו אל תתקן לו כי אני שונאו ואינו ראוי לישב בטלית אמר לו החכם אם קודם למעשה קודם שכעסתם יחדיו היתה מוהה בידו לעשות ציצית לטליתו מפני שאינו הגון הרי היה כוונתך לטובה ואתה לא דברת לו שלא לתלות ציצית בטליתו לכך אל תמנע ממנו ולא ישמע לך:

תתתשצט. אחד חזן היה רב בעיר אחת והפיל אימתו על הציבור והיו יראים מעונשו והלך והשכיר את עצמו לעיר אחרת ללמדם וצוה על בני עירו שלא יהא להם חזן והוא ישים שלוחו תחתיו והוא רצה שיתנו לו שכירות על כך אם לא יעשו כן היה מעניש אמר זקן אחד חשוב אני אתפלל בחנם עד שישוב והנדרים תתנו לצדקה ונידהו הרב אם יתפלל ולא התפלל ומת הרב במקום שהלך ולא שב לביתו: והיו רבנים בעיר אחת ומקנאים זה בזה והיו עושים מריבה

(א) מתקע״ע וכפול לעיל סי׳ תתפ״ח.

תתתשצד. (א) ברכות נ״ה א׳.
תתתשצו. (א) ביצה כ׳ ב׳. (ב) ר״ל שהיו הצנועין מושכין את ידיהם יומא ל״ט א׳.
תתתשצז. (א) ר״ל אחר ששמעו שקראו לפניהם בס״ת.

רב וסיעתו עם רב אחר וסיעתו ונורמים מחלוקת בעיר וכולם מתו בעיר אחרת ולא בעירם ואז היו בני עירם בשלום:

תתתת. כל מי שמקבל בעיר בני אדם להתיישב שם שיש הפסד או היזק לאחרים לבסוף יהיו למקבלים למכשול ולרעה לזרעו:

תתתתא. יזהר אדם שלא יצטער חבירו על ידו כגון ראובן שהיה חזן אמרו לו לשמעון רוצים לתת החזנות ובלב שמעון שאינו רוצה להיות חזן מפני ראובן ותדיר ירא ראובן שיהיה שמעון חזן יש לשמעון להודיע לראובן שלא יפחד כי לא יכנס בחזנות ולא ירד לחייו ואם לאו הרי הוא בכלל (יחזקאל לב כד) אשר נתנו חיתיתם בארץ חיים וכן אדם שחייב לחבירו (א) והולך לפניו ומתבייש:

תתתתב.[א] במקום אחד היו עשרה והיה אחד מתפלל והיה מהם שהיו מדברים דברים בטלים ולא רצה להתפלל עד שקיבלו עליהם שלא ידברו באותן דברים [דף קמ״ז] של קרושה שאינם יכולים לומר אלא בעשרה וכן לא רצה לברך ברכת המזון אלא אם כן שלא לדבר עד שיסיימו ברכת המזון:

תתתתג. כיון שכבר אמרו (א) ברוך יאמרו והחזן לעומתם ברוך יאמרו כדי לסדרם אבל לא למעלה וכן ויחל משה וכן איש יהודי ליהודים היתה אורה כי מרדכי היהודי הקורא שותק עד הציבור יאמרו ואחר כך קורא וישמעו מפי הקורא הכל כך תיקנו אותם מתחילה אבל יותר למעלה לא יתכן ואם ממהרים יותר היו החזנים הראשונים מתחילים למעלה מפני שממהרים להודיעם שלא הועיל להם המרוצה והטובים מושכים והחזן מסיים עם הטובים אבל אם היו אומרים במשך אין מתחילים למעלה:

תתתתד. כתיב (ישעיה נח א) כשופר הרם קולך הרי בכל כחו לומר שבחו של הקב״ה והתוקע מרים קולו בכל כחו אבל אם אין לו כח שאם מרים קול לא יוכל למשוך התקיעות כשיעור שלש שברים מוטב שלא ירים קול כדי שימשוך כראוי:

תתתתה. מי שחפץ שיתפלל בכוונת הלב כל התפילה קודם שיתחיל הברכה ישתוק עד שישים לבו לשמים ואחר כך יאמר הברכה וקודם שיאמר חיתום הברכה כגון קודם שיאמר ברוך אתה ה׳ מגן אברהם ישתוק עד שישים לבו להקב״ה ואחר כך יאמר חיתום הברכה כך יעשה על כל ברכה וברכה: קודם שיאמר ברוך אתה ה׳ מחיה המתים ישתוק כך יעשה על כל ברכה וברכה:

תתתתו. אדם שבתוך התפילה בא להתעטש או להיות רוקק צריך קודם לכן לשים אל לבו באיזה מקום הוא תופש כדי שלא ישכח:

תתתתז. אחד היה הולך בלא מכנסיים ואפילו בבית הכנסת כי אמר שמכנסיים עלו עליהם פרעושים ומצערים אותו ואם אקחם בשבת שמא ימותו בידי וגם מבטלים אותי מלהתפלל בכוונת הלב מוטב שאהיה בלא מכנסיים ואזור על חלצי כשאני מתפלל כיון שאזור עליו מכנסיים לא מעלין ולא מורידין ודיי באזור: (ירמיה יג יא) כאשר ידבק האזור אל מתני איש על מותניך לא נאמר אלא אל מותני איש לומר שלא יראה לבו את הערוה כמשתחוה אם לא יהיה האזור דבוק במתניו:

[א] חספ״ט.

תתתתא. כמו שאמרו בבא מציעא ע״ה ב׳: מנין לנושה בחברו ויודע שאין לו שאסור לעבור לפניו ת״ל לא תהיה לו כנושה, ובמכילתא משפטים פי״ט: לא תהיה לו כנושה שלא תראה לו בכל זמן.

תתתתג. (א) ר״ל בשבת ויו״ט כי בחול רק החזן אומר לעומתם ברוך יאמרו.

תתתתח. לא יתכן כשאדם מתפלל שיהא ממשמש בדבר מאוס כגון אם יש לו אבעבועות בבשרו והוא מאוס או בכינים או בכל דבר שהוא מאוס לו איש אחד למד לבנו (במדבר כה ג) זה האשה אשר תקריבו והיה הורג כינים אמר לא יתכן אתה אומר זה האשה ואתה תופס בידך כינים וכתיב (תהלים כו ו) ארחץ בנקיון כפי ובכפו מכה דבר מאוס:

תתתתט. (א) רבי עקיבא אומר אף מטמא משום בועל נידה ר׳ יהודה בנו של רבן יוחנן בן זכאי אומר בעלה נכנס להיכל ומקטיר קטרת כשמאי דאמר כל הנשים דיין שעתן וכגון שלא גמר ביאתו ולא היה קרי מי ששימש מיטתו ולא גמר ביאתו שלא היה בעל קרי אע״פ שלא נגע בערותו או בערותה בידיו אם חפץ ליגע בספר או ללכת להתפלל או ללמוד ירחוץ ידיו בנקיון מים:

תתתתי. כתיב (שופטים ה לא) ואהביו כצאת השמש בגברתו (א) מה שמש טובל אתה תטבול:

תתתתיא. מעשה בחסיד אחד שהיה טובל (א) בכל עת שהיתה אשתו נידה מיד היה טובל ותחילה היה רוחץ במים חמין לשפשף מעליו שכבת זרע ואחר כך טובל והיתה אשתו טובלת והיה טהור עד שהיתה אשתו טובלת לאחר ימי ספירתה ולאחר ששימש מיטתו היה רוחץ כל אותו מקום וסביב השמש ולא היה הולך באותו חלוק ששימש בו בבית הכנסת או (ב) משמש ערום ומכסה את עצמו בכסות שאינו הולך בו:

תתתתיב. מעשה בחסיד אחד שהיו לו ב׳ מלבושים לבד מן הטלית שלו ולבד מלבושי שבת מלבוש טהור היה לובש כשהיה הולך לבית הכנסת ומלבוש שני בתוך ביתו ושלישי בלכתו לבית הכסא שנאמר (עמוס ד יב) הכון לקראת אלהיך ישראל וכתיב (קהלת ט ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים ומלבוש בתוך הבית כמו שאמרו חכמים (א) מלבוש שבישל בה לרבו אל ימזוג בה כוס לרבו [ע״ב] ולפי שהיה הונה בדברי תורה היה לו אחד לבית הכנסת:

תתתתיג. כתיב (בראשית כז כז) ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה׳ אחד היה לובש בגדים אחרים כשהיה הולך לעשות צרכיו ולא היה הולך בהם לבית הכנסת וכתיב (שיר ד יא) וריח שלמתיך כריח לבנון לתפילה ואם היה יכול אדם אפילו לדברי תורה אלא שלא ניתנה תורה למלאכי השרת . . . . הנהיגו הכהנים בימים טובים לעלות לדוכן לפי (א) שחייב אדם לטהר ברגל והיו הכהנים מטהרין את עצמם ומברכים בטהרתם ובימי הכמים שהיו בכל יום מברכין אבל עתה שאין נזהרין נהגו לברך ביום טוב לפי שאז אומרים והשיאנו את ברכת מועדיך ואז עולים לדוכן ומברכין (קהלת ז יד) ביום טובה היה בטוב:

תתתתיד. אחד היה משים מים בפיו בהשכמה כדי לנקות את פיו וביום תענית לא היה משים אע״פ שזורק לחוץ (א) ור׳ אמי ור׳ אסי הוו טעמי

תתתתט. (א) נדה ט״ו א׳.

תתתתי. (א) כוונת רבנו למה שאמרו בפדר״א פרק נ״א: כשהשמש נוטה לבא במערב רוחץ במימי אקיינוס.

תתתתיא. (א) ר״ל שיוכל להתעכב בטהרתו, ובשעה שהיתה אשתו טהורה לא היה טובל כמ״ד בטלוה לטבילותא (ברכות כ״ב ב׳ ע״ש). (ב) מובא בחכמת אדם כלל קכ״ח סי׳ י״ב והוא בויקרא רבה פכ״א.

תתתתיב. (א) שבת קי״ד א׳ ולפנינו: בגדים שבשל כו׳.

תתתתיג. ר״ה ט״ז ב׳.

תתתתיד. (א) ברכות י״ד א׳: ר׳ אמי ור׳ אסי טעמי עד שעור רביעתא.

פחות מרביעית ולא היה בולעין (ב) אלא זורקין מפיהם וזה שלא שם בפיו אמר שמא בלא ידיעתי אשים יותר מרביעית:

תתתתטו. אמרו לחכם אחד למה פלוני ופלוני בבית הכנסת ביום הכפורים כל היום ואתה פעמים יוצא אמר להם אני יוצא לבית הכסא לעשות צרכיי ואם לא הייתי יוצא כשאני צריך לנקביי והייתי מתפלל היה (א) תפילתי תועבה ואם אני הייתי צריך להשתין ולא הייתי יוצא בעבור תפילה (ב) יותר הייתי חוטא:

תתתתטז.[א] מי שעיכב ולא התפלל מנחה וקרוב שעוברת השעה (א) מוטב שלא יאמר תהילה לדוד ויאמר י"ח ברכות כדי שלא תעבור השעה ואחר כך יאמר תהילה לדוד ואם עיכבו הציבור לא יתפלל שליח ציבור בלחש אלא יאמר בקול רם וקדושה והכל ושאר הקהל יאמרו בלחש כל מה שהוא אומר גם קדושה והכל:

תתתתיז. מעשה ברב אחד שהיה מתאחר לבא בבית הכנסת בעת שהציבור עינין יהא שמיה רבה מברך או קדוש או ברכו ליהא שמיה רבא היה אומר ממעשה זה (א) אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לתוך חורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל בא אליהו זכור לטוב וכו' עד כשישראל עונין יהא שמיה רבא הקב"ה מנענע את ראשו וכו' ולקדוש היה אומר (ב) כשעלה משה למרום מצא המלאכים כת אחת אומרת קדוש וכו' וכן לברכו היה אומר (ג) ר' יוסי אומר מניין לעומד בבית הכנסת ואומר ברכו את ה' המבורך שעונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד ת"ל (דברים לב ג) כי שם ה' אקרא וכיוצא בזה היה אומר:

תתתתיח. אמרו זקנים הראשונים כיון שמצינו בפרק שני דברכות (א) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זהו קרית שמע של ר' יהודה הנשיא ואומר שם היה גומרה או לא היה גומרה ר' שמעון בר ר' אומר היה גומרה בר קפרא אומר לא היה גומרה אמר ליה בר קפרא בשלמא לדידי דאמינא לא היה גומרה היינו דמהדר ר' אשמעתתא דיציאת מצרים אלא לדידך דאמרת היה גומרה למה ליה למיהדר אשמעתתא דיציאת מצרים אמר ליה כדי להזכיר יציאת מצרים בתוך שלש שעות הרי בין לר' שמעון ב"ר בין לבר קפרא רק שיאמר פסוק זה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ויזכיר יציאת מצרים בתוך שלש שעות אינם חוששים אם אחר שלש שעות יקרא את שמע ולכך תיקנו בברכות בהשכמה לומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אתה הוא עד שלא נברא העולם וכו' ותיקנו לומר אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו בתוך שלש שעות ואחר כך קודם קרית שמע יאמרו (ב) אפיק רנן ושירים (ג) ואור ישע מאושרים וצאינה וראינה וימשכו והכל שיעברו שלש שעות קודם שיקראו את שמע אין חוששין כו' ולכך אמרו זקנים הראשונים (ד) ממתינים מלכת ביום טוב לבית הכנסת כדי שישחט כבש וינקרנו ויתן לאשתו להדיח ולמלוח וילכו לבית הכנסת ובשבת שיגמרו הפרשה לקרוא שנים מקרא ואחר

[א] תתי"ב.

(ב) כן פירש ר"ח ז"ל שם תוד"ה טועם ואין בכך כלום, וכל הדברים נאמרו שם רק לטעום התבשיל אבל לרהוץ את הפה במים דעת התרומות הדשן בסי' קנ"ח דמותר, ואולי דברי המחבר רק ממידת חסידות.

תתתתטו. (א) ברכות כ"ג א'. (ב) משום בל תשקצו מכות ט"ז ב' ומשום לא יהיה עקר כדאמר ביבמות ס"ד ב': רב אחא בר יעקב אחדתיה סותכינתא ופירש רש"י שם חולי מעוצר השתן ואדם נעקר הימנו וכן כתב הט"ז או"ח סי' ג' סקי"ג.

תתתתטז. (א) כ"כ באו"ח סי' קכ"ד ס"ב יעו"ש.

תתתתיז. (א) ברכות ג' א'. (ב) יעיין חולין צ"א ב'. (ג) ספרי האזינו פיסקא ש"ו.

תתתתיח. (א) י"ג ב'. (ב) יוצר ליום ב' של פסח. (ג) יוצר ליום א' של פסח, (ד) במגלה כ"ג א': ביו"ט מאחרין לבא כו' ובאו"ח סי' תקכ"ט ובמג"א שם תק"ו.

תרגום והפטרה ואחר כך ילכו לבית הכנסת ואין למהר בברכות ושבחות כדי [דף קמ"ח] שיאמר קרית שמע בזמנה כיון שאמר קודם שעבר זמן קרית שמע שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד פסוק ראשון והמעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו ויש יחידים שקורין קרית שמע בבית. אבל אין צריך אלא לרווחא דמילתא ואין למהר בשבחות ומה שתיקנו קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדיך בקשה אחריו כאילו הקב"ה אומר אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו שכן דוגמתו כתיב (מיכה ז יד) רעה עמך בשבטך צאן נחלתיך זו תפילת הנביא והקב"ה משיב (שם שם טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (ה) אמר ר' מאיר פעם אחת היינו יושבים לפני ר' עקיבא והיינו קורין את שמע ולא היינו משמיעים לאזנינו מפני קסדור אחד שהיה אחד עומד על הפתח אמרו לו אין שעת הסכנה ראייה הרי אם היו הקהל אומרים קרית שמע ואחד עומד בפני המלך והשרים בשעת קרית שמע והוא ירא לצאת יקרא ולא ישמיע לאזנו ואם נעשה לו נס שיהיה לו ריוח שיוכל לצאת יקרא עוד וישמיע לאוזנו:

תתתתיט. (א) **אתו** תרי בוטאטי דנורא ומחייה לההוא גברא וסמינהו לעיניה למחר אזלי ואישתטתי אמערתא ואמינא מתנייתא דמור קא מתנינא ואיתסי הרי הצדיקים אם עשו ספרים או פיוטים מי שאומרם או לומדם הצדיקים מטיבים להם ומימי קדם אם מי שאינו צדיק בכל דברים וחסיד לא היו אומרים פיוטיהם בבית הכנסת אע"פ שבטוב עשויים כי זכותם של צדיקים גורם שנשמעים ויחשב לאומרם לצדקה כי מי שעשאום יבקשו עליהם:

תתתתכ. יש פיוטים אם יתפללו אותם נאמר עליהם (ירמיה יב ח) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ישעיה מג כז) ומליציך פשעו בי פיוטין אפילו עשאום טובים ומתפלל אדם רע אותם או אותן פיוטין שעשאן צדיק ובפיוט יש שם אביו ואביו לא היה צדיק כגון אם היה חזקיה עושה פיוט ורמוז בו חזקיה ב"ר אחז הרי (א) אין קטיגור נעשה סניגור וכתיב (תהלים צ ח) שתה עונותינו לנגדך ואם יש לו אבי אביו טוב כמו יותם לחזקיה יעשה חזקיה ב"ר יותם או יעשה בסתם כגון אהללה אלהי סדר של ראש השנה אפחד במעשי אנוסה לעזרה שלא עשה שמו עליו(א) וכן ברייתות ואגדות לא כתב מי סידרם שמו עליהם כדי שלא יהנה לבו וכן אם יש תלמיד חכם שבקי בתורה והוא עשה פיוטין והוא ממהר את הברכות ואת השבחות שקורין שלמ"ש בבית הכנסת אינו ראוי שיאמרו פיוטים שהרי מה שדוד ברוח הקדש אמר הוא מואס וממהר לזרוק מפיו ואשר הוא עשה מושך וכן תלמיד חכם ואינו גומל חסדים בממונו אם יש לו ממון או בגופו אינו גומל חסדים או הוא תלמיד חכם ובעל מחלוקת הוא או גאה הוא ואינו ראוי לומר פיוטיו ואפילו יש בו כל מידות טובות יזהר שאם חפצים לומר שלו ושל אחר אל יניח להם לומר שלו כי הראשונים היו טובים מן האחרונים:

תתתתכא. שנים כתבו תפילות של ראש השנה אחד היה רע וכותב יפה ואחד היה טוב ולא היה כותב יפה כמו הרע ובאו למכור התפילות לצדיק קנה הצדיק אותם שכתב הטוב אמר כשאני מתפלל בשל טוב גם זכותו יליץ עלי לטוב אבל בשל רשע עונותיו יליצו רע וכתיב (ישעיה ג יא) אוי לרשע רע

(א) כעין זה לעיל תתככ"ב וסי' תתתשכ"ח.

תתתתיט. (ה) תוספתא ברכות פ"ב.

(א) בבא מציעא פ"ה ב'.

תתתתכ. (א) קידושין ה' א'.

וכתיב (שם מג כז) ומליציך פשעו בי כשאדם רע מתפלל וכתיב (הושע יד ג) קחו עמכם דברים דְבָרִים, כלומר צדיקים וכתיב (איוב לד יז) האף שונא משפט יחבוש. אוהב את הכל יתפלל בעד הכל:

תתתתכב. כתיב (במדבר יז טו) וישב אהרן אל משה אל פתח אוהל מועד והמגפה נעצרה לפי שהיה משה מתפלל שתעצר המגפה חזר אהרן לומר לו שלא היה צ"יך להתפלל כי כבר [ע"ב] נעצרה המגפה שנאמר (שם שם יג) ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה ולמה צריך עוד לומר והמגפה נעצרה שהגיד לו כבר נעצרה המגפה אל תתפלל עוד אם שלח אדם לאהובו תתפלל עלי שאני אהובך אם נתרפא צריך לשלוח לו נתרפאתי כדי שלא יתפלל תפלת שוא ואם מת צריכין לשלוח לו שמת כדי שלא יתפלל ויתענה לבטלה ואם תאמר איך יודיעוהו ויצטער ויבכה (א) אם יוכל על ידי גוי או על ידי דבר אחר יודיעוהו כדי שלא יתפלל ושלא יתענה לבטלה ואם הוא משונה שאם יודיעוהו שמת אוהבו יסנף את עצמו עד שיהא מסוכן אז לא יגלה:

תתתתכג.א) אחד היה מתענה ומתפלל על אוהבו שיחיה והנה בא אחד בערב יום טוב משם ושאל מה עושה פלוני אוהבי שהרי כבר כמה ימים שאני מתפלל עליו שאל אותו הבא לחכם אמר מה אעשה אם לא אומר שמת הרי יתענה ויתפלל על חנם תפילת שוא אמר ליה לאחר יום טוב תאמר לעבד או לגוי שיאמרו לו שמת ומפני שמחת יום טוב אל תגיד לו עתה:

תתתתכד.ב) (א) אין משיבין על הקלקלה דוקא כשתוכל לומר לא נפקא לן מינה אבל כשיש דברים שאם יגיד הקלקלה יכול להיות תקנה לדבר כגון (בראשית יד יג) ויבא הפליט ויגד לאברם העברי ואם לא היה מגיד יותר היה חוטא וכן אם לא יגיד על החולה לאוהבו לא יחקור אחר רפואה כגון (שם מח א) ויאמר ליוסף הנה אביך חולה כדי שיביא את בניו עמו וכן (ב) רבן יוחנן בן זכאי לר׳ חנינא בן דוסא שיתפלל על בנו הרי לתקנתו יכול להגיד או להעיד בשביל אשתו להשיא ולעשות תקנת היתומים (ג) אם כן התך למה לא השיב למרדכי כי היה רע בעיניו שלא רצתה לבא למלך ולמסור עצמה למות ללכת למלך אחשורוש ועוד אמרה שיש למסור את עצמה למלך להיות נבעלת לו ותהיה אסורה למרדכי כי עד עתה היה באונס ועתה ממציאה את עצמה לערל והאחד ג) ששמע שמת קרובו של אשתו שאם היתה יודעת היתה מתאבלת ולא היה רוצה לשמש מיטתו אמרו לו לא הייתה צריך כי אין אבילות קודם שמועה ואם באים גוים להגיד אם סמוך ליום טוב הוא מבקשים מהם שלא להגיד כדי שלא יצטערו ביום טוב שנאמר (קהלת ז יד) ביום טובה היה בטוב:

תתתתכה. בבית המקדש היו כרובים ודמות בקר ואריות אבל בבית הכנסת אין לעשות תבנית ודמות שום חי וכל שכן לפני ארון הקדש שנראה כמשתחוה לאותו דמות והגוים יאמרו הם מאמינים רמויות ולמה בבית המקדש כרובים אריות ובקר. כרובים כאשר ידבר איש אל רעהו כך הקב"ה מדבר אל הנביאים ועוד (ש"ב כב יא) וירכב על כרוב ויעף ואם יעברוהו כבקר בעול יודע קונהו הקב"ה ירכב על כרוב ויעף לעוזרם מאומות העולם (א) המשולים לאריות וכן (מיכה ה ז) כאריה בבהמות יער:

א) סס"ד. ב) סס"ה. ג) סס"ו.

תתתתכב. (א) עיין סי׳ תתקע"ג ומ"ש שם.
תתתתכד. (א) מגלה ט"ו א׳. (ב) ברכות ל"ד ב׳. (ג) מגלה ט"ו א׳.
תתתתכה. (א) עיין שיר רבה ד׳ ז׳.

תתתתכו. בית המקדש היה בפנים זהב ולא מבחוץ שאם היה מבחוץ של זהב ואבנים טובות היו מביטים לו לתיאבון אע״פ (א) שאין מעילה במראה לא יתכן לזון עיניהם ממקום הקדש. ד״א א) כל דבר הקרוב לכבוד הוא מכובד לכך בפנים של זהב ואבנים טובות ולא יתכן שבני אדם יתקנו לבית הכנסת ציורין יפין מבחוץ יותר מבפנים כדי שיראו הכל יופיו אלא מבפנים יעשה יותר יפה מבחוץ:

תתתתכז. כשבונין בית הכנסת צריכין שיהא אויר מוקף סביב מבחוץ שאם רק החומה מפרדת בין ביהכ״נ ובין בית האדם שמא ישמש אדם מטתו אצל החומה ומצד זה מדברין שבחות וכתיב (יחזקאל מג ח) בתתם ספם את סיפי ומזוזתם אצל מזוזותי והקיר ביני וביניהם וכשמחדשין בית הכנסת יזהרו שלא יקצרו מאשר היה תחלה וכתיב (דברים יט יד) לא תשיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים איך יצא לחול מה שכבר מקודש אלא יבנוהו על תילה או יותר (א) בית שני היה גדול מן הראשון (ב) מעלין בקדש ולא מורידין (ג) ואין מוסיפין מקדש על החול אלא מחול על הקדש:

תתתתכח. (א) כתיב (בראשית כח יא) ויפגע במקום אמר איפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי בו ואני לא התפללתי בו כיון דהירהר למיהדר קפצה ליה ארעא יש בית הכנסת שיבנהו אדם הדיוט שאינו צדיק מפני עון הנכנסים בו אילו היו טובים היתה התפילה יותר נשמעת ובמקום שהצדיקים מתפללים התפילה נשמעת:

תתתתכט. [דף קמ״ט] למה נגזר שאסתר הצדקת שאחשורוש ישכב עמה מפני ששאול נתן את מיכל לפלטי בן ליש והיא אשת דוד לכך נגזר כך ועוד (שם ט כג) ויקח שם ויפת את השמלה וגו׳ ויכסו את ערות אביהם ואחשורוש יצא מיפת ואסתר משם וכן מרותיו של הקב״ה לפי שלא רצה שתשרה שכינה בבית שני כמו בבית ראשון לכך נגזר שכורש שהוא ערל יבנה הבית ולכך כמה בתי כניסיות נגזר שיבנו על ידי הדיוטים שאם נגזר עליהם להיות קלות ראש שם או שאר דברים שאינם הגונים או מחלוקת לא יתגלגל על ידי צדיקים או שיחרב מהרה ולפי שכתוב (ירמיה ז יא) המערת פריצים היה הבית הזה לכך נגזר על ידי שלמה ליבנות שלקח נכריות ושמו פסל המקנה בבית ונהרג כהן ונביא בבית ה׳ לכך נגזר לבנות על ידי שלמה ולא על ידי דוד ובית שני על ידי כורש שלא שרתה שכינה שם וכתב ביוסיפון שהיו הורגין בעזרה צדיקים וכהנים:

תתתתל. במקום אחד היו יהודים ובנו בית הכנסת והיה גוי בנאה בונה ובנה קודם לכן תועבה ונשאל לבנאי חול וסיד והיהודים היו צריכין לסיד ולחול אמר להם הבנאי אני אמצא בזול הכיר זקן אחד והרגיש שהיה רוצה למכור להם הסיד והחול שנשאר לו מן העו״ז אמר ליהודים אפילו לביתו של אדם אין לקנות מהם וכל שכן לבית הכנסת וכן אם נשאר מבית הכנסת אין למכור לבנאי שבונה לעו״ז. במקום אחד היו יהודים ובנו בית הכנסת של אבנים לאחר ימים רצו היהודים שבאותו מקום לצאת מאותו מקום ולהיות במקום אחר אמ׳ מה נעשה מבית הכנסת מקצתם אמרו נמכור לגוים כיון שנצא מכאן ונהיה בקהילה שיש להם בית הכנסת

א) כעין זה לעיל סי׳ תכל״ו, ובנדפס תתקל״ה.

תתתתכו. (א) פסחים כ״ו א׳.
תתתתכז. (א) ב״ב ג׳ א׳ וע״ש. (ב) שבת כ״א ב׳. (ג) יומא פ״א ב׳.
תתתתכח. (א) חולין צ״א ב׳.

נמכור זה וניתן המעות לעניים כי כשנצא ולא יהיה שם שום אדם יביאו זונות בו וישכבום שם ומקצתם אמרו לשברו ימכרוהו והגוי יעשה בו מה שירצה כיון שבשבעה טובי העיר ימכר יעשה הקונה בו מה שירצה אמר להם זקן אחד תסתמו הפתחים והניחו אצלו שומר אחד שלא יתן אדם להכנס בו ואם יבא שום יהודי שם שיתפלל שם או שמא ישובו שם:

תתתתלא. במקום אחד היו רוצים לבנות בית הכנסת והיה אחד עשיר מוחה בידם כמה שנים אחר כך בנוהו הם ונגמר הבניין ומת העשיר ולא ראהו כשנגמר:

תתתתלב.א) אין יכולין מדין תורה לקבוע מקום כל אחד בבית הכנסת ליורשו וראייה (א) אמר ר׳ יונתן לא שנו אלא שיכולין למכור בית עם אלא בית הכנסת כיון דמעלמא אתו הוי של רבים ולא מצי למזבני ליה ועוד הרבה ראיות ומה שיושבים במקום אבותיהם כדי שלא יעשו מחלוקת וזה לא יתכן שיאמר אחד יש לי שני מקומות בבית הכנסת אחד מאבי ואחד מאבי אמי ואמכור אחד מהן או אני אתן לאדם לישב שם אלא למי שאני חפץ לאו כל כמיניה ישב במקום אחד ואין לו רשות במקום אחר:

תתתתלג.ב) החכם ראה אחד שבמוצאי יום הכפורים צוה לשפחתו להביא לו מנעלים שלו בבית הכנסת אמר לו צא לחוץ ותנעול מנעליך:

*תתתתלה.ג) אחד היה משים ספר תורה בחדר התחתון והיה נותן מטתו בחדר העליון כנגדו אמר לו זקן אחד לא יתכן לעשות כן אמר לו (א) והלא אחד היה חוטב עצים ותחתיו היה הארון נגנז ומת כי רצה להגיד אמר לו לשם תשמיש של קדש אבל שאר דברים כגון מיטה או כלי של טנופת לא יתכן להיות למעלה כנגדו:

*תתתתלט. (א) שלשה עשר הקפות מקיפין בסוכות לספר תורה כנגד (ב) י״ג הקפות שהקיפו את יריחו (ג) וכנגד י״ג ענגים שבמדבר (ד) וי״ג תעניות היו מתענין עבור עצירת גשמים (ה) ומקיפין לימין כמו במזבח וכן הענגים מקיפין:

תתתתלד. אחד היה לו אתרוג והדסים ולולב בכל שנה והיה מברך על שלו שנה אחת שלחו לו אנשי עיר אחרת אין לנו אתרוג והדסים ולולב ותשלח לנו אמר מוטב שאברך על של קהל ואשלח להם כדי שיצאו רבים ידי חובתם:

תתתתלה. אחד היה לו [ע״ב] אתרוג שבירך בחג הסוכות ואמרו לו יהודים תמכור אותו לנו כי יש לנו ליתנו לשר אחד אמר לו לא אמכור מה שברכתי עליו וכל שכן לגוי אמרו לו והלא חסיד אחד לקח אתרוגים ומכר אמר אותם הוצרכו ליתן למלך ותקנת ישראל היה. ועוד היו לו שתי טליתות ונתעטף בשתיהן

א) תתי״ד. ב) בנדפס סימן תתס״ח. ג) תתט״ו. *כך נסמן בכ״י.

תתתתלב. (א) צ״ל: אמר ר׳ שמואל בר נחמני אמר ר׳ יונתן לא שנו אלא ביהכ״נ של כפרים אבל ביהכ״נ של כרכים כיון דמעלמא אתו כו׳ מגלה כ״ו א׳, ולנוסחת רבנו: בית עם יעוין שבת ל״ב א׳: ועל שקוראין לביהכ״נ בית עם.

תתתתלח. (א) יומא נ״ד א׳: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק כו׳.

תתתתלט. (א) סוכה מ״ה א׳. (ב) יהושע ו׳ ג׳ ט״ו. (ג) בספרי בהעלתך פיסקא פ״ג: מכאן אמרו ז׳ ענגים הם כו׳ ור׳ יהודה אומר י״ג היו כו׳ ובמכילתא בשלח פרשה א׳: שבעה ענגים הם כו׳ ר׳ יהודה אומר שלשה עשר ענגים היו, ובתוספתא סוטה פ״ד: אף המקום נתן להם שבעה ענגים כו׳ ובמדבר רבה פ״א: וכמה ענני כבוד היו מקיפין את ישראל במדבר ר׳ הושעיה ור׳ יאשיה, ר׳ יאשיה אמר חמשה כו׳ ור׳ הושעיה אמר שבעה כו׳ ובזהר אמור ק״ג א׳: קשיר עמהון ז׳ ענני יקירין כו׳. (ד) תענית י״ב ב׳. (ה) מדות פ״ב מ״ב נכנסין דרך ימין ומקיפין ובסוטה ט״ו ב׳: כל פנות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין.

ובירך פעמים רבות ורצה למכור אחד ישראל רצה ליתן ארבעים וגוי ששים אמרו לו תמכור אותו לגוי אמר חס ושלום למכור לגוי מה שבירכתי עליו:

תתתתלו. אחד היה לו כוס יפה והיה שותה בו רק בשבת ומברך עליו אמר לו יהודי אחר תשאיל לי שאשלח בו יין לשר אמר לו איני שותה בו בחול אלא בשבת בעבור מצוה ולא אורידנו מקדושתו כלי שנשתמש בו קדש לא ישתמש בו גוי:

תתתתלז.א) כתיב (תהלים קטז יג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא אחד היה מברך ברכת המזון והיה היין בקנקן כשסיים ברכת המזון היה שופך היין בכוס ומברך בורא פרי הגפן אמרו לו כשאמרת נברך שאכלנו משלו היה לך לשאת הכוס אמר להם כשיש זבובים שמא יפלו ביין ונמאס בעיני היין לשתות לכך טוב שלא אמזוג אלא באחרונה:

תתתתלח. שלשה היו אוכלין על השלחן ואחד היה מברך ברכת המזון וראה שהשנים היו מדברים בעוד שהוא מברך פעם אחרת לא רצה לברך ואמר לאחד מהם לברך כדי שלא יסיחו בברכת המזון:

תתתתלט. אחד היה לו יין טוב ויין רע אמר אם אברך על יין טוב ואתן לרבים לשתות הרי ישאר לי מעט בירך על הרע ונשפך הטוב לארץ אמר בדין נעשה לי שלא ברכתי על הטוב (משלי כב ט) טוב עין הוא יבורך יברך כתיב וכתיב (שיר ז י) וחיכך כיין הטוב: מי שהפיץ להשרות פתו ביין ולאכול יברך על הפת קודם המוציא ויאכל כזית ויברך בורא פרי הגפן וישתה ואחר כך יאכל פתו השרוי ביין כי כששרה הפת ביין אין בו טעם לחם:

תתתתם. על המן היו מברכים (א) הנותן לחם מן השמים וכן אליהו על עוגת רצפים הנותן לחם מן השמים: אחד קיבל עליו תענית וביום תענית שכח וישב לאכול ובירך המוציא וזכר שקיבל עליו תענית ונתן לבני ביתו ההמוציא לאכול והוא לא אכל ואם בירך על נטילת ידים וזכר לא יאכל אלא יאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

תתתתמא. לא יתחיל שליח צבור לגזור חרם עד שישוו שאם יאמר על דעת המקום לא יוכל לחזור (א) שהריב) לאחר שנמחק השם מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה ולאג) יתחיל אדם ברוך אתה השם עד שיחשוב בלבו על מה יש לומר הברכה כגון ברוך אתה השם יחשוב לומר פוקח עורים לא יאמר במקומו זוקף כפופים:

תתתתמב.ד) אדם שנאמר לו שמועה שצריך לברך עליה הטוב והמטיב או שהחיינו או ברוך דיין האמת אם אין המגיד נאמן או ששמע מפי אחד שאינו נאמן אל יברך או אפילו שמע מפי נאמן כגון ראובן שנזלו ממנו ממונו ושמע שניתפס הגזלן וישיב הכל אל יברך עד שישיבו לו ומעשהה) דעבד אברהם על נבואת אברהם סמך:

תתתתמג.ו) אדם ששכח דבר גנאי כגון ספל מלא צואה ומי רגלים אם שכחו לזורקו לחוץ ואחר כך זכרז) לא יתכן לומר ברוך זוכר ומזכיר נשכחות וכן כל כיוצא בו אם זכר והוא גנאי:

א) סימן זה הוא לעיל בסוף סי' תתקס"ז. וסי' תתקס"ג. ב) עד ולא הוא כפול לעיל סי' תתק"ע ונדפס סי' תתמ"ט ושם הוא אינו מובן וכפי הכ"י מקומו לאחר לו הוא רק כאן. ג) תתמ"ה. ד) תתמ"ד. ה) עיין לעיל סי' תתקע"ו. ו) תתכ"ז. ז) יעויין לעיל סי' תתקע"ד ומה שכתבתי שם.

תתתתם. (א) עיין יומא ע"ה א'.

תתתתמא. (א) סוטה כ' א'.

תתתתמד.א) זקן אחד היה בעיר אחת ובנו בעיר אחרת ונולד לבנו בן וכן כשנולד לבתו בן היה מברך ברוך אתה הטוב והמטיב אמרו והלא לא אמרו אלא אם נולד בן לעצמו אמר אם נולד לצדיק בן שאני אוהבו מפני צדקותיו אני מברך אם נולד לו בן:

תתתתמה. הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' (תהלים קכ"ח ד) יבורך יברך כתיב יבורך דומיא [דף ק"ן] דיברך כשאדם מברך את חבירו או את תלמידו צריך הוא להשיב לו מעין ברכתו כמו (א) רב שבירך את רב הונא שיהא עשיר עד (ב) דאיכריך בשיראי וכשנתקיים בו איקפד רב אמר כשברכתיך היה לך להשיבני באותה ברכה עצמה לכך נאמר כי כן יבורך כי כן יבורך וכתיב (בראשית יב ג) ואברכה מברכך כשאדם מברך צריך המתברך לומר גם אתה:

תתתתמו. אשר נתן לשכוי בינה ברכה רביעית שהיא חמישית נטילת ידים אשר יצר את האדם רופא חולי כל בשר המחזיר נשמות לפגרים מתים אשר נתן לשכוי הרי ד' וה' לברכות (א) כנגד ד' וה' (איוב לח ב) עצה במלין בלי דעת (שם שם ד) הגד אם ידעת בינה (שם שם כ) וכי תבין נתיבות ביתו (שם שם לו) בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה הרי ד' וה' וסמך לו (שם שם לז) מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב לפי שתרנגול בקי בגשמים ורוח ובעוף אין ניכר בקול זכר ונקיבה כמו (ב) בתרנגול וטווס כנגדו דומה ויש לו זקן כאדם לכך נקרא גבר וצועק בלילה לפרקים בפסוק. . (משלי ו י) מעט שינות בחלום חזיון הלילה ומן הדין היה האדם שיהא מיטתו טהרה כשישמע שכוי שירחץ ידיו ויברך ויעמוד ויתפלל וישבח להקב"ה וילמוד:

תתתתמז. הברכות שביד אדם תלויין לעשותן אנו מברכין קודם לעשייתן חוץ (א) מד"ג שאמרו חכמים והרביעי (ב) שתיקנו הגאונים ומן הדין היה לנו לברך לספור ימים ושבועות עד ממחרת השבת השביעית ויוצר אור לאחר שרואה האורה כי אין תלוי האורה באדם אע"פ שמברך על הנר לאחר שנהנה והוא ביד האדם תלוי הרי כתיב (בראשית א ד) וירא וגו' ויבדל ועוד ביד המברך אינו תלוי אלא ביד התופש את האבוקה:

תתתתמח. כתיב (איוב לח ז) ברן יחד כוכבי בקר המלאכים והשדים המלוין לאדם אין אומרים קדושה בלילה לפי שכתוב (נחמיה ח י) כי קדוש היום לאדונינו וביום משבחין ובלילה מברכין (תהלים קל"ד א) העמדים בבית ה' בלילות:

גם כאן ענייני שחיטה וטהרה ופרישות:

תתתתמט.ב) אחד היה שוחט וכיסה הדם ובא אחר ורצה להשתין מיד לשם אמר עתה בעת כיסוי הדם בירכתי שם לכן (א) לא יתכן להשתין שם או להיות רוקק שם ושם הדם מכוסה:

א) סמנ"ו. ב) סמכ"ח.

תתתתמה. (א) מגילה כ"ז א'. (ב) לפנינו דתיטום.

תתתתמו. (א) ר"ל כנגד ד' פסוקים וה' פעמים חכמה או דעת או בינה. (ב) ירושלמי כלאים פ"א: תרנגול עם הטווס אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה.

תתתתמז. (א) צ"ל מג' דברים והוא בירושלמי ברכות פ"ט ה"ג: כל המצות טעונות ברכה בשעת עשייתן חוץ מתקיעה ותפלה ויש אומרים קרושין בבעילה. (ב) היא ברכת אשר צג המוזכרת ברא"ש כתובות פרק א'.

תתתתמט. (א) במגלה כ"ז ב'. המתפלל מרחיק ד' אמות ומשתין אי הכי קדשתינהו לכולהו

תתתתן.א) החכם ראה אחד שהיה לוקח נוצה מצואר העוף ומשליך על הדם שכבר שחט העוף ואחר ששחט לקח נוצה ומקנח הסכין ומשליך הנוצה על הדם ואחר כך מכסה אמר לו אין לך לעשות לנוצה כך כדי שיהא למעלה ולמטה עפר (א) ואחר כך ישים עפר על הדם שבנוצה:

תתתתנא. יהודי אחד היה לו סכינים טובים והיה משאילם לשחוט בהם וכשהיו משיבים לו לא היה מקנח הדם ולהדיחם יפה אמרו לו אתה עושה חסד לבני עירך שאתה משאיל להם הסכינים שלך שהם בלא פגימה והיא מצוה הבאה בעבירה שאינך מדיח הסכינים אמר להם כשאני משאיל הסכינים אם הייתי מדיחם יפה אז היו מעכבים את הסכינים אצלם והיו חותכים בהם מאכל חם אבל אם אינם מקונחים אז אינם חותכים בהם:

תתתתנב. השולח סכין לחבירו מעיר אחת לעיר אחרת והוא חדש ולא הטבילו יודיענו שלא הטבילו:

תתתתנג. אדם שרואה שקרובו בודק או שוחט ויודע שאינו בקי יאמר לו חדל לך ואם לא יועיל לא יחניף לו. ויאמר שאינו בקי:

תתתתנד.ב) אחד היה יודע לעיין בבהמה בחיה אם היא כשירה או היא טריפה ולא רצה ללמד אמר שמא יסמכו על זה ולא יבדקו ופעמים יטעה ויאמרו ואתה (משלי ג ה) ואל בינתך אל תשען:

תתתתנה.ג) אחד היה עצרן והיה מנפח את הריאה והדם בפה הריאה [ולא היה חותך קצת מן הריאה] אמרו לו בעבור עצרונותיך תכנים הדם בפיך לא ראוי לעשות כן:

תתתתנו.ד) אחד היה אוכל בני מעיים של דגים ושל עופות ולא היה בודקם לאחר ימים אמרו לו אתה אוכל טמא כי בבני מעיים נמצאו תולעים ושאר דבר טמא וכן [ע״ב] דגים בולעים דגים טמאים וקבל דין עליהםה) ואם יש דבר שהגוים נוהגים בו איסור וליהודים אינו אסור אסור לו ליהודי שיאכל פן יתחלל שם שמים על ידו כגון גוי שראה שהגוי חבירו רבע את הבהמה ואמר לגוים שלא לאכול אותה ונמכרה ובאתה ליד יהודי (א) לא יאכלנה ישראל:

תתתתנז. אחד הביא מן השוק בידו אחת חלב ובידו אחרת דבר מאכל אמר לו החכם לא יפה עשית אמר לו בעבור זה עשיתי כדי שלא אתבטל מדברי תורה ללכת פעמים בשוק אמר (א) פעמים ביטולה של תורה היא קיומה ולא יתכן שישים אדם בתיבה אחת נבינה ובשר וכל שכן בשר וחלב:

תתתתנח. היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו ו) מכאן שאסור לאכול דבר מאוס ודבר שמביאה לידי קיאה וכתיב (ויקרא יא מג) אל תשקצו את נפשותיכם (איוב ח יא) ישגה אחו בלי מים לומר (א). . . אחו אם אין שם מים כמו שמצוי לא עשה כלום:

א) מסל״ז. ב) מסל״ו. ג) מס״מ. ד) מסל״ג. ה) עד כאן מכר״א מסל״ב.

שבילי דנהרדעא תני ישהא הרי דאינו צריך להרחיק ממקום שעשה דבר מצוה, ואולי כסוי דם שאני שהמצוה ניכרת.

תתתתנ. (א) בחולין פ״ז ב׳ משמע דאינו צריך לכסות כל הדם כי קיי״ל כר׳ יהודה דדמו אפילו מקצת דמו, יעו״ש.

תתתתנו. (א) הב״ח בתשובה סי׳ קי״א נוטה לאסור אפילו שלא ראה העכו״ם שהרביעה, ובט״ז יו״ד סי׳ קנ״ג סק״א מתיר ואומר שאין בזה חשש איסור ועיין סנהדרין צ״ג א׳ ובתשו׳ חכם צבי סי׳ פ״ד.

תתתתנז. (א) מנחות צ״ט ב׳ ולפנינו: וזהו יסודה.

תתתתנח. חסרון הניכר יש כאן ואולי צ״ל מה שכתוב במכילתא בשלח מסכת דעמלק פ״א: וכי אפשר לאחו בלי מים כך אי אפשר לישראל בלא תורה כו׳.

תתתתנט.א) שנים היו אחד לא רצה לשרוף זבובים אמר לו חבירו (קהלת ז טז) אל תהי צדיק הרבהב) אחד היה רגיל לשתות ושיניו היו סגורות כדי שלא ישתה זבובים בחשך ולא היה שוהה דרך בגד בעבור (א) שבת:

תתתתס.ג) איש אחד לא היה רוצה לשום בקדירה עם הבשר ירקות במאכל בלילה בימות החמה כי היה ירא פן יהיה שם זבובים ולא יוכל לראות אלא היה משים בצלים ולובן של כרתי שהמרק לבן או בביצה היה מלבן ואם היה זבוב היה ניכר:

תתתתסא. בכל מה שחכמים חלוקים בדבר שאין בו אבידת ממון והזיק לאחרים אחד מקיל ואחד מחמיר אע״פ שהלכה כדברי המיקל אם תוכל לקיים דברי המחמיר מהיות טוב אל תקרא רע במקום דלא סתרי אהדדי:

תתתתסב.ד) בערב פסח ובפסח כשבא לתקן מצות קודם (א) היה מפקיר קמחו ומימיו לפי שמא לא יהו נזהרין ויבא לידי חימוץ והיה מפקירן כדי שלא יעבור בבל יראה ובבל ימצא:

תתתתסג.ה) אם תראה שהשתין קטן אצל האוכלין ואותם אינם פנויים לשפוך מים עליו או אם ידעו לא יחושו אתה תשפוך מים על השתן כדי שלא תהיה ברכתם תועבה:

תתתתסד. בתחילה היו נכנסין לבית המרחץ להזיע בשבת כשראו שהיו מחללין שבת גזרו על הזיע הרי כל דבר שמותר ובא לידי איסור יש לגזור על המותר כדי שלא יבא לעשות האיסור כגון במדינה שרגילין לגלח הזקן במספריים ומקצתן עושים כעין תער ומקצתן מגלחין בתער יש לגזור שלא יעשו במספריים כדי שלא יחטאו:

תתתתסה. אחד נתן צמר לנשים יהודיות לטוות ובשעת האריגה היה מעמיד נאמן שלא תקשורנה בחוטי פשתים אחד היה קונה בגד צמר גפן למקטורן ולכתונת לפי שאין שעטנז בו: אדם אחד היה נותן חוטי קנבוס למתקן מנעלים כי לא היה רוצה אלא במנעלים רחבים מאד כדי שיהא מהרה מכניסם בהשכמה למהר בבית הכנסת והיה רגיל במנעלים רחבים שקורין בוט״ש בלעז ונתן לגוי קונבוס או משי לתופרם הלבד והמנעלים בקנבוס כי אמר אם יהיו המנעלים תפורים בפשתן והלבד בקנבוס או במשי ואחר כך יתפור הלבד במנעל כיון שהעור של מנעול תפור בפשתן הרי הוא שעטנז ולכך היה הגוי תופר אף המנעלים בקנבוס לעיניו לפניו:

תתתתסו.ו) אדם שלובש טלית בשבת והולך ברשות הרבים קודם שיצא לרשות הרבים (א) יעיין שאם הציציות כולן כהלכה ילך ואם לאו אל יצא. אדם שבכל יום מתעטף בטלית בבית הכנסת אם נפסק אחד מציציותיו אל יברך להתעטף בציצית פן יעשה ברכה לבטלה (ב) אלא יתעטף בלא ברכה כי טליתות שלנו אין בהם שעטנז ואינו מזיק:

תתתתסז. תנחומא בפרשה שרצים (א) אדם מישראל לוקח בהמה ושוחט ומפשיט רוחץ ובודק בריאה ונמצא טריפה מונע ידו ואינו אוכלה הרי

א) מסל״ד. ב) ע״כ. ג) מסל״ה. ד) מסל״ג. ה) מסכ״ע. ו) מסמ״א.

תתתתנט. (א) ר״ל משום סחיטה.

תתתתסב. כ״כ הב״י באו״ח סי׳ ת״ס ס״ג כי יבטל או יפקיר.

תתתתסו. (א) הרמ״א באו״ח סי׳ י״ג ס״ב כתב בשם הרא״ש והכלבו דאינו צריך לבדוק קודם שיצא בו. (ב) יעו״ש ס״ג שדוקא בשבת התירו לו להתעטף בלא ברכה משום שאי אפשר להשים ציצית אחרות.

תתתתסז. (א) סימן י״ג בפרשה שמיני.

יש דברים שאינם בפירוש בתלמוד וישנם במדרשים לכך כתיב (בראשית כד ב) המושל בכל אשר לו לא היתה חכמה שלא לימדו (ש״ב כג ג) צדיק מושל יראת אלהים (שם שם ה) ערוכה בכל ושמורה (איוב כח י) וכל יקר ראתה עינו וזהו שנא׳ (שמות לג יט) אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי [דף קנ״א] בשם ה׳ לפניך כל מי שעוסק בתלמוד ובמדרשים ובברייתות ה׳ לפניו (קהלת ז יח) ירא אלהים יצא את כולם וכל מי שהוא חכם ויראה במדרש דבר שסותר דברי התלמוד אם יודע לתרץ שלא יכחיש זה את זה יקבל שכר אם לאו יעשה כדברי התלמוד כגון חכם אמר לתלמידו למה לא תתעטף בציצית אמר ראיתי במדרש שכתיב בו (ב) (במדבר טו לח) לדורותם לדור תם אמר ליה לא דבר זה בא לסתור מה שכתוב בתלמוד (ג) קטן היודע להתעטף אביו עושה ואשר כתוב לדורתם לדור תם פירושו אם אנשי העיר תמימים ואין חשודין למכור (ד) קלא אילן תחת התכלת אז מצוה בתכלת אבל כשמוכרין קלא אילן אז מצוה בלבן ולא בתכלת שמא יהיה קלא אילן ויתעטף בשעטנז בעבירה:

תתתתסח. בציצית כתיב ועשיתם את כל מצותי כיצד י״ו הוטין (א) כי י״ו בריתות שנכרתו בהר סיני וי״ו שבחות על התורה. נקראת (תהלים יט) תמימה א׳, משיבת נפש ב׳, נאמנה ג׳, מחכימת פתי ד׳, ישרים ה׳, משמחי לב ו׳, ברה ז׳, מאירת עינים ח׳, טהורה ט׳, עומדת לעד י׳, אמת י״א, צדקו י״ב, הנחמדים מזהב י״ג, ומפז רב י״ד, ומתוקים מדבש ט״ו, ונופת צופים י״ו, וי״ו בו (איוב כח יב) והחכמה מאין תמצא (שם שם טו) סגור א׳, כסף ב׳, כתם אופיר ג׳, שהם ד׳, ספיר ה׳, זהב ו׳, וזכוכית ז׳, כלי פז ח׳, ראמות ט׳, וגביש י׳, מפנינים י״א, י״ב, פטדת כוש י״ג, כתם י״ד, וכו׳ י״ו, וכנגדן אמת ויציב ונכון וקיים וכו׳ י״ו, ועוד כשכופלין (ב) יהיה ל״ב וה׳ קשרים לד׳ ציציות כ׳ קשרים הרי ל״ב וכ׳ ול״ב שיניים וכ׳ צפורניים באדם ונ״ב שבתות בשנה ונ״ב פעמים שם שמי שמי בתורה לכך יזהר אדם במצות וכן נ״ב שבתות בשנה ונ״ב בין חוטים ובין קשרים לכך סמך ציצית לשבת:

תתתתסט. רצועות של תפילין שחורות על שם שכתוב (שיר ד א) שערך כעדר העזים (א) וכתיב (שם ה יא) קווצותיו תלתלים שחורות כעורב (ב) כל הרצועות מקיפין את הצואר וכתיב (תהלים יז ח) שמרני כאשון בת עין אבל ענקים לפי שהדיבור בתוך האש שחור בלובן ומקיף את ישראל:

תתתתע. (א) כתיב (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו וכי איפשר לבשר ודם לנוות את בוראו אלא אנאה לפניו במצות לולב נאה סוכה נאה ציצית נאה תפילין נאים כשיש ספקא בידו אבל לא יעכב בשביל זה אם יש לו נאה יש לו שכר כפול שכר מצוה ושכר ואנויהו ואם לאו יש לו שכר מצוה לבד כי כל אדם צריך להזהר שיעשה מצוה כתקונה ויקבל שכר גדול:

תתתתעא. (א) רבי ישבב חילק נכסיו לעניים שלח לו רבן גמליאל והלא אמרו חומש מנכסיו למצות ורבן גמליאל לא קודם לאושא הוה ר׳

(ב) הוא בתנא דבי אליהו פרק כ״ו, ובמדרש רות הנעלם ובתקוני זהר תקון כ״ד דורש מלשון דירה מובא ברא״ש מועד קטן סי׳ קכ״ז. (ג) סוכה מ״ב א׳ ולפנינו: קטן היודע להתעטף חייב בציצית וכן הוא בתוספתא חגיגה פרק א׳ ויעוין ערכין ב׳ ב׳ תוד״ה אביו. (ד) ב״מ ס״א ב׳.

תתתתסח. (א) סוטה ל״ז ב׳: וכן בסיני. (ב) צ״ל החוטין. ר״ל שהם ט״ז יהיו ל״ב.

תתתתסט. (א) במדרש רבה ויקרא פי״ט דרשו שחורות כעורב אלו האותיות. (ב) צ״ל וכתיב שמרני כאשן בת עין (ר״ל השחור שבעין) וכתיב ענקים לגרגרותיך שהרצועות מקיפין את הצואר, הדבור בתוך האש שחור בלובן ומקיף את ישראל כונתו למה שאמרו ירושלמי שקלים פ״ו. עין ישראל סי׳ ל״א.

תתתתע. (א) שבת קל״ג ב׳ מכילתא בשלח מסכת דשירה פ״ו ירושלמי פאה פ״א ה״א.

תתתתעא. (א) שם בירושלמי.

יוסי בר בון בשם ר׳ לוי כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים ללמדך שכל דבר שבית דין נותנים נפשם עליו סוף הוא מתקיים כמו שנאמר למשה מסיני ואתיא כי דמר מנא (דברים לב מז) כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם למה שאין אתם יגיעים בו (שם שם) כי הוא חייכם אימתי הוא חייכם בשעה שאתם יגיעים בו הרי אדם יעסוק בכל כחו בצרכי שמים אע״פ שלא תהא מתקיימת מחשבתו אחר ימים תתקיים ומעלין עליו כאילו תתקיים על ידו:

תתתתעב. כתיב (מלאכי ג יח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו הרי שנים שעסקו לקיים המצוה אחד טרח והוציא מממונו הרבה עד שעשה זהו עובד אלהים ואחר נזדמנה לו בלא טורה ובחנם זהו צדיק:

תתתתעג. אחד הלך לפדות שבויים והוציא מממונו הרבה והלך שם וכשהגיע שם בטרחים גדולים לא הספיק לבא שם עד שבא אחד ופדאם בלא טורח וממון הרי זה שטרח הרבה והוציא משלו יותר זכותו גדול זהו עובד אלהים ואותו שפדאן בלי ממון או במעט ממון בלא טורח זהו צדיק הרי אחד שרדף אחר חבירו בחרב שלופה והנרדף נחבא ולא מצאהו הרודף ואחר היה מבקש אדם ולא להורגו אלא לתופשו כדי לחתוך ידו או אחד מאבריו שאין הנשמה תלויה בו וחתך לו אבר אחד דע לך כי בידי שמים בעולם הבא [ע״ב] נענש יותר אותו שחשב להרוג ועל זה לא אמרו (א) מחשבה רעה אינה מצרפה למעשה שהרי רדף אחריו ונגמרה מחשבתו להרוג:

תתתתעד.[א] כתיב (משלי ג ז) אל תהי חכם בעיניך ירא את ה׳ וסור מרע אל תאמר אם אעשה אותו זכות יכול לבא לתקלה שלי לכך לא אעשה אותו זכות וכן לא יאמר אם לא אעשה אותו דבר שאינו הגון לא יהא תקנתי שהרי (א) יואב ואביתר חשבו אם לא יעזרו לאדוניה לא יהיה תקנתם ונכשלו:

גם כאן כתוב ענייני צדקה.

תתתתעה. (א) כל שהרבים צריכין לו קודם לההיותו שהרי לעניין טומאה יטמא משוח מלחמה ואל יטמא סגן אבל לההיותו משוח מלחמה קודם לסגן:

תתתתעו. בירושלמי (א) אמר דמור [ר׳ יהושע בן לוי] בשם ר׳ אנטיגנוס [כסות אשת חבר וחיי עם הארץ] כסות אשת חבר קודמת לחיי עם הארץ מפני כבודו של חבר לא אמרו אלא כסות אשת חבר בחיי חבר אבל אם היה. . זה לההיות וזה לכסות אותו שלההיות קודם הוא ואמו ורבו ואביו עומדין בשביה הוא קודם לאביו ואמו לרבו ורבו לאביו דוקא כשאשת חבר כחבר וטובה למקום וטובה לבעלה וטובה לטובים אז כסות אשת חבר קודמת לחיי עם הארץ ודוקא מה שצריכה לכסות שאי איפשר בלא הכסות אבל להתקשט חיי עם הארץ קודם:

[א]) חקמ״א וככפל בסימן תתככ״ח. וכסול לקמן סי׳ תתתתרס״ט.

תתתתעג. (א) קדושין ל״ט ב׳.
תתתתעד. (א) מלכים א׳ א׳ ז׳.
תתתתעה. (א) הוריות י״ג א׳ ע״ש.
תתתתעו. (א) שם פ״ג ה״ד.

תתתתעז. ראובן היה עני ושלה לרב אחד בכתב תכתוב לארץ מרחקים שיתנו לי צדקה אמר הרב לעני אחר אם תחפוץ אכתוב שיתנו גם לך אמר לא יתכן מפני שימעטו לאותו עני שביקש לך תחילה והוא יהודי טוב לכך אל תכתוב עתה שיתנו לי. כל גרמות של חסרון שאדם עושה לחבירו עתיד ליתן את הדין כאלו גזל:

תתתתעח. א) לאחד נשלח כסף ממקום אחר וכתב זה הכסף ילוו לחצי ריוח ויתנו הריוח לפלוני כל ימי חייו אחריו לעניים ואותו פלוני לא רצה לקבל אמר כבר נודע לעניים ואומרים פלוני גוזל אותנו וכבר יודעים העניים ואומרים מתי ימות פלוני כדי שיתנו לעניים מי שרוצה יתן לי מעט ביד ולא לצפות מריוח אבל אם לא יוודע לעניים אחרים והכסף הרבה והריוח יהיה הרבה לא יהיה חושש ומן ב) המובחר שאדם מיד יתן המתכוין כשיש עני טוב שיתן לו הריוח ויתפרנס הרי טוב להלוות עבור ריוח:

תתתתעט. אחד בא אצל חכם אמר לו נדרתי עשרים ליטרין לתת למי שיהיה נראה בעיני צדיק ושואל אני אם אוכל להרויח במעות עד שיבא שום אדם טוב ואתן לו אמר לו כן. בא אחר ואמר כדברי זה אמר לו אסור אתה להרויח אלא יהא מונחים בידך אל תרויח בהם בא שלישי ושאל לו כדברי אילו אמר לו הביאם מיד למקום שתמצא עניים טובים או תתנם מידך לצדיקים שבעירך שישמרו אותם עד שיבאו לידם עניים טובים אמרו לו תלמידיו דבריך הולכים בשלשה דרכים למה חלקת דבריך אמר להם כי למי שהוא צדיק ואני יודע כשיבאו לידו עניים טובים אני יודע שבשביל ריוח שלו לא יעכב המעות בידו ויתנם מיד להם לכך אמרתי תרויח בהם והוא נאמן שכל מה שירויח לא יקח אלא שלו. לאותו שאמר אסור אתה להרויח ידעתי כי נאמן הוא ואם יבאו עניים שיתנם להם אם לא ירויח בהם ואם ירויח בהם אם יבא לו עניים יאמר אמתין עד שיבאו יותר טובים ועוד שאינו כל כך עשיר שמא לא יהיו לו מזומנים המעות כשיבאו עניים טובים. ולאותו שאמרתי תסירם מידך מיד שאינו נאמן לעכבם בידו ועוד קרוב לעירו מזומנים עניים טובים ועוד אם יוכל אדם לשלוח ליד טובים אפילו הם למקום רחוק אין לעכבם בידו כדכתיב (משלי כא כא) רודף צדקה וחסד אם אין עניים טובים בעירו שיתן לעיר אחרת, ומה שאמרו (א) מעשר עני עניין אחר הוא:

תתתתפ. [דף קנ"ב] אחד נדר לתת לצדקה כסף כמה ליטרים ואח"כ לא נתן לצדקה אלא עיכב כמה שנים והרויח הרבה באותו כסף ונעשה עני אותו היהודי וירד מנכסיו ואמר לחכם כיון שאני ירדתי מנכסיי אם אוכל לקחת ליהנות מאותו כסף אמר ליה לא תוכל לקחת כיון שלא נתתה אותו מידך ואמרו לחכם תלמידיו למה לא יקח כיון שהוא צריך אמר להם אילו כשנדר נתן מידו ליד צדיק נאמן לתת לעניים ונעשה מי שנתנו עני ראוי להחזיקו מאותו כסף אם הוא קיים מאחרים אבל נדר ולא נתן מידו וחטא שעיכבו שלא נתנו אם אומר שהוא יהנה נמצא חוטא נשכר וכל אדם יחשוב שמא אהיה עני ואקח ולא יתן מידו לכך לא יהנה זה מהם ויתנם לתת לעניים טובים או יתנם לנאמנים שיחלקום לטובים:

תתתתפא. ג) מעשה באיש אחד שהיה בידו ממון של צדקה הרבה ואמרו במסכת שקלים (א) אין מרויחין וכו' והביא האיש הצדקה עמו והפסידה

א) תתקל"ב. ב) תתקל"ג. ג) תתקל"ד.

תתתתעט. (א) ר"ל שכתוב ואכלו בשעריך ושבעו דברים כ"ו י"ב.

תתתתפא. (א) פ"ד ה"ג ובכתובות ק"ו ב': אין משתכרין בשל הקדש ולא בשל עניים, אבל כתב מוהרש"ל סי' רכ"ב שמותר להלוות מעות צדקה ברבית.

ונאבדה והיה פשיעה שלו ולא שאל מזקני העיר ואחר שנים באותן דרכים הלכו מזרעו ונכשלו ונהרגו ומתו:

תתתתפב. כתיב (משלי כז ב) יהללך זר ולא פיך נכרי ולא שפתיך יבקש אדם רחמים שלא יביאנו הקב"ה לידי נסיון אחד היה עשיר וראה אחד עשיר שנתן ממונו ביד בני אדם טובים להרויח לחצי ריוח ונעשו עניים ונעשה ששלחו באותו ממון לצורכם עד שירויחו וישלמו ואמר אותו שהממון שלו לאותו עשיר ראה מה עשו לי אותם טובים אמר העשיר לעולם לא הייתי עושה כהם אמר לו החכם אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו קל לך להלל את עצמך, לא היה זמן מרובה עד שהעשיר עשה יותר ברע מהם אמר החכם על כיוצא בזה הקב"ה מנסה לך שלא ישבח אדם את עצמו ויבקש שלא ינסה אותו הקב"ה (א) וכתיב (שם ו ל) לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב וכתיב (שם ל ח) ראש ועשר אל תתן לי וגו':

תתתתפג. א) אחד אמר לחכם פלוני הלך לעולמו ואמר לי לתת כך וכך על פיך לעניים טובים למי אתן, אתן לפלוני ופלוני שהם טובים אם טוב בעיניך אמר לו החכם אם אתה הייתה רגיל לתת לקרוביך ואתה רוצה להקל מעליך בממון של פלוני שנתן לצדקה כשהלך לעולמו ואתה עשיר דע כי עון הוא לתת שנמצא שאתה גוזל לעניים ואם אתה לא תמעט מלתת לקרוביך מה שהיית רגיל הרי נחלוק להם ואם לאו לא נחלוק להם:

תתתתפד. ב) אחד היה לו כסף ואמר לחכם תחשוב למי אתן שיהא מצוה רבה אמר לו החכם לפלוני ופלוני שהם עניים וטובים וגמר בלבו ואמר כן יהיה למחר בא לפני החכם אמר לו יש עני אחד אם היית ממעט לאותם שאתמול אמרת כדי שניתן גם לאחר אמר לו כיון שאינו יותר טוב מאותם שאמרתי לך וכבר גמרתה אל תמעט לאלה אלא אם יש לך מעות אחרים תן לו ואל תמעט לאלה:

תתתתפה. ג) רב אחד שלח לקהילות שלוחו לשלוח לו צדקה וקודם שחזר שלוחו מת הרב והיה לרב יורש אמר לו הזקן ליורש מה ששלחו לאביך קח הכסף (א) ושלם מה שחייב אביך תפרע חובותיו ותחשוב כאילו הכסף בא ליד אביך בעודנו חי ותדע אם היה חי היה מפרנסם לכן תן להם:

תתתתפו. כתיב (שמות לה ה) קחו מאתכם תרומה מאתכם משלכם מאשר אתכם למעוטי אם ראובן חייב לשמעון ועדיין לא שילם לו (א) אין לשמעון להקדיש אותו חוב לכך נאמר מאתכם ועוד עשיר שמלוה לעני מצוה עושה ואם היה מקדיש מה שביד העני נמצא מצוה הבאה בעבירה לכך אמר קחו מאתכם תרומה:

תתתתפז. אחד הלוה מעות לעני שידע שחפץ לשחוק והיה דוחקו לפרוע לו אמרו

א) מסלל"ה. ב) מסלל"ו. ג) מסלל"ז.

תתתתפב. (א) כתוב בעקרים מאמר ג' פכ"ג: אין ראוי להמשך אחרי הסכמת ההמון שהרי אנו רואים אותם מסכימים בכמה דברים בחלוף האמת וזה שהרי ההמון לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב משלי ו' ל' וזהו מוסכם אצלם ובלתי מגונה ואינו כן לפי האמת, אבל אם נמצא ישלם שבעתים כו'.

תתתתפה. (א) בסמ"ע חושן משפט סימן ק"ז סק"א: מכל מקום משום מצות עשה דכבוד אב ואם יש בו שגנאי הוא לאביהם שיהא בכלל לוה רשע ולא ישלם והם יירשו את ממונו ויאכלוהו ויחדו אלא יכבדו את אביהם וישלמו חובו ממה שהניח אבל כשלא הניח אביהם כלום אין בה מצות כבוד אב ואם שהיא דוקא בממון של אביהם ואמם.

תתתתפו. (א) כר' ישמעאל בבא קמא ל"ג א', ובזהר ויקהל קצ"ח א': קחו מאתכם תרומה ולא מעושק ולא מגזל ולא מגניבה, וכתב הרדב"ז ח"ב סי' תשל"ח שאם היה המקדיש שכיב מרע הקדשו הקדש, ואם היה לו שטר חוב והקדישו פסק הרמ"א ביו"ד סי' רנ"ח ס"ז שצריך כתיבה ומסירה כמו בהדיוט ועיין בש"ך שם.

לו והלא כתיב (שמות כב כד) לא תהיה לו כנושה אמר לא לחוטא הלויתי מעותיי ומצוה אני עושה שאקחם מידו:

תתתתפח. ראובן שהיה עני ואמר לשמעון שהיה עשיר תלוה לי ואם לא אתן עד אותו זמן אמכור חפצי בזול ואפרע לך ובא הזמן ושמעון רואה שמוכר ראובן חפציו בזול כדי שישלם [ע״ב] לשמעון יאמר שמעון לראובן אל תמהר למכור בזול אע״פ שמכר בשביל שישלם לו לא תהיה לו כנושה מה שמוכר בזול כאילו הפסיד לו:

תתתתפט. ביד ראובן היה חפץ אחד שקנה אותו בזול ושמעון היה צריך לאותו חפץ שביד ראובן אם קנה אותו בארבעים ואמר ראובן אם תתן לי חצי ליטרא אמכרנו לך בדברים שאין בהם משום אונאה או אם יאמר אני יודע שיש בו משום אונאה אלא איני חפץ למוכרו אלא שתמחול לי זה ואני רוצה (א) שאותה חצי ליטרא תתן אותה לעניים לפלוני שהוא עני ויהא לי זכות אין זה כמו שגוזל אחד והגזילה נותן לעני אם הקונה עשיר:

תתתתץ. צוה הקב״ה לתת לעניים ולהלוות להם כדי שלא יהיו עניים גנבים ובדין הוא שלא להלוות לעני כי אם לתת לו אלא ידעה תורה כי פעמים מתבייש האדם לקבל אבל דרך הלואה כדרך עשיר לעשיר שאינו מתבייש כך העני לא יתבייש ואומר אעמול ואטרח עד שאפרע כי רגילים המתקוטטים לומר הרי אתה מקבל מן הצדקה ויש לך הרבה לכך מתבייש אבל לוה אומר אפרע ואם היה מלוה בריבית הרי העני אומר אנה אקח הנשך מוטב שאגנוב ואגזול ולא אצטרך לבריות וכתיב (משלי ו ל) לא יבוזו לגנב כי יגנוב לכן תלוה לו בלא רבית (דברים טו יא) פתח תפתח את ידך:

תתתתצא.[א] יש פעמים (א) הלוואה טובה מן המתנה ראובן צדיק ביקש משמעון להלוות לו מעות בא שמעון מיד כשהלווה לו אמר לו במתנה אני נותן לך מכאן ואילך היה בוש ונכלם ראובן לשאל עוד לשמעון להלוות לו נמצא שטוב היה לו שלא נתנם לו זהו (תהלים מא ב) אשרי משכיל אל דל:

תתתתצב.[א] הקב״ה גוזר לכל צרכיו ויבקש האדם שיזדמן לו הקב״ה בלא חטא ועון[ב] כי ליסטים כל מזונותם וצרכם בעון וכן זונות שנא׳ (משלי ו כו) בעד אשה זונה עד ככר לחם הרי צורכיהם לפי מחשבותיהם לצדיק בצדקה הנה נגזר לאדם במה יחיה ויתפלל שיבא לידו בלא טרחו ובלא בושת וכלימה ובזיון ובלא עון וכן זיווגין וכן כל צרכיו. ואם תתן בעבור הקב״ה תעשה שיחשבנה לצדקה ואם הוא אומן תוכל לתת לו שלא יתבייש לעולם כיצד אם רוצה שום חפץ לקנות אם הפצתה לתת לו עשרים פשיטים לך אליו ומכור לו דבר ששואל לקנות בזול ואתה תחקור מה חפצו לקנות ותמכור לו כפי מה שרגילותו שיכול מיד למוכרו שירויח עשרים או אם מוכר שום חפץ תקנה ממנו ביוקר אז לא ידע בעצמו החסד שעשיתה עמו וקיימתה (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך שלא ביישתו אלא הצהלתה פניו ולעתיד לבא יצהילו פניך שנאמר (שופטים ה לא) ואוהביו כצאת השמש בגברתו:

תתתתצג. כתיב (ישעיה מו יב) הרחוקים מצדקה אם בא אדם לתת צדקה לעניים אז יזהר האדם שלא ימצא שם אדם כדי שלא יתביישו העניים:

א) ממכל״מ. ב) ע״כ.

תתתתפט. (א) ר״ל כל מה שיקבל בעד החפץ כי הליטרא היא מאה דינרין כמו שאמרו בירושלמי תרומות פרק יו״ד: וכמה ליטרא עבדא מאה זינין, פירוש זוזים. ועיין רמב״ם פ״ג מה׳ חובל ומזיק ותשובות הריב״ש סי׳ כ״ז וערוך ערך לטר.

תתתתצא. (א) באדר״נ פמ״א: הנותן צדקה תבא עליו ברכה והמלוה טוב ממנו. ויעיין סוכה מ״ט ב׳ וירושלמי פאה פ״א ה״א.

תתתתצד. ראובן שאמר לשמעון תן אלה מעות ללוי ויודע שמעון שלבסוף ילבין ראובן פני לוי שיאמר לו אני עשיתי לו כך וכך יאמר שמעון לראובן אני אתן למי שאני יודע שיהא לך זכות ואם ימאן ראובן יאמר ללוי איש פלוני רוצה לשלוח לך מעות אם תחפוץ אקבל ואתן לך שלא תאמר הוא רגיל להלבין פני ואם לא ימאן אז יתן שמעון ללוי כמו שאמר לו ראובן:

תתתתצה. ראובן שאמר לשמעון אני יודע שחכם אתה וצריך אתה ליקח מידי מעות ליתן לאדם הנראה לך צדיק וצריך ויש לראובן קרוב צדיק וצריך ואין לו עזר ממקום אחר (א) יתן לקרובו של ראובן שהרי ראובן כמחוייב לו ואם לאחר [דף קנ"ג] מהם קרובו של ראובן או קרובו של שמעון שיש לו שנותנין לו יתן לאחר שאין לו עזר כי אין זכות כל כך שיתן לאותו שנותנין לו מוטב שיתן לאותו שאין לו עזר אע"פ שאינו כל כך יודע ואינו צדיק כל כך כיון שאין לו מסייעים:

תתתתצו. א) אם ישאלך אדם הנה יש בידי מעות אתנם לסופר לכתוב ספר תורה או אתנם לעניים טובים שאין להם מלבושים אמור לו ישעיה אמר (שם נח ז) כי תראה ערם וכסיתו:

תתתתצז. ראובן שלח לשמעון חפץ טוב שיעשה בו מצוה וכן שלח לו כיון שאני יודע בך שאתה אם יהיה לך זה החפץ תעשה בו מצוה יותר ממני ובא לוי וביקש משמעון לתת לו החפץ אמר החכם שלא יתן לו שהוא לא יעשה מצוה כמוך ועל מנת כן נתתן לך ועוד אפילו אם לוי היה עושה בו מצוה כמוך אם היה ראובן יודע שתתנהו ללוי לא היה נותנו לך הרי הוא כגזל אמר לוי לחכם עד שאתה אומר לו שלא יתן לי אני אומר לך הנה שמעון רצה לתת לי אותו חפץ וכיון שמנעת אותו הרי אתה כגוזל אמר לו החכם אם היית מקבלו הרי היה כגזל אצלך ששמעון לא היה ברצונו לתת לך הרי כאילו גזלת את ראובן ואת שמעון (בראשית כ ו) ואחשך גם אנכי אותך מחטוא:

תתתתצח. ב) שאילה. ראובן ראה את שמעון שהוא עני ושמעון מוציא בעבור מצות לזכות אחרים כגון שלא היה לקהל אתרוג וקנה ונתן להם או כיוצא בו ואם היה יודע ראובן שהיה שמעון מפזר מעותיו על כך לא היה נותן לו כלום:

תתתתצט. ג) תשובה. אם שמעון היה נוהג לעשות כן קודם לזכות אחרים הרי גם כשראובן נותן לו אינו חושש אבל אם לא נהג כן קודם לא יתן:

תתתתק. אם נותנין לראובן שהוא צדיק ולכך נתנו לו הוא יכול לתת לצדיק אחר מזה שנתנו לו ולא לרעים (א) והנותן נותן על מנת שיתן לבני ביתו:

תתתתקא. משומד שנתן לצדקה לעניים (א) מקבלים ממנו שהרי מיכה עשה פסל (ב) ופתו מצוייה לעוברים ושבים והאריכו ימיו:

תתתתקב. משומד אחד רצה ליתן מתנה מרובה לרב אחד אמרו לחכם אתה עני למה אינך מקבל ממנו והלא אליהו נהנה מסעודת אחאב אמר להם הקב"ה הביא פרנסתו על ידי עורבים אם לא היו העורבים לוקחים מבית מטבחיא דאחאב ולאחר שכבר נראה אליהו לאחאב והיה אומר לו אנה לקחת מזונות מי פירנס

א) ססר"מ. ב) ססככ"ז. ג) סככ"ח.

תתתתצה. (א) יעוין יו"ד סי' רנ"א ס"ה.

תתתתק. (א) עיין לקמן סימן תתתתקפ"ב ומ"ש שם.

תתתתקא. (א) כן פסק ביו"ד סי' רנ"ד ס"ג דמקבלין צדקה מן המומר. (ב) סנהדרין ק"ג ב'.

אותך אם היה יודע שבבית צרפית היה ממיתה ואמר העורבים הביאו לי מבית מטבחיים שלך וידע שאמת היה שהיו תמיהים שהעורבים לוקחים הלחם והבשר ולא יחשוד שום אדם שפירנסו ואמר החכם כיון שכתוב (משלי כא כז) זבח רשעים תועבה וכתיב (ויקרא א ב) אדם כי יקריב מכם בכם חלקתי ולא באומות אבל מקבלין קרבנות מן הגוים וכו' כראיתא בשחיטת חולין (א) ומצינו שצוה לאיש האלהים שלא לאכול כי ירבעם וסיעתו נשתמדו והכהו האריה על שאכל לכך לא אקבל מן המשומד שום דבר:

תתתתקג. אם אדם אוהב את בנו אחד יותר מאחיו ולא מחמת שהוא טוב מאחיו אלא לבו אוהבו ביותר (א) אל יתן לו יותר נחלה מאחיו אבל אם הוא טוב יותר מאחיו בלא ידיעת אחיו יכול לתת לו יותר כי הוא עושה רצון הבורא יותר מכולם ויתן צדקה יותר ולכך ירבה לו:

תתתתקד. לאחד היו לו שני בנים צדיק ורשע והיה נותן מזונות לרשע ולא לצדיק כי הרשע היה אומר כל זמן שאתה מספיקני לא אצא לתרבות רעה ואחרים אמרו לו לא תחמול על הרשע אלא על בנך הצדיק ועל זה חלוקים דוד ושלמה (א) דוד מינה שבואל על האוצרות כדי שלא יהא כהן לפסל מיכה (ב) ושלמה הסירו וחזר לקדמותו:

תתתתקה. (א) ומניין אם החזקת בו אפילו [ע"ב] ארבע וחמש פעמים חזור והחזק בו ת"ל (שם כה לה) והחזקת בו יכול אפילו אתה מפסידו לתרבות רעה ת"ל (שם שם) עמך ואפילו אם הוא אביו אם נותן לו מסייע לעוברי עבירה הוא לפי שהוא גורם ואפילו נותן לו לאכול ומצד אחר באים לו מעות שהוא נותן לתרבות רעה:

תתתתקו.[א] שאלו לחכם ראובן עשיר היה מהנה ממונו לאנשים שאינם מהוגנים ומצליח אמרו לו אם היה מהנה לטובים אז היה כל אשר לו מצליח יותר שמע להם והיה מהנה לטובים צדיקים והיה ראובן יורד מנכסיו וכשהיה נותן לרעים היו נכסיו מוצלחים אמר להם החכם עוד תתמהו יותר כי יש עשיר כשעושה עוולה יצליח וכשאחר עושה מעט עוולה מיד נפרעין ממנו כדי שלא יעשה יותר אבל לאדם רע כשיעשה טובה ירדו מעשיו ויתמעטו נכסיו וכשיעשה רעה יצליח כדי שיעשה יותר רעה כך ראובן לפי שהקב"ה אינו חפץ בטובתו רע בעיניו שהצדיק יהנה ממנו לכך ירד מנכסיו כדי שלא יעמוד לו זכות הנאתו של צדיק וכשעושה לרעים טובה יצליח כדי שלא יהא נחשב לו לזכות[ב] ואשר כתוב (בראשית ל כז) נחשתי ויברכני ה' בגללך זהו (משלי טז ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו כי הקב"ה היה חפץ שיוולדו ליעקב בניו שלא בארץ כנען כדי שלא ילמדו ממעשה ילדי כנען אבל בני השבטים נולדו שם כי כבר ילמדו ממעשה השבטים צניעות וגמילות חסדים ולכך[ג] (בראשית כה ו) וישלחם מעל יצחק בנו בעדנו חי קדמה אל ארץ קדם כדי שלא ילמדו ממעשה כנען ושלא יתחתנו בהם:

תתתתקז. (א) רבי חמא ב"ר חנינא ור' הושעיא רבא הוו מיטיילין באילן כנישתא דלוד אמר ליה ר' חמא ב"ר חנינא לר' הושעיא רבא כמה ממון

א) מכנ"מ. ב) ע"כ. ג) כעין זה לעיל סימן תתס"ע.

תתתתקב. (א) ד' א' ועיין שם ח' א'.
תתתתקג. (א) שבת יו"ד ב': אל ישנה אדם בנו בין הבנים ויעוין חו"מ סי' רפ"ב.
תתתתקד. (א) בבא בתרא ק"י א'. (ב) ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג.
תתתתקה. (א) ספרא פרשה בהר פרשה ה'.
תתתתקז. (א) ירושלמי שקלים פ"ה.

שקעו אבותיי כאן אמר ליה כמה נפשות שקעו אבותיך כאן לא הוון בני אינשא דילעון באורייתא ר' אבין(א) (ב) עברון ליה תרעא לסידרא רבא נחית ר' מני לנביה אמר ליה חמי מאי עבדית אמר ליה (הושע ח יד) וישכח ישראל את עשהו ויבן היכלות לא הוה בני נש דילעון באורייתא הרי מי שיש לו ממון לא יאמר אעשה בית הכנסת ובית המדרש אלא יתן לצדיקים שיעסקו בתורה (ג) ולא לאותן שנורסין קושיות כדי שיהו העולם סבורין שיודע כל התלמוד ולא עסקו אלא ראו קשיות ונירסות להראות חריפותם אלא יתן ליראי ה' הלומרים לקיים המצות:

תתתתקח. החכם צוה לבניו ולתלמידיו שלא (א) לקנות תבואה להרויח כי כשתמכר ביוקר הוא שמח שמתייקר כדי שימכור תבואתו ביוקר וכתיב (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה שבעבור תקנתו אינו חושש בתקנת רבים:

תתתתקט.ב) אחד היה קונה תבואה הרבה והיה מוכר לעניים ברעב כמו שקנה אמרו לו שמח לאיד לא ינקה אמר כיון שאני נותן לעניים כמו שקניתי ויש עניים שבחנם אני נותן להם ולכך איני שמח ביוקר ויש שאני מלוה להם שישלמו לי בתבואות כשיהיה בזול:

תתתתקי.ג) הדר בחצרו של חבירו שלא מדעתו ויש בתים וחדרים לו שם ואין צריך להם לשום דבר ואיש טוב דר בהם וזה נהנה וזה אינו חסר ואינו רוצה להשכיר לאחרים להיות שם ומקבל עני וטוב שם לאד) יתכן שיקח ממנו שכר כיון שאינו מזיקו ולא מחסרו דבר ויהיה לו זכות וכן שבט יהודה קבלו לשבט שמעון להיות בעריהם (א) עד שמלך שאול והוצרכו לארץ והוציאום וקודם לכן לא נתנו להם כלום:

תתתתקיא.ה) כתיב (דברים כב ח) ולא תשים דמים בביתיך אחד היה מתקן מפתח לחדרים שלו שאותם שבפנים לא היו יכולים לפתוח ונשרף הבית ולא יכלו לצאת ונאבדו המפתחות ונשרפו הנפשות שבחדרים מיו) שיש לו אורחים לא יסגור שלא יוכלו לצאת לעשות צרכיהם כי (א) שמואל העניש רב על כך ואם יש נשים (ב) ויש שם אנשים שאינם הגונים יסגור מבחוץ:

תתתתקיב. (א) רבי ינאי ור' יונתן הוו יתבין אתא חד בר נש ונשק רגליה דר' יונתן אמר ליה ר' ינאי [דף קנ"ד] מה טיבו הוה שלם לך מן יומוי אמר ליה חד זמן אתא קבל לי על בריה דיזוניניה ואמרית ליה איזל צור כנישתא עילויה ובזיתיה כו' אמר ליה ועדיין את לזו חזר ביה ר' יונתן וקבעה שמועה מן שמיה. אתא ר' יעקב ב"ר אחא ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן שכופין את הבן

א) תתקמ"ג. ב) תתקכ"ג. ג) תתקכ"ד. ד) כעין זה לקמן סימן תתתתקל"ט. ה) תתקכ"ה. ו) תתקכ"ו.

(ב) צ"ל עביד אילן תרעייה דסידרא רבא אתא ר' מנא כו'. (ג) מעין דברי ר"ת בספר הישר סי' תקפ"ו: אך אמרתי מן המפלפלים הוא, ובתשובת ריב"ש סי' רע"א: הדיין אינו צריך שידע כל הוויות התוס' ולמרמי דיקלי ולמזקף להו ואין לו לידע כ"א הפסקים כו'.

תתתתקח. (א) כעין שאמרו בבא בתרא צ' ב': אוצרי פירות כו'.

תתתתקי. (א) בדברי הימים א' ד' ל"א: אלה עריהם עד מלוך דוד, ופירש המיוחס לרש"י: כשהרבו בני יהודה עשו תרעומות על בני שמעון ורצו לגרשם מארצם כו' ומשמלך דוד באו שבטו לשאול מבני שמעון את ארצם שהשאילו להם והלך דוד וגרשם כי שאול לא חשש בכך מפני שנאת דוד שהיה מיהודה כו'. וראיה לדבריו כי צקלג היתה בימי דוד לאחת מערי יהודה כמ"ש שמואל א' כ"ז ו', ולכן צ"ל בדברי רבנו: עד שמלך דוד.

תתתתקיא. (א) שבת ק"ח א'. (ב) עיין מסכת דרך ארץ רבה פ"ה: כך עושים לבני אדם שכמותך.

תתתתקיב. (א) ירושלמי פאה פ"א ה"א ובבלי כתובות מ"ט ב' ולפנינו: ר' יונתן ור' ינאי.

לזון את האב אזיל צור כנישתא (ב) מכאן שאדם יכול לסגור בית הכנסת לעסוק שיתנו צדקה לעניים ולבייש את מי שאינו רוצה לתת:

תתתתקיג. כתיב (משלי כב כב) אל תגזל דל כי דל הוא (א) למה נאמר כי דל הוא אלא שלא יגרום גזל שיהא דל אע״פ שלא יגזול ביד במקום אחד עשו הקהל חרם לעשות צדקה והיו מקצת מן העשירים יחידים שיצאו מבית הכנסת וסבורים כיון שיצאו שלא יהא חרם עליהם אמרו חכמים הרי הם בחרם אם לא יקיימו לא חששו והיו מקצת מן היוצאים אומרים מזה העניין אנחנו נאות לכם לתת עשרה מן הליטרא ויהיה הרבה מן הצדקה אמרו להם לפי שאתם יודעים שזה אין יכולים לעשות לכך אתם אומרים כך לעשות אבל אנחנו עשינו דבר שיכולים לסבול ונוכל לדעת העובר על החרם מי שילוה ליטרא או יחליף זקוק לתת פשוט ואם היינו רוצים לעשות כדבריכם לא הייתם מתרצים רק לבטל עשו ולא היו ימים מועטים עד שאותם שיצאו לקו בממונם גם מי שהתפללו שניהם לקו בממונם:

תתתתקיד. ראובן היה נותן פרנסה ומזונות לקרובי שמעון ושמעון לא היה לו יכולת לתת לקרוביו ושמעון עוסק ורגיל לדבר במעשה הקהל והנה ראובן מסרב בקהל ואינו רוצה להיות בהסכמת הקהל ואמרו קרובי שמעון לשמעון אם תדחק את ראובן כמו שאתה עושה למסרבי הקהל אז לא יתן לנו שום דבר במזונות ולא נדע במה לחיות והחניף שמעון לראובן ולבסוף (א) אמר שמעון בעבור אותו עון שגרמתם שהחנפתי אותו איבדתם מזונותיכם וחילול השם גרמתם לי:

תתתתקטו.[א] אדם שהוא קפדן ואמר לאשתו דעי לך אם תתני שום דבר לצדקה אכה אותך או יקניטנה כיון שהוא יודע הגבאי שאין רצון הבעל (א) לא יקבל ממנה אפילו מתנה מועטת אבל אם גזרו חרם בכך וכך הליטרא והבעל עובר על החרם תתן היא ותבא עליה ברכה ואם גנב הבן או אשתו ישיבו ואם עובר חרם והבן יודע שלא יאמינו בו הקהל אם יגיד להם מה יועיל ודוד שקיבל מאביגיל[ב] אע״פ שלא היה רצונו של נבל שתתן לדוד כיון שהוא איש רוע מעללים ונבלה ידבר הרי הוא כשלל האויבים ועוד דוד עשה טובות רבות לנבל כמו שאמרו הנערים לאביגיל הרי כאילו חייבת לו:

תתתתקטז. לא ילך גבאי צדקה בית יד שלו כפול ונראה בזרועו כאילו מעות בו אע״פ שאין בו כלום שנאמר (במדבר לב כב) והייתם נקיים מה׳ ומישראל ומה ת״ל מישראל מלמד (א) שלא יביא אדם את עצמו לידי חשד:

תתתתקיז. שני צדיקים היו אחד היה נותן בכל שבוע דבר קצוב כפי השגת ידו וחבירו היה נותן בפעם אחת אמר מוטב שאתן בפעם אחת כדי שאצטער אני שאתן הרבה ביחד (א) ולפום צערא אגרא ועוד העני יקנה חבואה בקציר בזול אמר חבירו אם אתן ביחד יצאו לו מתחת ידו ואחר כך לא יהיה לי כלום

[א] תתרכ״א. [ב] ע״כ.

(ב) וכן כתב הט״ז יו״ד סי׳ ר״מ סק״א דדוקא כפיה גדולה אין עושין אבל כפיה קטנה כופין אע״פ שמתן שכרה בצדה.

תתתתקיג. (א) בילקוט משלי פרשה כ״ב. אל תגזול דל וכי יש לו כלום אלא אם היית רגיל לפרנסו וחזרת בך ואמרת עד מתי אני מספיק לזה ואתה מונע שלא ליתן לו אם עשית כן כאלו אתה גוזלו.

תתתתקיד. (א) חסרון הניכר יש כאן וצ״ל: לא נתן ראובן להם אמר שמעון כו׳.

תתתתקטו. (א) כן כתב הטור בשם אביו הרא״ש ז״ל בשו״ע יו״ד סי׳ רמ״ח.

תתתתקטז. (א) שקלים פרק ג׳.

תתתתקיז. (א) אבות פ״ה מכ״א.

ליתן ועוד יותר טוב שאתן בפרוטרוט כדי שלא יסור מעותיו אבל אם העני יכול לקנות בזול ביחד לדברי הכל יתן לו ביחד שמא אחר כך לא יוסיף עוד לתת ושמא אם יתן מעט שמא יתחרט וזה אמר הרי כתיב (תהלים קו ג) עשה צדקה בכל עת:

תתתתקיח. שני עניים היו והוצרכו לקבל מן הצדקה והיו בני אדם הגונים נותנים להם בסתר לבסוף נעשו העניים עשירים ולא כל כך עשירים והיו להם אחים עניים והיו אותן שני עניים שנתעשרו מתווכחין ביניהם [ע"ב] זה אומר אין לי יכולת לפרנס אלא אם אתן לאותן שנתנו לי בימי דלותי לא אוכל לתת לאחיי ואיך אהיה כפוי טובה ואע"פ שכתיב (דברים כג ז) לא תדרש שלמם וטבתם גבי בני עמון ומואב (א) בא דוד ודרש לשלום חנון בן נחש כי אביו גמל לו טובה ולא רצה להיות כפוי טובה וכתיב לא תחיה כל נשמה (ב) וישראל החיו רחב ומשפחתה (ג) ואיש שבנה לוז ומשפחתו שלחו (ד) ודוד החיה עמלקי לפי שלא רצו להיות כפויי טובה אמר חבירו מאחר שלא נתכוונו אלא לשם מצוה ואילו היה לאותם שנתנו לנו אחים עניים לא היו נותנים לנו לכן עתה שאין לי אלא לפרנס אחד מוטב שאתן לאחי וכתיב (ויקרא כה לו) וחי אחיך עמך וכתיב (משלי יא יז) ועוכר שארו אכזרי לכן אתן לאחי ובזה לא אהיה כפוי טובה:

גם כאן כתוב עניין כבוד אב ואם:

תתתתקיט. כתיב (שמות כ יב) כבד את אביך ואת אמך וכתיב (משלי ג ט) כבד ה' מהונך כבד ה' מהונך אם יש לך תכבדהו בלקט שכחה ופיאה תרומת מעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני חלה ועשה סוכה לולב שופר ותפילין ציצית מאכיל רעבים משקה צמאים אם יש לו חייב אם לא לא אבל כיבוד אב בין יש לו בין אין לו אפילו אתה מסבב את הפתחים אתה מכבד את אביך ואת אמך כל זה בירושלמי במסכת פיאה (א) שמחמיר בכיבוד אב ואם ואפילו לחזר על הפתחים:

תתתתקכ. א) אחד היה עשיר ובנו היה עשיר והאב עצרן במאכל ומשתה שלו אמר לו החכם לבן אע"פ שיש לאביך כיון שהוא עצרן תזכה בו (א) ותאכילהו ותשקהו משלך ותכסהו:

תתתתקכא. ב) אחד היה מפרנס את אחיו ואת אחותו ואת בניה והיה נותן בקערה אחת להם לאכול ואותו האח שהיה מצפה לשולחן אחיו היה מניח לאחותו ולבניה לאכול הבשר והוא היה אוכל רק התבשיל והמרק והירקות כדי שיהא לו זכות בכל עת לאחר שנים לקח אשה וילדה לו בנים ובנות כשגדלה בתו והיתה אוכלת עמו. ככל אשר עשה הוא עם אחותו ועם בניה כן עשתה לו בתו ועוד היתה מתקנת לו מאכל טוב ולא היתה בתו אוכלת אלא מה שנשאר מאביה לאחר שהיה שבע היתה אוכלת מה שנשאר לו:

א) תתקפ"ב. ב) תקפ"ג.

תתתתקיח. (א) שמואל ב' י'. (ב) יהושע ו'. (ג) שופטים א'. (ד) שמואל א' ל'.

תתתתקיט. (א) פ"א ה"א.

תתתתקכ. (א) דברי רבינו צל"ג דהלא אמרו כתובות ס"ז ב': יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו ומאי אילמא דאב הלא קיי"ל משל אב? ויעויין שאלתות לר"א גאון פרשה יתרו שדעתו ג"כ שאין הבן מחוייב לתת אם יש לו להאב. ויעויין לעיל סימן י"ח.

תתתתקכב.א) מי שיצא מעיר שאביו ואמו שם והוא במקום סכנה ואביו ואמו מתענין או בלא תענית מצטערין מצוה על הבן מיד שיכול להשכיר שליח מיד וישלח כתב לאביו ולאמו שכבר יצא ממקום סכנה ובא למקום שרצה ללכת ואל יצטערו ואל יתענו עוד:

תתתתקכג.ב) אחד היה מכבד את אביו ואת אמו והיו לו אחים ואחיות והיו מתקוטטין עמו והיה מקללן ומכעיסן והיה לאביו ולאמו צער אמר לו החכם אתה מכבד את אביך ואת אמך ואתה מצערן אילו היו קללותיך ועונשיך מתקיימין היו אביך ואמך צעורין (א) (בראשית מב כב) וגם דמו הנה נדרש וגם דם אביו ובעשו נאמר (שם כז מא) יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי (ב) ובחייו לא רצה להורגו שלא יצטער אביו לכך אל תצער אביך לקלל את זרעו בחייו וגם לאחר מותו יש לו לאדם לחשוב אילו היה אבי חי היה מצטער אבי גם אחרי מותו לא אקלל כי הנשמה רוזה האדם לאחר מותו יודעת כל מה שבזה העולם נגזר שהרי בעלי כתיב (ש״א ב לג) לאדיב את נפשך וזה היה לאחר מותו:

תתתתקכד.ג) אם יהודי טוב ויש לו אב רע ויש לו בושת כשמזכירין אותו לפניו אל תזכירהו לפניו שלא תצערהו ואם אותו הטוב יהודי טוב מזכירין אותו לטוב ובאותו דבר היה רע (משלי כו ה) ענה כסיל כאיוולתו (שם כא כט) העז איש רשע בפניו (יחזקאל טז ב) הודע וגו׳ את תועבותיה ושלא יבא לידי מחלוקת או תאמר לו (ישעיה ה כ) האומרים לרע טוב ולטוב רע:

תתתתקכה.ד) איש אחד בא לעיר ראה שהיו מכבדין בחור אחד בעבור אביו שהיה טוב אמר הנכנס לעיר לטובים הגיד אביו היה טוב וזה בנו רע אין לחשות במקום חילול השם ואם יש עשיר שהוא טוב ואביו היה במלאכה בזויה ואם יזכירו את אביו בפני בנו שהיה במלאכה בזויה יתבייש אל תזכירו ואם בחייו של העשיר מניח אביו במלאכה בזויה הרי אינו טוב למה אינו עוזר את אביו ואם הבן חפץ לתת לו כל צרכו והאב [דף קנ״ה] אינו רוצה לעזוב מלאכתו ומבייש את בנו האב חוטא בבנו (א) אע״פ שזה מוחל לזה אין מחילה ומה שאמרו האב שמחל על כבודו כבודו מחול מחול בדיני אדם (ב) אבל בדיני שמים חייב:

תתתתקכו.ה) ראובן רצה להכות את שמעון אחיו ובא יעקב אביו ואמר לראובן תכיני ואמחול לך ואל תכה את שמעון כי אם תכה אותו לא אמחול לך אע״פ שנראה בעיני אדם שעון שיכה את אביו בלא חבורה בדיני אדם רע יותר אבל בדיני שמים כנגד הצער של אביו זה יותר תדע שהרי דוד נשבע (ש״ב יב ה ו) שבן מות האיש ואת הכבשה ישלם ארבעתים (א) ולמה אם העשיר יתן לעני עושר למה יהיה בן מות אלא כנגד הצער שהיה לאיש רש לכך בן מות וכתיב (ב) (בראשית מב כב) וגם דמו דמו של אביו שנחסר:

תתתתקכז.ה) אדם שיש לאביו כינוי שם לגנאי לא יאמר לו אדם שם אביו. כברו) היו חכמים יושבין בא אחד ושאל אם הבן מכה את אביו

א) סקע״ה. ב) סקע״ל. ג) סקע״ז. ד) סקע״ד. ה) סקע״ג. ו) סקע״ו.

תתתתקכג. (א) בראשית רבה פצ״א: דמו וגם דם הזקן. (ב) שם פרשה ס״ז: בא לו עשו במתינה אמר מה אני מכריע את אבא אלא יקרבו ימי אבל אבי.

תתתתקכה. (א) זה קאי על דלעיל שהבן הניח לאביו לעשות מלאכה בזויה. (ב) הרדב״ז ח״א סימן תקכ״ד כתב דנפטר הבן לגמרי, רק אם מוחל לו האב והבן מכבדו מקיים מצות כיבוד.

תתתתקכו. (א) ר״ל שישלם לו תשלומי ארבעה. (ב) בראשית רבה פצ״א.

(א) לאחר מות האב פטור ואם מקללו חייב ואם מת האב ועושה בו חבורה ודם יוצא אינו חייב מאי שנא אם בעבור ביזוי שמקללו גם זה ביזוי שמכהו לאחר מותו מקלל לאחר מותו מועלת הקללה שיש היזק לאב לנשמתו מה שאין כן בהכאה:

תתתתקכח. ה) (א) והא אמר אביי איזהו רשע ערום זה המשיא עיצה למכור בנכסים כרבן שמעון בן גמליאל בריה שאני וצורבא מרבנן שאני:

תתתתקכט. ב) אחד עשיר אמר לבנו קח אשה פלונית ואתן לך כך וכך לקחה ולא רצה לתת לבנו אמרו לו תתבעהו לדין שאינך יכול ללמוד מפני שאתה טרוד למזונות אמר איך אצער את אבא אמרו לו והלא (א) אמר אביי ליכא דניזיל דנסביה עיצה לרב הונא דלינרשיה לדביתהו ותתבע כתובה מאבוה וליהדר ניהליה אמר החוב ההוא היא תתבע אבל הבן אינו תובע ואני לא אתבע את אבי לדין ועוד לא יתכן שיגלגל שבועה על אביו כאילו גורם קללה לאביו ואם נפשך לומר בעושה מעשה עמך זה אין ידוע לבני אדם לכך לא אצער את אבא:

תתתתקל. ג) אחד היה עשיר והיו לו בני בית הרבה והיו גונבים ממונו של עשיר ובנו האחר של עשיר היה יודע והיה אומר לאביו והלא גונבים לך הכל ולמה לא תזהר מהם ולא היה מאמין לו והיה גוער אותו כיון שראה הבן שהיו גונבים לו אמר הבן אגנוב לאבי הכל שאם לא אקח הם יגנבו לו הכל וישאר אבי ערום מבלי כל ויהיה לבזיון וגנב לאביו על מנת כשיהיה עני לפרנסו ולשמור לאביו ונשאר אביו ריק ממונו שנגנבו לו אמר הבן לחכם כשראיתי שנגנבו אמרתי אם אמתין עד שיגנבו הכל ישאר אבי לבזיון אמר החכם אמור לאביך שגנבת לו וימחול לך ותחזיר לו הכל אמר אם אני אגיד לאבי הוא יחשוד אותי שגנבתי לו את הכל ויקלל ולעולם לא ימחול ואם אחזיר לו מה שגנבתי לו יאמר לעולם לא אמחול לך עד שתחזיר לי הכל ולא יאמין לי אמר לו מכל מקום תשיב לו אמר לו אם אשיב לו יגנבו לו והבורא יודע שלא גנבתי לצורכי אלא שידעתי שיגנבו לו הכל ואמרתי מוטב שאגנוב לשמור לאבי כי ידעתי שיבא לידי עניות שאם אשיב לו הכל יגנבו לו ואשר הם גנבו והושד אותי ולא יאמין אמר לו אם כן תפרנסהו כיון שאין לו חכמה לשמור ותוציא עליו כאילו היה הממון בידו וחכמה עשית מוטב שיהיה לו מה שבידך לכלכל את שיבתו:

תתתתקלא. ד) (א) אבידת רבו קודמת לאבידת אביו זהו כשאין אביו משכיר לרבו אבל כשאביו משכיר לבנו רב והרב לא היה מלמדו בחנם אז אבידת אביו קודמת ואם הרב לא היה רוצה ללמדו אלא בשכירות ויהודי או יהודית נותן השכירות ללמדו אבידת בעל הנותן השכירות קודם:

תתתתקלב. ה) לא יחטא האדם לאחר מות האדם בשביל אבותיו אם היה יודע שאביו לא עשה פירושים אותו ספר ואביו צוה לו תכתוב שמי עליהם שאני עשיתי פירשתי אותם [ע״ב] ובחייו אמר לו אותו פלוני עשאם ואני רוצה שתכתוב שמי עליהם כדי שיאמרו עלי זצ״ל לא יכתוב הבן) אלא שם פלוני שעשאם

א) סק״י סקפ״ג. ב) סקפ״ד. ג) סקפ״ה. ד) סקפ״ס ומובא בקי׳ סקע״ט. ה) סקפ״ו. ו) יעוין לעיל סי׳ תתכנ״ב ומ״ס.

תתתתקכז. (א) סנהדרין פ״ה ב׳.
תתתתקכח. (א) בבא בתרא קע״ד ב׳. ונראה כי סימן זה שייך לאחר סימן שאחר זה.
תתתתקכט. (א) שם שם.
תתתתקלא. (א) מובא זה ביו״ד סי׳ רמ״ב סל״ד בהג״ה.

וכן דורש בספרי (א) (דברים יט יד) לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים שלא יאמר דברי ר׳ אליעזר לר׳ יהושע ומה שאמר ר׳ יהושע שלא יאמר בשם ר׳ אליעזר ואם יאמר דברי ראובן בשם שמעון או שלא אמר בשם אומרו הכל בספר הכבוד:

תתתתקלג. (א) כתיב (ישעיה נו ה) שם עולם אתן לו אשר לא יכרת אמר ר׳ תנחום דרש בר קפרא בצפורי זה ספר דניאל שנקרא על שמו לפי שיאמרו וצ״ל ומטיבין לו באותו עולם מכדי כל מילי דעזרא נחמיה בן חכליה אמרינהו ונחמיה (ב) מאי טעמא לא איקרי על שמיה ההוא סיפרא אמר ר׳ ירמיה בר אבא לפי שהחזיק טובה לעצמו שנאמר (נחמיה יג לא) זכרה לי אלהי לטובה דוד נמי מימר אמר (תהלים קו ד) זכרני ה׳ ברצון עמך (ג) דוד לא אמר הכי רב יוסף אמר מפני שסיפר בגנותן של ראשונים הרי לא יתכן שיאמר הצדיק להקב״ה תזכור לי לטובה מה שעשיתי כך וכך ואשר מביא ביכורים אומר (דברים כו יד) שמעתי בקול ה׳ אלהי עשיתי ככל אשר צויתני כדי שיזהר מכל אלה שאם לא עשה כזה לא יוכל להתודות ויכול הצדיק לומר רבונו של עולם אתה יודע שבזה אני מזכה את הרבים תחייני בעבורם ואם א) רואה אדם שעשו לו רעה ומספר בגנותם אם יש צדיק ביניהם אין לומר אתם עשיתם לפי שכולם מצרף (ד) שהרי אביה המלך חשד את ירבעם ואמר (דה״ב יג ח) ועמכם עגלי זהב (ה) והיה אחיה השילוני ביניהם (ו) וכן נחמיה בפחות (ז) והיה דניאל ביניהם צדיק גמור לכך לא נקרא הספר על שמו:

תתתתקלד. ב) כתיב (תהלים טו ד) את יראי ה׳ יכבד כדי שיהו דבריהם נשמעים הרי (א) שמואל מכבד היה את מור עוקבא כדי שיהו דבריו נשמעין בדין כלומר הוא גדול ממני ובקי ממני בדין ומור עוקבא היה מכבד שמואל לעניין תורה כדי שיהו דברי שמואל נשמעין ולכך (ב) יהושפט מלך יהודה היה מכבד תלמידי חכמים אבל בדבר שיש להם בשת או בדבר שיש להם לטורח כגון התלמיד מאד הגון ואינו חפץ שישמשנו ויעבדנו עבדו אלא הוא רוצה לשפוך מים על ידיו ולרחוץ רגליו ולחלוץ מנעליו או הרב אינו רוצה שישמשנו התלמיד אפילו אין לו עבד לרב ונוח לו שהוא בעצמו יעשה אז לא יקבל מצות התלמיד שבעל כרחו עושה ואף חוטא שמצערו וכן האב והאם:

תתתתקלה. מה (א) שרבן גמליאל עשה היכירא בינו ובין ר׳ מאיר ובין ר׳ נתן כי אמר אעשה לי מעלה גדולה כדי שיעשו העולם מה שאצוה להם (ב) ואותו שנדר לאשתו שתהא רוקקת על ר׳ שמעון ולא רצתה ועל ר׳ יהודה רקקה לפי שאמר אם אשמע לזה לא יהיו דברי נשמעין לדברי תורה מפי:

א) עד סוף הסימן נוכל לעיל תתתלמ״ג. ב) סקפ״ז.

תתתתקלב. (א) דברים פיסקא קפ״ח.

תתתתקלג. (א) סנהדרין צ״ג ב׳. (ב) עיין רש״י פסחים ב׳ א׳ ד״ה עד צאת וביצה כ״ז ב׳ ד״ה אין ובזוהר ויצא ק״ס ב׳: כגון עזרא דאמר זכרה לי אלהי לטובה והפסוק הזה הוא בנחמיה י״ג ל״א, כמו כן בסוכה ל״ז א׳: וכן בעזרא אומר צאו ההר וגו׳ והוא בנחמיה ח׳ ט״ו. (ג) לפנינו: דוד רחמי הוא דקבעי. (ד) בבראשית רבה פס״ה וע״ג, ויקרא רבה פל״ג. (ה) במדרש שם אמרו: על שקרא את אחיה השלוני בן בליעל. (ו) סנהדרין צ״ג ב׳. (ז) שם אמרו: ואף על דניאל שגדול ממנו ע״ש.

תתתתקלד. (א) מועד קטן ט״ז ב׳. (ב) כתובות ק״ג ב׳.

תתתתקלה. (א) הוריות י״ג ב׳ ולפנינו: ר׳ שמעון בן גמליאל. (ב) בנדרים ס״ו ב׳ שתטעימי התבשיל לרבי יהודה ולרבי שמעון רבי יהודה טעים כו׳ ר״ש לא טעים אמר ימותו כל בני האלמנה ואל יזוז שמעון ממקומו, ויותר לא אדע מקור לדברי רבינו ועיין ויקרא רבה פרשה ט׳ ודברים רבה פרשה שופטים, ומאשר כי שם בנדרים הוזכר ג״כ עד שתרוק ברשב״ג לכן נתחלף לו לרבינו.

תתתתקלו. (א) תא שמע דאמר רבה בר בר חנה סח לי ר׳ יונתן בן אלעזר זקן אחד היה בשכונותינו ור׳ שמעון בן לקוניא שמו מימי לא עברתי לפניו פעם אחת עברתי לפניו אמר לו שב בני שב חלזון זה מום קבוע לשחוט עליו וזהו נחש שאמרו חכמים אע״פ שאמרו אין אדם רואה מומין לעצמו אבל מורה הלכה לתלמידיו ותלמידים מורין לו איני והא אמר רב הונא כל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא אם קודם למעשה אמרה שומעין לו ואם לאו אין שומעין לו איהו נמי מורה ובא הוה מעיקרא. הרי כשיש זקן בשכונה לא יתכן לבחור לעבור לפניו וכתיב (איוב כט ח) ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו אם יש תלמידים חכמים שידעו לעניין איסור והיתר יגיד לאחרים שמא יצטרך לדבר ויאמרו לו אם קודם למעשה אמרה שומעין לו:

תתתתקלז. כתיב (משלי ג׳ טז) אורך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד וכתיב (איוב יב יב) בישישים חכמה ואורך ימים תבונה אע״פ שהיה (א) רבי מקרב את העשירים נותני צדקה (ב) וריש לקיש ור׳ [דף קנ״ו] חייא בר בא שהיו מקרבין את העשירים נותני צדקה אבל אם בא תלמיד חכם שלומד לשמה אותו היו מקרבין יותר שנאמר (שם כח יז) לא יערכנה זהב וזכוכית תלמידי חכמים שלומדים לשמה כדי לקיים מה שלומדים בימין אבל שנותנין צדקה לעניים בשמאל (קהלת י ב) לב חכם לימינו (דברים לג ב) מימינו אש דת למו ולב כסיל לשמאלו אחר עושר וכבוד הנאת העולם הזה כי ימין עולם הבא שנאמר (תהלים טז יא) תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח נצ״ח בגימטריא על״ם הב״א (שמות ג טו) זה שמי לעלם עלם הבא בספר הכבוד:

תתתתקלח. כתיב (שם כג כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינתי וכתיב (שם שם כג) כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי וכתיב (שם יד יט) ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וגו׳ ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם נעלם צ׳ רמז על צ׳ פעמים שכתב צדיק וצדקה בספר משלי וכתיב (ישעיה נח ח) והלך לפניך צדקך והצדיקים הולכים קרוב לארון וגם לפני ישראל לפי שכתוב (דברים לא ו) ה׳ אלהיך הוא ההולך עמך וכתיב (יהושע ח י) ויעל הוא וזקני ישראל לפני העם ויראה הצדיקים אצלו וכתיב (תהלים לד ח) חונה מלאך ה׳ סביב ליריאיו ויחלצם (א) וכשהעלה דוד את הארון קיבץ צ׳ אלף צדיקים ולא רצה שיהיה שם אחיתופל (ב) אמר ר׳ חנינא שאלית ר׳ אלעזר בבית מותבא רבא מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי רחמים סוסים וגמלים אמר לי גזירת הכתוב הוא ועוד שסייעו את ישראל בשעת יציאתם ממצרים שאין כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו צ׳ חמורים לובים טעונים מכספם וזהבם של מצרים ופטר חמור תפדה בשה ושה בסלע ובערכים צ׳ שקלים לזכר (יואל ב טו) קדשו צום (ישעיה כד יא) צוחה על היין וכן (משלי י ל) צדיק לעולם בל ימוט (תהלים לז כט) צדיקים ירשו ארץ רמז לפני העם לא היו יוצאים רשעים אלא צדיקים וכן הוא אומר (דברים לא ג) יהושע הוא עובר לפניך (ג) ובספר יונה בן אמיתי (ב ה) היכל קדשך ובספר תהלים נעלם צ׳ מפסוקי היכל קדשך לא היו מניחים כהן שאינו צדיק להכנס להיכל קדש:

תתתתקלו. (א) בכורות ל״ח ב׳.

תתתתקלז. (א) ערובין פ״ו ולפנינו: מכבד עשירים. (ב) ירושלמי הוריות פ״ג ה״ד יעו״ש ובדברים רבה פרשה ראה פסוק כי ירחיב ה׳.

תתתתקלח. (א) ירושלמי חלק ה״ב ולפנינו: צ׳ אלף זקנים. (ב) בכורות ה׳ ב׳. (ג) ר״ל

גם כאן כתוב עניין ספרים:

תתתתקלט. א) מעשה בחסיד שהיה מקבץ מעיר לעיר מן הצדקה והיה אוכל ולומד והיה משכיר סופר מאותם פשיטים לכתוב לו פירושים חידושים ותוספות אמר החסיד מוטב שאקבל ואשכיר בהם סופר ואזכה בהם את הרבים: כל ב) אדם שמסתיר ספרים וטעמים מן ההגונים סוף שבאים לידי רעים ואינם הגונים ואם רואה שאינם הגונים אל יגלה להם שנאמר (תהלים כה יד) סוד ה׳ ליריאיו וכתיב (משלי ב ז) יצפון לישרים תושיה:

תתתתקמ. ג) אחד היה רוצה להעתיק מספר אמרו לו כמה הפסד שאתה מעתיק מספר יפה כזה אמר החכם והלא כמה ספרים נעתקין מהם יש לו זכות גדול אע״פ שקצת נגרע וכי ספרים אינן עשויין לפקדון אלא שילמדו בהם ויעתיקו מהם:

תתתתקמא. ד) חייב אדם ליזהר בכבוד ספרים ואמרו (א) המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות מ׳ ה) שחפץ לישן שינת קבע ויש שם ספרים באותו מקום בקרוב לו יכסם בבגד שמא יפיח:

תתתתקמב. במגילת סתרים כו׳ עד (א) ר׳ יצחק אמר אינו צריך הרי אומר (דברים יא יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם שהרי שימה כנגד הלב (ב) רב חייא בריה דרב אויא מכוין ומנח להדיה ליביה ובגמרא דבני מערבא פרק היה קורא גרסינן ואינו אסור משום ערוה אמר רמי בר אבא אפיקריסין היה לבוש מבפנים פי׳ כיון דעל זרוע היה מניח [ע״ב] של יד כנגד לבו הרי הן רואין את הערוה וכשעושה אפיקריסין על בשרו הרי היא חוצצת בין גופו ובין זרוע מכאן כשהחלוק כנגד התפילין קרוע או בבגד או בבית יד אז יתפור וכן לא ישים ספר על גופו אם אין בגד חוציץ:

תתתתקמג. ו) המתקנים בגד פשתים של ספר תורה וכותבים פסוקים בבגד ואחר כך הנשים עושות רקמה על רושם הכתיבה במשי מעשה מחט אם יש בפסוקים שם ז) לא יניח לנשים לרקום במחט על הכתיבה מפני שנוקבין את השם:

תתתתקמד. (א) והלא דברים קל וחומר ומה עגלון מלך מואב שהוא לא ידע אלא בכינוי עמד ישראל ושם המפורש על אחת כמה וכמה וזהו שנאמר (מלאכי א יא) כי גדול שמי בגוים וכבר ח) היו חכמים יושבים והיה אחד מהם בידו חומש ועבר אחד ובידו כ״ד ספרים לפניהם ועמדו וזה שבידו ספר לא עמד (ב) כי העוסק במצוה פטור מן המצוה ולא היה לו לעמוד לפני ספר וחכמים אף על פי (ג) שתלמידי חכמים עומדים לפני מביאי ביכורים כדי שיביאו פעם אחרת:

תתתתקמה. כתיב (זכריה א ח) והוא עמד בין ההדסים אשר במצלה (שם שם י יא) ויען האיש העמד בין ההדסים ויענו את המלאך העומד

א) תתקע״ט. ב) תת״ס. ג) תתס״א. ד) תתקכ״א. ה) תתקכ״ב. ו) תתקל״ג. ז) יעוין לעיל סימן תרל״ז. ח) תתקל״ד.

בפסוקי יונה ב׳ ה׳ וח׳ ובתהלים ה׳ ח׳ וע״ט א׳ לא נמצא אות צדי״ק בכל הפסוקים האלה.

תתתתקמא. (א) אבות פ״ד מ״ז.

תתתתקמב. (א) מנחות ל״ז ב׳. (ב) שם שם.

תתתתקמד. (א) סנהדרין ס׳ א׳. (ב) בירושלמי בכורים פ״ג ה״א ר׳ אחא מפסיק וקאי שהיה כותב ספרים וקם בפני ת״ח וצ״ע. (ג) בכורים פ״ג מ״ג חולין נ״ד ב׳.

בין ההדסים ההדסים מקיימי רמ"ח עשה בכל אבריהם עושים רצונוא) זקן אחד אמר כיון שכתוב שעומד בין ההדסים לאחר שהיה מברך על ההדסים במוצאי שבת היה טומנם בין הספרים כדי שיקבלו הספרים ריח ובמוצאי שבת לוקחם ומברך עליהם:

תתתתקמו. ב) **אחד** היה משים ספר שבעל פה על ספר שבכתב אמר לו חבירו למה תעשה כן אמר לו בעבור תקנת ספר שבכתב כי בזאת העלייה תדיר עשן ומוטב שאכסנו בקונטרים תורה שבעל פה ולא בספר שבכתב:

תתתתקמז. ג) **אל** יצניע אדם קונטרים בספר כגון קונטרים שאינו נכתב וקונטריסים שכתוב בו תורה אל יצניע בספר שבעל פה ושבעל פה בספר שבכתב ולא יכתוב אדם חשבונות בספר ולא לנסות את הקולמוס או את הדיו כי אין זה כבוד הספר:

תתתתקמח. ד) **ואומרה** להם אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו (נחמיה ה ח) מכאן אמרו (א) אין פודין את השבויים אלא בכדי דמיהן יש חילוק אם חכם הוא או צדיק (ב) וצריכין לו רבים שאני וכן ספרים אם יש ספר שיש בו חידושים ואין במדינה כיוצא בו הרי פודין ביותר: א"ס) לא ישים אדם על הספר קולמוס או סכין להצניע כשהולך שיהא מזומן לו נמצא שלא לצורך הספר עשה ואסור אבל כשמעתיק מניח על השיטה כדי שיהא מוכן למצוא התיבה. ב"ו) אחד היה כותב ושם קונטרים על הספר כדי שלא יטעה בשיטין ואמר לו רבו אם אין בזיון הספר היה ראוי שֶׁיַּכּוּךָ בספר לא יתכן שספר ישמש לספר בזה העניין אפילו תלמוד לחומשז) ג' כתיב (שם שם) וגם אתם תמכרו את אחיכם ונמכרו לנו ויחרישו ולא מצאו דבר. יהודי אחד היה בשביה בגוים ובא יהודי אחר בסחורה ביניהם ביקש ממנו הנתפש שיקנהו מן הגוים אמר לו אני באתי לקנות חפצים להרויח לפרנס את בני ביתי כי המעות אינם שלי אמר לו הנתפס תפדיני והביאני בין היהודים ותתניני לפדותי בדמים יקרים כמו שהייתה מרויח בשאר סחורות אמר לו וכשידעו היהודים שאני פדיתיך לא יעשו אמר לו ותניני ביד גוים שיתנוני לפדות ליהודים וכן אמרו (ג) אין פודין ספרים יותר מכדי דמיהן אבל אם יש דברים שאין מצויין באותה מדינה יפדום ביוקר:

תתתתקמט. **למי** שיש לו זהב ובתים ושאר תכשיטין וצריך למכור או זה או ספרים לא ימכור ספרים אלא באחרונה ואם יש לו שני פעמים מכל עניין ועניין כגון שני סדרים של מועד או שני סדרי ישועות מכל סדר [דף קנ"ז] פעמים והיה משאיל האחד וצריך למכור ימכור שאר חפצים תחילה ואחר כך הספרים. אם באו ממקום רחוק וחפצים לקנות הספרים ואם לא ימכרם להם צריך למוכרם האחרים בזול הרי ימכור ואסח) ראובן יש לו ספרים וחפץ למכור ויש לו אח שמעון ואינו משאיל ספריו ללמוד בהן ואיש אחר משאיל מוטב שימכור לנכרי ולא לאחיו:

תתתתקן. ט) **סופר** אחד סיים ספר לכתוב לזקן והיה הסופר רוצה לכתוב אני פלוני ב"ר פלוני כתבתי זה לפלוני ב"ר פלוני אמר לו המשכירו אינו רוצה שתכתוב שמי על הספר שכתבתה לי אמר לו למה אמר כי כמה כתבו כן ולא נתקיים בידם או ביד זרעם כי מכרום:

א) כעין סי' תפ"ז. ב) תתקי"ד. ג) תתקי"ג. ד) תתק"ל. ה) תתק"ח. ו) תתק"ח ועיין לעיל סימן תכס"א. ז) ע"כ. ח) תתקל"א. ט) כפול לעיל סימן תס"ז.

תתתתקמח. (א) גיטין מ"ה ב'. (ב) מזה שאמרו שם נ"ח א': עד שאפדנו בכל ממון כו' ויעו"ש תוד"ה בכל. (ג) גיטין מ"ה א'.

תתתתקנא. במסכת תמורה בפרק יש בקרבנות היחיד (א) אלה אתה כותב ואי אתה כותב (ב) מדרש הלכות (ג) ואגדות אמר דילמא מילתא הדתי שאני (ד) לישנא אחרינא אמרי רבנן על גירסיהון סמיכי כיון דאיכא שכחה כתבין ומהתין דאי מישתכחה מילתא מעיינין בסיפרא דאגדתא (ה) בשבת אמרי (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך אמרי מוטב תיעקר אות אחת מן התורה ואל תשתכח תורה מישראל ולכך נכתבו משנות ברייתות ותלמוד ומדרשים ותוספות והראשונים כתבום:

תתתתקנב. כתיב (איוב יט כג) מי יתן בספר ויוחקו כיון שיש ויוחקו עם פסוק שלמעלה ולא אמר ויוחקו עם בעט ברזל מלמד שספר צריך שירטוט ולא עוד (א) אלא שזכה קולמוס לכתוב בו ספר תורה נביאים וכתובים:

תתתתקנג.א) **אחד** כשהיה כותב היה צריך כמה קולמוסים בשבוע לפי שהיה דוחק הקולמוס בקלף ותיקן לו קולמוס מן עצם של ענור מן השוקיים אעפ״כ כשהיה כותב מזוזות לא היה כותב אלא בקולמוס של קנה אבל דברים שבעל פה היה כותב בקולמוס של עצם אמר לו חבירו אם יפה אתה כותב בשל עצם תכתוב בו וכתיב (שם שם כד) בעט ברזל ועופרת:

תתתתקנד.ב) **אחד** נשבר בו הקולמוס מקום שכותב בו ואחר כך עשה בקולמוס מלאכה אחרת אמר לו החכם כתבתה בו דברים קדושים אם נשבר תגנוז אותו ואל תשליכו לארץ שידרכו עליו:

תתתתקנה.ב) **כשיש** חיכוך לאדם לא יהכך בקולמוס וכל שכן בספר ולא יפתח אבעבועות להוציא הליחה לא בקולמוס ולא במרצע ולא במחט המיוחד לספרים או לתיקון תפילין ולא יתקן בו הנר שמא ישים בפיו:

תתתתקנו.ג) **החכם** נכנס בבית סופר שכתב כתבי קדש ראה קולמוסין מונחין על גבי הקרקע אמר לו בקולמוס שכתבת בו כתבי הקדש ושם הקדש אל תזלזל בו(ד) ראה כשהתחיל הספר כתב תחילה בגיליון בשם ה׳ אמר לו למה עשית כן אמר לו על שם שסמך בפרשת בראשית כשנאמר (בראשית ד כו) בשם ה׳ (שם ה א) ספר תולדות אדם אמר החכם כתיב לקרוא בשם ה׳ זה ספר שצריך להתפלל שיצליחנו ושיסיים ולא לכתוב בספר בשם ה׳ דכתיב (דברים יב א) לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו וכתיב (משלי ל ו) אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת:

תתתתקנז.ה) **אחד** תיקן עין קטן להראות בו לנערים האותיות והתיבות טיינטרורי״ר ולא עשאו בסופו משופע שפי״ץ בלשון אשכנז והראה בו התיבות והאותיות ואחר כך היה בקצהו גוררו כדי לשפע אותו והנגרר היה משליך לארץ אמר לו החכם לא נכון לעשות כן אלא יתקן תחילה בקצתו דק ואחר כך יראה

א) רפ״נ וכפול לעיל סימן תשל״ב. ב) תתל״ע. ג) תתל״ז וכפול לעיל סימן תשל״א. ד) ע״כ סי׳ תתל״ז ומכאן עד סוף הסימן כתוב בסימן תס״ג. ה) תתל״ח.

תתתתקנא. (א) י״ד ב׳. (ב) לפנינו ליתא אבל ראיתי כי מובאה גירסא זו בשיטה מקובצת בתמורה שם ומשמע שכן היה הגירסא גם לפני רבינו וכן הוא במדרש רבה תשא פמ״ז. ולפי גירסא זו אין מקום לשיטת הרב המניח סוף ספר תחלת חכמה שכתב דהיתר של אגדות היה קודם היתר של הלכות יעו״ש טעמו. ומגירסא זו רואים אנחנו כי הותרו כאחד. ויעויין רדב״ז שאלה רל״ב. (ג) גם זה ליתא לפנינו ורק משיטה מקובצת שם משמע שכן היתה לפניהם הנוסחא. (ד) עיין רש״י גיטין ס׳ ב׳ ד״ה ודברים: אלא מפני שהתורה משתכחת, וכן הוא בקרבן נתנאל על הרא״ש פרק תולין סי׳ ד׳. (ה) צ״ל כי הא דר״י ור״ל הוו מעייני בספרא דאגדתא בשבתא, וכן הוא בשיטה מקובצת שם.

תתתתקנב. (א) סנהדרין ק״ו ב׳.

בו בספר וכן לאחר שכתב בקולמוס דברי תורה והשם ונתקלקל הקולמוס ומגרר בטוב לתקנו לכתוב בו יזהר שלא יפול מה שנורר לארץ כי כל אשר יגע בקדש יקדש:

תתתתקנח. א) **אחד** היה כותב והיה מן הדיו זב על אצבעותיו אמר לו אביו כשתלך לבית הכסא תרחץ כי לא יתכן כשהדיו על האצבעות שיגע במקום הטנופת או בערוה:

תתתתקנט. ב) **כשהסופר** כותב השם קודם שיסיים אל ירוק אלא אחר שכתב הכל:

תתתתקס. **אל** ימהר אדם את השם לכתוב כדי לעמוד בפני תלמיד חכם או זקן: הכותב ג) (א) את השם ולא סיים כל השם [ע״ב] ובא אביו או רבו או נשיא או זקן לא יסיר את עיניו ולא יזוז לקום ולא ידבר עד שיסיים כל השם ואם שני שמות או שלשה (ב) או יותר כגון ה׳ אלהים ה׳ ה׳ אלהים ה׳ הוא יודע לא יקום ולא ינוע ולא יסורו עיניו מלכתוב (ג) עד שיסיים את כולם וכתיב (דברים כח נח) ליראה את השם הנכבד והנורא וכתיב (מלאכי ב ה) מפני שמי נחת הוא ואם נצרך לנקביו או דברה אשתו עמו ונתקשה אברו לא יכתוב את השם:

תתתתקסא. **אם** הפיץ הסופר לכתוב כגון (שם שם יא) בגדה יהודה ודילג ד׳ מיהודה לא יעביר הקולמוס על השם (א) אלא קודר ויגנוז ואם היה לו לכתוב (דברים ט ח) ויתאנף ה׳ וכתב ויתנאף יגרר נ״א ויכתוב א״נ:

תתתתקסב. **כתיב** (שמות לט ל) ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש לה׳ ויכתבו לימד שבפני רבים נכתב השם כגון בעשרה וכתיב (ויקרא כב לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל וכך היו הראשונים עושים כשכותבין ספר התורה היו כותבין השמות בעשרה צדיקים ויש אומרים הוצרך בפני רבים לכותבו כדי להזהירו שיכתוב לשמה שאם יכתוב שלא לשמה שטעון גניזה (א) וגם האותיות בפעם אחת כולם היו והיו הבקיאים קודם כותבין על הקלף כדי שיראה הסופר המובהק והמובחר כהלכה ויכתבו עליו מכתב פיתוחי חותם קדש לה׳ למה אמר ויכתבו ויכתוב לשון יחיד היה צריך לומר והלא רק אחד כותב והיו חלוקים על זה בימי קדם יש אומרים לפי שהשם הקדש לה׳ למטה וקדש למעלה וכתב אחר השם ומה צריך לשיטה אחת או לשני שיטין והלא לדברי (ב) הכל שתים כותבין בלא שירטוט וכתב אחד קדש ואחד כתב לה׳ שיהא תחילת השם ביד אחד וקדש ביד אחר:

תתתתקסג. ד) **אחד** היה מעתיק מן הספרים ומן הפירושים והיה קורא בפיו תחילה כל מה שהיה כותב (א) היה קורא בפה תחילה אמרו לו למה אתה קורא קודם שאתה כותב אמר קבלתי כשאדם מוצא מפיו השדים שומעים ומברכין אותו ועוד יזכור מה שיכתוב וכתיב (שמות יג ט) למען תהיה תורת ה׳ בפיך וסמיך ליה (שם שם) לזכרון:

א) כעין זה לעיל סי׳ תס״ל. ב) כעין זה לעיל סימן תסי״ט. ג) מכאן ועד סוף הסימן כפול לעיל סימן תס״כ. ד) הסימן הזה כפול לעיל סימן תסל״ג ותפ״ד.

תתתתקס. (א) ירושלמי פ״ה דברכות ה״א תוספתא שם פ״ג. (ב) בירושלמי שם ליתא אבל בתוספתא שם איתא: חמשה או ששה שמות. (ג) צ״ע כי הלא בירושלמי שם אמרו כי בין שם אחד לשני רשאי להפסיק וכן משמע בתוספתא שם.

תתתתקסא. (א) במסכת סופרים פ״ה ה״ב אמרו שיתלה הדלי״ת מלמעלה.

תתתתקסב. (א) ר״ל שיכתוב אותיות השם כסדרן והרמב״ם לא הביא זה בה׳ ס״ת. (ב) גיטין ו׳ ב׳ ויעויין ירושלמי יומא פ״א ה״ה ומגילה פ״א ה״ט ובבלי שבת ס״ג ב׳ וסוכה ה׳ א׳, והמאור עינים חלק ימי עולם פ״נ שהאריך בזה.

תתתתקסג. (א) כמו שאמרו בבא בתרא ט״ו ב׳: ומשה אומר וכותב.

גם כאן כתוב ענייני שבת:

תתתתקסד. אמרינן בפרק גיד הנשה (א) (דניאל י ו) וגוייתו כתרשיש תרין אלפי פרסאות הוי וכן מידת המלאך וכן שביתת שבת אלפים לכל רוח כשתחלקם לאמה רוחב יהיו אלפים פרסאות על שם (תהלים צא יא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (שם לד ח) חנה מלאך ה׳ סביב ליראיו על מנת (ישעיה נח יג) אם תשיב משבת רגליך ביום י׳ פרסאות הרי במאתים ימים אלפים פרסאות וכן המלאך לכך תחום שבת כן לומר אם תשמור שבת מלאך הממונה לשמור שבת אע״פ שתחום שבת אלפים פרסאות דוקא באורך אבל ברוחב אמה ולמלאך אין כן:

תתתתקסה. לעולם יעסוק אדם במלאכה שאין בה עון ויחשוב מתחילה אם אפשר להיות בלא עון שנאמר (איוב לו ג) אשא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק כגון מי שעסקו לילך למרחקים עם סחורתו פעמים שלא יגיע לעיר בערב שבת מבעוד יום ולא יוסיף מחול על הקדש ולא ידור האדם בעיר של גוים שבשבת יום השוק לפי שבאים לעיר מקצת בערב שבת והוא אינו יכול לעשות בשבת משא ומתן ולא יקבל שבת בעתו מפני טירודו ועוד ידאג פן יעברו מהעיר בשבת ויעצב וידבר בשבת עמהן וכתיב (ישעיה נח יג) ממצוא חפצך ודבר דבר ואל יעסוק במלאכה שאין לו יכולת לקבוע עתים לתורה ואם יכול אדם להתפרנס במקום קרוב והולך במקום רחוק למקום סכנת נפשות אסור דכתיב (ש״ב כג טו) ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם (שם שם טז) ולא אבה לשתותם הנה שלשה הגבורים שסיכנו עצמם עבור דברי תורה (א) לא נכתבו שמותם ואם בשביל דברי תורה כן כל שכן בשביל ממון לכן כל מי שבעבורו באו בסכנת נפש לא יתכן ליהנות ממנו:

תתתתקסו. האדם ההולך בדרך ביום ששי יחשוב ויחקור בליל ששי אנה [דף קנ״ח] ובאיזה מקום יפגע עת מנחה כלומר בט׳ שעות או בי׳ שעות שמא הדרך גדול כך מה שסבורין לבא בעוד היום גדול שמא לא יבא עד קדושת היום ויחקור אם סכנה בדרך שמא יבא למקום סכנה ויאמרו לחלל שבת ולרכוב כדי שלא ישאר בשדה לכך מוטב לישאר בחצי היום במקום שלום או במקום שלן בלילה כדי שלא ישים עצמו למקום סכנה ושלא יוכל לקבל שבת מבעוד יום בעונתו ואם אומר אני יודע בעצמי שאם אפגע בשעה שיש לקבל שבת אפילו במקום סכנה לא אזוז ממקומי מצוה גדולה הוא עושה שאפילו במקום סכנה אינו חושש על גופו ועל ממונו ומכל מקום אם באו עליו ליסטין להזיק לגופו ויוכל לרכוב לנוס מפניהם ינוס מפני פיקוח נפש אבל עתיד ליתן את הדין למה נרם לעצמו לחלל שבת ואם עבר וידע שיפגע במקום סכנה בעת קדושת שבת והתרו בו ולא חשש ופגעו בו ליסטין ואמר פה אמות כיון שאני פשעתי ונעשה לו נס וניצל:

תתתתקסז.[א] כתיב (שמות כ ח) זכור את יום השבת (א) זכור מאחר שבא להשכיחו אם צדיק ביום ששי הולך לעולמו קודם חצות לא יצוה להמתין עד לערב פן יחללו שבת ואם לעת ערב ימות יצוה שלא יבכו בשבת

[א]) נכפל לעיל סימן תקס״ע.

תתתתקסד. (א) צ״א ב׳.

תתתתקסה. (א) בבא קמא ס״ח א׳.

תתתתקסז. (א) ביצה ט״ו ב׳.

עליו ויזהירם על המאכל שתיקנו לשבת זכור את יום השבת מכל דברים שבאים להשכיחו ור׳ אליעזר כעס על הורקנוס בנו כדאמרינן במסכת סנהדרין (ב) ואותו היום ערב שבת היה ונכנס הורקנוס לחלוץ תפיליו גער בו ויצא בנזיפה אמר להם לחביריו של אביו כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה אמ׳ לו דעתו ודעת אמו נטרפה היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות לפיכך לא יצוה לקוברו לעת ערב פן יחללו שבת:

תתתתקסח. א) בני אדם הלכו לעשות לוייה עם צדיק אחד בערב שבת אמר להם שובו לבתיכם ותתקנו מאכל לשבת ולעשות צרכי שבת וכתיב (שמות כ ח) זכור את יום השבת מדבר אחד שבא להשכיחו:

תתתתקסט. אם הגוים תפשו את יהודי עשיר ודחקו אותו לכתוב בשבת שישלחו את הכסף שעשו פשרה בכך וכך והיהודי התפיש היה יכול לעשות פשרה עד מוצאי שבת ולא רצה היהודי אלא כתב בשבת לאחר שהזהירוהו בביתו יש לו לחת לעניים לצרכי שבת כפי ממון שהיה התופשו מקבל להמתין עד מוצ״ש לכתוב:

תתתתקע. שנים שנתקוטטו בשבת או ביו״ט ויד הטובים תקיפה (א) תחילה ישימו עליהם דין על מה שהיללו יום הקדש ואחר כך על מה שביניהם:

תתתתקעא. (א) כתיב (דברים טז טו) והיתה אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון של חג (ב) יכול בכדור (ג) או בפסיעה גסה ת״ל אך. לא יתלוש אדם בשבת (ד) בשער עבדו אע״פ שאינו מתכוין לתלוש:

תתתתקעב. בימות החמה שיש פרעושים ומתחכך גוף האדם ואפילו אם מתחכך דרך חלוק שמא ימית הפרעושים לכך לא יתחכך בכח (א) פסיק רישיה ולא ימות לכך[ג] לא ישים אצבעו בכח על הפרעוש פן ימיתנו:

תתתתקעג. ג) זקן אחד נכנס בבית אחד שמע שבנו הקטן כארבע שנים היה הילד ואמר לאביו בן הזונה ואביו מכהו על זה והילד היה מחלל שבת ולא אמר לו דבר אמר לו הזקן למה אתה מקפיד על זה שקראך בן זונה אם אין בו דעת שיודע מה הוא זונה למה קשה לך ואם יש בו דעת מה מזיק הרי הוא מחרף לעצמו אם יש בו דעת היה לך למונעו מלחלל שבת ואם יש בו דעת להבחין מה הוא בן הזונה כך יש בו דעת להבחין שלא יחלל שבת:

תתתתקעד. אדם שיש לו אילן פירות בחצרו צריך לעשות קוצים על הגדר כדי שלא יפרצו ולא יעלו הילדים ויתלשו בשבת הפירות מן האילן ועל הילדים לא יתכן לומר (א) הלעיטהו לרשע וימות:

תתתתקעה. מעשה באחד שהיה לו פרדס ולא היה רוצה לקחת פרי אחד עד שיתבשלו הפירות ולא הניח שום אדם להכנס בו עד שהיו

א) נכתב לעיל סימן תק״ץ בשינויים. ב) כעין זה לעיל סימן תר״י. ג) תתס״ז.

(ב) ס״ח א׳.

תתתתקע. (א) ר״ל שהזמינו לדון בערכאות ביו״ט ובזה חילל יו״ט.

תתתתקעא. (א) סוכה מ״ח א׳. (ב) בירושלמי תענית פ״ד ה״ה: טור שמעון למה חרב י״א שהיו משחקין בכדור ופירש המפרש: בשבת ויעויין תוספתא שבת פי״א: כגון אלה המשחקין בכדור ברה״ר כו׳ משמע שמותר, והשבלי הלקט סי׳ קכ״א אוסר ג״כ יעו״ש. (ג) עיין בשו״ע או״ח סי׳ ש״מ ס״ב שאם מתענג בזה מותר. (ד) אולי צ״ל בשערו וכמ״ש לעיל סי׳ תר״י: לא ינתק שער ראשו ותיבת עבדו יש למחוק.

תתתתקעב. (א) בזבחים צ״א ב׳ רש״י ד״ה הא ר״ש כתב: וא״ת פסיק רישיה ולא ימות הוא כו׳ דבר שאין מתכוין הוא ולפ״ז גם כאן אינו מתכוין להמית הפרעוש רק להסירו ולמה נאסור? וצ״ע.

תתתתקעד. (א) בבא קמא ס״ט א׳.

מבושלים לפי שאמר כך אני מקובל כל מי שמונע מלקחת הפירות עד שיתבשלו מאריכין ימיו ושנותיו וכתיב (איוב ה כו) תבא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו וימת האיש ההוא זקן ושבע ימים [ע"ב] והיה לו עושר וכבוד והנחיל לבניו ומקרא מסייעו (תהלים א ג) אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול אז וכל אשר יעשה יצליח:

תתתתקעו.[א] לא יתענה אדם בשבת (א) על שרואה בחלום שלוקחין לו ממונו אלא על מה שיכולין לחלל עליו את השבת:

תתתתקעז.[ב] דליקה היתה בשבת והיה בשכונת יהודים ילדים יהודים וגוים ולא היה ניכר איזה של יהודים והיה שם יהודי ומגלהו ורואה אם הוא ערל או נימול אמרו לו הדליקה נגעה עד הנפש אדהכי והכי ישרפו אלא תציל הכל (א) וחילול שבת שעשו בעבור היהודים אע"פ שמקצת היו ילדי גוים אין להתענות על כך אבל אם חילל שבת בעבור שסבור יהודי הוא והיה גוי ולא היה ביניהם יהודים צריך תעניות ולא כל כך כיון שלא היה לו שהות לחקור וכוונתו להציל יהודי:

תתתתקעח.[ג] הנולד בשבת (א) ירחצוהו במים חמים בלא הבגד שמעטפין בו הקטנים כשמרחיצין אותו שקורין ונדל"א בלשון אשכנז:

תתתתקעט. אחד חסיד היה לובש בשבת בגדיו החמודות אע"פ שהיו יורדין גשמים ולא היה מונע ללובשם (קהלת ז יד) ביום טובה היה בטוב:

תתתתקפ. כשאומר בשבת (א) מת משה אבל בשבת (ב) לא כתב ולא נקבר בשבת (ג) וגם בכנפי השכינה ארבעה מילין (ד) לא יתכן:

תתתתקפא.[ד] זקן אחד היה מדליק נרות בערב שבת בא איש אחד ואמר עוד היום גדול וכיבה הנרות אמר הזקן לא יאריך ימים וכן היה:

תתתתקפב.[ה] למי שנשלח לו ביום ששי או תרנגולת או דגים ואמר השליח פלוני שלח לך כדי שתאכל בשבת (א) זה אינו רשאי לאכול אותו בחול אלא בשבת ואם יש הרבה ונשאר לו יתן לבני ביתו ואם יאמר אל יאכל אדם אלא אתה כדי שיהיה לו זכות אל יתן לשפחתו כיון שלא ניתן לו אלא ע"מ לאוכלו יחיד. לאחר[ו] שלחו לו בערב שבת אמרו לו תאכל בשבת ולא היה צריך שהיה לו דיי אם יודע שאם היה אוכל בחול שהיו מקפידין אם כן לא יאכל בחול ויצניע לשבת אחרת ואם דבר שלא יוכל להצניע יאכל בחול שלא ילך לאיבוד:

סליק עניין שבת.

א) תתס"ח. ב) תתס"ע. ג) עיין לעיל סימן תר"א. ד) כפול לעיל סימן תלל"ה ה) תת"ע ו) תתצ"א.

תתתתקעו. (א) מובא במגן אברהם סי' רפ"ח סק"י.

תתתתקעז. (א) עיין או"ח סי' של"ד סכ"ו.

תתתתקעח. (א) שבת קכ"ט ב' וכן הביא הכל בו הלכות יו"ט סי' נ"ח ועיין לעיל סימן תר"א.

תתתתקפ. (א) עיין תוס' מנחות ל' א' ד"ה מכאן וט"ז או"ח סי' רצ"ב סק"ב ויש להעיר כי לפי מה שאמרו שבז' באדר מת משה (קדושין ל"ח א') לא יחול בשבת כמבואר באו"ח סי' תכ"ח ס"ב. (ב) כן כתב רמ"ע מפאנו במאמר חקור דין ח"ש פי"ג ובשביל זה רצה להחליט כתנא דסדר עולם המובא בר"ש פרק ערבי פסחים שמת בערב שבת, וזה שמשה רבינו כתב י"ג ספרי תורה הוא במדרש רבה פרשה וילך ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא וזאת הברכה, אבל לא נזכר שם שכתב באותו יום שמת. וכן הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה כתב כי משה כתב י"ג ס"ת ולא הזכיר כי כתב באותו יום שמת. (ג) סוטה י"ג ב' ובתוספתא שם פ"ד וירושלמי שם פ"ד: ארבעה מילין מוטל משה בכנפי שכינה. (ד) שתי תיבות אלו אינן מובנים ואולי ר"ל שגם מפני זה אין לנו לומר שנקבר בשבת רק היה מוטל בכנפי שכינה.

תתתתקפב. (א) מהא דכל המעביר על דעת בעה"ב נקרא גזלן בבא מציעא ע"ח ב' אבל יעו"ש כי לא קיי"ל כר"מ רק כרשב"ג דמיקל, ועוד הלא סעודת פורים היא ג"כ מצוה כמ"ש הרמ"א או"ח סי' תרצ"ה ס"א ואפ"ה פסק בסי' תרצ"ד ס"ב דהעני יוכל לשנות המעות לכל מה שירצה ויעויין תשובות בשמים ראש סי' צ"ג ולעיל סי' תתתת"ק.

תתתתקפג. (א) מנחת כהן משיח היתה מחציתה בבקר ומחציתה בערב ושמן לוג וחצי בבקר ולוג וחצי בערב והם י"ב רביעיות כנגד י"ב שעות שביום וגם התמיד של שחר ג' לונין והם י"ב רביעיות כנגד י"ב שעות שביום וי"ב רביעיות גם התמיד של בין הערבים כנגד י"ב שעות שבלילה. שיעור כוס של ברכה (ב) שעה ובשבת ד' כבשים ועמהם יין שיעור כוס ברכה כ"ד כוסות עם התמידין וכ"ד כוסות עם המוספין על שם לחם יומים כי קורא לו שני ימים ולמה שיעור כוס של ברכה כנגד השעה כדי שיתברכו ישראל בכל שעה ויוולדו הילדים בשעה טובה ואם יוולדו בשעה רעה יהפכו רעות לטובה ולברכה וזהו וטוב בעיניך לברך את ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך וכתיב (במדבר כד א) כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל ולא הלך כפעם בפעם וגו' ולכך (תהלים לד ב) אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי וכתיב (ישעיה סה ח) כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו הרי יהפוך לברכה הקללה כשמברכין בו להקב"ה (ג) ואומרים שירה על ניסוך היין ובראש חדש מקריבין מנחות ושמן ויין (ד) תשכח רביעיות ובחדש החמה תש"ל שעות וחצי שעה הרי בשעה וחצי שעה יותר שמושכות לתקופות ולכך כתיב בראש חדש ורביעית ההין לכבש יין ולכבש התמיד כך רביעיות כנגד כ"ד שעות ביום ובלילה:

תתתתקפד. ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער שמונה שלחנות עליהם ישחטו וארבעה שלחנות לעולה אבני גזית אורך אמה אחת וחצי ורוחב אמה אחת וחצי וגובה אמה אחת [דף קנ"ט] אליהם (יחזקאל מ מא) הרי תפ"ו טפחים הרי לח' שלחנות ח' כורים שהם ו' מקוואות בח' כורין יכול לזרוע שדה ס' ריבוא אמות כנגד ס' ריבוא ישראל ולכך היו מקריבין עם קרבנות עשרונים ת"ת שנ"ד. . . השנה מאה כבשים בראשי חדשים פ"ד כבשים בחג המצות נ' כבשים בחג השבועות י"ו כבשים בראש השנה ז' ביום הכפורים בחג הסוכות צ"ה כבשים בשמיני ז' הרי רס"ט כבשים ועשרונים ש"ע פרים רי"ד לעולה ביום הכפורים ואילים אז מ"א ואם כ' אילים הרי מ' אילים בשנה ר"י לפרים שמ"ב עשרונים לאילים פ' עשרונים ועומר ציבור לנ' שנים ט"ו עשרונים הרי לה' שנה שנה ושבתות ר"ח עשרון הרי ש"ע עומר פ"ה ועמר וב' שליש השבתות ה' תמנה כ"ד לשלש שנים אלף וצ"ח ימים הרי שי"ב עשרונים קנ"ו שבתות שי"ב כבשים שמ"ב פרים אלף כ"ו עשרונים ק"כ אילים ר"מ עשרונים ובחדש העיבור ט"ו עשרונים וב' כבשים בל"ו חדשים ובימים תת"ן הרי אלפים ות' עשרון הרי ת"ת עשרונים ב' שנה הם ה' כורין ו' מקוואות יכולין לזרוע בהן ס' ריבוא אמות כנגד מקום עמידתן לבד מעומר שעורים לעומר יבא:

תתתתקפה.(א) כיון (א) שביום דן שלש שעות (ב) וכן בלילה אם כן בראש השנה וביום הכפורים כמו כן דן שש שעות אם כן מה יש בין אותם ימים לשאר ימים אלא ביום דן על הנוהג על הבריות (ג) באותו יום ובראש השנה על עליונים ותחתונים על כל מה שיהיה באותה שנה או לשנים רבות כגון (מ"ב ח א) קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים וכן (ירמיה כב ל) גבר לא יצלח בימיו יש מלך שנגזר בימיו להיות מלחמות ויש מלך ששלום בימיו ויש שרעב בימיו באותה מדינה שהמלך שם יהיה רעב ויש שהיה שובע כל ימיו כמו בימי שלמה המלך:

א) חסמ"ט וכעין זה בסימן ל"ג בד"ה כיון.

תתתתקפג. (א) ויקרא ו' ט"ו. (ב) ר"ל חלק י"ב. (ג) ערכין י"א א'. (ד) לא אוכל לכוין המספר.

תתתתקפה. עבודה זרה ג' ב' ורש"י שם פירש דאתיא כמ"ד אדם נידון בכל יום. (ב) בירושלמי ר"ה פ"א ה"ג איתא ואת העכו"ם דן בלילה. (ג) יעוין מג"א סי' תקצ"א סק"ט.

תתתתקפו. בראש השנה הקב"ה גוזר ויש מליץ להעביר כמו למצרים גזרו שבע שנים רעב (א) בא יעקב והעביר חמש שנים בתפילתו:

תתתתקפז. איך ביום אחד בראש השנה דן כל העולם ויש בני אדם יותר מרגעים והוא דן זה אחר זה (א) כבני מרון כבני אימרא לעשר זה אחר זה יש שאומרים בפעם אחת יוציא גזירות רבות מפיו על הרבים שנאמר (ירמיה יח ז) רגע אדבר על גוי ועל ממלכה כמו בדיבור אחד ואמר (ש"א ב ג) כי אל דעות ה' בפעם אחת דעתו לרע ולטוב וכן גזירותיו ואשר כתוב (תהלים סט יד) ואני תפילתי לך ה' עת רצון למעט בעת זעם אף על פי שבכל היום וכל הלילה שכועס על אחד רצונו על אחר ויש שאומרים מה שדן את העולם ביום אחד כי דיבור גזירותיו מהרה חושה ויספיק לכל העולם כולו ויש אומרים מעשה ניסים הרי מקום בנס שהרי (ב) יהושע צמצם כל ישראל בין שני בדי ארון כאילו הם בני עליונים שכן המלאכים. כך זמן בנס שהרי (ג) משה כתב י"ג ספרי תורות ביום אחד מעשה ניסים היה כך ביום ראש השנה מעשה ניסים:

תתתתקפח. כי עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צדק (שם ט ה) כשנוזר על המלך אז יושב על הכסא (דניאל ז ט) כרסיה שביבין דנור וכן כשדן על אחאב (א) ואז כל צבא השמים שם:

תתתתקפט.[א) בתיב (מלאכי א ו) ואם אדונים אני איה מוראי למה בלשון רבים אדונים כי השליח מדבר כאילו בו תלוי והוא ביד ה' שנאמר (בראשית טז י) ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך כאילו המלאך תולה בו וכתיב (שם שם יג) ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי ואמר דניאל (י יז) והיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני זה אע"פ שיש שרים למעלה וכתיב (שם י יג) השרים הראשונים (שם יב א) השר הגדול ולא יקראו המלאכים לשרים אדונים אע"פ שממונים עליהם לפי שאין למלאכים מלך אלא הקב"ה בלבד ואשר כתיב (תהלים סח יג) מלכי צבאות ידודון ידודון כאילו כתוב מלאכי צבאות והממונים על המלכים אינם אדונים על הממונים ולא על הענינים וכתיב (שם ח ב) ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ שלא יאמר מלאך אחד למלאך אחר אדני וזה המלאך שאמר להגר הרבה ארבה היה ממונה להרבות זרעו של ישמעאל ואם יקשה בעיני אדם [ע"ב] מה ברכה היה שבישר הקב"ה את אברהם אבינו להרבות זרע של ישמעאל ולבסוף אין להם חלק באלהי ישראל כך יוכל לומר בעשרת השבטים אלא בימות המשיח (ישעיה סא ה) ורעו צאנכם (שם ס ז) כל צאן קדר יקבצו לך ועוד בימי אברהם היו שומרים מצות אברהם ואחר דורות טעו כמו בימי ירבעם אדונים נקרא הקב"ה אדון לעליונים אדון לתחתונים (יהושע ו יד) אני שר צבא ה' עתה באתי אע"פ שהוא לא יקרא אדון לפי שאין למלאכים מלך אלא הקב"ה שנאמר (דניאל ד לד) למלך שמיא:

א) תתתתקס"ח.

תתתתקפו. (א) תוספתא סוטה פ"י: עד שלא ירד יעקב אבינו למצרים היה רעב במצרים משירד מה הוא אומר הא לכם זרע וזרעתם, ר' יוסי אומר כיון שמת יעקב חזר ליושנו, ובספרי עקב פיסקא ל"ח: ירד יעקב אצל פרעה ירדת ברכה לרגלו כו' במה ברכו שנמנע ממנו שני רעב (ובהגהות מאיר עין לא הביא התוספתא הנ"ל) מובא ברש"י בראשית מ"ז י"ט. ור"א עפשטיין בספרו מקדמוניות צד 133 מביא דברי רש"י ולא הערה מקורם, ויעויין רמב"ן על התורה בבראשית שם.

תתתתקפז. (א) ר"ה ט"ז א'. (ב) בראשית רבה פ"ה. (ג) המרדכי פרק ערבי פסחים מביא זה בשם הספרי וכבר העיר הגאון מוהר"צ חיות כי לא נמצא שם רק ברבה פרשה וילך ובירושלמי סוטה פ"ה איתא שמשה כתב חמשה ס"ת.

תתתתקפח. (א) מלכים א' כ"ב ט'.

תתתתקץ. כתיב (מ״א כ כח) אלהי הרים יי׳ ולא אלהי עמקים למה אמרו כך יש הרים שאינם סובלים קול אדם ולא קול בהמה טמאה והר חורב משונה יותר שאפילו בהמה טהורה אינו סובל וכתיב (שמות לד ג) גם הצאן והבקר אל ירעו (א) וגם חיה אל ירעו אל מול ההר ההוא וכשעולים על אותם הרים הגבוהים קושרים בגד על פיהם ואם ידברו או יהיה קול אדם או קול בהמה שם יהיו רעמים וברקים או שלג ולא יהיה יכול לסבול והנה כאשר כתוב שהיה וועד של שלש חבורות של מלאכי השרת שם שנאמר (מ״א יט יא יב) לא ברוח ה׳ ולא ברעש ה׳ ולא באש ה׳ ולכך קדוש קדוש קדוש הרי בהר חורב וכן בהרים הגבוהים יש וועד המלאכים לשמוע הגזירות שם ולכך שואלים איה מקום כבודו באיזה הר הרי כתיב (תהלים סח טז) הר אלהים הר בשן הר גבננים (שם שם יז) ההר חמד אלהים לשבתו וכתיב (שם שם יח) רכב אלהים ריבותים אלפי שנאן ה׳ בם סיני בקדש ואשר כתוב (ישעיה סו א) השמים כסאי וכתיב (דברים ד יז) אשר תעוף בשמים כי אינו על גבי הרקיע אלא בגובה האויר וכתיב (ישעיה יד יג) ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צפון אעלה על במתי עב אדמה לעליון הרי אמר השמים ופירש בהר מועד הר גבוה קורא השמים אותו הר שעננים למטה מראש ההר וכתיב אדמה לעליון שעליו נראה בהרים הגבוהים וכתיב בהר מועד וכתיב הר אלהים וזהו שנא׳ (מ״ב ב טז) פן נשאו רוח ה׳ וישלכהו באחד ההרים במקום וועד המלאכים עם הכבוד או באחת הגאיות ומן הגיא יעלה להר במקום שאין דרים בני אדם ששם תדיר נועדים לגזור על הענין של בני אדם ואם תאמר למה להם להוועד על ההרים והלא היה בית המקדש ולמה יוועדו שם כי אליהו לא יכול שם ללכת כי בת אחאב שם ואע״פ שבית המקדש קיים היה הכבוד בוועד המלאכים כדכתיב (הושע ה טו) אלך אשובה אל מקומי להר חורב כי וועד המלאכים על ההרים וכתיב (עמוס ד יג) כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שחו שם על ההרים מתוועדים ומגיד שיח בני אדם ועל פי הדברים גוזרים וגם שולח שמה לימים לאדם מה שחולם ורואה:

תתתתקצא. למה אמר (בראשית א כו) נעשה אדם למה לא כלל כל הבהמות בזה העניין לשון שאילה לרבים כמו ששואל על האדם נעשה אדם לפי שנברא בצלם ובדמות ומלאכים יש להיזקק עם האדם לזוונו ולשומרו ולחייבו ולדונו לזוונו כמו שנאמר (שם כד מ) ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ולשומרו שנא׳ (תהלים צא יא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך ולחיבו שנאמר (מ״א כב כ) מי יפתה את אחאב שאל למלאכים. ולדונו שנאמר (תהלים לה ו) ומלאך ה׳ רדפם וכתיב (שם שם ה) ומלאך ה׳ דוחה וכתיב (משלי יז יא) ומלאך אכזרי ישלח בו ולסייעו שנא׳ (מ״ב ו יז) והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע ולכך נאמר באדם נעשה אדם:

ספר החסידים במשלי שלמה:

תתתתקצב. נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שמעת (משלי כה יב) למה כתב זה המשל אלא זה מגיד לנו לפי שכתוב (שמות יא ב) דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב ושמלות וכת׳

תתתתקצ. (א) מכילתא יתרו מסכת בהחדש פרשה ג׳.

(שם יב לה) ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות ובשעת מעשה לא אמר שמלות וזהו כדבר משה שכתב מתחילה (שם ג כב) ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם ונצלתם את מצרים (שם יב לו) וה׳ נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום [דף ק״ס] וינצלו את מצרים (שם ג כא) ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם מתחילה הזכיר שמלות וכן עשו אבל אחר כך בשעת מעשה לא צוה השמלות לומר שאם יש שמלה מגוללה בדמים או שמלות של גוי שלבשו בימי אידם לכבוד ע״ז לא יקבלו מהם ללבוש אותם בימי חג ה׳ וכתיב (בראשית לה ב) והטהרו והחליפו שמלותיכם וכשאמר ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה שברור להם שלא היו שמלות של ע״ז ולא מגוללה בדמים אבל אם לא הספיקה לכבסה ולטהרה עד שיצאו שלא יקחו עמהם שלא ישאלו. . והנה בשעת מעשה לא הזכירו שמלות אלא כלי זהב וכלי כסף כי ידעתי לעתיד (שמות לג ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב אילו לא אמר וישאלו כלי כסף וכלי זהב לא היו יודעים במה לעשות העגל (הושע ב י) וזהב עשו לבעל:

תתתתקצג.א) אע״פ שכתוב (שמות ג כב) ושמתם על בניכם ועל בנותיכם לא דיבר אלא כנגד הבנים המקבלים מוסר מן המוכיח אבל בנים ובנות שאינם שומעים מן המוכיחים אם ילבשום עדי יבא לידי זנות לכך באותן (א) שלשה פסוקים של שאלות ושאלה וישאלו נעלם ח׳ ק׳ ט׳ כי לאחר ט׳ כתיב ח׳ ק׳ ואפרש א׳. (יחזקאל טז ח) ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך ב׳. (שם שם י יא יב) ואלבישך רקמה ג׳. ואנעלך תחש ד׳. ואחבשך בשש ה׳. ואכסך משי ו׳. ואעדך עדי ז׳. ואתנה צמידים על ידך ח׳. ואתן נזם על אפך ט׳. וכתיב (שם שם) ותזני א׳. תזנותיך ב׳. ותזני ג׳. ותזני ד׳. מתזנותיך ה׳. ותזנותיך ו׳. תזנותיך ז׳. ותזני ח׳. תזנותיך ט׳. ולאחר ט׳ כתיב והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקיך הנה אחר ט׳ כתיב ואגרע חקך הרי ח״ק ט׳ גורמים לט׳ ועוד ט׳ ותשפכי את תזנותיך. מתזנותיך. ותזנותיך. תזנותיך. תזנותך. תזנותיך. בתזנותיך וגו׳ (ב) הרי ט׳ ועתידים ט׳ תכשיטים (ג) שיאירו ת׳ פרסאות שנאמר (זכריה ט טז) כי אבני נזר מתנוססת על אדמתו וכתיב (ישעיה נד יב) וכל גבולך לאבני חפץ ולכך נעלם ט׳ (שם ס א) בקומי אורי כי בא אורך (ב ג) כבוד ה׳ עליך זרח כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה׳ וכבודו עליך יראה והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך:

תתתתקצד.ב) נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שמעת (משלי כה יב) שאין אדם רשאי לתקן תכשיטים לבניו הפריצים ולבנותיו הפרוצות ולא האיש לאשתו כשהיא פרוצה שנאמר (הושע ב ה) פן אפשיטנה ערומה והצגתיה כיום הולדה (שם שם יא) ולקחתי וגו׳ צמרי ופשתי:

תתתתקצה. ומגיד אע״פ שלגבי מלך כתיב (דברים יז יז) וכסף וזהב לא ירבה לו מאד אבל לכהן גדול ולמוכיח נותנין לו ממון כדי שילבש בגדי תפארת (א) כדי שיהיו דבריו נשמעין לפי שכתיב (קהלת ט טז) וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים:

א) כפול לעיל סימן ס״ד בשינויים. ב) גם זה שם בשינויים.

תתתתקצג. (א) שמות ג׳ כ״ב, י״א ב׳, י״ב ל״ה. (ב) יש להוסיף כאן: ותזני ותזני. (ג) עי׳ ילקוט ישעיה רמז של״ט.

תתתתקצה. (א) כעין שאמרו בבא קמא י״א ב׳: ניחא להו דלישתמע מיליה.

תתתתקצו. מוכיח חכם ולא אמר חכם מוכיח לפי שכתוב (משלי ט ח) הוכח לחכם ויאהבך גם המוכיח צריך שיהא חכם אזן שומעת היה צריך לומר מהו על אזן שמעת למה אמר על אלא כך אמר אם יאמר אותו האדם אתה מוכיחני למה אני עושה כך וכך ולמה איני עושה כך וכך ונראה להפך יותר חכמה וזה אומר אם כן יבא מכריע ויכריע וזה אומר על המכריע נודה לזה צריך להוכיח וצריך שיהא המוכיח והמכריע חכמים כי כמו נזם זהב וחלי כתם שצריכין אומן שנאמר (שיר ז ב) כמו חלאים מעשה ידי אמן כך צריך להיות המוכיח חכם ולכך סמוכים שני משלים (משלי כה יא) תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אופניו מי ששונה ולומד ומלמד בלא נימגום ערוך על לשונו והופך בה ומהפך בתורתו עליו נאמר (תהלים יט יא) הנחמדים מזהב ומפז רב (שם קיט עב) טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף:

תתתתקצז. כצינת שלג ביום קציר ציר נאמן לשולחיו ונפש אדוניו ישיב (משלי כה יג) ובלבד שלא יהא שלג ולא יהא מטר שנאמר (שם כו א) כשלג בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כבוד וכתיב כצינת שלג ביום קציר (שם כה יד) נשיאים ורוח וגשם אין ולמה מדמה צינת שלג לציר כי הצדיקים כל צדיק וצדיק היה עושה אצל שדהו בית המקרה לקרר כשהיה להם חום לקוצרים מן השמש היו אומרים לקוצרים תקחו עצמיכם ותצננו שם בבית המקרה והמים שם קרים וגם לעולי דרכים היה טוב וזהו (רות ב ז) זה שבתה [ע"ב] הבית מעט מה שישבה בבית המקרה מעט ויש שהיה להם מערה תחת הארץ וכתיב (שופטים ו ב) המנהרות אשר בהרים וכתיב (ש"א יג ו) ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים ובצרחים ובברות שהיה צדיק עושה בסוף שדהו ובאותם הפירות היו מצניעים עצמם ומגיד לנו שצריך הצדיק לעשות תקנה לקוצרים שלא ימותו בשרב בשמש וישבו לפעמים בצל להשיב נפשם שלא ימותו כן ציר נאמן לשולחיו ומה הוא יכול לעשות אם כך הוא שרעה תהיה אלא שאין משיבין על הקלקלה ואם באים לקראתו להרע לו יגיד לו כדי להנצל וזהו ונפש אדוניו ישיב (שם יא ד) ויבאו המלאכים גבעת שאול (שם שם ט) ויבאו המלאכים ויגידו לאנשי יבש וישמחו וכשם שמברכין על שמועה טובה כן מברכין על רוח בקציר כשהרוח לטובה אבל לא כשהרוח משבר לבתים לא יברך מעין הטובה אלא כמו שאמרו בהרואה (א) ונפש אדוניו ישיב שמא הציר אינו עבדו אלא מכאן שלא ישלח אדם במקום סכנה אלא ציר נאמן ואל יאמין לו אלא אם כן בקי בו כאדם בעבדו ונפש אדוניו ישיב להקב"ה:

תתתתקצח. מעשה היה בשעת השמד שאמר ההגמון לקהל שבעירו תשלחו לאותה עיר פלונית כי יש בה הגמון ויש בה יהודים ותראו מה יעשו אותו קהל כן תעשו אתם ומה שאותו הגמון יעשה לקהל שבעירו אני אעשה לכם שלחו יהודי טוב וראה שנשתמדו וחזר ושאלו לו אמר נהרגו על יחוד השם ואם היה אומר להם אף הם היו עושין כך לכך אמר כך שיהרגו על קידוש השם ויהיה להם חלק לעוה"ב:

תתתתקצט. א) נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (משלי כה יד) בשביל עון פוסקי צדקה ברבים ואין נותנים ולפיכך במקום שרבים יש שמשקרים מוטב שינדרו לתת בסתם כדי שלא יחטאו ולכך נקראו הגשמים צדק שנאמר (ישעיה מה ח) ושחקים יזלו צדק (א) שעל ידי צדקה גשמים יורדים ופוסקים (ב) ולכך בהושענא רבה היו מביאים כל נדריהם כי לפעמים יום שמיני חל בשבת ואז

א) כפול לעיל סימן תתקי"ז.

תתתתקצז. (א) ג"ט ב'.

תתתתקצט. (א) תענית ח' א'. (ב) עיין מ"ש בסימן תתקי"ז.

מי שלא קיים את נדרו עובר בבל תאחר לכך כל תיבות שבפסוק ממי"ן ממי"ן (במדבר כט לג) ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפטם סופם כנגד ז׳ גשמים מז׳ רקיעים ואומרים הרי קיימנו נדרינו ואתה אל תעצר הגשמים ותן מטר ולמה בעון נדרים נעצרים גשמים שנאמר (דברים יא יד) ונתתי מטר ארצכם בעתו ואם אתם מאחרים עת הנדרים גם אני אאחר עת המטר וכיון שבמזיד לא הבאתם בעת גם אני לא אתן בעת את הגשם ולא יהיה לכם במה לקיים את הנדר וגם לצורכיכם גזלתם וקובעים אתם אותי ונערתי בזרע:

תתתתר. בארך אפים יפותה קצין ולשון רכה תשבר גרם (משלי כה טו) ונפקא מינה שאם יחרף אדם את הקצין והקצין ינקום ממנו אף זה יתחייב בנפשו כי יש לכבד הקצין שאם לא כן לא יהיו דבריו נשמעים:

תתתתרא.[א] דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקיאתו (שם שם טז) אם מוצא אדם רב שמלמדו תורה והרב יודע סתרי תורה דברים שלא ניתנו לגלות (א) אלא לאב ב"ד (ב) צנוע והתלמיד חפץ לכל אלה ואינו ראוי לכך או ראוי לכך ורוצה להיות פריץ בהשבעות שידע יותר (ג) לבסוף יהיה לו למכשול כמו (ד) לאחר:

תתתתרב. ועוד מדבר באדם אורח שבא לבית איש ונתארח בביתו ונותן לו לאכול מעדנים ומקבלו בכבוד והאורח רואה שמעננים אותו ומתעכב שם בביתו אומר בעל הבית מוטב שאהפך את הדברים כדי שיצא שאם אטיב לו לא יצא וזהו דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקיאתו תמהר לצאת. דבש מצאת אכל דייך אם אכלת מאכל שרע לבני מעיך אל תאכל אכילה גסה פן תקיא[ב].

תתתתרג. [דף קס"א] הוקר רגלך מבית ריעך פן ישבעך וישנאך (שם שם יז) (א) בחטאות ואשמות ד"א[ג]) הוקר רגלך מבית רעך כשיש גנבים בביתו מבני ביתו פן יאמרו אתה הגנב:

תתתתרד. הוקר רגלך לבית רעך אין כתוב כאן אלא מבית ריעך אם נתן אדם עיצה לחבירו לגרש את אשתו לא יתכן שזה היועץ יקחנה לאשה וכן סחורה אלא אם כן יאמר לו תחילה דע לך אם תגרשנה אקחנה לאשה וכן דע לך אם תעזוב אותה סחורה אני אקנה אותה וכן אם ישאל ראובן לשמעון אקנה אותה סחורה אם ראובן אינו בקי באותה סחורה ושמעון בקי יאמר שמעון דע לך אין לך תקנה לקנותה כי אינך יודע להרויח בה אל תקנה אותה ואם לא תקנה אני אקנה כי אני בקי בה הכל כדי שלא יחשוד ראובן את שמעון שלא יהא שמעון נותן מכשול לפני ראובן שגורם שמעון שיחשדנו ראובן:

תתתתרה. ראובן ושמעון שהיו חבירים ולא נתן לו עיצה שמעון לראובן לגרש את אשתו ואמר שמעון לראובן כיון שגירשתה אשתך והיא חפיצה לבעל אקחנה אני ולקחה שמעון (א) לא יתכן לראובן לדבר עם שמעון בפני אשתו כי יהיה דעתו עליה ודעתה עליו ואם ראובן היה רגיל ללכת לבית שמעון לא יתכן לשמעון שיקח גרושת ראובן לכך נאמר הוקר רגלך מבית רעך:

תתתתרו. מפיץ וחרב וחץ שנון איש ענה ברעהו עד שקר (שם שם יח) הרי הקיש לג׳ דברים על שם (תהלים קכ ב ג) ה׳ הצילה נפשי משפת שקר

א) רל"ג וכפול לעיל סימן תתל"ז. ב) מקום חלק בכ"י כשיעור ז׳ שורות ג) כעין זה לעיל סימן ס"ח

תתתתרא. (א) חגיגה י"ג א׳. (ב) קדושין ע"א א׳. (ג) צ"ל אל ילמד לו שלבסוף. (ד) כונת רבנו כמו שדרשו הפסוק הזה בחגיגה ט"ו ב׳ אבל שם דרשו על בן זומא ולא על אלישע אחר.

תתתתרג. (א) חגיגה ז׳ א׳.

תתתתרה. (א) יעוין אבן העזר סימן קי"ט ס"ח מה שהביא בשם תה"ד סימן רמ"ג.

א׳. מלשון רמיה ב׳. מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה ג׳. וכתיב (תהלים קכ ה) גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר רבת שכנה לה נפשי עם שונאי שלום הרי ג׳ (שם ס״ד ב ג ד ה) מפחד אויב תצר חיי תסתירני מסוד מרעים מרגשת פעלי און הרי ג׳ אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר לירות במסתרים תם פתאם ירהו ולא ייראו (שם שם ח) וירם אלהים חץ פתאום היו מכתם ויכשילהו עלימו לשונם יתנודדו הרי משל לחץ (ירמיה ט א ב) ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בגדים וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ (שם שם ד ה) למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי כי איך אעשה מפני בת עמי חץ שחוט לשונם מרמה דבר בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו הרי ג׳ לשונם וקורא להם קשתם וחץ שחוט לפיכך הקיש לג׳ מפיץ חרב וחץ שנון וכתיב (איוב ה כ כא) ובמלחמה מידי חרב בשוט לשון תחבא. (שם כ כג כד כה כו) וימטר עלימו בלחומו. יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה שלף ויצא מגוה וברק ממררתו יהלך עליו אימים כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נפח הרי דימה שוט לשון לחרב יברח מנשק ברזל זהו מפיץ שמפיץ את העם וכתיב (דה״א יב ב) נשקי קשת מיימינים ומשמאילים באבנים ובחצים ובקשת שהיה הנשק מפיץ אותם מרחוק יברח מנשק חצים וחניתות הרי ג׳ ולמה הקיש עד לאותם ג׳ כלים כנגד (דברים יט טו) על פי שלשה עדים מעלה על כל אחר כאילו מחטיא אף אחרים עמו וכשם (א) שאסור למכור כלי זיין לאויבי ה׳ שאם ימכור לו יהרוג נפשות כן לא ילמד אדם לעד שקר לטעון שדומה כאילו נתן חרב בידם להרוג ולא ילמוד אדם לרשע לטעון וכן לא ילמדו להלחם ולא יקחו אנשי המלחמה במלחמה עמהם עד שקר לפי שיפלו במלחמה וכתיב (יהושע ז יא) וגם כחשו וגו׳ ולא יכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם:

תתתתרז. שן רועה ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה (משלי כה יט) אם יהודים בצרה או שבאים למלחמה והנה אחד בוגד מבטיחם לעזור רגלם מועדת (ישעיה לא ג) וכשל עוזר ונפל עזור במלחמה ובצרה לא יועיל לו וכתיב (תהלים ג ח) כי הכית את כל איבי לחי שני רשעים שברת זהו שן רועה (איוב כט יז) ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף:

תתתתרח.[א] מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשירים על לב רע (משלי כה כ):

תתתתרט.[א] [ע״ב] מעשה היה והביא גוי חלוק אמר לגוים שהיה חלוק של ישו הנוצרי ואמר אם אינכם מאמינים תראו מה אעשה השליך החלוק באש ולא נשרף אמרו הגלחים והכומרים ליהודים הרי תדעו כי יש קדושות בחלוק אמר החכם תנו אותו אלי ואני אראה מה יש בו לקח חומץ חזק ובורית וכיבס לעיניהם אמר תשליכוהו באש ותנסו והשליכוהו באש ונשרף אמרו לו מה ראית לכבסו אמר להם מפני שהיה משוח בסלמנדרא והוצרכתי לכבס הבגד הרי מקיש שר בשירים לחומץ על נתר כי סיד שנעשה בחומץ בניין חזק וקיים הוא אבל מי שעושה חומר בנתר וחומץ בניין עראי ולא יתקיים והרי מקח טעות מי שעשה תנאי עם בנאי לבנות לו בניין חזק בחומץ ועשה לו בנתר וחומץ אע״פ שמראיהן שוין לכן וכן ושר בשירים על לב רע כגון לויים שמשוררים על תודה של רשעים וכתיב (שם כא כז) זבח רשעים תועבה ואף למשורר כן וכן חתן וכלה שהם רשעים ולבם רע אסור לשורר להם לשמחם שנא׳ (ישעיה ט טז) על כן על בחוריו לא ישמח ה׳ וכתיב (שם סה יח יט) כי אם שישו וגילו עדי עד וגו׳ כי הנני בורא את ירושלים גילה ועמה משוש וגלתי בירושלים וששתי בעמי ולא ישמע בה

(א) ססכיי״ת.

תתתתרו. (א) עבודה זרה ט״ו א׳ אבל מסיק שם דהאידנא שרי ועיין תוס׳ שם ד״ה לפרסאי.

עוד קול בכי וקול זקעה מתי אתם שישו וגילו כשנגלתי וששתי בעמי הצדיקים ולא ברשעים וכן ושר בשירים על לב רע על לב עצב כמו אין זה כי אם רוע לב מי שאומר שירים פסוקים מנגן או כמו פיוטים שהם להקב"ה שהם משוררים לפקח ולשמח לב עצב רע בעיני ה' שנשתמש בעבודת ה' כך חוטא האדם העושה חומר בחומץ ונתר עובר על בל תשחית וכן מעדה בגד מי שמסיר בגדים של חמימות בקרה ולובש בגדי משי והשלג מקלקלם עובר על בל תשחית על בגדי המשי שמקלקלם ועל השחתת גופו עובר שיש לו קרירות לכך הוצרך גם המשל:

תתתתרי. למה הוצרכו הנביאים משלים לומר יאמרו בלא משלים (א) אלא מן המשלים באים ללמדינו הרבה דברים בהיקש כגון (משלי כה ב) כבוד אלהים הסתר דבר וכבד מלכים חקר דבר הקיש כבוד מלכים לכבוד אלהים והקיש חקור דבר להסתר דבר (ב) כדרב ששת שידע באיזה חבורה המלך. כבר אלהים חסר וי"ו כבד שהרי (ג) יפתח בדורו כשמואל בדורו כגון (שמות יג כא) וה' הולך לפניהם יומם וכתיב (מ"א יח מו) ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עד בואכה יזרעאלה הרי אליהו נביא הולך לפני אחאב ואחאב רוכב ושרים הולכים כעבדים הרי אליהו שהוא ירא אלהים מן הדין היה לאחאב ללכת לפני אליהו לכך חסר וי"ו כבד ועוד חסר וי"ו כי בקרבנות לא היו מזכירין שם אלהים אלא שם ה' השם של ד' אותיות שנאמר (שמות כב יט) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו ותרגומו דרבח לטעוות עממיא (ד) מי שיזכיר סתם לאלהים בזבחים כאילו לע"ז זבח אלא צריך בזבח לשם ה' שאין ע"ז נקראת בשמו ולכך לא כתיב אלהין לקדם ה' אלא אלהין לשמא דה' בלחודוהי:

תתתתריא. שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (משלי כה ג) וכתיב (חגי ב ו ז) אני מרעיש את השמים ואת הארץ והפכתי כסא ממלכות והקיש חקור דבר למלכים כהסתר דבר לכבוד אלהים לפי שאמרו לכבוד אלהים במופלא ממך אל תדרוש ואם תחפוץ לדעת כסא ה' תחקור כסא שלמה וכבוד חירום מלך צור ותוכל להבין כסא אלהים חקור דבר שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר חקור דבר שמים לרום (א) אסור לשאול מה למעלה מה למטה אלא בעניין שמים וארץ וכי איני יודע ששמים לרום וארץ לעומק אלא (ב) כחכמי ישראל שאין חמה למטה לארץ אלא מקפת לצידי עולם והקיש לב מלכים לשמים לרום וארץ לעומק אם יעלה לשמים שיאו יחשוב כי האלהים בשמים ישפוט ויורידנו בעומק הארץ וכתיב (עובדיה א ד) ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך (ישעיה ה יד טו טז) הרחיבה שאול נפשה וישח אדם וישפל איש ועיני גבהים תשפלנה ויגבה ה' צבאות במשפט כתיב (שם יד יב יג יד טו) איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת [דף קס"ב] לארץ חולש על גוים ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי אעלה על במתי עב אדמה לעליון אך אל שאול תורד אל ירכתי בור וזהו שמים לרום אם לב מלכים ירום לשמים (דניאל ז כה) ומילין לצר עילאה ימלל (תהלים עג ט) שתו

תתתתרי. (א) בשיר רבה פ"א: אל יהי המשל קל בעיניך שע"י המשל אתה יכול לעמוד בד"ת. (ב) ברכות נ"ח א'. (ג) ר"ה כ"ה ב'. (ד) ילקוט ראובני פרשת ויקרא: בזמן שבהמ"ק קיים כל המקריב קרבן וזבחו לשם זר הנקרא אלהים חייב מיתה שנאמר זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו מלמד שצריך להזכיר שמו המיוחד בלבד וע"כ צוה בקרבנות כו' הכל לה' ולא נאמר אלהים. מאי טעמא א"ר אבוהו שם זה משותף המלאכים נקראו אלהים בני אדם נקראו אלהים גדולי הדור נקראו אלהים כו' אלא צריך להזכיר שם המיוחד, ובתורת כהנים פרשת ויקרא פרק ב': רבי יוסי אומר כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה למינין לרדות, ויעויין ספרי דברים פיסקא ש"ו: עתידה כנסת ישראל שתאמר לפני הקב"ה רבש"ע הרי שמך קרוי על שם הבעלים אומר לה הריני מעבירו שנא' והסירתי את שם הבעלים מפיה.
תתתתריא. (א) חגיגה י"א ב'. (ב) פסחים צ"ד ב'.

בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ בנחלי רתמים בניהינם וזהו (דניאל ז יא) ויהיבת ליקדת אשא ועור הקיש שיחשוב לב מלכים אם אין עליו בארץ. האלהים בשמים וכדיני מעלה יהיו דיני מטה האלהים שואל למלאכים שנאמר (מ״א כב כ) מי יפתה את אחאב וכל שכן מלך בשר ודם שאין בלבו לחקור שצריך לשאול ולחקור וכתיב (איוב כח כז) וגם חקרה (שם שם כד) כי הוא לקצות הארץ יב׳ט וכשם שכל צבא השמים משתחוים לו כך צבא מטה למלך וכשבוחרים למלך צריך לבחור במי שיעבוד לאלהי השמים שנאמר (דה״א כט כב כג) וימשחו לה׳ לנגיד ולצדוק לכהן וישב שלמה על כסא ה׳ שדן דין לאמיתו וכתיב (דניאל ד ז) אילן בגו ארעא (שם שם ח) ורומה ימטא לשמיא וחזותיה לסוף כל ארעא (שם שם יט) ורבותך רבת ומטת וגו׳ לסוף ארעא היה לך לחשוב שאתה בארץ והרבתיך בארץ ורם לבבך לפיכך (שם שם כ) עיר וקדיש נחית מן שמיא (שם שם כג) עד די תנדע די שליטן שמיא ואומר (שם ה כג) על מרא שמיא התרוממת וכתיב (שם ד לא) עיני לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב וכתיב (שם שם לב) וכמצביה עבד בחיל שמיא ודירי ארעא (שם שם) וכל דירי ארעא כלא חשיבין (שם שם לד) כען אנא נבוכד נצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט וארחתיה דין ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלה:

תתתתריב. מארי הלמך לשנאך ופשריה לערך (דניאל ד טו) והלא ישראל היו שונאיו אלא (א) כלפי מעלה אמר ולכך כתב מארי (ירמיה ד ז) עלה אריה מסובכו זה נבוכד נצר וכתיב (שם נ טו) אריות הדיחו זה נבוכד נצר וזהו (ב) שונאך ואשר קראו (ג) ג׳ פעמים עבדי לפי ששיבח ג פעמים להקב״ה על ידי דניאל חנניה מישאל ועזריה:

תתתתריג. כבוד אלהים הסתר אין להגיד אלא ליודעים להסתר כלומר צנוע כבוד אלהים הסתר דבר אין לדבר בו בגלוי כבוד אלהים הסתר דבר והלא (א) ארבעה צריכין להודות בעשרה ואיך אמר הסתר כבוד אלהים בסתר כגון עשיר שמעשר מעשרותיו בסתר כבד אלהים חסר וי״ו ו׳ תיבות ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הסתר דבר בלחש וכבוד מלכים חקור דבר אם יש עירעור דבר עון אל תשמע לו:

תתתתריד. אם נעשה נס לאדם חייב להודות ואם לבנו גדול בנו יברך (א) ואם (א) לבנו קטן הוא חייב להודות על בנו:

תתתתרטו. הגו סיגים מכסף ויצא לצרף כלי הגו רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו (משלי כה ד ה) הקיש זה לזה כי המלך דומה לכלי שנא׳ (ירמיה כב כח) העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו מכלל שמלך טוב דומה לכלי נחמד כוס זהב הכל ביד ה׳ לפיכך משכרת כל הארץ הרי למדנו כשהכלי יקר גם המלכות יקרה וכשהכלי נבזה גם המלכות כן הרי מי שרוצה כלי מסיר סיגים מן הכסף כך רשע מבער וצדיק נשאר (תהלים קא ח) לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר ה׳ פועלי און הרי העושה תנאי לתקן כלי יוציא סיגים שבכסף ויכון בכסף כסאו הרי כסאו דומה. . . . המלך מותר לקחת מן העם כסף לכלי תשמישו

(א) כעין זה לעיל סימן תק״פ.

תתתתריב. (א) שבועות ל״ה א׳. (ב) בראשית רבה פרשה ל״ז: שונא וער להקב״ה ואיזה זה נבוכדנאצר. (ג) ירמיה כ״ה ט׳, כ״ז ו׳, מ״ג י׳, ויעויין מדרש שוחר טוב מזמור י״ח בהערות ר״ש בובער הערה י״א שהביא מכ״י ה׳ הוספה: נבוכדנאצר לא קרא עצמו עבד והקב״ה קראו עבד שנאמר ביד נבוכדנאצר מלך בבל עבדי.

תתתתריג. (א) ברכות נ״ד ב׳.

תתתתריד. (א) עיין מ״ש בסימן תק״פ.

וכסא וכתיב (דברים יז יח) והיה כשבתו על כסא ממלכתו ולא ישא משרת רשע ולא יבא לפני כסאו רשע (ישעיה לג יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך אבל רשע לא יחזה וכתיב (תהלים יז יא) אני בצדק אחזה פניך (דברים יז יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו וכן שכינה על ארון שבו ספר תורה (משלי ח ל) ואהיה (שכונה) אמון אצלו לכך הקישם כבוד אלהים וכבוד מלכים מה שכינה בצניעות בסתר שנא׳ (ישעיה מה טו) אתה אל מסתתר וכן המלך בסתר ובצניעות:

תתתתרטז. (משלי ג ל לא לב) אל תריב עם אדם חנם אם לא גמלך רעה (שם כג יז יח) אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו כי תועבת ה׳ נלוז ואת ישרים סודו אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה׳ כל היום כי אם יש אחרית [ע״ב] ותקותך לא תכרת (שם שם לה) הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד (תהלים לז א) אל תקנא בעושי עולה (משלי כד א ב) להיות אתם כי שד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה (שם שם יח יט כ) פן יראה ה׳ ורע בעיניו והשיב מעליו אפו אל תתחר במריעים אל תקנא ברשעים כי לא תהיה אחרית לרע נר רשעים ידעך הראשון אל תקנא ילמד מן הסמוך אל תאמר כשראובן ושמעון עשו מחלוקת והדין עם ראובן אל תבחר בשמעון שהוא חומס את ראובן ואם אתה רואה שהשעה משחקת לו לשמעון והוא עול והוצרך לומר אל תקנא שתאמר אעזור למי שהשעה משחקת לו. והשני מדבר שאם תראה חריף ומפולפל ומביא ראיות לשקר ואין יודע לשבר את דבריו ואחר שאינו מפולפל כל כך אלא ישרן היה אתה עם הישר ולא עם המעקל כגון עם דוד (א) ולא עם דואג ואחיתופל: השלישי אם תראה שלות רשעים וכל היום שותים ומעקלים משפט בשביל שוחד ושמחים וכתיב (תהלים עג ב) כמעט נטיו רגליו וגו׳. והרביעי שלא תאמר כשתראה ראובן ושמעון במחלוקת וראובן אויב לך ואתה רואה ששמעון שונא של ראובן עושה שלא כדין לראובן ובידך למחות אל תקנא לומר אם אעזור לראובן אם כן יהיה שמעון לאויבי לכך נאמרו ארבעה אל תקנא וילמדו מן הסמוכים לכך כתבנו הפסוקים שהם סמוכים להם:

תתתתריז. ראשית חכמה קנה חכמה (משלי ד ז) כשנראה לך שום דבר טוב בעיניך ראה שתעשה הענין בחכמה שלא תבטל בסוף שהרי כתי׳ (דברים כ ח) מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו לא יאמר מה חטאתי וכי בידי הרגתי הרי הוא גורם שנופלין ואע״פ שהישועה ביד הקב״ה מצוה לעשות בתחבולות מלחמה כמו שאמר אל יהושע בן נון לארוב לתת מארבים על עי אמר לשמואל קח עגלת בקר ומה היה צריך לה והלא היה בידו להציל כמו שנאמר (ירמיה א ח) כי אתך אני להצילך אלא מכאן שכל דבר שיכול להיות בלא נס שקל לעשות שאין להטריח כלפי מעלה וזהו שאמר הכתוב (ישעיה ז יג) המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי לפי שהיה פעמים רבות בקשו לנביא להתפלל לעשות גדולות בעבורם ולא רצו לשמוע ויש אומרים (שם שם יב יג) ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את ה׳ ויאמר שמעו בית דוד אחז אמר שמעו נא בית דוד כי ישעיה מבית דוד (א) כי אמוץ ואמציה אחים הוו ועוד לבית דוד המונעים אות לעבוד לאלהי דמשק ולהסיר מזבח הנחשת שעשה שלמה אחז אמר המעט מכם הלאות אנשים על עצמו אמר כי אנשים כמו איש דוגמת (בראשית לב כט) כי שרית עם אלהים ועם אנשים כי תלאו גם את אלהי אמר הנביא לאחז (ישעיה ז יא) שאל

תתתתרטז. (א) סנהדרין ק״ו ב׳.
תתתתריז. (א) מגילה י׳ ב׳.

לך אות מעם ה׳ ואנסה את אלהיך כמו כן ע״ז כמו (מ״א יח כא) אם ה׳ האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו אמר לא אנסה כי אלהי הגוים מעוזרים להם כי תלאו גם את אלהי איני רוצה להלאותו כי ברור לי שעוזר לעובדיו אמר ישעיה לאחז לכן יתן הרי במקום הצורך עושה נס כשאין איפשר להיות הדבר אלא על ידי נס אבל כשאיפשר על ידי דבר אחר אין לעשות הנס ואף במקום שאיפשר לקיים על ידי נס קל אין עושין נס גדול כיהושע במעשה העי שאפשר על ידי אורבים לכך הצריכם לאורב וכן לשמואל איפשר לתקן הדבר בלא נס על ידי עגלת בקר וכתיב (שמות ד יט) ויאמר ה׳ אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך למה נאמר במדין לפי שדבר עמו בסנה וכשבא במדין אמר אנה תלך שמא יהרגוך לכך הוצרך לומר במדין ולא הזכיר לו בסנה כי משאר דברים היה חושש ולא הגיד ליתר חותנו שהקב״ה שולחו למצרים אלא לראות את אחיו הוא הולך אבל ירמיה שהיה רואה שהיו הורגין את הנביאים ומבזין אותו והיה ממאן ללכת לכך אמר לו כי אתך אני להצילך וכשהרגו את שאר הנביאים כגון אוריה הוא לא נהרג אע״פ שהיו מבזין אותו ומכין אותו ואליהו ברח על נפשו שהיה ירא מאיזבל ומאחזיהו בנה ולמה לא חשב כשהוא מדבר דבר אחד אש יורדת מן השמים ואוכלת את השר ואת עבדיו כמו כן מדבר אל אחזיה ועל כל מבקשי רעתו הרי (ב) אסור לסמוך על הנס [דף קס״ג] ולבקש על הנס כשאיפשר להיות הדבר בלא נס ואין קשה (ג) מר׳ חנינא בן דוסא כי דומה המעשה למעשה בקשת אליהו ואלישע על שאר הניסים ובעבור קידוש השם וכן היודע בשם המפורש לעשות אלא אם כן אי אפשר לתקן בשאר דברים ודווקא במקום קידוש השם כגון (ד) ר׳ יהושע בסבי דאתונא (ה) ואבישי על דוד ואסור לעשות אלא אם כן ניסה תחילה בצינעא כדי שלא יתהלל שם שמים על ידו ואמרו (ו) ודאישתמש בתגא חלף שמשמש בשם המפורש וגם לכתוב שם המפורש אסור פן יראה מי שאינו הגון (ז) אלא ליחיד שבדור ויש לו זכות אבות שנאמר (תהלים סא ו) ירושת יראי שמך וצריך שיהא ירא שמים וצדיק וטהרה וקדושה ואם הגון הוא והוא כעסן אסור להודיע לו עד שיהיו בו כל מידות טובות שמנו חכמים:

תתתתריח. ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך המלך ויקם מעל הכסא וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (שופטים ג כ כא) וכי לא היה זה חילול השם וגם כפויי טובה אלא אילו אמר בפני העומדים עליו אין זה חילול השם אבל כשאמר דבר סתר לי אליך בפני העומדים אין זה חילול השם כיון שלא ידע אדם אחר במה שאמר לו מכל מקום כפוי טובה הוא שהוא קם בעבור שהוא רוצה להזכיר את השם הוא קם והוא הורגו ואיך יתכן זה ויש לומר למה היה צריך מלך מואב לשמוע לדעת שם המפורש כי חקר מישראל שבשביל שלא יקלל איש את חבירו וגם שלא ינדף לכך אין מזכירין את השם בכתיבתו והוא מפציר קודם לכן לישראל ומתוך כך אהוד בא ואמר מה שאתה חפץ

(ב) שבת ל״ב א׳. (ג) ברכות ל״ד ב׳. (ד) בכורות ח׳. (ה) סנהדרין צ״ה. (ו) אבות פ״א וכן איתא באדר״נ פ״ב, וכן פירש העקרים מאמר א׳ פ״ח והר״ב בפירושו שם באבות פ״א מי״ג הביא הפירוש הזה בשם: ואני שמעתי ולא הזכיר כי כן אמרו באדר״נ. ומצינו במדרש שוחר טוב מזמור צ״א: זיין שנתן הקב״ה לישראל שם המפורש חקוק עליו, ויעויין סנהדרין ק״ז ב׳: שם חקוק בפיה כו׳. ובשו״ט ל״ו שני דורות נשתמשו בשם המפורש, וביבמות מ״ט ב׳ אמרו כי ישעיה נענש על שהשתמש בשם המפורש, ובסוכה נ״ג א׳ למיכתב שם אחספא, ומדברי רבינו נראה שמפרש שם המפורש על שם בן מ״ב וכן פירש רב האי גאון מובא ברא״ש פרק ח׳ דיומא, אבל בבראשית רבה פמ״ד ויקרא רבה פכ״ג אדר״נ פי״ג איתא כי שם ע״ב הוא שם המפורש וכן כתב הראב״ע שמות י״ד י״ט. ואומר בפרשה שמות: האומרים אשר בשם יעשו מעשים גדולים לא ידעו השם. ועיין מורה פס״א לראשון ושם פס״ב. (ז) קדושין ע״א א׳.

שנגלה לך את השם לכך שבתי עתה כדי להודיע לך ועגלון חפץ כדי שיקלל בו את מי שהפיץ בו שימיתנו וגם להשביע את ישראל כמו שבלק שכר את בלעם לקלל את ישראל כך עגלון מלך מואב מפציר כדי שיגלו לו את שם המפורש כדי לקלל והבא להורגך השכם והורגו ואשר עמד כנגד השם כדי למהר שיודיענו השם ואעפ״כ אנו לומדים ממנו (א) שצריך לעמוד כנגד המזכיר המדברים כששומעים את השם:

תתתתריט. מי שיש לו בנים או חתנים או תלמידים ויש לו ספר שמות אל יניח בביתו פן יעסקו בו בלא ידיעתו ויעשה גניזה שיגנוז במקום שלא ידעו כדי שלא יקהום שמא יעסקו ויענישו והוא נענש שהיה יכול לגנוז ולא גנזם:

תתתתרכ. למה אמר משה (דברים ג כה) אראה את הארץ מה יועיל אם לזכותם הרי יהושע שעשה כל מה שצוהו אלא כשבלעם קילל תחילה ואלישע ראה וקילל אם במידת פורענות מועלת ראייה כל שכן לטובה לכך כתב (שם לב מט) עלה וראה ומיד אחר כך (שם לג א) וזאת הברכה:

תתתתרכא. אל יעמוד איש אצל איש שמעניש שאינו מתכוין להעניש אותו אלא אחרים בלעם (במדבר כב מא) וירא משם קצה העם הרי רוח אחת ראה (א) ומחנה של ישראל שלשה פרסאות הם כ״ד אלף אמה לכך נפלו כ״ד אלף איש לכ״ד אלף אמה כי (ב) גברא באמא יתיב שראה רוח אחת (שם שם) ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם וכתיב (שם כג ט) כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו (שם שם יג) אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו לי משם (שם כד ב) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו (שם שם יז) אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב (שם שם כ) וירא את עמלק (שם שם כא) וירא את הקיני באילו הפסוקים יש ראיות שראה בלעם את ישראל נעלם ז׳ כי ראה שאין יכולים להזיקם אלא על ידי זנות ועסק שזנו אל בנות מואב וז׳ מזבחות כנגד ז׳. ד׳ שעשה אברהם אבינו א׳ שעשה יצחק וא׳ יעקב וא׳ משה ויבן משה מזבח וכשם שמזיק ראייה לקללה כך מועלת ראייה לברכה וזהו שנאמר (דברים ג כה) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אם יעבור כדי לזכותם אבל ראייה למה אלא משה היה דעתו לברכם וידע משה רבינו שהברכה שולטת ומועלת בראייה לפיכך סמך (שם לב נב) כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבא וזאת הברכה [ע״ב] וכתיב (שם לד ד) הראיתיך בעיניך למה ראה אלא כשהצדיק רואה בעיניו ומברך תועיל הברכה (ג) ובלבד שיהא לבו שמח בשעת הברכה:

תתתתרכב. (במדבר כב מא) ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם א׳, (שם כג ג) ודבר מה יראני והגדתי לך ב׳, (שם שם ט) כי מראש צורים אראנו ג׳, ומגבעות אשורנו ד׳, (שם שם יג) אל מקום אחר אשר תראנו משם ה׳, אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (שם שם כא) לא הביט און ביעקב אלא אמת ולא ראה עמל בישראל אלא יושר ו׳, (שם כד ב) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו ז׳, (שם שם יז) אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב (שם שם כ) וירא את עמלק ח׳, (שם שם כא) וירא את הקיני (שם כב לא) וירא את מלאך. וכנגדם במשה

תתתתריט. (א) סנהדרין ס׳ א׳.

תתתתרכא. (א) ערובין נ״ה ב׳. (ב) סוכה ז׳ ב׳. (ג) כ״כ בשבלי הלקט סי׳ כ״ג: כל מי שעומד לברך ראוי לו שיהא שרוי בשמחה כו׳ ובמרדכי פ״ג דמגילה: וראוי למברך שיהא שרוי בשמחה וכתב הרשב״א שאינו מוצא סמך לזה בתלמוד ושמא מדרש אגדה הוא. ובתנחומא נשא: אמור להם להכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל תהיו מברכין אותם באנגריא ובבהלות אלא תהיו מברכין אותם בכוונת הלב כדי שתשלוט הברכה בהם, ובשו״ט קי״ב: לא באנגריא אלא בשמחה.

רבינו א׳ (שם לב מט) עלה אל הר העברים (במדבר כז יב יג) וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל, ב׳ וראית אותה ונאספת אל עמך גם אתה, ג׳ (דברים ג כה כז) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה תימנה ומזרחה וראה בעיניך, ד׳ (שם שם כח) והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה, ה׳ (שם לב מט) עלה אל הר העברים הזה הר נבו וגו׳ וראה את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל, ו׳ (שם שם נב) כי מנגד תראה את הארץ, ז׳ (שם לד א) ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה ויראהו ה׳ את כל הארץ, ח׳ (שם שם ד) הראתיך בעיניך כנגד שהעלהו במות בעל מראש צורים ומגבעות בג׳ מקומות בעל ויקחהו שדה צופים אל ראש הפסגה ויקחהו ראש הפעור הנשקף כנגד ג׳ עלה אל הר העברים הר נבו וראה עלה ראש הפסגה ושא עיניך עלה אל הר העברים הזה הר נבו וראה אשר בארץ מואב:

תתתתרכג. **וכנגד** (במדבר כד ד) מחזה שדי יחזה מחזה כנגדם (שם יב ח) ומראה ולא בחידות ותמונת ה׳ יביט וירא את מלאך כנגד (שמות ג ב) וירא מלאך ה׳ אליו בלעם בא לקלל ומשה בא לברך לפי שאמר הקב״ה הנה הקסם ראה את ישראל בעין רעה ולכך ביקש משה שיתנהו לעבור ולראות ולברך אולי יש תקוה ואמר לו הקב״ה בלעם לא עבר אלא מן ג׳ מקומות גבוהות כך אתה תראה ותראה אתה בעין טובה וכל מה שהוא עשה אתה עשה דוגמתן לישראל להצילן מעין רעה שלו ומכאן כשיש רשע שרואה בעין רעה יש שמזיק ואם רואה את הצדיק את בנו או בתו או ממונו בעין רעה צריך שבאותו עניין יראה צדיק לטובה ויברך אותו העניין שעשה הרשע אם קילל אף יברך הצדיק ואפילו לא קילל אלא דבר בפיו כמה שָמֵן הנער הזה או ראה בעין רעה בלא דיבור צריך צדיק לברך בראייה וכתיב (דברים כג ו) ולא אבה ה׳ אלהיך לשמוע אל בלעם (יהושע כד י) ויברך ברוך אתכם ויצל אתכם מידו ואציל אין כתיב כאן אלא ויצל שנאמר (שמות ב יט) הצילנו עליות וראיות של משה רבכם הצילו אתכם ואם צדיק קלל צריך צדיק אחר לברך כמעשה (א) דר׳ שמעון בן יוחי ור׳ אלעזר אחד מקלל ואחד מברך אם אחד נתן עינו לרעה לפי שלא היו עוסקין בתורה אחד נותן עינו וזוכר שום מצוה שבידיהם ומברך כך צריך לעשות אתה באותו עניין שכתוב למעלה (בראשית מו כט) ויאסור יוסף מרכבתו זה זכות הטביע רכב פרעה וכו׳ במכילתיה (ב) כשבא אדם ללכת לדבר מצוה ולרכוב יתקן בעצמו ואם אינו בקי לתקן יעמוד שם וימהר ויבטל באותו עניין ובאותה מידה תיקון ומעשה אויביו ארם שעושה המצוה או שחשב אם המעשה קרובה למחשבה שמיד כשבאה לו המחשבה מיד עושה הרי כמו כן הקב״ה עושה רצונו (ישעיה סה כד) טרם יקראו ואני אענה ואם נודע אדם לעשות ומיד עושה כמו כן (שם שם) עוד הם מדברים ואני אשמע ואם אויביו חושבים עליו רעה אם הצדיק כשחשב רעה על האדם או בדבר שבינו לבין קונו לעשות רעה או עבירה או עשו לו צער ומיד העביר על מדותיו ומיד ביטל תאותו או לידו בא מצוה ומיד עושה כמו כן הקב״ה עושה רצונו מיד ומיד הקב״ה מבטל ומשבית מחשבות אויביו ומעשיהם כפי המהירות וכפי ההמתנה מודדין לאדם מידה במדה:

תתתתרכד. [וף קס״ד] **כאשר** שבועה ירא (קהלת ט ב) זה יוסף בן יעקב וכי תעלה על דעתך כשמכרו השבטים את יוסף וכי לא היו יריאים פן יודיע לעולים לארץ ישראל להגיד ליעקב שהוא במצרים אלא השבטים

תתתתרכג. (א) שבת ל״ג ב׳. (ב) בשלח פ״א. בראשית רבה פנ״ה.

אמרו לו (א) תשבע לנו שלא תגיד לשום אדם ולא תכתוב כתב ליעקב אם לא היה זה לא היה נמנע יוסף מלשלוח ליעקב שהוא חי לכך חשב אעכב בנימין עמי ויבא יעקב אחריו ולא היה הפיץ לגלות שהוא יוסף וישתחווה לו יעקב עוד אילו היה מודיעם שהוא יוסף לא היו באים עוד למצרים ונתכוון שיבא בנימן ויעקב אחריו ולבסוף לא יכול יוסף להתאפק:

תתתתרכה. חלומות סיפר יוסף לאחיו (א) הראשון לא פירש (בראשית לז ד) וישנאו אותו (שם שם ה) ויוסיפו עוד שנא אותו לעומתם (שם מה ה) כי למחיה שלחני אלהים לפניכם (שם שם ז) וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם (שם שם ח) ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים הרי ג׳ שלוחיות (שם נ כ) למען עשה כיום הזה להחיות עם רב הרי ג׳ חיים וגו׳ (שם שם יז) אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם וגו׳ ועתה שא נא לפשע הרי ג׳ הרי יוסף שאמר לטובה נעשה לכם ולי הקב״ה שלחני ולא היו צריכים מחילה וכל שכן מי שחושב לעשות רעה ולא נהפך לטובה ואם תאמר מיראה היה שביקשו מחילה אם כן לא היה להם לומר אביך צוה. . . אלא הוצרכו ליפול לפניו כי אמרו מתחילה נפלנו והשתחוינו לך כי היינו סבורים שהייתה מצרי ואילו היינו יודעים שאתה יוסף לא היינו נופלים הנה כבר ידענו ולפי שגרמנו לך שהייתה עבד (שם שם יח) הננו לך לעבדים אתם חשבתם עלי רעה למה הוצרך זה אלא כך אמר אילו לא נעשה לטובה הייתם צריכים מחילה אבל כיון שהאלהים חשבה לטובה לכם ולי הרי ממני אינכם צריכים מחילה אבל מן הקב״ה אתם צריכים מחילה מי שיחשוב רעה אע״פ שלטובה נהפך (שם שם כ) אלהים חשבה לטובה על ידי חלומות:

תתתתרכו. [ג] (א) אין דבר שכתוב בתורה שאין יוצא משם צורך לדורות שהרי אנו מברכין על קריאת התורה לפניה ולאחריה ברוך נותן התורה ואחר כך קורא אפילו פרשה שאין בה מצוה כגון (שם לב ד) וישלח יעקב מלאכים ובפרשה אלופי אדום וכתיב (דברים לב מז) כי לא דבר רק הוא מכם מפרשת אליעזר שמעינן הילכות קבלת האורחין בסבר פנים יפות (ב) והאורח שלא יטריח את בעל הבית שנאמר (בראשית כד נו) ויאמר אליהם אל תאחרו אותי ולומדים אנו שיש להתפלל שיזמן הקב״ה אשה חסידה לחסיד ולא יחוש על עושר כי אם שתהא צדקנית ומפני מעשיו הטובים ירבו לו עושרו ואם יתחתן בשביל העושר לבסוף יפול בידם ויקבל שכרו בזה העולם שנהנה ממעשיו הטובים אבל אם לוקח מבנות הטובים וממילא בא לו העושר זהו מעשיו הטובים והקרן קיימת לו לעולם הבא וכן כתיב (ישעיה ג י) אמרו צדיק כי טוב זה הקרן כי פרי מעלליו (ג) יאכל לא נאמר אלא יאכלו הוא וזרעו וכל העולם שנאמר (קהלת יב יג) כי זה כל האדם מהנה לכל האדם כדר׳ חנינא בן דוסא פרי מעלליו בעולם הזה אברהם אבינו כמה גרים גייר ולא רצה להתחתן

[ג]) חסרי״ע.

תתתתרכד. (א) פרדר״א פל״ה ילקוט בראשית רמז קמ״ב: אמרו נחרים בינינו.

תתתתרכה. (א) ר״ל שכתוב בבראשית ל״ז ה׳: ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו ולא הגיד לנו הכתוב מה היה החלום.

תתתתרכו. (א) תוכן דברי רבינו המה דברי הרמב״ם שכתב בפירושו למשניות סנהדרין פרק חלק: היסוד השמיני היות התורה מן השמים כו׳ ואין הפרש בין ובני חם כו׳ ובין אנכי ה׳ אלהיך כו׳. וכן כתב בפרק ב׳ לשלישי במורה: אין מעלין ואין מורידין בתורה כו׳ וכדברים האלה יוצאים מפי הזהר פרשה בהעלתך: ווי להאי בר נש דאמר דהא אורייתא אתא לאחזאה ספורין בעלמא תיפח רוחיה כו׳. ועיין דברי החסיד בסוף הקדמתו לחובת הלבבות: והמשכיל הפקח כו׳ ובסוטה ז׳ ב׳: אומר לפניה דברים של אגדה ומעשים כו׳. (ב) אורח המטריח בעל הבית מגונה משלשתן דרך ארץ זוטא פ״ח. (ג) מדרש שו״ט מזמור ע״ב.

עמהם (ד) ונתחתן במשפחתו אע״פ שהיו עובדי ע״ז כי היו צנועות במשפחתו וכן גומלי חסדים כמו רבקה לכך יצאו חסידים מהם לכך לא חשש אברהם בעושר (בראשית כט ט) ורחל באה עם הצאן כמה היו צנועין וצנועה שהיא יפה לכך באה באחרונה וגדולות היו בארם נהרים עיר נחור שהעיר היה שלו ועל שמו נקראת ופרשת וישלח יעקב נכתב להודיע שלא רצה יעקב לסמוך על מה שהבטיחו הקב״ה ואטיבה עמך (ה) כדי שלא למעט מזכיותיו ולהודיענו שיכנע אדם אפי׳ לפני אחיו (ו) (שמות כ יב) ככר את אביך לרבות את אחיך הגדול:

תתתתרכז. דע לך כל מה שנכתב במקרא שאין צריכין כגון ערים . . אלא כנגד הדרשנים שמים (א) שא מים שא לבבך לשמים ושפוך כמים לבך לשמים [ע״ב] (איוב כ ז ח) אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד:

תתתתרכח. ארץ (א) רוץ ברצון בוראך וכתיב (תהלים קיט ס) חשתי ולא התמהמהתי וכתיב (שיר א ד) אחריך נרוצה ולפי שהקדים ראובן ואמר (בראשית מב לז) את שני בני תמית לכך אמר משה (דברים לג ו) יחי ראובן ואל ימת (בראשית מב לז) ואני אשיבנו אליך לכך (דברים לג ו) ויהי מתיו מספר יהודה אמר (בראשית מג ח) ונחיה ולא נמות לכך (דברים לג ז) וזאת ליהודה (בראשית יח ז) (ב) ואל הבקר רץ אברהם (ג) והקב״ה רץ לפני בניו שנאמר (שמות יג כא) וה׳ הולך לפניהם יומם לווים רצו להרוג איש בבנו לכך (דברים לג יא) ופעל ידיו תרצה:

תתתתרכט. למה נכתבו הרבה דברים שאין בהן מצות כגון כל שבט ומספרם כמה פעמים ועיקר המצות אינם כתובים אלא בתורה שבעל פה וברמזים מפני שדומה זה הדבר למלך בשר ודם שצוה לעבדיו דברים חמורים אבל דברים קלים כתב להם אמר אילו דברים חמורים מפני שהם חמורים ונוהג לדורות ילמדו עד שידעו מפני שיש בהם דבר ציווי אבל דברים קלים לא יחושו כך תורה שבעל פה מפני שיש בהם ציויים ילמדו פן יענשו על כך אבל מניין צבא ושבטים שאין בהם צווי אם לא היו כתובים נשכחים ד״א אין דבר בחנם כתוב בתורה שנ׳ (שם לב מז) כי לא דבר רק הוא מכם כגון אחירע בן ענן וכי אדם קורא לבנו אחירע אלא על שם המאורע היו קורין כשעושה הקב״ה נס לאדם שצריך לקרוא שם בניו ובנותיו על שם המאורע ויתקיימו וכתיב באברהם (בראשית יז ה) כי אב המון גוים ואליעזר (שמות יח ד) כי אלהי אבי בעזרי ולפי שהיה פסל מיכה עם שבט דן לא היה הענן מקבלו וכשהיה רוצה ליכנס לא היה שבט נפתלי מניחו ליכנס (א) כי היו רואין בענן שלא

(ד) בלקח טוב בראשית כ״ד ד׳: לעולם ידבק אדם בטובים שהרי אברהם אבינו אמר לאליעזר כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך. (ה) ברכות ד׳ א׳ סבר שמא יגרום החטא, שבת ל״ב א׳ ואת״ל עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו ויעו״ש ק״מ א׳ מנכו לי מזכיותי. (ו) כבוד אח הגדול נלמד מוי״ו ואת אמך לא מאת יעויין כתובות ק״ג א׳.

תתתתרכז. (א) ב״ר פרשה ד׳: שמים שא מים טעון מים.

תתתתרכח. (א) שם פ״ה: למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה, ובילקוט משלי רמז תתקמ״ג ארץ שבני אדם רצים עליה. (ב) בבא מציעא פ״ו ב׳. (ג) שם איתא: ורוח נסע מאת ה׳.

תתתתרכט. (א) בפסיקתא דרב כהנא פיסקא זכור דף כ״ד ב׳: שבטו של דן שפלטו הענן שהיו כולם עובדי ע״ז ויעויין שם הערה קכ״ח ובתנחומא תצא אבל סיום דברי רבינו כי נפתלי אמר לדן חזור בתשובה לא מצאתי מקור לזה רק בספר אמרי נועם שנדפס במקראות גדולות אמשטרדם תע״ד פרשה נשא: מקשין העולם למה נקרא נשיא דן אחיעזר בן עמישדי? ומתרצים לפי ששבטו של דן יש בהם פסולת של מיכה שפלטו הענן ובקש דן לנפתלי אחיו שיבקש עליו רחמים שלא יהיה הענן פולטו ואמר לו שיהיה לו אחיעזר בן עמישדי פי׳ שיהיה לו אח לעזרה שיהיה עם אל שדי ונפתלי משיבו אחירע בן עינן כלומר אחי שיש בו ע״ז יהיה בתוך הענן, ודברי רבינו שהם בכ״י לא היו לעיני המחבר הנ״ל.

היה מאיר למעלה עננו ונפתלי אומר חזור בתשובה והיה מכתת הפסל ונכנס ואומר נפתלי אחירע בן ענן הוא כלומר הענן מקבלו:

תתתתרל. א) לאחר שמתו הנביאים האחרונים מכאן ואילך לא ניתן לעליונים רשות ולא לתחתונים להרבות פסוק אחר כגון (א) פליגו תרין מלאכי ברקיע (ב) לא יוסיפו לדבר שום פסוק שאינו במקרא וכן התחתונים כלומר אליהו כל מה שאמר בתנא דבי אליהו הכל מעשרים וארבעה ספרים מפני שלאחר שפסקו הנביאים לא ניתן לכתוב עוד פסוק אחד ולא אות אחת שנאמר (משלי ל ו) אל תוסף על דבריו לכך עשו מסורת מכ"ד ספרים כך פעמים אותה תיבה בקרייה כי ידעו שאין להוסיף אות אחת ומה שכתוב (דה"ב ט כט) הלא הם כתובים על דברי וגו' החזה (שם שם יג כב) במדרש הנביא עדו אנשי כנסת הגדולה אמרו מה שהוצרכו לדרוש כבר ואין נביא רשאי לחדש דבר אחד על ספרים של כ"ד לא מלאך ולא אליהו אלא כל מה שעוסקים מלאכים וצדיקים בגן עדן רק בכ"ד ספרים ובתורה שבעל פה:

תתתתרלא. למאן דאמר (א) בן סורר ומורה ועיר הנדחת ונגעי בתים לא היה וכן (ב) כיצד הלביש אהרן ובניו מה דהוה הוה דרוש וקבל שכר וכן ביוצא בהן למה נכתבו אלא אי איפשר שלא יצא מהן שום מצוה. בן סורר ומורה לומר שלא יחניף אדם על בנו וכתיב (מ"א א ו) ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וכשאדם רואה את בנו יוצא לתרבות רעה יותר טובה היה לו לאבשלום שיהרג בקטנותו ואל יגרום שעל ידו נהרגו כמה נפשות וכן כל דבר לא נכתב לבטלה שנאמר (דברים לב מז) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם שנאמר (משלי ח ט) כלם נכוחים למבין:

תתתתרלב. שלשה דנין אותן קודם לעבירה (א) בן סורר ומורה עדים (ב) זוממין ומסור (ג) כדרי' שילא (ד) ודרב כהנא (ה) ומסור שכבר מועד הוא וכת' (דברים יט יט) לעשות לאחיו וכל הקודם להורגו זכה:

תתתתרלג. למה לתת למשה ב' לוחות יכתוב בלוח אחת עשרת הדברות מפני שאילו היה בלוח אחת לא היה דורש (א) סמוכין לא תרצח כנגד אנכי ואם תאמר יעשה עמודים [דף קס"ה] בלוח אחר ה' דברות ובלוח אחר ה' דברות על זה על זה אז הייתי אומר הם כעמודים של ספר תורה שיש בירִיעה אחת הרבה והתחלת שני אחר סוף הראשון לכך ב' לוחות עוד כדי לכתוב חמש דברות של כבוד השם בשל ימין (ב) כבד הוא כבוד השם שאם לא יכבד לאב ולאם לא היה יכול האב ללמד תורה ולצוות לעשות רצון שמים (ג) וה' אחרונים לכבוד בשר ודם על שמאל:

תתתתרלד. (א) ר' יהושע בן לוי אמר (דברים ט י) עליהם ועליהם כל ככל דברים

א) ספכ"כ.

תתתתרל. (א) בבא בתרא ע"ה א'. (ב) יעויין מגיד משרים להרב"י פרשת עקב על הפסוק כי בשמחה תצאו וגו': הא איכא למידק אמאי נקיט תרי לישני חד בשמחה וחד בשלום ותו כחד נקט תצאו ובאידך נקט תובלון ותו כי הולך לפניהם ה' וגו' אמאי איצטריך תרי טעמי כו' וכפי אשר לפנינו הפסוק הולך לפניהם ה' הוא סוף פסוק של כי לא בחפזון תצאו ישעיה נ"ב י"ג והפסוק כי בשמחה תצאו הוא שם נ"ה י"ד, הרי שהמלאך דורש פסוק מרעתיה דנפשיה.

תתתתרלא. (א) סנהדרין ע"א א'. (ב) יומא ה' א'.

תתתתרלב. (א) סנהדרין ע"א ב'. (ב) מכות ה' ב'. (ג) ברכות נ"ח א'. (ד) בבא קמא קי"ז א'. (ה) ר"ל ואז הורגין אותו גם אחרי שעבר העבירה כמו שאמרו ע"ז כו' ב': המסורות מורידין ולא מעלין, ויעויין רמב"ם פ"ז מה' חובל.

תתתתרלג. (א) מכילתא יתרו פ"ח ילקוט יתרו רמז רצ"ט ויעויין ירושלמי שקלים פ"ו ה"א. (ב) בזוהר כי תצא: כבד את אביך ואת אמך זה הקב"ה אמך דא שכינתא. (ג) התוס' תענית ג' א' ד"ה ואלו כתבו; וכן בה' דברות אחרונות מלא תרצח ואילך לא הזכיר הש"י.

תתתתרלד. (א) ירושלמי פאה פ"ב ה"ו ומענין זה בבלי מגילה י"ט ב'.

הדברים מקרא משנה ותלמוד ואגדה ואפילו מה שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני מה טעם (קהלת א י) יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא ומשיבו חבירו ואומר לו (שם שם) כבר היה לעולמים:

תתתתרלה. מה היה משה צריך לומר (שם כז טו) ארור האיש אשר יעשה למה הוצרך לקבל ברכות וארורים, לאחר מות משה יעשה בימיו מי שיעמוד במקום משה ועוד והלא כבר נאמרו כל התוכחות אלא לפי שהיו יראים מן העונש של משה שהרי ענש את קרח ובלעתו הארץ לפיכך גם משה יעניש אותנו אבל אחרי מות משה לא יחושו ואילו היו מקבלין ברכות וקללות בימי משה אחר כך יהו אומרים בעל כרחינו קבלנו כי היו מתפחדים ממשה פן יענישנו ולא היה בלבנו לקבל לכך אמר להם לקבל בהר גריזים ובהר עיבל קללות וברכות כדי שאחרי מותו שלא יהיו יריאים ממנו כי לא יעניש אחרי מותו ויזהרו במצות:

תתתתרלו. אין בארון רק שני לוחות אבנים אין בדביר רק ארון הקדש (מ״א ח ט) הרי לא השרה שכינתו על שום כלי רק על ארון הקדש לומר שאין שכינה שורה אלא על מקיימי תורה ולמה על עשרת הדברות לפי שהיצר מתאוה עליהם לעכור אנכי ה׳ אלהיך כלומר תעשה שאנכי ה׳ אלהיך שתעבוד לי וכן הוא אומר (בראשית כח כא) והיה ה׳ לי לאלהים כלומר אקריב לו קרבנות וזה קשה לו לאדם לבא לרגל וכתיב (שמות לד כג) את פני האדון ה׳ אלהי ישראל לא יהיה לך יצר לעבוד ע״ז לא תשא כשאין מאמינים לו לאדם יש לו יצר לישבע שיאמינו לו זכור את יום השבת מי שיש לו מלאכה מרובה קשה לעזוב מלאכתו ואזהרותיו מרובין כבד את אביך ואת אמך קשה (א) כר׳ טרפון (ב) ור׳ ישמעאל לא תרצח מי שיש לו אויב או ירא פן יעיד עליו רעהו והורגו יצרו מתגבר עליו אם לא ידע מי עשהו לא תענה בשביל להציל אוהבו או להמית אויבו לא תחמוד יצרו מתגבר עליו, ושכינה על י׳ דברות לומר אין שכינה שורה אלא על המתגבר על יצרו וארון לפני ולפנים לומר שצריך להיות צנוע שלא יצא לחוץ כמו שאין נכנס לפנים אלא אחת בשנה וכמו שיש שני כרובים המסככים על התורה כך צריכין שנים שנים לדבר בהן שנאמר (מלאכי ג טז) אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו:

תתתתרלז. תאומי צבייה (שיר ד ה) מכאן ששתי עגלות במדבר הולכות יחדיו לכך אל תתמה שבמסכת שבת (א) מונה ששתי עגלות היו זה אצל זה וכל עגלה ה׳ אמות אורך וה׳ רוחב כמדת המזבח וכן (דה״ב ו יג) כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה חמש אמות אורכו וחמש אמות רחבו ואמות שלש קומתו כי סמך למזבח כיור ולא אמר מי נשאו אלא בני קהת נשאוהו ובכלל המזבח הוא וסמך עגלות לחנוכת המזבח לכך אמר חמש אמות אורך העגלה וחמש אמות רוחב כמו מזבח ששה עגלות וכל עגלה חמש אמות כנגד (תהלים יט) תורת עדות פקודי מצות יראת בכל אחד ה׳ תיבות:

תתתתרלח. תורת ה׳ תמימה כי (א) הדורות היו הולכים הלוך וחסור שהראשונים לבם כאולם והאחרונים מתמעטים והולכים לבם. פירושו תורת ה׳ תמימה אני גרמתי שהיא תמימה כי על כל דבר שהיו שואלים היה דוד שולח בכל ישיבות חכמים עד שלא נשארה ספיקה בידו כי היה רוצה לדעת כל דבר וכל דיקדוקי

תתתתרלו. (א) קדושין ל״א ב׳. (ב) ירושלמי פאה פ״א ה״א.

תתתתרלז. (א) צ״ט א׳ יעו״ש ברש״י ותוס׳.

תתתתרלח. (א) ערובין נ״ג א׳.

אמר דוד אני עשיתי ערות ה׳ נאמנה שהייתי עושה שהיא נאמנה הקב״ה אמר (דברים לב לט) ראו עתה כי אני אני הוא. . . . וכן כל מצוה מה טעם אמרה תורה כך וזהו [ע״ב] שנאמר (תהלים קיט סו) טוב טעם ודעת למדני ועשיתי לפקודי ה׳ שיהו ישרים כי בכל ישראל שלחתי אותה שאלה העמוקה תחשבו כשתבואו לרגל ויהיו כל ישראל כאן שתשיבו לי דעתכם שלא אתבייש לפני כל ישראל עוסקים לדעת כדי שלא להורות שקר כדי שלא יהא עון עליהם שנאמר (דברים א יג) ואשימם בראשיכם (ב) ואשמם כתיב שהאשם תלוי בראשים של ישראל לפיכך היו מפלפלים לישראל כל פיקודים שצריך למניין זה אומר כך וצריך להביא ראיות עמוקות להכריע וזהו שנאמר (תהלים קיט קכח) כל פקודי כל ישרתי וכשהייתי מביא ראיות ברורות שמח לבי שנא׳ (משלי כג טז) ותעלוזנה כליותי שפתיך מישרים וגו׳ כך כשצדיקים מביאים ראיות ליושר היה לבו שמח והייתי גורם מצות ה׳ ברה כי היו באים ברגל בפני הכל שמתביישין בדבר אלא אם כן ברור ומבורר שלא יקשו לו מאירת עינים כל דבר סתום פעם זה אומר כך נראה לי וזה אומר כך נראה לי כגון (ג) אבנר שהקשה לו דואג עד שנתעלמה ממנו הלכה על רות המואביה לכך אמר מאירת עינים וזהו סמך מן התורה כמו (תהלים קיט קל) פתח דברך יאיר ההלכה כשמוצאין סמך מן התורה מבין פתאים שלא ידע אבנר להשיב עד שיתרא הישמעאלי הביא ראייה מבית דינו של שמואל איש דרכו לקדם. ועסקתי לעשות יראת ה׳ טהורה כמו (שמות כד י) וכעצם השמים לטוהר שלא הייתי מניח חכמים להרע ומפולפלין לשבת בדין כדי שיהו משפטי ה׳ אמת צדקו יחדיו כל היושבים לדון כולם יחדיו לבם להוציא דין לאמיתו עומדת לעד כמו (ישעיה א כה) ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך ואשיבה (כל) שופטיך כבראשונה כמו דוד בימיו (תהלים קיט צו) לכל תכלה ראיתי קץ לא הנחתי מצוה מסופקת אמרתי עלו למניין ותגמרו ואם אלה חולקין על אלה רחבה מצותך מאד הרחבתי מצותיך מאד שלא הנחתי חכם שלא שלחתי לו תודיעני דעתך וקבלה שלך וראייה שלך ופעמים משיבת נפש כמו מעשה (ד) שבדק בן זכאי בעוקצי תאינים וכמו (ה) שאמר לו שמעון בן שטח הרגת דם נקי משיבת נפש (ו) בעוד שמוציאין אותו להריגה מביא לו זכות ומשיבין אותו וכגון (תהלים נא טו) אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו (מלאכי ב ו) ורבים השיב מעון שכבר נגזרה וחזרו בתשובה וחיו כשתורה נכתבה כל דקדוקיה מחכימת פתי שלא ידע לדקדק אמר אני מעיד שכך ראיתי לאותו צדיק וכך אמר לי ואין לי לפרש ומעיד היה על אותו צדיק. מהו צדקו יחדיו כשמפלפלין חכמים יחדיו שאין עירעור ומחלוקת בדבר (תהלים יט יא) הנחמדים מזהב ומפז רב כי היה מכבד תלמידי חכמים מן העשירים שיש להם זהב ופז רב כדי שיעסקו בתורה (ז) שנאמר (שם טו ד) ואת יראי ה׳ יכבד ומתוקים מדבש ונופת צופים כי היה דוד מקבלם על שולחנו ואוכלים עם דוד שנאמר (שם קא ו) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הלך בדרך תמים הוא ישרתני (שם כב כז) יאכלו ענוים וישבעו (שם שם ל) אכלו וישתחוו כל דשני ארץ (ח) ומפי בושת אוכל על שלחנו ומתוקים (תהלים נה טו) אשר יחדיו נמתיק סוד גם עבדך נזהר בהם במשפטם בשמרם עקב רב בני אדם אצלי אם יראו שום דבר יאמרו לכך אני עושה סייג במותר לי דבר אחר גם עבדך נזהר בהם בחכמים לכבדם והם מזהירים אותי שאמרתי להם תזהירוני (שם קמא ה) יהלמני צדיק חסד נזהר בהם (שם לז כה) ולא

(ב) מדרש דברים פרשה א׳. (ג) יבמות ע״ו ב׳. (ד) סנהדרין מ״א א׳. (ה) מכות ה׳ ב׳. (ו) סנהדרין מ״ב ב׳. (ז) בילקוט תהלים רמז תרס״ה: ואת יראי ה׳ יכבד זה דוד. (ח) ש״ב ט׳ ז׳.

ראיתי צדיק נעזב כי הייתי מכין פרנסתם שגיאות שאין הלב יכול להבין אל תענישני כמו על (ט) שכרתי כנף מעיל (י) ושאמרתי (ש"א כו יט) אם ה' הסיתך בי (יא) ושאמרתי (תהלים קיט נד) זמירות היו לי חקיך אל תגלגל על ידי הנה אני נזהר בכל מה שאוכל ומנסתרות אם יעשו בני אדם כמו עכן אל תענישני עליהם וגם מזידים כגון דואג ואחיתופל חשוך עבדך שלא יסתרו דברים שישרתי בפלפולים ואל ימשלו בי שלא יהא ראש ישיבה ונשיא וכתיב (שמות כג ב) ולא תענה על ריב (יב) לא תענה על רב (משלי כז יא) ואשיבה חורפי דבר שאנצחם בהלכה (תהלים קיט מג) ואל תצל מפי דבר אמת:

תתתתרלט. [דף קס"ו] למה סמך (שם נ) מזמור לאסף מציון מכלל יופי בכ"ד משמרות לויה בני (א) אסף לראש התפילה לתפילה זכה בן אסף לראש ואז אסף חרפתי (ב) שבני קהת במדבר ובני אסף קודם עתה ולכך הקדים אסף ומזמורי אסף לאחר (שם עב כ) כלו תפילות דוד בן ישי כי מזמורי אסף על הגליות ועל יוסף (שם פ ב) רועה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף (שם פא ו) עדות ביהוסף לפני אפרים . . . מזכיר מחורבן הבית או אסף מוכיח את ישראל ולמה לקח את (שם נ א) מזמור לאסף אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ (ג) ולמה סילקו ממזמורי אסף לפי שאסף מוכיח במזמוריו את הרעים ואמר (שם שם טז יז יח) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ואתה שנאת מוסר ועם מנאפים חלקך וסמך לו (שם נא ב) כאשר בא אל בת שבע (שם נ כ) תשב באחיך תדבר ולא דבר כנגד דוד אלא כנגד דואג וחביריו שבמזמן היו פוסלין את דוד ודוד עשה תשובה והם לא עשו תשובה:

תתתתרמ. במקום שיאמר אל באזהרה הוא לשון בקשה לכך בכל נא כתובים אזהרות לשון אל. תדע שהרי לא יאמר לא נא אלא אל נא כמפייס ומבקש אל בנותי כי לא יתכן בכתובים לא כי לא יתכן לשון אני מצוה שלא תעשה בכתובים כי כבר קידמוהו רבנן משה רבינו אם כן מאי אהני שלמה לא באו כתובים אלא לפרש ולא להוסיף כי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה אלא על סתומות לגלות שסתם כמו שמפרש בגמרא המשנה ולא יאמר לשעבר אל דברתם הרי אל לשון בקשה ובמקום שאין מפורש בתורה כגון (משלי כג כ) אל תהי בסובאי יין שיאמר אדם שכבר גדול הוא ויצא מכלל סורר ומורה עלי לא דברה תורה לכך אל תהי אתה גורם לבן סורר ומורה ועוד לבסוף תהיה אחריתך כסורר ומורה וכגון (משלי כב כב) אל תגזול דל כי יש לבעל דין לומר משה אמר לכל אדם בי (א) משה לא דיבר כנגד עונשין של שמים אם יאמר חילוק בין עשיר שגזל עני ובין עני שגזל עשיר יאמר עשיר הגזלן הפקרתי שלי הריני עני ויאמר הגזלן הרי הנגזל עשיר הואיל דלא פסיקא לא כתב משה עונש שמים ולכך אמר אל תגזול דל כי דל הוא אפי' פחות משוה פרוטה יעלה פרוטה לכמה פרוטות ועשיר אם אתה חייב לדל תפרע לו מהרה שהרי ירויח בשלו שום דבר ומה שהיה יכול להרויח כאילו אתה גוזלו (שם שם כג) וקבע את קובעיהם נפש וכתיב (ש"ב יב ה ו) כי בן מות האיש ואת הכבשה ישלם ארבעתים כיון שהטעם בשביל שלא ימתין במצרים ושיהא מצוי לישרף אם יאמר אני אוכל ממנו נא ובשל מבושל במים ולא אעכב לכך אמר (שמות יב ט) אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל

(ט) שמואל א' כ"ד ובילקוט שם רמז קל"ג ד"ה ויכרות. (י) שם כ"ו ובילקוט שם רמז קל"ו: א"ל הקב"ה מסית קרית לי כו'. (יא) סוטה ל"ה. (יב) סנהדרין ל"ו.

תתתתרלט. (א) נחמיה י"א י"ז וצ"ל לראש התחלה ועיין רש"י. (ב) ר"ל שבמדבר זכה קהת להיות נושא הארון אף שגרשון היה הבכור ויעויין במדבר רבה פ"ו וכן אסף בן קרח ראש למשוררים. (ג) ר"ל המתחילים ממזמור ע"ג והלאה.

תתתתרמ. (א) מדרש שוח"ט מזמור ע"ב.

שמא יהא עולה מן האש קודם זמנו והרי עדיין צריך איחור ולא יבא לאוכלו וגם אם מבושל המרק יותיר או יאחר ולא ישרף לכך אמר אל תאכלו ממנו נא (ויקרא יט ד) אל תפנו אל האלילים שאין בהם ממש ויאמר למה לא אפנה כיון שאני יודע שאין בו ממש (משלי ה ח) הרחק וגו' פתח ביתה (שמות טז כט) אל יצא איש ממקומו כיון שעל ידי מחיצות שעומדים שלא לדעת אדם מותר הייתי אומר מותר לכך מזהיר אל פן והשמר במקום יצר הרע.

תתתתרמא. צפורים לשון נקבה ולא שיהא נקבה כי אפילו לזכר קורא לשון נקבה (תהלים קב ח) כצפור בודד שהוא בורח מפני הנץ וירא לחזור (א) לשון זכר אשר לא נופח הלפיד.

תתתתרמב. במדבר לא ירדה אש מן השמים שלא היה שם שער השמים ועוד בלילה עמוד האש היה מאיר להם אבל בימי שלמה בית המקדש במקום שער השמים ירדה אש והיה אש בלילה בבית עולמים וכל בני ישראל רואים. . . בסיני לא ראו תמונה במשכן לא ראו פרצוף (א) אלא זוהר. . . כשם שאהרן ואלעזר ואיתמר קיבלו והוליכו וזרקו פסחיהן וחגינותיהם בערב פסח בג' כיתות איך שחטום ואיך הכניסום כל כך בהמות בחצר אהל מועד הרבה בהמות כל זה היה ע"י נס (ב) כך אכלו במילואים בשר הרבה ומה שלא נימנו מניסים שנעשו מפני שלא מנה אלא מה שהיה לדורות.

תתתתרמג. [ע"ב] ישראל (א) יצאו ביום ט"ו מרעמסס ולא יצאו ממצרים עד ליל ט"ז והראייה שאמר במשנה תורה (דברים טז א) הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה ואין לומר לילה מוסב על ועשית פסח אלא ממש הוציאם לילה והלא כתיב (שמות יב כב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר אלא בעצם היום הזה יצאו מרעמסס וזהו שנאמר (במדבר לג ג) ויסעו מרעמסס בחדש הראשון למה אמר ב' פעמים חדש הראשון אלא בט"ו יצאו מרעמסס וקבצם משה בבקעה אחת לראות אם יצאו כולם ואם עכבו אחד מלצאת לא היו יוצאים ואמר להם משה אל תצאו בט"ו מרעמסס אלא בט"ו הביאם כולם אל פרעה במקום שמקברים מצרים את מתיהם כי אמרו ישראל לא נצא עד שיתן לנו פרעה רשות ובאו לעיני כל מצרים בט"ו (שם שם ד) ומצרים מקברים מתיהם אמרו ישראל אתם גרמתם שמתו אילו הנחתם אותנו לצאת לא היו מתים וזהו (שם שם ג) לעיני כל מצרים ובאו בו ביום כולם אף בני יוסף שהיו בתחפנחס באו לרעמסס בט"ו והכינו עצמם בט"ו ויסעו מרעמסס בחדש הראשון כלל שהמסעות בט"ו בחדש נסיעה ראשונה ממחרת הפסח בנסיעת כולם ובליל ט"ז יצאו כולם מרעמסס בחדש הראשון זהו בליל ט"ז וזהו (שם שם) ממחרת הפסח בט"ו נטלו רשות. ד"א בחדש הראשון בט"ו יצאו מרעמסס אבל לחדש הראשון ממחרת הפסח שהוא ט"ז יצאו ביד רמה לעיני כל מצרים ומצרים מקברים וטרודים היו כדי שלא יאמרו תחזיר לי מה שהשאלתי לך ועוד כדי שלא ימנעו ערב רב מלצאת. ד"א ויסעו ערב רב בחדש הראשון קודם כדי שלא תמנעום מצרים מלצאת אבל ממחרת הפסח יצאו בני ישראל לעיני כל מצרים ולא ערב רב:

תתתתרמא. (א) מקום חלק ואולי צ"ל וכן אש הוא לשון נקבה (כמו כי תצא אש) ובכ"ז מצינו תאכלהו אש לא נופח (איוב כ כ"ו) ואולי נופח הלפיד ר"ל כי נופח קאי על הלפיד.

תתתתרמב. (א) ר"ל כי קרן אור פני מ"ה. (ב) באדר"נ פל"ה: ולא פיגלו הכהנים בקדשים מעולם וכוסיף הגר"א: ולא אירע נותר מעולם ולפי זה היה הנס שיכלו לאכול הכל ויעוין פסחים נ"ז א': כל ימיו לא נמצא נותר במקדש וזהו לכאורה שלא כהוספת הגר"א ויש לעיין בזה.

תתתתרמג. (א) ברכות ט' א' ויעו"ש.

תתתתרמד. בויקחו לי תרומה דבר מאותן שבאו מנדבה בואתה תצוה דבר מאותו שלא נתנו ישראל אלא הנשיאים שנאמ' (שמות לה כז) והנשיאים הביאו את אבני השוהם הבושם והשמן ולפי שצריך להאריך בשמן המשחה מי שיעשה כן ונכרת לכך איחרו אבל כהנים נבחרו מהר סיני שנאמר (שם יט כד) ועלית אתה ואהרן עמך (שם שם כב) וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו הוא אשר דבר (ויקרא י ג) בקרבי אקדש וראייה גדולה שלא באו בנדבה אלא דברים . . . שהרי עד ועצי שטים לא פירש לצורך מה באו אבל מעצי שטים ואילך מפרש כל דבר למה בא שמן בשמים קטרת שאומר שמן למאור מפרש לצורך מה בא למאור בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים . . . . בפקודי ישראל כת' (במדבר א א) במדבר סיני וכן בפקודי לוים (שם ג יד) במדבר סיני וזהו לאחר מתן תורה אבל בכהנים כתיב (שם שם א) בהר סיני ולא נאמר במדבר סיני כי במדבר סיני במשכן בהר סיני ממש בהר קודם שנעשה המשכן נבחרו:

תתתתרמה. כתיב (קהלת ז יב) בצל החכמה בצל הכסף מתי לחכמה דורשים כשיש לה כסף הרי למלך אסר כסף וזהב שלא ירבה אבל לכהן גדול כת' (ויקרא כא י) והכהן הגדול מאחיו (א) גדלהו משל אחיו לפי שכל ההוראות יוצאין מפיו לכך גדלהו מאחיו בממון לפי שחכמת המסכן בזוייה אם לא יהיה כהן גדול עשיר בממון לא היה דבריו נשמעין (ב) אבל מלך שיש לו יותר מכדי אפסניא שלו . . אבל כהן כיון שעל פיו כל הקרבנות וכל עניין המקדש היה צריך עושר שאם לא ימצא כהנים ולוים כמו שברחו מירושלים כשלא נתנו מנחותם ושיהיה לו עושר ישכור מי יפשיט ומי יביא מים וכל צורך המקדש והעזרה אבל המלך אם ישאר לו כסף וזהב ירום לבבו אבל כשהיו עניים ישראל וגם המלך אין לו הולך ונלחם עם ישראל על הגוים כמו שאמ' (ג) פשטו ידיכם בגדוד מלחמות ה' אבל כשהוא עשיר וישראל אומרים במה נתפרנס ירום לבבו ולא יהיה חושש ועוד יסמוך על עושרו ולא ישים על לבו [דף קס"ז] עוני ישר' ועוד כתיב (הושע ב י) וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל ועוד יאהב שוחד:

תתתתרמו.(א) אמ' ר' יהודה בן בתירה התורה כסתו ואתה מגלהו וכל מי שיאמר שאהרן נצטרע עתיד ליתן את הדין ולמה לא נצטרע אהרן מפני שלא יאמרו בעון העגל שעשה להודיע שנמחל לו על עון העגל(ב) אליבא דר' עקיבא (במדבר יב יג) אל נא רפא נא לאהרן רפא נא למרים:

תתתתרמז. כתיב (דברים ט ה) לא בצדקתך וגו' כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך וכתיב (שמות כג ל) מעט מעט אגרשנו מפניך (דברים ז כב) לא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה וכי אין טוב שיהיו חיות רעות בארץ מאשר יהיו שמה האויבים (ויקרא כו ו) והשבתי חיה רעה מן הארץ ובין האומות כתיב (דברים ט ה) ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך אבל חיה אם אין לה זכות אין לה עונות אם יהרגו מאה חיות מאה אחרים אינם יראים אבל כנענים לא יכרתו להם ברית ולא תחונם אמתי אשלח בהם ותדיר יברחו ולא יקרבו ליישוב ארץ ישראל אבל פרות ביער וחזירים איך יחטבו עצים מן היער ועוד לנסות בהם הניחם ואם לא יחטאו ישראל תדיר ינצחם ישראל ובלא מלחמה יברחו וישבו ישראל במקומם:

תתתתרמח. כתיב (שם כ טז) לא תחיה כל נשמה (שם שם יז) כי החרם תחרימם וגו' למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות כתועבותם

תתתתרמה. (א) הוריות ט א'. (ב) סנהדרין כ"א ב'. (ג) ברכות ד' א'.
תתתתרמו. (א) שבת צ"ז א'. (ב) שם שם.

אשר עשו לאלהיהם אם כן למה לא יחיה בניהם ובנותיהם קטנים מאד שעדיין לא למדו אם כן אם יהיה מתיר היו עושים כמו אנשי הצבא שהחיו כל נקיבה וזכרים קטנים ואמרו זכרים קטנים ונקבות קטנות שלא החטיאו את ישר׳ למה נמיתם וכיון שהקטנים וקטנות צריכים לאמותם נחיים ועוד נשים שכבר יש להם בעל למה נמית מסתמא לא הפקירו את עצמם לעבירה ולכך למה נמיתם והקטנים מאד כיון שצריכים לאמותם לא נמית את אמותם כי לא יוכלו לגדל את בניהם ואת בנותיהם ואמר להם משה (במדבר לא טו) החייתם כל נקבה אפילו הגדולות והבעולות . . . הייתם מחיים רק אמותם של קטנים לבדם לגדל הקטנים הייתי אומר אחר שיגדלו תמיתו הנשים ועתה תהרגו גדולות . . . . ומי יגדל הקטנות מאד יכולין לגדל על ידי חלב בהמה או שפחות המניקות או נשי גרי תושבים או אותן קטנות היו הורגין אבל קטנות מאד אם אתם חפיצים תהרגום ונתרצו. וזכרים קטנים ממיתים כדי שלא ינקמו נקמת אבותיהם לפיכך (דברים כ יג) והכיתה את כל זכורה לפי חרב הרי יהודים א) שהיו בדרך ופגעו בהם ליסטים ועמדו על היהודים והיהודים הרגום ויש שם גוים ויראים שמא יגידו לבניהם ולקרוביהם וינקמו מהם אף על פי שיאמרו הגוים לא נגיד אין להאמין לגוים שנאמר (תהלים קמד ח) אשר פיהם דבר שוא וכן מצינו בדוד (ש״א כז יא) לא יחיה איש ואשה פן יגידו לפלשתים:

תתתתרמט. ב) יהודים וגוים שעשו תנאי ביניהם לעמוד אלה לאלה והנה עוזרים בכל לב הגוים ליהודים כן יעשה היהודים לגוים ואשר כתוב (ויקרא יט טז) לא תעמוד על דם רעך כיון שמתעבר על ריב לא לו אפילו ישראל לא יעזור לו לשקר וכן גוי וישראל שעשו תנאי יחד ולא דחקו הגוים את ישראל יאמר ישראל אם לצורך יתגרו בנו אז נהיה עמכם לעזרה ואם שלא לצורך מתגרים אל יעזרום וכן ישראל לישראל ראובן שרוצה להרוג את הגוי ואותו גוי אינו רוצה להרוג את ראובן יתחבר שמעון עם הגוי . . . .

תתתתרן. ג) ומעמים אין איש אתי ואדרכם סופי תיבות מנשים לפי שראה שלא יתגייר מהם לא איש ולא אשה ואין בהם תועלת כל מי שהוא מהם יבא לידי רע וקילקול כל רע מעמלק וקודם שנלחמים אומה באומה רואה הקב״ה אם ראוי מהם [ע״ב] איש שיצא ממנו זרע טוב אותו יצילו ואשר נוצל נבוכד נצר בימי סנחיריב וכתיב (ירמיה נא ט) רפאנו את בבל ולא נרפאתה (א) שלא יצא גר ממנו מפני שעתיד לגדל ולהטיב לדניאל חנניה מישאל ועזריה ולירמיהו. וזהו (איוב לו ג) אשא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק:

תתתתרנא. תחלה בפסוקא (א) מה להשיב לרשע (ב) ואחר כך שאינו יודע לשאול (ג) ואחר כך תם (ד) ואחר כך חכם לפי שמעלין בקדש ולא מורידין וחכם יותר מתם חכם הזכיר השם ואחד מהם לא הזכיר השם לכך לא קראוהו צדיק אלא תם אבל חכם הזכיר את השם רשע כנגד הפסח. שאינו יודע לשאל על המצות תם על בכור והחכם במשנה תורה על כולם אבל חכמים (ה) תפשו ב׳ מעלות ב׳ גריעות חכם כנגד רשע תם כנגד שאינו יודע לשאול:

תתתתרנב. אמרו רבותינו (א) זכות אבות תמה עד ואיש לא יצילנה מידי כי יש

א) תתרכ״א. ב) תתתרכ״ב. ג) תתרכ״ג.

תתתתרן. ילקוט ירמיה רמז של״ד.

תתתתרנא. (א) שמות י״ב כ״ו. (ב) שם י״ג ח׳. (ג) שם י״ג י״ד. (ד) דברים ו׳ כ׳. (ה) מכילתא בא מס׳ דפסחא פי״ח ירושלמי פרק ערבי פסחים ה״ד.

תתתתרנב. (א) שבת נ״ה א׳ ובמדרש רבה ויקרא פל״ו: עד עתה זכות אבות קיימת כו׳ ובילקוט

אומרים כגון שאם כבר דיי להם לאבות העולם בשכרם הרבה הרי הניחו לזרעם הזכות עד מור כדאית ליה ומור כדאית ליה ואילו היה עושה לזרעם טוב אחר כך בזכותם נמצא פגום ומחסר בזכות האבות שהרי היה להם לאבות לאכול בעולם הזה ולא נהנו מפרי זכותם אלא מעט והשאירו פרי זכותם לזרעם למור כדאית ליה ולמור כדאית ליה ואילו היה נותן טובה לאחר אותו זמן היה פוגם מקרן של זכיותיהם של אבות העולם שמוצנע להם לעולם הבא ומה שאמר הפייט גם קרן גם פרי לא מלאו ספק פירוש אילו היינו אוכלין קרן זכיות של אבות כמו שאכלנו הפרי או צדקות אבותינו האחרים ולא אבות העולם כי לא יתכן שיפגום וחסר בקרן של זכיות של אבות העולם:

תתתתרנג. ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכורה (בראשית כה לד) וכי לעולם היה לו לשבת שם לאכול ולשתות כל אדם לאחר אכילה ושתייה (א) קם והולך ד' אמות אלא אמ' לו יעקב למה קניתי ממך הבכורה מפני שאתה הולך לשוט בעולם לנאוף ולהרוג עדיין. תפוש מידות אבותיך לישב אוהלים ואעזוב לך הבכורה ויקם וילך אל מעשיו הרעים וכל מי שהיה אז בכור הוא היה אפוטרופא בבית וכל צרכי הבית עליו (ב) ואחיו מכבדין אותו כמו את האב וכשראה יעקב שעשו רע אמר מוטב שאקנה את הבכורה שאם יכנס עשו לעשות את צרכי הבית יפזר ממון אבינו ללצים ולרעים כמוהו ויאמר הוא נותן לטובים לכך איכנס בצרכי בית אבי (ג) ואין הקרבנות ראויין על ידו מכאן (ד) מי שבוזה מצוה כגון שקושר ספר תורה או תוקע בשופר או חזן קורא ואין הקהל יכולין לדחותו כי הוא אלם או קרוביו אלמים יכול איש טוב לרמותו ולקנות ממנו אותה מצוה כדי שלא יעשה המצוה המבזה את המצוה:

תתתתרנד. ויבז עשו הבכורה לאחר שאכל ושתה אמר לו יעקב תפוש דרכי אבותיך ואחזור בי מקניין הבכורה כיון שלבסוף תהיה נחלת אברהם יצחק ויעקב למה אטרח לאחר . . . . כשאדם(ב) גמר מלאכה גדולה צריכה ברכה (א) שהרי לאחר שברא הקב"ה את עולמו ברכו שר העולם שנא' (תהלים קד לא) ישמח ה' במעשיו וכן כשכילו מלאכת המשכן (שמות לט מג) ויברך אותם משה וכן עשה דוד ושלמה וכן חזקיה וכן אמ' (דברים כ ו) אשר נטע כרם ולא חיללו שלא ברכוהו וכן (שם שם ז) ארש אשה ולא לקחה שעדיין לא היתה ברכת נישואין ומשה בירך את ישראל ויברך אותם משה (ב) שתשרה שכינה במשכן ואם תאמר ולמה הוצרכו לברכתו והלא כבר הבטיחו (שמות כה ח) ושכנתי אלא שהיה ירא שמא יגרום החטא ושמא משה או בצלאל לא כיון לתקן כמו שנצטוה ועוד אע"פ שעל פי הדיבור נצטווה דוד לעשות ברכו ארונה היבוסי:

תתתתרנה.(א) אמר ר' אבא בר כהנא ברא הקב"ה את אברהם באמצע דורות כדי שיסבול דורות שלפניו ודורות שלאחריו מלמד שהצדיקים מהנים את הדורות שלפניהם ושלאחריהם שהרי [דף קס"ח] אמר (נחמיה ט ז) אתה הוא

(א) מסלכ"ד.

שיר רמז תקפ"ו: משגיח מן החלונות בזכות אבות ובבלי ראש השנה י"א א': מדלג על ההרים בזכות אבות.

תתתתרנג. (א) שבת מ"א א' בבא מציעא קי"ג ב'. (ב) כתובות ק"ג א' ויעו"ש. (ג) זבחים קי"ב ב': עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות וכן פירש רש"י בבראשית כ"ה ל"א. ורבינו בחיי שם כתב: מעלת שררה וכבוד אחרי מות האב שיהיה הוא במקום האב לנהוג שררה על יתר אחיו והם יכבדוהו כאביהם. (ד) עיין שו"ע או"ח סי' נ"ג סכ"ב.

תתתתרנד. (א) חולין ס א'. (ב) ספרי פנחס פיסקא קמ"ג ועיין ילקוט בלק רמז תש"ע.

תתתתרנה. (א) בראשית רבה פי"ד.

ה׳ האלהים אשר בחרת באברם אצל מעשה בראשית לומר שהיה לו לבראות אברהם מיד אחר תולדות השמים והארץ וזהו שנאמר (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ (ב) בהבראם באברהם ואף העליונים שהרי סמכו אצל וצבא השמים לך משתחוים מלמד שהיה אברהם ראוי להיות מן העליונים והיה אברהם בקי בכל סתרי מעשה בראשית (ג) ועשה ספר יצירה והיה חוזה בכוכבים והיה יודע לכוין כשהעליונים היו משתחוים היה הוא משתחוה (ד) לפי שנברא העולם בזכות אברהם (ה) ונברא העולם בה׳ לכך נוסף ה׳ באברהם (ישעיה נז א) והצדיק אבד ואין איש שם על לב תחילת הפסוק וסופו צדיק לומר שהכל עליונים ותחתונים דורות שלפניו ושלאחריו כאברהם:

תתתתרנו.[א] מה ברכה ברכם משה כשכלו המלאכה ברכם בברכת כהנים (במדבר ז א) ויהי ביום בלות משה (א) כלת כתיב כי אף הכלה צריכה ברכה[ב]) כך. ב״ף משרת כמו כאשר ד׳[ג]). משרת אותך כ״ף כ״ף ששוקלים במאזנים זכיות ושכרם ועבירות ופורענות השוה לעבירה וזהו (דניאל ה כז) תקלתא במאזניא והשתכחת חסיר כאותו עניין שאדם מתלוצץ יתלוצצו עליו מעשה באחד שהיה מתלוצץ באחד שראה הבית והעלייה כאחד ונולדו בניו כך. כ״ף למ״ד למ״ד גבוה כי יצר הרע מתגרה בתלמידי חכמים יותר מבולם לכך מ״ם סמ״ך אצל למ״ד לומר מה מים מכבין את האש אף תלמוד תורה מכבה את היצר לכך אצל י׳ ח׳ ט׳ כ׳ ודוקא יצר של זכות לכך ז׳ אצל ח׳ ט׳ ואצל ח׳ י׳ כ׳ להיות כפוף כמו י׳ וימעט יצרו בתלמוד של תורה ויכבה יצרו במים ויצר נקרא אש שנאמ׳ (הושע ז ו) בקר הוא בוער כאש להבה וס׳ מ׳ אצל נ׳ מ׳ נו״ן וכתיב (משלי כט כא) אחריתו יהיה מנון (ב) מ׳ נ׳ ס׳ ע׳ מ״נ״ס״ע מים הסמים עיני הדגים כשהמים סמיכתא ורפש וטיט כך העבירה האדם:

תתתתרנז. צ״ץ ד׳ ראשים יש ל״ב אותיות של ב׳ צדק צֶדֶק צ׳ תשעים ד׳ ערכים נותנים צ׳ שקלים באיש שהם צ״ץ חצאי שקלים שיש לו כופר נפשו בחצי שקל כדכתיב בפסח מצרים פסח אחד לב׳ בני אדם כדכתיב (שמות יב ד) ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשות ובמסכת מנחות (א) אומר האומר כבש עלי נותן סלע נמצא מאחר שסלע שהוא שקל נותן במקום כבש ואנו מוצאים ששני בני אדם יוצאים בפסח אחד שעתה יבא לאחד מחצית השקל ודומה למחצית השקל בשקל הקדש מה התם (שם ל יב) לא יהיה בהם נגף בפקד אותם הכא נמי בתתם מחצית השקל (שם יב כג) לא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף ובכור חייב חמש שקלים דהוא י׳ חלקים יותר ממחצית השקל לשהוא בכור וטעמא משום דראויין היו בכורי מצרים ללקות על כל מכה ומכה מי׳ מכות כדכת׳ בתחילה בבא אל פרעה בשליחות הקב״ה אמר לו (שם י ד) אם מאן אתה לשלח את עמי (שם ד כג) הנה אנכי הורג את בנך בכורך ועתה יתנו בכורות מחצית השקל כנגד כל מכה ומכה שהן י׳ שהן ה׳ שקלים לי׳ מכות משום דמלאך אין מבחין בין בכורי פרעה לבכורי ישראל כדכתיב ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף:

א) תתרכ״ה. ב) ע״כ. ג) כעין זה לעיל סי׳ ע״ו וסי׳ תתתשי״ב.

(ב) שם פי״ב זוהר שמיני דף ל״ח. (ג) הכוזרי מאמר ד׳ פכ״ה מיחס ג״כ את ספר היצירה לאברהם אבינו וכ״כ ר״מ בוטריל בפירושו לספר יצירה ור״י דלטש בהקדמתו להזוהר כתב: מי התיר לר׳ עקיבא לכתוב ספר יצירה וקראהו משנה כו׳ והפירוש על ספר יצירה המיוחס לר״ס גאון מיחסהו ג״כ לאברהם אבינו. (ד) בראשית רבה פי״ב. (ה) מנחות כ״ט.

תתתתרנו. (א) תנחומא נשא סי׳ כ״ח זוהר נשא קמ״ח א׳ ויעויין מנחת שי. (ב) עיין נדרים נ״ד ב׳: נו״ן סמ״ך עיינא כו׳.

תתתתרנז. (א) ק״ז ב׳.

תתתתרנח. שי"ן לשון שינוי יש לשנות החוק שנא' (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך כגון (א) יוסף הכהן לא היה שולח ספר ביד גוי ומכל מקום אם יש אדם שיש לו ללכת בדרך והוא ירא להוליך ספר פן יגזלו ממנו הרי טוב יותר שיתן ביד גוי וכמו שאמ' (ב) היה מוליך על גבי חמור עצמות אדם או ספרים לא ישב עליהם ואם ירא שלא יגזלו או לתקנתם ישב עליהם ועוד אם הספר במקום אחר והצריך לו במקום רחוק הרי כל זמן שאין הספר אצלו לא ידע מה בו לכך טוב לשלוח על ידו מלהיות בטל: לכך שהוא שי"ן שלש מאות שי"ן לשון שינוי שי"ן עומדת כספינה כי כששינו דור המבול את מעשיהם שינה הקב"ה את עולמו ואיבדם וכל מין ומין היה בתיבה שהיתה שי"ן אמות (ג) שי"ן יש לה ג' ענפים [ע"ב] ונקרא שי"ן כי שלש שינויים הם בחיים (ד) תואר קול ומחשבה וחלום בכלל מחשבה ועוד ג' שינויים לעשות מהוויתו כגון (ה) נידה לשנות ווסתה בג'פעמים וכן (ו) שוטה בג' (ז) ושור נגח בג' מועד . . (ח) ו' קולות בכל אות אַה' אֹו' אוּ' אִי' אֵי' אֶי' הרי לכ"ב אותיות קל"ב קולות כי (ט) לפי החשבון ששים עולם . . . . הרי יישוב שליש ויישוב העולם שהוא שליש קל"ב שנים:

תתתתרנט. **אשר** לו הים והוא עשהו (תהלים צה ה) לפי שכתוב (ישעיה מד כד) נוטה שמים לבדו רקע הארץ מי אתי אבל בים לא נאמר לבדו ופסוק אחר כולל הכל (נחמיה ט ו) אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם וכתיב (שמות כ יא) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי אבל ים לא הזכיר כי בששת ימים עשה אשר בשמים ובארץ ובים ויש דברים שבים שלא נגמרם לפי שמצינו לוייתן שבראו ביום ה' (א) וראשו בגן עדן ומקרא מכריע (בראשית ב א ב) ויכלו השמים והארץ וכל צבאם ויכל אלהים ביום השביעי ואילו ים לא חשיב כי יש בריות הים שלא נגמרם אז לכך נאמר אשר לו הים והוא עשהו והוא בריאה ראשונה וגמר בריאתו:

תתתתרם.[א] (א) **איזהו** שפיר מרוקם אבא שאול אומר תחילת בריתו מראשו שתי עיניו כשני טיפין של זבוב פיו מתוח כשעורה וגוייתו כעדשה שני חוטמין כשני טיפין של זבוב חתוך ידים ורגלים אין לו ועל זה מפור' בקבלה (איוב י י) הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני לכך עצם כשעורה מטמא ומחיה כעדשה:

תתתתרסא.(א) **שאול** באחת ולא עלתה לו דוד בשתים ועלתה לו וכי משוא פנים יש בדבר אלא אמשול לך משל למה הדבר דומה לליסטים שהיה מקפח ומלסטם את הבריות צוה המלך שיתפשו הליסטים ומסיתיו אמר המלך לכפרי אחד אשימך לראש על מנת שתקיף לו כל סביב היער עם אנשיך ותפשו אותם והליסטים והזהר שלא יברח אחד מהם כמו שעשה יהוא לעובדי הבעל ואם יברח אחד מהם נפשך תחת נפשו כמו שאמר הנביא לאחאב (מ"א כ מב) כה אמר ה' יען שלחת

א) תתרכ"ז.

תתתתרנח. (א) שבת י"ט ב'. (ב) ברכות י"ח א'. (ג) הלשון הזה מצינו באותיות דר' עקיבא אות שי"ן. (ד) סנהדרין ל"ח א' ובאדר"נ פ"ד: בשלשה דברים אדם משתנה מחברו בקול במראה בדעת ובאדר"נ: בקול בגעימה ובמראה. (ה) בבא קמא ל"ז ב'. (ו) חגיגה ד' א'. (ז) בבא קמא ל"ז א'. (ח) כל המדקדקים מונים חמש תנועות ובנקוד האשורי שש תנועות כמ"ש במבוא לר"ש פינסקער ועיין כוזרי מאמר ב' סי' פ': שבע מלכים יעויין תקוני זוהר תקון ע'. (ט) חסרון יש כאן ולכן אי אפשר להבין ויעויין פסחים צ"ד א' תוס' ד"ה כל.

תתתתרנט. (א) בבא בתרא ע"ה א'.

תתתתרם. (א) נדה כ"ה א'.

תתתתרסא. (א) יומא כ"ב ב'.

את איש וגו' נפשך תחת נפשו שלא הרג בן הדד ולא חשש אותו הכפרי ושלחו וברחו מקצתם כששמע המלך כעס ואמר נפשך תחת נפשם כך אמר הקב"ה לשאול המלך (ש"א טו ג) והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק והוא לא עשה כן אלא חמל ועסק בשלל כעס הקב"ה ואמ' לו שמואל (שם שם יט) ותעט אל השלל ותעש הרע לכך העבירו ומסרו ביד פלשתים:

תתתתרסב. מעשה היה בהגמון אחד שגזר בעיר מגנצ"א שיהרגו היהודים או לתפוש דתם ושלח אחר התועים ואמר תיזהרו בגופיכם שלא תגעו לממון יהודים אלא לגופם מי שלא ישתמד יהרג והנה הוגד ליהודים מיד כששמעו הקהל סגרו הבתים והשליכו מן הבתים לרחוב כל כספם וזהבם ומלבושיהם עד שהתועים היו טרודים לשלול שלל ולבוז הנה הרבה מהם ברחו דרך חצרות לבית העירונים ונמלטו שמע ההגמון הדבר ושלח אחר התועים וצוה להם אל תגעו ביהודים חזרו התועים לפניו ואמרו לו מעיקרא מאי ניחא לך ולבסוף מאי קשיא לך אמר להם מעיקרא כל זמן שהממון תחת ידם היה להם טורח להפסיד ממון גדול והגוף והיו נאנסין ועתה הממון כלה וכבר קצים בחייהם ויהרגו טרם יעברו חוקם ועוד אם לא הייתם שוללים כי אם מיד הורגים הייתם מוצאים כולם זקן בחור ובתולה ומתוך שמקצתם נאנסים היו אחרים נאנסים עתה עד שהייתם טרודים לשלול הבחורים והפריצים ובתולות ובחורות ברחו להם ולא נשארו כי אם הזקנות והזקנים והטובים אותם בברור יהרגו כך אמר שמואל לשאול וכי בחנם אמר הקב"ה והמתה מאיש ועד אשה וגו' אלא כדי שתמצאו כולם ותמחו [דף קס"ט] את שמם אבל עתה כל זמן שעטיתם אל השלל הרי ברחו ליערים ונמלטו ונעקר הפסוק (דברים כה יט) תמחה את זכר עמלק אמר חשבתי לעשות מצוה לזבוח לה' אמר החפץ לה' בעולות ובזבחים לכך נפשך תחת נפשו לכך נפלו ישראל עם שאול וזהו שאול באחת ולא עלתה לו אבל דוד הרג עמלק כל מה שיכול אם חטא באוריה לקה בשאר פורעניות והואיל (א) ותיקן משמרות והביא הארון לירושלים ורצה לבנות הבית לכך עלתה לו:

תתתתרסג. (א) רשב"ג ולא כן תני כל דבר שאין לו גידין ועצמות אינו חי יותר מששה חדשים דמר ר' יוסי ב"ר בון בשם ר' זביד אחת לשבעה שנים הקב"ה מחליף את עולמו קומקמה מתעביד ארפד ארפד מתעבד שד . . . . . בר שיזרתא דנונא מיתעביד נדל ודבר נשא חיוי (ב) אימתי בזמן שאינו כורע כל קומתו עד השדרה וזהו שכתוב (בראשית ב ב ג) מכל מלאכתו אשר עשה אשר ברא אלהים לעשות לא היה צריך לומר לעשות אלא מכל מלאכתו אשר ברא אלא רמז שיש מלאכות שעדיין לעשותם ממלאכה למלאכה אחרת אם כן לא היה צריך לומר אלא אשר ברא לעשות ולמה אמר אלהים לעשות לומר שגזר הקב"ה במעשה בראשית על כל עשייות שישתנו עד סוף כל. אלהים לעשות כל זמן שמידת הדין נוהגת להפרע מן עוברי עבירה אבל לעתיד לבא רק מידת רחמים וכתיב (ישעיה נד ז) וברחמים גדולים אקבצך (זכריה יד ט) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ולא במידת הדין כל שמשמע בו עשיית פורענות לא יהיה נקרא אלא שם של טובה וכתיב (ישעיה סה טז) נשכחו הצרות:

תתתתרסב. (א) תענית כ"ז א' אבל במשנה שם ריש פרקין איתא: התקינו נביאים הראשונים כ"ד משמרות ויעויין ירושלמי תענית פ"ד ה"ב ובמשנה למלך פ"ד מהל' ערכין הכ"ד.

תתתתרסג. (א) ירושלמי שבת פ"א ה"ג ולפנינו: ר"ש בן חלפתא ויעויין חולין נ"ח א': אמר רב הונא כל בריה שאין בה עצם אינו מתקיים י"ב חדש ועיין השגת הראב"ד על הרמב"ם פ"ב מה' מאכלות אסורות, ומדברי הרשב"א בתורת הבית משמע שהיתה לפניו הגירסא חי ומתקיים, ויעויין בטור יו"ד סי' פ"ר. (ב) בבא קמא ט"ז א'.

תתתתרסד. (א) **רבי** ירמיה בעי קומי ר' זעירא היתה ניטלת בדוקני דלמה (ב) ר' יוחנן ור' אבא בר כהנא ור' לוי הוו יתבין והוה ר' זעירא מקנטר לאילן דאגדתא וצוח לן סיפרי קסמי אמר ר' אבא בר כהנא למה את מקנטר לון שאל ואנן מגיבין לך אמר ליה מהו דין דכתיב (תהלים עו יא) כי חמת אדם תודך שארית חימות תחגור אמ"ל כי חמת אדם תודך בעולם הזה שארית חימות תחגור בעולם הבא אמ"ל או נימר חמת אדם תודך בעולם הבא שארית חמות תחגור בעולם הזה א"ר לוי לכשתעורר חמתך על הגוים הצדיקים רואים מה אתה עושה להם והם מודים לשמך א"ר זעירא הא הפוכה מהפכה לא שמעיניה מיניה כלום ירמיה בני אזל צור צור דוקניתה דהוא טב מכולם ולמה היה מקנתר לבעלי אגדה ולמה היה צווח להון סיפרי קיסמי כי הוו עסקין בעומק ההלכה באותה השעה שואלים להם אגדות וזהו שאל ואנן מגיבין לך כך שנה ר' המעשה קודם לתלמוד (ג) נמנו בעליית בית ארים בלוז התלמוד קודם למעשה וכו':

תתתתרסה. (א) **לא** ישוך אדם מן הפרוסה ויחזירנה (ב) על השולחן (ג) מפני סכנת נפשות (ד) לא ישתה אדם מן הכוס ויתננו לחבירו (ה) מפני שאין דעת הבריות שוות (ו) אחד משמש את השנים הרי זה לא אוכל עמהם עד שיתנו לו רשות (ז) לא יאמר חבר לעם הארץ הא לך ככר זה והולך לפלוני חבר שאין משלחין טהרות ביד עם הארץ. חבר שאמ' לו עם הארץ הא לך ככר זה והולך לפלוני עם הארץ לא יתן שאין מוסרין טהרות לעם הארץ. עם הארץ שאמר לחבר תן לי ככר זה ואוכלנו יין זה ואשתנו לא יתן לו שאין מאכילין טהרות לעם הארץ. היה נודר מן הככר אמר תן לי ככר זה ואוכלנו [אבטיח שניקר אמ' לו תן לי ואוכלנו] יין שנתגלה אמ' לו תן לי ואשתנו לא יתן לו שאין מאכילין לאדם דבר האסור לו כיוצא בו לא יושיט כוס יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח שאין מאכילין לאדם דבר האסור לו ועל כולם אין מברכין עליהם ואין מזמנין עליהם (ח) ואין עונין אחריהם אמן ואין נשאלין לעם הארץ על טהרותיו ולא יאמר לו צא אכול צא ושרוף אלא אומרים אם כזה שאלת טמא ואם כזה שאלת טהור (ט) עם הארץ שהיה משמש בחנותו של חבר [ע"ב] אע"פ שחבר יוצא ונכנס מותר אין חושש שמא יחליף היה הוא נאמן ואשתו אינה נאמנת לוקחין הימנו ואין מתארחין אצלו אף ע"פ שאמרו הרי הוא כשרוי עם נחש בכפיפה אחת אשתו נאמנת והוא אינו נאמן מתארחין אצלו ואין לוקחין הימינו הוא אינו נאמן אחד מבניו נאמן אחד מעבדיו ומשפחותיו נאמן לוקחין ואוכלין [על פיהן ועושין לו ואוכל] בשביעית. ובטהרות אינו רשאי לעשות כן (י) גבאי קופה ביום טוב לא היו גובין ומכריזין כדרך שגובין ומכריזין בחול אבל גובין בצנע' בתוך חיקן ומחלקין על כל שכונה ושכונה (יא) כל העיר מוכרין מתוקן ואחד שאינו מתוקן לקח [ואינו יודע איזה מהם לקח] הרי זה אסור כל העיר מוכרין בשר שחוטה ואחד מוכר בשר נבילה ולקח ואינו יודע מאיזה מהן לקח הרי זה אסור כל העיר מוכרין יין טהור ואחד מוכר יין טמא ואינו יודע מאיזה מהן לקח אסור במה דברים אמורים כשלקח ואינו יודע מאיזה לקח אבל בלוקח מן השוק הולכין אחר הרוב:

תתתתרסו. (א) **כתיב** (יואל ב יז) בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה' כשהוא

תתתתרסד. (א) ירושלמי מעשרות פ"ג. (ב) לפנינו: זעירי ור' אבא בר כהנא ור' לוי. (ג) ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז ובבבלי קדושין מ' ב' בעליית בית נתזה בלוד.

תתתתרסה. (א) תוספתא פ"ה בברכות מסכת דרך ארץ פ"ט. (ב) לפנינו לתוך הקערה. (ג) כן הוא בתוספתא אבל בדא"ר: לפי שאין כל הדעות שוות. (ד) גם ז"ש. (ה) כן הוא בתוספתא ובדא"ר: מפני סכנת נפשות ויעויין תמיד כ"ז ב'. (ו) ברכות מ"ה א' ובתוספתא שם פ"ה הי"א אבל שם איתא: כי כשמשמש שנים אין צריך נתינת רשות רק כשמשמש שלשה ועיין או"ח סי' ק"ע סכ"א. (ז) תוספתא דמאי פ"ב. (ח) עיין תשב"ץ טור שלישי סי' כ"ט. (ט) תוספתא דמאי פ"ג. (י) שם שם. (יא) שם פ"ד.

תתתתרסו. (א) יעויין זבחים כ' א'.

אומר כהנים למה אמר משרתי וכי אינו יודע שהם משרתי אלא למעוטי בעל מום ושאינו רחוץ ידים ורגלים ופרועי ראש שאין נכנסין בין האולם ולמזבח:

תתתתרסז. כתיב (שמות יא יב) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים (א) ומשה היה משמש (שם שם יג) ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם אבל ביום שאכל לא רצה להורות לכך (ב) רב לא היה מורה מיומא טבא לחברא וכתיב (ירמיה כא יב) בית דוד וגו׳ דינו לבקר משפט ולמה ביטל משה מלשבת בדין והיה משמש ולא עסק בתורה בדין הוא למד מאברהם כדכתיב (בראשית יח ז) ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב וכתיב (שם שם ח) והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו וכי לא היה לו מוטב לעסוק בתורה אלא לפי שהיו בתוך האכילה בעלי תריסין וזקנים שעומק הדין תלוי בהן אמר משה לישראל כשבאו אליו לשפוט (ג) אין דן יחיד אלא אחד שנא׳ (איוב כג יג) והוא באחד מי ישיבנו והוא לרבות דיין מומחה לרבים ומשה אע״פ שמומחה לרבים היה אמר אם אשב בדין יאמרו אותן שאחייב אילו היו זקנים עמך היו מזכין אותנו אמר מוטב שאמתין ואענה את הדין ועוד שהיה נותן משלו את הסעודה ואמר משה אם אני לא אשמש שלוחי לא יתנו כל הצורך בסעודה והם יחשבו (משלי כג ו) אל תלחום את לחם רע עין ולא יאכלו כל צרכם וגם הם כשיאכילו את אחרים יאמרו כשם שהיה משה צר עין כך אנחנו ועוד לשמוע דברי תורה וברכת המזון שידברו על השלחן וכן אברהם משלו הוציא אמר שמא השליח יקח כחוש וקטן ויהיו סבורין שאני צר עין לכך עסק בעצמו והוא עומד עליהם להראות להם שבסבר פנים הוא נותן להם וכן עשה (ד) רבן גמליאל לחכמים אי אפשר שלא ידברו שם דברי תורה (בראשית יח ד) יקח נא מעט מים ולמה לא אמר הוא בעצמו אקח נא מעט מים ורחצו רגליכם לפי שאסור לגנוב דעת הבריות כי ידע אברהם שלא היו מניחין לו לקחת בעצמו המים לרחוץ רגליהם וגם לא יתכן למלאכים שהיו מניחים אותו לקחת בעצמו המים אע״פ שזכות גדול לו אבל כתיב (שם שם ה) ואקחה פת לחם לפי (ה) שבעל הבית בוצע (שם שם ז) ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו אע״פ שמצוה לאדם לעשות אותו בעצמו (ו) מצוה לחנך תלמידו או בנו שיעשו והוא יעשה מצוה אחרת באותה שעה ועוד כי ראה שאותם האנשים ממהרים לצאת אמר אברהם הנער זריז ממני מוטב לי לתת לנער שהוא בקי לצלותו ולעשות ממני מכאן אדם שמתקן מַצות והוא זקן אם בא זריז ממנו שיתן לו לתקן וכן כל דבר מצוה למהר לעשותה לא יאמר יותר מצוה שאעשנה לא כן הואיל ויש שם זריז ימהר לעשותה או שבקי לעשות מצוה כהילכתה (ז) ובני בתירה נהגו נשיאות להילל לפי שהנשיא יאמר מה טוב בעיניו ואם היו הם נשיאים היה ירא שנאמר (שמות כג ב) ולא תענה על ריב (ח) לא תענה על רב:

תתתתרסח. א) כתיב (בראשית ו ג) לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר היה צועק רבון העולמים תנקום נקמתי מאיש חמסים שחמסני על חנם אמר הקב״ה לא ידון רוחי באדם כלומר לא אנקום את נקמתו למה בשגם הוא בשר שגם הוא בשר כשם שחומסים אותו כך הוא חומס אחרים ואותם גם הם

(א) תק״מ.

תתתתרסז. (א) מכילתא יתרו וכן תרגם יב״ע. (ב) ביצה ד׳ ב׳ ולפנינו: לא מוקי אמורא עלויה מיומא טבא כו׳. (ג) אבות פ״ד מ״ט. (ד) מכילתא יתרו וספרי עקב פיסקא ל״ח ובבלי קדושין ל״ח ב׳. (ה) ברכות מ״ח א׳. (ו) בראשית רבה פמ״ח. (ז) פסחים ס״ו א׳. (ח) סנהדרין ל״ח.

מבקשים נקמה ממנו כדכתיב (שם שם יג) כי מלאה הארץ חמס מפניהם הנחמס חומס [דף ק"ע] ולא ישים אל לבו והלא אני בקשתי נקמה על החומסים אותי כך הוא יבקש נקמה ממני והיה לו לחשוב גם הוא בשר אדם כמוני ואינו בשר בהמה אלו היה אחר נחמס ולא היה חומס והיה אומר לא אנקום נקמתי וגם לא אחמוס איש אשר לא חמסני אז הייתי נוקם וגם לענין עריות זה לוקח אשת זה ומבקש נקמה אשר נאף את אשתו וגם הוא נואף אשת אחר והיו ימיו ק"כ שנה ואניחם לעשות כמו שהתחילו לעשות ולא אנקום וזהו לא ידון רוחי לא אפנה לנקום ואחר כך אמר זה. . . . והיו כבר ימיו מאה ועשרים שנה שהנהיגו לעשות כך לכך גזרות של כליה באות זה מבקש נקמה על זה וזה מבקש נקמה הוא חוטא באחרים ומבקשים נקמה עליו ואין ננקמים וגזרה מכלתן ופעמים בלא גזרה נעשה נקמה כי יודע הקב"ה שהיה משתמד (א) ופעמים בני אדם שונאים זה את זה בחנם לפי שלאחר הימים יהיה ריב ומצה בין זרעם ולכך למפרע מזלו של זה בשנאה עם זה וקצת דבק בלב האבות ואם שלא משום אהבתו של זה את זה אחד מסייע לחבירו להיות לו עזר כנגד הטובים כמדין ומואב נגד ישראל ואין נפרעים בימיו ממנו יתגלגל הדבר שבימי זרעם יפול זה ביד זה ופעמים אוהבים זה את זה כי אחר ימים זרעם זה עם זה יתחתנו (ב) ומזלם ידע וריח האהבה דביקה בלב של האבות:

תתתתרסט.[א] **כתיב** (משלי ג ז) אל תהי חכם בעיניך ירא ה' וסור מרע אל תאמר אם אעשה אותו זכות יכול לבא לתקלה שלי לכך לא אעשה אותו וכן לא יאמר אם לא אעשה אותו דבר שאינו הגון לא יהיה תקנתי שהרי יואב ואביתר חשבו אם לא יעזרו לאדוניה לא יהא תקנתם ונכשלו:

תתתתרע. **כתיב** (תהלים כה יב) מי[ב] זה האיש ירא ה' יורנו בדרך יבחר (קהלת ט ד) כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון יחבר קרינן יבחר כתיב: כיון שאמרו (א) לשלישי לא תנשא או לרביעי מור כדאית ליה ומור כדאית ליה ואם עבר ונשא אשה שבעליה מתו הרי עתיד ליתן את הדין שנאמר (בראשית ט ה) ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש והוא המית את עצמו וכן[ג] יש דברים שאמרו רבותינו (ב) למה בניו של אדם מתים (ירמיה ב ל) לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו אכלה חרבכם וכו' הרי תלמיד חכם היודע זה ועובר עליו הרי עתיד ליתן את הדין שגרם מיתה לבניו ומה שאמרו (ג) הקובר את בניו מוחלין לו עונותיו שמקיים את הדברים שבנים מתים עליהם ולא מי שעובר עליהם (ד) ואמרו אש"ה תינו"ק ובי"ת סימ"ן:

תתתתרעא.[ג] **אשה** לשלישי או לרביעי לא תנשא אם מתו בעליה זה אחר זה לאחר שבאו עליה (א) ומתו בלא בנים או מיד לאחר בעילה כמו ער ואונן שלא עכבו אצל תמר. ותינוק שמלו את הראשון ואת השני ואת השלישי ומתו ואם מל את הרביעי ומת הרי עתיד ליתן את הדין ועל שקבר את הראשונים כפרת עונותיו שלא ידע להזהר ועל הרביעי יקבל עונש שגרם מיתה לו. וכיוצא בו בית אם בנה בית חדש או נכנס בבית מחודש ומתו בו שלש זה אחר זה

א) תקמ"א וכפול לעיל סימן תתתתע"ד. ב) תק"י תע"ז. ג) תע"ח.

תתתתרסח. (א) בקדושין ע"א ב' אם ראית שני בני אדם שמתגרין זה בזה שמץ פסול יש באחד מהם ואין מניחין אותם לידבק אחד בחברו. (ב) מגילה ג' א': מזליה חזי.

תתתתרע. (א) יבמות ס"ד א'. (ב) שבת ל"ב ב'. (ג) ברכות ה' ב'. (ד) חולין צ"ה ב' ועיין פרש"י.

תתתתרעא. (א) דין זה לא הביאו הפוסקים דדוקא אם מת בלא בנים. והתרומת הדשן סימן רי"א הביא דברי רבנו ולא העיר על זה.

הרי אם יעכב יותר בבית הרי זה מתחייב בנפשות שיאבדו מכאן ולהבא וכן עיר שאדם דר בה ומתו בה בניו ואין מתקיימין בה הרי זה נענש על שגורם מיתה לבניו ואל יאמר אדם אילו היה במקום אחר כמו כן היו מתים מקום היזיקא שאני כי היתה עיר בארץ(א) הגריים שבאו יהודים והסירו בתיהם מאותו מקום שהיו שם ובנו במקום אחר והיו מתים כמעט שמתו כולם והיו מתענים ולא הועיל עד שפעם אחת יצא שליח ציבור ממקומו ופגע בחיל גדול וראה את השר שלהם רוכב על ארי ומתג בפי הארי ואותו מתג היה נחש ארוך מיד ידע הזקן שהיו שדים ונתן להם שלום והחזירו לו ואמר לו לך לאותה העיר ואמור להם ליהודים שילכו מאותו מקום כי אני וחילי הגדול עושים שם מחול וקודם לכן רצו להזיק לאותו זקן וצוה השר שלא יזיקו לו ואמר לך ליהודים ואמור להם שיצאו משם ואם לא יצאו מאותו מקום אמית את כולם אמר האיש הזקן הוא שליח ציבור אני ירא פן יזיקו לי החיל שלך אמר השר לאחד מן העומדים לפניו ללכת עמו עד אותה העיר שלא יזיקו לו השדים ובא הזקן ההוא והגיד לבני העיר מה שאמר לו שר השדים וגם הוא מיד יצא [ע"ב] מן העיר הרי אע"פ שעשו תעניות לא הועיל להיות שם עד שיצאו משם וכן מצינו בירמיה (טז א ב ג ד) ויהי דבר ה' אלי לאמר לא תקח לך אשה ולא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה כי כה אמר ה' על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ועל אמותם היולדות אותם ועל אבותם המולידים אותם בארץ הזאת ממותי תחלואים ימותו ולמה לא אמר ירמיה לפניו רבונו של עולם למה לא תעמוד לי זכותי להגן עלי ועל ילדיי ואקח אשה יראת ה' הרי למדנו כשנגזר על המקום אפילו צדקת הצדיק לא יציל את בניו כשנגזר על המקום וכתיב בפרשת יחזקאל (יד יג) ארץ כי תחטא לי למעל מעל (שם שם כא) אף כי ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלים להכרית ממנה אדם ובהמה וכתיב (שם שם טז) שלשת האנשים האלה בתוכה חי אני נאם ה' אלהים אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו וכו' עד (שם שם כ) ונח ודניאל ואיוב בתוכה חי אני נאם ה' אלהים אם בן אם בת יצילו הרי למדנו שכשנגזר על המקום ההוא שאסור לקחת שם אשה ולהוליד שם אלא יצא משם והיאך ידע הגזירה כשרואה שהיושבים בה והטובים אין בניהם קיימים או שאין נשאר לו בן אלא בנות וגם יש זה לדקדק שמא קורא שמם אחר שם איש שנגזר עליו שלא יתקיים מי שנקרא על שמו כמו שנאמר (ישעיה יד כב) והכרתי לבבל שם ושאר לכך כתבתי זה בסדר השמות ואחר שיראה השמות שלא יועילו לו אז ידע כי נגזר שלא יהיה לישם והרי מתחייב בנפשות הנאבדים שם ועל זה נאמר (קהלת ט ב) מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא ולזבח וגו' כל צדקות וטובות לא יועילוהו להציל את ילדיו אלא אם כן יצא משם ולא בקרוב מקום אלא למדינה אחרת ואם אי איפשר למקום רחוק ילך לעיר אחרת ולא יתענה ולא יתפלל אלא שיוציאהו הקב"ה את בניו משם דשנים ורעננים וישימהו במקום שיצליח בבנים ובכל דבר:

תתתתרעב. וכיוצא בבנים כן יש גבי עושר ועניות ולכל דבר ואילמלא תפילת אברהם אבינו לא היה לוט ובנותיו נצולים שנאמר (בראשית יט כט) ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט וגו' כי מי אשר יחובר אל כל החיים יש בטחון (א) כמו שאמרנו באותו מקום חיים ושם חיות ולכך אמר לך לך מארצך וגו' יבחר כתיב יחבר קרינן יבחר כתיב

(א) ע"כ בכי' מע"ה.

תתתתרעב. (א) ירושלמי ברכות פ"ט ילקוט קהלת רמז תתקפ"ט: שכל זמן שאדם חי יש

וכתיב מי זה האיש ירא ה׳ יורנו בדרך יבחר יבקש שימצא מקום לעשות בו רצונו שנאמר (תהלים לב ו) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא . . . הרי אמור (ב) אסור לשמש מיטתו בשני רעבון (ג) ופריך שהרי יוכבד נולדה בין החומות אלא היודע שהקב״ה גזר להיות רעב או היודע כמה יהיה הרעב לו אסור בתשמיש המיטה כמו בימי אליהו שאמ׳ (מ״א יז א) אם יהיה וגו׳ טל ומטר וגו׳ וכן בימי אלישע שקרא לרעב שבע שנים אבל לוי שלא ידע שימש וזהו שלא אמרו חכמים אסור לשמש ברעבון אלא בשני רעבון יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה משעת קריאת הרעב כדכתיב ביואל בן פתואל (ב טז) אבל בעת קציר ובציר כתיב (שופטים טו א) בימי קציר חטים ויפקוד שמשון את אשתו:

תתתתרעג. למה זימן הקב״ה לאליהו עורבים לפרנסו בפרקים דר׳ אליעזר (א) כי העורב למד אדם והוה לקבור את הבל כי עורבים בא וקבר את מתו להוריעו כי קין הרג את אחיו ויקברו את הבל (ב) ולפי שכבר יצא מגן עדן לא הבין לשונו אלא רמיזותיו ולכך גזר על העורב (ג) לבקש רחמים על המטר שנאמר (תהלים קמז ח) המכין לארץ מטר וסמך לו (שם שם ט) לבני עורב אשר יקראו (מ״א יז ו) והעורבים מביאין לו להם ובשר להודיעו שלא יתן מטר כי עדיין לא שבו מטעותם וכשם שהעורבים מבקשים רחמים על המטר ועתה הביאו לו להם ובשר להודיע (משלי יא כו) מונע בר יקבוהו לאום ומי שהוא צר עין אפילו עוף השמים מקללין אבל לאליהו מברכין מפני שכדין עשה והפשע של אחאב ובית אביו (ד) ואליהו ביקש על העורבים (איוב לח מא) יכין לערב צידו והאוכל ורואה עורבים ישליך להם לחם כמו שעשו לאליהו:

תתתתרעד.א) (א) **האוכל** תרומה בשוגג משלם קרן וחומש והגוזל במזיד אינו משלם אלא הגזל ולא יותר אם הייתה מחייב הגזלן יותר ממה שגזל לא היה חוזר בתשובה אבל האוכל תרומה [דף קע״א] בשוגג הקב״ה יודע אילו היה יודע לא היה חוטא לכך ימחול לו בקרבן וחומש כדי שיזהר פעם אחרת ולא יאכל עוד ממון של כהנים:

גם כאן כתוב עניין אשה.

תתתתרעה.ב) (א) **אין** דורשין בעריות בשלשה (ב) כי אם באנו לומר טעמי תורה פעמים יבא לידי היתר כגון אדם שלאחר מיתת אשתו יקח אחות אשתו אעפ״י שיש לו בנים מאשתו הראשונה אבל אשה לא תוכל להנשא לאחי בעלה כשיש לה בנים מבעלה אבל כשאין לה בנים מבעלה הראשון אז תתיבם

א תקל״ט, אבל נכתב כבר פעם א׳ לעיל סי׳ תתרי״ח. ב) תק״י.

בטחון. (ב) תענית י״א א׳ ויעו״ש בתוס׳ שכתבו שאין זה רק מדת חסידות ויעוין או״ח סי׳ תקע״ד ס״ד ובט״ז שם סק״ב. (ג) ר״ל צרה אחרת כמו שמבואר באו״ח סי׳ ר״מ סי״ב.

תתתתרעג. (א) פרק כ״א ובבראשית רבה פכ״ב איתא: עופות השמים וחיות טהורות קברוהו. (ב) בילקוט ראובני פרשת נח: נח היה מבין צפצוף עופות כו׳. (ג) פרקי דר״א פכ״א וילקוט איוב רמז תתקכ״ה. (ד) יעוין בראשית רבה פל״ג עתיד צדיק אחד לעמוד וליבש את העולם ואני מצריכו לו כו׳.

תתתתרעד. (א) פסחים ל״ב ב׳.

תתתתרעה. (א) חגיגה א׳ ב׳. (ב) עיין רמב״ם מורה פכ״ו לשלישי, ובסנהדרין כ״א ב׳.

כי הטעם אם היית אומר כשיש לה מבעלה תתייבם אם כן היה קלקול לבני אחי המת. אם כשאדם לוקח אשה כשיש לה בנים מנכרי אם יעשה שום דבר רע לבנים יעמוד זקנם או אחי אביהם ויהיה אפוטרופא של היתומים אבל אם היה מותר אדם לקחת אשת אחיו כשיש לאחיו בנים לא יהיו זקנם מערער כי בנו אהוב לו יותר מבן בנו וכן אחיו לכך אסר אשת אחיו כשיש להם בנים ממנו ולכך אמרו רבותינו (ג) אין מורידין קרוב לנכסי קטן ואלו היה כתוב בשביל טעם זה היה אומר האח המייבם אקח אשת אחי שיש לה בנים מן אחי על מנת שלא ארד לנחלתן ולבסוף ירד ועוד אחים מן האם אשת אחיו מן האם שהיא גזירה אטו אחים מן האב והיה בא לידי היתר:

תתתתרעו. אחד היה חומד בתולה אחת ושלח לדבר ולא חפצה בו ולא קרוביה אמר לאביו ולאמו אם לא תעסקו שתהיה לי הבתולה לאשה הוא ישתמד אמרו אביו ואמו לקרוביהם כך וכך אמר בני שאלו לחכם אם יכולים להשכיר שני עדים שיעידו שקידשה בפניהם כדי שלא ישתמד אמר החכם (א) ישתמד ואל יעידו שקר ועוד מוטב שישתמד ואל יאבדו בת ישראל באותו נבל וכיון שכך אמר לבסוף ישתמד או יעשה רעות כמשומד:

תתתתרעז. ראובן היה נהנה מבני עירו שאם לא היה נהנה מהם היה מטולטל וגולה וראובן כיון שהיה הולך פרסה או פחות היו מותניו כואבות וגופו ולא הורגל לצאת מביתו כי יומם ולילה היה עוסק בתורה ובא אליו שמעון ובקש ואמר לו אתה יודע שבני עירי חפצים לאסור את בתי לבעלה ואתה יודע שלא כדין עושים לי ותעסוק שתהא בתי מותרת ועסק והותרה עוד בקש שמעון מראובן לשלוח כתב למרחקים אמר ראובן זה היה לי עון אם לא הייתי עוסק שתהא בתך מותרת כבר היא מותרת ואם אעסוק עוד וידעו הם ולא יהנו לי ולא אדע מה לעשות ויהיה לך עון שתפסיד לי ואם יעשו לי רעה הרי הפשע שלך אמר שמעון אני חפץ שתפרסם לכל כל מה שיהיה לראובן הפסד והיזק הכל פשע של שמעון כי כשהתיר ראובן התיר בפני עשרה ואותם יגידו לכל ובעבור נחת רוח לשמעון יפסיד ראובן וכשאמר לעשרה לא ידעו בני עירו שמפי ראובן יצא וראובן אמר בסתם תגידו לכל שהיא מותרת:

תתתתרעח. כתיב (ויקרא כ כ) ערירים ימותו וכתיב (שם שם כא) ערירים יהיו: מאותו זרע נשאר אמרו לחכם הנה פלוני היה חשוד ונשאר מזרעו ולא מתו בחייו אמר יש זכות שתולה להם או לאב או לאם אמרו לו אם כן למה לא עסקת לזווג מזרעם אמר להם שמא (תהלים קט יג) בדור אחר ימח שמם ואיך אגרום שיתחתנו בו מאותם שנגזר שיתקיים זרעם עם שיאבד זכרם וכן מי שהרג את הנפש במזיד אם באים בני טובים להזדווג בזרעו (בראשית מט ו) בסודם אל תבא נפשי כי בני שת לא רצו להתחתן בזרע קין כי נגזר עליו כלייה (א) בני שת קורא בני האלהים שנבראו בצלם אלהים ובנות האדם בנות קין לפי שנגזר עליו כלייה לא היה חפץ להתחתן בהם וכן אמר כשראיתי שהיה מתחתן בן טובים שמקבל אורחים בעין יפה בזרע מי שעיניהם רעה וצרי עין ואין מקבלים אורחים ואין מהנים לטובים

(ג) בבא מציעא ל״ח ב׳.

תתתתרעו. (א) עיין יו״ד סי׳ של״ד ס״ג ברמ״א ובט״ז שם סק״א כי לא חששו לזה. ובברכות ס״ג ב׳: ואם לאו יעלו בהר כו׳ וברדב״ז ח״א סי׳ קפ״ז.

תתתתרעח. (א) בפדר״א פכ״ב משת עלו ונתיחסו כל הבריות וכל דורות הצדיקים ומקין עלו ונתיחסו כל הדורות הרשעים. אבל בילקוט ראובני פרשה בראשית ובזוהר שם ל״ז א׳: בני קין נקראו בני אלהים.

לא רציתי לעסוק באותו זיווג אם יכולת בידם ולא היו צריכים להתחתן כי יכולין להתפרנס אלא להרבות עושר עשו:

תתתתרעט.[א] **אחד** היה עשיר ועל ידי שרים לקח בת טובים בכה שלא ברצון האשה ולא ברצון אביה ואמה ועשה נישואין וקראו לחכם להיות בסעודה עמהם ואמר (בראשית מט ו) ובקהלם אל תחד כבודי כי איך יאמרו שהשמחה במעונו וכתיב (ישעיה כח יב) לא אבוא שמוע אבוא כתיב:

תתתתרפ.[א] [ע"ב] **מי** שיש לו טיפול בית ואינו יכול להתפרנס מוטב לקבל לו מן הצדקה ואל יתחתן ברעים ואם אינם נותנים לו מן הצדקה ולא ידעו במה להחיות עד שיתחתן בהם אם יש לו בנים אחרים ירחיק מאותה העיר כדי שלא יתחתן באותו זרע שהתחתן ברעים פן יהיו כולם רעים וכתיב (בראשית כה ו) וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם בעודנו חי לא האמין להם ואפילו בשבועה שלא יצאו משם קדמה אל ארץ קדם במקום משפחת הטובים כדי שיתחתנו בהם ולא בכנענים וכתיב (יחזקאל כב יח) בן אדם היה לי בית ישראל לסיג שהיו קצתם מתחתנים בפסולים ואחר כך (שם שם) כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כדי שהתחתנו הפסולים בכשרים ואותן באחרים שנגזר על הרעים כליה ויתחתנו בטובים הרי אף על הטובים נגזר כליה וזהו שנאמר כסף היו מתחילה צדיקים היו נזהרים שלא להתחתן ברעים ובפסולים ושלא להתחבר עמהם ואחר כך התחברו עמהם ונתחתנו עמהם ונגזר על כלם כליה:

תתתתרפא. **החכם** ראה אחד שכבר היו לו בנים ומתה אשתו ונעשה שלקח אשה אחרת והיה צעור אמר לו למה אתה צעור שנעשה לו בעל כרחו שנשא אשה שאינה ממשפחת הגונים אמר החכם לתלמידיו תשמעו היאך אנחם את זה אמ' לו למה אתה צעור אמר לפי שבני זאת האשה יהיו רעים כמו קרוביה אמר החכם הרי כתיב (בראשית כה א) ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה ואמרו חכמים (א) על פי הדיבור ובניה היו רעים ועשו רעה לישראל אלא נגזר כמה רעים יהיו מזרע אברהם ואמר הקב"ה מוטב שיצאו מבני קטורה ולא משרה ולכך אל תתמה שפעמים לאיש טוב מתה לו אשה טובה ויקח אשה רעה אמר לתלמידיו תנחומי הבל נחמתיו כי באברהם כתיב (שם שם ו) וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי אבל עתה כשמתחתנים ברע ולבסוף זרע של זאת יתחתנו בשל זאת אם כן מה יעשה אלא בתפלה:

תתתתרפב. **אחד** הורה לבניו ולבנותיו שיתענו מ' יום כדי שהקב"ה יזדווג להם זוג טוב ואם נגזר מ' יום קודם שנוצר יועיל לתקן לטובה ואם אדם אוהב אשה לא יתענה שיקח אותה שמא נגזרה לאחר אלא שיזמין לו אשה טובה ויחיו יהדיו ושיהיו להם בני קיום ביראת שמים:

תתתתרפג. **אחד** שאל לחכם הנה בני אדם בעיר הזאת שאסורים לבא בקהל אם יהיו אצלינו אני יר"א פן יהיו זרעי עניים ויתחתנו בהם אמר ליה הרי כתיב וישלחם מעל יצחק בנו כדי שלא יתחתנו בהם בכנענים ולא בזרע יצחק כך אתה וכל ביתך התרחק מן העיר ולא יבא שזרעך יתחתנו בזרעם כי הקב"ה גוזר אחר הרגילות אע"פ שממרחקים מתחתנים אין רגילות כן:

תתתתרפד. **ראובן** שחפץ ליתן בתו לשמעון ושמעון אינו חפץ בה ואינו רוצה לישאנה אל ידחה אותו אלא יאמר שאינו חפץ בה כדי

[א]) סקי"א.

תתתתרפא. (א) בראשית רבה פס"א.

שיעסוק לה ממקום אחר ואין לראובן להצטער על כך שאם היה נגזר מן השמים היה מתרצה ומן השמים שמו בלבו שאינו חפץ בה:

תתתתרפה. רב אחד היה נוטה למות והיה תלמידו יושב לפניו והיה התלמיד מדבר עם אשת הרב ראה הרב אמר לתלמיד וכי לא הייתה יכול להמתין עד שימות והיה הושרו. ולקח התלמיד אשה אחרת בעוד רבו חי והלך אצל רבו ואמר רבי ברכני כי ארסתי אשה פלונית ולכך אירסה בעוד רבו חי להוציא מלבו של רבו שהיה סבור שלכך דיבר עמה כדי לקרב דעתה אליו ולרמז לה שלאחר מות רבו יקחנה שצריך אדם להזהר מאד שלא יחשדהו [דף קע"ב] החולה אע"פ שלאחר מות החולה ידע שלא נתכוון לרעה צריך להזהר כי החולים כשמתים מתוך צער שעשו להם אף במותו יבקש נקמה כמו (ד"ה ב כד כב) וכמותו אמרה ירא ה' וידרוש וכתיב (בראשית מב לח) והורדתם את שיבתי ביגון שאולה ויענשו:

תתתתרפו. (א) מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו ושולייא דנגרי הוו וכו' עד שאמ' לו עשה עמי ועשה עמו והיו שניהם אוכלין ושותין והוא עומד עליהם ומשקה והיו דמעות נופלות לתוך כוסיהן ועל אותו מעשה נתחתם גזר דין וכו' ולמה האיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף לפי שעבר על (שמות כ יז) לא תחמוד ולא היה לציבור להניח לקחת אשה בזה העניין שהשוה את רבו לו ואילו היה יודע שכך היה לא היה נותן גט והיו צריכין לחקור קודם לכך העון על כולם:

תתתתרפז. איש שמגרש אשתו שלא כדין שלא פשעה לא יחתום שום אדם נכבד עליו ולא יהיה עד וכל שכן שליח אבל אם הוא במקום רחוק והוא יודע שלא ישוב מצוה עושה שמביא גט ואם היא זונה ואין קרוביה מניחין לתת לה גט מפי הבושת מצוה לעסוק שיגרש:

תתתתרפח. ראובן ביקש לשמעון אם תדע בחור טוב שאשיא בתי לו תעסוק ואני אתן לבחור כך וכך והלך שמעון ודיבר לבן לוי אמר לו אם תחפוץ בת ראובן ליקח הוא יתן לך כך וכך אמר לו בן לוי אינני רוצה ליקח אלא אם כן יתנו לי כך וכך עד זמן פלוני ואם לא יתן לי שאתה תהיה לי חייב לתת כך וכך ונתרצה לו שמעון לתת הלך שמעון ואמר לראובן אמר לו ראובן לא אשלם בעבורך אמרת לתת יותר ממה שאמרתי לך ואין לי כל כך כמו שנדרת לו ולמה נדרת לו לא אשלם אמר שמעון אני לא עשיתי אלא בעבור בתך ולמה יש להפסיד ונעשה שהפסיד ראובן כפי מה שאמר לא אשלם וגם שמעון הפסיד שלא היה לו לידור לבן לוי כך וכך יתן ראובן לך במהרה כל הכסף וראובן לא היה לו בתוך זמן המועט כל כך הרבה וראובן הפסיד כי לטובתו נתכוון שמעון יש דברים שבדיני אדם אינו חייב ובדיני שמים חייב כי ראובן כפוי טובה משמעון היה שאמר שמעון בלבו פן יקח אחרת:

תתתתרפט. (א) אחד המתין לחמיו עד שעשה סעודת הנישואין ולא רצה ליכנס לחופה עד שיתן לו מה שנדר לו אמרו לו היה לך קודם להזהירו אמר הוא עשיר ודברתי לו ולא הועיל לכן לא יקדש אדם אשה עד שינתן הממון ביד נאמן ולא יאחרו הנישואין (א) ואם עני הוא (שמות כב כד) לא תהיה לו כנושה:

(א) תקי"ב.

תתתרפו. (א) גיטין נ"ח א'.

תתתתרפט. (א) יעיין אבן העזר סי' ב' ס"א וסי' נ"ב ס"א.

תתתתרץ.א) ראובן היה לו בת ולשמעון היה לו בן והיה ראובן שולח מנות תדיר לשמעון ושאל שמעון לחכם אין דעתי להשיאה לבני אם בעבור בני שולח לי הרי כמו גזל מה שאני מקבל ממנו לבסוף כשלא אתרצה בבתו לבני אז יתחרט ששלח לי ואם אני אומר לו איני רוצה יעשה לי רעה אמר לו החכם הוא יודע שאתה עני שמא לכך שולח לך רק אל תרמה אותו אם ישאל שתתן לבתו בנך תאמר לו אינו יכול להיות ואל תאמר אני אעשה ולבסוף לא תעשה כי אז יהיה לך מתנותיו כמו גזל ואם אז ישנאך הדין יהיה עמו:

תתתתרצא.ב) כתיב (בראשית כד מט) ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל זה מודיענו מי שמשדך באשה אם אינו רוצה להנשא לו ואמרו אין אנחנו רוצים מיד יפנה לדבר באשה אחרתג). (שם שם) ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת עם אדוני הגידו לי נפקא מינה שאם יש בדעתכם לתתה לי שלא יאמרו נשלח שלוחנו לשם ואם לאו שלא תגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל ואם תתרצו לאחר שאדבר באשה אחרת לא אפנה אליכם. איש אחד ביקש לבנו מבנות טובים ולא רצו לתת לו לבנו וביקש מבנות גרועים שאחי האשה לא היו טובים נתרצו לתת לבנו וכשראו אותם שאחי האשה היו טובים אמרו ניתן [ע"ב] לבנך אותה שבקשת תחילה שאל לזקן אחד אמר לו כיון שאחיה לא היו טובים גם זרע אחותם לא יהיו טובים לכך קח אותה שאחיה טובים אמר זקן אחר כיון שלא נתרצו תחילה וכבר ביקש האחרת אם יביישנה יענש על כך ויענשו הבנים וכתיב ואפנה על ימין או על שמאל ולא לכם:

תתתתרצב. יהודי אחד צוה לשני בניו אמר האב לאחד מבניו קח לך פלונית בת פלוני כי היא בת טובים לא עשה כן לקח אחרת בשביל יופיה והוליד בנים שלא היו מהוגנים ובן האחר לקח בלא רשות האב בא האב והיה מגרשו ומביישו ואומר והלא משפחתה כך וכך והיה מכלים קרובי אשת בנו לבסוף נתגלגל שנעשה עשיר והאב וכל בניו היו צריכין לזה שהיו מבזים והיו חפצים להתחתן בו וזהו (תהלים קיח כב) אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה:

תתתתרצג. אחד היו לו בנים ובנות ומתה אמם ולקח אשה אחרת וילדה לו בנים והיתה מצערת ומקנטת לבני אישה שמאשה ראשונה אמר להם אביהם תסבלו ויהיה לכם תקוה סבלו ונעשה לאחר זמן מרובה שבני אשה הראשונה היו עשירים ובני השנייה עניים והוצרכו לבני הראשונה והיו להם כעבדים ושפחות וכן עניין יפתח וכן אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה:

תתתתרצד. כתיב (ירמיה כט ו) קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים ותלדנה בנים ובנות ורבו שם ואל תמעטו ותלדנה אומר על כלותיהם ובנותיהם ד"א לומר שאין להשיא את בתו (א) אלא כשיכולה ללדת אבל בנים ישיא קודם שיגדלו פן יאמרו כשמשון (שופטים יד ג) אותה קח לי כי היא ישרה בעיני:

תתתתרצה. אדם שיש לו בן שסמוך להשיאו אשה ויש אשה שחפיצה להנשא לבנו ובנו והאשה חשובים וצנועים ובני טובים והבן אינו חפיץ בה יאמר האב לבן טוב שתקח אותה שחפיצה בך ותעשה חפצך ומונעתך

א) סקי"ג. ב) סקי"ד. ג) ע"כ.

תתתתרצד. (א) בשו"ע אבן העזר סי' ל"ז ס"ח כתב דבזה"ז נהגו לקדש כשהן קטנות ויעוי"ש סי' א' ס"ג.

מהרהורים אע"פ שאינך אוהב אותה משתקה אשה שתחפוץ והיא אינה חפיצה בך ואינה נשמעת לך ותבא להרהורים רעים לפי שטוב לאדם שאשתו אוהבת אותו:

תתתתרצו. מי שיש לו בן פריץ אם יקח אשה שאינו חפץ בה ישכב עם נשים אחרות לכך יניח לו חפצו:

תתתתרצז. מי שיש לו בן פריץ ובא על אשת איש והוא הוכיח בנו אם תנאף יותר או תלך לביתה אגיד נבלותך והשיב לו הבן אם תגיד ישתמד אם האב רואה שעוזב דרכיו אל יגיד ואם לאו יגיד נבלותו ואם ישתמד ישתמד ומה שאמר(א) טוביה חטא וזיגוד מינגד לפי שכבר העיד אבל אם אשת שמעון פרוצה ואם ילך שמעון תנאף אשתו והנואף ירא ללכת שמה כששמעון בביתו יגיד ראובן לשמעון אל תלך מפני כך וכך ואם ילך לחכמי העיר ויאמר אם ילך פלוני אשתו מזנה תחתיו להרחיקם מן העבירה ויגיד ואמר אין עד כי אם אני ואין שום יודע כי אם אני ופלוני עדים אפילו חבירו אומר איני יודע לא ילקה (ב)זיגוד כי יאמר חבירו כובש עדותו:

תתתתרצח. כהן אחד בא אצל חבירו אמר לו הכהן תדבר לי בבת פלוני שיתן אותה לי לאשה הלך זה אצל חכם אמר לו אותו כהן בא אצלי ודִבר לי לדבר באותה אשה להנשא לו ואני יודע שאותה אשה אסורה לו שעבד בעל אותה או גוי ואין לי עד אחר אם אני אומר לו לא תקחנה יאמר לי הגד נא לי למה ואם לא אגיד לו ישאנה ואם אומר לו יבייש אותה ויגיד לכל וישנאו אותי אמר לו אמור לאחד הצנוע שבקרוביו והוא שמא יאמר לו וימנע ממנה ואתה תאמר לו שאינך רוצה להיות שליה בדבר כי רע בעיניך:

תתתתרצט. ועשית הישר והטוב בעיני ה' (דברים ו יא). הטוב מה שנראה בעיני הכל טוב. והישר (א) זהו לפנים משורת הדין ד"א הישר שאין ידוע לכל אלא לחכמים אחד שאל לחכמים [דף קע"ג] פלוני מבקש ממני שאכניסנו בביתי אמר לו יש לך חדרים שאינך צריך להם אמר כן ואם הוא אינו הגון כבר אמר בן סירא (ב) לא את הכל תביא בביתיך ואם הוא עוסק בתורה כל היום ואינו רע עין והוא כך הגון שלא יגיד מה שיעשו בבית הרי טוב תעשה שתקבלהו וכיון שבעבורו לא חרבה עצים ולא שום דבר אל(א) תקבל ממנו שכירות הוא נהנה ואינך חסר (ג) למה תקח ממנו שכירות שידור בבית:

תתתתש. כתיב (קהלת ז ח) טוב אחרית דבר מראשיתו החושב מראשית אם יעשה מה יהיה באחרית יש אדם שלוקח אשה בעבור עושר גדול והיה יכול לקחת מבנות טובים ויכול להתפרנס אם אחי האשה רשעים יהיו בניו דומים להם נמצא שהוא גרם ועוד מה שהרויח בכסף שקיבל יפסיד לאחר הימים כשיהיו לו בנים גדולים אז לא יוכל לתת אותם לקרוביו ולהתחתן בטובים ואם יתחתן בהם צריך להרבות כסף וזהב לתת ויותר כפלים ועל זה נאמר (משלי כ כא) נחלה מבהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך ונאמר (שופטים ה כב) תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באוהל תברך תבורך יתר שם(א):

(א) כעין זה לעיל סי' תתתתקע"י.

תתתתרצז. (א) פסחים קי"ג ב'. (ב) שיגרא דלישנא דש"ס נקיט.

תתתתרצט. (א) בבא מציעא פ"ג א' רש"י ד"ה בדרך טובים: לפנים משורת הדין משמע מזה כי טוב הוא לפנים משורת הדין וכ"כ הסמ"ע בח"מ סי' ק"ג סקי"ג ויעויין ספרי ראה פיסקא ע"ט: הישר בעיני שמים והטוב בעיני אדם ויעוין פיסקא צ"ו. (ב) י"א ל"ב ובסנהדרין ק' ב'. (ג) בחשן משפט סי' שס"ג ס"ו כתב הרמ"א דאין כופין ע"ז אע"פ שזה נהנה וזה לא חסר והראבי"ה מובא במרדכי פ"ב דב"ק פסק דכופין.

תתתתש. (א) חסרון הניכר יש כאן.

תתתתשא. אחד מבני טובים לקח לזרעו ממשפחה אחת גרועה כשנתנו לו ממון ולקח לעצמו אשה אחרת ממשפחה גרועה ממשפחתו עבור ממון(א) ונעשה יותר עני שהפסיד מהרה מה שנתנו לו וגם הפסיד שלו וגם מזרעו מתו לו(ב) כשמלכי בית דוד נתחתנו לבית אחאב נגזר כלייה על בית דוד וכשלקחו זרע שת מזרע קין נשים נגזר כלייה על כל העולם חוץ מנח וזרעו ונשי בניו(ג) ועוג ובניו. שאין הב"ה רוצה שיתחתנו הרעים בטובים ושיהנה מהם וכל שנהנה מהם מפסידים יותר וכתיב (תהלים קכה ג) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעוולתה ידיהם וכת' (דה"ב כ לז) בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך:

תתתתשב. האיש שמצוה לבנו ליקח אשה במקום שאין לבו חפץ באותו מקום לפי שאין לומדין תורה ואין עוסקין במצות והבן יודע שלא יתנו לו האשה להביאה במקום אחר ועוד ה"א תעשה כמעשה משפחתה כיון שכתוב (ויקרא יט ג) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמורו(א) במילי דשמיא לא ישמע להם למה עיכב יעקב שנים רבות מלקחת אשה אם תאמר עדיין לא נולדו רחל ולאה וכי אם לא היו רחל ולאה לא היה לוקח אשה אחרת אלא אמר אם אקח מבנות כנען הן רעות והיה לו ללכת לארם נהרים לראות אלא אמר איך אעזוב כיבוד אב ואם ואלך הרי כשאין לאב ואם מי שיעשה צרכיהם אפילו לקחת אשה ויש לו ללכת אחריה לארץ מרחקים מוטב לעבוד את אביו ואמו ועוד איזו תורה טהורה כשאדם לוקח אשה ולומד אבל יעקב(ב) שלא ראה קרי עד ראובן ולא היה מהרהר ונקי היה אמר מוטב שאלמוד ואעסוק בתורה ואחר כך אקח אשה פן יבטלוני גידול בנים כמו שהיה מתבטל מפני שהיה רועה אבל מפני עשו הוצרך לברוח. במקום היזק וסכנת נפש לא יתכן לומר אהיה בכאן ואכבד אבי ואמי שאם יהרג הרי לא יעבדם ועוד יהיו צעורים ועוד יעקב לא אמר אברח מפני עשו אלא רבקה אמרה (בראשית כז מג) שמע בקלי קום לך פדנה ארם כי קשה היה לו לילך בשביל כיבוד אב ואם ואמרה אם יהרג אותך מי יכבדני וכתיב (שם שם מה) למה אשכל גם שניכם יום אחד גם לרבות גם אותי ואביך מן הצער אעפ"כ לא רצה לילך עד שאביו ואמו צוו לו(ג) והלך ולמד לפני עבר אמר אם ימות עבר תמות עמו חכמה כיון שאיני מהרהר באשה אלמוד ולמד לפניו עד שבא עשו וברח מלפני עבר:

תתתתשג. כתיב (בראשית כה ו) וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם שאם ישארו בארץ כנען יתחתנו בארץ כנען(א) ויסייעום לגרש את יצחק לכך אל ידור אדם טוב בעיר שיש בה פסולים שאסורין לבא בקהל שמא יהיה הפסול עשיר והכשר עני או הוא או זרעו ויתחתן בזרע הפסולים:

תתתתשד. כתיב (רות ד ו) לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי אלא כך התנו הנביאים(א) שכל מי שיקח ארמאית או פסולה שיפסיד שדהו ונחלתו [ע"ב] כמו שאומר(ב) בעזרא בפרשת נשים נכריות (נחמיה יג י) ואדעה כי מניות הלוים לא נתנה ויברחו איש:

תתתתשא. (א) קדושין ע"א א' כל הנושא אשה לשום ממון כו'. (ב) תוספתא סוטה פי"ב ילקוט מלכים רמז רכ"ג. (ג) נדה ס"א א'. הפליט זה עוג שפלט מדור המבול ויעויי"ש תוד"ה זה עוג.

תתתתשב. (א) יבמות ה' ב'. (ב) שם ע"ו א'. (ג) מגילה י"ז א'.

תתתתשג. (א) בזוהר חיי שרה קל"ג ב': וישלחם מעל יצחק בנו דלא לשלטאה לגבי דיצחק כו'.

תתתתשד. (א) ירושלמי סוף פ"ב דכתובות מדרש רות פרשה ז'. ומ"ש: התנו הנביאים לא נזכר שם ואולי כונתו על עזרא ונחמיה שמביא בסמוך: (ב) הפסוק הזה הוא

תתתתשה. כתיב (מ"א ב כו) כי התענית בכל אשר התענה אבי הרי כל מי שמתענה על צרת חבירו צריך בנו לגמול לו טובות כנגדו ראובן עשה כמה תעניות על שמעון שיהיה הב"ה מזמן לו אשה טובה לבסוף רצו לתת לשמעון אשה טובה ונשמע לראובן והנה ראובן צעור בדבר והלך ושאל להכם פלונית רוצים לתת לי והנה ראובן צעור ואני רוצה בה בעבור המשפחה לקחת אותה אמר החכם מאחר שראובן התענה בעבור שיזדמן לך אשה טובה אל תהי כפוי טובה כנגדו אם לא ירצה ראובן תפייסהו וגם הרבה עליו ריעים שיתן לך רשות ובלא רשותו אל תעשה אמר שמעון להכם זאת האשה תובעת אותי והיא ממשפחה טובה ולי יש בושת להבוע ואם אתבע שמא לא יתנו לי אמר החכם כיון שאתה יודע שראובן ירא שמים ואוהב אותך בכל לבו לא על הנם ראובן אינו חפץ שלה החכם אחר ראובן אמר לו החכם שמעתי עליך שאינך חפץ ששמעון יקח אותה אשה השיב ראובן להכם גלוי וידוע לפני הקב"ה שאיני מכוין אלא לשם שמים כי אני אוהב שמעון והאמת כי אם יהיו לו בנים ממנה הייתי מתחתן בו כי היא ממשפחה טובה והייתי שמח אלא הרבה דברים שמזיק לו ממנה שאינו לתקנתו והגיד להכם אותם דברים ועוד אמר ראובן והלא אתה יודע כי שנאתי לאותה אשה ולא עשתה לי מעולם רעה ואני אוהב כל אבותיה אלא יודע אני כי לא יהיה לו הצלחה וטובה עמה על כן קשה לי ועוד כיון שהוא עושה בעבור בנים והיא תעשה רעה לילדים ויבא להם לרעה וכתיב (רות ד ו) לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי:

תתתתשו. למה זכו עמון ומואב שדוד יצא ממואב ובני שלמה מעמון כי כתיב (קהלת ז ח) טוב אחרית דבר מראשיתו כשהוא מראשיתו טוב כי אמרה (בראשית יט לב) ונחיה מאבינו זרע על משיח דרשוהו בברא' רבה (א) כי היו מקובלים מלוט אביהם שקיבל מאברהם אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף ויקדימו ד' מלכיות כמו שראו ד' מלכים עם חמשה מלכים עשו מלחמה אמרו הנה כבר נתקיימו שד' מלכים משלו בעולם ואחר כך נתקיים שאמרו מקובלים אנחנו מאבינו שקיבל מאברהם שאין משיח בא עד שיהפכו חמשה כרכים כדאיתא בפרק חלק (ב) והנה חמשה כרכים נהפכו סדום ועמורה אדמה צביים צוער (ג) ואין משיח בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף כיון שאנו רואין שאיש אין בארץ לבא עלינו שכלו הנשמות שבגוף לכך ונחיה מאבינו זרע ונחי"ה מאבינ"ו זר"ע בגימטריא ז"ה מל"ך המשי"ח: ונחיה מאבינו לפי שנתכוונו לשם שמים שהרי תאוה לא היה להם מאביהם שהיה זקן לכך נזדמן בועז שהיה זקן לרות ורות לא חמדה בועז לתאוה שנאמר (רות ג י) בלתי לכת אחרי הבחורים אלא בשביל נעמי שיולד בן לנעמי ולא בא בועז אליה אלא לילה אחת כמו לוט לבנותיו לכך יצא דוד ושלמה ומשיח ושאר צדיקים מהן:

תתתתשז. בחור וזקן נתנו אמונתם לקחת שתי אחיות והיתה אחת בעורה ואחת יפה אמר הבחור אקח היפה ולא יגביר יצרי על האחרת והזקן אמר אקח אני היפה כי אין לבי לתשמיש כל כך וכל שכן אם אקח הכעורה לא אזקק באו לחכם אמר החכם לבחור אם היתה אשתך יפה כחמה וצופה בנשים היתה

בנחמיה אבל נקרא עזרא כמ"ש סנהדרין צ"ג ב': לא איקרי ספריה על שמיה.

תתתתשו. (א) פרשה נ"א. (ב) לא מצאתי שם ויעו"ש ק"ט א' ויחזקאל ט"ז נ"ה ואולי יש איזה טעות בדברי רבינו. בבית המדרש של ה' יעלינעק חדר ששי צד 114: תנו רבנן קודם שתפול אדום הרשעה כו' יו"ד קרנות מלכות נהפכו כו'. (ג) ע"ז ה' א'.

הייתה מהרהר אחריהן אבל בדוד כתיב (מ"א א ג) ויבקשו נערה יפה כשהאיש מזקין ובא על אשתו הוולד חלוש אבל. . . אדם גבור. . . . אשה א) (א) בתוך מ' יום אם יכולה להתעבר משני בני אדם ולא לאחר מ' יום (ב) וגם מטיפה אחת תאומים (ג) כמו ו' שיבולין מגרעין אחד:

תתתתשח. א) **החכם** אמר עם אשתו דברים במיטה עד שדיברה אשתו מן אנשים יפים ולא רצה לשמש עד שדבר שאר דברים (א) לשכח מלבה מחשבתה של אותם אנשים יפים וכן כשהיתה מדברת עמו מן הרעים לא רצה לשמש עמה עד שמשכח מלבה אותה המחשבה: מי ב) שאשתו תובעתו בפה קודם שהיא תדבר עמו לשמש עמה ידבר הוא עמה תהלה על התשמיש (ב) שאם היא תתבע לא יהיו הבנים טובים:

תתתתשט. ג) (א) **רבי** חנינא בן דוסא גזר על אגרת בת מחלת שלא ילכו בישוב אלא בליל שבת ובליל רביעי כי אז היו תלמידי הכמים משמשים מטותיהם כי [דף קע"ד] בליל שבת היו בבתיהם (ב) וחסידים הראשונים לא היו משמשים אלא מליל רביעי ואילך שלא תלדנה נשותיהן בשבת ולכך היו משמשים מליל רביעי ואילך ואמרו (ג) אין פורשין לים אלא שלשה ימים קודם לשבת (ד) וכן לכיבוש כרכים ואמרו (ה) (איוב ה כד) ופקדת נוך ולא תחטא כי ביום ד' ילך לדרך הרי בליל ד' ישמש מיטתו ולכך נתן ר' חנינא בן דוסא רשות בלילי שבת ובלילי רביעיות ואז עת גשמים וכתיב (ישעיה נה י) והולידה והצמיחה:

תתתתשי. ג) **יש** שמאבד עצמו מן העולם הזה ומן העולם הבא כגון מי שאינו יכול לשמש ולהזקק עם אשתו כמה שנים ומכושף וכן מי שהוא עם אשתו ולא ילדה לו ואינו נותן גט נאבד מזה העולם ומן העולם הבא ואם היא מעכבת או הקרובים כלם חוטאים וכן אמר ישעיה לחזקיה (מ"ב כ א) כי מת אתה ולא תחיה כי מת אתה בעולם הזה ולא תהיה לעולם הבא (א) שלא לקחת אשה ואם אין לו ממון לא יכבידו על כתובה:

תתתתשיא. ד) **לאחד** התכו אבן מערותו וכשגדל בקש לקחת אשה ונתן החכם עצה שלא יתנו לו ואמר זה לחכם ונתן לו עצה לישא גיורת כי כרות שפכה מותר לישא גיורת:

תתתתשיב. אחד תלמיד בא לפני חכם אמר לו הרי לקחתי אשה והייתי כמה שנים עם אשתי ולא היה לה וולד ממני ומתה ולקחתי אשה אחרת וזמן מרובה הייתי עמה ואינה הרה שמא זה גורם כי כשהייתי קטן לוקה מערותי אבן קטן שהיה מעכב אותי מלהשתין אמר לו (א) אם כן אסור אתה. . . יש שנלקה ממנו אבן ומוליד אבל כשלקח אשה ואינו מוליד בידוע שפשע שלו ולא יתנו בת

א) תקע"ו. ב) תקע"ז. ג) תקי"ז. ד) תקי"ח.

תתתתשז. (א) ירושלמי יבמות פ"ד מובא בתוס' סוטה מ"ב ב' ד"ה מאה. (ב) נדה כ"ז א'. (ג) מכילתא בא פי"ב.

תתתתשח. (א) כמ"ש נדרים כ' ב': שלא תולה ולדעתי כו'. (ב) נדרים שם.

תתתתשט. (א) פסחים קי"ב ב'. (ב) נדה ל"ח א'. (ג) שבת י"ט א'. (ד) שם שם. (ה) יבמות ס"ב ב' ויעויין תוד"ה חייב דפקידה זו אינה תשמיש. אבל הרמב"ם השמיט דין זה משום שכתב בהל' דעות פ"ד שאין לשמש מטתו ביום שיוצא לדרך ומובא בשו"ע או"ח סי' ר"מ סט"ו ויעו"ש במג"א.

תתתתשי. (א) ברכות י' ב'.

תתתתשיב. (א) במרדכי יבמות פרק הערל מביא בשם ר"ת וז"ל: ומתוך כך מכשיר אותן בני אדם שחותכים מהם הרופאים ביצה אחת לרפואתו מנתיקת הבטן או מן האבן העוצרת את השתן.

ישראל כי כרות שפכה הוא ואם לקח אשה ומתה ולקח אחרת ומתה הרי בשלישי לא יקח אלא גיורת שמא כרות שפכה הוא:

תתתתשיג.א) לא יחשוב הצדיק כשהוא עני אם אבא אל אשתי שמא תהר ממני ואנה אקח לפרנסה זה ממחוסרי אמנה הוא כי הקב"ה מזמן בדדי אשה חלב ליונק כשיוצא ממעי אמו ואמר במכילתא (א) מי שאומר מה אוכל למחר הרי זה ממחוסרי אמנה:

תתתתשיד.ב) אחד היה אומר תדיר כבר יש לו בן ובת ויש לו צער שאשתו מעוברת כי אינו עשיר והיאך יפרנס אמר לו החכם כיון שהולד נולד הקדוש ברוך הוא הקדים בדדי אשה החלב לכן אל תדאג ולא קבל דבריו והיה מתאונן ונולד לו בן ואחר הזמן חלה הבן אמר לחכם התפלל על בני שיחיה אמר ליה עליך נאמר (קהלת ה ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף אלהים על קולך וחיבל את מעשה ידיך (א) מעשה ידך אלו הבנים וכתיב (שם ז ח) טוב אחרית דבר מראשיתו ומת הולד:

תתתתשטו. החכם שמע לאחד שנעשה לו דבר שנצטער בו ואמר מי יתן שהיה מת לפני שלשים שנה אמר לו החכם אם כן אותם בנים שהיו לך והיים לא היו נולדים ושמא יהיה בהם צדיק או יצא מהם וכשנולדו ברכתה מי שנתנם לך אמר לו והלא איוב אמר (איוב ג יב) מדוע קדמוני ברכים וכו' אמר ליה כיון שמתו לו כל זרעו והלא ירמיה אמר (ירמיה כ יז יח) אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה הרת עולם למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי הרי בעבור הצער והבשת היה חפץ שלא בא לעולם (א) וכבר נולד יחזקאל אמר לו הנח לו לירמיהו כי היה צעור שהוא חי לעולם ומשקה לאומות כוס התרעילה ונביא שאינו הגון אם היה מתנבא לרעה שמח שתבא הרעה אבל בירמיה כתי' (שם יז טז) ויום אנוש לא התאויתי ונצטער על שיצא מרחם להתנבאות לרעה ועדיין משקה לאומות ומצטער על זה ובוש שלא יאמרו הצדיקים על הרעות ממונה ובושת לו בפני הרעים אבל בעבור הבושת לא היה אומר כן אלא שרבים על.... (ב) ואם תאמר בעבור חורבן הבית גם שילה חרב בימי שמואל אלא כמו שכתבנו:

תתתתשטז.ג) התלמידים היו יושבים בפני רבן אמר אחד יהי רצון שתהר אשתי אם הולד יהיה חי ואם לאו יהי רצון שלא תהר אמר חבירו יהי רצון שתהר אשתי אמר חבירו ואם ימות הרי טוב שלא נולד אמר הרי כתיב (מ"ב ד טז) אל תכזב בשפחתך וכתיב (שם שם כח) לא תשלה אותי ועוד כשיוולד אתפלל שיחיה אמר החכם יש וולד או בן או בת שפודה את אביו או את אמו מן המות או מן הצרות שנאמר (ישעיה כט כב) יעקב אשר פדה אברהם יש שנגזר עליו או מיתה או צער על האב או על האם ומת הולד הרי האב או האם עצבים הרי העצבון פודהו וזהו שנאמר (משלי יד כג) בכל עצב יהיה מותר:

תתתתשיז. בעיר אחת היתה אשה פנויה והרה [ע"ב] מזנונים כשילדה נתייעצו קרובותיה לה להמית הוולד וכן עשתה והקב"ה מסרם ביד רעים ולקחו ממונם ועינו אותם עד שברחו מן העיר:

א) תקי"ט. ב) תק"כ. ג) תק"א וכפול לעיל סי' תתתשכ"ו.

תתתתשיג. (א) בשלח מסכת דויסע פרשה ב' וכעין זה בבבלי סוטה מ"ח.

תתתתשיד. (א) שבת ל"ב ב' ובילקוט קהלת רמז תתקע"א: וחבל את מעשה ידיך אלו הם מעשה ידיו של אדם בניו ובנותיו.

תתתתשטו. (א) ר"ל שנתנבא על חורבן הבית. (ב) עיין ילקוט ירמיה רמז ש"א.

תתתתשיח. אשה הרה לזנונים וחקרה לאשה אחת מה לשתות כדי להפיל עוברה ורצה אחד ללמד לה אמרו לו אל תחטא שהיא תאבד הוולד אמר להם מוטב שתאבד אותו קודם שתבא לעולם משתמית אותו אחר הוולדו אמרו לו מוטב שהיא תחטא בו (א) ולא על ידך ועוד שמא יצילו הוולד מידה או היא תמות והוולד יהיה ואין זה דומה (ב) לעניין תרומה מן המוקף:

תתתתשיט. עבד היה ליהודי אחד וכשהיו בניו לומדים היה העבד לומד והיה העבד כותב כתיבה יפה אמר העבד אני רוצה ללכת לארץ אחרת אם אוכל להתפרנס בלימוד וכתיבה ותעשה עמי טובה ותשחרר אותי ואם לאו אני אלך למקום רחוק ולא ידעו שאני עבד ואקח אשה ויהיה העון עליך כיון שיבא לידי תקלת רבים ולא רצה האדון אמר החכם הרי יקח אשה יהודית לא שמע לו אמר כתיב (ויקרא כה מו) לעלם בהם תעבודו והלך למרחקים ונתנו לו אשה וילדה לו בנים אמר החכם לאדון כבר גרמתה לו להתחתן לישראל ועל כל ביאה וביאה הוטא (א) וששן שנתן בתו לירחע עבדו והוא היה מצרי (ב) שמא כר' טרפון שאמר ממזרים עתידים ליטהר ומותר לו לתת בזה העניין ואין לומר דור שלישי (ג) בכאן:

תתתתשכ. בסוף מסכת עדיות (א) ר' נהוניא בשם ר' עיראי אומר (ויקרא כד י) ויצא בן אשה הישראלית וגו' והרי דברים קל והומר ומה משה שהוא רבו של אליהו לא רצה לגלות הממזרים עד שנתגלו מעצמן ואמ' (ב) ר' שם לא רצו לגלות אבל מוסרין אותן לבניהם ולתלמידיהם פעם אחת בשבוע וזהו דוקא אם הבנים והתלמידים (ג) צנועים ואינם בני מחלוקת אבל אם אינם צנועים או בני מחלוקת הם אל יגלה להם אלא יצוה שלא יתחתנו בהם:

תתתתשכא. יש מזכה אחר מותו ויש מחטיא אחר מותו כגון המספר בגנאי משפחות למי שאינו הגון ובעל מחלוקת הרי גורם שמחרפין את זרעיהן ומזכירין גנאי אבותיהם ורוב בני אדם המדברים בגנאי משפחות ונותנין פגם במשפחות ומביישין אותם הקב"ה יגזור שהוא או זרעו יתחתן בהם או בשאר פסולין שיהא הפוסל

תתתתשיח. (א) בסנהדרין נ"ז ב' קאמר הש"ס דרק בן נח מצווה שלא להרוג העוברין אבל התוס' שם נ"ט א' וחולין ל"ג כתבו דגם לישראל לא שרי. ובתשו' חות יאיר סי' ל"א חקר בזה ומסיק שלא להקל דרוקא כשהעובר רודף להרוג כגון אשה המקשה לילד אז מותר להרוג העובר כמ"ש בחו"מ סי' תכ"ה ס"ב. ובאמת לפי מה דקיי"ל דעובר ירך אמו ובן פקועה ניתר בשחיטת אמו ור' שמעון שזורי אומר אפילו בן ח' שנים וחורש בשדה שחיטת אמו מטהרתו חולין ע"ד ב' כן יש לנו לומר דישראל אינו מוזהר שלא להרוג את העוברין דמאי שנא עובר בהמה מעובר אדם? ומשום זה אשה שיצאה ליהרג אין ממתינין לה עד שתלד ערכין ו' א' וכן ביצה שנולדה ביו"ט הלכה כב"ה שלא תיאכל (ביצה ב' א') כי כל עוד שלא יצאה לאויר העולם הרי היא כגוף אמה והיותה לבריה בפני עצמה נתחדש ביו"ט לכן אסור. ובפסיקתא זוטרתא פרשת שמיני: בבהמה לרבות שליל שבמעיה שהוא ירך אמו ואין בו משום אותו ואת בנו שהרי איתא אשה מעוברת המחוייבת מיתה אין ממתינין לה עד שתלד אלא מתה כשהיא מעוברת שנאמר מות יומת הנואף והנואפת. ויודעים אנחנו כי הקראים ההולכים בעקבי הכותים אסרו את השליל משום אבר מן החי ואיתא במס' כותים פ"א שאין מוכרין שליל לכותים אע"פ שלישראל הוא מותר אבל מכיון שהוא אסור לכותים הוי ממכר טעות. (ב) ערובין ל"ב ב': ניחא ליה לחבר ליעבד איהו איסורא קלילא ולא ניעבד עם הארץ איסורא רבא וקאמר רבינו דאין זה דומה לשם ויעויין תוס' שבת ד' א' ד"ה וכי שהאריכו בזה.

תתתתשיט. (א) דברי הימים א' ב' ד, ל"ד ל"ה. (ב) קדושין ס"ט א'. אבל יש להעיר כי זה שנתן ששן את בתו לעבד לא עביד אסורא כי כשנותן בת חורין לעבד יוצא לחרות אלא שחטא בזה שהוא מצרי ואסור לבא בקהל והרד"ק פירש כי ירחע כמו עבד בן חורין כי העיי"ן עבד וירח למפרע חרי. והפירוש המיוחס לאחד מתלמידי ר"ס גאון כתב כי ירחע הוא עצמו אחרי למפרע. (ג) ר"ל שעדיין לא היה דור שלישי.

תתתתשכ. (א) הוא בתוספתא שם פ"ג ה"ד ולפנינו: חנינא בן עדיי אומר הרי הוא אומר ויצא כו'. (ב) שם וקידושין ע"א וצ"ל: אחרת היתה שם וקירבה בן ציון בזרוע ולא רצו חכמים לגלות. (ג) ר"ל כמו שם בן מ"ב שאמרו שם בקדושין שמוסרין דוקא לצנועים.

פסול וכתיב (קהלת ז יד) גם את זה לעומת זה עשה האלהים כי כשנוזר הקב"ה מה יעשה באחרית הימים הוא מקדים להכין דברים כיצד הרי כשנגזר איש פלוני יקח אשה פלונית והנה אחד מהם ממשפחה יקרה והקב"ה יודע שלא יתחתן במשפחה גרועה מקדים להכין תחילה בילדות כדי שבעת בחרות לא יעכב דבר שמַשְׂגֶה הגדול או מכעירו בקומה או מלקהו באחת מאבריו שלא ימצא זוג במשפחתו ומתחתן במי שנגזר לו לכך יתפלל שיכין הקב"ה לבניו זוג טוב בלא שום פגם ונזק לכך אין לומר למה כך כי הקב"ה יודע מה עתיד להיות. ראובן(א) דיבר להשיא בתו לשמעון ודברו וקיימו באמונתם ועבר שמעון על אמונתו אע"פ שבייש את בתו יחשוב ראובן גם זו לטובה כיון שלקה אשה אחרת הרי נגזר לו ואילו היה לשמעון משיא את בתו היה לה למות כדי שישא אותה אותו שנשא לכך אל יצטער ואל יתקוטט עם שמעון ואל יראה לו פנים זועפים כי כל הזיווגין מן הקב"ה(ב) וכן יש מהטיא אחר מותו כגון מי שלוקח לו אחות רשע או לבנו כי רוב בנים דומין לאחי האם וכיוצא בהם וגם כל מי שלומד אחרים מעשים רעים ויבאו עוד אחרים שילמדו ממעשיהם הרעים שלהם כמו ירבעם בן נבט וכן מי שילמד את מי שאינו הגון תורה ובימיו הוא לא יחטא אבל לאחר מותו יחטא ויחטיא כי כל אדם שערום להרע חוטא ומחטיא להקל ולהפוך אחר קילותא וכן מי שלמד שם המפורש או מעשה כשפים או כותבם הרי אחר ימים ימצאם מי שאינו הגון וטוב היה לאדם לגונזם ויש צדיק גמור שאינו נידון עד לאחר כמה מאות שנה ונפרעין ממנו לאחר זמן מרובה לפי שהיה [דף קע"ה] לו לחשוב לעשות זכות אחת ונפרעין ממנו על שלא שם על לב לעשות כגון דאמי' בסוף מסכת ערכין (א) שבכל מקום כתב יהושע בן נון אבל בעזרא כתיב (נחמיה ח יז) כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל שהיה לו זכות ארץ ישראל והיה לו לבקש על יצר הרע שיכרת מן העולם כגון עזרא וסיעתו הרי אין נפרעין עד שבא עזרא וביקש והוא ויהושע הכניסם ועזרא ביקש והוא לא ביקש לכך חסר שמו ישוע לפיכך (תהלים לב ז) על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא שישים הקב"ה בלבו מחשבות טובות ושיקיימום שלא יהו נפרעין ממנו לאחר זמן:

תתתתשכב. שני משומדים אחין היו חקר החכם אחר אבותם מה גרם כשהיתה הגזירה אמרו הקהל מה נעשה אמר הרב ממני תראו וכן תעשו לקח שתי וערב ונשא כדי שלא יהרגוהו גוים ואנסוהו עם בני עירו לכך נשתמדו בניו לכך יתפלל אדם שלא הבא תקלה על ידו וכל היוצא ממנו שלא יהו מחטיאים וכל החוטאים שישובו לרצון הבורא:

תתתתשכג. כהן ששולח את שלוחו למקום אחר לקדש לו אשה צריכים להזהר בו אם אין השליח יודע לדבר בלשון הקודש ילמדו לו בלשון שיודע לומר לפלוני בן פלוני אני מקדשך פן יגמגם בו ואף (א) לאחר פן יאמר אני מקדשך לי אלא יאמר לפלוני אני מקדשך ואם טעה לישראל יכול לגרשה ואותו ששלחו יקחנה אבל לכהן צריך לדקדק לכך יקרא תחילה היודע בלשון שהשליח יודע לדבר לפלוני בן פלוני הכהן אני מקדשך ואם יש שנים בעיר ששמם ושם אביהם שוים יאמר לפלוני בן פלוני:

א) בנדפס מתחיל כאן סימן תקכ"א. ב) ע"כ.

תתתתשכא. (א) ל"ב ב'.
תתתתשכג. (א) ר"ל גם אם ישראל הוא המשלח.

גם כאן כתוב ענין החסידות:

תתתתשכד. יש ענוה יורשת גהינם ומנחלת אש אוכלת ליורשיו בניהינם כיצד מי שרואה בניו או קרוביו ותלמידיו בתרבות רעה ובידו למחות בחירופים והכאות ואומר בלבו אהיה מעורב דעתי עמהם ולא אהיה מחרף ומכה הרי זה מנחילם גיהנם שיצאו לתרבות רעה ואף יעשו רעות לאביהם ולאמם עד שישנאוהו ויקללו יום שנולד בו זהו שנאמר (משלי יג כד) חושך שבטו שונא בנו ואמרו (א) כל מי שמכה בנו הגדול עובר (ויקרא יט יד) לפני עור לא תתן מכשול ומי שהרגיל את בנו בתוכחות מוסר והכהו בקטנותו לא יבעט בהכאות אפילו כשיגדל אם יכהו וכתיב (תהלים כז יג) לולא האמנתי לראות בטוב ה׳ לול״א נקוד (ב) כי אמר דוד שמא החטאתי את בני ואיני יכול לעשות תשובה לפי שכתיב (מ״א א ו) ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית:

תתתתשכה. וכן יש ענוה שמורידה את האדם לגיהנם כגון שיושב בדין ויודע שתועים או אדם אחר שיודע שבית דין תועים ואומר איך אלך ואביישם או שיודע שאינן בקיאים והוא בקי ואומרים לו שב עמנו שלא נתעה והוא אומר לא אשב כי אתם בקיאים נמצא אם יתעו העון תלוי עליו או שמע שהציבור מדברים שקר ואומר (א) מי אנכי שאדבר בפניהם הרי כתיב (תהלים מה ה) והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה צדק מכלל שיש ענוה שאינה צדק כגון אילו וכיוצא בהן ואמרו כהן עם הארץ לא יברך לפני תלמידי חכמים:

תתתתשכו. יש צדקה והנה צעקה כיצד אדם שנותן לבעלי ניאוף ולזולל וסובא וכתיב (ויקרא יט כט) ולא תזנה ותוכל לקרות לא תַזְנֶה לא תנאף ותוכל לקרות לא תַנְאִיף לא תרצח לא תְרַצֵּח כל המספיק כלי משחית לרוצחים כאילו הורג וכתיב (תהלים ז יד) ולו הכין כלי מות והנותן מזונות לליסטין הרי הוא כמסייע עמהם וכן הנותן לבעלי מנאפים הרי כאילו סייע ושידך ביניהם שהרי לוקח הכסף שנתנו לו ונותן אתנן לזונות ועוד אמרו (א) הנותן צדקה בפני רבים טוב לו שלא יתן וקרוב לזה(ה) מי שחייב ואין לו לשלם ונותן צדקה נמצאת הצדקה גזל:

תתתתשכז. יש חסידות שהוא רעה כגון שידיו אינן טהורות ורואה ספר שנפל לאש ואומר מוטב שישרף ולא יגע בספר וכן אמרו (א) ראה אשה טובעת בנהר והוא אומר מוטב שתטבע ולא [ע״ב] אגע בה.

תתתתשכח. ויש חסידות של דופי כגון שמוציא ספר תורה (א) לרשות הרבים מפני הדליקה בשבת או מי שאומר איך אציל נפש ואחלל שבת ועוד היודע בעצמו שהוא בקי בתורה וביוצא בו בעיר וכשמביאין איסור והיתר

(ה) כעין זה לעיל סי׳ תתתתט״ז ותתתתנ״ז.

תתתתשכד. (א) מועד קטן י״ז א׳. (ב) בברכות ד׳ א׳: למה נקוד על לולא כך אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע מובטח אני בך שאתה עתיד ליתן שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא כו׳ שמא יגרום החטא כו׳.

תתתתשכה. (א) חולין פ״ט א׳: יכול אף לדברי תורה כו׳.

תתתתשכו. (א) חגיגה ה׳ א׳: מוטב דלא יהבית ליה. ובכלבו הלכות צדקה סי׳ פ״א: וצריך ליתנה בסתר ולא יתפאר ולא יתייהר בצדקה.

תתתתשכז. (א) סוטה כ״ב ב׳ ויעיין בעקרים פ״ז לשלישי ובענפים שם וכן בפ״ח לראשון.

תתתתשכח. (א) בשבלי הלקט ענין קט״ו כתב הגאון שמותר לומר לעכו״ם להוציא ספרים לרה״ר.

אומר תביאו לאחרים הרי עינוותנותו לחטא שמא אם היה הוא מורה היה אוסר מה שהם מתירים:

תתתשכט.[א] יש שופט צדק שאובד בצדקו כגון שרואה שאחד רמאי ואחד תם והרמאי יודע לטעון והדין עם התם אלא שאינו יודע לטעון עליו נאמר (א) (משלי לא ח) פתח פיך לאלם ואם יודע שהדין מרומה והשכיר עדים של שקר (ב) אל יאמר יהא עון תלוי בעדים:

תתתשל. יש טובה שהיא רעה ונחשב לו ולזרעו רעה כיצד מי שגורם שפושעים או מחטיאי הרבים דרים בעיר הרי הואיל והוא רע לבני העיר דין הוא שיהא הוא וזרעו נכשלים בהם ויעשו לזרעו רעה וזה שנאמר (יחזקאל יח יח) ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו ד״א ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו שפוגם משפחתו ונותנים לו. . . על אשר חטא שגרם בושת ונזק לעמיו והעושה טובה להתכבד בה ומשתבח בה:

תתתשלא.[ב] יש טובה שמביאה רעה כגון המשתכר בשבת שמא יעשה מלאכה וכן מי שהוא משתכר ובתוך שכרותו מכה בני אדם מוטב שלא ישתה בפורים הרבה להיות שכור[ג] וכגון שמתענה (א) בערב יום הכפורים או מי שמתענה בח' באב שמא יצטרך לאכול וכן הדוחק את הקטן להתענות ורואה חלשות גדולה בו וחסרות כח וכתיב (קהלת יב יד) כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט אע״פ שהוא לשמו יביא במשפט על כל נעלם שלא חשבו כשעשאוהו אם טוב בעיניו בשעת המעשה ורע אחר כך (שם שם יג) סוף דבר הכל נשמע ישים לב ודעת לסוף הדבר וזהו שכתוב סוף דבר הכל נשמע ואז את האלהים ירא שמא לבסוף לא יהיה טוב ואת מצותיו שמור מהתחלל כי זה כל האדם שלא ינצל מיום הדין:

תתתשלב. יש חסר מלא עון וריקם הוא מזכות כגון שהלך לעשות חסר לאדם ועבר זמן תפילה והנותן לרשע כמסייע לעוברי עבירה והמפרנס יתומים (א) ומנענען ומלמדן (ב) בליעות וכשעושין דבר שלא כהוגן אינו מוחה בידם:

תתתשלג. יש לימוד אע״פ שהוא לשמה טובה ביטול הימנה כגון (א) בזמן שמתקן מצות בערב פסח או בפסח (ב) מפני חמץ וכן (ג) לולב ושופר כיוצא בהן או שמע שיש דליקה ולומר ואילו היה בטל היה מציל נפש או ספרים:

תתתשלד. יש משבח שהוא מגנה כגון משבח אדם בפני רבים (א) ומתוך שבחו בא לידי גנאי וכן האומר בתפילה הגדול הגבור והנורא (ב) הראוי והחזק:

תתתשלה. יש צניעות שטובה הימנה תמורתה כגון שיש לו שילשול אם לא יגביה בגדיו ביותר שמא יטנפוהו נצוצות ממימי רגליו וכן האומר

א) תתשל״ג. ב) תתשל״ד. ג) ע״כ.

תתתשכט. (א) מובא בחו״מ סי׳ י״ז ס״ט. (ב) שבועות ל׳ ב׳ חו״מ סי׳ ט״ו ס״ג ויעויין סנהדרין ל״ב ב׳.

תתתשלא. (א) צ״ע הלא בעיו״כ אסור להתענות ומי שאוכל בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי ברכות ח׳ ב׳.

תתתשלב. (א) מלשון התרגום על הפסוק תהלים קי״ט קי״ז ואשעה בחוקיך תמיד ואגעגע באורייתך תדירא כי ואשעה כמו ואשתעשע. ובירושלמי תענית פ״ג ה״י ובבלי שם פ״ג מ״ח כבן שהוא מתחטא לאביו פירשו הכ״ב והמפרש מתגעגע. (ב) פי׳ לאכול יותר מהראוי והמצטרך.

תתתשלג. (א) פסחים ק״ט ש״ע או״ח סי׳ תע״ב ס״א. (ב) יעו״ש סי׳ תל״א. (ג) יעו״ש סי׳ תרנ״ב.

תתתשלד. (א) ערכין ט״ז א׳ ולפנינו: מתוך טובתו בא לידי גנותו ויעויין ברמב״ם הלכות דעות פ״ז ה״ד. (ב) צ״ל: הַיָּראוי כמו דאיתא ברכות ל״ג ב׳.

היאך אשמש מיטתי ערום ויש לו סדין ומכסה ועתה שכבת זרע נוגע בבגדיו ונדבק בבגדיו והולך בהם לבית הכנסת ולומד בהם אלא מוטב שיפשוט בגדים שמתפלל בהם גם אמרו (א) הוא בבגדו והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה גם שאהבה יותר גם לא יתכן שבשרו לא ירחיץ וישפשף אותו מקום וכל סביביו כי לא יתכן ששכבת זרע דבוק והולך ומתפלל שנאמר (קהלת ד יז) שמר רגלך כאשר תלך אל בית האלהים על כיוצא בזה נאמר (שם ז טז) ואל תתחכם יותר כי היא חכמה שאינה מתקיימת וכל חכמה שאינה מתקיימת אינה חכמה:

תתתתשלו. יש ענוה וחסידות שטובה ממנה (א) מראית רשעים כגון מי שאומר כשאדם נותן לו שום דבר לא אשקול ולא אראה אחר פלוני כי כולם נאמנים ואיך אפשפש אחריהם ואחשוד אותם לפי שמא יפלו מידו או עבדו ושפחתו יגנבו לו מקצתם ולא יסבול לבו מלהושדם ומהרהר אחריהם [דף קע"ו] לכך (שם שם ח) טוב אחרית דבר מראשיתו שתמנה ותשקול ודע מהו ותתפוש הכל כגנבים (ב) ומכבדם כרבן גמליאל:

תתתתשלז. יש אהבה שאוהב בכל לבו את הקב"ה ועושה בשמחה ובנפש חפיצה את רצונו ואינה חשובה אהבה כגון שעושה את המצות בשמחה וכשבא דבר עבירה לידו אומר בלבו מה בכך אם לא אהיה מהרהר בדיקדוקי עבירה זאת הלא אני בשר ודם וכשיש לי אוהבים אם פעמים ידקדקו במה שיהיה רצוני ופעמים לא ידקדקו איני כועס אם פעמים לא ידקדקו במה שהוא נגד רצוני וכל שכן שהקב"ה לא יכעוס אם לפעמים לא ארקדק בעבירות וכי אני יותר טוב מן השמים הלא כתיב (איוב לג יב) כי ירבה אלוה מאנוש לכך נאמר (דברים י יב) ליראה את ה' וגו' ולאהבה כל אהבה שאין יראה אגודה בה אינה אהבה ואם שניהם יהדיו עליהם נאמר (משלי ה כא) להנחיל אהבי יש:

תתתתשלח. כתיב (דברים ו ה) בכל לבבך פירוש (א) ב' יצרים במצות לא תעשה ובמצות עשה ד"א במה שהוא נהג כבר להזהר וזהו פשוט לב אחר וכשיבא לידי נסיון או במה שלא היה נוהג כבר ויצרו מתגבר וקשה לו לעשות וזהו כפוף לב אחר זהו בכל לבבך ובכל נפשך אפילו נוטל נפשך ד"א ובכל נפשך בכל רצונך כמו (בראשית כג ח) אם יש את נפשכם תרגומו אם יש את רעוא נפשכון ואין זה בכלל לבבך כי(א) בכל לבבך פירושו בכל דבריך ובכל מחשבותיך אבל כשהוא אנוס בלבבו עצוב לכך נאמר בכל נפשך:

תתתתשלט. יכול אדם לחטוא במצות שב ואל תעשה כדי לעשות סייג למצוה חמורה כגון שופר ולולב ומגילה שמבטלין בשבת (א) כדי שלא יביאם ארבע אמות ברשות הרבים וכדי שלא יוציאם מרשות לרשות וכן לקרוא לאור הנר בתורה בשבת (ב) שמא יטה לכך יעשה אדם סייג לזכור שלא יחטא ויש דברים אע"פ שאדם חוטא קצת מותר לו כדי לקיים מצוה יתירה כגון איש ואשתו שעשו קטטה ואחד יודע שמא ישמעו לו וישלמו ביניהם וירא ללכת שסופו יהרהר אחריה שהרי שם הקדש נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו:

(א) כעין זה בנדפס סימן תתשל"ה.

תתתתשלה. (א) כתובות מ"ח א'.

תתתתשלו. (א) צ"ל: תמורתם כגון. כמו בסי' דלעיל. (ב) מסכת דרך ארץ פ"ה.

תתתתשלח. (א) ע"ז רמז הרמב"ם במורה פכ"ח לשלישי יעו"ש.

תתתתשלט. (א) סוכה מ"ב ב'. (ב) שבת י"א א'.

תתתתשמ. הרי חסיד שאינו צופה בפני הנשים ואיש אחד שצופה הולכים יחדיו יכול החסיד לומר לאותו איש הרי הנשים פוגעות בנו ראה אם עדיין עברו אע"פ שאינו מסתכל בפני הנשים שהרי אמרו בתלמיד חכם (א) לוקח אשה שיוליך עמו עם הארץ כדי שיכירנה ולא יחליפנה לו באשה אחרת ואלישע אמר לגחזי עם השונמית לדבר וכן בשאר דברים שחסיד זה נוהג ואחר אינו נוהג כגון מלאכול פת גוי ורגיל אחר לאכול ואין לחסיד אלא מעט יכול לומר לאיש הרגיל לאכול הרי מעות כי בלא זה רגיל לקנות לחם של גוים ולאכול ומה שאמרו (ב) מי שהניח להם אביהם כהן תרומה לא יאמר תלמיד חכם וכו' לפי שלשם הוא כאילו מוכר לו תרומה טמאה:

תתתתשמא. אל תהי צדיק הרבה (קהלת ז טז) אל יאמר אדם הרי כל כוונתי וכל מעשי לשם שמים ואע"פ שלא יתכן שאעשה דבר שלא כהוגן כיון שכוונתי טובה לא יחשוב לי עון הרי אם יש בעיר חסיד וחכם שיוכל לשאל לו ולא שאל יחשוב לו עון הרי כתיב (מ"א כ לה) ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכיני נא וימאן האיש להכתו על זה נאמר אל תהי צדיק הרבה ומכל מקום מה חשב אותו שמיאן כי אמר לו הרי (א) מי שחבירו אומר לו קרע בגדי ותהיה פטור הרי פטור [הכני פצעני (ולא אמר ע"מ לפטור) חייב] ועוד אמר לו תכה את עצמך (ב) והוא לא נצטווה כי אין אדם יכול להכות את עצמו בפנים:

תתתתשמב. כל דבר שאדם סבור שהוא טוב לעשות ויש חסידים אצלו שהוא יכול לשאל מהם [ישאל מהם כדי שלא יהא] נכשל ולכך נקרא מלך לשון (נחמיה ה ז) וימלך לבי עלי וכן (דניאל ד כד) מלכי ישפר עלך לשון עיצה שלא לעשות דבר בלא עיצה ויש לו לאדם לשאל ולא ישאל לחכם שאינו חסיד שנאה דורש ואין נאה מקיים אבל יש לישאל לחכם חסיד שמדקדק כל המצות לקיימם:

תתתתשמג. כתוב במסכת דרך ארץ (א) אהוב את המוכיחים ושנא את המשבחים אם משבחים את האדם ולבו שמח שמשבחים אותו בדבר שיש בו הרי ימעטו שכרו ואם משבחין אותו בדבר שאין בו ולבו נהנה נפרעין [ע"ב] ממנו מן המשובח ויש לו לומר אין בי או יעשה אותו דבר שמשבחין אותו בו ולא יהו נפרעין בו:

תתתתשמד.(א) מעשה בחסיד אחד שהלך אחיו במקום אחד וכששב אמר לאחיו במקום שהייתי שם אמרו עליך שאתה עושה הרבה מעשים טובים שאינך עושה כך וכך אמר החסיד לאחיו מה שלא עשיתי כך וכך כי קודם שאני מתחיל לעשות חסידות הרגילות מה שאין אחרים עושים אני חושב אם אוכל לעשותו אני אתחיל פן לא יהיה חילול השם בדבר וזה הדבר שקשה לי לעשות אעשה אם אומר שאני עושה אותו וכשאדם מת ואומרים כך וכך עשה נפרעין ממנו שלא עשה לכך אדחוק את עצמי לעשותן כגון שאומרים שלאחר שהיה משמש מיטתו שהיה טובל קודם שיתפלל או ט' קבין מים שופך עליו וכן שוחט ובודק בעצמו ומעיין אחר המנקר את הבשר ולא היה מאמין לאחרים אבל שאר דברים שבעושר ובעניות תלוי הייתי עושה אע"פ שפעמים לא אוכל לעשות כשיכולתי עשיתי כשהיה יכול לעשות

(א) תקכ"ג.

תתתתשמ. (א) בבא בתרא קס"ח א'. (ב) הלשון הזה לא מצאתי רק בתוספתא דמאי פ"ז: חבר ועם הארץ שירשו אביהם עם הארץ כו' ויעו"ש בירושלמי.
תתתתשמא. (א) בבא קמא צ"ב א'. (ב) ר"ל שלא בא הצווי להכות את עצמו בפנים.
תתתתשמג. (א) זוטא פ"ט ולפנינו: הוי אוהב המוכיחך ושנא את המכבדך.

מעושר, לא הייתי מניח לשפחה ולאותם שהיו אוכלים מאכלי לתפוס את הנר של חלב פן ישפטף על המאכל אלא בנר של שמן או בנר של שעוה וכשבאתי לעוני לא יכולתי לעשות זה אינו חילול השם כי אמרתי כי עני אני ואנוס אני:

תתתתשמה.[א] יהללך זר ולא פיך (משלי כז ב) אדם שנקרא אבינו רבינו כגון רבינו יעקב ושם בנו ראובן אל יחתום כך ראובן בן רבינו יעקב כי אם ראובן בן יעקב ואפילו כמשה רבינו לא יחתום את שמו אני פלוני בן רבינו פלוני הקדוש או בן פלוני החסיד שנאמר יהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך ואף בחתימת שמו וכתיב (שם לא לא) ויהללוה בשערים מעשיה ולא היא ואל ישבח את עצמו ולא את אביו ואמו שנאמר (שם שם כח) קמו בניה ויאשרוה[ב]. אדם מגיד לבניו או לתלמידיו כך אני עושה כך היה אבי עושה כך היה רבי עושה כדי שהם יעשו כך וכתיב (ש"ב כב כב) כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי מאלהי[ג] וכן (א) במה הארכת ימים ואמר להם כזה וכזה עשיתי (משלי לא כח) קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה אבל לא יחתום על כתב או על שטר או על המצבה ואם יש לאדם בן חריף לא יאמר לבני אדם ר' פלוני בני כך אמר ואע"פ (ב) שרבן יוחנן בן זכאי היה מונה שבחן של תלמידיו לא ישבח אדם תלמידו אחד בפני תלמידיו אחרים ולא ישבחו בפני אותם שינידו לתלמידיו שלא יקנאו בו ושלא יתביישו וכן על רבנים אבל אם מת יאמר מה שהיה בו רק לא יאמר גדול בתורה היה מכל חביריו אע"פ שאין קנאה לאחר מיתה אלא בחי (משלי כז ב) יהללך זר ולא פיך לא יתכן אדם שעושה ספרים שיאמר אני עשיתי את הספר הרי ר' סידר המשניות ולא כתב ר' אני עשיתים וגם ברייתות ומדרשות לא אמר מי שחברם אני פלוני בן פלוני הכרתים אני עשיתים כי ידעו אם עשו כן יהנה לבם ויקבלו שכר בזה העולם לכך לא רצו ואם תאמר כשזר יהללנו יהנה לבו לכך אמר במסכת דרך ארץ (ג) אהוב את המוכיחים ושנא את המשבחים והראשונים לא רצו לרמוז את שמם בפיוטם כגון אהללה אמנם אשמנו ואם ר' אלעזר קליר וכיוצא בו באותו דור היו הדיוטים שהיו פייטנים והיו אומרים פיוטי ר' אלעזר קליר וכיוצא בו ואם לא היה שמו רמוז בפיוטיו שמא יאמרו הדיוט עשאום ולא נאמר אותם לכך בקשו לו לרמוז שמו לכך לא יהלל אדם עצמו ויהנה לבו יש לו לחשוב בלבבו לבסוף ישתכח ועוד יחשוב טובת הנאת זו טובים ממני ראויים היו שיזכר שמם ולא הוזכרו, בעולם הבא שכרו גדול ועליהם נאמר (ישעיה נו ה) שם עולם אתן לו שלא קבל בזה העולם יקבל לעתיד לבא לכך לא אעסוק שאקבל כבוד ושום הנאה וגם אם אומרים לאדם חסיד ונהנה לבו אע"פ שיש בו אותה מידה שאומרים עליו קיבל שכרו באותה הנאה בזה העולם ואם משבחים אותו ואין בו אותה מידה נפרעין ממנו אע"פ שאין לבו נהנה. נכרי ואל שפתיך והלא כבר נאמר זר ולא פיך אינו מדבר על עצמו אלא שלא יאמר איש על אביו שהוא רב אני פלוני בן פלוני רבינו או בן פלוני הקדוש לא יתכן אם במקום שמכירין אביו למה יאמר שבחו ואם במקום [דף קע"ז] שאין מכירין אותו גורם שיאמרו שאומרים כדי שיכבדום העולם:

תתתתשמו.[ד] כל מי שהוא חכם וצדיק מחבירו יותר מסתפק מן העולם הבא וכן רבן יוחנן בן זכאי בכה ואמר איני יודע אנה יוליכוני

[א]) בנדפס סימן תקכ"ב. ב) ע"כ מכאן ואילך סימן תקכ"ג. ג) ע"כ. ד) תקכ"ד.

תתתתשמה: (א) מגילה כ"ח א'. (ב) אבות פ"ב מ"ח ועיין הגהות מיימוני פ"ז מהל' דעות. (ג) זוטא פ"ט ובאדר"נ פכ"ט ולפנינו: אהוב את המוכיחך ושנא את המכבדך.

(א) והוא ותלמידיו (ב) בכת שלישית והיה בוכה אלא מי שהוא חכם וטוב יחשוב כל הזכיות שעשיתי אינם כדי חיי הרי אם כן במה אזכה להיות באותו העולם:

תתתתשמז. א) **יותר** טוב למי שהוא בין רשעים ואינו הולך בדרכיהם ממי שהוא בין צדיקים ואינו חוטא ויותר ב) רע למי שהוא בין צדיקים וחוטא ממי שהוא בין רשעים וחוטא והוי זהיר במצוה הבאה לפרקים ועוברת:

תתתתשמח. ג) **כתיב** (משלי ג ד) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם יעשה אדם שיהא אהוב לכל וכתיב (בראשית יב ב) והיה ברכה יעסוק אדם שיברכוהו אמר אחד אני גורם בלא הפסד והסרון שלי שמברכים אותי תדיר בכיסי מחציות כשצריכים אומרים ליתן להם שני מחציות בפשוט אע״פ שאינו נהנה כיון שעושה רצון בני אדם יש לו שכר לפני הקב״ה שנא׳ (ש״א ב כו) והנער שמואל הולך וגדל וטוב גם עם ה׳ לרבות עם מלאכים ועם השידים שלא יעשה השבעת מלאכים והשדים גם עם אנשים גם לרבות עם נשים וטף:

תתתתשמט. ד) **אמר** זקן אחד עתה בשיבתי היה לי לחשוב בכל יום ענין עולם הבא ומיום הדין וגם מגיהנם אלא שדאגותיי מטרידים אותי ואת לבי על מזונותי ולזווג את זרעי ושאר דברים הרבה אמר לו החכם וכשאתה כל היום וכל הלילה דואג כלום מועילות טרידות לבך ודאגותיך אמר הזקן על זה לבי מצטער שכל היום אני חושב על דאגותי ועל תקנתי ואני זקן ויש לי ילדים וילדות קטנות והושב כשימות מה תהא עליהם אמר לו תעסוק בתורה כשיהיה לך פנאי ותשפוך נפשך ולבך ושיחך לפני ה׳ והקדוש ברוך הוא יחשוב בתקנתך וכתיב (תהלים מ יח) ה׳ יחשוב לי ואומר (איוב כב כב) קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (שם כה כז) והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך וכו׳ עד תעתיר אליו וישמעך וכתיב (תהלים יט ח) תורת ה׳ תמימה ואחר כך כתיב (שם כ ב) יענך ה׳ ביום צרה וכתיב (שם שם ו) ימלא ה׳ משאלותך וכתיב (שם עא ט) אל תשליכני לעת זקנה וכתיב (ישעיה מו ד) ועד זקנה אני הוא:

תתתתשנ. ה) **הנה** אמרו יסורים של אהבה כמה גדולים שהרי כל זכיות שעשה (א) רבי אלעזר ברבי שמעון לא נהנו העולם כמו באותן שנים שסבל יסורים וכן (ב) רבינו הקדוש שלא הוצרכו לגשמים ולא מתו בלא עיתם הרי יסורים של אהבה גדולים מכל וכל מה שהעולם נהנה מהם כאילו בידים עשו להם הטובה כך מעלין עליהן ולהפך לרשעים שגורמים רעה לעולם ונפרעים מהם כאלו בידים עשו ואף על פי שיסורי אהבה גדולים הואיל ואינם באים אלא מרצון אם מבטלים אותו מללמוד או מלכתוב או מתפלה צריך לבקש עליהם רחמים שלא יבטלוהו כמעשה דר׳ אלעזר ברבי שמעון וטוב על אדם אם יש בידו מצוה ומקיימה ממצות הרבה ואינו מקיימם כהלכתן (ג) והתופס מצוה לנהוג בה שנים רבות ואחר כך עוזבה הקב״ה דן אותו ונאמר עליו (ירמיה ב ה) מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי הרי כתיב (שם ה ה) שברו עול נתקו מוסרות וכתיב (ישעיה א ד) עזבו את ה׳ ניאצו את קדוש ישראל נזורו אחור ואומר הקב״ה פלוני ומה הנאה יש לו (ד) שאינו עושה כמו שהיה רגיל לעשות ואם מצוה עוברת או מצוה שאין עוסקים עליה עזב הרי כתיב (קהלת ז יח) טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח את ידך הרי רשע הוא וכתיב

א) תקכ״ה. ב) עד סוף הסימן נכפל לעיל סי׳ ע״ז. ג) תקכ״ו. ד) תקכ״ז. ה) תקכ״ט.

תתתתשמו. (א) ברכות כ״ח ב׳. (ב) חגיגה י״ד ב׳.

תתתתשנ. (א) צ״ל ר׳ אלעזר ברבי שמעון בבא מציעא פ״ה. (ב) שם. (ג) יעויין או״ח סי׳ קנ״ג סכ״ד. (ד) בויקרא רבה פרשה כ״ב: כל מי שהומה ומהמה אחרי המצות

(ישעיה נ י) אשר הלך חשכים ואין נוגה לו ואם עזבה בעבור דבר שאינה מצוה עליו נאמר (ירמיה ב יג) אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות וגו' וכתיב (מלאכי ג יח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע צדיק עושה מצות רשע שאינו עושה מצות כלל ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו שנוהג כמה שנים ופירש. ד"א צדיק לבריות רשע לבריות עובד אלהים כמשמעו לא עבדו מרבר בדבר שאינו אלא כלפי מעלה[א]: (קהלת יב יד) כי את כל מעשה ה' יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע את מעשה ה' אפילו מלאכים שכתוב בהם (תהלים קד ד) עושה מלאכיו רוחות כי כל מעשיו של הקב"ה נבראים בשתי מדות מדות גריעותא ומדות מעליותא ובהרו כל אחד ומינה אותם על שבהרו כדי להשוותם זהו שכלפי צבאות [ע"ב] מעלה נאמר (איוב כה ב) עושה שלום במרומיו וזהו שנאמר (בראשית ב א) ויכולו השמים והארץ וכל צבאם לדעתם ולצביונם נבראו כדאיתא במס' ר"ה (ה) כי הקדוש ברוך הוא ברא בריות אוכלות עשב כגון בהמות וחיות שאינן אוכלות בשר וזהו מעליותא של בהמה וחיה שפרנסתם מצויה וגריעותא שחיות רעות שאוכלות בשר תופסות אותם ואוכלות אותם גריעותא שפעמים כמה ימים עד שמוצאות בהמה לטרוף או בשר לאכול ואפילו כשמוצאות פעמים שצריכין להסתכן בגופם וכתיב (איוב ד יא) ליש אובד מבלי טרף וכתיב (תהלים לד יא) כפירים רשו ורעבו וכן ברמשים שאין בהם עצמות הזבובים יש להם מעליותא שמזונותם מצויים ויש להם כנפים לעוף בהם וגריעותא שעכביש מושל בהם ומעליותא יש לעכביש שמושלת בהם וגם שטוה ברוקה פעם או פעמים ביום ואין רוק אלא כדי טויה אחת או לכל היותר פעמים ועולה בחוץ ומבקעת החוט בין שתי רגליה וגריעותא יש לה שהזבובים פורחים פעמים יש לה לתפוש ופעמים לא יעברו באריגתא ומעליותא בבהמה שפרנסתם מזומנת וגריעותא ששוחטין אותה והאדם מעלות טובות יש בו שרודה בכל ויכול לתפוש בידו חרב וחנית וקשת וחיצים ואבנים ויכול למצוא מזונות באדמה ובאילן ובעוף ובדגים ובבהמה ובחיה ורוכב על בהמות ומרכבות ושוחט בהמות לאכול ולוקח צמרם ללבוש ועורותם לעשות מלאכתו וגריעותא שבעמלם ובזיעת אפם אוכלים והורגים זה את זה וגוזלים וחומסים זה את זה והחרדים מחלאים וממות ועצבים שאינן יכולים לעשות תאותם כי אחד בוש מחבירו ויראים מהקב"ה ומיום דין ומגהינם ומנהיגי שמש וירח וכוכבים ומזלות אין להם מנוחה כמנהיגי ספינות ובמלאכים כתיב (איוב ד יח) ובמלאכיו ישים תהלה בדברים הנשלחים לעשותם שהרי[ב] מצינו (ו) במלאכים הנדחים ממחיצתם מהפיכת סדום עד שחלם יעקב (בראשית כח יב) והנה סולם מוצב ארצה וכן (ז) הילקו לאליהו על שהגיד על רבי חייא ובניו וכן מעשה (ח) גבריאל על ענין ירושלים וכמעשה (ט) מטטרון על מעשה אחר לפי שכל הסודות על פיו וכמו שיש גיהנם למטה כך למעלה שהרי נהר דינור נופל על ראש רשעים בגהינם ובדינור דן עליונים ולא בזדון שאין יצר הרע אלא בבשר ודם והנברא למטה מן רקיע אלא על דברים שבלא ידיעה ואם תאמר והלא מלאכים יודעים הכל (י) הרי כתיב (דניאל יב ו) ויאמר לאיש לבוש הבגדים אשר ממעל למימי היאור עד מתי קץ הפלאות הרי אין אחר נכנס במחיצת חבירו ואין נכנס בדבר שחבירו ממונה עליו וכשאין אותם שתחת ידם צדיקים וגזרות ופורענות נגזר עליהם מצטערים וכתיב (ישעיה כד כא)

א) עד כאן סימן תקכ"ט מכאן ואילך סימן תק"ל. ב) מכאן עד וכמעשה מטטרון נמצא בכ"י סימן תתרכ"ד.

ומצוה קבועה לדורות אין לו מה הנאה יש לו כו'. (ה) י"א א'. (ו) בראשית רבה פ"נ. (ז) בבא מציעא פ"ה א'. (ח) עין ישראל יומא פרק יוה"כ סי' ס"ז. (ט) חגיגה ט"ו. (י) כ"כ תוס' שבת י"ב ב' ד"ה שאין אבל בזוהר בראשית ק"א ב': וכי לא הוו ידעי מלאכי עילאה דשרה הנה באהל

יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום וכן המזיקים כדרך בני אדם כמו שבני אדם יראים ממזיקים כך מזיקים יראים ממלאכים (ישעיה מ׳ יג) מי תכן את רוח ה׳ כי הקב״ה גוזר מי נעשה חכם (יא) ומה חכמתו וכמה שנים וכמה יש שנגזר עליו שעושה ספר אחד או שנים או שלשה וכן בתלמוד וכן לפתור קרייה וכן בסודות אחרות וכל מי שגלה לו הקדוש ברוך הוא ואינה כותבה ויכול לכתוב הרי גוזל מי שגלה לו כי לא גלו לו אלא לכתוב דכתיב (תהלים כה יד) סוד ה׳ ליר׳איו ובריתו להודיעם וכתיב (יב) (משלי ה טז) יפוצו מעינותיך חוצה וזהו שכתוב (קהלת יב יד) יביא במשפט על כל נעלם שגורם שנעלם אם טוב שנילה לו אם רע שאינה כותבה וצדיקים העיקר מוצנע להם לעולם הבא שנאמר (מלאכי ג טז יז יח) ויכתב ספר זכרון לפניו וכתיב והיו לי נאם ה׳ ליום אשר אני עושה סגולה וכו׳ עד ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו ובעולם הזה מה שנהנים הצדיקים בעבור תפלתם כעניים הצועקים בשערי העשירים ואל יאמר ירא שמים אני צדיק ופלוני רשע אני יורד והוא עולה הוא עשיר ואני עני ולמה אשתמרה מעוני והוא עושה מה שלבו חפץ וכל דרכיו מצליחים לפי שהקדוש ברוך הוא חפץ לטרדו מן העולם לכך אינו ממהר ליפרע ממנו אבל הצדיקים הקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעבירה קלה כדי שלא יפרע מהם לעולם הבא ועוד שמא הוא נולד במזל שהוא עשיר [דף קע״ח] וצדיק שמא נולד במזל שהוא עני כמה זכיות צריך עד שיבטל המזל (יג) אברהם נולד במזל שלא יהיה לו בן אם לא שגרמו לו זכיות גדולות לא היה לו בן לכך צדיק ישמור עצמו מעבירה קלה ואל יקנא בעושה עולה כי אם יעשה זכיות מרובות ואל יאמר אדם מה זכות אני יכול לעשות ואני עני ואיני יכול לפרנס את עצמי ואת ביתי כי מזונותי מועטים אלו הייתי עשיר אז הייתי עושה צדקה הרי אמרו (יד) רחמנא ליבא בעי ועוד (טו) רבי חנינא בן דוסא היה עני וכל העולם ניזונים בזכותו וכן (טז) רבי שמעון בן יוחי היה י״ג שנים במערה ולא נתן צדקה (יז) והקשת לא נראה בימיו ויותר מעלין עליהן מן הצדקה כי דקדוקי עניות לצדיקים טוב להם בכמה ענינים שמא לא היו נותנים כדבעי להם למעבד ושמא היו נותנים כי אי אפשר לומר שרבי חנינא בן דוסא לא היה נותן, אלא אותן יסורים והעצבון שסובל בעניות ואינו חושב לרמות ולעשות עולה הקדוש ברוך הוא חושב לו טובה ולזכות יותר משהיה נותן צדקה אם היה עשיר ולא עוד אלא כל העולם נזונים בזכותם והם בדקדוקי עניות וכחושים ומתביישים אותו צער הקדוש ברוך הוא מחליף בטובות ומשפיע לשאר טובה או לכל לעולם ומעלין עליו כאלו הוא נותן מידו וכאלו גרם ועשה בידו אותה טובה ואלו היה זכותו שסובל יסורים או דקדוקי עניות גרוע מן הצדקה היה נותן להם עושר ויש צדיק שהוא עני אלו היה עשיר היה גאה או היה עושה דברים שאין טוב לפני הקב״ה ואם תאמר למה נותן יסורים של דקדוקי עניות יתן לו שאר יסורים זה יודע הקדוש ברוך הוא באיזה דבר מוסר או זה או זה יש שמביא עליו עניות כדי שיתחתן באיש שלא היה עושה אלא בעבור העוני ומצוה למלאך לגלגל הגזרה לזה עושר ולזה עוני ונדבקים יחד ויש שיסורים ופורענות שבאים

אמאי כתיב איה אלא לא ידעי בהאי עלמא אלא מה דאתמסר להון למנדעת כו׳. (יא) במדרש משלי: יצפון לישרים תושיה בשעה שאדם נוצר במעי אמו אותה תורה שעתיד ללמוד צפונה היא לו לכך. ובזוהר פרשה אחרי: כל אילין רשי עמא דאשתכחו בכל דרא ודרא עד דלא ייתון לעלמא הוו קיימין בדיוקניהון כו׳ וכל מה דאולפן כולא הוו ידעין עד דלא ייתון לעלמא. (יב) תענית ז׳ א׳: כתיב יפוצו מעינותיך חוצה וגו׳ וכתיב יהיו לך לבדך וגו׳ אם תלמיד הגון יפוצו מעינותיך חוצה ואם לאו יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך. (יג) שבת קנ״ו א׳. (יד) סנהדרין ק״ו ב׳ ולפנינו: הקב״ה. (טו) ברכות י״ז ב׳. (טז) שבת ל״ג ב׳. (יז) ירושלמי ברכות פ״ט ה״ג ויעויין בבלי כתובות ע״ז ב׳.

עליו לפי ששמח לאיד חבירו לכן יסורים ופורענות ודקדוקי עניות באים עליו שנאמר (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה וכתיב (שם כד יז) בנפול אויבך אל תשמח ויש שבאים עליו לפי שהיה לו לבקש על בני אדם ולא התפלל ויש בעבור שבקש להקדוש ברוך הוא בכל לב ובשברון רוחו על דבר שלא נגזר והקדוש ברוך הוא טורדו מאותו דבר ע"י שמביא עליו שאר דבר וישכח את הראשונות ויתפלל על האחרונות ויש מי שיסורים באים עליו בעבור שהיה לו לתת לשום אדם מן הדין שהיה לו חייב מדין שמים ולא נתן לו ומביא עליו יסורים כדי שיתן לרופאים כפלים עד שיהרהר בלבו אתן לאותו שהייתי חייב וכשיתן יסיר מעליו כדי שידע שבעבור זה באו עליו למען שיהא נקי לעולם הבא. ויש שעניים בעוולה שעשו אבותיהם וירשו הבנים ונגזר על אותו ממון כלייה וכתיב (איוב כ י) בניו ירצו דלים וכתיב (תהלים קט יב) אל יהי חונן ליתומיו וכתיב (שם שם יא) ינקש נושה לכל אשר לו וכל זמן שיש מאותו ממון לא יצליחו כדי שיתקיים הגזרה ויש שהיו עניים מפני (יח) שקבלו רבית (יט) שהיה בעיר עושה עולה ומסייע להם כלן לבסוף יכלו. ויש בעבור שלא יתן למי שלא נגזר לו ויש בעבור דברי פה בגאות שנאמר (ש"א ב ז) ה' מוריש ומעשיר וכתיב (שם שם ג) אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה יצא עתק מפיכם ויש בעבור שהוציא מפיו דברים קשים ואמר לעניים שמי שיכול לעמול לא אתן לו או מדבר בזיונות לעניים טובים ואינו נותן לקרוביו ונותן לאחרים והקדוש ברוך הוא מהפך לבם לרעה עליו לכך נאמר (ויקרא כה לו) וחי אחיך עמך (ישעיה נח ז) ומבשרך אל תתעלם:

תתתתשנא. (א) **רבי** חגי בשם ר' שמואל בר נחמני: מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שיחין ומערות לעוברים ושבים פעם אחת היתה בתו עוברת להנשא שטפה נהר והיו כולי עלמא באין לנחמו ולא מקבל עלויה תנחומין אמר להון דין הוא חסריכון על ר' פינחס לנחמיה יתיה ולא מקבל עלוי תנחומא אמר להן דין הוא הסידכון אמ' לו ר' כך וכך היה עושה וכך וכך אירע לו אמר להון איפשר היה מכבד בוראו במים וקיפחו במים מיד נפלה הברה בעיר וניצולה בתו של אותו האיש ואית דאמרין (ב) בסונתא איתי אית דאמרי מלאך ירד בדמות ר' פינחס בן יאיר והצילה דוקא בזכות ר' פינחס ירד מלאך בדמותו והצילה אבל אם לא היה ר' פינחס אומר כן שמא לא ניצולה אם יראה אדם שמידת הדין פוגעת בו בדבר שזכה בו כגון עניין זה אין לאדם לחשוב איך כפוי טובה כנגדו באשר זכה בו נכשל בו ור' פינחס שאמר כך בעבור שראה שרבים תמיהין על הדבר ביקש רחמים והצילה ואם לא בעבור ר' פינחס לא היתה ניצולת:

תתתתשנב. [ע"ב] **ב'** פעמים (במדבר טז כב שם כז טז) אלהי הרוחות לכל בשר בתורה אחד לנבראים ואחד לעתידים ליבראות שהב"ה יודע מי עתיד להיות צדיק ואומר מתי יגיע זמן שיברא או יולד פלוני הצדיק דע לך שהרי כתיב (בראשית יז כא) ואת בריתי אקים את יצחק שיהיה צדיק וכתיב (מ"א יג ב) יאשיהו שמו ושרף עצמות אדם אעפ"כ כשהמלאך אומר יהיה צדיק או רשע אומר לו (א) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים לכך זה לא אגיד עליו וזהו שנאמר (איכה ג לח) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אעפ"כ הקב"ה יודע הכל (ש"א ב ח)

(יח) בבא מציעא ע"א א' ויעויין דרך ארץ פ"ב וסוכה כ"ט א'. (יט) שם כ"ט ב'.

תתתתשנא. (א) ירושלמי שקלים פ"ה ה"א ולפנינו: בר נחמן. (ב) צ"ל בסוכתא איתערית ר"ל אחזת בענף וניצולה ומעשה זו הובאה בבבלי בבא קמא נ' א' בשינויים.

תתתתשנב. כתובות ל' א'.

כי לה' מצוקי ארץ הקב"ה מפריד החסידים היושבים יחדיו או קודם לכך הקב"ה מפרידם לפי שכשרואה חסידיו יחדיו וכדיי אותו צדיק שבזכותו תעמוד אותה העיר או באותה מדינה מפרידן ונותן אחד במדינה זאת ואחד במדינה אחרת (ב) (משלי י כה) וצדיק יסוד עולם וזהו דכתיב (דברים לב ח) בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וזהו שנאמר (הושע ב כ) וזרעתיה לי בארץ ולעתיד לבא יהיו יחדיו שנאמר (ג) (ישעיה נב ח) כל צופייך נשאו קול יחדיו ירננו לעולם הבא חסידים במידה אחת יחדיו שנאמר (שיר ו ו) כעדר הרחלים . . . (ד) וכפופים ראשו תחת זנבו שכולן מתאימות שוין בחסידות אבל מיני רשעים וחוטאים אינם יחדיו: (קהלת ז יד) גם את זה לעומת זה עשה האלהים כיצד אע"פ שאמרו (ה) ז' כיתות מקבלות פני שכינה יותר הם אלא שכלולות בשבעה כיתות כי כל מצוה יש לה כת בפני עצמה בגן עדן וכת של עבירה בגיהינם כי יש מי שנותן צדקה וכתיב (תהלים יז טו) אני בצדק אחזה פניך והוא לא למד תורה דין הוא שיהא חלקו עם כת נותני צדקה ויש כיתות שמקבלות פני שכינה בעתים ופרקים הרי כשהישיבה של מעלה יושבת בדיני צדקה אע"פ שזה עשה שאר דברים שלא כהוגן הרי באותו עת שיושבין על מעשה הצדקה מצטרף עמהם אבל בישיבת התורה ושאר מצות שלא קיים לא יכנס וכן מי שהיה משבח הקב"ה בכוונת הלב בשבחות או שהיה עוסק בשבחות לפארם שלא היו עליו לטורח אע"פ שאין בידו שאר זכיות כשהצדיקים נכנסים בבית השבח לשבח נכנס עמהם ואותו איש שרץ בהם שהיו עליו לטורח למשוך בהם או שמשבית אחרים מלמשוך ומסיר כוונתם וניגונם אע"פ שיש בידו זכיות הרבה אין נכנס עם הצדיקים כשהם משבחים ונפרעין ממנו באותו עת וכן מי שעשה זכיות ולא נתן צדקה לא יכנס בעת שיושבין על הצדקה ויש (ירמיה יז י) לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו וכן (ו) לוי שלא נכנס למדרשו של ר' אפס לא הניחוהו ליכנס בישיבה של מעלה עד שביקש שמואל עליו ונכנס וכן כל מצוה ומצוה בעניין הזה וזאת המידה לכל עבירה ועבירה מי שיש בידו עבירה אחת כשנידונין בעלי עבירות באותה עבירה שזה עבר נידון עמהם אע"פ שיש בידו זכיות שלעולם אין מחליפין זכות בחובה וחובה בזכות וזהו שנא' (קהלת ט ב) מקרה אחד לצדיק ולרשע ומה שאמרו (ז) אם רוב זכיות אם רוב עבירות בדרך אחרת אמרו זה הדבר:

תתתשנג. כתיב (משלי י כד) מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן בעולם הזה חילוק בבני אדם יש אוכל ברצון בשר שמן ויש שאינו יכול לאכול בשר שמן ולעתיד לבא אין זאת המידה נוהגת אז שהרי שור בהררי אלף שמן אלא כל מה שאדם מתאוה ימצא. בזה העולם יש פירות שלא יהו אלא כמו עשרים יום או שלשים ואחר כך לא יהיו עד לשנה הבאה ואדם מתאוה ואינו מוצא אבל לעתיד לבא לא יהיה צדיק מתאוה ויחסר לו וכתיב (יחזקאל מז יב) פריו להדשיו יבכר וכתיב (ירמיה ב לא) המדבר הייתי לישראל וכתיב (דברים ב ז) לא חסרת דבר וכתיב (במדבר יא ד) התאוו תאוה וכתיב (שם שם כ) עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא וכתיב (קהלת ב י) וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם

(ב) ביומא ל"ח ב': ראה הקב"ה שהצדיקים מעטים עמד ושתלן בכל דור כו'. (ג) צ"ל קול צופיך ובסנהדרין צ"א: עתידין כל הנביאים „כולם" אומרים שירה בקול אחד שנאמר קול צופיך וגו'. (ד) חסרון יש כאן ואולי צ"ל מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה אף ישראל שבאותו הדור וכפופים כו'. (ה) ויקרא רבה פ"ל: ז' כתות של צדיקים שעתידין להקביל פני שכינה. ובשו"ט מזמור י"א: שבע כתות הן שהן עתידין לעמוד לעתיד לבא לפני חי וקים קודשא ב"ה ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א. (ו) ברכות י"ח ב'. (ז) קדושין מ' ב' וירושלמי פאה פ"א ה"א.

לא מנעתי את לבי מכל שמחה כל שכן לצדיקים לעתיד לבא כשיתאוו מיד ימצאו וכתיב (תהלים כא ג) תאות לבו נתת לו אבל רשע עליו נאמר מתאוה ואין נפשו עצל כי היה עצל מלעסוק בתורה ובמצות וכתיב (משלי כא כה) תאות עצל תמתנו שיראה כל טוב לצדיקים ולא יניחו לתת לרשע יאמרו כי מאנו ידיו לעשות לתת לעניים ורשע שההנה לצדיקים עליו נאמר (שם שם כו) כל היום התאוה תאוה וצדיק יתן ולא יחשך כיון שבזה העולם הוא נתן לו והוא ישלם לעתיד לבא ודורות של משיח במה יזכו אותם הנולדים אז (א) אין יצר הרע כיון שאין יצר הרע ולא דאגת מזונות כי (ב) עתידה [דף קע"ט] אשה שתלד בכל יום ומה יאכלו לכך הוצרך לומר (תהלים עב טז) יהי פסת בר בארץ (ג) שתוציא גלוסקאות (ד) וענבה כחבית מלא יין טוב ובמה יזכו זהו שאמר הכתוב (קהלת ב כא) ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו שלא סבל בעמלו יצר הרע הנה ילדים סבלו רעות בעבור אבותיהם ואמותיהם וכדי שיצטער אב ואם וכתיב (משלי יז כא) ילד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל וכן בעבור שישמח אב ואם יראו טובה בזרעם ישמחו אב ואם שמחה שילמדו אותה טובה ואם תאמר איך ישמחו וזרעם הרשעים בניהינם יכולים לומר על דורות שבימי משיח אילו היה יצר הרע שולט בהם כאשר שלט בנו היו חוטאים ולמה אנחנו סובלים גיהינם והם בטובה ואם תאמר וכי יתכן שיבא אדם להתווכח עם הקב"ה הלא העולם שלו יש שעושה שלא על פי מדת הדין (ה) יש חיה שמושלת על חיה, ועוף על עוף, ודג על דג היש להתוכח עם הקב"ה על מה שעשה כבר וכן יש אדם שעשאו שולט כגון אחאב נבוכד נצר יש אדם שאין לו לחם יש עשיר שאינו יודע כמה ממון יש לו ואינו מרחם לתת לדלים וכתיב ולא איתי די ימחא בידה ויאמר לה מה עבדת כל אלה אין הבורא עושה בחנם שום דבר שנאמר (דברים לב ד) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא וכתיב (תהלים נא ו) למען תצדק בדבריך תזכה בשפטך וכתיב (ישעיה ג יד) ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו לכך ידעו הכל מה שעשה כי לא על חנם עשה שום דבר שבעולם ומכל מקום אותם שבדור משיח כמו (ו) קטני בני רשעי ישראל שמתו ויש להם חלק לעולם הבא כפי חכמת הקב"ה:

תתתתשנד. כתיב (תהלים קד כו) לויתן זה יצרת לשחק בו ולמה אינו משחק עם בהמות בהררי אלף ועם זיז שדי אלא כי (א) ראשו של לויתן בגן עדן להתעדן שם ושם הצדיקים ומראה להם השחוק כדי שיראו שמעדן ומענג להם לויתן כדי שיהא מעודן לעתיד לבא ויאכלוהו בכל מיני תאותם ועוד כי (ב) לכל חי בן זוג ולא ללויתן ויצטער ומשחק בו כדי שלא יצטער ויתכחש ולמה אמר (שם נ יא) וזיז שדי עמדי היאך הוא עמו וכתיב (איוב מ טו) בהמות אשר עשיתי עמך וכי בני אדם אצל שור אבוס בהררי אלף לפי שפעמים ראש לויתן בגן עדן לפי שאין לו בן זוג ללויתן כדי שלא יצטער וזיז שדי שידע שעתיד ליחלק לצדיקים והם עם השכינה עוז וחדוה במקומו וכתיב (תהלים כט ג) ה' על מים רבים והם במים י' פעמים כתוב בתורה דיבור או קול מתוך האש וכנגדם י' סמי הקטרת והלבנה כנגד (דברים ה כ) כשמעכם את הקול (ג) מתוך החשך כי הדברות היו

תתתתשנג. (א) יעויין סוכה נ"ב א'. (ב) שבת ל'. (ג) שם שם. (ד) כתובות קי"א ב' ולפנינו: שלשים גרבי יין. (ה) בילקוט אמור רמז תרמ"ג: שור נרדף מפני ארי כו'. (ו) סנהדרין ק"י ב' וכו' עקיבא.

תתתתשנד. (א) בבא בתרא ע"ה א'. (ב) שם ע"ד אבל שם משמע שגם לבהמות בהררי אלף אין בן זוג עיי"ש. (ג) יעויין ילקוט ואתחנן רמז תתל"א.

לישראל ככל מיני ריח טוב מתוך האש לכך קטרת על האש כשדיבר הקב"ה את הדברות מתוך האש (ד) נתמלא העולם בשמים וריח טוב אבל כשדיבר עם משה ועם הנביאים לא נתמלא העולם ריח לפי שלא דיבר עמהם מתוך האש כמו שיש לרעה (תהלים יא ו) ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות וריח רע כך יש לטובה ריח טוב שמתערב עם האש ונתון לצדיקים בגן עדן לשמחם ולפקח לבם:

תתתתשנה. כתיב (שם קמה ט) ורחמיו על כל מעשיו אחד היה מכה את הכלב וינס הכלב תחת בגדי איש ורצה להכותו אמר אותו האיש (בראשית יט ה) כי על כן באו בצל קורתי כיון שנכנס תחת כנפי לא תכנו (א) אבל אם נשך את האדם אפילו אם היה אדם אין לרחם עליו. נחש היה בפיו צפרדע בא אחד והכה בפי הנחש ונפל הצפרדע ועזבו ושם האיש המטה על יריכו ונכנס הארס ונתנפח הירך הלך אותו צפרדע בלילה על יריכו ומציץ כל הארס מן הירך ונתרפא האיש ונבקע הצפרדע ומת הצפרדע הרי ילמד האדם ממנו שישלם טובה למי שעושה לו טובה. . אפילו למאן דאמר (ב) צער בעל חיים דרבנן כגון (ג) רבן גמליאל שלא רצה לפרק בעבור מוקצה אבל א) להיות כפוי טובה (ד) כגון אתונו של בלעם שנתכוונה להציל את בלעם שאם לא רבצה גם בלעם היה נהרג והחכם היה לו לדעת ולשום על לב כיון שלא עשתה כן מעודה עד היום הזה אינו על חנם אלא מחמת מזיק והיה לו להיות חושש שהקב"ה כועס על שהלך לבדו במשעול הכרמים לקסום אם יוכל לקללם ואם יפלו ישראל ישמח (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה ואפילו למאן דאמר צער בעלי חיים דרבנן אם בהמה מתחננת לאדם כמימר (ה) שזבי [ע"ב] אם לא יציל נענש כמעשה דר' (ו) שבעבור העגל בא ייסורין עליו וכן כלב לא עשה שום דבר רע ונס תחת בגדיו של חכם מפני שבא אחד להכותו ולא הניח החכם להכותו וכתיב (בראשית יט ח) כי על כן באו בצל קורתי ולכך נאמר (משלי יב יוד) יודע צדיק נפש בהמתו:

תתתתשנו. כתיב (במדבר כב ט) מי האנשים האלה עמך ולמה מתחילה לא הניח לבלעם ללכת עם השלוחים ועם השניים נתן לו רשות ללכת ולמה שאל בתחילה מי האנשים האלה עמך ולשניים לא שאל אלא כך אמר היה לך לחקור מי האנשים וכיון שקסמים בידם למה קבלתם להיות עמך כי זהו עון שנאמר (דברים יח י) לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים וכתיב (שם שם יב) ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך ולמה קבלתם להיות עמך מכאן שאם יבאו מכשפים לבית יהודי שהוא טוב שלא יקבלם עמו ולא ילך עמהם שהרי לפי שהקסמים בידם אמר לו (במדבר כב יב) לא תלך עמהם אבל לשניים שלא נאמר בהם וקסמים בידם נאמר לו (במדבר כב כ) לך אתם וזהו שנאמר (שם שם) אם לקרא לך באו האנשים ולא באו אליך ללמדם כשפים אלא לקרא לך לדעת מה גזירת ה' (א) קום לך אתם כי לדרוש ה' באו (שם שם כט) לו יש חרב בידי כי

א) כעין זה לעיל סי' ק"מ.

(ד) שבת פ"ח ב'.

תתתתשנה. (א) כ"כ בתשובות הגאונים ברלין תרמ"ה סי' שע"ה: הכין חזינא דמאי דמפסדי עלמא כגון נחשים ועקרבים ואריות וזאבים שפיר דאמי למקטלינן. (ב) בבא מציעא ל"א א'. (ג) שבת קנ"ד ב'. (ד) תוכן דברים אלו כתב הרמב"ם במורה פי"ז לשלישי: ואמנם אמרו צער בעלי חיים דאורייתא מאמרו על מה הכית את אתונך הוא על דרך ההשלמה לנו שלא נלמד מדת האכזריות ולא נכאיב לבטלה ללא תועלת אבל נכון אל החמלה והרחמנות ואפילו באיזה בע"ח שיזדמן אלא לעת הצורך כי תאוה נפשך לאכול בשר לא שנשחט על דרך האכזריות או החשק. (ה) ירושלמי כלאים פ"ט ובראשית רבה פל"ג. (ו) בבא מציעא פ"ה א'.

תתתתשנו. (א) בסנהדרין ק"ד אמרו: חוצפא כלפי שמיא מהניא כו'. ועל דברי רבינו יש לטעון כמו שטען הראב"ע על דברי הגאון: א"כ למה אמר ויחר אף אלהים כי

כי עתה הרגתיך מלמד שאסור להרוג את הבהמה שרגיל לרכוב עליו וכשאינה חייבת דבר ואסור להכות בחנם וכתיב (משלי יב י) יודע צדיק נפש בהמתו אינו א) נותן עליה (ב) יותר משאינה יכולה לשאת לעניין ב) צימאה לאדם תחילה דכתיב (במדבר כ ח) והשקית את הערה ואת בעירם העדה תחילה ואחר כך את בעירם וכן בעבד אברהם גם אתה (בראשית כד יד) שתה בתחילה וגם לגמליך אשקה (ג) אבל באכילה הבהמה קודמת דכתיב (שם שם לב) ויתן תבן ומספוא לגמלים ואחר כך אכל הוא וכן כתיב (דברים יא טו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואחר כך ואכלת ושבעת וכן (ד) לאדם (בראשית א ל) ולכל חית הארץ וגו׳ את כל ירק עשב לאכלה:

תתתתשנז. למה אמר (שם שם כו) נעשה אדם ולא אמר אעשה אדם ופירש רבינו סעדיה (א) נעשה אדם לשון יחיד כמו שאמר דניאל (ב כו) דנא חילמא ופישרא נאמר קדם מלכא ולא פתר למלך נבוכד נצר החלום אלא הוא לבדו ואעפ״כ אמר נאמר למלכא (ב) כך נעשה אדם לשון יחיד הקב״ה לבדו ע״א נעשה הקב״ה אמר כמו שנאמר (קהלת א טז) דברתי אני אל לבי ד״א (ג) כשברא הקב״ה המלאכים זה צבאות עליונים ראה שאין יצר הרע שולט בהם וברא בהמה חיה ועוף ורמש ודגים ויש להם יצר רע זה מזיק לזה אם יהיו שני תרנגולים יחד אחד מכה את חבירו וזה המוכה לא יחשוב כמו שצער היה לי שהכני כך יהיה צער לאשר אני מכה לכן ברא בני אדם ואמר לשרי מעלה עליונים ותחתונים נעשה אדם שיהיה לו לב עליונים ותחתונים אמר (ד) לב עליונים הוא יצר טוב ולב תחתונים [הוא יצר רע] אם לב עליונים הוא יצר טוב נוצח לב תחתונים הוא יצר רע יותר משובח מעליונים דכתיב (ישעיה ו ו) במלקחיים לקח מעל המזבח וכתיב (שם שם ז) ויגע על פי הרי פיו של הנביא סבל מה שלא היה המלאך יכול לסבול בידו בלא מלקחיים ראה באוהל מועד אפילו מלאכים שכתב בהם פני אדם לא יבאו וכהן נכנס לשם ועוד ידמה לעליונים שנאמר (תהלים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם ואם יצר תחתונים נוצח לב עליונים (דברים כח כו) והיתה נבלתה למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ למה לפי שעשה כמעשיהם ועוד יותר נפשו יקלע בגיהנם:

תתתתשנח. ג) רבית אסרה תורה שזה נהנה וזה אינו חסר ועוד מפני שאם היה רבית מותר לא היה אדם עושה גמילות חסדים עם חברו שהרי היו אומרים ומה במקום שזה נהנה וזה אינו חסר התירה תורה ליקח אעפ״כ רבית כ״ש במקום שזה נהנה וזה חסר שלא היה אחד מהנה לחבירו ועוד הרי אמרו (א) אפילו לגוי אסור להלוות שלא כדי חייו שאם ילוה לגוים ויראה שבלא עמל נהנה יבא שילוה לישראל ברבית אבל לענין מקח וממכר שהתירה תורה עד שתות מפני שיאמרו (ב) זבון וזבין תגרא איקרי הרי אמרו עד שתות מותר כדי עמלו וטרחו אבל ברבית

א) בנדפס סי׳ מ״ד וכפול לעיל סימן קל״ח. ב) בנדפס סימן תקל״ח. ג) תתל״ב.

הולך הוא? (ב) הרמב״ן חולק ע״ז וסבירא ליה דצעב״ח ליכא בדבר שהוא לצורך האדם (עיין בחידושיו על חולין ריש פרק שילוח הקן) ויעויין רש״י שבת ריש פרק מי שהחשיך ובפסקי תוס׳ עבודה זרה פרק א׳ כתבו: צער בע״ח אין איסור אלא כשמצערו בלי ריוח. ויעויין שו״ע אבן העזר סי׳ ה׳ סי״ד. (ג) ברכות מ׳ והראיה שהביא רבינו מויתן תבן אינו בגמרא. (ד) ר״ל דלאדם מותר לאכול כשכבר יש לכל חית הארץ מה לאכול ובירושלמי כתובות פ״ב ה״ח: אין אדם רשאי לקנות בהמה חיה ועוף אא״כ התקין להם מזונות ויעויין תשובות שבות יעקב ח״ג סי״ג שאין חילוק בין בהמה בין חיה ועוף בין טהורה בין טמאה. ויעויין ברמב״ם פ״ט מה׳ עבדים ה״ח.

תתתתשנז. (א) בספר האמונות מאמר ד׳ פ״ו. (ב) הראב״ע בראשית א׳ כ״ו טען על פירושו זה של הרס״ג. (ג) הוא מה שמזכיר הרמב״ן בפירושו על התורה שם. (ד) עי׳ ברי׳ רבה פרשה ח׳.

תתתתשנח. (א) בבא מציעא ע״א א׳. (ב) שם מ׳ ב׳.

אין טורה ועוד שאם תאמר היה מרויח בשלו הרי שב ולא תעשה ועוד רבית אסור שהרי לעני לא יהיה לו מה לפרוע ויעלה לו כמו שירצה ועוד יאמר העני מוטב שאגנוב ולא אקח ברבית לכך נאמר (שמות כב כד) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה כי יאמר אנה אקח מה שלא הלוה לי ועוד אפילו גוי עומד [דף קס״ב] ורוצה לתת לו רבית ועני ישראל עומד ילוה לישראל בחנם ולא לגוי ברבית והקב״ה יפרע לו שכר כפול ומכופל אתה מוצא שממוצע פרשת רבית בין ב׳ פרשיות של נדר (דברים כג יט) ולא תביא אתנן זונה וגו׳ לכל נדר כי תועבת וגו׳ וסמיך ליה (שם שם כ) לא תשיך לאחיך נשך כסף ולאחר כן כתיב כי תדור נדר סמיך לומר כמו אתנן תועבת ה׳ לא תדור נדר רבית שלא יביא קרבן מן רבית ולא יאמר מצוה אעשה אקח ברבית לקיים נדרי לוה אין לו במה להביא קרבן אע״פ שמצוה עושה והלוה נותן ברצון אפילו הכי תועבת ה׳ ומה (ג) שאמרו מלוה ברבית נענשין עליו חמשה מלוה ולוה וערב ושני עדים הרי ה׳ כנגד ה׳ לשון נשך לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך תשי״ך נש״ך נש״ך נש״ך יש״ך הרי חמשה:

תתתתשנט. כיון שהיה אברהם אבינו ירא למה הלך למצרים לפי שהיה רעב ואמר אם לא אלך למצרים אם לא אלך לגרר שמא ימותו ברעב כל ילידי ביתו הרי טוב לו שילך ויסתפק בשרה אם יקחוה אם לאו כדי שלא ימותו ברעב וכי יכול אדם לאמר לאשתו אמרי לי אחי הוא כדי שלא יהרג ויקחו אותה והלא אמרו (א) גילוי עריות יהרוג ואל יעבור אלא אמר אברהם אומר שהיא אחותי להנצל ואם יקחנה הרי קרקע עולם שהיא תפושה ואינה אסורה ועוד אם לא יאמר אחותי היא היו הורגין אותו ולוקחין אותה הרי לעולם היתה בין הערלים וגם שאר דברי תורה היו דוחקין אותה לבטל אבל כשאמר (בראשית יב יט) אחותי היא מתקן מאכלה ועוסק שתשמור את המצות ועוד היה מתפלל שלא יגע בה ולמה לא הניח שרה בארץ כנען ויביא לה תבואה מפני שהיו שטופי זימה שהרי מזהיר אליעזר שלא ליקח מבנות כנען אשה לבנו אבל כשכבר סמוך למיתתה שהיתה בחברון והוא בבאר שבע כבר זקנה היא ועוד יש לה בן כבר ועוד תדיר הולך מבאר שבע לחברון:

תתתתשם. (שם טו ח) במה אדע כי אירשנה (א) לפי שאמר אברהם אבינו כבר כנען נתיישב ואיך יתכן שאירש כי ראה שהכנעני יושב בארץ ואמר שמא גם בניו חוטאים ואיך ירשו את ארצם לכך השיב (שם שם טז) כי לא שלם עון האמורי עד הנה:

תתתתשסא. אמרו (א) שבני יעקב שמו חרם שלא להגיד על מכירת יוסף ואיך יתכן שהקב״ה יסכים והם חוטאים ולמה לא יגיד ליעקב אלא כך אמרו כיון שמוציא דיבה עלינו ויודע שאנחנו שונאים אותו כי אמר לאבינו מה שלא עשינו והוא אומר שימלוך עלינו וכתיב (שם לז ח) ויוסיפו עוד שנא אתו על חלמותיו ועל דבריו למה נאמר על דבריו כי היה אומר כיון שאתם חשודים באותם דברים שהיה מביא דיבה אל אביהם אני יודע שאמלוך ואני אמשול וארדה בכם שלא תעשו עוד והם חשבו כזו מדבר וכך חולם נשכים להורגו ויאמר יהודה כי כיון שאומר שירצה שנהיה לו לעבדים אם יתקיימו באותה מידה נעשה לו ונמכרנו לעבד שנאמר

(ג) שם ע״ה ב׳.

תתתתשנט. (א) פסחים כ״ה א׳.

תתתתשם. (א) יעויין מגילה ל״א ב׳.

תתתתשסא. (א) בפרקי דר״א פל״ח ילקוט וישב רמז קמ״ב מובא ברש״י בראשית ל״ז ל״ג.

(תהלים קה יז) לעבד נמכר יוסף ונמכרנו למרחקים ואם ימלוך לא ימשול בנו בכאן וישבע יוסף שלא ישיב לאביו ולא יגיד לא על ידי שליח ולא על ידי כתב בלא רשותינו ואשר אמר צבא השמים משתחוים לו עושה עצמו כנעבד אם כן נשים חרם ברצון הבורא אם רצונו שלא ידע אבינו והסכים (ב) כדי שיהא כפרה לו שהיה כ״ב שנים בהרם:

תתתתשסב. ותאמר לאה בגד (בראשית ל יא) פירוש בָּגַד ושיקר לבן בזאת שנתן זלפה הקטנה ללאה והיה סבור שרחל היתה ועוד בגד כי רמזה כי מן הדין היה לו להיות ראש דגל שהיה בכור לאמו ובא גד ובא לו להיות בגדוד של ראובן (שם מט יט) והוא יגד בעקב הרגל ועוד בגד ג״ד שבעה בנ״ד תשעה ואין הריון כתיב בזלפה לומר בגד והוא כזרע גד (ב) ומי שבְּגֵד במן יגיד תלמוד מכאן שהיה מגיד להם אם בן תשעה לראשון או בן שבעה לשני לכך (ג) לא נכתב הריון, ופתרונו גדוד של אויבים יגדנו והוא ירדפהו ויהפכהו עקב לו (דברים לג כ) ברוך מרחיב גד שהגבור מרחיב בחרבו שנסים מפניו ד״א בגד שקר עשה יעקב לא די שהוא אוהב רחל ממני אלא אף שפחתה שנאמר (בראשית כט ל) ויאהב גם את רחל מלאה גם לרבות שפחתה ועוד אמרה (שם ל טו) המעט קחתך את אישי ועוד שפחתך ד״א בַּגַד בֶּגֶד שהלבישה לאה בגד שלה לזלפה ובגדה ביעקב שסבור היה שהיא לאה ונתעברה כי לא רצה יעקב בה ובגדה בו בבגד שלה וצותה לכסות לה הבטן שלא תרגיש רחל עד שילדה (שם שם ד) ויבא אליה יעקב ולא נכתב בה הריון ולא אמרה לאה ליעקב בא לזלפה כרחל וכתיב [ע״ב] (שם שם ט) ותקח גבי זלפה ולא כתיב כך גבי בלהה:

תתתתשסג.[א] לא יוציא אדם מפיו דבר אלא אם כן יודע שרצון הקב״ה אז בדבר (איוב כב כח) ותגזור אמר ויקם לך[ב] הנה ר׳ מאיר למד מפי אחר ונתגלגל (א) שאמרו אחרים אומרים ולא הזכירו שמו בבית המדרש על דברים שאמר לא הזכירו שמו על דבריו וכשאמ׳ (ב) מאיר רמון מצא תוכו אכל וקליפתו זרק ואמר אליהו זכור לטוב השתא קאמר ר׳ מאיר בני אומר פירוש עד הנה נענש בעבור אחר ובעבור שגרם שהוצרכו לומר אחרים אומרים עד עתה נתנו זמן שלא להזכיר שמו אבל מכאן ואילך מזכירין שמו אם[ג] אדם שומע דבר תורה מאדם טוב ויודע שאינו מתקבל על לב אם אמרו והלעיגו בו אל יאמר בשם אומרו אלא יאמר טעיתי אני וזהו (ג) כל כי הני מילי מעליתא תדרשון משמאי[ד] (שם כא ג) אחר דברי תלעיג וכי מותר להלעיג אלא כגון (ד) מהייכי עלה במערבא שצריך אדם להיות מתון בדבריו עד שישקלם אם יאמרם לחכם כמו שאמר:

תתתתשסד. מידות המעולות הם אדם עוצר מהשבותיו ונלחם עם הרהוריו כמו שאמרו (א) בכיסו בכוסו בכעסו כי יצר לב האדם על מעותיו

א) תקמ״ב. ב) ע״כ. ג) כפול לעיל סי׳ תשפ״ט ונדפס סי׳ תתק״פ. ד) ע״כ סי׳ תתק״פ מכו״א תתקפ״א.

(ב) במגילה י״ז א׳: יוסף שפירש מאביו כ״ב שנה כשם שפירש יעקב אבינו מאביו ובבראשית רבה פפ״ד ימים רבים אלו כ״ב שנה.

תתתתשסב. (א) בלקח טוב בראשית ל׳ י״א: בגד ב׳ שני בנים של זלפה ג״ד שבעה בנים נולדו ללאה עד דינה והכל תשעה מנין בגד. (ב) יומא ע״ח א׳. (ג) בראשית רבה פע״א: לא נכתב הריון בזלפה משום שהיתה בחורה ולא היתה ניכרת בעיבורה.

תתתתשסג. (א) הוריות י״ג ב׳. (ב) חגיגה ט״ו ב׳ ובאמת מצינו אחרים גם במקום שמוזכר ר׳ מאיר בפירוש כמו ברכות ט׳ ב׳ סוטה י״ב א׳ ויעו״ש בתוד״ה אחרים ובהוריות מצינו כי ר׳ שמעון ברבי מיחה בזה ואמר מי חמה אלה שמימיהם אנו שותין ושמותיהן אין אנו מזכירין. (ג) ביצה כ״ח א׳. (ד) סנהדרין י״ז ב׳ ולפנינו: מחכו.

תתתתשסד. (א) ערובין ס״ה ב׳.

אעפ״כ כופף את יצרו לעשות כהוגן ויצר האדם על היין שנאמר (ישעיה ה יא) יין ידליקם ואעפ״כ צר האדם תאותו שאינו שותה וכן בכעסו אינו מדבר דבר שאחר כך מתחרט עליהם וזה שצר את הדברים בלבו אע״פ שחמתו בערה בו ואין מידה מעולה ממנה וכתיב (משלי טז לב) ומשל ברוחו מלכד עיר וכתיב (בראשית ל ב) ויחר אף יעקב ברחל ולא דיבר רע עמה לכך אמר (קהלת יא י) והסר כעס מלבך והקב״ה (חבקוק ג ב) ברוגז רחם תזכור אף האדם יעשה כן בתוך כעסו ואל יוציא דבר מפיו שאחר כך יתחרט כי אם כעסו יהיה בנחת וכעסו לפי הצורך ולא יותר ויתכן לכעוס במילי דשמיא כגון (במדבר לא יד) ויקצוף משה על פקודי החיל ויתכן שבתוך כעסו שירע אם כדין כועס ואם ישמע שהדין נוטה עם מי שכנגדו שיודה שנאמר (ויקרא י כ) וישמע משה וייטב בעיניו ואם יש לתקן הדבר יעזוב כעסו שנאמר ויקצוף משה על פקודי החיל וגו׳ וכתיב (במדבר לא יז) ועתה הרגו כל זכר בטף (ב) ובתרבות יהיה כעסו וכן ויכוהו וכן כל דבריו הן אמרו (ג) יהא אדם ערום ביראה ועסוק בחכמה אם תוכיח את האדם תדע כיצד להוכיחו שיקבל דבריך ותוכחותיך שפעמים המוכיח יותר חוטא כגון שהמוכיח יודע שאם יוכיח בצינעא יקבל דבריו והוכיחו ברבים ונתבייש להודות ומעמיד דבריו על שקר הרי גרם שדיבר בגלוי ובכעס ולא בנחת שלא קיבל תוכחותיו ומפקר טפי לכך יחשוב תחילה איך להוכיחו שיתקבלו דבריו וכתיב (משלי כד כה) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב ואם לאו עליו נאמר (שם ט ז) מוכיח לרשע (לוקח) מומו שקיבל עון שהוכיחו בפרהסיא ובדברים קשים לכך כתיב (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ישעיה ה יח) הוי מושכי העון בחבלי השוא אל תתווכח עם מי שאתה יודע שלא יודה על האמת שנאמר (משלי כג ט) באזני כסיל אל תדבר ואם ראית א״ש שאומר שקר ואתה אומר לו האמת והוא עוסק להעמיד את דבריו כדי שלא יודה עליו נאמר באזני כסיל אל תדבר (שם כו ד) אל תען כסיל כאולתו כמו שאמרו חכמים (ד) אפיקורוס אפילו בדבר אחד אסור לדבר עמו משום (ויקרא יט יד) לפני עור לא תתן מכשול וכשרואה אדם איש ואשתו מדברים יחדיו נענש על זה (ה) (קהלת יא ט) ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אפילו רק בפני חבירו ונמאס הרי על דברים שכל אדם אי איפשר בלא זה ואעפ״כ בא לדין עליהם כל שכן לשאר נזקין שאדם עושה או גורם לנזקים שלא חייבוהו חכמים לשלם מענישין אותו מן השמים וכן (ו) המבעית את חבירו פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים וכן הרבה דברים המוכיח את חבירו ברבים והמבייש בני אדם ומתלוצץ בהם (ז) והשואל לחבירו דבר הלכה והוא יודע שאינו יודע להשיבו הרי על כל מיני צער שאדם עושה לחבירו מענישין אותו מן השמים:

תתתתשסה. ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר (בראשית לה ב) יוכיח אדם בני ביתו תחילה ואחר כך לרחוקים: יש דברים שאמרו על בית דין שאינם מצווין להפרישו אבל האב לא יניח לו לעשות כגון בן ט׳ או בן ח׳ אם חפץ לאכול חזיר (א) לא יניחו לו לאכול וכל דבר האסור לפי שאם כן ירגיל לעשות כשיהיה גדול יעשה כמו כן:

(ב) מלשון בני תרבות בבא קמא ט״ו ב׳. (ג) ברכות י״ז א׳. (ד) סנהדרין ל״ח ב׳. (ה) חגיגה ה׳ א׳. (ו) בבא קמא נ״ו א׳. (ז) חולין ו׳ א׳.

תתתתשסה. כל זה ביבמות קי״ד ושו״ע או״ח סי׳ שמ״ג ס״א. אבל זה שאמר רבינו: אם חפץ לאכול חזיר משמע מדבריו שס״ל שדוקא איסור דאורייתא מחוייבין להפרישו וזהו שיטת הרמב״ם אבל הב״י וסיעתו סוברים דגם באיסור דרבנן מחויב האב להפרישו יעו״ש.

תתתתשסו.א) החכם נכנס בבית יהודי צדיק והיה לאותו צדיק ילדים קטנים והיו הילדים אומרים בן הזונה תן לנו זה וזה והיה הצדיק שוחק אמר החכם ילדים שכבר יודעים מהו בן הזונה אם יחרפו או יקללו או יכו את אביהם ואמם [דף קפ״א] נחשב להם לעון אע״פ שהאב והאם אין חוששין (א) ואין מניחים להם לחרפם ולא לקללם ולא להכותם:

תתתתשסז.ב) המגדל יתומים ורואה בהם תרבות רעה ואומר יתומים הם היאך אכה אותם יצא שכרו בהפסדו ומה שכתוב (איוב כב ט) וזרועות יתומים ידוכא וכתיב (שם לא כא) אם הניפותי על יתום ידי זהו שמכה אותם על חנם אבל ליסרם (דברים ח ה) כאשר ייסר איש את בנו מצוה להכותם כדי שלא ילכו בדרך תועים אבל לא לנקום כעסו עליהם ואם אדם רואה שבניו חוטאים או שאר בני אדם לא ישא להם פנים שנאמר (שם יג ט) לא תאבה לו ולא תשמע אליו וכתיב (דברים לג ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וכתיב (תהלים טו ג) וחרפה לא נשא על קרובו לא נשא פירוש כמו (בראשית נ יז) שא נא פשע אחיך וכתיב (ש״ב ג כט) יחולו על ראש יואב ועל כל בית אביו וגו׳ וכתיב (ויקרא כ ה) ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו ותרגומו ובאסעדוהי והקדוש ברוך הוא מחזיק לו טובה ושכר גדול שיצרו נלחם עמו והוא נוצחו ואינו מחניף:

תתתתשסח.ג) אם רואה אדם שגוי עושה עבירה אם בידו למחות ימחה שהרי שלח הקב״ה את יונה לנינוה כי כשהקב״ה כועס אין עת רצון לפניוד) ואל ישמח אדם במפלת אויביו שמא מזרעו יבא לאותה מעשה שעשו אויביו וכתיב (איכה ד כא) שישי ושמחי בת אדום וכתיב (שם שם) גם עליך תעבר כוס אלא ישמח על (א) המחטיא את הרבים או מי שחיתיתו נופלת על העם ויריאים לעשות רצון בוראם מפניהם עליהם מצוה לשמוח:

תתתתשסט. מי שהוא בא מארץ מרחקים אל יספר בגנותם בפני עמי הארצות ובפני הנשיא ובפני תלמיד חכם אם ראה שום דופי בהם כי כשמספרים בגנות עיר אחרת (א) ניזול לשומעים לעשות כהם אבל אם נעשה כבר דין בהם או שחרב העיר יאמר לכל ברוך שדנן דין אמת שחטאו לו בכך ובכך ופרע להם בכך וכך:

תתתתשע.ה) קהילה גדולה כל עון שרבים חוטאים בו אומרים להם לפני רבים ואין לומר מלבינים פניהם כי רבים חוטאים אף ילבינו פניהם ברבים ולא לביישם אלא שלא יחטיאו עוד אבל יחיד שחטא לא ילבין פניו ברבים (א) כאבייה לירבעםו). הרי אין אדם נתפס על צערו אבל יש לו להזהר שלא ידבר בפיו דברים שיש צער לאחרים (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך על זה הכל חייבין מי שעוברין על אלה (קהלת יא ט) על כל אלה יביאך האלהים במשפט (שם יב יד) על כל נעלם שאדם מגלה על חבירו דבר שנעלם ומצטער חבירו עליו אם טוב הוא שטוב הוא להודיעו בצינעא כדי שישים על לבו ומגיד לפני העולם ומתבייש ואם רע על טוב יבא לדין כל

א) סקנ״ג. ב) סקנ״ד. ג) סשס״ל. ד) ע״כ. ה) סשסל״א. ו) ע״כ.

תתתתשסו. (א) ר״ל ראוי שלא להניח להבנים שיחרפו ויקללו ויכו את אבותיהם.
תתתתשסח. (א) ראש השנה י״ז א׳.
תתתתשסט. (א) מלשון זילא ליה גיטין י״ג א׳.
תתתתשע. (א) בראשית רבה פס״ה: על שחשרם ברבים ושם פע״ג ובויקרא רבה פל״ג ומדרש רות פרשה ז׳ ובירושלמי יבמות פ׳ בתרא.

שכן על רע אלא אם אדם יודע אם יוכיח יותר יעשה להכעים על זה נאמר (משלי ט ח) אל תוכח לץ:

תתתתשעא. (א) כתיב (משלי כו ד) אל תען כסיל כאולתו וכתיב (שם שם ה) ענה כסיל כאולתו ענה כסיל (ב) באפיקורום גוי אבל אפיקורום ישראל אל תען כסיל כאולתו ד"א במה שברור לך שישמעו דבריך ענה ואם לא יועילו דבריך אל תען ואמרו רבותינו מה שהוא אומר ענה כסיל זהו במילי דשמיא ומה שהוא אומר אל תען זהו במילי אחרינא ואפילו במילי דשמיא אל תען במקום שברור לך שלא ישמעו דבריך שנאמר (שם כג ט) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מיליך:

תתתתשעא. אם יש דבר איסור בעיניך אל תאמר תחילה (א) לאותן שספק לך אם יקבלו דבריך שמא פן יתריסו כנגדך ויתחזקו בטעותם ויחזקו אחרים מלהכנע ולקבל דבריך לכן אמור תחילה למי שאתה סבור שיהו נשמעים דבריך ואם תראה בני אדם שמחזיקים בטעותם כדי שלא יודו לך אסור להתווכח עמהם שנאמר אל תען כסיל כאולתו ומניין שלא יתחיל לדבר עמו שנאמר באזני כסיל אל תדבר הואיל ורוב פעמים מדבר בעקשותו הלך אחר הרוב אם תראה שרוב דברים עושה לשמה אם יעשה דבר שיכולים להכריעו לכף חובה ולכף זכות תטה לכף זכות ואם לאו תטה לכף חובה שנאמר (שמות כג ב) אחרי רבים להטות:

תתתתשעב. החכם היה דוחה את התלמיד אמרו לו למה תדחה בשתי ידים (א) אמר כבר החטיא את הרבים ולא יהיה לו תקנה אמרו לו והלא קרבת את פלוני שהחטיא אמר על מנת כן שיחזיר בתשובה אותם שהחטיא. אם יחטא האדם אם הרב רואה אם יוכיחום יוסיפו לחטוא (קהלת ג ז) עת לחשות ואם יקבל תוכחה עת לדבר.

תתתתשעג. כתיב (קהלת ט יז) דברי חכמים בנחת נשמעים אם ראה החכם את חבירו או אחיו או קרובו שעושה עשרה דברים שאינם הגונים והחכם יודע שאם יוכיחו [ע"ב] על כולם אפילו באחת לא ישמע ואם יוכיחנו בחמשה יקבל עתה אם יאמרו לאותו חכם פלוני תמהה ותנער בפלוני כי אתה מחניף לו אע"פ שחושדין אותו שלא ינער בו יוכיחנו בחמשה שהוא סבור שהוא יקבל ממנו ומוטב שלא יגער בו באותן חמשה שהוא סבור שלא יקבל ממנו שאם ינער בכולן אפילו המעט לא יעשה שהרי אליהו בהר הכרמל אמר (מ"א י"ח כ"א) אם ה' האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו ולמה לא עשה כך על מעשה ענל הזהב אלא אמר אם אוכיחם על העגלים לא יקבלו ממני אפילו מן הבעל לכך (א) תפשתה מרובה לא תפשתה תפשת מועט תפשתה ומה יש בין בעל לעגלי הזהב כי כשהיו עובדים לעגלים היו שומרים כל תורת משה רק שאמרו שכינה שורה על העגלים וכל קרבנות שהיו מביאין לירושלים היו עושים לפני עגלים ומוספי שבתות בירושלים וכהנים שהעמיד ירבעם לעגלים היו מקריבים קרבנות בחוץ והוא בכרת מכל מקום שאר מצות שמרו אבל מעת שנעשה הבעל כתיב (ירמיה כג כז) כאשר שכחו נביאי הבעל את שמי בבעל שעזבו כל התורה כולה ואמר אליהו אם אדבר מעגלים לא ישמעו לי מן יראת המלך לכן מה שטועים בבעל וספק

תתתתשעא. (א) שבת ל' ב' ושם מסיים הש"ס: הא בד"ת הא במילי דעלמא. (ב) סנהדרין ל"ח ב'.
תתתתשעא. (א) התוס' שבת נ"ה א' ד"ה ואף כתבו שגם בפסק אם יקבלו צריך להוכיחם עיי"ש.
תתתתשעב. (א) סוטה מ"ז א'; כל מי שחטא והחטיא את הרבים כו'.
תתתתשעג. (א) חגיגה י"ז א'.

להם על זה אבל בעגלים הם יודעים שחוטאים אלא שעושים מיראת המלך לכך אומר על דבר הבעל (ב) שאילו רעים הלואי יעשו מכאן אתה למד אם ברור לך שתוכל למחות בחבירך שעושה רעות במענה רך ורוב עבירות בידו אם תגער בו ותייעץ לו על כולם אפילו המעט לא תמחה בידו מוטב שלא תזכור לו אותם שאתה יודע שלא תוכל למחות בידו וכן אמר הקב״ה לירמיה הנביא תקרא באזניהם המגילה הזאת אולי ישובו מדרכם הרעה אבל במקום זדון היה צריך להזהר (ג) וישעיה אמר מוטב להרוג אותו בשוגג ולא בזדון ולא רצה לתרץ לו המקראות דקשו אהדדי (קהלת ב יד) החכם עיניו בראשו אם יקבלו דבריו אם לאו ובסוף ספר קהלת הזהיר (שם יא י) והסר כעס מלבך כי הכעס שקול כנגד הכל (ד) אסור להתפלל (ה) ולהורות שמתוך כעסו אינו יכול לחשוב אמת בעוד יש כעס בו או באשתו כעס ואסור לשמוע דברי בעל דין ולשפוט עד שיעבור כעסו וגם להיות אפוטרופא שני בני אדם שהיו במחלוקת ועשו שלום ביניהם וחוזרים למחלוקת כשמדברים יחדיו מחרפין ומריבין אבל כשאין מדברים יחדיו שותקין יותר טוב שלא יעשו שלום ביניהם:

תתתתשעד [א] **אם** נצחת חבירך אל תשמח מוטב שתהיה מנוצח מלהיות מנצח כי המנצח את חבירו בעולם הזה מוסרין אותו ביד המנוצח לעתיד לבא [ב] ישעיה אמר (ישעיה ו ה) איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב כיון שאמר לו (שם שם ז) וסר עונך וחטאתך תכופר למה כשצוה מנשה להרוג ישעיה (א) וכשנגעו בפה לפי שאמר איש טמא שפתים אנכי אבל כשאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב זה לא נתכפר לו ולא נפרעו ממנו עד שנהרג והלא מה שאמר (שם כח יא) כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה אלא זה הוצרך לומר להוכיחם אבל לפני הקב״ה למה הוצרך לומר טמא שפתים ד״א וסר עונך שאתה טמא שפתים וחטאתך שאמרת ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב תכופר אם כן למה נענש (ב) שנבלע אלא אדם כשחטא חטא שחייב בו אשם תלוי ופגע בו יום הכפורים הרי נתכפר. . . . אע״פ שאין מחוייב בו אשם תלוי. . . . אע״פ שכבר הביא אשם כך אע״פ שאמר וחטאתך תכופר לבסוף כשנגעה חרב לפיו יצאה נשמתו: בכל [ג] מקום דעה את בוראך אפילו במקום שאסור להרהר בדברי תורה כיצד דעהו בצניעות ועוד בהיותך בבית המרחץ או בבית הכסא זכור טומאתך כמה טומאה יוצאה ממך וסריחה וכזה כל אדם יתתפש בענוה ואל ישיאך לבך להשתורר על שום אדם כי אתה שוה לו בכל מיני בושה ותירא לחרף ולדבר קשות יותר ממה שהיתה עושה למי שאינו ירא ממך שהוא ינקום נקמתו ממך אבל אילו שיראים לענות לך יבקשו להקב״ה נקמה ממך וזהו שנאמר (ויקרא יט יד) לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה׳ לפי כשמלאך לבך להראות כעסך חשוב בלבבך אילו היה אחר שהיה משיב לי הייתי ירא לכך אשתוק בעבור הקב״ה (תהלים קט לא) כי יעמוד לימין אביון להושיע משפטי נפשו שני [ד] דברים רגילות בבית הכסא הירהור תורה או הירהור עבירה ועתה דברי צורכך ומחשבות חפצך אם תחשוב אותם בעת שתוכל ללמוד תורה הרי איבדת דברי תורה (ג) אלא כשתלך בבית המרחץ או בבית הכסא אז תחשוב בם כדי שלא תהרהר אחר דברי

א) מכאן עד ישעיה כפול לעיל סימן י״ד ונדפס הוא בסימן קס״ג. ב) ע״כ סימן קס״ג. ג) תקע״ה. ד) ע״כ מכו״א תקע״ו.

(ב) ר״ל של עגלי הזהב. (ג) יבמות מ״ט ב׳. (ד) ערובין ס״ה א׳: ר׳ חנינא ביומא דרתח לא מצלי ונכלל זה במ״ש בא״ח סי׳ צ״ח ס״ב ולא בשעת המכטלת. (ה) יעויין יו״ד סי׳ רמ״ב סקכ״א.

תתתתשעד. (א) עירבוב דברים יש כאן ע״י שגגת המעתיק. (ב) יבמות מ״ט ב׳. (ג) כעין דברי

תורה או אחר עבירה ועוד שלבך יהיה פנוי מהירהורי צורכך ותלמוד בלב שלם ואל ישיאך לבך טוב שאהרהר מדברי תורה שאותו טעם שאני זוכר אם לא אהרהר אחריו אשכחנו וכן בתוך תפילתך אם תסיר דברי תורה מלבך בעוד שאתה מתפלל או כשאתה במקום שאסור להרהר מדברי תורה הקב"ה ישלם לך תחת אחד ששכחת תזכור כמה וכמה וכתיב (שם קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך עת תפילה ועת המצות כמו שאמרו (ד) הן ותגריהן ותגרי תגריהן פטורין מקרית שמע שהרי כתיב [דף קפ"ב] (שם יב ז) אמרות ה' אמרות טהורות וכתיב (שם יט י) יראת ה' טהורה וכתיב (שם נא יב) לב טהור ברא לי אלהים שאפילו הלב יהיה טהור ובמקום טהור תחשוב בכל יום ובכל לילה שלא יהא רגע אחד מלחשוב אחר הקב"ה מה טוב בעיניו והיאך לעשות רצונו ומה למנוע שנאמר (משלי כג יז) אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום:

תתתתשעה. אימתי צריך אדם לנקות את עצמו בפני החושדו כשהחושד הוא צדיק ובא מעשה לפניו שבעל כרחו יש לו לחושדו כגון עלי הכהן שאחר עת אכילה נכנסה חנה להתפלל וגם אחרים מתפללים בקול רם וזו בקול נמוך וכבר עת התפילה עבר ואמר עלי עון הוא שאשתוק לזאת ואעזוב אותה כאן ואז הוצרכה היא לנקות את עצמה מפני שבעל כרחו לחושדה והוצרך לבקש ממנה מחילה לפי שהיה לו לשאול כהוגן הגידי לי מה זה וכתיב (קהלת ט יז) דברי חכמים בנחת נשמעים וכן (א) מעשה דר' יהושע בן חנניה בעל כרחם לחושדו ואעפ"כ הכריעוהו לכף זכות אבל כשמחרפין את האדם ומקללין אותו ואומרים לו דברים שאינן אז יותר טוב לשתוק כמו ששתק דוד המלך לשמעי בן גרא שאמר לו (ש"ב טז ז) איש הדמים על דבר שאול ושתק וכתיב (תהלים לח יד) ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו (ב) והשומע קללתו ושותק ושמע חרפתו ושותק או שאומר לו אדם חנף רוצח נואף גזלן או שאר עבירות דרך כעס או דרך חרפה או שמבקש את רעתו או חרפתו ישתוק ואל יאמר יאמינו העולם לכן אנקה את עצמי שהרי אמרו (ג) יהי חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו וכן משה רבינו שתק לדתן ואבירם אבל אדם חייב לנקות את עצמו כשרואה מעשים ואין מדברים בפה לחושדו כגון שמואל הנביא שניקה את עצמו כששאלו מלך ידע שחשדוהו שנאמר (ש"א ח ז) לא אותך מאסו כי אתי מאסו כך אם יראה אדם מעשים שיחשדוהו באותו עת ישתוק ואחר זמן כשימצאם יחד ובדברים שיש לתקן יאמר סבורים הם שאני נחשד באותו גזל יביאו עדים או שום אדם ואני אשיב רק שונאי לא יעידו דוגמת (שם יב ג ד ה) ואת מי עשקתי ואת מי רצתי ומיד מי לקחתי כפר ואשיב לכם ויאמרו וגו' עד אבל בדברים שאין להשיב ישתוק כגון נואף או רוצח סתם אוכל נבילות אתה פסול אתה כגון שאמר שמעי בן גרא לדוד ודברים שאין תלוי בהשבות אין לו כי אם לשתוק (קהלת ג ז) עת לחשות על דברים שאינן בהשבה ועת לדבר בדברים שיש בהן השבה אבל כל השומע מן המחרפין ומן המקללין או מן החושדים צדיק אין לו לשתוק אלא אם כן אמר לו הצדיק הניחו לו ותשתקו כמו שנאמר (ש"ב טז יא) ויאמר דוד וגו' הניחו לו ויקלל ואם לא אמר להם הצדיק לשתוק יש להם לומר ברע אתה עושה ונקי הוא ואם לאו הרי דינם כחושד שנאמר (במדבר טז כא) הבדלו מתוך העדה

הרמב"ם במורה פנ"א לשלישי: בעת אכלך או בעת שתותך או בעת היותך במרחץ כו' אלו זמנים רבים ורחבים המצאתים לך לחשוב בהם בכל מה שתצטרך אליו מענייני הממון והנהגת הבית כו'. (ד) סוכה כ"ו א'.

תתתתשעה. (א) שבת קכ"ז ב' ולפנינו: ר' יהושע אבל בגדה כ"ה מוכח שר' יהושע סתם הוא ר' יהושע בן חנניה ויעויין רש"י נזיר נ"ו ב' ד"ה ור"א. (ב) שו"ט מ"ז: כל מי ששומע קללתו ושותק נקרא חסיד. (ג) שבת קי"ח ב' ולפנינו: שחושדין אותו ואין בו ואולי

הזאת ואכלה אתם כרגע הרי בעבור ששתקו לקרח רצה לכלות כולם אלא שביקש משה ואע״פ שיש צדיק שהיה שותק לעצמו אם היו מחרפין אותו אם מחרפין צדיק אחר צריך למחות במקום שיוכל ולא שינקה אדם את עצמו בשבועה או בחרם כמו (ד) יואב לאבנר שנשבע על שחוק ילדים אלא ינקה אדם את עצמו כעניין שאמרו בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה (יהושע כב כב) אם במרד ואם במעל בה׳ אל תושיענו היום הזה[א] אע״פ שאמר אין אחר יכול לפסול דיין שבחר זה חבירו והדיין צריך להרחיק את עצמו מן החשד ולא ישב בדין שאחד מבעלי הדין חושדו ומרחיקו מן הדין מפני שהוא מעמיק בדין ובערמות בעלי דינין בקי והוא ירא אם ישב בדין שיחייבהו מפני שמעמיק בדין ובקי בו אל ימנע הדיין מלשבת בדין:

תתתתשעו. (א) **כתיב** (בראשית יח ד) יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם אמר ר׳ ינאי ב״ר ישמעאל אמרו לו כערבים חשד אותם שהם משתחוים לאבק רגליהם כבר יצא ישמעאל. ומה היה לו לעשות היה לו לחקור (ב) כרבן גמליאל:

תתתתשעז. (א) **אמרו** עליו על ר׳ יהודה בן בבא שכל מעשיו היו לשם שמים אלא שגידל בהמה דקה (ב) פעם אחת חלה נכנס רופא אצלו ואמר לו אין לך רפואה אלא חלב רותח לקח לו עז וקשרה לו בכרעי המיטה והיה יונק ממנה חלב רותח שהיה גונח פעם אחת בקשו חכמים ליכנס אצלו אמרו ליסטים בבית זה ואנו נכנסין אצלו וכשמת דקדקו חכמים במעשיו ולא מצאו בו עון אלא זה בלבד אף הוא בשעת מיתתו אמר יודע אני בי שאין בי שום עון אלא זו בלבד שעברתי על דברי חבירי הרי אע״פ שלרפואה נחשב לו עון והלא גדולה מזאת עשו[ב] (ג) ר׳ יהודה ור׳ יוסי כשאחזום בולמוס והוא כמו כן בשביל פיקוח נפש עשה (ד) אלא בולמוס פעם אחת ואינו ניכר לעולם ועוד יכול לשלם ולפרוע אבל מעשה עז אתי לידי חילול השם שיאמרו מותר לרעות בהמה דקה בארץ ישראל וחוליו אינו ניכר אע״פ שזה אינו מן התורה שמי ששומע קול העז בביתו חושב הוא אינו חושש בדברי חכמים וזהו חילול השם ואמרינן בסוף מסכת יומא (ה) חילול השם כגון אני אם הייתי הולך ד׳ אמות בלא תורה ובלא תפילין (ו) אמר ר׳ ישמעאל מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא מפני מה חרב מפני שדנו דיני ממונות באחד (ז) ושגדלו בהמה דקה ואעפ״י חורש אחד היה לנו סמוך לעיר שדה מפסקת בינו לעיר שבהמה נכנסת ויוצאה דרך עליה:

א) כפול לעיל סימן תתתקע״ע ועיין מ״ש שם. ב) מובא לעיל סי׳ תתתכ״ה.

שיגרא דלישנא ממועד קטן י״ח ב׳: מי שחושדין אותו בדבר ואין בו כו׳. (ד) שמואל ב׳ ב׳.

תתתתשעו. (א) בבא מציעא פ״ו ב׳. (ב) דרך ארץ פ״ה ושם איתא כי היה מכבדם ואולי כונתו למה דאיתא ערובין ס״ד ב׳ יעו״ש.

תתתתשעז. (א) הלשון הזה על ר׳ יהודה בן בבא לא מצינו בבבלי רק בירושלמי סוטה פ״ט ה״י ובבבלי אמרו כן על הלל ביצה ט״ז א׳ ואולי אמר רבינו על ריב״ב מזה שמביא בסמוך שלא מצאו בו עון רק זה שגידל עז בתוך ביתו. (ב) ירושלמי סוטה שם בבלי בבא קמא פ׳ א׳ תמורה ט״ו ב׳ ולפנינו: מעשה בחסיד״ אחד אבל אמרו שם בתמורה כל היכי דאמרינן מעשה בחסיד אחד או ריב״ב או ר״י ב״ר אלעאי. אבל לפ״ז למה החליט רבינו שמעשה זה אירע לריב״ב? אבל מקור דברי רבינו הוא בתוספתא בבא קמא פ״ח. כן גם סימן שאחר זה הוא בתוספתא שם. (ג) יומא פ״ג ב׳. (ד) הלשון צריך תיקון וכצ״ל: אלא בולמוס פעם אחת וניכר לעולם (ר״ל שהכל ראו שאחזום בולמוס) ומעשה עז תדיר וחוליו אינו ניכר ועוד יכול לשלם אבל מעשה עז אתי לידי חילול השם שיאמרו מותר לרעות בהמה דקה בארץ ישראל אע״פ שזה כו׳. (ה) פ״ז א׳ ולפנינו ליתא מלת אם אלא כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ויש ראיה לנוסחת רבינו ממה שאמרו בירושלמי ברכות פ״ג ה״ג: ר׳ יוחנן בסיתוא דהוה חזיק רישיה הוה לביש תרווייהון ברם בקייטא דלא הוה חזיק רישיה לא הוה לביש אלא דאדרעיה הרי שלא היו התפילין זזים ממנו. (ו) ירושלמי סוטה שם ולפנינו בבבלי: ושהיו מרעין בחורשין ופירש״י בהמה דקה.

תתתתשעח. (א) רועה שעשה תשובה אין מחייבין אותו למכור (ב) כולן כאחת אלא מוכר והולך יד על יד נדר ליקח לו בית וליקח לו אשה אין מחייבין ליקח לו מיד (ג) אלא עד שימצא לו את ההגון לו אעפ״כ (ד) הנודר חוטא ויש לו בשעת הנדר לומר כשאמצא ההגון לי:

תתתתשעט א) [ע״ב] **אין** חסיד אלא מי שעובר על כל מדותיו המתחרטין על אשר עשו לו ומבקשין ממנו מחילה על מה שעשו לו ומה שיש בידם לתקן שמתקנין ועל מה שמעות לא יוכל לתקן מתחרטין לקבל עליהם דין כאשר יאמר ויש בידו לשלם רעה להם ואינו עושה זה נקרא חסיד שנאמר (ירמיה ג יב) שובה משבה ישראל נאם ה׳ לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה׳ לא אטור לעולם וכן בני יעקב שחטאו ליוסף היה בידו לעשות בהם רעה ואמרו נקבל עלינו דין השוה לרעה אמרנו (בראשית לז ח) המלוך תמלוך עלינו ובעבור זה מכרנוך לכן נהיה לך לעבדים (שם נ יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ואחר כך (שם שם יח) הננו לך לעבדים ב) וזהו שובה משובה ישראל נאם ה׳ כי חסיד אני (ירמיה ג יג) אך דעי עוונך בכל יום היאך חטאת וכמה ימים וכמה נהנה יצרך וקבלי דין כנגד הנאת יצרך ונגד העונש ונגד חילול השם (שם ג יד) שובו בנים שובבים והלא כבר אמר למעלה שובה משובה ישראל למה אמר עוד שובו למעלה לנשים למטה לאנשים ד״א למטה לרבים למעלה ליחיד (שם שם א) ושוב אלי (שם שם ז) אלי תשוב ולא שבה (שם שם י) בכל זאת לא שבה אלי שובה ושובו הרי ד׳ פעמים אמר שובי וד׳ (שם נ ז) בגדה אחותה יהוד׳ (שם שם י) בגודה אחותה יהודה (שם שם ח) בגודה יהודה אחותה (א) הרי ד׳ בגידות (ב) וד׳ משובה הרי ד׳ משובה וד׳ בגידות וד׳ שובו נגד ארבע חלוקי כפרה ב׳ שובו בנים שובבים כנגד מי שעשה עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר ושוב תשוב נאם ה׳ שובה שובו שובו אם תשוב אלי תשוב הרי (ויקרא כו כא) שבע כחטאתיכם סקילה שריפה הרג וחנק מיתה כרת ומלקות:

תתתתשפ. **בפרשה** ויקרא נ״ה חטאים וכ״ג אשמות וד׳ מעילות וב׳ עונות סך הכל בין חטאות ואשמות ומעילות ועונות הם פ״ד ואילו הן ה׳ פעמים כתיב תחטא וג׳ פעמים יחטא ז׳ פעמים חטאת ג׳ פעמים מחטאתו י״ב חטא ח׳ לחטאת ט׳ החטאת ה׳ חטאת א׳ לחטוא א׳ לחטאה א׳ חטאו הרי נ״ה חטאים. כ״ג אשמות אילו הן א׳ לאשמת העם א׳ ואשמו ז׳ ואשם א׳ יאשם ד׳ אשמו ג׳ לאשם א׳ לאשמה א׳ האשם א׳ אשום א׳ אשם א׳ אשם א׳ אשמתו הרי כ״ג אשמות וד׳ מעילות אילו הן, א׳ ומעלה א׳ מעל א׳ תמעול א׳ מעל הרי ד׳ מעילות וב׳ עונות הרי סך הכל בין חטאים ואשמות ומעילות ועונות הרי הם פ״ד נגדם (א) פ״ג חלאים התלויים במרה וכתיב (שמות טו כו) כל המחלה אשר שמתי במצרים מחל״ה בגימטריא פ״ג הרי אחד חסר זהו שנאמר (עזרא ט יג) ואתה חשכת למטה מעונינו לכך אל יחשוב אדם לומר הרי כתיב (ישעיה מ ב) כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיה וכי יתכן שיעשה פורענות יותר

א) י״א אבל בקיטור. ב) ע״כ.

תתתתשעח. (א) שם שם. (ב) לפנינו: למכור מיד. (ג) הב״י יו״ד סי׳ רי״ט מוסיף ולא קבע לו זמן והש״ך שם כתב שהוא לאו דוקא. (ד) בבראשית רבה פפ״א: א״ר יודן מה ידך סמוכה לפיך כי יהיו נדריך סמוך לפיך כו׳ אבינו יעקב ע״י שאיחר נדרו נתבקרה פנקסו. ובילקוט קהלת רמז תתקע״א כל מי שהוא נודר ומשהא את נדרו סוף שהוא בא לעבודת האלילים.

תתתתשעט. (א) צ״ל בגדה יהודה מלאכי ב׳ י״א ובזה יהיו ד׳ בגידות. (ב) ירמיה ג׳ ו׳. שם ח׳. שם י״א. שם י״ב.

תתתתשפ. (א) בבא מציעא ק״ז ב׳.

ממה שחוטא אלא בכל חטאתיה פתרונו בשביל חטאותיה קיבלה כפליים ב׳ זונות פורעניות חיה רעה רעב ודבר והרב ד״א אילו המקבלים ייסורין מאהבה כדי להכפיל שכרם ד״א כפלים בשביל חטאות עצמם ועונות אבותם כדכתיב (איכה ג מב) נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת וכתיב (שם ה ז) אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונתיהם סבלנו בכל(א) פרשת ענין חטאת ואשם יש כפרה אבל בפרשה עניין כהן משיח אין כתוב לא כפרה ולא סליחה לפי ששגגת תלמוד עולה זדון ועוד כי הוא המכפר את עצמו אבל בכולם הוצרך לומר וכִפֶּר עליו הכהן ועוד לאשמת העם כתיב כי היה לו לדקדק שהוא גדול בחכמה ובגדולה ובפרישות מחביריו אחד בשוגג ואחד במזיד ואחד בחילול השם אבל בכולם כתיב כפרה וסליחה:

תתתתשפא. כתיב (מ״ב ג יד) לולי פני יהושפט וגו׳ אני נשא אם אביט אליך ואם אראך וכי עבור יהושפט ישא פני רשע אלא אמר לאלישע אם תעשה שיהיה לנו מים לא יעבוד עוד לבעל ולא היה מאמין לדבריו עד שלפני יהושפט קיבל ואמר יהושפט תוכל להאמין לו שהוא בפני קיבל וזהו והזהירו ונשמר שם לא אחד ולא שתים ועוד תדע שקיבל לעשות תשובה כי כשהלך יהושפט עם אחאב ושב לירושלים אז אמר לו הנביא (דה״ב יט ב) הלרשע לעזור ולשונאי ה׳ תאהב וכשנתחבר עם אחזיה אמר (שם כ לז) בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה׳ את מעשיך אבל עם יהורם הלך ואם היה רשע למה הלך עמו ועוד אם היה רשע היה לאלישע לומר שלא ילך עם יהורם (א) אלא קיבל עליו לעשות תשובה וזהו שנאמר (מ״ב ג ב) רק לא כאביו וכאמו אע״פ שכתוב (שם שם יג) אל כי קרא ה׳ וגו׳ ולמה הוצרך אלישע לעשות שיהא שובע סאה סולת בשקל למה לא היה יכול להציל את עצמו כמו מחיל ארם שהכם בסנורים אלא מרחם היה על אנשי עירו כי רק המלך פושע ולפי שכבר הגיע עת למשוח את חזאל ואת יהוא וכיון שהיה יהורם כפוי טובה ורצה להמיתו אמר אשכים להורגו:

תתתתשפב. כתיב (דברים כא ב) ומדדו הערים אשר סביבת החלל ולמה בעגלה ערופה מן הדין היה לישראל לנסות על ידי שום דבר לתקן שיהא נודע מי החייב כגון השקאת סוטה כך לכל הספקות כמו שהגוים רגילים לעשות בברזל חם או במים. כתיב (שמות לג טז) ונפלינו אני ועמך אני כשיבאו למלחמה (דברים לב ג) כי שם ה׳ אקרא (במדבר י לה) קומה ה׳ ויפוצו אויביך, ועמך (דברים לב ג) הבו גודל לאלהינו אני שאמר כמו יהושפט שהתפלל (דה״ב כ יב) הלא תשפט בם כי אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו (שם שם יח) וכל יהודה ויושבי ירושלים [דף קפ״ג] נפלו לפני ה׳ להשתחות לה׳ הבו גודל לאלהינו (שם שם כא) ויועץ אל העם ויעמד משררים לה׳ ומהללים וכתיב (שם שם כב) ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה׳ מארבים (שמות לג טז) הלא בלכתך עמנו שרואים זוהר בתוך העננים (תהלים יח יא יב) וידא על כנפי רוח ישת חשך סתרו סביבותיו (שם עז יד) אלהים בקדש דרכך (שם שם יט) קול רעמך בגלגל וזהו (שמות לג יג) הודענו נא את דרכך באיזה עניין להלחם עם האומות שלא יזיקו את ישראל בחיצים שיקרבו את ישראל יפלו וזהו (דברים ז כד) לא יתיצב איש לפניך (שמות לג טז) ונפלינו (א) ביקש משה שלא תשרה רוח הקדש על האומות והלא

(א) עד סוף הסימן בנדפס ח״ר וכפול בכ״י לעיל סי׳ כ״ד.

תתתתשפא. (א) מלכים ב׳ ו׳ ל׳: והנה השק על בשרו מבית ודריש רבינו כי עשה תשובה ועיין בראשית רבה פפ״ד ובתענית י״ד ב׳ וברש״י שם ד״ה אלא: יהורם רשע היה אלא שהתענה על רעב שהיה בימיו. ובברכות י׳ א׳: יהורם אזיל לגבי אלישע.

תתתתשפב. (א) ברכות ז׳ א׳.

היה טוב שהיה מגייר גרים ועוד (ב) והלא בלעם לא היה יותר מבר תלתין ותלת שנין כשנהרג ונתנבא נמצא שקודם שנולד בלעם אמר משה ונפלינו שלא יהיו נביאים מאומות העולם אלא כך ביקש שלא יהו נביאים מאומות העולם משיכנסו לארץ פן יגידו לאומות שיפלו ביד ישראל ויצאו חוץ לארץ או יהיו בעריהם ויעכבו ישראל מלכבשם. . . ומה שכתוב (יהושע יא כ) כי מאת ה׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם ובלעם לתקנת ישראל לברכם ומשה ביקש משעת המלחמה ואילך ולמאן דאמר (ג) שבלעם אמר בשעת מתן תורה (תהלים כט יא) ה׳ עוז לעמו יתן כבר נתנבא קודם שביקש משה ונפלינו אני ועמך (דברים יח יד) כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה׳ אלהיך (תהלים קמז יט כ) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום ביקש משה ונפלינו זהו (שמות לד י) אעשה נפלאות וגו׳ וראה כל העם אשר אתה בקרבו:

תתתתשפג. מעשה קרח ועדתו ומרים ונחשים השרפים וקרן עור פניו ועמוד הענן זהו אני ועמך שאם יש להם להלחם שישאלו מן הנביאים והנביאים יגידו להם מתי להלחם או באורים ותומים וזהו מגיד דבריו ליעקב וגו׳ וזהו ונפלינו אני ועמך מכל העמים כי רוב העמים בוטחים ברוב חילם ובגבורתם וברכב ובסוסים ואין בוטחים על דבר אחר והמיעוט בוטחים על חוזי הכוכבים ויש שבוטחים במעשה שדים ובכשפים וכנגדם אמר ונפלינו שכולם לא יוכלו כנגד דברי הנביא ואורים ותומים וכתיב (זכריה י ב) כי התרפים דברו און (שמות לג יז) ויאמר ה׳ וגו׳ גם את הדבר הזה וגו׳ אעשה אם תהפוך לדעת (א) עניין תפילין שבראש גם לראות מה שנקראית (במדבר יב ח) תמונת ה׳ גם שאין נביא רשאי להדש דבר או שום מצוה הרי אין תקנה למצות שמא יבא נביא השקר ויעשה אותות בכשפים ויאמר הקב״ה שלחו לצוות להם וזהו אשר דברת לכך כתב (ויקרא כז לד) אלה המצות (ב) שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה לאחר משה (שמות לג יא) ויאמר הראני נא את כבודך המידות מחשבות גזירות היוצר כל וחפץ משה שיראה והקב״ה יראה למחשבת משה כאילו דמות והמלאך ממונה על מידה ומלאך אחר על מידה וביקש משה שיראה מידה של זעם והמלאך שלו שיהיה על האומות ומידת רחמים והמלאך שעמה ממונה ומידת רחמים שעל ישראל מידת זעם על האומות כדכתיב (חבקוק ג יב) בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים ואמר (שמות לב יז) גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני לעשות רצונך כשתתפלל היאך לקרוא את כל המידות (שם שם) ואדעך בשם על כל מידה ומידה שאני נוהג לעשות עם ישראל אני אומר המכסה אני ממשה אשר אני עושה וזהו ואדעך בשם טוב שיעמוד משה בסוד כל המדות טובות שידע איך להתחנן והיאך לקרוא אותי עם מידת הטוב על מידת רחמים רחום ועל מידת חנינות חנון (שמות לג יב) ידעתיך בשם כל מידה ומידה של מחשבת גזירותיו נקראית כן השם עליה בין לרעה בין לטובה וכתיב (ישעיה ל כז) הנה שם ה׳ בא ממרחק בער אפו וכבד משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אוכלת (שם שם כח) ורוחו כנחל שוטף הרי השם על של זעם׳ כדי שיהא למידה תוקף וכתיב (שם יג ה) ה׳ וכלי זעמו וזהו (שמות כד ב) ונגש משה לבדו אל ה׳ והם לא יגשו וכתיב (שם שם יב) ואתנה לך את לוחות האבן (שם לג יא) ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ואינו מעלים דבר ממנו ואומר לרעהו כל חדריו וכל יועציו וכל

(ב) סנהדרין ק״ו ב׳. (ג) זבחים קט״ז א׳.

תתתתשפג. (א) ברכות ז׳ א׳. (ב) שבת ק״ד א׳.

הממונים על כל אשר לו אני חושב אם היה ריעי בכאן שהיה רואה עניין שלי והיה מייעצני כן דיברת כל מה שתדע לתקנת ישראל ותבקש ממני אני אעשה הפצך וזהו (ג) כי מצאתי חן בעיני ידעתיך בשם בשם כל חכם (ד) מה שכל חכם ילמוד כאילו משה רבינו אומר וכולם יאמרו משה רבינו הלכה למשה מסיני ידעתיך בשם כל מידה ומדה וכתיב (ישעיה מו כו) לכולם בשם יקרא כשבאו מלאכים להזיקו ידעתיך בשם אמרתי (ה) תתפוש בכסא ובשם הקדש ולא יוכלו המלאכים להזיקך ידעתיך והנינותי עליך ידעתיך במקום שהוצרכת לי שלא יזיקוך ידעתיך ושמרתיך:

(ג) שם שם י״ב וצ״ל: ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני. (ד) ירושלמי פאה פ״ב ה״ו: אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני. (ה) שבת פ״ח ב׳: אמר לו אחוז בכסא כבודי ותזור להם תשובה, שמות רבה פמ״ב: מה עשה אחז בכסאו של הקב״ה. תנחומא תשא סי׳ י״ג: מה עשה הלך ואחז את הכסא כו׳.

(לדף א׳ הערה א׳). שמואל סוד יראי אלהים. לדעת החכם רי״ל מרגשת בלבוב הכונה שמספר שמואל עולה שע״ז וכמו כן מספר סוד יראי אלהים שע״ז. וכנראה שהמסדר היה שמו שמואל.

מפתחות לכללי הספר.

סימן

א. סוד יראי אלהים. בו מדובר ע"ד יראי השם, ע"ד שמירת השבת, ע"ד תלמוד תורה, ע"ד המתים ומבאר פסוקים אחדים בתנ"ך.

ב. תחילת חכמה יראת ה'. ע"ד עבודת הבורא וע"ד יצר הטוב ויצר הרע.

ג. ראשית חכמה יראת ה'. ע"ד יראת ה'.

ד. כל דבר מצוה. ע"ד מחשבה כמעשה.

ה. כמעשה באדם אחד. כנ"ל.

ו. פעם אחת היה. כנ"ל.

ז. המכבד יכבד כל שמכבד. לכבד את

ח. הספרים ולהתרחק מטומאה.

ט. יראת ה' ראשית דעת. ע"ד יראת ה'.

י. יראת ה' מקור חיים. כנ"ל.

יא. הרי י"ח יראת ה'. ע"ד קידוש השם.

יב. ועוד י"ח יראת ה'. ע"ד התפלה. למד זה לֵמד. ע"ד הלימוד ומבוארים בו פסוקים אחדים בתנ"ך.

יג. מעשה שנכנסו שבעה זקנים. ע"ד יראת ה' וע"ד יראת חטא.

יד. למוד לך מאחת הרבה. כי הכל תלוי בגזרת העליון, וגם כי לא נברא דבר אחד לבטלה.

טו. אדם שהיה הולך בספינה. ע"ד שכר ועונש.

טז. כתיב איש בחטאו יומתו. ע"ד מאיזה שנה יקרא בר עונשין.

יז. איזה יועץ חכם. ע"ד לשמור את עצמו מן החטא.

יח. העושה תשובה יש לו. ע"ד התשובה וענין מעות לא יוכל לתקון.

יט. מי שבא על אשת איש. כנ"ל.

סימן

כ. מי שגנב או שלקח. שלא לבייש את פני העושה תשובה.

כא. ראובן גזל קרקע. ע"ד השבת הגזלה.

כב. כתיב ויותר מהמה. כנ"ל.

כג. ומעשה באחד שגזל ליטרא. כנ"ל וע"ד גזל של גוי.

כד. בכל פרשת ענין חטאת. החכם נענש יותר מזולתו.

כה. כתיב חטאנו רשענו. כל ישראל ערבים זה בזה.

כו. מה שאמר ר' שמעון בן יוחאי. גדול וחשוב עולם הבא מגן עדן.

כז. זה ספר חסידים נכתב. ע"ד החסידים.

כח. אם יראה רשע באלה דברים. בעד מי חובָר הספר הזה, אשר ילמדוהו ויבינוהו להתלמידים.

כט. כתיב ראשית חכמה יראת ה'. להתרחק מן הגאוה ונותן טעמים לזה.

ל. ידענו כי זה העולם. ע"ד עולם הזה ועולם הבא ותשלום שכר לעושי טוב.

לא. ומי שמת ורבו עבירות. היאך מענישין את האדם על עברותיו.

לב. ומי שהזכיר מן החכמים. ע"ד העתירה בעד החוטאים, כדי שיוקל ענשם, ע"ד נסיון וע"ד שכר ועונש.

לג. בית שמאי אומרים צדיקים. ע"ד צדיקים ורשעים וע"ד יום הדין וע"ד שאסור לשנות ממה שנגבלו הראשונים.

לד. ועוד הנותן והנותן בשבילו. ע"ד שאינה מועלת הצדקה שנותנין בעד החוטא לאחר מותו.

לה. מעשה בחסיד אחד. כנ"ל.

סימן

לו. בשביל שבעה דברים. ע"ד מי אינו מתקבל בתשובה? ועוד איזה ענינים מתשובה.
לז. ד' פעמים כתוב תשובה. ע"ד התשובה.
לח. הבא על אשת איש. היאך יעשה אדם התשובה.
לט. וזאת לשבים אם נודע. ע"ד שהעושה תשובה צריך להתבייש.
מ. והנואף לא יאמר. ע"ד שלא יפרט האדם את חטאו.
מא. ויתפלל בלב נשבר. אופן וענין התשובה.
מב. ומעשה הטוב ומחשבה. כנ"ל.
מג. והמורה ישאל לו תחלה. ע"ד הנהגת המורה עם העושה תשובה, שבא לפניו וע"ד היצרים.
מד. ועל הרהור אשה בעת שבא. ע"ד אופן התשובה.
מה. שלשה מיני יצר הרע. ע"ד היצרים.
מו. יצר הרע דומה לחיכוך. כנ"ל.
מז. לא תחמד כתיב. להתרחק מן העברה ואף מן הרהורים רעים.
מח. מעשה בחסיד אחד. כנ"ל.
מט. ומי שמהרהר באשה. כנ"ל.
נ. מעשה באחד ששאל. כנ"ל.
נא. אדם שבא לידו עברה. להתרחק מן העברה בכל ענין.
נב. שלשה אנשים באו לפני חכמים. ע"ד התשובה.
נג. אמר השני אני ריב. כנ"ל.
נד. כתיב כי את כל. ע"ד שמענישין את האדם אף אם עבר שלא בכוונה וכן לעושה מצוה.
נה. שלשה פנים אסורים לראות. ע"ד שאסור להסתכל בפני ע"ז וכדומה.
נו. ואסור לראות שום אדם. ע"ד שלא לגרום שום בושת לאדם.
נז. אל יקבל אדם בביתו. להתרחק מן הרהור וכן מן בטול תורה.
נח. צא ולמד מן שר של גוים. ע"ד שיש לעשות סייג לדבר.
נט. מכל מה שהוא כתוב. להתרחק מן העברה.

סימן

ס. לא יושיב רשעים אצל צדיקים. להתרחק מן הרשעים, וע"ד פת שחרית, ומבואר הפסוק תשמח בתולה במחול.
סא. הנותן יין למי שעסקו. נותן טעם לקידוש על היין.
סב. במסכת מועד קטן פירש. מפרש דברי הגמרא במו"ק.
סג. מעשה באדם אחד שהיה. ע"ד שאסור לענות את הבהמה.
סד. כתיב נזם זהב וחלי כתם. להרחיק כל דבר המביא לידי עבירה.
סה. כתיב הורד עדיך מעליך. ע"ד יום הכפורים.
סו. אמר ר' יהודה אין היחיד. ע"ד התענית.
סז. והראשונים כשהיו מתענין. כנ"ל.
סח. כתיב ויאמר יהונתן. כנ"ל.
סט. שמשון גבור שבגבורים. להתרחק מן הנשים פן יכשל ברשתן.
ע. ראובן שאמר לשמעון. כנ"ל.
עא. אחד היה נואף. ע"ד התשובה.
עב. חסידים הראשונים היו כותבים. כנ"ל.
עג. אחד גנב ונתנו חרם. ע"ד שגדול זכות עושה התשובה.
עד. אדם שגנב לחברו כגון. ע"ד תקנת השבים, וע"ד שחייב אדם להוציא את זולתו מחשדא.
עה. ואמרו אם התחטא ביום הכפורים. כיצד יתוודה האדם ביום הכפורים.
עו. לא יתכן לאדם שיביא. ע"ד שצריך האדם לפעמים להכניס את עצמו בחשד.
עז. מעשה בשני בני אדם. כנ"ל.
עח. כל מי שמביא עצמו לידי חשד. להתרחק מכל אדם אשר יכול לגרום לו כי יחשדוהו.
עט. חלון חור פתוח לרשות. כנ"ל.
פ. דמעשה היה בחסיד שעשה. ע"ד שצריך האדם למנוע זולתו מן העברה, אף אם בזה הוא מושך על עצמו חוט של חשד.
פא. ותאמר האשה ולמה חשבת. ע"ד מחשבה כמעשה.
פב. לוי בריה דרב הונא. ע"ד שצריך האדם להוציא את עצמו מן החשד ובאיזה אופן.

סימן

פג. אל ינקה אדם את עצמו. ע״ד הנ״ל.

פד. כתי׳ והייתם נקיים מה׳ ומיש׳. ע״ד הנ״ל.

פה. כתיב לב יודע מרת נפשו. ע״ד שיגיד האדם צערו לזולתו ורק לאלה המשתתפים בצערו.

פו. ועתה אכתוב עונות הדומים. ע״ד שיש דברים שאדם דש אותם בעקביו, ובאמת ענשם מרובה.

פז. אם בייש חברו ולא שמע. ע״ד שירחיק האדם את עצמו מלגרום לחברו כל ביוש.

פח. אחד הוצרך ליקח עצה. כנ״ל.

פט. אדם שגנב לחברו. ע״ד תקנת השדים וע״ד ביוש.

צ. רקק בו ולא הגיע הרוק. ע״ד הנ״ל וגם ע״ד לפייס את חברו שביישו.

צא. ראובן שהוציא שם רע. כנ״ל.

צב. אדם שמספר רעה מבני אדם. ע״ד כל הפוסל במומו פוסל.

צג. שוחר טוב יבקש רצון. ע״ד שצריך לדבר זכות וטובות על חברו.

צד. לעולם לא ידבר אדם. להתרחק מן הגאוה.

צה. מי שאין לו בנים. ע״ד שלא לבייש שום אדם.

צו. יהא זהיר אדם. ע״ד הנ״ל.

צז. ראובן שתבע לבנו. ע״ד הנ״ל.

צח. מי שאין לו או לאוהבו. כנ״ל.

צט. אדם הקורא בנגעים. ע״ד שלא יבזה את מעשה ה׳.

ק. לא יאמר אדם ליהודי. להתרחק מלבייש את חברו.

קא. לא עליכם כל עוברי דרך. ע״ד שיזהר האדם מלהוציא כל קללה מפיו.

קב. בעיר אחת באו איש ובנו. ע״ד שיזהר האדם לגרום לחברו עגמת נפש.

קג. אם מת לאדם בן קטן. כנ״ל.

קד. אם הוציא נעו מחוטמו. ע״ד שיזהר האדם מעשות שום היזק לחברו.

קה. אל ישב אדם במקום שאוכלין. כנ״ל.

קו. יכול אדם לשקר כדי שלא יתבייש. ע״ד להתרחק מלבייש את חברו מותר לעשות שקר במקום שאין חטא בדבר הזה.

סימן

קז. אדם תפש את חברו בקהל. ע״ד שיהא זהיר האדם בלשונו.

קח. ההולך עם הטובים. ע״ד שיש לדון את כל אדם לכף זכות.

קט. אחד אמר לבנו. ע״ד שאסור להתלוצץ בדברי תורה.

קי. אדם שמחשב לעשות מצוה. ע״ד שמחשבה כמעשה וע״ד הרואה את הנולד.

קיא. יש אדם שנלכד באותו עון שחוטא בו. ע״ד התשובה.

קיב. אחד חילל שבת והיה. ע״ד הנ״ל על חילול שבת.

קיג. מעשה באיש אחד שאמר לחכם. להתרחק מן השקר ובזה ישמר מן החטא.

קיד. אחד היה אומר לבחור אחד. ע״ד שצריך לכבד את ה׳.

קטו. כתיב ושנים עשרה מצבה. ע״ד שכל ישראל ערבים זה בזה.

קטז. למה ישראל ערבים זה בזה. כנ״ל.

קיז. תהא ביראת ה׳ מן המנצחים. ע״ד שצריך האדם למחות בידי עוברי עברה אם אינו מגיעו היזק מזה.

קיח. מעשה בזקן אחד שאמרו לו. ע״ד שצריך האדם לותר על שלו ולהכנס עם כל אחד לפנים משורת הדין.

קיט. מעשה בחסיד אחד שהיה. כנ״ל.

קכ. אחד היה מצער את החכם. כנ״ל.

קכא. שלשה אינם נודעים אלא. ע״ד בני אדם.

קכב. כתיב ועתה הניחה לי ויחר. להתרחק מן הכעס ומן קנאה ושנאה.

קכג. ואחד שמע שהיו אומרים עליו. להתרחק אף מן חשש גזל.

קכד. יהודי אחד הלך למרחוק. ע״ד שצריך האדם להיות נאמן עם אלהים ואנשים.

קכה. כשכועס אדם על עוברי עברה. ע״ד המתינות וע״ד שצריך להשתדל למנוע את הרבים מן החטא אף אם יבזה בזה קודש.

קכו. מעשה בבן אחד שכיבד אביו. ע״ד לעצור את הכעס.

קכז. מעשה בצדיק אחד שהיה רגזן. כנ״ל.

סימן

קכח. כל המבקש נקמה על שעשה. ע״ד מדה כנגד מדה.

קכט. אל ידור אדם במקום שהאנשים. להתרחק ממקללים.

קל. ממהרין להפרע מן האדם. ע״ד שיראה האדם, כי בל יצעקו עליו לאלהים.

קלא. דע והבן כי ההורג את. ע״ד שגדול מאד עונש ההורג את הנפש.

קלב. מעשה באחד שמתו בניו. להתרחק מעשות היזק לחברו אף במקום שיש לו מזה ריוח.

קלג. איש אחד היו לו בנים ובנות. ע״ד שאסור להונות אף את העכו״ם.

קלד. מעשה באחד שנתן בנו. ע״ד פוקד עון אבות על בנים.

קלה. אדם שנפטרה אשתו. להתרחק מן הדומה לכעור.

קלו. אדם שיש לו שפחה. כנ״ל.

קלז. שמואל דיהיב ליה דמיה. ע״ד שצריך האדם להכיר טובה ובל יהיה כפוי טובה.

קלח. כל מעשה גרמות שאדם. ע״ד שצריך לרחם על כל הברואים.

קלט. יודע צדיק נפש בהמתו. כנ״ל.

קמ. ויאמר אליו מלאך ה׳. כנ״ל.

קמא. ואם יודע שיש לו. כנ״ל.

קמב. איש אחד היה אכזר. כנ״ל.

קמג. וכלב שאינו נושך. כנ״ל.

קמד. מי שעשה בחייו. ע״ד העונש של הרודים בברואים.

קמה. מעשה היה בארץ ישמעאל. כנ״ל.

קמו. לעולם אל יהא אדם. ע״ד כפוי טובה.

קמז. כל מי שחברו נענש. להתרחק מלגרום שום היזק לחברו.

קמח. ואשר לא טוב עשה. כנ״ל.

קמט. מי שצמא למים. כנ״ל.

קנ. כתיב ולא אבה דוד. כנ״ל.

קנא. אחד שלח שלוחו לקנות. כנ״ל.

קנב. הרי יהודים שהולכים למלחמה. ע״ד הנהגת האדם עם חבריו.

קנג. לאחד תפש חולי. ע״ד שמותר לשקר במקום שיועיל השקר לפקוח נפשות.

סימן

קנד. ויאמר אליו אלישע. כנ״ל וע״ד הצואה.

קנה. לעולם יתפלל אדם. ע״ד שמגלגלין חובה על ידי חייב.

קנו. אדם שהולך על ידו. ע״ד שיזהר האדם שלא תבא תקלה על ידו.

קנז. דע לך כי לא לפי. ע״ד העונש.

קנח. כתיב אנכי סבותי. איזה עבירה חמורה מחברתה.

קנט. אחד היה לו שני מניקות. ע״ד שגדול עונש הגורם.

קס. לא תשים דמים בביתך. כנ״ל.

קסא. לפני עור לא תתן. כנ״ל.

קסב. כתיב ולא תעמוד על דם. ע״ד ואהבת לרעך כמוך.

קסג. ואך את דמכם לנפשותיכם. ע״ד הגורם.

קסד. כשם שחייב אדם על. ע״ד שחייב האדם לשמור את עצמו.

קסה. אדם שבאו עליו חומסים. כנ״ל.

קסו. לא יראה אדם. כנ״ל.

קסז. כתיב ואראה ואקום ואומר. כנ״ל.

קסח. מי שחייב סקילה לא ילך. כנ״ל וע״ד שנפרעין מן האדם.

קסט. בנ״א שעומדים בים. ע״ד שבמקום הצורך מותר להעניש את החוטא אף בשגגה.

קע. אדם שרואה חבורת בני אדם. ע״ד שיש לחתוך אבר אחד כדי להציל כל הגוף.

קעא. אחד נולד עם שִׁנַּיִם. כנ״ל.

קעב. נשים היו חשודות. כנ״ל.

קעג. אחת רצתה לקחת בעל. כנ״ל ומבאר פסוק אחד בירמיה.

קעד. תינוק אחד היה בוכה. ע״ד שאין אדם נתפס בשביל חברו.

קעה. ויצא הראשון אדמוני. ע״ד הרוצח.

קעו. ומעשה באחד שהרג את הנפש. כנ״ל.

קעז. לנוס שמה רוצח. כנ״ל.

קעח. אחד היה רופא. ע״ד לא תעמוד על דם רעך.

קעט. תבקשם ולא תמצאם. ע״ד הנהגת האדם עם זולתו.

קפ. הרואה בחלום מתקן בצק. ע״ד החלומות ופתרונם.

סימן

קפא. כתיב אדם עשוק. להרחיק את החוטאים החפצים להסתתר תחת צל כנפיו.
קפב. אם יש לאדם בנים. ע״ד להשריש זרע ראש.
קפג. לאחד נשתמד בנו. כנ״ל.
קפד. ואם לחכם תלמידים. כנ״ל.
קפה. ואם יש לו לאדם בנים. כנ״ל.
קפו. אחזיהו עבד את הבעל. ע״ד חילול השם.
קפז. אף על פי שכתיב בנפול. להרחיק את כל המזיקים.
קפח. עם הארץ קורעו כדג. כנ״ל.
קפט. ומה שכתב ובמתקוממיך. על דבר אל תען במקום שיגרום בעניתו היזק לעצמו או לישראל.
קצ. משומד שאמר לציבור. להתרחק לגמרי מן המשומדים.
קצא. מי שמחטיא לרבים. אין להתפלל על עושי רשעה.
קצב. ואמרו על אשר עזבו. אין להצטער על אבדן הרשעים, רק כשנעשים רשעים.
קצג. אם נשתמד יהודי מכנין. ע״ד המשומדים.
קצד. אם הגוים קורין לשום. ע״ד שיש לבזות את הדברים המחללים שם ה׳.
קצה. אם גוים יקראו שום יהודי. כנ״ל.
קצו. למה היה דוד מצטער. ע״ד שהאב גורם בחטאו שבניו יחטאו וגם ע״ד שינוס אדם מן הנסים.
קצז. הפרי מיד הקרן. ע״ד תשלום שכר לעושי טוב.
קצח. יש מחטיא בחייו ובמותו. ע״ד העונש.
קצט. מחשבה שיעץ וגמר בלבו. על דבר שמחשבה רעה כמעשה.
ר. וגם אלה לחכמים. ע״ד המשומדים.
רא. ואם יש משומד וידוע. כנ״ל.
רב. אבל יהודי שלא נשתמד. כנ״ל.
רג. מעשה היה בשעת השמד. ע״ד לשנות המלבושים בשביל שלא יכירוהו הגוים.
רד. אדם שהולך בשיירה. כנ״ל.
רה. מעשה בחסיד אחד. כנ״ל.
רו. עת לעשות לה׳ הפרו תורתך. כנ״ל.
רז. מעשה באשה יפה מאוד. כנ״ל.

סימן

רח. מי שהחטיא אחרים כגון. ע״ד שצריך המחטיא להשיב קודם שישוב בתשובה את אלה שהחטיא.
רט. ומי שנשתמד וחזר להיות. ע״ד השבים בתשובה.
רי. אם ראית יהודי שנשתמד. ע״ד שלא יעסוק אדם בהשבעות.
ריא. כל שעוסק בהשבעות מלאכים. כנ״ל.
ריב. אם תראה שאדם מתנבא. כנ״ל.
ריג. מי שיש לו בנים או חתנים. כנ״ל.
ריד. גר שבא להתגייר. ע״ד הגרים.
רטו. אע״פ שאמרו גר שנתגייר. כנ״ל.
רטז. אחד בא לפני חכם. ע״ד העונש.
ריז. קטן שחילל שבת אינו נהרג. כנ״ל.
ריח. אדם שחשב לטובה. כנ״ל.
ריט. הנה אמרו לפי שקילל אלישע. כנ״ל.
רכ. למה שיבח אליהו את עצמו. כנ״ל ומבאר פסוקים אחרים בתנ״ך.
רכא. כיצד יפשפש האדם במעשיו. ע״ד כיצד נפרעין מן האדם.
רכב. אם תראה שמתלוצצים על אדם. ע״ד מדה כנגד מדה.
רכג. מעשה באחד שנתלוצץ. כנ״ל
רכד. ואם תראה בית של צדיק. כנ״ל.
רכה. ואם תראה דור שמנהיגים רעים. כנ״ל.
רכו. ואם ראית רשע מאריך. כנ״ל.
רכז. יש רשע שיש לו פרקליט. כנ״ל.
רכח. אם ראית תלמיד חכם. כנ״ל.
רכט. אם ראית חסידים לוקים. כנ״ל.
רל. אם ראית מלך או שלטון. כנ״ל.
רלא. בעיר אחת היתה קהלה. ע״ד להתרחק מן הגאוה.
רלב. כשנהרג ר׳ עקיבא בקיסרין. ע״ד מדה כנגד מדה.
רלג. יש הריגת חרב או דבר. להתרחק מן עושי עולה.
רלד. אם תראה מדינה. ע״ד התוכחה.
רלה. אם ראית איש עשיר. כנ״ל.
רלו. מעשה באדם אחד. כנ״ל.
רלז. ואם ראית רשע עשיר. ע״ד זכות אבות.
רלח. מדה במד׳ לא בטל׳. ע״ד מדה כנגד מדה.

סימן

רלט. מעשה באשה אחת שחלתה. כנ"ל.
רמ. מדה במדה לא בטלה. כנ"ל.
רמא. ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. כנ"ל.
רמב. מדה במדה לא בטלה. כנ"ל.
רמג. מעשה באחד שמתה אשתו. כנ"ל.
רמד. כתיב חזקתי זרועותם. ע"ד הבושת וע"ד כיצד נפרעין מן האדם.
רמה. ויאסור יוסף מרכבתו. ע"ד כיצד משלמין השכר לעושי מצוה.
רמו. אם בא ראובן לידי צער. כנ"ל.
רמז. רבי אומר כל מצוה שקיבלו. ע"ד המצות וכנ"ל.
רמח. רב הונא בשם ר' חייא. כנ"ל.
רמט. ונקדשתי בתוך בני ישראל. ע"ד קידוש השם.
רנ. אשר פיהם דבר שוא. ע"ד שאסור להתייחד עם הגוי.
רנא. שני תלמידים היו בעיר אחת. ע"ד קידוש השם.
רנב. שנים שיושבים ובקשו גוים. ע"ד שצריך ההדיוט להדָחות מפני התלמיד חכם.
רנג. היה עובר ממקום למקום. ע"ד קידוש השם כיצד נוהגין.
רנד. הני סיעות בני אדם. כנ"ל.
רנה. בני אדם שבספינה. ע"ד שאין לסמוך עתה על הגורל.
רנו. הוא אלהינו ואנחנו צאן. ע"ד קידוש השם.
רנז. מעשה בחסיד אחד. כנ"ל.
רנח. אמר משה רבנו רבונו. כנ"ל.
רנט. אחד סיפר לחברו. כנ"ל.
רס. ובגוים לא יתחשב. כנ"ל.
רסא. והאשה שהולכת בדרך. ע"ד שמותר לשנות את הבגדים בשביל להנצל מן העברה.
רסב. בשעת השמד מקצתם. כנ"ל.
רסג. יש שנהרג על קידוש השם. ע"ד השכר למקדשי ה'.
רסד. הרבה יהודים נהרגים. כנ"ל.
רסה. רשע אחד היה קבור. כנ"ל.
רסו. מעשה בתלמיד חכם. ע"ד שאסור לקבור צדיק אצל רשע.

סימן

רסז. אסור לקבור רשע אצל צדיק. כנ"ל.
רסח. מי שמת מנודה בחרם. כנ"ל.
רסט. קהל אחד רצו ללכת. ע"ד המתים.
רע. ברזילי הגלעדי אמר אמות. כנ"ל.
רעא. אחד נרדם בלילה. כנ"ל.
רעב. גויה שרית שמתה. ע"ד כבוד שבת.
רעג. כפר לעמך ישראל. ע"ד כפרת המתים.
רעד. מקים דבר עבדו. ע"ד הצדיקים.
רעה. לא יוציא אדם מפיו. ע"ד שצריך לעשות כרצון הקב"ה.
רעו. רבי אומר יום הכפורים. ע"ד כיצד מכפר יום הכפורים.
רעז. דרש ר' עקיבא. כנ"ל.
רעח. בכל עצב יהיה מותר. ע"ד להנזר משחוק ומטיול.
רעט. כתיב עבדו את ה'. כנ"ל.
רפ. חכם אחד צוה לבנו. כנ"ל.
רפא. דע והבן אע"פ שאמרו. ע"ד התשובה והתעניות.
רפב. מה שכתיב ונסלח לו. כנ"ל.
רפג. על השגגות מביאין קרבן. ע"ד הקרבנות.
רפד. התורה חסה על ממונם. כנ"ל.
רפה. היה דבר ה' אלי. ע"ד התענית.
רפו. המתענה בשבת תענית חלום. כנ"ל.
רפז. מי שהתענה בשבת תענית. כנ"ל.
רפח. בששי יום תענית שקורין. כנ"ל.
רפט. ואם אדם רואה מאורות. כנ"ל.
רצ. מה שמתענין ביום שמת. כנ"ל.
רצא. כי היה מעשה ברב סעדיה. כנ"ל ע"ד התענית שמתענין ביום שמתו בו אבותיו.
רצב. מי שמת אביו בפורים. כנ"ל וע"ד הפורים.
רצג. ולא נחלו על שבר יוסף. ע"ד מיתת צדיקים.
רצד. ביום טובה ששמע שמועה. כנ"ל.
רצה. אדם אחד בא לעיר. כנ"ל.
רצו. אחד היה לו יהודי שונא. ע"ד שצריך להתפלל בעד האנשים המביאים תועלת.
רצז. בספרי בענין אספה לי. ע"ד מיתת הצדיקים וע"ד כיבוד השבת.
רצח. אתיו ונסבאה שכר. כנ"ל.
רצט. מעשה שמת צדיק אחד. כנ"ל.

סימן

ש. כתיב פוקד עון אבות. כיצד נפרעין מן האדם.
שא. יראת ה' ראשית דעת. ע"ד חינוך הבנים.
שב. אדם אחד צדיק היה. כנ"ל.
שג. דוד אמר שמרה נפשי. ע"ד שצריך להצטער על מיתת הצדיקים.
שד. יוסיף דעת יוסיף מכאוב. ע"ד יום הדין.
שה. מחיה מתים אנו אומרים. ע"ד תחיית המתים וע"ד שמקברים את המתים.
שו. כשהגיע אדם לעת זקנותו. ע"ד שצריך לדור במקום שדרו בו אבותיו כדי להקבר שם.
שז. שמע עצה וקבל מוסר. ע"ד שצריך האדם לצוות לפני מותו.
שח. כשאדם חולה אל יבטיח. כנ"ל.
שט. ובן יחשוב הפורש למדינת הים. כנ"ל.
שי. אחד היה שמת. ע"ד הצוואות.
שיא. מצוה לקיים דברי המת. כנ"ל.
שיב. הנה אחד צוה לבנו. כנ"ל.
שיג. אבא שאול בן בטנית. כנ"ל.
שיד. אחד חלה למות וביקש. ע"ד הקדיש.
שטו. אם אדם סובל ייסורין. ע"ד שצריך להציל את האדם כל זמן שהוא חי.
שטז. מעשה באחד שחלה בא אצלו. כנ"ל.
שיז. אל יתנו לגוסס. כנ"ל וכיצד נוהגין בעת יציאת הנשמה.
שיח. עת למות למה הוצרך. כנ"ל.
שיט. שמעתי מי שבולע אפרסמון. ע"ד להנזר מן דברים המקרבים את המות.
שכ. ומעשה באחד שבלע. כנ"ל.
שכא. ומעשה באיש שבלע. כנ"ל.
שכב. מעשה בחכם אחד. ע"ד הקברים של מתים.
שכג. מעשה שעשו ארון למת. ע"ד ארון המת.
שכד. אם שני בני אדם טובים. ע"ד המתים.
שכה. אם אדם רואה חלום. ע"ד המזיקים.
שכו. אמרו הראשונים מי שנראה לו. ע"ד המתים.
שכז. מעשה היה באחד תלמיד חכם. ע"ד המזיקים וע"ד השדים.
שכח. הרואה גוי שבא בחלום. ע"ד המתים.

סימן

שכט. ועתה אם יהודי בא אחר. כנ"ל.
של. מי שנתן מתנה ומת יקברוהו. ע"ד שאין לבזות את המתים.
שלא. יזהר האדם הרוחץ. כנ"ל.
שלב. אדם שנתעטף בציצית. ע"ד כיצד מתעסקין עם המתים.
שלג. זקן אחד היה חולה. כנ"ל.
שלד. איש אחד כשהלך לבית. ע"ד שיש לזכות את המתים.
שלה. ב' היו חולקין אחד אומר. ע"ד המתים.
שלו. וישמע אברהם אל עפרון. כנ"ל.
שלז. כל שהוא בא משום. ע"ד הצדקות כיצד נוהגין עמהן.
שלח. אחד היה שוחט עופות. ע"ד היסח הדעת וע"ד נתינת שלום.
שלט. מי שמוליך מת עמו. ע"ד המתים וע"ד החולים.
שמ. מת מצוה שמוטל. כנ"ל וע"ד שלפעמים מותר לעשות המצוה ע"י גוי.
שמא. ומעשה באחד שתפסוהו. כנ"ל.
שמב. בערב פסח אם ימות מת. ע"ד שמתעסקין עם המתים.
שמג. עיר שמתו בה שני מתים. כנ"ל.
שמד. החכם עבר לפני. ע"ד אבלות.
שמה. מעשה באשה אחת. כנ"ל.
שמו. ובשם אלהים אחרים. ע"ד הזכרת השם.
שמז. מי שיש לו בן קטן. כנ"ל.
שמח. ולא ילמד לגלה אותיות. ע"ד חלול השם וע"ד להתרחק מן עבודה זרה.
שמט. אם המצוה שאין יחידים. ע"ד התעסקות עם המתים.
שנ. אדם שישב באבלות. ע"ד אבלות.
שנא. אדם שאביו או אמו. להתרחק מן הדומה לכעור.
שנב. כשמזכירין תלמידי חכמים. ע"ד להזכיר שם הצדיקים לטוב.
שנג. אדם כשנפטר לעולמו. כנ"ל.
שנד. לה' הישועה על עמך. ע"ד שאין להצטער על מיתת רשעים.
שנה. שנים היו כשהיו מזדמנים. ע"ד לזכות את המתים.

סימן

שנו. הנותנים בעד המתים. ע״ד תפלה בעד המתים.

שנז. הנהנה מן המעות שהניחו. כנ״ל.

שנח. אדם שנפלו לו ירושות. ע״ד שאין רשאין לשמוח על מפלת הצדיקים אף אם בזה הרויח.

שנט. אם פגעים רבים באים. ע״ד שיש לקבל ייסורין באהבה.

שס. כשיש בעיר מכת מדינה. ע״ד שהצדיק נתפס בעון הדור.

שסא. לכך נכתב ספר איוב. ע״ד הנסיונות שמנסה ה׳ את הצדיקים וע״ד שצריך הצדיק להתפלל בעד בני דורו.

שסב. יש אדם שאינו זכאי. ע״ד איזה תפלה תתקבל מה׳ וע״ד שתולים את הקלקלה במקולקל. וע״ד אשה שאינה הוגנת.

שסג. ועוד אמר דברים שהשם. ע״ד שצריך האדם להתפלל שלא יהיה לו זרע ראש ולענה.

שסד. ויש שם פלוני שכל. ע״ד קריאת השמות אחרי המתים.

שסה. פעמים ששנו שם כמו. ע״ד מה יעשו למי שאין מתקיימין לו בנים.

שסו. אם ראית אדם שבניו. כנ״ל.

שסז. כל שמוליד באותה מדינה. כנ״ל.

שסח. ודע כי מעט מוער ימצא. כנ״ל.

שסט. רבי יוחנן עבר בשוקא. ע״ד ששנוי המקום גורם כי ישתנה המזל.

שע. מגלגלין חובה על ידי חייב. כנ״ל.

שעא. והוא הפיל להם גורל. ע״ד המגפה וסגולה אחת להסיר את המגפה.

שעב. אם יש דבר בעיר. ע״ד שאסור לצאת מן העיר כשיש בה איזה מגפה.

שעג. אדם שאירע לבנו. ע״ד שצריך להרחיק את עצמו ממקום שאירע לו בו היזק.

שעד. ערום ראה רעה ונסתר. ע״ד שצריך האדם לשמור את עצמו.

שעה. מעשה ברבי ובבחור אחד. ע״ד מדות טובות שצריך האדם לדבקה בהן.

שעו. ערשא דגרא אין ניחוש. ע״ד רוח הטומאה.

סימן

שעז. כל הניחושים כנגד המקפידים. ע״ד הניחושים.

שעח. כי קפדה באה. כנ״ל.

שעט. שיבה נקראת שישוב. ע״ד הזקנה וע״ד המזיקים.

שפ. הנה אמרו במקום אחד. ע״ד הכישוף.

שפא. מי שיש לו עבד או שפחה. ע״ד הנ״ל.

שפב. למה החלום בא ברוב. ע״ד החלומות.

שפג. מה שמראין לאדם בחלום. ע״ד הנ״ל.

שפד. העולם הזה כנגד העולם הבא. כנ״ל.

שפה. כל ימי עני רעים. ע״ד מה שמתענין על חלומות.

שפו. אם בחלום אמרו בשורה. ע״ד חלומות.

שפז. אל יגיד אדם את חלומו. ע״ד הנ״ל.

שפח. לא יברך אדם לרשע. ע״ד הרשעים.

שפט. גלה אחד סיפר את חלומו. ע״ד פתרון החלומות.

שצ. חלום שאדם רואה. כנ״ל.

שצא. אין דבר בעולם שהיה. ע״ד כיצד יבקש רחמים מה׳.

שצב. ואם יש לו שונא ישראל. כנ״ל וע״ד הנהגת האדם עם חבריו.

שצג. אל יהא אדם מבקש. כנ״ל.

שצד. יש שמתפלל על אחרים. ע״ד התפלה שמתפללים לה׳ בעד עצמו או בעד זולתו.

שצה. ומעשה היה בזקן שהיה. כנ״ל.

שצו. שמונה עשר פעמים. ע״ד שמונה עשר ברכות.

שצז. אחד זקן הגון היה. ע״ד התפלה.

שצח. יש חסידים שמתפללים על בני אדם. כנ״ל.

שצט. כל אדם ששרוי בצער. ע״ד שאסור להרהר אחרי גזרותיו של ה׳.

ת. מורידים לפני התבה. ע״ד שליח צבור.

תא. אם יש עצירת גשמים. ע״ד הנ״ל.

תב. בעיר אחת הוצרכו למטר. ע״ד הנ״ל.

תג. צריך אדם שהוא ירא שמים. ע״ד התפלה.

תד. אחד היה יושב על קתדרא. ע״ד אין קטגור נעשה סנגור.

תה. אחד היה רגיל בכלי. הנ״ל.

סימן

תו. וישאלו בני ישראל בה׳. ע״ד ש״צ.
תז. מעשה באחד שאמר. ע״ד שצריך האדם להתרחק מן המחלוקת.
תח. בפסחים יצתה בת שנייה. ע״ד הנ״ל.
תט. אסור למנות שליח צבור. ע״ד ש״צ.
תי. אחד היה רגיל לעמוד. ע״ד הנ״ל וע״ד התוכחה שבתורה.
תיא. למה בתוכחה יותר תיבות. ע״ד הנ״ל.
תיב. יזהר החזן שלא יקרא. ע״ד הקרואים לעלות לתורה.
תיג. והאומר בבית הכנסת. ע״ד כיצד יחשוב האדם בלבו, בעת קריאת התורה או בעת התפלה.
תיד. כשקורין ויחל בתענית. ע״ד קריאת התורה.
תטו. היאך היה המעשה שמשה. ע״ד התפלות.
תטז. ויש אדם יפה כדי לשמור. ע״ד נעימות הקול.
תיז. ואשמע את קול כנפיהם. ע״ד הנ״ל.
תיח. בראשונה לא היו המתפללים. ע״ד התפלות.
תיט. רננו צדיקים בה׳. ע״ד הנ״ל.
תכ. ואדם שמתפלל ויש לפניו. ע״ד הנ״ל.
תכא. הלוים בשיר היו משוררים. ע״ד הנ״ל.
תכב. אדם יהא זהיר. ע״ד הנ״ל.
תכג. אמור נא שבולת. ע״ד הנ״ל.
תכד. כהן אחד היה פורש. ע״ד ברכת כהנים.
תכה. לשמך ולזכרך תאות נפש. ע״ד התפלות.
תכו. אם זוכה אדם לכך. ע״ד כבוד שבת.
תכז. כשהיו אומרים ברכות ושבחות. ע״ד התפלות.
תכח. האומר בלחש ברכת התורה. ע״ד ברכות.
תכט. כשקורין בתורה אותו המברך. ע״ד ברכת התורה.
תל. וקראתם אותי והלכתם. ע״ד התפלה.
תלא. זה שעומד להתפלל צריך. ע״ד הנ״ל.
תלב. כשאדם הולך לבית הכנסת. ע״ד שצריך לבדוק את עצמו שיהא בנקיון כשיתפלל.
תלג. לא ישא אדם עליו מעות. ע״ד התפלה.
תלד. כתיב הלוך וקנית לך. ע״ד התפילין.

סימן

תלה. כשיש לו לאדם תפילין. כנ״ל.
תלו. אדם שלובש מכנסים. כנ״ל.
תלז. אדם שהוא שומע. כנ״ל.
תלח. הנה שאול כשהיה עושה. ע״ד הציצית.
תלט. אחד היה צריך להתעטף. כנ״ל.
תמ. כתיב אמרות ה׳. ע״ד טהרות הגוף והמחשבה.
תמא. ואם לא התפלל. ע״ד כונה בשעת התפלה.
תמב. לא יתפלל אדם. ע״ד התפלה.
תמג. המתפלל ואינו יכול. ע״ד הנ״ל.
תמד. אדם שהוא רוע מעללים. ע״ד שליח צבור ותוקע.
תמה. אסור להרהר בתפלה. ע״ד התפלה.
תמו. המתפלל ונפל ספר לפניו. ע״ד הנ״ל.
תמז. איש שעמד בהשכמה. ע״ד הנ״ל.
תמח. כשאומרים ברכו לאחר. ע״ד הנ״ל.
תמט. וכשאומרים ברכו ורגילים. ע״ד הנ״ל.
תנ. אם הלכו בהשכמה. ע״ד ברכות הציצית והתפילין.
תנא. חסידים הראשונים. ע״ד התפלה.
תנב. ויהי בישורון מלך. ע״ד הנ״ל.
תנג. ברוב עם הדרת מלך. ע״ד התעסקות עם המת.
תנד. אם הגיע עת מנחה. ע״ד התפלה וע״ד קבלת שבת.
תנה. מה שמכסין פניהם. ע״ד נפילת אפים.
תנו. ועמדת בהר לפני ה׳. ע״ד התפלה.
תנז. פני ילכו והניחותי לך. ע״ד הנ״ל.
תנח. הנה האיש הזה. ע״ד בית הכנסת.
תנט. מי שקרועין בגדיו. ע״ד כבוד ספר תורה.
תס. אדם שפותח ארון הקדש. ע״ד קדושת הארון.
תסא. אחד התפלל בחצר. ע״ד מקום התפלה.
תסב. כשקובלים בבית הכנסת. ע״ד כבוד ספר התורה.
תסג. פעם אחת היו קובלים. ע״ד הנ״ל.
תסד. מעשה בזקנה שהיתה. ע״ד התפלה.
תסה. אשה אחת יצאה. ע״ד ישיבת ביהכ״נ.
תסו. מצוה גדולה לסגור. ע״ד בית הכנסת וע״ד התפלה.

סימן

תסז. ומעשה באדם אחד. ע״ד הנ״ל.
תסח. אשה בהורה לא יתכן. ע״ד להתרחק מלזות שפתים.
תסט. דע כשגלו ישראל. ע״ד החרוזים והפיוטים.
תע. בראשונה לא היו פייטנין. ע״ד הנ״ל.
תעא. וגם התן תורה. ע״ד קריאת התורה.
תעב. אדם שאומר בבית הכנסת. ע״ד התפלות.
תעג. ואם במקום שיבוא לטעות. ע״ד הנ״ל.
תעד. מעשה באחד כשהיו. ע״ד הנ״ל.
תעה. כשאדם חפץ לדבר. ע״ד לבקש רחמים בעת התפלה.
תעו. אדם הצריך לפרנסה. ע״ד הנ״ל.
תעז. כתיב אשרי שאל יעקב. ע״ד השגחת הבורא וכנ״ל.
תעח. מעשה באחד שאמר. ע״ד הנ״ל.
תעט. כשאומרים סליחות בלילה. ע״ד התפלות.
תפ. וקראתם אותי והלכתם. ע״ד הנ״ל.
תפא. תפלה לדוד הטה. ע״ד הנ״ל.
תפב. אחד חטף מחברו. ע״ד הנ״ל.
תפג. שלשה שהיו יושבין יחד. ע״ד הנ״ל.
תפד. כשקורין את המגלה. ע״ד הפסק בשעת קריאת המגלה.
תפה. מעשה בחסיד אחד. ע״ד התפלה.
תפו. מי שקרועים בגדיו. ע״ד כבוד ספר תורה וע״ד הבמה.
תפז. והוא עומד בין ההדסים. ע״ד הנ״ל.
תפח. אדם שפותח את הארון. ע״ד הנ״ל.
תפט. מעשה היה פעם נאבדו. ע״ד ברכת התורה.
תצ. ועוד מעשה שהביאו. ע״ד הנ״ל.
תצא. אין עושין מצות חבילות. ע״ד ס״ת.
תצב. המכבד בבית הכנסת. ע״ד קדושה בית הכנסת.
תצג. מי שמתקן גן אחורי. ע״ד הנ״ל.
תצד. אחד היה שכן. ע״ד קדושת הארון.
תצה. מימינו אש דת. ע״ד מקומות בית הכנסת וע״ד יום הכפורים:
תצו. למה מתענין ביום הכפורים. ע״ד הנ״ל.
תצז. מה שאין אומרים. ע״ד תפלות ר״ה ויום הכפורים.

סימן

תצח. דבר אחר פירש. ע״ד הנ״ל.
תצט. ומה שבאילת צדק. ע״ד הנ״ל.
תק. ומה שאין אומרים הלל. ע״ד הנ״ל.
תקא. בימי קדם היו חלוקים. ע״ד הנ״ל.
תקב. אם יש בעיר צדיק. ע״ד התוקע.
תקג. בסדר אהללה אלהי. ע״ד פיוטי ר״ה.
תקד. צריך התוקע לשער. ע״ד התקיעות.
תקה. כמאן מתפללין אקצירי. ע״ד ר״ה.
תקו. יש מקומות שאומרים. ע״ד ברכת כהני׳.
תקז. כשאומרים בקדושה. ע״ד הקדושה.
תקח. אל ימשוך אדם. ע״ד הנ״ל.
תקט. נקדש את שמך. ע״ד הנ״ל.
תקי. אדם שהוא דר. ע״ד התפלה.
תקיא. כל התפלות לשון רבים. ע״ד הנ״ל.
תקיב. אל מלך נאמן. ע״ד הנ״ל.
תקיג. אחד היה בביהכ״נ. ע״ד ברכות.
תקיד. על כל דברים. ע״ד לבקש רחמים.
תקטו. מי שאשתו מעוברת. ע״ד הנ״ל.
תקטז. אל יתפלל אדם. ע״ד הנ״ל.
תקיז. כשיבא אדם בבית הכנסת. ע״ד הפסק בתפלה.
תקיח. שלמה אמר ונתת. ע״ד בקשת רחמים.
תקיט. הוה אזיל וקרע. ע״ד הנ״ל.
תקכ. המנודה אם לא. ע״ד הנ״ל.
תקכא. אין סומכין על מעשה. ע״ד הנ״ל.
תקכב. על ג׳ צריך לחמול עליהם. ע״ד הנ״ל.
תקכג. אדם ששמע שבאו עליו. ע״ד הנ״ל.
תקכד. כל דבר שאדם. ע״ד הנ״ל.
תקכה. מתיב רב ארא. ע״ד הנ״ל.
תקכו. כופין את בני העיר. ע״ד צרכי העיר.
תקכז. אם נפלה דליקה. ע״ד בית הכנסת.
תקכח. מעשה שנפלה דליקה. ע״ד הנ״ל.
תקכט. בני העיר יכולים. ע״ד הנ״ל.
תקל. העושה נר ומנורה לבהכ״נ. ע״ד הנ״ל.
תקלא. אנטונינוס אתא. ע״ד הגרים.
תקלב. מן לויתן שאמר ר׳. ע״ד הנ״ל.
תקלג. מי שאבד מעות. ע״ד קדושת ביהכ״נ.
תקלד. כשהקהל הולכים. ע״ד עין הרע.
תקלה. כסא כבוד מרום מראשון. ע״ד בהכ״נ.
תקלו. מרום מראשון. ע״ד הנ״ל.
תקלז. מקום שהיה בית. ע״ד הנ״ל.

סימן

תקלח. ולא יעשה אדם בית. ע״ד הנ״ל.

תקלט. אחד היה חצרו. ע״ד הנ״ל.

תקמ. חלון שהוא לרשות הרבים. ע״ד הנ״ל.

תקמא. מעשה באדם אחד. ע״ד הנ״ל.

תקמב. מי שיש לו בית אצל. ע״ד הנ״ל.

תקמג. כשבאין לתקן בית הכנסת. ע״ד הנ״ל.

תקמד. איך יתכן שטיטוס. ע״ד להתרחק מלבזות קדשי ה׳.

תקמה. כל זה נסיתי. בו מובא ספור אחד.

תקמו. וירא משה את כל. ע״ד בית הכנסת ותפלה.

תקמז. כל התפלות והברכות. ע״ד התפלות.

תקמח. יש חסידים מהראשונים. ע״ד שהחיינו וכנ״ל.

תקמט. יש מקשים איך יתכן. ע״ד נוסח התפלות.

תקנ. למה אומרים בשמיני. ע״ד הנ״ל.

תקנא. לא ישנה אדם את הברכות. ע״ד הנ״ל.

תקנב. מי שאין לו לולב. ע״ד הברכות.

תקנג. יעלה הדם והיה לה׳. ע״ד בשמים במוצאי שבת.

תקנד. וילמוד אדם ברכות. ע״ד ברכות וציצית ותפילין

תקנה. מעשה באחד שראה. ע״ד הברכות.

תקנו. חמשים תאנים. ע״ד ברכות שהחיינו.

תקנז. מי שבפיו לחם. ע״ד ברכת נטילת ידים והמוציא.

תקנח. שלשה שאכלו והגדול. ע״ד בהמ״ז.

תקנט. ואם אחד שאינו. ע״ד הנ״ל.

תקס. פתח אכלת תקיאנה. ע״ד הנ״ל.

תקסא. אדם שיש לו בידו. ע״ד ברכת הפרות.

תקסב. יין של תרומה. ע״ד התקופה וברכות.

תקסג. אחד היה מברך. ע״ד ברכת המזון.

תקסד. הצמא לשתות מים. ע״ד הברכות.

תקסה. כשאדם אוכל וצמא. ע״ד הנ״ל.

תקסו. מי שבפות ידיו. להתרחק מן דבר האסור.

תקסז. אחד לקח על יד. ע״ד כוס של ברכה.

תקסח. אדם שיש בידו. ע״ד הנ״ל וע״ד כבוד ס״ת.

תקסט. החכם שמע שאהר. ע״ד ברכת המזון.

תקע. לאחר שנמחק השם. ע״ד קרושת השם.

סימן

תקעא. אם בפני אדם. ע״ד הברכות.

תקעב. אם בירך על המים. ע״ד הנ״ל.

תקעג. אין עונין אמן. ע״ד הנ״ל.

תקעד. יהודי אחד שכח. ע״ד הנ״ל.

תקעה. לא יברך אדם על ששוכח. ע״ד הנ״ל.

תקעו. כאשר אינך יודע. ע״ד הודאה לה׳.

תקעז. מי שבא לו בשורה. ע״ד הנ״ל.

תקעח. מי שיודע להגיד. ע״ד הנ״ל.

תקעט. איש אחד נשא. ע״ד הנ״ל.

תקפ. ארבעה צריכין להודות. ע״ד הנ״ל.

תקפא. אילני דמלבלבי והם. להתרחק מע״ז.

תקפב. ביום המילה לא. ע״ד עלינו לשבח.

תקפג. בשעת שלום אם יש. ע״ד המילה.

תקפד. כל אדם יזהר אם יש. ע״ד הנ״ל.

תקפה. אליהו זכור לטוב. ע״ד הנ״ל.

תקפו. מצוה שאין לה דורש. ע״ד המצות וע״ד הצדקות.

תקפז. מעשה שבקשו לחסיד. כנ״ל.

תקפח. אהוב לך את המצוה. ע״ד הנ״ל וע״ד שבת.

תקפט. זכור את יום השבת. ע״ד שמירת שבת.

תקצ. בני אדם הלכו לעשות. ע״ד כיבוד השבת.

תקצא. בעיר אחת היו נשים. ע״ד הנ״ל.

תקצב. למה פתחה התורה. ע״ד הנ״ל.

תקצג. רבא בר כהן. ע״ד הנ״ל.

תקצד. בני אדם שפירשו. ע״ד יום השבת.

תקצה. אשה שהרה וכבר. ע״ד שמירת השבת.

תקצו. אל יניח אדם ביום. ע״ד הנ״ל.

תקצז. בערב שבת סמוך לעת. ע״ד הנ״ל.

תקצח. אל ידור אדם. ע״ד הנ״ל.

תקצט. מי שלא הוכן בערב שבת. ע״ד הנ״ל.

תר. אמרו לאחר הנה. ע״ד הנ״ל.

תרא. הרוחץ את התינוקות. ע״ד הנ״ל.

תרב. בפנקס של ר׳ יהושע. ע״ד הנ״ל.

תרג. כשיש דליקה בחול. ע״ד יום השבת.

תרד. ומעשה במשומר כשהיתה. ע״ד חלול שבת וע״ד מת מצוה.

תרה.[1] ומת מצוה שאין. ע״ד מת מצוה.

תרו. אם תחפוץ לעשות. ע״ד יום השבת.

[1] הסימן הזה לא נסמן ונמצא בתוך סימן תר״ד.

סימן

תרז. הרי התירו ללכת. ע״ד הנ״ל.
תרח. בשבת לא יאמר אדם. ע״ד הנ״ל.
תרט. בשבת אל יקח אדם. ע״ד הנ״ל.
תרי. לא יפשפש אדם בפליצון. ע״ד שמירת השבת.
תריא. ואין ברגלים חוטא. ע״ד הנ״ל.
תריב. מעשה באחד שהיה. ע״ד הנ״ל.
תריג. מי שמביא מים. ע״ד הנ״ל.
תריד. לא יאמר אדם. ע״ד יום השבת.
תרטו. קצב אחד אמר לעשיר. ע״ד כיבוד שבת.
תרטז. שנים שהיו מוכרים. ע״ד הנ״ל.
תריז. אדם שאין לו. ע״ד אכילה בשבת.
תריח. מי שאוכל מבעוד יום. ע״ד הנ״ל.
תריט. גויה שרית מחה. ע״ד הדלקת נר בשבת.
תרכ. כל ימי עני רעים. ע״ד עונג שבת.
תרכא. טוב ארוחת ירק. ע״ד שלום בית בשבת.
תרכב. ויברך אלהים את. ע״ד עונג שבת.
תרכג. מעשה באחד שהאריך. ע״ד הדלקת נר בשבת.
תרכד. וביום שמחתכם זה. ע״ד קידוש היום על היין.
תרכה. בשבת לא ידבר. ע״ד שאסור להצטער בשבת.
תרכו. זכור את יום. ע״ד הנ״ל.
תרכז. אחרי ה׳ אלהיכם. ע״ד שמירת השבת.
תרכח. הרי מעשה בחסיד. ע״ד הנ״ל.
תרכט. אחד חילל שבת. ע״ד חילול שבת.
תרל. ומעשה בחסיד אחד. ע״ד הנ״ל וסיפור אחד.
תרלא. ומעשה ברבנו. ע״ד שאסור להרים יד על חבירו.
תרלב. כתיב ויותר מהמה. ע״ד השבת הגזלה.
תרלג. רבי אומר מנין. ע״ד שמירת השבת.
תרלד. תלמיד חכם ראה. ע״ד כיבוד שבת.
תרלה. זקן אחד היה מדליק. ע״ד קבלת שבת.
תרלו. אשר היא טובה. ע״ד יום השבת.
תרלז. יום טוב תחום שבת. ע״ד חשבון תחום שבת.
תרלח. תפילין של יד. ע״ד התפילין וכתיבתן.

סימן

תרלט. אדם שספריו. ע״ד שלא יבזה את הקודש.
תרמ. שנים היו מריקים. ע״ד הנ״ל.
תרמא. צדקתו עומדת. ע״ד תיקון תפילין.
תרמב. אפילו סח בין. ע״ד התפילין.
תרמג. למה כשעושין ציצית. ע״ד הציצית.
תרמד. ספר תורה. ע״ד ס״ת תפילין ומזוזות.
תרמה. אדם שמתקן קונטרס. שלא יבזה את הקודש.
תרמו. מעשה בחסיד אחד. ע״ד קדושת הספרים.
תרמז. פעם אחת הוציאו. ע״ד הנ״ל.
תרמח. כבד ה׳ מהונך. ע״ד הנ״ל.
תרמט. לא יצניע אדם קולמסו. ע״ד הנ״ל.
תרנ. אם נשפך חלב. ע״ד הנ״ל.
תרנא. לא ישים אדם. ע״ד שלא יבזה את הקודש.
תרנב. מי שנפל לו דיו. ע״ד הנ״ל.
תרנג. ואם נפל על הספר. כנ״ל וע״ד התענית.
תרנד. ומעשה באחד. ע״ד הנ״ל.
תרנה. כבד ה׳ מהונך. ע״ד שצריך לכבד את הספרים.
תרנו. ספר שאין אדם. ע״ד הנ״ל.
תרנז. הכותב הלל. ע״ד הנ״ל.
תרנח. הנה אמרו גזרו. ע״ד הנ״ל וע״ד קדושת השם.
תרנט. לא יהנה אדם. ע״ד קדושת הספרים.
תרס. ואם כתב איש. ע״ד הנ״ל.
תרסא. אדם שמעתיק מספר. ע״ד הנ״ל.
תרסב. מי שיש ספר. ע״ד הנ״ל.
תרסג. לא יהנה. ע״ד שאסור לבזות את הספרים.
תרסד. אדם שהולך במדינות. ע״ד שמצוה לקנות ספרים.
תרסה. הקונה ספרים. ע״ד הנ״ל.
תרסו. שנים היו אחד. ע״ד קדושת הספרים.
תרסז. אם יש לאדם למסור. ע״ד הנ״ל.
תרסח. האב שהניח כלב. ע״ד הנ״ל.
תרסט. מעשה באיש אחד. ע״ד שכר בער כתיבת ס״ת.
תרע. אשה אחת. ע״ד קנית ספרים.

סימן

תרעא. יש חולקים בשוה. מצוה להשאיל הספרים.

תרעב. הכותב ספרים. ע"ד הנ"ל.

תרעג. חסיד אחד היה. ע"ד הנ"ל.

תרעד. צדיק חסיד. ע"ד השאלת ספרים.

תרעה. יעקב שיש לו. ע"ד הנ"ל.

תרעו. אחד היו לו. ע"ד הנ"ל.

תרעז. ואם ראית ספרים. ע"ד הנ"ל.

תרעח. ראובן שהשאיל ספר. ע"ד הנ"ל.

תרעט. משומד שאמ'. להתרחק מן המשומדי'.

תרפ. אחד היה. ע"ד ספר תורה.

תרפא. אחד הלך לפני. להתרחק מן הגלחים.

תרפב. שני חסידים. ע"ד הנ"ל.

תרפג. ילד קטן שאינו. ע"ד קדושת הספרים.

תרפד. ילד אחד עמד. ע"ד הנ"ל.

תרפה. מעשה בחסיד אחד. ע"ד הנ"ל.

תרפו. מי שנושא ספרים. ע"ד הנ"ל.

תרפז. אם רואה אדם. ע"ד הנ"ל.

תרפח. מעשה באחד שהיה. ע"ד הנ"ל.

תרפט. לא ימשכן אדם. ע"ד הנ"ל.

תרצ. אין אדם בא לדין. כנ"ל ואסור להפחיד.

תרצא. אם נפלו שני. ע"ד קדושת הספרים.

תרצב. זרת האמורה. ע"ד הנ"ל.

תרצג. אדם שאומר לחברו. ע"ד הנ"ל.

תרצד. כבד את ה'. ע"ד הנ"ל.

תרצה. התורה משולה. ע"ד ספר התורה.

תרצו. אדם הקושר. ע"ד הנ"ל.

תרצז. אם הספר נקרע. ע"ד קדושת השם.

תרצח. לוחות ושברי לוחות. ע"ד סה"ת.

תרצט. מי שאבד קונטרס. ע"ד הנ"ל.

תש. אם יראה אדם. ע"ד הנ"ל.

תשא. מלך פורץ גדר. ע"ד הנ"ל.

תשב. עשיר היה ואדם. ע"ד סופרי סת"ם.

תשג. אז הוחל לקרא. ע"ד הנ"ל. ועוד דרשות מפסוקים.

תשד. ומספר קהלת. ע"ד השם שחסר בס' קהלת.

תשה. כשהסופר בא לכתוב. ע"ד הסופרים.

תשו. יש שכותבין ספרים. ע"ד המחברים.

תשז. אחד סופר. ע"ד לכתוב שם הבעלים על הספר.

סימן

תשח. אחד היה. ע"ד קדושת הספרים.

תשט. מי שמשכיר סופר. ע"ד הספרים.

תשי. תורה נביאים. ע"ד הנ"ל.

תשיא. הכותב סידור. ע"ד הנ"ל.

תשיב. ואל יכתוב. ע"ד כתיבת הספרים.

תשיג. כשיש לאדם. ע"ד קדושת הספרים.

תשיד. אדם שכותב טעות. ע"ד הנ"ל.

תשטו. סופר שהיה כותב. ע"ד כתיבת השם.

תשטז. כשמרובה דיו על. ע"ד הנ"ל.

תשיז. אם היה סופר. ע"ד הנ"ל.

תשיח. הבא לכתוב שם. ע"ד הנ"ל.

תשיט. מי שכותב את. ע"ד הנ"ל.

תשכ. הכותב את השם. ע"ד הנ"ל.

תשכא. וכן אם יכול. ע"ד התפלה.

תשכב. הכותב את השם. ע"ד כתיבת השם.

תשכג. הכותב את השם. ע"ד הנ"ל.

תשכד. שמעון שכתב. ע"ד הסופרים.

תשכה. אם הטביל הקולמוס. ע"ד כתיבת השם.

תשכו. מעשה היה באחד. ע"ד הנ"ל.

תשכז. ואותו האיש לא. ע"ד הברכות.

תשכח. ובסעודה משים. כנ"ל וע"ד המוציא.

תשכט. כלי שהיה בו מים. ע"ד שאסור לבזות את המוקצה לה'.

תשל. אם הזה מן הדיו. ע"ד הנ"ל.

תשלא. חכם נכנס לבית. ע"ד הנ"ל.

תשלב. אחד כשהיה כותב. ע"ד הקולמוס שכותבין בו סת"ם.

תשלג. אחד היה מעתיק. ע"ד שצריך לקרא קודם בפה.

תשלד. מהו נכתב תרין. ע"ד לכתוב בלא שרטוט.

תשלה. אם אדם כותב. ע"ד מחיקת השם.

תשלו. אין משנין את השם. ע"ד בזיון השם.

תשלז. מות וחיים ביד. ע"ד להתרחק מלגרום היזק לחברו.

תשלח. נוצר פיו ולשונו. ע"ד הנ"ל.

תשלט. הטורח בחכמה. ע"ד לאחוז בחכמה.

תשמ. אל יערב לך. ע"ד להתרחק מן הקנאה וכדומה.

תשמא. רבי יוסי הגלילי. ע"ד תלמוד תורה.

סימן

תשמב. ברכות בחשבון. ע"ד החכמים.
תשמג. שמור תשמרון. ע"ד הנ"ל.
תשמד. כתיב אשרי איש. ע"ד הלכה למעשה.
תשמה. כתיב תורת חכם. ע"ד ת"ת.
תשמו. ואם חכם כתב. ע"ד שלא יחזיק טובה לעצמו.
תשמז. תורה היא דומה. ע"ד לומדי תורה.
תשמח. העוסק במקרא. ע"ד ת"ת.
תשמט. יש אדם מצליח. ע"ד הנ"ל.
תשנ. ויש אדם אע"פ. ע"ד בטול תורה.
תשנא. אם יש אדם. ע"ד לימוד תורה.
תשנב. כתיב כי היא. ע"ד הנ"ל.
תשנג. לעולם יעסוק אדם. ע"ד הנ"ל.
תשנד. לא ישא אדם. ע"ד הנ"ל.
תשנה. יחשוב אדם כמה. ע"ד הנ"ל.
תשנו. ויאמר אלהים נעשה. ע"ד הנ"ל.
תשנז. לעולם הלכה כדברי. ע"ד הנ"ל.
תשנח. אם אדם מתווכח. ע"ד הנ"ל.
תשנט. אמר ר' יודא. ע"ד שלא ישתמש בכתרה של תורה.
תשס. רבי יהושע אומר. ע"ד לימוד תורה.
תשסא. ולעיתא בתרא מ'. ע"ד הנ"ל.
תשסב. טוב לאדם שיעסוק. ע"ד הנ"ל.
תשסג. מעשה באדם אחד. ע"ד הנ"ל.
תשסד. זקן תלמיד חכם. ע"ד תנוקות של בית רבן.
תשסה. מצוה שאין לה. ע"ד המצות.
תשסו. תני ר' שמעון. ע"ד הנ"ל.
תשסז. התלמוד קודם למעשה. ע"ד ת"ת.
תשסח. אדם אחד שהיה. ע"ד הנ"ל.
תשסט. מי שאכל ילך. ע"ד שמירת הבריאות.
תשע. אם ילד שעשועים. ע"ד לימוד התורה.
תשעא. תלמיד חכם שאינו. ע"ד הנ"ל.
תשעב. אם המלך ברוב. ע"ד הנ"ל.
תשעג. טוב אחרית דבר. ע"ד הנ"ל וע"ד הצדקות.
תשעד. פעמים שביטולה של. ע"ד ת"ת.
תשעה. וכל מצוה הבאה. ע"ד הנ"ל.
תשעו. מי שהולך למרחוק. ע"ד הנ"ל.
תשעז. אם יש תלמיד. ע"ד הנ"ל.
תשעח. שני חברים או שני. ע"ד לומדי תורה.

סימן

תשעט. שני אחין ראובן. ע"ד הנ"ל.
תשפ. למה שנים כרובים. ע"ד הנ"ל.
תשפא. אם צריך אדם לחבר. ע"ד הנ"ל.
תשפב. שנים או שלשה. ע"ד הנ"ל.
תשפג. אחד מן התלמידים. ע"ד הנ"ל.
תשפד. הרב שדורש ברבים. ע"ד הנ"ל.
תשפה. אחד היה מגמגם. ע"ד הנ"ל.
תשפו. יכולים צדיקים לעשות. ע"ד גדרים וסייגים.
תשפז. ומדה יהא לאהבה. ע"ד ת"ת.
תשפח. אחד היה מתקן להתרחק מלשנוא את בני אדם.
תשפט. אם אדם שומע. שלא לבייש את בני אדם.
תשצ. אדם ששמע טעם. ע"ד הנ"ל וע"ד תלמיד תורה.
תשצא. מי שלמד לפני. ע"ד הנ"ל.
תשצב. כצינת שלג ביום. ע"ד שצריך לאמר דבר בשם אומרו.
תשצג. כשמזכירין תלמיד חכם. ע"ד אמירת זכרונו לברכה.
תשצד. ה' חפץ למען צדקו. ע"ד תלמוד תור'.
תשצה. כל אדם שתחפוץ. ע"ד הנ"ל.
תשצו. כתיב אשר דבר. ע"ד הנ"ל.
תשצז. דבש מצאת אכול. ע"ד הנ"ל.
תשצח. מעשה שבאו בחורים. ע"ד יצר הרע.
תשצט. אמרו לזקן אחד. ע"ד לימוד התורה.
תת. הוקר רגלך מבית. ע"ד הנ"ל.
תתא. כשיש לאדם תלמידים. ע"ד הנהגת הרב עם תלמידיו.
תתב. אל יגדל אדם. ע"ד שאין לרחם על הרשע.
תתג. כתיב אם תשוב. ע"ד הנהגת הרב עם תלמידיו.
תתד. כתיב ואתה ידעת. ע"ד הנ"ל.
תתה. תורת ה' תמימה. ע"ד הגרים וע"ד התלמידים.
תתו. תורה צוה לנו משה. ע"ד תלמוד תורה.
תתז. רק אדמת הכהנים. ע"ד תלמידי חכמים.

סימן

תתח. מרבה הונו, ע״ד רבית ונשך.
תתט. מסיר אזנו משמוע, ע״ד לימוד התורה.
תתי. תורה לא ילמד, ע״ד הנ״ל.
תתיא. אדם שבא אליו, ע״ד וכוח עם המינים.
תתיב. הילל למה לא, ע״ד טפל ועקר.
תתיג. שאל אביך ויגדך, להתרחק מלבייש את חברו.
תתיד. אם יראה אדם, ע״ד הנ״ל.
תתטו. בבית המדרש, ע״ד שאלות וענוה.
תתטז. יהודי אחד היה, ע״ד טעמי המצות ושכרן.
תתיז. לא תשיג גבול, ע״ד שאסור לשנות ממה שגבלו הראשונים.
תתיח. אין קורין פסוק, ע״ד ד״ת וע״ד המצות.
תתיט. וישלח יואב מלאכים, ע״ד התלמידי׳.
תתכ. ראשית חכמה יראת ה׳, ע״ד הנ״ל.
תתכא. אל יתן אדם, ע״ד המלמדים.
תתכב. אל יעשה אדם, ע״ד התלמידים.
תתכג. מי שמלמד תנוקות, ע״ד הנ״ל.
תתכד. חנוך לנער על פי, ע״ד הנ״ל.
תתכה. בן חמש עשרה, ע״ד הנ״ל.
תתכו. והיתה כאניות סוחר, ע״ד הנ״ל.
תתכז. שני יהודים שמעו, ע״ד המלמדים.
תתכח. אל ילך אדם לדבר, ע״ד הנ״ל.
תתכט. עת להאריך, ע״ד רבוי דברים.
תתל. אל יעסוק אדם, ע״ד המלמדים וע״ד השקר.
תתלא. אל ילך אדם, ע״ד ביטול מלאכה.
תתלב. לא ראיתי צדיק, ע״ד שיש לכבד את בעלי תורה.
תתלג. לא יעכב אדם, ע״ד רבוי דברים.
תתלד. אם יבא לביתך, ע״ד שלא לבייש את בני אדם.
תתלה. חייב אדם ללמד, ע״ד לימוד התורה לנשים.
תתלו. עת לעשות לה׳, ע״ד ביטולה של תורה.
תתלז. כשחל ערב פסח, ע״ד הנ״ל.
תתלח. עת לעשות לה׳, ע״ד הנ״ל.

סימן

תתלח. כתיב ויעש משה, ע״ד עשית המצות.
תתלט. כתיב טוב מלא, ע״ד התפלות.
תתמ. טוב מלא כף, ע״ד הצדקות.
תתמא. טוב מלא כף, ע״ד הנ״ל.
תתמב. טוב מלא כף, ע״ד הנ״ל.
תתמג. הקונה עבד עברי, ע״ד הכנסת אורחים.
תתמד. הבן הרואה, ע״ד הצדקות.
תתמה. והאורח שרואה, ע״ד האורחים.
תתמו. ידור אדם, להתרחק מן הבושת.
תתמז. דבש מצאת אכול, ע״ד האורחים.
תתמח. יש דברים שאינם, ע״ד הנ״ל.
תתמט. ותשובתו קשה, ע״ד הנ״ל.
תתנ. בעל הבית האוכל, ע״ד הנ״ל.
תתנא. טוב עין הוא יבורך, ע״ד נתינה בעין יפה.
תתנב. אין לרחם על, ע״ד שאסור לרחם על האכזר.
תתנג. אל ירחם אדם, ע״ד הנ״ל.
תתנד. אם רעב שונאך, ע״ד הנ״ל.
תתנה. אם כסף תלוה, ע״ד גמילות חסדים.
תתנו. אם כסף תלוה, ע״ד הנ״ל.
תתנז. אדם צדיק וצריך, ע״ד נתינת הצדקה.
תתנח. אחד היה אומר, ע״ד הנ״ל.
תתנט. הרי אמרו מי, ע״ד הנ״ל.
תתס. ומעשה באיש אחד, ע״ד הנ״ל.
תתסא. יש דברים הרבה, ע״ד הנ״ל.
תתסב. אם יש לאדם, ע״ד הנ״ל.
תתסג. כתיב כבד את ה׳, ע״ד הנ״ל.
תתסד. הרי כתיב אל, ע״ד הנ״ל.
תתסה. מי שיש לו בנים, ע״ד הנ״ל.
תתסו. כתיב עושק דל, ע״ד הנ״ל.
תתסז. יש שאינו רוצה ליהנות, ע״ד הנ״ל.
תתסח. כשאדם נצרך לבריות, ע״ד קבלת הצדקה.
תתסט. מגבת פורים, ע״ד שאסור לשנות מצדקה לצדקה.
תתע. כשרואין הקהל, ע״ד הכנסת אורחים.
תתעא. אדם שהיה רגיל, ע״ד העניים.
תתעב. אורח שבא למקום, ע״ד האורחים.
תתעג. מעשה באחד שלא, ע״ד הנ״ל.
תתעד. אורח אל יכנים, ע״ד הנ״ל.

סימן

תתעה. ראובן שאמר לשמעון, ע״ד הנ״ל.
תתעו. אדם שיש לו, ע״ד הנ״ל.
תתעז. כתיב והיה בפנותו, ע״ד מי שנפרד והולך.
תתעח. מי שהולך ללוייה, ע״ד הנ״ל וע״ד המלכים.
תתעט. הנותן צדקה, ע״ד שכר נותני הצדקה.
תתפ. הנותן צדקה יזכה, ע״ד הנ״ל.
תתפא. מעשה באדם אחד, ע״ד הנ״ל.
תתפב. יותר טוב להתחבר, ע״ד החברה.
תתפג. שמאי אומר הוי, ע״ד הכנסת אורחים.
תתפד. יש צדקה שאינה, ע״ד הצדקות.
תתפה. הרי אם עני, ע״ד הנ״ל.
תתפו. מעשה באדם אחד, ע״ד הנ״ל.
תתפז. אדם אחד רצה, ע״ד הנ״ל.
תתפח. ומי שקרוביו צדיקים, ע״ד ומבשרך לא תתעלם.
תתפט. עשיר אחד היה, ע״ד הנ״ל.
תתצ. יהודי אחד היו לו, ע״ד הנ״ל.
תתצא. שנים היו שהיו, ע״ד הנ״ל.
תתצב. מי שיש לו נכסים, ע״ד הנ״ל.
תתצג. אדם שיש לו, ע״ד חינוך הבנים.
תתצד. מכל שבט נתקבצו, ע״ד לשלם טובה לעושי טוב.
תתצה. כתיב רעך ורע, ע״ד הנ״ל.
תתצו. אם באים שנים ע״ד נתינת הצדקה.
תתצז. כשאדם נותן מתנות, ע״ד הנ״ל.
תתצח. אם אדם בא, ע״ד הנ״ל.
תתצט. שלח לחמך על פני, כנ״ל וע״ד גמילות חסדים.
תתק. תרין תלמידין, ע״ד הנ״ל.
תתקא. אשרי משכיל אל, ע״ד להתרחק מלבייש את פני חברו.
תתקב. איש אחד היה, ע״ד פדיון שבוים.
תתקג. מעשה באדם אחד, ע״ד העניים.
תתקד. יהללך זר ולא, ע״ד הנ״ל.
תתקה. מי שמתפרנס מן, ע״ד הנ״ל.
תתקו. אמר רבי אליעזר, ע״ד גבאי צדקה.
תתקז. אם אדם עני, ע״ד הנ״ל.
תתקח. והייתם נקיים מה׳, ע״ד הנ״ל.
תתקט. אם הגבאי שומע, ע״ד הנ״ל.

סימן

תתקי. גבאי של צדקה, ע״ד הנ״ל.
תתקיא. יש מזכה ואין, ע״ד הצדקות.
תתקיב. גדול המעשה יותר, ע״ד הנ״ל.
תתקיג. אשרי משכיל, ע״ד הצדקות.
תתקיד. התורה נתנה כנגד, ע״ד הנ״ל.
תתקטו. הנה אמרו אם, ע״ד מקבלי צדקה.
תתקטז. כתיב נשיאים ורוח, ע״ד נתינת הצדקות.
תתקיז. כתיב מברך את, ע״ד הנ״ל.
תתקיח. ראובן שאמר לשמעון, ע״ד הנ״ל.
תתקיט. ראובן שאמר לשמעון, ע״ד הנ״ל.
תתקכ. הנה כתיב ויהיו, ע״ד הנ״ל.
תתקכא. הגבאי אם יש, ע״ד הנ״ל.
תתקכב. אחד נתן חפץ, ע״ד הנ״ל.
תתקכג. כי על כל אלה, ע״ד הנ״ל.
תתקכד. כל גבאי לא יבקש, ע״ד הגבאים.
תתקכה. מעשה באחד שקיבץ, ע״ד הנ״ל.
תתקכו. מעשה בבחור אחד, ע״ד פדיון הבן.
תתקכז. בכור שורו הדר, שלא יבזה קדשים.
תתקכח. אם היו רואין, ע״ד פדיון שבוים וע״ד פקוח נפשות.
תתקכט. בראשית רבה, ע״ד כיבוד אבות זקנים.
תתקל. האב שבתו נשואה, ע״ד כיבוד אב ואם.
תתקלא. כתיב ונחיה, ע״ד שצריך לפרנס בנים קטנים.
תתקלא. אמרינן בקדושין, ע״ד כבוד או״א.
תתקלב. האב שמצוה לבנו, ע״ד הנ״ל.
תתקלג. מי שאמרה לו, ע״ד הנ״ל.
תתקלד. הבן שבא לידו, ע״ד הנ״ל.
תתקלה. האב שהיה חוטב, ע״ד הנ״ל.
תתקלו. ואדם שיש לו בן, ע״ד הנ״ל.
תתקלז. בעיר אחת, ע״ד שלא לגרום צער לאדם.
תתקלח. ומי שרוחץ בבית, ע״ד כיבוד הורים ומורים.
תתקלט. כבד את אביך, ע״ד הנ״ל.
תתקמ. ושאול אמר לנער, ע״ד הנ״ל.
תתקמא. למה נענש יוסף, ע״ד הנ״ל.
תתקמב. אם האב והאם, ע״ד הנ״ל.

סימן

תתקמג. אחד היה מתענה. שלא להצטער על המת יותר מדאי.
תתקמד. כתיב וידו אוחזות, ע"ד כיבוד אב ואם.
תתקמה. ראה כמה הראשונים, ע"ד הנ"ל.
תתקמו. והבאת עלי קללה, ע"ד גניבת דעת.
תתקמז. ויאמר עשו הנה, ע"ד כיבוד אב ואם.
תתקמח. אם תראה רשעים, ע"ד הרשעים.
תתקמט. כתיב הנה מה, ע"ד שלא לצער את ההורים.
תתקנ. איש שיש לו אשה, ע"ד הנ"ל.
תתקנא. האב המצוה לבנו, ע"ד הנ"ל.
תתקנב. מי שיש לו אב, ע"ד הנ"ל.
תתקנג. אם אב ואם, ע"ד הנ"ל.
תתקנד. איש אמו ואביו, ע"ד הנ"ל.
תתקנה. איש אמו ואביו, ע"ד הנ"ל.
תתקנו. שגיא כח לא, ע"ד הנהגת האב עם בניו.
תתקנז. האב שמצוה לבנו, ע"ד הנ"ל.
תתקנח. וכן החלומות שאדם, ע"ד החלומות.
תתקנט. יעקב שיודע, ע"ד הנהגת האדם עם בניו.
תתקס. ראה כמה תעניות, ע"ד הנ"ל.
תתקסא. לאדם שיש לו, ע"ד הבנים.
תתקסב. כתיב יראת ה', ע"ד הבנים.
תתקסג. כל המצות יקבל, ע"ד שכר מצות כיבוד או"א.
תתקסד. מעשה באדם אחד, ע"ד כיבוד או"א.
תתקסה. מפני שיבה תקום, ע"ד כיבוד הזקנים.
תתקסו. הזהיר בכבוד זקן, ע"ד הנ"ל.
תתקסז. כבד ה' מהונך, ע"ד כיבוד הורים ומורים.
תתקסח. אם יש דליקה, ע"ד הנ"ל וע"ד כיבוד ת"ח.
תתקסט. אדם חשוב ימעט, ע"ד הנ"ל.
תתקע. שנים שהם בעיר, ע"ד שלא לבייש את חבירו.
תתקעא. כתיב כן יאבדו, ע"ד הצדיקים.
תתקעב. אחד עור היה, כנ"ל וע"ד התפלה וע"ד מדות טובות.
תתקעג. מי שבא ממדינת, ע"ד בשורה רעה.

סימן

תתקעד. מי שבא מארץ, ע"ד בשורות טובות.
תתקעה. למה נקרא חסיד, ע"ד החסידים.
תתקעו. כי עליך הורגנו, ע"ד הנ"ל.
תתקעז. אחד היה מחרף, ע"ד הנ"ל.
תתקעח. ועיקר חוזק, ע"ד החסידות.
תתקעט. כ"ט בעיני ה', ע"ד הנ"ל.
תתקפ. מי שעוצר את יצרו, ע"ד הנ"ל.
תתקפא. בשעה שאדם, ע"ד הסתכלות בפני זולתו.
תתקפב. שורש החסידות, ע"ד החסידות.
תתקפג. באגדה דשמואל, ע"ד הנ"ל.
תתקפד. כל מי שיש לו, ע"ד הנ"ל.
תתקפה. לעולם יהא אדם, ע"ד הנ"ל.
תתקפו. אמר רבינא מריש, ע"ד חינוך הבנים.
תתקפז. שורש היראה, ע"ד עבודת הבורא.
תתקפח. כמה חביבים צדיקים, ע"ד הצדיקים.
תתקפט. ואם אדם מצליח בבנים, ע"ד המזל וע"ד התחתנות.
תתקצ. נתן הנביא כיון, ע"ד הנ"ל.
תתקצא. ואהבת את ה', ע"ד החסידים.
תתקצב. איזה אהבה. שצריך להוכיח את חבירו.
תתקצג. סייג לחסידות, ע"ד החסידות.
תתקצד. מצוה שיאמר החכם, ע"ד חינוך הבני'.
תתקצה. אל ישבח אדם, ע"ד להתרחק שלא יבוא לידי קנאה.
תתקצו. אל ישבח אדם, ע"ד שירגיל עצמו להיות ענו.
תתקצז. כשיצאו רבן שמעון, ע"ד הנ"ל.
תתקצח. כתיב יהללך זר ולא, ע"ד הנ"ל.
תתקצט. מי שמשבחים אותו, ע"ד מדבר שקר תרחק.
תתר. אל תשמח אם יכבדוך, ע"ד שצריך להיות ענו.
תתרא. רבי אבא בשם. ע"ד הנ"ל.
תתרב. כתיב עבדך יעקב, ע"ד הנ"ל.
תתרג. אם הולך אדם, ע"ד הנ"ל.
תתרד. כתיב הן בקדושיו, ע"ד הנ"ל.
תתרה. ומעשה באלמנה אחת, ע"ד עונש ב"ד שלמעלה.

סימן

תתרו. מי שחלם חלום, ע״ד מדות טובות שצריך האדם לדבקה בהן.
תתרז. אמרו חכמים המדות, ע״ד הנ״ל.
תתרח. אין אדם יכול, ע״ד שלא יחזיק האדם טובה לעצמו.
תתרט. ומותר האדם, ע״ד הבושת.
תתרי. עת לעשות לה׳, ע״ד הנ״ל.
תתריא. אם למדת תורה, ע״ד שלא יחזיק טובה לעצמו.
תתריב. אדם שיזכה את. להתרחק מחילול שם שמים.
תתריג. אמרינן בתנחומא, ע״ד הנסיונות.
תתריד. יראת ה׳ טהורה, ע״ד השכר בעד המצוה.
תתרטו. למה כתב ביני, ע״ד כיצד יתנהג האדם.
תתרטז. על פת לחם, כנ״ל ומבאר פסוקים אחדים בתנ״ך.
תתריז. שורש יראת ה׳, כנ״ל וע״ד הנסיונות.
תתריח. משה ודוד היו. טעם לצדוק הדין ולצדקתך צדק.
תתריט. כי מפני הרעה, ע״ד הרשעים.
תתרכ. בפרקים דר׳ אליעזר, ע״ד הגוים.
תתרכא. רבי ירמיה אומר, ע״ד הנ״ל.
תתרכב. והיו לאותות ולמועדים, ע״ד הצדיקים.
תתרכג. יש מתפלל ונענה, ע״ד התפלות שלא לגרום קנאה.
תתרכד. החובל בחברו. ע״ד בקשת רחמים.
תתרכה. אחד היה לו. ע״ד הנ״ל.
תתרכו. אחד היה מלביש, ע״ד להכיר טובה.
תתרכז. אחד היה משיב, ע״ד הנ״ל.
תתרכח. לאחר מתה, ע״ד הנ״ל.
תתרכט. עני חולה ועשיר, ע״ד ביקור חולים.
תתרל. מעשה באחד שהיה, ע״ד להכיר טובה.
תתרלא. יש דברים, ע״ד שלא יתחסד יותר מדאי.
תתרלב. אל תהי צדיק, ע״ד הנ״ל.
תתרלג. אל תהי צדיק, ע״ד הנ״ל.
תתרלד. ומעשה ביוסף הכהן, ע״ד הנ״ל.
תתרלה. הנה אמרו הנותן, ע״ד מצות לאו ליהנות ניתנו.

סימן

תתרלו. מעשה בחסיד, ע״ד דרכי בני אדם.
תתרלז. כתיב חבר אני, ע״ד המזכה את הרבים.
תתרלח. כתיב אשרי איש, ע״ד לימוד התורה ועשית המצות.
תתרלט. אשרי איש ירא ה׳, ע״ד הנ״ל.
תתרמ. אשרי איש ירא, ע״ד הנ״ל.
תתרמא. כתיב חשתי ולא, ע״ד הנ״ל.
תתרמב. כתיב טובים השנים, ע״ד זכות הצדיקים.
תתרמג. ראה כמה גדול, ע״ד קידוש השם.
תתרמד. כתיב והשיב לב, ע״ד אשה שאינה הוגנת.
תתרמה. כשבא אליהו זכור, ע״ד עולם הבא.
תתרמו. ראה כמה חמורה, ע״ד עונש המצות.
תתרמז. אע״פ שענוה, ע״ד הענוה.
תתרמח. אל יהא אדם, ע״ד הנ״ל.
תתרמט. אמר ר׳ בון, ע״ד הנ״ל.
תתרנ. רבי בעי משרי, ע״ד תשלום שכר.
תתרנא. אין אדם יכול, ע״ד הנ״ל.
תתרנב. כתיב ונתתי להם, כנ״ל.
תתרנג. כשבירך יעקב את, ע״ד ברכות הפה.
תתרנד. ר׳ חנינא אמר, ע״ד גיהנום וע״ד העתיד לבוא.
תתרנה. אל תזכרו ראשונות, כנ״ל וע״ד הפורים.
תתרנו. כתיב הוא, ע״ד מלך המשיח.
תתרנז. שבעה רועים, ע״ד הנ״ל.
תתרנח. יש צדיקים, ע״ד הרחיצה.
תתרנט. צדיק אחד, ע״ד הנ״ל.
תתרס. כתיב ה׳ אלהי, ע״ד הצניעות.
תתרסא. כתיב ראשית, ע״ד לחונן את הדל.
תתרסב. רבי אמי הוה, ע״ד כבוד הבריות.
תתרסג. חסיד אחד היה, ע״ד הנקיון.
תתרסד. בכל עת יהיו, ע״ד הנ״ל.
תתרסה. מעשה באחד, ע״ד הנ״ל.
תתרסו. כשלוקח אדם, ע״ד הנ״ל.
תתרסז. אחד היה שואל, ע״ד הנ״ל.
תתרסח. כתיב אמרו לצדיק, ע״ד שמירת האוכלין.
תתרסט. רבי חייא צוה, ע״ד הנ״ל.

סימן

תתרע. יכין אדם אצלו, ע״ד הנ״ל.
תתרעא. כתיב ידיו גלילי, ע״ד הנ״ל.
תתרעב. כתיב שערך כעדר, ע״ד הציצה.
תתרעג. מעשה באחד, ע״ד שמירת האוכלים.
תתרעד. מעשה בחסיד אחד, ע״ד הנ״ל.
תתרעה. מעשה בחסיד אחד, ע״ד הנ״ל.
תתרעו. חֵלב התירה התורה, ע״ד הנ״ל.
תתרעז. מעשה באחד שהיה קצב, ע״ד הנ״ל.
תתרעח. ראה כמה היתה, ע״ד כסוי הדם.
תתרעט. אמרו לזקן אחד, ע״ד הנ״ל.
תתרפ. אחד היה שוחט, כנ״ל וע״ד נתינת שלום.
תתרפא. מי שבא לשחוט, ע״ד ברכת השחיט׳.
תתרפב. כששוחט אדם, כנ״ל וע״ד כסוי הדם.
תתרפג. במקום שיש גוי, ע״ד ניקור הבשר.
תתרפד. שיר המעלות אשרי, מבאר פסוקים אחרים בתהלים.
תתרפה. כל דבר מצוה, להתרחק מן המחלוק׳.
תתרפו. כתיב מלפנו מבהמות, ע״ד הנהגות בני אדם.
תתרפז. כתיב אחרי ה׳, ע״ד הצניעות.
תתרפח. ויהיו שניהם ערומים, ע״ד הנ״ל.
תתרפט. כתיב טוב אחרית, ע״ד הנ״ל.
תתרצ. יש אדם טוב, ע״ד יסורין שבאים על האדם.
תתרצא. זאת התשובה, ע״ד העונשים.
תתרצב. ופעמים שדברי חכמים, ע״ד הזווגים.
תתרצג. אמת כי הזיווגין, ע״ד הנ״ל.
תתרצד. איש אחד אמר, ע״ד הנ״ל.
תתרצה. כתיב בבקר זרע, ע״ד הנ״ל.
תתרצו. ועוזבי ה׳ יכלו, ע״ד הנ״ל.
תתרצז. כל שיש לו לב, ע״ד הנ״ל.
תתרצח. מעשה ראובן ושמעון, ע״ד הנ״ל.
תתרצט. כתיב כי יסיתך, ע״ד הנ״ל.
תתש. יש דברים שהתירתם, ע״ד הנ״ל.
תתשא. כתיב שאל אביך, ע״ד הנ״ל.
תתשב. אל תשדך להשיא, ע״ד הנ״ל.
תתשג. אחד זקן אמר, ע״ד הנ״ל.
תתשד. כתיב אל תחלל את, ע״ד הנ״ל.
תתשה. ומעשה היה שהיו, ע״ד הנ״ל.
תתשו. אמרו לאחד אשה, ע״ד הנ״ל.

סימן

תתשז. אל תחלל את, ע״ד הנ״ל.
תתשח. פעמים שאדם שאינו, ע״ד הנ״ל וע״ד העונש.
תתשט. כל החפץ לעשות, ע״ד הנ״ל.
תתשי. הכתוב מתיר לתת, ע״ד הגט.
תתשיא. ויפת תואר התיר, להתרחק מן הרהורים רעים.
תתשיב. אם תראה איש, ע״ד הזיווגים.
תתשיג. אם שתי נשים, ע״ד הנ״ל.
תתשיד. במקום אחד היתה, ע״ד הנ״ל.
תתשטו. כתיב ולאחותו הבתולה, ע״ד הנ״ל.
תתשטז. יש זיווגים שלא יצליחו, ע״ד הנ״ל.
תתשיז. שני אחים הנושאים, ע״ד הנ״ל.
תתשיח. יש זיווגים שלא יצליחו, ע״ד הנ״ל.
תתשיט. בחור שבא לקחת, ע״ד הנ״ל.
תתשכ. מעשה באחד שהיה, ע״ד המצוה פו״ר.
תתשכא. יבמה שנפלה לפני, ע״ד היבום.
תתשכב. המת כשחלה, ע״ד הנ״ל.
תתשכג. ומעשה באחד שלא, ע״ד הנ״ל.
תתשכד. יביאך אלקים במשפט, ע״ד מצות פו״ר.
תתשכה. שלשה בחורים, ע״ד הזיווגים.
תתשכו. אחד אמר לחכם, ע״ד הנ״ל.
תתשכז. איש אחד נשא אשה, ע״ד הנ״ל.
תתשכח. אמר שמואל שמא, ע״ד הנ״ל.
תתשכט. אחד היה מתענה, ע״ד הנ״ל.
תתשל. מעשה בבתולה אחת, ע״ד הנ״ל.
תתשלא. יהודי אחד היה, ע״ד הנ״ל.
תתשלב. כל איש שרבות, ע״ד הנ״ל.
תתשלג. ולמה יהיה זה, ע״ד הנ״ל.
תתשלד. אחד אהב אשה ע״ד, נדרים לעברה.
תתשלה. כל צער שאדם, ע״ד תשלום שכר.
תתשלו. איש אחד היה, ע״ד הזיווגים.
תתשלז. דע שאדם נופל, ע״ד הנ״ל.
תתשלח. אחד חלם ובא, ע״ד הנ״ל.
תתשלט. אחד היה יודע, ע״ד הנ״ל.
תתשמ. שארית ישראל לא, ע״ד הנ״ל.
תתשמא. איש אחד תלמיד, ע״ד הנ״ל.
תתשמב. מעשה באיש חכם, ע״ד הנ״ל.
תתשמג. כתיב ואעבור עליך, ע״ד הנ״ל.

סימן

תתשמד. הנה אמרו כל. ע״ד הנ״ל.
תתשמה. המוליד ממזר לא. ע״ד מצות פו״ר.
תתשמו. דע והבן כי לא. ע״ד הנ״ל.
תתשמז. במכילתיה אם אחרת. ע״ד הזיווגים.
תתשמח. כתיב והודעתם. ע״ד הנ״ל.
תתשמט. בתחלה השיא. ע״ד הנ״ל.
תתשנ. אדם שהוא בחור. ע״ד הנ״ל.
תתשנא. מעשה באחד שהיה תדיר. ע״ד הנ״ל.
תתשנב. האיש שמשיא את בתו. ע״ד הנ״ל.
תתשנג. החכם השיא לבנו. ע״ד הנ״ל.
תתשנד. אמר החכם לבנו. ע״ד דברים שבין איש לאשתו.
תתשנה. כתיב כי עתה. ע״ד הנ״ל.
תתשנו. מי שעזב את אשתו. ע״ד הנ״ל.
תתשנז. אחד בא לאיש צדיק. ע״ד הנ״ל.
תתשנח. איש אחד היתה לו. ע״ד הנ״ל.
תתשנט. איש אחד בא. ע״ד הנ״ל.
תתשס. מי שיש לו. ע״ד להתרחק מן הדומה לכעור.
תתשסא. מי שאינו יכול. ע״ד דברים שבין איש לאשתו.
תתשסב. איש שלקח אשה. ע״ד הנ״ל.
תתשסג. לא יכסה אדם. ע״ד הזיווגים.
תתשסד. כשצרים על העיר. ע״ד הנ״ל.
תתשסה. אם יודע אדם. ע״ד שלא לבייש את בני אדם.
תתשסו. בסוף עדיות אמר. ע״ד הנ״ל.
תתשסז. מן דרמיך שלח. ע״ד הזיווגים.
תתשסח. ויבאה יצחק. ע״ד הנ״ל.
תתשסט. ויוסף אברהם ויקח. ע״ד הנ״ל.
תתשע. אמרו לאחד למה. ע״ד הזיווגים.
תתשעא. בבראשית רבה. ע״ד הנ״ל וע״ד אדם וחוה.
תתשעב. כתיב ושרה שומעת פתח. להתרחק מן הנשים.
תתשעג. ואברהם זקן בא. ע״ד אשה שאינה הוגנת.
תתשעד. כתיב כי על כבוד. ע״ד חופת חתנים.
תתשעה. כתיב הוד והדר. ע״ד הנ״ל.
תתשעו. כל המברך שהשמחה. ע״ד הנ״ל וע״ד אשה שאינה הוגנת.

סימן

תתשעז. כל מצוה הבאה. ע״ד סעודת חתן.
תתשעח. ולא יתכבד אדם. ע״ד הנ״ל.
תתשעט. כתיב ורחצך במים. ע״ד טבילת נשים.
תתשפ. במקום שיש נואפים. ע״ד הנ״ל.
תתשפא. כל המקפיד עליו. ע״ד הנ״ל.
תתשפב. הרצן של זב. ע״ד הטבילה.
תתשפג. יש מידות במקור. ע״ד וסתות האשה.
תתשפד. מעשה בחסיד אחד. ע״ד הנ״ל.
תתשפה. אע״פ שאמרו נחש. ע״ד דברים שבין איש לאשתו.
תתשפו. האוכל לפני אשה. ע״ד אשה מעוברת.
תתשפז. כתיב וימלאו ימיה. כנ״ל.
תתשפח. כתיב ותגמול את. ע״ד מניקת.
תתשפט. שמועה רעה אל. ע״ד אשה מעוברת.
תתשצ. הנטען מן האשה. ע״ד להוציא א״ע מן החשד.
תתשצא. ראובן שאמר לשמעון. ע״ד הנ״ל.
תתשצא. אע״פ שאין להתייחד. ע״ד להציל מן העברה.
תתשצב. כשם שאמרו שאסור. ע״ד שאסור לפרוש א״ע מן הצבור.
תתשצג. אדם שנפטרה. להתרחק מן הדומה לכעור.
תתשצד. כתיב וחכך. ע״ד לומרי תורה.
תתשצה. כל הדובר אמת. להתרחק מן השקר.
תתשצו. הין צדק יהיה. ע״ד הנ״ל.
תתשצז. אדם שנגמר בלבו. ע״ד הנ״ל.
תתשצח. אע״פ שכתוב נשבעתי. ע״ד הנ״ל.
תתשצט. כתיב תורת אמת. ע״ד הנ״ל.
תתת. כיון שאמרו על מה. ע״ד הנ״ל.
תתתא. אם תראה בני אדם. ע״ד הנ״ל.
תתתב. מי שנושא ונותן. ע״ד הנ״ל ושכרו.
תתתג. אם יבוא אדם. ע״ד הנ״ל.
תתתד. ראובן ששמע שאומרים. ע״ד הנ״ל.
תתתה. אדם שיש לו. להתרחי׳ מלהזיק לחברו.
תתתו. מי שיש לו. ע״ד הנ״ל.
תתתז. ראובן שהיה. ע״ד הנ״ל.
תתתח. ראובן שחייב מעות. ע״ד דרך טובים וע״ד מדות טובות.

סימן
תתתט. מעשה בשנים שהיו. ע"ד הנ"ל.
תתתי. אם באתה להשכיר. ע"ד הנ"ל.
תתתיא. מעשה בחסיד אחד. ע"ד הנ"ל.
תתתיב. אם ראובן נתן מעותיו. ע"ד הנ"ל.
תתתיג. מעשה באיש אחד. ע"ד הנ"ל.
תתתיד. אם אדם חייב לשום אדם. ע"ד הנ"ל.
תתתטו. ומעשה בנשים שקנו. ע"ד הנ"ל.
תתתטז. מעשה באדם אחד. ע"ד משא ומתן באמונה.
תתתיז. כתיב ואשקלה. ע"ד הצדיקים.
תתתיח. המוכר אבק תולעים. ע"ד משא ומתן באמונה.
תתתיט. לא יאמר אדם. ע"ד הנ"ל.
תתתכ. אע"פ שאמרו מי. ע"ד הנ"ל.
תתתכא. כתיב כי יקדיש. ע"ד ההקדש.
תתתכב. וכשם שאסור לעמוד. ע"ד אונאת דברים.
תתתכג. לא יאמר אדם בזאת. ע"ד הנ"ל.
תתתכד. ראובן שמכר. ע"ד להתרחק מן הרכילות.
תתתכה. עני שמכר חפצו. להתרחק מן השקר.
תתתכו. החכם היה עורך. ע"ד להתרחק מלהזיק לחברו.
תתתכז. עת לעשות לה'. ע"ד עיבור שנה.
תתתכח. כתיב מלפנו מבהמות. ע"ד להתרחק מן השקר.
תתתכט. רבן שמעון. ע"ד להתרחק מלהזיק לחברו.
תתתל. מי שיש לו ממון. ע"ד הנ"ל.
תתתלא. כסף של בעלי רבית. ע"ד הנ"ל.
תתתלב. אל יעשה אדם. ע"ד הנ"ל.
תתתלג. כל אדם שהוא. ע"ד הנ"ל.
תתתלד. אדם ששמוהו. ע"ד נידוי וחרם.
תתתלה. אם הרויח אדם. ע"ד גזלה.
תתתלו. אחד שחק עם חברו. ע"ד הנ"ל.
תתתלז. כל המלוה לשרים. ע"ד הנ"ל.
תתתלח. כתיב לא יחרוך. ע"ד הנ"ל.
תתתלט. כתיב האש בית אוצרות. ע"ד הנ"ל.
תתתמ. מלך יושב על כסא. ע"ד איפה ואיפה.
תתתמא. ואל יאמר אדם. ע"ד הנ"ל.
תתתמב. טהרתי מחטאתי. ע"ד הנ"ל.

סימן
תתתמג. בפסוקי מאזני. ע"ד הנ"ל.
תתתמד. אל תאמר אשלמה. ע"ד הנ"ל.
תתתמה. ואלה הם שהם. ע"ד להתרחק מהזיק.
תתתמו. והיודע שמותר לאכול. ע"ד הנ"ל.
תתתמז. אל יהא משל. ע"ד הנ"ל.
תתתמח. איש היה בכפר. ע"ד הנ"ל.
תתתמט. מן הדין לא היה. ע"ד הרבית.
תתתנ. הלוקה רבית. ע"ד הנ"ל.
תתתנא. כל המטלטלין. ע"ד שצריך לעשות כרצון חכמים.
תתתנב. המחזיר חוב. ע"ד הנ"ל.
תתתנג. אם תחפוץ. ע"ד השותפות והחבורה.
תתתנד. אם תראה אדם. ע"ד הנ"ל.
תתתנה. אדם שנכנס לעיר. ע"ד הנ"ל.
תתתנו. אם יהודים טובים. ע"ד הנ"ל.
תתתנז. ישראל וגוי. ע"ד הנ"ל.
תתתנח. אם רואה אדם. להרחיק זולתו מן השבועה.
תתתנט. לעולם ישקול אדם. להרחיק את החשד.
תתתנט. ראובן שהגוי. ע"ד הנ"ל.
תתתס. ראובן שאמר לשמעון. ע"ד הנ"ל.
תתתסא. כל אדם החושד. ע"ד הנ"ל.
תתתסב. אל ינרום אדם. ע"ד כפוי טובה.
תתתסג. ראובן היה. שלא יעשה רעה לחברו.
תתתסד. בתנחומא בפרשת. ע"ד להתרחק מן השבועה.
תתתסה. מעשה באשה אחת. ע"ד הנ"ל.
תתתסו. גוי שבא לכרות. להתרחק מן הגוים.
תתתסז. הרי יהודה. להתרחק מן השבועה.
תתתסח. לא יתחיל אדם. ע"ד הפיוטים.
תתתסט. לא תשא את. להתרחק מן השבועה.
תתתע. כשהיה ר' יוחנן. ע"ד הנ"ל.
תתתעא. רב כהנא ורב. ע"ד הנ"ל.
תתתעב. מעשה בחסיד אחד. ע"ד הנ"ל.
תתתעג. אם יש לו לאדם. ע"ד הנ"ל.
תתתעד. אין זאת וישבע. ע"ד הנ"ל.
תתתעה. אשרי אדם מפחד. ע"ד הנ"ל.
תתתעו. וריש לקיש מי. ע"ד הנ"ל.
תתתעז. בקשו לחכם. ע"ד הנ"ל.

סימן

תתתעה. לא יהיה אדם. להתרחק מן השקר.

תתתעט. הרי הוא אומר. להתרחק מן השבועה.

תתתפ. בקהל אחד נתנו. ע״ד הנ״ל.

תתתפא. מי ששרוי בצער. ע״ד הנדרים.

תתתפב. כתיב טוב אשר. ע״ד הנ״ל.

תתתפג. המתכוין לומר. ע״ד הנ״ל.

תתתפד. אם יבוא לפני חכם. ע״ד הנ״ל.

תתתפה. אע״פ שאמרו חכם. ע״ד הנ״ל.

תתתפו. כתיב בסוף מלאכי. ע״ד החרמות.

תתתפז. וימעלו בני ישראל. ע״ד הנ״ל וע״ד העונשין.

תתתפח. ומשומדים למה חיים. ע״ד הנ״ל.

תתתפט. דברה תורה כנגד. ע״ד הנ״ל.

תתתצ. ויואל שאול את העם. ע״ד השבועות והחרמות.

תתתצא. למה בימי דורות. ע״ד הנ״ל.

תתתצב. מעשה באדם אחד. ע״ד הנ״ל.

תתתצג. רשאין בני העיר. ע״ד תקנות הצבור.

תתתצד. כשהצבור גוזרין חרם. ע״ד הנ״ל.

תתתצה. לא יחתום אדם עם. ע״ד הנ״ל.

תתתצו. אין גוזרין ב׳. ע״ד החרמות.

תתתצז. והחזן אל יאמר. ע״ד הנ״ל.

תתרצח. קללת חכם אפילו. ע״ד הנ״ל וע״ד הקללות.

תתתצט. במקום אחד היו. ע״ד הנ״ל.

תתתק. בעיר אחת עשו. ע״ד הנ״ל.

תתתקא. במקום אחד נתקבצו. ע״ד הנ״ל.

תתתקב. כשמשימין הקהלות או. ע״ד הנ״ל.

תתתקג. לא ידור אדם. ע״ד הנ״ל.

תתתקד. במקום שיש עשיקים. ע״ד גולה וערעורים.

תתתקה. בני האדם. ע״ד שצריך ללכת בדרך טובים

תתתקו. ישראל שדרים. ע״ד שמירת העיר.

תתתקז. כתיב אלקים. לשנוא את עושי רשעה.

תתתקח. גם אלה לחכמים. ע״ד הדיינים.

תתתקט. אדם חכם שמתפרנס. ע״ד הנ״ל.

תתתקי. מי שעוסק ברצון. ע״ד הנ״ל.

תתתקיא. אם יבא דין. ע״ד הנ״ל.

תתתקיב. משקר תרחק. ע״ד הנ״ל.

סימן

תתתקיג. אם אדם נעשה. ע״ד הנ״ל.

תתתקיד. המבייש את הזקן. ע״ד הנ״ל.

תתתקטו. איש אחד ידע. ע״ד הנ״ל.

תתתקטז. כתיב ואהבת לרעך. ע״ד הדין.

תתתקיז. בספרי אומר לא. ע״ד הדיינים.

תתתקיח. מעשה באשה אחת. ע״ד הנ״ל.

תתתקיט. אחד מבעלי דינין. ע״ד הנ״ל.

תתתקכ. בתורה ובנביאים. ע״ד העונשין.

תתתקכא. אדם שקרובו. ע״ד החשד.

תתתקכב. אם היה לך. להתרחק מן החנופה.

תתתקכג. זקן אחד היה. שצריך להיות נקי מאלהים ואדם.

תתתקכד. כתיב עם אשר. שיש ליטול עצה מלפני חכם.

תתתקכה. אם תלמיד חכם. ע״ד הנ״ל.

תתתקכו. אל יפול אדם. ע״ד שיתחבר עם צדיקים חכמים.

תתתקכז. מעשה במלך. ע״ד שונא מתנות יחיה וכנ״ל.

תתתקכח. לא יהרהר אדם אחד. ע״ד שיטול עצה מחכם.

תתתקכט. אל תבא לעצה. ע״ד הנ״ל.

תתתקל. אם אמרו לאדם. ע״ד להוקיר את הצדיקים.

תתתקלא. אם יאמר לך. ע״ד ביטול תורה וע״ד שבועות.

תתתקלב. ראובן שנטל עצה. ע״ד העצות.

תתתקלג. ומעשה ביועץ אחד. ע״ד הנ״ל.

תתתקלד. חכם שיעין לאחרים. ע״ד הנ״ל.

תתתקלה. אם יבא אצלך. להתרחק מלזות שפתים.

תתתקלו. כתיב בספר יחזקאל. ע״ד העצות.

תתתקלז. אדם שאין דבריו. ע״ד התוכחה.

תתתקלח. כשאדם יודע. ע״ד הנ״ל.

תתתקלט. כתיב רש ועושר. ע״ד להתרחק מן השררה.

תתתקמ. אם רואה אדם. ע״ד הנ״ל.

תתתקמא. כתיב תחנונים. ע״ד התמנות בכלל.

תתתקמב. כתיב ויהי כהפנותו. ע״ד המלכים.

תתתקמג. אם תראה פרנס. להתרחק מן הגאוה.

סימן

תתתקמד. אחד היה מתנאה. ע״ד הנ״ל.
תתתקמה. מי שהקב״ה מספיק. ע״ד העושר שנותן ה׳ להאדם.
תתתקמו. כתיב אשר נחני. ע״ד הפרנסים המתנאים.
תתתקמז. אחד היה מוחזק. ע״ד הנ״ל.
תתתקמח. כתיב ושם אלהים. להתרחק מע״ז.
תתתקמט. רוב בני אדם. ע״ד הנ״ל.
תתתקנ. האב שיש לו. ע״ד הנ״ל.
תתתקנא. אחד ירש. ע״ד הנ״ל.
תתתקנב. אשה אחת יהודית. ע״ד הנ״ל.
תתתקנג. כשבא אדם לעשות. ע״ד הנ״ל.
תתתקנד. בכל דרכיך דעהו. ע״ד הנ״ל.
תתתקנה. כשאמר לא ראיתם. ע״ד הנ״ל.
תתתקנו. מעשה בחסיד אחד. ע״ד הנ״ל.
תתתקנז. יהודי אחד הלך. ע״ד הנ״ל.
תתתקנח. איש אחד הלך. ע״ד הנ״ל.
תתתקנט. מעשה באדם אחד. ע״ד הנ״ל.
תתתקס. מעשה באדם אחד. ע״ד מדה כנגד מדה.
תתתקסא. אמרו לאדם אחד. להתרחק מע״ז.
תתתקסב. גלח אחד. ע״ד הנ״ל.
תתתקסג. גוי שהולך בבית. ע״ד הנ״ל.
תתתקסד. אם אדם בבית. ע״ד הנ״ל.
תתתקסה. אחד רצה ללכת. ע״ד קידוש השם.
תתתקסו. קראים עשו בית. ע״ד הקראים.
תתתקסז. גוי אחד היה. להתרחק מן הגוים.
תתתקסח. כתיב רוממות. ע״ד הנ״ל.
תתתקסט. בעיר אחת לא היו. ע״ד הנ״ל.
תתתקע. אחד היה בכפר. ע״ד הנ״ל.
תתתקעא. כתיב ועת ומשפט. ע״ד המשפט.
תתתקעב. אם יהיה איש. ע״ד שלא לסייע לבעלי עבירה.
תתתקעג. אחד בעל מחלוקת. ע״ד אם לענות לכסיל.
תתתקעד. כתיב אוטם אזנו. ע״ד הדַיָנים.
תתתקעה. כתיב צדק צדק. ע״ד הנ״ל.
תתתקעו. שנים שיושבים בדין. ע״ד הנ״ל.
תתתקעז. חרב בא לעולם. ע״ד הנ״ל.
תתתקעח. צדיק אחד היה. ע״ד הנ״ל.
תתתקעט. אם ישבת בדין. ע״ד הנ״ל.

סימן

תתתקפ. ראובן ושמעון היו. ע״ד הנ״ל.
תתתקפא. שנים שיבאו לדין. ע״ד הנ״ל.
תתתקפב. אל תעש עצמך. ע״ד הנ״ל.
תתתקפג. ההוא גברא דגזל. ע״ד הנ״ל.
תתתקפד. כתיב ואתה תחזה. ע״ד הנ״ל.
תתתקפה. כתיב ואצוה את. ע״ד הנ״ל.
תתתקפו. כתיב בפרוח רשעים. ע״ד החרם.
תתתקפז. ראשי הקהל החרימו. ע״ד הנ״ל.
תתתקפח. אחד רע לא. ע״ד הנ״ל.
תתתקפט. מן הצדיקים נפרעין. ע״ד הצדיקים.
תתתקצ. אחד יהודי טוב. ע״ד החרם.
תתתקצא. מן הצדיקים נפרעין. ע״ד הצדיקים.
תתתקצב. אחד היה לו. ע״ד המסים.
תתתקצג. כתיב שומר פיו. ע״ד השבועות.
תתתקצד. מי שרגיל לישבע. ע״ד הנ״ל.
תתתקצה. יהודי אחד היה. ע״ד הנ״ל.
תתתקצו. איש אחד היה. ע״ד הנ״ל.
תתתקצז. יהודי אחד העלילו. ע״ד הנ״ל.
תתתקצח. כתיב נשבעתי. ע״ד הנ״ל.
תתתקצט. כתיב לא תשא. ע״ד הנ״ל.
תתתר. שר אחד אמר. ע״ד הנ״ל.
תתתרא. שר אחד היה. ע״ד הנ״ל.
תתתרב. בעיר אחת היה. ע״ד החרם.
תתתרג. כבר היו זקנים. ע״ד השבועות.
תתתרד. ראובן ושמעון. ע״ד הנ״ל.
תתתרה. אם קראו את. ע״ד הנ״ל.
תתתרו. אע״פ שבחורים מתים. ע״ד הנ״ל.
תתתרז. בעיר אחת היו. ע״ד החרם.
תתתרח. ראובן אמר. ע״ד נקימה ונטירה.
תתתרט. ראובן הלוה לשמעון. להתרחק מהזיק לחבירו.
תתתרי. כתיב לא תוכל. ע״ד הנ״ל.
תתתריא. שנים היו בתיהם. ע״ד הנ״ל.
תתתריב. לאחד היו לו. ע״ד הנ״ל.
תתתריג. איש שרואה שני. ע״ד להציל את ממון חבירו.
תתתריד. לא תשים דמים. להתרחק מלגרום היזק לחברו.
תתתרטו. אמרינן בחלק. ע״ד מדה כנגד מדה.
תתתרטז. בבית אחד היו. ע״ד להציל את ממון חברו.

סימן

תתתריז. אחד היה רואה. ע״ד להציל את חבירו מן העבירה.
תתתריח. האוכל תרומה בשוגג. ע״ד התשובה.
תתתריט. אחד ראה שבחורים. ע״ד הגנבים.
תתתרכ. ראובן ידע ששמעון. ע״ד הנ״ל.
תתתרכא. שלשה היו בעיר. ע״ד השבועה.
תתתרכב. אחד יהודי היה. ע״ד שכן רע.
תתתרכג. ראובן היה עשיר. ע״ד הגוים.
תתתרכד. בני אדם שהיו. ע״ד הנ״ל.
תתתרכה. אחד שאל לחכם. ע״ד הנ״ל.
תתתרכו. יהודי שיושב על. ע״ד הנ״ל.
תתתרכז. ראובן ביקש. ע״ד נאמנות.
תתתרכח. אחד בא למכור. ע״ד הנ״ל.
תתתרכט. אל יפתה אדם. ע״ד הנ״ל.
תתתרל. אם ראובן קונה. ע״ד הנ״ל.
תתתרלא. דע אע״פ שאמרו. ע״ד הנ״ל.
תתתרלב. צדיק אומר מעט. ע״ד הנ״ל.
תתתרלג. במזמור י״ב למנצח. ע״ד הנ״ל.
תתתרלד. אל תדור נדר. להתרחק מן הנדרים.
תתתרלה. כתיב שומר פיו. ע״ד שלא לפתוח פה לשטן.
תתתרלו. אחד היה רגיל. ע״ד הנ״ל.
תתתרלז. אל יאמר אדם. ע״ד הנ״ל.
תתתרלח. לאשה אחת היו. ע״ד הנ״ל.
תתתרלט. במקום היו. ע״ד שלא לקלל ולא לצער שום אדם.
תתתרמ. אמר רב וישבי. ע״ד הנ״ל.
תתתרמא. אחד היה מתנשא. ע״ד הנ״ל.
תתתרמב. אם רואה אדם. ע״ד הנ״ל.
תתתרמג. תנו רבנן שלשה. ע״ד הנ״ל.
תתתרמד. שאל אחד לחכם. ע״ד הנ״ל.
תתתרמה. כשיצאו ר׳ שמעון. ע״ד הנ״ל.
תתתרמו. אשה שמקשה. ע״ד הנ״ל.
תתתרמז. אשה שיושבת על. ע״ד לבקש רחמים.
תתתרמח. שאל אחד אמר. ע״ד שמות ומכשפים וקוסמים.
תתתרמט. וישאלו עוד לחכם. ע״ד הנ״ל.
תתתרנ. הקב״ה ברא את. ע״ד הנ״ל.
תתתרנא. אמר אדם אחד. ע״ד הנ״ל.
תתתרנב. אם על ידי. ע״ד הנ״ל.

סימן

תתתרנג. צדק צדק. ע״ד הנ״ל.
תתתרנד. כתיב חבלים נפלו. ע״ד המלאכים והממונים והנ״ל.
תתתרנה. כתיב עם גבור תמים. ע״ד הנ״ל.
תתתרנו. דע כמה עונש. ע״ד הנ״ל.
תתתרנז. לאחר ביקשו. ע״ד הנ״ל.
תתתרנח. אין מלמדים את השם. ע״ד הנ״ל.
תתתרנט. אם יש לו לאדם. ע״ד הנ״ל.
תתתרס. חכם אחד למד. ע״ד הנ״ל.
תתתרסא. יש דברים שהם. ע״ד המזיקים.
תתתרסב. אילו היה נמצא. ע״ד הנ״ל.
תתתרסג. כתיב ומקניהם. ע״ד הנ״ל.
תתתרסד. עת שמיני חלאים. ע״ד הנ״ל.
תתתרסה. יש נשים שקורין. ע״ד הנ״ל.
תתתרסו. אשה אחת היתה. ע״ד הנ״ל.
תתתרסז. אשה אחת היתה. ע״ד הנ״ל.
תתתרסח. נשים היו לוקחים. ע״ד הלחשים.
תתתרסט. כתיב אל תהי. ע״ד הנ״ל.
תתתרע. כתיב לא יחבול. ע״ד הנ״ל.
תתתרעא. אדם שהולך בין. ע״ד הנ״ל.
תתתרעב. לאדם ששונא. ע״ד היזקות.
תתתרעג. למה לא כתב. ע״ד הנ״ל.
תתתרעד. כתיב תורת ה׳. ע״ד תלמוד תורה.
תתתרעה. כתיב לשמור ולעשות. ע״ד הנ״ל.
תתתרעו. אדם תועה מדרך. ע״ד המשומדים.
תתתרעז. כל המקנא שלא. ע״ד תלמוד תורה.
תתתרעח. אם יש לאדם תלמידים. ע״ד הנ״ל.
תתתרעט. אם יבאו תלמידים. ע״ד הנ״ל.
תתתרפ. אמר ר׳ יוחנן. ע״ד הנ״ל.
תתתרפא. כתיב ואל תטוש. ע״ד הנ״ל.
תתתרפב. שנים שמתוכחין. ע״ד שלא לבייש את חברו.
תתתרפג. מי שהוא חריף. ע״ד הנ״ל.
תתתרפד. בכפר אחד היו. ע״ד הנ״ל.
תתתרפה. אם תראה אדם. ע״ד ביטול תורה.
תתתרפו. החולה כשחכמים. ע״ד הנ״ל.
תתתרפז. כתיב אשרי משכיל. ע״ד הנ״ל.
תתתרפח. רב יהודה אמר. ע״ד הנ״ל.
תתתרפט. מי שהקיז דם. כנ״ל וע״ד שישמור את עצמו.
תתתרצ. בעא מיניה רבא. ע״ד תלמוד תורה.

סימן

תתתרצא. איש אחד היה. ע"ד הנ"ל.
תתתרצב. רב אחד היה. ע"ד הנ"ל.
תתתרצג. אמר ליה ר"ל. ע"ד הנ"ל.
תתתרצד. כתיב ולא אבה. ע"ד הנ"ל.
תתתרצה. ההולך לארץ מרחקים. ע"ד הנ"ל.
תתתרצו. מותר ללמוד קטנים. ע"ד הנ"ל.
תתתרצז. כתיב לא ירדנו. ע"ד שלא לצער את האדם.
תתתרצח. כתיב ותמר את. עד הנ"ל.
תתתרצט. אחד לא היה. ע"ד הנ"ל.
תתתש. כתיב אם שכיר. להתרחק מן העבירה.
תתתשא. אע"פ שכתיב. ע"ד לימוד תורה לשנים.
תתתשב. מטרונא שאלה לר'. ע"ד הנ"ל.
תתתשג. אחד שאל לחכם. ע"ד תלמוד תורה.
תתתשד. מעשה בתלמיד אחד. ע"ד הנ"ל.
תתתשה. אחד תלמיד שאל. ע"ד הנ"ל.
תתתשו. מעשה באחד שהיה. ע"ד התפלות.
תתתשז. יהא אדם רגיל. ע"ד הנ"ל.
תתתשח. ניתנו האותיות. ע"ד הנ"ל.
תתתשט. התורה בארון. ע"ד התורה.
תתתשי. יש אותיות שהם. ע"ד האותיות.
תתתשיא. צד"י קו"ף. ע"ד הנ"ל.
תתתשיב. כתיב אם תבקשנה. ע"ד הנ"ל וע"ד הרשעים.
תתתשיג. על זאת יתפלל. ע"ד הנסיונות.
תתתשיד. כתיב ויאמר אני. ע"ד המלאכים ורמזים.
תתתשטו. במצרים בא אחר. ע"ד תלמוד תורה.
תתתשטז. באותה שעה שנגזר. ע"ד גזירת הקב"ה.
תתתשיז. לולא האמנתי לראות. ע"ד הרשעים והפורעניות.
תתתשיח. כָּף כַּף כל. ע"ד מדה כנגד מדה.
תתתשיט. כף הוי. ע"ד המצות ומתן שכרן.
תתתשכ. ואהבת את ה'. ע"ד הנסיונות.
תתתשכא. אמרינן במס' ערכין. ע"ד ארץ ישראל.
תתתשכא. אם מראין לראובן. ע"ד החלומות.
תתתשכב. יש חלום שאדם. ע"ד הנ"ל.

סימן

תתתשכג. אחר הפה הולך. ע"ד הנ"ל.
תתתשכד. מעשה באחד שאמרו. ע"ד הנ"ל.
תתתשכה. אחד היה מתנשא. להתרחק מן הגאוה.
תתתשכו. התלמידים היו יושבים. ע"ד הבנים.
תתתשכז. כתיב בשכבר הימים. ע"ד הנ"ל.
תתתשכח. אחד היה בונה. ע"ד בית הכנסת.
תתתשכט. ולא ישתוררו הצבור. ע"ד העניים.
תתתשל. במקום אחד נהרגו. ע"ד קידוש השם.
תתתשלא. כתיב כעצמים. ע"ד הנ"ל.
תתתשלב. סכין אחד מצאו. ע"ד הנ"ל.
תתתשלג. בית שנהרגו בו. ע"ד הנ"ל.
תתתשלד. כתיב מה בצע כי. ע"ד הנ"ל.
תתתשלה. אמרו ליה עכנא. ע"ד קבורה.
תתתשלו. שאלו לתלמיד חכם. ע"ד הנ"ל.
תתתשלז. ברזילי הגלעדי. ע"ד הנ"ל.
תתתשלח. אחד צוה לקוברו. ע"ד הנ"ל.
תתתשלט. אל תהי צדיק. ע"ד הנ"ל.
תתתשמ. על אחד החרימו. ע"ד הנ"ל.
תתתשמא. כתיב עת לעשות. ע"ד הנ"ל.
תתתשמב. כשיש דבר בעיר. ע"ד הנ"ל.
תתתשמג. כתיב מי יודע. ע"ד הנשמות.
תתתשמד. אחד לא ראה. ע"ד הצל בהושענא רבה וע"ד הצדקות.
תתתשמה. רב אחד ראה. ע"ד יום הכפורים.
תתתשמו. נשמות יש להם. ע"ד הקברים.
תתתשמז. דלא נימי לרב. ע"ד המתים.
תתתשמח. ההוא אמגושא דהוה, ע"ד הנ"ל.
תתתשמט. שילא בר אבינא, ע"ד הנ"ל.
תתתשנ. פעמים שרוה, ע"ד הנ"ל.
תתתשנא. לא יצוה הרב, ע"ד החולים.
תתתשנב. אחד היה חולה, ע"ד הנ"ל.
תתתשנג. ראובן חלה והתענה, ע"ד הנ"ל.
תתתשנד. אחד מת אביו, ע"ד התענית.
תתתשנה. אין אדם שצריכין, ע"ד הנ"ל.
תתתשנו. מעשה בחסיד אחד, ע"ד הסגופים.
תתתשנז. אחד ירא שמים, ע"ד התלמידים.
תתתשנח. חסיד אחד צוה. להתרחק מהון זרים.
תתתשנט. מי שיש לו עבד. להתרחק מן העברה.

סימן

תתתשס. אחד צוה לבנו, ע״ד אבלות.
תתתשסא. בבית אחד מת, ע״ד הנ״ל.
תתתשסב. אחד שונא לחברו, ע״ד המתים.
תתתשסג. אין מניחין לראות, ע״ד הנ״ל.
תתתשסד. יצחק אבינו אמר, ע״ד ברכות הפה.
תתתשסה. מעשה שהביאו לפני, ע״ד הנ״ל.
תתתשסו. אחד צדיק היה, ע״ד הכשפים.
תתתשסז. מי שנטה למות, ע״ד יציאת הנפש.
תתתשסח. כתיב ואלהי ישראל, ע״ד התפלות.
תתתשסט. כשמביאין לחכם, ע״ד הנ״ל.
תתתשע. גוים שבשני עיירות, ע״ד הנ״ל.
תתתשעא. אם יש גוי, ע״ד בקשת רחמים.
תתתשעב. מי שאביו משומד. ע״ד המשומ׳.
תתתשעג. עשרה בטלנים, ע״ד התפלה.
תתתשעד. ולא אבוא שמוע, ע״ד הנ״ל.
תתתשעה. בעיר אחת היו, ע״ד הנ״ל.
תתתשעו. אחד היה מדבר, ע״ד הנ״ל.
תתתשעז. אם אדם תובע, ע״ד הנ״ל.
תתתשעח. אדם השואל צרכיו, ע״ד הנ״ל.
תתתשעט. החכם ראה אחד, ע״ד הנ״ל.
תתתשפ. מעשה באחד, ע״ד הנ״ל.
תתתשפא. אחד היה מתאחר. ע״ד הנ״ל.
תתתשפב. כתיב שאו מרום, ע״ד הנ״ל.
תתתשפג. כשאדם מתפלל, ע״ד הנ״ל.
תתתשפד. היושב מעוטף בטלית, ע״ד הנ״ל.
תתתשפה. ואדם כשמתפלל, ע״ד הנ״ל.
תתתשפו. וכשאומרים תחנותיהם, ע״ד הנ״ל.
תתתשפז. כל מה שאדם, ע״ד הכוונות.
תתתשפח. והכהנים בברכת. ע״ד ברכת כהנים.
תתתשפט. כל מצוה שאדם, ע״ד המצות.
תתתשצ. טוב לאדם שיתפלל, ע״ד התפלות.
תתתשצא. צדיק אחד היה, ע״ד הנ״ל.
תתתשצב. אנוש מזער נשאר, ע״ד העניים.
תתתשצג. כיון שיש לעניים. ע״ד הנ״ל.
תתתשצד. אחד היה שונא, ע״ד קריאת התור׳.
תתתשצה. כתיב והייתם נקיים, ע״ד הנ״ל.
תתתשצו. מעשה בהילל הזקן, ע״ד הנ״ל.
תתתשצז. הזקנים הראשונים, ע״ד הנ״ל.
תתתשצח. אחד היה מתקן. להתרחק מן המחלוקת.

סימן

תתתשצט. אחד חזן היה, ע״ד הנ״ל.
תתתת. כל מי שמקבל, ע״ד הנ״ל.
תתתתא. יזהר אדם שלא, ע״ד החזנים.
תתתתב. במקום אחד היו, ע״ד התפלות.
תתתתג. כיון שכבר אמרו, ע״ד הנ״ל.
תתתתד. כתיב כשופר, כנ״ל וע״ד התקיעת שופר.
תתתתה. מי שחפץ שיתפלל, ע״ד הנ״ל.
תתתתו. אדם שבתוך התפלה, ע״ד הנ״ל.
תתתתז. אחד היה הולך, ע״ד הנקיון.
תתתתח. לא יתכן כשאדם, ע״ד הנ״ל.
תתתתט. רבי עקיבא אומר, ע״ד הנ״ל.
תתתתי. כתיב ואוהביו כצאת, ע״ד הנ״ל.
תתתתיא. מעשה בחסיד אחד, ע״ד הנ״ל.
תתתתיב. מעשה בחסיד אחד, ע״ד הנ״ל.
תתתתיג. כתיב ראה ריח, ע״ד הנ״ל.
תתתתיד. אחד היה משים, ע״ד הנ״ל.
תתתתטו. אמרו לחכם אחד, ע״ד הנ״ל.
תתתתטז. מי שעכב ולא, ע״ד התפלה.
תתתתיז. מעשה ברב אחד, ע״ד הנ״ל.
תתתתיח. אמרו זקנים הראשונים. ע״ד הנ״ל.
תתתתיט. אתו תרי בוטאטי, ע״ד הפיוטים.
תתתתכ. יש פיוטים אם יתפללו, ע״ד הנ״ל.
תתתתכא. שנים כתבו תפלות, ע״ד הנ״ל.
תתתתכב. כתיב וישב אהרן, ע״ד בקשת רחמים.
תתתתכג. אחד היה מתענה, ע״ד הנ״ל.
תתתתכד. אין משיבים על הקלקלה, ע״ד בשורה רעה.
תתתתכה. בבית המקדש היו, ע״ד ביהכ״נ.
תתתתכו. בית המקדש היה, ע״ד הנ״ל.
תתתתכז. כשבונין בית הכנסת, ע״ד הנ״ל.
תתתתכח. כתיב ויפגע במקום. ע״ד הנ״ל.
תתתתכט. למה נגזר שאסתר, ע״ד הנ״ל.
תתתתל. במקום אחד היו, ע״ד הנ״ל.
תתתתלא. במקום אחד היו, ע״ד הנ״ל.
תתתתלב. אין יכולין מרין תורה, ע״ד הנ״ל.
תתתתלג. החכם ראה אחד, ע״ד הנ״ל.
תתתתלח. אחד היה משים, ע״ד סה״ת.
תתתתלט. שלשה עשר הקפות, ע״ד הנ״ל.
תתתתלד. אחד היה לו, ע״ד האתרוג.

סימן

תתתתלה. אחד היה לו, ע״ד הנ״ל.

תתתתלו. אחד היה לו, ע״ד קדושת השבת.

תתתתלז. כתיב כוס ישועות, ע״ד בהמ״ז.

תתתתלח. שלשה היו אוכלין, ע״ד הנ״ל.

תתתתלט. אחד היה לו, ע״ד הברכות.

תתתתמ. על המן היו, ע״ד הנ״ל.

תתתתמא. לא יתחיל שליח, כנ״ל וע״ד החרם.

תתתתמב. אדם שנאמר לו, ע״ד הנ״ל.

תתתתמג. אדם ששכח, ע״ד הנ״ל.

תתתתמד. זקן אחד היה, ע״ד הנ״ל.

תתתתמה. הנה כי כן, ע״ד הנ״ל.

תתתתמו. אשר נתן לשכוי, ע״ד הנ״ל.

תתתתמז. הברכות שביד אדם, ע״ד הנ״ל.

תתתתמח. כתיב ברן יחד, ע״ד המלאכים והשדים.

תתתתמט. אחד היה שוחט, ע״ד כסוי הדם.

תתתתנ. החכם ראה אחד, ע״ד הנ״ל.

תתתתנא. יהודי אחד היה לו, ע״ד סכיני השחיטה.

תתתתנב. השולח סכין לחברו. ע״ד הנ״ל.

תתתתנג. אדם שרואה, ע״ד שחיטה ובדיקה.

תתתתנד. אחד היה יודע, ע״ד הנ״ל.

תתתתנה. אחד היה עצרן, ע״ד הנ״ל.

תתתתנו. אחד היה אוכל, ע״ד הנ״ל.

תתתתנז. אחד הביא מן, ע״ד בשר וחלב.

תתתתנח. היאכל תפל מבלי. ע״ד כל תשקצו.

תתתתנט. שנים היו אחד לא רצה, ע״ד הנ״ל.

תתתתס. איש אחד לא היה, ע״ד הנ״ל.

תתתתסא. בכל מה שחכמים, ע״ד ללכת בדרך טובים.

תתתתסב. בערב פסח ובפסח, ע״ד החמץ.

תתתתסג. אם תראה, ע״ד הברכות.

תתתתסד. בתחלה היו נכנסין, ע״ד שמירת שבת.

תתתתסה. אחד נתן צמר, ע״ד שעטנז.

תתתתסו. אדם שלובש, ע״ד הציצית.

תתתתסז. תנחומא בפרשה שרצים, ע״ד תלמוד תורה.

תתתתסח. בציצית כתיב, ע״ד הציצית.

תתתתסט. רצועות של תפילין, ע״ד התפילין.

סימן

תתתתע. כתיב זה אלי, ע״ד הנ״ל.

תתתתעא. רבי ישבב חילק, ע״ד עשית המצות.

תתתתעב. כתיב ושבתם וראיתם, ע״ד הנ״ל.

תתתתעג. אחד הלך לפדות, ע״ד הנ״ל.

תתתתעד. כתיב אל תהי, ע״ד הנ״ל.

תתתתעה. כל שהרבים צריכים, ע״ד הצדקה.

תתתתעו. בירושלמי אמר, ע״ד הנ״ל.

תתתתעז. ראובן היה עני, ע״ד הנ״ל.

תתתתעח. לאחד נשלח כסף, ע״ד הנ״ל.

תתתתעט. אחד בא אצל, ע״ד הנ״ל.

תתתתפ. אחד נדר לתת, ע״ד הנ״ל.

תתתתפא. מעשה באיש אחד, ע״ד הנ״ל.

תתתתפב. כתיב יהללך זר, ע״ד הנ״ל.

תתתתפג. אחד אמר לחכם, ע״ד הנ״ל.

תתתתפד. אחד היה לו, ע״ד הנ״ל.

תתתתפה. רב אחד שלח, ע״ד הנ״ל.

תתתתפו. כתיב קחו מאתכם, ע״ד הנ״ל.

תתתתפז. אחד הלוה מעות, ע״ד הנ״ל.

תתתתפח. ראובן שהיה עני, ע״ד הנ״ל.

תתתתפט. ביד ראובן היה, ע״ד הנ״ל.

תתתתצ. צוה הקב״ה לתת, ע״ד הנ״ל.

תתתתצא. יש פעמים הלוואה, ע״ד הנ״ל.

תתתתצב. הקב״ה גוזר, ע״ד הנ״ל.

תתתתצג. כתיב הרחוקים, ע״ד הנ״ל.

תתתתצד. ראובן שאמר, ע״ד הנ״ל.

תתתתצה. ראובן שאמר, ע״ד הנ״ל.

תתתתצו. אם ישאלך אדם, ע״ד הנ״ל.

תתתתצז. ראובן שלח לשמעון, ע״ד המצות.

תתתתצח. ראובן ראה את שמעון, ע״ד הנ״ל וע״ד הצדקה.

תתתתצט. אם שמעון היה נוהג, ע״ד הנ״ל.

תתתתק. אם נותנין לראובן, ע״ד הנ״ל.

תתתתקא. משומד שנתן לצדקה, ע״ד הנ״ל.

תתתתקב. משומד אחד רצה, ע״ד הנ״ל.

תתתתקג. אם אדם אוהב, ע״ד הנ״ל.

תתתתקד. לאחד היו לו, ע״ד הרשעים.

תתתתקה. ומנין אם החזקת, ע״ד הנ״ל.

תתתתקו. שאלו לחכם ראובן, ע״ד הצדקות.

תתתתקז. רבי חמא ב״ר חנינא, ע״ד הנ״ל.

תתתתקח. החכם צוה לבניו, ע״ד תקנת רבים.

תתתתקט. אחד היה קונה תבואה, ע״ד הנ״ל.

סימן

תתתתקי. הדר בחצר חברו, ע"ד לעשות חסד עם זולתו.
תתתתקיא. כתיב לא תשים, ע"ד האורחים.
תתתתקיב. רבי ינאי ור' יונתן, ע"ד העניים.
תתתתקיג. כתיב אל תגזול, ע"ד הנ"ל.
תתתתקיד. ראובן היה נותן, ע"ד הנ"ל.
תתתתקטו. אדם שהוא קפדן, ע"ד הצדקות.
תתתתקטז. לא ילך גבאי, ע"ד הנ"ל.
תתתתקיז. שני צדיקים היו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקיח. שני עניים היו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקיט. כתיב כבד את, ע"ד כיבוד אב ואם.
תתתתקכ. אחד היה עשיר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכא. אחד היה מפרנס, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכב. מי שיצא מעיר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכג. אחד היה מכבד, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכד. אם יהודי טוב, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכה. איש אחד בא, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכו. ראובן רצה להכות, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכז. אדם שיש לאביו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכח. והא אמר אביי, ע"ד הנ"ל.
תתתתקכט. אחד עשיר אמר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקל. אחד היה עשיר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקלא. אבידת רבו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקלב. לא יחטא האדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקלג. כתיב שם עולם, ע"ד הצדיקים.
תתתתקלד. כתיב את יראי ה', ע"ד כיבוד ת"ח.
תתתתקלה. מה שרבן גמליאל, ע"ד הנ"ל.
תתתתקלו. תא שמע דאמר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקלז. כתיב אורח ימים, ע"ד הנ"ל וע"ד הצדקה.
תתתתקלח. כתיב הנה אנכי, ע"ד הצדיקים.
תתתתקלט. מעשה בחסיד, ע"ד הספרים.
תתתתקמ. אחד היה רוצה, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמא. חייב אדם ליזהר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמב. במגילת סתרים, ע"ד התפילין.
תתתתקמג. המתקנים בגד פשתים, ע"ד ס"ת.
תתתתקמד. והלא דברים ק"ו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמה. כתיב והוא עומד, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמו. אחד היה משים, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמז. אל יצניע אדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקמח. ואומרה להם אנחנו, ע"ד הנ"ל.

סימן

תתתתקמט. למי שיש לו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנ. סופר אחד סיים, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנא. במס' תמורה בפרק, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנב. כתיב מי יתן, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנג. אחד כשהיה כותב, ע"ד סת"ם.
תתתתקנד. אחד נשבר בו, ע"ד הקולמסים.
תתתתקנה. כשיש חיכוך לאדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנו. החכם נכנס בבית, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנז. אחד תיקן עץ, ע"ד הנ"ל.
תתתתקנח. אחד היה כותב, ע"ד קדושת הספרים.
תתתתקנט. כשהסופר כותב, ע"ד קדושת השם.
תתתתקס. אל יסהר אדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסא. אם חפץ הסופר, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסב. כתיב ויכתבו עליו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסג. אחד היה מעתיק, ע"ד שצריך לקרוא קודם בפה.
תתתתקסד. אמרינן בפרק, ע"ד שבת.
תתתתקסה. לעולם יעסוק אדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסו. האדם ההולך בדרך, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסז. כתיב זכור את יום, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסח. בני אדם הלכו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקסט. אם הגוים תפשו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקע. שנים שנתקוטטו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקעא. כתיב והיית אך, ע"ד הנ"ל.
תתתתקעב. בימות החמה שיש, ע"ד הנ"ל.
תתתתקעג. זקן אחד נכנס, ע"ד הנ"ל.
תתתתקעד. אדם שיש לו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקעה. מעשה באחד שהיה, ע"ד הנ"ל.
תתתתקעו. לא יתענה אדם, ע"ד הנ"ל.
תתתתקעז. דליקה היתה בשבת, ע"ד הנ"ל.
תתתתקעח. הנולד בשבת, ע"ד הנ"ל.
תתתתקעט. אחד חסיד, ע"ד הנ"ל.
תתתתקפ. כשאומר בשבת, ע"ד הנ"ל.
תתתתקפא. זקן אחד היה, ע"ד הנ"ל.
תתתתקפב. למי שנשלח לו, ע"ד הנ"ל.
תתתתקפג. מנחת כהן משיח, ע"ד הקרבנות.
תתתתקפד. ארבעה שולחנות מספה, ע"ד הנ"ל.
תתתתקפה. כיון שביום דן, ע"ד יום הדין.
תתתתקפו. בראש השנה, ע"ד הנ"ל.
תתתתקפז. איך ביום אחד, ע"ד הנ"ל.

סימן

תתתתקפח. כי עשית משפט, ע״ד הנ״ל.
תתתתקפט. כתיב ואם ארונים, ע״ד המלאכים והממונים.
תתתתקצ. כתיב אלהי הרים, ע״ד הנ״ל.
תתתתקצא. למה אמר נעשה, ע״ד הנ״ל.
תתתתקצב. נזם זהב וחלי, ע״ד הבגדים.
תתתתקצג. אע״פ שכתוב, ע״ד הנ״ל.
תתתתקצד. נזם זהב וחלי, ע״ד הנ״ל.
תתתתקצה. ומגיד אע״פ שלגבי, ע״ד הנ״ל.
תתתתקצו. מוכיח חכם, ע״ד התוכחה.
תתתתקצז. כצנת שלג, ע״ד הצדיקים.
תתתתקצח. מעשה היה בשעת, ע״ד קידוש השם.
תתתתקצט. נשיאים ורוח וגשם, ע״ד הנדרים.
תתתתר. בארך אפים יפותה, ע״ד לכבד את העשיר.
תתתתרא. דבש מצאת אכול, ע״ד התלמידי׳.
תתתתרב. ועוד מדבר באדם, ע״ד האורחי׳.
תתתתרג. הוקר רגלך, ע״ד ידידות ורעות.
תתתתרד. הוקר רגלך, ע״ד הנ״ל.
תתתתרה. ראובן ושמעון שהיו, ע״ד החשד.
תתתתרו. מפיץ חרב וחץ, ע״ד העדים.
תתתתרז. שן רועה ורגל. להתרחק מן אנשים רעים.
תתתתרח. מעדה בגד, ע״ד הנהגת האדם.
תתתתרט. מעשה היה והביא, ע״ד הנ״ל.
תתתתרי. למה הוצרכו הנביאים, ע״ד הנ״ל.
תתתתריא. שמים לרום וארץ, ע״ד הנ״ל.
תתתתריב. מארי חלמך לשנאך, ע״ד נבוכדנאצר.
תתתתריג. כבוד אלהים הסתר, ע״ד הנהגת האדם.
תתתתריד. אם נעשה נס, ע״ד הנסים.
תתתתרטו. הגו סגים לכסף, ע״ד המלכות.
תתתתרטז. אל תריב עם, ע״ד הנהגת האדם.
תתתתריז. ראשית חכמה, ע״ד הנ״ל.
תתתתריח. ויאמר אהוד דבר, ע״ד קדושת השם.
תתתתריט. מי שיש לו ספר, ע״ד הנ״ל.
תתתתרכ. למה אמר משה, ע״ד הראיה.
תתתתרכא. אל יעמוד איש, ע״ד הנ״ל.

סימן

תתתתרכב. ויעלהו במות בעל, ע״ד בלעם הקוסם.
תתתתרכג. וכנגד מחזה שדי, ע״ד הנ״ל.
תתתתרכד. כאשר שבועה, ע״ד מכירת יוסף.
תתתתרכה. חלומות סיפר יוסף, ע״ד יוסף עם אֶחיו.
תתתתרכו. אין דבר שכתוב, ע״ד תורתנו הקדושה.
תתתתרכז. דע לך כל מה, ע״ד הנ״ל.
תתתתרכח. ארץ רוץ ברצון, ע״ד הנ״ל.
תתתתרכט. למה נכתבו הרבה, ע״ד הנ״ל.
תתתתרל. לאחר שמתו הנביאים, ע״ד כ״ד ספרי קדש.
תתתתרלא. למאן דאמר בן, ע״ד הנ״ל.
תתתתרלב. שלש׳ דנין אותן, ע״ד עוברי עבר׳.
תתתתרלג. למה לתת למשה, ע״ד הלוחות.
תתתתרלד. רבי יהושע בן, ע״ד הנ״ל.
תתתתרלה. מה היה משה, ע״ד הנ״ל.
תתתתרלו. אין בארון רק, ע״ד הנ״ל.
תתתתרלז. תאמי צביה מכאן, ע״ד העגלות.
תתתתרלח. תורת ה׳ תמימה, ע״ד דוד המלך.
תתתתרלט. למה סמך מזמור, ע״ד מזמורי תהלים.
תתתתרמ. במקום שיאמר אַל, ע״ד שמבאר פסוקים בתנ״ך.
תתתתרמא. צפורים לשון נקבה, ע״ד הנ״ל.
תתתתרמב. במדבר לא ירדה, ע״ד המשכן ובהמ״ק וע״ד הנסים.
תתתתרמג. ישראל יצאו, ע״ד יציאת מצרים.
תתתתרמד. בויקחו לי תרומה, ע״ד המשכן.
תתתתרמה. כתיב בצל החכמה, ע״ד הכהנים והמלכים.
תתתתרמו. אמר ר׳ יהודה, ע״ד שלא לבייש את בני אדם.
תתתתרמז. כתיב לא בצדקתך, ע״ד ז׳ אומות.
תתתתרמח. כתיב לא תחיה, ע״ד הנ״ל.
תתתתרמט. יהודים וגוים, ע״ד להיות נאמן בברית.
תתתתרנ. ומעמים אין איש, ע״ד הגרים.
תתתתרנא. תהלה בפסוק מה, ע״ד ארבעת הבנים.

סימן

תתתתרנב. אמרו רבותינו זכות, ע״ד הזכיות.
תתתתרנג. ויאכל וישת ויקם, ע״ד המצות.
תתתתרנד. ויבז עשו את, ע״ד המלאכות.
תתתתרנה. אמר ר׳ אבא, ע״ד הצדיקים.
תתתתרנו. מה ברכה ברכם, ע״ד היצר.
תתתתרנז. צ״ק ד׳ ראשים, ע״ד השקלים.
תתתתרנח. שי״ן לשון שנוי, ע״ד האותיות.
תתתתרנט. אשר לו הים, ע״ד מעשה בראשית.
תתתתרס. איזהו שפיר מרוקם, ע״ד יצירת הולד.
תתתתרסא. שאול באחת ולא, ע״ד שאול ודוד.
תתתתרסב. מעשה היה בהגמון, ע״ד הנ״ל.
תתתתרסג. רשב״ג ולא כן, ע״ד מעש׳ בראשית.
תתתתרסד. רבי ירמיה בעי, ע״ד האגדות.
תתתתרסה. לא ישוך אדם, ע״ד הנהגות האדם וחבר וע״ה.
תתתתרסו. כתיב בין האולם, ע״ד הכהנים.
תתתתרסז. כתיב ויבא אהרן, ע״ד לשמש את חברו.
תתתתרסח. כתיב לא ידון רוחי, ע״ד הנקמות.
תתתתרסט. אל תהי חכם, ע״ד הנהגת האדם.
תתתתרע. כתיב מי זה האיש, ע״ד הנ״ל.
תתתתרעא. אשה לשלישי, ע״ד גזרת הקב״ה.
תתתתרעב. וכיוצא בבנים כן, ע״ד הנ״ל.
תתתתרעג. למה זימן הקב״ה, ע״ד העורבים.
תתתתרעד. האוכל תרומה, ע״ד התשובה.
תתתתרעה. אין דורשין, ע״ד נשואין.
תתתתרעו. אחד היה חומד, ע״ד הנ״ל.
תתתתרעז. ראובן היה נהנה, ע״ד הנ״ל.
תתתתרעח. כתיב ערירים ימותו, ע״ד הנ״ל.
תתתתרעט. אחד היה עשיר, ע״ד הנ״ל.
תתתתרפ. מי שיש לו טיפול, ע״ד הנ״ל.
תתתתרפא. החכם ראה אחד, ע״ד הנ״ל.
תתתתרפב. אחד הורה לבניו, ע״ד הנ״ל.
תתתתרפג. אחד שאל לחכם, ע״ד הנ״ל.
תתתתרפד. ראובן שחפץ ליתן, ע״ד הנ״ל.
תתתתרפה. רב אחד היה, ע״ד הנ״ל.
תתתתרפו. מעשה באדם אחד, ע״ד הנ״ל.
תתתתרפז. איש שמגרש אשתו. ע״ד הגט.
תתתתרפח. ראובן ביקש לשמעון, ע״ד הנשואין.

סימן

תתתתרפט. אחד המתין לחמיו, ע״ד הנ״ל.
תתתתרצ. ראובן היה לו, ע״ד הנ״ל.
תתתתרצא. כתיב ואם לא, ע״ד הנ״ל.
תתתתרצב. יהודי אחד צוה, ע״ד הנ״ל.
תתתתרצג. אחד היו לו בנים, ע״ד הנ״ל.
תתתתרצד. כתיב קחו נשים, ע״ד הנ״ל.
תתתתרצה. אדם שיש לו, ע״ד הנ״ל.
תתתתרצו. מי שיש לו בן, ע״ד הנ״ל.
תתתתרצז. מי שיש לו בן, ע״ד להרחיק מן העברה.
תתתתרצח. כהן אחד בא, ע״ד הנ״ל.
תתתתרצט. ועשית הטוב והישר, ע״ד הנהגת האדם.
תתתתש. כתיב טוב אחרית, ע״ד הנשואין.
תתתתשא. אחד מבני טובים, ע״ד הנ״ל.
תתתתשב. האיש שמצוה לבנו, ע״ד הנ״ל.
תתתתשג. כתיב וישלחם מעל, ע״ד הנ״ל.
תתתתשד. כתיב לא אוכל, ע״ד הנ״ל.
תתתתשה. כתיב כי התענית, ע״ד הנ״ל.
תתתתשו. למה זכו עמון ומואב, ע״ד דוד ומלך המשיח.
תתתתשז. בחור וזקן נתנו, ע״ד הנשואין.
תתתתשח. החכם אמר עם אשתו, ע״ד הנ״ל.
תתתתשט. רבי חנינא בן, ע״ד הנ״ל.
תתתתשי. יש שמאבד עצמו, ע״ד הנ״ל.
תתתתשיא. לאחר חתכו אבן, ע״ד הנ״ל.
תתתתשיב. אחד תלמיד בא, ע״ד הנ״ל.
תתתתשיג. לא יחשוב הצדיק, ע״ד הנ״ל.
תתתתשיד. אחד היה אומר, ע״ד הנ״ל.
תתתתשטו. החכם שמע לאחד, ע״ד מצות פו״ר.
תתתתשטז. התלמידים היו, ע״ד הנ״ל.
תתתתשיז. בעיר אחת היתה, ע״ד ילד זנונים.
תתתתשיח. אשה הרה לזנונים, ע״ד הנ״ל.
תתתתשיט. עבד היה ליהודי, ע״ד העבדים.
תתתתשכ. בסוף מסכת עדיות, ע״ד המשפחו׳.
תתתתשכא. יש מזכה אחר, ע״ד הנ״ל.
תתתתשכב. שני משומדים אחין, ע״ד הנ״ל.
תתתתשכג. כהן ששולח את, ע״ד הקידושין.
תתתתשכד. יש ענוה יורשת, ע״ד הענוה.
תתתתשכה. וכן יש ענוה, ע״ד הנ״ל.
תתתתשכו. יש צדקה והנה, ע״ד הצדקות.

סימן

תתתתשכז. יש חסידות שהוא, ע״ד הצדקות.
תתתתשכח. ויש חסידות, ע״ד הנ״ל.
תתתתשכט. יש שופט צדק, ע״ד הדינים.
תתתתשל. יש טובה שהיא. ע״ד הגורמים טובה או רעה.
תתתתשלא. יש טובה שמביאה, ע״ד הנ״ל.
תתתתשלב. יש חסד מלא, ע״ד הנ״ל.
תתתתשלג. יש לימוד אע״פ, ע״ד הנ״ל.
תתתתשלד. יש משבח שהוא, ע״ד הנ״ל.
תתתתשלה. יש צניעות שטובה, ע״ד הנ״ל.
תתתתשלו. יש ענוה והסידות, ע״ד הנ״ל.
תתתתשלז. יש אהבה שאוהב, ע״ד הנ״ל.
תתתתשלח. כתיב בכל לבבך, ע״ד עבודת הבורא.
תתתתשלט. יכול אדם לחטוא, ע״ד הסייגים והנדרים.
תתתתשמ. הרי חסיד שאינו, ע״ד החסידים.
תתתתשמא. אל תהי צדיק, ע״ד הנ״ל.
תתתתשמב. כל דבר שאדם, ע״ד הנ״ל.
תתתתשמג. כתוב במסכת דרך ארץ, ע״ד התוכחה.
תתתתשמד. מעשה בחסיד אחד, ע״ד החסידים.
תתתתשמה. יהללך זר ולא פיך, ע״ד הגאוה.
תתתתשמו. כל מי שהוא חכם, ע״ד הצדיקי׳.
תתתתשמז. יותר טוב למי, ע״ד הנ״ל.
תתתתשמח. כתיב ומצא חן, ע״ד הנהגות האדם.
תתתתשמט. אמר זקן אחר, ע״ד התורה.
תתתתשנ. הנה אמרו יסורים, ע״ד המצות וע״ד מעשי ה׳ ונזרותיו.
תתתתשנא. רבי חני בשם, ע״ד הנ״ל.
תתתתשנב. ב׳ פעמי׳ אלהי הרוחות, ע״ד הנ״ל.
תתתתשנג. כתיב מנורת רשע, ע״ד העתיד לבוא.
תתתתשנד. כתיב לויתן זה יצרת, ע״ד הנ״ל.
תתתתשנה. כתיב ורחמיו על, ע״ד כפוי טובה.

סימן

תתתתשנו. כתיב מי האנשים האלה, ע״ד בלעם וע״ד צעב״ח.
תתתתשנז. למה אמר נעשה, ע״ד היצר.
תתתתשנח. רבית אסרה תורה, ע״ד הרבית.
תתתתשנט. כיון שהיה אברהם, ע״ד אברהם ושרה.
תתתתשס. במה אדע כי, ע״ד הנ״ל.
תתתתשסא. אמרו שבני יעקב, ע״ד החרם.
תתתתשסב. ותאמר לאה בגד, ע״ד גד בן יעקב.
תתתתשסג. לא יוציא אדם, ע״ד הנהגת האדם.
תתתתשסד. מידות המעולות הם, ע״ד הנ״ל.
תתתתשסה. ויאמר יעקב אל ביתו, ע״ד הנ״ל.
תתתתשסו. החכם נכנס בבית, ע״ד הנ״ל.
תתתתשסז. המגדל יתומים, ע״ד חינוך הבנים.
תתתתשסח. אם רואה אדם, ע״ד הנהגת האדם.
תתתתשסט. מי שהוא בא מארץ, ע״ד הנ״ל.
תתתתשע. קהילה גדולה, ע״ד הנ״ל.
תתתתשעא. כתיב אל תען, ע״ד הנ״ל.
תתתתשעא. אם יש דבר איסור, ע״ד הנ״ל.
תתתתשעב. החכם היה דוחה, ע״ד מתי לקרב את החוטאים.
תתתתשעג. כתיב דברי חכמים, ע״ד התוכחה.
תתתתשעד. אם נצחת חברך, ע״ד הנצחון וע״ד הנהגת האדם.
תתתתשעה. אימתי צריך אדם, ע״ד להוציא את עצמו מן החשד.
תתתתשעו. כתיב יוקח נא, ע״ד הנ״ל.
תתתתשעז. אמרו עליו על, ע״ד הנהג׳ האדם.
תתתתשעח. רועה שעש׳ תשובה, ע״ד תשובה ונדרים.
תתתתשעט. אין חסיד אלא, ע״ד החסידים.
תתתתשפ. בפרשה ויקרא נ״ה, ע״ד הקרבנות.
תתתתשפא. כתיב לולא פני, ע״ד התשובה.
תתתתשפב. כתיב ומדדו, ע״ד משה רבנו.
תתתתשפג. מעשה קרח ועדתו, ע״ד הנ״ל.

לוח השוואת הסימנים כפי מה שהם בדפוס זה מתוך כ"י פארמא ובדפוס בולוניא.*)

ד' בר'	ד' בול'	
א	קנג	מן ויש חסיד שלבו הולך עד כל הימים באמת.
	רסא	מן אהוב לך את המצוה עד קלות ראש.
	קנד	מן מצוה לשנות עד סוף הסימן.
ב	קנה	עד שהוא מבזה יירשנו.
	קנו	מן ואם תראה ג' ע"ס הסימן.
ג	קנו	כל הסימן.
ז	קנז	"
ח	קנז	עד ודעת אלהים תמצא.
	קנח	מן יראת ה' שנאת רע ע"ס הס'.
ט	קנח	כל הסימן.
י	קנח	"
יא	קנח	עד כל אילו הדברים מבינים את הלב.
	תקפה	מן ואם יבא אליך עד באותו לשון שהוא מבין.
יב	קנח	עד במצותיו חפץ מאד.
יג	קס	מן ואם באתה לידי נסיון עד ורוח נכון חדש בקרבי.
	קסא	מן אם עמדת בנסיון עד סוף הסי'.
יד	קסג	מן אם נצחת עד סוף הסימן.
טו	קסד	עד בין בעולם הבא.
	קסה	מן כתיב פוקד עד ועודי עמך.
	קסו	מן יש צדיקים עד דבש וחמאה.
	תקצ	מן ודע מי שמזכה עד מהיר במלאכתו.
	תקצא	מן מי שעושה זכות גדול עד סוף הסימן.
טז	תקכה	מן יותר טוב עד סוף הסימן.
יז	תקצב	כל הסימן.

ד' בר'	ד' בול'	
יט	קסז	עד כענין הזה.
	תקצג	מן כתיב קחו עד סוף הסימן.
כ	תקצד	כל הסימן.
כא	תקצה	עד ויתן הרבה לצדקה.
	תקצו	מן אחד בא עד בצרכי צבור.
	תקצז	מן אחד גזל עד סוף הסימן.
כב	תקצח	עד נעשין לו כזכיות.
	תקצט	מן אע"פ שלא הזכירו ע"ס הסי'.
כג	תקצט	עד הערמת רבית.
	תר	מן ויש גזל עד סוף הסימן.
כד	תר	כל הסימן.
כה	תרא	"
כו	תרב	"
כז	א	"
כח	א	עד ופושעים יכשלו בם.
	ב	מן ואמר זה בעל הספר (בשנויים).
כט	תרג	כל הסימן.
ל	תרד	עד בעולם הזה.
	תרה	מן מי שעשה עד סוף הסימן.
לא	תרה	כל הסימן.
לב	תרה	עד לדחותו מעלינו.
	תרו	מן מי שהיו עונותיו עד סוף הסי'.
לג	תרז	מן אמר רבא עד בשמחת נויך.
	תרח	מן ג' ספרים עד חרון אף.
	תרט	מן אמרו עד ויבא רשע.
	תרי	מן והנה שני עד הפסדת על ידו.
	תריא	מן הרי כתוב עד סוף הסימן.
לד	תריא	כל הסימן.
לה	קע	"
לו	תריב	עד קרא ולא שמעו.
	תריג	מן וראוי שנדע עד סוף הסימן.

*) בר' = דפוס ברלין ע"פ כ"י פארמא; בול' = דפוס בולוניא משנת יפר"ה.

ד' בר'	ד' בולי	
מא	קעא	מן כשבוכה עד סוף הסימן.
מב	קעא	כל הסימן.
מג	קעב	מן ג' יצרים עד בלא כשוף.
	קעג	מן כלל גדול עד סוף הסימן.
מד	קעג	כל הסימן.
מה	קעג	„
מו	קעג	עד לא יעלה.
	קעד	מן שני בני אדם עד סוף הסי'.
מז	צט	עד ותהנה מזיו שכינה.
	קג. קד	מן ורע מי שהוא (בשינוי לשון) עד סוף הסימן.
מח	קעה	כל הסימן.
מט	קעה	„
נ	קעו	„
נד	קעז	„
נה	קעח	„
נו	קעח	„
נז	קעט	„
נח	קעט	עד מבנות ישראל.
	תריד	מן כתיב הוקר עד סוף הסימן.
נט	תריד	כל הסימן.
ס	תריד	עד אל תזרע כרמך כלאים.
	קסח	מן אל תערב בנים ע"ס הסי'.
סא	קיח	עד המשמח אלהים ואנשים.
סג	קסט	כל הסימן.
סה	תרטו	עד אין שק.
	תרטז	מן כתיב שובו עדי ע"ס הסי'.
סו	תריז	כל הסימן.
סז	תריז	„
סח	תריח	„
סט	תריט	עד זרע אברהם.
	קפז	מן ומי שאוהב עד סוף הסימן.
עא	תרכ	כל הסימן.
עב	כא	עד וחטאתי נגדי תמיד.
	כב	מן ומי שחטא עד שלא יחשדו הכשרים.
עד	תרכא.	עד אחרים נחשדים והוא חייב.
עה	תרכא	עד ככלב שב אל קיאו.
	כב	מן וכשאדם מתורה ע"ס הסי'.
עו	תרכב	כל הסימן.
עז	תרכב	„

ד' בר'	ד' בולי	
עח	עט	מן השמר שלא תשב עד מעשיו הרעים.
עט	תרכג	כל הסימן.
פ	תרכג	„
פא	תרכד	„
פג	תרכה	„
פד	תרכו	„
פה	תרכז	„
פז	תרכח	„
פח	תרכט	„
צא	תרלא	„
צב	תרלג	„
צג	תרלג	„
צד	תרלד	„
צח	תרלה	„
צט	תרלו	„
ק	תרלז	„
קא	תרלח	„
קב	תרלט	„
קג	תרמ	„
קד	תרמא	„
קה	קפ	„
קו	תרמב	„
קז	תרמג	„
קח	תרמד	„
קט	תרמד	„
קי	תרמה	עד וכי פתח.
	תרמו	מן ר' שמעון אומר עד סוף הסי'.
קיא	תרמו	כל הסימן.
קיב	קפא	„
קיג	תרמז	„
קיד	תרמח	„
קטז	צג	מן ואם לא היו ישראל עד שלא יחטיאו (בסגנון אחר).
קיז	תרמח	כל הסימן.
קיח	תרמט	„
	תרנ	מן כשם שצריך עד סוף הסי'.
קיט	קפב	כל הסימן.
קכ	קפג	„
קכא	קפד	„
קכב	תרנא	מן אל יתן לו רשות עד בחיים.

ד' בר'	ד' בול'	
קכב	תרנב	מן מי שהוא חפץ עד סוף הסי'.
קכג	תרנג	כל הסימן.
קכד	תרנד	"
קכה	קלז	עד לשחוק שישחקו.
	קלח	מן בכל דרכיו עד סוף הסימן (בדפוס בול' חסר קצת).
קכו	תרנה	כל הסימן.
קכז	תרנו	"
קכח	תרנז	"
קכט	תרנז	"
קל	תרנח	"
קלא	תרנט	עד שנצטער עליו.
קלב	תרס	כל הסימן.
קלג	תרסא	"
קלד	תרסב	"
קלה	תרסג	"
קלו	תרסד	"
קלז	תרסה	"
קלח	תרסו	עד ירחמו עליך.
	תרסז	מן יודע צדיק עד סוף הסי'.
קלט	תרסז	כל הסימן.
קמ	תרסח	"
קמא	תרסח	"
קמג	תרע	"
קמו	קפה	"
קנה	מה	"
קנו	מה	מן הלא דוד עד סוף הסי'.
קנט	תרעב	כל הסימן.
קסא	תרעג	"
קסב	תרעד	"
קסג	תרעה	"
קסד	תרעו	"
קסה	תרעז	"
קסח	תרעח	"
קסט	תרעט	"
קעא	קפו	"
קעב	תרפ	עד בידכן למצדה.
	תרפא	מן כתיב עד סוף הסימן.
קעג	תרפא	עד כשעשתה לאחד.
קעד	תרפב	כל הסימן.
קעו	קפז	מן הרוצח עד סוף הסימן.

ד' בר'	ד' בול'	
קעז	קפז	כל הסימן.
קפ	תרפג	"
קפא	תרפד	עד בנדה.
	תרפה	מן אם יברחו עד ידיהם.
קפב	תרפו	כל הסימן.
קפג	קפח	"
קפד	קפט	"
קפה	קפט	"
קפח	תרפז	"
קץ	תרפח	"
קצא	תרפט	"
קצג	קצא	עד פטר חמור.
	קצב	מן למה לא נתנלו ע"ס הסי'.
קצד	קצג	כל הסימן.
קצה	קצד	"
קצו	קצה	עד עונו שנרם.
	קצו	מן לכך עד סוף הסימן.
קצז	קצו	כל הסימן.
קצח	קצז	"
קצט	קצח	"
ר	קצח	"
רא	קצח	"
רב	קצט	"
רג	קצט	"
רד	קצט	"
רה	קצט	"
רו	ר	"
רז	רא	"
רח	רב	"
רט	רג	"
רי	רד	"
ריא	רה	"
ריב	רו	עד המאמינים בדבריו.
ריג	תרצ	כל הסימן.
ריד	תרצא	"
רטו	תרצב	עד צריך כפרה.
רטז	תרצג	עד אינו צריך לשלם.
ריח	תרצד	כל הסימן.
רכב	סט. רז	עד ולא מיחה.
	רח	מן כף ששוקלים ע"ס הסי'.
רכג	רח	כל הסימן.

ד' בר'	ד' בולי'	
רכד	רט	כל הסימן.
רכה	תרצה	"
רכו	תרצו	"
רכז	תרצז	"
רכח	רי	"
רכט	ריא	"
רל	ריא	"
רלא	ריב	"
רלג	ריג	"
רלד	ריד	"
רלה	רטו	"
רלו	רטו	"
רלז	רטז	"
רלח	ריז	"
רמו	ריח	"
רמט	ריט	"
רנ	תרצח	"
רנב	תרצט	"
רנג	תש	מן וכן נשים עד סוף הסימן.
רנה	תשא	כל הסימן.
רנט	רכ	"
רס	רכא	"
רסא	תשב	"
רסב	תשג	"
רסג	רכב	"
רסד	רכב	"
רסה	רכג	"
רסו	תשה	"
רסז	תשו	"
רסח	תשז	"
רסט	תשט	"
רע	תשי	"
רעא	תשיא	"
רעב	רע	"
רעג	תתשעז	"
רעד	רכד	"
רעט	סח	"
רפ	רכה	"
רפא	רכו	עד בלא תשובה.
	רכז	מן מה שמתענין עד סוף הסי'.
רפב	רכח	כל הסימן.

ד' בר'	ד' בולי'	
רפג	רכח	כל הסימן.
רפו	רכט	"
רפז	רכט	"
רפח	רכט	"
רפט	רל	"
רצ	רלא	"
רצא	רלב	עד ביום שמת אביו.
	תשיב	מן אחד מת אביו עד סוף הסי'.
רצב	תשיג	כל הסימן.
רצג	תשיד	"
רצד	תשטו	"
שא	תקעז	"
שד	תשטז	"
שה	רלג	מן וכל ישראל ערבים זה בזה עד סוף הסימן.
שו	תשיז	עד תתחכם באחריתך
	תשיח	מן כשיקרבו עד סוף הסימן.
שח	תשיט	עד ולדבר שמא ימות פפאים.
שיא	תשכ	כל הסימן.
שיב	תשכא	"
שיד	תשכב	"
שטו	תשכג	מן ואם עד אל יזיזוהו משם.
	תשכד	מן אע"פ שאמרו עד סוף הסי'.
שטז	רלד	כל הסימן.
שיז	רלד	"
שיח	רלד	"
שיט	תשכה	"
שכ	תשכה	"
שכא	תשכו	"
שכב	תשכז	"
שכג	תשכח	"
שכד	תשכט	"
שכה	רלה	"
שכז	רלו	"
שכח	רלז	"
שכט	רלז	עד ארבע אמות.
	תשל	מן פעמים עד סוף הסימן.
של	תשלא	עד או בקבריו.
	תשלב	מן והזה עד סוף הסימן.
שלא	תשלג	כל הסימן.
שלב	תשלד	"

ד' בר'	ד' בול'	
שלג	תשלה	כל הסימן.
שלד	תשלו	"
שלה	תשלז	"
שלו	תשלח	"
שלז	תשלט	עד על גבי קברו.
	תשמ	מן אם מקבצין עד סוף הסי'.
שלח	תשמא	מן כשיש מת עד סוף הסימן.
שלט	תשמב	עד שלא ירגישו.
	תשמג	מן ומי שיושב עד סוף הסי'.
שמג	תשמד	כל הסימן.
שמז	רלה	"
שמח	רלה	"
שמט	רלט	"
שנ	רמ	"
שנא	תשמה	"
שנב	תשמו	עד אין לומר ז"ל.
	תשמז	מן ואשר אמר עד סוף הסי'.
שנג	תשמז	כל הסימן.
שנה	תשמח	"
שנו	רמא	"
שנז	רמב	"
שסא	יג	מן יסוד עד אחריו עד עולם.
שסב	קל	עד ועושה חפצו.
	קלא	מן ואם ישאל עד מעשיו רעי'.
	רמג	מן ועוד בימינו עד סוף הסי'.
שסג	רמד	כל הסימן.
שסד	רמד	"
שסה	רמה	"
שסו	רמו	"
שסז	רמז	"
שסח	רמז	"
שסט	רמז	"
שעא	תעח	(סוף) "
שעו	תנח	"
שעז	תנט	(רק ד' תיבות הראשונות).
	תס	מן גוים עד שכבר מתו.
	תסא	מן וכל דבר עד סוף הסי'.
שעח	תנט	כל הסימן.
שעט	תסט	מן כי יש מזיק עד סוף הסי'.
שפ	תעו	כל הסימן.
שפב	תמא	"

ד' בר'	ד' בול'	
שפג	תמב	כל הסימן.
שפד	תמג	מן ומה עד סוף הסימן.
שפו	תמז	כל הסימן.
שפז	תמז	"
שצ	תמא. תקסח	"
שצא	תשמט	עד יכשל בתפלתו.
	תשנ	מן יש אדם עד סוף הסי'.
שצב	תשנא	עד על ידי תחנתו.
	תשנב	מן אם חלה עד סוף הסימן.
שצג	תשנג	כל הסימן.
שצד	תשנד	עד ואתה תעשה את שלך.
	תשנה	מן וכן כל הנביאי' עד בשביל ישראל.
	תשנו	מן בזמן עד סוף הסימן.
שצה	תשנו	כל הסימן.
שצז	תשנז	"
תא	רמה	"
תג	תשעב	"
תד	תשעג	"
תה	רמט	"
תו	תשנט	"
תז	תשס	"
תי	תשסו	"
תיא	תשסז	"
תיב	תשע	"
תיג	תשע	"
תיד	רנ	"
תטו	רנ	"
תטז	תשע	"
תיח	רנא	"
תיט	רנא	עד להשליך הזבוב מגרונו.
	רנב	מן מי שקינח עד סוף הסי'.
תכ	רנב	כל הסימן.
תכא	רנג	עד בולע המתיקות.
	תשעא	מן וכן אדם עד סוף הסי'.
תכד	בתוך סי' יח	
תכה	תשעה	מן אדם שמתפלל ע"ס הסימן.
תכז	תשע	כל הסימן.
תכח	רנד	"
תכט	רנד	"
תלב	תתכה	עד מעל רגליך.

ד' בר'	ד' בול'	
תלב	רנה	מן לא ינשק עד ואח"כ ירוק.
תלג	תשעה	כל הסימן.
תלד	תשעה	עד לצורך עליו.
תלה	תשעו	כל הסימן.
תלו	תשעו	"
תלז	תשעו	"
תלח	תשעז	"
תלט	רנה	"
תמ	תשעה	מן אם מהרהר עד סוף הסי'.
תמו	תשעט	כל הסימן.
תסב	תשפ	עד לא תעשה שבתורה.
	קז	מן וכל המונע עד על נשמתו.
	קח	מן ואם המעכב ע"ס הסימן.
תסג	תשפא	כל הסימן.
תסד	תשפב	"
תסה	תשפג	"
תסח	תשפד	"
תסט	תשפד	"
תעא	תשע	"
תעב	תשפה	"
תעג	תשפה	"
תעט	רנו	"
תפ	רנז	"
תפב	תשעד	"
תפה	תשצ	עד ואפילו נחש כרוך.
	תשצא	מן וכן מי שנזהר ע"ס הסי'.
תצה	תשסא	עד אל יקפיד.
תצו	רנז	מן וכן יהודי עד סוף הסי'.
תצז	רנח	עד אין השטן יכול לקטרג.
תקב	תשסד	כל הסימן.
תקג	רנט	"
תקו	תתז	"
תקז	תתח	"
תקח	תתט	"
תקי	בתוך סי' יח	
תקיב	תתיא	כל הסימן.
תקיג	תתי	"
תקיד	תשצה	"
תקטו	תשצו	"
תקטז	תשצז	עד בן אלישיב.
	תשצח	מן אל יאמר אדם ע"ס הסי'.

ד' בר'	ד' בול'	
תקיח	תשצח	עד בראת בני אדם.
	תשצט	מן אותם צדיקים עד לבב כל.
תקכ	תתא	עד והבדילו ה' לרעה.
	תתג	מן ולא יתכן עד סוף הסי'.
תקכב	תת	כל הסימן.
תקכג	תשצב	"
תקכד	תתב	"
תקלג	תתיג	"
תקלה	תתיז	"
תקלט	תתיח	"
תקמ	תתיט	"
תקמא	תתטז	"
תקמז	תתמב	"
תקמח	תתמג	עד אלא כשאוכלו.
תקנג	תתנז	מן ומוצאי שבת עד סוף הסימן.
תקנה	מו	כל הסימן.
תקנו	תתנא	עד קטנים ושחורים.
תקסא	תתנב	עד ברכה לבטלה.
	תתנג	מן כאשר ימצא ע"ס הסי'.
תקסב	תתנג	עד לומר חולין.
	תתנד	מן אמרו לאדם עד השאר.
תקסד	תתנה	כל הסימן.
תקסה	נה	"
תקע	תתמט	"
תקעא	תתנ	"
תקעז	תתמז	"
תקעח	תתמח	"
תקעט	שפב	"
תקפד	תתקעה	"
תקפו	קה	עד כמת מצוה.
תקפח	רסא	עד קלות ראש.
	קנד	מן מצוה לשנות ע"ס הסי'.
תקצא	קכב	כל הסימן.
תקצה	תתנח	"
תקצו	תתנט	"
תקצז	תתס	"
תקצח	רסב	"
תקצט	רסב	"
תר	רסג	"
תרא	רסד	"

ד' בר'	ד' בול'	
תרב	רסד	כל הסימן.
תרג	תתסא	
תרד	תתסב	עד והצילם מן הדליקה.
	תתסג	מן ומת מצוה ע"ס הסימן.
תרו	רסה	כל הסימן.
תרח	רסו	"
תרט	רסז	"
תרי	רסח	"
תריג	רסח	"
תריז	תתסד	"
תריח	רסט	"
תריט	רע	"
תרכ	תתסה	"
תרכא	תתסו	"
תרכב	רעא	"
תרכג	רעב	"
תרכט	קפא	עד לא אמר לו תשובה.
תרלב	תקצח	עד נעשו לו כזכיות.
	תקצט	מן אע"פ עד נתן לו.
	תר	מן ויש גזל עד סוף הסי'.
תרלח	תשעה	
תרלט	רעג	עד ויוציאם.
	רעד	מן ישקני עד סוף הסי'.
תרמה	תתקג	כל הסימן.
תרמו	תתקיג	"
תרמז	תתקטז	"
תרמח	רעה	עד ואיבד הכסף.
תרמט	תתקד	עד בספרים.
תרנ	תתק	כל הסימן.
תרנב	תתקא	"
תרנג	תתקב	"
תרנד	תתקכ	"
תרנה	תתקכז	"
תרנו	תתקיז	"
תרנז	תתקטו	"
תרנח	תתקטו	"
תרנט	תתקט	"
תרס	תתקי	עד להגן מן העשן.
	תתקיא	מן וכן אם עושה ע"ס הסי'.
תרסא	תתקז	כל הסימן.
תרסב	רעו	"

ד' בר'	ד' בול'	
תרסג	תתקד	מן אדם שמרויח עד הספרי'.
	תתקה	מן ואמרו חכמים עד בסודר.
	תתקו	מן ואם בקערה ע"ס הסי'.
תרסד	תתקכט	כל הסימן.
תרסה	תתקכט	"
תרסו	תתקלג	"
תרסז	תתקלב	"
תרסח	תתקיח	"
תרסט	תתעח	"
תרע	תתעז	"
תרעא	רעח	מן והנותנין מס ע"ס הסי'.
תרעב	תתעב	עד מסכת לבד.
תרעג	תתעג	כל הסימן.
תרעד	תתעג	"
תרעה	תתעד	"
תרעו	תתעה	"
תרעז	תתעה	"
תרעח	תתעו	"
תרעט	תרפח	"
תרפ	רעט	"
תרפא	רפ	"
תרפב	רפ	"
תרפג	תתקכד	"
תרפד	תתקכה	"
תרפה	תתקכג	"
תרפו	תתקכז	"
תרפז	תתקכז	"
תרפח	תתקכח	"
תרפט	תתקיט	"
תרץ	תתקכו	"
תרצא	תתקכז	"
תרצד	תתקכז	מן ואם נפלו ע"ס הסי'.
תרצו	תתקלה	כל הסימן.
תרצז	תתקלו	עד שלא נכתב שם.
תרצח	תתקלח	כל הסימן.
תרצט	קמב	(בשנויים רבים).
תש	רפא	כל הסימן.
תשא	תתפג	עד ואנויהו.
	תתפב	מן ולא יעכב עד סוף הסי'.
תשב	תתפז	מן וכשיכתוב ע"ס הסימן.
תשג	תתפח	עד בשם ה' זה ספר.

ד' בר'	ד' בולי'	
תשו	קלו	כל הסימן.
תשט	רפב	"
תשי	תתפד	"
תשיא	תתפה	עד אתה בחרתנו (בשנויים).
	תתפו	מן וכן כל כיוצא ע"ס הסי'.
תשיג	תתצו	כל הסימן.
תשיד	תתצה	"
תשטו	תתצ	"
תשטז	תתצא	"
תשיז	תתצא	"
תשיח	תתפט	"
תשיט	תתפט	"
תשכא	תתפט	"
תשכד	תתצב	"
תשכה	תתצב	"
תשכו	תתצג	"
תשכז	תתצג	"
תשכח	תתצג	עד והשאיר אחריו ברכה.
	תתצד	מן אמרו צדיק כי טוב.
תשכט	תתצד	כל הסימן.
תשל	תתצד	"
תשלא	תתצז	עד אל תזלזל בו.
תשלב	רפג	כל הסימן.
תשלג	רפד	"
תשלה	תתקלט	"
תשלו	תתקמ	"
תשלז	תתקמא	מן לא יוליך אדם ע"ס הסי'.
תשלח	תתקמא	כל הסימן.
תשלט	רפה	"
תשמ	רפו	עד החכמה ומוסר.
	רפז	מן אל תקנא ע"ס הסי'.
תשמח	תתקמג	מן אם עסק אדם ע"ס הסי'.
תשמט	תתקמד	כל הסימן.
תשנ	תתקמה	"
תשנא	תתקמו	"
תשנב	רפח	מן צור תעודה ע"ס הסי'.
תשנג	רפט	כל הסימן.
תשנד	תתקמז	עד מה שאלמוד אקיים.
	תתקמח	מן הפוסק עד סוף הסימן.
תשנח	רפט	כל הסימן.
תשנט	רפט	"
תשסא	תתקמט	מן הקיש ג' ע"ס הסי'.
תשסב	תתקנ	כל הסימן.
תשסג	תתקנא	"
תשסח	תתקנב	"
תשסט	תתקנב	"
תשעא	תתקנד	"
תשעב	תתקנה	"
תשעג	תתקנו	"
תשעד	תתקנז	עד ולא עשו.
	תתקנח	מן כשרואה אדם ע"ס הסי'.
תשעה	תתקנח	עד לא ילך שם.
	תתקנט	מן ישים אדם ע"ס הסי'.
תשעו	תתקס	כל הסימן.
תשעז	תתקסא	"
תשעח	תתקסב	"
תשעט	תתקסג	"
תשפ	תתקסד	"
תשפא	תתקסה	"
תשפב	תתקסו	"
תשפג	תתקסז	"
תשפד	תתקסח	"
תשפה	תתקסט	"
תשפו	תתקע	"
תשפז	תתקעה	"
תשפח	תתקעט	"
תשפט	תתקפ	עד תדרשון משמי.
	תתקפא	מן כתיב עד סוף הסימן.
תשץ	תתקפב	כל הסימן.
תשצא	תתקפג	"
תשצב	תתקפד	"
תשצג	תתקפה	עד וכ"ש כשאדם.
	תשמו	עד זכרונם לברכה.
	תתקפו	מן שאין כותבין עד אומ' ז"ל.
	תתקפז	מן אם אדם מדבר ע"ס הסי'.
תשצד	רצ	כל הסימן.
תשצה	רצא	"
תשצז	רצב	"
תשצח	תתקצו	"
תשצט	תתקצח	עד הוסיפו שנותי.
	תתקצז	מן [ועפעפיך] ע"ס הסי'.
תת	תתקצה	כל הסימן.

ד' בר'	ד' בול'	
תתא	תתקפה	עד ונכשל בו זרעו.
	תתקפט	מן ולמה עד תורה בטלה.
	תתקצ	מן אמנון עד סוף הסימן.
תתב	תתקצא	כל הסימן.
תתג	תתקצב	"
תתד	תתקצד	עד שיוודע בושתו.
תתה	תתקצט	כל הסימן.
תתו	תתר	"
תתז	רצג	"
תתח	רצד	"
תתי	רצה	"
תתיא	רצו	עד חכם בעיניו.
	רצז	מן רבי שמלאי ע"ס הסי'.
תתיב	רצח	כל הסימן.
תתיג	תתרב	"
תתיד	תתרא	"
תתטו	תתרג	עד ועושר.
	ש	מן גיענוע עד רצון הקב"ה.
	טו	מן שורש ענוה ע"ס הסי'.
תתטז	שא	כל הסימן.
תתיז	שב	"
תתיח	שג	עד מחסי עליון.
תתכ	שד	מן ובכל קנייניך עד רעים.
	שה	מן תהלה צריך ע"ס הסי'.
תתכא	שו	כל הסימן.
תתכב	שז	"
תתכג	שח	"
תתכד	שח	"
תתכה	שח	"
תתכו	שט	עד נקרא תורה לחם.
תתכז	שי	כל הסימן.
תתכח	שי	"
תתל	תתרה	מן יש אדם עד ללמדם בטוב.
	שיא	מן ואל יפתה ע"ס הסי'.
תתלא	תתרה	כל הסימן.
תתלב	תתרו	עד ושלומת רשעים תראה.
	תתרז	מן כי יראה עד סוף הסי'.
תתלג	תתקצה	(בשנוים).
תתלד	שיב	כל הסימן.
תתלה	שיג	עד דבשבת הולכת.
תתלו	שיד	כל הסימן.

ד' בר'	ד' בול'	
תתלט	שטו	עד מלכות כל עולמים.'
תתמ	סא	כל הסימן.
תתמא	סא	"
תתמב	סא	"
תתמד	שטו	מן אם הבעל ע"ס הסימן.
תתמה	שטו	כל הסימן.
תתמח	שטז	"
תתמט	שטז	עד בוש לקבל.
תתנב	תתרכח	עד אשליך טרף.
	תתרכט	מן כמעשה בחסיד ע"ס הסי'.
תתנג	תתרל	עד שזה נותן לו.
תתנד	תתרלא	כל הסימן.
תתנז	שיז	"
תתנח	שיח	"
תתנט	שיח	"
תתס	שיח	עד מותר לקבל.
תתסא	תתרמב	כל הסימן.
תתסב	תתרמא	עד ויעשה צדקה.
תתסג	תקעט	כל הסימן.
תתסד	שיח	מן מעשה באיש ע"ס הסי'.
תתסה	תתרמד	כל הסימן.
תתסו	תתרמה	"
תתסז	תתרמו	"
תתסח	שיט	"
תתעה	שכ	מן פלני מים ע"ס הסי'.
תתעט	שכא	כל הסימן.
תתפ	שכא	עד בספר הכבוד.
	שכב	מן אם כן עד סוף הסי'.
תתפב	שכג	כל הסימן.
תתפד	תתרלט	"
תתפט	שכד	עד ולקרוביך העניים.
תתצא	תתרמז	כל הסימן.
תתצב	תתרמח	"
תתצג	שכה	"
תתצח	תתרמט	"
תתק	שכו	מן אמ"ר לוי ע"ס הסימן.
תתקא	שכז	כל הסימן.
תתקג	תתרנט	"
תתקד	שכח	עד מה שיש בו.
תתקה	שכט	מן הנהגה ע"ס הסימן.
תתקו	שכט	כל הסימן.

ד' בר'	ד' בול'	
תתקז	שכט	כל הסימן.
תתקח	של	"
תתקט	שלא	עד שיהא כחפצם
תתקיב	שלב	עד כאילו גולן.
תתקיג	שלב	כל הסימן.
תתקיד	תתרג	"
תתקיז	תתרנב	"
תתקיח	תתרנג	"
תתקיט	שלג	"
תתקכו	שלד	"
תתקל	שלה	"
תתקלג	שלו	"
תתקלד	שלז	"
תתקלה	שלח	"
תתקלו	שלט	"
תתקלז	תרלט	"
תתקמב	שמ	עד יותר מדאי.
תתקמז	שמא	כל הסימן.
תתקמח	שמב	"
תתקמט	שמג	"
תתקנא	תקסב	"
תתקנב	תקסג	"
תתקנג	תקסד	"
תתקנד	תקסה	"
תתקנה	תקסו	"
תתקנו	תקסז	"
תתקנז	תקסח	"
תתקנח	תקסח	"
תתקנט	תקסט	"
תתקס	שמר. שמ	"
תתקסא	תקע	"
תתקסב	תקעז	"
תתקסג	שמה	"
תתקסה	תקעה	"
תתקסו	תקעט	"
תתקסז	תקעט	"
תתקסט	תקפ	"
תתקע	תקפא	"
תתקעה	י	"
תתקעו	מ	"
תתקעח	ט	"

ד' בר'	ד' בול'	
תתקפא	תתשלב	כל הסימן.
תתקפב	ז	"
תתקצא	תתשלה	"
תתקצז	ח	"
תתר	פד	עד לשם שמים.
תתרג	תקנא	כל הסימן.
תתרד	תקל	מן וכגון עד ללשכת הגזית.
	שמז	מן שלחו מתם עד סוף פסוק.
	שעה	מן יש דברים עד אבשלום.
	שמח	מן וכן מעשה ע"ס הסימן.
תתרו	שמט	עד לידי נסיון.
תתרז	שנ	כל הסימן.
תתרח	מא	" (בשנוים)
תתריא	שנא	"
תתריב	שנב	"
תתריג	שנג	"
תתריד	שנד	"
תתרטו	שנד	עד בצינעא.
	תרע	מן וכלב עד סוף הסימן.
תתריז	יב	עד באהבת הקב"ה.
תתריח	שנה	עד לעולם הבא.
	שנו	מן מזמור עד סוף הסימן.
תתריט	שנו	כל הסימן.
תתרכא	שנז	מן רבי אלעזר ע"ס הסי'.
תתרכא	שנח	מן בשבעה מצות ע"ס הסי'.
תתרכב	תקנב	כל הסימן.
תתרכג	תקנג	עד הבהמה אין.
	שנט	מן שני צדיקים ע"ס הסי'.
תתרכד	שס	כל הסימן.
תתרכט	שסא	"
תתרלא	שסב	"
תתרלד	תקנד	מן אל תהי עד סוף הסי'.
תתרלו	שסג	כל הסימן.
תתרלח	תקנו	"
תתרלט	תקנז	"
תתרמ	שיד	"
תתרמב	תקנז	"
תתרמה	שמה	מן כת' ישא עד ועל בכה.
תתרמז	שסה	מן שני צדיקים ע"ס הסי'.
תתרמח	תקנח	כל הסימן.
תתרמט	שסח	מן ויש אומרים.

ד' בר'	ד' בול'	
תתרנא	שסו	כל הסימן.
תתרנב	שסז	עד על שמו.
תתרנד	שסח	עד למלאך שלהם.
תתרנה	שסט	עד צא ממחיצתי.
תתרנח	תקס	כל הסימן.
תתרנט	שע	„
תתרסג	תתל	עד תפלה נשמעת.
תתרסד	תתכה	מן צריך אדם ע"ס הסי'.
תתרסה	תתכ—כג	כל הסימן.
תתרסו	תתכו	עד שירחוץ ידיו.
	שעא	מן ישים אדם עד שכבת זרע.
	תתל	מן ונם ירא' עד במכנסיים ומן ואח"כ יתן עד להוציא המים.
	שעא	מן ונם עד דבוקה במכנסיים.
	תתכד	מן הכון עד שם קדשו.
	תתלא	מן אדם עד סוף הסימן.
תתרסח	תתצד	כל הסימן.
תתרע	שעא	„
תתרף	תשמא	מן כשיש מת ע"ס הסימן.
תתרפא	תתלח	כל הסימן.
תתרפב	שעב	עד אין חותמין.
תתרפג	תתלט	כל הסימן.
תתרפח	תתשכא	מן ולכך צריך עד סה"ס.
תתרפט	שעג	כל הסימן.
תתרצ	שעד	„
תתרצא	שעד	„
תתרצב	שעד	„
תתרצג	שעד	„
תתרצד	שעה	„
תתרצה	שעו	„
תתרצז	שעז	„
תתרצט	תפה	„
תתש	שעה	„
תתשב	שעט	„
תתשג	שעט	„
תתשד	שעט	„
תתשה	שעט	„
תתשו	שעט	„
תתשז	שעט	„
תתשח	תפט	מן ואם אדם עד סוף הסי'.
תתשט	שפ	כל הסימן.

ד' בר'	ד' בול'	
תתשי	שפ	כל הסימן.
תתשיא	שפ	„
תתשיב	תצ	„
תתשטז	תעז	„
תתשיז	תעז	„
תתשיח	תעז	„
תתשיט	תצב	עד בשנים ממנו.
	תצג	מן ואשה עד סוף הסי'.
תתשכ	תצד	כל הסימן.
תתשכו	שפא	„
תתשכז	שפב	„
תתשכח	שפג	„
תתשכט	שפד	„
תתשל	שפה	„
תתשלב	שפו	„
תתשלג	שפו	עד שמחה שלימה.
תתשלד	תצה	כל הסימן.
תתשלה	תצה	„
תתשלו	תצו	עד באהבתי פלונית.
	תצז	מן ופעמים עד נגזרו לה.
	תצח	מן ומי שמכושף עסה"ס.
תתשלז	שפז	כל הסימן.
תתשמ	שפח	„
תתשמג	שפט	„
תתשמד	תצט	„
תתשמה	תק	„
תתשמט	תתשכב	„
תתשנ	תקד	„
תתשנא	תקה	„
תתשנב	תקו	„
תתשנג	תקו	„
תתשנד	תקו	„
תתשנח	תתשכג	„
תתשנט	תתשכד	„
תתשסא	שץ	„
תתשסב	שצא	עד יחריו.
תתשסג	תקז	כל הסימן.
תתשסו	תקח	„
תתשסז	תתשכה	„
תתשעד	שצב	„
תתשעה	שצג	„

ד' בר'	ד' בולי	
תתשעו	שצג	כל הסימן.
	תתשכו	עד שהשמחה במעונו.
תתשעז	שצג	עד אל יהיה שם.
תתשעח	תתשכז	כל הסימן.
תתשעט	תתשכח	עד ראתה דם.
תתשפב	שצד	מן ונשים רגילות עסה"ס.
תתשפג	תתשכט	כל הסימן.
תתשפד	תקט	„
תתשפט	תקט	„
תתשצג	תרסג	„
תתשצו	תתרסב	עד מישרים אהבוך.
תתשצז	תתרסג	כל הסימן.
תתשצח	תתרסג	"
תתשצט	תתרסד	"
תתת	תתרסה	"
תתתא	תתרסו	"
תתתב	תתרסו	"
תתתה	תתרסז	"
תתתו	תתרסט	"
תתתי	תתרע	כל הסימן.
תתתיא	תתרע	"
תתתיד	תתרעב	"
תתתטו	תתרעב	"
תתתטז	שצב	"
	תתרפה	מן ואל יהי ע"ס הסימן.
תתתיז	שצו	כל הסימן.
תתתיט	תתרעג	"
תתתכ	תתרעג	"
תתתכב	תתרעד	"
תתתכג	שיא. שפח	
תתתכה	תתרעה	כל הסימן.
תתתכו	תתרעה	עד ועת לכל חפץ.
תתתכח	מז	כל הסימן.
תתתכט	שצז	„
תתתל	שצז	מן מי שיש עד יעשה.
	תתרעז	מן ואם יוכל ע"ס הסי'.
תתתלא	תתרעח	כל הסימן.
תתתלב	תתרעט	"
תתתלג	תתרפ	עד מצליח.
	תתרפא	מן המלו' עד שיסייע להם.
	תתרפב	מן יש עושה עד בגן עדן.

ד' בר'	ד' בולי	
תתתלג	תתרפג	מן וכובשי ע"ס הסימן.
תתתלד	שצח	כל הסימן.
תתתלה	שצט	"
תתלו	ת	"
תתתלז	תא	"
תתתלח	תתרפד	"
תתתמד	תתרפה	"
תתתמה	תתרפה	"
תתתמו	תתרפה	"
תתתמז	תתרפה	עד על ידך.
תתתמח	תתרפה	עד גנבים ורמאים.
תתתמט	תתרפו	כל הסימן.
תתתן	תתרפז	"
תתתנא	תתרפח	"
תתתנב	תתרפח	"
תתתנג	תתרפח	מן כל מי עד תאמן בו.
	תתרפט	מן אם תשמע עד לדבריו.
תתתנד	תתרצ	עד אל תאמן בו.
תתתנז	תתרצא	כל הסימן.
תתתנח	תתרצב	"
תתתנט	תק	"
תתתנט	תתרצג	"
תתתס	תתרצג	מן הנה עד יזהר.
תתתסא	תתרצג	מן ועתה עד בדיבור.
תתתסב	תתרצג	עד לנגדי.
	תתרצד	מן אל יבייש ע"ס הסי'.
תתתסו	תתרצה	כל הסימן.
תתתסז	תתרצו	מן לא יאמר אדם.
תתתסח	תתרצז	כל הסימן.
תתתסט	תתרצח	מן לא יאמר עד השם.
	תתרצט	מן אם תשמע ע"ס הסי'.
תתתפא	תג	כל הסימן.
תתתפב	תג	"
תתתפג	תד	מן ואם נדר ע"ס הסימן.
תתתפה	תתש	כל הסימן.
תתתפו	תה	"
תתתפז	תה	עד שבועת שוא.
	תו	מן דע עד שלא ידע.
	תז	מן ומעשה עד סוף הסי'.
תתתפח	תח	כל הסימן.
תתתץ	תתשא	מן ויואל עד הערב.

ד' בר'	ד' בול'	
תתתץ	תתשב	מן אם יאמר עד מרדות.
תתתצא	תתשג	מן לא יאמר עד ההצלחה.
	תתשד	מן כגון עד סוף הסימן.
תתתצד	תתשה	כל הסימן.
תתתצו	תט	"
תתתצז	תט	"
תתתקא	תתשו	מן דע עד המקומות.
תתתקב	תתשז	מן כל אדם עד או בחרם.
	תתשח	מן אם יש עד מחללת.
תתתקג	תי	כל הסימן.
תתתקח	תתשט	"
תתתקי	תיא	"
תתתקיא	תיא	"
תתתקיג	שיא	מן ואל יתעה עד בדברים.
תתתקכ	תתשי	מן כשהמשפחה עסה"ס.
תתתקכא	תתשיא	כל הסימן.
תתתקכט	קלג	עד בזה הדבר.
	קלב	מן ואם ישאל עד ביד דוד.
תתתקלא	תתשיב	כל הסימן.
תתתקלד	תתשיג	"
תתתקלח	תיג	עד אין להוכיחו.
תתתקמב	שכ	מן פלגי מים עד סה"ס.
תתתקמג	תיד	כל הסימן.
תתתקמח	תכז	עד אמן אחריו.
	תכח	מן אם יש פיוט עד החושדו
	תכט	מן אם בספרי עד סוה"ס.
תתתקמט	תל	עד יפסידו.
תתתקנג	תלא	כל הסימן.
תתתקנד	תלב	"
תתתקנו	תלב	"
תתתקנז	תלה	"
תתתקנח	תלה	"
תתתקנט	תלג	"
תתתקס	תלד	"
תתתקסא	תלה	"
תתתקסב	תלה	"
תתתקסג	תלו	"
תתתקסד	תלז	"
תתתקסט	תלט	"
תתתקע	תלח	"
תתתקצג	תטו	"

ד' בר'	ד' בול'	
תתתקצד	תיז	כל הסימן.
תתתקצה	תיז	"
תתתקצו	תתשטו	"
תתתקצז	תיט	"
תתתקצח	תכ	"
תתתר	תכא	"
	תכב	מן כיון עד סוף הסימן.
תתתרא	תכג	כל הסימן.
תתתרב	תכד	"
תתתרז	תתשיז	"
תתתריח	תקלט	"
תתתרכד	תכה	"
תתתרכו	תכה	"
תתתרכט	שיא	"
תתתרלא	תכו	עד הדבר.
תתתרלב	תתשיח	כל הסימן.
תתתרלה	תעט	"
תתרלו	תעט	"
תתתרלז	תפ	"
	תטז	מן חקר עד סוף הסימן.
תתתרלח	תפ	כל הסימן.
תתתרלט	תפ	עד באותה העיר.
	תעט	מן שומר עד סוף הסי'.
תתתרמ	תפ	מן ולכך עד סוף הסי'.
תתתרמא	תפא	כל הסימן.
תתתרמב	תפב	"
תתתרמג	תפג	"
תתתרמד	תפד	עד לצאת ממנו.
תתתרמה	תפד	כל הסימן.
תתתרמו	תפו	"
תתתרמז	תפז	"
תתתרנב	תעג	מן כי ידע הקב"ה עד סה"ס.
תתתרנג	תעד	מן כשהמכשפי' עד האויר
	תעה	מן הללו עד סוף הסימן.
תתתרנז	תע	כל הסימן.
תתתרנח	תעא	"
תתתרנט	תעב	"
תתתרסא	תסא	"
תתתרסב	תסב	"
תתתרסג	תסג	"
תתתרסד	תסג	"

M.T. AKADE… KÖ… TÁ…

ד' בר'	ד' בול'	
תתתרסה	תסד	כל הסימן.
תתתרסו	תסה	"
תתתרסז	תסו	עד ירחם עליה.
	תסז	מן אם החזן עד סוף הסי'
תתתרסח	תסז	כל הסימן.
תתתרעא	תסח	"
תתתרעג	תסח	"
תתתרעו	תתקמב	"
תתתרעז	תתקעא	"
תתתרעח	תתקעב	"
תתתרעט	תתקעג	"
תתתרפ	תתקעד	"
תתתרפא	תתקעה	"
תתתרפב	תתקעו	"
תתתרפג	תתקעז	"
תתתרפה	תתרז	"
תתתרפו	תתרח	"
תתתרפז	תתרח	"
תתתרפח	תתרט	"
תתתרפט	תתרי	"
תתתרצב	תתריא	"
תתתרצג	תתריג	עד לאחרים.
	תתריד	מן לאחד עד סוף הסי'.
תתתרצד	תתקס	(בשינוי לשון.)
תתתרצה	תתרטו	כל הסימן.
תתתרצו	תתרה	מן אם יש עד ע"ס הסי'.
תתתש	תתרד	כל הסימן.
תתתשב	שיג	מן אבל עד סוף הסימן.
תתתשג	תתריב	עד עוסק בהן.
תתתשה	תתרטז	כל הסימן.
תתתשו	תתריז	"
תתתשז	תקג	"
תתתשיב	תקמט	מן יוד קטנה ע"ס הסי'.
תתתשטז	תקמז	עד פעמים.
	תקמח	מן כתיב עד סוף הסימן.
תתתשכא	תמד	כל הסימן.
תתתשכב	תמד	"
תתתשכג	תמד	עד וכן זה.
	תמה	מן מעשה עד חלה ומת.
	תמו	מן כתיב עד סוף הסי'.
תתתשכד	תמו	כל הסימן.

ד' בר'	ד' בול'	
תתתשכה	תפא	כל הסימן.
תתתשכו	תקא	"
תתתשכז	תקב	עד בארץ.
	תקג	מן כל הנעשה ע"ס הסי'.
תתתשכח	תקג	עד וכלו זרעו.
תתתשלב	תתשיט	כל הסימן.
תתתשלג	תמט	"
תתתשלז	תן	"
תתתשלח	תן	"
תתתשמב	תנא	"
תתתשמג	תנב	מן ויש לילה ע"ס הסי'.
תתתשמד	תנב	עד תציל ממות.
	תנג	מן בליל עד ברעב.
	תנד	מן מי שחייב ע"ס הסי'.
תתתשמה	תנה	כל הסימן.
תתתשמו	תנה	עד לומדין.
	תנו	מן מעשה עד סוף הסי'.
תתתשמז	תנו	כל הסימן.
תתתשמט	תנז	מן אין לאדם ע"ס הסי'.
תתתשנד	תשיב	כל הסימן.
תתתשנה	תריז	(כעין זה).
תתתשנו	תקכה	כל הסימן.
תתתשנז	תקלד	"
תתתשנט	תקלה	"
תתתשס	תקלו	"
תתתשסא	תקלה	"
תתתשסב	תקלז	"
תתתשסג	תקלג	עד עמו.
תתתשסו	תמז	כל הסימן.
תתתשסז	תמח	"
תתתשסח	תפד	עד לא יתן.
	תפה	מן אין לאדם עד תפלה זו.
תתתשעא	תשצג	כל הסימן.
תתתשעב	תשצד	"
תתתשפא	תשפו	"
תתתשפז	תשפז	"
תתתשצ	תשפה	"
תתתשצא	תשנח	עד ואינם מוחים.
	תשנט	מן בפילגש ע"ס הסי'.
	תשפח	מן הקב"ה עד סניגור.
תתתשצב	תשסב	כל הסימן.

ד' בר'	ד' בול'	
תתתשצג	תשסג	כל הסימן.
תתתשצה	תתקעט	"
תתתתב	תשפט	"
תתתתטז	תתיב	"
תתתתכג	תתד	"
תתתתכד	תתה	עד לערל.
	תתו	מן ואחר ששמע עסה"ס.
תתתתכו	תתקלה	מן כל דבר (כעין זה).
תתתתלב	תתיד	כל הסימן.
תתתתלג	תשסה	"
תתתתלה	תתטו	"
תתתתמא	תתמט	מן לאחר עד בעל כרחה
	תתמה	מן לא יתחיל עד סה"ס.
תתתתמב	תתמד	כל הסימן.
תתתתמג	תתכז	"
תתתתמד	תתמו	"
תתתתמט	תתכח	"
תתתתנ	תתלז	"
תתתתנד	תתלו	"
תתתתנה	תתמ	"
תתתתנו	תתלג	עד וקבל דין עליהם.
	תתלב	מן ואם יש עד סוף הסי'.
תתתתנט	תתלד	עד צדיק הרבה.
תתתתס	תתלה	כל הסימן.
תתתתסב	תתלג	"
תתתתסג	תתכט	"
תתתתסו	תתמא	"
תתתתעד	תקמא	"
תתתתעה	תתרלב	עד יהיה חושש.
	תתרלג	מן מן המובחר עד סה"ס.
תתתתפא	תתרלד	כל הסימן.
תתתתפג	תתרלה	"
תתתתפד	תתרלו	"
תתתתפה	תתרלז	"
תתתתצא	תתרלח	"
תתתתצב	תתרלח	עד ועון.
תתתתצו	תתרמ	כל הסימן.
תתתתצח	תתרנז	"
תתתתצט	תתרנז	"
תתתתקו	תתרנח	עד לזכות.
תתתתקז	תתרמג	מן ר' אבין עד סוף הסי'.

ד' בר'	ד' בול'	
תתתתקט	תתרנג	כל הסימן.
תתתתקי	תתרנד	"
תתתתקיא	תתרנה	עד שבחדרים.
	תתרנו	מן מי שיש לו עד סה"ס.
תתתתקטו	תתרנא	עד מאבינייל.
תתתתקכ	תקפב	כל הסימן.
תתתתקכא	תקפג	"
תתתתקכב	תקעה	"
תתתתקכג	תקעא	"
תתתתקכד	תקעב	"
תתתתקכה	תקעג	"
תתתתקכו	תקעד	"
תתתתקכז	תקעד	עד שם אביו.
	תקעו	מן כבר היו עד סוף הסי'.
תתתתקכח	תקפג	כל הסימן.
תתתתקכט	תקפד	"
תתתתקל	תקפה	"
תתתתקלא	תקפה	"
תתתתקלב	תקפו	"
תתתתקלד	תקפז	"
תתתתקלט	תתעט	עד הרבים.
	תתפ	מן אדם עד סוף הסימן.
תתתתקמ	תתפא	כל הסימן.
תתתתקמא	תתקכא	עד הבריות.
	תתקכב	מן מי שחפץ עד סה"ס.
תתתתקמג	תתקלז	כל הסימן.
תתתתקמו	תתקיד	"
תתתתקמז	תתקיב	"
תתתתקמח	תתקל	עד פודין ביותר.
	תתקח	מן לא ישים אדם עד אפילו תלמוד לחומש.
תתתתקמט	תתקלא	מן ואם ראובן עד סה"ס.
תתתתקנג	רפג	כל הסימן.
תתתתקנד	תתצט	"
תתתתקנה	תתצט	"
תתתתקנו	תתצז	עד אל תולזל בו.
תתתתקנז	תתצח	כל הסימן.
תתתתקסג	רפד	"
תתתתקעג	תתסז	"
תתתתקעו	תתסח	"
תתתתקעז	תתסט	"

ד' בר'	ד' בולי'	
תתתתקפב	תתע	עד לאוכלו יחיד.
	תתעא	מן לאחד עד סוף הסי'.
תתתתקפה	תשסט	כל הסימן.
תתתתקפט	תתרסא	"
תתתתתרא	רצב	"
תתתתרח	תתריה	"
תתתתרט	תתריה	"
תתתתרכו	תתריט	"
תתתתרל	תתרכ	"
תתתתרמח	תתרכא	מן חרי יהודים עסוה"ס.
תתתתרמט	תתרכב	"
תתתתרנ	תתרכג	"
תתתתרנד	תתרכד	מן כשאדם עד סוף הסי'.
תתתתרנו	תתרכה	עד צריכה ברכה.
תתתתרס	תתרכו	כל הסימן.
תתתתרסח	תקמ	"
תתתתרסט	תקמא	"
תתתתרע	תעז	עד את עצמו.
	תעח	מן וכן עד סוף הסימן.
תתתתרעא	תעח	עד היתה בארץ.
תתתתרעד	תקלט	כל הסימן.
תתתתרעה	תקי	"
תתתתרעט	תקיא	"
תתתתרפ	תקיא	"
תתתתרפט	תקיב	"
תתתתרצ	תקיג	"
תתתתרצא	תקיד	עד באשה אחרת.
תתתתשח	תקטו	עד אותה המחשבה.
	תקטז	מן מי עד סוף הסימן.
תתתתשט	תקיז	כל הסימן.
תתתתשי	תקיז	"
תתתתשיא	תקיח	כל הסימן.
תתתתשיג	תקיט	"
תתתתשיד	תקכ	"
תתתתשטז	תקא	"
תתתתשכא	תקכא	מן ראובן דיבר עד הקב"ה.
תתתתשכט	תתשלג	כל הסימן.
תתתתשלא	תתשלד	עד להיות שכור.
תתתתשלח	תתשלה	מן בכל לבבך עד סה"ס.
תתתתשמד	תקכב	כל הסימן.
תתתתשמה	תקכב	עד בניה ויאשרוה.
	תקכג	מן אדם מגיד עד מאלהי.
תתתתשמו	תקכד	כל הסימן.
תתתתשמז	תקכה	"
תתתתשמח	תקכו	"
תתתתשמט	תקכז	"
תתתתשנ	תקכט	עד כלפי מעלה.
	הקל	מן כי את עד סוף הסי'.
תתתתשנו	תקלא	מן לעניין צמאה עסה"ס.
תתתתשנח	תקלב	כל הסימן.
תתתתשסג	תקמב	עד ויקם לך.
	תתקפ	מן אם אדם עד משמאי.
	תתקפא	מן אחר דברי עד סה"ס.
תתתתשסו	תקמג	כל הסימן.
תתתתשסז	תקמד	"
תתתתשסח	תתשל	עד רצון לפניו.
תתתתשע	תתשלא	עד לירבעם.
תתתתשעד	קסג	עד לעתיד לבא.
	תקמה	מן בכל מקום עד נפשו.
	תקמו	מן שני דברים עד סה"ס.
תתתתשעט	יא	עד לעבדים.
תתתתשפ	תר	מן בכל פרשת עד סה"ס.

הסימנים מכ"י פארמא אשר לא נרשמו במפתח זה אינם בספר חסידים דפוס בולוניא.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

JS
294

ספר חסידים

ed.
J. Wistinetzki.